

Міністерство освіти і науки України
Кіровоградський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

СТУДЕНТСЬКИЙ НАУКОВИЙ ВІСНИК

Випуск 17

Кропивницький – 2017

ББК – 74.580
С – 88
УДК 378

Студентський науковий вісник. – Випуск 17. – Кропивницький: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2017. – 384 с.

До збірника ввійшли матеріали наукових доповідей студентів звітних студентських конференцій 2016–2017 років.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

1. <i>Михида С.П.</i>	– доктор філологічних наук, професор;
2. <i>Чінчой О.О.</i>	– кандидат педагогічних наук, доцент
(відповідальний редактор);
3. <i>Ковальков О.Л.</i>	– кандидат історичних наук, доцент;
4. <i>Лупан І.В.</i>	– кандидат педагогічних наук, доцент;
5. <i>Стасенко О.А.</i>	– кандидат педагогічних наук, доцент;
6. <i>Данилків О.М.</i>	– кандидат сільськогосподарських наук, доцент;
7. <i>Колоскова Ж.В.</i>	– кандидат педагогічних наук, ст. викладач.

Друкується за рішенням ученої ради
Кіровоградський державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
(протокол № 12 від 29 травня 2017 р.).

Статті подано в авторській редакції.

© Кіровоградський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка, 2017

**МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ "ФЕНОМЕН ЛЕВКА РЕВУЦЬКОГО У
ДУХОВНО-МИСТЕЦЬКІЙ СПАДЩИНІ УКРАЇНСЬКОЇ
КУЛЬТУРИ ХХ СТОЛІТТЯ"
27-28 БЕРЕЗНЯ 2017**

УДК [37.035:39]:78

*Наталія КУЧЕР***НАРОДНА ПІСНЯ У МУЗИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ Л. РЕВУЦЬКОГО ЯК ЗАСІБ
НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ***(студентка II курсу факультету мистецтв**Криворізького державного педагогічного університету)**Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, старший викладач Бондаренко А.В.***Анотація**

У статті досліджується народна пісня у музичній творчості українського композитора Л. Ревуцького як засіб національного виховання учнів загальноосвітньої школи на уроках музичного мистецтва. Автор розглядає періоди композиторської творчості Л. Ревуцького. Аналізується використання народної пісні у хороших творах Л. Ревуцького як характерна риса його композиторського стилю.

Ключові слова: композиторська творчість Л. Ревуцького, національне виховання, загальноосвітня школа.

Annotation

In the article the folk song in the musical works of Ukrainian composers L. Revutsky as a means of national education secondary school pupils in the classroom music. The author examines the composition activity periods L. Revutsky. Analyzed using folk songs to choral works L. Revutsky a feature of his composing style.

Key words: creative composer L. Revutsky, national education, secondary school.

Постановка проблеми. Необхідність національного виховання учнів загальноосвітніх шкіл великою мірою обумовлюється потребою розвитку та функціонування держави на засадах гуманізму. Сьогодні перед загальноосвітньою школою і суспільством стоїть проблема розвитку особистості, свідомого українського громадянина, який максимально акумулює в собі національні риси та самобутність українського народу. Незважаючи на наявність фундаментальних музикознавчих досліджень щодо творчості українського композитора Л. Ревуцького, питання щодо використання його творчості у процесі національного виховання сучасних учнів загальноосвітньої школи залишається відкритим.

Національне виховання поступово займає належне місце у шкільній музичній освіті, а більшість вчених-дидактів у результаті теоретичних і практичних досліджень прийшли до висновку, що використання складових національного виховання є вкрай необхідним для загального розвитку учнів. У цьому процесі доцільним постає використання музичних творів Л. Ревуцького, де використовуються народні мелодії, висловлюється піднесений настрій українського народу, що прагне бути вільним. Саме використання музичних творів Л. Ревуцького у національному вихованні учнів на уроках музичного мистецтва створює умови для оптимального розвитку їх музичних задатків, для прояву й розвитку їх розумових здібностей, для формування їхнього емоційно-ціннісного відношення до суспільства й держави.

Аналіз досліджень та публікацій. Дослідження музикознавців щодо композиторської творчості Л. Ревуцького знайшли своє відображення в працях Л. Архімович, В. Довженко, Н. Гордейчука, Н. Грицюк, Л. Грисенко, Т. Шеффер та інших, які достатньо глибоко дослідили як музичні твори Л. Ревуцького, так і значення української народної пісні у багатьох творах.

Формулювання цілей статті. На сьогоднішній день проблема національного виховання молодого покоління засобами музичного мистецтва постає дуже актуальною. Наша стаття присвячена окресленню значення народної пісні у музичній творчості Л. Ревуцького як засобу національного виховання молодого покоління.

Результати дослідження. Л. Архімович, розглядаючи професійну музична творчість митців України протягом 1917–1920 років, зазначає про той факт, що ця творчість підноситься «на новий вищий етап. У ці роки, крім К. Стеценка, Я. Степового, М. Леонтовича зі своїми першими творами виступили молоді тоді композитори Л. Ревуцький, М. Вериківський, П. Козицький, Г. Верьовка та інші. Основною сферою їх

творчості були обробки народної пісні, особливо революційної для хорового виконання, та оригінальні пісенно-хорові композиції» [5, с. 8].

Продовжуючи розглядати вказаний період професійної музичної творчості українських митців, В. Довженко зазначає: «Представники професійної музики поступово усвідомлюють, що не тільки глибоке знайомство зі змістом і емоційним характером народної пісні, а й засвоєння жанрів, форм та інтонаційної будови фольклору відкриває величезні і справді необмежені можливості для створення самобутнього музичного мистецтва. В процесі тривалого розвитку пісенної та інструментальної народної творчості визрівала і викристалізовувалась музична мова кожного народу, та музична мова, яка в усному спілкуванні цілої нації стає засобом виявлення найрізноманітніших образів, настроїв і переживань, зв'язаних із духовним світом як величезного колективу людей, так і кожної людини зокрема» [2, с. 52-53].

При цьому дослідниця М. Гордійчук визначає молодого українського композитора Л. Ревуцького «як одного з майстрів обробок народних пісень, який відносився до народної мелодії як до закінченого твору мистецтва, що містить у собі можливості для подальшого відпрацювання мелодійної основи. За твердженням дослідника, Л. Ревуцький створював пісні переважно для соло з аккомпанементом фортепіано, де супровід постає як важливий компонент музичної виразності. Такий інструментальний супровід яскраво виражає інтонаційне багатство мелодії, її ладово-інтонаційну та ритмічну побудову» [1, с. 19].

«Своєрідність кожної народної мелодії у великій мірі визначається її організацією, тобто системою звуковисотних співвідношень. Такою системою музикальних тонів, пов'язаних між собою на основі їх стійкості і нестійкості, на основі тяжіння одних звуків або співзвуч до інших, і є лад» [4, с. 8].

Т. Шеффер аналізуючи численні обробки народних пісень Л. Ревуцького зазначає, що композитор створював такі обробки протягом свого музично-творчого життя. «Однак найбільш інтенсивна робота над обробками народних пісень здійснюється композитором у другій половині 20-х років. Для деяких музичних творів Л. Ревуцького українська народна пісня постала джерелом, із якого композитор використовував музичні теми, а для самого композитора – це безпосереднє відкриття народно-пісенних багатств поставало творчою лабораторією. Увагу композитора приваблюють різноманітні за змістом і жанром пісні: історичні, ліричні, жартівливі, дитячі, веснянки» [7, с. 7-12].

Розглядаючи професійну музичну творчість митців України вже 30-х років звернімося до думки Л. Архімовича, що у своєму дослідженні вказує про звернення українських композиторів до обробок радянських народних пісень. «Серед них пісні Л. Ревуцького «Гей, сходило сонце ясне», «Серед темної ночі», «Ой славні ж бо, славні наші партизани» тощо» [5, с. 39].

«Ці роки також були періодом гострих дискусій навколо проблем ідейно-образного та національно-стильового розвитку всіх жанрів української радянської музики – від масової пісні до хорової музики, від симфонії, опери, кантати й ораторії до малих форм інструментальної та вокальної камерної музики, творів для народних інструментів, музики для кіно й театру, а також численних творів для дітей» [3, с. 13].

Л. Архімович, аналізуючи музичні твори молодих українських композиторів, намагається провести паралель із відомими українськими композиторами, що у спадок залишили молодим композитором майстерно створені музичні твори. «Метод хорових обробок М. Леонтовича мав великий плодотворний вплив на всю подальшу українську радянську музику. Багато спільного творчим методом Леонтовича знаходимо в роботах таких майстрів українського радянського музичного мистецтва, як Л. Ревуцький, П. Козицький, М. Вериківський, Б. Лятошинський, М. Коляда. Це означилося в їх підході до розкриття ідейно-образного змісту народних пісень, у прийомах мелодійного розвитку, у збагаченні ладо-гармонічних засобів, у вільній розробці структури пісні» [5, с. 16].

Продовжуючи аналізувати музичні твори Л. Ревуцького В. Довженко зазначає, що композитор приділяв увагу проблемам ладового збагачення, можливостям хроматизації підголосків у супроводі внутрішньоладовим відхиленням і модуляціям, а також істотно збагатив фактуру фортепіанного супроводу [2, с. 55].

«В хорових обробках Л. Ревуцького простежується притаманне його музичному мисленню поєднання гармонічних і поліфонічних елементів» [3, с. 30].

Т. Шеффер досліджуючи особливості музичних творів Л. Ревуцького зазначає: «Народна мелодія в обробках Л. Ревуцького майже завжди залишається незмінною, винятком є деякі хорові обробки, в яких інколи вона передається від одного голосу до іншого, звучить в іншій тональності повністю, або частково, коли розробляються окремі звороти. Супровід менш деталізований, ніж в сольних обробках. Це зумовлено тим, що у хорових обробках головним компонентом є виражальні можливості людського голосу. На перший план виступає використання емоційного впливу їх тембрових і висотних особливостей, а також сполучень голосів як одного із засобів характеристики героїв, драматизації, розповіді, відтінення кульмінації чи найбільш емоційних моментів» [6, с. 27-28].

«Домагаючись глибокого розкриття змісту народної пісні, він застосовує свої власні прийоми. Якщо в сольних обробках композитора велика роль належить фортепіанній партії, а сама народна мелодія майже зберігається незмінною, то в хорових обробках, створених у 20-ті роки супровід менш деталізований, мелодія, іноді змінюючись проводиться в різних голосах. Це дозволяє використовувати виразові можливості співацьких голосів. Фактурний план твору виступає як один із дійових засобів характеристики героїв, драматизації оповіді, кульмінаційних підйомів» [3, с. 30].

Необхідно зазначено, що Л. Ревуцьким створено такі збірники пісень як: «Сонечко», «Галицькі пісні», «Ой, ти зоре», «Козацькі пісні», «Українські пожовтні пісні» тощо. «Одним із видатних і показових збірників обробок народних пісень є «Сонечко» Л. Ревуцького. Розрахований на одноголосне виконання з

супроводом фортепіано дорослим для дітей або на виконання самими дітьми, цей збірник складається з ігрових («Перепілочка», «Подоланочка», «Шум»), казково—фантастичних («Коза», «Іде дід», «Ой дзвони дзвонять»), коліскових («Котику сіренький», «Ой ходить сон коло вікон») та інших дитячих пісень. Для методу обробок Л. Ревуцького, що яскраво виявився у цьому збірнику, характерне прагнення поглиблено розкрити основний образ пісні, розвиваючи з цією метою типові особливості її мелодики, ритміки, ладо-гармонічного складу, структури тощо. Цей творчий підхід до народної пісні споріднює обробки Л. Ревуцького і М. Леонтовича» [5, с. 34].

М. Гордійчук продовжуючи розглядати збірники створені Л. Ревуцьким зазначає, що в основу «Галицьких пісень» покладено мелодії Західної України. «До цієї збірки входять пісні «Червона ружа», «Я в квартироньці сиджу», «Іхав козак на війноньку», «На вулиці скрипка грає» тощо. Збірка «Історичні та козацькі пісні» – це твори за своїм стилем і музичною формою є близькими до гармонізацій М. Лисенко. Так, супровід написано тільки до першого куплету, а інші куплети виключуються на цей же музичний матеріал» [1, с. 20].

Особливе місце належить поемі-кантаті Л. Ревуцького «Хустина» на текст Т. Шевченка. Справжня народність образів твору великого поета, реалізм і високий художній рівень музики послужили тому, що вона зайняла одне з найвидатніших місць у розвитку української радянської кантати. Характерною рисою глибокозмістовної і яскраво національної музики «Хустини» є її народнопісенна основа» [5, с. 40].

Висновок. Сьогодні музична творчість українського композитора Л. Ревуцького піднімається на новий смисловий рівень, що сприяє національному вихованню молодого покоління засобами музичного мистецтва. Звучання народної пісні у музичних творах Л. Ревуцького – це символ українського народу, торкання до самого святого в душі кожного українця. Враховуючи головне завдання школи, що постає у формуванні інтелектуального та культурного потенціалу молодого покоління як найвищої цінності української нації, необхідним визначено створення умов для забезпечення можливостей духовного зростання особистості учня під час музично-естетичного розвитку в загальноосвітній школі.

Перспективи подальших розвідок постають у розгляді можливості використання принципу доступності у музично-естетичному розвитку учнів на уроках музичного мистецтва з використанням хороших творів Л. Ревуцького.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гордейчук Н. Украинская советская музыка. К. – 1960. – 100 с.
2. Довженко В. Нариси з історії української радянської музики / В. Довженко. – «Музична Україна», К. – 1967. – 317 с.
3. Історія української музики: Муз. культура Рад. України // Л. Б. Архимович, Н. І. Грицюк, Л. М. Грисенко та ін. – К. : Муз. Україна, 1990. – 296 с.
4. Правдюк О. Ладові основи української народної музики. – К., 1961 – 194 с.
5. Украинская советская музыка: статьи / ред. : Л. Б. Архимович, Н. Н. Михайлов, А. Я. Шреер-Ткаченко – К. : Советский композитор, 1960 – 188 с.
6. Шеффер Т. Лев Ревуцький / Т. Шеффер. – «Музична Україна» – Київ – 1973 – 42 с.
7. Шеффер Т. Лев Николаевич Ревуцький народний артист СССР – Державне видавництво Образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР – Київ – 1960 – 42 с.

Тетяна КОВАЛЬЧУК

ЖИТТЄВИЙ ТА ТВОРЧИЙ ШЛЯХ Л.М.РЕВУЦЬКОГО

(студентка II курсу мистецького факультету
Кіровоградського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Дідич Г. С.

Постановка проблеми. Творчість Лева Миколайовича Ревуцького – одна з найяскравіших і найвидатніших сторінок української радянської музичної культури. Його Симфонія № 2, Концерт для фортепіано з оркестром, хорова поема «Хустина», обробки народних пісень та фортепіанні твори стали класикою першої половини ХХ ст. В них відбиті важливі сторони нашої дійсності, втілені теми історії, створено образи нової, радянської людини, розкриті багатство її духовного світу, показані картини народного побуту.

Мета статті полягає в розкритті життєвого та творчого шляху Лева Миколайовича Ревуцького.

Виклад основного матеріалу. На Полтавщині у селі Іржавці Прилуцького повіту в сім'ї попечителя сільської школи 20 лютого 1889 р. народився класик української радянської музики Лев Миколайович Ревуцький.

Раннє дитинство композитора проходило в сільській обстановці, в скромній садибі батьків. Його мати Олександра Дмитрівна, уроджена Каневська, отримала різносторонню освіту в приватному пансіоні. Батько, Микола Гаврилович, виходець з нижнього духовенства, захоплювався природничими науками і технікою. Обидва були висококультурними людьми, і хлопчик ріс в обстановці де панували різноманітні інтелектуальні інтереси.

Батьки дотримувалися демократичних переконань. З живим співчуттям прийняли вони революцію 1905 року. Лев Миколайович згадує, як в період революції його сім'я переховувала від жандармів революціонера, вчителя гімназії.

Дуже рано у майбутнього композитора стали накопичуватися музичні враження. З дитячих років була близька йому народна пісня. Незліченні мелодії, і перш за все наспіви веснянок і колядок, добре

запам'яталися Л.Ревуцькому, вони і утворили ту основу, на якій згодом сформувався його самобутній національний стиль.

Одночасно зі сприйняттям народної творчості відбувалося знайомство майбутнього музиканта з класикою: хлопчик слухав гру батька на скрипці і матері на фортепіано. З чотирьох років він зімпровізував на роялі вальс, що складався лише з одного чотирьохтакта. Здібності його швидко розвивалися, неабияка обдарованість дитини не викликала сумнівів, і в п'ять років його почали вчити музиці. З ним займалася мати, а влітку приїздила в Іржавець її приятелька, піаністка О.Мельникова. У дев'ять років Лев Миколайович був відданий в гімназію міста Прилуки.

Після закінчення чотирьох класів хлопчик був переведений в київську гімназію. Лев Миколайович продовжував заняття музикою які почалися вдома, вступивши до відомої в той час приватної школи Н. Тутковського, де був зарахований в клас фортепіано М.В. Лисенка. Знайомство і спілкування з видатним композитором і громадським діячем, класиком української музики, зіграло в житті Л. Ревуцького виключно важливу роль. У 1904 році М. Лисенко відкрив власну школу, яка стала, по суті, першим вищим музично-театральним навчальним закладом в Україні і мала величезне значення в справі підготовки творчих кадрів. У цю школу М.Лисенко приймає і Л. Ревуцького.

Яскрава особистість М. Лисенка, людини великого громадянського і творчого темпераменту, чия діяльність, цілком присвячена рідному мистецтву, справила на юного Л. Ревуцького величезне враження.

М. Лисенко приділяв серйозну увагу виробленню фортепіанної майстерності своїх учнів. Надалі, як пише Л.Ревуцький, в одній зі статей виконавські прийоми вчителя певним чином відбилися на фортепіанному стилі творів учнів.

Після трьохрічної (1905 – 1908) перерви заняття музикою (1906 року майже одночасно померли батьки Л. Ревуцького) він вступає в училище Російського музичного товариства, навчаючись тут по фортепіано у С.О. Короткевича і Г.В. Ходоровського. Обидва були чудовими піаністами, і враження від їхньої гри залишили в учня глибокий слід.

Слід згадати ще про тривалий протягом декількох років (1909 – 1912) зв'язок майбутнього композитора зі студентським хором, який очолювався диригентом О. Кошицем; на заняттях хору Леву Миколайовичу іноді доводилося заміщати акомпаніатора.

Музичний смак Л. Ревуцького виховувався у широкому колі творів класичної музики. Спочатку його улюбленим композитором був П. Чайковський, потім особливу пристрасть він відчуває до музики М. Римського-Корсакова. Відносно пізно відбулося знайомство Л. Ревуцького з українською професійною музикою. В період занять по фортепіано у М.В. Лисенка він майже не знав оперної та інструментальної творчості свого чудового вчителя, якщо не брати до уваги єдиного прослуховування опери «Різдвяна ніч», у 1903 році. У 1913 році Київське музичне училище було перетворене в консерваторію, і Лев Миколайович потрапляє в число перших її студентів. Одночасно він відвідує Київський університет, куди вступив у 1907 році після закінчення гімназії. Тут він навчається спочатку на фізико-математичному, а потім юридичному факультетах.

У консерваторії його викладачем зі спеціальності стає Р.М. Глієр. Заняття з ним багато дали Л. Ревуцькому. Р.Глієр домагався того, щоб молоді композитори ставали справжніми професіоналами. В якості дипломної роботи до закінчення консерваторії він хотів представити Першу симфонію. Однак роботу над нею довелося перервати. Після початку першої світової війни систематичні заняття Л. Ревуцького були порушені, в 1915 році консерваторія евакуювалася в Ростов-на-Дону, а університет в Саратов, і композитор змушений був виїжджати з Києва щоб здавати іспити і закінчити обидва навчальні заклади. Велика Жовтнева соціалістична революція була радісно зустрінута композитором. У 1918 році він демобілізувався і незабаром відновив роботу над Симфонією. Перебуваючи протягом двох місяців у Москві, Л. Ревуцький займається її інструментовкою.

У творчому розвитку Л.М. Ревуцького роки 1921 – 1924 склали окремий і важливий етап. Головна особливість цього періоду полягала в тому, що композитор вперше зосередив свої зусилля на втілення образів рідної йому України та її народу. Звернення Л.Ревуцького до української теми було пов'язано з конкретними умовами, в яких протікала його діяльність, а умови ці, в свою чергу, визначалися історичними, революційними процесами, що відбувалися в країні.

У цю пору Л.М. Ревуцький знаходить у новому житті своє місце. Правда не відразу і не без труднощів. Він переїхав на батьківщину, де спочатку займався сільським господарством, потім в Прилуках повинен був зайняти посаду інструктора з музичних справ. Одночасно давав приватні уроки по фортепіано і теорії музики.

У період 1921 – 1924 років Л. Ревуцький пише майже виключно вокальну музику. Це тим більш знаменно, що в попередній період інструментальні твори рішуче переважали. Не менш важливо і те, що всі нові твори створені на вірші українських поетів. У музиці Л.Ревуцького специфічні особливості кобзарської думи також до певної міри переосмислені і з'єднуються з індивідуальними прийомами композитора. Уже в цей період він продемонстрував самобутнє ставлення до традицій української музичної класики: мова йде про поему для хору, солістів та оркестру «Хустина». У вірші розповідається про трагічну долю юнака і дівчини, чисті любові не судилося розквітнути в жорстоку пору кріпацтва. Тема розлуки люблячих і загибелі на чужині характерна для українського пісенного фольклору, вона отримала втілення в багатьох творах літератури і мистецтва. У той же час особливо привернуло увагу Л.Ревуцького в цьому вірші рішення соціальної теми в ліричному плані, близькому індивідуальності композитора. Жанр хорової поеми в якому написана «Хустина», традиційний для української музики.

Перебіг музики безпосередньо слідує за текстом чим обумовлюються вільна форма твору і наскрізний розвиток в ньому. Але музика робить «драматургію» вірша більш чіткою і опуклою. Хорова поема відкривається двотактним вступом в якому викладена тема, підхоплена потім хором і проведена через весь твір. Її характер радісний і впевнений. Мелодія наближається до наспівів деяких світлих і бадьорих українських веснянок. У віршах Т. Шевченка пісня чумака, що скаржиться на лиху долю, на багатих, які «купили його молоду силу», протиставлена радісною піснею дівчини. Композитор, однак, не посилює контраст, але, навпаки, максимально, наскільки дозволяє зміст віршів, зближує характер двох пісень. Музика обох сольних епізодів зігріта проникливим, щирим почуттям, в ній багато м'якості і теплоти.

Піснею чумака завершується перша, експозиційна частина. Наступний за нею розділ – драматична розповідь про те, як, не дійшовши до рідного села, чумак захворів у дорозі і, не витримавши тягот життя, загинув. Сумно звучить інтонаційно видозмінена основна тема.

Заключний розділ поеми, розв'язка, недовга. Невеликий оркестровий хід на основній темі призводить до її останньої появи в хорі. Про долю людей з народу Л. Ревуцький, як і Т. Шевченко, оповідає з душевною теплою і щирим співчуттям.

1924 рік можна вважати початком нового етапу в життєвому і творчому шляху Л. Ревуцького. Лев Миколайович отримує запрошення зайняти посаду викладача Київського музично-драматичного інституту імені М. Лисенка і переїжджає в столицю. Все повніше відкривалася йому надихаюча перспектива розвитку мистецтва, яка виникла з перемогою революції.

Одна з найсуттєвіших особливостей музичногромадського руху в Україні в середині 20-х років серйозне і шанобливе ставлення до народної пісні. Вона широко поширюється в живому звучанні численних хорів, записується, вивчається. Композитори шукають нові можливості її творчого використання.

Л. Ревуцького як і його побратимів по перу, захопили величезні завдання створення нової соціалістичної культури. Однак для себе він вирішує, перш за все зайнятися практичним вивченням виразних можливостей народної пісні та шляхом її обробки.

Хоча Л. Ревуцький, приступаючи до аранжування народних пісень, уважав цю роботу «підсобною», плоди її виявилися настільки суспільно цінними, наскільки високохудожніми і індивідуально своєрідними, що дозволяють говорити про важливий новий етап в справі обробки народної пісні в Україні. Лев Миколайович був майстром обробки народної музики.

Композитор послідовно дотримується Лядовського методу, надаючи кожній з обробок образну неповторність. Більшість із зроблених Л. Ревуцьким обробок відноситься до періоду 1924 – 1927 років. Серед причин, що спонукали Л. Ревуцького зайнятися фольклором, крім суто практичних завдань підвищення свого технічного рівня, істотною роль зіграв успіх публічного виконання низки пісень.

Приступаючи до творчої роботи над фольклором і ставлячи перед собою спочатку вузько технічні завдання, Л. Ревуцький і у виборі пісень керувався їхніми чисто музичними властивостями, міркуваннями для зручності застосування того чи іншого композиційного прийому.

Найбільш значні з оброблених композитором пісень – драматичного змісту, який несе в собі глибокий соціальний зміст.

Обробки Л. Ревуцького дуже різноманітні як за змістом і жанровими ознаками, які лежать в основі їхнього фольклорного матеріалу, так і за способами творчого впливу на пісню.

У наступні роки композитор також звертався до обробки народних пісень, розвиваючи ті принципи, які склалися у нього в середині 20-х років, але сутність цих принципів залишилася незмінною.

Обробки стали основною творчою продукцією Л. Ревуцького в 1924 – 1926 роках, поряд з цим він написав ще кілька інструментальних і вокальних творів малої форми. Серед інструментальних творів, що відносяться до даного періоду, особливо, принципове значення має Інтермецо для скрипки з фортепіано. Це перша спроба Л. Ревуцького створити інструментальну п'єсу в українському національному дусі у ній ще немає справжнього узагальнення фольклору, не вистачає майстерності у використанні можливостей інструментальної форми.

У кінці 20-х років на початку 30-х років громадська і творча діяльність Л. Ревуцького помітно активізується. Його твори в цей період відзначені тривалими пошуками нової, сучасної образності й розширенням жанрових меж. Композитор і раніше займається обробкою народних пісень. У ці роки поряд з сольними він створює так само не мало хорових аранжувань. У хоровій партії композитор обмежує себе відносно не великим числом прийомів. У нього рідко зустрічається імітаційна поліфонія, хорові голоси самостійні, оскільки вони утворюють весь час змінну акордову тканину. І тут гармонія служить основним джерелом виразності. Всі хорові обробки написані композитором у варіаційній формі.

Надзвичайно цікаві новими творчими результатами камерно-інструментальні твори композитора. Це Віолончельна балада, дві п'єси, «Пісня» і «Гумореска», Канон, три дитячі п'єси та два етюди для фортепіано, дві фортепіанні транскрипції органних фуг Й. С. Баха. Відоме поживлення фортепіанної творчості Л. Ревуцького було пов'язано з його участю в утворенні в 1928 році Комісії з фортепіанного репертуару.

У другій половині 30-х років Л. Ревуцький був зайнятий редагуванням двох великих творів, один з них твір самого композитора Друга симфонія. Її друга редакція була завершена в 1940 році, а в наступному році автор був удостоєний за цей твір Державної премії СРСР. Іншим об'єктом роботи стала опера М. Лисенка «Тарас Бульба».

У цю почесну і відповідальну роботу Л. Ревуцький вклав багато сил і натхнення. Проте нею не вичерпується творча діяльність композитора в передвоєнні роки. У роки Великої Вітчизняної війни

Л. Ревуцький знаходився в Ташкенті. Охоплений тим же патріотичним поривом, що і всі радянські художники, він присвячував свою працю справі перемоги над ворогом. Як і багато інших українських та російських музикантів, які виїхали в цей період в братські республіки, Л. Ревуцький вніс помітний вклад у музичну культуру того народу, серед якого він жив.

Робота Л. Ревуцького у воєнні роки отримала високу оцінку: в 1943 році йому було присвоєно звання народного артиста СРСР. Після повернення до Києва в травні 1944 року діяльність Л. Ревуцького наповнилась ще більш насиченим життям. У 1947 році він був обраний до Верховної Ради Української РСР, в 1951, 1955 і 1959 роках він обирається до Верховної Ради знову. Багато уваги приділяє Л. Ревуцький музично-організаторській роботі, він обирається членом правління Спілки композиторів України та Спілки композиторів СРСР, в 1944 – 1948 роках він голова республіканської композиторської організації. Триває і напружена педагогічна діяльність Л. Ревуцького в якості завідувача кафедрою і професора композиції Київської консерваторії.

В останні роки життя Л. Ревуцький писав, в основному, хорову музику. Після масових пісень передвоєнних і воєнних років він знову звернувся до твору більш-менш розгорнутих хорів, використовуючи в них досвід як своєї ранньої хорової музики, так і пісенної творчості.

Хорові твори Л. Ревуцького останнього періоду розвивають переважно епічну лінію його творчості. Уявлення про творчу діяльність Л. Ревуцького в останні два десятиліття його життя буде неповним, якщо не згадати про великі і тривалі зусилля, які були витрачені ним на відновлення і редагування своїх ранніх творів, а також творів інших авторів, насамперед М. Лисенка. Була переглянута «Хустина», по пам'яті відтворена перша частина Першої симфонії, капітально відредагований і заново оркестрований Фортепіанний концерт, а також низка творів меншого розміру. У повоєнні роки зроблена третя редакція «Тараса Бульби» М. Лисенка і змінено велике число інших його творів для повного їхнього збору, що видається в Україні.

У лютому 1969 року в зв'язку з 80-річчям від дня народження Лева Миколайовича Ревуцького йому було присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Те, що стиль Л. Ревуцького – стиль сучасний, стиль ХХ століття, в значній мірі обумовлено характером гармонії не само по собі, а що знаходиться в єдності з іншими компонентами музики, в першу чергу, тематичним розвитком. Гармонійний стиль Л. Ревуцького складається в значній мірі під впливом російської музики кінця ХІХ – початку ХХ століть, перш за все творчості М. Римського-Корсакова, О. Глазунова, О. Скрибіна. Говорячи про гармонію Л. Ревуцького, ми часто торкались і питання фактури. Її основу становить самостійний поліфонізований рух голосів, вільно поточних, володіючих кожен своїм пульсом.

Висновок. Як бачимо, значення діяльності Л. Ревуцького визначається не тільки самостійною естетичною цінністю ним створеного, але і тим більшим і благодіючим впливом, який він справляє на творчість інших музикантів. Треба думати, що добрий вплив музики Лева Миколайовича на людей з роками не буде слабшати: в ній багато правди і краси, а над ними як відомо, час не владний.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бялик М.Г. Л. Ревуцький: [монографія] / М.Г. Бялик. – Л., 1979. – 165 с.
2. Грінченко М.О. Левко Ревуцький // Музика. – 1927. – № 2. – С. 14 – 20.
3. Костюк О., Буряк М. Видатний музикант-мислитель // Вісник АН УРСР. – 1989. – № 6.
4. Шеффер Т. Лев Ревуцький / Т. Шеффер. – 2-ге вид. – К.: Муз. Україна, 1979. – 52 с.
5. Шеффер Т.В. Л.М. Ревуцький: Нарис про життя і творчість / Т.В. Шеффер. – К., 1958. – 142 с.

Тетяна КОНДРАТЕНКО

ВОКАЛЬНО-ХОРОВИЙ ЖАНР В ТВОРЧОСТІ Л. РЕВУЦЬКОГО

*(магістрантка мистецького факультету
Кіровоградського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка)*

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Дідич Г.С.

Актуальність дослідження. Лев Миколайович Ревуцький увійшов до музичної культури не тільки як видатний композитор, а й як вчений, педагог, громадський діяч, Заслужений діяч мистецтв УРСР (1941), народний артист СРСР (1944), Герой Соціалістичної Праці (1969), лауреат Державної премії СРСР (1941), Державної премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка (1966). Під його керівництвом написано низку дисертаційних досліджень, він був опонентом багатьох докторських та кандидатських дисертацій, рецензентом наукових праць. Л. Ревуцький багато років виконував обов'язки члена вчених рад Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії імені М.Т. Рильського Академії наук УРСР та Київської державної консерваторії імені П.І. Чайковського. Обрання дійсним членом Академії наук УРСР стало підсумком його багаторічної наукової праці.

Аналіз досліджень і публікацій. Питаннями життєвого і творчого доробку Л. Ревуцького займалися відомі композитори, музикознавці, теоретики, педагоги (М. Грінченко, Л. Лісовський, С. Людкевич, Б. Лятошинський, Т. Шеффер, В. Кузик, Н. Герасимова-Персидська, В. Кирейко та ін.). Проблема життєвого і творчого доробку знайшла своє відображення у дослідженні Т. Шеффер, Л. Карпилянський, М. Бялик, А. Муха, С. Лісецький; вокального-хорового жанру (С. Людкевич, В. Кирейко, Н. Матусевич, О. Козаренко та ін.)

Мета статті полягає у проведенні аналізу вокально-хорового жанру в творчості Л. Ревуцького.

Виклад основного матеріалу дослідження. Творча спадщина Л. Ревуцького стала гідним продовженням великої справи його славних попередників – М. Лисенка, К. Стеценка, М. Леонтовича, Я. Степового. Високий професіоналізм, яскраво виражений національний характер творчості, чесність, сумлінність і відданість улюбленій справі зробили його самотутнім, унікальним явищем в українській культурі.

Композиторський стиль Л. Ревуцького формувався на основі глибокого й всебічного пізнання народного мелосу та перетворення традицій сучасної професійної музики. На відміну від формального експериментаторства рішучо наступаючого мистецького авангарду, інновації в творах Л. Ревуцького гармонійно співвідносяться з національною традицією, а народна образність, ознаки вокально-інструментальної думи, ліричної пісенності та особливості інших традиційних жанрових форм виражали в річищі модернізму концепти вже поширеного на той час в Європі неофольклоризму. Творам митця притаманна життєствердна настроєність, ліризм, стриманість, широта і багатство емоцій. Глибоким корінням пов'язана з народним мистецтвом, музика композитора ввібрала в себе його особливий задушевний ліризм і епічну широту, емоційний яскравість і барвистість, їй властиві класична стрункість, пропорційність, світла оптимістична налаштованість. Розмірена, виразна мелодика поєднується з напруженою складною гармонією. Сприйняття музики і ставлення до неї, враження, викликані звуковими образами у Л. Ревуцького започаткувалися ще в ранньому дитинстві, згодом автор зазначить що сільське оточення та народні пісні викликали у нього ранню любов до пісні, яка й зробила свій відбиток на його творчості.

Композитор мав на меті реалістично зображувати життя, а тому шукав нових засобів втілити свій задум. Він розкривав дійсність як у лірико-драматичному, так і в лірико-епічному ключах. Цей пошук помітний у його вокально-хоровому доробку. Значним внеском Л. Ревуцького є створені ним обробки народних пісень, у його творчій спадщині близько 120 оригінальних обробок. Збірки і цикли обробок істотно розвинули традиції, закладені такими фольклористами, як М. Лисенко, К. Стеценко, М. Леонтович. Л. Ревуцький був послідовником їхніх творчих методів щодо нерозривного злиття музичного фольклору з досягненнями професійної музики кінця XIX ст. Окрім обробок українських народних пісень композитор працював з радянським фольклором, його масові пісні («Уперед», слова П. Грабовського, аранжування «Інтернаціоналу») зберігаються й досі, як одні з кращих зразків української радянської масової пісні.

Потяг до композиції у Л. Ревуцького зародився на початку 1900-х років. У 1907 р. він створює три романи: «Із сліз моїх», «Дзвін» та «Осінь». У цих кроках помітний вплив музики П.І. Чайковського, якою захоплювався композитор. Черговим етапом діяльності були 1910-і р.р., в цей час відбувається формування його творчого кредо та світогляду як митця, музиканта, що досягає своєї кульмінації під час закінчення консерваторії. Окрім творчих надбань, композитор допомагає братові з упорядкуванням нотних текстів пісень, що ввійдуть до одного з перших підручників для школярів «Українські думи та пісні історичні». При цьому було опрацьовано 34 зразки, серед яких «Пісня про байду», «Зажурилась Україна» та інші. До цих текстів Лев Миколайович занотовував із голосу старих кобзарів та брата Дмитра мелодії дум.

Літературно-мистецька творчість 20-х років XX ст. адаптується до нових політичних умов, поряд із прагненням до подальшого розвитку національної традиції демонструвала впливи перманентних естетичних пошуків тогочасної західної культури. Взаємодія цих тенденцій, що суттєво вплинула на своєрідність української музики цього періоду, особливо позначилася на розвитку вокально-хорової творчості. Розквіт творчості композитора припав саме на 20-і роки і збігся з періодом бурхливого зростання національної самосвідомості, активного вивчення свого історичного і культурного минулого. Діяльність Л. Ревуцького в цей період була гармонійною з поезією Т.Г. Шевченка, яку композитор використовує при створенні своїх творів. У цьому руслі автор підкреслює найбільш прикметні ознаки – народність, соціальне спрямування, а на семантичному рівні – особливу музичальність поезику та її зв'язок з піснюю. В той же час остаточно сформувалася естетика автора, виникли практично всі його найкращі роботи, в цей період було створено близько 100 творів. З них найбільша кількість – народні пісні, їхні обробки для хору – 6, для вокального дуету – 1 та 54 для голосу з фортепіано. У 1922–1923 роках композитор написав романси «Ну розкажи ж» (слова Хоменка), «Східна мелодія» (слова Л. Українки), «Просо покошено» (вірші М. Рильського), «Де ті слова» (вірші О. Олеся), «На крилах соняшних і ясних мрій» (авторський текст), хори «На ріках круг Вавілона», «Пам'яті Лисенка», «Гукайте їх», «У перетику ходила» та «Думу про трьох вітрів» (вірші П. Тичини), що стала першою думою в творчості українських авторів XX ст. В цей же час починається робота над музикою до поеми О. Олеся «Щороку», у задумі було покладено створити щось на кшталт хорової опери. Проте на превеликий жаль, цей задум не був втілений у життя через еміграцію поета, з подальшим занесенням його у «чорний список» влади, твір залишився незавершеним. Кульмінацією творчого доробку цих років стало створення хорової кантати «Хустина» (поема Т. Шевченка).

Творчі шукання композитор проводив у кількох жанрово-стилістичних спрямуваннях. Романсова сфера виділялася двома напрямками. Перший представлений ліричними монологами – вокальними мініатюрами аріозного плану. Мелодичні фрази невеликі, але інтонаційно виразні, міцно побудовані на гармонійній основі. Гармонія витримана у традиції пізніх романтиків, тут підкреслена плинність модуляційних процесів та живучість, мелодико-ритмічна наповненість фактури. Монолічно-аріозний стиль романсів цього часу продовжує традиції вокальної творчості П. Чайковського, Р. Глієра, М. Лисенка та інших композиторів. При багатьох спільних рисах у соліспівах Л. Ревуцького є й відмінне – вони різняться темою, образним змістом, вибором засобів музичної виразності. У романсі «На крилах соняшних і ясних мрій» втілено ліричну

захопленість, радість, піднесеність. А романс «Де ті слова» вибудований на зіставленні протилежного – то світлі, то сумні почуття, при чому мінливість відбувається протягом досить короткого проміжку часу, нерідко в межах двотактової фрази. Солоспів «Просо покошено» являє собою лірико-філософський монолог. Композитор прагне віднайти барви для зображення плину часу, зміни весни осінню, а молодості – старістю. У творі наявні як епічний спокій, так й драматичні спалахи, гострі зіставлення.

Романс «Ну розкажи ж» лірико-драматичного змісту. Подібно до попередніх творів, в ньому розкриваються образно-емоційні контрасти, проте амплітуда є значно ширшою. Твір за зміною емоційних станів можна поділити на три частини: перша – спокійна, друга – схвильована, звучить на ритмізованому органному пункті, з послідовним секвенційним розвитком та кульмінацією на фоні перерваного кадансу, і третя – встановлення спокою.

Пошуки Л. Ревуцького в жанрі солоспіву є цікавими, вони є новим віянням після його попередників і перегукуються з творчою працею в цьому жанрі Б. Лятошинського, В. Косенка.

Окрема лінія вокальної лірики представлена у «Думі про трьох вітрів» – вона різниться іншою співацькою манерою, є близькою до думового виконавства. Твір написаний у речитативній манері і за особливостями імітує думові принципи. За формою є відповідний до свого жанру з характерними для нього вступами-періодами. Більш співучий вступ, властивий народним думам тут звучить у партії фортепіано, що згодом з'явиться ще кілька разів, створюючи лейтмотив. При виразній мелодії речитативного плану гармонія надмірно спрощена, вона ніби імітує гру на бандурі. Згодом мелодія набуває розвитку, а гармонія разом з нею урізноманітнюється. До Л. Ревуцького спроби культивувати цей жанр вже здійснювали М. Лисенко, К. Стеценко, Ф. Колесса. Хоча як один з виявів романсової творчості цей жанр не набув широкого розповсюдження через специфічність, його нечисленні зразки безумовно викликали широке зацікавлення як у музикантів, так і у літераторів.

Отже, в романсовій творчості першої половини 20-х років композитор робить великий крок до формування власного стилю. Аналіз його солоспівів дає змогу зробити висновок про високу майстерність автора, розуміння ним прогресивних тенденцій у вокальній ліриці, прагнення віднайти власні індивідуальні образи та коло музичних засобів.

Відчуття національного духу знайшло відбиття в обробках композитора для голосу та фортепіано, які складають збірки «Галицькі пісні», «Козацькі пісні», хорові обробки «Три веснянки», рекрутська «Ой ти, зоре вечірняя», жартівлива «На кладочці умивалася». Інтерес композитора до хорового і кантатного жанрів не був випадковим. Попередній період життя був певною мірою пов'язаний з хоровою справою – навчаючись у школі М. Лисенка, він мав змогу слухати хор, згодом співав у хорі музичного училища РМТ, відвідував публічні хорові концерти, виступи хору П. Демуцького, К. Стеценка, брав участь в університетському хорі як акомпаніатор, іноді заміняв акомпаніатора хору у театрі М. Садовського, виконував ті ж обов'язки для хору любителів у Прилуках. Перебуваючи постійно в центрі хорових тенденцій, Л. Ревуцький знав думку М. Лисенка щодо вокальної музики та був знайомий з проблематикою української музики початку ХХ ст. Композитор був обізнаний в сфері хорової обробки народної пісні, у першій половині 20-х років при створенні обробок було враховано провідні тенденції та досвід хорової творчості в Україні.

Чи не найпершим зверненням Л. Ревуцького до українського фольклору є серія «Обробки народних пісень», що з'явилась на світ у 1919 р. Збірка відіграла важливу роль у творчості композитора. Не зважаючи на те, що збірка не була визначальною в тогочасній діяльності, вона стала наступним кроком до шляху самобутності митця. Оброблені пісні засвідчили глибоке розуміння Л. Ревуцьким ладової природи пісень, чітко помітна робота професійного музиканта та штрихи, що згодом переростуть у риси індивідуального стилю. Збірка має конкретне спрямування, адресатом є народні хори, більш самодіяльні. Пісні витримані у фактурі, що є типово фольклорною – початок і закінчення виконується в унісон чи октаву, вони наближені до давньої кантової традиції, а тип викладу близький до народного багатоголосся. Збірка складається з 22 зразків, що включають ліричні, солдатські, чумацькі, історичні та інші пісні *a cappella*. Особливу цікавість можуть викликати пісні давнього походження – «Зажурилась Україна», «В Цариграді, на риночку», «За Сибіром сонце сходить».

Повертаючись до жанру кантати, слід сказати що цей період композиторської творчості був поповнений сіма композиціями різними за жанровими ознаками – від кантати до хорової мініатюри та строфічної пісні. Його оригінальні твори характеризуються більш узагальненим трактуванням народної пісенності, як, наприклад у хоровому творі на слова Т. Шевченка «Ой чого ти почорніло, зеленее поле» та у хоровій мініатюрі «У перетику ходила», що цікава своїм колоритом. Інша назва твору – хорове грайливе скерцо, адже композиція є жартівливим фрагментом з народного життя. Форма твору куплетно-варіаційна, що є поєднуючою ланкою твору з українською народною піснею. При простій фактурі акордового складу до себе привертає увагу гармонія твору – чергування тоніки з субдомінантою в різних варіантах з підвищенням основного та терцієвого тону. Відхилення в третю ступінь, а згодом у шосту низьку для переходу в інші тональності наприкінці куплету є прийомом для зображення своєрідного сюжетного повороту.

Цікавим до розгляду хорової мови композитора є твір «Гукайте їх» на слова М. Філянського. Л. Ревуцький використовує імітацію дзвонів, що вказують на вплив творчості С. Рахманінова. Окрім цього, дух романтизму відчувається й у творі «Зима», з незавершеної вокально-хорової поеми «Щороку». В основі першої частини кілька музичних образів, це природа та людина, при чому природа є одухотвореною, живою. Робота над «Щороку» біла важливим шаблоном у шліфуванні майстерності композитора, знаходження засобів музичної виразності та опануванні ним великої форми.

Послідуючим етапом творчої діяльності композитора були важкі роки доби «розстріляного відродження», коли короточасну хвилю «українізації» змела хвиля «інтернаціоналізації». В цей час композитор, не зважаючи на скрутне становище захоплюється новою ідеєю – разом з В. Косенко, В. Золотарьовим та Г. Беклемішевим починають розробку українського педагогічного репертуару для музичних шкіл, адже на той час нотної літератури для дітей, створеної українськими митцями майже не було. Л. Ревуцький зробив чималий вклад у цю справу – перекладення для фортепіано циклу «Сонечко», який був створений як обробки пісень для дітей. Цикл складається з 20 композицій для дитячого хору в супроводі фортепіано. Цей варіант був виданий лише в 1950 р. Пісні різні за характером і жанровою ознакою – є кілька веснянок («Вийди, вийди сонечко», «Іди, іди дощику», «Подоляночка», «Шум»); ліричні («Прилетіла перепілонька»); коліскові («Ой ходить сон»); танцювальні («Дибидиби»); ігрові («Ой вийся хмелю») та ін. Збірка побудована за принципом контрасту, а фортепіанна партія є окрасою циклу. Початок та кінець збірки окантовують веснянки, першою є «Вийди, вийди сонечко», що відіграє роль розміреного за характером і темпом вступу. Завершує цикл веснянка «Шум», що перетворена композитором в цільну вокально-інструментальну п'єсу з наскрізним розвитком.

Відразу по закінченню збірки Л. Ревуцький приступає до створення нової, що складається з народних пісень Західної України, яку композитор завершив у 1926 р. та дав їй назву «Галицькі пісні». До збірки увійшло вісім різних за характером пісень, від ліричної до танцювальної.

У «Галицьких піснях» Л. Ревуцький зосереджує увагу на інструментальних засобах, тут подібно до обробок М. Леонтовича є ряд поліфонічних прийомів, але вони мають суто інструментальну природу. У збірці яскраво виражене багатство гармонії, широке використання відхилень, модуляцій. Композитор довів гармонію в піснях другої збірки майже до граничних меж, але не перейшов їх, разом з цим гармонійна мова митця не виходить за рамки розвиненого «романтичного» мажоро-мінору. Європейська гармонія в музиці Л. Ревуцького набула своєрідних, індивідуально-національних рис. Обробки пісень композитором створювались упродовж усього періоду, а в кінці 1920-х років ним було створено кілька оригінальних композицій для дітей.

У 30-х роках робота композитора була не менш творчою та напруженою, на перший план виходять такі жанри, як: оркестрова та камерно-інструментальна музика, обробки народних пісень для хору і капели бандуристів, масова хорова пісня та музика до кінофільмів і театральних вистав.

Хорова музика цих років представлена масовими піснями, що присвячені боротьбі за мир («Пісня про літак»), про героїку громадянської війни («Не забули»), пісня до возз'єднання західноукраїнських земель («Галичанка чорноброва»). Більшість з пісень 30-х років є простими за формою, маршеподібними. Однією з більш масштабних композицій є пісня «Слава переможцям» на слова М. Рильського. Характер поетичних рядків надихнув Л. Ревуцького на вибір специфічного комплексу засобів, твір є зразком синтезу пісенного жанру з кантатним, з широким використанням ладогармонії, що бере початок в українській класичній кантатно-хоровій музиці епічного плану. Продовжуючи працювати над обробками народних пісень, Л. Ревуцький звертається до радянського фольклору, гармонізує декілька пісень для збірки «Українські поживтєві пісні», що вийшла у 1936 р. У 30-х роках композитор не оминає увагою й дитячі пісні. Тут також спостерігається різножанровість: гра «У дитячому садочку», веселе скерцо «Холоди», лірична «Пташина коліскова» тощо. Образний зміст творів яскравий і виразний, вони доступні для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Відповідно до вікових можливостей майбутніх фахівців композитор створював мелодію, ритміку, фактуру пісень. За рахунок фортепіанної партії Л. Ревуцький збагачує музичний сюжет твору та гармонічну мову пісень.

У повоєнні роки більшість творів композитора були відображенням патріотизму радянського народу. Створюється «Ода пісні», «Батьківщина моя розквітається», «Гей, слов'яни», де прославляється велич трудових звершень радянських людей, єдність народів у боротьбі за мир і свободу.

Висновок. Музичний стиль композитора сформувався під впливом вітчизняної класики XIX ст. та увібрав в себе найкращі риси романтичних композиторських шкіл західної Європи. Музика Л. Ревуцького у найкращих зразках 20-х років невідривно пов'язана з українським фольклором, при цьому він створює своєрідність образного змісту, музичної мови, композиційного рішення. Найбільш постійною рисою композиторського стилю Лева Миколайовича є яскрава національна визначеність при міцній опорі на кращі традиції класичної музики й вільному оперуванню досягненнями новітньої музики. Його індивідуальний стиль відзначається ясністю, витонченістю. Композитор працював у різних жанрах, від симфонічної, фортепіанної до вокально-хорової музики. Саме остання зробила свій вагомий внесок до розвитку українського вокально-хорового мистецтва. Слід сказати, що творчість композитора пронизана народною піснею, що жила у його душі та знайшла своє відображення у його творчості.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бялик М.Г. Л. Ревуцький. Риси творчості / М.Г. Бялик. – К.:Музична Україна, 1973. – 200 с.
2. Кияновська Л.О. Стильова еволюція галицької музичної культури XIX – XX ст. / Л.О. Кияновська. – Тернопіль: Астон, 2000. – 340 с.
3. Кузик В. Невідомий Левко Ревуцький // Українська культура. – 2010. – № 5–8. – С. 41–55.
4. Лісецький С.І. Лев Миколайович Ревуцький / С.І. Лісецький. – К.: Наукова думка, 1989. – 184 с.
5. Шевченко і музика: Зб. статей / укл. Л. Архімович. – К.: Мистецтво, 1966. – 194 с.
6. Шеффер Т. Лев Ревуцький. – 2-е видання / Т. Шеффер. – К.: Музична Україна, 1979. – 52 с.

Катерина КАМОЧКИНА

СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРТЕПІАННОЇ ТВОРЧОСТІ Л. М. РЕВУЦЬКОГО

(магістрантка мистецького факультету)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Горбенко О.Б.

Постановка проблеми. Мистецтву притаманний потужний людинотворчий потенціал, адже мистецтво існує у формах художнього сприйняття, розуміння й творення. Цілісно впливаючи на особистість, мистецькі твори розвивають і формують її ціннісно-емоційну сферу, виявляють творчий потенціал, сприяють пізнанню духовних цінностей суспільства, які стають надбанням власного досвіду.

Звернення до фортеп'яної творчості Л.М. Ревуцького – видатного українського композитора дає можливість розкрити інтонаційний стрій музики композитора як явища глибоко індивідуального й водночас типового [6, с. 98]. Глибоко пройняті відчуттям сучасності, жанрові образи набувають соціальної значущості, розкривають глибини людської душі, проникають в найтонший світ емоційно-ліричних переживань. Жанровість виявляється у зв'язках з народним світосприйманням, фольклорним тематизмом, емпатійно-почуттєвою сферою і відповідними засобами їх втілення.

Аналіз досліджень і публікацій. Формування стилю – одне з найскладніших питань психології, естетики, філософії, мистецтвознавства, музичної педагогіки. Мистецтвознавці виокремлюють три основних стильових рівні: 1) індивідуальний стиль, що характеризує стиль одного митця, позначається ідейно-смыслову спрямованістю і художньою закономірністю творчості митця; 2) стиль художнього напрямку, що синтезує різні індивідуальні стилі, стиль певного художнього напрямку (класицизм, романтизм), школи (віденські класики, західноєвропейські імпресіоністи, композитори «Могучої кучки», українська національна школа XIX ст. тощо); 3) стиль епохи (історичний стиль), що поєднує розмаїття художніх явищ певної епохи.

Всі рівні стилістичної єдності взаємопов'язані. Принципово важливі художньо-стильові риси, відмінності й своєрідні особливості кожної епохи, що відрізняють її від інших епох і стилів, впливають відповідно й на внутрішню структуру та зміст мистецьких творів [9].

Художня організація творів визначається суспільним призначенням певного виду мистецтва, характеризується жанрово-стильовими ознаками, відповідним змістом і формою, засобами музичної виразності, що загалом характеризують індивідуальний стиль композитора, його стильову систему, що ієрархічно будується відповідно до рівнів структури музичного твору й містить морфологічний, синтаксичний, композиційний, концепційний компоненти.

У праці Є. Назайкінського «Стиль і жанр у музиці» музичний стиль інтерпретується як специфічна ознака музичних творів, які входять в конкретну генетичну спільність (твори композитора, твори композиторів однієї національної школи, твори конкретної історичної епохи); комплекс об'єднаних у цілісну систему виразальних засобів, що дають змогу відчути, пізнати, визначити їх генезис [5, с. 20].

Знання і розуміння типів музичних стилів: індивідуального (авторського) стилю композитора, його творчої еволюції; національного стилю композиторів однієї композиторської школи, який виявляється у використанні елементів національного фольклору (ладо-гармонічних, жанрових, метроритмічних тощо) й відображає соціальні основи національної культури і соціопсихологічних якостей народу; історичний стиль, який притаманний музиці певного історичного періоду й відображає його філософію, естетику і світосприйняття [5, с. 43].

Теоретичні положення щодо поняття стилю викладені в науковій праці літературознавця О. Соколова «Теорія стилю». Автор розглядає стиль як естетичне явище, як складну й неоднозначну систему, що утворюється з елементів під впливом певних факторів і конкретизується стильовими категоріями. Стиль – це передусім підпорядкування всіх його (стилю) елементів художньому закону [8]. У структурі стильової моделі О. Соколов такі два взаємозумовлені рівні: рівень компонентів форми як «носіїв стилю»; змістовий рівень твору, який містить «стилетвірні фактори».

У творчості митця виявляється специфічний, художньо-своєрідний і неповторний стиль, який має характерну відносно стійку систему ознак, – «стилістику». Ці ознаки – виразові засоби, що властиві певному художньому напрямку, митцю, твору.

Аналіз фундаментальних проблем формотворення висвітлюють у своїх працях Б. Асаф'єв [1], В. Клин [2], Б. Кремльов [3], Л. Мазель [4], С. Скребок [7], С. Шип [10] та ін. Музикознавці підкреслюють, що музична форма характеризується цілісністю, комплексністю, містить архітектонічні процесуально-динамічні аспекти, невіддільна від категорій «художній стиль», «художній зміст», «художній образ», містить константні конкретно-історичні, художньо-стильові характеристики творчості різних епох, є логічною конструкцією музичного твору, носієм художньої думки, апелює до складної аналітико-синтетичної діяльності свідомості, пов'язана із психологічними процесами мислення, пізнання, сприйняття й інтерпретації, характеризується своєрідними соціальними функціями.

Типологічність як основа систематизації художньо-стильових явищ, цілісність як основний принцип функціонування стильової системи, інваріантність, що свідчить про наявність константних елементів у структурі художнього стилю, змістовність форми, що свідчить про взаємозумовленість і відповідність форми і внутрішнього змісту твору – характерні ознаки стилю [4; 5; 7].

Узагальнюючи розуміння категорії стилю у концепціях фундаторів теорії стилезнавства, зазначимо, що втілюючись у системі змістовно-формуотворювальних засобів музичного твору, стиль діалектично

поєднаний з характером митця і є вираженням еволюційного процесу його індивідуальності.

Визначимо поняття «стиль» як систему виражальних засобів, що виявляють особливості і специфіку музичного мислення автора, його світосприйняття, індивідуально-неповторне бачення навколишньої дійсності.

Розкриємо стильові особливості фортепіанної творчості Л.М. Ревуцького на прикладі окремих творів.

Мета статті. Визначити поняття «стиль»; розкрити стильові особливості фортепіанної творчості Л.М. Ревуцького.

Виклад основного матеріалу. На початку ХХ століття в українській фортепіанній музиці панує романтична модель, в якій поєдналися європейська концертність Ф.Ліста та салонна камерність Мендельсона, віртуозний стиль фортепіанних творів М. Лисенка та геніальний національний фольклорний мелос М. Леонтовича, де елегантність, витонченість, шляхетність, довірливі висловлювання співіснували з високим рівнем техніки художнього виконання.

Національне у фортепіанній творчості Л. Ревуцького спирається на класичні традиції, що походять від художнього мислення відомих композиторів, зокрема, П. Чайковського, Ф. Шопена, О. Скребіна, С. Рахманінова, Ф. Ліста, а також основоположника української класичної музики – М. Лисенка. Інтонційний стрій творів Ревуцького увібрав цілий ряд образно-художніх тенденцій – від «скрябінської» – до «прокоф'євської» [6, с. 4].

У фортепіанному доробку Л.М. Ревуцького є твори різних форм – від мініатюрних до розвинутих концертних. Фортепіанній творчості Ревуцького притаманні реалістичність і природність, ширість почуття, логічність розвитку музичної думки.

Загальна сфера його фортепіанних творів лірична, мелодична і співуча, пронизана різноманітними людськими почуттями і переживаннями – від спокійних до екстатично-експресивних емоційно-психологічних проявів.

Як і симфонічні та вокально-хорові, манера виконання фортепіанних творів композитора характеризується ладово-гармонічними, лірико-мелодичними стильовими особливостями, що є ознакою національного світосприйняття і притаманні музичній українській народно-пісенній творчості.

У своїй фортепіанній творчості композитор звертався до різноманітних мініатюрних та великих жанрів фортепіанної музики. Фортепіанні мініатюри Ревуцького ґрунтуються на тонких тембрових, ритмічних та динамічних нюансах. Прикладом є «Пісня» та прелюд Ре-бемоль мажор.

Одним із улюблених жанрів композитора є жанр прелюдів. Це – поетичні мініатюри, що відображають певний настрій, психологічний стан, характеризуються жанровою образністю. Високим проявом почуття, благородною вишуканістю, емоційною стриманістю, цілісністю художнього образу, мелодією широкого дихання, насиченістю фактури характеризується прелюд Ре-бемоль мажор тв. 4, № 1.

Врівноваженість засобів музичної виразності, великий діапазон звучання – від масивних пластів до найніжнішого звукового серпанку, одухотвореність і ширість висловлювання, динамічна піднесеність і тонке відчуття форми відображають особистісні риси і внутрішні почуття композитора.

Для фортепіанного стилю митця характерний поліфонізований виклад, різнобарвна регістрова палітра, гнучка динаміка, насичена фактура, єдність і взаємозв'язок вертикального та горизонтального компонентів, безперервність гармонічних послідовностей, прихована поліфонія.

Л. Ревуцький збагатив фортепіанну українську музику індивідуально-стилістичними особливостями. Це – майстерне використання поліладової будови (система мажоро-мінору), хроматизматика мелодико-гармонічного руху, ритмічна варіантність, використання поліритмії та поліметрії.

Яскравим прикладом є Прелюдія №2 тв.4. Фортепіанна фактура твору, вишуканість гармонії, дисонантність співзвуч, оригінальність гармонічного мислення інтригують слух і сприйняття слухача.

Фортепіанна лірика Л.Ревуцького позначилась манерою її виконання, використанням своєрідної мелізматика як важливої складової основної мелодії. Так, в «Пісні» Л. Ревуцький використовує чотири види мелізмів, які посилюють імпровізаційний характер музичної думки, вказують та закріплюють домінуюче звучання гармонії мінорної доміанти, виступають як прийом ритмічної імітації [2, с. 14], зумовлюють поліфонізацію фактури.

В одній композиції поєднуються змістовні ознаки різних жанрів. Генетичними витоками твору є жанрова специфіка лірико-епічної пісні, старовинної української думи та самотутність мистецтва кобзарів [2, с.12]. Так, мелодія-тема «Пісні» (тв. 17 №1) – шедевр української музики характеризується найтисповішими зворотами українського народного мелосу, наспівною речитатцією та інструментальною «перегрою», що походять від дум – самотутньої форми народного епосу.

Висновки. Художньо-образна сфера фортепіанних творів Л.Ревуцького нерозривно пов'язана з лірико – епічним характером музичного обдарування, що визначає самотутність та індивідуальність художнього мислення композитора.

Для фортепіанного стилю Л. Ревуцького характерним засобом втілення основних рис художнього образу є багатопрошарковий мелодизм у функціонуванні провідного голосу та підголосків, наспівність і безперервність музичного вислову, органічність інтонаційних переходів, відповідний добір регістра й діапазону [2, с. 15].

Витонченість і вишуканість фортепіанних мелодій, поєднання динамічної енергії, сили вираження з теплотою і широким диханням ліричного вислову зумовлюють філософські роздуми над сенсом, гармонією та красою навколишнього світу.

Фортепіанна творчість Л. Ревуцького є значним внеском у розвиток української професійної фортепіанної школи, демонструє органічний взаємозв'язок надбань класичної і романтичної європейської музики з особливостями українського національного музичного мислення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Асаф'єв Б. В. Музыкальная форма как процесс / Б. В. Асаф'єв. – Л. : Музыка, 1971. – 376 с.
2. Клиш В.Л. Українська радянська фортепіанна музика / В.Л. Клиш/ Київ, Наукова думка, 1980. – 314 с.
3. Кремлев Ю. А. О роли разума в восприятии произведений искусства / Ю. А. Кремлев. – М. : Музыка, 1970. – 72 с.
4. Мазель Л. Строение музыкальных призведений. – 3 изд. / Л. А. Мазель. – М. : Сов. композитор. – 1986. – 527 с.
5. Назайкинский Е. В. Стиль и жанр в музыке : Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е. В. Назайкинский. – М. : Гуман. Издат. Центр «Владос», 2003. – 248 с.
6. Поставна А. Становлення творчого методу Л. Ревуцького / А. Поставна/ Київ, Музична Україна, 1978. – 104 с.
7. Скребков С. С. Художественные принципы музыкальных стилей / С. С. Скребков. – М. : Музыка, 1973. – 448 с.
8. Соколов А. Теория стиля / А. Соколов. – М.: Искусство, 1968. – С. 34.
9. Стратан-Артишкова Т. Б. Метод художньо-стильового аналізу в процесі викладання музичних дисциплін / Т. Б. Стратан-Артишкова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова : Збірник наукових праць. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції [«Гуманістичні орієнтири мистецької освіти»], 27–29 квітня 2011 року. – Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти. – К. : НПУ, 2011. – Вип. 12 (17). – С. 22 – 26.
10. Шип С. Музична форма від звуку до стилю : навч. посібник. / С. Шип. – К. : Заповіт, 1998. – 368 с.

УДК 738(477.51)

Карина ЛАКТИНА

ХУДОЖНЬО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГОНЧАРСТВА ЧЕРНІГІВЩИНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

(студентка I курсу мистецького факультету
Кіровоградського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка)

Науковий керівник – старший викладач Кулініч Л. О.

Анотація

У статті стисло окреслено зародження та умови розвитку гончарної справи на Чернігівщині. Розглянуто типологію, асортимент та художньо-стилістичні особливості виробів. Зазначено основні осередки народного гончарства та названо відомих майстрів-гончарів.

The article briefly outlines the conception and conditions of pottery in Chernihiv. The typology, the range of artistic and stylistic features of products are considered. The main centers of national pottery are indicated, and famous skillful potters are pointed out.

Ключові слова: кераміка, гончарство, Чернігівщина, колорит, декорування кераміки.

Кераміка – невід'ємна частина повсякденного побуту людини. Впродовж усієї історії людства населення всіх континентів землі користується керамічним посудом, практичним і зручним. Археологи вивчають давні цивілізації головним чином за рештками керамічних виробів, які добре зберігаються під шарами ґрунту. В українському народному мистецтві значне місце посідає гончарство та кераміка. Керамічні вироби свідчать про високий рівень художньої культури народу, та є джерелом для дослідження побуту та гончарного ремесла. Високого рівня майстерності сягнули і гончарі Чернігівщини, які виготовляли різного роду кераміку та декоративну скульптуру, що підтверджують численні дослідження науковців [2; 3].

Мета статті полягає у визначенні характерних особливостей кераміки Чернігівщини, та з'ясуванні чинників, що вплинули на розвиток гончарства даного регіону.

Дослідниками Чернігівського Полісся в різні роки були Є. Спаська, Ю. Лащук, А. Бокотей, В. Гудак та інші. Розвитку гончарства регіону сприяли наявність якісної сировини для ліплення та випалювання глиняних виробів [3]. Археологічні дані засвідчують наявність ям, кар'єрів-«глинищ», «глиників», де відмучували глину, жител-майстерень гончарів, двоярусних горен для випалювання посуду та звалищ для відходів виробництва. Витоки сягають ще в неолітичну епоху, коли ще не йшлося про гончарство, як вид мистецтва, а були лише речі корисні, необхідні в побуті. Згодом кераміка розвивається, змінюється, набуває своєрідних рис. Але початковий вигляд кераміки, характерний для Чернігівщини не вдалося зберегти з причин численних переселень [2]. Археологічні дослідження поселення Х-ХІІІ століття біля села Автуниці на півночі Чернігівського Полісся свідчать про високий рівень розвитку тогочасного гончарства. Були знайдені такі вироби, як брязкальце, писанка, зооморфна фігурка, керамічні іграшки, світильники, горщик-курильниця, горщички-глекки, миски, сковорідки, амфори, покришки, пряслиця, грузила, плінфи, корчаги для зберігання зерна. Така кількість різноманітних виробів свідчить про те, що в той період люди намагалися створити нові прибори для повсякденного використання, не задовольнялися однотипними глекичками, вносили розмаїття. Найпоширенішим виробом був горщик, оскільки така форма вирізнялася багатфункціональністю. Згодом майстри починають виготовляти будівельну цеглу, плитку, якими викладали долівки, стіни. Це вже наступний етап розвитку гончарної справи, який демонструє використання глини не тільки як матеріалу для будівництва, але й для прикрашання споруд.

Свій вплив у розвиток побутової кераміки внесли також золотоординці. На той час, хоч кераміка і мала високохудожні та технологічні якості, все ж кількісно переважав дерев'яний посуд. Після навали дерев'яний посуд майже перестають використовувати. Його місце займає гончарний.

Історично склався поділ кераміки на дві групи. До першої групи відносять посудо-побутову кераміку, до якої належать різні типи посуду та деякі побутові вироби (горщики, миски-макітри, макітри,ринки, сковорідки-латки, миски, блюда, приставки, посуд для зберігання рідин, посуд для пиття, кухолі, келехи, скарбнички, дитячі іграшки). Другу групу складають будівельна та архітектурно-декоративна кераміка [5, с. 33-35].

Чернігів здавна вважався гончарним осередком Лівобережної України. Цьому сприяла наявність численних родовищ глини. До XVII століття тут зберігалися мистецькі традиції слов'янської кераміки, що засвідчують характерні форми горщиків, глечиків, макітр, мисок, ваз, корчаг з ритованими геометричними орнаментами. У XVIII столітті в Новгород-Сіверському, за участю майстрів Якова Пугача та Савки Кияна, створено гончарну майстерню, де виготовлявся вишуканий посуд сферичної форми, покритий білою поливою. Тулиголівська майстерня є відомою білими глечиками, вазами, кухолями, тарелями, що нагадували фаянсові вироби. У XIX столітті вироби кожного району гончарного промислу продовжують формування своєрідних особливостей, що залежать від природних якостей матеріалів, технічного рівня виробництва, місцевих традицій. Кераміку цієї зони вирізняє кулеподібність закритого посуду, конічна нижня частина виробів, найширша частина – вище середини за висотою. Глечики мають різкий злам між корпусом та шийкою. Для більших мисок і макітер характерний «колінчастий злам» та широкі пологі «вінця». Гончарі виготовляли переважно неполив'яний «рожевий» і «димлений» посуд, графічно декорований лощенням. Ці традиції зберігаються у сільському гончарстві до початку XX століття. Також Чернігівщина славилася своїм кахлярством. Кахлі були рельєфні та мальовані з монохромною поливою. На них зображали жанрові та біблійні сюжети, виконували розписи на козацькі теми. Хоча раніше такі зображення не були характерними для цього регіону. Крім того Чернігівщина відома виготовленням облицювальної теракотової плитки з простим рельєфним орнаментом. Отже гончарні осередки повноцінно виготовляли вироби, задовольняючи усі сфери життя суспільства [6, с.181-182].

Іншими відомими осередками в Чернігівському Поліссі були села Архипівка, Верба, Осьмаки, Томашівка, Замгалай, Олешня, Ладинка, Семенівка, Брусилів, місто Ічня, Ніжин. Велика кількість осередків вказує на те, що вироби користувалися попитом на той час. В осередках майстри володіли «прадавними секретами», досвідом техніко-технологічного виробництва. Ці уміння та любов до кераміки передавалася із покоління в покоління. Кожен осередок мав свої торговельні шляхи перевезення кераміки на продаж [1]. З часом гончарство занепадає, не витримуючи конкуренції з промисловістю. У 60-х роках в Україні ще діяли численні осередки сірої кераміки, окремі з яких також залишалися і у Чернігівській області. У цих осередках не створювали керамічних цехів і до певної міри тут найдовше «законсервувалися» традиційні локальні форми. Однак з плином часу центри сірої кераміки, так само, як і теракотової, а в деяких місцевостях навіть розписної, поволі згасали. Наприкінці 80-х років їх залишилося менше половини, та й працювали в них переважно один-два досвідчені майстри. Одним з таких майстрів був Іван Бібік з Олешні Чернігівської області.

Іван Бібік – одна з найбільш значущих постатей в сучасному традиційному гончарстві. Він отримав це мистецтво у спадщину від своїх дідів і прадідів, які теж були гончарями. В його виробках втілюється віковий досвід і традиції гончарства Чернігівського Полісся, і в цьому його відмінність від інших сучасних майстрів, вироби яких бувають вишуканіше та досконаліші, але вже не мають духу минулої епохи. Одне з досягнень майстра – відродження на Чернігівщині, так званої, димленої кераміки [4].

Тож, гончарство Чернігівщини, маючи славу історію, виразні регіональні відмінності, потребує подальшого дослідження, збереження, і що найголовніше, продовження в творчості сучасних художників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Захарчук-Чугай Р.В., Є.А. Антонович. Українське народне декоративне мистецтво [Текст] : навч. посіб. / Р. В. Захарчук-Чугай, Є. А. Антонович. – К. : Знання, 2012. – 342 с. : 32 с. ілюстр.
2. Сакович І.В. Народна керамічна скульптура радянської України / І.В.Сакович. – К.: Наукова думка, 1970. – 83с.
3. Селівачов М. Р. Декоративно-прикладне мистецтво України в радянському мистецтвознавстві [монографія] / М.Р.Селівачов [відп. ред. Л. В. Степовик]. – К.: Наук. думка, 1981. – 139 с.
4. Сидорова Вікторія. Іван Бібік і його Дух минулої епохи. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.gorod.cn.ua/news/lyudjam-o-lyudjah/68524-ivan-bibik-i-iogo-duh-minuloyi-epohi.html>
5. Тищенко О.Р. Історія декоративно-прикладного мистецтва України (XIII- XVIII ст.) / О.Р. Тищенко. – Київ: «Либідь», 1992. – 192 с.
6. Українська керамологія: Національний науковий щорічник / За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Кн. 2. – 480 с.
7. Українське гончарство. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://honchar.org.ua/old/keramik.htm>

Наталія ЛИСАК

РОЗВИТОК ТРАДИЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
МИСТЕЦТВА В ТВОРЧОСТІ Л. РЕВУЦЬКОГО

(студентка II курсу мистецького факультету
Кіровоградського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Дідич Г.С.

Постановка проблеми. У творчому розвитку Л. М. Ревуцького 1921 – 1924 роки склали окремий і важливий етап. Головна особливість цього періоду полягала в тому, що композитор вперше зосередив свої зусилля на втіленні образів рідної йому України та її народу. Звернення Л. Ревуцького до української теми було пов'язано конкретними умовами, в яких протікала його діяльність, а ці умови, в свою чергу, визначалися історичними, революційними процесами, що відбувалися в країні.

Мета статті полягає у розкритті розвитку традицій українського національного мистецтва в творчості Л. Ревуцького.

Виклад основного матеріалу. Пробуджена революцією величезна енергія трудящих мас шукала і знаходила своє вираження в небаченому пафосі будівництва нового і в напруженій боротьбі з ворогами. Звільнені творчі сили народу не могли не знайти виходу і в галузі мистецтва. В Україні 20-ті роки були ознаменовані величезним розмахом масової хорової справи. Найбільш впливове об'єднання музикантів – Всеукраїнське товариство ім. М. Д. Леонтовича одне з головних своїх завдань бачило в підтримці хорової самодіяльності та керівництві нею, у «пробудженні, вихованні та організації музично-творчих сил робітників і селян». На початку 20-х років майже в усіх великих центрах були створені професійні хори. В галузі композиторської творчості перші післяреволюційні роки позначені відчутними досягненнями, які пов'язані насамперед з діяльністю видатних українських художників М. Д. Леонтовича, Я. С. Степового і К.Р. Стеценка.

На початку 20-х років в українську музику вливаються свіжі сили: Б. Лятошинський, М. Вериківський, Ф. Козицький та інші. Вони пишуть багато і по-різному: одні утверджуються у традиціях класики і фольклору, інші відшукуючи нові образи та засоби, експериментуючи. Все кипіло, вирувало, велися дискусії. Як в музичному побуті, так і в професійній творчості головною турботою було об'єднати з допомогою мистецтва більш широкі маси. Тому в композиторській творчості переважали пісні і хорова музика, а в цих жанрах – твори, які представляли собою безпосередній відгук на гасла дня. Втім, процеси оновлення торкнулися і інших жанрів музики, зокрема симфонічна творчість затримується у своєму розвитку через згубну політику національного гноблення, що здійснювалася царатом. Незважаючи на численні й історично властиві протиріччя, музичне життя тих років являло собою картину радісного весняного розквіту. У цю пору і Л. М. Ревуцький знаходить у новому житті своє місце.

Не без коливань і обережності ставав Л. Ревуцький на шлях музиканта-професіонала. Війна і перебування на фронті значно віддалили майбутнього композитора від музичних занять. Потім життя в провінції, далеко від культурних центрів України також було причиною певного зниження тону композиторської діяльності Л. Ревуцького. Однак об'єктивні умови підйому всіх сфер життя українського народу, в тому числі мистецтва, і суб'єктивна потреба митця творити сприяли поступовому розширенню та інтенсифікації його громадської та композиторської роботи.

У період 1921 – 1924 років Л. Ревуцький пише майже виключно вокальну музику. Це тим більш знаменно, що в попередній період інструментальні твори рішуче переважали. Не менш істотно і те, що всі нові твори створені на вірші українських поетів. Уже ці факти зовнішнього порядку свідчать про прагнення Л. Ревуцького до більшої конкретності музичних образів та їхнього зв'язку з життям народу. Звертаючись до тематики цього роду, черпаючи натхнення в українському фольклорі, Л. Ревуцький слідував пораді свого педагога Р. Глієра, отриманим раніше, в пору створення Першої симфонії. *«Коли я подав учителю на розгляд свою роботу, – задував згодом Л. Ревуцький, – то він похвалив музику, але зауважив, що йому хотілося б від автора більше дерзання. Помітивши в окремих місцях твору присутність інтонацій, пов'язаних з українським народним співом, Глієр висловив думку, що автору варто було б більш рішуче увійти в контакт з національною музичною творчістю».* [1, с. 39]

Твори, створені в цей трирічний період, виявляють набагато більше, ніж у попередній період, різноманіття у змісті музики, композитор пробує свої сили у кількох напрямках. Тут і чиста лірика, і спроба переосмислити образи народної думи, і біблійний мотив, інтерпретований Шевченко. Серед творів першої групи – романс «Тиша» на власні слова композитора і хор «Гукайте їх» на слова М. Філянського. Красива, лірико-романтичного плану музика обох творів значно краще віршів з їхньою наївною символістичною шифрованою. У хорі «Давидові псалми» на слова Т. Шевченка музика, навпаки, не піднімається до рівня віршів; витримана в характері орієнтованих творів російських класиків, по-своєму виразна і прониклива, вона все ж не досягає того гнівного пафосу, яким пройняті поетичні рядки. Привертає світлим і витонченим ліризмом романс на вірші М. Рильського «Просо покошено», хоча виражений у ньому, як і в романсі «Тиша», романтичний мотив «розчинення в природі» був у ту пору, мабуть, не дуже актуальним. Найкращим серед творів цього кола – перший розділ незавершеної вокально-симфонічної поеми «Щороку...» на слова О. Олеса, яка повинна була зображувати чотири пори року. Написана частина –

поетична картина зими. Вірші О. Олеса тонко і лірично змальовують природу, «олюднюючи» пейзаж з допомогою поетичних порівнянь народного плану:

Немов готуючись вітати гостя рідного,
Привітний господар свитку
свою розстелив на дорозі...
...Немов з ранку тут гуси паслися,
Билися, кричали і пух свій розкидали білий...

Притаманна віршам в цілому картинність, панорамність, і м'який ліричний настрій близький творчій індивідуальності Л. Ревуцького. Вже в першому музичному реченні – на словах «Снігу, ой снігу якого!..» – тонко передано захоплення красою природи, кожен раз несподіване гармонійне розв'язування дуже точно виражає здивування перед чимось новим, незвичайним. У цьому початковому реченні як би сконцентровані виразні особливості музики поеми. Найбільшою силою образності є не мелодія, а гармонія. Завдяки її переливам, м'яким «ковзанням» диссонансних акордів, безпосередньому переходу одного в інший, створюється загальний фантастичний колорит і народжується враження безперервності, плинності. Звідси – передача музикою відчуття безмежного простору і безмежної плинності життя. Тут немає мелодій широкого пісенного дихання: в основі великих музичних побудов лежать короткі мотиви, які, як клітинки, зчеплені в секвенції.

За своєю природою музика поеми значно більше інструментальна, ніж вокальна. У всьому цьому неважко відчутти зв'язок з ранніми творами Л. Ревуцького. У в'язку хроматичної тканини влітаються прості, діатонічні, народного складу поспівки. Не можна сказати, щоб у них були яскраво відображені українські національні риси, правильніше вбачати тут якісь загальні виразні моменти, властиві і українським, і російським пісням, головним чином старовинним, обрядовим. Проникнення цього роду наспівів у твори М. Римського-Корсакова. Так чи інакше, вони дуже органічно входять в музику поеми, природно з'єднуючись з іншими її елементами. Для еволюції музичної мови композитора це знаменно!

Інша тема, з гнучкою мелодією, немов птах м'яко ширяє по колу, позбавлена подібних інтонацій. У розвиненій структурі твору, що представляє собою сонатне *allegro*, вона служить темою побічної партії і, як і в інших подібних випадках у Л. Ревуцького, не контрастує з головною партією.

Звернемося тепер до іншої лінії у творчості Л. Ревуцького. Це лінія розвитку традицій українського національного мистецтва. Вона представляє цей період двома збереженими творами – сольною «Думою про трьох вітрів» на слова П. Тичини і хорову поему «Хустина» на слова Т. Шевченка. У першому з них переосмислено традиційні особливості народної думи. Найбільш специфічний жанр української народної творчості, кобзарська дума, завдяки теоретичним роботам М. Лисенка, Ф. Колесси, Л. Ревуцького і пізніше К. Квітки, вивчена значно краще, ніж багато іншого в області фольклору. З відтворенням оригінальних рис думи ми зустрічаємося і в творчій практиці українських композиторів, головним чином у М. Лисенка. В інших його творах в узагальненому вигляді відтворені тільки деякі головні особливості думи, переосмислені композитором і збагачені новим змістом і новими прийомами виразності. Аналогічний приклад – дума Кобзаря «Кряче ворон» з незакінченої опери К. Стеценка «Полонянка». «Дума про трьох вітрів», мабуть, ближча до першого типу творів. В її основу покладено вірш, написаний П. Тичиною в 1917 році і включено до його ранньої збірки «Сонячні кларнети».

У музиці Л. Ревуцького специфічні особливості кобзарської думи також певною мірою переосмислені і з'єднуються з індивідуальними прийомами композитора. Від думи йдуть епічний склад музики, узагальненість мелодійних образів. З думою безпосередньо пов'язані і такі типові прийоми, як переважання речитативу, лінія якої в моменти емоційного підйому набуває мелодійну заокругленість, які підсилюють жалібний характер музики. Властивості ж індивідуального почерку Л. Ревуцького виявилися, мабуть, лише в улюбленому їм м'якому, хроматичному русі середніх голосів, створеного ланцюгом септакордів і їхніх обернень, і у досить частому вживанні секвенцій. Слід зазначити, що в цьому своєму першому досвіді відтворення образів народної творчості Л. Ревуцький проявляє ще значну обережність, утримуєчись поки що від активного, творчого до них відношення. І це дає про себе знати у «Думі про трьох вітрів».

Через кілька років, коли, збагачений великим досвідом обробки народної пісні, Л. Ревуцький у своїй фортепіанній п'єсі «Пісня» (ор. 17, № 1) знову звернеться до переосмислення уже з більш високим художнім результатом.

У цей період він продемонстрував самобутнє ставлення до традицій української музичної класики: йдеться про поему для хору, солістів та оркестру «Хустина». У вірші розповідається про трагічну долю юнака і дівчини, чиєї любові не судилося розквітнути в жорстоку пору кріпацтва. Тема розлуки люблячих і загибелі на чужині характерна для українського пісенного фольклору, вона отримала втілення у багатьох творах літератури і мистецтва. Звернення Л. Ревуцького до шевченківського вірша було продиктовано його зрослим інтересом до соціальної теми; у цей період подібний інтерес проявляють й інші українські композитори, досить згадати романси Я. Степового на слова І. Франка чи хор М. Леонтовича «Льодолом».

Можна навести приклади з багатьох творів, яким близькі ті чи інші епізоди поеми Л. Ревуцького як загальним характером, так і окремими прийомами виразності. Втім, значення її виходить за рамки тих років. Ще один твір, що відноситься до даного періоду.

Це хор на слова поета-революціонера П. Грабовського «Уперед». По духу він близький до стилю революційної пісні і примикає до таких визначних її зразків, як «Шалійте, шалійте, скажені кати» на музику М. Вяхнянина і «Вічний революціонер» М. Лисенка. Чудове поєднання в музиці цілеспрямованості і лаконізму з епічним розмахом роблять цей невеликий твір етапним у творчості Л. Ревуцького. Разом з

«Хустиною» воно знаменувало вступ композитора в пору зрілості, подолання відомої романтичної абстрагованості змісту, властивою багатьом колишнім його творам. Обидва твори показують, що художник гідно вирішує завдання, які висунув перед ним час.

Завершуючи огляд робіт, виконаних композитором в період 1921 – 1924 років, хочеться зробити невеликий відступ-екскурс в область української поезії. В ту пору відбувався вирішальний якісний перелом у творчості двох видатних її представників П. Тичини і М. Рильського. Процес цей цікаво зіставити з еволюцією Л. Ревуцького. При всіх індивідуальних відмінностях трьох названих майстрів зближує глибоко ліричне сприйняття дійсності.

У класичних віршах «На майдані», «Як упав же він... » (1919) створені епічною силою образи революційної боротьби, і не випадково поет звертається тут до народно-пісенної традиції. М. Рильський виявився особливо схожим на шляху Л. Ревуцького. Як і композитор, поет не відразу знайшов своє місце у великій боротьбі за соціалізм. У перші післяреволюційні роки він надихається лише життям природи і образами мистецтва минулих епох. «Між реальним життям і самим поетом, – пише академік А. В. Білецький, – опустилася напівпрозора завіса, умережена чужими чудовими вигадками». Однак досить скоро бурхлива дійсність розриває цю «завісу», вторгаючись у творчість поета і диктуючи йому нові теми.

З вище викладеного можна зробити **висновок** що, живучи на початку 20-х років у провінції і не будучи безпосередньо пов'язаним з іншими діячами радянської культури, Л. Ревуцький переживає ту ж смугу шукань нового в мистецтві, співзвучного великої епохи. Художні пошуки Л. Ревуцького свідчать про його чуйність як композитора і віщують про створення молодими, перспективними українськими композиторами у найближчі роки творів ще з більш високою художньою значущістю.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бялик М. Г. Л. Ревуцький: [монографія] / М. Г. Бялик. – Л., 1979. – 165 с.
2. Лісецький С. Й. Лев Миколайович Ревуцький / С. Й. Лісецький; ред. М. М. Гордійчук. – К.: Наукова думка, 1989. – 184 с.
3. Ревуцький Лев Миколайович // Співоче поле України: літературно-художнє видання / упоряд. Артищук Борис Андрійович. – К.: Молодь, 2004. – С. 378.
4. Ревуцький Лев Миколайович // Провідники духовності України: довідник / за ред. І. Ф. Кураса. – К.: Вища школа, 2003. – С. 734.
5. Фільц Б. Народна пісня у творчості Л. М. Ревуцького // Народна творчість та етнографія. – 1989. – № 3.

УДК 784.4:784.67

Юлія МОРЕНКО

ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНСЬКОГО ПІСЕННОГО ФОЛЬКЛОРУ В ТВОРАХ ДЛЯ ДІТЕЙ Л. РЕВУЦЬКОГО

*(магістрантка факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв
Бердянського державного педагогічного університету)*

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Омельченко А. І.

Анотація

У статті розкривається значення українського фольклору в авторському доробку Левка Ревуцького. Його композиторський стиль формувалася на основі глибокого і всебічного пізнання національного народного мелосу та перетворення традицій сучасної професійної музики. Також в статті зроблено аналіз збірок обробок народних пісень композитора.

Annotation

The article reveals the significance of Ukrainian folklore in the work of Levko Revutskvi. His composition style was formed based on deep and comprehensive cognition of national folk vocalizing and transformation of modern professional music. Also collections of folk songs arrangements have been analyzed.

Ключові слова: фольклор, народна пісня, народнопісенний ґрунт, обробка народних пісень.

Постановка проблеми. З іменем Левка Миколайовича Ревуцького пов'язана ціла епоха розвитку української академічної музики, створення власної композиторської школи, формування національностильового напрямку у загальноєвропейській культурі, відповідного категоріям високої духовності й професіоналізму. Тому, за допомогою даної статті ми розкриваємо вплив фольклору на творчий доробок Левка Ревуцького

Аналіз останніх досліджень. Серед досліджень творчого доробку Л. Ревуцького найбільшої уваги заслуговують статті М. Гордійчука, В. Кирейка, Б. Фільц, Ю. Кроткевич, В. Уманець, Т. Шеффер, Н. Королюк, М. Бялик, А. Поставної. В роботах цих науковців аналізується місце фольклору в творчості композитора.

Завдання статті. Ознайомити з особливостями українського пісенного фольклору для дітей Левка Ревуцького, збірками обробок та розкрити місце фольклору в творчості композитора.

Основний матеріал. Відомий композитор Левко Ревуцький був послідовником творчих методів М. Лисенка і М. Леонтовича щодо нерозривного злиття музичного фольклору з досягненнями професійної музики початку ХХ століття [11].

В історії української музики творчість Лева Миколайовича Ревуцького займає особливе місце. Професіоналізм музики композитора зріс на народнопісенному ґрунті та національних стильових засадах, які проявились на усіх рівнях гармонічного, поліфонічного, ладового та інструментального мислення.

Композиторський стиль його формувався на основі глибокого і всебічного пізнання національного народного мелосу та перетворення традицій сучасної професійної музики.

Музика Ревуцького яскраво відбиває не лише національний колорит, а й втілює основні світоглядні риси нації. Національна ментальність, перш за все, проявляється в життєстверджуючому та гармонійному звучанні, в рівновазі інтелекту та почуття.

Відтворюючи риси характеру українського народу, Л. Ревуцький особливого значення надає використанню фольклору. Народна пісня є найбільш безпосереднім відображенням духовного життя нації, тому вона осмислюється композитором у різноманітних аспектах і становить сутність його індивідуального стилю.

Найяскравіше ознаки народної пісенності виявляються у мелодиці. Оригінальні мелодії композитора близькі до народних, відтворюють особливості їх мелодичної побудови – м'якість і заокругленість обрисів мелодичного руху, без довгих і прямих ліній [3].

Для вдосконалення власної професійної техніки композитор працював над гармонізацією народних пісень, осягаючи їх самобутні музичні закони. Обробка – один з улюблених жанрів впродовж усього творчого шляху митця.

Характерною рисою індивідуального стилю композитора в обробках народних пісень (а це – історичні, козацькі, бурлацькі, наймитські, сімейно-побутові, ліричні, жартівливі, так звані пісні літературного походження тощо) є збереження інтонаційної структури мелодії при розвиненій індивідуалізації фортепіанної фактури й диференціації музичних образів, що властиві зрілим обробкам композитора.

Про обробки Л. Ревуцького, де простежується вплив М. Лисенка, часто свідчить опрацювання історичних та козацьких пісень, де композитор використав простий тип гармонізації, інколи додаючи ритмічні інваріанти та елементи звуконаслідування [4].

У другій половині 20-х років були надруковані відомі збірки обробок – «Сонечко» і «Галицькі пісні». Опрацювання фольклорного матеріалу стало плідним скарбом творчості композитора.

Збірка «Галицькі пісні» вражає багатством виражальних засобів, що впливають з особливостей локальної народної музики, й «майстерним розвитком, яким народна пісня збагачується, підноситься на високий рівень професійного мистецтва» [4].

Дитяча вокальна музика з творчості Л. Ревуцького яскраво представлена у збірці «Сонечко» (1925), де оригінально оброблені народні пісні. До новацій Л. Ревуцького в галузі обробки народних пісень збірки «Сонечко» можна віднести використання гармонічних зворотів, вперше вжитих в цьому жанрі української музики – зіставлення простої діатонічної мелодії з ароматизованим рухом інших голосів, що утворює подекуди складні багатозвучні акордові послідовності. Усі обробки в циклі «Сонечко» мають спільні композиційні засоби. Переважає серед них варіювання невеликого музичного відрізка завдяки урізноманітненню супроводу, гармонії, фактури.

Пісні збірки «Сонечко» можна розподілити за змістом і жанрами на кілька груп:

- пісні-закликання, які здавна виконувались дорослими з метою впливу на сили природи («Вийди, вийди, сонечко», «Прийди, прийди, сонечко», «Іди, іди, дощику»);
- колискові («Ой ходить сон», «Котику сиренький»);
- ліричні («Перепілонька»);
- пісні, які супроводжують оповідання казок або жартівливо страхають дитину («Я коза ярая», «Дибидиби»);
- ігрові й хороводні, супроводжувані рухами-ілюстраціями («Ой вийся, хмелю», «Подоланочка», «Горобчику, пташку, пташку», «А я рак-неборак», «Перстень», «Та вплинь, селезню» й ін.).

Дещо осторонь від загального життєрадісного і світлого колориту збірки «Сонечко» знаходиться лірична пісня «Прилетіла перепілонька», щира емоційність якої підкреслюється красивою гнучкою мелодією. Кожен голос в гармонізації фортепіанної партії отримувє риси підголоскової поліфонії, типової для народного виконання. Елементи народно-підголоскової поліфонії зустрічаємо в обробці світлої ліричної веснянки «Благослови, мати» та у маршовій похідній пісні «Ой єсть в лісі калина» [3].

Також серед обробок можна виділити «Козацькі пісні». Значну художню цінність представляють його обробки пісень різних жанрів (у т.ч. "Як засядемо, браття, коло чари", генетично зв'язаної з чоловічими "застільними піснями") [5].

В. Кирейко простежив еволюцію художніх принципів обробки Л. Ревуцького – від простих гармонізацій мелодії з дублюванням у супроводі й підкресленням у гармонії її ладових особливостей через творчий метод М. Леонтовича з глибоким і багатогранним розвитком мелодичного тематизму народної пісні до кристалізації свого індивідуального стилю, що «розкриває величезні художні багатства та образи народної музики і підносить її ще на вищий мистецький рівень» [4].

Своєрідність стилю Л. Ревуцького найбільше виявляється у гармонізації пісень. Композитор сміливо використовує гармонічні знахідки своїх попередників, надаючи їм характерних рис національної музичної мови: видозмінення і ладове ускладнення закінчень фраз і кадансів, часте використання органних пунктів або численних модуляційних відхилень.

В узагальнюючій статті про Л. Ревуцького М. Гордійчук особливу увагу звертає на вплив вчителів М. Лисенко й Р. Глієра на формування характерних рис стилю композитора, зв'язок його творчості з українським народним фольклором, зазначає показові твори композитора.

Самобутність стилю композитора, на думку В. Кирейка, безпосередньо пов'язана з українською народною піснею, адже робота «над музичним фольклором збагатила його творчість повнокровними

реалістичними образами, обумовила її мелодичну красу та оригінальну гармонічну мову, яка цілковито виходить з ладових основ українських народних пісень»[4].

Висновки. Отже, характерними рисами обробок Л. Ревуцького є використання усіх музичних засобів виразності (гармонія, поліфонія, модуляція, ритм) у підпорядкуванні художньо-переконливому розкриттю змісту пісень, що зумовило «різноманітність музичних форм, починаючи від простої тричастинної форми, гармонічної варіаційності до рондоподібності і оригінальної форми, наділеної рисами сонатності» [4].

Надзвичайно велике місце в творчості композитора займають обробки народних пісень, «це сольні і хорові композиції переважно з супроводом фортепіано, де композитор за допомогою гармонічних і фактурних засобів розкриває зміст пісні, динамізує і поглиблює її емоційну насиченість. Народна мелодія здебільшого залишається без змін при трансформації інструментальної партії» [5].

На думку Ю. Короткевич, для Л. Ревуцького, творчість якого увібрала в себе все багатство українського пісенного фольклору, притаманною є в основному ладова перемінність, що нерідко превалює над модуляцією [7].

Творчість Л. Ревуцького і сьогодні знаходиться в фокусі уваги дослідників. Його музика поєднує широкий демократизм і народність з постійними пошуками нової змістовності та нових засобів виразності [3].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бялик М.Г. Ревуцький. Риси творчості / М.Г. Бялик. – К.: Музична Україна, 1973. – 199 с.
2. Бялик М.Г. Ревуцький. Монографія / М.Г. Бялик. – Л.: Сов. композитор, 1979. – 185 с.
3. Верещагіна О.Є. Історія української музики ХХ ст.: [навч. посібник для студ. музичних спеціальностей вищих навчальних закладів] / О.Є. Верещагіна, Л.П. Холодкова. – К.: «Освіта України», 2008. – С. 81 – 106.
4. Кирейко В.Д. Народна музика в творчості Л.М. Ревуцького. (До 75-річчя з д. н. композитора) / В.Д. Кирейко // Народна творчість та етнографія. – 1959. – №1. – С. 72-78.
5. Клиш В. Елементи народної музики у фортепіанних творах Л. Ревуцького / В. Клиш // Народна творчість та етнографія. – 1969. – №1. – С. 54-57.
6. Королюк Н. Корифей української хорової культури ХХ ст. / Н. Королюк. – К.: Музична Україна, 1978. – 228 с.
7. Кроткевич Ю. Народнопісенна основа ладової змінності у творчості Л. Ревуцького / Ю. Кроткевич // Народна творчість та етнографія. – 1974. – №5. – С. 78-83.
8. Поставна А.К. Становлення творчого методу Л. Ревуцького / А.К. Поставна. – К.: Музична Україна, 1978. – 104 с.
9. Шеффер Т. Л.М. Ревуцький. Нарис про життя і творчість / Т.Л. Шеффер. – К.: Держ. вид-во образотворчого мистецтва і муз. літератури УРСР, 1958. – 142 с.
10. <http://subject.com.ua/textbook/art/10klas/76.html>
11. <http://www.vuzlib.su/books/4951>

УДК [373.5.016:78]:39

Тетяна ПОЛТАВСЬКА

ПАТРІОТИЧНИЙ АСПЕКТ ПІСЕННОЇ ТВОРЧОСТІ Л. РЕВУЦЬКОГО

(студентка II курсу факультету мистецтв

Криворізького державного педагогічного університету)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, старший викладач Бондаренко А. В.

Анотація

У статті розглядається патріотичний аспект пісенної творчості Л. Ревуцького як засіб патріотичного виховання учнів загальноосвітньої школи на уроках музичного мистецтва. Автор розглядає періоди композиторської творчості Л. Ревуцького, під час яких створювались музичні твори для вокально-хорового виконання. Аналізуються масові пісні, хорові твори Л. Ревуцького патріотичного спрямування.

Ключові слова: композиторська творчість Л. Ревуцького, патріотичне виховання, загальноосвітня школа.

Annotation

In the article the patriotic aspect of song creation L. Revutsky as a means of patriotic education of secondary school students in the classroom music. The author examines the composition activity periods L. Revutsky during which created music for vocal and choral performance. Analyzed massive songs, choral works L. Revutsky patriotic.

Keywords: creative composer L. Revutsky, patriotic education, secondary school.

Постановка проблеми. В Україні за роки незалежності створено передумови для переосмислення патріотичного виховання сучасної молоді, формування їх гуманістичних цінностей та громадянської позиції. У центрі патріотичного виховання покладено національну ідею як консолідуєчий чинник розвитку суспільства в цілому. Важливою якістю українського патріотизму повинна бути турбота про благо народу, сприяння становленню й утвердженню України, готовність відстояти її незалежність. Виховання учнів загальноосвітньої школи як громадян України повинно бути цілеспрямованим і поступовим.

Мета статті постає у розгляді патріотичного аспекту пісенної творчості Л. Ревуцького.

Аналіз досліджень та публікацій. Дослідження музикознавців щодо композиторської творчості Л. Ревуцького знайшли своє відображення в працях Л. Архімович, В. Довженко, Н. Гордейчука, Н. Грицюк, Л. Грисенко, Т. Шеффер та інших. Патріотичне виховання учнів досліджували у своїх роботах І. Бех, З. Друзь, О. Сухомлинська, О. Усова, Я. Черньонков та інші. На думку З. Друзь, патріотичне виховання учнів вбирає в себе такі складники: «виховання любові до рідної землі, родини, свого народу, Батьківщини;

формування національної свідомості; культивування кращих рис української ментальності – працелюбності, індивідуальної свободи, глибокого зв'язку з природою та ін.; виховання бережливого ставлення до національного багатства країни: мови, культури, традицій; формування готовності до творчої праці на благо людей, героїчного подвигу в ім'я процвітання держави; формування відповідальності за долю Батьківщини; виховання громадянського обов'язку перед країною, суспільством; формування об'єктивних уявлень про історію розвитку суспільства та його політичної культури; вироблення високої етики міжнародних стосунків; служіння загальнолюдським ідеалам» [3, с. 107].

Результати дослідження. Розглядаючи питання щодо патріотичного виховання учнів загальноосвітньої школи засобами пісенної творчості Л. Ревуцького необхідно зазначити, що композитор у своїй творчості завжди йшов шляхом народності та реалізму. Він у тому ж дусі виховував цілу плеяду українських композиторів, таких як В. Гомоляка, М. Дремлюга, С. Жданов, Г. Жуковський, А. Зноско-Боровський, В. Кирейко, А. Коломієць, Г. Майборода, П. Майборода, В. Рождественський, А. Філіпенко та ін., які збагачують українську музику змістовними та правдивими музичними творами. До того ж, Л. Ревуцький входить до числа засновників українського радянського пісенно-хорового мистецтва, що збагатили цей вид хорової творчості, розширили її ідейно-образний зміст. «Пісенно-хорова традиція на Україні має багатовікову історію, тому не дивно, що всі українські радянські композитори в міру своїх сил і здібностей підтримували її. Успішно в цій галузі працював один із провідних композиторів України Л. Ревуцький, для якого звернення до масових жанрів у ті роки було показовим. Хорові колективи України виконували такі його нові пісні-хори, як «Пам'яті червоних героїв» (слова Я. Гримайла), «Пісня про літак «Батьківщина» (слова В. Сосюри)» [2, с. 87].

У зазначений час широко побутували масові пісні як зразки української радянської пісенної творчості. Ці пісні увійшли в програми концертів у дні революційних свят. «Ідейно-художні особливості професійної масової пісні формувались в атмосфері небувалого розмаху самодіяльного хорового співу, агітаційно-масової та культурно-просвітницької роботи» [4, с. 16]. Л. Архімович зазначає: «Часто звучала пісня Л. Ревуцького «Уперед хто не хоче конати» (слова П. Грабовського). Пафос її поетичного змісту і музики надихав робітників у їх боротьбі за прекрасне майбутнє» [5, с. 28].

«У середині 30-х років українська масова пісня дістала нові національно-самобутні імпульси розвитку у творчості Л. Ревуцького. В його кращих піснях епічна глибина і велич образів поєднувались з ліричною схвильованістю вислову («Як погляну навколо»). Це породжувало своєрідний жанр урочисто-патетичної пісні-гімну, що спілював в романтизованому дусі Батьківщину. В ньому органічно злилися стилістичні риси народного лірико-епічного мелосу з ритмікою радянської масової пісні. А поруч із цим, під впливом соціально-психологічних тенденцій конформізму зазначений жанр почав непомітно експлуатуватись при зверненні композиторів до образу Й. Сталіна. Не запобіг цієї спокуси і Л. Ревуцький, створивши такі пісні як «З-за гір та з-за високих», «Над нами товаришу, небо прозоре» [4, с. 25].

Л. Архімович аналізуючи ці пісні визначає їх штучно бадьорими, позбавлених справжнього почуття [5, с. 53]. «Такого роду од на честь «сизокрилого орла» рівно, як і аналогічні їм інтонаційно-образні сфери з числа пріоритетів соцреалізму, ставали своєрідними естетичними ширмами для прикриття сваволі й беззаконня, що творились в країні. Неоднозначність ситуації полягає в тому, що пісенний побут періоду так званого мирного соціалістичного будівництва репрезентував ідеальну музичну картину радянського способу життя, що формувався, маскуючи цим самим далеко не привабливі соціальні реалії тих трагічних часів (голод, репресії) [4, с. 25].

На межі 30-х років «в найоперативніших жанрах, до яких належить і пісня, поступово даються взнаки симптоми конформізму, а отже, спроби політизації творчого процесу на шкоду художній правді. Про це свідчать тенденції до ірраціонального сполучення пафосу революційного романтизму з примусовим прикрашанням дійсності в численних творах про соціальне будівництво та трудовий ентузіазм його героїв. В результаті показний оптимізм і холодна риторичність естетичного пафосу становлять основні ознаки інтонаційних ідей музики на так звану виробничу тематику. Невипадково героїка перших п'ятирічок не дістала в пісенному жанрі цього періоду емоційно широкого, справді художнього втілення. Суперечності між ідеалом і реальністю не дали змоги композиторам розкрити тему праці через духовний світ радянської людини. Це виявилось, зокрема, в застосуванні прямолінійно-ілюстративних прийомів механічного руху, в схематичній поліфонізації фактури при інтонаційній нейтральності мелодизму, його національно-стилевій індіферентності тощо» [4, с. 22].

У цей час Л. Ревуцький брав участь у впорядкуванні першої збірки радянських пісень – «Українські позовтневі пісні» (1936), а після її виходу в світ продовжував систематично працювати над сучасним фольклором. До цієї збірки увійшли такі фольклорні зразки в обробці Л. Ревуцького як: «Ой, чого ви пожурились», «Реве буря», «Ой Марусю, Марусю», «Серед темної ночі», «Виряджала мене мати», «Пісня п'ятисотенниць». Цільове призначення збірки є пропаганда патріотизму [2, с. 57-58].

На початку Великої Вітчизняної війни творча увага Л. Ревуцького звернена до воєнної тематики. Так композитором у цей період створено: «За Батьківщину» (слова Д. Луценка); «Пісня кіннотників», «На танках» (слова А. Малишка); «Зустріч на фронті», «Пісня прикордонників» (слова А. Лугіна, переклад О. Новицького).

Зазначимо, що у багатьох музичних творах, створених у воєнні роки, використано картини тяжких випробувань людей, їх страждань. «Колосальне напруження духовних і фізичних сил народу в боротьбі з фашизмом, відбиваючись у мистецтві воєнного періоду, мало значний вплив на музично-поетичний склад професійної пісні і спричинилось до формування її нових жанрових ознак». Далі автор зазначає, що у цих

мужніх піснях героїко-заключного характеру втілювалися характерні особливості українського фольклору. Так активістами розповсюджувались листівки з піснями українських композиторів, а на тимчасово окупованих фашистами територіях такі листівки скидала радянська авіація» [4, с. 98].

«У повоєнних піснях громадянського змісту виявилась тенденція до збільшення масштабів куплетної форми, динамізації її прийомів мелодичного й фактурного варіювання, виділенням драматичної кульмінації, чергуванням хорових груп, введенням елементів рондо, тричастинності тощо. В поєднанні з повнозвучною фактурою мішаного хору і збільшенням складом оркестру це нерідко надавало їм кантатно-ораторіального звучання. Прикладом може служити урочиста монументальна «Пісня про Партію» Л. Ревуцького на вірші М. Рильського, в композиційній будові якої проступають риси рондо-сонатності» [4, с. 102].

У післявоєнні роки дуже актуальною була патріотична тема. Музичні твори Л. Ревуцького були художнім відображенням палкого патріотизму людей, що пережили страшні часи війни. У цих творах прославляється дружба народів, боротьба за мир, праця на відбудовах. Значне місце в творчості Л. Ревуцького посідають такі твори як: «Пісня про Україну», «Пісня про партію», «Україна наша про кожного дбає», «Батьківщина моя розквітається», «Партії слава», «Орлина сім'я» (слова народні), «Гей, слов'яни» (слова М. Рильського), «Москва» (слова Н. Забіли), «Гукайте їх» – хор глибоко емоційний, що приваблює своїм драматизмом, у пісні «Здобуто в боях перемогу» звучить героїка народного подвигу [1, с. 10].

Висновок. Розглядаючи можливість включення музичних творів патріотичного характеру до загальномузичного розвитку школярів на уроках музичного мистецтва під час патріотичного виховання, ми враховували виховну силу масових і хорових творів патріотичного спрямування українського композитора Л. Ревуцького. Нами проаналізовано періоди композиторської творчості Л. Ревуцького. За отриманими результатами дослідження доходимо висновку про те, що використання музичних творів патріотичного спрямування сприяє поступовому формуванню в учнів загальноосвітньої школи громадянської зрілості й особистої відповідальності за свій вклад у відродження України.

Подальше дослідження постає у розгляді можливості здійснення патріотичного виховання учнів початкової школи засобами пісенної творчості Л. Ревуцького у позаурочний час.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гордейчук Н. Украинская советская музыка. К. – 1960. – 100 с.
2. Довженко В. Нариси з історії української радянської музики / В. Довженко. – «Музична Україна», К. – 1967. – 317 с.
3. Друзь З. Концептуальні засади національного виховання / З. Друзь // Хрестоматія з методики виховання особистості: Настільна робоча книга: У 3-х тт. – Т. 1: Загальні питання теорії і методики виховання особистості в контексті кредитно-модульної системи підготовки фахівців: Навч.-методичне видання. – 2-е вид., стер. – Київ, 2008. – 2008. – 656 с.
4. Історія української музики: Муз. культура Рад. України // Л. Б. Архимович, Н. І. Грицюк, Л. М. Грисенко та ін. – К. : Муз. Україна, 1990. – 296 с.
5. Украинская советская музыка: статьи / ред. : Л. Б. Архимович, Н. Н. Михайлов, А. Я. Шреер-Ткаченко – К. : Советский композитор, 1960 – 188 с.

Ірина РОМАНЧЕНКО

МІСЦЕ СИМФОНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ Л. РЕВУЦЬКОГО В УКРАЇНСЬКІЙ МУЗИЧНІЙ КУЛЬТУРІ 20-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

(студентка II курсу мистецького факультету
Кіровоградського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Дідич Г. С.

Постановка проблеми. Музика Л. Ревуцького – взірць високої художності, одна з кульмінацій професіоналізму в українській радянській музиці. Образний зміст його творів пройнятий глибоким ліризмом, душевністю, громадянським пафосом, патріотичним звучанням. Композитор продовжив розвиток реалістичних традицій вітчизняної класики XIX століття, він спирався на мистецькі досягнення П. Чайковського і М. Лисенка, М. Глінки і М. Римського-Корсакова, С. Рахманінова і М. Леонтовича. Особливої уваги заслуговують художні знахідки Л. Ревуцького в синтезуванні народного і професіонального. В цьому напрямку композитор створив неповторні зразки. Прикладом можуть служити і кантата-поема «Хустина», і Симфонія № 2, і обробки українських пісень «Сонечко», «Галицькі пісні» тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про масштабну творчу діяльність Л. Ревуцького написано багато досліджень, розвідок, статей тощо. Перші відгуки на музику митця почали з'являтися у 20-ті роки. Вже наприкінці 20-х – початку 30-х років з'явилося кілька статей про Л. Ревуцького, в яких дається правильна оцінка його доробку. Це публікації М. Грінченка, Л. Лісовського, С. Людкевича і Б. Лятошинського.

Грунтовне вивчення доробку Л. Ревуцького-композитора, який наприкінці 30-х років став лідером радянської музичної культури, розпочалося уже за повоєнних років (наприкінці 40-х). Першу монографію про Л. Ревуцького написала Т. В. Шеффер. Книжка її побачила світ наприкінці 50-х років.

Проблемам розвитку української радянської симфонічної музики, в якій Л. Ревуцький-симфоніст посідає чільне місце, присвячено низку досліджень. Першість тут належить кільком працям

М. М. Гордійчука. В останньому, найоб'ємнішому його дослідженні ґрунтовно проаналізовано оркестрові твори Л. Ревуцького, доведено їхнє основоположне, історичне значення.

Оркестровій музиці Лева Миколайовича присвячені дослідження Н. О. Горюхіної і Н. О. Герасимової-Персидської. Якщо перша праця обіймає тільки доробок Л. Ревуцького, то в другій об'єктом наукового опрацювання стала вся українська радянська симфонічна музика.

У книжці Н. Горюхіної розкриваються принципи музичного мислення митця, виявляються новаторські риси його творчості, підкреслюється засвоєння і розвиток ним класичних традицій, зокрема вітчизняних. Багато уваги авторка надала народності, національному характерові музики композитора, правдивості відображення подій у його творах. Зважаючи на теоретичний аспект праці, дослідниця проаналізувала крізь призму симфонізму не тільки оркестрові композиції митця, але й обробки народних пісень, вокально-інструментальні мініатюри і хорові поеми.

Значний інтерес викликала в українському музикознавстві редакторська праця Л. Ревуцького як над власними творами, так і композиціями інших митців. Є. М. Столова присвятила дисертаційне дослідження симфонічному творові композитора, зокрема його новій редакції, назвавши свою працю «Друга редакція Другої симфонії Л. Ревуцького». Рукопис завершено 1946 року, нажаль, його не було опубліковано.

До творчості Л. Ревуцького звертались неодноразово автори посібників для вищих і середніх навчальних закладів (О. Я. Шреєр-Ткаченко), загальноісторичних та естетичних досліджень (І. Ф. Ляшенко, В. Д. Довженко та ін.). В їхніх працях доробок Л. М. Ревуцького займає чільне місце.

Одна з останніх монографічних праць про Л. Ревуцького написана ленінградським музикознавцем М. Бяликом. Він глибоко проаналізував найголовніші твори Л. Ревуцького, зокрема Симфонії № 1 і № 2, кантату-поему «Хустина» (в другій редакції), фортепіанні твори і Концерт для фортепіано з оркестром, найголовніші збірки народних пісень.

Мета дослідження – проаналізувати симфонічну творчість Л. Ревуцького в українській музичній культурі 20-х років ХХ століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початку III тисячоліття, коли Україна впевнено утверджується у своїй суверенній демократичній державності, ім'я Л. М. Ревуцького не відійшло з плином часу. Сьогодні ми можемо стверджувати, що Лев Миколайович був одним з найбільш творчо потужних митців України ХХ століття, послідовним і відданим патріотом, котрий попри всі складності політичної ситуації, полишив нам у спадок музику, сповнену високої духовності, досконалої художньої майстерності та глибоко-національного звучання.

Творчість Лева Миколайовича Ревуцького є одним з етапних досягнень української культури. Він увійшов у її історію як видатний композитор, педагог, вчений, музично-громадський діяч. На кожному з цих поприщ митець посідає своє неповторне і значуще місце. Творча спадщина Л. М. Ревуцького стала гідним продовженням великої справи його славних попередників – М. Лисенка, К. Стеценка, М. Леонтовича, Я. Степового. Високий професіоналізм, яскраво виражений національний характер творчості, чесність, сумлінність і відданість улюбленій справі зробили його самобутнім, унікальним явищем в українській культурі.

Лев (Левко) Ревуцький – послідовник творчих методів М. Лисенка і М. Леонтовича щодо нерозривного злиття музичного фольклору з досягненнями професійної музики кінця ХІХ ст. Л. Ревуцький – автор творів великих музичних форм. У його доробку соната для фортепіано, дві симфонії, два концерти для фортепіано. Камерні інструментальні твори композитора вирізняються свіжістю музичної мови й оригінальними технічними прийомами. Серед вокальних творів Л. Ревуцького особливе місце посідає кантата «Хустина», а також обробки народних пісень для голосу з фортепіано. До золотого фонду української класики увійшли Друга симфонія і фортепіанний концерт Л. Ревуцького – перші значні твори цих жанрів в українській музиці.

Але перлиною симфонічної творчості Левка Ревуцького є Симфонія № 2. Цей тричастинний цикл належить до творів, які найбільш природно і гармонійно перевтілюють теми українських народних пісень у масштабну і барвисту оркестрову тканину. І хоча симфоній на українські теми в попередньому сторіччі писалося немало, все ж Л. Ревуцькому вдалося не повторити досягнутого, уникнути зовнішньої ілюстративності, «етнографічності», знайти особливо чисті, глибокі й природні тони для того, щоб передати не лише «букву», але й «дух» української народнопісенної традиції.

Всі частини побудовані на темах відомих пісень, розмаїтих за жанрами, образами і настроями. Це і старовинна веснянка, і символічна з «язичницьких часів» пісня-гра, і жартівливо-танцювальна пісня, і лірична пісня-романс. Проте ці теми не створюють у безпосередньому зіставленні враження довільно сполучених фрагментів, навпаки, послідовність і взаємозв'язок між ними дозволяють вибудувати цілісну панораму народних традицій і духовного світогляду нації.

В основі першої частини лежать теми двох народних пісень. Перша – стародавня, чи ще не язичницьких часів, веснянка «Ой, весна, весниця», архаїчна, могутня і заклична за своїм характером. Вона, ймовірно, була знана митцем ще з дитинства, почута в рідному Іржавці, і він переносить її у свій цикл, як спогад дитинства. Композитор знайшов для неї напрочуд відповідне оркестрове забарвлення, скориставшись здобутками одного з найбільш «барвистих» на той час напрямків – імпресіонізму. Він підкреслив у цій темі широке просторове тло, мінливий багатий колорит, так ніби вона звучить, відлунюючи таємно в прадавніх лісах, як заклинання до сил природи, котрим поклонялись наші предки.

Друга тема, зовсім протилежна і за часом виникнення, і за своєю внутрішньою сутністю: це лірична, жаліслива пісня «Ой не жаль мені та ні на кого», що нагадує трохи бурлацьку пісню Миколи «Ой нема гірш

нікому» з п'єси І. Котляревського «Наталка Полтавка». Якщо перша тема уособлює вічний світ природи, то друга – сферу звичайних людських почуттів. Та в розвитку самої частини значно більшу роль відіграє саме перша, це в ній закладене поривання вперед, до вершини, вона демонструє невичерпні можливості видозміни. Друга ж лише іноді нагадує про себе своїм ніжним сумовитим наспівом.

Друга, повільна частина досить масштабна й різнопланова. Це природно, адже, переважно, симфонічний цикл включає в себе чотири частини, а тут середня об'єднує і повільну ліричну, і веселу танцювальну, або, як найчастіше було прийнято в симфоніях XIX ст. називати третю частину, скерцо. Тож і сприймається вона в цілому як зіставлення різнокольорових «образків», починаючись із спокійної, задумливої мелодії пісні «Ой Микито, Микито, чи є рілля на жито». Широка течія мелодії, її вибагливий малюнок створює винятково зосереджений емоційний стан. Це філософсько-споглядальна лірика, знайома з поезії Г. Сковороди і Т. Шевченка, не стільки пов'язана з особистими переживаннями, скільки зі спостереженнями, роздумами над оточуючим світом. Близька до неї за настроєм, хоч зовні й відмінна за змістом, наступна пісенна тема «Ой там в полі сосна». Вона лише поглиблює початковий образ, додає до нього нових барв.

Раптовим і виразним контрастом звучить у другій частині середній епізод, що ґрунтується на мелодії жартівливої пісні «У Києві на ринку» і загалом виконує в циклі роль скерцо. Наскільки в початковому розділі панувало плавне, спокійне розгортання мелодії, настільки тут вражає стихія танцювального ритму, все захоплює вихор запального танцю. Та стихає відгомін свята і все «повертається назад» на своє коло, до початкових тем і настроїв. Як тут не згадати завершення повісті М. Гоголя «Сорочинський ярмарок»: «Грюкіт, сміх, пісня чулися все тихше і тихше. Смичок завмирав, слабнучи і гублячи несні звуки у порожнечі повітря».

Остання частина за традицією має бути жвавою і рухливою. Л. Ревуцький трактує класичний зразок швидкого фіналу згідно з українськими національними традиціями і вибирає тут теми пісень, безпосередньо пов'язаних із грою, причому, очевидно, це дуже давні за своїм походженням ігри дохристиянських часів, що мали символічне значення в колі щоденних турбот наших предків, висловлювали єдність людини і природи. Перша з цитованих і перевтілених у оркестровій тканині фіналу тем – старовинна символічна пісня-гра «А ми просо сіяли». Автор трактує її як «чоловічий» танець, наслідуючи у звучанні «низьких» струнних інструментів, віолончелей та контрабасів важке гупання сильних чоловіків. Друга тема, навпаки, більш жіноча і приваблює граціозністю та м'яким лукавством. Окрім них, композитор нагадує тут слухачам і теми з попередніх частин – «Ой Микито, Микито» з II ч., а завершує весь цикл знову величним звучанням веснівки «Ой весна, весниця», ніби замикаючи вічний колообіг природи й людського життя.

Великий художник усім своїм життям прагнув до найбільшого самовираження, до втілення найвищого духовного ідеалу. Підтвердженням цього є музика Другої симфонії Л. Ревуцького. Доктор мистецтвознавства Ніна Герасимова-Персидська свою окрему роботу присвятила дослідженню цієї симфонії. Погляд музикознавця глибоко проникає у філософію твору, її оцінки точні. Зокрема, Герасимова-Персидська відзначає, що в симфонії автор постає в єдності з природою, своїм народом. Музика твору насичена оптимізмом, тут відчувається пантеїстичне (отождоження Бога з природою) світосприйняття.

Вже перші такти цієї симфонії нагадують раннього Тичину з його світлим, поетичним розумінням світу, тонким відчуттям краєвидів України. Тема твору надзвичайно гарна, вона легко запам'ятовується. Їй притаманний політ, порив вітру, певне втілення мрії. Можна сказати, що Л. Ревуцький проспівав величний гімн своєму народові, підкреслює Ніна Герасимова-Персидська. У цьому йому допомогли народні пісні, що надихнули на більшість тем симфонії. Вони мають ранг вічної краси, яку в них закладено. Але Л. Ревуцький як великий художник переосмислив ці пісні в новій концепції, він ніби переносить народні образи минулого в дійове сучасне.

Один з найкращих учнів Л. Ревуцького, відомий композитор Георгій Майборода також відзначає тісний зв'язок музики свого вчителя з народною творчістю. «У творчості Ревуцького, – казав він, – зазвучала знайома нам, але немов оновлена іншими барвами українська народна пісня. Вона присутня в його творах не як етнографічний елемент, що втиснутий у звичне для нас гармонійне середовище. Як і М. Леонтович, Л. Ревуцький звернувся до найглибших її джерел. Це чітко простежується в його Другій симфонії та фортепіанному концерті»

Симфонія № 2 E-dur, яка відзначена Державною премією в 1941 році, знаменує собою початок українського радянського симфонізму.

Дух музики Л. Ревуцького, її тепло, мабуть, найкраще зумів передати у вірші, присвяченому другові, поет М. Рильський:

«В колиску дар пісень тобі поклала доля,
У серце налила добра і чистоти,
І дорогі скарби несеш обачно ти,
Як чашу, як свічу у радісне роздолля».

Із вище викладеного можна зробити **висновок**, що своєрідне місце даної Симфонії в українській музичній культурі 20-х років визначається тим, що вона є, по суті, першим національним твором цього жанру.

Симфонія № 2 Л. Ревуцького – основоположний твір в українській радянській музиці. Це перший класичний зразок симфонічного жанру. Твір новаторський і концепційний. Композитор застосував тут метод симфонізму і дав оптимістичне вирішення лірико-драматичної концепції. Він розкрив не конфліктне зіткнення особи і суспільства, а їхнє гармонійне злиття. Особа, індивідуальність висвітлена в нових

суспільних умовах, показано становлення особистості, розвиток її творчого потенціалу, повний розквіт духовних сил.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бялик М.Г. Л. Ревуцький: Риси творчості / М.Г.Бялик. – К., 1973. – 200 с.
2. Герасимова-Персидська Н.О. Друга симфонія Ревуцького / Н.О.Герасимова-Персидська. – К. : Державне видавництво «Мистецтво», 1963. – 27 с.
3. Лісецький С.Й. Лев Миколайович Ревуцький / С.Й.Лісецький; ред. М.М. Гордійчук. – К. : Наукова думка, 1989. – 184 с.
4. Лятошинский Б. М. Ревуцкий и его Вторая симфония // Советская музыка. – 1935. – № 1. – С. 16–24.
5. Попельницька О.О. Ревуцькі Дмитро Миколайович і Лев Миколайович / О.О.Попельницька, М.В.Оксенія // Сто великих діячів культури України. – К. : Арії, 2010. – С. 277–280. – (Серія «100 великих українців»).

745.51(477.51)

Людмила САВОЧКА

НАРОДНІ ТРАДИЦІЇ ДЕКОРУВАННЯ ПОБУТОВИХ ВИРОБІВ З ДЕРЕВА НА ЧЕРНІГІВЩИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

(студентка I курсу мистецького факультету
Кіровоградського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка)

Науковий керівник – старший викладач Кулініч Л. О.

Анотація

Статтю присвячено дослідженню народних традицій декорування побутових виробів з дерева на Чернігівщині. Розглянуто основні формотворчі техніки художньої обробки деревини, а також техніки декорування поверхні виробів.

The article is devoted to the folk traditions of decorative household wooden products in Chernihiv. The main formative techniques of the artistic machinery of wood and the techniques of decoration of the products' surface are considered.

Ключові слова: деревообробні промисли, різьблення, оздоблення виробів з дерева.

Дерево – найбільш доступний і красивий природний матеріал на Поліссі. Тому Чернігівщина має один з найбільших творчих потенціалів і одні з найкращих здобутків у галузі художньої деревообробки. Деревообробка – одна з найрозвиненіших галузей матеріальної культури України, багаті на ліси зі зручними для обробки породами дерев [2].

Традиції деревообробки у поліській зоні Чернігівщини, де було багато лісів, мають давню історію і були предметом наукового дослідження в різні часи Є.Спаської, Ю.Лащука, О.Тищенка та інших відомих дослідників. Деревообробними промислами тут займалися з часів прадавніх слов'ян. У XVIII–XIX століттях значні різьбярські осередки склалися у Глухівському, Глинському, Кролевецькому, Сосницькому, Чернігівському повітах. В цих регіонах розвивалися різні види різьблення: плоске, тригранно-виїмчасте було більш характерним для речей народного побуту (рубелі, праники, сволоки, тарілки, полички-божиці); у техніці об'ємного різьблення робили дерев'яну скульптуру або вирізували деякі деталі оздоблення виробів (меблів). Розвивалось у краї й ажурне (пропильне) різьблення, яке найбільш часто використовували у декорі дерев'яних архітектурних споруд. Плоске геометричне різьблення трапляється також у сільських церковних інтер'єрах, зокрема на хорах церкви 1745 року у селі Ужок Менського району Чернігівської області. Тут серед елементів різьблення можна побачити громовий знак, вихрову розетку, зубці та інші мотиви [4]. Високорельєфне різьблення застосовували у декорі різних деталей іконостасів, рам для дзеркал, меблів.

У художній обробці дерева одні технічні прийоми і засоби виразності створюють цілісну функціональну форму предметів, інші мають лише декоративне спрямування і завершують художнє оформлення виробів. До формотворчих технік належать вирізування, видовбування, виточування, бондарні та столярні прийоми.

Видовбування – одна з найдавніших технік — полягає у поступовому вибиранні деревини з масиву виробу, внаслідок чого утворюється заглибина, порожнина або отвір.

Вирізування (витесування, вистругування) — різноманітні технічні прийоми, за допомогою яких майстри вручну моделюють з дерева форму побутових предметів та декоративних виробів. Вирізування інколи поєднується з видовбуванням і переходить в об'ємне різьблення, часом сполучається з профілюванням.

Виточування – техніка обробки дерева і самостійна галузь народного художнього промислу (токарство). У процесі обертання дерев'яну заготовку на токарному верстаті обробляють плоскими і півкруглими долотами, фігурними різцями, гачками тощо.

Бондарство – окремий вид деревообробного промислу і техніка виготовлення з тесаних клепок і гнутих смерекових або ліщинових обручів великого, місткого посуду.

Столярство – найпоширеніша техніка й галузь виробництва з дерева будівельних виробів, меблів, музичних інструментів та художньої сувенірної продукції. Одна з важливих засад столярства, відзначена ще у давніх цехових статутах, – виготовлення виробів без жодного цвяха за допомогою столярних з'єднань на клею. Різноманітні столярні прийоми роботи часто поєднуються з іншими формотворчими техніками

художньої обробки дерева. Художня виразність і довершеність творів значною мірою посилюються логічним застосуванням відповідного оздоблення: профілювання, різьблення, інкрустації, мозаїки, випалювання, розпису тощо.

Профілювання – декоративна техніка художньої обробки дерева, відома з X – XI століть. Полягає у вирізуванні пилкою та долотами геометричних орнаментів по краях дощок (прикраси будівлі та оздоблення меблів). Крім плоского профілювання відоме об'ємне профілювання балок, кронштейнів, стовпів, що межувало з об'ємним різьбленням. Профільовані об'ємні елементи майстри виконували переважно сокирами-тесаками.

До найдавніших технік художнього декорування виробів із дерева належить різьблення. На території України була поширена плоска, рельєфна і кругла різьба по дереву. В народному побуті найбільше застосовується мала плоска різьба, за допомогою якої майстри оздоблювали предмети господарського та хатнього вжитку [3]. Плоске різьблення буває контурним, виїмчастим, трьохгранновиїмчастим та іншим. Його виконують одним ножом або кількома різцями (долотами). Плоскорельєфне різьблення, що має кілька висотних рівнів від фону, також виконували великою кількістю доліт та інших допоміжних інструментів. Контррельєфне різьблення застосовували, виготовляючи різноманітні дерев'яні форми для кахель, печива, сиру, вибійки тощо. Таке різьблення виконувалося майже аналогічно, як і трьохгранновиїмчасте, однак набагато глибше, з використанням доліт із закругленими фасками для вибирання деревини. Ажурне різьблення нагадує плоскорельєфне, має наскрізь прорізане тло. Найскладніше за технікою виконання (з рельєфним і ажурним характером мотивів) є так зване «сніцарське різьблення» при виготовленні іконостасів, культивоване у XVII – XIX століттях цеховими різьбярами. Кругле різьблення інколи застосовується у виготовленні й оздобленні святкового посуду, музичних інструментів, палиць, дитячих іграшок тощо. Його технічні прийоми ґрунтуються на засадах народної скульптури.

Інкрустація — техніка орнаментального оздоблення виробів шматочками твердих матеріалів (дерева, металу, рогу, слонової кістки, перламутру, бісеру тощо), які вирізають і вкладають у поверхню. Декоративний ефект інкрустованого візерунка ґрунтується на контрастному зіставленні тональних і колірних різнохарактерних матеріалів. Інтарсія (з італ. іпіаґзіо — інкрустація) — вид інкрустації, мозаїки на дереві. Цією технікою виконують зображення або візерунки зі шматочків кольорового дерева (шпону), які врізають врівень з поверхнею виробу або суцільно вкривають його поверхню (маркетрі). Таким чином найчастіше оздоблюють меблі, виготовляють декоративні панно тощо. Дендромозаїка належить до ювелірних технік декорування. Орнамент складають із крупинок дерева ледь завбільшки з макове зернятко.

Іншою поширеною технікою декорування є випалювання. Випалювання здавна роблять на світлих породах дерева: ялині, смереці, сосні, клені. Здебільшого ним оздоблюють бондарний посуд, рідше меблі. Нині випалювання застосовують при декоруванні дитячих іграшок та елементів народної дерев'яної архітектури. Розрізняють два способи випалювання – розжареними металевими штампиками («штансами»), з відбитків яких складають різноманітні орнаменти, й електрописакон, що дає чіткий контурний малюнок.

Розпис – зручна й оригінальна техніка орнаментування дерев'яних виробів, відома з X – XI століть. Технічно він мало чим відрізняється від розпису на інших матеріалах. Орнамент наносять пензлями по заґрунтованій або незаґрунтованій поверхні виробу темперою, гуашшю, олійними й аніліновими фарбами, нітроемалями. З кінця XIX ст. розписані вироби почали покривати лаком, що оберігало їх від забруднення.

Крім розглянутих традиційних прийомів і технік, зустрічаються їхні різновиди й поєднання, наприклад, «штампування» металевими пробійчиками, аналогічне карбуванню; зіставлення плетених частин із гладкими поверхнями; контурне різьблення тонованих площин-елементів; викладання орнаментів соломкою тощо.

Чернігів, як центр художньої обробки дерева, відомий ще з XVIII ст. Численні майстри робили з дерева меблі (столи, стільці, крісла, шафи для посуду, полички). Посуд (тарілки, чарки, стільці, миски-корці, салатниці, яндоли), прикрашені різьбленням. Славився Чернігів сніцарями-майстрами іконостасного різьблення. Столярно-різьбярські майстерні відігравали велику роль у виготовленні іконостасів України. Особливо поширена у місті була архітектурна різьба, яку й досі можна побачити на деяких дерев'яних будинках міста. На початку XX ст. визначними майстрами профілювання віконних наличників були майстри В.Романовський, І.Шапоренко та Р.Клішко. В радянський час зародився ще один цікавий вид тематичних декоративних виробів, виконаний на дерев'яній основі аплікацією соломки. Багато творів у цій новій техніці виготовив художник Олександр Саєнко з м.Борзни на Чернігівщині («Козак Мамай», «Шевченкіана»). Найкращі його твори відзначаються високою декоративністю [1].

Нажаль, протягом останнього століття народні деревообробні промисли стрімко зникають, проте, цілий ряд художників декоративно-прикладного мистецтва Чернігівщини вивчають, відтворюють давні зразки, використовують усталені традиції декорування в сучасних виробах, виявляючи при цьому неабияку майстерність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нариси з історії українського декоративного прикладного мистецтва / К.І. Матейко, Л.Т. Кравчук, М.Я. Куницька, А.Ф. Будзан / Відп. ред. Я.П. Запаско. – Львів: Видавництво Львівського університету ім. І. Франка, 1969. – С 182-183.
2. Народна деревообробка в Україні: Словник народної термінології / Євген Шевченко. – К., 1997. – 312 с.
3. Різьба по дереву / Роботи різьбярів Юри, Василя та Миколи Шкрібляків. – К.: Видавництво академії наук української РСР, 1960.
4. Тищенко О. Історія декоративно-прикладного мистецтва України (XIII-XVIII ст.) / О.Тищенко. – Київ, 1992. – С. 128.

УДК 78.071.2; 314.743

Христина ПИНЧУК

ХОРОВА СПАДЩИНА ЛЕВКА РЕВУЦЬКОГО В МУЗИЧНІЙ
КУЛЬТУРІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

(I курс магістратури

Навчально-наукового інституту мистецтв

ДВНЗ «Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника»)

Науковий керівник – доктор мистецтвознавства, професор Карась Г.В.

Анотація

Стаття присвячена огляду виконання хорової музики видатного українського композитора Левка Ревуцького в українській діаспорі впродовж ХХ ст. колективами Платониди Щуровської-Россіневич у Празі (1930-1940-ті рр.), хорами у США та Канаді («Сурма», «Думка», «Дніпро»), Словаччині («Карпати»). Підкреслено, що твори композитора, які виконувалися хоровими колективами діаспори, слугували професіоналізації хорового мистецтва українців за кордоном, формуванню високих естетичних смаків слухачів. Перспективним видається пошук звукозаписів хорових творів Л. Ревуцького у виконанні хорів діаспори та аналіз їх виконавської майстерності.

Ключові слова: хорові твори, хор, виконання, українська діаспора, Левко Ревуцький.

The article is devoted to the choir music, written by the famous Ukrainian composer Levko Revutskyi, which was performed by the groups of Platonyda Shchurovska-Rossinevych in Prague (1930-1940), by the choirs in the USA and Canada (“Surma”, “Dumka”, “Dnipro”), in Slovakia (“Karpaty”) at the Ukrainian diaspora during the XXth century. It is underlined that the works of the composer, performed by the choir groups of the diaspora, served to make choir art of Ukrainian people abroad more skillful, to create formation of high esthetic styles of listeners. A search of the sound recordings of the choir works of L. Revutskyi, performed by the diaspora’s choirs, and examination of their performing skills seem to be promising.

Key words: choir works, choir, performance, Ukrainian diaspora, Levko Revutskyi.

Хорова спадщина видатного українського композитора Левка Миколайовича Ревуцького (1889–1977) добре відома на рідній землі. Її у різний час досліджували Т. Шеффер, М. Бялик, Г. Кисельов, В. Кузик, С. Лісецький, А. Поставна, Т. Шеффер. Хорові твори композитора впродовж ХХ ст. виконуються провідними та аматорськими колективами України. Однак, про їх виконання в діаспорі мало відомостей. Вперше цей аспект частково висвітлено у монографії Г. Карась [5], однак цілісного уявлення про присутність хорової спадщини у концертній діяльності української діаспори не здійснено. Тому метою нашої розвідки є привернення уваги до виконання творів Л. Ревуцького у середовищі українців діаспори впродовж ХХ ст. Для її досягнення необхідно вирішити такі завдання: виявити хорові колективи української діаспори, які виконували хорові твори Л. Ревуцького; окреслити значення виконання їх для розвитку музичної культури української діаспори.

Як підкреслюють музикознавці. Л. Ревуцький творчо розвинув методи М. Лисенка й М. Леонтовича, які полягали у нерозривному злитті музичного фольклору з досягненнями гармонічного мислення кінця ХІХ ст. Він збагатив українську музику індивідуальними стилістичними знахідками. Композиторський стиль Л. Ревуцького формувалася на основі глибокого й всебічного пізнання національного народного мелосу та перетворення традицій сучасної професійної музики. Творам митця притаманна життєствердна настроєність, ліризм, стриманість, широта і багатство емоцій. Розмірена, виразна мелодика поєднується з напруженою складною гармонікою. Л. Ревуцький розкривав дійсність і в лірико-драматичному, і в лірико-епічному ключах. Його творчість увійшла до золотого фонду української класики. Вершинним вокально-симфонічним твором композитора є кантата-поема «Хустина» (сл. Т. Шевченка), написана у 1923 р. (2-га ред. 1944 р.). Для хору без супроводу композитор написав три твори на слова Т. Шевченка – «На ріках круг Вавилона», «У перетику ходила», «Ой чого ти почорніло» та ряд обробок українських народних пісень. Саме ці твори Л. Ревуцького найчастіше були у репертуарі хорових колективів української діаспори, які активно працювали впродовж ХХ ст. Репертуар є основою роботи хорового колективу і виявляє його художній рівень, ставлення до традицій і зв'язок із сучасністю.

Встановлення діаспорою в 1920-х рр. культурних зв'язків з Радянською Україною сприяло розширенню музичного, пісенно-хорового репертуару. Музичне товариство ім. Миколи Леонтовича з Києва надсилало за кордон (зокрема, до Канади) твори українських класиків, сучасних тоді композиторів, у т. ч. Л. Ревуцького.

Найбільш організованим центром міжвоєнної української еміграції була Чехословаччина. Г. Карась пише: «Наявність значної кількості музикантів, студіюючої молоді, мистецьких колективів (хорів), освітніх інституцій зумовлювало високий рівень проведення культурних заходів у Празі. Організація музичного життя в Празі відзначалася спрямованістю на збереження української національної ідентичності в інонаціональному середовищі та прагненням розвивати й популяризувати здобутки нашої музичної культури» [5, с. 235]. Українська еміграція щороку (1921– 1943) проводила у Празі насамперед шевченківські концерти, до яких залучала найкращі професійні сили. У цьому хоровому процесі виділялася постать першої української жінки-диригентки, представниці київської хорової школи, соратниці великого Олександра Кошиця, субдиригентки Української Республіканської Капели під його керівництвом –

Платоніди Щуровської-Россіневич (1893–1973). Вона в цей час керує кількома хоровими колективами, у т. ч. хором Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова. Новаторською була програма хору під керівництвом П. Щуровської-Россіневич на концерті у 1934 р., оскільки містила твори сучасних тоді композиторів на слова Т. Шевченка: «Вечір» чеського композитора Й. Ферстера, «Ой чого ж ти почорніло» Л. Ревуцького, «Червоний бенкет» В. Костенка [7]. До 130-річчя від дня народження поета в 1944 р. концерт відбувся під гаслом «Жіноцтво – Шевченкові», в якому брав участь хор під керівництвом П. Щуровської-Россіневич [7]. Виконувалася кантата М. Лисенка «Умер поет», хорові твори П. Сениці, Л. Ревуцького.

Отож, саме П. Щуровській-Россіневич належить першість у виконанні хорових творів молодого тоді ще композитора Л. Ревуцького за межами України, інтеграції їх у європейський культурний простір.

Після завершення Другої світової війни на території Німеччини були утворені табори для переміщених осіб. В них перебували тисячі українців, у тому числі співаків та музикантів. Одним із центрів культурно-мистецького життя українців був табір «Міттенвальд». Тут відбувалися музичні імпрези. Відомо, що Ансамбль оперних співаків «ДУМА» (Лі. Черних, Ф. Носенко, І. Зайферт, В. Хмара) у супроводі Б. Пюрка виконував українські народні пісні у гармонізації М. Лисенка, К. Стеценка, Л. Ревуцького, С. Людкевича, В. Барвінського, Д. Січинського, кращі арії з опер [3].

Особливо плідно розвивалося хорове мистецтво української діаспори після Другої світової війни у США та Канаді. Хор «Сурма», який був заснований у 1927 році у м. Львові, після війни відновив свою діяльність у Німеччині, а згодом у США [1, с. 256-257]. З хором у різний час працювали диригенти: Мирон Федорів, Юрій Яримович, Роман Андрушко, Іван Трухлий, Василь Трухлий, Ігор Гуменюк, Любо Мацок, Іван Задорожний. У репертуарі хору був твір «Ой чого ж ти почорніло» Л. Ревуцького.

Провідним хором української діаспори є «Думка» із Нью-Йорку (1949), яка працює вже майже 70 років. Хор веде активну концертну діяльність: виступав у найпрестижніших залах США. З нагоди 40-річчя «Думки» (1989) було випущено ювілейний альманах [8]. У програмі ювілейного концерту, що відбувся в «Avery Fisher Hall» у Нью-Йорку, хор під керівництвом Семена Комірного виконував кантату «Хустина» Л. Ревуцького (солісти Марта Кокольська-Мусійчук, Віктор Шевель) [8, с. 62].

Значний внесок у розвиток української хорової культури в Канаді зробила випускниця Королівської музичної академії в Торонто Марія Дитиняк (1932 р. н.) [4]. Від 1976 р. вона впродовж більше сорока років є диригентом і мистецьким керівником хору «Дніпро», який заснований Романом Солтикевичем в 1953 р. Репертуар хору «Дніпро» представлений творами різних жанрів і стилів, у т. ч. хоровими шедеврами Л. Ревуцького.

Головними завданням Українського Музичного Фестивалю, що проводиться у Торонто з 1970 року, є щорічне проведення музичного конкурсу, організація та ведення української центральної музичної бібліотеки, видання музичних творів. Кожен фестиваль присвячувався окремим українським композиторам, в т. ч. і Л. Ревуцькому.

Однією із ключових фігур українського хорового процесу у післявоєнній Чехословачині є Левко Довгович (1935 р. н), який з 1957 проживає в Чехії, Словаччині. Від 1985 р. Л. Довгович – організатор і керівник Українського мішаного хору «Карпати» в Кошице, з яким виступав на Україні та в багатьох країнах Європи. У репертуарі хору є оригінальні твори та обробки Л. Ревуцького, зокрема, «Заповіт» Т. Шевченка, муз. Г. Гладкого в опрацюванні Л. Ревуцького, який десяток років виконується хором [2, с. 107].

Релігійні святкування відзначення 1000-ліття хрещення Руси-України в різних країнах світу були свідченням високої духовності українського народу.

Основний ювілейний концерт у Детройті (США) за участю Детройтського хору Українського Тисячоліття, симфонічного оркестру міста Воррена та солістів відбувся в листопаді 1988 р в залі «Orchestra Hall». Програма була побудована на основі духовних та світських творів українських композиторів, у т. ч. «На ріках Вавилону» Л. Ревуцького [6, с. 29]. Програма засвідчує високий професійний рівень виконавців концерту, уважний підбір різностильового репертуару, який ілюстрував історичний шлях розвитку української музики.

Підсумовуючи, слід зауважити, що хорові твори Левка Ревуцького, які виконувалися хоровими колективами української діаспори впродовж ХХ ст., слугували професіоналізації хорового мистецтва українців за кордоном, формуванню високих естетичних смаків слухачів. Перспективним видається пошук звукозаписів хорових творів Л. Ревуцького у виконанні хорів діаспори та аналіз їх виконавської майстерності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурбан М. Українські хори і диригенти : монографія / Михайло Бурбан. – Дрогобич: Посвіт, 2006. – 672 с.
2. 25 років Українського народного хору «Карпати». – Пряшів (Словаччина), 2010. – 176 с. + фото.
3. [Б. п.]. З Театральної Залі // Християнський Шлях (Мюнхен). – 1946. – 25 серп.
4. Карась Г. Марія Дитиняк у контексті української музичної культури західної діаспори / Ганна Карась // Наукові записки Тернопільського нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка та НМАУ ім. П. І. Чайковського. Мистецтвознавство. – № 2(14). – 2005. – С. 65–69.
5. Карась Г. Музична культура української діаспори у світовому часопросторі ХХ століття: [монографія] / Ганна Карась. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2012. 1164 с.
6. Українці в Детройті і в Мічигані. Відзначення тисячоліття Хрещення України. – Детройт: Детройтський метрополітальний комітет Українського тисячоліття, 1988. – 766 с.
7. Шевченкові торжества у різних землях – запрошення, програми. (Прага 1922–1944) // Центральний Державний архів у Празі (SUAP). Ф.1484 (UM), картон № 81, інв. № 964/2.
8. Ювілейний альманах хору «Думка». 40-річчя (1949–1989) / ред. кол.: Михайло Бурчак (цолова), О. Мотиль, Ю. Кушнір та ін. – Нью-Йорк, 1989. – 77 с.

УДК 746(477.51)

Вікторія СЛЮЩЕНКО, Валерія ЖЕРЕБЕНКО**ОБРАЗНО-СИМВОЛІЧНА ЗМІСТОВНІСТЬ ОРНАМЕНТІВ ВИШИВКИ
ТА ТКАЦТВА ЧЕРНІГІВЩИНИ***(студентки I курсу мистецького факультету
Кіровоградського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка)**Науковий керівник – старший викладач Кулініч Л.О.***Анотація**

У статті стисло окреслено питання походження та регіональних відмінностей видів декорування текстильних виробів. Розглянуто образно-символічну змістовність вишивки та ткацтва. Охарактеризовано особливості орнаментальних мотивів і технік декорування текстилю Чернігівщини.

The article briefly outlines the question of the origin and regional differences of decorating textiles. The figurative and symbolic content of embroidery and weaving are considered. The features of ornamental motifs and techniques of textile decoration in Chernihiv are characterized.

Ключові слова: вишивка, ткацтво, килимарство, орнаментика, декорування текстильних виробів.

Народне образотворче і декоративне мистецтво своїми коренями сягає глибокої давнини. Воно нерозривно поєднано з магічно-обрядовою і господарською діяльністю людини. Саме тому твори народного мистецтва містять як духовні, так і матеріальні ознаки. Поширене твердження, що кожна річ, виготовлена вручну, має певні художні якості.

Вишивка в Україні – один із найбільш улюблених і розповсюджених видів народного мистецтва. Її твори – це світ краси і фантазії поетичного осмислення навколишнього світу, схвилювана розповідь про думки і почуття людини, світ натхненних образів, що сягають давньої праслов'янської язичницької міфології, звичаїв і уявлень наших предків.

Ще 100 років тому, досліджуючи вишивку, В.Стасов відзначив, що у народів стародавнього світу орнамент ніколи не містив у собі жодної зайвої лінії, кожна рисочка мала тут своє певне значення, це – складна мова послідовна мелодія, що мала свою основну причину і призначення не лише для очей, а для розуму і почуттів [4].

Історія народної вишивки та ткацтва на Україні сягає своїм корінням у глибину віків. Геометричні орнаменти, наприклад, притаманні всім видам народного мистецтва і походять від слов'янської міфології. У процесі історичного та культурного розвитку в Україні в кожній місцевості усталилися характерні орнаментальні мотиви і композиції, колірні гамми, специфічні техніки виконання. Вони дбайливо передавалися з покоління в покоління, майстри відшліфовували кращі досягнення своїх попередників, розвиваючи і вдосконалюючи їх. Вишивкою займалися повсюдно. Кожний район, навіть кожне село відзначалися місцевою своєрідністю.

Традиційною, найбільш важливою і поширеною в усіх місцевостях України галуззю народного ткацтва є килимарство. З найдавніших часів килими служили людині для утеплення і прикрашання житла. В народній художній творчості Полісся килимарству належить помітне місце. Цьому значною мірою сприяли природні умови, благодатні для розвитку вівчарства. Українське килимарство має славі багатовікові традиції. Вперше килими місцевого походження згадуються у документах XVI століття саме з регіонів Волині та Полісся [3]. Зі збільшенням виробництва килимів особливої актуальності набуває питання дослідження історії і теорії килимарства. Можливо, саме ця обставина деякою мірою пояснює той факт, що серед усіх інших різновидів ткацтва, килимарство вивчене найкраще. А. Жук простежує складний шлях українського промислового килимарства від копіювання класичних речей, яке було для майстрів доброю школою технічного удосконалення, до створення нових орнаментальних зразків на основі кращих досягнень минулого, докладно висвітлює техніку виготовлення килимів різного типу й призначення, встановлює етапи еволюції форм українських килимів [5].

Декорування текстилю, як вже зазначалося, здавна мало образно-символічне наповнення. Особливо це проявляється у вишивці. Художня довершеність і різноманітність вишивки залежить не тільки від створення досконалої орнаментальної композиції, тонкого відчуття кольору, а й значною мірою від вибору техніки виконання.

Геометричні орнаменти, що були візуальним втіленням образів і символів всієї слов'янської міфології, вирізняються лаконічністю і простотою: кружальця, трикутники, ромби, кривульки, лінії, хрести (прості й подвійні). Важко судити, який зміст вкладався в ці символи раніше. Сьогодні, на їх основі, в народній вишивці широко використовуються такі мотиви, як «баранячі роги», «кучери», «кудряві», «гребінчики» тощо. В орнаменті подільських вишивок трапляється мотив «кривульки», або «безконечника», який відомий ще з часів трипільської культури, тобто значно раніше, ніж славнозвісний грецький меандр. Зигзагоподібний меандровий орнамент зустрічається у вишивках західних районів Поділля. До цього виду орнаментальних мотивів належать «сосонки», «хвош» та «перерви», що набули поширення в південних та західних районах Поділля.

В основі рослинного орнаменту лежить прагнення перенести у вишивку красу природи. Навіть гранично умовні узори виникли внаслідок спостереження реально існуючих форм у природі. В українській вишивці часто використовуються такі мотиви, як «виноград», «хміль», «дубове листя», «барвінок» тощо. Деякі з них несуть на собі відбиток стародавніх символічних уявлень народу. Так, мотив «барвінку» є

символом немеркнучого життя, узор «яблучне коло», поділений на чотири сектори, з вишиванням протилежних частин в одному кольорі – символом кохання. У сучасній вишивці трапляється й древній символ «дерево життя», який здебільшого зображується стилізовано у формі листя або гілок.

У вишивках зооморфних (тваринних) орнаментів зображуються: кінь, заєць, риба, жаба; з птахів – півень, сова, голуб, зозуля; з комах – муха, метелик, павук, летючі жуки. В багатьох випадках зооморфні орнаменти є своєрідним, властивим саме цій вишивальниці, зображенням, в якому відбивається її індивідуальне бачення узору. У подібних орнаментах виступають у різноманітних часто химерних сплетеннях (однак із збереженням традиційних вимог до композиції) заячі та вовчі зуби, волове око, коропова луска, баранячі роги тощо [1].

Славнозвісні пам'ятники археології часів палеоліту в Україні, зокрема Мізіна на Чернігівщині та його аналогів, розкривають складну абстрактно-знакову систему відображення дійсності, початки зародження геометричного орнаменту. Він активно розвивався у різних видах декоративного мистецтва і досяг вершин художньої довершеності саме у вишивці. Круги, зубці, ромби, зигзаги, ялинки, елементи меандра – ці суворі мотиви, що сприймаються нами як абстрактно-геометричні, декоративні, у свій час виступали сюжетними зображеннями людей, землі, води, птахів тощо. Вони мали символіко-магічне значення, і сучасники не лише зображали їх, а й читали, розуміли [2].

Вирішальний вплив на характер орнаментальних мотивів мають різноманітні вишивальні шви, так звані «техніки», яких відомо на Україні близько ста. Вишивкою оздоблювали рушники, фіранки, жіночий та чоловічий одяг. Особливої уваги надавали рушникам – старовинним оберегам дому, родини. У жіночих сорочках вишивали коміри, пазухи, подоли, рукави, у чоловічих – коміри, манжети, маніжки, дуже рідко полики. У Чернігівському Поліссі поширеним було також шиття «білим», що поєднувалося з ажурними техніками «вирізування» та різноманітними мережками. Типовий для Чернігівщини елемент ажурного поєднання двох частин сорочки за допомогою наскрізної мережки, так званої «чернігівської розшивки». На зламі XIX – XX століть на Чернігівщині з'являється нова техніка «тамбуром» яка впливає на зміну художньої стилістики вишивки рушників [3].

Наряду з вишивкою, ткацтво є однією з найважливіших складових національної культури українців. Як вже зазначалося, найбільш важливою і поширеною галуззю народного ткацтва в Україні є килимарство. Перша згадка про килими, як усталений елемент народного побуту походить ще з 998 року. Килими широко використовувались як при дворах князів та шляхти, так і в найвіддаленіших селах і хуторах. Вони служили для утеплення і прикрасення житла, використовувались в обрядах та ритуалах. Килими були обов'язковою частиною буття, ними сплачували данину, виготовляли їх на продаж. Килими – це не лише вид декоративного мистецтва й духовної культури. Важливе найдавніше космоакральне осмислення килима як елемента всесвіту, що показано в міфопоетичних творах, віруваннях у «літаючий килим», його значення в похоронній обрядовості. Килими з квітковим орнаментом не набули поширення на Чернігівщині, однак масово поширились килими з геометричним орнаментом. Чим далі від центральних у західні райони України, тим відчутніше рослинні мотиви набувають геометризованих форм, формується група килимів з рослинно-геометризованим орнаментом.

Високий фаховий рівень майстерності проявлено у виготовленні килимів, в яких гармонійно поєднано рослинні та геометричні мотиви, як от «дубові листочки», «яблука», «віконця». Основні форми геометричного орнаменту дуже прості. Одні прямокутники, трикутники, ромби утворилися внаслідок особливостей самої техніки ткацтва, інші були створені шляхом узагальнення і геометризації елементів природи, треті – це традиційні символічні мотиви, що втратили свій первісний зміст. В цілому для Чернігівського ткацтва характерне збереження в орнаментах образів і символів, що мають найдавніше походження.

Сюжетно-тематичні килими 30-х років XX століття з'явилися в наслідок зближення народного і професійного мистецтва. До створення картонів сюжетно-тематичних килимів були залучені провідні українські художники – М.Дерегус, В.Касян, А.Петрицький, Д.Шавикін та інші.

У наш час на Чернігівщині плідно працюють у традиціях народної чернігівської вишивки такі майстрині, як І. Г. Григоренко, Н. В. Черняк, Л. І. Лейначук, Н. Г. Верхочуб, Н. Ф. Гачегова, В. В. Зайченко, молода майстриня О. В. Костюченко (Чернігів), В. О. Кейдун (м. Новгород-Сіверський), у Прилуках традиції народної вишивки розвиває К. І. Карашук. Творчо переосмисливши художню спадщину минулого, ці майстрині зуміли побачити перспективи розвитку традиційної народної вишивки і у руслі народних традицій створюють суто сучасні вироби: тематичні рушники, панно, серветки, скатерки, комплекти сучасного жіночого одягу, чоловічі сорочки. Серед майстрів художнього ткацтва у довоєнний період відомими були Наталія Вовк та Тетяна Іваницька. У роки Великої Вітчизняної Війни німецькі фашисти стратили талановиту майстриню, Тетяну Іваницьку, в її рідному селі Срібному на Чернігівщині. Вороги розіп'яли килимарницю на кроснах і живою спалили на тлі неокінченого українського килима. Іншими знаменитими майстрами згодом стали Г. Шабельник, Н. Паталах, М.Доценко, художники О. Гавруш, І. Дудар., П. Олександренко, М. Неліпа, А. Остах, П. Бережна, В. Семенченко.

Аналізуючи та вивчаючи історію вишивки та ткацтва важливо розуміти не тільки загальні особливості техніки, а й певні регіональні особливості, ментальне та семантичне значення символів та образів, що виникли саме в цій місцевості. Сучасні художники з великим натхненням і ентузіазмом створюють складні масштабні композиції. Проте, сила творчості митця – праця, творча енергія, щире захоплення мистецтвом і відданість йому, живиться і спирається на прадавнє підґрунтя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гасюк Е.О., Степан М.Г. Художнє вишивання/ Е.О. Гасюк, М.Г.Степан. – К.: Вища школа, 1986. – 143 с.
2. Захарчук-Чугай Р.В., Антонович С.А. Українське народне декоративне мистецтво: навч. посіб. / Р. В. Захарчук-Чугай, С. А. Антонович. – К.: Знання, 2012. – С. 115.

3. Кара-Васильєва Т.В. Вишивка Полісся. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://bervy.org.ua/2013/05/vyshyvka-polissya/>
4. Кара-Васильєва Т.В. Трансформація давніх образних структур в українських рушниках/ Т.В. Кара-Васильєва// Регрес і регенерація в народному мистецтві. Колективне дослідження за матеріалами Третіх Гончарівських читань/ Відп. ред. М.Селівачов. – К.: Музей Івана Гончара; Родовід, 1998. – С. 157 – 162.
5. Селівачов М.Р. Декоративно-прикладне мистецтво України в радянському мистецтвознавстві / М.Р. Селівачов, – К.: Наукова думка, 1981. – С. 32 – 33.

УДК 793.31(477)

Євгенія СМІРНОВА

УКРАЇНСЬКИЙ ФОЛЬКЛОР ЯК ЗАСІБ РОЗКРИТТЯ ХУДОЖНЬОГО ЗМІСТУ У ХОРЕОГРАФІЧНОМУ МИСТЕЦТВІ

(студентка IV курсу мистецького факультету
Кіровоградського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка)

Науковий керівник – народний артист України, професор Похиленко В.Ф.

Анотація

У статті розглядаються основні складові та типологічні ознаки українського фольклору як засобу розкриття ідейно-художнього змісту народно-сценічного танцю.

Abstract

The article deals with basic constituents and typological signs of Ukrainian folklore as mean of revealing the ideological-artistic concept of a folk-scenic dance.

Ключові слова: фольклор, сценічний танець, образно-тематичні межі, обробка фольклорного першоджерела.

Постановка проблеми. Наукове осмислення розвитку різних видів мистецтва українського народу завжди відзначалися актуальністю. Проте сьгоднішні процеси глобалізації і нівелювання особливостей традиційної культури породжують нові умови розвитку національної культури, зокрема українського танцювального фольклору як її джерела. Значний потенціал щодо розкриття ідейно-художнього змісту народно-сценічного танцю на принципах національної спрямованості містить народний танець, як культурний феномен нашого народного мистецтва. Відтак усвідомлення унікальності та неповторності духовних надбань українців та використання їх для характеристики сценічного танцю на разі перебуває серед ключових.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В науковій літературі розробка проблем хореографічного мистецтва здійснюється в історико-аналітичному, фольклорно-етнографічному та освітньо-методичному напрямках. Історико-аналітичний репрезентований дослідженнями А. Гуменюка, К. Голейзовського, С. Безклубенка, Г. Боримської, М. Загайкевич. Проблемно-теоретичні питання відображені у роботах М. Загайкевич та В. Пасютинської. Процес сценізації українського народного танцю проаналізовано у працях В. Верховинця, А. Гуменюка, К. Василенка, А. Кривохижі, В. Похиленка.

Мета та завдання статті. Аналіз можливостей мистецтвознавчої науки у розробленні нових підходів у дослідженні сутності сучасної народно-сценічної хореографічної культури з точки зору з'ясування генетично притаманних їй базових компонентів, закладених природою танцювального мистецтва.

Основна частина. Видатний балетмейстер І. Мойсеев зазначав: «Танець – німа поезія, зрима пісня, що таїть в собі частину народної душі, емоційний літопис народу, що самобутньо і яскраво розповідає історію відчуттів і подій, народом цим пережитих. Невичерпна скарбниця народного танцю береже багато безцінних перлин. В них творча сила народної фантазії, образність народного мислення, виразність і пластичність форми, глибина почуттів»[5].

Орієнтуючись на міфологічну першооснову буття, можна без перебільшення сказати, що танець народився разом зі всесвітом, тоді як виникнення усіх інших мистецтв стало результатом винаходів людини. Танець існував і існує в культурних традиціях кожної соціально-етнічної спільності земної кулі. За довгу історію людства він постійно змінювався від первісного до народного (фольклорний, етнічний), відбиваючи культурний розвиток. Танець використовується як спосіб самовираження, соціального спілкування, в релігійних цілях, як змагальний вид спорту, як показовий вид мистецтва. «Танець – це матір усіх мистецтв. Музика і поезія існують в часі; живопис і архітектура – в просторі. А танець живе одночасно в часі і в просторі. Творець і творіння ... є одним і тим же»[2].

Мистецтво на ранніх етапах розвитку людства можна розглядати як своєрідну магічну форму інобуття реальності, що є підставою для розповсюдження теорії магічного походження мистецтва, яка вважається найбільш поширеною та визнаною. Свідчення про художню творчість первісного суспільства доісторичної доби відомі переважно завдяки дослідженням печерних і наскальних розписів, містять опис елементів первісного побуту. Значне місце серед цих елементів посідають малюнки із зображенням первісного танцю, який можна поділити на «тотемні» танці, обрядові танці чоловіків і жінок, а також побутові танці[6].

У танцях, що зображують тварин («тотемні» танці – людини-ведмеда, людини-лева, людини-орла, людини-олена тощо), відпрацьовуються мисливські прийоми; танцем благають про прощення, просять дощу, дякують за урожай; танцем допомагають тому, хто живе вгорі, для того, щоб його не зміг перемогти той, хто живе внизу, тобто диявол. Загалом тотемний танець був засобом, за допомогою якого

здійснювалася передача міфологічних уявлень племені відносно навколишнього світу і його місця в нім. Під час ритуалу його учасники немовби відчували присутність тотемного пращура.

Можна припустити, що якби не існувало міфу то не існувало б ні пісні, ні поезії, ні сучасної хореографії. **Міфологічні елементи найширше представлені у фольклорі.** І це не дивно, адже джерела фольклору поринають у первісне мистецтво. Але треба пам'ятати, що фольклор та первісне мистецтво – це не одне й те саме. Фольклор значно змінився з тих найдавніших часів, але в ньому зберігаються ті фундаментальні образні і композиційні основи, які були вироблені ще у палеоліті. Зараз ми маємо справу з фольклором у його новій стадії розвитку – тобто, зовні у фольклорі переважає те, що було створене порівняно недавно – півтори-дві тисячі років тому і менше. Те ж, що було знайдене раніше, значно змінилося: частково втрачене, а частково увійшло в глибинні шари фольклору і, щоб його виявити, треба вдаватися до спеціальних прийомів або й досліджень. Фольклор – жива ланка, що з'єднує людство з часами його дитинства, і разом з тим – найцінніше джерело збагачення сучасного мистецтва.

Фольклорний танець підрозуміває співучасть глядачів, в ньому відображаються основні риси вдачі і темпераменту народу, що створив його. Це звичайно танець анонімного походження, що передається від покоління до покоління. Хоча фольклорний танець може виконуватися і в містах, витоки його майже завжди пов'язані з сільською місцевістю. Деякі фольклорні танці є нагадуванням про древні культу родючості, у рамках яких ці танці і виникли. Наприклад, хоровод навколо травневого дерева вітає пробудження природи. Цей танець характерний для усієї Європи і його витоки простежуються в грецьких дифірамбах під час діонісійських свят[1].

З 1940-х років стало поширюватися захоплення справжнім, етнографічно достовірним танцювальним фольклором. Існує немало професійних танцювальних труп, які досягли міжнародної популярності, демонструючи сценічні форми народних танців, наприклад, ансамбль народного танцю України імені Павла Вірського, російський ансамбль народного танцю імені Ігоря Мойсєєва та інші.

Сценічний танець (також відомий як танцювальний спектакль) – один з основних видів танцю. Виник з народного танцю в процесі професіоналізації танцювального мистецтва. Мистецтво створення сценічного танцю ґрунтується на маніпуляції абстрактних елементів рухів людського тіла: простору, форми, часу, енергії в рамках емоціонального контексту з метою вираження унікального творчого голосу[7].

Як відомо, твору ні про що не буває. В ньому є жива душа, тобто зміст, який випромінює духовну енергію, узагальнюючи поліфункціональність свого впливу. Форма ж конститує зміст, тримає його в собі.

За зміст у мистецтві традиційно прийнято вважати усі ті смислово-інформативні компоненти твору, які виражають собою ідею, проблематику, що відображається, ціннісні орієнтири, тематичні і сюжетні лінії, осмислення явищ дійсності в зображенні. Зміст мистецтва у найширшому розумінні – це вся надматеріальна, духовна інформація в її психологічному, моральному та естетичному сплаві, пропущена через людську свідомість і художньо-перетворювальні засоби. Отже, до змісту належить ідейно-емоційне, смислове, інформативно-ціннісне спрямування у відповідному впливі мистецтва; відбувається воно через розгортання у своїй живій реальності таких чинників, як тема, сюжет, думка в їх образно-чуттєвому явленні.

До форми належать зовнішньо і внутрішньо організовані, логічно пов'язані між собою структури. Зміст реалізує себе в конкретно-чуттєвому, знаково-предметному бутті, де знак репрезентує смислову значущість зображуваного, залишаючись при цьому явищем утвореної нової реальності, вираженням традиції побудови художніх систем, а також культурно-естетичного досвіду [4].

Сучасні балетмейстери завжди тяжіють до пошуків нових форм, інтонацій, проте ніколи не варто розглядати новачі у відриві від змісту, а також від народних традиційних форм і сюжетів, які завжди дадуть творчу наснагу мистецтву. «Жодна з форм танцю не повинна бути прийнята раз і назавжди. Найкраща та, що найбільш повно відтворює зміст, і відповідає певному завданню», – відмічав М. Фокін у своїй праці «Проти течії».

Говорячи про український фольклорний танець, яким ми його знаємо за записами останніх трьох століть, доводиться спиратися насамперед на відомості останнього тисячоліття – власне християнської доби. Треба обмовитися, що точки зору на причини виникнення танців у наших пращурів, у різних науковців різняться. Так, коли постає питання про появу танців, то на історичну арену виходять дві різко протилежні теорії, перша з яких чисто матеріалістична (В. Вундт, М. Косвен, М. Лановик та ін.), а другій притаманне, мабуть, перебільшення ролі лише езотеричного чинника у процесі становлення народного танцю (О. Рудницький, С. Плачинда, С. Копилова та ін.).

Скоріш всього, істина знаходиться десь посередині між цих двох теорій, і лише поєднавши їх між собою, ми можемо бути об'єктивними. Адже, вплив процесів праці на формування народного танцю безперечний, але й роль магії та світоглядних уявлень, як то: тотемізму, анімізму тощо, які для прадавніх людей були часто єдиним поясненням процесів, що відбувалися у навколишньому світі, була вагомим.

Зміст нашої статті був би неповним, якби ми не торкнулися питання використання отриманих знань на практиці, та загального значення фольклору в діяльності майбутнього викладача хореографічних дисциплін – балетмейстера.

Фольклор, як і національна культура в цілому, потребує постійного розвитку. Мистецтво народного танцю сьогодні не може стати музейним експонатом. Тому, зберігаючи народну основу – історичну достовірність оригіналу, треба надати цій основі мистецького рівня в сценічній дії за вимогами сьогодення. Вимоги високої професійності в сценічній діяльності зумовили три ступені стилізації, тобто обробки фольклорного матеріалу.

Перший ступінь – поверхова стилізація. У літературі можна зустріти ще таке формулювання, як перший принцип обробки фольклорного танцю. Це обробка танців, які вже мають народом складену традиційну схему в малюнку та тексті, їх треба тільки пристосувати до сценічного виконання. Ця робота має бути виконана дуже обережно, інакше не вийде того, що ми збираємось зробити.

Дотримання граничної достовірності (звичайно, без повторів у лексиці та композиції фольклорно-етнографічного першоджерела і перенесення його у незайманому вигляді із збереженням музики, поетичного тексту, композиції, атрибутики, елементів акторської гри, манери виконання, костюма та народної режисури на сцену) – основа першого принципу обробки фольклорного танцю.

Другий ступінь – аранжувальний, який належить до театральних танцю, де народна основа – малюнок та текст – тісно пов'язані із законами театру. Фактично на основі традиційного танцю створюють його новий варіант. При цьому ступені стилізації маємо підкреслено виразну, сповнену динаміки театралізацію, технічне збагачення лексики (аж до віртуозних трюків) та композиції українського народного танцю, навіть більш-менш довільної інтерпретації фольклорних зразків, переінтонування окремих елементів класичного танцю, розширення образно-тематичних меж і багато іншого.

Щодо другого ступеня стилізації, видатний балетмейстер і знавець фольклору, народна артистка СРСР Т. Устинова зазначала: «Балетмейстер, беручи за основу той чи інший танець або національне зернятко, повинен піднести думку, розкрити тему закладену в них так, щоб вони були не тільки художньо вищі за першоджерело, а й співзвучні епосі, сучасним вимогам життя. Фольклорний танець – це той коштовний діамант, який піддається обробці лише великими майстрами-ювелірами. Балетмейстер повинен так його обробити, знайти таку оболонку, оправу (в хореографічному розумінні – форму), щоб діамант заіскрився всіма кольорами веселки. Тільки першооснова, помножена на виконавську й акторську майстерність, тільки ледь помітний штрих митця-балетмейстера, композитора, художника-костюмера може дати нову якість і значення традиційному, але вічно молодому фольклорному танцю»[8].

Третій ступінь – авторський (надуманий). Використовуючи певні теми, які виникли на основі народних звичаїв, обрядів, перейнявши колорит, характер, образні деталі лексики, розробки певних лейтмотивів та стиль фольклорного танцю, балетмейстер може створити свій авторський варіант твору.

Питання, порушене у свій час мистецтвознавцями, чи може бути танець в сценічному варіанті, якого ніколи не існувало в народі, й надалі залишається актуальним. Розглядаючи це питання стосовно музики, ми маємо приклади великих творів, в яких використані народні теми. Уявіть собі, наскільки бідним був би танець, якби не було авторських робіт П. Вірського таких як «Повзунець», «Подоланочка», «Чумацькі радощі», «Ляльки», «Запорожці». Цей ступінь обробки має право на життя, бо своїм вдалим прикладом довів це [3].

Висновки. Історія розвитку хореографічного мистецтва – результат тривалої еволюції культури, яскрава панорама суспільних умов, національних традицій. Поєднання народно-танцювального мистецтва з професійною діяльністю балетмейстерів і виконавців визначило хореографію як самостійний вид мистецтва, здатний відображати багатство духовного, емоційно-естетичного життя особистості специфічними виражальними засобами. Тому сьогодні необхідно використовувати багатотомові надбання народу у сучасних хореографічних творах.

Розуміння душі народу починається з прилучення до витоків народної культури. Український народ як творець національної та співтворець світової культури нагромадив за свою багатотомову історію величезні духовні багатства. Саме тому балетмейстер має бути добре обізнаним з усіма особливостями використання фольклорного матеріалу у своїй роботі – лише в такому разі будуть народжуватися справжні шедеври українського хореографічного мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко В. Українські національні танки: музика і стрій. / В. Авраменко – Вінніпег, 1946. – 80 с.
2. Закс К. 1937. Всесвітня історія танців. / К. Закс – Нью-Йорк: Norton & Co. – С.3.
3. Кривохижа А. М. Гармонія танцю. / А. М. Кривохижа – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В.Винниченка, 2006. – 90с.
4. Левчук Л. Т. Естетика. Підручник / Л. Т. Левчук, Д. Ю. Кучерюк, В. І. Панченко; За заг. ред. Л. Т. Левчук. – К: Вища шк. 1997. – 399 с.
5. Моисеев И. А. Я вспоминаю... Гастроль длиною в жизнь. М.: «Согласие», 1998. Издание 2-е, исправленное и дополненное.
6. Романенков І. Д., Юшкевич Ю. С. Основи культурології: Навч. посіб. / За ред. Л. О. Сандюк та Н. В. Шубелки. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 400 с.
7. Тарасова Н. Б. Теория и методика преподавания народно-сценического танца. Учебное пособие. / Н. Б. Тарасова – СПб.: ИГУП, 1996. – 132 с.
8. Устинова Т. А. Беречь красоту русского танца. / Т. А. Устинова – М.: Молодая гвардия, 1959.

УДК 784.071.1(477)

Євгеній ПОНЗЕЛЬ

ВОКАЛЬНІ ТА ХОРОВІ ТВОРИ Л. РЕВУЦЬКОГО – ЗОЛОТИЙ ФОНД УКРАЇНСЬКОЇ КЛАСИЧНОЇ МУЗИКИ

*(студент III курсу мистецького факультету
Кіровоградського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка)*

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, старший викладач Назаренко М.П.

Анотація

У статті розглядаються основні твори вокально-хорового жанру Л.Ревуцького, аналізуються обробки народних пісень, наголошується на винятковій мистецькій вартості творчості Л.Ревуцького для розвитку української класичної музики.

The article deals with the main musical compositions of vocal and choral genre by L. Revutsky, the arrangements of folk songs are analyzed in it. The article also emphasizes the exceptional artistic value of the works by L. Revutsky for the development of Ukrainian classical music.

Ключові слова: композитор, пісня, творчість, фольклор, хорова музика.

Постановка проблеми. Лев Миколайович Ревуцький творчо розвинув методи Лисенка й Леонтовича, які полягали у нерозривному злитті музичного фольклору з досягненнями гармонічного мислення кінця XIX століття. Він збагатив українську музику індивідуальними стилістичними знахідками. Композиторський стиль Л. Ревуцького формувався на основі глибокого й всебічного пізнання національного народного мелосу та перетворення традицій сучасної професійної музики. Творам митця притаманна життєствердна настроєність, ліризм, стриманість, широта і багатство емоцій. Розмірена, виразна мелодика поєднується з напруженою складною гармонікою. Л. Ревуцький розкривав дійсність і в лірико-драматичному, і в лірико-епічному ключах. Його творчість увійшла до золотого фонду української класики.

Отже, метою статті є аналіз основних творів вокально-хорового жанру Л. Ревуцького.

Отримані результати. Разом з Б. Лятошинським Ревуцький вважається найвпливовішим діячем української музичної культури своєї епохи. Значний внесок Л. Ревуцький зробив і в розвиток жанру обробки народних пісень. У його творчій спадщині близько 120 оригінальних обробок. Обробка кожної народної пісні пов'язана для композитора з індивідуальною творчою концепцією. А саме, принцип переосмислення народної мелодії в процесі її обробки, як основне своє творче кредо. Відоме висловлення Ревуцького з приводу видання «Галицьких пісень»: «Етнографічної гармонізації не може бути. Тут усяка гармонізація зайва. Підхід у справі вибору мелодії цілком суб'єктивний... Дуже важко, навіть неможливо розкрити момент творчого процесу під час гармонізування. То процес глибоко інтуїтивний, в ньому відіграє роль зміст пісні, складні ниточки різних асоціацій аж до часів дитинства, умов та обставин, в яких доводилося сприймати мелодичні звороти чи то ці самі, чи то схожі на них, і врешті настрою самого автора... Такі твори є переходовим ступенем до цілком оригінальної творчості (без запозичення готового етнографічного матеріалу у народному дусі)».

Як відомо, Ревуцький обробляв пісні, в основному, для голосу з фортепіано. Усі обробки можна розбити на три групи. Тенденції, характерні для кожної з них, найяскравіше сконцентрувалися в циклах: «Сонечко» (1925 р.), «Козацькі пісні» (1926 р.) і «Галицькі пісні» (1927 р.). Перший етап – збірка «Сонечко». Цікавим є вибір пісень. Увагу композитора привернули обрядові стародавні пісні. Це веснянки, заклички, ігрові пісні, що виражають саму суть життя багатьох поколінь землеробів.

Ця «веснянковість» настрою і стала для Ревуцького відправною точкою. Почуття веснянкового пробудження й піднесення, особливо близьке композиторові в післяреволюційну пору, було співзвучним оптимістичному тону старовинної народної пісні. Невипадково у ці ж роки з'являються «Три веснянки» для хору й фортепіано.

Ревуцький активно ставиться до фольклору. В його обробках з'являється енергія, сила і пружність, наче старовинний малюнок оживлюється новими яскравими барвами.

П'єси циклу – це справжні маленькі перлини. Лаконізм, гранична відточеність, ювелірність зближують їх з мініатюрами Леонтовича й Лядова. Увесь цикл наче пронизаний повітрям, світлом, іскристим задором і цнотливістю дівочих танків, весняною чистотою.

Новий образ – на основі народної пісні – створюється Ревуцьким через фортепіанну партію. Фольклорна мелодія стає темою, яка сама дістає нову якість, «вростаючи» в новий «художній організм».

Мелодії, оброблені в «Сонечку», архаїчно прості: вони мають вузький діапазон, засновані на повторенні однієї короткої поспівки з підкреслено чітким ритмом і яскравою діатонічністю ладів. Так мелодія пісні «Прийди, прийди сонечко» будується на багаторазовому повторенні двох звуків, розташованих на відстані тону. Просте ритмічне варіювання і створює сувору квадратність структури (2+2+2+2). Мелодія пісні «Горобчику, пташку, пташку» має обсяг квінти. «Зерном» її є заклична інтонація, часто варійована. В результаті виникає квадратна структура – трикратне повторення двотакту з заключним двотактом у кінці. В основі мелодії «Іде, іде дід» лежить інтонація заклички в обсязі кварта. І тут має місце просте повторення її, чіткість ритму, квадратність структури.

У пісні є й інші ознаки стилю Ревуцького: злиття узагальнено-епічного, народного і ліричного, суб'єктивного. Опора на ладові, специфічно національні звороти й наближення фортепіанних фігурацій до бандурних, свідчить про прагнення композитора посилити зв'язки пісні з українськими народнопісними жанрами, наприклад з думами.

Таким чином у пісні риси симфонізму Ревуцького особливо яскраво виражені: концентрація основного характеру в мелодії, яка розвивається у двох аспектах – епічному й ліричному (іноді лірико-психологічному), надання жанру прелюдії національної специфіки, збагачення його рисами інших ліричних жанрів – поеми, балади; поєднання гармонічного стилю пісні зі стилем обробок народних пісень.

Також до вокальних мініатюр Ревуцького належать два романси психологічного характеру, масові пісні та художні обробки народних пісень. Композитор прагне до демократизації жанру, лаконізму й публіцистичності висловлення.

У романсі «Де ті слова» (на сл. О. Олеся) розкривається образ поета, що після трагічних розчарувань знову повертається до життя, до творчості. Декламаційність вірша зливається з драматичним речитативом у музиці. Напружена, вольова кульмінація підкреслена гармонічними засобами: тут і біфункціональний спів звучання тоніки і вводного мажорного акорду, і збільшений трезвук. Як і в фортепіанних п'єсах лірика, переходить в апофеоз. Є в романсі й альтерації акордів з переходом їх потім у діатонічні, рух від зменшеного ладу до гармонічного мажору.

У романсі «Проса покошено» (на сл. М. Рильського) розробляються національні мотиви. Тут можна знайти всі прийоми поліфонічного письма Ревуцького: підголоски, контрастне сплетіння голосів, контрапунктуючі ходи. Варто звернути увагу й на появу в цьому ранньому творі прийому варіантної повторності. Взагалі, методи створення художніх образів в обробках, романсах і масових піснях одні й ті самі.

Те, що було притаманне обробкам народних пісень Ревуцького – створення контрапункту у вигляді схеми-мелодії – тепер дістало можливість виявитися в самих мелодіях його масових пісень. Кращі масові пісні Ревуцького – це ніби відшліфовані народні мелодії, що яскраво відбивають дух тогочасної епохи.

Що стосується хору, то композитор звертається до фольклору, як до джерела об'єктивних цінностей народного життя. Усвідомлюючи естетичну та ідейно-образну суть пісні, стрій її думок та почуттів, Ревуцький сприймає її глибоко індивідуально. Це особисте ставлення і бачення світу, що втілювало настрої сучасності, виявляється через обробку пісні.

У хоровій музиці Ревуцького найяскравіше відбилосся формування нового світовідчуття композитора, що складалося під впливом революційної дійсності. Воно виявилосся в новому інтонаційному строї, що виник на основі епічних традицій українського та російського музичного мистецтва.

Один з найбільш визначних хорових творів Ревуцького, являється хорова поема «Хустина». В хоровій поемі Л. Ревуцького знайшли своє відбиття основні жанрові ознаки поемності Т. Шевченка: розповідність прози, об'єктивність епічної поезії, романтична схвильованість ліричної і викривальний дух соціальної поезії. І композиція «Хустини», і її загальна емоціональна настроєність, і характер розгортання сюжету, і метод розкриття народно-раціональних рис в художніх образах – все це виявляє і спорідненість з поемними творами Т. Шевченка, і національну специфіку творчості українського композитора.

В сюїті «Три веснянки» для мішаного хору і фортепіано Ревуцький поетизує народні весняні обряди, гри, пісні. Після ліричного хору «В вишневім садочку» типу дівочої хороводної пісні іде задумлива, сповнена тривоги чекання пісня «Коло млина»; завершується цикл хором «Селецький став», в якому звучить нестримна радість життя, відчувається бурхливий розквіт молодих сил. Єдність частин циклу відображена в тональному плані – фа мажор, ля мінор, фа мажор; у загальній тенденції мелодичного, фактурного розвитку.

У першому хорі розспівується один куплет пісні. Барвистість ладових зрушень (ля мажор, ля мінор), перенесення звучання народної теми у новий тембр фортепіано з введенням у хорі контрапункту – епічної, обрядової пісні, де усі мелодичні лінії близькі до оброблюваної веснянки, дозволяють створити контрастну середню частину. Третій куплет з тим же текстом – динамічна реприза. Весняна пісня поступово завмирає. Так виникла струнка три частинна композиція, що відобразила зміну ліричних настроїв, і динаміку звучань, які то наближаються, то віддаляються. За красою гармонічних сполучень, мелодичною гнучкістю діатоніки в хорі і фортепіанному супроводі, тонким сплетінням хроматизмів у кадансі – це мальовнича мініатюра-акварель, що являє собою єдине гармонійне ціле.

У хорі «В вишневім садочку», де виразно відтінені індивідуальні настрої, слід відмітити пластику ритму, завдяки якій хороводна пісня набуває гнучкості вальса.

Пісня «Коло млина» вабить своєю поетичністю, м'яким ліризмом. Надзвичайне мелодичне багатство розкриває композитор у розповіді однієї поспівки народної мелодії. Імпровізаційність тут усюди: в нерівності куплетів-строф, у переплетенні контрапунктів і підголосків з вільним розспівом народної мелодії, у тембровому багатстві. Це натхненна, поетично-піднесена імпровізація. Ось як виглядає процес народження мелодичних ліній.

Висновки. Отже, як і в вокальній, так і в хоровій творчості Левко Ревуцький втілює народження нової художньої свідомості. Опора на пісенний мелодизм, на українську народну пісню, композитор прагнув втілити ідею всенародного щастя. Важливо також відзначити зв'язок композитора з національною поезією. Здебільшого з поезією Тараса Шевченка ми знаходимо перехід розповіді в дійові заклики, перетворення ліричного образу на драматичний, трагедійний з елементами пафосу й патетики. І над усім цим і у Шевченка, і Ревуцького панує авторська інтонація. З того, що було вище сказано можна сміливо стверджувати, що Левко Ревуцький зробив величезний вклад своєю творчістю в розвиток української класичної музики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бялик М. Л. Ревуцький. Риси творчості / М. Бялик – К.: Музична Україна, 1973 – С. 47-48.
2. Королюк Н. Корифеї української хорової культури ХХ ст. / Королюк Н., під ред. О. Голинської, – К., : Музична Україна, 1994 – 288 с.
3. Постова А. Становлення творчого методу Ревуцького Л. К. / А. Постова – К.: Музична Україна, 1978 – С. 32-35.
4. Шефер Т. Лев Ревуцький / Т. Шефер – К.: Музична Україна, 1979 – С.38-39.
5. Шефер Т. Лев Ревуцький / Т. Шефер – К.: Музична Україна, 1982 – С.23-25

МАТЕРІАЛИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СТУДЕНТІВ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Яна АМУРОВА

ГЛИБИННЕ ПІЗНАННЯ ОСОБИСТІСНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

(студентка V курсу факультету педагогіки та психології)

Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Галушко Л. Я.

Актуальність нашої роботи полягає у тому, що проблема особистісного самовдосконалення майбутнього психолога розглядається зараз у новому ракурсі, враховуючи умови розвитку сучасного суспільства та психологічної науки в цілому. Фахове зростання майбутнього психолога невід'ємно пов'язане не тільки з його самовизначенням у світі, цілісною самореалізацією особистості, але й, безумовно, із самовдосконаленням, професійним та особистісним.

Особистість психолога є досить важливим фактором для досягнення продуктивності в процесі роботи з клієнтом. Тому глибинне пізнання особистісного самовдосконалення майбутнього психолога є для сучасної наукової психології досить актуальним питанням.

Мета дослідження: проаналізувати феномен особистісного самовдосконалення майбутніх психологів та виявити основні специфічні особливості глибинного пізнання психіки суб'єкта.

Виклад основного матеріалу. Проблемою особистісного самовдосконалення займалися українські вчені (Т. В. Говорун, Г. С. Костюк, С. Д. Максименко, В. Г. Панок, М. І. Пірне, В. А. Романець, Т. М. Титаренко, Т. С. Яценко), а також зарубіжні науковці (А. Адлер, Е. Еріксон, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс, В. Франкл, Е. Фромм, К. Юнг) та ін. Дослідивши вітчизняну та зарубіжну психологічну літературу, ми можемо зробити наступний висновок. Самовдосконалення – це активна діяльність людини, яка спрямована на максимальне використання особистих якостей та реалізацію внутрішнього потенціалу.

Специфіка людської психіки полягає у цілісності сфер свідомого і несвідомого, які є автономними і водночас перебувають в суперечливій єдності. Функції цих сфер взаємопов'язані і не можуть існувати одна без одної. Тому глибинне пізнання є можливим лише при врахуванні єдності цих асиметрично функціональних сфер психіки.

Пізнання психіки в її цілісності (свідомість/несвідоме) вносить зміни у внутрішній світ особистості майбутнього практичного психолога шляхом розкриття латентних смислів його мимовільної поведінки (враховуючи візуалізовані презентанти). Отримання суб'єктом рефлексивних знань передбачає розвінчання ілюзій, продукованих захистами, розкриття природи детермінантів інфантилізму, які свідчать про залежності психіки суб'єкта від дитинства, включаючи перинатальний період. Такий психокорекційний ефект припускає реконструювання примітивних структур психіки суб'єкта в процесі багаторівневого розширення його самосвідомості [12].

Реалізація глибинного пізнання у ракурсі психодинамічної парадигми є однією з умов особистісного самовдосконалення майбутнього психолога, оскільки це дає поштовх до адекватного розуміння не тільки особливостей своєї психіки, але й стимулює до пізнання внутрішнього світу людей довкола. Адже емпатія та саморефлексія є головними умовами професійного та особистісного становлення майбутнього практичного психолога.

Досліджуючи феномен особистісного самовдосконалення, ми зобов'язані проаналізувати поняття близькі, але не тотожні зазначеному явищу, а зокрема: саморозвиток, самоактуалізація та самореалізація. Розпочнемо із визначення основних дефініцій, які були нами зазначені.

Важливою складовою самовдосконалення є саморозвиток. Під час успішної реалізації свого потенціалу, особистість повинна оволодіти системою морально-духовних цінностей, які є змістовою основою цього духовно-практичного процесу. Тому, за словами І. Д. Беха, саморозвиток – це самозміна суб'єкта у напрямі свого Я-ідеального, яке виникає під впливом зовнішніх і внутрішніх причин [2].

Питання самоактуалізації особистості традиційно пов'язуються з гуманістичною психологією, у якій даний термін є центральним. Представники гуманістичної психології (А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс) у своїх працях визначають предметом досліджень унікальну, активну, свідому особистість, яка прагне до самовдосконалення, пошуку сенсу життя та самоактуалізації. Самоактуалізованим людям притаманна спонтанність, орієнтування на вирішення проблеми, незалежність мислення, щира доброта, почуття гумору, креативність тощо.

Аналізуючи проблему самовдосконалення, ми не можемо залишити без уваги поняття самореалізації. Л. О. Коростильова стверджує, що «самореалізація особистості – це здійснення можливостей розвитку «Я» за допомогою власних зусиль, спільної діяльності, співтворчості з іншими людьми (близьким і далеким оточенням), соціумом і світом у цілому. Самореалізація припускає збалансований і гармонійний розвиток

різних аспектів особистості шляхом докладання адекватних зусиль, спрямованих на розкриття генетичних, індивідуальних і особистісних потенціалів” [4, с. 52].

Представники психодинамічного напрямку в своїх працях теж порушували питання особистісного самовдосконалення. Вчені розробили власні теорії та концепції, в яких кожен виокремлював поняття, що відповідає або є синонімічним до сучасного смислового навантаження самовдосконалення. А. Адлер писав про прагнення до переваги (влади), К. Юнг досліджував поняття індивідуації, Е. Фромм виокремив продуктивний характер людини.

Основними рисами здорового індивіда А. Адлер вважає конструктивне прагнення до вдосконалення, сильне суспільне почуття і кооперацію. Вчений підкреслював у людині цілісність, креативність, здатність до самовизначення. Рушійною силою розвитку такої особистості є прагнення до переваги, компенсації почуття неповноцінності, пережитого в дитинстві. У своїй книзі «Наука життя» А. Адлер пише: «Прагнення до переваги ніколи не зникає, і фактично саме воно формує розум та психіку людини» [1, с. 18]. Підсумовуючи погляди великого вченого, ми робимо висновок, що позитивна тенденція почуття неповноцінності й прагнення до переваги є рушійною силою, яка спонукає людину до самовдосконалення.

Швейцарський психолог, психотерапевт і культуролог К. Юнг у своїх працях теж порушував питання особистісного самовдосконалення людини. В його аналітичній психології індивідуація є центральним поняттям. За К. Юнгом, у кожній людині присутня тенденція до індивідуації чи саморозвитку.

Щоб дати максимально повне визначення для заявленого нами терміну, ми звернемося до праці В. М. Лейбіна. Він пише, що «індивідуація – це реалізація споконвічної, закладеної в ембріональному зародку, особистості у всіх її аспектах; відновлення і розгортання початкової потенційної цілісності; інтеграція природних задатків, здібностей і творчих обдарувань особистості; досягнення цілісності людини шляхом прояву всіх сторін її життєдіяльності; ціль життя, яка передбачає здобуття людиною її самості, тобто єдності і цілісності; синтез самості; «духовна подорож» людини, що здійснюється під впливом і керівництвом внутрішнього голосу, який закликає до самостановлення і самоздійснення; і, нарешті, досягнення людиною піку свого духовного розвитку» [6, с. 365].

Наведене вище визначення, дає нам достатньо підстав, щоб прослідкувати взаємозв'язок особистісного самовдосконалення із індивідуацією. Найбільше їх об'єднує тенденція до постійного всебічного саморозвитку та пізнання себе і навколишнього світу.

Продовжуючи аналіз досліджуваного нами явища – особистісного самовдосконалення, – ми знаходимо його аналог у працях німецько-американського психолога Е. Фромма. Вчений виділив п'ять соціальних типів характеру: рецептивний, експлуатуючий, накопичувальний, ринковий і продуктивний. Нас цікавить останній тип. За словами Е. Фромма, продуктивний тип характеру є кінцевою метою у розвитку людини, і характеризується чесністю перед самим собою та у взаєминах з іншими, здатністю використовувати свої сили й реалізовувати закладені в людині можливості [10]. Тобто такий тип характеру спокійний, творчий, схильний до продуктивного мислення, любові і праці. Продуктивний тип характеру, за Е. Фроммом, це ідеальний тип, якому притаманне логічне творче мислення, продуктивна любов та суспільно корисна праця, що надає людині можливість самовираження. Особа продуктивного типу характеру прагне досягти особистісного самовдосконалення шляхом реалізації внутрішнього потенціалу.

Погляди вчених стосовно проблеми особистісного самовдосконалення відрізняються між собою і знаходять своє місце в різних парадигмах. Але є одна спільна позиція, яка об'єднує судження психологів – самовдосконалення є безперервним процесом і може тривати все життя.

Професія психолога передбачає оволодіння не лише важливими фаховими рисами, а й розвиток особистісно-професійних якостей. Адже надання кваліфікованої допомоги клієнтові напряму залежить від професіоналізму та особистісної зрілості фахівця. Тому сьогодні важливого значення для нас набуває особистість майбутнього психолога, умови та особливості її самовдосконалення.

Ми вважаємо, що питання особистісного самовдосконалення варто вивчати у ракурсі явищ, які є найбільш характерними для психологів: професійне самовдосконалення, розвиток «Я-концепції», розширення свідомості, опанування технікою глибинного пізнання психіки та активна участь в груповій психокорекції.

Самовдосконалення майбутніх психологів доцільно досліджувати у взаємозв'язку із їх професійною діяльністю. Професійне самовдосконалення – свідомий, цілеспрямований процес підвищення рівня власної професійної компетенції та розвитку професійно значущих якостей відповідно до соціальних вимог, умов професійної діяльності та власної програми розвитку [7].

У цьому процесі самосвідомість грає не останню роль, адже її результатом є «Я-концепція» особистості. «Я-концепція» – це динамічна система уявлень людини про себе, яка включає усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних та інших особливостей; самооцінку та суб'єктивне сприймання зовнішніх чинників, які впливають на особистість [3].

Розвиток «Я-концепції» відкриває перед людиною все більше можливостей для особистісного і професійного розвитку. Адже адекватні уявлення про себе дають людині поштовх до об'єктивної оцінки своїх можливостей, здібностей, положення в суспільстві, місця у світі, а також професійного самовизначення. Як наслідок, суперечності, які виникають між «Я-реальним» та «Я-ідеальним», спонукають особистість до постійного самовдосконалення.

Розширення свідомості для майбутніх психологів є важливим та актуальним питанням. Лише опановуючи методами і техніками самопізнання, людина може сприймати і пізнавати світ у всій його неупередженості. Розширення свідомості, перш за все, надає безліч переваг перед іншими людьми:

самоконтроль, здатність розслабитися в потрібний час, повне використання свого творчого потенціалу, покращення здоров'я та збільшення життєвої сили, звільнення від тривожних думок, гальмування процесу старіння, самовизначення; зумовлює духовну, моральну та інтелектуальну досконалість, а також дозволяє пізнати та досягнути щастя.

Автор методу активного соціально-психологічного пізнання (АСПП) Т. С. Яценко говорить про те, що у процесі самовдосконалення майбутніх психологів опанування технологією глибинного пізнання психіки суб'єкта є актуальним питанням. Система підготовки майбутніх психологів потребує вдосконалення, що особливо помітно у процесі професійного становлення, результативність якого великою мірою залежить від психологічного пізнання особою самої себе, а також інших людей. Водночас методи навчання, застосовувані у вищих навчальних закладах під час підготовки психологів-практикантів, швидше академічні й тому мало сприяють глибинному самопізнанню суб'єкта та інших людей [11].

Активна участь майбутніх психологів у груповій психокорекції є невід'ємною частиною у процесі професійного зростання, а також особистісного самовдосконалення. Дослідження групової динаміки належить К. Левіну. Його теорія поля, яка майже повністю присвячена людським стосункам, спрямована на виявлення і дослідження динаміки взаємовідношення особистості з суспільством [5]. К. Левін стверджував, що "завзвичай легше змінити людей, зібраних в групу, ніж змінити кожного з них окремо" [8, с. 22].

Ми робимо **висновок**, що з метою масштабного самовдосконалення, для майбутніх психологів найдоцільніше організувати тренінгові групи, які є найбільш зручними і конструктивними, сприяють розвитку професійної самосвідомості та набуттю практичних навичок глибинного пізнання психіки. Перспективи вбачаємо у подальшому дослідженні практичного аспекту явища особистісного самовдосконалення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Адлер А. Наука жить / Альфред Адлер: пер. с англ. Е. О. Любченко, пер. с нем. А. А. Юдина – К.: Port-Royal, 1997. – 288 с.
2. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності: навч. посіб. / І. Д. Бех. – К.: Академвидав, 2009. – 248 с. (Серія «Альма-матер»).
3. Загальна психологія: Підручник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К.: Каравела, 2011. – 464 с.
4. Коростылева Л. А. Психология самореализации личности: затруднения в профессиональной сфере. – СПб.: Речь, 2005. – 222 с.
5. Левин К. Теория поля в социальных науках: Пер. с англ. – СПб.: «Сенсор», 2000. – 368 с. (Мастерская психологии и психотерапии).
6. Лейбин В. М. Словарь-справочник по психоанализу / В. Лейбин. – Москва: АСТ, 2010. – 1219 с.
7. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. Л. Ортинський – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
8. Рудестам К. Групповая психотерапия. Психокоррекционные группы: теория и практика: Пер. с англ. / Общ. ред. и вступ. ст. Л. А. Петровской – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
9. Столяренко О. Б. Психология личности. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 280 с.
10. Фромм Э. Человек для себя / Пер. с англ. и послесл. Л. А. Чернышевой. – Мн.: «Коллегиум», 1992. – 253 с.
11. Яценко Т. С. Теория і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне навчання: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 2004. – 679 с.
12. Яценко Т. С., Глузман А. В. Методология глубинно-коррекционной подготовки психолога / Т. С. Яценко, А. В. Глузман. – Днепропетровск: Инновация, 2015. – 394 с.

Ярослава ВОЛЧАНСЬКА

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З АУТИЧНИМИ ДІТЬМИ ДО ДВОХ РОКІВ

(студентка III курсу факультету педагогіки та психології)

Науковий керівник – викладач Зубченко В. В.

Ключові слова: аутизм, дитячий аутизм, корекційна робота.

Вступ. Сучасні дослідження свідчать, що у світі зростає кількість дітей, які страждають від тяжкого порушення розвитку – аутичного синдрому. Аутизм називають проблемою ХХІ століття.

Щодо розповсюдження дитячого аутизму, то встановлено, що він зустрічається приблизно в 15-20 випадках на 10000 дітей, причому в хлопчиків – у 4 рази частіше, ніж у дівчат.

За останні 10 років кількість родин в Україні, що мають дітей з аутичним спектром порушень збільшилась на 273%. За оцінками українських учених, на 150 дітей діагностується 1 дитина з аутичним спектром порушень.

У свою чергу, за даними Інституту корекційної педагогіки РАО, при своєчасній правильній корекційній роботі 60% аутичних дітей отримують можливість навчатися за програмою масової школи, 30% – за програмою дітей з різним ступенем зниження інтелекту, майже всі досягають рівня соціалізації, необхідного для життя в суспільстві. У випадках, коли корекція не проводиться, тільки 2-3% дітей можуть навчатися в системі освіти, решта так і не досягає необхідного рівня інтелекту і соціалізації.

Поступово почали з'являтися альтернативні школи для дітей-аутиків, а також різні реабілітаційні заклади, що проводять роботу з дітьми з 2-3 років.

Як відомо аутизм можна виявити вже з перших тижнів життя дитини. Саме тому **актуальною** є розробка програми корекційної роботи з дітьми- аутиками віком до 2 років.

Мета роботи: розробка програми корекційної роботи з дітьми з аутичним синдромом віком до 2 років.

Основна частина. Аутизм (від грец. auto – сам) – крайня форма психологічного відчуження, що виражається в уникненні індивідом навколишньої дійсності та занурення у світ власних переживань [6].

Дитячий аутизм – це нерівномірний розвиток психіки з порушенням переважно соціального міжособистісного сприйняття й функцій спілкування.

Насьогодні існує кілька видів аутизму, які об'єднані явищем загального порушення психологічного розвитку особистості та адаптацією в умовах сучасного суспільства.

Аутизм із загальними розладами в розвитку особистості характеризується явними відхиленнями, що проявляються в соціальному житті, у відсутності комунікативних здібностей, вузькому колі постійних інтересів. Такі аномалії поведінки притаманні всім видам аутизму не залежно від ситуації, що склалася.

Виділяють кілька видів аутизму:

- **синдром Аспергера** – психопатія з домінуючим інтелектуалізмом і недостатньою емоційністю;
- **синдром Каннера, або ранній дитячий аутизм (РДА)** – якісне порушення соціальної взаємодії і спілкування, стереотипна поведінка; [4].
- **психогенний аутизм** – реакція на серйозні емоційні потрясіння, розчарування, відчай у ранньому дитинстві;

- **псевдоаутизм** як результат важких форм слабоумства або порушень органів чуття, перш за все слуху [3].

Як самостійна проблема аутизм уперше був описаний доктором Каннером в 1943 році в книзі «Аутистичні порушення емоційного контакту». Саме він визначив ряд ознак, характерних для всіх аутистів. Згідно з Каннером, це:

- «Крайня аутистична самотність» – діти не могли нормально налагоджувати відносини з іншими людьми і виглядали абсолютно щасливими, коли залишались самі.

- «Нездоланне нав'язливе прагнення до постійності» – діти дуже розчаровувались, коли відбувалися зміни в звичайному ході подій чи обстановці.

- «Чудова механічна пам'ять» – діти, яких бачив Каннер, були здатні запам'ятати велику кількість абсолютно непотрібної інформації (наприклад, номери сторінок у предметному покажчику енциклопедії), що абсолютно не відповідало різкому зниженню інтелекту та проявлялось у всіх інших сферах.

- «Відтерміновані ехолоалії» – діти повторювали фрази, які чули, але не використовували (чи з великими складнощами використовували) мову для комунікації.

- «Гіперчутливість до сенсорних впливів» – Каннер помітив, що діти, за якими він спостерігав, дуже бурно реагували на визначені звуки і явища, такі як шум пылесоса, шум ліфта і навіть дуновіння вітру.

- «Хороші когнітивні задатки» – Каннер був переконаний, що надзвичайна пам'ять і моторна спритність, що відрізняють деяких дітей, свідчать про високий інтелект, незважаючи на те, що в багатьох з них були відмічені виражені труднощі в навчанні.

Проблему аутизму досліджували також Г. Аспергер М. Доусон, В.Є. Каган, К.С. Лебединська, Г.Є. Сухарьова.

Теоретичне дослідження. З кожним роком створюється все більше закладів для реабілітаційної і корекційної роботи з дітьми, що мають особливі потреби. На жаль, не всі міста можуть собі дозволити фінансування подібних закладів, саме тому запропонована нами програма передбачає створення спеціальних кабінетів на території дитячих лікарень і проведення в них корекційної роботи.

Розроблена нами модель програми буде диференційована відповідно до вікових особливостей дитини. Саме тому програма була поділена на 3 рівні.

I. Тілесний рівень (4 тижні – 5–7 місяців):

Рівень включає в себе використання масажу та динамічної гімнастики, тобто методів, що спрямовані впливати на психіку через тіло.

Масаж. На механічному рівні дотрок і погладжування мають стимулюючий вплив на скелетно-м'язову, нервову, серцево-судинну і дихальну системи, впливаючи й на фізіологічні та біохімічні процеси, нормалізуючи їх. Крім того, масаж сприяє зміцненню стосунків між дитиною і дорослим на емоційному рівні [2].

Динамічна гімнастика. У плані фізичного розвитку динамічна гімнастика дуже багатогранна. Вона знімає психоемоційну напругу. Гімнастика не тільки зміцнює суглоби малюка і дозволяє йому краще орієнтуватися в просторі, а ще й впливає на всі системи органів:

- розвиває нервову систему дитини;
- зміцнює серцево-судинну систему;
- розвиває координацію рухів, вестибулярний апарат;
- зміцнює імунітет[1]

II. Рівень маніпуляцій (5–7 місяців – 1,5 р.).

Дитина починає взаємодіяти з різними предметами і різними матеріалами. Цей рівень передбачає розвиток тактильних відчуттів. Дитина може самостійно вибрати річ, з якою хоче займатись. Це може бути:

- гра з піском;
- гра з водою;
- гра з різними крупами.

Під час роботи з піском та водою особливо здійснюється тактильна чутливість, розвивається «мануальний інтелект» дитини. Заняття з крупами сприяє розвитку нервових закінчень, що знаходяться на пальчиках, що в свою чергу стимулює розвиток когнітивної сфери дитини.

III. Соціально-адаптаційний рівень (1,5 – 2,5 роки).

На цьому етапі дитина починає активно співпрацювати з іншими дітьми. Крім того, вона навчається самообслуговуванню, правилам поведінки.

Для розробки програми для цього вікового періоду варто взяти за основу програму ПАП (прикладний аналіз поведінки) Івара Ловааса. Це один з найрозповсюдженіших і найефективніших методів роботи з дітьми- аутиками. В основу цього методу покладено такий напрямок як біхевіоризм. На думку представників біхевіористичного напряму психології, поведінка є єдиним проявом людини, який можна вивчати об'єктивно, на відміну від свідомості, мислення, пам'яті тощо. З цієї точки зору, аутизм – це синдром поведінкових дефіцитів та надлишків, які можуть змінюватись під впливом спеціальних ретельно спланованих, конструктивних взаємовідносин з оточуючими.

Дефіцит поведінки – це те, що дитина не робить або робить недостатньо. У дітей з аутичним типом розвитку частіше за все спостерігаються дефіцити таких навичок:

- комунікація;
- соціально адаптивні навички;
- ігрові навички;
- побутові навички.

Надлишок поведінки – це рухи і дії дитини, які часто проявляються і роблять її поведінку неадекватною та неефективною, заважаючи конструктивній взаємодії з оточенням:

- агресія та самоагресія;
- істерики;
- стереотипна поведінка.

Виходячи з цього, ми бачимо, що задача терапії є подвійною:

- зменшення надлишків поведінки;
- зменшення дефіциту за рахунок створення в дитини необхідних навичок.

Одним з основних принципів ПАП є те, що процес терапії завжди починається з навчання. Для цього існує декілька причин:

- більшість проблемних поведінкових реакцій відбувається через відсутність деяких навичок. Дитина, не маючи адекватних навичок, найчастіше комунікативних, і не знаючи, як треба діяти в певній ситуації, починає діяти небажаним чином;

- процес формування нових навичок найчастіше легший і більш успішний, ніж трансформація сталих проблемних навичок;

- процедури для навчання заздалегідь структуровані і точно визначені.

Навчання – процес нелегкий, а тим більше для дитини з особливим розвитком. Тому слід знайти додатковий стимул, здатний спонукати дитину зробити те, що від неї вимагають. Для цього використовують підкріплення. Підкріплення – це будь-який стимул, який активізується зразу за поведінкою і збільшує вірогідність появи цієї поведінки в майбутньому.

Існує декілька типів підкріплення:

- соціальні, за яких нагородою для дитини стає увага з боку дорослих; дуже важливо зробити акцент на сказаному, похвала має звучати голосно і емоційно;

- предметні, дати улюблену іграшку чи інший предмет; попередньо варто навчити дитину віддавати іграшку за проханням дорослого;

- активні, інколи виникає потреба в активних рухах, варто дати дитині час для реалізації цієї потреби;
- їстівні, заохочення улюбленими ласощами.

Щоб підкріплення виявилось ефективним, варто дотримуватися таких правил:

1) тільки дитина може показати, що є для неї підкріплення; для цього їй потрібно дати доступ до різних предметів і спостерігати, що вона робить частіше;

2) стимул повинен йти зразу за поведінкою;

3) спочатку дитина має завершити стимул, а потім отримати підкріплення;

4) потрібно підкріплювати тільки бажану поведінку.

Робота має бути спрямована на розвиток таких груп навичок:

1. Навички загальної і дрібної моторики:

- ходьба по сходах;
- зарядка (стрибання, біг, присідання тощо);
- малювання.

2. Ігрові навички:

- адекватні ігри з іграшками;
- навички, необхідні для групових ігор.

3. Академічні навички і знання

- загальні знання: предмети і їх призначення, розпізнання навколишніх звуків;

4. Навички самообслуговування:

- використання туалету;
- прийом їжі;

5. Навичка імітації дій:

- імітація поведінки оточуючих [5].

Перелік груп навичок є узагальненим, психолог має звертати увагу на особливості розвитку дитини. Вимоги не є завищеними, оскільки аутики – це діти, які в більшості випадків мають досить високі інтелектуальні можливості, але водночас проблеми в емоційній сфері.

Висновки. Таким чином, під аутизмом розуміють нерівномірний розвиток психіки з порушенням переважно соціального міжособистісного сприйняття й функцій спілкування. Уперше термін «аутистичний» був вживаний Блейлером в 1908 році, який використовував це слово (від грецького “autos”, що означає «сам») для опису втечі від соціального життя. Виділяють такі види аутизму: синдром Аспергера, синдром Каннера, психогенний аутизм, псевдоаутизм.

Розроблена нами програма передбачає три напрямки корекційної роботи з аутичними дітьми і є лише однією з можливих теоретичних моделей роботи з такими дітьми. Вона спрямована на розвиток їхньої емоційної сфери і корекцію поведінки. Ефективність використання даної програми може бути встановлена лише після її реалізації на практиці.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. <http://budz.com.ua/dinamichna-gimnastika-dlya-nemovlyat-na-myachi-na-fitboli.html>
2. <http://megasite.in.ua/64099-masazh-dlyati-ditini-plyusi-minusi-i-protipokazannya.html>
3. <http://www.sunnycircle.org/uk/content/yak-vidi-autizmu>
4. Діти з особливими потребами в школі: Психолого-педагогічний супровід/ Ольга Романова та ін. – К.: Шк.світ, 2011. – 128с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).
5. Інтеграційний літній табір: простір розвитку дітей з аутизмом: Навч. методичний посіб./Т.В. Скрипник, Г.М.Хворова, Г.Г.Смоляр, К.Ю.Абрамченко/ За наук. Ред., канд. психол. наук Скрипник Т.В. – К.: ПВП «Задруга», 2007. – 96с.: іл.
6. Психологический словарь А.В. Петровского, М.Р. Ярошевского – 2-е изд., испр. и доп. – М. – 494с.

Андрій ГАЛУШКО, Олександр ГАЛУШКО

ФІЛОСОФСЬКО-СВІТОГЛЯДНИЙ РОЗГЛЯД КАТЕГОРІЇ «СВІДОМІСТЬ» У СУЧАСНІЙ МЕДИЧНІЙ НАУЦІ

*(студенти I курсу, V курсу медичного факультету №1
Львівського Національного медичного університету імені Данила Галицького)
Науковий керівник – викладач кафедри філософії та економіки Процюк Р. Р.*

Актуальність теми. Свідомість – це найвища, притаманна тільки людям, форма пізнання. Проблемою свідомості займаються такі науки, як: психологія, психіатрія, медицина, біологія, логіка, філософія, соціологія, мовознавство, педагогіка, фізіологія вищої нервової діяльності, семіотика, кібернетика, інформатика. Тому складність дослідження її полягає у тому, що вона не фіксується жодними приладами, а її дії залишаються невліковими. Свідомість не тільки відображає, а й творить світ на основі практичної діяльності, зокрема, медицини.

Мета статті: теоретично проаналізувати категорію «свідомість» у сучасній медичній науці.

Виклад основного матеріалу. Філософський підхід до проблеми розуміння свідомості, відповідно до позиції Ю. Л. Шевченка, припускає необхідність аналізувати її у пов'язаних між собою аспектах: онтологічному, гносеологічному, соціально-історичному [3, с. 583]. Сутнісне розуміння свідомості неможливо розглянути як конкретне визначення. На думку богословів категорія «свідомість» трактується як іскра божественного розуму. Для ідеалістів вона є первинною і незалежною складовою від матерії. Матеріалістична філософія і психологія вважають свідомість регулятором адаптивної поведінки. Незважаючи на розбіжність думок, дослідники погоджуються у тому, що свідомість – це реальність, і вона відіграє значну роль у житті людини та суспільства загалом.

У філософській літературі вона обгрунтовується, як свідомість, що відрізняє в кожній клітинці нашого організму, приводячи його в гармонію. Нею пронизані всякі почуття, думки, вчинки, які «оживляють» тіло та одухотворяють його. Дослідник Р. І. Сперрі, лауреат нобелівської премії, у статті «Перспективи менталістської революції та виникнення нового наукового світогляду» наголошує, що: «Свідомість посідає центральне місце майже в усіх аспектах людської діяльності. Усе, що людина коли-небудь, пізнала або відчувала, бачила, чула, уявляла, в що вірила або отримувала, в будь-якому досвіді, обов'язково оброблялося універсальним медіумом – розумом, що усвідомлює. Свідомість – це передатна система всіх наших цінностей, нашого розуміння мети і змісту, правильного й неправильного, любові, ненависті, краси, святості і всього іншого, що робить життя цінним. Отже, будь-яка істотна ревізія концепції свідомості, перегляд її ролі і зв'язку з фізичним мозком або з навколишньою дійсністю буде мати масштабні наслідки» [2, с. 23]. Тому дати одностайне визначення цих процесів неможливо, оскільки в них відбувається синтез взаємодії та роботи багатьох невидимих людському оку структур і субстанцій. У сучасній медичній науці вони відбуваються на субатомному, клітинному, енергоінформаційному і біохімічному рівнях та пов'язані із взаємодією нашого організму з навколишнім середовищем. Головними ознаками свідомості є відображення світу та ставлення. Зокрема, свідомість як відображення відтворює насамперед форми людської діяльності і через них – форми природного буття. Її специфіка у філософсько-світоглядній позиції полягає у спрямованості на буття, пізнання, освоєння того, що лежить поза свідомістю та на розкриття його сутності. Водночас об'єктом розгляду свідомості може бути вона сама та її носії, тобто вона пов'язана з самосвідомістю. Вихідним пунктом людського ставлення до світу є перетворення його відповідно до людських потреб, що набирає форми цілепокладання – створення ідеальної моделі бажаного майбутнього, визначення мети і засобів, розробки програми діяльності.

Основними елементами свідомості вважають: відчуття, сприйняття, знання, самосвідомість, емоції, воля [1]. Такий її розвиток сприяє набуванню нових знань про навколишній світ і людину. Пізнання речей має різний рівень, глибину проникнення в об'єкт і ступінь ясності розуміння. Звідси повсякденне, наукове, філософське, естетичне і релігійне усвідомлення світу, яке підкріплене чуттєвими і раціональними рівнями свідомості [1; 3; 4].

Генетичною передумовою виникнення свідомості є загальна властивість усіх наявних предметів і явищ як природних, так і соціальних. Вона дає людині можливість правильно відображати існуюче, передбачати майбутнє і на цій основі практичної діяльності творити світ. Саме цим сенсом наповнене положення, прийняте науковцями: «Свідомість людини не тільки відображає об'єктивний світ, але і творить його... Світ не задовольняє людину, і вона своїми діями вирішує змінити його» [2, с. 83]. Тому задаючи здатність людини аналізувати мотиви власної поведінки і обирати найбільш раціональний спосіб досягнення поставлених нею цілей відповідно до прийнятих норм у суспільстві. Вихідним пунктом ставлення людини до реального світу є діяльність, спрямована на визначення мети. Саме у забезпеченні творчої діяльності, яка скерована на перетворення світу з урахуванням інтересів людини і суспільства, складається основний життєвий сенс і історична необхідність виникнення і розвитку [5, с. 565].

У переході на вищі рівні розуміння свідомості значну роль відіграла поява інформаційного відображення, пов'язаного із використанням наслідків зовнішньої дії для орієнтирів у довіллі. Воно з'являється завдяки виникненню матеріальних структур, які активно будують свої відносини з дійсністю, використовуючи ті фактори, що сприяють самозбереженню. Значення інформаційного відображення особливо зростає в суспільстві.

Необхідно розрізнити поняття «психіка» і «свідомість». Психіка визначається як властивість високоорганізованої матерії відображати об'єктивну реальність. На основі сформованого психічного образу доцільно регулювати діяльність суб'єкта та його поведінку. Тому вчинки людини не завжди можуть бути усвідомлені. Неусвідомлене може проявитися у людині в формі різноманітної ілюзорної сфери сновидінь, владних інстинктів. У розумінні свідомості можливі дві крайності: повний відрив її від матерії і отождолення з останньою. Матеріалістична філософія розглядає свідомість як результат розвитку матерії. Вона є властивістю високорозвиненої матерії – людського мозку. Тому процес мислення супроводжується певними біохімічними, фізіологічними та іншими змінами в мозку, але не вони становлять його сутність. Ця проблема знаходить свою конкретизацію у поняттях матеріального та ідеального. Матеріальне є філософське поняття про буття, яке вказує на його об'єктивно-реальне, тобто незалежне від свідомості, існування. Ідеальне – філософська категорія для позначення нематеріальної, суб'єктивно-духовної природи, образного відображення дійсності в людській свідомості. Воно характеризує принципову відмінність між відображенням і відображуванним, образом і об'єктом. Ця різниця полягає в тому, що суб'єктивні образи, відтворюючи властивості реальних об'єктів, самі цих ознак не мають, оскільки позбавлені всілякої тілесності, матеріальності. Ідеальне являє собою суб'єктивно-психічну реальність й існує лише в актах свідомості. Воно є вторинне, похідне від матеріального як суб'єктивний образ об'єктивного світу.

Тому свідомість відображає безпосередньо не саму дійсність, а перетворену людьми матеріально-практичну діяльність. Цей процес характеризується як розпредметненням (розкриттям сутності предметів та їх можливостей з допомогою свідомості), так і опредметненням (перетворенням ідей, цілей в реальні предмети, явища) [5, с. 451]. У процесі своєї реалізації потреби людини, перш ніж привести до матеріального результату, повинні усвідомитися, перетворитися на ідеальне і лише згодом зреалізуватися у практичній діяльності, а потім знову перейти з ідеальної форми існування в матеріальну. Незважаючи на те, що свідомість є суб'єктивна реальність, позбавлена всілякої тілесності, можливості сприйняття за допомогою органів відчуттів, її можна вивчати завдяки органічному зв'язку з матеріальними процесами. Вона виявляється через мову як її матеріального носія і проявляється через практичні дії та їх наслідки. Сутність мови виявляється в її двоєдиній функції: бути засобом спілкування і знаряддям мислення. Мова – це сам процес спілкування, обміну думками, відчуттями, побажаннями, цілепокладаннями. За допомогою її думки, емоції окремих людей перетворюються з їх особистого надбання у суспільне та духовне багатство всього суспільства [3, с. 107]. Тому, набуваючи завдяки мові відносної незалежності від практики, свідомість випереджає практичну дію та формує ту саму ідеальну мету, яка визначає спосіб і характер її самої.

Людина отримує інформацію не тільки за допомогою звичайної мови, а й штучних мов різних знакових систем. Вони виникли і розвиваються як матеріальна форма, в якій реалізується свідомість, мислення, інформаційні процеси в суспільстві, а в наш час і в техніці (особливо в комп'ютерній). Вихідною знаковою системою є звичайна, природна мова [4, с. 85]. Тому розуміння категорії «свідомість» необхідно розглядати комплексно з урахуванням взаємозв'язків.

Висновки. Отже, філософсько-світоглядне розуміння свідомості у медичній науці корелюється із тенденціями заявленими у наукових парадигмах сьогодення. Така спільність обумовлена дослідженнями задекларованими науковими підходами, які створили методологічні та прикладні аспекти щодо її розуміння. У сучасній науці вона характеризується як різноплановий, фундаментальний складник пізнання, якому характерне суспільне віддзеркалення буття людини, в якій свідомість має активний та творчий характер. Така продуктивна людська діяльність здатна породжувати якісно нові матеріальні і духовні цінності суспільного значення. Головна значущість такої відображуваної діяльності людської свідомості полягає у творчому її функціонуванні, коли розпредметнення результатів попередньої діяльності супроводжується внесенням у них нового змісту, що істотно змінює попередній зміст. Тому зв'язок з реальним світом

здійснює не сама по собі свідомість, а реальні люди, які практично перетворюють світ. **Перспективи** подальших пошуків вбачаємо у емпіричному дослідженні структурних компонентів свідомості, зокрема, пізнавальних процесів майбутніх лікарів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Загальна психологія: Підручник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К.: Каравела, 2011. – 464 с.
2. Касьян В. І. Філософія: навчальний посібник / В. І. Касьян – Знання, 2010. – 347 с.
3. Радіонова Л. О. Філософія: Навчальний посібник (для студентів 2 курсу ФПО і заочного навчання) / Радіонова Л. О. – Харків: ХНАМГ, 2006. – 142 с.
4. Философский энциклопедический словарь [ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов] – К.: Издательство «Советская энциклопедия», 1983 – 840 с.
5. Філософія. Курс лекцій: Навчальний посібник для студентів вузів [ред. І. В. Бичка та ін.] – К.: Либідь, 1993. – 576 с.

Катерина КОЛЕВА

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПРОЕКТУВАННЯ

(студентка V курсу факультету педагогіки та психології)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Семез А.А.

Соціальне життя настільки складне й різноманітне, що часом необхідні механізми для його структурування та регулювання, що дозволяють успішно вирішувати виникаючі проблеми і залучати всі необхідні для цього ресурси. Одним з таких успішних механізмів є соціальне проектування.

Проблема соціального проектування лежить в контексті ідей, пов'язаних з визначенням можливості цілеспрямовано впливати на характер майбутнього розвитку подій і тим самим певною мірою формувати своє власне майбутнє. Соціальне проектування – вид діяльності, яка має безпосереднє відношення до розвитку соціальної сфери, організації ефективної соціальної роботи, подолання різноманітних соціальних проблем. Можливість такої діяльності добре проявилася в практиці багатьох країн, і сьогодні без застосування проектних технологій важко уявити собі державну соціальну політику. Таким чином **метою** нашої статті є дослідження процесу виникнення, становлення та розвитку соціального проектування, визначення його сутності та особливостей. А ставимо перед собою такі **завдання**: дослідити процес виникнення соціального проектування, визначити сутність та особливості соціального проектування, дослідити напрацювання зарубіжних та вітчизняних науковців з даної теми, дослідити процес розвитку соціального проектування, дати визначення проекту як результату проектної діяльності та розглянути його особливості.

Соціальне проектування – це науково-теоретична і одночасно практична діяльність по створенню проектів розвитку соціальних систем, інститутів, об'єктів на основі соціального передбачення, прогнозування та планування їх соціальних якостей і властивостей. Це дає можливість керувати соціальними процесами і є вираженням того нового, що характеризує тенденції соціального розвитку [3].

Проблематикою соціального проектування займалися вітчизняні та зарубіжні науковці. Так, Глазичев В.Г., Дондурей Д.Б., Генісаретський О.І. розвивали соціальне проектування в своїх роботах в контексті концепції соціокультурного проектування. В роботах Лукова В.А., Лукової О.О., Курбатова В.І., Безпалько О.В., Самбунова Е.А. визначані теоретичні основи соціального проектування, Бутченко Т.І. розглядав практичний аспект соціального проектування в розрізі взаємозв'язку суспільних потреб і державних інтересів; Антонова О.В., Антонюк Г.А., Пушкарьова Г.В., Гафарова Л.А., Синиця М.І., Романюк Я.О. досліджували питання соціального проектування в управлінні. Історичним аспектам розвитку увагу приділяли як Антонюк Г.О., який є основоположником теорії соціального проектування, так і Глазичев В.Г., Генісаретський О.І., Луков В.А., Бутченко Т.І., а також багато інших дослідників. Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на високий інтерес до поняття «соціальне проектування» в останній час, недостатньо уваги приділяється питанням історичного розвитку даного феномену як невід'ємного аспекту ефективності його використання. Для того, щоб дослідити соціальне проектування у більшій мірі та зрозуміти важливість використання його у різних сферах життєдіяльності, у сфері державного управління, необхідно розглянути передумови його виникнення та процес історичного становлення.

Дивлячись на історію становлення соціального проектування, деякі науковці стверджують, що воно з'явилося ще за античних часів, хтось стверджує, що тільки з 70-х років ХХ ст. Проектні елементи зустрічаються у діяльності видатних діячів з давніх часів. Але саме поняття соціального проектування ввійшло в сучасну науку не так давно. Починаючи з 20-30 рр. минулого століття, була започаткована ідеологія проектування, в рамках якої було поставлено завдання проектування нових суспільних відносин, соціальної культури, нового мислення людини, що сьогодні і відносять до соціальної діяльності. Соціальне проектування ХХ ст. розвивалось поступово, а саме – еволюція поняття соціального проектування пройшла шлях від проектування як діяльності виготовлення (техніка, інженерія, архітектура) до традиційного проектування (дизайн, містобудування), далі до прогнозу проектної структури діяльності (соціальний прогноз, конструювання, планування), і як останній етап – нетрадиційне проектування, що отримало назву соціального. По суті соціальне проектування відокремлюється від технічного і в процесі розвитку вбирає в себе риси та властивості прогнозування, конструювання, планування. Історія становлення соціального проектування в цей період почалась з розвитку архітектури. В 20-30-х рр. ХХ ст. в архітектурі та

машинобудуванні, інженерії починають використовуватися методи проектування. Але це призводить поки що до проектування та появи не нових суспільних відносин, а до створення нових заводів, будинків-комун, клубів, палаців культури. Тобто соціальне проектування набуває суто технічного характеру. Для цього періоду характерна поява поняття «проект» в науковій літературі. З'являється воно у розумінні «суспільний проект», «проект суспільного устрою», «технічний проект». Формування проектування відбувається в рамках інженерної діяльності. Це пов'язано з необхідністю передачі графічного зображення інженером на виробництво. Знову ж таки відслідковується суто технічні властивості соціального проектування того часу. В той час частіше зустрічається поняття соціальної інженерії [2, с. 50].

З середини ХХ ст. відбувається технічна революція, яка дає новий поштовх для розвитку соціального проектування. В цей період соціальна інженерія починає спиратися на соціальні знання. У зв'язку з цим починається розвиватися така сфера, як проектування факторів впливу на соціальні процеси. Але все ж таки соціальне проектування направлено не на створення нових відносин, а на усунення конфліктів на виробництві. Крім того, проектування починає використовуватися в процесі дизайну та містобудування. У кінці 60-х рр. питання соціального проектування та його розуміння набуває іншого характеру. Мова йде вже не про архітектурне, інженерне, містобудівне проектування, а про соціальну діяльність, соціальний інститут. З'являється розуміння того, що ігнорування соціальних аспектів розвитку буде мати негативні наслідки для суспільства, тому інтерес до соціального проектування збільшується. Таким чином, відбувається зближення самого проектування та управління. Цей період характерний поширенням таких понять як соціальне планування, конструювання та проектування соціальних структур, інститутів, явищ, процесів, об'єктів, соціальне прогнозування [3].

В той момент розвитку соціального проектування частіше в науковій літературі зустрічалось поняття соціального конструювання, під яким розумілася діяльність, направлена на перспективу соціологічного аналізу з позицій багатоваріантності, альтернативності, проєктивності соціальних моделей. Основоположниками концепції соціального конструювання є Бергер П. та Лукман Т. на їх думку основною метою соціального конструювання було на той час виявлення шляхів, за допомогою яких населення бере участь у створенні соціальної реальності [1].

Тобто соціальне конструювання того часу представлено динамічним процесом, що знаходиться у постійному розвитку, реальність, що постійно відтворюється індивідами під впливом знань про неї. Тут простежується елемент управління. Необхідність залучення громадян до вирішення певних суспільних питань породжує необхідність створення нових інструментів взаємодії населення з владою, одним з яких і стало соціальне конструювання, що дало поштовх до розвитку саме соціального проектування взагалі. З подальшим розвитком у 70-х рр. ХХ ст. актуальні проблеми соціального характеру набувають все більшої уваги в наукових колах. Соціальне проектування починає з'являтися у всіх сферах життєдіяльності. Даний період розвитку характеризується виокремленням соціального проектування в окремий вид діяльності [6, с. 10]. Великий внесок у розвиток даного поняття на цьому етапі робить Антонюк Г.А., який є основоположником теорії соціального проектування. Він висвітлює його як розробку науково-обґрунтованої моделі раціональних характеристик конкретних соціальних організмів чи їх станів в контексті вирішення певних соціальних задач. В результаті чого соціальне проектування починає розумітися як універсальний та самостійний вид діяльності, яка направлена на створення соціальних об'єктів, процесів, явищ, стає сполучною ланкою між виробником соціальних благ та споживачем. Великий внесок в 70-80 рр. робить Дрідзе Т.М., яка стає основоположником низки підходів до соціального проектування: об'єктно-орієнтований, суб'єктно-орієнтований, проблемно-орієнтований. Об'єктно-орієнтований підхід визначає, що соціальне проектування має на меті створення прообразу майбутнього об'єкту або модернізацію вже існуючого, і тут є дуже важливим, що проектуватися можуть не тільки будівлі, підприємства, виробництва, як в попередні періоди, а й соціальні зв'язки, відносини, соціальна сфера в цілому. Тобто акцент робиться в першу чергу на об'єкті проектування [4, с. 12]. За суб'єктно-орієнтованим підходом соціальне проектування розвивається як розробка проекту індивідуалом, який представляє інтереси певної групи людей, верств населення, соціальних прошарків. Проектувальник в процесі проектування реалізує не тільки свій інтерес, а й дивиться на світ очима соціальної групи, чий інтерес він реалізує. Найголовніший сенс даного підходу полягає в тому, що населення є не тільки об'єктом проектування, а й саме повинно приймати участь у процесі проектування [4, с. 13]. Але найбільш актуальним підходом є проблемно-орієнтований. Він виник пізніше, ніж попередні підходи, і у його центрі стоїть направлення на усунення соціальних проблем шляхом вироблення можливих варіантів їх вирішення з урахуванням проведених досліджень та наявних ресурсів. Основою даного підходу є соціальне прогнозування, тому даний підхід представляє концепцію прогнозованого соціального проектування. В кінці 80-х рр. на початку 90-х рр. все більше уваги починає приділятися соціальним аспектам. В цей період людина стає основним елементом соціального розвитку, тобто відбувається зміна об'єкту проектування, що сприяє розвитку саме соціального. Однією з перспективних теорій того часу стає концепція соціокультурного соціального проектування, яка ще в 80-х рр. була запропонована Глазичевим О.І., Дондуреем Д.Б., Генісаретським О.І. В даній концепції соціальне проектування розглядалося як діяльність, що направлена на розвиток соціальної спільності. Також відповідно до думки фахівців – це діяльність конструктивна, творча, що полягає в аналізі існуючих проблем, вироблення цілей та задач та шляхів їх досягнення [7, с. 75-76]. Тут соціальне проектування починає сприйматися як технологія, що направлена на створення варіантів рішень соціальних проблем. Підхід до соціального проектування змінюється, акцент робиться на тому, що воно є сценарною, багатоваріантною, адаптивною до зовнішніх змін, прогнозованою дією, що надає можливість обрати найбільш оптимальний

варіант розвитку подій та вирішення того чи іншого завдання. В кінці ХХ ст. соціальне проектування починається з'являтися в управлінні і використовується більш широко. На наступному етапі свого розвитку соціальне проектування починає позиціонуватися як важливий феномен не тільки управління, а й політики. Методологія соціального проектування привертає увагу в контексті розробки політичних програм, державних документів, підготовки та реалізації реформ та прийнятті політичних рішень. Як результат – соціальне проектування починає розвиватися як прогностична функція управління. Крім того, виступає як технологія прийняття цих рішень, як важливий елемент циклу управління, забезпечує реалізацію його головних функцій та досягнення цілей. В наш час соціальне проектування знаходиться на активній стадії формування.

Соціальне проектування – це проектування соціальних об'єктів, якостей, процесів і відношень. В основу соціального проектування мають бути закладені такі параметри: – суперечливість соціального об'єкту; – багатовекторність розвитку соціального об'єкту; – множинність факторів його буття; – суб'єктивні складові формування соціального очікування та прогнозу; – фактори, що визначають різні критерії оцінки соціального об'єкту [3]. Закономірним результатом проектної діяльності є проект. За останніх сто років вони стали неодмінною складовою суспільного прогресу, підтвердженням чого є впровадження численних економічних, політичних, соціальних, педагогічних, культурологічних, екологічних та інших видів проектів. Слово „проект” походить від латинського «projectus», що означає „кинутий уперед”. Коріння цього поняття можна знайти у давньовногрецькій культурі, де воно означало „перепону, задачу, питання”. Перепона на шляху того, хто йде змушує зупинитися, замислитися та вжити певні заходи. Як у житті, так і в думках, перепони на шляху пробуджують нові ідеї та рішення. Сучасне поняття „проект” зберегло ознаки давнього значення цього слова. Так, у тлумачних словниках проект визначається як: – сукупність документів (розрахунків, креслень, макетів тощо) для зведення споруд, виготовлення машин, приладів; -попередній текст якого-небудь документа, що виноситься на обговорення, затвердження; – задуманий план дій, намір; – образ наміченого до створення об'єкту, поданий у вигляді його опису, обґрунтувань, схем, кількісних показників; – окремих захід із певними завданнями, які обмежені вимогами щодо часу, витрат, результатів. На думку В.А. Лукова, коли говорять про проект, то мають на увазі мисленеву конструкцію яких-небудь змін, котрі заздалегідь сплановані та можуть бути реалізовані. Така конструкція може бути подана у вигляді моделі, прообразу, і в ній є обов'язковий вольовий компонент – налаштованість здійснити задум [5].

Проект розглядається також як сукупність взаємопов'язаних дій з чітко визначеними датами початку та завершення роботи, які потребують залучення спеціалістів та ресурсів з метою досягнення певних цілей організації. Проект містить концептуальну основу (опис ініціативи, її культурно- історичного смислу, гіпотези, оцінку їх новизни і можливих актуальних наслідків) і системно-організаційну частину (опис конкретних механізмів й етапів реалізації проекту). Проект – сукупність скоординованих дій із певними точками відліку та закінчення з метою досягнення певних цілей із встановленими строками, витратами та параметрами виконання. Тобто проект дозволяє рухатися від ідей до дії, певним чином структуруючи етапи цього процесу. Він завжди реалізується в певному соціальному, територіальному та часовому просторі, тому сприяє змінам у соціальному середовищі як результату колективної діяльності. Проект може існувати у двох різновидах: – як складова частина програми економічного та соціального розвитку, яка визначає основні цілі та завдання, що належать до соціальної сфери, та мають бути виконані в запланований період, а також головні засоби та шляхи їх здійснення; - як самостійний варіант вирішення локальної проблеми конкретної цільової групи певного соціального середовища. Програма – це сукупність проектів і/або різних заходів, об'єднаних спільною метою і умовами їх виконання. Проект – це сукупність завдань і заходів, спрямованих на досягнення запланованої мети.

Отже, проект можна характеризувати як систему сформульованих завдань, фізичних об'єктів, технологічних процесів, відповідної документації, що створюються й упроваджуються для реалізації цих завдань, а також сукупність ресурсів та управлінських рішень щодо досягнення проектної мети. Проект – це унікальне починання, яке інтегрує в собі як певну ідею, задум, так і дії щодо втілення цього задуму в життя.

Крім цього варто розглянути сам соціальний проект – сконструйоване соціальне нововведення, метою якого є створення, модернізація чи підтримка в середовищі матеріальної або духовної цінності, яка має просторово-часові та ресурсні обмеження і вплив якої на людей визнається позитивним за своїм соціальним значенням [7]. На думку М.С. Коган, соціальний проект – це опис конкретної ситуації, котра може бути поліпшена засобами реалізації певної системи методів та послідовних кроків їх використання [2]. У контексті підготовки молоді до реалізації соціальних проектів, О. І. Пометун, визначає їх як сукупність практичних дій, спрямованих на розв'язання конкретної соціальної проблеми місцевої громади, а участь молоді в таких проектах сприяє розвитку у неї емоційно-ціннісного ставлення до громадського життя, активності особистості, прагненню до громадянських дій та ефективного спілкування. Розглядаючи проектну діяльність як один із засобів соціальної ініціативності підлітка, С.Г. Леснікова, зазначає, що соціальний проект – це індивідуальна чи групова діяльність підлітків, спрямована на позитивне перетворення соціального середовища та умов життєдіяльності підлітків доступними для них методами. З позицій культурологічного підходу Є.П. Воронова визначає соціальний проект як засіб збереження, відтворення чи розвитку соціальних явищ і культурних феноменів, що відповідають (як кількісно, так і якісно, змістовно) певним нормам [4]. Самі соціальні проекти можуть бути спрямовані на: створення умов для розвитку соціальності суб'єкта (особистості, групи); самореалізації особистості в основних сферах її життєдіяльності; забезпечення сприятливих умов для соціалізації особистості в різних сферах соціального

середовища; вирішення чи мінімізацію несприятливих умов соціалізації особистості. Соціальний проект можна розглядати як сукупність технологічних, управлінських та організаційних рішень, спрямованих на вирішення соціальних проблем, поліпшення соціокультурних умов життєдіяльності особистості, проведення необхідних соціальних змін.

Таким чином в статті ми дослідили процес виникнення, становлення та розвитку соціального проектування, зробили акцент на дослідженнях науковців, які працювали в даній тематиці, також розглянули такі явища як проект та соціальний проект, які є результатами проектної діяльності та визначили їх особливості.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бородіна Д. Л. Концепція соціального конструювання реальності П. Бергера і Т. Лукмана як інтерпретаційна схема дослідження іміджу міста [Електронний ресурс] / Д. Л. Бородіна // Грані. – 2014. – № 10. – С. 80-84. –
2. Васильєва І. Л. Историческая эволюция проектирования / И. Л. Васильева // Веснік Палескага дзяржаўнага універсітэта. Серыя грамадскіх і гуманітарных навук: навука-практычны журнал. – Пінск: Полес'У, 2014. – № 1. – С. 50-55.
3. Горохов В. Г. Философия техники: история и современность / В. Г. Горохов, В. М. Розин. – Москва: ЦОП Института философии РАН, 1987. – 283 с.
4. Дридзе Т. М. Основы социокультурного проектирования / Т. М. Дридзе, Э. А. Орлова. – М.: Российский институт культурологии, 1995. – 148 с.
5. Дридзе Т. М. Прогнозное социальное проектирование: теоретико-методические и методологические проблемы / Отв. ред. Т. М. Дридзе. – М.: Наука, 1994. – 304 с.
6. Луков В. А. Социальное проектирование: учебн. пособие. – М.: Флинта, 2007. – 240 с.
7. Стенина Т. Л. Социальное проектирование в контексте реализации молодежной политики на региональном уровне / Т. Л. Стенина. – Ульяновск: УлГТУ, 2011. – 129 с.

Мар'яна КОШЕЛЬ

ФЕНОМЕН ТЕНДЕНЦІЇ ДО ПСИХОЛОГІЧНОЇ СМЕРТІ В КОНТЕКСТІ ГЛИБИННОГО ПІЗНАННЯ ПСИХІКИ

(студентка V курсу факультету педагогіки та психології)

Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Галушко Л. Я.

У сучасному світі все більшої актуальності набуває питання психічного здоров'я людини. Причиною цього виступають постійні стреси, що з розвитком суспільства і технологій, набули перманентної основи і іноді призводять до зривів ЦНС та формування деструктивних глибинно психологічних тенденцій психіки. Щоб запобігти подібним наслідкам все більше уваги приділяється проблемам духовного плану. Це включає в себе як цілісне пізнання психіки, так і знаходження й вдосконалення способів подолання деструктивних тенденцій.

Виклад основного матеріалу. Діяльність, спрямована на виправлення особливостей психологічного розвитку, які не відповідають оптимальної моделі, за допомогою спеціальних засобів психологічного впливу; а також діяльність, спрямована на формування у людини потрібних психологічних якостей для підвищення його соціалізації і адаптації до життєвих умов, називається психологічною корекцією (психокорекцією).

Але часом, в швидкозмінюваних реаліях сучасності, стандартні методи не є дієвими. Особливо це стосується виявлення у людини тенденції до психологічної смерті, яка зараз зустрічається все частіше. Ця тема найбільш повно розкрита у глибинній психокорекції, зокрема, методи активного соціально-психологічного пізнання (АСПП).

В основу концепції дослідження покладено психодинамічну теорію розроблену Т. С. Яценко, що містить ідею цілісності психіки в єдності свідомих та несвідомих виявів в їх суперечливій сутності.

Наукове дослідження проблеми глибинно-психологічних витоків тенденції до психологічної смерті зумовлено недостатньою його вивченістю в науковій літературі. Проте, цей феномен знаходив відображення в окремих працях, що торкалися проблем глибинної психології: С. М. Аврамченко, К. А. Бабенко, А. А. Баканова, Л. Л. Бондаревської, Ф. Є. Василюка, Є. І. Головахи, Т. В. Горобець, П. С. Гуревича, Н. В. Дметерко, І. В. Євтушенко, О. О. Кроніка, А. Е. Мелоян, О. Г. Стасько, С. В. Чебанова, Н. В. Шавровської, С. Г. Харенка, Т. С. Яценко. Вказані науковці пов'язують досліджуване явище з блокуванням емоційної сфери суб'єкта, соціальним відчуженням, розотожненням власної уяви і реальності. Разом із тим, залишаються недостатньо вивченими глибинні детермінанти деструкції психіки особистості. Феномен психологічної смерті знаходить вираження у взаємозв'язках свідомої та несвідомої сфер психіки, що є об'єктом багаторічних досліджень Т. С. Яценко.

Огляд літературних джерел дозволяє констатувати, що феномен психологічної смерті вивчається в таких ракурсах: як явище, зумовлене глибинно-психологічними детермінантами, в основі яких лежить потяг до смерті та деструктивності; як явище соціальної відчуженості, що виникає через переживання суб'єктом психологічної травми чи життєвої кризи [2]. Неоднозначність тлумачення феномену психологічної смерті зумовлює необхідність систематизації існуючих досліджень, що дозволить більш повно й адекватно окреслити зміст цього поняття.

Уперше феномен тенденції “до психологічної смерті” у вітчизняній літературі було описано в 1986 р. Т. С. Яценко [9]. Зародження цієї тенденції відбувається в едіповий період розвитку дитини. У цей час у неї блокуються лібідні прагнення у зв'язку з неможливістю задоволення первинного потягу до єднання з батьками. Через заборони, покарання, обмеження, відстороненість батьків уводиться табу на задоволення

первинних потягів до лібідних об'єктів, натомість у дитини формується досвід омертвіння своїх бажань, унаслідок чого актуалізуються мортідні, руйнівні тенденції психіки.

Переважає більшість науковців – Г. Мюррей, Дж. Рейнгольд, С. Фанті, З. Фрейд, Е. Фромм, К. Хорні – розглядають феномен психологічної смерті через потяг до смерті та деструктивності. У психоаналітичному словнику [3] потяг до смерті визначається «через категорію потягу, який є протилежним потягу до життя та націлений на повне усунення напруги, тобто на приведення живої істоти до неорганічного стану» [4], перетворення динамічної структури на статичну, омертвілу. Такий феномен у психоаналізі окреслено поняттям “деструдо”, яке означає “руйнування статичної структури будь-чого (ця категорія є тотожною енергії Танатосу та аналогічною лібідо, але протилежною йому за напрямом та функцією [7])”.

Психологічна смерть характеризується омертвінням лібідних почуттів та домінуванням мортідних, які мають вияв у ненависті, ревнощах, задрощах, агресивності тощо. К. Хорні стверджує, що такі почуття формуються в дитячому періоді, коли дитина наражається на неможливість отримання від батьків безумовної любові, уваги, що породжує розчарування, тривожність тощо [9].

Дослідники Л. Бурбо, О. Ранк, Т. Йоманс, І. Ямол описують психологічну смерть через переживання травматичних життєвих подій, самотність, покинутість, утрату близької людини, а відтак і значущих відноси. Зокрема, І. Ямол зауважує: «Ми самі продукуємо страхи, сум, депресію, негативне ставлення, які призводять до передчасного помирання психологічною смертю» [8]. Суб'єкт блокує вираження власних емоцій, самоізолюється та втрачає контакт із зовнішнім світом, що породжує байдужість, безініціативність, депресивність.

У контексті досліджуваної проблеми важливо торкнутися особливостей вияву психологічної смерті у почуттєвій сфері суб'єкта. На цьому рівні розглядуваний феномен виражається в таких відчуттях: непотрібності, небажаності, байдужості, що може призвести до депресивних станів, крайнім вираженням яких є суїцид. Психологічна смерть знецінює фізичне життя – воно стає беззмістовним, поряд з утратою сенсу життя в ньому відбуваються інші негативні зміни, що послаблюють психологічні та біологічні опори суб'єкта та ставлять тим самим його життя під сумнів. Такі стани можуть виникати під час життєвої кризи і такою ж мірою її спричинити [9].

Як зазначає Т. С. Яценко, тенденція до психологічної смерті виявляється в усталеному відчутті себе незадоволеним, ображеним, нещасним, а в реальних діях – у відчуженості від соціального життя, неусвідомлюваній тенденції нанесення шкоди власній персоні тощо. Підкреслюємо, що “тенденція до психологічної смерті не усвідомлюється суб'єктом, він свідомо фіксує вияви незадоволення, агресії тощо” [9], не розуміючи глибинних передумов її виникнення. Феномен психологічної смерті представлений як тенденція до втрати значущих стосунків, емоційної омертвілості психіки особистості.

Наявність психологічної смерті встановлюється у випадках домінування енергії мортідо над лібідо, яке виявляється у ставленні суб'єкта до об'єктивного світу та до самого себе. Останнє знаходить вираження в руйнівних діях стосовно навколишнього світу, асоціальної поведінці, вбивстві, суїциді тощо. За відсутності позначених вище виявів констатується лише тенденція до психологічної смерті [8].

Досліджуючи проблеми смерті, З. Фрейд ввів поняття “потягу до життя” і “потягу до смерті”. Потяг до смерті - це притаманні індивіду несвідомі тенденції до саморуйнування і поверненню в неорганічне стан. Потяг до життя і смерті протилежні і єдині в один і той же час [6].

Розробляти позиції первинних потягів З. Фрейд почав в роботі “Я і Воно”, в якій описав боротьбу між інстинктом життя і інстинктом смерті (ерос і танатос). Спочатку вчений розглядав лише сексуальні потяги, але пізніше прийшов до висновку про формування єдності “інстинкту життя” (Ерос) і “інстинкту смерті” (Танатос). На основі цих інстинктів будується вся життєдіяльність людини.

Інстинкти знаходяться в постійній взаємодії і прагнуть до досягнення рівноваги. Але інстинкт смерті намагається придушити Ерос, що в свою чергу призводить до дисбалансу. Ерос теж проявляє свою активність, в результаті чого протистояння посилюється [7].

Розвиток поглядів Фрейда цієї проблеми відображено в ряді робіт і пізніше отримало назву першої і другої дуалістичної теорії потягів (драйвів). Потяг до смерті було сформульовано і включено в систему потягів тільки в другій дуалістичній теорії.

- Перша дуалістична теорія потягів закінчену формулювання отримала в роботі “Потягу і їх долі” (1915). Інстинкт самозбереження, спрямований на збереження індивіда, протистояв статевому потягу, спрямованого на збереження виду. Однак, в подальшому при дослідженні проблем нарцисизму, мазохізму і агресивності, виник ряд протиріч, обумовлений даним протиставленням потягів.

- Друга дуалістична теорія потягів. Тема деструктивності і потягу до смерті неодноразово піднімалася і обговорювалася в психоаналітичній середовищі. Відкриття самого деструктивного потягу належить Сабіне Шпільрейн. Сам термін “потяг до смерті” в роботі “Деструкція як причина становлення” як концепт не фігурує [6].

Основні положення другої дуалістичної теорії були сформульовані в роботі “По той бік принципу задоволення” (1920). Згідно нової теорії потяг до смерті (агресивність) протиставлялося потягу до життя, яке включало сексуальні інстинкти і інстинкти самозбереження. “Якщо ми прийнемо як не допускає виключення факт, – писав Фрейд, – що все живе внаслідок внутрішніх причин вмирає, повертається до неорганічного, то ми можемо сказати: метою всякого життя є смерть, і назад - неживе було раніше, ніж живе ... Колись якими - то зовсім невідомими силами пробуджені були в неживої матерії властивості живого ... Виник тоді в неживої перед тим матерії напруга прагнуло урівноважитися: це було перше прагнення повернутися до неживого” [10].

Згідно з Фрейдом, всі живі організми вмирають “в силу внутрішніх причин”, тобто, смерть здійснюється шляхом припинення активності, що має внутрішнє джерело, смерть більше не здійснюється зовнішніми силами, скоріше вона активується внутрішніми мотивами. Але смерть не наступає будь-яким чином, вона повинна здійснитися самим агентом, якщо буквально, несвідомим. Его крокує в ногу з процесами власного руйнування. При цьому психіка має певну свободу “йти до смерті своїм власним шляхом”, і власноруч здійснити свій кінець [6].

Інстинкт смерті проявляє себе в ненависті, деструктивності і негативних прагненнях, інакше кажучи, у всіх моделях поведінки, які є антагоністичними по відношенню до створюваних або існуючих зв'язків або спілок, як інтрапсихічним, так і соціальним [2]. Фрейд вважав, що головним засобом, застосовуваним інстинктом життя в боротьбі з інстинктом смерті, є відхилення інстинкту смерті зовні.

Оскільки потяги “консервативні”, оскільки вони слідують історично і філогенетично склалася консервативної економіці і тенденції до повернення в початкову простоту і безпосередність, Фрейд спекулятивно допускає, що “елементарна сутність живого” не має тенденції до змін, а лише підтримує свій поточний стан буття [1]. Процес органічного розвитку Фрейд приписує руйнівному тиску зовнішнього світу, вторгненням в спокійний стан організму, факторів, які організм змушений засвоїти і повторити. Звідси організм отримує свою мету повернутися в оригінальний неорганічний стан. Як лаконічно підсумовує Фрейд: “метою всякого життя є смерть”. Ціль інстинкту життя в об'єднанні, і він спонукає людину до взаємодії з іншими. [4].

Висновки. Отже, найперше в житті потяг виникає як напруга, викликане зовнішньою силою і породжує імпульс звести його “нанівець”. Тут смерть стає джерелом виникнення органічного життя, тут сама смерть “і причина і мета життя”.

В поведінці тенденція до психологічної смерті виявляється в таких регресивних якостях, як заздрість, мстивість, недоброчливість, ревності, дискредитація інших, що призводить до руйнування стосунків з навколишніми, тобто “до психологічної імпотенції”. Виявами психологічної смерті є також відчуття невдоволення та розчарування, байдужість до життя, постійна втома, що супроводжується емоційними станами агресії, апатії, відчуттям непотрібності навколишнім, безперспективності, відчуттям меншовартості, приниженості. Науковець пише: “Говорячи про тенденцію “до психологічної смерті” ... маємо на увазі генералізацію енергії мортідо на всі сфери життя суб'єкта” [9].

Тенденція “до психологічної смерті” розглядається не як окреме явище психічного життя індивіда, а як певне психологічне “забарвлення” цілісності психіки, яка характеризується взаємозв'язками свідомої та несвідомої сфери на тлі боротьби суперечливих тенденцій: прагненням “до сили” та, водночас, “до слабкості”; “до людей” та “від людей”; “до життя” та “до психологічної смерті” [9]. Також можна констатувати, що заявлена тенденція пов'язана і супроводжується такими глибинними виявами психіки: едіпальна залежність, релігійна віра, об'єктні відношення, психологічні захисти, самодепривція, тенденція «до життя», особистісна проблема, психологічна травма.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми прояву тенденції до психологічної смерті в процесі глибинного пізнання психіки людини. Перспективи подальшої наукової роботи вбачаються у методичному збагаченні дослідницької бази, у розширенні аналізу зв'язків заявленої тенденції з супутніми виявами психіки та їх взаємозалежністю з глибинними детермінантами формування тенденції до психологічної смерті суб'єкта.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бондаревська Л. Л. Переживання у структурованні системних характеристик підсвідомого (на матеріалі АСПН): автореф. дис. На здобуття ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / Л. Л. Бондаревська – Івано-Франківськ, 2007. – 20 с.
2. Василюк Ф. Е. Типология переживания различных критических ситуаций / Психологический журнал. – 1995. – Т. 16. – № 5. – С. 104-114.
3. Лапланш Ж. Словарь по психоанализу / Ж. Лапланш, Ж. –Б. Понталис / Пер. с франц. Н. С. Автономовой. – М.: “Медиа”, 1996. – 623 с.
4. Психодинамическая теория: методология и научно-практические результаты // Психотерапия. – М.: ООО “Генизус Медиа”, 2012. – № 10 (18). – С. 81 – 91.
5. Теория и практика глубинной психокоррекции: Третья Авт. школа академика НАПН Украины Т. С. Яценко / Сост. А. В. Глузман (и др.). – Ялта: РИО КГУ, 2010. – 202 с.: ил.
6. Фрейд З. Психология бессознательного: [сб. произведений] / З. Фрейд. – СПб.: Питер, 2010. – 400 с.
7. Философский энциклопедический словарь / [под ред. С. С. Аверцева и др.]. – М.: Сов. энцикл., 1989. – 815 с.
8. Яценко Т. С. Глибинна психологія. Діагностика та корекція тенденції до психологічної смерті: навч. посіб. / Т. С. Яценко, О. В. Глузман, І. В. Калашник. – Ялта: [РВВ КГУ], 2008. – 203 с.
9. Яценко Т. С. Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія, практика: [навч. посібник]. / Яценко Т. С. – К.: Вища шк., 2006. – 382 с.
10. Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне пізнання: Навч. посібн. – К.: Вища шк., 2004. – 697 с.

Анастасія ПОЛТАВЧУК

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ВПЛИВУ КОМП'ЮТЕРНИХ ІГОР НА СОЦІАЛЬНУ САМОІДЕНТИФІКАЦІЮ МОЛОДІ

(студентка V курсу, факультету педагогіки та психології)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Кравцов В.О.

Ключові слова: ідентичність, самоідентифікація, геймерська субкультура, комп'ютерна/віртуальна гра.

В умовах соціокультурних трансформацій, що характеризують сучасний етап розвитку українського суспільства, вельми актуальним стає необхідність соціального самовизначення молоді. Глобальні зміни в житті українського суспільства створили унікальні механізми формування нових соціогрупових ідентифікацій суспільства, зросла потреба у віднесенні себе до чого-небудь, що і призвело до ідентифікаційного синдрому, завдяки якому зросла здатність формування нових механізмів соціогрупових ідентифікацій, а саме активізувався процес соціальної ідентифікації молоді засобами гри.

Проблема збереження ідентичності індивіда у віртуальному просторі гри являє собою дуже актуальне завдання для сучасного суспільства, що вимагає детального аналізу. У цьому є важливим вивчення впливу комп'ютерних ігор на соціальну самоідентифікацію особистості як в теоретичному, так і в емпіричному аспектах.

Тому метою нашої статті є теоретичне з'ясування впливу гри на самоідентифікацію молоді.

Завдання статті:

- з'ясувати сутність поняття «самоідентифікація»;
- розкрити особливості конструювання соціальної ідентичності під впливом віртуальної/комп'ютерної гри.

В зарубіжній і вітчизняній літературі представлена велика кількість визначень соціальної самоідентифікації. Характеристиці цього поняття приділяли увагу відомі психологи та соціологи, а саме: американські соціологи Дж. Мід, Е. Гофман, німецький соціолог В. Хесле, російські соціологи В. А. Ядов, О. М. Аврамова, українські соціологи С. А. Макеев, С. М. Оксамитна та Є. В. Швачко, Л. Г. Сокурянська.

Проблеми, що стосуються впливу інформаційно-комп'ютерних технологій на формування особистості, на усвідомлення людиною себе в сучасному світі досліджуються Гі Дебором, Е. Гідденсом, Н. Луманом, Ф. Уебстером, П. Слотердайком, К. Вульфом, П. Віріліо, П. Бурдьє, Ч. Кулі, Т. Парсонсом, І. Гофманом, Р. Харре та ін.

Перш ніж з'ясувати яким чином комп'ютерна/віртуальна гра впливає на становлення молоді, – розглянемо сутність поняття «самоідентифікація».

Соціальна самоідентифікація має місце там, де йдеться про самовизначення громадян, про їх самоусвідомлення самих себе як членів суспільства, жителів країни, суб'єктів владних відносин.

Самоідентифікація – це багатомірний динамічний нелінійний процес, що зумовлює механізми, умови і результати структурування і переструктурування ідентичності особистості [3].

Самоідентифікація – це ототожнення себе з певною соціальною групою, образом, архетипом. Наприклад, я – батько, я – жінка, я – вчитель.

Самоідентифікація включає в себе взаємодію трьох головних компонентів: 1. Інтеріоризацію – засвоєння індивідом його оцінок з боку оточення. 2. Соціального порівняння актуального «Я» з можливим, бажаним і своїх досягнень з успіхами інших. 3. Самоатрибуції – самооцінки індивідом власного «Я» та його самовизначення в соціальних групах, до яких він себе відносить [5].

Самоідентифікація тісно пов'язана з мораллю. Адже саме збереження свого ідентифікаційного статусу є найбільш значущою мотивацією виконання моральних норм і дотримання взятих на себе зобов'язань.

Важливим аспектом процесу самоідентифікації є соціальне самовизначення, що, з філософської точки зору, означає пошук і обґрунтування життєвих орієнтирів, планів, засобів та способів життя. Усвідомлення індивідом самого себе у власних розумових діях є самосвідомість, що відрізняється від самообізнаності та включає особисту і громадську самосвідомість, що різним чином впливає на особистість.

Самосвідомість, що означає виділення себе, ставлення до себе, оцінювання своїх можливостей, є складовою процесу самоідентифікації особистості. Вищий рівень розвитку свідомості – самоусвідомлення, тобто усвідомлення себе як особистості та свого місця і життєвих орієнтирів у суспільній діяльності. Самоусвідомлення складається з трьох взаємопов'язаних явищ – самопізнання, самоактуалізації та саморегуляції, які є необхідними елементами процесу самоідентифікації особистості. Необхідною передумовою самопізнання є порівняння себе з іншими людьми, коли індивід виявляє в собі певні якості, які він спочатку відкриває в інших, що допомагає особистості долати труднощі процесу самопізнання. Зіставлення як складова самоідентифікації відбувається у різних сферах людської діяльності, що створює широкі можливості для порівняння та «перенесення» на себе певних зразків поведінки та стратегій розвитку. Значні можливості для самопізнання та самоідентифікації відкриває культура, література та мистецтво.

Самоактуалізація передбачає не тільки наявність сприятливих соціальних умов, а й прагнення людини до якомога повнішого виявлення і розвитку своїх особистісних можливостей. Отже, йдеться про реалізацію потенційних здібностей і талантів, покликання, долі тощо.

Поряд з природними задатками та базовими потребами все більшу роль у процесі самоідентифікації особистості відіграють соціальні умови, цінності, з якими солідаризується індивід у різних сферах своєї життєдіяльності. Тут можна говорити про геймерську субкультуру, яка може виступати засобом як позитивної самоідентифікації - ототожнення особистості з позитивними оцінками, так і негативної самоідентифікації - самоототожнення з об'єктами та поведінкою, що не знаходять соціального схвалення.

Молодіжні ігрові спільноти часто зорієнтовані на рольові ігри. Вибір цієї категорії зумовлений особливостями її характеру. По-перше, молодіжні ігрові спільноти виникають стихійно, самоорганізовано та мають широке розповсюдження в сучасному світі. По-друге, ці спільноти існують як у реальному, так і у віртуальному просторах, відображаючи всю можливу різноманітність зазначених субкультур і зберігаючи специфіку рольових ігрових спільнот. Молодіжні геймерські субкультури вони володіють більшою здатністю критично оцінювати віртуальний світ, ніж діти.

Ураховуючи змістовий характер комп'ютерної гри та специфіки віртуальних ігрових світів, можна виділити два параметри впливу на самоідентифікацію гравця:

- наявність/відсутність елементу розвитку ігрового персонажу;
- масштабність віртуального світу, що моделюється грою.

Хоч, і віртуальна реальність, створена на основі інформаційно-комп'ютерних технологій, на думку багатьох дослідників, є головною культурною подією, що може справити значний вплив на свідомість молоді, на усвідомлення своєї ідентичності. Дослідники віртуальної реальності виділяють такі її особливості:

- потреба в ілюзорному житті, коли світ розкривається як пригода. На думку Л.О. Мікешина віртуальна реальність продукується активністю якої-небудь іншої реальності, зовнішньої стосовно неї;
- актуальність – віртуальна реальність існує актуально, тільки «тут і зараз», тільки поки існує активна реальність, що її породжує;
- автономність – у віртуальній реальності свій час, простір і закони існування. Для людини, що перебуває у ній, немає поза нею минулого й майбутнього;
- інтерактивність – віртуальна реальність може взаємодіяти з усіма іншими реальностями, у тому числі із тією, що її породжує, як онтологічно незалежна від них [4].

Слід зазначити, що конструювання власної соціальної ідентичності в умовах віртуальної реальності відбувається під значним впливом особливостей процесів комунікації в цій реальності, оскільки, як слушно підкреслює Н. Луман, «людські відносини, як і саме суспільне життя неможливі без комунікації» [3, с. 43]. Віртуальна реальність і віртуальне спілкування сьогодні має настільки ж важливе значення, що й реальні комунікативні практики. «Проживання» значної частини свого життя в кіберпросторі змушує людину конструювати власну культурну ідентичність в умовах цього специфічного середовища нарівні з формуванням реальної ідентичності.

Найбільш характерними особливостями комунікацій в віртуальній реальності, порівняно зі спілкуванням в реальному просторі, є невидимість суб'єктів комунікації та неможливість безпосереднього візуально-аудіального контакту між ними, анонімність, слабка регламентованість поведінки та практична відсутність соціальних обмежень, багатоманітність середовищ спілкування, видів діяльності і способів самопрезентації.

На думку А.С. Жичкіної і О.П. Белінської, «невидимість означає можливість зміни зовнішнього вигляду та повної редукції невербальних проявів і, в кінцевому підсумку, майже абсолютного управління враженням про себе» [2].

В умовах ігрового середовища самоідентифікація особистості зводиться переважно до самопрезентації, можливості якої потенційно безмежні за виключенням тілесного чинника. Тобто єдиною реальністю особистості у віртуальному просторі гри є реальність самопрезентації. Під самопрезентацією за звичай розуміють процес свідомого або неусвідомленого пред'явлення особистістю себе за допомогою вербальних і невербальних засобів комунікації з метою формування у співрозмовника певного враження і побудови подальшої комунікації з ним.

Як правило, геймер презентує себе в віртуальному комунікативному просторі гри шляхом заведення облікового запису – сукупності інформації про користувача – аккаунт, що, як правило, містить відомості необхідні для ідентифікації користувача при підключенні до гри – його ім'я (нікнейм) та пароль – і підтримують реєстрацію користувачів (блоги, форуми, сайти тощо).

Мультимедіа-світи крім цього пропонують вибрати собі певну візуальну особистість, надіти віртуальний маскарадний костюм – аватар (невеличку картинку, яка представляє певну людину в віртуальній реальності, відображаючи сутність, зовнішність, характер користувача). Віртуал може надавати про себе реальні відомості або вигадані, презентуючи себе в певній віртуальній спільноті. При цьому віртуальна особистість може значно відрізнятись від реальної, презентуючи себе як представник певної статі, раси, національності, віросповідання, професії, політичної орієнтації, культурних традицій тощо. Така самопрезентація особистості в віртуальному комунікативному просторі гри нагадує діяльність акторів, що грають певну роль, глибоко вживаючись в неї [12].

Все більшої популярності серед користувачів Інтернету набувають популярності рольові ігри.

Рольова комп'ютерна гра – це простий і доступний спосіб моделювання іншого світу чи таких життєвих ситуацій, в яких людина ніколи не була і не буде в реальності.

Знаходячись в віртуальному просторі, людина по суті займається самотворенням своєї ідентичності і сервери MUD (від «multi-user dimension» – рольова гра, в якій велика кількість користувачів об'єднані в

одному віртуальному просторі) роблять можливим спілкування з іншими такими ж множинними ідентичностями.

Комп'ютерні рольові ігри дають молоді можливість прийняти придуману роль легко і безперешкодно, дозволяють насолодитися всіма можливостями нової ролі, задовольнити пов'язані з нею бажання та потреби. В комп'ютерних іграх немає тих заборон та обмежень, які мають місце в реальному соціумі, тому геймер відчуває себе вільно і комфортно, маючи можливість безкарно здійснювати будь-які вчинки.

Оскільки в реальному світі геймер цього зробити не може через низку певних соціальних табу і переконань, що його обмежують, він прагне повернутися в роль віртуальну, яка з часом займає все більше місце в його особистості. Таким чином в рольових комп'ютерних іграх ніхто і ніщо не обмежує індивіда у творчості: він може створювати будь-яку бажану ідентичність. Наприклад, граючи в яку-небудь багатокористувацьку онлайн-гру, індивід може сконструювати свою етнічну ідентичність, перетворившись на ельфа, гнома або жителя іншої планети, створити певну професійну чи гендерну ідентичність, вибравши в налаштуваннях гри бажану стать і професію. Крім того, один гравець має можливість створити кілька персонажів і таким чином приміряти на собі декілька різних ідентичностей.

Віртуальний світ в певній мірі дає можливість стати тим, ким хочеш бути без будь-яких обмежень. При цьому в онлайн-грі індивід створює повноцінного персонажа з тілесними та розумовими характеристиками, здібностями тощо.

З іншого боку, онлайн-гра практично не дає можливості людині бути самим собою, в онлайн-грі, як правило, конструюється швидше бажана альтернативна ідентичність, ніж відтворюється реальна. Трансформуючи образ свого «Я», геймер посідає у своїй свідомості два життя (віртуальне та реальне) і, відповідно, два різних образи (реальної людини та комп'ютерного героя) [11].

Досліджуючи структуру самосвідомості гравців у комп'ютерні ігри, психологи висловили припущення, згідно якого зміни в структурі особистості гравців можуть відбуватися за рахунок того, що комп'ютерна гра забезпечує інтенсивний досвід аналізу власних успіхів і невдач, а це призводить до зміни Я-образу і локусу контролю [7]. Вибір геймером конкретних Аватар може сигналізувати про те, що відбувається в його свідомості. Оскільки інформаційний простір у своєму віртуальному вимірі є (принаймні сьогодні) простором вербальним, на перший план у ньому виступають самоопис як форма самоідентифікації особистості.

Віртуальність провокує людину на активність, креативність, звільнення від різних психологічних комплексів, сформованих у реальному житті. Причому це звільнення відбувається саме в мовній сфері, оскільки людина існує в інтернеті в мовній формі, репрезентує себе тільки через текст.

Формується переконання, що ідентичності при необхідності можна одягати і знімати як при зміні одяжі.

На думку Ш. Тьоркла, гра виступає ще одним елементом комп'ютерної культури, який сприяє формуванню уявлення про ідентичність як множинність. У віртуальному просторі гри люди здатні творити себе, переміщуючись в декількох «Я» [11, с. 178].

Множинність ідентичності викликана такими механізмами як:

1) Імерсія, що полягає у втраті відчуттів зовнішньої реальності й зануренні у віртуальне оточення. Розрізняють дієгетичну імерсію, де гравець заглиблюється в сам процес гри на комп'ютері, та інтрадієгетичну (ситуативну) імерсію, де гравець занурюється в гру, у її просторовий і наративний простір.

2) Альтер-его. Гра створює всі умови для того, щоб гравець повністю ідентифікував себе зі своїм героєм. Це пов'язане з тим, що персонаж гри, роль якого приймає на себе гравець, є засобом реалізації його потреб, мотивів і цінностей.

3) Віртуалізація. Людині, яка грає в комп'ютерну гру, не потрібно свідомо окреслювати ігровий простір тримати правила в голові – у комп'ютерній грі порушити правила неможливо, адже межі припустимого строго окреслені ігровою програмою.

4) «Прокачування» персонажа. Такий елемент забезпечує необхідність покращення різноманітних якостей ігрового персонажа в процесі гри – фізичних, психічних, «магічних», – а також різноманітних здібностей, умінь і навичок.

5) Ескапізм як відхід індивіда від реального буття через його симуляцію в розвагах.

6) Збереження/завантаження. Ця опція дає змогу гравцю заново переіграти, «пережити» ту чи іншу ситуацію, що для реального життя неможливо, хоч і бажано.

Стаючи самостійним суб'єктом віртуальної геймерської спільноти, віртуальна особистість може служити потужним інструментом впливу на реальну особистість і суспільство в цілому: чи то через «пошук себе» і своєї ідентичності (особливо в підлітковому віці), чи то через прагнення бути прийнятним і оціненим у віртуальному співтоваристві, через пошук оптимальним форм побудови соціальних контактів. Не тільки ми вриваємося у віртуальний світ своєю ідентичністю, але і віртуальний світ вривається в нас, добудовуючи і розширюючи простір нашого «Я», слушно підкреслюють Олександр і Григорій Асмолови [1, с. 12].

Так, ігри з елементами рольового моделювання розвивають гнучкість мислення, здатність ставитися до будь-яких героїв та істот як до одного з варіантів різноманітного світу. Для більшості подібних ігор не досить тільки швидкої реакції. Набагато частіше необхідне розвинене комбінаторне мислення та здатність прогнозувати неоднозначні ігрові ситуації.

Ігри-стратегії формують навички системного аналізу: гравцеві необхідно швидко і правильно опрацювати інформацію, а потім на її основі прогнозувати розвиток подій, можливе формування навичок експериментування та пошуку оптимальних варіантів діяльності в умовах дефіциту інформації.

Гра-квест вчить враховувати зворотний зв'язок та визначати, вірні припущення гравця чи ні. В іграх цього типу можливе формування навичок дедуктивного та індуктивного мислення.

Ігри, що імітують, широко використовуються не тільки для гри, але й для формування навичок керування реальними об'єктами і процесами. Завдяки цьому в іграх такого типу можливе формування навичок, необхідних при реальному управлінні технікою.

Позитивний потенціал більшості комп'ютерних ігор реалізується далеко не завжди. І це залежить здебільш не від самої гри, а від людини, що грає, від того, який мотив переважає при включенні до гри, від її віку. Крім основного мотиву розваги, гра може реалізувати інші мотиви молоді. У залежності від мотивів другого плану можуть формуватися абсолютно різні для різних гравців навички та уміння. Реалізація мотиву тренінгу призводить до формування навичок у сфері, що тренується, а мотив компенсації внутрішніх проблем скоріш матиме результатом формування механізмів психологічного захисту. У зв'язку з розмаїттям мотивів гра може сприяти як підготовці до зустрічі з реальністю, так і втечі від неї.

Звідси, конструювання своєї віртуальної особистості – це вже не примха дозвілля. Воно виступає як необхідна умова соціального розвитку особистості. Формується принципово новий тип символічного існування людини, культури, соціуму, який починає виступати в якості основоположного для всіх інших типів і в якому фізична, психологічна та соціальна складові особистості заломлюються під впливом кібер-технології і, в новій своїй якості, створюючи нові умови комунікації і особистісного розвитку.

Отже, самоідентифікація – це процес співвіднесення себе з собою, в результаті якого формуються уявлення про себе як про самототожну, цілісну і унікальну особистість.

У віртуальному світі знайти «себе» буває легше, оскільки:

- простір не має значення, а фактор часу значно применшує твій вплив, що розширює кількість варіантів для вибору;
- опосередкованість взаємодії (через комп'ютер) обмежує/нівелює набір цінностей, а це, зі свого боку, спрощує вибір;
- можливість «маскування» дає змогу брати участь у грі, не розкриваючи своєї істинної сутності. Це допомагає не просто «відсторонитися» від своїх внутрішніх комплексів, а й апробувати на собі інші соціальні ролі.

«Порятунок» гри тут проявляється в тому, що одну й ту саму ситуацію людина може програвати кількаразово (вибираючи іншого персонажа, реєструючись під іншими ніками, змінюючи аватар тощо), і в цьому процесі – самовдосконалюватися, виправляти здійснені помилки, соціалізуватися.

Звичайно, у цьому процесі є своя інтоксикація. Людина поступово втрачає відчуття реальності та, якщо в грі вона є «суперменом», то, переносячи ці сили на реальне життя, стикається з нерозумінням оточуючих (у кращому випадку).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Асмолов А. От Мы-медиа к Я-медиа: трансформации идентичности в виртуальном мире / А. Асмолов, Г. Асмолов // Вопросы психологии. – 2009. – №3. – С. 3 – 15.
2. Белинская Е.П. Стратегии самопрезентации в Интернет и их связь с реальной идентичностью [Электронный ресурс] / Е.П. Белинская, А.Е. Жичкина. – М., 2004. Режим доступа: <http://flogiston.ru/articles/netpsy/strategy>.
3. Луман Н. Невероятные коммуникации / Н. Луман. // Проблемы теоретической социологии. – Вып.3. – СПб., 2000.
4. Микешина Л.А. Новые образы познания и реальности / Л.А. Микешина, М.Ю. Опенков. – М., 1997. – 240 с.
5. Социальная идентификация личности / под. ред. Ядова В. А. М.: Институт социологии РАН, 1993. – 170 с.
6. Старовойтова И. И. Идентификация как социальный процесс / И. Старовойтова // Мультиверсум. Философский альманах: 3б. наук праць. Відп. ред. В. В. Лях. – Вып. 1. – К.: Стило, 1998. – С. 182–192.
7. Фомичева Ю.В. Психологические корреляты увлеченности компьютерными играми / Ю.В. Фомичева, А.Г. Шмелев, И.В. Бурмистров // Вестник МГУ. – Серия 14 Психология. – 1991. – №3. – С. 27 – 39.
8. Хейзинга Й. Homo ludens: ст. по истории культуры / Й. Хейзинга. – М.: Прогресс-Традиция, 1997. – 417 с.
9. Щербаков М. А. Модель уровня самоидентификации / М. Щербаков. Электронный ресурс. Режим доступа: http://www.ipd.ru/articles/ident_article.shtml.
10. Ядов В. А. Социальные и социально-психологические механизмы формирования социальной идентичности личности / В. Ядов // Психология самосознания. – Самара – М., – 2003 С. 585–603.
11. Turkle Sherry. Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet / Sh. Turkle. – New York: Simon and Schuster, 1995.
12. Fromme J. Computer Games as a Part of Children's Culture [Elektronik resource] / J. Fromme // Game Studies. – V. 3. – Issue 1. – 2003. – Mode of access: <http://www.gamestudies.org/0301/fromme/>

Інеса СЕРГАТА

СПОНТАННА АКТИВНІСТЬ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У АКТИВНО СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОМУ ПІЗНАННІ

(студентка V курсу факультету педагогіки та психології)

Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Галушко Л. Я.

Актуальність даної теми полягає в тому, що психологія активності передбачає обмежений зв'язок здоров'я людини з його моральним виглядом, психологічним становищем, що є вищим рівнем регуляції життєвої стійкості та психологічного захисту особистості. І в цьому аспекті інтереси окремої людини збігаються з суспільними: немає і бути не може ціннішого соціального «продукту», ніж висока моральність. Звідси настільки постійна необхідність в її формуванні. У сучасної людини немає іншого вибору. Пасивне психологічне прийняття сформованих стереотипів буття веде до спрощення особистості, до «тихого згасання» її потужних можливостей, а отже, до втрати активності.

Метою нашої статті є – дослідження особливості спонтанної активності майбутнього психолога та її характерні ознаки і прояви в процесі активного соціально-психологічного пізнання

Виклад основного матеріалу. Активність є основою будь-якої діяльності. Особливо це є важливо для майбутніх психологів, оскільки в подальшій професійній діяльності вони мають проявляти спонтанну активність, а саме в конструктивному напрямку. Також кожен психолог повинен бути завжди готовим до прояву внутрішньої сили під час роботи з респондентами.

В сучасній психологічній науці існує думка, що практичний психолог сьогодні — це не тільки суб'єкт професійної діяльності, але й суб'єкт перетворювального процесу, в якому він виступає проблематизатором, проєктувальником, конструктором, організатором і безпосереднім учасником взаємодії, і, що особливо значимо в контексті нашого концептуального підходу, практичний психолог стає носієм певної особистісної позиції, що передбачає вільне та свідоме самовизначення у власній психологічній практиці, прийняття відповідальності за її наслідки (В. Г. Панок, Н. В. Чепелева, Н. Ф. Шевченко та ін.) [5].

Питанням активності, а саме спонтанної активності займалися такі українські і зарубіжні психологи вчені, зокрема: В. Г. Панок, Н. В. Чепелева, Т. С. Яценко, Н. Ф. Шевченко, С. Л. Рубінштейн, З. Фрейд, Дж. Морено, А. В. Петровський та ін.

Існують різні підходи до визначення поняття активності. Відповідно до позиції А. В. Петровського активність особистості – форма прояву активності, яка детермінує себе як причина подій, які могли або повинні були б відбутися в світі. Вона виявляє себе в вольових актах та самовизначенні людини як джерела свого існування і розвитку. Також активність особистості проявляється у тому, що своїми вчинками і діями особистість «продовжує» себе в інших людях, набуваючи в них своє «відображення» [2].

За філософським словником категорія «активність» (від лат. *activus* – дієвий, практичний) – одна з характерних рис способу життєдіяльності соціального суб'єкта (особистості, соціальної групи, історичної спільноти, суспільства в цілому), що відображає міру (рівень) спрямованості його здібностей, знань, навичок, прагнень, концентрації вольових, творчих зусиль на реалізацію нагальних по треб, інтересів, цілей, ідеалів.

Існує суттєва відмінність у підходах до природи активності особистості як: реагування, відповідь на зовнішні подразники (С. Рубінштейн); акт творчості; цілеспрямоване, свідоме змінення природи та самого себе. Остання теза збігається з гуманістичними концепціями у психології (А. Маслоу, К. Роджерс та ін.).

Індивідуальна активність людини поступово зростає, зовнішні фактори поступаються внутрішнім, формується відповідальність за власні вчинки, наміри, наслідки дій. Людська діяльність змінює довкілля, об'єктивуючись у продуктах матеріальної і духовної культури. Кожне покоління спирається на досвід попереднього і має змогу йти вперед. Будуючи свій життєвий шлях, людина накладає на сучасні її історичні події відбиток власних думок, інтересів, рішень, вольових імпульсів, віддзеркалюючи водночас і зворотний вплив своєї доби, ровесників, соціуму [3].

Також досить важливим моментом у дослідженні активності є розуміння, тих основних завдань, коло яких складалося відповідно до життєвих потреб людини протягом багатьох століть і які більш-менш успішно вирішувалися практично. Сучасний стан знань дозволяє дати суворо наукове пояснення емпірично установленим психологічним явищам. Розуміння ж сенсу і механізмів психологічних методів підвищує ступінь їх дієвості, так як в цьому випадку проявляється потужна стимулююча роль свідомості.

Коло завдань, що стоять перед психологією активності, повинні, зокрема, включати:

- розуміння психологічних особливостей і закономірностей формування основних психічних станів людини;
- розуміння психологічних механізмів корекції і самокорекції психічних станів з метою усунення негативних (в тому числі стресових) і цілеспрямованого формування позитивних продуктивних станів;
- оволодіння прийомами самоврядування життєвим тонусом, рівнем працездатності і творчих можливостей;
- вироблення необхідних навичок психогігієни, раціональних звичок, властивостей особистості, рис характеру;
- раціональну постановку й розумне обґрунтування життєвих цілей (як найближчих, так і перспективних), вибір прийнятих шляхів їх досягнення;
- розуміння прямого впливу морального обличчя на стійкість нервово-психічної сфери і стан здоров'я людини;
- вміння формувати більш конструктивних проявів активності;
- вироблення готовності до спонтанної активності.

Якщо говорити про дослідження саме спонтанної активності у глибинному пізнанні, то слід для початку звернути увагу на основні моменти даного аспекту. Отже, пізнання – це процес цілеспрямованого відтворення людиною дійсності в абстрактних образах, поняттях, теоріях. Психологічне пізнання – це опосередковане пізнання психічного через розкриття його істотних об'єктивних зв'язків і опосередкування [4].

Особливої значимості в останнє десятиліття набуває саме процес глибинного пізнання суб'єкта, який досяг науково-практичного обґрунтування в психодинамічній парадигмі Т. С. Яценко, яка зорієнтована не тільки на глибинне пізнання, а й на корекцію психіки суб'єкта в єдності свідомого та несвідомого.

Глибине пізнання суб'єкта, в першу чергу, веде до певного фіксованого, інфантильного моменту, в який розпочалося формування системних характеристик несвідомої сфери. Першорядного значення набуває факт інфантильного тяжіння до батьків, адже перший досвід емоційного контакту дитина отримує саме у

сім'ї. Особливої ваги набуває контакт з матір'ю — він завжди неперевершений за емоційною силою впливу, адже як хлопчик, так і дівчинка своє перше емоційно-чуттєве тяжіння відчувають саме до матері [6].

Розуміння того, що «потяги», «імпульси», «інстинкти» енергетично каталізують поведінку, стосується в першу чергу мимовільної активності. Крім того, необхідно враховувати функціональні особливості сфери несвідомого, навантаженої слідами витіснення, які утримуються в покірності опорами. Досить важливим моментом в процесі глибинного пізнання суб'єкта є його результативність, яка напряму залежить від інформації, що отримується в процесі роботи. Тому чим більше діагностично наповнений, а не «шумовий» матеріал об'єктивує поведінку суб'єкта, завдяки діалогічній взаємодії, тим більш достовірним (і об'єктивним) є глибинне пізнання, що констатує повторюваність в поведінці змісту несвідомого. Якщо підтверджується висловлена ним гіпотеза, значить, креативність психолога професійно виправдана, діагностично спроможна і перспективна в поглибленні самопізнання респондента через розширення і уточнення його усвідомлення [1].

Якщо говорити про глибинне пізнання суб'єкта саме за методом АСПП, то ми маємо справу з реальністю, до якої людина мала і не мала відношення, її це відомо і невідомо. Тому, коли довго працюєш і потім виводиш логічний ланцюжок, що веде до глибинної детермінанти, людина говорить: «А я це знав і раніше!» Завжди радісно чути подібне, тому що це ми змогли дізнатися через поведінковий матеріал. Людина не знає наперед, що вона буде говорити при роботі з каменем, малюнком, іграшкою. І коли бачить, що його психіка «пише» своїм неповторним почерком в будь-який його мимовільної активності, це змушує задуматися про значимість таких рефлексивних знань, які він отримує в АСПП. Останнє спонукає людину більш уважно ставитися до всіх своїх вчинків і вчитися прочитувати їх психологічний сенс, чому вона може навчитися в групі АСПП. У неї відкривається перспектива розпізнати того особистісного, внутрішнього «недоброзичливця» для її нинішнього і майбутнього життя, щастя, перспектив. Глибинне пізнання дозволяє побачити, що ж в ньому не виправдано поглинає енергію.

Психоаналіз поведінкового матеріалу дозволяє переконатися, наскільки виправдана ця мимовільна активність. У процесі навчання людина вже має перспективу і можливість вибору в тій чи іншій поведінці, а раніше у неї цього не було. Суб'єкт імперативно запрограмований і імпульсивно давав саме такого роду реакції, які суперечать його свідомим намірам, що і підлягає корекції. В результаті у людини з'являється вибір, вона може чинити так чи інакше. Звичайно, на перших порах після навчання може щось і повторитися, бо ми рефлексивно залежні від сформованих механізмів, але зате є перспектива другого кроку, який виведе ситуацію спілкування на бажані рубежі. Коли у нас з'являється вибір, то відкривається перспектива, а коли ми переконуємося, що наш розум блокований, що у нас немає перспектив на більш продуктивні форми поведінки, це і відкриває перспективи розвитку рефлексивного, соціально-перцептивного інтелекту. У АСПП людина не просто розвиває стандартний, «голий» інтелект, а набуває і рефлексивні знання, які пройшли через цілісне сприйняття на рівні поведінки, емоцій і розуму.

Глибинне пізнання завжди має незавершеність. Відчуття завершеності буває ситуативним, на момент «тут і зараз» і на той матеріал, з яким ми працювали зараз, але це лише є платформою для подальшого прогресивного пізнання. Воно незмінно багаторівневе і порційне [7].

Таким чином, Т. С. Яценко довела, що глибинне пізнання передбачає не лише спонтанність поведінки респондента, а й використання в цьому процесі опредметнених, архетипно-символічних засобів, які можуть бути як невербальними, так і вербальними.

Багаторічні дослідження Т. С. Яценко зумовили висновок, що глибинне пізнання психічного повинно спиратися на знання функціональних особливостей несвідомої сфери, яка має відмінності від свідомого за важливими параметрами, відповідно: симультанність – дискретність; ірраціональність – раціональність; поза часом і простором – темпоральність і топіка, тобто існування в часі і локалізація в просторі.

Доведено, що глибинне пізнання полегшується і стає доступним для свідомого завдяки процесу візуалізації, тобто матеріалізованій самопрезентації суб'єкта за умови спонтанності і невимуженості його поведінки. Процес метафорично-символічної самопрезентації селекціонує (і конденсує) латентні сліди витіснення в їх домінантно-емотивних протистояннях і конкуренції тенденцій, що сприяє економності в часі глибинного їх пізнання.

Також Т. С. Яценко піднесла до рангу необхідної передумови глибинного розкриття сутності феномену психічного, спонтанність і невимуженість поведінки дорослої соціально-орієнтованої людини, що спирається на фактори її внутрішньої детермінації. Інакше кажучи, в психодинамічній парадигмі спонтанність і невимуженість поведінки суб'єкта є засадничим принципом організації глибинного пізнання, що відкриває перспективи вивчення внутрішніх детермінант невимуженої активності психіки.

Висновки. Отже, досить важливо значення для майбутніх психологів має групова психокорекція з її принципами, до яких належить спонтанність поведінки, не є хаотичною, вона спрямовується механізмами позитивної дезінтеграції і вторинної інтеграції. Професійним підґрунтям такої роботи є точність процесуальної психодіагностики, яка має бути багаторівневою, дозованою і процесуально тривалою впродовж усіх занять у єдності з психокорекцією, це забезпечується взаємодією психолога з учасниками пізнання.

Перспективи подальших пошуків потребують вивчення взаємозв'язку активності із психологічними захистами у процесі глибинного пізнання.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Андрущенко В. П., Яценко Т. С. Философско-психологические проблемы методологии познания психики / В. П. Андрущенко, Т. С. Яценко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологія : Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова. – 2012. – № 36 (60). – С. 7–20.
2. Кондратьев М. Ю., Ильин В. А. Азбука социального психолога-практика. / М. Ю. Кондратьев, В. А. Ильин. – М. : ПЕР СЭ, 2007. – 464 с.
3. Основи практичної психології / В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелєва та ін. – К.: Либідь, 1999. – 536 с.
4. Філософія. Навч. посіб. / Л. В. Губерський, І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко та ін. // За ред. І. Ф. Надольного. 3-тє вид., стер. К.: Вікар. – 2002. – 516 с.
5. Ямницький О. В. Роль суб'єктної активності в процесі становлення Професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього практичного психолога / О. В. Ямницький // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Психологія. – 2014. – Т. 19. – Вип. 4 (34). – С. 88–93.
6. Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне навчання / Т. С. Яценко // Навч. посіб. К.: Вища шк., 2004. – 679 с.
7. Яценко Т. С. Проблема глибинного познання психики суб'єкта в визуализированной самопрезентации / Т. С. Яценко // Психотерапия. – М.: ООО «Генизус Медиа». – 2012. – № 10 (18). – С. 22 – 30.

Анастасія ШЕВЧЕНКО

ПРОБЛЕМИ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

(студентка V курсу факультету педагогіки та психології)

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, доцент Рацун О.А.

Сучасний стан в Україні характеризується складною економічною, політичною ситуацією й деяким руйнуванням надій і сподівань великої частини населення, а особливо людей похилого віку, які набувши статусу пенсіонера, лише частково можуть брати участь у житті суспільства.

Процес старіння носить генетично запрограмований характер, що супроводжується віковими змінами в психіці. М.Срмолаєва зауважує з цього приводу, що «старість варто характеризувати не стільки гаснучими здібностями, але, насамперед, якісно відмінною психікою, оскільки розвиток людини є ланцюгом якісних змінювань» [8]

У процесі старіння відбувається й зміна психіки особистості. По питанню про зміну особистості старих людей існує безліч суперечливих думок. Вони відбивають різні погляди дослідників на сутність старіння і на трактування поняття "особистість". Е. Авербух вважає, що: «У людей у пізньому віці, як правило, падає активність, сповільнюються психічні процеси, погіршується самопочуття. У процесі старіння змінюється відношення до явищ і подій, спрямованість інтересів». [1]

Метою нашої роботи є аналіз проблем людей похилого віку та їх соціального захисту, характеристика послуг та напрямів соціальної роботи. На сьогоднішній день, проблеми соціальної роботи зі старими людьми знаходяться в центрі уваги багатьох соціальних інститутів, соціальних і дослідницьких програм, спрямованих на забезпечення прийняттого рівня життя людей похилого віку.

Цій темі присвячено багато різних матеріалів — теоретичних, методичних, дослідницьких, але тема залишається невичерпною і актуальною. Процес старіння є генетично запрограмованим процесом, що супроводжується певними віковими змінами в організмі. В цей період життя людини відбувається поступове ослаблення діяльності організму, зниження сили і рухливості психічних процесів, що знаходяться в тісному зв'язку з фактором фізичного здоров'я. Літні люди не такі сильні і не здатні, як в молоді роки, витримувати тривалі фізичні й нервові навантаження, загальний запас енергії у них стає менше. Різного роду зміни людини як індивіда, що відбуваються в похилому і літньому віці, спрямовані на те, щоб актуалізувати потенційні, резервні можливості, накопичені в організмі в період росту, зрілості та пізнього онтогенезу. Подальші зміни в період геронтогенеза залежать від ступеня зрілості конкретної людини як особистості і суб'єкта діяльності. [3]

Старіння – процес тривалий, що починається з поступового зниження функціональних можливостей людського організму і закінчується смертю. Виділяють три стадії цього періоду: літній вік – чоловіка: 60-74 р., жінки: 55-74 р.; старість – 75-90 років і довгожителі – понад 90 років.

Старість являє собою заключний період людського життя, початок якого звичайно зв'язують з поступовим відходом людини від участі в продуктивному житті суспільства. Точне хронологічне визначення границь старості (тобто визначення вікової межі між зрілістю і старістю) не є можливим через значні індивідуальні розходження в прояві ознак старіння. Ознаки старіння є в поступовому ослабленні усіх функцій організму людини і пов'язані з цілим комплексом соціально-економічних, біологічних і психологічних причин. [4]

Процес старіння носить фізичний, психо-емоційний і соціальний характер. Розуміти зміни, що відбуваються в людині, важливо для того, щоб зберігати позитивне ставлення до неї. Необхідно пам'ятати, що і люди похилого віку можуть насолоджуватися творчим, конструктивним способом життя.

Старіння тісно пов'язане з постійним збільшенням кількості хворих, що страждають на різні захворювання, в тому числі і властивими тільки похилому віку. Спостерігається постійне зростання кількості старих людей, важко хворих, що потребують тривалого медикаментозного лікування, опіки та догляду. Польський геронтолог С.Піотровський вважає, що серед населення віком більше 65-ти років біля 33% складають особи з низькими функціональними можливостями, непрацездатні; віком 80 років і більше – 64%. В.В.Сгоров пише, що рівень захворюваності з віком зростає. У 60 років і більше він перевищує показники захворюваності осіб молодших 40 років у 1,7-2 рази. [5]

Зміна соціального статусу людини в старості, викликана насамперед припиненням або обмеженням трудової діяльності, змінами ціннісних орієнтирів, самого способу життя і спілкування, виникненням ускладнень у соціально-побутовій, психологічній адаптації до нових умов, вимагає необхідності виробітки особливих підходів, форм і методів соціальної роботи з людьми похилого віку. [7]

Найпоширенішими проблемами літніх людей є: розрив основних соціальних зв'язків, зумовлений зниженням соціальної активності, працездатності, виходом на пенсію, віддаленням від батьків дорослих дітей, звуженням інтересів, кола спілкування тощо; проблеми, пов'язані зі здоров'ям (включаючи медико-біологічні (переживання болю і необхідності терапевтичного впливу), матеріальні (нестача коштів на якісне лікування та підтримку життєдіяльності) та психологічні аспекти (приміром, труднощі у самообслуговуванні), а також із наближенням (очікуванням) смерті; соціально-психологічна та морально ціннісна дезадаптація в суспільстві внаслідок зміни сучасної системи соціальних установок і цінностей (включаючи ідеологію, мораль та ін.), зниження рівня толерантності особистості, втрати близьких і, як наслідок, – самотність, самоізоляція, проблеми у спілкуванні; зміна соціального, економічного статусу (престижність особистості, погіршення матеріального становища, низька якість життя, збільшення залежності від інших тощо), питання взаємин з іншими віковими групами; проблеми організації вільного часу та відпочинку; переживання відсутності життєвої перспективи, обмеженість самореалізації та інші психологічні проблеми особистості. [9]

У результаті нашого дослідження було виявлено, що основними проблемами, які турбують людей похилого віку є:

- самотність;
- пошук сенсу життя;
- проблеми соціальної адаптації (скорочення, низький матеріальний рівень);
- проблеми в сім'ях дорослих дітей;
- релігійні проблеми.

Таким чином, люди похилого віку найбільш часто переживають проблему самотності. Вони характеризуються такими особливостями як, пасивність, високий рівень тривоги в більшості ситуацій соціальної взаємодії, відхід від контактів, болісне переживання критики, неприємностей, невдач. Їм властивий високий рівень астеничних процесів, швидка стомлюваність, необхідність додаткового відпочинку для відновлення власних сил

Аналіз літератури з теми дослідження доводить, що соціальна робота з людьми похилого віку знаходиться в сфері загальної уваги, як законодавців, так і соціальних служб. У роботах Є.Холостової "Технологія соціальної роботи", Н.Дементьєвої, Е.Устинової "Форми і методи медико-соціальної реабілітації непрацездатних громадян" та інших дослідників розкриваються різні аспекти організації соціальної роботи з людьми похилого віку, насамперед, проблеми старіння (фізичні, психологічні, соціальні), проблеми людей похилого віку, організація системи соціального обслуговування тощо.

Робота з людьми похилого віку здійснюється на двох рівнях – це: 1) макрорівень (формування соціальної політики з урахуванням інтересів людей похилого віку, створення пенсійних та інших фондів підтримки, формування комплексної системи соціального страхування, медичного, психологічного та консультативного обслуговування); 2) мікрорівень (вивчення умов життя людей похилого віку, рівня та якості надання їм соціальної допомоги). [6]

Отже, головна відповідальність за надання соціальних послуг літнім людям покладається на відділення соціальних служб місцевих органів влади, департаменти соціальних служб, патронажні відділення, регіональні комісії охорони здоров'я та соціального забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авербух Е.С. Расстройства психической деятельности в позднем возрасте. Л. 1969 – 285 с
2. Альперович В.Д. Геронтология. Старость. Социокультурный портрет: Учеб. пособие - М.: Приор: эксперт. бюро. 1998 – 270с.
3. Альперович В.Д. Геронтология. Старость. Социокультурный портрет: Учеб. пособие – М.: Приор: эксперт. бюро, 1998 – 270с.
4. Ермолаева М. Практическая психология старости. - М.: ЭКСМО-Пресс, 2002 – 134 с.
5. Слободчиков В.І., Ісаев Є.І. Основи психологічної антропології. Психологія розвитку людини. Розвиток суб'єктивної реальності в онтогенезі. М.: Шкільна преса, 2000.
6. Титаренко І. О. Соціальний захист людей похилого віку в Україні: теоретичний аспект / І. О. Титаренко // Вісник Черкаського університету [Електронний ресурс] : [зб. наук. ст.]. Вип. 122. Серія Педагогічні науки / М-во освіти і науки України, Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси : Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. – 161 с
7. Холостова Е.И. Социальная работа с пожилыми людьми: Учебное пособие - М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и КО», 2002 – 295с
8. Хрисанфова Е.Н. Основы геронтологии. М. 1999.– 192с.
9. Шахматов Н.Ф. Психическое старение: счастливое и болезненное. М. Медицина. 1996. – 303с. 50.

Катерина БІЛОКОНЬ

**ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ХИМЕРНОЇ ПРОЗИ
(НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ-БАЛАДИ «ДІМ НА ГОРІ»)**

(магістрантка факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор Клочек Г. Д.

Літературна постать В. О. Шевчука та особливості його творчого методу сьогодні викликають підвищений інтерес як широкого кола читачів, так і науковців. І це цілком закономірно, бо творчість видатного художника слова презентує унікальну поетику, багатство глибинних смислів.

Але й до сьогодні вчені дискутують з приводу принципів творчої естетики та глибинного значення образів В. Шевчука. Вивченню поетики прози В. Шевчука присвячені праці таких науковців, як Л. О. Донченко [3; 4], О. В. Дроздова [5], О. П. Карпова [6], П. І. Майдаченко [9], М. Р. Павлишин [11; 12], Р. В. Мовчан [10], Г. О. Полякова [14].

Тож **метою** даної статті є з'ясування художньо-естетичних властивостей химерної прози. Об'єктом дослідження вищезгаданих особливостей обрано роман В. О. Шевчука «Дім на горі».

Химерна проза як особливо організований авторською уявою, фантазією та світобаченням художньо-естетичний універсум, має свої властивості. При цьому різні літературознавці акцентують увагу на певних окремих його рисах, які вважали домінантними.

Отже, **актуальність** теми визначається важливим значенням вивчення творчості В. О. Шевчука, що є гармонійною складовою сучасної української літератури, а також відсутністю уніфікації (недостатньою розробленістю) художньо-естетичних властивостей химерної прози у літературознавчих дослідженнях.

Так, наприклад, О. В. Слюніна визначає головними рисами химерної прози наступні її художньо-естетичні властивості:

- фольклорність і використання міфів,
- наявність фантастичних, химерних образів,
- гумор та сатира, пародія, висміювання офіційної манери викладу,
- історизм із збереженням актуальності та сучасної проблематики,
- постійна присутність автора [17, с. 115].

Учена підсумовує, що, увібравши в себе риси бароко, за своєю суттю химерна проза тяжіє до небарокової: «Ідеться, зокрема, про небарокового героя, який відчуває глибоку самотність, відрив від реальності, усвідомлює марність людського існування, життя такого персонажа переповнене химерами, вічним пошуком істини, це вічний філософ, блазень, мандрівник. Химерній прозі властиві й ознаки, характерні традиції «низового бароко»: грубий гумор, потяг до гри» [17, с. 115].

В. Є. Панченко прикметною ознакою химерної прози визначає неосяжність сюжетного хроносу, несподіване переплетіння різноманітних стильових пластів – ліричних, гротескових, патетичних, іронії тощо [13, с. 5].

А. Й. Горнятко-Шумилович домінантними художньо-естетичними властивостями химерної прози називає творчу орієнтацію письменників на фольклорні традиції, фантазмагоричне перетворення реальної дійсності та використання елементів народної сміхової культури (гумор, бурлеск, фарс), суб'єктивної ліризованої розповіді [2, с. 7].

Крім цього, літературознавець звертає увагу на функціонування химерної прози як засобу психоаналізу, пізнання людини, метафізики її душі, інструменту для дослідження актуальних проблем сучасності, що дає змогу парадоксальним чином наблизитися до життєвої правди, до реалізму, зокрема в химерній прозі Валерія Шевчука [2, с. 11].

Т. В. Коноваленко основними художньо-естетичними властивостями химерної прози визначає поєднання реального з фантастичним, умовним; засобів іронії, гротеску, театральності з елементами фольклорної та міфологічної поетики; дивовижними перетвореннями персонажів, переплетенням марень або снів з дійсністю, зміщенням подій у часі й просторі [8, с. 201].

На думку А. Г. Погрібного, основними ознаками химерної прози є:

- 1) крайня розкутість писання і уяви, що включає, як правило, елемент фантастичності і сміху;
- 2) вільна, але цілеспрямована деформація часово-просторових зв'язків і відношень;
- 3) важливість філософсько-епічної думки [14, с. 25].

О. В. Федотенко жанрово-стильовими ознаками химерних романів називає синтез реального та умовно-фантастичного, який виростає з глибин народної творчості та зумовлює умовність ситуацій, образів, характерів; стилістичну поліфонію, спричинену особливостями оповідної манери; інтелектуально-філософську наповненість творів химерної прози; багату мовну стихію [19, с. 27].

Н. А. Кобилко основними рисами химерного роману називає умовність і пародійність, зазначаючи, що саме умовна атмосфера значною мірою забезпечує своєрідність світовідчуття, ситуацій та образів. Але творці химерної прози не просто використовують певні художні прийоми чи образи, а переосмислюють народнопоетичні методи мислення [7, с. 22].

Яскравим прикладом української химерної прози є творчість В. О. Шевчука, тому доцільно акцентувати увагу й на її художньо-естетичних особливостях.

М. М. Барабаш визначає такі її особливості, як неадекватне постмодерне мисленням, традиційна мисленнєва фабуляризація тексту і водночас розщепленість та мозаїчність традиційних образів, мотивів, архетипів, хронотопних моделей [1]. Ці властивості Шевчукових творів стали основною причиною зарахування їх до традицій української химерної прози 60-80-х років ХХ століття.

Універсалізація образів на основі магічно-реалістичних традицій дає змогу В. О. Шевчуку створювати шедеври, що поєднують барокові та постмодерні риси – «його історіософське мислення гармонійно переплітається із постмодерним еротизмом; а традиційно фабульний хронотоп – із позасюжетними композиційними зміщеннями; психологічні художні деталі, уведені для поглиблення хронотопізму мислення – з архетипами позасвідомого та іншими міфологічними конструктами; і, зрештою, традиційні рецептивні формули, які використовувалися ще в давній українській літературі, ніяким чином не контрастують і не суперечать нововведеним апофатичним фігурам» [1].

У результаті дослідження джерел ми дійшли висновку, що найпродуктивніше для розуміння художньо-естетичних властивостей химерної прози буде звернутися до теорії одивнення, розробленої школою російського формалізму на початку ХХ ст.

Адже власне вся художня естетика химерної прози базується на авторському перетворенні дійсності саме через прийом одивнення. І пародійність, і умовність, і синтез реального з фантастичним, і фастасмагоричне перетворення дійсності і переосмислення художніх методів і прийомів, і використання гумору та гротеску – усе це реалізується письменниками через прийом одивнення. Тому важливо розглянути його сутність.

Термін «одивнення» вперше був використаний В. Б. Шкловським у статті «Мистецтво як прийом» (1917). Популярною стала цитата з цієї статті, що фігурує в багатьох роботах і посібниках, де згадується одивнення: «Метою мистецтва є дати відчуття речі як бачення, а не як впізнання; прийомом мистецтва є прийом «одивнення» речей і прийом ускладненої форми, що збільшує труднощі та тривалість сприйняття, так як процес сприймання в мистецтві самоцільний і повинен бути продовжений» [21, с. 15].

Далі, розмірковуючи про те, як цей прийом реалізований у Л. М. Толстого, Шкловський пише: «Прийом одивнення у Л. Толстого полягає в тому, що він не називає річ її ім'ям, а описує її як в перший раз бачену, а випадок – як той, що в перший раз стався, причому він вживає в описі речі не ті назви її частин, які прийняті, а називає їх так, як називаються відповідні частини в інших речах» [21, с. 15–16].

Однак ці описи (особливо перше) можуть бути застосовані до найширшого ряду засобів художньої літератури, а також і до мови художнього твору взагалі. Висловлювалися думки про те, що під «прийомом «одивнення» і «прийомом ускладненої форми» В. Б. Шкловський передбачав різні явища, але ми на «прийомі утрудненої форми» окремо зупинятися не будемо. Для зручності одивнення, за В. Б. Шкловським, називаємо в рамках цього дослідження прийомом. При цьому ми розуміємо всю багатозначність цього терміна в літературознавстві.

Варто зауважити, що у своїй статті В. Б. Шкловський визначає одивнення вкрай неточно. Ті приклади, якими він ілюструє прийом, значно відрізняються один від одного з точки зору літературознавства. Стверджуючи, що прийом одивнення не є спеціально «толстовським», В. Б. Шкловський усе ж починає розбір одивнення в художній літературі на матеріалі Л. М. Толстого.

Бажаючи «приблизно визначити межі застосування цього прийому, автор статті говорить: «Я особисто вважаю, що одивнення є майже скрізь, де є образ». І додає: «Метою образу є не наближення його значення до нашого розуміння, а створення особливого сприйняття предмета» [21, с. 20].

Із психологічних позицій, В. Б. Шкловський зводить одивнення до паралелізму: «Метою паралелізму, як і взагалі метою образності, є перенесення предмета з його звичайного сприйняття у сферу нового сприйняття, тобто своєрідна семантична зміна» [21, с. 23].

З подальших міркувань В. Б. Шкловського випливає, що одивнення може проявлятися і в незвичних словах, як то: іншомовних вкрапленнях, архаїзмах, «формах, які створюють труднощі для вимови», словах із повторюваними звуками (у поезії), діалектизмах і спеціально вигаданих словах («зарозуміла» мова). Як окремий випадок одивнення розглядається і «тривіальна» мова О. С. Пушкіна в «Євгенії Онєгіні», який, із точки зору сучасників поета, звиклих до піднесеного стилю Державіна, був важким для сприйняття [21, с. 23–25].

О. В. Прищєпа зазначає, що В. Б. Шкловським одивнення використовувалося для позначення прийому, що конкретизує нове бачення предмета зображення в мистецтві, що вириває цей предмет зі звичного контексту його дізнання й робить звичайне, звичне «дивним» [16, с. 215].

Цікавий і актуальний для нас екскурс в історію терміна «одивнення» знаходимо у статті Г. Л. Тульчинського: «...Показова доля терміна «одивнення», теоретичне значення якого почало формуватися порівняно нещодавно, і досі його статус не встановився ще досить жорстко. Викликано це, однак, перш за все стрімкою експансією терміна з досить вузької сфери специфічного аналізу текстів на сферу мистецтва взагалі, а потім гуманітарних та природничих наук» [18, с. 241].

Поняття, виражене терміном «одивнення» вимагає подальшої конкретизації.

Спочатку В. Б. Шкловський використовував його для позначення стилістичного прийому опису, що полягає в називанні речей не своїми іменами, а словами, які зазвичай не використовуються при описі даних предметів і дій. Однак реальний зміст поняття виявився ширшим і пліднішим за його первинне формалістичне тлумачення.

На думку Г. Л. Тульчинського, заслугою В. Б. Шкловського стало вичленення одивнення як специфічного прийому і введення вдалого терміна для його позначення. Чималу роль зіграла і полемічна гострота, з якою В. Б. Шкловський відстоював свою концепцію: «Саме цей «максималізм» і привернув до одивнення увагу Д. Дьїої, побудував з урахуванням одивнення свою концепцію естетичного сприйняття, а також Б. Брехта, з ім'ям якого пов'язано подальше вивчення одивнення [18, с. 242].

У 50-х роках були опубліковані естетико-теоретичні роботи Б. Брехта, ключовим терміном у концепції якого є *die Verfremdung* – переклад Б. Брехтом на німецьку мову «відчуження» із робіт В. Шкловського, з якими Б. Брехт ознайомився у 20-х роках. Спочатку *die Verfremdung* Б. Брехта перекладали як «відчуження», створюючи тим самим додаткову плутанину: філософське поняття «відчуження» – *die Einfremdung* – використовувалося К. Марксом у ранніх рукописах, але із зовсім іншим значенням. Пізніше був вироблений інший переклад – «очуження», яке також закріпилося в літературі, але є по суті тільки зворотнім перекладом терміна «відчуження» [16, с. 216].

Згідно теорії Б. Брехта, ефект одивнення «полягає в тому, що річ... із звичної, відомої... перетворюється на особливу, що кидається в очі, несподівану. Само собою зрозуміле певною мірою стає незрозумілим, але це робиться лише для того, щоб воно стало більш зрозумілим». Б. Брехт знаходить ефект одивнення не тільки в новітньому мистецтві, але і в традиційних китайському і японському театрах, народній творчості, у пам'ятках мистецтва давніх цивілізацій і т. д., вважаючи, що будь-який твір мистецтва так чи інакше, але пов'язаний з одивненням. Розвиток Б. Брехтом «одивнення» як загальноестетичного поняття підготувало ґрунт для його подальшої експансії в сферу не тільки художньої, а й наукової творчості [18, с. 242–245].

Прийом одивнення стає системотворчим для побудови твору химерної прози. Він діє як на сюжетно-фабульному рівні, так і на рівні оповіді, в образотворчості та на рівні підтексту, формуючи додаткові смислові зв'язки оповіді з іншими вимірами художнього світу.

Художній час і простір завдяки використанню прийому одивнення видозмінюється. Час може нівелюватися, повторюватися чи нагадувати минуле. Так, наприклад, у романі В. Шевчука «Дім на горі» оповідь починається із трансформації відчуття героєм тиші і проєкції її на художній простір: *«Тут відчував тишу первозданну, бо не була глуха; можливо, відчувалася так об'ємно, бо звуки гучали напрочуд владно, світ раптом пошириав і просторів для Володимира, тихе світло розлилося по ньому»* [20, с. 7].

Особливе значення має одивнення фіналу твору, що дозволяє читачу самому приймати рішення: що, фантастичне чи буденне має право на існування та відповідає світобудові. У романі «Дім на горі» В. Шевчука до Харона приходить чоловік і сповіщає тому, що він має вмерти. Але автор відразу вказує, що то – тільки окремих момент часу, і вже за мить над Хароном закружляли чудернацькі птахи: *«Але то був тільки мент, бо над ним закружляли раптом великі птахи, що мали крилами ніч, а тілом – небо. І він з жалючим проханням зирнув їм у вічі»* [20, с. 560].

Отже, особливість художньої естетики химерної прози визначає художній прийом одивнення, за допомогою якого письменникам вдається синтезувати в межах одного твору реалістичне із надприродним, фольклорні мотиви та образи із своїм світовідчуттям, перетворити художню дійсність у фантазмагоричну багатовимірну площину, у якій співіснує свідоме та підсвідоме, сучасне та історичне, загальнолюдське та особисте.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Барабаш М. М. Жанрові особливості та образно-стильові доміанти готично-притчевої прози Валерія Шевчука // Волинь – Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем: на честь 70-річчя почесного проф. ЖДУ ім. І. Франка, письменника Валерія Шевчука. – Житомир, 2010. – № 20. – С. 6–22.
2. Горнятко-Шумилович А. Й. Інтелектуалізм прози Валерія Шевчука: автореф. дис. ... к. філол. н.: 10.01.01 – Українська література / А. Й. Горнятко-Шумилович. – Львів, 1999. – 20 с.
3. Донченко Л. О. Міфологема дому як феномен національної ідентичності в прозі В. Шевчука / Л. О. Донченко // Література, фольклор, проблеми поетики: зб. наук. пр. – К.: Твім інтер, 2002. – Вип. 14. – С. 451–458.
4. Донченко Л. О. Філософські мотиви у романі Валерія Шевчука «Дім на горі» / Л. О. Донченко // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 1998. – Вип. 12. – С. 114–118.
5. Дроздова О. В. Композиція роману-балади «Дім на горі» Валерія Шевчука / О. В. Дроздова // Волинь – Житомирщина. – 2004. – № 12. – С. 28–35.
6. Карпова О. П. Демонологічний дискурс прози Валерія Шевчука: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01 / О. П. Карпова; Херсон. держ. ун-т. – Х., 2008. – 19 с.
7. Кобилко Н. А. Особливості химерної прози в контексті української літератури другої половини ХХ століття / Н. А. Кобилко // Сучасна філологія: теорія і практика. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 20-21 березня 2015 року). – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – С. 20–22.
8. Коноваленко Т. В. Магічно-реалістична та химерна проза / Т. В. Коноваленко // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер.: Філологічні науки. – 2016. – Вип. 10. – С. 196–202.
9. Майдаченко П. І. Проза Валерія Шевчука: поетика умовності / П. І. Майдаченко // Радянське літературознавство. – 1988. – № 2. – С. 13–22.
10. Мовчан Р. В. Барокові тенденції в романі Валерія Шевчука «Дім на горі» / Р. В. Мовчан // Укр. мова та л-ра в шк. – 1999. – № 31. – С. 7–9.
11. Павлишин М. Р. «Дім на горі» Валерія Шевчука // Павлишин М. Р. Канон та іконостас / М. Р. Павлишин. – К.: Час, 1997. – С. 98–112.
12. Павлишин М. Р. Мітологічне, релігійне та філософське у прозі Валерія Шевчука // Канон та іконостас: Літературно-критичні статті. – К.: Час, 1997. – С. 143–156.
13. Панченко В. С. Гуси – лебеді і морози 1921 року / В. С. Панченко // Українська мова і література в школі. – 1993. – № 9. – С. 4–8.
14. Погрибний А. Г. Мода? Новація? Закономерність? О «химерном» жанре в украинской прозе // Погрибний А. Г. – Литературное обозрение. – 1980. – №2. – С. 24–29
15. Полякова Г. О. Сюжетні образи та ідейні архетипи як джерело історичної притчі / Г. О. Полякова // Волинь – Житомирщина. – 2004. – № 12. – С. 98–110.

16. Прищепа О. В. Брехтівське розуміння «очуження» та «одивнення» В. Шкловського / О. В. Прищепа // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2013. – Вип. 4. – С. 215 – 217.
17. Слюніна О. В. Українська література ХХ століття: навч.-метод. посіб. для студ. 1-го курсу, які навчаються за напрямом підготовки 6.020303 – Філологія (кредит.-модул. система) / О. В. Слюніна. – Х.: Вид-во НУА, 2014. – 156 с.
18. Тульчинский Г. Л. К упорядочению междисциплинарной терминологии // Психология процессов художественного творчества. – Л.: Наука, 1980. – С. 241 – 245.
19. Федотенко О. В. Інтерпретація українського химерного роману другої половини ХХ століття в літературознавчому дискурсі: жанрово-стильовий аспект / О. В. Федотенко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. – 2013. – № 4(2). – С. 20 – 30.
20. Шевчук В. О. Дім на горі: Роман / В. О. Шевчук. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. – 561 с.
21. Шкловский В. Б. О теории прозы / В. Б. Шкловский. – М.: Советский писатель, 1983. – 384 с.

Олена ВІНІЧЕНКО

СТАТУС МІКРОТОПОНІМА В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ (на прикладі мікротопонімії села Мала Помічна Новоукраїнського району Кіровоградської області)

(магістрантка факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Волчанська Г. В.

Мікротопонімами вважаються власні назви (ВН) дрібних географічних об'єктів, таких як мікрорайони (кутки), вулиці і площі, поля і ліси, струмки і ставки тощо. Залежно від того, де знаходяться денотати, розрізняються **пагоніми** й **урбаноніми** (найменування територій відповідно в сільській та міській місцевості). Із-поміж пагонімів, які безпосередньо є предметом нашого дослідження, виокремлюються **агороніми** (ВН площ, ринків: *Коло моста*), **агрооніми** (ВН нив, полів: *Костяниха*), **годоніми** (ВН вулиць, провулків: *Третя бригада*), **каньйоніми** (ВН глибоких ярів: *Мельницький яр*), **кварталоніми** (ВН окремих кутків: *Хутір*), **некроніми** (ВН місць поховання: *Старий цвинтар*), **пастіоніми** (ВН пасовищ: *Ставки*), **планоніми** (ВН долин і рівнин: *Долинка*), **тумулоніми** (ВН горбів, пагорбів: *Середній горб*) тощо [10, с. 38 – 39]. Сюди не включені ВН дрібних гідрооб'єктів – **мікрогідроніми**; натомість розглядаються найменування сільських споруд промислового призначення – **агротехніконіми** (*Верхній магазин*), приміщень для домашніх тварин – **стабулоніми** (*Цівківський курник*) та млинів – **моліноніми** (*Люцький млин*) [10, с. 42], які безпосередньо пов'язані з мікротопоніміконом.

Мікротопонімічні розвідки в українському мовознавстві останнім часом значно активізувалися, що підтверджують, зокрема, дисертаційні роботи В. Ф. Баньої, О. Б. Галай, О. В. Заїнчовської, Н. І. Лісняк, Р. О. Ляшенка, О. І. Михальчук, Н. В. Сокіл, І. Г. Чеховського та інших дослідників. Проте територія Центральної України ще не була об'єктом детального вивчення, що й зумовлює актуальність теми нашої розвідки, присвяченої аналізу мікротопонімікону села Мала Помічна, розташованого в Новоукраїнському районі Кіровоградської області.

Об'єктом дослідження стали малі географічні назви села Мала Помічна. **Предметом** – семантико-мотиваційні особливості мікротопонімів села Мала Помічна.

Метою наукової роботи є визначення семантико-мотиваційних особливостей мікротопонімів села Мала Помічна.

Реалізація мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) визначити місце мікротопоніма в системі топонімів; 2) проаналізувати семантико-мотиваційні особливості мікротопонімів села Мала Помічна.

Вивчення мікротопонімів має велике значення не тільки для мовознавства, а й для інших галузей знань, таких як історія, географія. Мікротопоніми – це нестійкі утворення, значна їх частина вийшла з офіційного вжитку і живе тільки в пам'яті народу. Слід зауважити, що під час трактування сутності цього поняття виникають певні складнощі, проблемним є також окреслення загальних і специфічних ознак мікротопонімів, оскільки ґрунтовних праць, у яких би глибоко розглядалися такі питання, у вітчизняній ономастиці практично немає.

Незважаючи на те, що вперше термін «мікротопонім» уводить О. С. Мельничук ще в 1957 році (Топоніміка Кодимського району Одеської області), і зараз серед топонімістів є різні погляди на його використання.

Низка науковців не виокремлюють мікротопонім як окремий підклас топонімів. Наприклад, не бачив потреби в уживанні останнього К. Й. Галас. У «Словнику лінгвістичних термінів» Д. І. Галич та І. С. Олійник [2] також не виділяють це поняття.

Більшість ономастів навпаки стверджують потребу у використанні терміна, при цьому виділяючи низку ознак мікротопонімів, що дозволяє зарахувати їх в окремий клас власних географічних назв. Наприклад, В. А. Никонов мікротопонімами вважає «назви дрібних об'єктів: джерел, гаїв, полів, лугів, ярів, доріг, мостів, криниць, частин населених пунктів» [6, с. 46-47]. О. В. Суперанська стверджує, що «це індивідуальні назви невеликих природних або штучно створених об'єктів, більшість яких відбиває їх характер та властивості» [9, с. 48]. Н. В. Подольська дає наступне визначення мікротопоніма: «Власна назва (частіше) природного фізико-географічного мікрооб'єкта, (рідше) створеного людиною, який має вузьку сферу вживання, що функціонує лише в межах мікротериторії, відома вузькому колу людей, які живуть поблизу названого мікрооб'єкта, зокрема мікрогідронім, мікрооїконім, мікрооронім, мікрохоронім, назви урочищ, господарських угідь, мікроспоруд (колодязів, мостів, будок, вишок, кордонів, мисливських будиночків тощо)» [7, с. 83]. Аналогічна дефініція пропонується у Словнику української ономастичної термінології

Д. Г. Бучка та Н. В. Ткачової: «Власна назва невеликого найчастіше природного фізико-географічного, рідше створеного людиною об'єкта, земельної ділянки господарського призначення, яка (назва) має вузьку сферу застосування: функціонує в межах лише певної мікротериторії, відома вузькому колу людей, які живуть поблизу названого мікрооб'єкта; мікротопоніми – це назви урочищ, полів, гаїв, лісів, частин лісів, лук, господарських угідь, мікроспород (колодязів, мостів, будок, вишок, зимівель, кордонів, мисливських будиночків тощо); до складу мікротопонімів нерідко зараховують ще мікрогідроніми, мікроороніми, мікрохороніми» [1, с. 121-122].

Одним із найважливіших питань, яке залишається не вирішеним науковцями, – це чітка межа між мікротопонімом і топонімом, тобто визначення складників мікротопонімії. Не можна, наприклад, погодитися з топономастами Болгарії, які включають до складу мікротопонімікону всі річки довжиною до 50 км. Спроби провести чітке розмежування є схоластичними, оскільки межі мікротопонімії умовні. [6, с. 47].

Для створення чіткої терміносистеми, характерної для мікротопоніміки, варто насамперед розмежувати терміни «мікротопонім», «макротопонім» та «топонім».

О. В. Суперанська пропонує розмежувати ці терміни за особливими критеріями, непов'язаними із величиною об'єкта. Вона дає своє визначення мікротопонімів і вважає, що це назви об'єктів, які не зберігають свою назву за межами вузького кола людей, які проживають на певній території [9, с. 43]. Дослідниця стверджує, що це вищий ярус мікротопонімів, який пройшов відповідну еволюцію, тобто це всі зафіксовані назви, відбиті на картах і відомі більш широкому колу мовців. Макротопоніми – це найвищий ярус, часто невідомий місцевому населенню, яке використовує власні топоніми та мікротопоніми. Саме цей факт свідчить про те, що кожен із виділених ними ярусів мають своє значення, свої «зони», які використовуються своїм колом жителів. При цьому в реальних життєвих ситуаціях ці яруси зазвичай не перетинаються, а назви мікро-, власне-, макротопонімічних об'єктів рідко коли перетинаються в розмовних ситуаціях. На топонім зміна населення впливає не завжди, проте за такої умови мікротопоніми зазвичай зникають [9, с. 46-47].

При розмежуванні потрібно, безумовно, звертати увагу не на точні просторові характеристики об'єкта в географічному аспекті, не на чіткі розмежування мікротопонімії з теоретичного погляду, оскільки потрібно пам'ятати про особливості кожного регіону, а на реагування місцевого населення на певний об'єкт. Саме в цьому буде відбиватися розмежування макротопоніма, топоніма та мікротопоніма.

Заслугове на увагу і те, що характеристика назв об'єктів за величиною представлена по-різному: мікро-, власне-, макро- [9, с. 48]; мікро-, мезо-, макро- [Торчинський, с. 12]. Крім того, проблематичним є використання двох термінів на позначення одного поняття – дрімонім [10, с. 53] та дримонім [5, с. 10]. Узагалі, ситуація щодо окреслення меж певного поняття у складі назв дрібних географічних об'єктів потребує реального вирішення, оскільки однакові об'єкти входять до різних топонімічних рівнів. Це можна проілюструвати назвами вулиць. М. М. Торчинський для власних назв шляхів сполучення поза населеними пунктами пропонує термін віонім (від лат. *via* – «дорога, шлях, вулиця» [10, с. 163]). Для номінації міських об'єктів використовується термінопозначення «урбанонім» (від лат. *urbanus* – «міський») у значенні «власна назва будь-якого міського топографічного об'єкта, зокрема агоронім, годонім, хоронім міський, еклезіонім, ойкодомонім» [7, с. 139]. Безпосередньо об'єктом назв лінійних денотатів, зокрема проспекту, вулиці, лінії, провулка, бульвару, набережної, є годонім [7, с. 52]. При цьому О. В. Суперанська зазначає: «Назви вулиць важко віднести до мікротопонімів. Це є синтез багатьох топонімічних типів» [9, с. 46]. Дослідниця пояснює властивість та функцію вулиці в історичному аспекті, зазначаючи, що сучасне схематичне розташування міст досить схоже на колишні міста Близького Сходу. Саме в них головною одиницею була не вулиця, а квартал. Вулиця здебільшого виконувала функцію дороги. У XIX ст. зростає роль транспортних засобів, міста розширюються за рахунок ближніх сіл, де вулиці почали виконувати роль дороги. Другорядність вулиць до XVII ст. підтверджує і В. С. Кусов, який на старих планах Москви віднайшов нечіткі, описові назви вулиць: вул. Троїцького подвір'я, вул. Від Никольських воріт. Найдавніші внутрішньоміські назви Москви – назви урочищ, на яких або біля яких розташовувались будинки [9, с. 69-82]. По суті, О. В. Суперанська зазначає другорядність вулиці в населених пунктах, здебільшого керуючись історичним аспектом.

Саме з цього погляду постає проблема вдосконалення критеріїв та принципів аналізу фактичного матеріалу. У 1964 р. в Москві було зібрано спеціальну нараду, присвячену вивченню мікротопонімії, яка була організована філологічним факультетом Московського інституту і Топонімічною комісією Московського філіалу Географічного гуртка. Зроблено висновок, що різні науки в коло свого вивчення залучають назви дрібних географічних об'єктів, що призводить до суперечностей у термінологічній сфері і створює різні проблемні ситуації під час трактування самого явища. Історики, географи під час вивчення цього явища використовують свою термінологію, що ґрунтується на власних теоретичних засадах, правилах та переконаннях певної науки. Досить часто дані різних наук змішуються, тому і виникають суперечності та неоднозначності у трактуванні. У своїй доповіді на засіданні «Принципы топонимики» Б. В. Гордунг запропонував розрізняти науки суміжні та комплексні, такі як топонімія [3, с. 124-126]. Однак це не означає, що вклад усіх цих наук однаковий. Топонім не існує без номенклатури (об'єкта, що називається), саме цей об'єкт вивчається географією. Дослідження топоніма виявляється в його змісті, змінах, що відбиті в історії, але теж через мову. Назва – слово, факт мови, а не географії й історії. Цей факт специфічний, для вивчення якого лінгвістичних знань без спеціально-топонімічних недостатньо. Тому, хто береться за вивчення топонімів, мало бути лінгвістом, географом, істориком, він має бути топонімістом [6, с. 164-165]. Методи і

завдання вивчення топонімії, зокрема мікротопонімії, у різних наук неоднакові. Історики та географи у коло свого вивчення залучають не всі назви, а лише ті, які цікавлять їх: історики – назви, пов'язані з історичними подіями, історичними місцями; географи – назви, пов'язані із просторовими характеристиками, і лише топоніміка як розділ мовознавства займається вивченням усіх назв об'єктів.

Номінації будь-яких об'єктів, а особливо мікротопоніми, близькі до розмовної мови, ховають в собі різноманітні традиції, звичаї, притаманні лише певному народу. Досить часто фіксуються мікротопоніми із символічною мотивацією, і лише людина, яка є носієм певного менталітету, може розкодувати їх. Для вивчення певної території, як писав Н. О. Сумцов, потрібна людина, яка добре знає певну територію, її властивий менталітет людей, які проживають на цій території, тобто ця людина повинна бути близькою як для території, так і для людей, які проживають на ній [8, с. 480].

Неодноразово перед топонімістами постає і проблема графічного оформлення зібраного матеріалу. Взагалі вважається, що мікротопоніми є відбиттям мовних процесів. Існує така закономірність: різні мовні процеси, насамперед фонетичні, у топонімічних назвах відбуваються набагато повільніше, ніж у загальних назвах. Саме тому було б доцільно записувати мікротопоніми фонетичною транскрипцією, що дає можливість найточніше передати вимову певного оніма.

Отже, на природу мікротопоніма були різні думки мовознавці у процесі становлення ономастики. На сучасному етапі розвитку лінгвістики більшість учених визначають мікротопонім як окремий клас власних назв. Проблемним залишається питання визначення чітких меж мікротопонімії. У зв'язку з чим варто розмежовувати близькі поняття мікро-, макро- і топонім.

Етимологія окремих мікротопонімів (насамперед мікроойконімів та мікрогідронімів) села Мала Помічна наведена у „Словнику народних географічних термінів Кіровоградщини” за редакцією Т. В. Громко, В. В. Лучика, Т. І. Поляруш [4]. Наше дослідження стосується лише **годонімів** (ВН вулиць), і таких номінацій нами зафіксовано 7 одиниць.

До 80-х рр. ХХ ст. село було поділено на кутки:

Гальорка – поход. від загальної назви гальорка (верхні яруси театру, цирку та ін.), тобто віддалена частина села.

Хутір – основна, центральна частина села на території якої магазин, клуб.

Біличеве – інший бік села, назва походить від прізвища сім'ї, яка там мешкала.

У 1983 р. з'являються назви вулиць, частина яких традиційна для території Радянського Союзу: *вулиця Гагаріна, вулиця Жовтневої Революції (центральна), вулиця Кірова, вулиця Островського, вулиця Пушкіна*. Інші дві вулиці мають нейтрально забарвлені назви – *вулиця Садова та вулиця Степова*, які є традиційними для сільської місцевості.

У 2016 р. у зв'язку із Законом України „Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки” відбувається перейменування вулиць, пов'язаних з радянською символікою: *вулиця Жовтневої Революції перейме нова на Центральну; вулиця Кірова – Зелена; вулиця Острогського – Грушевського*.

У селі не прижилися традиційні для радянської влади меморіальні назви вулиць, які продовжують номінуватися, як і раніше, за кутками. Кварталонами є або онімізовані словосполучення типу „порядковий числівник + господарська одиниця” (*Третя бригада, Четверта бригада*) чи назви певних територій (*Хутір, Центр*, а варіант – *Коло моста, Коло автобусної*).

Таким чином, основними мотиваційними відношеннями, як і для більшості інших територій, є локативні (для історичних назв кутків та сучасних назв вулиць) та сутнісні (для назв вулиць часів радянського Союзу та сучасної назви вулиці Зелена). Жодної вулиці безмотиваційно не названо, оскільки називання відбувається органами місцевої влади, тобто офіційно.

Потребують подальшого вивчення й інші класи мікротопонімів, зокрема – й неофіційні (народні) власні назви дрібних об'єктів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бучко Д. Г. Словник ономастичної термінології / Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова. – Х.: Ранок–НТ, 2012. – 256 с.
2. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К.: Вища школа, 1985. – 360 с.
3. Гордунг Б. В. Принципи топоніміки / В. Б. Гордунг. – М., 1962. – С. 124–126.
4. Громко Т. В. Словник народних географічних термінів Кіровоградщини / Т. В. Громко, В. В. Лучик, Т. І. Поляруш. – К.: Кіровоград, 1999. – 222 с.
5. Маруніч І. І. Топоніми в ідіостилі письменника: автореф. дис. ... канд. філол. наук 10.02.01 – укр. мова / І. І. Маруніч. – К., 1994 – 18 с.
6. Никонов В. А. Введение в топонимику / В. А. Никонов. – М.: Наука, 1965. – 180 с.
7. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – М.: Наука, 1988. – 192 с.
8. Сумцов Н. О. Малорусская географическая номенклатура / Н. О. Сумцов // Киевская старина: исторический журнал. – Выпуск V. – К., 1886. – С. 456–489.
9. Суперанская А. В. Что такое топонимика? / А. В. Суперанская. – М.: Наука, 1985. – 175 с.
10. Торчинський М. М. Українська ономастика : навчальний посібник / М. М. Торчинський. – К.: Міленіум, 2010. – 228 с.

Дар'я ВІТРИЧЕНКО

ОСОБЛИВОСТІ РЕДАГУВАННЯ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІХ ВИДАНЬ СУЧАСНИХ ПИСЬМЕННИКІВ

(студентка IV курсу факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – Пикалюк Р. В.

Художнє редагування можна ототожнити із творчим та оригінальним процесом оздоблення авторського оригіналу. Зміни під час такого редагування відбуваються як з текстовим наповненням майбутнього художнього видання, так і з його зображальним рядом. Під час удосконалення змісту книги редактор також майстерно вмонтовує до її складу різноманітні декоративні та зображальні елементи, які роблять роботу письменника завершеною та цілісною. Редакторське опрацювання оригіналу та його подальше оздоблення передбачає собою роботу, мета якої — створення цілісної концепції видання. Редактор формує обличчя твору автора, професійно оформлює єдину стилістику оригіналу, займається ствердженням так званого «паспорту видання», до якого відносять загальні відомості та проекти зі створення обкладинки, титулів, заставок, кінцівок тощо. Редагування літературно-художніх видань передбачає також серйозну роботу професіоналів над графічними елементами видання, утвердження графічної концепції (фотографій, рисунків, за необхідності креслень, планів тощо). Об'ємність роботи редактора над підготовкою до виходу у світ художнього видання також залежить і від зовнішніх чинників. До таких чинників належить фінансова спроможність видавництва, повнота редакційного штату, досвідченість працівників видавництва.

Мета статті: розглянути основні чинники, що визначають специфіку редагування літературно-художніх видань сучасних письменників

Навчальна і наукова література пропонують різні підходи щодо визначення поняття «художнє редагування». М. С. Тимошик у своїй статті «Художнє редагування у видавничій справі та журналістиці: до проблеми формування терміносистеми» вказує на величезний вплив іноземних віянь стосовно формування єдиного визначення художнього редагування, як терміна. Іноземна терміносистема вказує на прямий зв'язок художнього редагування із художнім оформленням видання, його дизайном. Незважаючи на це, процеси, які входять до редагування художніх видань залишаються незмінними [1]. Науковці прийшли до спільного висновку про те, що такий процес обов'язково включає в себе складання проекту художнього оформлення, його аналіз та втілення у конкретному видавничому продукті на ринку. [2, 3, 4]

Згідно із думкою науковців, можна говорити про художнє редагування, як про послідовні дії видавничих працівників, насамперед художнього редактора та редактора, щодо обґрунтування єдиної концепції видання, гармонійності його текстової та зображальної складової.

Сучасна література у порівнянні із класичною має достатньо суттєвих відмінностей. Стосуються такі відмінності і етапу редагування авторського матеріалу перед виходом його у якості повноцінного видання. М. С. Тимошик у своєму посібнику «Як редагувати книжкові та газетно-журнальні видання» [5] вказує на те, яким чином раніше ідеологізація впливала на якісну редакційну підготовку видання. Класична література у ті часи переживала численні скорочення та виправлення, а видання сучасних авторів отримували правки здебільшого мовно-стилістичного, структурного характеру. Робота редактора у ті часи вважалась продуктивною при внесенні в оригінали великої кількості правок, від чого залежала власне сама якість роботи професіонала над текстом. У Радянському Союзі йшлося здебільшого про так зване «смакове редагування», аніж про об'єктивну оцінку тексту. М. С. Тимошик наголошує, що нерідко такі виправлення призводили до того, що автор твору просто не впізнавав свого стилю на сторінках опублікованого видання.

У сучасному видавничому процесі варто говорити про три основні ознаки, на основі яких визначається читацька аудиторія художніх видань. Серед таких ознак виділяють:

- вікову ознаку, яка передбачає написання матеріалу для конкретної цільової аудиторії (дітей, молоді або дорослого читача);
- професійну ознаку, за якою видання можна класифікувати як літературу для професійного читача, літературознавців, фахівців суміжних областей та для непрофесійного читача;
- психолого-педагогічну ознаку, за якою видання поділяються на літературу для читачів з визначився смаком, читачів з односторонньою спрямованістю, читачів з відносно гармонійним розвиненим художнім смаком;

Дослідник видавничого ринку художніх видань Б. Я. Бухштаб вважає неможливим повне врахування усіх можливих критеріїв таких видавничих продуктів. На його думку, доцільним буде врахування лише найголовніших типологічних ознак художньої літератури. До таких визначальних ознак Бухштаб відносить поділ літератури на три роди: епос, лірику та драму. Відповідно до такої класифікації редактору й слід розробляти концепцію реагування авторського оригіналу. [6]

На процес редакторського опрацювання твору письменника впливає також і жанрова типологія матеріалу автора. Такий вплив проявляється у самому характері підготовки тексту, складі видання, його обсязі, структурній частині, характері довідкового матеріалу.

Групування літературно-художніх видань ведеться за повного врахування ступеня складності опрацювання редактором авторського оригіналу та особливостей підходу до роботи над текстом майбутнього видавничого продукту. Найбільш складним для редагування та опрацювання при редакційно-видавничій підготовці вважають академічне видання, яке вимагає від фахівців детального опрацювання кожної деталі, досвідченої текстологічної підготовки із обов'язковим обґрунтуванням усіх рушень щодо

можливої зміни або заміни текстових фрагментів. Робота над таким виданням передбачає складання найскладнішої системи коментарів, яке є неможливим без чудової обізнаності у творчості самого письменника.

Дещо інший, особливий характер у редагуванні літературних пам'яток старовини, які вимагають від редактора особливої текстологічної роботи, а також високої кваліфікації укладачів видання, які мають вчитати рукописи, провести роботу над звіркою їх можливих версій, а також написати ґрунтовний історико-літературознавчий коментар.

Відповідально слід ставитись й до редагування нових видань або тих, що заново готуються вийти на книжковий ринок. У такому разі слід не забувати про звірку із раніше виданими екземплярами та іншими можливими джерелами тексту. Говорячи ж про підготовку матеріалів сучасних авторів, редактор має пам'ятати про необхідність складання супровідного апарату видання.

Здобуття Україною незалежності суттєво змінило і становище редакторського опрацювання авторських оригіналів у видавничій справі. “У видавництвах усе частіше стали з'являтися менш талановиті, але амбітні й “пробивні” щодо фінансового забезпечення видання автори, для яких головне – будь-що побачити книгу надрукованою”. [5] Співпраця з такими авторами інколи може поставити під загрозу репутацію цілому видавництву, адже нерідко такі молоді таланти просто вимагають друкувати оригінал без внесення до нього жодних правок. Виходом із такої делікатної ситуації слугує примітка на звороті титульної сторінки, у якій зазначається те, що видання підготовлене до друку в авторській редакції. Таке рішення є не лише компромісом між автором та видавництвом, а й оберігає видавця від втрати авторитету та поваги своїх читачів.

Контракти із такими авторами несуть легкий прибуток, але не забезпечать авторитету, особливо молодому видавцеві. Саме тому М. С. Тимошик не радить формувати свій редакційний портфель саме з таких творів. Найкращим та безпрограшним варіантом у такій ситуації завжди залишається вміння видавця та редактора переконати автора у тому, що правка не лише не нашкодить його творові, а й доповнить його змістову частину, зробить його зрозумілішим для читацької аудиторії.

Досить часто можна зустріти думку про те, що долею авторського оригіналу опікується виключно рецензент, який дає йому оцінку. Через це деякі науковці припускають, що у редагуванні художньої літератури немає сенсу, адже такий твір вже отримав оцінку від рецензента. На противагу таким думкам видавці та редактори наголошують на тому, що рецензент виконує у редакційно-видавничому процесі лише роль консультанта і допомагає видавцеві вирішити доцільність подальшого втілення рукопису у видавничий продукт. Рецензент наводить переваги та вказує слабкі місця твору, висловлює свою компетентну думку щодо рекомендації його до друку. Однак остаточне рішення щодо реалізації продукту залишається виключно за видавцем, а за якість книги повну відповідальність несе лише редактор.

Опрацьовувати авторський оригінал необхідно за заздалегідь визначеною схемою. Науковець, використовуючи конкретні приклади з видавничої практики, пропонує звернути увагу на наступний алгоритм дій редактора:

- перший етап стосується усунення типових недоліків, які прослідковуються редактором у структурній та змістовій частинах;
- наступним кроком стане робота над концепцією ілюстрування видання, адже вдале оформлення не лише підвищить інтерес до видання, а й суттєво його покращить;
- після розробки концепції ілюстрування слід перевірити достовірність фактів художньої розповіді, адже навіть найдрібніші деталі можуть зіпсувати загальне враження від прочитання цілого твору;
- і насамкінець не варто забувати і про мовну культуру тексту, яка має бути на високому рівні, аби не розчарувати свого читача.

Серед типових недоліків сучасних літературно-художніх текстів М. С. Тимошик називає багатослів'я, нелогічність сюжетного розвитку подій, неточність поданих характеристик, двозначність, недотримання принципу єдності у формуванні структури тексту. [5]

Міра втручання редактора у роботу автора залежить від багатьох факторів, у тому числі наскільки “спільною” може бути їх робота над текстом. Редактор не лише допомагає автору якнайкраще втілити задум, а й глибоко аналізує його роботу, пропонує варіанти її покращення, удосконалення окремих частин чи сюжетних ліній. Злагоджена робота автора та редактора — запорука успіху видання на видавничому ринку, адже від автора текст отримує свою унікальність та новизну, а від редактора — завершеність форми та змісту. Успіх спільної роботи цих найважливіших персон у долі майбутнього видання залежить також і від психологічної сумісності, досвіду роботи у подібних проєктах. У багато чому “безболісний” для автора редакційний етап підготовки видання залежить від ступені його самостійності і здатності одноосібно покращувати свій текст. У такому випадку завдання редактора полягає у тому, щоб вказати слабкі місця рукопису та пояснити їх автору. Подальше редагування відбувається творцем тексту, який за узгоджений проміжок часу приносить на опрацювання вже поліпшений його варіант.

Дещо складніше співпрацювати із новачком у літературному процесі. Інколи, такі новачки змушені ставати письменниками в силу обставин. Такі випадки стосуються непересічних особистостей, життєві історії яких вражають і надихають інших. За кордоном такими майбутніми письменниками опікуються літературні агенти, котрі розшукують нетипові історії звичайних людей, які цілком можуть стати світовими бестселерами. Редакційний процес таких майбутніх видань починається із розробки спільної концепції, планування основних розділів видання, його сюжетної лінії. У процесі написання тексту молодим письменникам допомагають досвідчені літератори, працівники літературних агентств, котрі не лише

вдосконалюють текст, а й роблять попередню обробку і правку виявлених помилок. У нашій країні вся робота над подібними авторами проводиться безпосередньо редакторами, які є універсальними помічниками стосовно усіх етапів створення тексту.

Але навіть якщо автор у літературному середовищі вже давно не новачок слід зважати на те, що можливості у кожній творчій людини абсолютно різні. Є люди, котрі схильні до написання творів, є обдаровані автори, є справжні таланти, які необхідно розкрити, а є просто генії своєї справи. У своїй роботі над художнім виданням редактор має не виходити за рамки своїх можливостей, він зобов'язаний вказати на недоліки у художній структурі, але ніяким чином не змінювати текст “на власний смак”. Така робота над оригіналом від автора є достатньо трудомісткою. Однак зауваження від редактора інколи можуть призвести до істотних змін письменником сюжетних ліній або навіть цілих фрагментів тексту. Завдяки досвідченості та літературному смаку редакторові краще пояснити недолік твору з точки зору читача, пояснити які епізоди залишаться незрозумілими реципієнту у разі ігнорування рекомендацій.

Літературне редагування, зазвичай, не змінює істотно сам зміст твору. Така редакційна підготовка лише дає комплексний аналіз авторського твору як завершеної системи. Головне правило гарного і кваліфікованого редактора полягає у тому, щоб у жодному разі не нав'язати письменникові свого сюжету.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бухштаб Б. Я. Проблемы типологии литературно-художественных изданий / Б. Я. Бухштаб // Книга: Исследования и материалы. – Сб. 32. – М.: Наука, 1976. – С. 5 – 36.
2. Мильчин А. Э. Издательский словарь-справочник / А. Э. Мильчин. – М.: Юристъ, 1998. – 472 с.
3. Огар Е. Українсько-російський та російсько-український словник-довідник з видавничої справи / Е. Огар. – Львів: Палітра друку, 2002. – 264 с.
4. Словарь издательских терминов / Рук. авт. кол. Ф. Сонкина. – М.: Книга, 1983. – 188 с.
5. Тимошик М. С. Художнє редагування у видавничій справі та журналістиці: до проблеми формування терміносистеми / М. С. Тимошик // Український інформаційний простір: Науковий журнал Інституту журналістики і міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв. – № 1. – У 2-х ч. – Ч. 1. – К.: КНУКІМ, 2013. – С. 157 – 163.
6. Тимошик М. С. Як редагувати книжкові та газетно-журнальні видання: практичний посібник / М. С. Тимошик. – К.: Наша культура і наука, 2012. – 383 с.

Катерина ДОЛИНСЬКА

ІСТОРИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРЕСИ ЄЛИСАВЕТГРАДА КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

(студентка IV курсу факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – кандидат наук із соціальних комунікацій, ст. викладач Базака Р.В.

Преса завжди була унікальним масовокомунікаційним та соціокультурним феноменом. Вона посідає важливе місце в духовній, громадсько-політичній, культурній сфері життя нашого суспільства. Регіональні періодичні видання фіксують та відтворюють особливості процесу історичного розвитку нашого краю. Преса Кіровоградщини другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття є маловивченою. Її дослідження значно розширюють наукові уявлення про складні процеси розвитку та становлення системи масового інформування України.

Історії регіональної журналістики приділена увага у розвідках Р. Базаки, В. Боська, Н. Романюк, В. Крижанівського, О. Класової, О. Чуднова, С. Шевченка та інших.

У 1874 році зародженню періодичної преси на Кіровоградщині сприяла низка соціокомунікаційних, загальнодержавних та регіональних історико-культурних передумов. У другій половині ХІХ століття в Єлисаветграді стрімко починають формуватися та розвиватися інтелектуальні сили. З приїздом М. Кропивницького, І. Тобілевича та інших культурних діячів починають формуватися українофільські гуртки. «Своєю ідейно-політичною, художньо-культурною діяльністю гуртківці створювали навколо себе український простір, якого так не вистачало в умовах Російського імперського поневолення, до їх числа постійно приєднувалися небайдужі люди, громадські та культурні діячі, інтелігенція, учнівська молодь, і головне, що їх творчість була затребувана у місцевого населення» [1, 61]. Також, стрімко почала розвиватися мережа початкової та середньої освіти. На той час, навчальні заклади помітно впливали на розвиток громадсько-культурного та суспільно-політичного життя суспільства.

Першою типологічною групою, що зародилася на теренах Кіровоградської області, стала офіційна преса, поява якої пов'язана з розвитком адміністративної системи, структур влади та міського самоврядування [1, 67].

Суспільні процеси спонукали до розвитку масовокомунікаційної сфери. Згодом владні структури зрозуміли, що дуже важливо мати свій друкований орган, який інформував би жителів міста про важливі рішення та діяльність влади, сприяв би становленню комунікації серед членів управи.

Значно посприяв зародженню офіційної преси Єлисаветграда міський голова С. Турчанов, який 7 серпня 1874 року запропонував затвердити упорядковані підготовчою комісією обов'язкові правила для міських жителів. Міська дума вважала, що нормативні акти потребують ретельного та всебічного вивчення, з ними потрібно ознайомитися до засідань, тому доручили міській управі надрукувати потрібну кількість брошур та розіслати їх для перегляду гласнимі [4, 15].

18 листопада 1871 року при затвердженні інструкції міської управи міська дума постановила: «...надати управі клопотання про дозвіл на видання «Городского Листка» не більше двох разів на тиждень, за повної відповідальності міського голови, в якому розміщувати постанови думи, приватні оголошення та різні

корисні відомості» [4, 115]. Міська управа подала губернатору клопотання про дозвіл видавати «Елисаветградский Листок» в кількості 1500 примірників два рази на тиждень (по вівторках та суботах), з правом друкувати в ньому всі доповіді, оголошення, розпорядження й постанови міської думи та управ, а також приватні оголошення та інші суспільно корисні відомості. Передплата для міських жителів мала складати 3 карб. на рік, на півроку – 2 карб., для жителів інших міст – 4 карб. на рік та 2, 50 – на півріччя [4, 115].

Перший номер «Елисаветградського городского листка» вийшов 15 червня 1874 року. Видання виходило два рази в тиждень під редакцією міського голови С. Турчанова та попередньою цензурою губернатора, вартість передплати залишилася такою, як планувалося в 1871 році [4, 116].

Міський голова постійно усвідомлював вузькість програми, не відповідність тематичного діапазону видання потребам міста, тому прохав дозволити додати до програми такі пункти: 1) дозволити друкувати в «Елисаветградском листке» оголошення судових та адміністративних постанов Елисаветграда; 2) друк оголошень та розпоряджень окружного суду та його голови. 3) розпорядження влади про призначення та звільнення, про присудження нагород та підвищень службовців у різних установах Елисаветграда; 4) друк відомостей, що стосуються міського самоврядування в Росії під рубрикою «Хроніка міського самоврядування»; відомості повинні братися з «Правительственного Вестника» та інших друкованих органів і важливі тим, що гласні Елисаветградської думи зможуть знайомитися з діяльністю інших міських управлінь [4, 118].

Незважаючи на клопотання та реальну необхідність, 9 жовтня 1874 року Міністерство внутрішніх справ відмовило в розширенні програми «Елисаветградського городского листка» [4, 118]. Утримання свого друкованого органу стало складним для міста через відсутність коштів, у 1875 році було скасовано посаду редактора (це рішення аргументувалося тим, що, крім приватних оголошень та готових відомостей, наданих управою, нічого не планувалося друкувати), а обов'язки коректора поклали на секретаря управи. З 1877 року міська рада вирішила не видавати «Елисаветградский городской листок» у зв'язку з незручністю відправляти щоразу окремі номери для попередньої цензури губернатору. Іншою причиною закриття видання стала вузькість та сухість програми, яка не включала навіть місцевої офіційної хроніки [4, 119].

Остаточному занепаду офіційної преси посприяв розвиток приватних видань. У 1903 році в Елисаветграді вийшла газета «Елисаветградские новости». З 1907 року з'являється підзаголовок «Газета общественной жизни, политики и литературы», засновником, редактором та видавцем якої був В. Лапідус. Він закінчив Харківський університет, працював журналістом у виданнях «Одесские новости» та «Север», в студентські роки захопився ідеями Л. Толстого, листувався з письменником.

У першому номері на титульній сторінці було подано матеріал, в якому зазначалося хто брав участь у створенні газети. Це були: І. Авдєєв, кн. В. Барятинський, А. Вознесенський, С. Гусен (Слово-Глагол), П. Зелений, М. Левитський, Ф. Литвицький, В. Лапідус (Lapis), Д. Мамін-Сібір'як, Л. Минштейн (Lolo), Р. Пржишховський, А. Селевін, І. Тенеромо, М. Шимановський, М. Пашковський та інші. Крім того, газета мала мережу кореспондентів за кордоном: І. Шкловський (Діонео) – Лондон, М. Сукенніков – Берлін, О. Осенев – Париж, В. Симон – Відень, А. Дікенсон – Нью-Йорк, А. Мексін – Швейцарія та інших [1, 87].

У 1906 році видання «Елисаветградских новостей» було призупинене та замінене низкою інших універсальних видань: «Южные новости», «Новости Елисаветграда» та інші. В 1907 році видання відновилося, при цьому нумерація продовжилася з врахуванням всіх газет-замінників, проте адміністративні репресії проти газети та видавця не припинилися. Уряд не влаштувала незалежна, демократична газета, яка дозволяла собі вільнодумство та критику влади. Вже двадцять першого лютого 1908 року вийшов останній номер газети. В. Лапідуса було арештовано, згодом – ув'язнено, друкарню та часопис було закрито. В 1913 році редактор помер у Санкт-Петербурзі. За п'ять років існування газети редактору вдалося створити якісне демократичне видання, яке відповідало новітнім викликам ХХ століття [1, 89].

У 1904 році, в період соціального пожевлення, починає виходити газета «Голос Юга» (підзаголовок: «Газета политическая, экономическая и литературная»). З 1904 року по 1918 рік вона видавалася щодня. Першим редактором газети був А. Селевін. За ним рeredактори змінювалися: Д. Горшков, М. Курдюмов, Г. Бернардінер, Е. Розенштейн, з 1913 року редагував видання І. Рохович.

У газеті публікувалися М. Пашковський, І. Шкловський (Діонео), А. Шполянський (Дон Амінадо), Н. Бракер, Л. Браєр, С. Варшавський, С. Гусев, П. Зелений, Р. Прижиховський, П. Рябков, М. Пашковський, надсилав кореспонденцію батько Є. Маланюка Филімон (підписувався псевдонімом «Ем-Юк») та інші [1, 90].

У 1906 році в Елисаветграді було запроваджено надзвичайний стан. Тому за рішенням херсонського губернатора газета «Голос Юга» перестала видаватися і не виходила у світ протягом року.

Після закінчення надзвичайного стану редакція відновила видання газети під її справжньою назвою «Голос Юга». Попри те, тиск із боку влади не зменшувався. Завдяки високому професійному рівню газета стала інформаційним лідером міста. Тому місцева влада намагалася контролювати опозиційний друкований орган. Найпопулярніший метод державного тиску, який був з-поміж інших – практика штрафів.

Проте владі вдалося значно звужити інформаційно-тематичний контент видання, тож з 1907 до 1914 року «Голос Юга» обмежувався лише матеріалами місцевого характеру. Ситуація змінилася в 1917 році: короткий період свободи преси дозволив виданню проявити ліберально-демократичну ідейно-політичну позицію, публікуючи ґрунтовну публіцистику та відповідно провадячи інформаційну політику. У січні 1920 року, за рішенням Елисаветградського Військово-революційного комітету, було заборонено видання газети «Голос Юга» [2, 3].

У період з 1917 року до 1920 року дописувачі видання гостро критикували більшовизм і революційні події. У номері від першого жовтня подається матеріал із назвою «На тему про революцію» підписаний псевдонімом Діонео. У своєму матеріалі автор порівнює розбрат усередині кола революціонерів зі змаганням християнських сект за панування в стародавній Александрії. Діонео стверджує, що більшовики не розуміють самої суті поняття «демократія», не усвідомлюють глибинної суті комуністичного вчення, а натомість сприймають лише «жаргон», тобто поверховий смисл, і знищують тих, хто розуміє його глибину. Він говорить, що те, що насаджували більшовики, було не демократією, а охлократією: «Демократія не має нічого спільного з охлократією. Охлократія – це те саме свавілля й те саме презирство до людської особистості... Охлократія, як і самодержавство, означає просування вперед не найбільш достойних, талановитих і чесних, а найбільш здібних до догідництва. Діонео говорить, що таке саме нерозуміння сутності комуністичного вчення звело нанівець Велику комуністичну революцію у Франції 1789-1792 років. Автор пояснює, що демократія не є «владою більшості»: «Якщо меншість виявляє, що більшість виробила неправильний закон, вона повинна переконувати більшість». Для підтвердження своєї позиції автор цитує праці Максиміліана Робесп'єра, одного з лідерів французької революції, стосовно основних положень демократії: «Коли влада порушує права народу, – говорить Робесп'єр, – повстання народу або його частини є священним обов'язком. Коли суспільство відмовляє громадянину в гарантії його прав природних, економічних і політичних, він може сам захищати їх» [3, 2 – 3].

Серед всього масиву текстів, які друкувалися у місцевих газетах, помітне місце займала публіцистика саме І. Шкловського (Діонео). Ісаак Володимирович Шкловський народився 20 квітня 1864 року в місті Єлисаветграді Херсонської губернії в сім'ї міщан іудейського віросповідання Вульфа і Ревекки Шкловських. «В рідному місті він закінчив чоловічу гімназію і поступив до одеського реального училища. У 1882 році в Одесі він пише перші вірші і статті в сатиричний журнал «Пчелка» і «Маяк». А в 1886 році, будучи студентом Харківського університету, за участь в народовольчому гуртку був заарештований і висланий на 5 років в Середньо-Колімицьку Якутської області під нагляд поліції» [6]. Після повернення із Східного Сибіру він видав першу свою книжку «Очерки крайнего северо-востока Сибири» (1892).

Після червня майже в кожному номері часопису «Русское богатство», який редагував М. Михайловський, а потім – В. Г. Короленко, виходили «Листи із Англії» Діонео, а Департамент поліції повідомляв свої установи, що 6 червня 1896 року Шкловський вибув за кордон і оселився як кореспондент «Русских ведомостей» у Лондоні. Він познайомився з російськими емігрантами-революціонерами і брав участь в їх діяльності. В циркулярі також зазначалося, що при виявленні Шкловського на території Російської імперії «обшукати, заарештувати і телеграфувати Департаменту поліції для подальшої дерективи» [5].

За своїми політичними переконаннями він був завжди «лівим», але ніколи – радикалом. Революційна критика докоряла його в тому, що він погруз в загальнокультурних темах, не заглиблювався в розробку проблем соціалізму.

На прикладі розвинутої англійської демократії Діонео навчав російську публіку самим поняттям свободи, поваги до особистості. Після 1917 року більша частина його публіцистики присвячена викриттю нової радянської влади, яка для нього – лише насилля і розвал. Шкловський співпрацює з багатьма періодичними виданнями. Активно публікується в «Голосе минулого», «Воле России», співпрацює з виданнями «Геликон», «Пламя», «Свободная Россия», «Русское универсальное издательство» та інші [6].

За словами О. Чуднова: «У 1896 назавжди виїхав до Лондона... Володіючи журналістським талантом, але надзвичайно поверхневим, без економічної і філософської освіти, Діонео в своїх численних статтях створив абсолютно фантастичну, розфарбовану в привабливі кольори капіталістичну Англію з її знаменитою гармонією класових інтересів, всеряжуючою «демократією» і т. д. Цією фальсифікацією харчувалися цілі покоління ліберально-демократичної читаючої публіки. Під час війни був антантофілом, а після Жовтневої революції – ворог пролетарської диктатури, писака інтервенціоналістського друку.» [5].

Отже, підсумовуючи вищесказане можна сказати, що преса краю зароджувалася в складні часи. Вона розвивалася під пильним наглядом влади та піддавалася цензурі. Фундамент громадянського суспільства був закладений завдяки становленню органів міського самоврядування, яке сприяло розвитку самоуправління, вільнодумства, а згодом – зародження преси. З 1917 року система преси докорінно змінилася, на шпальтах газет почали друкуватися матеріали присвячені політичному та військовому протистоянню. Так преса з інституту суспільного інформування перетворилася на поле ідейно-політичного протистояння ворожих таборів.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Базака Р. В. Преса кіровоградщини (1874–1921 рр.): історико-функціональний аспект, типологічна характеристика : дис. ... канд. наук. соц. комун. : 27.00.04 / Базака Роман Вікторович ; М-во освіти і науки України, Класичний приват. ун-т. – Запоріжжя, 2015. – 273 с. – Бібліогр.: с. 245-268.
2. Боротьба робітників та селян за встановлення й зміцнення радянської влади на Єлисаветградщині (1917–1920 рр.). Збірник документів і матеріалів / Упор.: С. Горбунова, В. Калініченко, Т. Калмикова, Т. Михайлова; ред. кол.: П. Боковиков, Д. Вовчанський, М. Гавриленко, О. Гора, Є. Горбунова та ін.. – Кіровоград : Кіровоградське обласне видавництво, 1957. – 351 с.
3. Голос Юга. Єлисаветград, – 1917. – № 218.
4. Систематический сборник постановлений Елисаветградской городской думы за 1871–1903 гг. / сост. Л.К. Брейер. – Єлисаветград: Типография М. А. Гольденберга, 1905. – Т. 1. – VIII, 773 с.
5. Чуднов О. Ворог пролетарської диктатури [Електронний ресурс] / Олександр Чуднов. – Режим доступу: http://avchudnov.ucoz.net/publ/vorog_proletarskoji_diktaturi/1-1-0-9
6. Шкловський Ісаак Володимирович (Діонео) [Електронний ресурс] // Видатні особистості Кіровоградщини. – Режим доступу: [http://wiki.library.kr.ua/index.php/Шкловський_Ісаак_Володимирович_\(Діонео\)](http://wiki.library.kr.ua/index.php/Шкловський_Ісаак_Володимирович_(Діонео))

Анна ДРОБОТУН

СИМВОЛІКА ДЕТАЛЕЙ ЯК ЧИННИК ПІДТЕКСТОВИХ СМИСЛІВ В ОПОВІДАННІ ГРИГОРА ТЮТЮННИКА "ЗАВ'ЯЗЬ"

(магістрантка факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор Ключек Г. Д.

Поетичний чи прозовий твір часто характеризується смисловою місткістю. За словами дослідника В. Кикотя, «він часто говорить більше того, що в ньому сказано прямо, наштовхує на висновки та зіставлення, що не є безпосередньо сформульованими в його тексті, спонукає до пробудження думки, до ототожнення себе з ліричним героєм, до філософських висновків та узагальнень, іноді до здогаду про подальші долі людей, зображених у ньому, про внутрішній стан героїв, про ставлення автора до них та й до всієї теми в цілому, викликає потребу дорозповісти собі чи додумати свідомо недоказане автором» [1, с. 12]. Завдяки смислової місткості літературний твір стає багатоплановим, багатозначним, з багатою палітрою смислів та високою художністю.

Природа підтекстових смислів перебуває у полі зору багатьох дослідників. Тому слід розглянути оповідання "Зав'язь", пов'язане із підтекстом як джерела художності, оскільки художні деталі та їх символіка, уміщені в творі, характеризують творчу спадщину Гр. Тютюнника.

В оповіданні яскраво простежується пробудження перших юнацьких почуттів, які показано з допомогою зображення весни. Подібний паралелізм "природа – почуття" допомагає письменнику створити підтекст, адже реципієнти саме так дізнаються про вік Соні та Миколки. Весна у природі відповідає і людській весні, тобто молодому віку. На перше юнацьке кохання вказує назва твору – "Зав'язь", тобто зародження пуп'янка квітки. Вона ще не розквітла, не розпрямила пелюстки, не віддала у повітря свій аромат, а перебуває лише у стані зародження: "Листя в садках ще тільки проклюнулося, тому в гіллі рясно миготять дрібні, мов роса, прозеленкуваті крапельки: то зав'язь" [4, с. 12].

На юний вік головних героїв у творі вказує той момент, коли Соня показує Миколці у проваллі ще не розталий сніг: " – Ходім я тобі сніг покажу, – туркоче на вухо. – Там, у проваллі. Ми ліземо з кручі в чорну холодну прірву, підпираючи одне одного плечима і хапаючись руками за якесь мокре цупке бадилля. У проваллі справді пахне талиною, – як ото кора з трухлої вільхи, а під ногами щось гуде і рипить. – Бач: крига, – каже Соня, закидаючи голову і лоскочачи моє підборіддя гарячими губами. – А що, а ти не вірив..." [4, с. 13]. Така дитяча безпосередність та недовіра не викликає сумнівів, що перед нами саме підлітки, які люблять пригоди (адже вдвох полізли у провалля), цікавляться з дитячим завзяттям і безпосередністю навколишнім середовищем (незважаючи на весну, у проваллі сніг так і не зійшов), заперечують певні факти, виявляють недовіру, вперто доводять протилежне (Соня таки довела Миколці, що у проваллі сніг дійсно лежить, і він, побачивши його, нарешті повірив словам дівчини).

Григор Тютюнник яскраво та докладно описує всю гаму почуттів Миколки до Соні. Щоб надати словам достовірності і занурити реципієнта у вир юнацького кохання, дати відчутти ту неповторну атмосферу, письменник веде розповідь від першої особи, тобто від імені юнака. Для цього Тютюнник послуговується найрізноманітнішими художніми засобами, окреслює почуття від шаленої радості до сором'язливості. Ось головний герой іде на зустріч і бачить кохану дівчину: "Мені здається, що я ширшаю в плечах, твердішаю в ході і ось-ось підлечу. А от голосу – не стає..." [4, с. 13]. Григор Тютюнник не прямо вказує на шалену радість та ніяковість, а описує її за допомогою асоціацій. Прочитавши ці асоціації, реципієнт вгадує і бачить крізь них вказані почуття: юнацьке кохання настільки захоплює Миколку, що він ладен злетіти, вони заповнюють усе ество хлопця так, що він не може нічого промовити від повноти кохання. Замість голосу виходить белькотання і сам герой оцінює його як шепеляве та протилежне. Питання, висловлене Миколкою "Соню, це ти?" вказує на радість побачити кохану. Натомість дівчина сміється та жартує: " – Ні, це не я, – озивається вона і потихеньку сміється. – Це – мара..." [4, с. 13]. Проте з наступного рядка ми читаємо, що Соня виражає почуття до Миколки, хлопець їй зовсім не байдужий: "Потім міцно бере мене під руку, трошки злягає на неї теплими пружкими грудьми" [4, с. 13]. Цей тактильний зв'язок виражає силу кохання, жіночність, яка прокидається. Хоча Соня жартує, говорить буденні речі, її стан дає зрозуміти, що вона кохає Миколку: " – Бач: крига, – каже Соня, закидаючи голову і лоскочачи моє підборіддя гарячими губами. – А що, а ти не вірив..." [4, с. 13]. Недарма Григор Тютюнник використовує слова "теплий", "гарячий", "міцний" на підтвердження почуттів дівчини. Про це свідчить погляд Соні: " У небо знову сягнула заграва, і в проваллі повиднішало настільки, що мені стає добре видно Сонині очі. Вони якісь дивні: наче й злякані трохи, й сміються" [4, с. 13].

У поданому рядку знову бачимо паралелізм почуттів та природи: дотик Соні до підборіддя Миколки не міг залишити хлопця байдужим, і почуття заграли в ньому так само, як на небі спалахнула заграва. Любов порівнюється з вогнем – не можна заперечити, що перше підліткове кохання саме й є таким. Григор Тютюнник вказує на пристрасть Миколки, адже Соня знаходиться так близько біля нього, і почуття починають вигравати, як вогняна заграва: "У мене починають терпнути ноги і стають, як мотуз'яні. А голова хилиться, хилється..." [4, с. 13].

Та раптом знову вмішується юнацька невпевненість, сором'язливість, спогади про бачені любовні сцени у кіно, про які Миколка думає з дитячою безпосередністю: "А що, – думаю, – як я її поцілую, а вона мене – в пику? Буває ж так. Он і в кіно показують..." – і шия перестає гнутися, дубіє" [4, с. 13]. Це зупиняє хлопця,

тим більше ” Соня вже й не сміється, і очі примружила так сердито” [4, с. 13], хоча дорослій людині така ситуація може здатися дещо комічною, проте ми бачимо чистоту почуттів, сором'язливість.

До речі, варто зауважити, що Соня поки що на рівні інтуїції починає використовувати свою владу й чарівливість, притаманні кожній жінці. Такий підтекстовий смисл ми бачимо при прочитанні рядків: ”Беруся рукою за куц і, твердіше, ніж треба, упираючись ногами в кручу, деруся на гору. – Миколко, а я? – жалібно шепоче Соня. І від того шепоту у мене наморочиться голова, а серце починає калатати, як дзвін. Стрибаю вниз, сердито хапаю її за плечі і з розгону цілую в рипучу холодну хустку. – Навіщо ж ти... аж за вухо, дурненький... – видихає Соня і сміється якось покірно й лагідно. – Ходім уже, бо тут холодно. Я не допомагаю, а майже виношу її вгору на руках. І сили в мене – як у вола” [4, с. 14]; ” Отак і стовбичу коло неї, не знаючи, що й казати, аж доки вона не озивається: Миколко, давай я буду падати, а ти мене держи. Ану, чи вдержиш? – Ого, коли б ні! – вигукую, хакаючи її за тоненький попереk, але раптом підсковжуюся і з переляком і огидою до себе відчуваю, що зараз так і обернимось у грязюку. А вона сердито пручається з рук і ошпарює мене злим поглядом. – Пусти! Силач...– Підсковзнувся, – мимрю, – хіба ж я винен, що тут слизько? Соня норовисто одвертається і мовчить. А в мене перед очима з'являються дід Лаврін, ворують чорненьким дупельцем на щоці, оскиряються... Може, вони ото й правду казали, що – кислички...” [4, с. 14]. Соня – дівчина норовиста, в деяких моментах різка, проте ніжна, до того ж дає можливість Миколці відчуги себе справжнім чоловіком, просячи допомогти вибратися з провалля. Вона є втіленням справжнього жіночого начала, яке є дещо беззахисним, проте чарівним.

У новелі Соня зображена переважно через призму сприйняття Миколки, хоча подекуди звучить і мудрий авторський коментар. Сам оповідач бачить Соноу як ”маленьку білу постать”, неодноразово акцентується її беззахисна чистота: ”тоненький попереk” [4, с. 14], ”рипуча холодна хустка” [4, с. 14]. Але, цікаво, що Григорій Тютюнник дуже делікатно, через художню деталь позбавляє Соноу ілюзорної наївності: ”Ні, це не я, – озивається вона і потихеньку сміється. – Це мара...”; «Ходім, я тобі сніг покажу, – туркоче на вухо. – Там, у проваллі” ; ”Бач, крига, – каже Соня, закидаючи голову і лоскочучи моє підборіддя гарячими губами – А що, а ти не вірив...” [4, с. 14]. Соня інколи несвідомо, а частіше, застосовуючи жіночі хитрощі, маніпулює діями хлопця: вона рішуча, вмє продемонструвати свій нороб або зіграти слабку й беззахисну в критичний момент: ”Миколко, а я? – жалібно шепоче Соня” [4, с. 14].

Що до Миколки, він показаний у творі у всій різноманітності почуттів. Через внутрішнє самоспостереження хлопця відтворено його емоційний стан. Прозаїк відображає динаміку переживань, розвиток почуттів героя: від примарного відчуття своєї сили: ”Мені здається, що я ширшаю в плечах, твердішаю в ході і ось-ось підлечу” [4, с. 14], самокартання: ”Соноу, белькочу шепеляво й противно, – це ти?” [4, с. 14], страху: ”У мене починають терпнути ноги і стають як мотуз'яні. А голова хилиться, хилиться.... і шия перестає гнутися, дубіє” [4, с. 14], огиди до себе: ”Але раптом підсковжуюся і з переляком і огидою до себе відчуваю, що зараз так і обернемось у грязюку” [4, с. 14], до відчайдушної рішучості, що є своєрідною кульмінацією в розвитку почуттів підлітка: ”Беруся рукою за куц і, твердіше, ніж треба, упираючись ногами в кручу, деруся на гору” [4, с. 13], а розв'язкою в цьому динамічному психологічному сюжеті є довгоочікувана близькість: ”Стрибаю вниз, сердито хапаю її за плечі, і з розгону цілую в рипучу холодну хустку” [4, с. 13]. Миколка у вирі почуттів до Соні також виявляє чоловіче начало: він не просто допомагає Соні вибратися з провалля, а несе її на руках, виявляє готовність ловити її, якщо дівчина буде падати, незважаючи на свою сором'язливість, цілує кохану. Тобто він бажає показати свої кращі риси, що зазвичай притаманні чоловікові: фізичну силу, готовність захищати жінку, ніжність почуттів, пристрась. З метою справити гарне враження на Соноу, Миколка не дозволяє собі з'явитися перед нею абияк, тому на початку твору ми бачимо, що він ретельно зачісує волосся, поливає одеколоном носову хустку, одягає нову сорочку. Реципієнт не знає, навіщо хлопець це робить, однак у ході сюжету такі збори стають зрозумілими і ще раз підтверджують, що Миколчині почуття до Соні сильні, адже він бажає завоювати дівчину, подобатися їй.

Проте дід Лаврін споглядає на хлопця насмішкувато. Недаремно Григорій Тютюнник ввів у полотно твору ще одного персонажа – діда Лавріна. Він з'являється на початку твору з питанням, яке відображає й цікавість читача: ” – Куди це ти, парубче, наджигурився? —питають з полу дід Лаврін і прикахикують насмішкувато, наче й справді щось про мене знають” [4, с. 12]. І тут можна з упевненістю сказати, що дідова насмішкуватість не просто бажання покепкувати з Миколки. Звичайно, дід все розумів і знав наперед, що то за збори, адже, цілком можливо, він і сам це пережив у свій час. Мудрість Лавріна виявляє фраза: ” – Ото як женишся на тій прояві, то кислички тобі, внуче, не тільки снитимуться, а ще й привидяться... — ...бо то дівка з тієї курави, що чорти на дорогах крутять!” [4, с. 12]. Ясно, що така характеристика стосується Соні. І хоч Миколка заперечує слова діда, адже для нього кохана є найкращою у світі людиною, у випадку, коли він ледь втримав дівчину від падіння у провалля, Миколка згадує ці слова. У цьому й виявляється мудрість прожитого життя діда Лавріна, зокрема, його знання психології жінки.

Постать діда Лавріна не випадкова: наприкінці твору він символічно застерігає молоде покоління: ” – Ану, лишень, парубче, помагай окурювати садок, бо пропаде к лихій годині уся зав'язь” [4, с. 15]. Юнацьке кохання – неначе зав'язь, нетривке, ніжне, його можна дуже легко зруйнувати. тому його потрібно оберегати. Тут важливо відмітити одну деталь: Миколка старається, щоб дим потрапив до садку Соні. Символічно така деталь позначає бажання хлопця зберегти юнацьке кохання. Словами ” – Нічого, – одказую так, як вони мене вчили, – буде в людей – буде і в нас...” [4, с. 15]. Миколка дає зрозуміти, що в його ще дитячій душі вже відкрилося джерело мудрості, він подорослішав, тому відчуває відповідальність за це кохання.

Твір є багатим на символічне наповнення. Символічними є назва, слова, які привертають увагу читача та спрямовують її на найважливіші особливості художнього тексту, розкривають перед реципієнтом світ героя, його моральний стан.

Варто звернути особливу увагу на назву новели. У ній містяться ймовірні, майбутні, запрограмовані автором (і самим твором) смисли, закодовані у головному слові. Цей заголовний образ-слово виражає внутрішній зміст, ті зв'язки, що виводять читача на кінцеве розуміння твору у процесі розгортання композиції. Тому заголовок є смисловим ядром твору, створює ймовірні асоціативні зв'язки реципієнта. Слово "зав'язь", винесене в сильну позицію, виражає головну думку автора. Варто звернутися до словника, щоб дізнатися точну дефініцію цього слова: "Зав'язь – 1. Нижня здута частина маточки в квітці, в якій після запилення насінних зачатків утворюється плід; зав'язок, в'язь, пуп'янок. 2. Маленькі недостиглі плоди" [3, с. 142].

Тому назва "Зав'язь" є значеннєво надзвичайно місткою, оскільки у процесі розгортання новели вона переростає у велику філософську категорію. Тому Григорій Тютюнник, у поезії якого просліджується найбільш притаманний життєвий конкретизм, подаючи абстрактний заголовок, зосереджується на скромних фабулі та сюжеті, на перший погляд простих ситуативних моментах, вводить у полотно твору кількох героїв, який можна охарактеризувати як буденно-приземлених, сконцентровує дію не на епохальній чи символічній події, а на почуттях закоханих сердець.

Заголовок новели "Зав'язь" має символічне наповнення, яке можна потрактувати у двох аспектах. Один з них – це розуміння зав'язі, як перших почуттів двох підлітків; ці почуття ще не усвідомлені самими героями: "Отак і стовбичу коло неї, не знаючи, що й казати..." [4, с. 13] або "Сонині очі. Вони якісь дивні: наче й злякані трохи й сміються" [4, с. 13]. Інший смисловий нюанс назви можна пояснити через паралелізм з природою: зав'язь не завжди стає плодом, так і ці почуття нетривкі, вразливі, їх дуже легко зруйнувати.

Концепцію новели "Зав'язь" охарактеризувала В. Д. Нарівська: "... героєм оповідання "Зав'язь" є підліток, який вже пережив надзвичайно важливі етапи свого життя, пов'язані з комплексом морально-етичних проблем... Підлітковий час життя сприймається (іноді вже й ретроспективно) як правічний, як час, що передував майбутньому, історичному, до якого так прагне герой. Він постає як першопричина всіх його наступних дій. Та і саме буття підлітка є своєрідною історією першотворення. В цій історії першоджерелом є не чоловіче начало, знищене війною, не ослаблене внаслідок цього жіноче, а "мудрий старий! як антропологічне втілення мудрості... Відчуття себе в ситуації первинного, міфологічного часу для тютюнникових героїв є необхідною умовою виживання, оскільки війна знищила батьків, а разом з тим і силу, і міць, на якій трималося сімейне вогнище. Вони є медіумом пам'яті, що зберігає радість повноцінного життя..." [2, с. 178].

Оскільки Григорій Тютюнник в українській літературі вважається одним з неперевершених майстрів художньої деталі, варто звернути увагу на використання ним ключових слів у новелі, які містять у собі великих підтекстовий потенціал. Часто використовується слово "садок": "Листя в садках ще тільки проклонулося, тому в гіллі рясно миготять дрібні, мов роса, прозеленкуваті крапельки: то зав'язь"; "кругом садки цвітуть", "садок уже одцвівся", "окурювати садок". Читач розуміє, що таке використання зумовлене потребою показати зародження першого підліткового кохання, що з'являється саме у садку: "десь далеко в степу, за садками", "іду садом на край кутка", "прожогом киданось в садок", "Сонин садок".

На ключове слово "зав'язь" натрапляємо наприкінці твору: "Ану, лишень, парубче, помагай окурювати садок, бо пропаде к лихій годині уся зав'язь", – відповідно до якого і сприймається ідейний задум автора. Зав'язь знаменує не лише прихід весни, але й зародження молодого кохання, яке ще повинно пройти випробування і яке слід берегти та захищати. Навколо цієї художньої деталі групуються слова, що розширюють ідейний задум у межах аналізованої новели. Так, акцент робиться на фізичному та емоційному стані: наджигурився, ширшаю в плечах, твердішаю в ході, підлечу, голосу не стає, туркоче, починають терпнути ноги, паморочиться голова, серце починає калатати, нічого не бачу і нічого не чую, – ці слова вказують на формування першого чистого почуття Миколки і Соні.

Важливо в змалюванні головного героя постає ще одна художня деталь "шлях" та асоціативно пов'язаний з ним "поріг": "виходжу на поріг" [4, с. 12], "по той бік шляху" [4, с. 12], "йдемо до шляху" [4, с. 12], "на порозі я ще трохи пристоюю" [4, с. 14], "мимо нас ... мчать ранні машини" [4, с. 14]. Шлях – символ складного, нелегкого життя, про що влучно й образно говорить дід Лаврін: "бо то дівка з тієї куряви, що чорти на дорогах крутять" [4, с. 12]. Для Миколки розпочинається самостійне доросле життя ("пора мені вирушати" [4, с. 12], "швидше виприсинути з дому" [4, с. 12]), на якому зустрінуться "заграва" [4, с. 13], "мара" [4, с. 13], "провалля" [4, с. 13], "чорна холодна прірва" [4, с. 13].

Стан першої любові виразнюється й через імпресіоністичну поезику відображення часу, а також змалювання кольору, запаху, звуку, фізичних станів. Подекуди досягається навіть ефект сугестії, завдяки якому читач стає учасником зображуваних подій. Авторське ставлення виявляється, переважно, опосередковано: відсутня іронія, сентиментальне милування героями, котрі грають одвічні ролі, захоплені в полон "червоною загравою" [4, с. 15], котру можна декодувати як стан першої закоханості. Нерідко вживаний у творах Гр. Тютюнника епітет "червоний" походить з фольклору й використовується на позначення ідеалу, краси, досконалості, а також здоров'я. На протизу брутальності й примітивізму ("...шофери горляють із кабін шось веселе, заохочуючи й безсоромне" [4, с. 15]) письменник виворює автономний гармонійний світ двох героїв, про чистоту й ідеальність якого свідчить фінал твору: Миколка прагне обкурити, зберегти й Сонин садок, а дівчина крадеться в дім, щоб не розбудити матір. Таким чином,

підлітки керуються народними морально-етичними нормами – піклування про іншого, повага до батьків, що виявляється в прагненні творити добро.

Отож, ми бачимо образні асоціації, що відбивають авторське світосприймання та світовідчуття. Для Гр. Тютюнника зав'язь – це і пробудження природи навесні, і зародження кохання, втілене в реальних образах ("самі ж, бач, кажуть: парубок" [4, с. 13]) і в незвичних, емоційно-забарвлених ("може, вони ото й правду казали, що кислички" – "солодка пекуча спрага"[4, с. 13]), але найголовніше – це формування духовного світу головного героя, його морального ідеалу, вираженого ключовою фразою твору: "буде в людей – буде і в нас"[4, с. 14].

ЛІТЕРАТУРА

1. Кикоть В. Суть підтексту і суміжних понять, релевантних для перекладу / В. Кикоть // Вісник Черкаського університету. – 2013. – №5 (258). – С. 12.
2. Нарівська В. Д. Національний характер в українській прозі 50-70-х років ХХ століття / В. Нарівська. – Дніпропетровськ: ДДУ, 1994. – С. 178-179.
3. Новий тлумачний словник української мови / [уклад. В. Яременко, О. Сліпушко]. – К., 2006. – Т. 1. – С. 690.
4. Тютюнник Г. М. Твори / Г. М. Тютюнник. – К.: Молодь, 2010. – 579 с.

Володимир ІВАНЧЕНКО

ЖУРНАЛ «ФУТБОЛ» ЯК ЗРАЗОК СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ СПОРТИВНОЇ ПЕРІОДИКИ

(студент V курсу факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – доцент Фенько Н. М.

Анотація. Проаналізовано київський часопис «Футбол», визначено його місце серед спортивних ЗМІ України; розглянуто концепцію видання, його структуру, жанрову палітру, тематичний діапазон.

Ключові слова: спортивна журналістика, спортивний журнал, контент, рубрикація, жанрологія.

Вступ. Спорт як соціальне явище посідає значне місце в житті суспільства. Результати змагань, як і самі змагання, активно висвітлюються на телебаченні, в інтернеті, по радіо й у пресі. Таким чином, ЗМІ відіграють вагомую роль у спортивному дискурсі, забезпечуючи спортивну комунікацію, й тим самим дають можливість глядачам або читачам спостерігати, співпереживати та бути свідками спортивних подій. Саме журнальні видання є зручним засобом опублікування особистих і колективних ідей, гіпотез, задумів, для критичного розгляду нових тенденцій, причин поразки, аналізу перемог тощо.

Спортивна періодика спрямована на аудиторію активних людей, її контент (інформаційне текстове наповнення) відрізняється за різними критеріями, зокрема й приналежністю до того чи іншого виду спорту. При цьому для її аудиторії характерна обізнаність із найбільш популярними новинами та тенденціями, складом команд та характерами гравців тощо.

Актуальність теми зумовлена тим, що спортивний журнал не тільки висвітлює спортивні події, а й формує громадську думку, ціннісні орієнтири, популяризує спорт серед населення. Тому деякі ЗМІ прагнуть не тільки дати оперативну інформацію, а й глибоко проаналізувати найбільш значущі спортивні події.

Охарактеризуємо базові поняття аналізованої теми. К. Алексєєв у підручнику «Спортивная журналистика» подає таке визначення: спортивна журналістика – це журналістика, яка розповідає про спорт і про все, що з ним пов'язано [1, 5]. Під терміном «журнал» сьогодні розуміють періодичне журнальне видання, що містить статті або реферати з різноманітних суспільно-політичних, наукових, виробничих та інших питань, а також літературно-художні твори, що мають постійну або змінну рубрикацію [11, с. 118].

Огляд літератури. Серед українських та іноземних дослідників питання структурної концепції, рубрикації, змістового наповнення спортивної періодики набирають значної ваги, зокрема Алексєєв К. А. «Спортивная журналистика» [1], Михайлов С. «Спортивная журналистика» [9], Житарюк М. «Спорт як явище журналістики – ознака повноцінності держави (теоретико-методологічний аспект)», «Великий спорт і мас-медіа» [4], Зінюк А. В. «Жіночий спорт та його висвітлення засобами масової інформації», «Роль сучасних мас-медіа в популяризації масового спорту та здорового способу життя», Гусєв А. В. «Особливості спортивного контенту в українській пресі» [4]. Функціонування окремих жанрів у спортивній періодиці досліджували, зокрема, Куянцева О. О. («Жанр портретного нариса в спортивній пресі» [6]), Магід Д. («Жанрові особливості публікацій в електронних спортивних виданнях») тощо. Ринок друкованих спортивних видань висвітлювали, зокрема, Вялкова І. («Спеціалізовані періодичні видання Донецької області» [3]) та Гусєв А. В. («Особливості спортивного контенту в українській пресі» [4]).

Об'єктом дослідження є сучасні друковані періодичні видання, що спеціалізуються на висвітленні спорту.

Предмет дослідження – зміст та структура журналу «Футбол».

Метою статті є дослідити особливості структури та тематику сучасного журналу «Футбол» у контексті сучасної спортивної періодики.

Виклад основного матеріалу. Спортивні видання, як і будь-який інший спеціалізований вид періодики, мають свої стилістичні особливості викладу інформації. Полягають вони передусім у своєрідності лексики. За своєю природою мова спортивних текстів є доволі специфічним явищем. Так, чимало лексем у спорті є запозиченими з англійської та інших мов. На сьогодні в спортивній лексиці поширеними є синоніми, що передають те чи інше поняття з усіма його найтоншими відтінками та виражають усю гаму пов'язаних із ним емоційно-експресивних нюансів, також спостерігається активізація творення аббревіатур.

Останніми десятиліттями спортивна журналістика зазнає суттєвих змін, у тому числі видозмінюються й жанри спортивної журналістики. Основні жанри публікацій у спортивних виданнях доцільно розділити на дві групи. До першої входять класичні жанри спортивної журналістики, які властиві як електронним, так і друкованим виданням. До таких жанрів можемо віднести новинну замітку, коментарі, звіт, огляд, інтерв'ю, спортивний репортаж. Також чимало дослідників виокремлюють другу групу – так звані нові жанри, що притаманні переважно онлайн-виданням. Це текстова онлайн-трансляція, прямий фоторепортаж, дайджест, що містить гіперпосилання, матеріали з фотографіями та відеороліками, флеш-інтерв'ю.

Ринок спортивних українських видань сьогодні активно розвивається. Умовно спортивні видання можна розділити на загальноспортивні та такі, що спеціалізуються на одному виді спорту. В Україні серед першої категорії поширеною є всеукраїнська спортивна газета «Команда», яка видається на території України з 1995 р. Заявлений тираж кожного номера становить 101 тис. примірників. З 3 червня 2013 р. «Команда» стала більш оперативною й тепер виходить тричі на тиждень – у понеділок, середу та п'ятницю. Змінився й друкований формат видання: розмір шпальт зменшився майже вдвічі, при цьому збільшилася їх кількість – з 16 до 24 [4, с. 59]. Має читацький попит і газета «Спорт-експрес», що виходить 5 разів на тиждень. «Футбол» є основною рубрикою газети, адже, за даними досліджень, саме він є найбільш популярним видом спорту в Україні. У 2014 р. рубрика «Футбол» займала не менше ніж половину обсягу всієї газети. Газета «Спорт-арена» зареєстрована в якості інформаційно-рекламного видання, хоча за тематичним спрямуванням та цільовим і читацьким призначенням є суто спортивною [3, с. 124].

До другої групи видань належить журнал «Шахтар» офіційний журнал ФК «Шахтар». Він виходить раз на місяць російською мовою. Тираж видання складає близько 10 000 примірників, обсяг – 84 сторінки. Серед постійних рубрик можна виділити такі: «Кромка поля», «Счётная палата», «Резерв», «Хроника», «Особый матч», «Трофей», «Только цифры», «Взгляд», «На короткой ноге», «VIP-сектор», «Ответная реакция», «Юбилей», «Наш человек», «Арена» [3, с. 121]. Спортивний журнал «Ринг» присвячений новинам вітчизняного та світового боксу. Він почав виходити з квітня 2002 року російською мовою, його тираж складає 35000 примірників. Це видання цікаве своєю унікальністю. Воно, по суті, єдине спеціалізоване спортивне видання, присвячене боксу, яке досягло такої популярності. Також до цієї когорти належить аналізований журнал «Футбол».

Журнал «Футбол» – безумовний лідер ринку спеціалізованих спортивних видань України. Звісно, це пояснюється насамперед тотальною популярністю саме цього виду спорту серед масового читача. Немає жодних сумнівів, що популяризація футболу як одного з найголовніших видів спорту в країні забезпечила журналу «Футбол» величезну аудиторію. На сучасному етапі журнал «Футбол» є найвідомішим спортивним виданням в Україні.

Перший номер вийшов у світ 23 травня 1996 р. у вигляді додатку до газети «Теленеделя». Українська редакція знаходилася в Києві. За відсутності головного редактора проектом керував його директор Кирило Стельмашев. Пізніше редактором став Максим Максимов. Матеріали про український футбол готувала київська редакція, решта публікацій залучалася з російського «Футболу».

Після того, як Кирило Стельмашев покинув «Футбол», заснувавши нове футбольне видання, більшість редакції на чолі з Максимом Максимовим приєдналася до іншого проекту й була звільнена з «Футболу». 8 вересня 1997 р. президент АТЗТ «Теленеделя-Київ» Віталій Лук'яненко призначив тодішніх співробітників газети «Теленеделя» Артема Франкова в.о. головного редактора, а Олександра Фришко його заступником. Олексій Маргієв, який не перейшов до нового видання Максима Максимова, залишився працювати у «Футболі», а наступного дня до його редакції приєднався Андрій Шахов.

З першого ж номера за нового складу редакції, вже ставши самостійним виданням, журнал збільшив об'єм матеріалів, підготовлених в Україні, до 17 сторінок. З лютого 1998 р. журнал повністю готує українська редакція.

На відміну від російського варіанта, що зберіг періодичність класичного спортивного тижневика, український «Футбол» миттєво зреагував на тенденції вітчизняного медіаринку й з 2007 р. почав виходити двічі на тиждень – у понеділок та четвер. Видавництво має редакцію в Києві та належить українським видавцям. Обсяг журналу, як правило, становить 36 сторінок.

Сьогодні «Футбол» виходить два рази на тиждень (у понеділок і четвер, приблизно 104 номери на рік), не враховуючи спецвипуски (5-6 на рік) і книжкові проекти («Історія чемпіонатів світу» в дев'яти томах, «Історія чемпіонатів Європи» в семи томах, «Німецькі дербі», «"Динамо" – "Шахтар". 75 років залятої дружби» тощо) [4, с. 59].

Журнал можна передплатити по всій Україні, тобто він належить до загальнодержавних. За періодичністю видання виходить друком раз на місяць, тому належить до місячників. Детальніше видання проаналізовано на прикладі номерів за грудень 2016 – лютий 2017 року.

Головний редактор — Артем Франков. Журнал співпрацює з розгалуженою мережею співробітників прес-служб футбольних клубів. «Футбол» характеризується налагодженою співпрацею з багатьма провідними футбольними журналістами України. Серед авторів статей у «Футболі» були Руслан Мармазов, керівник прес-служби «Шахтаря» (Донецьк), Вадим Тахтерін, керівник прес-служби «Дніпра», коментатор Олександр Гливінський, харківський журналіст Сергій Шевченко та інші. На постійній роботі в журналі працюють такі автори, як Андрій Шахов, Олександр Гапоненко, Сергій Бабарика.

Формування архітектоніки друкованої періодики для зручності користування виданням здійснюється на основі якостей, властивих елементам оформлення (поділ газети на рубрики, тематичні сторінки, виділення в

окремий блок коротких інформаційних повідомлень, виділення початку або закінчення текстів, утворення складених зображальних матеріалів).

У виданні публікують не тільки звіти й результати матчів у єврокубках і національних чемпіонатах, як майже будь-яка спортивна газета чи журнал, але й репортажі про зірок українського та світового футболу, матеріали про нові обличчя в командах. Також у часописі часто розміщують статті європейських футбольних експертів. Тут друкується чимало аналітичних статей, робиться огляд матчів чемпіонату України, Росії, Німеччини, Англії, Італії тощо. У журналі часто можна знайти постери відомих гравців та команд. Нерідко виходять спецвипуски видання, присвячені різним нерядовим подіям (чемпіонат світу чи чемпіонат Європи, Ліга Чемпіонів, Ліга Європи).

У журналі «Футбол» вміщені такі тематичні рубрики:

- «Редакционка»;
- «Футбол. Ліга Чемпіонів» або «Футбол. Прем'єр-Ліга»;
- «Інтерв'ю»;
- «Тренерам»;
- «Пам'ять».

Крім цього, залежно від тематики й наповнюваності номера, у спеціальних рубриках журналу «Футбол» розміщують публікації про новини футбольного життя, прем'єри гравців тощо, ексклюзивні матеріали з футбольних заходів тощо. На завершення кожного номера читачам пропонують телепрограму.

Одразу варто зауважити, що всі назви рубрик відповідають матеріалам, які в їх межах розміщені. І хоч великої креативності в назвах рубрик автори не виявляють, проте наявна рубрикація зрозуміла та доступна цільовій аудиторії.

Для назв публікацій журналісти використовують цікаві заголовки, часто з використанням футбольного сленгу, прізвиськ футболістів тощо. Наприклад: «Полное куло!», «Барселонские фиаско и камбэки», «О, бамянг... или Клевов орла в расточительную задницу», «Сусо с сосой», «Где больше хотят на стадион и почему» (№ 1508), «Европа не может ждать», «Парня к Горо тyani, рискни!», «Экстремальная дура», «Только Ман Сити!», «Зюзя с гербом» (№ 1503).

Автори готують розлогі публікації, що займають, як правило, не менше однієї журнальної шпальти. Інколи репортажі, статті чи інші жанри розміщуються на 2-4 шпальтах.

Авторський стиль більшості публікацій побудований із використанням засобів зацікавлення реципієнта, легкий для сприйняття. Зокрема, журналісти намагаються зацікавити свого читача (як правило, чоловіків), вживаючи експресивну лексику: «*Спасибо каталонским центрам за попытку сохранить интригу, но больше вопросов всё-таки не к ним. Где был Луис Суарес? Почему не попросил замену травмированный Неймар? Месси, чёрт возьми, где был?*» (№ 1507). Часто в публікаціях можна натрапити на іронію, сарказм, співпереживання журналіста подіям, що відбулися: «*Ха-ха — сказал бы любой накануне вторничного поединка. Хе-хе — покашливая, говорят теперь многие*» (№ 1507).

Також варто наголосити, що в журналі надруковані рейтингові таблиці результатів змагань, цікаві порівняння гравців та інші корисні матеріали для любителів футболу.

На кожній журнальній сторінці обов'язково подані ілюстрації. Як правило, на них зображені футболісти під час гри або сфотографовані після змагань. Час від часу зображені команди, виграні кубки. Дещо по-іншому скомпоновані ілюстрації в рубриці «Пам'ять». Як правило, ці фото чорно-білі. Наприклад, у номері 1503 подана публікація «Восемь лет отчаяния. Восемь лет надежды» про захисника Хосе Фебрера, де розміщено два фото з лікарняного ліжка футболіста.

Висновки. Журнал «Футбол» займає чільне місце на українському ринку спортивної друкованої періодики. Видання виходить друком два рази на тиждень та завдяки своїй змістовності, компактності та невисокій ціні утримує лідерські позиції серед спеціалізованих спортивних видань України. На шпальтах розміщено небагато рубрик, які можуть змінюватися залежно від тематичного наповнення того чи іншого номера або від ситуації на спортивній світовій та українській арені.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алексеев К. А. Спортивная журналистика [Текст]: учебник для магистров / К. А. Алексеев, С. Н. Ильченко. – М.: Издательство Юрайт, 2014. — 427 с.
2. Баран Е. О. Лексичні особливості текстів спортивної тематики в Інтернет-виданнях [Текст] / Баран Е. О. // Інформаційне суспільство. – 2013. – № 17. – С. 19-22.
3. Вялкова І. Спеціалізовані періодичні видання Донецької області / І. Вялкова // Вісник Львівського університету. – Серія журн. – 2013. – Вип. 38. – С. 120-126.
4. Гусев А. В. Особливості спортивного контенту в українській пресі [Текст] / А. В. Гусев // Серія: Соціальні комунікації, 2014 р., № 3 (19). – С. 59-62.
5. Житарюк М. Г. Великий спорт і мас-медіа [Текст]: навчальний посібник. – Львів: Світ, 1997. – 237 с.
6. Куянцева О. О. Жанр портретного нариса в спортивній пресі (на прикладі видання «Олімпійська арена») [Текст] / О. О. Куянцева // Журналистика. Філологія. Медіаосвіта: збірник наукових праць. – Полтава, 2014. – С. 101-106.
7. Лубышева Л. И. Социальная роль спорта в развитии общества и социализации личности [Текст] / Л. И. Лубышева // Физкультура и спорт. – 2007. – № 3. – С. 27-35.
8. Мельниченко О. Індивідуальний стиль спортивного журналіста в рецепції спеціалізованої аудиторії: методологічний аспект [Текст] / О. Мельниченко // Журналистика. Філологія. Медіаосвіта: збірник наукових праць. – Полтава, 2014. – С. 48-56.
9. Михайлов С. Спортивная журналистика [Текст]: учебное пособие / С. А. Михайлов, А. Г. Мостов. – СПб.: Издательство Михайлова В. А., 2005. – 224 с.
10. Палеха Ю. І. Загальне документознавство [Текст]: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / Ю. І. Палеха, Н. О. Леміш. – Київ: Ліра-К, 2008. – 395 с.
11. Тертычный А. А. Жанры периодической печати: учеб. пособ. / А. А. Тертычный. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 312 с.
12. Футбол [Текст]: спортивный журнал / гол. ред. А. Франков. – К., 2016-2017.

Володимир ІВАНЧЕНКО

ФЕНОМЕН ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА СВІДОМІСТЬ
ТІНЕЙДЖЕРІВ: ЯВИЩЕ КІБЕРБУЛЛІНГУ

(студент V курсу факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – доцент Фенько Н. М.

У сучасному світі спілкування між людьми спростилося до максимального рівня. Сьогодні величезна відстань між людьми не перешкода для спілкування. Це стало можливо завдяки тотальній інформатизації життя, а саме появі Інтернету в кожному будинку й активному розвитку соціальних мереж. Активізація розвитку Інтернету перетворює соціальні мережі в певне утворення, що «перебирає» на себе цілу низку функцій, які раніше були властиві іншим реальним структурам та інститутам суспільства. У контексті трансформацій, що відбуваються з віртуальними соцмережами, природно, що їхнє проблемне поле стає актуальним об'єктом вивчення практично всіх галузей системи соціально-гуманітарних знань (від економічних до політичних). Це зумовлює **актуальність** нашої роботи.

Мета роботи — з'ясувати, який вплив здійснює кібербуллінг (травля в інтернеті, зокрема через соціальні мережі) на свідомість українських тінейджерів.

Об'єктом нашої роботи є вплив соціальних мереж на тінейджерів, їх свідомість і поведінку.

Предмет дослідження — явище кібербуллінгу та його вплив на тінейджерів.

Методи дослідження. Для проведення дослідження було використано комплекс методів: *аналізу наукової літератури* — для здійснення загальної розвідки теми, визначення рівня теоретичного вивчення понять «соціальна мережа» та «кібербуллінг»; *класифікації та типології* — пошук спільних рис у межах досліджуваних понять; *тематико-типологічний* — вивчення й опрацювання наукової літератури з проблематики; *порівняльний* — систематизація напрацьованих наукових, теоретичних та практичних досліджень, порівняння відповідей учасників анкетування, результатів світових і українських досліджень; *метод анкетування* — опитування українських підлітків віком 14-17 років за допомогою питальника, розміщеного в соцмережі; *статистичний* — обробка даних, отриманих у процесі анкетування.

З'ясуємо значення терміну «соціальна мережа». Вважається, що вперше в науковій сфері це поняття було згадане в 1954 р. англійським соціологом Дж. Барнсом у збірці робіт «Класи та спільноти». Цим терміном він висловив думку про те, що суспільство — це складне переплетення стосунків. Барнс досліджував взаємозв'язки між людьми за допомогою візуальних діаграм, у яких окремі особи зображено крапками, а зв'язки між ними — лініями [13].

У більш сучасному розумінні соціальна мережа — це «веб-сайт або інша служба у Web, яка дозволяє користувачам створювати «публічну» або «напівпублічну» анкету, складати список знайомих, з якими вони мають зв'язок, і переглядати власний список зв'язків і списки інших користувачів» [2, 38]. Основними рисами привабливості соціальних мереж є «популярність, безкоштовна реєстрація, можливість вибору мови сайту, безкоштовні послуги, наявність чату» [12, 120].

Виділяють різні види соціальних мереж. Наприклад, *публічні* (з відкритим доступом для всіх охочих) або *закриті* (лише для співробітників певної компанії, корпорації, де працівники обговорюють власні проекти та розміщують конфіденційну інформацію). Соціальні мережі також поділяють за *спрямованістю*: для розваг та відпочинку (загального характеру), для пошуку роботи, професійного зростання, наукового спрямування тощо. Соціальні мережі вивчаються з різних точок зору, наприклад, деякі дослідження розглядають використання соціальних мереж із врахуванням таких факторів, як *частота відвідування*. Підраховується час, витрачений на відвідування соціальної мережі, або частота відвідувань сайту в середньому за тиждень (чи інший встановлений дослідником період часу) [8, 600].

До основних *функцій* соціальних мереж належить створення індивідуальних профілів, у яких буде міститися певна інформація про користувача; взаємодія користувачів (за допомогою перегляду профілів один одного, внутрішньої пошти, коментарів тощо); можливість досягнення спільної мети шляхом кооперації (наприклад, метою соціальної мережі може бути пошук нових друзів, ведення групового блогу тощо); обмін ресурсами (наприклад, посиланнями на сайти); можливість задоволення потреб за рахунок накопичення ресурсів (наприклад, шляхом участі в соціальній мережі можна знаходити нових знайомих і тим самим задовольняти потребу в спілкуванні) [6, 110].

Що стосується основних *типів спілкування* в соціальній мережі, то ми можемо назвати такі: за допомогою приватних повідомлень; за допомогою персональної дошки для повідомлень; додавання коментарів до світлин чи дописів користувачів; спілкування в групах; інформаційне наповнення є неструктурованим, дискусії виникають спонтанно навколо різних інформаційних приводів (фотографій, відео, дописів учасників, дискусій у групах) тощо [7].

Згідно з дослідженнями проекту «Opinion Software Media», найпопулярнішими соціальними мережами в Україні у вересні 2016 р. стали: «ВКонтакте» (67 %), «Однокласники» (48 %), «Facebook» (43 %) [5].

У найпопулярнішої соціальної мережі в Україні «ВКонтакте», за даними того ж дослідження, аудиторія складає близько 13 млн користувачів і є різноманітною за віковими характеристиками. Найчисельнішою є група «жінки старші 45 років» (близько 2 млн), 0,7 млн користувачів становлять діти у віці 14-17 років [1].

Що саме приваблює таку різноманітну вікову аудиторію до користування соціальними мережами? Деякі автори особливо підкреслюють, що мережеву комунікацію необхідно розглядати саме в контексті поведінки в кіберпросторі загалом, яка здійснює певний вплив на особистість людини, формує чи пригнічує

ті або інші психологічні особливості. З появою та все більш активним використанням міжнародної комп'ютерної мережі інтернет виникає новий предмет гуманітарних, зокрема психологічних досліджень – інтернет-середовище (ще відоме як кіберпростір) [4].

Досліджуючи психологічні особливості, що виникають у користувачів мережі, зокрема в процесі Інтернет-комунікації, звертається увага на наступні з них (як позитивні, так і негативні): завзятість, наполегливість у досягненні мети, незалежність мислення й поведінки, схильність до прийняття рішень на підставі самостійно вироблених критеріїв, зневага соціальними нормами, достатньо високий інтелект, схильність до творчої діяльності, перевага процесу роботи над отриманням результату, а також інтровертованість, занурення у власні переживання, холодність і неемоційність у спілкуванні, недолік емпатії, схильність до конфліктів, егоцентризм, недолік відповідальності [9].

Підлітки як найбільш психологічно нестабільна категорія користувачів соціальних мереж опиняються в небезпечній зоні, адже легко піддаються впливу (часто негативному), що можуть здійснювати інші користувачі соціальних мереж. Одним із таких впливів сьогодні є явище кібербулінгу. З'ясуємо значення цього поняття. Українська дослідниця, психолог Л. Найдонова дає таке визначення: кібербулінг (cyberbullying) — це «підлітковий віртуальний терор, що отримав свою назву від англійського слова bull – бик, із спорідненими значеннями: агресивно нападати, ятрити, задирати, чіплятися, провокувати, дошкуляти, тероризувати, трукати. У молодіжному сленгу є дієслово аналогічного походження – бікувати. Кібербулінг включає цілий спектр форм поведінки, на мінімальному полюсі якого – жарти, які не сприймаються всерйоз, на радикальному ж – психологічний віртуальний терор, який завдає непоправної шкоди, призводить до суїцидів і смерті» [3]. Відмінності кібербулінгу від реального (face-to-face bullying) обумовлені особливостями інтернет-середовища: анонімністю, можливістю фальсифікації, наявністю величезної аудиторії, здатністю дістати жертву в будь-якому місці й у будь-який час. Реальний булінг – це ситуація в шкільному дворі, де старші або більш сильні діти тероризують молодших, слабких. Він закінчується, коли дитина приходиться зі школи додому. Кібербулінг триває весь час: інформаційно-комунікаційні технології стають невід'ємною частиною життя сучасних підлітків, і від кібернападів неможливо сховатися. На відміну від реальної травлі, для кібербулінгу не потрібні м'язи чи високий зріст, а тільки технічні засоби, час та бажання когось тероризувати.

Серед інших визначень цікавого нам поняття звернімо увагу на такі: «агресивні, навмисні дії, які здійснюються групою або окремою особою з використанням електронних форм комунікації, повторно чи з плином часу проти жертви, яка не може захистити себе» [14], «насилницькі, принизливі або загрозливі дії однієї дитини на адресу іншої за допомогою електронних засобів зв'язку, таких як стільникові телефони, веб-сайти, соціальні мережі сайтів, Інтернет-групи» [14].

Ряд дослідників відзначають, що кібербулінг пов'язаний із комунікаційною моделлю соціальної ідентичності, тобто необхідністю бути приналежним до певної групи, навіть у віртуальному світі, захищати, підтримувати її, інколи – за рахунок приниження та зменшення вартості інших груп. За словами В. Ядова, «основний механізм соціальної ідентифікації – співвідношення/протиставлення поглядів, цінностей, оцінок, інтересів, моделей поведінки своєї групи інтересам і т. п. ворожої групи» [11]. Означена модель пов'язана з такими особливостями: «люди прагнуть утримувати або підвищувати свою самооцінку; соціальні групи або категорії та членство в них пов'язані з позитивним або негативним ціннісним змістом; оцінка своєї власної групи визначається при співвіднесенні з іншими конкретними групами шляхом соціального порівняння значущих властивостей і характеристик» [14]. Якщо людина одного разу відчула себе членом певної соціальної групи, вона буде прагнути зберігати або досягати чіткої та позитивної соціальної ідентичності, часто навіть за рахунок змагання й дискримінації. На нашу думку, така модель описує той процес комунікації, під час якої в мережі є дві соціальні групи, одна з яких утверджується за рахунок інших, використовуючи кібербулінг.

Дослідження Гарвардського університету виявили 3 найбільш поширені загрози віртуального світу: сексуальні домагання, кіберагресія, доступ до шкідливого й нелегального контенту (популяризація порнографії, віртуальних наркотиків, суїциду тощо). Проведені дослідження згаданої вище установи показують, що 62 % опитаних дітей визнали застосування по відношенню до себе електронних технологій (через Інтернет та мобільний телефон), які можна розцінювати проявом кібертероризму. Частіше всього це була нецензурна лайка (49 %), пропозиції відвідати порносайт, переглянути відео зі сценами насильства (26 %). Майже 25 % користувачів мереж ображали, над ними насміхалися, лаяли. Майже 4 % жертв кібербулінгу звертались за психологічною допомогою. Найбільш вживаними атаками були відправка неприємних за змістом, образливих або погрозливих повідомлень, фотографій, листів, відеозаписів; телефонні дзвінки з погрозами або мовчанням; образливі висловлювання на форумах (у чатах); видавання себе за когось іншого в чатах та на форумах, у текстових повідомленнях із негідними висловлюваннями та образами [10].

Вдамося до методу опитування (Додаток А), аби з'ясувати, чи траплялися випадки кібербулінгу стосовно українських підлітків. Ми опитали 100 молодих українців у віці від 14 до 17 років за допомогою інтернет-питальника, розміщеного в популярній соціальній мережі «ВКонтакте», й отримали такі результати. На запитання «Чи траплялися з вами чи вашими знайомими випадки кібербулінгу (травлі, образ, нападів у мережі інтернет)?» 43 % тінейджерів відповіли «ні», 57 % – «так». Серед тих, хто відповів ствердно, серед найпоширеніших видів травлі в інтернеті назвав: прями образи, поширення чуток і пліток, використання фотографій без дозволу. Оптимістично виглядають відповіді на запитання «Що ви зробили, коли проти вас було здійснено агресивний напад в інтернеті?». 45 % респондентів заблокували профіль

кривдника, 23 % повідомили про агресію старших, 9 % проігнорували проблему, 23 % запропонували власний варіант відповіді. 48 % опитаних вважають, що випадки кібербулінгу варто ігнорувати, 37 % схиляються до того, що треба звернутися за допомогою до батьків та вчителів, 15 % підлітків не знають, що робити в такій ситуації чи ніколи не замислювалися про це.

Відповіді на останнє запитання свідчать про те, що наразі є необхідність проводити інформаційну, просвітницьку та роз'яснювальну роботу серед українських підлітків задля попередження негативних наслідків кібербулінгу в інтернеті й соціальних мережах. Результати світового та українського дослідження є схожими, що свідчить про спільний розвиток сьогодні явища кібербулінгу як у світі, так і в Україні, а також про необхідність вироблення єдиної стратегії його подолання. Також, виходячи з нашого припущення, що кібербулінг є інструментом реалізації моделі соціальної ідентифікації, варто звернути увагу на поширення знань серед підлітків про інформаційну рівність у мережі, подолання анонімності, забезпечення прав усіх користувачів у соцмережах, а також розробку дієвої системи покарань для тих, хто вдається до кібербулінгу.

Висновки. Соціальна мережа — це веб-сайт або інша служба у Web, яка дозволяє користувачам створювати «публічну» або «напівпублічну» анкету, складати список знайомих, з якими вони мають зв'язок, і переглядати власний список зв'язків і списки інших користувачів. Основними рисами соціальних мереж є: популярність, безкоштовна реєстрація, можливість вибору мови сайту, безкоштовні послуги, наявність чату. Найпопулярнішими соціальними мережами в Україні є: «ВКонтакте», «Однокласники», «Facebook». У найпопулярнішій соціальній мережі в Україні «ВКонтакте» аудиторія складає близько 13 млн користувачів і є різноманітною за віковими характеристиками, наприклад, 0,7 млн користувачів становлять діти віком 14-17 років.

При дослідженні психологічних особливостей, що виникають у користувачів мережі у процесі Інтернет-комунікації, звертається увага як на позитивні, так і негативні. Підлітки як найбільш психологічно нестабільна категорія користувачів соціальних мереж опиняються в небезпечній зоні, адже легко піддаються впливу (часто негативному), що можуть здійснювати інші користувачі соціальних мереж. Одним із таких впливів сьогодні є явище кібербулінгу — підліткового віртуального терору (наприклад, образи, знущання, погрози, сексуальні домагання, кіберагресія, доступ до шкідливого й нелегального контенту тощо). На нашу думку, явище кібербулінгу є відображенням моделі соціальної ідентифікації, у процесі якої індивід для того, щоб відчувати себе частиною групи, змагається й дискримінує представників інших соціальних груп. Згідно з нашим опитуванням, 57 % підлітків зтикалися з проблемою агресії в мережі, 48 % опитаних вважають, що випадки кібербулінгу варто ігнорувати, 37 % думають, що слід звернутися за допомогою до батьків та вчителів, 15 % — не знають, що робити в такій ситуації, чи ніколи не замислювалися про це.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аудиторія «ВКонтакте» [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://ain.ua/set-vkontakte-predstavila-dannye-po-ukrainskoj-auditorii-demografiya-interesy-i-aktivnost>.
2. Калинин А. PR в социальных сетях / А. Калинин // PR-менеджер. – 2011. – №6. – С. 36-44.
3. Кибербуллинг: опасное виртуальное «быкование» [Електронний ресурс] / Л. Найдюнова. – Режим доступу: <http://psyfactor.org/lib/cyber-bullying.htm>.
4. Мелюхин И. Информационное общество: истоки, проблемы, тенденции развития / Мелюхин И. – М., 1999. – 208 с.
5. Найпопулярніші сайти в Україні – «Opinion Software Media» [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://www.inau.org.ua/analytics_vuq.phtml.
6. Онищенко О. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства [Текст]: монографія / О. С. Онищенко, В. М. Горючий, В. І. Попик та ін.; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – 220 с.
7. Пелещишин А. Аналіз існуючих типів віртуальних спільнот у мережі Інтернет та побудова моделі віртуальної спільноти на основі веб-форуму [Текст] / А. М. Пелещишин, Р. Б. Кравець, Ю. О. Серов // Інформаційні системи та мережі: Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2011. – № 699. – С. 212-221.
8. Романенко О. Погляди сучасних зарубіжних дослідників на роль соціальних медіа в політичній комунікації [Текст] / О. В. Романенко // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки: Наук. вісник: зб. наук. праць / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Українська АН. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 62 (№ 7). – С. 597-602.
9. Смыслова О. Эмпирическое исследование психологических последствий применения информационных технологий [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://logiston.ru/articles/netpsy/hackers2>.
10. Харламова І. Насильство та жорстокість у школі. Реалії сучасності. Методичні рекомендації щодо роботи з дітьми / І. Харламова // Соціальний педагог. – 2007. – № 9. – С. 15-20.
11. Ядов В. А. Социальные и социально-психологические механизмы формирования идентичности личности // Психология самосознания: Хрестоматия / Ред. Д. Я. Райгородский. – Самара, 2007. – С. 589-602.
12. Яцишин А. Застосування віртуальних соціальних мереж для потреб загальної середньої освіти / А. В. Яцишин // Інформаційні технології в освіті. – 2014. – № 19. – С. 119-126.
13. Barnes J. Class and Committees / J. A. Barnes. – 1954. – С. 39-58.
14. Terry D. Integration of social identities in the self: toward a cognitive-developmental model. [Електронний ресурс] / D. Terry, J. Smith // Département de psychologie, Université du Québec à Montréal, Montréal, PQ, Canada. – 2007. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/18453468>.

ДОДАТОК А

Анкета

Студенти Кіровоградського державного педагогічного університету проводять опитування на тему: «Вплив кібербулінгу на підлітків». Просимо Вас узяти участь у дослідженні та відповісти на наступні запитання. Опитування анонімне, його результати будуть використані виключно в узагальненому вигляді. Дякуємо за порозуміння та Ваші щирі відповіді.

Кібербулінг (cyber-bullying) — це підлітковий віртуальний терор, включає цілий спектр форм поведінки, на мінімальному полюсі якого — жарти, які не сприймаються всерйоз, на радикальному ж — психологічний віртуальний терор, який завдає непоправної шкоди, призводить до суїцидів і смерті.

1. Чи траплялися з вами чи вашими знайомими випадки кібербулінгу?

- Так
- Ні
- 2. Які випадки кібербулінгу траплялися з Вами, вашими друзями чи знайомими?
 - Зі мною такого не було
 - Поширення чуток і пліток
 - Прямі образи
 - Використання фотографій без дозволу
 - Інше
- 3. Що б Ви зробили, якби проти Вас було здійснено агресивний напад в Інтернеті?
 - Проігнорував (-ла) проблему
 - Повідомив (-ла) про агресію старших (учителів, батьків)
 - Заблокував (-ла) профіль кривдника
 - Не знаю, що треба робити в цій ситуації
 - Власний варіант відповіді
- 4. Стать
 - Чоловіча
 - Жіноча
- 5. Вік
 - 14
 - 15
 - 16
 - 17

Ольга КЛИМЕНКО

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРИВАТНОЇ ПРЕСИ ЄЛИСАВЕТГРАДА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

(студентка IV курсу факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – кандидат наук із соціальних комунікацій, ст. викладач Базака Р.В.

Одним із важливих завдань нинішнього журналістикознавства є дослідження особливостей розвитку регіональної преси початку минулого століття. Преса завжди була важливим та невід'ємним аспектом життя суспільства. На шпальтах періодичних видань відбилися духовні, культурні, економічні, соціальні, громадсько-політичні та інші особливості життя, розвитку та національно-патріотичного становлення Центральної України. Також актуальним є вивчення досвіду інформаційного протистояння політичних сил, яке репрезентоване на сторінках періодичних видань періоду національно-визвольних змагань українського народу 1917 – 1921 років.

Фрагментарно це питання вивчали місцеві науковці та краєзнавці, такі як В. Босько, Л. Куценко, В. Крижанівський, С. Шевченко, проте в їхніх роботах преса не була предметом дослідження, а слугувала історичним джерелом. Н. Романюк, безпосередньо, досліджувала історію видавничої справи нашого регіону, але періодика не була об'єктом її дослідження, а лише його частиною [10]. До теми аналізу особливостей історії видавничої справи та журналістики Єлисаветграда зверталася ще одна дослідниця – О. Класова [7; 8]. Активним дослідником преси Кіровоградщини є Р. Базака [2]. Дослідник звернув увагу на особливості зародження, розвитку та типологічного поділу преси 1874 – 1921 років.

Ще на початку XIX століття у краї спостерігався бурхливий розвиток, що полягав у створенні нових торговельних шляхів, відкритті залізничної колії, розвитку промисловості (відкриття фабрик, заводів), закладенні першої телеграфної станції Москва – Київ – Кременчук – Єлисаветград – Миколаїв, активному поступі початкової та середньої освіти. «В другій половині XIX століття в місті стрімко формуються інтелектуальні сили. В Єлисаветград із Бобринця переїзять Іван Тобілевич, Марко Кропивницький та інші зачинателі національного театрального мистецтва в Україні, починають формуватися українофільські гуртки» [9, с 175 – 177]. Саме гуртківці взялися за упорядкування літературного альманаху «Степ».

Важливу роль в появі перших періодичних видань відіграла мережа друкарень, яка до початку ХХ століття розвинулась від семи до чотирнадцяти. Найчисленнішими виданнями того часу були здебільшого офіційні: звітна документація, протоколи засідань повітової влади, відомості про огляд навчальних установ, збірки постанов тощо.

«Фінансову основу друкарень становили офіційні видання. Більшу частину замовлень такого типу виконував друкар М. Гольденберг. Іншою великою групою видавничої продукції були навчальні, наукові та довідкові видання. До цієї групи входили підручники викладачів єлисаветградських гімназій та училищ, скажімо «Повторительный курс русскаго языка (граматическій). Справочная книга для учащихся» за упорядкуванням М. Крижанівського, праці В. Ястребова М. Маркова та інші» [11, 249].

Разом з розвитком міста органи міського самоврядування також почали активно розвиватися. Цей аспект і вплинув на формування першої типологічної групи – офіційної преси (першим виданням став «Єлисаветградский городской листок», що видавався у Єлисаветграді з 1874 року). Офіційні видання того часу обмежувалася лише інформаційними матеріалами, над якими працювали переважно міські чиновники,

тобто робота в газеті для них була додатковим навантаженням. Закриття останнього офіційного часопису Єлисаветграда в 1905 році збігається з розквітом приватної преси міста.

Поява найбільшої типологічної групи в системі періодики Кіровоградської області – приватної преси – пов'язана, в першу чергу, з економічним розвитком краю кінця XIX – на початку XX століття. Приватна преса включала ширший аспект можливостей, оскільки мала більший бюджет та кращу програму. На розвиток такого виду періодики значним чином вплинули торгівельно-промислові кола, оскільки головним джерелом фінансування видань стала комерційна реклама та оголошення, що дозволило видавцям зменшити собівартість, відповідно – й охопити більш широку читачську аудиторію. У свою чергу за тематичним спрямуванням приватна преса розподілилась на спеціалізовану та універсальну (яка була наймасовішою групою того часу) [3, 213 – 214].

«На розвиток та типологічну диференціацію системи преси Кіровоградщини кінця XIX – початку XX століття вплинув ряд чинників загальнодержавного та місцевого рівня. Процеси соціального піднесення, тобто, активізація освітнього та наукового життя міста, особливо молоді, активний розвиток системи початкової та середньої освіти Єлисаветграда спричинили потребу спеціалізованого інформування та професійної комунікації» [3, 96]. У зв'язку з цим виникає спеціалізована преса. Сюди, здебільшого, входили видання наукових, фахових та громадських товариств краю.

Окремої періодики, тематика якої стосувалася лише економічної сфери не було, проте кожен друкований орган намагався виділити рубрику чи кілька сторінок темі економічного розвитку краю. Економічна спрямованість зазначалася в підзаголовках таких видань як «Голос Юга: Газета политическая, экономическая и литературная», схожі чи аналогічні підзаголовки мали майже всі універсальні видання початку XX століття.

На теренах Кіровоградщини діє ще одна група періодики – універсальна преса. Її завдання направлене зовсім в інший ракурс: на відміну від спеціалізованих видань, універсальні охоплюють якомога більшу читачську аудиторію (при цьому видавці поєднували інформацію як для інтелектуально підготовлених читачів, так і для широкої аудиторії).

Універсальна преса включала значну кількість рубрик, набір яких був майже однаковим для всіх видань. Назви цих рубрик могли відрізнятися між собою, але їх типовий перелік був таким: передова стаття (висвітлюватися актуальні для життя міста питання), хроніка (події в місті, повіті та з різних куточків імперії, іноді – передруки з інших газет, переважно столичних); телеграми (як Санкт-Петербурзького телеграфного агентства, а також з-за кордону). Театральне життя стає однією з провідних тем на шпальтах періодики Єлисаветграда. Для цієї тематики існували рубрики: театр, театральна хроніка, театральні замітки, театр і музика. Для публіцистики, яка мала на меті висвітлення якоїсь актуальної суспільної події, існували рубрики фейлетон та маленький фейлетон. Постійними були рубрики реклама та оголошення, кореспонденція тощо. У той час існували також й унікальні рубрики, специфічні для певного видання. Наприклад, «Голос Юга» мав низку рубрик із проблем місцевого самоврядування: «Міське життя», «Муниципальні питання», «Бризки пера» та «Міські справи» [9, 176 – 180].

На сторінках періодики початку XX століття традиційною була «передова стаття». Тобто, такий матеріал будувався не на конкретних фактах, а був направлений на розкриття важливих морально-етичних, соціальних, політичних чи економічних проблем, які за настроєм і спрямованістю могли бути опозиційними або критичними до органів влади чи системи управління [3, 83].

Реклама активно входить в життя преси. З розвитком промисловості області розвивається та удосконалюється і торгова галузь. У свою чергу, необхідністю стає конкурентноспроможність на ринку, виникає потреба в товарообміні. Завдяки цьому періодика переходить в комерційний формат, тобто на шпальтах видань зростає площа реклами, урізноманітнюються її способи та види, починають друкуватися не лише малі рекламні оголошення, але й розширені рекламні матеріали. До того ж, певні видання публікували рекламу на окремих листах – вкладках, які мали розмір шпальти: такого роду вкладки друкували «Єлисаветградские новости».

Тогочасним нововведенням стає кольорова реклама, яка переважно стосується сільськогосподарської сировини та добрив. Почали навіть додавати різноманітну наочну інфографіку (таблиці, діаграми і т. д.), яка демонструвала ефективність рекламованих товарів.

Часописи фіксували та відтворювали рівень соціального, культурного, політичного й економічного життя, стали унікальним механізмом соціальної рефлексії та самобутнім культурним феноменом, який був невід'ємною складовою масовокомунікаційної системи Російської імперії.

Матеріали періодики Кіровоградщини 1917 – 1921 років відобразили складні процеси боротьби за владу на теренах колишньої Російської імперії та національно-визвольні змагання на українських землях. Для розповсюдження своїх політичних ідей та ведення активного інформаційного протистояння політичним, а згодом військово-політичним силам не достатньо було лише мітингів чи публічних промов: постала необхідність у платформі зі сталою періодичністю. Так з'явилася преса ідейно-політичного спрямування, яку розподіляємо на такі типологічні групи: соціалістичні (видання партій російського соціалістичного крила), національно-патріотичні, комуністичні (більшовицькі), анархістсько-повстанські та антикомуністичні часописи (доби Денікінщини) [3, 51].

У період 1917 – 1921 років триває ідейно-політична та військова боротьба за владу, що й стало основною передумовою трансформування тогочасної періодики відповідно до соціально-політичних реалій життя. Часописи почали використовуватися як механізм управління народними масами.

На сторінках преси простежується зміна не лише політичної карти військово-політичних гравців, але й мовної складової. Мова соціалістично-революційного, анархістсько-повстанського, денікінського та більшовицького дискурсу суттєво не відрізнялася, її особливість полягала в насиченості гаслами, лозунгами та закличками.

Мова ідейно-політичних текстів української преси Єлисаветграда характеризувалася виваженістю, поміркованим стилем, без надмірного вживання штампів, слів-маркерів чи агресивної лексики, за виключенням газети «Республіканець», що видавалася республіканськими військами УНР у грудні 1918 – лютому 1919 року, де спостерігалася ультрареволюційна лексика.

Різноманітність жанрів ідейно-політичного спрямування 1917 – 1921 років була дуже широкою, від класичних публіцистичних жанрів (памфлет, фейлетон тощо) до політичної поезії та казок.

Після військового захоплення влади на Кіровоградщині більшовиками, їх першим кроком стало знищення опозиційної думки: рішенням Єлисаветградського військово-революційного комітету в січні 1920 року були заборонені всі опозиційні видання. Це стало стартом для формування системи однопартійної радянської преси, яка за своїм характером була проросійською, чужою та ворожою Україні.

Сегмент молодіжної періодики до 1917 року на Кіровоградщині був загалом порожнім, не друкувалося жодної молодіжної газети, інформаційні інтереси молоді представлялися лише окремими статтями в масовій пресі. Така ситуація пояснюється в основному неприбутковістю видання дитячої та молодіжної преси. Лише 1917 року вийшла перша учнівська газета «Ученический Вестник». Згодом видання молодіжної періодики поживалося, що було зумовлено становленням однопартійної більшовицької системи преси, яка мала на меті інформаційне охоплення всіх верств населення. Так з'явилася молодіжна комсомольська періодика [3, 210 – 216].

Періодика Кіровоградщини мала унікальні функції, вона стала важливою ланкою громадського життя краю, відіграла важливу роль у формуванні раціональних культурних, політичних та соціально-економічних відносин регіону. Для більшого попиту та кращої конкурентоспроможності на ринку інформаційної продукції видавці намагалися створити все кращий та якісніший продукт, що й сприяло удосконаленню тогочасної преси. З 1917 року преса стала дієвим механізмом інформаційної боротьби між військово-політичними гравцями періоду національно-визвольних змагань.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ахмадулин Е. Системный подход в исследовании региональной печати / Е. Ахмадулин // Местная и региональная печать: вопросы истории, методологии / Отв. ред. Г. Кучерова. – Ростов н/Д : Изд-во Ростовского университета, 1983. – С. 21 – 32.
2. Базака Р. Историко-культурні та соціокомунікаційні передумови формування преси Кіровоградщини / Роман Вікторович Базака // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. – 2013. – № 3–4. – С. 51–55.
3. Базака Р. Преса Кіровоградщини (1874–1921 рр.): історико-функціональний аспект, типологічна характеристика : дис. ... канд. навк. соц. комун. : 27.00.04 / Базака Роман Вікторович ; М-во освіти і науки України, Класичний приват. ун-т. – Запоріжжя, 2015. – 273 с. – Бібліогр.: с. 245–268.
4. Босько В. Визначні постаті Степової Єлади : до 250-річчя за-снування фортеці Святої Єлисавети, міста Єлисаветграда та 65-річчя утворення Кіровоградської області / Володимир Босько. – Кіровоград : Інформаційна мережа, 2004 – Ч. 1. – 376 с.
5. Бракер Н. Опанас Іванович Михалевич. 1848 – 1925 рр. / Ната-ля Бракер // За сто літ. Матеріали з громадського і літературного життя України XIX і початків XX століття / Під ред. М. Грушевського. – К. : Держвидав України, 1930. – Кн. 6. – С. 153 – 165.
6. Дуцик Д. Політична журналістики / Діана Дуцик. – К. : Вид. дім “Киево-Могилянська акад.”, 2005. – 138 с.
7. Класова О. Видавнича справа та преса в Єлисаветграді XIX ст. / О. Класова // Єлисаветградские ведомости. – 2004. – № 35. – 27 серпня. – С. 1.
8. Класова О. Видавнича справа та преса в Єлисаветграді XIX ст. / О. Класова // Єлисаветградские ведомости. – 2004. – № 36. – 3 вересня. – С. 1.
9. Крижанівський В. З історії Єлисаветградської преси (“Єлисаветградский вестник” 1876 – 1894 роки) / Крижанівський В. // Вежа. – 2012. – № 29. – С. 175 – 184.
10. Романюк Н. Видавнича справа в Єлисаветграді : монографія / Наталя Сергіївна Романюк; за ред. д-ра філол. н., проф. Миколи Тимошика; авт. передм. д-р філол. н., проф. Микола Тимошик. – Київ : КВІЦ, 2014. – 156 с.
11. Романюк Н. Одна з перших приватних друкарень у Єлисаветграді: тематико-типологічний та організаційний аспекти / Наталя Романюк // Український інформаційний простір : науковий журнал Інституту журналістики і міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв / Гол. ред. М. С. Тимошик. – Число 1. – У 2-х ч. – Ч. 2. – К. : КНУКіМ, 2013. – С. 247–254.

Марина КОЛОМІЄЦЬ

СПІВПРАЦЯ З АВТОРОМ ЯК ОДИН ІЗ КЛЮЧОВИХ ЕТАПІВ ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

(студентка IV курсу факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, ст. викладач Шульга Д. О.

Актуальність дослідження. Редактор-видавець завжди виступає посередником між автором і читачем будь-якої друкованої продукції. З розвитком видавничої справи та під впливом нових тенденцій змінюються й особливості творчих взаємовідносин автора та редактора. У сучасних реаліях із підвищенням конкуренції на книжковому ринку редактор у межах своїх фахових обов'язків повинен не лише готувати до випуску у світ текстову й ілюстративну частину книги, а й займатися пошуком теми і конкретного автора, скеровувати й корегувати його діяльність, співпрацювати з автором у процесі редакційно-видавничої підготовки продукції та її подальшої реалізації. Оскільки літератури, присвяченої проблематиці співпраці автора і редактора, досить мало, постає потреба у глибшому дослідженні цієї теми і в акцентуації певних аспектів робочих відносин між автором і редактором книги.

Мета: дослідити особливості співпраці автора і редактора, виявити, які проблеми можуть виникнути у процесі такої співпраці і якими компетенціями повинен володіти редактор, щоб зробити спільну роботу з автором максимально продуктивною. Описати, як відбувається процес співпраці видавця-редактора з автором чи авторським колективом на практиці.

Огляд наукових праць. Багато українських та зарубіжних дослідників займалися вивченням компетенцій, якими повинен володіти редактор. Відомі праці «Теорія і практика редакування» (1980 р.) Н. Сікорського, «Літературне редакування» (1983 р.) Р. Іванченка, «Літературне редакування» (1996 р.) В. Різуна, «Культура книги, или как не нужно делать книгу» (2002 р.) А. Мільчина, «Практичний посібник-довідник журналіста: Редакування в ЗМІ: Аналіз і перевірка фактичного матеріалу» (2004 р.) А. Капелюшного, «Книга для автора, редактора, видавця» (2006 р.) М. Тимошика. Для нашого дослідження ці роботи можуть стати теоретичною базою. Вони дають широке уявлення про сутність та особливості редакторського фаху, специфіку роботи редактора у сучасних умовах, проте жодна із перелічених праць не досліджує предметно питання ділових взаємовідносин автора і видавця.

Виклад основного матеріалу. Робота з автором, авторським колективом у видавничій справі є дуже важливим аспектом підготовки друкованої продукції. Автор посідає ключові позиції у книговидавничій справі, адже саме завдяки його творчій праці й створюється духовна цінність – твір, і марно етимологія терміна «автор» – засновник, творець, оскільки саме авторові ми завдячуємо появою об'єкта видавничої справи.

Працюючи над твором, автор обирає способи реалізації свого замислу і спілкування з читачем. Тому в межах особливостей виду літератури, жанру і предмета у творі у всіх його параметрах проявляється індивідуальність автора, його творча манера [2, с. 23].

Співпраця редактора й автора – одна з найважливіших проблем теорії, особливо практики редакування. Від того, чи вдалося їм досягти порозуміння, значно залежить якість тексту, видання. Редактор і автор мають тісно співпрацювати на всіх, за винятком, зрозуміло, виробничого, етапах редакційно-видавничого процесу, і від цієї співпраці суттєво залежить якість майбутнього видання, його успіх. Крім цього, увага до автора, копітка робота з ним – це вклад у майбутні видавничі проекти, які можуть бути реалізовані в перспективі.

Співпраця редактора з автором починається на першому редакційно-видавничому етапі – підготовчому. Пошук потрібного автора чи оригіналу є найважливішою справою на цьому етапі дій видавця чи редактора [7, с. 222].

Коли видавець успішно проходить підготовчий етап і знаходить автора з уже готовим текстом або потенційного автора, який працюватиме над створенням нового тексту, він повинен продемонструвати свої найкращі комунікативні якості, щоб встановити ділові зв'язки з автором.

Культура спілкування є невід'ємною частиною загальної культури людини, а для редактора вона має неабияке значення. Нею можна оволодіти, її можна виховати в собі, розвивати і вдосконалювати. Від культури спілкування, здебільшого, залежить результативність відносин між автором та редактором, між редактором і колективом, між структурами видавництва та його діловими партнерами. Знання та дотримання її основних вимог потрібні для кваліфікованого дотримання будь-яких форм спілкування [8, с. 31].

До основних задач, які повинен вирішувати видавець-редактор щодо співпраці з автором, можна віднести такі: узгодження правок, які редактор вносить в авторський оригінал, допомога авторові в оптимізації текстового оригіналу, встановлення і перевірка дотримання часових рамок у випадку, якщо текстовий оригінал у процесі створення, узгодження аспектів авторського права, а також, в залежності від особливостей співпраці, узгодження з автором художньо-технічного оформлення майбутнього видання.

Специфіка творчої роботи зумовлена особливостями редакційно-видавничого процесу за визначених умов і реальної виробничої ситуації. Вона залежить від якості авторського оригіналу, наскільки він придатний до подальшої обробки в ході редакційно-видавничої підготовки. На вдосконалення тексту, який не потребує ґрунтового редакторського втручання, витрачається менше часу, скорочується кількість етапів підготовки. Але такі тексти рідко надходять до редакції. Часто, автори надають матеріал, недостатньо підготовлений навіть для первинного редакторського опрацювання. Нерідко автори подають у видавництво оригінали частинами, а якщо й завершеними, то в процесі видавничої підготовки доводиться робити доволі вагомі виправлення: дописувати, переписувати, скорочувати розтягнуті частини тексту тощо.

Нерідко, на одному з етапів роботи автора і редактора виникають конфлікти сторін, коли уявлення автора і редактора про вигляд майбутнього видавничого продукту абсолютно протилежні. Часто співпрацю з автором ускладнюють, унеможливають різноманітні зовнішні чинники. За таких умов редакторів потрібно виявляти високу емпативність – здатність до розуміння автора, співпереживання, демонструвати культуру почуттів і поведінки, толерантно стримувати себе за умови розбіжності поглядів на проблему.

У діловому спілкуванні редактора культура почуттів проявляється в адекватності емоційних реакцій на ситуацію, вмінні влучно обирати інтонації, експресивно забарвлену лексику та відповідно реагувати на неї [8, с. 39].

Редактор – це основний творчий працівник у видавництві, який безпосередньо відповідає за редагований оригінал, його структурний, інформативний, науковий і мовностилістичний рівень. Образно кажучи, завдання редактора є «професійно» провести доручений йому оригінал всіма етапами редакційно-видавничого процесу – від редакування авторського оригіналу до перевтілення його в конкретний вид видавничої продукції та випуску в світ [7, с. 213-214].

Російський книгознавець, автор «Теории и практики редактирования» Н. Сікорський вважає, що редактор – провідна професія у видавничій справі, він – перший помічник автора, перший читач і критик твору [6, с. 129].

Дружня співпраця автора і редактора стає особливо важливою в реаліях сьогодення, коли є прагнення відповідати високим показникам якісної підготовки видавничої продукції, а це можливо лише за умови подання до друку остаточно й сумлінно відредагованого оригіналу, щоб на всіх наступних етапах він не потребував додаткової авторської та редакторської правки.

Не зверхнє редакторське повчання, а співпраця, коли редактор не диктує, а пропонує, радить, переконує, допомагаючи авторові побачити те, що випало з його поля зору, коли редактор не самовільно править текст, а допомагає авторові.

Інколи трапляється, що в процесі роботи автор відчуває потребу в редакторській підтримці, оцінці, навіть критиці. По-перше, письменник може втратити об'єктивність, оцінюючи власний твір, по-друге, у багатьох випадках у автора виникає бажання випробувати твір, по-третє, письменникові потрібно знати недоліки й позитивні риси написаного, щоб надалі не припускати помилок, а вдалі риси поглиблювати [9, с. 4].

Також дослідники відзначають відсутність натхнення, виникнення проблеми «як почати». Такі спостереження свідчать про потребу особливої взаємодії редактора з автором на стадії написання твору. А робота з авторським колективом та з кожним індивідуальним автором вимагає від редактора особливої емоційної віддачі, адже йому слід визначити, кому потрібна допомога, а кому – ні, яка конкретно допомога потрібна й у якому обсязі тощо.

Редактор як би бачить себе зі сторони як творця книги. У цей час корисно подумати, чи вдалося встановити творчі контакти й взаємовідносини з автором, якщо ні, то чому, чи не було диктату редактора, чи не заважали дії редактора виявленню авторської індивідуальності, реалізації авторського плану та замислу тощо [2, с. 84].

З огляду на вищесказане, можна стверджувати, що редактор – це професіонал, який відіграє чи не найважливішу роль при створенні видання, насамперед, якісного видання, оскільки від нього значною мірою залежать доля продукту, сприйняття читачами, успіхи або невдачі автора і видавця. Сьогодні належно мотивований професійний редактор діє не лише як фахівець, для якого передусім найважливіше мовно-літературна компетенція та досвід, а як відповідальний організатор редакційно-видавничого процесу, котрий знає потреби й смаки потенційного читача підготовленого видання, особливості його сприйняття та читацької поведінки і, відповідно, моделює видавничий продукт, втілюючи в ньому власні специфічні знання, здібності, поєднуючи їх з реалізованими у творі результатами праці автора.

Визначальним для редактора (а особливо в ринкових умовах) є все ж задоволення потреб читача, його, редакторські, втручання в авторський текст, у професійному ідеалі, диктуються «читачецентризмом» або, в умовах сучасної комунікації, соціоцентризмом [3, с. 211].

У цьому полягає суттєва відмінність праці редактора за ринкових умов від його праці у регламентованій інструкціями адміністративній системі.

У процесі підготовки свого бакалаврського проекту, я мала можливість відчувати на практиці особливості ділових взаємовідносин між колективом авторів і редактором-видавцем.

На першому етапі – підготовчому – я займалась пошуком готового тексту або автора, який би написав текст для мого майбутнього видання. Завдяки зв'язкам зі студентами з інших факультетів університету, я отримала інформацію про те, що в одного з викладачів є матеріал, який міг би стати змістовим наповненням для мого майбутнього видання. Тож, уже на початковій стадії підготовки майбутнього видавничого продукту мені довелося використати свої комунікативні навички та продемонструвати компетенцію редактора.

По-перше, я домовилася про зустріч з викладачем, щоб обговорити ділові моменти й ознайомитися з авторськими оригіналами. Як виявилось, мені запропонували співпрацювати не з одним автором, а з групою авторів. Оскільки оригінали текстів були вже написані, переді мною постало завдання ознайомитися, упорядкувати та систематизувати отриманий матеріал.

Складність роботи редактора з текстами різних авторів полягає у тому, що кожен автор має свій власний стиль. Тому для того, щоб упорядкувати збірку творів, у моєму випадку збірку казок для дітей II-ої вікової категорії (молодший шкільний вік), потрібно докласти чимало редакторських зусиль, щоб у результаті отримати цілісне уніфіковане видання.

Авторами казок виступають студенти факультету педагогіки та психології, які писали ці роботи в межах навчальної дисципліни «Методика викладання психології». Вони не мали чітких обмежень щодо форми, змісту чи читацької аудиторії, тому єдиним спільним знаменником для казок була їхня тематична спрямованість: усі твори в казковій формі розповідають дітям про науку психологію, а також прищеплюють позитивні якості, сприяють вихованню моралі.

У мене виникало чимало труднощів з опрацюванням авторських оригіналів, адже крім редакторської майстерності, робота з такими текстами потребує вузькоспеціалізованих знань з психології, оскільки я ставила на меті отримати кінцевий друкований продукт не лише якісно підготовлений у видавничо-редакційному аспекті, а й наповнений об'єктивними науковими фактами з пізнавальною цінністю для дитини.

По допомогу зі створення вибірки із казок, які увійдуть до мого видавничого продукту, я звернулася до кандидата психологічних наук, доцента кафедри практичної психології – Тетяни Миколаївни Васецької. Основним критерієм відбору казок стала вікова категорія читацької аудиторії, для якої створюється

видавничий продукт. На цьому етапі роботи з текстами я довірилася думці експерта, тому жодних непорозумінь не виникло.

Після того, як вибірка з казок була сформована, я почала редагувати та уніфікувати матеріал. На цьому етапі виникло дуже багато складнощів, адже кожна нова казка – це новий авторський стиль, різна форма реалізації задуму (вірші та проза), одні твори написані за аналогією до українських казок, інші – до зарубіжних тощо.

Постало питання у виборі єдиного умовного еталону, до якого зводитимуться казки, щоб у збірці вони виглядали цілісно. Саме на цьому етапі почалася активна співпраця мене, як редактора, з колективом авторів. Кожна правка, яку я вносила до тексту, узгоджувалася з автором.

Складність проблеми організації редакційної роботи з колективом авторів полягає в тому, що ця робота суттєво залежить від особистої самоорганізації редактора, від його «професійних звичок»: певних власних організаційних прийомів і методів. Відзначається також те, що звички з організації роботи залежать від характеру особи.

Спільна робота у процесі вдосконалення текстового оригіналу надзвичайно залежала від особистісних якостей кожного автора. Я зі свого боку проявляла максимальну тактовність і толерантність до думок, бачень і стилю творця тексту. Щоб не створювалось враження, що внесені мною правки є стороннім втручанням у текст, кожен зміну я аргументувала і намагалася пояснити її доцільність.

Найбільше труднощів виникало з авторами, твори яких підлягали досить вагомих правкам. Не можна не враховувати людський чинник, адже автори вважали, що після таких серйозних правок вони вже не можуть назвати твір своїм, а також звинувачували у нерівноправному ставленні до різних авторів, коли редагування одного твору було мінімальним, а інший змінювався досить суттєво.

Для того, щоб вирішити такі конфлікти й розбіжності, потрібно було проявити максимальний професіоналізм і стриманість, з розумінням ставитись до побажань і бачень автора, адже в першу чергу він є творцем тексту. Щоб знайти взаєморозуміння з авторами і спонукати їх на співпрацю для досягнення якісного результату, потрібно чітко пояснювати доцільність внесених правок, подавати їх у вигляді порад і пропозицій, давати авторові самому можливість вносити зміни, скеровувати його роботу, а не давати директиви й накази.

Висновок. Уміння правильно співпрацювати з автором й організувати його роботу є однією з важливих складових професійної діяльності видавця-редактора. Саме з автора починається процес створення нового видавничого продукту. Видавець повинен володіти високою комунікативною культурою, вміти знаходити компроміси, створювати для автора комфортні умови співпраці, знати шляхи вирішення конфліктних ситуацій. Професійна діяльність видавця, який не вміє правильно скоординувати роботу з автором, приречена на провал.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Видавнича справа та редагування в Україні : постаті та джерела (XIX – перша третина XX ст.) : навч. посіб. / Н. В. Зелінська, Н. І. Черниш, Е. І. Огар та ін.; За ред. Н. Зелінської. – Л. : Світ, 2003. – 612 с.
2. Жарков І. А. Технологія редакційно-видавничого дела : конспект лекцій / І. А. Жарков. – М. : изд-во МГУП, 2002. – 92 с.
3. Зелінська Н. Проблеми теорії редагування: між «сучасними» концепціями та «архаїчними» практиками / Надія Зелінська // Світові стандарти сучасної журналістики : збірник наук. праць. – Черкаси : Видав. Чабаненко Ю., 2010. – 313 с.
4. Енциклопедія книжкового дела / Ю. Ф. Майсурадзе, Ф. Э. Мильчин, Н. П. Маковеев. – 2-е изд. перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2004. – 634 с.
5. Паливода Ю. В. Робота з автором як складова основних фахових компетенцій редактора [Електронний ресурс] / Ю. В. Паливода. – Режим доступу до ресурсу: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2297>.
6. Теорія і практика редагування : Хрестоматія / Под ред. Н. М. Сикорського. 2-е изд., перераб. – М.: Изд-во МПИ, 1990. – 384 с.
7. Тимошик М. С. Книга для автора, редактора, видавця : практ. посіб. / Микола Тимошик. – 2-ге вид., стереотип. – К. : Наша культура і наука, 2006. – 559 с.
8. Хміль Ф. І. Ділове спілкування : навч. посіб. для студ. ВНЗ / Ф. І. Хміль. – К. : Академвидав, 2004. – 280 с.
9. Черниш Н. До проблем взаємин автора і редактора (зі спадщини українських письменників кінця XIX – початку XX ст.) / Н. Черниш. // Вісн. Книжк. палати. – 2003. – № 8. – 47 с.

Олена КОПОТІЙ

ВИКОРИСТАННЯ МАНІПУЛЯТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НОВИННИХ МАТЕРІАЛАХ

(студентка V курсу факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – кандидат наук із соціальних комунікацій, старший викладач Шевченко А. С.

Проблема впливу інформації на людину, її спосіб мислення і поведінку, безпосередньо пов'язану із засобами масової комунікації, є дуже актуальною та неоднозначною. Інформуючи людину про стан справ у світі, ЗМІ здійснюють вплив на склад її мислення та стиль світосприйняття загалом.

З'явившись спочатку як технічні способи фіксації, трансляції, консервації, тиражування інформації і художньої продукції, ЗМІ дуже швидко перетворилися в найпотужніший інструмент соціальних комунікацій.

Інформація стає все більш специфічною і важкою для розуміння, тому об'єкт або подія, що потрапила у фокус уваги, необхідно вивчати більш ретельно, ніж будь-коли у минулому. Через це питання про те, як інформація впливає на особистість, а особливо — яку небезпеку несе у собі в умовах розвитку інформаційного суспільства, є надзвичайно актуальним.

Актуальність нашої теми полягає в тому, що на сучасному етапі розвитку суспільства, який справедливо називають інформаційним, засоби масової інформації посідають панівне місце в передачі знань і відомостей. Таким чином, ЗМІ, як одна з соціальних структур, мають широкий доступ до управління суспільною думкою, тобто до маніпулювання свідомістю. Значну роль у цій сфері діяльності відіграють не лише використання механізмів психіки людини, але й емоційна сфера. Тому вважаємо за необхідне розглянути особливості впливу на емоції людини під час маніпулювання свідомістю засобами масової інформації.

Мета роботи полягає у виявленні маніпулятивних механізмів у сучасній новинній журналістиці (на прикладі новинних інтернет-сайтів).

Завдання дослідження:

1. Окреслити найбільш поширені маніпулятивні прийоми, які використовуються на сторінках сучасних інформаційних сайтів.

2. Визначити види маніпулятивних технологій.

3. Розглянути дотримання принципів об'єктивності, доцільності та правдивості у новинних матеріалах.

4. Описати типові помилки, які зустрічаються в сучасній новинній журналістиці.

5. Проаналізувати наслідки впливу, який здійснюють на аудиторію журналістські тексти.

Об'єкт дослідження — маніпулятивні технології.

Предмет — маніпулятивні технології у новинних матеріалах на регіональних сайтах «АкулаМедіа» та «Деро Кропивницький».

Методи дослідження:

1. Метод контент-моніторингу (дослідження основної тематичної спрямованості кропивницької журналістики).

2. Метод контент-аналізу (необхідний для визначення маніпулятивних прийомів у новинних замітках).

3. Метод спостереження (потрібен для збору інформації про реакцію реципієнтів на маніпулятивні матеріали).

Методологічна база. Останнім часом все більше посилюється увага науковців до проблеми інформаційного насильства, впливу засобів масової інформації на особистість, маніпуляції свідомістю людей за допомогою інформації.

У науковій літературі маніпулювання свідомістю розглядається за двома напрямками. Психологічний аспект цього питання вивчали такі вчені, як Р. Гаріфуллін, С. Зеленський, В. Панкратов, В. Шейнов та ін. У свою чергу, С. Кара-Мурза, В. Крисько, В. Лисичкін, А. Моль, О. Філатов, Н. Чомський, Л. Шелепін досліджували політичну царину маніпулювання свідомістю. Проте використання емоції страху як засобу маніпулювання свідомістю практично не було розглянуто.

Протягом останніх років більшість журналістикознавців почали говорити про пріоритетність чистої інформації. Вважається, що новинна журналістика є однією з основних ознак демократичного суспільства. На перший погляд ця позиція мала б зменшити маніпуляцію громадською свідомістю та обмежити пропаганду, яка виявляється на рівні авторської інтерпретації подій. Але, як виявилось, практично у всіх матеріалах можна чітко простежити позицію автора. Це пояснюється тим, що в журналістикознавстві протягом тривалого часу утверджувалося стереотипне розуміння факту. Може здаватися, що фактаж у новинних матеріалах повинен відтворювати реальність максимально точно. Але сама природа факту не дає підстав для таких категоричних трактувань і свідчить про його суперечливу природу.

Отже, що таке новинна журналістика? Це певний шаблон подачі новин, який складає стандарти інформаційної журналістики, відповідно до яких: факти відокремлені від коментарів (неприпустимими є журналістські оцінки і висновки; кожна висловлена думка має мати авторство); структура повідомлення відповідає моделі перевернутої піраміди, де журналіст має відповісти на питання хто?, що?, коли?, де?, як?, чому?; інформація є точною (факт повинен відповідати реальності, а думка має бути дослівно прочитованою), достовірною (чітке зазначення джерела поданого факту і чітка авторизація коментаря; недостовірними вважаються покликання «експерти вважають»), повною (відповідь на класичні репортажні запитання, що забезпечують розуміння суті справи) та оперативною; баланс думок відображає позиції усіх без винятку сторін конфлікту.

Наведені стандарти інформаційної журналістики дозволяють домовитися про певні параметри якості новин, які «об'єктивно» (цей критерій є до певної міри умовним) відображають дійсність, висвітлюють суспільно важливі теми, є нецензурованими і незамовленими.

Це скоріше ідеальна модель, якої мали б дотримуватися журналісти, які працюють в інформаційному жанрі. Але німецький дослідник З. Вайшенберг у праці «Новинна журналістика» стверджує, що журналістське спостереження спирається на розрізнення, яке спрямовує погляд на один бік явища, залишаючи поза увагою інший. Навіть якщо і були вислухані обидві сторони, як цього вимагають професійні правила, новинна журналістика залишається «однобічною» [2, 22].

Фахівці в галузі мас-медіа визнають, що новинна журналістика має чималі інструментарій як для конструювання дійсності, так і для маніпуляції. Так, контроль-фільтрування інформації є свідомим перешкоджанням з боку медіа структур у доступі громадськості до інформації. Цей процес фільтрування інформації відбувається на макро-, і на макрорівнях, тобто як у середині самих ЗМІ (кореспонденти, редактори інформаційних агентств, редактори конкретних ЗМІ), так і поза ними. Фреймінг проводиться на останніх етапах відтворення новин, цей процес передбачає вибір конкретних форм презентації попередньо відібраної інформації.

Щодо моделювання медійної реальності, то фахівці сходяться на думці, що виробництво новин продукується згідно з критерієм інформаційної цінності новин, його редакційною політикою та позиціями на медіаринку, що дає змогу відповісти на питання, чому в новинній журналістиці висвітлюють або не висвітлюють ті чи інші події. Як наслідок, медіа створюють певну картину світу і впливають на свідомість людей. Як показали результати контент-моніторингу, у висвітленні новин життя області та міста переважають теми ДТП, вбивства, комунальні проблеми, помилкові дії владних персон. Натомість взагалі не висвітлюються екологічні, демографічні та інфраструктурні проблеми регіону.

У першу чергу відбір новинних матеріалів пов'язаний з інтересами читацької аудиторії. Як пише З. Вайшенберг, зараз в регіональній журналістиці спостерігається значний дисбаланс, тому що суспільна актуальність, значущість інформації поступається розважальному підходу до подачі новин [2, 168]. У новинній журналістиці сьогодні орієнтуються в більшій мірі на людський або емоційний аспект події, який складається з трагізму та відчуття напруженості. Цим і пояснюється надання переваги інформації про ДТП та загибель людей. Але в останній час мають місце і новини з курйозним характером, що свідчить про те, що інформаційний жанр поступово переходить у розважальний формат, який моделює не цілком адекватну реальність. У якості приклада можна згадати про замітки, у яких було іронічно висміяно дії мера міста Андрія Райковича.

Маніпулювання особистістю стало звичним явищем у повсякденному житті. Маніпуляцію сьогодні можна назвати ознакою людської взаємодії. Як писав Р. Баклар, висловитися нейтрально неможливо: навіть неформальна розмова передбачає переструктурування світу іншою людиною [1, 15]. В сучасному розумінні маніпуляція – програмування думок і прагнень мас, їх настроїв і навіть психічного стану з метою забезпечити таку поведінку, яка потрібна тим, хто володіє засобами маніпулювання. Сьогодні майже кожен журналістський матеріал впливає на формування громадської думки. Далеко не завжди цей вплив можна назвати позитивним, оскільки наміри, які нав'язуються читачам, часто не збігаються з їх власними інтересами та потребами. Журналісти повинні писати саме про те, що є вигідним для власників редакцій. Зокрема у матеріалах медіапорталу «АкулаМедіа» регулярно висвітлюється інформація щодо власників ресурсу Миколу та Ларису Онулів, «Гречки» – Андрія Табалова.

Якщо на початку ХХ сторіччя маніпуляція використовувалася переважно у політиці та комерційній діяльності, то сьогодні маніпулятивні технології зустрічаються і в новинній журналістиці. Як було зазначено вище, у багатьох випадках саме факт сприяє викривленню реальності. Звично вважають, що факт функціонує самодостатньо, а не в певному контексті. Однак факт є частиною певної цілісності, а отже, в контексті цієї цілісності набуває певного значення. Розуміння факту залежить від того контексту, який часто його й породжує. Відсутність цього контексту створює сприяє вигідні умови для маніпуляції. Наприклад, звичайна констатація фактів терору без жодних пояснень у маніпулятивний спосіб може навіювати в суспільстві страх.

Інформаційний вплив на суспільство здійснюється за допомогою маніпулятивних технологій. Проте якщо метою переконування є перетворення людей на односторонніх, розкриття ідей і планів, побудова комунікації, то маніпуляція передбачає саме примус, але не у фізичному, а у психічному аспектах. Від переконування маніпуляцію відрізняє масовий вплив, активне поширення сигналів суспільству через різноманітні канали інформації [5].

Одним з найпопулярніших методів маніпулювання серед кропивницьких журналістів є дозування інформаційної бази. У цьому випадку журналіст на одні факти звертає особливу увагу, а інші не помічає. Ще один метод відволікання уваги застосовується для того, щоб новина, про яку не можна говорити через особливості редакційної політики, залишилась непомітною. Якщо ж такі матеріали і публікуються, поряд з ними розташовується низка сенсацій, на фоні яких важлива новина залишається непомітною.

Як показав аналіз, засоби маніпуляції активно використовують у регіональній онлайн-журналістиці. Далі ми наведемо деякі приклади заголовків, за допомогою яких журналісти можуть маніпулювати свідомістю.

1. Житель Кропивниччини в кафе «розплатився» iPhone 5 [3] – невідповідність інформації, яка подається у заголовку, основному тексту.

2. Жителів обласного центру запрошують зігрітися біля полум'я книжок [4] – порушення принципу цілісності заголовку та текстового контенту.

3. Як у соцмережах висміяли мера Кропивницького через його «цирк на дроті» [6] – подача інформації шляхом іронії з метою навмисного висвітлення дій влади.

Процес поширення новинних матеріалів із використанням маніпулятивних технологій можна розглянути на прикладі однієї з моделей соціальної комунікації – моделі Г. Лассуела. Вона складається з кількох взаємопов'язаних структурних елементів і дає відповіді на наступні питання: хто, що, як, кому, навіщо. Отже, насамперед потрібно розглянути, ким саме поширюються інформаційні маніпулятивні повідомлення. У нашому випадку мова йде виключно про представників журналістської сфери, які займаються створенням матеріалів, використовуючи під час цього прийоми маніпуляції суспільною думкою. Далі необхідно відзначити, що наступним структурним елементом варто вважати саме маніпулятивний текст, який створюється спеціалістами для досягнення конкретної мети. Як правило, подібні матеріали поширюються у друкованих, телевізійних та електронних засобах масової інформації. Але під час проведення нашого дослідження розглядалися виключно новинні повідомлення, які публікуються на регіональних онлайн-ресурсах. Під час написання маніпулятивних матеріалів обов'язково потрібно зважати на читацьку аудиторію того чи іншого видання. Інформаційні сайти обласного рівня працюють на широке

коло реципієнтів, а тому споживачами маніпулятивних новин можна вважати людей різного віку та соціального статусу. І, нарешті, останній обов'язковий елемент – мета поширення повідомлення. Під час дослідження було виявлено, що регіональні журналісти у більшості випадків створюють маніпулятивні матеріали, керуючись вказівками власників інформаційних видань. Саме тому деякі персони регіону регулярно згадуються у журналістських текстах з хорошого боку, а інші – з поганого. А це свідчить про те, що поширення подібних повідомлень має лише одну мету: створення позитивного / негативного образу конкретних політичних діячів чи бізнесменів.

Із метою проведення практичного дослідження була обрана різноманітна за віковими характеристиками соціальна група, яка реагувала на маніпулятивні матеріали в регіональній журналістиці. Вибір соціальної групи був зумовлений, насамперед, особливостями цільової аудиторії кропивницьких регіональних інформаційних ресурсів. Натомість другою соціальною групою постали представники журналістської сфери, які й займалися безпосередньо створенням маніпулятивних матеріалів. Вони вимушені дотримуватися інтересів та настроїв власників ЗМІ, у яких вони працюють, оскільки це є однією із норм редакційної політики. Це і є основною передумовою використання маніпулятивних технологій у їх матеріалах.

Для збору інформації використовувалися метод спостереження, тобто реакція громадськості досліджувалася шляхом моніторингу соціальних мереж, у межах яких реципієнти ділилися тією чи іншою новиною. Загалом було проаналізовано близько 50-ти осіб, які активно реагували на ту чи іншу інформацію у ЗМІ. Як показало дослідження, реципієнтів найбільше цікавили новини, пов'язані з загибеллю людей чи виявленням корупційних діянь у посадових осіб. Подібні матеріали викликали шквал емоцій у соціальних мережах. У більшості випадків коментарі споживачів інформації були негативними. Потрібно зауважити про наступну тенденцію: реципієнти не тільки обговорювали саме повідомлення, а ще й досить часто переходили на з'ясування особистих взаємостосунків, на що знову ж таки впливають різні політичні погляди.

Як показало дослідження, люди активніше обговорюють ті новини, які пов'язані з загибеллю людей, або комунальними проблемами. Натомість інформація культурного характеру їх цікавить значно менше. Це і зумовлює відбір новин на кожному новинному ресурсі. Значно легше опублікувати новину про ДТП, яка впродовж кількох годин набере кілька тисяч переглядів, ніж витратити час на підготовку великого матеріалу на культурну тематику, який прочитає обмежене коло читачів.

Проведені теоретичні і практичні розвідки дозволяють нам зробити такий висновок. На сучасному інформаційному етапі розвитку суспільства інтелектуальна потреба в отриманні знань задовольняється, головним чином, за допомогою засобів масового інформування. Мас-медіа стають могутнім важелем управління суспільством, що зумовлюється не лише провідною роллю ЗМІ у житті людини, але й специфікою подачі медійного матеріалу. Під маніпулюванням свідомістю прийнято розуміти такий непомітний вплив на психіку особистості, результатом якого є зміна поведінки, потреб та ціннісних орієнтацій людини в інтересах ініціатора маніпулятивного впливу. Цим і пояснюється зацікавленість людей «жорсткими» новинами.

У новинних матеріалах використовують засоби маніпуляції різного рівня. До вербальних засобів маніпулятивного впливу належать, зокрема, стилістичні прийоми та виражальні мовні засоби, які сприяють створенню комічного ефекту, нагнітання страху, поширенню чуток. Це зумовлює підвищену увагу журналістів до такого засобу маніпуляції. Наприклад, в інтернет-новинах маніпулятивні засоби дуже часто зосереджені у заголовку; у такому разі вербальні засоби маніпуляції виконують водночас і рекламну функцію. Чим вдаліше буде підібраний заголовок, тим більшу кількість переглядів набере новина. Подальше уважне ознайомлення із змістом новини часто виявляє невідповідність між заголовком та змістом, безпідставність уведення в текст тих вербальних одиниць, що здійснюють маніпулятивний вплив. А це в свою чергу впливає і на авторитет видання.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Блакар Р. М. Язык как инструмент социальной власти / Р. М. Блакар // Язык и моделирование социального взаимодействия. – [ред. В. В. Петрова]. – М.: Прогресс, 1987. – С. 88–125.
2. Вайшенберг З. Новинна журналістика: [навчальний посібник] / З. Вайшенберг. – [заг. ред. В. Ф. Іванова]. – К.: Академія Української преси, 2004. – 262 с.
3. Житель Кропивниччини в кафе "розплатився" iPhone 5 // Діпо Кропивницький [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://kr.depo.ua/ukr/kr/zhitel-kropivnichchini-v-kafe-rozplativsva-iphone-5-22112016092600>.
4. Жителів обласного центру запрошують зігрітися біля полум'я книжок // АкулаМедіа [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://akulamedia.com/zhiteliv-oblasnogo-tsentru-zaproshuiut-zigritisja-bilja-polum-ia-knizhok>.
5. Шейгал Е. Власть как концепт и категория дискурса / Е. Шейгал [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek/Buks/Polit/Article/scheig_vlast.php.
6. Як у соцмережах висміяли мера Кропивницького через його "цирк на дроті" // Діпо Кропивницький [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://kr.depo.ua/ukr/kr/yak-v-sotsmerezah-vismiyali-mera-kropivnitskogo-cherез-yogo-03112016161700>.

Римма КОРЧЕВНА

СИНОНІМИ В СТИЛЕТВОРЧОМУ ВИМІРІ ОЛЕГА ПОПОВА

*(магістрантка факультету філології та журналістики)**Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Ліштаба Т. В.*

Мовотворчість будь-якого поета – це важлива сторінка в історії української літературної мови. Тому сьогодні є цілком закономірним глибоке осмислення всіх аспектів творчості, зокрема аналіз індивідуального стилю молодих і маловідомих широкому читачькому загалу поетів.

Майже не дослідженою залишається на сучасному етапі літературознавчого розвитку творчість українського поета Олега Володимировича Попова, який увійшов в історію сучасної літератури й мови як сміливий експериментатор не лише в галузі розширення ідейно-тематичного спектру творів, а й у царині авторської лексичної номінації.

Олег Попов – автор народознавчих джерел „Стежина” та „Перевесло”, чотирьох навчальних посібників для шкіл, збірки пісень „Лісня на крилі”, повісті „Спогад на майбутнє”, збірок поезій „Коли вже з осінню на „ти””, „Солодкий щем”, „На покуті душі”. Він – Лауреат премій – краєзнавчої імені В. М. Ястребова, літературної – імені Є. Ф. Маланюка. Відмінник освіти України, заслужений працівник культури України. Пише вірші, прозу, сценарії.

Розгляд лірики Олега Попова як самобутнього художнього світу в його цілісності видається нам особливо репрезентативним, бо продовжує пошуки продуктивних шляхів аналізу творчості окремого митця як виразника свого часу.

Досі семантико-стилістична практика цього митця не була предметом спеціального наукового дослідження, незважаючи на його вагомий внесок у збагачення поетичного лексикуму II пол. XX – поч. XXI століття. Поодинокі розвідки, присвячені творчості автора, належать літературознавцям Г. Д. Ключеку, В. С. Панченку, О. І. Тарану, С. К. Цапуку, І. М. Сікорській та ін. Спеціальні ж лінгвістичні дослідження семантичних, функційно-прагматичних особливостей мови творів О. В. Попова в сучасному мовознавстві фактично відсутні, а мовний матеріал поетичних текстів митця не введений в активний науковий обіг. Отже, існує проблема виявити й проаналізувати лексичні засоби у творенні художнього світу О. В. Попова.

Метою статті є з'ясувати закономірності використання автором лексичної синоніміки української мови. Досягнення мети здійснюється через розв'язання таких основних завдань: 1) виявити синоніми в поетичних творах О. В. Попова, систематизувати і класифікувати їх; 2) схарактеризувати функційно-стилістичні особливості виявлених синонімічних одиниць; 3) визначити контекстуальне значення синонімів.

Об'єктом дослідження є мова поетичних творів О. В. Попова. Фактичний матеріал дібрано з текстів авторських збірок „На покуті душі”, „Солодкий щем”, „Коли вже з осінню на „ти””.

Доцільність дослідження текстів саме поетичного мовлення виявляється, на нашу думку, у тому, що категорична вимога мови художньої літератури повинна обов'язково відрізнятися від мови „повсякденної”, зображення дійсності з художньою метою – від мети інформаційної. У цьому, за твердженнями багатьох лінгвістів, визначається необхідність самої поезії [5, с. 116].

Мова художньої літератури, зокрема поетичної, входить до загальної, досить розгалуженої мовної системи, як надзвичайно важлива її частина. Тому це явище цілком справедливо можна вважати таким, що наділене власними особливими рисами й знаходиться в той же час у постійній взаємодії з різними відтвореннями і процесами мовної системи. Це досить яскраво підтверджується в процесі дослідження семантико-стилістичної специфіки будь-якого поетичного тексту.

Мова творів поетичного стилю здійснює переважно експресивну функцію і передає почуття художньої форми. Якщо б існування поезії не було безсумнівно встановленим фактом, можна було б із достатньою впевненістю довести, що її не може бути. Вихідний парадокс поезії полягає в тому, що, як відомо, кожна природна мова підпорядковується правилам неупорядкованого сполучення елементів, які її утворюють. На їх сполучуваність покладаються певні обмеження, які й складають правила цієї мови. Без подібних обмежень мова не може служити комунікаційним цілям.

Однак, одночасно зростання обмежень, які переходять на мову, як відомо, супроводжується зниженням її інформативності. А це означає, що поетичний текст підпорядковується всім правилам вживаної мови, однак на нього накладаються нові, додаткові по відношенню до мови, обмеження: вимога дотримуватися певних метро-ритмічних норм, організованості на фонологічному, римовому, лексичному та ідейно-композиційному рівнях [5, с. 117].

Необхідно також звернути увагу й на семантико-стилістичну будову вірша, яка в певній композиційній віршовій формі спирається на різноманіття семантичних варіантів суб'єктності. Звичайно, усе це робить поетичний текст, так би мовити, більш „залежним”, ніж звичайне розмовне мовлення, оскільки в ньому ми бачимо, що будь-які елементи мовленнєвого рівня можуть бути значущими, а будь-які елементи, які є в мові формальними, можуть набувати в поезії семантичного характеру [5, с. 117].

Лексичний склад поезій Олега Попова надзвичайно багатий і різноманітний. Вдало створені майстром художнього слова номінації напрочуд точно відбивають не лише власне світобачення автора, а й образно відтворюють особливості національного світовідчуття, заповнюють у конкретній мовленнєвій ситуації певну мовно-естетичну нішу.

Ідіостиль митця наповнюють різноманітні лексичні засоби (антоніми, синоніми, індивідуально окреслена сакральна, музична, розмовна, неологічна, фразеологічна, кольоролексика), художня тропіка

(порівняння, метафори, епітети, персоніфікації). Весь вербальний масив, використаний автором у його творах, свідчить про надзвичайно багатогранний творчий діапазон.

У контексті поетичних творів Олега Попова спостерігаємо численні зразки синонімів. Значення синонімів у художній мові, та й не тільки в художній, надзвичайно велике. Їх стилістична роль у ній різноманітна. „Багатство синонімів – одна з типових ознак багатства мови взагалі. Уміле користування синонімами, тобто вміння вжити саме те слово і поставити саме на тому місці – невід’ємна прикмета хорошого стилю, характерна риса справжнього майстра” [3, с. 51].

Прикметною особливістю індивідуального письма Олега Попова є те, що в його поезіях багато одиниць цього типу лексико-семантичних відношень вживаються попарно, напр.: *“На Визволення площу я **прибуду** / І по Діброві вулиці **пройдусь**”* [7, с. 6]; *“Чи кого **зворушить**, / чи кого **розчулить** / Мій прощальний напис на морськiм / піску?”* [6, с. 52].

Часто автор у поетичному тексті послуговується синтаксичними синонімами, що збагачують мовну палітру різноманітними лексичними варіаціями, розширюють семантичну поліфонію образів. Вживаючи дієслівні синоніми на означення руху, поет вибудовує оповідну канву у формі спадаючої градації, наприклад: *„Літо **добіга** свого кінця. / **Бродить** гомін запустілим містом. (**Човгають** асфальтами підшви)”* [8, с. 90]. Завдяки використанню дієслівному ланцюжку „**добіга**” - „**бродить**” - „**човгають**”, поет створює враження уповільненого руху, а звідси – картину поступового згасання природи. Такою ж семантичною схемою, але вже за допомогою інших смислових формантів поет змальовує картину власної самопожертви – згорання в любові заради її ствердження, напр.: *„Листком осіннім **догораю** сам”;* *„**Я сам горю, горю й до тла згораю**”* („Щоб ти в любові не пізнала краю”) [8, с. 90]. Оприявнений поетичним текстом семантичний ланцюжок синонімів „**догораю**” - „**горю**” - „**згораю**” репрезентує внутрішній світ ліричного героя.

З огляду на досліджувану творчість О. В. Попова, слід зазначити, що синоніми – це могутня зброя в руках митця, за допомогою якої мова його творів стає яскравою, виразною, у ній немає набридливих повторів. Синоніми прикрашають вірш, надають йому неземної яскравості. Наприклад: *„І все-усе: що **квітне** і **співає**. / **Радіє** соню й синім небесам”* [6, с. 34]. Контекстуальні синоніми, що репрезентують лексичний ряд на означення почуття радості, урізноманітнюють цей понятійний масив, надають поезії колоритного звучання, підсилюють емоційно-експресивний підйом.

Спорадично представлені в поезіях О. В. Попова контекстуальні синонімічні утворення з полярного попереднього лексичного ряду, який, завдяки дієсловам-асоціантам, створює в поетичному контексті емоційну напругу, сумний настрій, фатальну невідворотність. Наприклад: *„**Відцвічено, відболено** вже все...”* [6, с. 34].

Часто трапляються у творах автора синонімічні ряди, які різняться відтінком значення, емоційно-експресивним стилістичним забарвленням, сполучуваністю, частотністю вживання тощо.

Синонімічний ряд лексеми „**п’янить**”, тобто той, що приводить у стан сп’яніння, доповнює контекстуальний синонім „**тішає**”. Письменник збагачує цей лексичний ряд новими значеннями і відтінками. Наприклад: *„Де цвіт мене в саду **п’янить** бузковий, / Де душу **тішає** співом солов’ї”* [7, с. 6].

Лексеми, що об’єднують значення стрімкого, невпинного руху, маніфестуються в оповіді наступними синонімічними рядами адвербіатів: іде–біжить–летить. Наприклад: *„**Іде** життя. **Біжить** життя. / **Летить**”* [6, с. 6]. Застосований автором прийом градації, завдяки використанню синонімічному рядові дієслів маніфестує наростання експресії, емоційно підсилює смислове навантаження поетичного дискурсу.

Контекстуальний ряд синонімів на означення руху в іншому поетичному контексті репрезентує нові лексичні варіації, напр.: *„На Визволення площу я **прибуду** / І по Діброві вулиці **пройдусь**. (...) **Пливе** весна проспектом гомінким. (...) **Вальсує** юність навколо фонтану”* [7, с. 6]. Стан радості оприявнюється автором лексичним ланцюжком однорідних адвербіальних синонімів: ***прибуду** – **пройдусь** – **пливе** – **вальсує***. Така семантична побудова збагачує поетичний контекст індивідуально-авторського письма, вияскравлює приховані можливості української мови.

Ефект градації, підсилення емоційних, радісних почуттів у мовному світі поезій витворюється митцем завдяки використанню різноконтекстових синонімів, напр.: *„І стане раптом небо **голубішим** / **Від радісного сміху дівчорі, І буде місту щастя** з того більше / **Чудової весняної пори**”* [7, с. 6]. У цей семантико-стилістичний ряд автор включив синоніми, що репрезентують і кольорогаму: *„І стане раптом небо **голубішим**”* [7, с. 6], і епітетні конотати на означення веселого настрою, безмежної радості: *„**Від радісного сміху дівчорі, „чудової весняної”** і вісубстантив „**щастя**”, що передає найвищий психоемоційний стан цілковитого задоволення життям.*

Іноді автор використовує відсубстантивні контекстуальні синонімічні репрезентанти для наповнення образних характеристик синонімічного ряду „тиша”, напр.: *„І знов **затишиша** після літніх злив, / Як після крику повне **оніміння**”* [8, с. 108]. У поетичних текстах синоніми служать для підкреслення і виділення певної ознаки того ж поняття, яка, з погляду мовця, є істотною; вони збагачують образну систему, служать лексичним засобом виразності.

Спорадично представлені в поетичних текстах неологічні синонімічні утворення. Наприклад: *„**Духмянить** на причілку сіно, / **Медитєся** на столі кутя”* [6, с. 13]. У доборі й використанні такої лексики виявляються закономірності слововживання О. Попова, оригінальність його індивідуального

стилю. Наприклад, використання зазначених термінів із несподіваними ознаками викликає оновлення поетичних слів; нові словесні зв'язки зумовлюють свіжість і нетрафаретність мовних засобів.

Однією з важливих функцій синонімів є функція заміщення – уникнення небажаного повторення одного й того самого слова. Проте інколи повторення бувають доречні. Подекуди письменник спеціально вдається до такого прийому, маючи на меті емоційно виділити слово, напр.: „*Що наше кохання / Із літом урвалось. / Урвалось раптово. / Заплакало в росах. / Обіріваним словом / В душі запеклося*” [8, с. 118]. У наведеному прикладі такою є лексема „урвалось”. Але поет збагачує синонімічний ряд не лише відаввербальними маніфестантами „заплакало”, „запеклося”, але й відав'єктивним репрезентантом „обіріваним”, що підсилює емоційну напругу в поетичному контексті, емоційно поглиблює смисловий зв'язок.

В іншому мовному оточенні такі синоніми створюють враження внутрішньої зосередженості на власних переживаннях ліричного героя, напр.: „*Що та печаль в твоїх очах - / Мої невиліпані вірші*” [6, с. 19]; „*А може це моя вина / Не в тім, що вірші повні суму*” [6, с. 19]. Вжиті автором відсубстантиви „печаль”, „суму” разом із ад'єктивним репрезентантом „невиліпані” надають стилістиці тексту підсиленого звучання, поширюють діапазон семантичного смислового наповнення.

Морально-етичні домінанти внутрішнього простору ліричного героя конкретизуються попарними синонімами, що відтворюють чистоту душевного простору поета, який лише в такому амплуа може сяяти розумне, добре й вічне: „*Собою ширю землю прикрашати. / А, отже, словом добрим чепурити*” [7, с. 62]. Саме завдячуючи введенню такої лексики в тканину вірша автор передає власну думку про істинне призначення поета й поезії.

Таким чином, використання близьких за значенням слів сприяє найточнішій і найвиразнішій передачі висловлюваної думки, а також дає змогу уникати частого повторення тих самих елементів, нерідко надзвичайно поширюючи враження від сприйнятого.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бахтин М. М. К естетике слова / М. М. Бахтин // Контекст. – М. : Наука, 1973. – С. 32-44.
2. Кожин В. В. Книга о русской лирической поэзии XIX века / В. Кожин. – М. : Наука, 1978. – С. 9.
3. Курс сучасної української літературної мови : у 2-х томах / [за ред. Л. А. Булахівського]. – К. : Радянська школа, 1951. – Т. 1. – 512 с.
4. Літературознавча енциклопедія : у 2-х томах / [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. – К. : ВЦ „Академія”, 2007. – Т. 2. – 624 с.
5. Петровський А. В. Основні принципи структурного аналізу поетичних текстів / А. В. Петровський // Науковий вісник ВДУ. – Вінниця : ВДУ, 2004. – № 3. – С. 115-118.
6. Попов О. В. Коли вже з осінню на „ти”: Поезії / О. В. Попов. – Одеса : „ТЕС”, 2009. – 112 с.
7. Попов О. В. На покуті душі : Поезії / О. В. Попов. – Харків : ФОП „Ніконова”, 2012. – 102 с.
8. Попов О. В. Солодкий щем : Поезії / О. В. Попов. – Одеса : Прес-курс, 2010. – 152 с.

Каріна КОШЕЛЕВА

БЛОГОСФЕРА КРОПИВНИЦЬКОГО ЯК ПЛАТФОРМА ДЛЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

(студентка IV курсу факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – кандидат наук із соціальних комунікацій, ст. викладач Базака Р.В.

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що сьогодні досить швидко розвиваються ІТ-технології, які займають не останнє місце в житті сучасної людини і у зв'язку з цим, у різних соціальних мережах створюються спільноти, які висвітлюють найбільш актуальні теми сьогодення та створюють саме той контент, який буде цікавим та корисним для їх цільової аудиторії. Однією із таких тем і є відеоблогінг, тому що кожен може створити свій власний блог, присвячений будь-якій темі і розвивати її у цьому напрямку. Зараз ця тема є актуальною і стрімко поширюється на всі сфери життя, створюючи все нові напрямки, в яких можуть розвиватися блоги. Вони стали реальними конкурентами класичній журналістиці. Можливість висловити свої незаангажовані думки отримали найширші прошарки суспільства, що дозволило блогосфері стати платформою для громадянської журналістики. Дослідженням теми займалися: Потятиник Б.В., Горошко О.І., Калмиков А.А., Коханова Л.А.

Термін «блог» виник 17 грудня 1997 р., коли Джон Бергер вжив слово weblog (пізніше воно трансформувалося в blog) стосовно свого мережевого журналу Robot Wisdom. Спочатку було словосполучення logging the Web, що можна перекласти як «вести в мережі щоденник». Це власне і відображено у перших визначеннях блога: сайт, на якому автор публікує приватний щоденник зі своїми роздумами і коментарями і, поміж іншого, подає гіперпосилання на інші сайти. Проте з того часу поняття «блог» значно розширило своє значення і увійшло в широкий вжиток. Свого часу редакція «Merriam-Webster» назвала «блог» найпопулярнішим за пошуковими запитами словом 2004 р. [3].

Блог – це веб-сайт, основний вміст якого – регулярні записи, що містять текст, зображення або мультимедіа. Характерні для блогів невеликі за обсягом записи тимчасової значущості, так як вміст блогу постійно оновлюється. Відмінність блогу від традиційного щоденника в тому, що блоги зазвичай публічні і передбачають сторонніх читачів, які можуть коментувати записи блогу. Людей, які ведуть блоги, називають блогерами, а сукупність усіх блогів у мережі називають блогосферою.

Для блогів характерна можливість залишати коментарі (відгуки) відвідувачами. Це робить блог середовищем мережевого спілкування, що має переваги перед електронною поштою та групами новин чи форумами.

Першим блогом вважається сторінка Тіма Бернерса-Лі, де він, починаючи з 1992 р. публікував новини. Більш широкого поширення блоги набули в 1996 р. А вже в серпні 1999 р. комп'ютерна компанія Pyra Labs із Сан-Франциско відкрила сайт Blogger.com, котрий став першою безкоштовною платформою для створення блогів. Пізніше, у лютому 2003 р., Blogger викупила компанія Google [7].

Останнім часом, частіше використовуються звукові і відеофайли Vlog (videoblog). Це полегшує сприйняття інформації, тому що всім нам відомо, що великі за обсягом статті та записи рідко починають читати, зазвичай читають невеликі статті. На відміну від традиційних персональних веб-сторінок, блог набагато легше створити і підтримувати, тому він частіше оновлюється і допускає більш відкритий і особистий стиль та більш відверті точки зору як самого блогера, так і відвідувачів, котрі можуть висловити свою думку в коментарях до певного запису розміщеного у блозі.

Американець Ден Гілмор назвав блоги «громадянською журналістикою, створеною людьми для людей». Блогери часто стають єдиними незалежними та об'єктивними журналістами в країнах, де засоби масової інформації перебувають під тиском цензури. Міжнародна організація «Репортери без кордонів» випустила практичні посібники щодо збереження анонімності IP-адрес для блогерів, які проживають у країнах світу, де електронні ЗМІ підцензурні тоталітарним режимам, тим самим забезпечуючи їм середовище, де вони можуть безперешкодно обговорювати будь-які теми [1].

Намагання відмежувати журналістику від блогосфери є цілком зрозумілим. Зневажливе ставлення до блогів насамперед пов'язане з надзвичайно простою процедурою створення блогу. Блог може створити хто завгодно, а процедура створення блогу майже не відрізняється від реєстрації звичайної скриньки електронної пошти. Сьогодні у світі щосекунди створюється кілька нових блогів. Абсолютна більшість з них не мають нічого спільного з журналістикою. З іншого боку, з-поміж мільйонів блогів є чимало таких, які претендують називатися журналістикою: вони можуть охоплювати широкий спектр тем – від політичних коментарів і новин до різних захоплень, займатися журналістськими розслідуваннями, подавати достовірні факти, містити інтерв'ю тощо.

Чимало інтернет-видань в Україні і світі (наприклад, «Українська правда», «Кореспондент», «Захід.нет»), а також журналісти відомих українських телеканалів (наприклад «Новий канал», «СТБ») мають рубрику «Блоги». Вести її можуть як журналісти (наприклад блог головного редактора «Української правди» Олени Притули), а також позаштатні кореспонденти редакцій. За своїм жанром це ті самі «авторські колонки» або «щоденники» – рубрики, що здавна практикуються в традиційній друкованій періодиці. Щоправда, тут є щонайменше дві суттєві різниці.

Перша полягає в тому, що автори блогів на сторінках відомих ЗМІ мають персональний доступ до цього розділу сайту і публікують там матеріали у власній редакції, без втручання ззовні. Тобто внутрішньоредакційна цензура чи редагування зазвичай відсутні.

Друга відмінність – кількісна. Традиційна паперова газета може собі дозволити одну-дві авторські колонки. Натомість у блогерів тієї ж «Української правди» – близько двохсот. Щодня з'являється щонайменше 3–5 публікацій цієї рубрики. Особливі події можуть змусити вийти в світ із своїми міркуваннями водночас кілька десятків блогерів, оскільки кількісних обмежень, на відміну від традиційних ЗМІ, в інтернет-журналістиці немає.

Швидкий розвиток Інтернету відкриває нові можливості для розвитку недорогих, демократичних медіа. Також вважають, що блогосфера є найдемократичнішою і найпопулярнішою медіа платформою за всю історію ЗМІ. Тож можна говорити про блоги як про реальну альтернативну вже існуючим медіа.

Також блоги виконують певні функції та поділяються на різновиди.

Комунікативна функція майже у всіх блогах являється основною. Більшість блогерів кажуть, що ведуть або читають блоги заради спілкування з цікавими людьми. В першу чергу це можливість сказати щось один раз так, щоб донести великій кількості людей. Який сенс пояснювати чи розповідати щось кожному по декілька разів, якщо про це можна розповісти у своєму блозі. Кожен прочитає про це у зручний для нього час або взагалі не буде читати, вирішивши, що це йому нецікаво.

Як для читачів, так і для самих блогерів можна виділити два напрямки комунікативної мотивації у використанні блогів – спілкування зі знайомими і розширення кола спілкування. У той час як одні люди створюють блог для зручності комунікації з наявними знайомими, інші заводять блог для того, щоб познайомитися з новими людьми, для розширення своєї аудиторії. У той час як одним потрібні друзі, іншим – слухачі. Таким чином, за допомогою блогів вирішуються дві проблеми.

Перша – це проблема людей, яким не вистачає спілкування в повсякденному житті і вони компенсують це переглядами відеороликів блогерів, тим самим дізнаючись від них новини.

А друга – це проблема людей, які хочуть поділитись своїм досвідом або цікавими подіями життя і тут якраз таки їм і допомагають в цьому блоги, де вони можуть розповідати про що завгодно і коли завгодно необмеженій кількості слухачів.

Функція самопрезентації. Також існують блоги, які призначені для публікації та обговорення творів автора (прози, віршів, фотографій, малюнків). Багато сучасних авторів, письменників та художників створюють блоги саме для того, щоб про них дізналось якомога більша кількість людей, тим самим розширюючи коло своїх потенційних читачів та прихильників своєї творчості.

Розважальна функція. Більшість людей читають блоги або дивляться відеоблоги розважального характеру, які допомагають їм урізноманітнити їх життя, привнести в нього щось нове та цікаве. Відеоблогери найчастіше у себе в блозі викладають контент розважального характеру, тому що саме цей контент має значний попит серед користувачів мережі.

Деякі користувачі використовують блоги, щоб витратити час, якого у них багато, інші ж використовують його через брак вільного часу для повноцінного спілкування та слідкування за новинами. Таким чином, механізм спільноти блогерів дозволяє вести спілкування в зручному для кожного користувача режимі і з тією інтенсивністю, яка йому потрібна, або яку він може собі дозволити.

Психотерапевтична функція. Зустрічаються також згадки про психотерапевтичній функції блогу, яка або передбачалася заздалегідь, або була усвідомлена в процесі ведення записів – «виплеснути емоції», «викласти наболіле», «для заспокоєння нервів, врешті-решт». Ця функція – це та сама функція, яку виконує традиційний щоденник, але вона набула нову форму та нові можливості, як спосіб поскаржитися на життя безлічі людей відразу і отримати у відповідь заспокійливі коментарі або варіанти вирішення проблеми.

Просування товарів і послуг. З допомогою блогів можна відстежувати і просувати певні товари, які продаються через інтернет, а також брати безпосередню участь в обговоренні, розміщуючи коментарі в блогах інших людей. Можна співпрацювати з блогерами, які пишуть на схожі теми і пропонувати винагороду за розміщення реклами на сторінках їхнього блогу.

Різновиди блогів. За авторським складом блоги можуть бути особистими, груповими (корпоративними, клубними), суспільними (відкритими). За змістом – тематичними або загальними. За розміщення – мережевими (на службі блогів) та автономними (на самостійній системі управління вмістом і самостійному хостингу).

Особистий (персональний, авторський, приватний) блог ведеться однією особою (як правило його власником). Колективний або соціальний блог ведеться групою осіб за правилами, що визначаються власником і модераторами. Корпоративний блог ведеться співробітниками однієї організації.

Блогінг як частина системи масових комунікацій вже давно увійшов в картину світу користувачів інтернету. Але все ж потрібно розглянути докладніше і цей термін, і його семантику.

За останній час блоги стрімко почали набирати популярність. Кількість блог хостингів за деякими оцінками – близько 5 мільйонів. Більше того, американська аналітична фірма «Pew Internet & American Life» стверджує, що новий блог створюється в мережі кожні 5,8 секунди. Хоча, треба зауважити, що регулярно оновлюються менше чверті блогів [2].

З появою блогів, а точніше, з початком їх різкої популярності, деякі дослідники пов'язують так званий «зсув парадигми», тобто зміну однієї комунікації (односторонньої) на іншу – зовсім нову, яка суттєво відрізняється.

«На зміну односторонньої комунікації, – каже Іван Курінний, – коли великі медіа транслюють на масову аудиторію свої «меседжі» і, таким чином, мають можливість маніпулювати поведінкою громадськості, приходить нова модель комунікації, в якій кожен читач і глядач одночасно може бути автором. Нова модель знищує нерівність, домінування та інформаційну тиранію» [1].

Аналізуючи контент, Яндекс повідомляє такі дані:

Середня довжина публікації – 101 слово. Середній заголовок складається з двох–трьох слів. 5,5% записів взагалі не містять слів – якщо розділити всі публікації на групи залежно від їх довжини, то ця група виявиться найчисленнішою. У березні 2009 року майже половина (49%) всіх публікацій містила зображення. Насправді це не означає, що в блогах так багато картинок і фотографій. Як правило, відеоролики поки є в 4% постів [7].

Кропивницька газета «Україна – Центр» також має свої блоги. Їх можна переглянути на офіційному сайті газети, в розділі «Авторські блоги». При переході на цю сторінку, ми можемо бачити досить чіткий список блогів, які розташовані за таким порядком: автор, кількість записів, кількість переглядів та коментарі. Це досить зручний спосіб перегляду для користувачів мережі.

Серед блогерів «України – Центр» можна виділити Юрія Ілючека, який має найбільшу кількість публікацій, а саме 810 записів на тему громадського життя Кропивницького, він пише простою розмовною мовою, в якій він використовує також сленгові вислови, а заголовки його не мають унікальності, вони типові та шаблонні. Але кількість його переглядів не на багато перевищує кількість його публікацій – 2395. Записи цього блогера також рідко коментують, всього – 127 коментарів. З цього можна зробити висновок, що він не користується великою популярністю серед читачів.

Інший блогер, «IgNATOV», має набагато меншу кількість публікацій, всього 73 записи, переважно на суспільно-політичну тематику, але кількість його переглядів значно перевищує кількість переглядів інших блогерів, а саме – 24223, що значно перевищує кількість його публікацій.

Деякі блогери «України – Центр» мають досить непогану кількість переглядів та коментарів, а дехто зовсім не користується популярністю серед користувачів мережі [6].

«Перша електронна газета» також має чималий арсенал блогерів, які ледь не щодня публікують свої матеріали на сайті. Кожен з них має свій контент і свою цільову аудиторію на яку він розрахований.

Дмитро Сінченко у своєму блозі має всього 24 публікації на суспільно-політичну тематику з досить таки непоганими заголовками. Статті Дмитра знаходяться в розділі «найпопулярніше», але коментарів у нього майже немає, тож можна сказати про те, що особливого резонансу у читачів його статті не викликають.

Тетяна Колісник, статті якої також знаходяться в топі найпопулярніших на сайті «Першої електронної газети», але вона має значну перевагу в кількості статей – 155. Тетяна пише про суспільне та культурне життя нашого міста, а також району. Статті переважно на суспільно важливі теми, такі як: «Маршрут «Селище Нове – Кропивницький»: проблеми транспорту та способи їх вирішення» та «У пошуках фінансування: де Кіровоградщині взяти кошти на розвиток інфраструктури». Це саме ті теми, які зазвичай хвилюють жителів міста, отже, можна сказати, що вона обрала правильний і вигідний контент для свого блогу. Але все ж коментарі до її статей також рідко можна побачити.

Ще один блог «Першої електронної газети» – блог Лети. Контент блогу формують рецензії на книги, які вона нещодавно прочитала. Порівняно з іншими блогами сайту, вона почала вести свій блог відносно недавно, тому в ньому на цей момент лише дві рецензії на книги. Але, можна сказати, що це непоганий початок, тому що її статті справді надихають на прочитання книги [5].

У підсумку, можна сказати, що з появою інтернету з'явилися нові канали створення та поширення інформації, до яких також належить блогосфера, яка наразі швидко розвивається і користується шаленою популярністю серед користувачів мережі. У нашому місті майже кожна редакція газети, будь-то друкована преса, чи інтернет-видання мають свої блоги і це добре, тому що професійна журналістика іде в ногу з часом і шукає нові способи і можливості привертання уваги читачів до певної проблеми. Але далеко не всі професійні журналісти дотримуються принципу «чим менше тексту в блозі, тим більше шансів, що його обов'язково прочитають». Зазвичай вони викладають матеріали в блозі за тим самим принципом, що і звичайні статті в газеті, але потрібно розуміти, що для формату блогу це не зовсім підходить.

Незважаючи на це, все ж ведуться суперечки про те, чи вважати цей феномен журналістикою чи ні. Єдина серйозна відмінність блогера від професійного журналіста саме в ступені його відповідальності та рівні професіоналізму. Від цього залежить правдивість інформації, об'єктивність і якість. Громадянська журналістика, звичайно, не замінить професійну. Але вона її доповнює. Те, що не може показати професійна журналістика, може показати громадянська, тобто блогер. Звичайно, громадянські журналісти рідко мають професійну освіту, але вони можуть показати інший бік журналістики, непідкупну та правдиву, і рівень довіри до таких журналістів, часто більший, ніж до професійних журналістів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ukrbukva.net [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrbukva.net/page,5,77870-Fenomen-grazhdanskoioy-zhurnalistiki.html>
2. Горошко О.І. Теоретичний аналіз інтернет-жанрів / І. О. Горошко // Жанри мовлення.– Саратов: Изд. центр «Наука».– 2007. – Вип.5. «Жанр і культура».– С.370–389.
3. Інтернет-журналістика : навч. посіб. / Потятиник Б. В. – Львів : ПАІС, 2010. – 244 с.
4. Калмиков А.А. Інтернет-журналістика. Учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности 021400 «Журналистика» / Калмиков А.А., Коханова Л.А. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 383 с. – (серия «Медиаобразование»).
5. Перша електронна газета [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://persha.kr.ua/category/blogs>
6. Україна – Центр [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uc.kr.ua/blogs>
7. Яндекс Блоги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://yandex.ua/blogs>

Артем ЛУЦЕНКО

ТЕНДЕНЦІЇ ВИПУСКУ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІХ ВИДАНЬ У СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ВИДАВНИЦТВАХ

(студент V курсу факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Ткаченко І. А.

Різноманіття книжкової продукції потребує точнішого врахування специфічних якісних характеристик видання. У видавництвах розроблено певні вимоги до кожного виду літератури з урахуванням рентабельності, економічної доцільності використання тих чи інших книжкових форм, матеріалів, способів друкування.

Протягом тривалого періоду функціонування вітчизняного видавничого ринку літературно-художні видання являють собою найбільш поширений вид у репертуарі багатьох видавництв. Різноманіття літературно-художніх видань на видавничому ринку є чинником вироблення нових підходів до їхнього редакторського опрацювання.

Мета статті – охарактеризувати сучасні тенденції випуску літературно-художніх видань в українських видавництвах.

Проведений аналіз продукції провідних українських видавництв дозволяє стверджувати, що головна тенденція розвитку сегменту літературно-художніх видань полягає в розширенні їхнього типологічного ряду. У видавничій практиці вирізняють сім основних груп видань, до яких входить і літературно-художнє видання. Такий поділ є за цільовим призначенням згідно з галузевим стандартом.

За галузевим стандартом, літературно-художнє видання – це видання твору художньої літератури [1, с. 5].

Складність і специфіку редагування художніх творів визначає різноманіття типологічних характеристик того чи іншого літературного твору. Отож, аби кваліфіковано впоратися з відповідальними завданнями редакторів, окрім володіння суто фаховими навичками, необхідно орієнтуватися в типології художніх творів та їх видань.

Будь-який літературно-художній твір має свої особливості. У літературознавстві прийнято поділяти твори на три роди – епос, лірика, драма. Кожному з цих творів притаманні свої жанри.

Жанроутворювальний ряд в епосі, де довоколишня дійсність подається в розповідному ключі, складають епопея, роман, повість, оповідання, новела, казка, байка, легенда.

Рід лірики, в основі якого – особистісні переживання й відчуття героя, представляють ліричний вірш, пісня, елегія, епіграма, епітафія.

Драма, де житейські колізії й динамізм авторського задуму показані в основному через діалоги, представлена такими жанрами, як трагедія, комедія, драма, водевіль, фарс.

Крім цього, редакторів варто пам'ятати й про численні різновиди того чи іншого жанру, які постійно оновлюються і модифікуються з розвитком літературного процесу.

Також варто знати й видавничу типологію літературно-художніх видань. В основі визначення виду та типу лежать два критерії: склад тексту та цільове призначення [2, с. 313-319].

Зовнішні характеристики витікають з обсягу та кількості творів, отже вони в першу чергу пов'язані з видом видання.

Розглянемо кожен вид більш детально.

Моновидання. Моновидання бувають двох типів. Більшість з них включають одне закінчене видання; рідше видаються такі, що включають один твір, зазвичай зарубіжний, з неповним, скороченим адаптованим текстом [3, с. 31-32].

Моновидання включають один твір. Тож якщо редактор вирішує випустити моновидання, він орієнтується перш за все на великий обсяг твору – роман, епопея, поема. Та у вигляді моновидання може бути випущено також твір малого обсягу – розповідь, казка.

Особливість редакторської підготовки моновидання полягає в тому, що таке видання неодмінно має бути орієнтоване на чітко визначеного читача. Тому белетристика (детективи, любовні романи, пригодницька література) дуже часто виходить саме у вигляді моновидання [4, с. 153].

Збірка. Збірки бувають *авторські* – включають твори одного автора, та колективні – твори кількох авторів. Збірку творів одного жанру називають жанровою, а ту, що складається з творів, написаних автором у певний період творчості, називають хронологічною збіркою.

Тематичні збірки включають твори на одну тему. Також збірки можуть створюватися за кількома ознаками цього ряду [3, с. 32].

Колективна збірка. При підготовці колективних збірок бажано відбрати твори приблизно одного рівня. У такій збірці може бути представлена цікава тема чи загальна проблема. Інколи колективна збірка демонструє окремий літературний напрям, художній метод, літературу окремої території чи національну літературу. Тому редактор повинен розуміти, що видавнича діяльність у такому випадку забезпечує інтерпретацію національної культури [3, с. 154-155].

Колективні збірки у свою чергу поділяються на:

Альманах – збірка нових творів різних авторів одного напрямку, одного регіону, творів, що об'єднані за видовим, тематичним, ідейним чи іншими принципами.

Така збірка містить твори літератури та літературної критики, що об'єднані за певними ознаками. До альманаху включають, як правило, сучасні, нові твори. Інколи до такого видання входять твори одного роду творчості чи жанру, що наближені за тематикою. Альманах являє собою повноцінне книжкове видання. За своєю характеристикою схожий на об'ємні літературно-художні журнали і є такою собі частиною відображення сучасного літературного процесу.

Антологія – така збірка складається з творів, частіше за все поетичних, авторів національної літератури, певного періоду її розвитку чи одного літературного напрямку.

До антології, як правило, включають кращі, найбільш характерні для тої чи іншої національної літератури, того чи іншого періоду розвитку літератури, літературного напрямку твори. Антологія представляє читачеві кращі твори чи їх уривки. Принцип відбору – твори мають бути об'єднані за певним спільним критерієм.

Хрестоматія – збірка навчального характеру, що має конкретну читачську адресу. Її зміст залежить від навчальної програми. У хрестоматії можуть бути надруковані як повні тексти, так і уривки з них. Зазвичай хрестоматії характеризують певну національну літературу або ж літературу за окремий період її розвитку.

Вибрані твори. Вибрані твори – включають кращі твори різних жанрів одного автора, написані в різний період його творчості. Їх мета – скласти у читача уявлення про значимість письменника у розвитку літератури, про формування його творчості.

Зібрання творів. При підготовці зібрання творів редактор враховує інтереси читачів не тільки до творів, але й до авторів. Можна готувати однотомне або ж багатотомне видання, включаючи всі твори або ж їх більшу частину. Зібрання творів покликане надати загальне уявлення про творчість письменника. Тому важливо у такому виданні надати твори різного періоду творчості та в різних жанрах.

Зібрання творів – найбільш складний вид видань художньої літератури. Як правило, видаються зібрання творів уже відомих та визнаних письменників. Зазвичай, зібрання творів готує великий колектив [3, с. 155-157].

Зібрання творів бувають двох видів: неповні та повні. Неповні зібрання творів видаються частіше ніж повні, вони складають значну частину всього творчого доробку письменника, але далеко не всю. Повні зібрання мають на меті ознайомити читача з усією творчістю письменника у вичерпному вигляді [3, с. 31-35].

При визначенні типу видання необхідно враховувати його цільове призначення та читачську адресу. Більшість дослідників сходяться на тому, що всі видання художньої літератури можна поділити на три основні групи: наукові, науково-популярні (чи науково-масові), популярні (чи масові). Також деякі дослідники виділяють ще одну, четверту групу – академічні видання.

В основі такого поділу лежить читацька адреса видання. Усі читачі за рівнем своєї спеціальної та загальноосвітньої підготовки, а також за своїм ставленням до книги поділяються на три групи. Першу складають ті, спеціальністю яких є вивчення спадщини класичної літератури. Другу групу становлять неспеціалісти, які проявляють поглиблений інтерес до історії літератури. Третя ж група – це так зване широке коло читачів, що складає найбільшу кількість читачів, але є найменш конкретною читацькою аудиторією [5, с. 9-12].

Типовий ряд літературно-художніх видань – це особливість видань лише художньої літератури. Це пов'язано з виданням одного твору, але з різною метою. Отож розглянемо кожен тип окремо.

Масовий тип літературно-художніх видань. Задовольняє потребу в прочитанні художнього твору та адресується масовому читачу. У такому виданні друкуються основні твори письменника, що надають уявлення про його творчість в цілому. Щодо жанрів, то у такому виданні розміщують ті жанри, які були провідними у творчості конкретного письменника.

У масових виданнях апарат, окрім обов'язкових елементів, що зазначені в державних стандартах, вміщує вступне слово чи передмову, післямову та примітки. Апарат повинен мати популяризаторську мету. Ціль передмови розкрити особливості творчості письменника, зацікавити, заінтригувати читача.

Науково-масовий тип літературно-художніх видань. Цей тип видань призначений задовольнити потреби кваліфікованих читачів, що проявляють інтерес до творчості конкретного письменника, а також спеціалістів недослідницького профілю. Він представляє точніше творчість письменника, окремі її періоди та жанри. Таке видання включає твори, що не перевидавались при житті письменника, неопубліковані статті та листи, що зберегли історико-літературне значення для сучасного читача. Зазвичай упорядковуються за жанрово-хронологічним порядком.

Апарат видання такого типу включає: передмову, що готується видавництвом, преамбулу до коментарів, коментарі та покажчик. У передмові подається стисла характеристика видання. Дані про текстологічну працю та її результати подаються в преамбулі до коментарів. Історико-літературний коментар зазвичай допомагає кваліфікованому читачу зрозуміти художні особливості твору та творчості письменника, зокрема, історію його створення. Також видання має алфавітний покажчик творів, що ввійшли до видання, та покажчик імен.

Науковий тип літературно-художніх видань. Таке видання – це результат довготривалого літературознавчого та текстологічного дослідження творчості письменника. Це база для подальшої роботи дослідника. Читацька адреса – спеціалістам дослідницького профілю. Принцип побудови – хронологічно-жанровий, що допомагає дослідити розвиток таланту письменника та надає для істориків важливі літературні факти. Такі видання мають складний апарат, його готують цілі колективи спеціалістів у даній області. Ціль апарату – пояснити окремі моменти твору, для розуміння яких потрібні додаткові дані зі словників, енциклопедій тощо. Апарат видання включає передмову, преамбулу до приміток, коментарі, алфавітний покажчик.

Академічний тип літературно-художніх видань. Це вищий тип літературно-художніх видань, результат тривалого філологічного дослідження. Випуск у світ такого видання потребує тривалої багатолітньої праці. Призначення видання – зібрати в книзі всю літературну спадщину письменника-класика, що дійшла до нашого часу, для подальшого дослідження його творчості, проблем історії та теорії літератури. Адресується таке видання в першу чергу спеціалістам: літературознавцям, текстологам, бібліографам, філологам, видавцям тощо. Твори у цьому виданні розташовуються в хронологічному порядку. Якщо ж групування проходить за жанрами, то всередині таких блоків твори розташовують знову ж таки хронологічно. Апарат видання включає: передмову, систему коментарів та покажчиків. Головне – текстологічний коментар [3, с. 35-36].

Отже, підсумовуючи, можна зазначити, що зовнішні характеристики витікають з обсягу та кількості творів, отже вони, в першу чергу, пов'язані з видом видання (моновидання, збірник, вибрані твори, зібрання творів). Внутрішні характеристики визначаються вибором творів, принципом їх розміщення, апаратом. Тобто мова йде про тип видання (наукове, науково-масове, масове) [4, с. 154].

Аналізуючи видавничий ринок, у першу чергу варто зазначити ті видавництва, які спеціалізуються саме на випуску літературно-художніх видань, а також ті видавництва, у яких сегмент літературно-художніх видань займає значну частку серед іншої видавничої продукції. Ми здійснили контент-моніторинг сучасного видавничого ринку.

Видавничий дім «Панорама» – упродовж шести років видавництво посіло чільне місце на українському книжковому ринку, видало понад 100 найменувань книг різноманітного спрямування, серед яких не останнє місце займають літературно-художні видання.

Видавництво «Факт» – видавництво друкує твори сучасних українських прозаїків та поетів.

Видавництво «Навчальна книга – Богдан» – має на своєму рахунку багато проектів літературно-художніх видань, серед яких є й видання антологій.

Видавництво ім. О. Теліги – видавництво публікує твори заборонених і не відомих раніше авторів, колишніх політ'язнів.

Видавництво «Кальварія» – видає найкращі взірці актуальної української прози та поезії, також твори сучасної та класичної світової літератури.

Видавництво «Камеяра» – на його рахунку також є видання художньої літератури та антологій зокрема.

Видавництво «Піраміда» – це видавництво підготувало далеко не одне видання антологій.

«Видавництво Старого Лева» – спеціалізується на виданні художньої літератури, здебільшого, для дитячої аудиторії.

Видавництво «Фоліо» – у цього видавництва також наявні проекти літературно-художніх видань, серед яких є й антології.

Видавництво «Зелений пес» – випуск у світ книг, де переважають літературно-художні видання.

Видавництво «Смолоскип» – також займається випуском видань художньої літератури.

«Клуб Сімейного Дозвілля» – має на своєму рахунку безліч художньої літератури, лівова частка яких становить так звана белетристика.

Видавництво «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА» – спеціалізується на літературно-художніх виданнях, зокрема дитячих.

Варто зазначити, що ми подали в переліку далеко не всі видавництва, які спеціалізуються чи активно випускають у світ літературно-художні видання. Таких видавництв дуже багато, адже такі видавничі проекти є не тільки виграшним, у підготовці їх також є більше можливостей та місця творчої реалізації видавця та редакторів. Тому готувати до виходу таке видання ще й приносить задоволення.

Серед зазначеного списку варто виділити видавництва «Піраміда», «Клуб Сімейного Дозвілля», «Навчальна книга – Богдан». Адже саме ці видавництва видали найбільшу кількість антологій порівняно з іншими видавництвами.

Перед тим, як звернутися саме до видань антології, варто також проаналізувати загалом ринок видань художньої літератури. Ми переглянули каталоги багатьох видавництв, які видають літературно-художні видання. І ось які закономірності ми помітили на видавничому ринку. По-перше, більшість видавництв надають перевагу виданням творів вже відомих, перевірених читачем авторів (Наприклад, Оксана Забужко, Іван Андрусак, Юрій Андрухович, Юрій Іздрик, Надія Степула, Наталя Забіла тощо). Також видаються книги відомих зарубіжних авторів (Наприклад, Амадо Нерво, Альберт Вендт тощо). Переважають також видання класики. Тобто стосовно видавничого аспекту вибору автора видавці провідних видавництв країни не хочуть ризикувати, тому обирають або ж відомих зарубіжних чи вітчизняних авторів, або ж класиків. Нові імена – рідкість на сучасному видавничому ринку. По-друге, видають переважно моновидання, якщо це проза. Лірика ж представлена видавництвами здебільшого у вибраних творах чи авторських збірках. Колективні ж збірки та зібрання творів хоч і видаються, проте не так часто порівняно із зазначеними видами літературно-художніх видань. Це пояснюється очевидно тим, що підготувати зібрання творів набагато складніше, ніж, наприклад, видати авторську збірку. А колективну збірку невідгодно через кількість авторів, адже це не тільки тяжко з фінансового боку, тут труднощі полягають ще й в непростій специфіці роботи з кількома авторами.

Отже, в сегменті літературно-художніх видань на сучасному вітчизняному видавничому ринку спостерігається розширення типологічного ряду зазначено групи видань, при цьому найбільшим попитом користується масовий тип літературно-художніх видань. На формування репертуару видань значною мірою впливають економічні чинники, зокрема, намагання видавництва мінімізувати можливі ризики, що виявляється у ретельному відборі авторів для співпраці, переважному випуску творів відомих письменників.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Видання. Основні види. Терміни та визначення : ДСТУ 3017–95. – Чинний з 1996-01-01.
2. Тимошик М. С. Книга для автора, редактора, видавця [Текст] : Практичний посібник – 2-ге вид., стереотипне / М. С. Тимошик. – К. : Наша культура і наука, 2006. – 313 с.
3. Козлова М. М. Редакторская подготовка литературно-художественных изданий [Електронний ресурс] : учебное пособие для студентов специальности «Издательское дело и редактирование» / М. М. Козлова. – Ульяновск : УлГТУ, 2006. — 31-32 с. – Режим доступу : <http://evartist.narod.ru/text12/59.htm>
4. Антонова С. Г. Редакторская подготовка изданий [Текст] : Учебник / С. Г. Антонова, В. И. Васильев, И. А. Жарков / Под общ. ред. С. Г. Антоновой. – М. : Издательство МГУП, 2002. – 153 с.
5. Барыкин Е. Б. Справочный аппарат изданий художественной литературы [Текст] / Е. Б. Барыкин. – М. : Издательство «Книга», 1978. – 9-12 с.

Ірина ЛЮБОМСЬКА

ФУНКЦІЙНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СИНОНІМІВ У ДИТЯЧІЙ ЛІТЕРАТУРІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ В. НЕСТАЙКА ТА В. БЛИЗНЕЦЯ)

(магістрантка факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Ліштаба Т. В.

Література для дітей на сучасному етапі досягла високого розвитку, проте залишається переважно поза сферою академічного інтересу науковців. Наслідком цього є фрагментарний характер досліджень творів для дітей і нерозробленість літературознавчої мови опису цього складного феномену. Саме тому необхідно звернутися до деяких дитячих творів та комплексно їх дослідити, зокрема здійснити лінгвостилістичний аналіз тексту.

У нашому дослідженні ми звернулися до повістей Всеволода Нестайка та Віктора Близнеця як до типових творів для дітей. Вони є класичними для вивчення в школі та здобули прихильність юних читачів.

Особливу увагу при роботі над мовою текстів видань для дітей слід звертати на їхню лексичну базу. Словник, яким послуговувався автор при написанні твору, повинен відповідати лексикону дитини конкретного віку, її життєвому, мовленнєвому досвіду. Слова, уведені в «перші книжки», мають виступати

специфічними комунікативними кодами опановуваної мови, закріплювати результати словникової роботи попереднього усного курсу. Водночас текст дитячого видання в контексті розвивального навчання мусить «працювати» на збагачення лексичного запасу дитини. Чи не найкраще впоратися із цим складним завданням допоможуть синоніми.

Без синонімів мова не змогла б бути точною і гнучкою в передачі найтонших смислових і емоційних нюансів. Найвністю синонімів у художньому творі у великій мірі визначається багатство мови і стилю письменника. Розгалуженість і багатогранність синонімічних рядів зумовлена тим, що на означення близьких по смислу дій і станів письменники залучають у свої твори не лише слова з літературної мови, але й з розмовно-народної, з просторіччя і навіть з говірок. Завдяки майстерності авторів, кожний із цих синонімів знаходить у контексті своє місце, бо застосування його підпорядковується ідейно-художньому замислові й майже завжди виправдане відповідними умовами його фразового оточення.

Метою статті є з'ясувати функційно-стилістичні особливості лексичних синонімів у творах Всеволода Нестайка та Віктора Близнеця. Досягнення мети здійснюється через розв'язання таких основних завдань: 1) виявити лексичні синоніми у творах В. Нестайка та В. Близнеця, систематизувати і класифікувати їх; 2) характеризувати стилістичні функції синонімів у мовотворчості письменників; 3) визначити контекстуальне значення синонімів; 4) з'ясувати функційні особливості емоційно-експресивних синонімів у творах В. Нестайка та В. Близнеця.

Найбільш поширеними у творах В. Нестайка та В. Близнеця є емоційно-експресивні синоніми. Вони допомагають авторам точно виразити почуття чи емоційну оцінку явищ, що сприяє виразності зображення, підвищує стилістичну якість оформлення думки.

У художньому тексті зіставляються й протиставляються можуть: позитивно забарвлені синонімічні слова, негативно забарвлені та нейтральні в синонімічному ряді та контексті. Наприклад: *Позіхаю трохи і за хвилину вже сміюся* [10, с. 4]; *Чого це ти либишся?* [10, с. 8]; *Забоявся! Забоявся! – хихикнули дівчатка, що скупчилися навколо Людки* [8, с. 75]; *Реготнув щасливо Роман-Отаман, схопився за драбину, подерся вгору* [6, с. 10]. Дієслово *сміятися* є нейтральним у синонімічному ряді і використовується для позитивної характеристики героя. Синонімічні йому *реготати*, *либитися* мають негативне забарвлення. Дієслово *чихикати* означає сміятися неголосно тонким голосом, стиха. Автор вживає його для характеристики образів дівчат.

Серед синонімів з негативним забарвленням спостерігаються такі: наприклад, В. Близнець використовує синонім *виприцьвся* до слова *подивився*: *Крізь шибку, прямо на нього, виприцьвся Гавриїл* [4, с. 33]; *А ти вмієш? – вона глянула на мене, і якась гірка усмішка торкнула її вуста* [2, с. 147]. Ці синоніми різняться між собою емоційно-експресивним навантаженням. Автор виявляє власне ставлення до персонажа; передає характер героя. Тут слово *виприцьвся* вжито дещо з іронічним негативним забарвленням.

Особливістю емоційно-експресивної лексики є те, що емоційне забарвлення певним чином накладається на лексичне значення слова, але не зводиться до нього. Чисто номінативна функція ускладнюється тут оцінністю, ставленням того, хто говорить, до явища, яке називає.

Індивідуальну палітру письменників збагачують і фразеологічні звороти, що виступають переважно еквівалентами до слів-синонімів з негативним емоційним забарвленням. Фразеологічні звороти зазвичай відрізняються від відповідних їм нейтральних слів віднесеністю до розмовного стилю, а також різняться відтінками значення.

В. Нестайко та В. Близнець із дидактичною й виховною метою активно використовують узвальні й трансформовані фразеологічні одиниці, органічно вплітаючи їх у загальний художній контекст твору і підкреслюючи живе мовлення персонажів, образність висловлення, увиразнюючи риси героїв, виявляючи особливості індивідуального світосприйняття й світобачення, що сприяє більшому зацікавленню юного читача і допомагає більш глибоко зрозуміти художній задум письменника. Наприклад: *Слухай, а хто ж буде за Книшем і Бурмилом стежити? Хто буде їх викривати, виводити на чисту воду?* [9, с. 87]; *І роти на замок, нікому ні слова* [8, с. 163].

Використання фразеологічних синонімів сприяє виявленню емоційно-оцінного, характеризуючого ставлення до об'єкта. Остаточо визначає емоційно-експресивне значення синонімів-фразеологізмів контекст, у якому вони вживаються. Вони можуть набувати оцінності, урочистості, іронічності, презирства, осудливості тощо. Наприклад, В. Близнець часто використовує у своїх творах фразеологізм *сушити голову* як синонім до слова *думати*: *І чи треба сушити голову: чого вони дружать як вони дружать?* [4, с. 23]

Використані письменником фразеологізми, що вступають у синонімічні зв'язки зі словами, як правило, визначають поняття образно, афористично і за своєю природою є негативно забарвленими. Наприклад: *А Женя подумала, що Бен, видно, чкурнув додому, бо після крадіжки батько нам'яв йому вуха* [1, с. 174]. Фразеологізм *чкурнув додому* автор використовує в значенні *втік*. *Нам'яти вуха* в поданому контексті означає *покарати*.

У творах В. Нестайка та В. Близнеця широко використовуються синоніми усно-розмовного характеру, на позначення акту мовлення. Вони виступають одним із засобів створення мовної атмосфери персонажа або своєрідної непрямой мовної характеристики персонажа елементами його мови. Деякі з них служать прекрасним стилістичним засобом сатиричної характеристики негативних персонажів. Характерні риси мовлення героїв письменники часто передають контекстуальними синонімами: *сичати*, *цвірінчати*, *пищати*, *шептати*, *ляцати* та ін. Наприклад: *Дурниці, – огризнувся Щур* [8, с. 144]; *Вони не стільки снідали, скільки*

балакали – про жениха, який їм не дуже сподобався [8, с. 311]; *Ми вийшли на орбіту!* – промовив Льонька [8, с. 111]; *Який там район, - хмуρο буркнув Лавро* [3, с. 49].

Характерними рисами будь-якого твору для дітей є образність, доступність лексики і сприймання, наявність дидактичних мотивів, особлива інтонація, яскравість, оптимістичність. Наприклад, у творах В. Близнеця можна спостерігати такі емоційно-експресивні синоніми із позитивним забарвленням: *Так на стежці піймався йому вухатий* [2, с. 71]; *Підскочив, лапнув рукою: заєць!* [2, с. 71]. Близнець використовує слово *вухатий* як синонім до слова *заєць*. Такі синоніми вживаються в художніх текстах для урізноманітнення.

Також автор використовує синонім до слова *діти* – *карапузи*: *О, а я бачу, - з таємним острахом вигукнув один із карапузів* [2, с. 251]. *Карпуз* зазвичай використовується в значенні *дитячко, маля* і вказує на позитивне ставлення до дитини.

Часто В. Нестайко послуговується синонімами аби передати емоційний стан героїв твору. Наприклад: *Хлопці заціпеніли, заклакли, боялись поворухнутися* [8, с. 159]; *І хоч як намагався журавлик викликати в своїй душі сумний, журливий настрій, нічого в нього не виходило* [7, с. 7]; *Мабуть хвилюються, переживають* [7, с. 45].

Контекстуальна синоніміка є приналежністю індивідуально-авторського мовлення, вживаючись для передачі широкого й різноманітного кола асоціацій, відіграє надзвичайно важливу роль у мові художньої літератури, беручи активну участь у створенні художнього образу. Саме контекстуальні синоніми часто використовує у своїх творах В. Нестайко: *Сипонули всі сходами вниз – аж загуркотіло* [6, с. 8]; *Кинулися до нього дитинівці* [6, с. 8].

Послуговується контекстуальними синонімами й В. Близнець. Наприклад, слова *біжу, жену, лечу, пуститись*. Усі вони передають значення бігу, проте мають різні смислові відтінки, а поза контекстом як синонімічні не вживаються. *Ми летимо з кручі* [2, с. 110]; *Повернувся – і назад біжу, жену скільки сили* [2, с. 128]; *Ну, хто швидше! – і перший пустився городом* [2, с. 110].

Найширше та найрізноманітніше представлені у творах В. Нестайка та В. Близнеця іменникові та дієслівні синоніми. Проте трапляється цікаве вживання й прислівникових синонімів. Наприклад, у творі В. Нестайка синоніми *горілиць* та *голічерева*, що означають лежати обличчям догори: *Як було приємно отак лежати на траві горілиць, дивитися в блакитну безодню неба і співати хором пісню!* [9, с. 118]; *Ліг голічерева на галявині, дрімати почав і заснув непомітно* [9, с. 97]. Прислівникова синоніміка спрямована як на відтворення тонких смислових нюансів, так і на урізноманітнення контексту шляхом добору близькозначних слів різного звучання.

Прикметники виконують найчастіше функцію додаткової характеристики предметів, функцію уточнення тощо. Наприклад, В. Близнець у своїх творах вживає поруч прикметникові синоніми з позитивною семантикою *радісне, веселе*. Вони не дуже різняться між собою смисловим відтінком, проте надають тексту емоційно-експресивного забарвлення, вираження щирої радості: *Все навкруги було таке радісне, веселе, що з пам'яті Дмитрикової вилетіли десь і мати, й наказ її сидіти вдома, він не помітив, як самі ноги, озуті в здорові зашкарублі чоботи, винесли його на вулицю* [2, с. 183]. *Сніг лежав чистий, незайманий, ніхто ще не потоптав його* [2, с. 59]; *А бистрий, моторний – не вслідкуєш за ним* [2, с. 51]; *Голой холодний простір, ніде ні мітки, ні цятки* [3, с. 59].

Уживання у фразі поряд кількох синонімічних слів дозволяє авторові підкреслити, виділити названу цими синонімами ознаку й привернути тим самим до неї увагу читача. Інколи постановка поруч двох синонімів зумовлена ще й потребою уточнити, увиразнити значення першого другим чи навпаки.

Подібними є синоніми у творах В. Нестайка: *Він був худенький, щупленький другокласник* [8, с. 71]; *Він був дуже гарний, симпатичний* [9, с. 68]; *В кімнату вривається бадьора, весела музика* [8, с. 21]. За допомогою ампліфікації (нагромадження синонімів) письменник підкреслює, увиразнює ту чи іншу ознаку, привертає увагу читача щодо зовнішності, стану тощо.

Таким чином, стилістична роль синонімів у мові творів для дітей дуже велика: синоніми дають можливість письменникові урізноманітнити стиль, позбутися повторення одного й того ж слова, надати виразу нових змістових і стилістичних відтінків, створити належне емоційне насаження твору тощо.

Вдалих добір синонімів сприяє розширенню мовних засобів створення комічного, характеристики персонажів. В. Нестайко та В. Близнець зближують лексичні одиниці в різних контекстах для підсилення поняття, уточнення й конкретизації дії, предмета, виділення головних рис образу, створення позитивного чи негативного ефекту тощо.

Проблема синоніміки літературного твору тісно пов'язана з питанням про виражальні засоби, а отже, семантичні та стилістичні ресурси мови. План змісту лексико-синонімічної одиниці дозволяє змодельовати не лише її семантичний, а й функційно-стилістичний потенціал у контексті художнього твору.

Синоніми, що вживаються письменниками реалізують у текстах усі властиві синонімам функції: уточнення, заміщення та стилістичного протиставлення. Найуживанішою є функція уточнення, оскільки саме ця функція зумовлена потребою виразити найтонші семантичні, експресивні та стилістичні відтінки значення слів. Синоніми, що виконують функцію заміщення, не тільки дають можливість уникнути повтору в невеликому тексті, а й допомагають схарактеризувати поняття з різних сторін.

Жива усно-народна мова дуже багата на синоніми, особливо на синоніми емоційно й експресивно забарвлені. Саме з цього невичерпного джерела й добирали їх В. Нестайко та В. Близнець. Вони зуміли творчо підійти до відбору і використання синонімів, застосовавши їх з певною художньо-образною стилістичною метою.

При дослідженні синонімів потрібно зважати на значення контексту – того живого фразового середовища, в якому функціонує цей синонім. До синонімічних рядів відносяться не тільки загальномовні, або як їх ще називають, словникові синоніми, а й слова, синонімічність яких до певних слів створюється в оповіді відповідним контекстом (контекстуальні синоніми). Останні у творах В. Нестайка та В. Близнеця відзначаються особливою експресивністю та образністю.

Крім цього в синонімічні ряди входять ще й фразеологічні сполуки, у семантичному відношенні еквівалентні словам-синонімам. Фразеологічні словосполучення відзначаються стилістичною виразністю.

Отже, синоніми в дитячих творах В. Нестайка та В. Близнеця посідають особливе місце. Кожен компонент вживаного синонімічного ряду, маючи більші чи менші стилістичні відмінності, дає можливість повніше відтворити картину зображуваного, відбити суть явища, поняття. Письменники вдумливо підходять до вибору слова, вміло добирають значення та смислові й стилістичні відтінки, майстерно використовують синонімічні засоби та можливості загальнонародної мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Близнець В. С. Жень і Синько / В. С. Близнець. – К. : Молодь, 1974. – 191 с.
2. Близнець В. С. Хлопчик і тінь / В. С. Близнець. – К. : Молодь, 1989. – 295 с.
3. Близнець В. С. Звук павутинки / В. С. Близнець. – К. : Веселка, 2003. – 175 с.
4. Близнець В. С. Землянка / В. С. Близнець. – К. : Дніпро, 1995. – 165 с.
5. Караванський С. Й. Практичний словник синонімів української мови / С. Й. Караванський. – К. : Українська книга, 2000. – 480 с.
6. Нестайко В. З. Чародій Будьласка і чаклун Нетреба / В. З. Нестайко. – К. : Країна мрій, 2015. – 64 с.
7. Нестайко В. З. Пригоди журавлика / В. З. Нестайко. – К. : Країна мрій, 2016 р. – 96 с.
8. Нестайко В. З. Супутник "Ліра – 3" / В. З. Нестайко. – К. : Державне видавництво дитячої літератури, 1960. – 164 с.
9. Нестайко В. З. Тореадори з Васюківки / В. З. Нестайко. – К. : Веселка, 1973. – 415 с.
10. Нестайко В. З. Чарівні окуляри / В. З. Нестайко. – К. : Країна мрій, 2012 р. – 192 с.
11. Полюга Л. М. Словник синонімів української мови / Л. М. Полюга. – К. : Довіра, 2004. – 477 с.
12. Сучасна українська літературна мова : Лексика і фразеологія [за ред. академіка І. К. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1973. – 438 с.

Ольга МАЗУРЕНКО

ЛІРИКА ВАСИЛЯ КУЗАНА: ЕРОТИЧНИЙ ДИСКУРС

(магістрантка факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор Михида С. П.

Серед творів новітніх письменників, які відстоюють відродження моралі, формування нового світогляду, нового розуміння і відчуття особистої, громадянської людської відповідальності, яскраво вирізняється творчість Василя Кузана, письменника, поета, журналіста, члена Закарпатської організації Національної спілки письменників України.

Цариною діяльності кожного поета є царство уяви, бо саме з елементів фантазії в його свідомості постають нові твори. А свої думки творча особистість виражає словом. Вона ніби промовляє до уяви інших людей і спонукає до роздумів. Саме в цьому і криється секрет поетичних майстерень Василя Кузана, який добре володіє психологією мистецької творчості.

Пісні на вірші В. Кузана виконують народні артисти України Степан Гіга, Іван Попович, Валентина Степова, Ярослав Музика, Микола Свидюк та інші. Його лірика багатогранна, пронизана особливим відчуттям дійсності, а надто – людини з її багатоманітним відчуттів, емоцій, станів. Чи не найточніше це виявляється в інтимній поезії, осмислення деяких особливостей якої і є метою цієї студії.

Василь Кузан – один із найделікатніших еротичних українських поетів. Принаймні, в сучасній поезії українській він виглядає таким собі романтично-закоханим диваком.

Кохання – це саме та одвічна тема, з якою стикаються всі без винятку люди і без якої людина, на наш погляд, просто не здатна існувати як частина Всесвіту. Стосунки між чоловіком і жінкою, людина і людські стосунки, сприйняття світу, пошук себе в цьому світі, патріотична тема громадянського спрямування, пейзажна лірика з філософським підтекстом усе це можна знайти у віршах В. Кузана.

У його книгах, зокрема «Загублене мовчання», «Верлібрід», «Золото Карпат» описано чарівні почуття, гармонію душ чоловіка і жінки. Автор зображує трепетне і тендітне кохання, показує, яке крихке та ніжне це почуття і водночас надзвичайно пристрасне. Творчість Василя Кузана поєднує в собі і Космос почуттів людини, і безодню неба-чоловіка, і безодню землі-жінки.

В. Кузану властиве вміння передати емоції, вилити переживання, чуттєво відтворити образи і, у кількох рядках, лаконічно, стримано і по-філософськи передати глибину прожитого. Його тексти – дводонні, багатопланові, рельєфні, ніби скелі, філігранні, як діаманти.

І, напевно, найбільше притягує до його поезій те, що вони переповнені життєвістю. Дуже часто читач відчуває, що це не видумані герої – це щось близьке, витончено передане словом, щось таке, що йде від душі, від серця, чому нерідко раціональне пояснення знайти важко.

Друга збірка Василя Кузана «Демони дівочих дегустацій» народилась із любові. І щерть, по самі вінця наповнена любов'ю. У цій збірці Василь Кузан оспівав не лише любов духовну, платонічну, але й тілесну, явивши «театр оголеного тіла»! Автор змалював утіхи плоті в еротичній ліриці.

У «Слові до автора» мовиться: «Автор занадто багато уваги приділяє інтимній тематиці. Складається враження, що він нічого не вмєє, тільки закохуватися, кохатися і ... І страждати від цього» [3, с. 3]. А «Слово

від автора», що скомпоноване з одних лише афоризмів поета, завершується таким крилатим висловом: «Кохаймося, бо ми того варті».

У «Слові від автора» В. Кузан пише: «У світі немає нічого кращого, ніж людське тіло. Кращим від нього може бути тільки душа» [3, с. 5]. Розмежувати душу і тіло, читаючи еротичну лірику Василя Кузана, – річ неможлива. Ще великий давньогрецький філософ Платон говорив, що справжній ерос неможливий без ідеалістичного кохання, без духовності. Насолода тіла – це наслідок потягу душі. Цей висновок звучить у фінальній поезії збірки:

*Душа впадає в криницю плоті,
Цілує спрагло вінок спокуси.
Молитво грішна, прикрасо ночі,
Вологий погляд, вишневі буси... [3, с. 19]*

Компонуючи збірку, кожен письменник неабияку роль відводить першій поезії, яку ще називають програмною. Хотілось би звернути увагу на окремі моменти з вірша «Щось між нами було...». Ліричний герой, страждаючи через розрив з коханою людиною, намагається збагнути те «щось», що призвело до «дикого крику прощань». І це «щось» – «ейфорія сердець, унісонне тепло..., едельвейс почуттів...» Ось які цінності є визначальними для автора.

Намагаючись окреслити всесвіт в акровірші «Палітра ніжних почуттів», який містить всю азбуку, поет у фіналі підсумовує:

*І просте та вічне:
«Тільки їй» [3, с. 29].*

Василь Кузан буквально боготворить жінку. Квінтесенція благоговіння перед вінцем природи струменить у поезії «Можливо, ти богинею була...»:

*Можливо, ти царівною була.
Короною безмежного кохання
Сіяла в небесах, мов зірка рання,
Трояндами між травами цвіла [3, с. 31].*

Перед жінкою схилялися «і воїни, й філософи, й поети...» Навіть Олександр Македонський її «сліді... сандалій цілував». Минули віки, тисячоліття, але час не змінив ставлення до прекрасної половини людства:

*Для мене і сьогодні ти – богиня,
Для мене ти царівна й берегиня,
І музика, і муза, і зоря [3, с. 43].*

У цьому коротенькому уривку кожне порівняння несе в собі неабияку глибину змісту, характеризує жінку у всіх її іпостасях.

Оспівуючи насолоду, яку здатна подарувати тільки жінка, поет у напрочуд лаконічній формі, з надзвичайною образністю, метафоричністю вміє передати любов, яку викликає доторк, споглядання, враження запаху:

*Припаду вустами
До глибин криниці,
Щоб ковтнуло серце
Дивної краси,
Доторкнусь очима,
І впадуть зіниці
У твоє духмяне
Золото коси [3, с. 53].*

У поезії «Гудзик» ліричний герой спантеличений красою оголених жіночих персів. Причому своє замилювання він передає засобами тонкого гумору. Динаміку наростання емоцій від споглядання жіночих грудей дуже вдало передано за допомогою вигуків, що завершують кожну строфу. Початкове «О-го» переростає в «О-го-го!» (із знаком доклику) й dorостає до кульмінаційного «У-гу-гу!»

Захоплює незвичайність порівнянь, асоціацій. У вірші «Роби зі мною все, що хочеш...» жіноче тіло для нього мислиться як ... алфавіт. Для поезії характерне вживання великої кількості дієслів наказового способу, у яких звучить не повеління, а скоріше благання, молитва:

*Роби зі мною все, що хочеш...
Цілуй мене у кожну букву,
Запалюй, пий, в'яжи законом –
Я стану плахою і троном.
Цілуй мене у кожну букву.
Твори молитву на струнах плоті,
Веди в найпершій двері світу
І розірви мою орбіту.
Твори молитву на струнах плоті [3, с. 33].*

Експресія, енергія вірша творяться за допомогою використання інфінітивних форм дієслова у поезії «Я можу прагнути тебе...». Із 16-ти рядків 11-ть закінчуються неозначеною формою дієслова:

*Я можу прагнути тебе...
В обіймах голову втрачати,
Цілунок посмішку вінчати.*

*За всі образи вибачати.
Вини у зрадах не вбачати,
На крилах близькості кричати,
Або мовчати* [3, с. 48].

Книгу «Демони дівочих дегустацій» цілком виправдано можна назвати збіркою еротичних поезій. Так глибоко тут представлено насолоду, яку здатний дарувати Ерос.

Передчуваючи реакцію обивателя, у «Слові від автора» В. Кузан писав: «Заборонені теми існують тільки у диктаторських суспільствах або ж у закомплексованих читачів. Першого у нас, на щастя, немає» [3, с. 4].

В інтерв'ю С. Пантюку Василь Кузан сказав: «Наше тіло, так само як і нашу душу, створив Бог. Тому ми маємо любити однаково як душу, так і тіло, давати собі поживу і тілесну, і духовну. Задовольняти плотські потреби так само важливо для особистості, як і задовольняти духовні потреби. Бо у хворому тілі дуже рідко може бути здоровий дух. Отже, писати про тілесне не є гріхом, так само як і не є гріхом тілесна любов, бо без неї було би на світі і нас. Якою важливою для Творця є душа, таким важливим для нього є і наше тіло – творіння Боже, яке він створив за образом і подобою своєю. Тому, високою є не тільки християнська любов, не тільки любов жертвенна, а весь спектр любові, бо, на моє глибоке переконання, справжня любов – це сукупність усіх тих 19 понять, які виокремлювали древні греки у понятті «любов». Коли любиш по справжньому, тоді прагнеш бути кращим, вдосконалюватися, рости у всіх відношеннях, у тому числі й у духовному» [1].

Епатажна відвертість, тонка еротичність, вишукана мелодика мови зізнання, глибока філософія стосунків поета і Музи, краса кульмінації єднання, близькості чоловіка і жінки, багатобарвність внутрішнього світу закоханих, пошук гармонії, одухотворена ніжність, інтимна духовність, розпач на межі розчарування, сповідь перед собою, самотність і жертвність – все це є у книзі В. Кузана «Ваба».

У збірці інтимної лірики «Вагітна Муза» автор досліджує стосунки чоловіка і жінки: від піднесеного стану закоханості до духовного оргазму при єднанні тіл, від повного проникнення у психологію іншого до критичної межі несприйняття і нерозуміння, від ейфорії до розпачу.

Якщо книгу «Ваба» можна було порівняти з дівчиною, а її сутністю була ніжність, то образом цього видання є досвідчена жінка, вагітна мудрістю і впевненістю у своїй неповторності. А сутністю зібраної тут поезії є настроєвість – залежність від процесів та обставин, що проходять всередині нас і складаються зовні. Довірлива тональність розмови, цікаві образи, позитивна енергетика, глибока емоційність, філософське осмислення, легкий гумор, іронія наповнюють збірку.

Ліричний герой Кузана є різним: пристрасним, шаленим, ніжним, іронічним, романтично-піднесеним, але завжди Закоханим. У Жінку, її величність Жінку, не в «курву» Ірени Карпи чи Христини Лукашук, а той недосяжний ідеал Людини, яка дарує Втіху і Життя.

*Я тебе шукав не для розлуки,
Я тобою мари́в стільки літ!
Ухопив провітлену за руки,
А любов крихка така, як лід* [2, с. 36].

Василь Кузан знаходить нові й нові слова для висловлення свого захоплення. Не боїться видатися банальним. Його інтимні поезії прості, десь прозаїчні, звичні, і в той же час ніжні, мов пелюстки ранкової троянди.

Автор висвічує оригінальний досвід любові, якого український читач знає. Але без цього досвіду, без цієї залюбленості у Життя українська поезія останнього двадцятиліття виглядала би неповною, обірваною на півслові справжності, якою виповнена творчість Василя Кузана.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василь Кузан: Писати про тілесне не є гріхом, так само як і не є гріхом тілесна любов, без неї не було би на світі і нас [Електронний ресурс] / С. Пантюк. – Режим доступу: <https://rozmovna.wordpress.com/2013/02/27/vasyl-kuzan/> (дата звернення: 26.11.2016).
2. Кузан В. Ваба : поезії / Василь Васильович Кузан. – Ужгород : Ліра, 2012. – 96 с.
3. Кузан В. Демони дівочих дегустацій / Василь Васильович Кузан. – Іршава: ГМД, 1998. – 68 с.

Катерина МАХМУДОВА

ПОЕЗІЯ ОКСАНИ ЗАБУЖКО „ЗАДЗЕРКАЛЛЯ: ПАНІ МЕРЖИНСЬКА”: ФЕМІНІСТИЧНИЙ ВИМІР

(магістрантка факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Буряк О. Ф.

На початку третього тисячоліття людство переживає кардинальні зміни у всіх сферах свого буття, зокрема формується новий тип культури за принципом статевої рівності. Виявами такого типу культури є феміністична література й феміністична критика. Наприкінці ХХ – початку ХХІ століть активізуються гендерні дослідження, які дають можливість під новим кутом зору розглянути твори, акцентуючи в них приховані раніше художні смисли.

Вивченням літературних проєкцій фемінізму займалися відомі українські науковці С. Павличко [10], Т. Гундорова [3], Н. Зборовська [7], [8], В. Агеєва [1], [2] та ін.

Творчість Оксани Забужко як однієї з найяскравіших представниць феміністичного напрямку в сучасній українській літературі найбільш повно розкривається саме завдяки застосуванню теоретико-методологічного інструментарію феміністичного літературознавства.

Багатогранна творчість цієї письменниці вабить науковців своєю неординарністю, інтелектуалізмом, багатством зображально-виражальних засобів, проте в літературно-критичній рецепції переважно представлено прозовий доробок мисткині, а не менш оригінальна її поезія лишається на маргінесах інтересів літературознавців, що й обумовлює **актуальність нашого дослідження**.

Окремі аспекти поезії Забужко знайшли своє літературознавче осмислення в поодиноких розвідках.

Л. Таран [4] осягає світоглядне підґрунтя творчості Забужко, її філософські погляди, І. Лобовик [9] визначає художньо-стильові особливості книги О. Забужко „Диригент останньої свічки”. Л. Ушкалов [12], О. Шаф [13] аналізують риси творчої манери мисткині, які виявилися в поезії. Л. Ушкалов [12] наголошує на ліро-епічній природі її поетичних творів, поліфункціональності домінуючих образів. О. Шаф [13] серед характерних рис лірики називає фемінність, особистісне сприйняття історії, гіперемоційність. Компаративістське дослідження О. Ромазан [11] відкриває нові виміри поетичного космосу Забужко через порівняння з творчістю американської письменниці Сильвії Плат, висвітлюючи типові й індивідуальні у презентації суспільно-історичних реалій кризь призму фемінізму.

Поезія О. Забужко „Задзеркалля: пані Мержинська” – потенційно багатий **об’єкт** для аналізу з позицій феміністичної критики, що допоможе розкрити особливості творчої лабораторії поетеси, способи і форми втілення феміністичних ідей.

Мета нашого дослідження – з’ясувати феміністичний вимір художнього образу Лесі Українки в поезії О. Забужко.

Предмет нашого дослідження – особливості художньої інтерпретації постаті Лесі Українки мисткинею.

Оксана Забужко глибинно осягає психологію жінки, систему її цінностей, способи самореалізації. Письменниця відчуває духовну спорідненість, генетичний зв’язок із Лесею Українкою, котра започаткувала українську феміністичну літературу, однією з перших порушила проблему самоствердження жінки: „...для мене особисто Леся Українка завжди була „наше все”, – ще підлітком я ввібрала в себе, як губка, цілий її товстий темно-синій п’ятитомник, із листами включно, на все життя звідтоді майже до слова запам’ятала і „Кассандру”, і „Камінного господаря”, й „Ізолду Білоруку”, і у власних творах раз у раз продовжую нашотовхуватися на „підводні” від неї імпульси” [5, с. 8].

Саме тому О. Забужко постійно апелює до цієї непересічної постаті в історії української культури: літературознавчо-культурологічна рецепція її доробку в монографії „Notre Dame d’Ukraine: Українка в конфлікті міфологій” (2007), інтертекстуальні звернення до творчості письменниці в поезії та прозі Забужко (повісті „Інопланетянка”, „Дівчатка”, вірші „Задзеркалля: пані Мержинська”, „Бульвар Лесі Українки”, „Балада про горду царівну” та ін.).

Цікава феміністична презентація образу Лесі Українки в поезії „Задзеркалля: пані Мержинська”. Сюжет твору сконструйований за принципом бачення „навпаки”, тобто моделювання уявної ситуації, сюрреалістичної, паралельної біографії відомої української письменниці: а що було б, якби Леся Українка не реалізувалася як творча особистість, а жила звичайним життям заміжньої жінки.

Поетеса кардинально переосмислює біографічний образ Лесі Українки, позбавляючи її ономастичного індифікатора – псевдоніма, який зазвичай актуалізує стереотипні смисли, що визначають суспільно-громадську роль мисткині: співець досвітніх вогнів, незламний борець за волю народу, „чи не одинокий мужчина на всю новочасну соборну Україну”.

Лариса Косач переживає альтернативну її справжній долі історію щасливого одруження з коханим Сергієм Мержинським, народження дитини, родинної злагоди, що, однак, стають перешкодою для реалізації її таланту.

Таким чином Оксана Забужко певним чином заперечує характерний для її творів образ жінки – яскравої, незалежної, емансипованої героїні, самодостатньої в інтелектуальному й професійному плані.

Відомо, що Лариса Косач була нещасливою в особистому житті: трагічна смерть Сергія Мержинського, який помер від сухот в неї на очах, не дала шансів стати щасливою дружиною та матір’ю. Проте Леся Українка реалізувала свій талант, написавши літературні шедеври: у ніч смерті коханого було створено поему „Одержима” – мука переплалася в безсмертний зразок мистецтва.

Оксана Забужко моделює альтернативну ситуацію: хвороба відступила, життя Мержинського не обірвалося, кохання мало продовження в одруженні й народженні дитини.

Автор зображує ставлення чоловіка до жінки у традиційному і водночас модерному ключі. Пані Мержинська турбується про свого коханого, намагається догодити йому: „зібрати вишневий трусок на розпал самоваря, / тільки вишневий-бо вугіль дає правдиву духмяність, / так, як любить Сергій” [6, с. 232], а він просто цілує їй долоню, нехтуючи „любосним трудом” [6, с. 233]. Образ чоловіка змальовано у феміністичному вимірі: він добрий, чуйний, ніжний і вразливий, але читач перебуває в очікуванні чогось незвичайного, драматичного, оскільки з’являються образи-символи „вогненний янгол” [6, с. 232] і образ „жінка в чорній сукні” [6, с. 232].

У вірші „Задзеркалля: пані Мержинська” О. Забужко експлуатує постмодерністський принцип гри, створюючи картину іншої, нездійсненої, жаданої реальності, варіант традиційного жіночого щастя.

Навіть художній топос має риси зворотності, відображаючи «зворотність» долі героїні: „У такому самому Києві, тільки трохи інакшим” [6, с. 231], де рух авто й екіпажів тече в протилежний бік, «Лариса

Петрівна Косач-Мержинська котить дитячий візочок» [6, с. 231]. Опис міста, в якому все розташовано навпаки – навіть кав'ярні на іншій стороні вулиці, допомагає змодельовати так звану паралельну біографію Лариси Косач.

Художній простір – місто, вулиця, будинки, дім, кімнати, порожнеча – поступово звучується, через підтекст увиразнюється ідея обмеженості простору, сфери реалізації жінки. Остання просторова локація «порожнеча» – амбівалентний образ, який водночас відкриває безмежжя вибору і втрату опори в реальності родинного буття.

У поезії немає жодного слова про те, коли відбуваються події, але хідник, освітлений „*плямами листя*”, рукавички на руках жінки, „*вологи надихи саду*” [6, с. 232] вказують на осінь. Ця пора року суголосна домінуючому настрою ліричної героїні, яка згасає як творча особистість, сумуючи за собою справжньою. Зорові картини змальовано за допомогою широкої палітри кольорів та відтінків: світлий, сріблястий, попелястий, чорний, вогненний, вишневий, рубіновий та іржавий, що нюансово виражають динаміку почуттів та переживань ліричної героїні.

Події відбуваються протягом доби у кав'ярні та домі Мержинських. Ранок асоціюється з мріями й сподіваннями, а ніч – з розчаруванням і болем.

Композиція твору ефективно працює на втілення авторської ідеї. Психологічний сюжет твору рухає внутрішній конфлікт „дружина-мати – митець”. Відповідно, психологічні стани пані Мержинської градаційно змінюються.

Спочатку ми бачимо радісну, трохи стурбовану недбайливістю няньки, пані, що прогулюється з дитиною у візочку. Біля дому її зустрічає веселий чоловік, який повернувся з роботи.

Здається, усе чудово, проте пані Мержинській, щасливій дружині та матері, сняться ненаписані твори, її мучать нереалізовані творчі ідеї. Ось чому під час шиття вона, думаючи про Міріам (героїню твору Лесі Українки «Одержима»), вколосалася випадково голкою. Образ „*рубінової краплі*” [6, с. 233] вказує на болісні переживання героїні.

Попри щасливі сімейні клопоти, любов, злагоду, попри все це кохана й закохана жінка ночами дивиться широко розкритими очима в порожнечу, відчуваючи, що її особистісний потенціал повністю нереалізований, що їй затісно в рамках суто жіночого щастя.

Ескізне зображення інтимних стосунків свідчить про складність жіночої природи героїні, для якої замало обивательської сімейної ідилії: „*щасливі жінки / сплять*” [6, с. 233], а Лариса Косач-Мержинська вдивляється в німу темряву.

Лірична героїня переживає стан тривоги, чуючи голос Міріам як відлуння її іншої, нереалізованої творчої іпостасі, це звук її неможливості знайти себе, втілити у життя свої творчі задуми.

Врешті-решт жінка відчуває розпач, який переростає у відчай, такий, здавалося б, дивний на фоні суцільної ідилії. Увиразнюється контраст між двома станами – щасливої дружини-матері й нещасної нереалізованої творчої особистості.

Для загострення уваги на переживанні творчої нереалізованості ліричної героїні О. Забужко завершує твір концептуально вагомим образом „*порожнечі*» [6, с. 233], що окреслює душевний стан героїні, її дезорієнтованість у визначенні пріоритетів: жадана сімейна ідилія не зробила її повністю щасливою.

Фінал поезії – вслухання жінки, котра зрадила своєму таланту заради родинного благополуччя, в порожнечу, яка ніби загрожує їй самознищенням: „*Лариса Косач-Мержинська / непорушно лежить горілиць коло мужа, що вже заснув, / і гарячими, як після сліз, хоч сухими, очима – / широко розкритими – дивиться в порожнечу*” [6, с. 233]. Героїня намагається віднайти, «пригадати» себе як творчу особистість, що уособлюється в голосі Міріам: „*Міріам. Міріам. Ах ти, Господи. Ні, не згадати*” [6, с. 233].

Як не парадоксально, героїня відчуває себе самотньою навіть із коханим чоловіком і любов'ю дитиною, тому що її талант, втілений в образі вогненного янгола, не може зустрітися зі своєю обраницею: „*вогненний янгол / замовляє дванадцять каву; ніхто не приходить*” [6, с. 233].

Художньо продуктивна форма викладу поезії: відсутній поділ на строфи, текстова організація нагадує прозу. Така ритмомелодійна незгармонізованість тексту – своєрідна проекція духовної розбалансованості ліричної героїні, яка намагається відшукати шлях до своєї цілісності.

О. Забужко акцентує пріоритетність творчого покликання в системі цінностей, тому що служіння духовному забезпечує утвердження самоцінності жіночої творчої особистості. Творча нереалізованість жінки неминуче перетворює її життя на драму.

Автор втілює ідею драматичної несумісності творчого покликання, обраності та родинного, буденного життя. Жінка, як би вона того не хотіла, ніколи не зможе однаково приділяти увагу сім'ї та власній творчій реалізації, адже вона перебуває в полоні суспільних патріархальних стереотипів, уявлень про її призначення, з якими боротися буває надто складно або й неможливо.

Отже, в поезії „Задзеркалля: пані Мержинська” оригінально втілено актуальний феміністичний мотив нереалізованості жінки як творчої особистості.

Оксана Забужко майстерно розкрила драматичну внутрішню боротьбу різних іпостасей жінки як коханої дружини, люблячої матері і талановитої письменниці, здійснила філігранний аналіз її внутрішнього світу через відтворення динаміки настроїв, почуттів, станів ліричної героїні.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Агєєва В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму: Монографія / В. Агєєва. – К.: Факт, 2003. – 320 с.
2. Агєєва В. П. Поетеса зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації: Монографія / В. Агєєва. – К.: Либідь, 1999. – 264 с.

3. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн / Т. Гундорова – К.: Критика, 2005. – 264 с.
4. Жінка як текст: Емма Андіївська, Соломія Павличко, Оксана Забужко: фрагменти творчості і контексти / Упоряд. Л. Таран. – К.: Факт, 2002. – 208 с.
5. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій / Післям. Л. Ушкалова / О. Забужко. – К.: Факт, 2007. – 640 с.
6. Забужко О. Друга спроба: Вибране / О. Забужко. – 2-е вид., виправл. і доп. – К.: Факт, 2009. – 432 с.
7. Зборовська Н. Феміністичні роздуми. На карнавалі мертвих поцілунків / Н. Зборовська. – Львів: Літопис, 1999. – 336 с.
8. Зборовська Н. Український культурний канон: феміністична інтерпретація / Н. Зборовська // Кур'єр Кривбасу. – 2000. – №125–126. – С. 117–124.
9. Лобовик І. Диригент останньої свічки / І. Лобовик // Вітчизна. – 1992. – №2–3. – С. 149–154.
10. Павличко С. Чи потрібна українському літературознавству феміністична школа? / С. Павличко // Слово і час. – 1991. – №6. – С.10–15.
11. Ромазан О. О. Художнє втілення гендерних проблем у творчості Сильвії Плат та Оксани Забужко: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філологічних наук: спец. 10.01.05. «Порівняльне літературознавство» / О. О. Ромазан. – Київ, 2010. – 21 с.
12. Ушкалов Л. Дзеркала Оксани Забужко / Л. Ушкалов // Друга спроба: Вибране / О. Забужко. – К.: Факт, 2005. – С. 7–16.
13. Шаф О. Лірика Оксани Забужко: альтернативна культурна версія / О. Шаф // Дивослово. – 2015. – №6. – С. 47–52.

Інна МИХАЙЛЕНКО

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ОЛЕКСАНДРА КОСЕНКА У СУЧАСНОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ ПРОЦЕСІ

(магістрантка факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор Михида С. П.

У статті розглядається сучасний літературний процес в Україні, його новітні шляхи розвитку та коло письменників. Розглядаються особливості творчості. З'ясуємо місце письменника в літературному процесі.

Всесвіт сховався за небом
і лезо часу
січе навпіл
цю істоту минуло майбутню.
Олександр Косенко

Літературний процес - важливий предмет в історії літератури. Класицисти, романтики, прихильники біографічного методу вивчали кращі твори геніїв. Літературознавство вже давно здолало вибірковість у вивченні літератури, предметом його дослідження стали всі твори письменників незалежно від рівня художності та ідеологічного спрямування. Науковці ХХ століття Г. Поспелов, М. Храпченко виступали як проти перетворення літературознавства в "історію генералів", так і проти історії літератури "без імен". Оскільки вважали, що твір та автор поєднані нерозривним зв'язком та не будуть повноцінно існувати одне без одного чи з недостатнім вивченням кожного.

Терміном "літературний процес", відзначає В. Халізеєв, "позначається, по-перше, літературне життя певної країни і епохи (у всій сукупності її явищ і фактів) і, по-друге, багатовіковий розвиток літератури в глобальному, всесвітньому масштабі" [1,с.68]. Літературний процес у другому значенні слова складає предмет порівняльно-історичного літературознавства. Його вивчають як окремий курс на філологічних факультетах.

Літературний процес завжди складали не лише шедеври, але й твори низькопробні, їх ще називають "епігонські". Літературний процес нараховує багато чого: літературно-художні видання, літературну критику, розвиток літературних течій, напрямів, стилів, родів, видів, жанрів, епістолярну літературу, мемуари тощо. В історії літератури були випадки, коли значні твори недооцінювалися, а посередні переоцінювалися. Але доволі часто геніальність творів літератури починають бачити лише через роки, а іноді навіть століття. Наприклад, творчість українського генія Тараса Григоровича Шевченка. А, наприклад, радянське літературознавство, недооцінювало ранню лірику П. Тичини і переоцінювало твори типу "Партія веде", "Пісня трактористки". Ми можемо зрозуміти, що перш за все в той час цінувалася тематика і "потрібні партії" тези та думки. А вже десь далі зверталася увага на твір як предмет мистецтва. Недооцінювалися твори модерністів, авангардистів, письменників діаспори. Часто виникає диспропорція між популярністю і культурно-естетичним значенням творів. Твори письменників іноді приходять до читача через тривалий проміжок часу. Протягом багатьох десятиліть замовчувалися твори Олени Теліги, Олега Ольжича, Уласа Самчука, Юрія Клена, Оксани Лятуринської, Івана Ірлявського.

"Література має свої закони розвитку. На неї впливає філософія, політика, релігія, мораль, право, наука, міфологія, фольклор, етнографія, а також менталітет народу" [1,с.298]. Філософія раціоналізму, наприклад, позначилася на класицизмі, філософія сенсуалізму - на сентименталізмі, екзистенціалізму – на творах всесвітньо відомих письменників Камю, Сартра, Стефаника, Винниченка. Є безліч прикладів, де суспільне та політичне життя того часу позначається на творчості цілих поколінь письменників. Наприклад, 30-ті роки ХХ століття, сумно відзначилися розстрілами та загубленими долями багатьох дуже талановитих митців. Кожна національна література має свої закони розвитку, свою швидкість розвитку та свої провідні особливості.

Сучасна українська література, так як і класична, утверджує вічні цінності, правду, якою б гіркою вона не була, моральність, які б «свободи» їй не намагалися протиставляти. Відомо, що література завжди зосереджує свою увагу передусім на людині, її особистому і громадському житті, ставить та намагається розв'язувати кардинальні питання буття: що є добро, а що - зло? У чому сенс життя?

Критика розрізняє літературу елітну, маргінальну (тобто призначену для вузького читачького кола). На противагу такій літературі визначають також так звану масову, актуальну літературу (призначену для

певного читацького кола, яке й визначає читацькі пріоритети, але це переважно більшість населення. Наприклад, жіноча аудиторія домогосподарок). "Сучасний світовий літературний процес поєднання і взаємодія різних стилів, напрямів, течій; перевага постмодернізму; тяжіння до художнього осмислення сучасності; захоплення античністю та культурними здобутками попередніх епох" [2, с.215].

Сьогодні в Україні є багато відомих і талановитих поетів та письменників. Одним з таких є наш земляк Олександр Косенко – чутливий лірик і поет-філософ, що знає життя і вміє перелити в класичні форми його ледь уловний живий дух. Хоча, скоріше всього його не можна ставити в ряд з кимось, оскільки він унікальний митець. "Художня творчість - це процес духовно-практичного втілення художньої ідеї в чуттєво сприймані художні образи" [1, с.114]. Його шлях у поезії означений неореалістичними візіями і пошуками, але він не цурається також яскравих модерних вкраплень, охоче експериментує з ще неусталеними формами і окремими незатертими словами. Але завжди за такими експериментами стоять глибока думка, цікаві поетичні відкриття і сміливі прориви в трансцендентне.

Олександр Косенко на відміну від традиціоналіста і реаліста Погрібного поет постмодернового стибу. За своїм стилем, експресією та символікою він ближче до Вінграновського, Драча, Римарука, Процюка.

Провідниками цієї інтегральної системи є творчі люди, оскільки їхні інтереси пов'язані, перш за все, з тим, щоб навчити своїх читачів миттєво розпізнавати фальш та перекручення істини. І, щоб протидіяти лжеакціомам, поширюваним посланцями «сучасного ментального пекла». Одним із таких сучасних українських митців - камертонів (своєрідних провідників) є Олександр Косенко. У книзі поезій «Гартування води» він майстерно піднімається над цинізмом сучасності, втілюючи у своїй творчості ідеали добра як засобу досягнення блага. Гуманістичний раціоналізм поета ґрунтується на загальнолюдському постулаті любові й боротьби. Що загартовує не тільки природне, але й найприродне – людську душу.

А що, коли нагартувати душу

Може тому

І трапляються люди

З холодними лезами Замість очей.

Олександр Косенко, Без назви.

Деякі його строфи пронизані сарказмом. Дійсно, в основі світовідчуття кожної людини споконвіку закладено основні правила, які важко заперечити. Але світ багатолікий і різноманітний, до того ж не тільки в генетичній площині. Духовна сфера також піддається постійній значній трансформації. Створюються нові структури. Та чи відведено мільйони років людству? Тому така тональність у віршах Олександра Косенка викликає схвалення, хоча б за спробу фіксації стану душі того, що тисячі людей із надлишком енергії намагаються довести нам своїми вчинками.

Є Зло Є Добро

Та різниця тепер несуттєва

Бо кара ПІЗНАННЯ Коротка

Як помах крила

Олександр Косенко, Без назви

І це не заявлені істини, що характерні для міщанського самовпевненого розуму. Це міркування нашого сучасника з приводу того, як потрібно без пафосу щодня будувати своє майбутнє, адекватно сприймаючи відчай і зло, що, нажаль, оселилися в нашому повсякденному житті.

"Олександр Косенко пише про те, чого фактично немає в матеріальному вимірі, тобто про час" [4]. Час у різних його проявах і одиницях – один із напрямних поезії автора. Причому ми не зможемо закинути автору традиціоналізму в сприйнятті часу та його пролонгацію в минуле і майбутнє, у прірву небуття чи у вічність, добу чи епоху. В образі часу автора поетичної збірки «Гартування води» вловлюється шарм, натяк або напівтон, які демонструють ще одну особливість творчості майстра слова. Говориться про впевненість, але ні в якому разі не про зухвалість, з якою поет оперує такою непростотою філософської категорією, описуючи психологічні стани людини та смисложиттєві одиниці людського життєвого шляху.

Але тому вина не тільки старість і не знайти в минуле вороття де мрія напина строкате сарі летять лишень хвилини та дощі і цілять в нас дрібніші від гороху, щоб за негоди кутатись в плащі щоб за кохання забувать потроху.

Олександр Косенко, Без назви

Автор не прищеплює нам як ідеал – приборкання почуттів або свідоме їх уникнення. Навпаки, він надає нам можливість впевнитися в тому, що ми часто ставимося до важливих речей, як до другорядних і випадкових... і це робить наше життя якщо не нестерпним, то непомітним або незначним навіть для нас самих. Ідесь в центрі цього «білого екрана» Самості Автора зливаються дві вічні категорії – сенс життя і час.

Звичайні проблеми впливають на нашу свідомість та змінюють її. Не бути байдужими до повсякденних проблем нам важко. Але можливо. Суспільство вже не співає визвольної пісні сьогодні, ніколи йому і посперечатись щодо «крайності» життя. Але ми можемо побачити, що поезія є духовним важелем у людській свідомості у будь-який час. Буває, бракує слів для вираження емоційного стану під враженням від сьогодення. Та тільки не в Олександра Косенка. Його поезія не знає цих проблем. У цих віршах все навпаки – слова ніби ллються з рогу достатку, виспівуються, сплітаючись у незрозумілу для «необізнаних» сітку, сітку невичерпної мудрості, мелодійної хвилі сучасного віршувального мистецтва.

Саме так можна описати поетичну творчість Олександра Косенка. Цей кропивницький поет з першого рядка заворожує та приваблює читача. За допомогою римування він розкриває неоглядні та безмежні літературні горизонти для свого читача:

На осінь вулиць, помислів і слів,
 На океани розпачу і втоми
 Нас ще засудить в захваті святому
 Князь Порожнечі,
 Нуль Серед Нулів.

Наприклад, у збірці поета «Гартування води» читач із різним фахом, літературним смаком та фаховою підготовкою знайде для себе «все, що шукає». Ці поезії здатні задовольнити поетичні смаки кожного. Така різноманітність світогляду відображена в них, що читаючи кожного нового разу людина ніби знову починає розуміти світ для себе по-новому. Ніби відкриває його з різних, але не менш цікавих сторін.

Знайдуться у цих поетичних творах унікальні віршовані містерії, а також експресіоністичні відгуки автора, повне відтворення стану людської душі, частини живого у віршованих рядках:

у світі моєму негода і сміх
 у світі твоєму мовчання і сонце
 цей всесвіт гойда немовля у долоньці
 п'яніють в обіймах безгрішшя і гріх
 ми подумки різні
 як сутінь і день

Читаючи такі рядки починаєш розуміти, що є ще люди, які бачать наскрізно Оту «правду». Олександр Косенко – живий приклад людини, яка не зіпсована загальною черствістю суспільства. Яка сьогодні, нажал, поголівно "косить" наше суспільство. Звісно, важко щось змінити в цьому світі одній людині. Це практично неможливо, але навіть і крапля здатна підмити берег, а у віршах Олександра Косенка ми можемо знайти море, а може й океан. Це вже залежить від читацького рівня.

Отже, багато читачів починають знайомство із творами поета зі слів: «Я майже нічого не знаю про життя Косенка». Але із прочитаних його книжок виринає образ людини з нелегкою трудовою біографією, з українською душею, яка постійно болить за Україну та її майбутнє, образ філософа, творця оригінальної поетики, який здатний відчувати свою неповторну присутність і сутність, свій рідний степ за межами своєї історичної доби і свого рідного краєвиду.

Вже із першого погляду може здатися, що книжки Косенка — це протест проти сучасної людської перевантаженості враженнями, проти дріб'язкової та непотрібної метушливості нинішніх людей, проти зрадливості матеріальних тимчасових ідеалів теперішнього людства. Та тільки пригледівшись та перечитуючи ці рядки, ми можемо побачити ті масштаби метафор поета, якими він описує наше життя. Обов'язково відчуєш, що йдеться про вічну, не ту, що минає, людяність і людську нестерпну звирячість, про вічну любов і ненависть, вічну вірність і вічну зраду.

Споглядаючи на Олександра Косенка, ми можемо відзначити, що він є унікальним митцем свого часу. У його творчості сплітаються віяння багатьох літературних жанрів, тематика настільки різноманітна, що приваблює читача знову і знову. Автор віршів, мабуть, знайшов те, що письменники шукають століттями. Він зумів знайти низнищенну нитку, яка поєднує душу поета із душами людства.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Галич О. Теорія літератури: підручник / [О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв] за наук. ред. О. Галича. – 3-тє вид., стереотип. – К.: Либідь, 2006. – 488 с.
2. Наєнко К. Історія українського літературознавства: підручник / Наєнко К. – К.: Академія, 2001. — 360 с. (Альма-матер)
3. Косенко Олександр. Гартування води. Поезія / Олександр Косенко. – Український пріоритет. – 96 с.
4. <https://gre4ka.info/kultura/6816-hartuvannia-vody-oleksandra-kosenka-vtishna-nota-sered-zhorstokoho-zhyttievoho-orkestru>.

Катерина ОБОДОВСЬКА

ГІПЕРЛОКАЛЬНІ МЕДІА ЯК НОВЕ ЯВИЩЕ В УКРАЇНСЬКОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ДИСКУРСІ

(студентка V курсу факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Фенько Н. М.

Вступ. Однією з останніх тенденцій вітчизняного медіапростору є поява нових концептуальних ресурсів, які відрізняються від традиційних засобів масової інформації тематичною локальністю та цифровою спрямованістю. Функціонування гіперлокальних урбаністичних видань зумовлена впливом кількох важливих факторів – змін у інформаційному та економічному середовищі. Окрім цього, йдеться про збільшення новинних потоків, комерціалізацію медіа, фрагментацію аудиторії, надмірну заангажованість сайтів регіонального рівня та відсутність доцільності їх функціонування у плані рентабельності. У зв'язку з цим виникла необхідність створення нових медіа, які могли б відповідати вимогам сучасних реципієнтів.

Постановка завдання. Незважаючи на важливість тренду гіперлокальності в західному медійному дискурсі, у вітчизняному інформаційному просторі «надмісцеві» засоби масової інформації ще не набули широкого поширення. Беручи до уваги актуальність тренду гіперлокальності новинних ресурсів і специфіку їх концептуальної сутності, вважаємо за потрібне розглянути основні переваги локально обмежених проєктів у медійній площині. Окрім цього, під час дослідження буде визначено типові ознаки «надмісцевих» інформаційних ресурсів з урахуванням особливостей тематичної наповненості проєктів, які сформувалися під впливом тренду гіперлокальності.

Мета статті. Основною метою роботи є дослідження специфіки гіперлокальних медіа в журналістській сфері, а також їх переваги у контексті суспільно важливого каналу поширення інформації.

Об'єкт дослідження: гіперлокальні медійні проекти.

Предмет дослідження: типові особливості «надмісцевих» новинних ресурсів у якості актуального каналу поширення інформації між обмеженими територіальними групами потенційних споживачів текстового контенту.

Завдання дослідження:

1. Дослідження гіперлокальності як тренду в інформаційній площині.
2. Формулювання узагальненого визначення гіперлокальних медіа.
3. Визначення типових ознак «надмісцевих» засобів масової інформації.

Для виконання завдань будуть використовуватися такі методи дослідження:

1. Метод контент-моніторингу – вивчення західного й українського медіаринків на предмет гіперлокальних каналів поширення суспільно важливої інформації.

2. Метод контент-аналізу – дослідження типових рис, притаманним «надмісцевим» проектам, які функціонують у межах територіально обмежених інформаційних площин.

3. Системний метод – вивчення переваг функціонування гіперлокальних медіа як превалюючого засобу поширення інформації серед реципієнтів, які входять до складу однієї географічно обмеженої групи.

Виклад основного матеріалу. Стрімка модифікація тренду гіперлокальності в українській медійній площині призводить до неможливості формулювання єдиного чіткого визначення, що дало б змогу детально трактувати це поняття, зважаючи на всі специфічні риси «надмісцевих» мережевих проектів. Однак, варто зазначити те, що іноземні та українські науковці, які займалися дослідженням специфіки появи географічно обмежених засобів локальної інформації, все ж таки намагалися дати конкретне визначення цьому явищу. Зокрема данський дослідник Пітер Фром Якобсен вважає, що гіперлокальні медіа – це ресурси, які висвітлюють місцеві новини та орієнтовані на невеликі спільноти [1]. Своєю чергою український науковець Руслан Вербовий подає більш комплексне визначення. На його думку, гіперлокальні проекти необхідно розглядати у якості різновиду нових медіа, цільова аудиторія яких об'єднана за визначеною локальною ознакою, безпосередньо бере участь у створенні, публікації й розповсюдженні контенту та є учасником або свідком описуваних подій і явищ [2]. Враховуючи особливості прояву тенденції гіперлокальності у сфері медіа, нами було сформовано власне синтезоване визначення, яке базується на комплексному врахуванні специфіки цього явища в межах вітчизняного інформаційного дискурсу. Отже, гіперлокальні медіа – конвергентні засоби масової інформації, які спеціалізуються на максимальній локалізації контенту та повністю відповідають інтересам читацької аудиторії. Однак необхідно зауважити, що постійна модифікація тренду гіперлокальності під впливом чинників цифрової революції унеможливує формування єдиного й остаточного трактування. Саме тому потрібно зважати на аморфність тематичної наповненості територіально обмежених новинних ресурсів.

Окрім відсутності чіткого визначення, існує ще одна не менш важлива проблема, яка ґрунтується на відсутності чіткої класифікації гіперлокальних медіа у межах інформаційної площини. У зв'язку з цим нами було досліджено передумови появи «надмісцевих» новинних проектів на західноєвропейському медіаринку. Результати аналізу свідчать про те, що створення подібних видань у переважній більшості відбувалося за кількома сценаріями. У першому випадку реалізацією гіперлокальних медіа займалися ентузіасти, у другому – працівники масштабних медіакорпорацій. Відтак за принципом створення територіально обмежені проекти можна розділити на такі типи: аматорські та професійні. Однак їх поєднує між собою одна спільна риса: продукування чітко таргетованого контенту – обмеженої інформації, яка стосується конкретних населених пунктів. Паралельно потрібно сказати й про інші типові риси, які притаманні всім гіперлокальним проектам без винятку. Насамперед йдеться про такі специфічні ознаки, як географічне обмеження цільової аудиторії, візуальна фільтрація контенту з урахуванням адміністративних кордонів, інтеграція з локальними суспільними інститутами (представниками влади, бізнесу та інших соціальних груп), відсутність галузевих вимог до створення медіапродукту.

Окремо варто відзначити про особливості тематичного наповнення гіперлокальних медіа. У переважній більшості фокус-огляд спрямовується переважно на ті події, які відбуваються у конкретному мікрорайоні чи місті. Якщо загальнонаціональні засоби масової інформації намагаються максимально детально фокусувати увагу читацької аудиторії на глобальних темах, «надмісцеві», навпаки, – на локальних. Зважаючи відмінності у змістовому фокусі, спостерігається вплив кількох важливих тенденцій. У першому випадку простежується потяг до глобалізації, у другому – до диверсифікації.

Вищезазначена відмінність автоматично перетворює «надмісцеві» канали поширення інформації на конкурентоспроможні, формуючи при цьому їх основну мету: заповнення інформаційних прогалів, які утворилися в територіально обмежених спільнотах [3]. Відтак журналісти надають перевагу інформації про місцеві події, які переважно залишаються поза увагою традиційних всеукраїнських медіа. Окрім цього, тематична спрямованість гіперлокальних ресурсів має одну суттєву перевагу, яка полягає у соборності та мотивації мешканців однієї локації. А це свідчить про те, що їх ключовими завданнями є не лише локальне інформування, а ще й формування активної громади.

Риси гіперлокальності є характерними як для закордонних, так і вітчизняних ресурсів територіально обмеженого спрямування. Незважаючи на це, далеко не кожний новинний сайт, який продукує інформацію про події в конкретному регіоні, може претендувати на статус «надмісцевого». Незважаючи на суттєві переваги такого формату висвітлення інформації, в українській журналістиці прикладів «надмісцевих» медіа

не так і багато. Це пов'язано із суттєвими ризиками, з якими зіштовхуються засновники подібних видань. Насамперед йдеться про ймовірно низькі рівні рентабельності та конкурентоспроможності у порівнянні з всеукраїнськими проектами, яким притаманна глобалізація – максимальний фокус висвітлення всіх можливих новин різної тематичної спрямованості. Однак у Європі та Америці новинні ресурси з орієнтацією на територіально обмежені спільноти успішно функціонують упродовж кількох років. Потрібно згадати про американський медіахолдинг «Patch» [4], який до сьогодні залишається одним із найавторитетніших ресурсів у сфері продукування та трансляції локальних новин. Варто відзначити ретельну структурування проекту з урахуванням територіального принципу. Відтак у межах компанії діє 1017 гіперлокальних ресурсів, мета яких – висвітлення актуальних подій у межах конкретного міста. Натомість у вітчизняному медійному дискурсі одним із найуспішніших гіперлокальних проектів слід вважати столичний інформаційний ресурс «Хмарочос» [5], який відрізняється від вищезгаданого американського сайту «Patch» урбаністичною спрямованістю.

Основою більшості гіперлокальних медіа є електронний формат. Їх основна концептуальна ідея полягає у донесенні до населення інформації, яку ігнорують загальнонаціональні та регіональні журналісти. Саме тому потрібно відрізнити гіперлокальні медіа від регіональних, адже в цьому випадку спостерігаємо абсолютно новий вид засобу масової інформації, для якого характерна унікальна спрямованість інформації. Теоретично гіперлокальні медіа можуть поширюватися і в традиційній друкованій формі [2]. Про це свідчать успішні практики данських засобів локальної інформації.

Слід відзначити суспільну важливість гіперлокальних медіа, яка досягається реалізацією кількох важливих функцій. Передусім йдеться про забезпечення реципієнтів локально обмеженою тематичною інформацією, яка залишається поза увагою масштабних всеукраїнських засобів масової інформації; надання реципієнтам відчуття належності до однієї спільноти [6]; спільне продукування користувацького контенту та обговорення проблем громади) [2]. Відтак основні завдання гіперлокальних медіа свідчать про те, що не тільки інтерактивність та мультимедійність відрізняють «надмісцеві» інформаційні продукти від регіональних, а ще й їй специфічне функціональне призначення та сугестивний потенціал.

Висновки. Зважаючи на гіперлокальність як сучасний медіатренд, останніми роками гіперлокальні новинні ресурси почали з'являтися у вигляді спеціальних веб-проектів, діяльність яких покликана заповнити інформаційні географічні прогалини. Незважаючи на суттєві переваги такого формату висвітлення інформації, в українській журналістиці функціонує обмежена кількість «надмісцевих» медіа. Більше того, прояви гіперлокальності як тренду у вітчизняній площині мають не тільки електронну, а й друковану форму. Однак у першому випадку важливо, щоб інструменти візуалізації та текстовий контент синтезувалися в єдине ціле, що можливо лише за умови дотримання останніх здобутків новітніх технологій.

Потрібно зауважити, що популярність проектів, для яких є характерною гіперлокальність, у медіапросторі перекреслила латентний підхід до формування традиційних глобалізованих концепцій створення інформаційних проектів. Відтак в українському медіапросторі функціонують якісні гіперлокальні засоби інформації, які відрізняються від усіх інших новинних ресурсів особливостями тематичного наповнення, а також використанням значної кількості інтерактивних елементів із метою максимальної візуалізації матеріалу. Деякі тексти створюються з дотриманням правил підготовки так званих наративних історій, які здобули широку популярність у західноєвропейському інформаційному дискурсі. Наразі саме такі особливості є характерними як для закордонних, так і українських гіперлокальних медіа. Однак, насамкінець, потрібно відзначити, що під впливом цифрових технологій комунікаційні властивості «надмісцевих» проектів можуть модифікуватися, що безпосередньо призведе до трансформації текстового контенту та каналів його поширення.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Романдаш А. Пітер Фром Якобсен: «Гіперлокальні медіа можуть стати сталим бізнесом» [Електронний ресурс] / А. Романдаш // Платформа [сайт]. – Режим доступу : <http://drdbl.platfor.ma/piter-from-yakobsen/>. – Назва з екрану.
2. Вербовий Р. Гіперлокальні медіа як різновид ЗМІ: визначення поняття, функції, видова характеристика [Текст] / Р. Вербовий // Держава та регіони. Гуманітарні науки. – 2015. – № 2 (41). – С. 73-77.
3. Волощук В. У нас на районі: що таке гіперлокальні медіа і навіщо вони потрібні [Електронний ресурс] / В. Волощук // Платформа [сайт]. – Режим доступу : <http://drdbl.platfor.ma/u-nas-na-rayoni/>. – Назва з екрану.
4. Patch [Electronic resource]. – Mode of access : <http://patch.com>. – Title with screen.
5. Хмарочос [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://hmarochos.kiev.ua/category/city/>. – Назва з екрану.
6. Нестеряк Ю. Гіперлокальні медіа: перспективи для України [Текст] / Ю. Нестеряк // Наукові записки інституту журналістики. – 2014. – Том 56. – С. 131-134.

Катерина ОБОДОВСЬКА

МЕТАЖАНРОВІ ТЕКСТИ ЯК УДОСКОНАЛЕНИЙ ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

(студентка V курсу факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – кандидат наук із соціальних комунікацій, старший викладач Шевченко А. С.

У сучасному світі спостерігається тенденція дозованого та фрагментарного сприйняття актуальної інформації. У зв'язку з цим медіаексперти почали переконувати в тому, що комунікантам необхідно знаходити та використовувати нові форми організації текстового контенту. Саме тому в останні роки все

більшого поширення набувають так звані метажанрові матеріали, особливість яких полягає у синтезі різноманітних стильових ознак.

Пошуки нових форм демонстрації інформації призводять до появи нових модифікаційних жанрів. До прикладу, з'явився такий специфічний формат журналістського тексту як мультимедійна історія. Західні журналісти, враховуючи переваги метажанрових історій з мультимедійною спрямованістю, активно використовують їх у якості ефективного інструмента донесення інформації до комунікатів. Саме американські та європейські журналісти першими ввели в обіг таке поняття як сторітеллінг, під яким варто розуміти не просто оригінальну публікацію тексту, а цілісність відео, фото та безпосередньо наративного повідомлення. У вітчизняному медійному середовищі інтерактивні наративи у більшості випадків використовуються комунікантами для передачі актуальної соціальної та мотиваційної інформації.

Незважаючи на стрімке поширення метажанрових історій у друкованих та електронних виданнях, особливості появи та еволюції тенденції сьогодні залишаються малодослідженими, що надає нашим науковим розвідкам актуальності. Тракувати визначення досить складно, адже тенденція паралельно розвивається у кардинально різних сферах (бізнесі, маркетингу, психології та журналістиці). Незважаючи на це, під час проведення дослідження явище метажанрових текстів нами буде розглянуто в узагальненому форматі. Окрім цього, під час дослідження будуть визначені переваги поширення подібної інформації в рамках соціальної комунікації.

Основною метою нашої роботи є дослідження специфіки метажанрових текстів у медіасфері, а також їх переваги у контексті соціальної комунікації.

Об'єкт дослідження: метажанровість сучасних текстів різної тематики з використанням візуалізаційних засобів.

Предмет: використання метажанрових матеріалів у якості каналу поширення конкретної інформації між визначеними соціальними групами.

Завдання дослідження:

1. Дослідити метажанровість як явище у вітчизняному медійному просторі.
2. Запропонувати системне визначення метажанрового тексту.
3. Проаналізувати сприйняття синтезованих матеріалів комунікантами.

Для реалізації поставлених завдань будуть використовуватися наступні методи дослідження:

1. Метод контент-моніторингу – вивчення медійного ринку на предмет метажанрових текстів.
2. Метод контент-аналізу – визначення типових рис, притаманних метажанровим текстам з ознаками мультимедійності.
3. Системний метод – дослідження переваг використання метажанрових матеріалів з позиції ефективного інструмента поширення інформації від комуніканта до комуніката.

Визначені дослідницькими завданнями процедури передбачали вивчення метажанровості як явища у сучасній вітчизняній журналістиці; аналіз метажанрових матеріалів у якості ефективного методу донесення інформації; вивчення реакції представників соціальної групи на тексти з метажанровою спрямованістю.

Грунтовних досліджень щодо еволюції метажанрового контенту в журналістиці поки що немає. Американський маркетолог С. Годін розглядав це явище з позиції мультимедійності та інтерактивності в підприємницькій сфері [1, 101]. Натомість медіаексперт К. Молоні проаналізував шляхи поширення інформації, якій притаманні ознаки різних стильових жанрів, у ракурсі трансмедійності та кросмедійності [2].

Метажанровість як явище еволюціонувала в сучасній журналістській сфері, оскільки має потужний наративний характер. Незважаючи на це, особливості тенденції є малодослідженими у сфері реального інформаційного простору. Більш того, не існує навіть чіткого визначення цього поняття. Але у цій тенденції і не може бути конкретики, оскільки метажанрові тексти, як показує аналіз, перш за все, є наративною формою розповіді, якій властиві суб'єктивізм та особистісність. Тому будемо намагатися підходити до розгляду цього явища у медіасфері системно, оскільки специфіка роботи полягає саму у визначенні перспектив їх використання як ефективного інструмента соціальної комунікації.

Американський спеціаліст із візуальної журналістики та автор дослідження про майбутнє медіа Д. Кемпбел пояснює, що невизначеність трактування поняття «метажанрові матеріали» є цілком логічною. Не потрібно намагатися дати чітке визначення, адже це означало б обмеження тих явищ, які термін намагається описати. Саме тому в журналістській практиці доцільно використовувати узагальнений термін «візуальна розповідь». Це явище не обмежує вибір конкретної платформи або інструментів для підготовки журналістського матеріалу [3].

Віце-президент з маркетингу компанії «Yahoo» С. Годін розглядав сторітеллінг у якості своєрідного інструмента спілкування з людьми [1, 156]. Американський сценарист Р. Маккі визначає сторітеллінг як розмовний жанр, який використовується як на сцені, так і за її межами [4, 290]. Фінська журналістка Дж. Сінклер вказує, що сторітеллінг – це інструмент інформаційного моделювання соціальної реальності [5]. Враховуючи особливості тенденції у всіх сферах, пропонуємо власне синтезоване визначення, яке базується на комплексному баченні цього явища. Метажанрові матеріали – це унікальний інструмент поширення інформації з метою мотивування до певних дій, якому властива унікальна візуальна форма. Зазначимо, що ми не претендуємо на завершеність цього визначення, оскільки це явище є дифузійним. Тобто через деякий час воно може отримати нові прояви в інших сферах.

Мультимедійність метажанрових текстів полягає у підборі різних форм трансляції інформації (фото, відео, інтерактивних карт) для розповіді лише однієї історії. Основна особливість полягає в тому, що всі елементи публікуються лише на одному каналі.

З 2012 року у жанрі мультимедійного сторітеллінгу відбулися кардинальні зміни. Проект «Snowfall: The Avalanche at Tunnel» від «The New York Times» [6] продемонстрував новий рівень візуалізації мультимедійної історії та став передумовою формування нового тренду в онлайн-журналістиці. У такому жанрі, до прикладу, працює редакція українського веб-проекту «Cultprostir» [7]. Тематика проекту обмежена, у його рамках публікуються лише інтерв'ю з представниками культурної сфери. Зате текстова частина доповнена фотографіями, інфографікою та відео. Тематична обмеженість проекту пояснюється тим, що інтернет-платформа «Cultprostir» [7] є робочим інструментом фундації «КультАура». Це інформаційно-аналітичний сайт про сучасне мистецтво та стиль життя, що описуються шляхом розмов з представниками кіноіндустрії, музичної та театральної сфер. У рамках ще одного веб-проекту «The Ukrainians» [8] публікувалися лише інтерв'ю. Цього року редакція розширила рубрикацію сайта (додалися такі рубрики, як «Репортажі», «Спецколони», «Читанка», «Картки»). Проект «The People» [9] також якнайкраще ілюструє варіативність метажанрових матеріалів. У інтернет-виданні публікуються традиційні інтерв'ю у форматі візуальних історій.

Це найбільш знакові проекти в сучасному українському інформаційному просторі. Деякі з них мають суто мотиваційне спрямування, інші – професійне. Незважаючи на відмінності у тематиці, усіх їх об'єднує нарративний потенціал, який полягає у максимальній трансляції досвіду серед потенційних комунікатів, а також синтез ознак, притаманних різним журналістським стилям. Відтак метажанрові матеріали поєднують у собі інформаційну складову, а також художні підходи до викладу матеріалу, які є більш характерним для публіцистичних жанрів. Більшість матеріалів, опублікованих на вищезазначених сайтах, мають нарративне спрямування. Текст подається від першої особи, що вказує на суб'єктивність опублікованої інформації. Значна увага приділяється висвітленню деталей, завдяки чому комунікат має змогу увияти у дрібницях подію чи персону, які описуються у матеріалі.

Специфіку метажанрових текстів як інструмента поширення інформації можна розглянути у контексті однієї з моделей соціальної комунікації. Під час цього будемо керуватися розробкою соціолога В. Конецької. Дослідниця визначає чотири обов'язкових структурних елементи соціальної моделі. Перший елемент – соціальна стратифікація. Необхідно зауважити, що метажанрові тексти не спрямовані на широку аудиторію. Тому комунікату під час підготовки матеріалу потрібно чітко знати, на яку саме аудиторію він розраховує. Як правило, це особи віком від 25-ти до 45-ти років, яких цікавлять суспільно важливі теми аналітичного характеру з елементами публіцистики та які готові витратити час на читання текстів досить солідних обсягів. Другий елемент – комунікаційна система та її ознаки. Метажанрові тексти, як правило, обов'язково подаються структуровано. Деякі комунікати застосовують методи так званого крос-читання, коли можна переглянути лише одну з частин тексту для отримання певних даних. Незважаючи на це, метажанрові тексти обов'язково є цілісними. Вони можуть поділитися на кілька частин, але усі вони будуть між собою пов'язані однією наскрізною темою. Третій елемент – способи комунікації. Потрібно наголосити на тому, що метажанрові тексти поєднують у собі не тільки аудитивні, а ще й візуальні комунікативні інструменти. Завдяки цьому у комунікатів значно спрощується процес сприйняття інформації. Останній елемент – засоби комунікації. Під час дослідження ми розглядали явище метажанровості в онлайн-журналістиці, тому матеріали поширювалися між соціальними групами шляхом публікації на проаналізованих вище електронних ресурсах. Вважаємо за доцільне доповнити модель, яку розробила В. Конецька, ще одним елементом. Йдеться про джерела порушення. Під час підготовки тексту комунікат не має змоги чітко визначити, як саме матеріал відгукнеться у свідомості читачів. Про це можна буде дізнатися лише постфактум, переглядаючи відгуки комунікатів. Його особистісні фактори (стан, самопочуття, настрої) можуть впливати на сприйняття тексту як позитивно, так і негативно. Окрім цього, представники певних соціальних груп не зможуть досягнути викладену інформацію через нестачу досвіду.

Для повноцінного доведення того, що метажанрові тексти дійсно є ефективним інструментом соціальної комунікації, необхідно було провести практичне дослідження. Для реалізації мети ми здійснили наступні дослідницькі процедури:

1. Визначили кількість та склад опитуваних.
2. Відібрали метажанрові тексти різної тематичної спрямованості для перегляду їх комунікатами.
3. Розробили анкети з закритими відповідями.
4. Проаналізували отримані дані.

Серед відібраних матеріалів були тексти мотиваційної та професійної спрямованості. Також було підготовлено ряд матеріалів, написаних у репортажному стилі з елементами інформаційних та публіцистичних жанрів. Усі вони наділені однаковими ознаками: метажанровістю, візуалізацією та інтерактивністю.

Після підготовки матеріали були продемонстровані безпосередньо соціальній групі, до якої ввійшли особи від 25 до 45 років. Залучення до дослідження різномірної вікової аудиторії з варіативним соціальним статусом було навмисним. Завдяки цьому можна було прослідкувати, як та чи інша людина з різним життєвим досвідом реагує на метажанрові мультимедійні тексти. Анкетування проводилося анонімно для забезпечення вищого рівня достовірності та у віртуальному режимі. Завдяки цьому представникам соціальної групи можна було надіслати одразу три матеріали різної тематики. Зауважимо, що наявність доступу до інтернету є обов'язковою умовою проведення дослідження, оскільки метажанрові тексти, які

були використані для ознайомлення комунікатів, передбачали застосування мультимедійних та інтерактивних елементів. У зв'язку з цим матеріали потрібно було переглядати лише в онлайн-режимі. Це є однією з особливостей комунікаційної системи повідомлень як обов'язкового елемента соціальної моделі.

Нами було проведено анкетування серед 40 осіб. За частотою опитування було одноразовим. Враховуючи його результати, можна зробити наступні висновки. Пріоритетними виявилися метажанрові тексти про героїв АТО, написані в репортажному стилі з елементами художності журналістами проекту «The Ukrainians». Їм надали перевагу 50 % опитаних. 30 % запевнили, що їм більше до вподоби портретні інтерв'ю про історії успіху певних осіб знову ж таки від команди «The Ukrainians». 20 % зафіксували свою прихильність до матеріалів професійного спрямування з сайта «Cultprostir». Окрім цього, було визначено, наскільки саме метажанрові тексти є ефективним інструментом комунікації. 60 % опитаних оцінили якість підготовки матеріалів та позитивно сприйняли їх насиченість візуальними елементами. 25 % комунікатів відзначили, що через нестачу вільного часу вони намагаються переглядати лише лаконічні інформаційні замітки. 15 % зафіксували, що їм все одно, який саме матеріал читати.

Природа журналістського тексту в останні роки почала зазнавати кардинальних змін. Швидкий розвиток електронних технологій став основною причиною використання візуалізаційних елементів під час підготовки суспільно важливих матеріалів. Для сучасного інформаційного суспільства характерним є синтез різноманітних форм, видів, технік і методів. У зв'язку з цим метажанрові тексти з ознаками мультимедійності можна вважати модифікаційним інтерактивним медійним продуктом.

Результати дослідження підтверджують те, що метажанрові тексти можна розглядати в контексті соціальних комунікацій у якості оптимального способу оформлення будь-якого матеріалу. Насамперед вони привертають увагу комунікатів наявністю мультимедійних та інтерактивних елементів, у результаті чого текст набуває нових ознак форми. Саме до цього апелюють комуніканти – представники журналістської сфери, які намагаються шукати нових методів організації текстового контенту.

Метажанрові матеріали як один з ефективних способів подачі інформації сьогодні застосовується і в зарубіжних, і в українських ЗМІ. Високий рівень зацікавленості подібними текстами серед комунікатів був підтверджений результатами проведеного анкетування. Зважаючи на особливості метажанровості у журналістській сфері, вважаємо за потрібне розглядати синтезовані тексти виключно з позиції особливого виду нарративу, який має складну структуру. Специфічність цього жанру полягає у тому, що в таких журналістських матеріалах візуальні та словесні об'єкти функціонують як єдине ціле. Вони гармонічно поєднуються між собою і забезпечують краще сприйняття свідомістю споживача інформації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Годин С. Фиолетовая королева. Сделайте свой бизнес выдающимся! / Сет Годин. – Москва : Издательство «Манн, Иванов и Фербер», 2010. – 176 с.
2. Moloney K. Multimedia, Crossmedia, Transmedia... What's in a name? / Kevin Moloney // Transmedia Journalism [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://transmediajournalism.org/2014/04/21/multimedia-crossmedia-transmedia-whats-in-a-name/>. – Назва з екрану.
3. Деген Г. Интервью : визуальное будущее журналистики / Г. Деген // on Media [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://onmedia.dw-akademie.com/russian/?p=5627>. – Назва з екрану.
4. Макки Р. История на миллион долларов [Текст] / Р. Макки. – Москва : Альпина нон-фикшн, 2008. – 456 с.
5. Sinclair J. A story about a massage. That was a story / J. Sinclair // Helda [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10227/701/215-978-952-232-095-7.pdf?sequence=1>. – Назва з екрану.
6. Branch J. Snowfall: The Avalanche at Tunnel / Jonh Branch // The New York Times [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nytimes.com/projects/2012/snow-fall/?forcedirect=yes#/?part=tunnel-creek>. – Назва з екрану.
7. Cultprostir [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cultprostir.ua>. – Назва з екрану.
8. The Ukrainians [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://theukrainians.org/>. – Назва з екрану.
9. The People [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://the-people.com/>. – Назва з екрану.

Дарія ПАЦАУЛ

ГОДОНІМІЯ МІСТА НОВОМОСКОВСЬКА

(магістрантка факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, професор Ковтюх С. Л.

Внутрішньоміські назви, тобто урбаноніми, у межах міста Новомосковська заслуговують на ґрунтовне дослідження. Вони дозволяють прослідкувати певну історичну епоху освоєння території та існування населеного пункту, створити картину розвитку даного населеного пункту, оскільки виникнення та формування урбанонімів тісно пов'язане з тенденціями розвитку суспільства. У сучасній політичній ситуації в країні гостро стоїть завдання перейменування внутрішньоміських об'єктів, зокрема вулиць, площ, проспектів та ін., а також самих міст і містечок, назви яких пов'язані із соціалістичним минулим України. Існує низка законів і постанов, які регламентують такі зміни найменувань [3]. Створення і зберігання назв внутрішньоміських об'єктів у нормалізованому та систематизованому реєстрі даних міста є досить важливим питанням. Такий реєстр здатний надати основні відомості про існуючі впорядковані назви внутрішньоміських об'єктів, населених пунктів, дозволить постійно оновлювати дані та матиме широкий доступ для користувачів.

Питаннями дослідження урбанонімів як окремого підкласу власних назв займалися багато вчених, серед них Р. О. Агеєва, О. Л. Березович, Є. М. Беліцька, В. Д. Бондалетов, Д. Г. Бучко, С. О. Вербич, О. Б. Галай, Н. М. Лесовець, В. В. Лобода, В. В. Лучик, Р. О. Ляшенко, Л. Т. Масенко, Н. В. Подольська, О. В. Суперанська, П. П. Чучка, А. А. Титаренко та ін. На сучасному етапі розвитку суспільства важливим є збір,

систематизація та ґрунтовне різноаспектне вивчення назв внутрішньоміських об'єктів, оскільки вони здатні надати загальні відомості про історичний розвиток цих поселень, а також відобразити політичні, соціальні та інші погляди суспільства [1, с. 2].

Метою статті є дослідження мотивів називання внутрішньоміських об'єктів міста Новомосковська. Для досягнення мети необхідно розв'язати такі завдання: 1) визначити основні функції урбанонімів, зокрема годонімів, як особливого підкласу пропріальної лексики; 2) з'ясувати причини вибору тих чи тих власних назв вулиць досліджуваного населеного пункту з метою їх класифікації.

Серед урбанонімів (від лат. *urbanus* – міський) Новомосковська чи не найбільшу кількість становлять годоніми (від грец. *ὁδός* – шлях, дорога, вулиця, русло) – назви вулиць. Вони виконують низку функцій, основними серед яких є [Див.: 2, 4]: адресна – географічне розташування об'єкта в просторі; інформативна – кожний об'єкт має у своєму змісті певну інформацію (наприклад, вул. Богдана Хмельницького, вул. Яружна, вул. Верхня, вул. Північна та ін.); естетична (наприклад, вул. Зелена, вул. Весняна, вул. Лебедина); ідеологічна – назва містить у своєму змісті сему, яка вказує на панівну в певному суспільстві політичну ідеологію (наприклад, вул. Леніна, вул. Комсомольська). Для фіксації внутрішньоміських об'єктів варто створити реєстр даних «Урбаноніми міста Новомосковська». У публікації пропонуємо частину цього реєстру, де подаємо годоніми, які доцільно класифікувати за мотивами вибору назв для вулиць населеного пункту:

1. Годоніми, пов'язані з фізико-географічними особливостями (вул. Балківська, Лісна, Зелена Балка та ін.).
2. Годоніми, які вказують на розташування об'єкта (вул. Північна, Східна, Підгірна тощо).
3. Годоніми, які вказують на назви рослин (вул. Липова, Вишнева тощо).
4. Годоніми, які мають зоологічне походження (вул. Рибна, Зоологічна та ін.).
5. Годоніми, пов'язані з важливими, знаковими історичними фактами, подіями, явищами (вул. Визволення тощо).
6. Годоніми, пов'язані з видатними постатями (вул. Богдана Хмельницького та ін.).
7. Годоніми релігійного й культового походження (вул. Троїцька тощо).
8. Годоніми, пов'язані з відносним часом їх виникнення (вул. Нова, Нововокзальна та ін.).
9. Годоніми, пов'язані з розмірами (вул. Велика Ковалівка, Велика, Мала тощо).
10. Годоніми, пов'язані з міграцією (вул. Алуштинська).
11. Годоніми, пов'язані із соціально-економічними явищами (вул. Будівельників тощо).
12. Годоніми, пов'язані з назвами народів (вул. Слов'янська, Українська та ін.).

Отже, урбаноніми виконують низку функцій: адресну, інформативну, естетичну, ідеологічну та інші. Відповідно до мотивів номінації запропоновано класифікацію власних назв вулиць міста Новомосковська, у межах якої виокремлено 12 основних підгруп. Варто створити реєстр даних «Урбаноніми міста Новомосковська» для фіксації по можливості повної інформації про внутрішньоміські об'єкти, зокрема про принципи, мотиви, способи номінації та словотворення, можливі варіанти в результаті перейменувань тощо. Перспективним видається системне дослідження урбанонімікону міста.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Басик С. Н. Общая топонимика : учеб. пособ. для студ. географ. ф-та / С. Н. Басик. – Минск : БГУ, 2006. – 200 с.
2. Географические топонимы и их классификация : [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://www.geodesire.ru/dgirs-713-1.html>
3. Про затвердження переліків найменувань проїздів та об'єктів, розташованих на території міста Дніпропетровська : рішення Дніпропетр. міськради. – Дніпропетровськ, 2013. – 47 с.
4. Титаренко А. А. Місце урбанонімів у загальній класифікації онімів / А. А. Титаренко // Структура і семантика мовних одиниць. Філологічні студії. – 2013. – Вип. 9. – Ч. 2. – С. 171–180.

Ірина ПОГРІБНА

ПСИХОЛОГІЗМ “НАРОДНИХ ОПОВІДАНЬ” МАРКА ВОВЧКА (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАННЯ “ГОРПИНА”)

(магістрантка факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор Ключек Г. Д.

Еволюція психологізму української літератури продовжувалася до «Народних оповідань» Марка Вовчка, які визначили новий рівень української реалістичної прози. Всі творці в тій чи іншій мірі психологи, адже творення людського характеру в літературі тісно пов'язано з психологією. Проте саме Марко Вовчок виявилась надзвичайно тонким, обдарованим психологом, здатним проникати у глибини людської душі [2, с. 99].

В ряді оповідань письменниці майстерно зобразила психологічні стани своїх героїв. Шляхом заглиблення у внутрішній світ героя письменниці прагнула відтворити зв'язок психічного і соціального, з'ясувати внутрішні мотиви вчинків, поведінки. Визначним об'єктом спостереження для неї став процес поступового розвитку характеру в психологічному аспекті. Це може бути шлях еволюційних змін, які відбувалися під впливом певних подій зовнішнього світу.

Такі зміни ми спостерігаємо в оповіданні «Горпина». Це невеличкий твір про тяжку долю закріпаченого селянства, а особливо жінок, молодих матерів. Вовчок створює трагічну історію про жінку на ім'я Горпина, яка після багатьох років шлюбу нарешті народжує довгоочікувану дитину, але через панську жорстокість та холоднокровність дитина помирає. На декількох сторінках авторка створює одне зі своїх

найдраматичніших оповідань, де вона як талановитий психолог зображає внутрішній психологічний стан своєї героїні в моменти найвищого горя [5, с. 80].

Із перших же рядків натрапляємо на чітко вимальований портрет головної героїні, який є одним з основних засобів для розкриття психологічної змістовності твору: *«Білолиця, гарна й весела, а прудка, як зайчик; і в хаті, й на дворі, в'ється, порядкує, господарює, і співає, і сміється, аж геть чутно її голосочок дзвенячий. Аби на світ благословилося, уже вона й прокинулася, як рання пташка, і клопочеться, й бігає. І свекру догодить-услужить, і чоловіка пожалує, і діло не стоїть – зроблено все»* [13, с. 75]. Як бачимо, письменниця милується Горпиною, і якщо можливий ідеал молоді селянської дівчини, то він, безперечно, втілений в її образі. Цілою низкою дієслівних форм письменниця характеризує нашу героїню: гарна, фізично здорова, працелюбна і прекрасна господиня. До того ж дуже добра як людина, щиро шанує свого тестя – уже похилого, німецького чоловіка.

Привабливість Горпини і в її жіночності, яка виявляється в любові до дітей, у прагненні стати матір'ю: *«Одно й журило їх, що діток господь не дає. Вона було, як де попаде чужу дитинку, то вже й цілує, й милує, а сама зітхне тяжко»* [13, с. 75]. Художні засоби – від найменшої деталі до комплексу зовнішніх ознак – створюють цілісну модель характеру героїні.

Справжньою радістю для Горпини стало народження дитини: *«Горпина свою первичку, і з рук не ступає; аби прокинулось, аби поворухнулось – уже вона й коло коліски, і хрестить, і цілує, і колише, і співає над нею»* [13, с. 75]. Та панська жорстокість не дає їй насолодитися своїм щастям: *«На панщину поженуть – дитинку з собою несе та вже й моститься там з нею; сама робить, а око біжить до дитинки»* [13, с. 75]. Навіть коли дитина захворіла Горпина змушена була йти на поле. Але й це не влаштувало пана – бачите, хвора дитина відволікає кріпачку від роботи на панському полі. Дитину відібрали у матері силою: *«– Геть ту дитину! Треба мені робити, а не з дитиною панькатись»* [13, с. 77]. Далі авторка акцентує увагу на дитячому плачі, що ще раз доводить, антилюдяність кріпосника: *«Лице довго Горпина чула дитячий плач, жалкий та болісний; далі все тихи, а там і зовсім затихло»* [13, с. 77].

Авторка так детально вимальовує образ Горпини, акцентуючи увагу читача на силі її материнської любові, щоб він, відчувши цю любов, міг глибше зрозуміти трагедію молоді жінки, яка втратила єдину доньку. Як жінка ніжна, чутлива, народжена для всього доброго і людського, Горпина не в змозі була психічно витримати смерть дитини. Розгляньмо цю психологічну картину уважніше: *«Убігла в хату: тихо й темно. Вона до коліски, за дитину, – дитина холодна лежить: не ворухнеться, не дише.*

– Тату! – крикнула.

– А чого, дочко, мене лякаєш? Я був задрімав. Мала спить і досі.

Горпина й слова не промовить, обхопила дочку руками та наче й замерла. Старий ізнов задрімав.

– Світла! світла дайте! – скрикнула. – Тату! світла!

Старий викресав огню. «Що се з нею подіялося?» думає, та як засвітив, глянув, так і прикипів на місці. Стоїть серед хати Горпина, аж почорніла, і страшно дивиться, а на руках у неї мертва дитина.

– Дочко, – промовив старий, – дочко!

– А що, – одмовляє, – бач, як допомоглося! Затихла моя дитинка, не кричить!» [14, с. 77].

Тут слід звернути увагу на майстерність письменниці у вираженні психологічних станів своєї героїні. Авторка не говорить прямо про переживання героїні, а вибирає інший шлях художнього вираження – вона показує Горпину у час переживання страшного лиха.

Письменниця вимальовує картину, сповнену трагізму. Тут можна провести паралель з Шевченковою мадонною, з його трагічною картиною Катерини, що йшла селом з дитиною на руках. Але у Вовчка героїня з мертвою дитиною на руках, що ще більше загострює психологічний зміст. Як і Шевченко, авторка активно користується символікою кольорів в своїх оповіданнях. Вона використовує чорний колір при описі своєї героїні з метою, з одного боку, підкреслити драматичність ситуації, а з іншого, створюючи кольорову візію. Цю картину письменниця вимальовує в сіро-чорних фарбах: це вже пізній вечір, в хаті темно, старий запалив свічку і посеред темряви висвічує тим неясковим світлом, що йде від свічки, постає Горпини. Цими деталями Вовчок наповнює психологічну змістовність образу, а також завдяки їм образ героїні постає в уяві реципієнта як живий, легко візуалізується.

Письменниця створює наступний психологічний епізод: *«Почули люди, прибігли, говорять, вмовляють. Вона мов і не чує, і не одірвуть од дитинки. Чоловік ходить сам як не при собі; свекор аж занедужав»* [13, с. 77]. Завдяки слуховим акцентам, вона ще й озвучена, так і чутно тихий гомін людей. Марко Вовчок, таким чином, зображає складний душевний стан героїні. Останнє речення складається з двох епізодів, на що письменниця вказує, відокремлюючи їх крапкою з комою: це образи чоловіка та діда. Вовчок не вдається до детального їх зображення, це все елементи єдиної мізансцени – «Підготовка до похорону», але вони доповнюють її психологічний зміст, створюють настрій візії.

«Стали похорон ладити. От уже домовину принесли новеньку, всипали квітками пахучими, то зіллям. — Горпино, — кажуть, — дай дитину. Не дала. Сама обмила її й положила. Час уже й нести, а вона стоїть — дивиться. Люди до неї говорять — не чує, не слухає» [14, с. 77]. Як бачимо, Марко Вовчок знову не говорить, що саме чуває Горпина. Скільки точних слів при цьому письменниця не вжила, вони все одно не передали б читачеві всю безмір Горпининою горя. Тому читачеві пропонується самому спостерігати за поведінкою героїні і, мобілізувавши всю свою здатність до співпереживання, зрозуміти її стан. А письменниця, в свою чергу, вимальовує таку пластичну мізансцену, зорово-слухові образи якої є легко уявлювані. Майже кожне речення – то окрема психологічна картина, лаконічна, але емоційно-наповнена. Візія ще й озвучена шепотом людей, що говорять до Горпини та між собою, вмовляють її. Цим Вовчок

створює ніби фон візії, що робить її ще реалістичніше. Статична картинка вмиль оживає за рахунок звукового супроводу, стає чутною.

Кульмінаційним моментом є похорон, де письменниця знову показує себе тонким психологом, створюючи атмосферу граничної напруги: *«Одвели яюсь, узяли й понесли. Глянула вона тоді вперше округи, перехрестилась і собі пішла. Куди люди не ступлять, і вона слідком за ними, за тою домовинкою; йде, словечка не промовить. І в церкві достояла мов спокійна, та як стали ховати, боже мій милий! так і кинулась за дитям у яму. Ледве вхопили її та принесли додому, мов неживу»* [14, с. 78]. В цьому епізоді Вовчок поступово репрезентує зміну емоційних та психічних станів Горпини. Через зображення поведінки героїні, вона пояснює, що діється з нею, не описуючи сам її стан. Авторка підключає реципієнта до активного співпереживання. Очевидно, Горпина добре не розуміє, що робиться навкруги, її психіка просто не здатна була витримати почуттєву напругу – і «відключилась». І тільки наприкінці епізоду, в найдраматичніший момент Вовчок «показує», як Горпина знову приходить до тями та кидається до свого дитя. Тут авторка відтворює ефект раптового осмислення.

Отже, Вовчок створює настільки виразну мізансцену, побудовану хоча і досить лаконічно, але візія цієї сцени вибудовується в уяві реципієнта завершена і сповнена трагічності життєвої ситуації.

В останньому епізоді оповідання передається колосальний психічний стан Горпини. Після таких сильних емоцій і переживань авторка створює, на перший погляд, досить спокійну атмосферу останньої мізансцени: *«Ідеш понад городами, то й бачиш: сидить між повними маківками в білій сорочці, гарно убрана, у намисті, й сама ще молоденька, – тільки як крейда біла; сидить та перекидається маківочками, і всміхається, як дитина... А маки процвітають, і білим, і сивим, і червоним квітом повно»* [13, с. 78]. Письменниця вибудовує поетико-живописний образ дівчини посеред макового поля. Його психологічний зміст та підтекст сприяють виникненню в уяві реципієнта візії, сповненої емоцій та переживань, що має потужну енергетичність. Цим письменниця створює кольоровий контраст, вказує на емоційно-драматичну роль кольорів. Цим методом контрасту Вовчок підкреслює драматичність ситуації, життя продовжується, прийшла знову весна, але вона вже ніколи насправді не настане в душі Горпини. А з іншого боку, вона цими художніми засобами ще раз вказує на плачевний психіко-фізіологічний стан своєї героїні. Так і у Марка Вовчка оповідання завершується загальним планом, від якого начебто віє спокоєм та тишею, але психологічна наповненість візії, що вибудовується у свідомості, досягає апогею.

Отже, аналізуючи психологізм персонажів, можна зазначити, що в оповіданні «Горпина» письменниця «показала себе глибоким знавцем народної душі, видатним митцем зображення трагічного в долі своїх героїв» [14 с. 19].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алейникова Т. Психологія : учебное пособие / Татьяна Вениаминовна Алейникова. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2000. – 352 с.
2. Балака І. Марко Вовчок і російська передова думка (До 50-річчя з дня смерті Марка Вовчка) / І. Т. Балака // Прапор. – 1957. – № 8. – С. 99–104.
3. Балей С. З психології творчості Шевченка / Степан Володимирович Балей. – Львів : Шляхи, 1916 ; Черкаси : Брама, 2001. – 79 с.
4. Бернштейн М. «Записки причетника» Марка Вовчка / М. Бернштейн // Марко Вовчок. Записки причетника. – К. : Держлітвидав України, 1955. – С. 364–385.
5. Бернштейн М. Марко Вовчок у критиці / М. Д. Бернштейн // Радянське літературознавство. – 1955. – № 18. – С. 9–121.
6. Білецький Л. Три сільветки: Марко Вовчок – Ольга Кобилянська – Леся Українка / Леонід Білецький. – Вінніпег : ман. Канада, 1951. – 127 с.
7. Бойко В. Марко Вовчок: історико-літературний начерк / В. Бойко. – К. : Друкарь. – 1918. – 240 с.
8. Борщевский Ф. О композиции романа Марко Вовчка «Записки причетника» / Ф. М. Борщевский // Наукові записки. Філологічний збірник / Запорізький пед. ін-т. – Запоріжжя, 1957. – Т. 4. – С. 78–90.
9. Возняк М. Марко Вовчок – класик української літератури / М. Возняк // Жовтень. – 1957. – № 8. – С. 118–123.
10. Гошицький П. Місце творчості Марка Вовчка в українській художній літературі / П. Гошицький // Наукові записки / Одеський пед. ін-т. – Одеса, 1941. – Т. 6. – С. 83–92.
11. Доманицький В. Марія Олександрівна Маркович – авторка «Народних оповідань» / В. Доманицький // ЛНВ. – [Львів ?], 1908. – Т. XLI. – Кн. 1. – С. 48–75.
12. Клочек Г. Поетика і психологія / Григорій Дмитрович Клочек. – К. : Т-во «Знання» УРСР, 1990. – 48 с.
13. Марко Вовчок. Твори в 7 т. / [редкол.: О. Є. Засенко, Н. Є. Крутікова, М. Є. Сиваченко]. – К. : Наукова думка, 1964. – Т. 1. – 465 с.
14. Марко Вовчок: статті і дослідження : зб. наук. пр. – К. : Наукова думка, 1985. – 312 с.

Катерина САЙ

СПОСОБИ НОМІНАЦІЇ СПОРТИВНИХ КОМАНД ОЛЕКСАНДРІЙСЬКОГО РАЙОНУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

(магістрантка факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, професор Ковтюх С. Л.

Власні назви людських колективів (ергоніми) як об'єкт наукових студій активно досліджують як українські, так і зарубіжні мовознавці: О. О. Белей, С. О. Шестакова, Н. В. Кутуза, Н. М. Лесовець, М. М. Цілина, М. І. Зубов, А. В. Беспалова, О. Г. Мікіна, Т. П. Романова та ін. Проте різноаспектні проблеми вивчення пропріальних назв спортивних команд заслужили на пильну увагу вітчизняних лінгвістів в останні десятиліття.

Номінативні особливості командонімів Олександрійського району Кіровоградської області ще не були предметом дослідження, що й зумовило **актуальність публікації**.

Мета статті – з'ясувати, якими способами утворено власні назви спортивних команд Олександрійського району Кіровоградської області.

Для цього необхідно розв'язати такі **завдання**: 1) визначити ступінь вивчення власних назв спортивних команд у мовознавчих розвідках; 2) з'ясувати способи номінації командонімів Олександрійського району Кіровоградської області.

Тривалий час вітчизняні та зарубіжні мовознавчі студії засвідчували увагу дослідників до вивчення лексико-семантичних аспектів ергонімних одиниць. Однак варто зазначити, що нині активно розвивається комплексний підхід до вивчення ергонімів. Він полягає в тому, що здійснюють усебічне й ґрунтовне висвітлення семантичних особливостей досліджуваного класу власних назв, їхньої структури та функційних особливостей.

Спортивні номінації посідають важливе місце у світоглядній парадигмі сучасного мовця. Уболівальницький азарт, рівень проведення найпопулярніших спортивних змагань, мегапопулярність окремих спортсменів – усе це привертає увагу до спорту значної кількості осіб. Командоніми стали невід'ємною частиною життя майже кожного громадянина, незалежно від віку та статі. Значна кількість назв, що нині входять до ономастичного простору індивіда, дає підстави для формування певних висновків стосовно назвотворчого процесу з урахуванням певних відмінностей у структурі власних назв команд, які беруть участь у змаганнях з різних видів спорту.

Уперше термін «командонім» був використаний О. О. Торчинським і набув значного поширення. Однак, на думку Н. В. Григорука, необхідно диференціювати такі оніми, особливо в напрямку розмежування назв футбольних, баскетбольних, гандбольних, хокейних та інших команд [3, с. 56]. Н. В. Григорука відносить такі терміни на позначення дрібніших найменувань відповідно до виду спорту, як «футбол-командоніми», «гандбол-командоніми», «хокей-командоніми», «волейбол-командоніми» та ін. [3, с. 56]. Функціонування цих термінів вважаємо доцільним, оскільки вони сприяють тематичній диференціації командооб'єктів і водночас указують на належність до певного ергонімного підкласу.

Будь-який акт номінації ґрунтується на суб'єктивному характері сприйняття навколишнього світу. Кожному предмету, явищу, поняттю завжди притаманна велика кількість ознак, однак мовець виокремлює одиничні з них, аби відобразити й закріпити їх у назві. М. М. Гінатулін зазначає, що поштовхом до виникнення нового імені є не мова, а сам предмет, для опису ознаки якого людина відшукує мовні засоби [4, с. 11]. Лексична номінація протягом багатьох десятиліть залишається актуальною проблемою сучасного мовознавства. Особлива увага мовознавців прикута в останні роки до особливостей називання індивідуальних об'єктів, тобто тих, які отримують власну назву. Процес назвотворення зумовлений переважно екстралінгвальними чинниками: соціально-економічними, суспільно-політичними, культурними та низкою інших.

Усього опрацьовано 40 командонімів, відповідно до способу номінації виокремлено 9 груп.

1. Командоніми, що походять від назв населених пунктів (ойконімів), де вони утворилися. Номінація команди відповідно до території, на якій вона функціонує, представлена такими номенами: ФК «Олександрія», ФК «Олександрія-Аметист», ФК «Головківка», ФК «Олександрівка», ФК «Приютівка», ФК «Червона Кам'янка», ФК «Дівоче Поле», ФК «Нова Прага», ФК «Комінтерн», МФК «Щасливе», що, відповідно, позначають населені пункти, де вони розташовані: Олександрію, Головківку, Олександрівку, Приютівку, Червону Кам'янку, Дівоче Поле, Нову Прагу, Комінтерн, Щасливе.

2. Найменування від стилю гри команди (СК «Захист», СК «Грація», ФК «Штурм», ФК «Чемпіон», ВК «Перемога», ФК «Цунамі», ВК «Фаворит», ВК «Головківські леви», ФК «Хвиля»). Власна назва спортивного клубу з панкратіону «Захист» пов'язана з абстрактним апелятивом, який указує на стиль гри. Найменування клубу з художньої гімнастики «Грація» засвідчує витонченість, якою характеризується цей вид спорту. Волейбольний клуб «Перемога» та ФК «Чемпіон» виражає бажання учасників перемагати. Найменування ФК «Штурм» умотивоване метою гравців штурмувати противників та виходити з матчів з позитивним результатом. Назви ФК «Цунамі», ВК «Фаворит», ВК «Головківські леви», ФК «Хвиля» мотивують учасників бути першими.

3. Назва команди від організації, компанії, при якій вона функціонує: ФК «Поліграфтехніка», ФК «Шахтар», ФК «РДА», ФК «РВ Міліції», ФК «Агросвіт», ФК «УкрАгроКом», ФК «Фрунзе», ФК «Більшовик». Найменування ФК «Поліграфтехніка» вмотивоване назвою однойменного заводу «Поліграфтехніка», на базі якого 1990 року була створена футбольна команда. Назва першого футбольного клубу в м. Олександрія «Шахтар» можна пояснити тим, що на території міста функціонують шахти та буровугільні підприємства, де працюють шахтарі. ФК «РДА» отримав назву від адміністративної установи – районної державної адміністрації. Найменування «РВ Міліції» свідчить про прив'язку футбольного клубу до адміністративної установи, що слідує за правопорядком. Найменування ФК «Агросвіт» мотивоване назвою фермерського господарства. Назва «УкрАгроКом» походить від найменування групи компаній, що займається реалізацією добрив для зернових культур. Оскільки Олександрія розташована в області з розвинутою аграрною галуззю, подібний командонім є цілком вмотивованим. Назви ФК «Фрунзе» у с. Червона Кам'янка та ФК «Більшовик» у с. Улянівка походять від імені колгоспів. Найменування утворилися ще за радянських часів і продовжують існувати нині.

4. Номінація команди від назв всесвітньовідомих клубів (ФК «Арсенал», ФК «Ліверпуль», ФК «Ювентус», ФК «Олімпік», ФК «Атлетік»). Назви ФК «Арсенал», ФК «Челсі» та ФК «Ліверпуль» повторюють найменування відомих англійських клубів. Учасники ототожнюють свою гру зі стилем, притаманним англійським «Арсеналу» та «Ліверпулю». Також номінація ФК «Ювентус» походить від назви всесвітньовідомої італійської команди й створена з рекламною метою. Запозиченими є й назви ФК

«Олімпік» та ФК «Атлетік». Такі назви засвідчують неабиякі спортивні амбіції їхніх засновників, тренерів, учасників.

5. Найменування команди від назви речовини, матеріалу (ФК «Кристал», ФК «Аметист-1», ФК «Аметист-2»). Назва ФК «Кристал» походить від назви твердого тіла, що має природну форму багатогранника й внутрішню упорядковану будову [2, с. 595]. Мотивацію такого командоніма можна пояснити тим, що команда грає чітко, має достатню дисципліну порівняно з тим, як у кристалах розташовані молекули. ФК «Аметист-1» має своїм найменуванням «коштовний камінь – різновид кварцу фіолетового чи блакитнувато-фіолетового кольору, що використовується для ювелірних і художніх виробів» [2, с. 33]. Ця назва мотивована порівнянням футбольної команди, її вправності з коштовним каменем.

Варто звернути увагу на те, що використання цифрових позначень пов'язане з різними причинами. О. О. Белей зазначає, що для того, щоб уникнути тезойменності фірм, підприємці найчастіше до словесної частини назви додають певну числову прикладку: «Вікторія», «Вікторія-1», «Вікторія-2» [1, с. 6].

У випадку з найменуванням футбольної команди «Аметист-1» цифрове позначення надане для того, щоб підкреслити, що команда має основний склад гравців.

Також в Олександрії існує ФК «Аметист-2», назва якого вказує на другий склад команди. Хоч у місті існує й ДЮФК «Аметист» – футбольний клуб, що займається підготовкою майбутніх професійних гравців у футбол.

6. Номінація команди, мотивована кількістю її учасників (ФК «Жменька»). ФК «Жменька» має таку назву тому, що членами команди є дорослі гравці, кількість яких невелика. Тому й надано найменування із жартиливою конотацією з використанням літоти.

7. Назва команди від імені міфологічної істоти (ФК «Титан»). Власна назва ФК «Титан» умотивована іменем грецької міфологічної істоти – титана, який мав велику фізичну силу та витривалість. Учасники команди хочуть наголосити на своїх непересічних можливостях за допомогою подібного командоніма.

8. Називання команди від імені діяча, революціонера (СК «Ояма»). Спортивний клуб із шинкіокушинкай карате «Ояма» названий за іменем Масутацу Оями, засновника цього виду спорту.

9. Найменування команди від назви континенту та спортивного терміна (мотоклуб «Європа-крос»). Командонім «Європа-крос» має складну будову, утворений від назви континенту Європа та спортивного терміна крос, що означає змагання з подолання дистанції в мотоспорті. Цією назвою учасники мотоклубу показують, що можуть проїхати всю Європу.

Отже, дослідивши власні назви спортивних команд Олександрійського району Кіровоградської області, залежно від способу номінації було виділено 9 груп. Найчисленнішими є групи командонімів ойконімного походження (10 назв), онімів від стилю гри команди (9 назв) та група назв від організації, компанії, при якій вона функціює (8 командонімів). Менш чисельними є групи номінацій від назв всесвітньовідомих клубів (6 пропріальних одиниць) та від назви речовини, матеріалу (3 номінації). Поодинокими прикладами представлені групи назв команд від кількості її учасників, від імені міфологічної істоти, від імені діяча, революціонера та найменування команди від назви континенту. Додаткового опрацювання потребують власні назви спортивних команд інших видів спорту, важливо також дослідити способи словотворення командонімів на наших теренах.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Белей О. О. Сучасна українська ергонімія (на матеріалі власних назв підприємств Закарпатської області) : автореф. ... канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 «Українська мова» / О. О. Белей. – Львів, 2000. – 17 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад., гол. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : Перун, 2003. – 1427 с.
3. Григорук Н. В. Найменування українських хокейних команд : структура, словотвір, функціонування / Н. В. Григорук // Актуальні проблеми філології та перекладознавства : зб. наук. праць. – Хмельницький : ХмЦНІ, 2013. – Вип. 6, ч. 3. – С. 56–66.
4. Гинатулин М. М. К исследованию мотивации лексических единиц (на материале наименований птиц) : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / М. М. Гинатулин. – Алма-Ата, 1973. – 27 с.
5. Торчинський М. М. Українська ономастика : навчальний посібник / М. М. Торчинський. – К. : Міленіум, 2010. – 238 с.

Юлія САФАРЯН

ПОЕТИКА ОБРАЗОТВОРЕННЯ В НОВЕЛІ ЛЕОНІДА МОСЕНДЗА «БРАТ»

(магістрантка факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Лаврусенко М.І.

Художня література української діаспори крок за кроком входить у материкове мистецьке життя. Вітчизняна читацька аудиторія наразі може познайомитися з непересічним поетом і прозаїком Леонідом Мосендзом, чию творчість науковці пов'язують із діяльністю празької школи. Дві книги новел автора «Людина покірна» (2011) й «Відплата» (2016) побачили світ в «Українській видавничій спілці ім. Ю. Липи» у Києві. Вони дають можливість українському читачеві познайомитися із забороненим у радянські часи митцем, переконатися в оригінальності його прозової творчої манери.

Наразі художня спадщина Л. Мосендза має достойні оцінки в літературознавстві. Доробку автора присвячені монографії І. Набитовича «Леонід Мосендз – лицар святого Грааля. Творчість письменника в контексті європейської літератури» (2001) [7], В. Просалової «Текст у світі текстів Празької літературної школи» (2005) [9], курс лекцій Л. Скорини «Література та літературознавство української діаспори» (2005) [11], статті Л. Нигрицького [8], І. Руснак [10], М. Лаврусенко [4], Ю. Мариненка [5] та ін. У своїх студіях дослідники дали загальну характеристику доробку митця, розглянули його творчість у контексті канонів

празької школи, зупинили увагу на аналізі окремих текстів. Однак мистецька спадщина діаспорного письменника ще потребує детального і системного вивчення, а це засвідчує **актуальність** нашої розвідки, **метою** якої є з'ясування особливостей образотворення у новелі Л. Мосендза «Брат», котра входить до збірки «Людина покірна».

Зауважимо, що побіжна оцінка цього твору представлена у згадуваних вище монографіях І. Набитовича й В. Просалової, аналіз художнього світу новели запропонувала у своїй статті І. Руснак. Отже, посилаючись на висновки літературознавців, у пропонованій статті ми зупинимося на дослідженні специфіки творення образу головного героя у новелі Л. Мосендза «Брат».

П.В. Білоус твердить: «Образ-персонаж має свою структуру (модель), що складається з ряду смислових елементів: вчинки персонажа; портрет; мова; монологи (зокрема і внутрішні), участь у діалогах; ставлення до нього інших персонажів; висловлювання про нього» [1, с. 35]. Саме ці засоби творення образу головного героя ми прокоментуємо, з'ясуємо також роль позасюжетних елементів у його змалюванні.

Назва новели Л. Мосендза «Брат» і присвята твору «Пам'яті брата» засвідчує автобіографічність твору. Як стверджує І. Руснак, у творах Л. Мосендза образ головного героя двоїтий: автор поступово займає місце свого персонажа, відкидає створені на початку оповіді умовності його образу, говорить і роздумує у першій особі від власного імені. Така метаморфоза постійно відбувається з оповідачем у новелі «Брат», який згадує свої юнацькі роки, розмірковує про незабутній дев'ятнадцятий рік, ставлення до північних загарбників і долю рідного брата [10, с. 320].

Л. Мосендз завжди прагнув художньо вловити той момент, коли у звичайної людини під впливом певних обставин або чинників відбувалося кардинальне переродження, «перереформатування», трансформація внутрішнього світу, коли молода людина спрямовувалася через психологічне й ідейне потрясіння до чогось героїчного, надзвичайного, до духового лету. Своєрідний літературний катарсис – потужне джерело авторського наповнення характерів, зокрема так було з головним персонажем у новелі «Брат» [10, с. 320].

Головним героєм новели є брат, імені якого автор не вказує. Сприйняття героя читачем відбувається через характеристики оповідача. Портрет героя поданий штрихово. Це свого роду імпресіоністичні враження, які фіксує оповідач у різних життєвих ситуаціях, у які потрапляє він разом із братом, втікаючи від наступу червоних курсантів: *«Попереду пригнувся і біжить брат... Братіку любий! Худі литки жалісно теліпаються в широкі халявах чобіт, куца шинелька збирає торішні реп'яхи»* [6, с. 31]. У цій портретній характеристиці зроблено акцент і на зовнішності ще дуже юного хлопця, на долю якого випала війна і потреба вибрати свій політичний шлях, і на любові та співчутті оповідача до брата.

Наступний момент, який актуалізує автор, це фіксація деталей зовнішності героя, який утікає від переслідувачів: *«зняли штани й по коліна вгрузли в гидко-мякий мул та аж по пояс у воду... обмили смердючий мул... заспані й пошарпані, одяглися й лягли на розстелені шинелі»* [6, с. 32]. Через скупі портретні характеристики письменник наголошує й на внутрішньому неспокої людини, яка усвідомлює, що мусить тікати з рідного дому як ворог, але таким не є, бо прагне бачити свою батьківщину вільною. *«Він встав на коліна і, зіпнивши п'ястукі, затряс ними в напрямку села»* [6, с. 33] – коментує оповідач поведінку брата, який у такий спосіб звертається з риторичним обуренням до своїх ворогів і до Бога водночас, які вирішили його долю, – покинути рідну землю.

Оцінка головного героя братом сповнена співчуття: *«Видужав!... Де йому. Що перед тижднем устав зі смертельного ложа!... Але я не пізнавав його! Він виріс і змужнів. Коли це сталося?... Довго, мабуть, думав він і багато передумав, якщо це враз вибухле слово змінило це півдитяче обличчя й перетяло от-зараз зморшкою гладке чоло?»*, – читаємо роздуми оповідача, а згодом ще більш розпачливе усвідомлення трагедії часу, який змусив юнака стати свідомим і дорослим передчасно: *«Крихкий, тендітний, мовчазний... напівдитина-напівмуж»* [6, с. 33]. Але цей хлопець ще недоотримав родинного тепла, його духовний світ ще потребував захисту: *«Він підсунувся до мене, обняв за шию худю рукою, неспливо потерся своєю щокою об моє неголене підборіддя...»* [с. 34]; *«Брат уже спав, скулившись під шинельною»* [6, с. 37].

Отже, портрет головного героя в новелі Л. Мосендза «Брат» штриховий, автор акцентує увагу лише на окремих деталях зовнішності персонажа, наголошує на його юному віці і водночас сформованому національному світогляді хлопця, виплеканому пережитими трагічними подіями громадянської війни.

На думку І. Руснак, Л. Мосендз постійно тримає увагу читача на ознаках внутрішньої боротьби героя, на безперервному потоці психічних станів у його свідомості, дає можливість простежити його еволюцію. Портрет персонажа в новелі навантажений кількома функціями одночасно. Характерологічну функцію в новелі виконують не тільки портрет чи художня деталь, а також висловлювання персонажа, які в сукупності презентують його в художньому світі твору. [10, с. 324].

І. Набитович, характеризуючи збірку «Людина покірна» Л. Мосендза, зауважував: «Одна з головних ідей збірки – у тому, що національна гідність є невід'ємною складовою гідності людини, і є навіть важливішою та вищою за ціну життя. Та цю гідність може мати лише той, хто не втратив відчуття кровного зв'язку з рідною землею» [7, с. 112]

Брат вражає оповідача своєю неспокоїною поведінкою, своїми категоричними твердженнями-висновками щодо власного майбутнього і майбутнього своєї землі. Це не юнацькі максималістські висловлювання. Він чітко усвідомлює, хто є ворогом, хто поламав його мрії про гармонійне життя на батьківщині: *«Ні! Ти як собі хочеш, а я не можу терпіти! Чуєш... не можу терпіти вже тих азіатських облич, що за цей рік засмерділи мені очі... еге... і очі можна замердіти... можна! Я, братіку, піду!... туди. Куди йдуть усі сильні... ти не бійся!»* [6, с. 33].

В уста головного героя твору Л. Мосендз вкладає сентенції, які вже звучали в його новелі «Людина покірна» щодо поведінки людини чину, дієвої особистості, дієвого патріота, який має гідність відстояти свою життєву позицію. Цей тип поведінки був близький авторові і всім тим українським діаспорним митцям, котрі співпрацювали з Д. Донцовим і друкували свої твори у журналі «Вісник». Д. Донцов був переконаний, що в Україні повинна бути сформована людина нового світогляду, національно свідомо, активна особистість. Для неї доля свого народу стоїть вище особистої. Тип такої людини-борця почав формуватися у княжі, козацькі, гайдамацькі часи. Для публіциста людина з таким характером понад усе цінує свободу, здатна на боротьбу, може повести за собою націю [3].

Юнак з осудом коментує втечу від ворога і переховування в очеретах, для нього така поведінка є неприйнятною: «... краще загинути, зчепившись у горло ворогові, аніж ховатися від нього, як оце ховаємося ми...» [6, с. 33]. Нестримне бажання бути людиною спонукає хлопця до гострих критичних емоційних висловлювань щодо ситуації, у якій вони опинилися: «На різню привозять тільки свійську худобу, а вільні звірі гинуть як вільні. Зуби на ворожому горлі й пазурі в грудях... А ми, як та худоба... Тільки мекаємо, трохи рвемо, а на різню не йдемо... Ні, для мене вже досить бути худобою, досить!...» [6, с. 33–34]. З позицій свого молодого віку герой прозріливо бачить майбутнє тих, хто скориться: «Ти ж сам побачиш, що далі немає сили терпіти... З села вже багато пішло на жнива!... Значить, і вони не захотіли бути худобою, відчувли свою людськість...» [6, с. 34].

Основні роздуми оповідача, який розмірковує над сказаним братом, зводяться до сентенції: „Не вівцями, а вовками треба бути, щоб дійсно не прозаяти цей парний, грімкий і кривавий дев'ятнадцятий рік” [6, с. 34]. Головний герой дотримує даного слова і вранці втікає туди, як стверджує автор, «куди кликало його гупання могутніх грудей!» [6, с. 37].

Діалоги головного героя з братом, його поведінка засвідчують, що головною рисою його характеру є любов до рідного краю, юнак понад усе цінує власну гідність, прагне національної свободи і готовий задля неї піти на все.

Важливу роль у характеристиці образу головного героя у новелі Л. Мосендза «Брат» мають характеристики його поведінки оповідачем, для якого рідна людина в екстремальній ситуації відкрилася по-новому: «Що сталося з братом? Звідкіля узявся в нього цей запальний тон і палкі рухи? Чому блищать очі, як це я ніколи не бачив у нього, завжди спокійного, трохи блідого, трохи, мені здавалося, (прости, братику!) – лінивого на думку. Він був для мене в цей момент несподіванкою» [6, с. 32].

Зауважимо, що, оцінюючи збірку Л. Мосендза «Людина покірна», Л. Нигрицький зазначив: «Шляхетність swojego вислову, опануванням форми, належить він (автор – уточнення наше – Ю. Сафарян) до найбільш здержаних і тонких представників сучасного українського письменства» [8]. Яскравим підтвердження цієї думки дослідника є те, як у новелі «Брат» прозріння головного героя, усвідомлення безвиході рідної землі, захопленої червоними військами, спонукають оповідача до філософствування щодо тих обставин, які внесли трагічні корективи в життя батьківщини. Ці роздуми логічно вплетені в описи часопростору й пейзажів твору: «Уже в лютім з північного сходу примчав злісний марець-суховій і цілими днями здіймав на роз'їжджених шляхах півмерзлу порохню. Він хижко вривався в села, дибом ставив солом'яні стріхи, зривав шапки, чіплявся за свитки і, вигукуючи північні погрози, мчав далі, на простір обсіяних піль... О, це він, марець-москаль-суховій, пригнав на нашій поля сіру, скуласту сарану-товаришів, наскрізь просякнуту смородом гідкої лайки, хамством споконвічного рабства й безмежною заздрістю зголоднілого розбишаки» (підкреслення наше – Ю. Сафарян) [6, с. 35]. Оповідач коментує й реакцію людей на вбивства й образи гідності українців зайд-розбишак: «А з заходу знов загуло, загуло. Мов у велетенські груди хтось могутній бився п'ястком, підтверджуючи грізну присягу... Це гупання давно вже розбурхало край і кликало, й гукало, звало до себе, на жнива, як казали батьки й матері шкiряним людям, що допитувалися про безсовісних дітей...» [6, с. 36].

У новелі через внутрішні роздуми оповідача автор підводить читача до висновків про те, що найбільшою бідою для українців є її північний сусід та відсутність дієвих національно мотивованих особистостей, людей чину, здатних покласти своє життя за батьківщину: «... північна сарана й у п'яній щирості признавалася, що доти ми будемо її дурнями, доки матимемо ласкаве небо, затишне повітря, чорну пухку землю, але доки в нас не буде залізних п'ястків і сталевих кігтів, щоб втинатися в хижакські горла» [6, с. 36].

Приклад такої людини зі сталеву вірою у національну державу, готовою на самопожертву задля ідеї втілено Л. Мосендзом в образі головного героя його новели «Брат». Персонаж не має імені, чітко не означений простір розгортання подій (берег Бугу – Поділля). Це вказує на типовість ситуації, в якій опинились українці в буремні роки громадянської війни 20-х років ХХ століття.

Отже, засобами змалювання образу головного героя в новелі Л. Мосендза «Брат» є портретні характеристики, поведінка, вчинки, мова персонажа, характеристика його внутрішніх переживань оповідачем, пейзажі. Вони покликані утвердити ідеал людини чину, дієвого патріота, якого бракує в українському суспільстві. Проведені спостереження не вичерпують розмови про специфіку образотворення у малій прозі митця, що й засвідчує перспективність подальших досліджень творчості автора.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Білоус П.В. Вступ до літературознавства. Теорія літератури. Психологія літературної творчості: Лекції / П.В. Білоус. Житомир: Рута, 2009. – 336 с.
2. Гординський Я. Рапсоди про Україну / Ярослав Гординський / Назустріч. – 1938. – Ч. 1. – С. 1–2.

3. Донцов Д. Націоналізм/ Дмитро Донцов. – Режим доступу до публікації: <http://dar-svoboda.org/wp-content/uploads/2013/04/Dmytro-Doncov.-Nacionalizm..pdf>
4. Лаврусенко М. Філософія чину в новелі Леоніда Мосендза «Людина покірна»/ Марія Лаврусенко/ Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство). – Випуск № 2 (18), 2016. – С. 144–149.
5. Мариненко Ю. Проза Леоніда Мосендза в контексті доби/ Юрій Мариненко / XX століття: від модерності до традицій: зб. наук. праць. – Вип. 1. Естетика і поетика творчості Леоніда Мосендза / Ред. колегія: І. Руснак та ін. – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2010. – С. 207–215.
6. Мосендз Л. Людина покірна (Homo Lenis). Оповіді/ Леонід Мосендз. – К.: Українська видавнича спілка ім. Ю. Липи, 2011. – 164 с.
7. Набитович І. Леонід Мосендз – лицар святого Грааля : Творчість письменника в контексті європейської літератури / Ігор Набитович ; Вступ.ст. М. Шалата. – Дрогобич : Відродження, 2001. – 222 с.
8. Нигрицький Л. [Лужницький Григор]. Леонід Мосендз / Леонід Нигрицький/ Новий Час. – 1937. – 2 травня – N 96. – С. 17–18.
9. Просалова В. Текст у світі текстів Празької літературної школи/ Віра Просалова. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2005. – 344 с.
10. Руснак І. Художній світ новел Леоніда Мосендза / Ірина Руснак/ XX століття: від модерності до традицій: зб. наук. праць. – Вип. 1. Естетика і поетика творчості Леоніда Мосендза / Ред. колегія: І. Руснак та ін. – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2010. – С. 116–131.
11. Скорина Л. Література та літературознавство української діаспори. Курс лекцій/ Людмила Скорина. – Вид. 2-е, доп. – Черкаси: Брама-Україна. – 2005. – 384 с.

Дарина СЕРГІЄНКО

ТИПОЛОГІЯ ТА СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ПРИСУДКІВ У РОМАНІ В. ШОВКОШИТНОГО „КРОВ – СВЯТА”

(магістрантка факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Демешко І. М.

Статтю присвячено визначенню типів присудків та з'ясуванню їхніх стилістичних функцій у романі В. Шовкошитного „Кров – свята”. Присудок – головний член двоскладного речення, який, указуючи на модально-часову характеристику носія предикативної ознаки, перебуває в предикативному зв'язку з підметом. В історії синтаксичної науки узвичаєна типологія присудків за морфологічною природою присудкової форми та способом вираження модально-часових значень. Відповідно до названих критеріїв у сучасній україністиці здебільшого виокремлюють чотири типи присудків – простий дієслівний, складений дієслівний, складений іменний і складний (подвійний). К. Ф. Шулжук розглядає простий дієслівний (сюди зараховує і простий нульовий), складені присудки, трикомпонентні і складні присудки [4, с. 73–84]. М. В. Мірченко, аналізуючи структуру синтаксичних категорій, виокремлює формально-граматичну категорію присудка та зазначає, що вона охоплює вісім грамам: „грамему простого дієслівного присудка, граему нульового присудка, граему дієслівного складеного присудка, граему іменного складеного присудка, граему подвійного присудка, граему ускладненого складеного присудка, граему інфінітивного присудка, граему вторинного присудка” [2, с. 237].

Упродовж тривалого часу в мовознавстві тривали дискусії про те, який із двох головних членів речення важливіший. Переважна більшість мовознавців стверджувала, що таким членом речення є підмет. Однак на сучасному етапі все частіше схиляються до міркування О. О. Потебні, що в граматичному розумінні присудок важливіший для речення. І. Р. Вихованець стверджує, що за формальною та семантичною складністю і роллю в реченні жоден член речення не може зрівнятися з присудком: дія граматичних категорій присудка охоплює ціле речення й визначає його специфіку [1]. **Актуальність дослідження** зумовлена потребою вивчення специфіки різних типів присудка як формально-граматичного компонента у творах В. Шовкошитного.

Мета статті – визначити типи присудків та стилістичні функції в романі В. Шовкошитного „Кров – свята”. Визначена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) виявити диференційні формально-семантичні ознаки присудка; 2) з'ясувати морфологічні засоби вираження предикативу у романі В. Шовкошитного „Кров – свята”; 3) визначити типи присудків; 4) установити стилістичні функції присудків у романі В. Шовкошитного „Кров – свята”.

Диференційними формальними та семантичними ознаками присудка є: 1) входження в структурну схему речення як головного члена; 2) модально-часова характеристика носія предикативної ознаки; 3) співвідношення з ремою в типових випадках при актуальному членуванні речення; 4) співвідношення з предикатом у семантико-синтаксичній структурі речення; 5) вираження дієслівною формою; 6) перебування у двобічному (предикативному) зв'язку з підметом; 7) поєднання з підметом способом предикативного зв'язку – координацією; 8) типова позиція після підмета. Оскільки за структурою присудки поділяються на прості та складені, такі одиниці представлені в романі в достатній кількості. Варто приділити увагу частинам мови, за допомогою яких виражаються присудки.

Аналіз твору засвідчує, що письменник В. Шовкошитний використовує простий дієслівний присудок. Причому дієслова можуть виражатися в різних формах: 1) особовій: *Останнє літо перед школою літував я у двоюрідної бабусі Марини. Мого чудового настрою не псували ані дідусь Потап, ані тривожні повідомлення з далекої Куби* (Ш., с. 7–8). *Баба Марина принесла, перехрестилась, сіла* (2-а ос. мн. ж. р.), *підвіся* (2-а ос., ч. р.), *вечеряли, снідали* (3-я ос. мн.);

2) інфінітивом: *Підвіся, щоб вийти* (Ш., с. 16);

3) фразеологізмом: *Хто розумніший, налягли на ноги* (Ш., с. 17);

4) іменною частиною мови, зокрема іменником: *Він осягнув тоді, що життя – це лише мить, лише крок від небуття до небуття, і зовсім не важливо, яким за довжиною буде цей крок, важливо, що саме залишиш ти по собі, який слід на землі, яку пам'ять про себе* (Ш., с. 143); *Вразила вже сама назва, адже палімпсест, за словником – це старовинний рукопис, з якого стерто попередній текст і на ньому написано новий* (Ш., с. 148).

Щодо складених присудків, то письменник послуговується обома різновидами: іменним та дієслівним. Іменні складені присудки в романі В. Шовкошитного „Кров – свята” мають такі форми вираження:

1) допоміжне дієслово „бути” у відповідній особовій формі + іменник: *Так що була мені справжнісінька вольниця* (Ш., с. 7); *Сніданок наш був точним повтором вчорашнього* (Ш., с. 9); *Високий, співучий, бистроокий Василь Шпак ще й танцюристом був ніроку, рідко який з парубків міг його перетанцювати* (Ш., с. 64); *Саме опікувалася, бо була для них і вчителем, і мамою, й бабунею, виливаючи всю свою невечерню любов на цих обдертих повоевних часнят* (Ш., с. 85); *Початок березня п'ятдесят третього року був звичайнісіньким продовженням кінця лютого* (Ш., с. 89);

2) допоміжне дієслово „бути” у відповідній особовій формі + прислівник: *Був він босоніж, у старому полотняному одязі, з непокритою головою* (Ш., с. 7);

3) допоміжне дієслово „бути” у відповідній особовій чи безособовій формі + прикметник: *Було йому років до тридцяти, був він стрункий і міцний водночас, веселий на вдачу, здоров'я й енергія так і бризкали з нього в усі боки* (Ш., с. 29); *Мабуть, це була найдовша ніч у його житті* (Ш., с. 45); *І, відчуваючи себе потрібним, був майже щасливим* (Ш., с. 53); *Він чорнявий, худий, але жиливий, з довгими пальцями на цибалкуватих руках, з очима прозорими до дна, з обличчям відкритим світу* (Ш., с. 73); *Вона русява, чорноока* (Ш., с. 73); *Вечір душний і зоряний, в небі ні хмаринки* (Ш., с. 99); *Прекрасний белетрист Распутін промовцем був досить посереднім, а співрозмовником виявився нуднуватим* (Ш., с. 138).

Дієслівні складені присудки виражені такими формами: 1) допоміжне дієслово „бути” у відповідній особовій формі + дієслово, виражене інфінітивом, особовою та безособовою формами: *Сам двічі був поранений* (Ш., с. 15); *Разом з мешканцями села він буде вкинутий у велику стару клуню* (Ш., с. 50);

2) модальне дієслово „хотіти” + дієслово, виражене інфінітивом, особовою та безособовою формами: *Набридло, – відповів Оксентій, – руки сіяти хочуть, а не стріляти, за плугом сумують* (Ш., с. 18); – *Здрастуй, брате! – сказала з таким жалем – вити захотілося* (Ш., с. 38); *Вона не повірила, не хотіла вірити* (Ш., с. 52);

3) особове дієслово + інфінітив: *Та не встиг я взятися за клямку, як переді мною з'явився вчорашній дід. – Дурень, – відповів за дочку дід Потап і... перестав для мене існувати, бо я відчував, що це – неправда* (Ш., с. 9); *Відчувалося, що цей погляд дається дідові з натугою, але йому дуже кортить подивитися на мене саме так...* (Ш., с. 9);

4) модальне дієслово „могти” у відповідній особовій формі + дієслово: *Я теж не міг оговтатись: борода в діда не було, довге волосся, зачесане вгору, падало аж на плечі* (Ш., с. 12); *І невже, – думав я, – там, на червоному Марсі, люди також не можуть зрозуміти одне одного, стріляють, убивають, роблять нещасними?* (Ш., с. 13); *Високий, співучий, бистроокий Василь Шпак ще й танцюристом був ніроку, рідко який з парубків міг його перетанцювати* (Ш., с. 64); *Він ще не знав, що ж воно за штука така – душа, але не міг повірити, що людина ось просто так зникає* (Ш., с. 128); – *Валентине! Не можна зрозуміти Українця, називаючи його хохлом, а грузина – чуркою! – щиро відповів йому Тарас* (Ш., с. 137);

5) модальне дієслово „почати” у відповідній формі + інфінітив: *Вже давно всі сиділи за столом на подвір'ї, вже почало сутеніти, коли до воріт підійшов високий, сивий-сивий чоловік у старому флотському френчі поверх вишиванки* (Ш., с. 11); *Нарешті життя почало набирати чітких обрисів* (Ш., с. 18); *Було відчуття, як на кораблі, коли після довгих поневірянь раптом чулося таке рідне: „Земля!”, й крізь вранішній туман починала напливати смужка берега, і ти вже напевне знав, що скоро станеш відвиклими ногами на її надійну твердь* (Ш., с. 18).

Інколи замість дієслова „почати” вживається синонімічна форма „стати”, що має лексичне значення „початок”: *Потроху стала повертатись до життя і Роза* (Ш., с. 88).

6) модальне дієслово „мати”, „мусити” в значенні примусу, у відповідній особовій формі + дієслово в особовій чи безособовій формі: *Підійшла важко – скоро мала народжувати – привіталась* (Ш., с. 32); *Є лише єдиний спосіб врятувати наше продовження – ти мусиш вийти заміж, змінити прізвище, місце проживання, обірвати всі контакти з моїми рідними, – губи її затремтіли, сльози туманом застелили очі, і вона вже не помічала, що читає вголос. – Ти мусиш забути мене, не шукати, не писати, забути!* (Ш., с. 76); *Мусить бути художником* (Ш., с. 85); – *Буду жити, доню. Онучат мушу врятувати, синів дочекатися* (Ш., с. 103).

Стилістично присудки різних структур у романі В. Шовкошитного „Кров – свята” представляють науковий інтерес, особливо щодо їхнього використання в полотні тексту. Автор часто послуговується складними реченнями з різними видами зв'язку, одним із способів ускладнення яких є саме однорідні присудки різних структур. Такий стилістичний прийом В. Шовкошитний використовує для того, щоб створити емоційну напругу, надати реченню смислової ваги, створити в читача відповідний настрій. Оскільки роман „Кров – свята” присвячений гострим проблемам минулого України, а саме: голодомору, війні, кривавому тоталітарному режимові, то створення емоційної напруги є необхідною умовою передачі важкої атмосфери тих років, складного життя, що випало на долю героїв роману. Оскільки присудок як граматична основа речення несе ще й основний зміст речення, нагромадження цього головного члена речення є виправданим та вмотивованим.

Ось чому для твору В. Шовкошитного „Кров – свята” характерні однорідні присудки – прості та складені, виражені різними частинами мови, з використанням модальних дієслів, фразеологізмів. Присудки виконують такі функції: 1) опису політичної ситуації описуваного в романі часу: *Франц Янович читає листа від молодшого брата, якого не бачив ось вже як двадцять років, і розумів, що на його рідній Волині затягується гордий вузол протиріч не тільки соціальних – між багатими і бідними, а й міжетнічних – між переважно бідними українцями й переважно заможними колоністами – поляками-осадниками* (Ш., с. 208); *Але якщо для українців західних областей з'явилася бодай примарна надія, що ця держава буде своєю, то для українських поляків і польських осадників своя держава просто перестала існувати, й тепер вони знову опинилися в державі чужій, і хоч жили вони в Україні, але опинилися в державі російській, в тій самій, що вже втретє ділить Польщу з іншими хижаками* (Ш., с. 202).

2) перебігу подій, коли автор бажає детально описати ситуацію, яка характеризує певну подію у романі чи допомагає зрозуміти вчинки героїв: *Тарас заскочив до директора кіностудії імені Довженка – щирого й епатажного, радянського й глибоко українського водночас Миколи Мащенка – підписувати якийсь нікчемний кіношпиль папірець і на запитання господаря кабінету, як просуваються справи з підготовкою перепоховання, експромтом випалив, що все добре, окрім одного, необхідна телеграма від нього, знаменитого режисера знаменитої епопеї „Як гартувалася сталь” Миколи Мащенка на Пермську обласну санітарно-епідеміологічну станцію з прямим і чесним, Гамлетівської ваги питанням „То be, or not to be?”* (Ш., с. 157);

3) характеристики та опису людського колективу: *Це було друге пришествя Тараса в цей здичавлий московський світ, де всі почувають себе чужими, де кожен сам по собі, де всім на всіх начхати, де людина відчужена від будь-чого животворного, де блиск і ницість є продовженням одне одного, де все ворухиться, їзачиться, пихтить, матюкається, п'є і паскудить, де з-під суцільного азійського бруду і безладу на кітках та умах поневолених імперією народів раптом постають вавилонські вежі титанів Духу й Культури* (Ш., с. 135). Інфінітивний присудок є окремим видом складених присудків, що протиставлений і складеним іменним, і складеним дієслівним. Він зазвичай постає у двоскладних реченнях із двоінфінітивним предикативним центром, почасти – у конструкціях із семантикою логічного визначення [3, с. 194].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, присудок в романі В. Шовкошитного „Кров – свята” структурно є різноманітним та виконує стилістичні функції передачі авторського бачення описуваної ситуації у творі. Письменник послуговується простим присудком, вираженим такими частинами мови: іменником, особовим дієсловом, інфінітивом, а також фразеологізмами. Складений іменний присудок виражається структурою „дієслово „бути” + іменні частини мови (іменник, прикметник) та прислівник”. Складений дієслівний присудок виражається формулою „модальні дієслова „бути”, „могти”, „мусити”, „почати”, „стати”, „хотіти” + особове чи безособове дієслово”, а також поєднанням двох смислових дієслів, одне з яких найчастіше виражається особовою формою, а інше – інфінітивом. Присудки як формально-граматичні компоненти за способом вираження модально-часових значень мають два типи – прості і непрості (складені і складні). У романі В. Шовкошитного за морфологічним вираженням прості присудки тільки дієслівні, складені – дієслівні, іменні, інфінітивні, зрідка складні (подвійні). Прислівникові не засвідчено. Щодо стилістичних функцій, то присудки служать для створення певного емоційного настрою читача, передають складну атмосферу життя українців за часів панування тоталітарного режиму та пов'язаних із ним лихоліть.

Перспективу дослідження вбачаємо у визначенні типів присудків у творах І. Роздобудько і встановленні стилістичних функцій присудків.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови : Синтаксис / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
2. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій : [монографія] / М. В. Мірченко. – [2-е вид., перероб.]. – Луцьк РВВ „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – 393 с.
3. Христіанінова Р. Типологія присудків у сучасній українській мові / Р. Христіанінова // Типологія та функції мовних одиниць. – 2016. – № 1. – С. 182–201.
4. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : [підручник] / К. Ф. Шульжук. – К. : Видавничий центр „Академія”, 2004. – 408 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Ш. – Шовкошитний В. Кров – свята : іст. трилогія / В. Шовкошитний. – К. : Укр. пріоритет, 2015. – 864 с.

Іван СТЕЦЕНКО

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ У ПЕЙЗАЖНІЙ ЛІРИЦІ ЛІНИ КОСТЕНКО

(магістрант факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор Ключек Г. Д.

Моральні й психологічні аспекти взаємодії людини зі світом природи завжди лишалися дзеркалом становлення загальнолюдської гуманістичної свідомості. Шляхи образного пізнання природи на вищому рівні відображенні в пейзажній ліриці Ліни Костенко. Зокрема тут постає актуальна проблема сьогодення – екологічна. Ліна Костенко, як і будь-який митець переймається цією темою.

Творчість Ліни Костенко у різних аспектах вивчали такі відомі літературознавці, як от: О. Тарновський, Г. Ключек, І. Дзюба, А. Корнієнко, О. Забужко, М. Жулинський, М. Ільницький, Л. Краснова, Б. Бакула,

М.Наєнко, М. Карасьов, М. Кудрявцев, П. Іванишин, О. Галич, Н. Савчук та багато інших. Не зважаючи на вище сказане, тема нашого дослідження залишається **актуальною**, оскільки ми вперше спробуємо дослідити та узагальнити екологічну проблематику у творчості Ліни Костенко, на прикладі її поезії.

Об'єктом в дослідженні є пейзажна лірика, де зображено екологічну проблематику.

Предмет публікації – художні засоби та ідейно-етичні особливості зображення екологічних мотивів.

Мета нашої роботи - дослідити екологічну проблематику у віршах Ліни Костенко. Для досягнення поставленої мети варто розв'язати такі **завдання**:

- 1) дослідити екологічні мотиви поетичної творчості письменниці;
- 3) визначити художні засоби зображення екологічної проблематики в поезії.

В аспекті проблеми екологічної тематики варто розглядати поезію Ліни Костенко "Шипшина важко віддає плоди", де за допомогою персоніфікації осягається таємниця співпереживання між людським світом і світом природи. Під час прочитання цієї дивної пейзажної мініатюри художниці реципієнт зупиняється перед її панорамою, відчуваючи наповненість сфери звуками, кольорами, рухом. Голос і жест природи вражає точністю:

Шипшина важко віддає плоди.

Вона людей хапає за рукава.

Вона кричить: – Людино, підожди!

О, підожди, людино, будь ласкава [3, с. 336].

Тут особливо яскраво звучить сила всеперемагальної енергії любові до живого світу, гармонія та взаємопроникнення двох сфер – людської та природної. Поетеса наголошує на екологічній проблемі, звертає увагу на необхідність берегти природу заради неї самої, заради збереження життя на землі в глобальному сенсі цього слова, а також заради краси довкілля:

Не всі, не всі, хоч ягідку облиш!

Одна пташина так мене просила!

Я ж тут для всіх, а не для тебе лиш.

І просто осінь щоб була красива [3, с. 336].

Боротьба з людським егоїзмом, зі звичкою привласнювати всі надбання природи заради власних цілей – ось що хоче висловити Ліна Костенко, вдаючись до зображення кущика шипшини, яка від імені усього оточуючого просить людину звернути увагу на можливе зникнення живих істот через власну недбалість.

Ця ідея виражена цілою низкою семантично напружених дієслів, що виражають певні емоції: "віддає", "хапає", "кричить", "підожди", "облиш", "просила". Вони роблять поетичне полотно внутрішньо рухливим. А ще улюблений прийом повтору (*Людино, підожди; не всі, не всі*) творить таку напругу, у хвилю якої неодмінно потрапляє усякий, хто торкнеться цього слова. Шипшина, людина, пташина – три іпостасі природного світу діють рівноправно, в одному емоційно-психологічному полі. Більше того, саме природа (шипшина, пташина) наділена в тексті вищою моральністю. Щільне переплетіння етичного мотиву з естетичним актуалізується ненав'язливо й переконливо.

Варто зауважити останній аргумент, що звучить напрочуд легко, створює момент несподіваності: "І просто осінь щоб була красива". Всі претензії природи щодо людини легко нейтралізуються й ніби знімаються цим дивовижної простоти аргументом. Ліна Костенко щиро й переконливо маніфестує мотив тривоги за гармонію співіснування всього живого. Всепоглинальний розпач – "Людино, підожди!" – облагороджений надією на порозуміння. Поезія характеризується точним баченням адресата, шляхетністю внутрішнього поривання, що наповнюють текст потужною вірою у перемогу проясненого розуму, що пройнявся переживанням за все суще на землі, над безглуздою тратою природних ресурсів.

Мотив дії агресивних цивілізаційних деформацій, що руйнують буттєвий світ людини і світу, зображується у поезії Ліни Костенко за допомогою введення у полотно твору образу річки як духовної посестри поетки. Річка як національний український архетип забезпечує ідеальний зв'язок душі зі світом. Лірична героїня не розділяє особистісні страждання і загострене прагнення порятувати живе:

Ще назва є, а річки вже немає.

Усохли верби, вижовкли рови,

і дика качка тоскно обминає

рудиментарні залишки багви.

І тільки степ, і тільки спека, спека,

І озеравин проблиски скупі.

І той у небі зморений лелека,

І те гніздо лелече на стовпі [3, с. 338].

Ці рядки є свідченням сильного прикладу тривоги, яка межує з фізичним відчуттям болю живого світу, відчуттям безповоротності можливої втрати. Трагедійна парадоксальність першої фрази ("Ще назва є, а річки вже немає") посилена фактом вмирання, зникнення звичних образів рідного пейзажу, увиразнена печальним звукописом ("І тільки степ, і тільки спека, спека..."), матеріалізується в тексті сучасною аномальною ситуацією – ("І те гніздо лелече на стовпі").

Для поезії Ліни Костенко є характерними питальні й окличні інтонації, що стоять поруч. Це засвідчує особливу емоційну напругу ліричної героїні. Очевидно, від надзвичайно глибинного прозирання можливих катастрофічних наслідків екологічних зсувів її слово фіксує розпачливий зойк безнадії. Метафорично це виражається у болісному прозиранні кінцевого моменту буття довкілля, коли живе гине:

Стоять мости над мертвими річками.

Лелека зробить декілька кругів.
Очерети із чорними свічками
ідуть уздовж колишніх берегів... [3, с. 53].

Інтонанції реквієму трапляються у Ліни Костенко у коротких поетичних візях. В них трагедія набирає космічних масштабів, а текст виконує функцію спеціального оптичного фокусу, крізь який видніє енергія драми, що переживається автором:

Вмирає Дніпро і Арал не воскрес. А може,
Земля вже й не зірка?
Уже у шагреневій шкірі небес
Прорвалася озонова дірка [3, с. 144].

Дивним чином у цьому трагедійному контексті звучить благання вижити, аби жити. Його експресія така потужна, що в ньому прослуховується молитва, заклинання:

Куди ти ділась, річенько? Воскресни!
У берегів потріскались уста [3, с. 63].

Особливо яскраво мотив Чорнобиля розкривається у останній поетичній збірці поетеси "Мадонна перехрест", що включає як нові вірші, так і ті, що не були видані раніше. Так само, як і в попередній збірці "Річка Геракліта", тут спостерігаємо і описи природи Чорнобильського краю до аварії, і після неї, і мотив байдужості людей до природи. Поруч із чорнобильським мотивом стоїть мотив самотності, який проходить крізь усю творчість поетеси. Але якщо у віршах, вміщених в "Річці Геракліті", переважає констатація атмосфери, яка зберігається в Чорнобилі вже довгий час, то у "Мадонні перехрест", окрім цього, вже наявні заклики ліричної героїні до людей не бути байдужими до природи, не повторювати помилок минулого.

Чорнобильські мотиви проходять крізь усю творчість поетеси: це і поетичні збірки, такі як "Річка Геракліта", "Мадонна перехрест", і "Записки українського самашедшого", це і повість "Зона відчуження", написана до десятиріччя трагедії на Чорнобильській АЕС.

Особливо яскраво мотив Чорнобиля розкривається в останній поетичній збірці поетеси "Мадонна перехрест", що включає як нові вірші, так і ті, що не були видані раніше. Так само, як і в попередній збірці "Річка Геракліта", тут спостерігаємо і описи природи Чорнобильського краю до аварії, і після неї, і мотив байдужості людей до природи. Поруч із чорнобильським мотивом стоїть мотив самотності, який проходить крізь усю творчість поетеси. Але якщо у віршах, вміщених в "Річці Геракліті", переважає констатація атмосфери, яка зберігається в Чорнобилі вже довгий час, то у "Мадонні перехрест", окрім цього, вже наявні заклики ліричної героїні до людей не бути байдужими до природи, не повторювати помилок минулого.

В одному з віршів поетеса запитує: "О земле моя, земле, кому ти дорога?", роблячи акцент на тому, що колись "світ славен був Платонами, / славен був Евклідами", а тепер "все всім до лампочки / до фені" [3, с. 63]. У читача виникає сумнів "отже й мені все "до фені"?". Лірична героїня не знає, що буде далі зі світом, вона боїться, що люди не схаменуться і стан погіршитися, хоча здавалося б, що гірше вже нема куди. Підсумовуючими рядками вірша "люди віруси, / от просто собі віруси на цій живій землі?!" поетеса ніби дає читачеві змогу замислитися, що кожен з нас винен в тому, що зараз відбувається і що кожен може змінити ситуацію.

Варто зазначити, що Ліна Костенко начебто звинувачує людей в цій страшній аварії та в екологічній проблемі загалом. Лірична героїня її поезій не вірить, що на цьому всі "дзвони" для людства закінчилися. Вона ставить українську трагедію в один ряд із Хіросімою і Фукусімою та приречено чекає на наступний "дзвін": "Потім, як усі ми, / почула раптом дзвони Хіросіми. / А потім – дзвін Чорнобиля. І зону. / І серце дзвону в попелі руїн. / І Фукусіму, де вже й не до дзвону. / Який він буде, наш наступний дзвін?" [3, с. 63].

Чорнобильська зона для ліричної героїні – це концтабір, з якого природа втекти не може. Все, що залишається людям – це попросити вибачення у живих істот, що там залишилися. "Косуленько, пробач, що ти за дротом. / Я теж за дротом, тільки по цей бік" – у цих рядках відчувається розпач ліричної героїні, підкреслюється безсилість людини в порятунку природи.

У багатьох поезіях провідним є мотив самотності: "Не половіють в полі колоски / Не ходять люди. М'ячики не скачуть. / В Чорнобиль повертаються казки. / Самі себе розказують і плачуть" [4, с. 59]. Зараз в цьому краю немає людей, тварин, навіть рослин, нічого, крім горя, страждання, нікому навіть розповідати казок. Але тут є казки, спогади, що залишилися від щасливого минулого. Тут відчувається біль ліричної героїні, тугу за колись живим краєм України. "Сніги в снігах, руку скувала крига, і вербам руки з холоду звело. Біжить вовчиця – мати-роздобига, зеленим оком світить на село" [4, с. 60], здавалося б, в цих рядках описано природу звичайного села, але далі спостерігаємо, що "те село давно уже як привид" і що тут свій слід вже залишила смерть. Завершальним для цієї поезії є образ вовчиці, яка виє вночі. На нашу думку, цей образ символізує самотність цього краю та підкреслює моторошність атмосфери цієї місцевості.

Також важливим є образ "лісу, який горів", що уособлює як Чорнобильську зону, так і всю нашу планету, яка зараз перебуває в небезпечному стані. Лірична героїня пам'ятає цей ліс ще живим і здається, що це було нещодавно, але зараз він "сумний, задуманий і чорний". Героїня жалкує щодо всієї планети, розуміння того, що одна людина не може змінити ситуацію, є свідченням того, що у всьому, що робиться зараз з планетою, винні виключно самі люди, вони самі знищують планету. Доказом цього є заключний рядок вірша: "йшов гамадріл і кинув сигарету" [4, с. 61].

Таким чином, чорнобильські мотиви у збірці "Мадонна перехрест" посідають першорядне місце серед всіх інших мотивів, бо перегукуються з мотивами самотності, минулого, пам'яті, що сприяють більш повному їх розумінню. Поетеса не просто доносить до людей ту атмосферу, опис природи чорнобильського

краю, а й закликає людей до збереження навколишнього середовища, щоб більше таких аварій в історії людства не повторювалося.

Якщо П. Тичина був поетом весни, Ліна Костенко, як і Василь Стус, жриця осені [1, с. 65]. Й не просто падолисту, а пори втрат, пори глибокого суму й серйозних висновків. Неупередженому й уважному читачеві є що відкривати у вірші "Виходжу в сад, він чорний і худий":

Виходжу в сад, він чорний і худий,
йому вже ані яблучко не сниться.
Шовковий шум танечної ходи
йому на згадку залишає осінь [4, с. 62].

У певних строфах нема римування. Але саме цим прийомом створюється враження тихого шепоту безлистого саду, коли окремі звуки пропадають взагалі.

Природа, особливо дика, вільна й свавільна, для Ліни Костенко щось значно більше, ніж просто група дерев чи стихія. Це окремий світ у світі, до речі, завжди набагато щедріший і чистіший від людського:

Гіркі черешні
Де шлях летючими штрихами
за обрій віддалі несе —
гіркі черешні над шляхами —
Спасибі вам за все, за все! [4, с. 63].

Дочка Ліни Костенко Оксана Пахльовська з сумом пише: "Немає тих лісів, які мама так любила. Єдине місце її відпочинку... А зараз там — ні грибів, ні їжаків, ні зими. А зона і смерть. І чи не про не говорила мама в "Древлянському триптиху" — так задовго до Чорнобильської трагедії: "Моя печаль — ріка без переправи..." Що бачила, коли писала: "А вже земля древлянська рве на собі вогненні коси..."? А, власне, оті наші ображені, сплюндровані, здичавілі й на себе вже давно не схожі ліси — це також і нація..." [4, с. 4]. Тема Чорнобиля в ліриці Ліни Костенко особливо особливо терпка. В "Інкустаціях" зустрічаємо вражаючі мініатюри:

Стоять озера в пригорщах долин.
Луки цвітуть у придорожній смузі.
І царственний цибатий черногуз
поважно ходить в ранній кукурудзі [4, с. 544]

Ці рядки й пояснювати чи аналізувати не треба: вони промовляють самі за себе високим болем. Космічною пустотою тягне від поезії «Дзвенять у відрах крижані кружальця». Самотність природи, її мало не дитинна туга за людиною, за господарем, видає, що подія відбувається у зоні, в покинутому селі, біля порожньої і давно не зігрітої теплом людського щастя чи нещастя, чи й просто буденного життя, оселі:

Дзвенять у відрах крижані кружальця.
Село в снігах, і стежка ані руш.
Старенька груша дихає на пальці,
їй, певно, сняться повні жмені груш... [3, с. 344]

Таким чином, у пейзажній ліриці Ліна Костенко часто порушує екологічну тематику, оскільки наразі ця проблема є актуальною для сучасного суспільства. Поетеса співпереживає природі, і засуджує негативний вплив людини на неї.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Барабаш С. Пам'ять розуму і серця в ліриці Л. Костенко / Світлана Барабаш // Література. Діти. Час. — К., 1989. — С. 65-70.
2. Ключек Г. Ліна Костенко: Навчальний посібник-хрестоматія / Григорій Ключек. — Кіровоград: Степова Еллада, 1999. — 320 с.
3. Костенко Л. В. Вибране / Ліна Костенко. — К.: Дніпро, 1989.
4. Костенко Л. В. Мадонна перехрест'я / Ліна Костенко. — К.: Либідь, 2012.

Ольга ТАТАРІНЦЕВА

АФОРИСТИЧНІ ВИСЛОВИ У ФОРМІ ПРОСТИХ НЕУСКЛАДНЕНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ТВОРІ Л.КОСТЕНКО «ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШОГО»

(магістрантка факультету філології та журналістики)

Науковий керівник — кандидат філологічних наук, доцент Огаренко Т.А.

В умовах сучасного розвитку літературознавства та лінгвістики усе більше зростає інтерес до афористичного жанру як джерела мудрості. З'являються окремі збірники афоризмів, розвивається наука про афоризми — афористика, яка займається вивченням теорії та історії афоризму як літературного жанру. Афоризм був першою, а тому чи не основною стадією розвитку філософської думки з прадавніх часів, у якій закладені основи мудрості. Тому багато письменників різних літературних родів, починаючи від прадавніх часів і до сьогодення, розвивали у своїй творчості цей своєрідний жанр літератури. Дослідження афоризмів окремих письменників — широке поле діяльності щодо вивчення світогляду письменника, його ставлення до реалій дійсності, до людей.

Оскільки афоризм має філософське значення, то більшість досліджень присвячено саме змістовому наповненню цих виразів, їхньому значенню. Аналіз форми вираження влучних висловлювань не викликав особливого інтересу науковців. Усім відомі авторські афоризми Ліни Василівни Костенко, зокрема, з твору

«Записки українського самашедшого», однак до цього не приділялася увага синтаксичному оформленню цих виразів. Тому тема нашої статті є актуальною.

Метою дослідження є синтаксичний аналіз влучних висловів у формі простих неускладнених речень з твору «Записки українського самашедшого».

Завдання:

1. проаналізувати поняття «афоризм», «афористичний вислів»;
2. вивчити наукові розвідки, присвячені мовному аспекту творів Л.Костенко;
3. дослідити структурно-семантичні особливості афористичних висловів у формі простих неускладнених речень.

Афоризм (грец. *αφορισμός*, *означення, вислів*) — короткий влучний оригінальний вислів, що зробився усталеним; яка-небудь узагальнена думка, висловлена стисло в дуже виразній, легкій для запам'ятовування формі, яка згодом неодноразово відтворюється іншими людьми. В афоризмі досягається найвища концентрація безпосереднього повідомлення і того контексту, в якому думка сприймається слухачами або читачем.

Афоризмами можуть бути прислів'я, сентенції класичних авторів, крилаті вислови з літературних та філософських творів [1].

Українські письменники виступають активними творцями афористичних висловів. Відомими і вживаними стали влучні висловлювання з твору Ліни Костенко «Записки українського самашедшого», тому ці одиниці викликали інтерес дослідників.

Твори такої видатної поетеси, як Ліна Васиївна Костенко, не могли пройти повз увагу дослідників – як літераторів, так і мовників. Оскільки наша робота має мовознавче спрямування, то далі ми зупинимось на огляді наукових праць, присвячених вивченню мовної системи творів Л.Костенко.

У значній кількості робіт проаналізовано ономастичний простір творів. Важливим у цьому напрямку є дослідження Ю. О. Карпенка. Продовжуючи його напрацювання, М. Р. Мельник у дисертаційній роботі «Ономастика творів Ліни Костенко» виконав комплексний аналіз літературної ономастики всіх поетичних творів Л.Костенко до збірки «Вибране». З'ясовано, що ужиток онімів різниться залежно від етапів творчості поетеси та жанру і тематики твору. З часом кількості уживаних власних назв збільшуються, а їх художні функції урізноманітнюються, зростає онімічна глобальність, посилюється конотативне, експресивне наповнення онімів - до переростання їх у конотоніми, змінюється співвідношення онімічних розрядів. Як зазначає дослідник, уживаність антропонімії дещо знижується за рахунок підвищення впливовості топонімії та теонімії, а також астронімії. Вимогливий добір онімів та включення їх у належні контексти робить власні назви одним з найважливіших компонентів твору й дійовим художнім засобом. Виявлено індивідуально-авторські ознаки роботи Ліни Костенко з власними назвами, а саме: 1) вона тонко відчуває і адекватно відтворює, плекає (але при потребі сміливо й свідомо трансформує) національно-культурну семантику онімів, вироблену віками функціонування в українській мові; 2) широко вживає найрізноманітніші власні назви з усього світу, тяжіючи до онімічної глобальності.

Треба відзначити існування значної кількості мовознавчих праць, у яких досліджується творчість поетеси. І це, на наш погляд, цілком природно, бо її спадщина – невичерпне джерело для вивчення і цікавих спостережень, знахідок.

Л. А. Семененко спостерігала за творчим використанням гнучкої структури граматичної категорії числа абстрактних іменників в ідіолекті Ліни Костенко. Так, в одній зі своїх робіт Л. А. Семененко за допомогою аналізу багатьох прикладів і наукового їх обґрунтування доходить такого висновку: "Для поетичного ідіолекту Ліни Костенко характерним є активне використання експресивно-конотативного потенціалу морфології для передачі найбільш доцільним способом ідейно-художнього задуму, семантичної компресії тексту, уточнення його експресивних й емоційних параметрів, а маркована граматична одиниця є експресивно-емотивною домінантою поетичного дискурсу" [5].

Метафоричність мови творів поетеси теж стала предметом дослідження. Виявлено, що стилістичні функції метафоричної лексики пов'язані з семантичною структурою слова. У результаті взаємодії з іншими мовними засобами в контекстах поетичних творів відбувається розширення або звуження семантичної структури метафор, зумовлене переосмисленням та індивідуальним сприйняттям цієї лексики, що виявляється в образній характеристиці об'єктів. Стилiстичні функції метафор ведуть до створення поетичної символіки, індивідуальних образів, конкретно-чуттєвих картин зображення, формування образу автора й ліричного героя, до підсилення достовірності викладу.

Значна увага приділяється й афоризмам Ліни Костенко, однак у більшості випадків вони просто фіксуються, друкуються, використовуються в мовленні, але не підлягають аналізу. Тому вивчення структурно-семантичних особливостей афористичних висловів у творі видатної письменниці видається цікавим і актуальним.

Як зазначено у Вікіпедії, «Записки українського самашедшого» — перший прозовий роман Ліни Костенко.

Вперше вийшов у світ у видавництві Івана Малковича «А-ба-ба-га-ла-ма-га» в грудні 2010 року. Роман практично зразу ж став українським бестселером. Перший тираж становив 10 тисяч і вже за півмісяця був розкуплений, що встановило своєрідний рекорд для українських видань. Брак книг на ринку призвела до появи піратських передруків книги. Станом на червень 2011 року загальний офіційний тираж роману становив 80 тисяч [3].

Твір, який викликав такий інтерес своїм змістом, не менш цікавий і з погляду мовного оформлення. У нашій статті звернемо увагу на синтаксичну форму афористичних висловів, зокрема тих, що оформлені у вигляді простих неускладнених речень.

Людина оформлює свої думки за допомогою основної синтаксичної одиниці – речення. Речення – мінімальна комунікативна одиниця, яка оформлена за законами певної мови і є відносно завершеною одиницею спілкування і вираження думки [7, с.44].

Існує безліч класифікацій речень. «У наукових концепціях і теоретичних постулатах уже давно відомо, що суть класифікації ...полягає в розподілі певного типу предметів ...на взаємопов'язані класи (розряди) відповідно до тих чи інших найсуттєвіших ознак, які притаманні одиницям-компонентам певного класу і які водночас відрізняють їх від інших класів» [2, с.435].

За кількістю предикативних центрів традиційно речення поділяють на монопредикативні і поліпредикативні.

К.Ф. Шульжук розрізняє прості і складні речення за кількома ознаками:

- прості речення складаються з мінімальних синтаксичних одиниць і словосполучень, а складні – з двох і більше простих;
- з формально-синтаксичного погляду прості речення складаються з однієї предикативної одиниці, складні – з двох і більше;
- прості речення як компоненти складного речення не мають інтонаційної завершеності, яка властива складному реченню в цілому;
- у простому реченні основним є предикативний зв'язок, у складному – підрядний і сурядний зв'язки [7, с. 59].

Залежно від того, які критерії беруться до уваги, прості речення класифікуються на:

1. двоскладні /односкладні (за способом вираження предикативного центру);
2. поширені /непоширені (за наявністю/відсутністю другорядних членів речення);
3. повні / неповні (за наявністю чи відсутністю всіх необхідних для розуміння змісту речення членів);
4. ускладнені / неускладнені (за наявністю / відсутністю ускладнювальних компонентів).

На перший погляд здається, що найпродуктивнішим способом оформлення афоризму повинно бути просте речення. Така ситуація є закономірною, оскільки афоризм сприймається як певне коротке філософське узагальнення. Однак Ліна Василівна Костенко у своєму творі «Записки українського самашедшого» не досить часто висловлює афористичні думки у формі простого речення (лише 15,2% випадків від зафіксованих афористичних одиниць), більшою частотністю вживання вирізняються складні одиниці або й цілі тексти. До речі, якщо згадати відомі вислови великих людей, то спостерігається подібна тенденція: досить рідко майстри слова вживають прості (особливо прості неускладнені) конструкції, традиційно вони надають перевагу елементарним складним реченням. Пояснити це можна тим, що поряд із філософським началом в афоризмі повинна бути і повнота думки.

В аналізованому творі продуктивно використовується тип простих двоскладних речень, у яких підмет і присудок виражаються однаковими морфологічними формами (зазвичай іменниками), що на письмі позначається типовою пунктограмою – тире між підметом і присудком, наприклад: *Час – великий карикатурист* (4, с. 90); *Всі жінки – садистки* (4, с. 81); *Безвихідь – це теж форма існування* (4, с. 217); *Україна – це резервація для українців* (4, с. 23). Структури такого типу для вираження своїх філософських думок використовували також Павло Мовчан (наприклад: *Зрозуміти культуру далеких предків – значить зрозуміти себе. Слова – наочне свідчення вічності. Мова – завжди вертикаль, духозведення. Слово – свідок історії, свідок Часу*); Леся Українка: *Поетична мова – це найприродніша мова. Сором – хилитися і долі коритися. Малоросійство – це не політика і навіть не тактика, лише завжди апріорна і тотальна капітуляція*.

3-поміж простих неускладнених одиниць частотні двоскладні конструкції з прямим порядком членів речення: препозитивний підмет зазвичай виражений іменником (словосполученням), постпозитивний присудок будується за моделлю складеного іменного присудка, наприклад: *Майбутнє щодня стає минулим* (4, с. 11); *Людина для людини закритий світ* (4, с. 137); *Будні роблять людей буденними* (4, с. 21); *Приниження робить нас безпорадними* (4, с. 155). Речення з прямим порядком розташування головних членів речення, у яких присудок дієслівний, рівною мірою трапляється в тексті поряд з іменними присудками, як-от: *Світ входить у фазу безвиході* (4, с. 334); *Моральний лепрозорій розповсюджує коросту слів* (4, с. 290); *Шизоїдний сел ь свідомості заливає суспільство* (4, с. 105); *Апокаліптичні коні б'ють копитом* (4, с. 149).

Односкладні конструкції з афористичним змістом у творі посідають лише 24% 3-поміж простих структур. Односкладні речення – одне з найскладніших явищ синтаксису сучасної української літературної мови.

Односкладне речення – це комунікативна синтаксична одиниця, яка має один головний член, що є виразником предикативності і не потребує поповнення структури речення другим головним членом.

Головний член односкладних речень не тільки називає якийсь предмет, дію, явище чи стан навколишньої дійсності, набираючи певної граматичної форми і оформляючись інтонаційно, а й самостійно формує предикативну основу таких речень. Другий головний член у таких реченнях є непотрібним, оскільки його відсутність не створює семантичної чи структурної неповноти речення, а є структурною його особливістю.

Основи кваліфікації односкладних речень заклав О.О.Шахматов, цією проблемою також займалися

Ф.І.Бусласв, О.М.Пешковський, О.С.Мельничук тощо.

Відомо, що залежно від способу морфологічного вираження головного члена традиційно виділяють два основних типи односкладних речень: дієслівні та іменні.

Дієслівні односкладні речення - це такі синтаксичні одиниці, в яких мова йде про дію або стан, діяч чи виконавець якої вербально не виражений або його взагалі не існує. Дієслівні односкладні речення поділяються на: особові (означено-особові; неозначено-особові; узагальнено-особові); неособові (безособові; інфінітивні).

Односкладні означено-особові речення - це односкладні особові речення, в яких головний член речення виражається дієсловом у формі 1 або 2 особи однини чи множини теперішнього і майбутнього часу дійсного або ж цими особами наказового способу. Ці дієслова своїм особовим закінченням вказують на конкретну особу виконавця.

Засоби вираження головного члена означено-особових речень:

- 1) дієсловом 1 особи однини і множини теперішнього і майбутнього часу;
- 2) дієсловом 2 особи однини теперішнього або майбутнього часу, найчастіше в питальних реченнях;
- 3) дієсловом наказового способу 2 особи однини та множини;
- 4) дієсловом наказового способу 1 особи множини.

Неозначено-особові речення - це односкладні речення, в яких дійова особа мислиться неозначеною, а головний член речення виражається дієсловом 3 особи множини в теперішньому або майбутньому часі, інколи виражається формою множини минулого чи давноминулого часу дійсного способу.

Неозначено-особові речення виражають:

- 1) дію особи, що невідома мовцеві і несуттєва на даний момент;
- 2) дію особи, яка відома мовцеві, але з певних причин не називається;
- 3) дію особи, яка не може бути точно названа;
- 4) дію самої особи мовця.

Узагальнено-особові односкладні речення - це такі, із складу яких підмет усунено у зв'язку із узагальненням, а через це й неконкретністю дійової особи. Головний член таких речень виражається дієсловом 2 особи, лише зрідка іншими формами.

Головний член таких речень виражається:

- 1) дієсловом 2 особи однини теперішнього або майбутнього часу;
- 2) дієсловом 2 особи однини наказового способу (зустрічається в закликах, повчаннях, порадах);
- 3) дієсловом 1 особи множини теперішнього або майбутнього часу;
- 4) дієсловом 3 особи множини;
- 5) формами Д. чол. роду минулого або давноминулого часу.

До неособових речень належать безособові та інфінітивні.

Безособові речення - це односкладні речення, в яких виражається дія або стан, що виникли та існують незалежно від відтворювача цієї дії чи носія стану.

Інфінітивні речення - це односкладні речення з головним членом, вираженим незалежним інфінітивом, що передає можливу чи неможливу дію.

Односкладні речення іменникового типу.

Мають два різновиди: номінативні і генітивні.

Називні речення - це односкладні речення з називним відмінком імені або кількісно-іменною конструкцією, що стверджує буття предмета, явища, яке може ускладнюватись значенням вказівки, емоційної оцінки, волевиявлення.

Головний член номінативних речень може виражатись:

- 1) іменником у називному відмінку;
- 2) кількісно-іменною сполукою комплетивного характеру;
- 3) займенником у формі називного відмінку.

Номінативні речення бувають непоширеними і поширеними.

За значенням номінативні речення поділяються на такі групи:

- 1) буттєві, або екзистенційні;
- 2) вказівні номінативні речення;
- 3) оцінні номінативні речення;
- 4) власне називні.

Генітивні речення - це односкладні речення, головний член яких виражений іменником у родовому відмінку, який передає не лише значення існування, наявності предмета (буттєвість), але й характеризує його з кількісної точки зору, вказуючи на надлишок, величезну кількість або відсутність когось або чогось.

Головний член може виражатись:

- 1) кількісним числівником та іменником у родовому відмінку;
- 2) іменником з кількісним значенням та іменником у родовому відмінку.

Ліна Костенко не часто висловлює філософське твердження у формі односкладних речень. Такі одиниці вона уводить швидше як підсумок до сказаного вище. Цікаво, що використовуються конструкції лише декількох типів, а саме односкладні іменні номінативні (екзистенційні) та дієслівні безособові, наприклад: *Духовний канібалізм* (4, с. 66); *Диктат приматів* (4, с. 95); *Висвистіло нашу Незалежність у підземну трубу* (4, с. 35); *В резерваціях резонансу нема* (4, с. 94). Цікаво, що у випадку вживання односкладних речень автор залучає додаткові художні засоби впливу на читача, наприклад, алітерацію (*В резерваціях резонансу нема*

(4, с. 94)), антитезу (*Нові двері у старі гробниці. Нові гробниці у старі двері* (4, с. 223)). Такі засоби значно посилюють сприйняття афоризму.

Отже, аналіз показав, що у творі «Записки українського самашедшого» письменника не дуже часто втілює свої афористичні думки у формі простого неускладненого речення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Афоризм [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
2. Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови: Морфологія. Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк, 2011. – 991 с.
3. Записки українського самашедшого [Електронний ресурс] - Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Записки_українського_самашедшого.
4. Л. Костенко. Записки українського самашедшого // Ліна Костенко. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. – 416 с.
5. Метафора у поетичному мовленні Ліни Костенко [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://xreferat.ru/31/100-2-metafora-u-poetichnomu-movlenn-i-ni-kostenko.html>
6. Сучасна українська літературна мова: Підручник / М. Я. Площ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; За ред. М. Я. Площ. – К.: Вища шк., 1994. – 414 с.
7. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник / К. Ф. Шульжук. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2004. – 408 с.

Анна ТОКАРЧУК

ОСНОВНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ВІДМІНЮВАННЯ ПОТАМОНІМІВ ПРИКМЕТНИКОВОГО ТИПУ

(магістрантка факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, професор Ковтюх С. Л.

Ономастика української мови як самостійна дисципліна існує з другої половини ХХ ст. Проблемам специфіки пропріальної лексики, зокрема походженню власних назв, відмінності їх від апелютивів, особливостям деривації, принципам та способам номінації різних класів та підкласів онімів тощо присвячено праці К. К. Цілуйка, С. П. Бевзенка, Л. Л. Гумецької, Ю. К. Редька, Р. Й. Керсти, М. Л. Худаша, В. В. Німчука, І. М. Железняк, П. П. Чучки, Р. І. Остаха, Л. Т. Масенко, Л. Г. Скрипник, Л. О. Белея та ін.

Однією з окремих галузей ономастики є гідроніміка, що займається вивченням власних назв водних об'єктів, їх лексико-семантичною, акцентуаційною, граматичною, словотвірною специфікою, ареальним поширенням тощо. Гідронімія – це особлива система, сукупність власних назв водойм, або гідронімікон певного ареалу. Назви водних об'єктів утворюють одну із закодованих інформативних систем, на яку впливають інтра- та екстралінгвальні чинники.

Різномасштабні дослідження українського гідронімікону здійснювали відомі вітчизняні вчені: З. Т. Франко, І. В. Муромцев, О. С. Стрижак, А. П. Корепанова, Ю. О. Карпенко, Є. С. Отін, Л. Т. Масенко, О. П. Карпенко, В. П. Шульгач, В. В. Лучик, Я. П. Редька, С. О. Вербич та ін.

У гідронімічних словниках не подано відмінкових парадигм пропріальних назв річок, озер, ставків, водоспадів, струмків, джерел, криниць, мокрих балок тощо. Засвідчено тільки окремі закінчення, найчастіше Р. в. У деяких теоретичних працях спорадично проаналізовано граматичні аспекти словозміни назв водних об'єктів. В українській лінгвістиці донині немає окремого системного дослідження словозмінної парадигматики гідронімів з урахуванням низки релевантних чинників, а саме: частиномовної належності, типу відмінювання, впливу морфологічних категорій, семантики, словотворчих афіксів чи фіналі основи, акцентуації тощо.

Метою публікації є визначення закономірностей відмінювання потамонімів прикметникового типу (на матеріалі назв річок Кіровоградщини). Реалізація мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) розкрити основні чинники, які впливають на словозміну потамонімів; 2) проілюструвати специфіку назв річок визначеного регіону з погляду морфологічної парадигматики; 3) визначити основні елементарні парадигматичні класи гідронімів досліджуваної групи.

З одного боку, відмінкові парадигми гідронімів мають бути тотожними омонімічним апелютивам, проте, з іншого боку, пропріальні назви водних об'єктів часто мають граматичну специфіку, зокрема особливі риси в галузі словозміни.

В інтегрованій лексикографічній системі „Словники України” в модулі „Словозміна” подано відмінкові парадигми деяких гідронімів, наприклад: *Гнила, Гнилої, Гнилий, Гнилу, Гнилою, на/у Гнилий, Гнила; Очеретна, Очеретної, Очеретний, Очеретну, Очеретною, на/в Очеретній, Очеретна* та ін. Проте трапляються помилкові словоформи.

Уперше в Україні 2011 року на прикладі Кіровоградської області здійснено цілісну просторову презентацію водних об'єктів, сформовану у вигляді інформаційно-пошукової системи. Ідеться про комплексну працю професора А. І. Кривульченка „Водні об'єкти Кіровоградської області” [3], яка складається зі словника водних об'єктів, атласу гідрографічної мережі, класифікатора водотоків та гідрографо-гідрологічних параметрів водосховищ Кіровоградщини. Фактичний матеріал монографії ґрунтується на аналізі гідрографічних, гідрологічних, лінгвогеографічних, гідронімічних, картографічних, аерокоsmічних, історичних даних, а також анкетуванні та польових авторських дослідженнях. У словнику до кожної назви подано закінчення Р. в.: *Баранова, -ої, Безодня, -і, Берладинка, -и, Варвина, -ої, Варчина, -ої* тощо. Спорадично засвідчено неточності.

Основними завданнями морфологічної парадигматики як окремого розділу лінгвістики є такі: описати морфологічні парадигми змінних лексико-граматичних класів, виділити чинники, що впливають на систему

словозміни, проаналізувати формальну та семантичну специфіку словоформ, що належать до певної парадигми.

У дослідженнях С. Л. Ковтюх зазначено, що „морфологічна парадигма являє собою матрицю, але не завжди усі клітини такої матриці бувають заповненими” [1, с. 9]. Це твердження справедливе для відмінкових парадигм гідронімів.

Гідроніми, як і інші класи онімів, належать до іменників. Значна частина потамонімів утворилася внаслідок явища субстантивації: *Берестова, Вірна, Козацька, Ковалева, Смоляна, Сторожова, Черногузова, Чортова* тощо. Відповідно, розрізняють іменниковий та прикметниковий типи словозміни.

Найповніше систему чинників, які впливають на формозмінні парадигми флективних лексикограматичних класів, окреслено й схарактеризовано в низці праць С. Л. Ковтюх, присвячених дослідженню морфологічної парадигматики сучасної української літературної мови [2, с. 13–14].

Для виокремлення елементарних парадигматичних класів (ЕПК) у системі досліджуваних потамонімів Кіровоградської області визначальними є такі чинники, як частиномовна належність (усі досліджувані гідроніми є іменниками), віднесеність до категорії неістот, тип відмінювання (прикметниковий), вплив морфологічних категорій, зокрема роду (не засвідчено назв подвійного роду), наявність неповних парадигм (тільки форми однини), належність до певної групи, вплив догідронімної чи доонімної семантики, спільність флективних рядів (словозмінних афіксів), однотипність акцентних парадигм (є одним із провідних чинників виокремлення ЕПК), вплив словотворчого суфікса чи фіналі основи, тотожність морфонологічних змін (чергування твердої приголосної фонем з м'якою) тощо.

Під час нашого дослідження засвідчено субстантивовані гідроніми, утворені від прикметників чоловічого (1 гідронім з розглянутих), жіночого (185), середнього роду (1). Особливістю є те, що відповідно до відмінкових закінчень серед них виокремлено ЕПК твердої групи, але не помічено потамонімів м'якої групи та *pluralia tantum*.

Група назв водойм, що відмінюються за зразком твердої групи, репрезентована 187 гідронімами. Потамонім чоловічого роду *Бистрин* має такі закінчення: Н. в. – нульове, Р. в. – **-ого**, Д. в. – **-ому**, З. в. – нульове, О. в. – **-им**, М. в. – **-ому/-ім**, Кл. в. – нульове. Гідроніми жіночого роду мають флексії: Н. в. – **-а**, Р. в. – **-ої**, Д. в. – **-ій**, З. в. – **-у**, О. в. – **-ою**, М. в. – **-ій**, Кл. в. – **-а**. Онім середнього роду *Вульвичеве* має такі закінчення: Н. в. – **-е**, Р. в. – **-ого**, Д. в. – **-ому**, З. в. – **-е**, О. в. – **-им**, М. в. – **-ому/-ім**, Кл. в. – **-е**.

Серед гідронімів твердої групи прикметникового типу найчастотнішими є деривати із суфіксом **-ов-** (58 назв: *Бикова, Вербова, Височанова, Ганзова, Калинова, Левченкова, Маркова, Несватова, Попова, Романова, Сніжкова, Тернова, Черногузова, Чортова, Яцькова* тощо). Засвідчено назви із суфіксами **-ив-** (*Вошива*), **-ев-** (**-ев-**) (*Грицева, Ковалева, Вульвачева* та ін.).

Зафіксовано 29 гідронімів із суфіксом **-ськ-** (*Берна́вська, Грі́шинська, Єврейська, Келі́повська, Ляхівська, Обозні́вська, Тишкі́вська, Уманська* тощо) та його фонетичними варіантами **-цьк-** (5 назв: *Буцька, Горницька, Козацька, Молодецька, Советницька*) і **-зьк-** (*Грузька*).

Значна кількість потамонімів із суфіксами **-уват-** (16 найменувань: *Березну́вата, Гороху́вата, Колоду́вата, Лозу́вата, Орелу́вата, Солону́вата, Ясину́вата* тощо), **-н-** (15 назв: *Благодатна, Західна, Очеретна, Прибережна* та ін.), **-ин-** (15 гідронімів: *Вакурина, Глобина, Савина*), **-ан-** (**-ян-**) (9 потамонімів: *Водяна, Глиняна, Очеретяна*) та ін.

Іншу групу гідронімів складають оніми, утворені від якісних прикметників. Серед них можна виділити такі, що мають непохідну основу (15 назв: *Біла, Гнила, Мокра, Руда*), і такі, що мають похідну основу (2 оніми: **-еньк-** – *Шутенька*, **-к-** – *Невеличка*).

Особливістю прикметника як частини мови є те, що його повна 28-членна парадигма в основному має нерухомий наголос у відмінкових формах. Серед досліджуваного матеріалу засвідчено приклади прикметникового типу винятково з однаковим наголошуванням усіх словоформ. Виокремлено такі акцентні парадигми серед гідронімів твердої групи:

1) з нерухомим наголосом на основі: *Булга́рська, Дубо́ва, Мо́кра, Пече́на, Розкі́шна, Смо́ляна, Станише́вська, Ти́ха* та інші;

2) з нерухомим флексійним наголосом: *Гни́ла, Межова́, Шляхо́ва* тощо.

Флексії З. та Кл. в. назв чоловічого та середнього роду омонімічні флексіям Н. в., М. в. гідронімів чоловічого та середнього роду має варіантні закінчення **-ому**, **-ім**: *на, у (в), при, по Бистрино́му* і *Бистрині́м, на, у (в), при, по Вульвачево́му* і *Вульваче́вім*.

У назвах жіночого роду омонімічними є закінчення Н., З. та Кл. в., а також Д. й М. в. у формах однини.

Для відмінювання гідроніма чоловічого роду твердої групи характерним є чергування твердої та м'якої приголосних фонем у М. в. перед закінченням **-ім**: *Бистрин – на, у (в), при, по Бистрині́м*.

Для відмінювання найменувань жіночого роду твердої групи властивим є чергування твердої та м'якої приголосних фонем перед закінченням **-ій** у Д. та М. в.: *Благодатна – Благодатні́й, на, у (в), при, по Благодатні́й, Весела – Веселі́й, на, у (в), при, по Веселі́й, Осикувата – Осикуваті́й, на, у (в), при, по Осикуваті́й*.

Опираючись на вказані вище чинники, можемо виділити такі ЕПК.

До **ЕПК № 1 (Бистрин)** належить онім чоловічого роду з нульовим закінченням та суфіксом **-ин-**, у якого постійно наголошеною буде основа слова та. Також відбувається чергування твердої та м'якої приголосних фонем у М. в. перед закінченням **-ім**.

ЕПК № 2 (Булгарська) об'єднує 110 гідронімів жіночого роду з наголошеною основою, при відмінюванні яких не відбуваються морфологічні чергування. До цього класу належать оніми *Булгарська, Вовча, Глибока, Котова, Невеличка, Станишевська* та ін.

До складу **ЕПК № 3 (Благодатна)** включено 63 назви з наголошеною основою, у яких відбувається чергування твердої та м'якої приголосних у Д., М. в.: *Вірна, Криничувата, Лиса, Пасічна* тощо.

Для назв жіночого роду **ЕПК № 4 (Суха)** характерними є наголошене закінчення та відсутність морфологічних змін: *Бокова, Волова, Межова, Сніжкова, Степова, Сторожова, Суха*.

До **ЕПК № 5 (Кам'яна)** належать 2 найменування жіночого роду з наголосом на закінченні, у якому відбувається чергування твердої приголосної та м'якої в Д., М. в.: *Кам'яна, Руда*.

До складу **ЕПК № 6 (Вульвачеве)** входить один гідронім *Вульвачеве*, що має наголошену основу та чергування голосних /o/ та /i/ у відкритому та закритому складах варіантних формах М. в.: *на, у (в), при, по Вульвачевому – на, у (в), при, по Вульвачевім*.

Таким чином, прикметникові гідроніми твердої групи утворюють 6 ЕПК з урахуванням частиномовної належності, прикметникового типу відмінювання, впливу морфологічних категорій, доонімної чи догідронімної семантики, закінчення Н. в., акцентуації, чергування твердої приголосної фонемі з м'якою.

У назвах **ЕПК № 1 (Бистрин), ЕПК № 2 (Булгарська), ЕПК № 3 (Благодатна)** та **ЕПК № 6 (Вульвачеве)** наголошена основа; у гідронімах **ЕПК № 4 (Суха)** та **ЕПК № 5 (Кам'яна)** наголошене закінчення.

Для ЕПК чоловічого та середнього роду характерними є варіантні форми М. в.

Чергування твердої з м'якою приголосних фонем зафіксовано в **ЕПК № 1 (Бистрин)** у М. в. і в **ЕПК № 3 (Благодатна)** та **ЕПК № 5 (Кам'яна)** у Д. в. та М. в.

Отже, серед українських потамонімів прикметникового типу (на матеріалі назв річок Кіровоградщини) виокремлено 6 ЕПК. Загальна особливість відмінювання зафіксованих нами гідронімів полягає в тому, що всі вони є неістотами, мають неповні парадигми – уживаються тільки у формі однини. Усього було опрацьовано 187 потамонімів, які змінюються за зразком твердої групи прикметникового типу.

На словозміну потамонімів прикметникового типу впливатимуть такі чинники, як частиномовна належність (усі досліджувані гідроніми є іменниками), віднесеність до категорії неістот, тип відмінювання (прикметниковий), вплив морфологічних категорій, зокрема роду (не засвідчено назв подвійного роду), належність до певної групи, вплив догідронімної чи доонімної семантики, спільність флексивних рядів (словозмінних афіксів), однотипність акцентних парадигм (є одним із провідних чинників виокремлення ЕПК), вплив словотворчого суфікса чи фіналі основи, тотожність морфологічних змін (чергування твердої приголосної фонемі з м'якою) тощо.

Гідроніми прикметникового типу, як правило, мають флексії, омонімічні ад'єктивним формам однини чоловічого, жіночого або середнього роду. Не засвідчено прикметникових назв м'якої групи, онімів на -лиций. На парадигматику українських водних назв значно впливає наголошування. Для лексем прикметникового типу відмінювання характерними є такі акцентні парадигми: 4 ЕПК (№ 1, 2, 3, 6) твердої групи та акцент на закінченні в назвах 2 ЕПК (№ 4, 5) твердої групи. Для гідронімів характерними є морфологічні альтернативи. Чергування твердої і м'якої приголосних при відмінюванні репрезентовано в ЕПК № 1, 3 та 5.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Авдєєва (Ковтюх) С. Л. Основні критерії визначення морфологічних парадигм сучасної української літературної мови // Наукові записки. – Серія: філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2000. – Випуск 22. Частина I. – С. 3–15.

2. Ковтюх С. Л. Словозмінна парадигматика українських прізвищ: монографія / С. Л. Ковтюх, О. М. Кашталєн. – Кіровоград: ПОЛІМЕД-Сервіс, 2012. – 256 с.

3. Кривульченко А. І. Водні об'єкти Кіровоградської області. Частина I. Словник водних об'єктів. Частина II. Атлас гідрографічної мережі. Класифікатор водотоків. Водосховища: Монографія / А. І. Кривульченко. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2011. – 356 с.

Ольга ФЕДОРОВА

ЗМІСТ І РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ІМПЕРАТИВНИХ СИТУАЦІЙ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ДРАМИ-ФЕЄРІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «ЛІСОВА ПІСНЯ»)

(магістрантка факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Нестеренко Т. А.

Імператив – комунікативно зорієнтоване категорійне утворення, пристосоване мовною системою для ретрансляції адресованого волевиявлення. Ця одиниця мови має відповідні граматичні, семантичні та семантико-синтаксичні ознаки, що забезпечують відображення ірреальної модальної семантики, яка потенційно може стати реальною. Специфіка імперативних конструкцій полягає в тому, що вони використовуються для апеляційного спілкування й не потребують відповідної мовної реакції. Їх призначення – викликати будь-яку конкретну дію. Імперативні висловлення становлять значну частину мовної продукції людини, оскільки з їх допомогою регулюється суспільно-виробнича діяльність. Це спричинило до активного вивчення імператива в лінгвістичній науці від середини ХХ століття й дотепер. Зазначену проблему активно розробляли російські вчені О. В. Бондарко, Л. А. Бірюлін, І. В. Долиніна, О. А. Ізотов, О. П. Володін, В. С. Храковский та ін. [7; 8]; у західнослов'янському мовознавстві семантику

імператива проаналізовано в низці публікацій Вл. Граб'є [4]; особливостям побудови конструкцій з імперативом присвячено дослідження Я. Свободової [10]. Питання імператива порушено в працях українських учених І. Р. Вихованця, К. Г. Городенської, А. П. Загнітка [2; 3; 5].

Актуальними на сьогодні залишаються питання про склад, зміст та структуру комунікативної імперативної ситуації, компонентами якої є суб'єкт-адресат, суб'єкт волевиявлення, суб'єкт-виконавець та потенційна дія. Тож у статті ставимо за мету на тлі категорійної семантики, структури та функціональних можливостей імператива дослідити структуру й склад імперативних ситуацій та їх репрезентацію в тексті драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня».

«Лісова пісня» – це гімн єднанню людини й природи, щира лірично-трагедійна драма про велич духовного, про поривання людини до щастя, про складні та болісні шляхи шукання того щастя, про можливості реалізації високої мрії. Природно, що зміст твору зумовлює його форму, зокрема розмаїття імперативних виявів і реалізацій. Розглядати реалізацію імперативних ситуацій на матеріалі драматичного твору з метою цілісного функціонального аналізу видається перспективним через превалювання в ньому діалогічної форми мовлення, покликаною реалізувати цілу низку комунікативних ситуацій.

З огляду на підходи К. Г. Городенської, можна констатувати, що семантика імператива та репертуар імперативних ситуацій залежить від того, кому адресоване волевиявлення мовця, а основним морфологічним показником ситуації є особа та число дієслова. Таким чином, шестичленна особова парадигма наказового способу дає підстави для виокремлення шести імперативних ситуацій позамовної дійсності [3, с. 63–68].

У драмі представлено п'ять із шести імперативних ситуацій позамовної дійсності. Розгляд їх варто здійснювати у відповідності з частотністю вживання та особливостями польової організації імператива. Перша імперативна ситуація – це конструкції з предикатом у формі 2-ї особи однини наказового способу. Такі дієслова дослідники вважають «найбільш імперативними» за змістом. Вони передусім означають, що слухач має стати виконавцем дії, щодо якої мовець виражає волевиявлення. Цю форму традиційно виокремлюють усі дослідники наказового способу, а найбільш радикальні підходи спричиняють абсолютизацію її ролі в системі імператива. Зважаючи на зміст форми 2-ї особи однини та множини, які становлять суть наказовості, вважатимемо першу імперативну ситуацію, організовану дієсловом у формі 2-ї особи однини наказового способу, ядром імперативності. Цю думку засвідчує й той факт, що імперативні ситуації, створені відповідним чином, є найбільш частотними в тексті розгляданого твору.

Перша імперативна ситуація виникає, коли C_1 (суб'єкт волевиявлення) адресує висловлення C_2 (суб'єкт-адресат, він же є суб'єктом виконавцем: $C_2=C_3$) з метою перетворити ірреальну на момент мовлення дію t_1 в реальну дію t_2 . Ситуацію можна зобразити у вигляді формули: $C_1(t_1) \rightarrow C_2(C_2=C_3) \Rightarrow t_2(C_2)$, де перша частина знаменує ірреальну ситуацію, а друга – реальну. Але оскільки ситуація, яка прийде на зміну ірреальній, є лише прогнозованою, то загалом для ситуації властивий потенційний характер.

Щодо морфологічного вираження складників ситуації, то C_1 його може не отримувати в реченні безпосередньо. Як відзначає Б. В. Хричиков, «Специфіка значень форми наказового способу впливає на структуру речення, складником якої ця форма є. Зазвичай таке речення побутує як односкладне» [9, с. 85–86]. Суб'єкт волевиявлення впливає з контексту висловлення (формально це може бути підмет або додаток попереднього речення). C_2 переважно втілюється в особовому закінченні дієслова наказового способу 2-ї особи однини (-и або -Ø, залежно від основи дієслова). Ця ж форма дієслова називаю дію та містить потенційну можливість переходу її з t_1 у t_2 .

Наприклад, *М а в к а*: **Не зневажай** душі своєї цвіту, бо з нього виростло кохання наше! Інколи додаткову вказівку на C_2 може дати звертання, що підкріплює думку про апелятивність таких конструкцій. Наприклад, *В о д я н и к*: **Ститайся, дочко!** Водяній царівні танки заводити з чужинцем?! Сором! Проте в невеликій кількості конструкцій C_1 представлено в реченні у формі підмета, вираженого особовим займенником, що підкріплює адресність висловлення. Наприклад, *Л і с о в и к*: **Не задивляйся ти** на хлопців людських. Се лісовим дівчатам небезпечно...

Розгляд імперативних категорійних ситуацій варто здійснювати з огляду на зауваження В. В. Виноградова про те, що «...слід розрізняти модальні функції дієслівних форм способів у вільному та синтаксично зумовленому, зв'язаному вживанні» [1, с. 596]. О. М. Пешковський виділяє вісім відтінків значення синтаксично вільних форм наказового способу: просте спонукання, прохання, благання, дозвіл, докір, пересторога, наказ, жартівливе або іронічне спонукання» [6, с. 207–208]. У комунікативній ситуації потенційна дія, передана дієсловом наказового способу у формі другої особи однини, залежно від контексту та додаткових морфологічних маркерів (доконаного/недоконаного виду дієслова; наявність заперечної частки *не*; часток при дієслові, як-от *-но*: *ходи-но* тощо), здатна передавати волевиявлення, які можна кваліфікувати як команду, розпорядження, заборону, наказ, вимогу, прохання, благання, заклик, пропозицію, дозвіл, тощо.

Так само центральну позицію в полі імперативності обіймає друга імперативна ситуація, яку унаочнює та ж формула, що й першу імперативну ситуацію: $C_1(t_1) \rightarrow C_2(C_2=C_3) \Rightarrow t_2(C_2)$. Різниця між ситуаціями полягає в кількості виконавців продукованої мовцем дії чи стану, яких може бути два або більше. Предикат у висловленні такого типу передано формою наказового способу в 2-й особі множини.

Наприклад, *Р у с а л к а*: **Ви маленькі, ви легенькі, в руках вогники ясенські, ви як ласочки тихенькі, – ви підіть** у чагарник, не почув Лісовик, а як стріне – вогник свіне – був і зник! **Перекиньтесь** блискавками над стежками. **Спалахніть** над купиною, **поведіть** драговиною, – де він стане, там і кане аж на саме дно болота...

Друга імперативна ситуація володіє спектром значень, тотожним першій ситуації. Трапляються випадки, коли перша імперативна ситуація трансформується в другу з метою передати значення пошанної множини.

Наприклад, *М а т и* : *Та він у мене хлопець молодець, ви вже, Килинко, честі не уймайте!*; *Л у к а ш* : *(побачивши її) Яка страшна! Чого ти з мене хочеш? (Поспішає до хати, стукає в двері, мати відчиняє, не виходячи, Лукаш до матері на порозі). Готуйте, мамо, хліб для старостів, – Я взавтра засилаюсь до Килини! (Іде в хату, двері зачиняються).*

Третя імперативна ситуація – це ситуація, коли C_1 (суб'єкт волевиявлення) адресує висловлення C_2 (суб'єкт-адресат, він же є суб'єктом виконавцем) виконати дію разом. Цю ситуацію відтворює 1-а особа множини дієслова, яку називають формою сумісної дії. Вона найближче прилягає до семантичного центру в особовій парадигмі наказового способу, становлячи напів'ядерну площину імперативності, тому що виявляє його семантичні й формальні ознаки: значення волевиявлення мовця, яке реалізується специфічним закінченням *-імо (-мо)*. Таким чином, зусилля C_1 та з C_2 потенційно спрямовані на перетворення ірреальної на момент мовлення дії чи стану t_1 у реальні дію чи стан t_2 . Ситуацію можна зобразити у вигляді формули: $C_1(t_1) \rightarrow C_1 + C_2(C_2 = C_3) \Rightarrow t_2(C_1 C_2)$, де перша частина позначає ірреальну ситуацію, а друга – реальну. Загалом же для ситуації властивий потенційний характер. У реченні C_1 безпосередньо не виражений. Діяч впливає з контексту висловлення (підмет попереднього речення). C_2 переважно втілюється в особовому закінченні дієслова наказового способу 1-ї особи множини. Ця ж форма дієслова називає дію та містить потенційну можливість переходу її з t_1 у t_2 .

Третя імперативна ситуація не володіє таким широким спектром значень, як ядерні компоненти системи, проте виявляє значення:

1) спонукання до сумісної дії: *П е р е л е с н и к* : *В щирій загоді не зупиняйся, кохана, й на мить! Щастя – то зрада, будь тому рада, – тим воно й гарне, що вічно летить! Танець робиться шаленим. Звиймося! Злиймося! Вихром завиймося! Жиймо! зажиймо вознистого раю!*

2) пропозиції: *К и л и н а* : *Ой дядиную, се ж ви мене тепер зовсім злякали! Лукашу, йдім, поки не звечоріло, а то й удвох боятимемось!*

Виразниками третьої імперативної ситуації можуть бути аналітичний елемент *давайте* та основне дієслово у формі інфінітива чи простого майбутнього часу, як-от у конструкції, як-от: *П е р е л е с н и к* : *Та ти не сердься, – що ж, коли я помилюсь... Слухай, Мавко, давай лиш побратаємось.*

Зрідка репрезентувати третю імперативну ситуацію може форма, скалькована з російської мови, у структурі якої афікс *-те* додано до форми 1-ї особи множини дійсного способу. Для граматичної системи російської мови згадана форма є панівною, оскільки там відсутня спеціальна форма для вираження значення 1-ї особи множини наказового способу. У драмі «Лісова пісня такі конструкції відсутні, проте непоодинокими є випадки вживання форми 1-ї особи множини майбутнього часу дійсного способу в значенні форми сумісної дії.

Наприклад, *"Т о й, щ о з р е б л і р в е"* : (вирнувши, стиха до Русалки) *Сховайся за вербою!* (Русалка ховається, оглядаючись на Водяника). *Поплинемо з тобою ген на розтоки, під бистрії лотоки, зірвемо греблю рівну, утопим мельниківну!*

Четверта імперативна ситуація – це ситуація, коли C_1 (суб'єкт волевиявлення) адресує висловлення C_2 (суб'єкт-адресат), а виконавцем виступає C_3 (суб'єкт-виконавець), який участі в розмові не бере. C_2 і C_3 не є тотожні в ситуації, метою якої є перетворити ірреальну на момент мовлення дію t_1 в реальну дію t_2 . Ситуацію репрезентує формула: $C_1(t_1) \rightarrow C_2 \Rightarrow t_2(C_3)$, де перша частина якої знаменує ірреальну ситуацію, а друга – реальну.

Ситуація, яка прийде на зміну ірреальній, є лише прогнозованою, вона має ще більш потенційний характер, ніж попередні три імперативні ситуації, оскільки висловлення, організоване відповідним чином, є носієм виразної семантики бажальності. Речення з такими формами мають спонукальне значення, але вони не є ні прямим наказом, ні прямою заборонаю, оскільки в них граматично бере участь 3-я особа, пов'язана з позначенням позиції не-учасника спілкування. Відсутній у формі 3-ї особи однини також спеціальний граматичний засіб – особова флексія. Форма послуговується аналітичним елементом *хай (нехай)*, що приєднується до особової форми теперішнього (для недоконаного виду) чи майбутнього (для доконаного виду) часу. З огляду на це частина мовознавців не зараховує 3-ю особу до інвентарю наказового способу. Ми вважаємо, що синтетично-аналітичний характер форми не може слугувати достатньою причиною для вилучення форми зі складу імперативних. Але з огляду на виразний відтінок бажальності в семантиці форми варто її зарахувати до периферії імператива ще й тому, що обидва модальні значення – оптативність та імперативність – стосуються площини потенційності.

Морфологічне вираження складників ситуації у висловленні репрезентовано так: C_1 у реченні безпосередньо не представлений, суб'єкт волевиявлення може впливати з контексту висловлення (підмет попереднього речення); C_2 не отримує вираження в реченні, у контексті вказівку на суб'єкта-адресата факультативно можуть давати іменники, займенниками, особові форми дієслів; C_3 представлено підметом двоскладного речення та закріплено у формі дієслова 3-ї особи однини наказового способу. Слід, правда, акцентувати на тому, що конструкція речення може бути неповною контекстуальною. Третьоособова форма дієслова називає дію і містить потенційну можливість переходу її з t_1 у t_2 .

Наприклад, *М а в к а* : *Цить! Хай говорить серце... Невиразно воно говорить, як весняна нічка; Лі с о в и к* : *Авжеж! Тепер він вовкулака дикий! Хай скавучить, нехай голосить, вис, хай прагне крові людської, – не вгасить свої муки злої!* Фактичне вираження особи-виконавця сконцентровано у флексіях 3-ї особи

однини *-е, -є, -ить*, що є частиною аналітичної форми дієслова з аналітичним морфологічним маркером наказовості *хай*. Таким чином, $t_1 \rightarrow t_2$ утілено в дієслівній формі, а семантика ситуації становить волевиявлення, яке можна кваліфікувати як прохання, адресоване конкретному виконавцю.

П'ята імперативна ситуація загалом дублює четверту, тому її унаочнює тотожна формула: $C_1(t_1) \rightarrow C_2 \Rightarrow t_2(C_3)$. Утім ситуація має власну специфіку: суб'єкт волевиявлення C_1 адресує висловлення суб'єктові-адресату C_2 , який є посередником між мовцем та виконавцем, а виконавцем виступає відсутній при розмові C_3 . Мовець передбачає, що реалізувати дію чи стан з метою перетворити ірреальну на момент мовлення дію t_1 в реальну дію t_2 повинні дві чи більше особи. Тому предикативним центром речення-висловлення є дієслово у формі 3-ї особи множини наказового способу.

Наприклад, *М а в к а : ...Я цілуватиму вустонька гожі, щоб загорілись, щоб зашарілись, наче ті квітоньки з дикої рожі! Я буду вабити очі блакитні, хай вони грають, хай вони сяють, хай розсипають вогні самоцвітні!* У висловленні не завжди можна точно ідентифікувати суб'єктів-виконавців (C_3), що переведуть дію з площини ірреальності t_1 у зону реальності t_2 . Маркером C_3 насамперед є дієслівна форма *хай грають (сяють, розсипають)*, зокрема особові флексії *-уть, -ать*. П'ята імперативна ситуація може реалізуватися в структурі як двоскладного, так і односкладного неозначено-особового речення.

Односкладність конструкції, з одного боку, є спільною характеристикою першої, другої, третьої, п'ятої та шостої імперативних ситуацій. Нам видається, що таким чином мова, по-перше, прагне позбутися граматичної надмірності (адже вказівку на особу дає особова флексія дієслова), по-друге, – сконцентрувати увагу учасників ситуації на самій імперативній дії, а не на її виконавцях. З іншого боку, об'єднувальна характеристика згаданих ситуацій стає диференційною ознакою для четвертої імперативної ситуації, адже речення-конструкції, у яких остання реалізується, ніколи не бувають односкладними, їх радше характеризує неповнота. Як ці характеристики впливають на комунікативні особливості маркованих ними ситуацій, ще належить з'ясувати. На разі можна зазначити, що четверта й п'ята імперативні ситуації перебувають на периферії поля імперативності та, попри значну тотожність, мають низку відмінностей.

Шоста імперативна ситуація – це ситуація, коли суб'єкт волевиявлення (C_1) має намір зреалізувати ірреальну дію t_1 , перевівши її в площину реальних дій t_2 , про що він повідомляє суб'єктові-адресату (C_2). Функціональне навантаження складників цієї ситуації, по-суті, зазнає істотних зрушень: C_1 та C_2 , порівняно з першою та другою імперативними ситуаціями, обмінюються ролями, тому $C_1=C_3$, що й засвідчує формула: $C_1(t_1) \rightarrow C_2 \Rightarrow t_2(C_1=C_3)$. У тексті драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» шостої імперативної ситуації не спостерігаємо. К. Г. Городенська зауважує, що в межах шостої імперативної ситуації, «мовець... повідомляє про намір виконати дію самому» і «немає потреби спонукати себе до виконання потрібної дії, то мовець вважає за потрібне поінформувати свого співрозмовника, що він сам виконає дію» [4, с. 67]. З огляду на це шосту імперативну ситуацію характеризує не стільки волюнтаривність, притаманна попереднім п'яти ситуаціям, скільки когнітивність. Тому віднесеність дієслова синтетично-аналітичної конструкції з аналітичним елементом *хай* та дієсловом, у формі 1-ї особи однини простого майбутнього часу типу *хай напишу, хай зроблю* до парадигми наказового способу граматисти найчастіше ставлять під сумнів. Ми обстоюємо погляд на імператив як на викінчену систему з шестичленною парадигмою, проте виносимо її в зону абсолютної периферії імператива.

Як бачимо, найбільш повно в драмі «Лісова пісня» представлено першу й другу імперативні ситуації, відтінки імперативної семантики яких (власне спонукання, наказ, команда, пересторога, заклинання) виявляють зв'язок з видовими характеристиками дієслів-предикатів. Третя імперативна ситуація виявляє значення спонукання до сумісної дії або пропозиції. Четверта й п'ята імперативні ситуації відзначаються пом'якшенням семантики спонукання в напрямку бажальності, де волюнтаривність поступається місцем когнітивності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов В. В. Избранные труды : Исследования по русской грамматике / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1975. – 558 с.
2. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – К. : Наукова думка, 1988. – 256 с.
3. Городенська К. Г. Семантична структура імператива / К. Г. Городенська // Актуальні проблеми граматики : збірник наукових праць; відп. ред. В. Ожоган. – К. : Кіровоград : Кіровоград. пед. ін-т ім. В. К. Винниченка, 1996. – Вип. 1. – С. 63–68.
4. Граб'є Вл. Семантика русского императива / Вл. Граб'є // Сопоставительное изучение грамматики и лексики русского языка с чешским языком и другими славянскими языками. – М. : Изд-во МГУ, 1983. – С. 105–128.
5. Загнітко А. П. Система і структура морфологічних категорій сучасної української мови (проблеми теорії) : Дис... д-ра філол. наук : 10.02.02 / А. П. Загнітко. – К., 1992. – 453 с.
6. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 544 с.
7. Теория функциональной грамматики : Темпоральность. Модальность / [А. В. Бондарко, Е. И. Беляева, Л. А. Бирюлин и др.] ; под ред. А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1990. – 263 с.
8. Храковский В. С. Семантика и типология императива : Русский императив / В. С. Храковский, А. П. Володин ; [2-е изд., стереотипное]. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 272 с.
9. Хрычиков Б. В. Категория модальности, ее объем и средства выражения в современном русском языке / Б. В. Хрычиков. – К. : КГПИ, 1992. – 316 с.
10. Svobodova J. Syntaktika charakteristika imperativu a vokativu v ceskych vyzvovych vetach / J. Svobodova. – Praha : SPN, 1987. – 103 s.

Вікторія ЦИРДЯ

ІЛЮСТРУВАННЯ ДОВІДКОВИХ ВИДАНЬ

(студентка IV курсу факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – Пикалюк Р. В.

Культура видань різних видів забезпечується гармонійним поєднанням усіх елементів зовнішнього оформлення. Разом вони утворюють систему, спрямовану на якомога кращу реалізацію функціонального призначення видання. Система зовнішнього оформлення видання повинна полегшувати читачу роботу з виданням, робити її максимально комфортною та зручною.

Сучасною тенденцією зовнішнього оформлення книжкових видань є зростання ролі візуальної нетекстової інформації. У багатьох випадках (наприклад, у туристичних путівниках, довідниках тощо) вона зрозуміліша, ніж текстова, допомагає зекономити місце на шпальті. В інших випадках (наприклад, енциклопедії для дітей) нетекстові, ілюстративні засоби слугують засобом наочності.

Мета статті: визначити специфічні риси, а також засоби ілюстрування довідкових видань.

На сучасному етапі у довідкових виданнях використовуються майже всі види ілюстрацій: предметні, абстрактні, образні, а також схеми, креслення, карти. Ілюстративним наповненням видання займається художник. Але при розробці концепції всього видання дають вказівки автор з редактором, а вже потім їх враховує художник.

Важливо розробити план підготовки ілюстративного матеріалу. Редактор звертає увагу перш за все на функціональні можливості ілюстрацій. Ілюстративний матеріал у довідковому виданні виконує роз'яснювальну та естетичну функції.

При виборі принципу підходу до ілюстрацій, автор і редактор мають обрати, які функції будуть головними в ілюстративному ряді, а також, які саме об'єкти і фрагменти будуть пояснювати ці ілюстрації. Між цим слід розумітись у характері ілюстрацій: з якою метою її розмістити і для якої читачької аудиторії.

Наприклад, у довіднику можуть розмістити таблиці чи креслення. Якщо це путівник, то там слід розмістити карти та схеми. В енциклопедіях, відповідно, застосовують більше репродукції відомих діячів (в залежності від різновиду енциклопедій).

Крім того, враховується важливість ілюстрації. Наприклад, в енциклопедіях про тварин чи рослин ілюстрація буде займати більшу площу, адже вона краще роз'яснить поняття, ніж сам текст. А в словниках, навпаки, ілюстрація займає мінімальне місце, або її взагалі не розміщують. При розробці путівника також будуть враховувати переваги ілюстрації, адже карти та схеми грають важливу роль при поясненні певного місця чи пам'ятки.

Тому важливо при підборі ілюстративного матеріалу враховувати зміст та вид довідкового видання, специфіку читачької аудиторії, функції ілюстрацій.

Редактор має враховувати такі чинники:

1. Ефективність застосування ілюстрації, точність обрання виду ілюстративного матеріалу, доцільність ілюстрацій, що відібрані для певного фрагменту тексту та чи виконують встановлені функції ілюстрації (коментар, пояснення, допомога при засвоєнні тексту, наочність об'єкта).

2. Точність розташування ілюстрації на площі сторінки.

3. Рівень якості зображення (естетика, відповідність з текстом, зримість).

Роздумуючи над концепцією видання та важливістю розміщення ілюстрацій, редактор враховує необхідність зображення у виданні. Наприклад, як вже говорилося раніше, у словнику ілюстрація взагалі не потрібна. Користувач шукає потрібне поняття і керується лише словниковою статтею, тут, ілюстрація не грає ніякої ролі. А от у енциклопедії лікарських рослин, навпаки, важлива картинка. Читачу буде набагато простіше бачити якісне зображення, ніж читати великий масив тексту.

Також, важливим питанням є вибір виду ілюстрації. Вже від цього залежатиме як саме буде залучений художник до роботи.

Завчасу потрібно визначити фрагменти ілюстрування. Зручніше, коли вибір розміщення однаковий. Наприклад, схема росту рослини чи спосіб розміщення об'єкта на карті. Тут, головним є забезпечення наочності самого об'єкта чи процесу його розміщення. Функція таких зображень – це зримість об'єкта чи поняття, видимість зв'язку між елементами, допомога при засвоєнні знань, полегшення сприйняття тексту, пояснення понять.

Ще одним важливим чинником є розміщення ілюстрації в тексті. Шукаючи потрібну інформацію читач обов'язково звертає увагу ілюстрацію. В результаті текст сприймається і запам'ятовується краще. Тому при макетуванні видання редактор, враховуючи функції зображень, має правильно розмістити їх.

Наприклад, ті зображення, що поглиблюють статтю, мають розміщуватись на тій же смужці, що і сам текст. А ілюстрації, що доповнюють текст (наприклад, репродукції картин в енциклопедіях), можуть розміщуватись самостійно в кінці розділу чи самого видання в цілому. Гармонічно можуть поєднуватись ілюстрації не лише із текстом, а й в компонованні один з одним. Цілісність видання має забезпечувати ряд ілюстрацій. Слід враховувати єдність візуального ряду, а вже на заключному етапі при виборі готових зображень, редакторів треба спиратися на даний критерій.

У довідкових виданнях естетична функція ілюстрацій виражена не так яскраво. Тут всі елементи книги мають лише одну функцію – забезпечити швидкому наведенню довідки. Тому єдина і головна вимога до ілюстрацій – науковість і достовірність, адже велика їх частина це науково-пізнавальні зображення.

Естетика тут полягає більш у правильному виборі масштабів зображень, ракурсів, розрізів, гармонійних колірних і графічних рішень та вдало підібраній техніці виконання. [1]

Ілюстрації за технікою виконання поділяються на два види: тонові та штрихові.

Тонові ілюстрації – це фотографії чи кольорові малюнки. Виконані вони способом нанесення різних фарб, що рівномірно переходять з одного тону чи півтону в інший. А в штрихових ілюстраціях головними є штрихи, лінії, точки різної товщини та конфігурації.

Також, незалежно від способу друку чи формату видання ілюстрації поділяють на: фотографію, малюнок, креслення, схему, діаграму, карту, план.

Кожен із цих видів має свої переваги, недоліки та певні характеристики при застосуванні у виданні.

Фотографія – це один із видів ілюстрування, що виконаний за допомогою спеціального пристрою (фотоапарата), який може бути виконаний у чорно-білому чи кольоровому варіанті, і фіксує предмет точно за зовнішніми даними.

Фотографію можуть використовувати в усіх видах видання. Довідкові видання часто використовують фотографію, так як її перевагою є документальна точність, видимість, оперативність, її швидко та легко можна обробити (особливо при сучасних технологіях, які створили комп'ютерні програми по обробці фотографій).

Малюнок – це також один із видів ілюстрування. Створює його художник з уяви, з натури, з ескізу чи опису іншого автора. Малюнки різняться за своїми видами:

- художній – створюється по творчому замислу художника з дотриманням принципів образотворчого мистецтва. Сюжет художнього малюнка може бути створений за навіюваннями самого художника, з образу певного предмета, з уяви тощо. До малюнків відносять те, що не можливо зафіксувати фотоапаратом. Це можуть бути біблійні сюжети, міфічні герої, легендарні постаті, які існували до технічної революції. Такий вид ілюстрацій підходить краще художнім виданням. Довідкові ж видання його не використовують;

- технічний – його призначення є утилітарним: показати зображення технічних приладів або деталей не лише в загальному вигляді, а й в детальному (внутрішні зрізи, об'єми). На відміну від художнього малюнка, технічний створюється точно за геометричними законами, де переважає строга точність масштабних розмірів з оригіналом. Технічні малюнки можуть застосовувати в галузевих енциклопедіях чи деяких довідниках;

- перерисований малюнок – це штрихове відтворення фотоілюстрації.

Креслення – вид ілюстрування, який виконують за допомогою креслярських та вимірювальних інструментів переважно на основі математичних розрахунків, на якому предмети чи явища зображені за допомогою штрихів, плям, точок. Креслення застосовують в математичних діях.

Схема – це вид ілюстрування, на якому методом умовного графічного зображення в загальних рисах передають суть об'єкта чи явища. На відміну від креслення, схема має довільний масштаб, що не залежить від реального зображення. Схеми можуть різнитися залежно від читацького спрямування та інших причин. Тому варто виділити довільні та регламентовані схеми.

Довільні схеми створюються в уяві автора чи художника і легко сприймаються читачем. Їх призначення – це візуально полегшити сприймання текстового масиву. Такі схеми можуть розповісти про складні речі просто і зрозуміло. Тому, редактори їх використовують переважно в путівниках, де можна доступно пояснити місце розташування певного предмета чи об'єкта.

Регламентовані схеми більш складні для читацького сприймання. Будуються вони на основі правил технічного креслення або нормативних документів такого типу. Такий вид зображень використовують більше у вузькогалузевій літературі.

Діаграма – це вид ілюстрування, з допомогою якого можна умовно зобразити кількісну або часову динаміку процесів та явищ.

Карта – один із видів ілюстрування, де у певній проекції позначено та відтворено зменшене зображення землі за допомогою умовних знаків. Такий вид ілюстрацій виготовляють спеціальні фахівці. Карти є зручними інформаторами у таких довідкових виданнях як путівник. Саме з допомогою карти читач може швидко знайти місце, яке йому потрібне. Карти можуть також використовувати у довідниках, у яких міститься інформація про особливі місця, роботи видатних людей тощо. [2, с. 193].

Ілюстрування довідкових видань певною мірою нейтралізує негативні наслідки сприйняття надмірної інформації і при певних умовах покращує можливості її сприйняття та запам'ятовування, також, перешкоджає втомі при роботі з книгою. Таким чином ілюстрації в довідкових видання стають незамінними засобами інформації.

Загалом, довідкові видання не мають певної специфіки ілюстрування, тому, що їхня типологія досить різноманітна як за цілями, тематикою, характером інформації, так і за читацькою адресою. Вимоги до ілюстрування однакові як до довідкових, так і до наукових, технічних, навчальних та художніх видань.

Але деякі типи довідкових видань по принципу ілюстрування не мають собі подібних серед інших видань. До таких можна віднести ілюстровані словники.

У таких словниках потрібно чітко показати лише ті предмети, які складно описати словами. Наприклад, розтлумачити фасони жіночого одягу чи взуття без ілюстрації вкрай складно. Також, такі ілюстрації зменшують обсяг видання і сприяють кращому запам'ятовуванню інформації.

Переважно ілюстрації в довідкових виданнях мають другорядну роль на відміну від тексту. Однак, є такі винятки, у яких ілюстрації складають основу книги, а тексту відведена допоміжна роль. Такими

винятками можуть бути довідники і каталоги, що інформують про зовнішній вигляд об'єктів. Наприклад, довідники про літаки, судна, різні атласи та каталоги.

Але не завжди перед ілюстраціями в довідкових виданнях стоїть вимога максимально передати оригінал. У каталогах, що містять інформацію про художні вистави або творчі роботи, поряд з їх переліком можуть розміщуватись зовсім мініатюрні ілюстрації. Такі зображення покликані дати лише загальне уявлення про явище чи об'єкт. Однак, маленькі зображення можуть бути не лише у каталогах, а й кишенькових довідниках та путівниках.

Малоформатне видання або великий масив інформації призводять до зменшення розміру ілюстрації. Рівень зменшення зображення залежить від кількості пояснюючого тексту. Тому мініатюрні зображення тісно прив'язують до тексту.

Але слід бути обережними при подачі мініатюрних зображень. Адже іноді художники вдаються до перемальовування творів мистецтва в якості штрихового відтворення, а не растрового. Це може призвести до спотворення паперу, якщо не врахувати посилення контрасту фото оригіналу.

Не варто зменшувати пейзажі, кадри кінофільмів чи сцени з вистав, деталі яких досить важливі для читача. Це не припустимо як з технічних, так і змістових міркувань.

Не слід керуватися стереотипами, що у довідковому виданні повинно бути мало ілюстрацій. У таких виданнях також можна показувати об'єкти чи явища докладно, внести елементи цікавості, створити естетичну композицію.

Той самий довідник садового може бути заверстаний так само, як і професійний довідник тієї ж теми, але більш оригінально та цікаво.

Не залежно від того, яка композиційна взаємодія у довідковому виданні йому характерна однотипність подачі матеріалів. Наприклад, портрети до біографічних статей в енциклопедії слід поміщати в одному і тому ж місці по відношенню до масиву тексту статті. Об'єднання ілюстрацій, що належать до різних статей, в догоду симетрії або врівноваженості композиції позбавлене логіки.

Важливий кількісний і якісний склад ілюстративного матеріалу. Необхідно прагнути до однорідності всіх однотипних структурних складових тексту. Кількість ілюстрацій повинна бути строго вивіреною і повністю відповідати змістовним цілям. Слід застеретти від великої кількості ілюстрацій. Зустрічаються приклади надмірного перевищення числа ілюстрацій за рахунок граничного зменшення їх форматів. Дрібні ілюстрації далеко не завжди призводять до бажаного результату – всеосяжного розкриття візуального образу предметів і явищ.

Видання орієнтоване на масового читача ставить своєю метою не стільки суто науковий опис предметів і явищ, скільки розкриття панорами світу у всій його різноманітності, складності та красі. У тексті відсутні всякого роду скорочення, у структурі та обсязі навіть споріднених статей немає однотипності, вони подаються жваво й цікаво. Це проявляється також у різноманітності характеру і способів верстки, в значному обсязі ілюстративного матеріалу. [3, с. 56].

Отже, ілюстрація у довідковому виданні грає особливу роль. Зображення мають основні функції, які допомагають читачеві використати весь масив інформації у повному обсязі. Ілюстрація не тільки задовольняє естетичну композицію видання, а й сповнює своєю інформативністю.

До кожного типу довідкового видання слід ретельно підбирати ілюстративний матеріал, враховуючи змістову частину видання та читачку аудиторію. Редактор та художник повинні мати необхідний запас знань, щоб зверстати якісне та цікаве видання, що задовольнить потреби будь-якого вимогливого читача.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Адамов Е. Б. Художественное конструирование и оформление книги / Е. Б. Адамов, И. Ф. Бельчиков. – М. : Книга, 1971. – 280 с.
2. СТ 29.133-99. Справочники. Основные виды. Требования к основному тексту, аппарату издания и издательско-полиграфическому оформлению. (Введ. 05.02.1999).
3. Тимошик М. С. Як редагувати книжкові та газетно-журнальні видання / М. С. Тимошик. – К. : Наша культура і наука, 2008. – 340 с.

Тамара ЯХОНТОВА

ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ АРХЕТИПУ «РАЙ» У ЗБІРЦІ ГАЛИНИ ПАГУТЯК «ЗАХІД СОНЦЯ В УРОЖІ»

(магістрантка факультету філології та журналістики)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Гольник О. О.

Анотація: У статті особливу увагу відведено розумінню понять «архетип» та «архетипна критика». Проаналізовано основні варіанти репрезентації архетипу «Раю» у текстах Галини Пагутяк зі збірки «Захід сонця в Урожі». Розглянуто специфіку авторського ідіостилу, переосмислено традиційний мотив «Раю», експліковано мотив пошуку втраченого Елізюму.

Ключові слова: архетип, архетипна критика, архетип «Раю», поліваріантний сценарій, експлікація мотиву, герметизованість простору, топос, аналогія, контекст, еквівалентний, мікрокосмос, іпостась, сакральне значення, міфологема, ініціація, ідіостиль.

Літературознавство на сучасному етапі активно залучає надбання психології. Інтерпретація художніх текстів стає деталізованою та відповідає вимогам часу.

У літературознавчій галузі сформувався новий напрям – «архетипна критика», котра досліджує функціонування в літературі прототипів, успадкованих від попередніх поколінь та особливості трансформації прадавніх уявлень у творчості письменників.

Уперше поняття архетипу усталилося в аналітичній психології К. Г. Юнга, проте погляди стосовно його існування знаходимо ще задовго до трактувань швейцарського психолога, а саме: у працях піфагорійців; у символічному позначенні платоністських шкіл (як аналог «вічних ідей», тобто «ейдосів»); у трактатах мислителів (від Діонісія до Г. С. Сковороди); у працях Данте Аліг'єрі, Й. Ф. Гете, Т. Манна тощо [7, с. 537].

Загалом, збагачення літератури архаїчними мотивами стало причиною того, що поняття «архетипу» стає необхідним інструментом дослідження, котрий дозволяє простежити виняткові явища у змістовому наповненні текстів художніх творів, зокрема, це і неперервний часовий зв'язок, це і збереження пам'яті про минуле, тобто те ж що і збереження архетипної пам'яті.

Варто зазначити, що збірка Галини Василівни Пагутяк «Захід сонця в Урожі» є однією із актуальних сфер аналізу текстового матеріалу з позиції дослідження архетипів. Як показали літературознавчі розвідки, до цього часу творчості авторки була об'єктом досліджень, котрі присвячені феномену екзистенціальної самотності в творчості (О. О. Карасьової); герметичності психологічного й художнього просторів як ознаки ідіостилю Г. В. Пагутяк (К. П. Ісаєнко); нестандартності авторського погляду письменниці, своєрідності поєднання реалістичних і фантастичних елементів її прози, глибокого психологізму та інтелектуалізму, національної автентичності (М. Г. Жулинський, Є. К. Нахлік, І. В. Приходько, Р. В. Мовчан, В. П. Агєєва, В. С. Панченко, Н. В. Синицька, В. В. Габор, Я. О. Поліщук, І. В. Біла); часткового висвітлення міфологічної проблематики торкалися дослідження Т. Б. Тебешевської - Качак, О. О. Карасьової, Ю. В. Данькевич, Л. М. Курило, Н. М. Ткачик тощо.

Актуальність теми зумовлена недостатнім дослідженням архетипного аспекту творчості Г. В. Пагутяк, зокрема архетипних проєкцій «Раю». Значимість розвідки обумовлена зростанням інтересу до творчого здобутку письменниці.

Подана стаття є своєрідною спробою реконструкції архетипних рис «Раю» у творчому доробку Г. В. Пагутяк. На матеріалі творів із зб. «Захід сонця в Урожі» прослідковано художню реалізацію архетипних варіантів втраченого Елізіуму.

Отже, реконструюємо поліваріантний сценарій початку часу Г. В. Пагутяк.

Рівень перший, – це один із позитивних варіантів бачення початку. У низці прозових творів авторки спостерігаємо експлікацію мотиву пошуку втраченого Раю як наслідку конфлікту виняткового персонажа із дійсним світом.

По-перше, для такого персонажа властивими є знання про первісний стан світу, що асоціюється із Раєм. По-друге, персонаж усвідомлює той факт, що можливості повернутись в Рай, благодатне місце, як такої не існує. А тому і виникає конфлікт між розумінням та усвідомленням. «Видіння Орфея» та «Потрапити в сад» рельєфно відображають поданий конфлікт.

Так, на прикладі повісті «Потрапити в сад» спостерігаємо герметизованість простору саду у зовнішньому вияві («З-за високої мурованої стіни визирали гілки з червоними яблучками...») [6, с. 230], що підтверджує думку про закритість Едему для людини. А також конфлікт, який полягає в тому, що Грицько знає, який сад за вокзальними мурами (попри те, що не був там), але не має змоги потрапити: «Грицькові уявлялося, що якоїсь теплої ночі він вилізе з останньої електрички і, йдучи до вокзалу, побачить відчинені двері. Увійде в сад, ляже в сплутану духмяну траву, притулиться цокою до землі-матінки...» [6, с. 230].

Тобто, явно простежуємо диференціацію образу Раю через поділ на два світи зовнішній (реальний) та внутрішній (духовний). Окрім того, картина бачення початку насичена суто позитивною семантикою. Рай – місце душевного спокою та рівноваги; омріяна, прекрасна земля.

Топос «Сад-Рай» у творчості Г. В. Пагутяк має здатність до самотніх перетворень (збільшення чи зменшення) у просторовому відношенні; до місця (реального – квартира, будинок, вокзал..., ірреального – у душі кожної людини існує свій Рай). Проте на своєрідність його існування вказують такі допоміжні слова, як: плодові дерева, джерельна вода, зелень.

Наприклад: «З-за високої мурованої стіни визирали гілки з червоними яблучками... стіна й металеві, вічно замкнені двері в ній» [6, с. 230]. Аналогічний образ «Раю-Саду» спостерігаємо і в повісті «Видіння Орфея», де: «...Двері, за якими починався сад, були скляними. Орфей побачив багато дерев із стиглими лимонами, апельсинами, помаранчами, безліч яциків із трояндами та орхідеями. Зелень буяла скрізь... Двері були замкнені» [6, с. 245].

Однак в обох випадках двері, які б мали поєднувати світ, показувати його цілісність, розмежовують гранично і безповоротно, здавалося б, неподільні частини (зовнішнього та внутрішнього) начал.

Утілення світової розмежованості спостерігаємо у творі «Видіння Орфея», де можна простежувати аналогію головного персонажа Орфея із Каїном за пошуком істини. Орфей, як і Каїн, долав тяжкий шлях на гору «...забувши про власне тіло й інші тілні тіла, котрі є притулками безсмертних душ. Тимчасовими і недостойними» [6, с. 247].

Окрім цього, можна стверджувати, що Орфей перебуває над реальністю, поруч, але ні в якому разі не в ній. На це вказує і сама авторка на початку: «...Орфееве життя не всім було до вподоби і кінець кінцем фурії мали розірвати його на дрібні кавалки» [6, с. 245]; і коли називає твір «Орфей», тобто «чудовий співець», бо «жив, як грав, а грав він класно» [6, с. 245].

На підставі опрацьованих літературознавчих досліджень про письменницю можна стверджувати, що розмежованість простору є однією із ключових ознак авторського ідіостилю Г. В. Пагутяк. Тому етап

переходу персонажа із реального (видимого світу людей) в невидимий (духовний) є не лише спробою розширити межі невідомого, а й спробою пошуку таким персонажем істини.

Усвідомлення себе було істиною для Орфея: *«Ми звірі (теріоморфний мотив, тобто уподібнення до звіра), бо ми живемо інстинктами, і тільки старість та невдачі можуть нас перетворити на людей. Безтурботність – ось за чим тужить людина, відколи порвала з природою (тобто із Раєм). У нас кожен стає тим звіром, на якого заслуговує...»* [6, с. 248].

До речі, Грицько із **«Потрапити в сад»** через життєві невдачі добре розумів цю істину; не один раз він прагнув сховатись від світу за мурами саду. У контексті роману простір вокзального саду прямо пов'язаний із архетипом «Саду», який у християнському розумінні є еквівалентом образу Раю, тому що є символом єднання людини і природи. Знаком того, що все у світі підпорядковано Божій волі, а тому і має бути духовним та моральним.

Таким чином, важливу роль відіграє саме уява головних персонажів, котра постає своєрідним чинником для створення їхнього власного мікрокосмосу, що розцінюється дослідниками (наприклад, Я. Ю. Голобородько «Ірраціо–world» [2, с. 288], Т. Гребенюк «Форми художньої умовності у прозі Галини Пагутяк» [3, с. 45]) як порятунок від зовнішнього життя, а також як спосіб розширення художнього простору, тому що персонажі мають двояку властивість переходити із одного світу в інший.

Однак, як бачимо, головна проблема, яка постає у цих творах пов'язана із людиною, її особистістю, адже усі герої перебувають у пошуках себе справжніх. Усі намагаються поєднатися зі своєю інстинктивною природою, віднайти гармонію між двома світами, проте зовнішні обставини, як ми спостерігаємо, завжди стають на заваді цьому злиттю і лише через ініціацію та усвідомлення себе і своєї мети персонаж може здобути омріяне просвітлення.

«Світ варварів» – твір, в якому виразно простежується згадана проблематика. Авторка подає свою модель світу, котра складається із таких трьох ключових рівнів, як : жорстокий світ, тобто дійсний світ *«світ варварів, що міг уже на той час вміститись на долоні...»* [6, с. 210], де люди перестали бути людьми, втратили свою невинність та святість, тому що порвали із Раєм; притулок, як другий рівень, що втілює собою тимчасовий прихисток для людини. Це може бути дім, будь-яке приміщення або ж, на вищому рівні, – фантазування чи сон, як у даному випадку: *«...не чув, як по ньому топтались олені, поки він спав, підібгавши коліна до грудей, як немовля в материному лоні»* [6, с. 210]. Тобто, сон – це притулок, а материне лоно – це, за М. Еліаде, спроба повернення назад до своїх витоків, першопочатків з метою віднайти спокій або ж як спроба заново переродитись набувши тих якостей, які були втрачені людиною [5, с. 52]. І третій рівень у світобудові Г. Пагутяк – перехідний, наприклад ліс. Який, до речі, має і своє сакральне значення в цьому творі. Авторка вказує на те, що в цьому лісі *«в дуслі великого дуба, жив чоловік»* [6, с. 210], тобто, простежується підтекстово мотив світового Дерева Життя – Райського Дерева, котре росте посеред Вирію – Раю.

В. Войтович у книзі «Міфи та легенди давньої України» згадує, що *«... стало у світі світове дерево, яке на землі люди стали називати Деревом Життя, Небесним Деревом, Деревом Пізнання, а ще Райським Деревом, бо там є рай, з якого вийшла перша людина»* [1, с. 26].

І, як бачимо, саме цей мотив покладено авторкою в основу твору. У старому дереві, ніким незайманого лісу, жив такий же старий чоловік, котрий ховався глибоко в дуслі (аналогія до лона Матері Землі, яку В. Войтович називає Ладою) *«підібгавши коліна до грудей»* [6, с. 210], тобто, як дитина. Простежується момент очікування переходу із одного світу в інший.

Окрім цього, сакральність лісу полягає в тому, що це місце для усамітнення душі; це площина втечі від світу варварів, який несе руйнацію, а не зцілення для людської душі. Про цю руйнацію Г. Пагутяк говорить: *«Ліс дасть тобі усе. Він не любить хіба вогню»* [6, с. 210]. Тобто, вогонь постає не як спосіб очищення та оновлення, а як сила винищення, котра прийшла із іншого світу – варварів.

Можливо, у цьому контексті, говорити й про дві площини життя, про два світи для живих і для мертвих.

У третьому розділі «Ностальгія по раю в примитивних преданнях» книги «Мифы, сновидения, мистерии» М. Еліаде [5, с. 60] вказував на два світи вищий та нижчий. У вищому світі, зазначав автор, живуть грішні люди, які давно порвали із Раєм, але хочуть його віднайти за допомогою різноманітних ініціацій, обрядів та шаманізму (властивого для народів далеких від цивілізації), а також *«при помощи специальных технических приемов пытались подняться над теперешним состоянием человека – согрешившего – и вновь войти в состояние первобытного человека...»* [5, с. 64] з метою віднайти Рай.

Нижчий світ – куди потрапляли душі супроводжувані шаманом під час ініціацій та обрядових переходів у так зване лоно, у темряву звідки вийшли на гору люди. Можливо, що варвари це і є той світ втрачених людей, а ліс з дідом – це нижчий, захищений світ. Тоді ж, молодий хлопець, який потрапив у цей світ – це один із юнаків, котрий пройшов ініціацію і може долучитись до першопочатку разом із дідом : *«А восени, коли іній спав на землю і став душити в'язкий туман, дідо назбирав листя, заповнив ним яму, і двоє людей сховались глибоко-глибоко. Заплющили очі, підібгали коліна до грудей, і заснули. І снився їм не світ варварів, що міг уже на той час вміститись на долоні, а те, що снилось деревам: спів птахів, котрі навесні повертаються додому (тобто Вирій – Рай)»* [6, с. 210].

Таким чином, мотив пошуку «Раю» як ідеальної значимої частини людської душі організовує ці твори. Проте існує й інший варіант, де Рай – це деструктивна частина, від якої персонажі втікають. Протилежний варіант бачення початку негативний – це катастрофа : руйнування ідеальної системи. Есхатологічний

сценарій розгортається одночасно як у зовнішньому світі, в якому персонажі побутують, так і внутрішньому, тобто душевному світі.

«Двісті років тому в Урожі» зображує руйнування ідеальної системи. Декодувавши образ церкви в символічному ключі, сприймаємо її в двох іпостасях: 1). Першопочаток, невинність, чистість: «...Вона була біла, як гусятко, ...» [6, с. 350];

2). Пустка, порожнеча, що призводить до почуття покинутості будівлі, яка раніше символізувала місце захисту, притулок – це у зовнішньому світі: «Вона була біла, як гусятко, заки не стемніла від негоди й часу» [6, с. 350]. Та у внутрішньому світі персонажів Урожа – до морального і духовного зубожіння людей, які нехтували святістю і підпадали під темний вплив свого «Я», наприклад: «...сидів на дзвіниці майстер і клав гонту (бляха; здавна використовувався як покрівельний матеріал) [4, с. 48] ...і захотілося майстрові пожартувати...то пан майстер на дзвіниці дре лаха (тобто кепкує) з бідачиска і регочеться» [6, с. 350].

Оскільки образ церкви, за біблійними мотивами, є символом Раю на землі, прихистком, місцем концентрації святості та духовності, то майстра, який нещасливо пожартував було жорстоко покарано – він «впав з дзвіниці й забився на смерть» [6, с. 351]. У даному разі можна провести аналогію з гріхопадінням Адама та Єви, яким Бог дав усі можливі вигоди, а вони не послушали за що і були покарані, так і майстер, знехтувавши моральним та духовним аспектами, розплатився своїм життям.

Таким чином, катастрофа (руйнування ідеальної системи бачення Раю у творі «Двісті років тому в Урожі») розкодує усі аспекти бездуховності та нечистоти, які переміщуються із зовнішнього рівня руйнації церкви – будинка, що є символом Раю на землі, до внутрішнього рівня руйнації, коли жителі Урожа духовно розколені: «...Тепер наша церква вже не біла (тобто не свята), не чорна (у значенні «не стемніла від негоди й часу»), а помальована на жовто» [6, с. 351]. У цьому контексті традиційний жовтий колір святості та народження життя насичений негативною семантикою, а саме: холоднечі, незлагоди й неблагополуччя.

Отже, внутрішня спустошеність людей призводить до руйнації сакрального центру, яким у творі виступає церква: «Дзвіницю без жодного цвяха вкоротили і накрили бляхою» [6, с. 351], тобто її початкове сакраментальне значення духовності було втрачено.

Мотив розірваності Раю на ідеальний та есхатологічний реалізується в «інших площинах» внутрішнього світу.

У «Підманули Галю» площиною «есхатологічного Раю» виступає «палаючий ліс», який сниться героїні у вигляді жахливого сну про те, що вона втратила у пологовому будинку дитину. Реальність сну уособлює страх, внутрішнє безпам'ятство себе: «Відкрий очі і побачиш, що все довкола горить. Кризь полум'я просвічують стовбури дерев. Вони падають, сиплють іскри і далі підпалюють траву» [6, с. 225]. Гармонію внутрішнього світу жінки, яка втратила дитину, а отже важливу частинку себе, – зруйновано.

Ще однією площиною внутрішнього світу героїні, а саме: площиною «ідеального Раю» є «глибокий ліс»: «Відкрий очі – і ти побачиш лице твого сина, поросле шерстю, сина, якого тобі не віддали, хоч ти могла б узяти його і піти в глибокий ліс, схватись з ним у шкаралупі горіха, (тобто, вернутись до першопочатків, до Раю – блаженного місця, в якому знайти притулок і вічний спокій, адже шкаралупа горіха – це міфологема початкового світу. Форма кола апелює до завершеності й цілості, а ядро горіха символізує знання, розум, адже нагадує мозок) і нікому б ви не завжали» [6, с. 227].

Однак, аналізуючи зовнішній (реальний) світ героїні, а не внутрішній, можна спостерігати те, що вона прагне пройти ініціацію вогнем: «Вночі ти мовчки встаєш, прислухаючись до мирного хропіння чоловіка (який, очевидно, не переживає цю трагедію так, як героїня), повзеши на кухню, підкручиш газ до жовтого полум'я, встромлюєш у вогонь руку... (за М. Еліаде, Рай недоступний через: 1) вогняне коло; 2) ангелів з вогняними мечами, які не пропускають грішників у Рай [5, с. 74]). Але ти не можеш цього побачити (глибокого лісу – Раю), бо вся твоя увага прикута до болю в руці (тобто до втрати) [6, с. 227].

Очевидно, материнство можна розцінювати як один із мотивів притулку, котрий не просто реалізує людину по-іншому та дає їй те щастя, в пошуках якого вона перебуває увесь час, а й є порятунком від реального світу, в якому перебуває постійно людина і не може віднайти себе, свою внутрішню сутність. Дитина для цієї жінки була не просто її частинкою, а внутрішньою сутністю, яка померла. Материнство у цьому контексті розцінюється як порятунок від самотності.

Для цих творів є характерним переважання мотиву пошуку прихистку від сучасного бездуховного і жорстокого світу. Суттєвим є і образ людини, котра відчужена від соціального світу, але вона не прагне подолати цей бар'єр, а навпаки – знайти нову альтернативу цьому світу, перейти в інший, більш захищений світ.

Таким чином, ідеостиль Галина Пагутяк вирізняється і тим, що письменниця актуалізує увагу також і на деструктивному мотиві «Раю», на його смертоносному, руйнівному аспекті, що руйнує конотативне значення про рай як ідилію. Можна стверджувати, що авторка реконструює універсальний архетип у новому ракурсі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Войтович В. М. Міфи та легенди давньої України / В. М. Войтович. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 392 с.
2. Голобородько Я. Irratio-world Галини Пагутяк / Я. Голобородько // Кур'єр Кривбасу. – 2008. – № 222/223. – С. 288. – 296.
3. Гребенюк Тетяна. Форми художньої умовності у прозі Галини Пагутяк : [текст] / Т. Гребенюк // Дивослово. – 2013. – № 6. – С. 43 – 47.
4. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник – довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 165 с.
5. Еліаде М. Міфи, сновидення, мистериї : [текст] / М. Еліаде ; [пер. с англ. М. Реф-бук]. – К. : Ваклер, 1996. – 288 с.
6. Пагутяк Г. В. Захід сонця в Урожі : [романи, повісті та оповідання] / Г. В. Пагутяк. – Львів : Піраміда, 2003. – 356 с.
7. Філософський енциклопедичний словник : [довідкове видання] / [ред. кол. В. І. Шинкарук, Є. К. Бистрицький, М. О. Булатов, А. Т. Ішмуратов та ін.]. – К. : Абрис, 2002. – 746 с.
8. Юнг К. Г. Архетип і символ / К. Г. Юнг. – М. : Академічний проект, 2001. – 244 с.

Анна АЛЬШИНА

ШВЕЙЦАРСЬКИЙ ВАРІАНТ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

(магістрантка факультету іноземних мов)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, професор Білоус О.М.

Варіантність – одна з особливостей мови. Суспільно-політичні та історичні фактори накладають свій відбиток на граматичний, лексичний, фонетичний рівень, змінюючи літературну мову, яку одночасно використовують кілька націй. В мовознавстві це називається «варіанти мови». Розглядаючи німецьку мову в цьому аспекті, виділяють окрім надрегіональної німецької мови, австрійський (*Österreichisches Deutsch*) та швейцарський (*Schweizerhochdeutsch*) національні варіанти. Концепцію поліцентризму розглядали такі сучасні вчені-мовознавці Н.А. Максименко [4], О.Ю. Барабаш [1], О.Я. Остапович [5], Г.В. Люшинська [3], Е.Я. Варениця [2], Зібенхаар [7], Вайлер [7] та ін.

Актуальність. Вивчення лише літературної німецької мови (Hochdeutsch) є недостатнім для ефективної комунікації на території Швейцарії, оскільки відмінні граматичні та лексичні особливості лежать в основі розмовної та літературної мови.

Об'єктом дослідження є швейцарський варіант німецької мови.

Предметом дослідження є аналіз лексичного та граматичного рівня швейцарського варіанту німецької мови.

Матеріалом дослідження є вибірка з 200 гельветизмів зі словника «Variantenwörterbuch des Deutschen».

Метою дослідження є вивчення особливостей функціонування національного варіанту німецької мови на території Швейцарії, а також аналіз лексичного та граматичного рівнів.

Відповідно до поставленої мети передбачається розв'язання наступних завдань:

- 1) визначити мовну ситуацію на території Швейцарії;
- 2) окреслити особливості швейцарського національного варіанту на лексичному рівні;
- 3) окреслити особливості швейцарського варіанту німецької мови на граматичному рівні.

Виклад основного матеріалу. В Швейцарії розмовляють чотири мовами: німецька мова поширена в Східній, Центральній та Південно-Західній Швейцарії, на французькій спілкується західна частина Швейцарії. Кордон між німецькою та французькою Швейцарією простягається приблизно в 30 кілометрах західніше від Берну з півночі на південь і ділить кантони Берн, Фрібург і Вале на німецькомовну та французькомовну частини. Двомовні міста Біль / Бьен і Фрібур / Фрайбург лежать на мовному кордоні. Італійська мова поширена в кантонах Тічино і Граубюнден, в якому три південні долини в різних місцевостях спілкуються ретороманською. Відповідно до опитувань 1990 року більшість населення (63,7%) говорить німецькою, 19,2% – французькою, 7,6% – італійською і ретороманською – 0,6%. 8,9%, говорять іншими мовами [8, 4]. Утворення варіантів мови є одним із часткових проявів загальної фундаментальної властивості мов – їх варіативності, що уможливорює функціонування мови як засобу людського спілкування, мислення, вираження і об'єктивізації проявів життя [1,1].

Національні варіанти являють собою особливі форми функціонування єдиної літературної мови у відповідності до умов, потреб та традицій нації – носіїв даної мови [3, 2].

В німецькомовній Швейцарії в структурі мови виділяються лише місцеві (кантональні) діалекти і літературна мова [2, 21]. Тож на території Швейцарії поширено 2 форми однієї мови: літературна мова (Schriftdeutsch, Hochdeutsch), а також швейцарсько-німецький діалект (Schwyzertütsch). Це в свою чергу призводить до розщеплення мов. Мовознавці використовують термін «диглосія». О. Швейцер розмежує поняття білінгвізму та диглосії, подаючи такі визначення: білінгвізм – дві мови, які співіснують паралельно, а диглосія – взаємодія двох різновидів однієї мови [6, 8–22].

Діалект – це розмовна мова для швейцарців. Він рідко використовується на письмі (переважно в листуванні та в газетних оголошеннях), проте має своєрідну орфографію. У писемному мовленні функцію національно-державного стандарту виконує «*Das Schweizer Hochdeutsch*» (який не слід плутати із «*Das Schweizer Deutsch*» – гібридом діалектів усного національного квазіваріанту) чи, коректніше кажучи «*Schriftsprache*». Це мова федеральних органів влади та загальнонаціонального законодавства, а також освіти усіх рівнів [5, 141].

Якщо в Німеччині чи Австрії літературна мова – мова вищих класів, то діалекти в Швейцарії – це момент, який вирізняє її від інших країн, і слугує в якості прояву демократичної традиції. На території німецькомовної Швейцарії професор звертатиметься до некваліфікованої робітниці німецькою, як і селянин до жінки пастора, оскільки для них дуже важливе взаємопорозуміння між німецькомовними швейцарцями [7, 12].

Швейцарський національний варіант німецької мови має цілий ряд особливостей у вимові, написанні, граматичному оформленні слів, словотворенні та фразеології, а також в лексичному складі [4, 33].

На лексичному рівні в швейцарському національному варіанті можна зустріти особливий шар лексики, який притаманний лише мові Швейцарії – гельветизми. Якщо говорити про розбіжності в лексиці, то треба відмітити в швейцарському варіанті слова-гельветизми як германські, так і запозичені:

• Давні загальнонімецькі діалекти, які збереглися тільки в алеманських діалектах: *Anken* (нім. *Butter*), *Wingert* (нім. *Weingarten*), *Stocken* (нім. *Stock*), *schaffen* (нім. *arbeiten*), *Gilet* (нім. *Weste*), *Anwohner* (нім. *Einwohner*), *Nachtessen* (нім. *Abendessen*), *währschaft* (нім. *gut, echt*), *krampfen* (нім. *schwer arbeiten*).

• Гельветизми, які відображають адміністративний устрій країни: *Schulgenosse* (нім. *Schullehrer*), *Fürsprech* (нім. *Anwalt*).

• Особливі швейцарські назви для приймання їжі: *Zmorgen*, *Znüni*, *Zmittag*, *Zvieri*, *Znacht*, *Rösti* (нім. *Bratkartoffeln*), *Schotte* (нім. *Quark*), *Nide* (нім. *Sahne*).

Цікавим явищем є семантичні гельветизми. Це нові лексико-семантичні варіанти багатозначних слів, які розвивалися в Швейцарії і не властиві другим регіонам. Наприклад: *Kleid* – «чоловічий одяг», *Knabe* – «холостяк», *manchmal* – «часто», *Tochter* – «дівчина взагалі», *Rock* – «жіноча сукня» тощо [4, 34].

В лексиці німецької мови Швейцарії широко представлені запозичення:

1) французькі слова, як правило, пишуться і вимовляються так, як в оригіналі. Швейцарський варіант має схильність довго зберігати запозичення в їх первісному виді, наприклад: *Fautenil* (нім. *Sessel*), *Coupe* (нім. *Abteil*), *Metier* (нім. *Beruf*), *Quartier* (нім. *Wohnviertel*). Запозичення з французької мови здебільшого характерні для побутових понять повсякденного життя, сфери обслуговування, торгівлі.

2) Слова-англіцизми зустрічаються рідко, але їх все ще можна зустріти в спортивній лексиці, мові преси, реклами. Наприклад: *office* – «бюро, службове приміщення» (швейц. «буфет») [4, 34].

Граматичні відмінності полягають в сфері числа і роду іменників, відмінюванні сильних дієслів, відміні деяких іменників, вживанні займенників та прийменників.

• Розбіжності в граматичному роді, напр. *die Photo* (нім. *das Photo*), іменники *Meter*, *Liter*, *Viertel* в швейцарському варіанті німецької мови чоловічого роду, а в літературній мові Німеччини – середнього.

• Деякі слова, які в німецькій літературній мові відносяться до сильної відміни, в швейцарському варіанті мають слабку відміну, наприклад: *der Stern*, *der Hahn* та ін.

• Розбіжності в утворенні множини іменників, наприклад: *die Seminarier* (нім. *die Seminare*), *die Resten* (нім. *die Reste*), *die Krägen* (нім. *die Kragen*).

• Відхилення від загальнонімецької мови зустрічаються у відмінюванні слабких (*geschumpfen* – нім. *geschimpft*), сильних (*ladest* – нім. *lädst*) і неправильних дієслів (*stund* – нім. *stand*), (*ward* – нім. *wurde*).

• Розбіжності з нормою у прийменників, а саме в керуванні дієслів:

<i>sich interessieren für (Akk)</i>	<i>sich interessieren nach (Dat)</i>
<i>wegen, während, trotz (Gen)</i>	<i>wegen, während, trotz (Dat)</i>
напр.: <i>wegen des Regens</i>	<i>wegen dem Regen</i>

über dem Walde

ob dem Walde

• В швейцарському варіанті не існує таких часових форм як *Präteritum* та *Plusquamperfekt* [4, 34].

Отже, сучасна німецька мова базується на використанні трьох варіантів німецької мови – власне німецького варіанту, австрійського та швейцарського. Офіційно в Швейцарії чотири державні мови – німецька, французька, італійська та напівмертва ретороманська. Зважаючи на таке різноманіття мов, не дивно, що навіть жителі Швейцарії з різних регіонів не завжди розуміють один одного. Швейцарський варіант має ряд відмінностей на всіх рівнях (фонетичному, лексичному та граматичному) від літературної німецької мови, оскільки мова спілкування в Швейцарії – діалект. Літературна мова використовується в школі, мас-медіа та офіційному діловодстві. Щодо відмінностей в лексичному складі, то тут представлений ряд гельветизмів, які відображають культурну специфіку (адміністративний устрій країни, їжа тощо). Зустрічаються запозичення через близьке сусідство з Францією, інколи використовуються англіцизми. На граматичному рівні вирізняється рід іменників, відміна іменників, керування дієслів, відмінюванні слабких, сильних і неправильних дієслів, а також непопулярність деяких часових форм минулого часу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Барабаш О.Ю. Лексико-семантичні особливості австрійського та швейцарського варіантів німецької мови [Текст] / О.Ю. Барабаш; наук. кер. Л.І. Дегтярьова // Перекладацькі інновації : матеріали Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, Суми, 25-27 листопада 2010 р. / Ред. кол.: С.О. Швачко, І.К. Кобякова та ін. — Суми : СумДУ, 2010. — С. 33-35.
2. Варениця Е.Я. Проблема диференціації національних мовних варіантів і територіальних діалектів // ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка. — Вип. 58. — 2011. — С. 21-23.
3. Люшинська Г.В. Наукові підходи до вивчення національних варіантів мови // Вісник Запорізького державного університету. — Вип. 3. — 2002. — С. 1-3.
4. Максименко Н.А. Австрійський та швейцарський варіанти німецької літературної мови // Вид-во ЧДУ ім. П. Могили. — Том 119. — Вип. 106. — Миколаїв, 2010. — С. 31-35.
5. Остапович О.Я. Мовно-гуманітарна політика як фактор європейської безпеки // Вісник інформаційно-аналітичного центру НАТО Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. — Вип. 3. — 2009. — С. 138-146.
6. Швейцер А. Д. Социолінгвистика / А. Д. Швейцер // Лингвистический энциклопедический словарь / ред. В. Н. Ярцева. — М. : Советская энциклопедия, 1990. — С. 481–482.
7. Siebenhaar B. Dialekt und Hochsprache in der deutschsprachigen Schweiz / Siebenhaar B., Wyler A. — Zürich : Pro Helvetia. — 1997. — 46 S.

Оксана БАУЛ

СУЧАСНА АВТОМАТИЗАЦІЯ ПЕРЕКЛАДУ

(магістрантка факультету іноземних мов)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, ст. викладач Стасюк Б.В.

Стаття присвячена висвітленню феномену машинного перекладу як процесу перекладу текстів з однієї оригінальної мови на іншу за допомогою спеціальної комп'ютерної програми; проаналізовано можливості машинного перекладу, охарактеризовано найпоширеніші комп'ютерні системи перекладу, визначено типові помилки, що виникають при машинному перекладі.

Ключові слова: машинний переклад, автоматизований переклад, комп'ютерний переклад.

Статья посвящена освещению феномена машинного перевода как процесса перевода текстов с одного оригинального языка на другой с помощью специальной компьютерной программы; проанализированы возможности машинного перевода, охарактеризованы наиболее распространенные компьютерные системы перевода, определены типичные ошибки, возникающие при машинном переводе.

Ключевые слова: машинный перевод, автоматизированный перевод, компьютерный перевод.

The article is devoted to highlight the machine translation phenomenon as translation process of texts from one on another by means of the special computer; machine translation possibilities are analyzed, the most known computer translation systems are characterized, the typical errors arising at machine translation are defined.

Keywords: machine translation, automatic translation, computer translation.

На сучасному етапі розвитку суспільства характерною ознакою є зростання ролі інформаційної сфери, що утворюється сукупністю суб'єктів інформаційної взаємодії, інформаційної інфраструктури та суспільних відносин у зв'язку з формуванням, передачею, розповсюдженням та зберіганням інформації, обміном останньої у суспільстві, що в свою чергу має великий вплив на розширення сфери автоматизованого перекладу.

За допомогою електронних ресурсів передача інформації з іноземної мови являє собою найостанніші розробки в сучасній практиці перекладу. Завдяки поглибленим дослідженням систем алгоритмів та встановленню лексичної еквівалентності на різних лексичних рівнях, автоматизований переклад вніс значний прогрес за останні роки.

З самого початку переклад виконував найважливішу соціальну функцію, роблячи можливим міжмове спілкування людей. Поширення письмових перекладів відкрило людям широкий доступ до культурних досягнень інших народів, зробило можливим взаємодію та взаємозбагачення літератур та культур [1].

XXI століття поставило нові завдання в комунікативному просторі людства. Сучасний рух інформаційних потоків не знає ні кордонів, ні часу, ні простору. У цьому невпинному обміні роль перекладу неухильно зростає. Відбувається процес порівняльних, контрастивних досліджень, здійснюваних методом перекладу. Відповідно, розширюється перекладацька методологія. До традиційних видів перекладу розвиток кібернетики та інформаційних технологій додав машинний переклад (МП), час широкого практичного використання якого настав з 1980-х років [2].

Дослідженням машинного перекладу займалися М. В. Кісіль [2], Ю. М. Марчук [3], І. І. Ревзін [6], В. А. Новиков [5] та інші науковці.

Актуальність дослідження обумовлюється бурхливим розвитком кібернетики, яка уможливила машинний переклад.

Метою написання даної статті стало вивчення автоматизованого перекладу як важливої складової інформаційного суспільства, аналіз основних проблем, пов'язаних з феноменом машинного перекладу та дослідження найпоширеніших комп'ютерних систем перекладу.

Об'єктом дослідження є спеціальні комп'ютерні програми, що дозволяють здійснювати машинний переклад, що будується на використанні машиною визначених і постійних для даного виду матеріалу відмінностей між словами і граматичними явищами різних мов. В даний час є досить широкий вибір пакетів програм, що полегшують працю перекладача, які умовно можна поділити на дві основні групи: електронні словники (electronic dictionary) і системи машинного перекладу (machine translation system) [1].

Предметом дослідження є стилістичні, граматичні та семантичні особливості машинного перекладу. Сьогодні програми-перекладачі вміють будувати осмислені фрази, і за останні кілька років якість перекладу значно покращилася. Однак комп'ютер ще погано розбирається в граматичних нюансах і жаргоні, тому його головне призначення – переклади ділових паперів, посібників, листів з електронної пошти, сторінок з мережі Internet (Web-сторінок).

Машинний переклад є одним з найвідоміших видів людської діяльності сьогодення. Не дивлячись на обмеження якості вихідного тексту, машинний переклад значно полегшує повсякденну перекладацьку роботу, прискорює та вдосконалює традиційний процес перекладу.

Проте, комп'ютер не розуміє певних мовних нюансів, натяків у тексті, того, що називається тонкою грою слів. Мислення як такого при машинному перекладі не відбувається: речення розчленовується на частини мови, в ньому виділяються стандартні конструкції, слова і словосполучення перекладаються за словниками, що знаходяться в пам'яті машини. Потім перекладені частини мови збираються за правилами іншої мови у речення.

Таким чином, результати машинного перекладу часто вимагають редагування. Нерідко систему машинного перекладу використовує як підмогу фахівець, якому необхідно швидко перекласти, наприклад, технічну документацію. Тоді проблема коректного вживання термінів вирішується сама собою.

На даний момент спостерігається новий прояв інтересу до систем машинного перекладу у зв'язку з розвитком мережі Інтернет. Мільйони людей, які володіють різними мовами, опинилися в єдиному інформаційному просторі. В мережі ключове місце займає англійська мова, але є користувачі, які нею не володіють, як, втім, є безліч Web-сторінок, написаних не англійською. Для полегшення перегляду сторінок Internet на незнайомій користувачеві мові з'явилися доповнення до браузерів, які здійснюють негайний переклад вибраних користувачем фрагментів Web-сторінки, що переглядається. Достатньо лише виділити частину тексту мишкою і перенести її на спеціальну панель або натиснути покажчиком на спеціальну кнопку меню. Прикладом такого перекладача є система Web Trans Site фірми Промт, створена на базі програми Stylus, яка підключається як до браузера Netscape Navigator, так і до браузера Microsoft Internet Explorer [7, с.82].

Одним зі способів комп'ютерного моделювання природної мови є системи програмного забезпечення перекладу – комп'ютерні програми, які використовуються для перекладу інформації з однієї природної мови іншою. Такі програми називають системами машинного перекладу [8].

Під системами машинного перекладу розуміють такий тип програмного забезпечення, який здійснює обробку та переклад тексту з однієї природної мови на іншу з максимальним збереженням змісту та структури оригіналу [4]. Проте робота алгоритму системи перекладу не підлягає прямому лінгвістичному аналізу, тому у прикладному мовознавстві предметом аналізу стають машинні переклади текстів [5].

Програми для перекладу діляться на програми-перекладачі (translation program) та словники (electronic dictionary). Словники також служать для перекладу тексту, але вони лише перекладають по одному слову. Може з'явитися враження, що перекладачі подібного плану дуже незручні в роботі: кожне слово потрібно копійко шукати за словником. Але, насправді, словники мають багато плюсів перед перекладачами. Якість самостійного перекладу тексту частіше буде вище, ніж результат, виданий програмою. Поверхнево знаючи іноземну мову, можна знаходити незнайомі слова.

Електронні словники мають ряд очевидних та істотних переваг у порівнянні зі словниками традиційними. До останнього часу єдиним їх недоліком було встановлення і використання на комп'ютері користувача. Однак цей недолік сьогодні усунуто внаслідок зростаючих темпів комп'ютеризації і появи он-лайн версії в Інтернеті.

Однією з найбільш явних переваг електронного словника є різке скорочення обсягу. На одному компакт-диску міститься інформація, яка зберігатиметься в декількох томах книжкового словника. Сучасні електронні словники не тільки значно перевершують за обсягом книжкові, а й знаходять шукане слово або словосполучення за кілька секунд.

Найголовніша перевага хороших електронних словників – одночасний пошук не лише за назвою словникової статті, а й за всім величезним обсягом словника, що просто нереально в паперовому варіанті. Такий пошук створює багатовимірний портрет слова, при цьому витягуються з словникової статті не тільки конкретні приклади його використання і стійкі вирази, в яких слово зустрічається, але і стають явними мовні закони, яким підкоряються правила словотворення.

Сьогодні програми-перекладачі вміють будувати осмислені фрази, тобто за останні кілька років якість перекладу значно покращилася. Однак комп'ютер все ще не так добре розбирається в граматичних нюансах і жаргоні, тому його головне призначення – переклад ділової документації, підручників, листів електронної пошти, Web-сторінок. Інше використання таких систем машинного перекладу – полегшення рутинної роботи перекладача, виконання чорнової роботи, яку можна легко редагувати.

До граматичних проблем перекладу можна віднести неправильне розпізнавання типів зв'язків між членами речення, що в свою чергу порушує порядок членів речення, заміна одного члена речення на інший, комп'ютерному перекладачеві досить складно дається розпізнавання родової та відмінкової форм.

До лексичних проблем, перш за все, відноситься неправильний принцип відбору словникових відповідників, повна або часткова непереказність, неправильний переклад термінології.

Одним з підходів до проблеми комп'ютерного перекладу є установка на використання максимально потужної універсальної мови змісту. У найперших системах реалізувався так званий «прямий» підхід до перекладу, в рамках якого, як уже зазначалося, всі виконані при перекладі операції пояснювались як процедури міжмовного переходу – перетворення тексту оригіналу в текст перекладу. Цей підхід вніс значний внесок як в теорію, так і в практику машинного перекладу.

Другий підхід хронологічно виник раніше першого. Цей підхід наполягає на існуванні проміжної мови і близько пов'язаний з ідеєю перекладацьких відповідностей на чисто мовному рівні. Методична суть цього підходу полягає у вивченні поведінки мовних одиниць, особливо у мовному контексті, в моделюванні володіння машиною «людської» мови, особливо це стосується процесу міжмовного перекладу, а також в переході від простого до складнішого.

Автори ранніх досліджень з машинного перекладу концентрували свою увагу на технічних проблемах розміщення в пам'яті комп'ютера великого словника та забезпеченні ефективного пошуку в ньому. Багато дослідників, таких, як Ю.М. Марчук [3], І.І. Ревзін [6] вважають, що програмне забезпечення для роботи з граматиною ґрунтувалося на тогочасній структурі мови в поєднанні з вигаданими на швидку руку правилами.

Сучасне становище машинного перекладу характеризується в деякій мірі злиттям двох, вище згаданих підходів. Але це не механічне об'єднання результатів, а злиття їх на основі нових моделей, створених на зверненні уваги безпосередньо до перекладацького аспекту володіння природною мовою.

Отже, поступовий розвиток технічних інновацій (значне розширення можливостей персональних комп'ютерів, розвиток глобальної комп'ютерної мережі Internet і засобів доступу до неї) додав новий стимул роботі з автоматизованого перекладу, залучили в дану галузь нові значні інвестиції й відзначилися серйозними практичними результатами – появою досить ефективних систем автоматизованого перекладу і комп'ютерних словників для роботи на персональному комп'ютері; створенням спеціальних засобів автоматизованого перекладу для роботи в мережі Internet, що забезпечують або переклад тестів на серверах відповідних компаній, або онлайнний переклад Web-сторінок.

Сам же переклад, який надають нам системи, можна використовувати лише при бажанні ознайомитися з інформацією, що доступна виключно іноземною мовою. Також ми дійшли висновку, що цей переклад не варто використовувати як повноцінний, тим паче, навіть розробники систем акцентують на цьому увагу. Для того, щоб перетворити отриманий переклад на якісний та адекватний, потрібно виконати постредагування, виправити лексичні та граматичні помилки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ванников Ю.В. Мовна складність тексту як фактор труднощів перекладу (Методичний посібник). – М.: Всесоюзний центр перекладів, 1988.
2. Кісіль М. В. До проблеми машинного перекладу // Актуальні проблеми соціальної комунікації : збірник матеріалів конференції. – Івано-Франківськ : В-во ІФНГУНГ, 2011. – С. 97 – 103.
3. Марчук Ю. М. Проблеми машинного перекладу / Ю. М. Марчук. – М.: Наука, 1983. – 112 с.
4. Особливості машинного перекладу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrbukva.net/page,4,116910-Osobennosti-mashinnogo-perevoda.html>
5. Новиков В. А. Трансфер в современных системах машинного перевода : дис. ... канд. филол. наук: 10.12.21 / Виктор Алексеевич Новиков. – М., 2000. — 194 с.
6. Ревзін І. І. Основи загального і машинного перекладу / І. І. Ревзін, В. Ю. Розенцвейг. – 1964. – 98 с.
7. Рейтблат А. І. Коментар в епоху інтернету // Новий літературний огляд. – М., 2004. – № 66. – С. 82–90.
8. Стахмич Ю. С. Адекватність та еквівалентність перекладу в контексті комп'ютерної лінгвістики / Ю. С. Стахмич // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка : [наук. журн.] / [відп. ред. Н. А. Сейко]. – № 66. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. – С. 235-238.

Анастасія БЕРЕЖНЬОВА-ЦАБІЙ

СЕМАНТИКА ІНФІНІТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ТЕКСТАХ ФЕНТЕЗІ

(магістрантка факультету іноземних мов)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Снісаренко І. Є.

Через двоїсту природу та непрозорість синтаксичної семантики інфінітив та інфінітивні конструкції викликають серед дослідників граматичних студій численні дискусії стосовно їх функціональних (Алейніков О. Г., 1982; Волкова О. О., 1965; Денисова В. С., 1961; Корнеєва О. О., 1958; Фадєєва І. Д., 1963; Снісаренко І. Є., 2001), семантичних (Мирошниченко М. В., 1968; Хименко В. В., 1984; Kjellmar G., 1975) та структурних (Bennett W., 1991-93; Smart W. K., 1946; Watts R. J., 1983) характеристик. Однак, не дивлячись на таке різнопланове дослідження інфінітивних конструкцій, функціонування цих одиниць у текстах фентезі як засіб досягнення ефекту «фентезі» залишається недостатньо висвітленим. Цим і визначається **актуальність** нашої розвідки.

Метою статті є з'ясування семантичних особливостей інфінітивних конструкцій у текстах фентезі, що конкретизуються у таких **завданнях**: 1) систематизувати підходи до визначення лексико-семантичних груп дієслів, які використовуються у поєднанні з інфінітивом; 2) визначити лексико-семантичні групи дієслів, що використовуються у поєднанні з інфінітивом, найбільш уживані у текстах фентезі; 3) з'ясувати і описати семантичні особливості інфінітивних конструкцій у англійських текстах фентезі.

Об'єктом дослідження є інфінітивні конструкції у текстах фентезі.

Предметом дослідження є семантика інфінітивних конструкцій в англійських текстах фентезі.

Матеріалом дослідження слугували інфінітивні конструкції, відібрані для дослідження методом суцільної вибірки з 287 сторінок фантастичного роману Дж. Р. Р. Толкіна «The Hobbit». Загальна кількість відібраних одиниць становить 945.

Для досягнення поставленої мети й вирішення поставлених завдань у роботі комплексно використовуються такі **методи**: метод лінгвістичного спостереження, який передбачає безпосереднє дослідження явища у тексті; описовий метод, який є основою для комплексної репрезентації отриманих результатів; метод кількісних підрахунків, яким послуговуємось для підтвердження об'єктивності одержаних результатів, а також метод індуктивного, дедуктивного та контекстологічного аналізу.

Іменне походження інфінітива, специфічні, не властиві фінітним формам дієслова сполучуванісні характеристики зумовили розбіжність точок зору стосовно частиномовного статусу цієї лінгвістичної категорії. Послідовне заперечення дієслівного статусу інфінітива характерне для концепції Д.Лайтфута [6, с. 186-199], який розглядав цю категорію в історичному аспекті. Інфінітив був виділений з категорії дієслова в самостійну категорію І.Ф. Калайдовичем [2, с. 163], І.Р.Вихованцем [1, с. 80-81] і окремими представниками Фортунатівської школи. Згідно з концепцією О.С.Мельничука [3, с. 151] і О.О. Потебні [5, с. 341], інфінітив остаточно втратив свою іменну природу і набув властивості дієсловом здатності підпорядковувати собі прямі додатки.

Теза про дієслівний категоріальний статус інфінітива здається нам слушною, адже основними ознаками, які зближують інфінітив з фінітним дієсловом, є універсальність утворення віддієслівної кореневої морфемі, єдність лексичного значення та керування залежним членом.

Систематизація парадигми дієслів, які репрезентують фрази і конструкції з інфінітивом, відбувається шляхом об'єднання їх в «лексико-семантичні групи» (ЛСГ) [Степанова, Шрамм, 1980]. Під час стратифікації дієслів у поєднанні з інфінітивами ми послуговувались фактичним матеріалом, який ми зібрали під час дослідження (945 прикладів), а також з найбільш авторитетних лексикографічних джерел шляхом зіставлення словникових статей з дефініціями дієслова. Під час дослідження нами використовувались такі сучасні англійські словники, як Longman Dictionary of Contemporary English sixth edition; Longman Language Activator second edition; Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English (ninth edition), в яких представлена найбільш повна, послідовна семантична класифікація дієслів, що відповідає актуальним потребам англійської мови XXI ст. В основу нашого дослідження покладено класифікацію Михайловської І. М., що виділяє 7 лексико-семантичних груп дієслів, які використовуються у поєднанні з інфінітивами: 1) дієслова дії, 2) дієслова мовлення, 3) дієслова стану, 4) дієслова розумової діяльності, 5) дієслова руху, 6) дієслова фізичного сприйняття, 7) дієслова володіння [4, с. 10].

Аналіз фактичного матеріалу дозволив нам розширити класифікацію Михайловської І. М. відповідно до кількості досліджуваного нами матеріалу. Основою для віднесення дієслів до тієї чи іншої лексико-семантичної групи є а) наявність у семантиці дієслова категоріального значення дієслівності; б) наявність лексичного оточення, яке дозволяє з максимальною точністю систематизувати групи дієслів; в) частота використання лексичних одиниць у складі інфінітивних структур. Під час аналізу фактичного матеріалу було виділено 7 лексико-семантичних груп: 1) дієслова дії, 2) дієслова стану (включно з дієсловами емоційного стану), 3) дієслова бажання і наміру, 4) дієслова дозволу і примусу, 5) дієслова розумової діяльності, 6) дієслова руху, 7) дієслова мовлення, 8) дієслова фізичного сприйняття (див. таблицю 1).

Варто зазначити, що Михайловська І. М. дійшла до висновку, що в англійській художній прозі найбільш поширеними лексико-семантичними групами дієслів, які використовуються у поєднанні з інфінітивами є такі: 1) дієслова дії, 2) дієслова мовлення, 3) дієслова стану. Ми маємо на меті довести, що у зв'язку зі специфікою жанру фентезі, найбільш уживаними лексико-семантичними групами дієслів, які використовуються у поєднанні з інфінітивами є дієслова дії, стану (особливо емоційного) та бажання і наміру.

Лексико-семантична група дієслів дії. Найбільш численна група дієслів, які використовуються у поєднанні з інфінітивом (37,5% від загальної кількості прикладів – 352 випадки використання з 945 наявних у тексті). Аналіз фактичного матеріалу доводить, що ядром лексико-семантичної групи дієслів дії у поєднанні з інфінітивом є дієслово *to begin*, яке є найбільш уживаним у досліджуваному матеріалі (136 прикладів (39%) у цій лексико-семантичній групі). Наприклад:

1. *Then he took out his morning letters, and begin to read, pretending to take no more notice of the old man.*

Наступними за кількістю використання у поєднанні з інфінітивом є дієслово *to dare* – 46 випадків використання (13%) і дієслово *to try* (38 випадків - 11%). Така кількість використання цих дієслів пояснюється жанром досліджуваного тексту. Для жанру фентезі характерна розповідь про пригоди, про досягнення мети, тому дієслова *насмільюватися* і *намагатися* є важливими компонентами цього жанру.

2. *I tried to save your father, but it was too late.*

Частоту використання інфінітивів у постпозиції до інших дієслів дії (37%) можна розподілити у такий спосіб: *to manage* (4%), *to help* (3%), *to leave* (3%), *to send* (2%), *to get ready* (2%), *to venture* (2%), *to fight* (2%), *to wake* (2%), *to fail* (2%), *to pinch* (2%), *to bring* (2%), *to meet* (2%), *to proceed* (2%), *to invite* (2%), *to scramble*, *to seek*, *to escape*, *to imitate*, (кожен з яких становить трохи більше ніж 1 відсоток, разом вони складають 5%).

3. *“Come along in, and have some tea!” he managed to say after taking a deep breath.*

Лексико-семантична група дієслів бажання і наміру. Ця група є однією із найбільших і охоплює 214 прикладів, тобто 23 % усього досліджуваного матеріалу. Після дослідження фактичного матеріалу ми дійшли до висновку, що ядром цієї лексико-семантичної групи є дієслово *to want*, яке становить 42 % лексико-семантичної групи бажання і наміру, тобто 90 прикладів і може поєднуватися як з власне інфінітивом так і з інфінітивними конструкціями. Наприклад:

4. *He had decided that he was not quite his sort, and wanted him to go away.*

Наступними за кількістю використання у поєднанні з інфінітивом є дієслова *to wish* – 34 випадки використання (16%) і *to mean* (30 випадків - 14%). Слід зазначити, що дієслово *to mean* ми віднесли саме до цієї групи, тому що у фантастичному романі «Хобіт» у поєднанні з інфінітивами воно використовується лише у значенні *мати намір*.

5. *Then something Tookish woke up inside him, and he wished to go and see the great mountains, and hear the pine-trees and the waterfalls, and explore the caves, and wear a sword instead of a walking-stick.*

28% (60 прикладів), що залишилися, можна розподілити між іншими дієсловами бажання і наміру наступним чином: *to be likely* (12%), *to incline* (10%), *to be willing* (4%), *to plan* (2%), *to intend* (2%), *to hope* (2%), *to refuse* (1%), *to agree* (1%). Слід зазначити, що дієслова *to be likely* і *to incline* (у пасивному стані), які разом становлять 22% лексико-семантичної групи дієслів бажання і наміру, використовуються у поєднанні з інфінітивними конструкціями, а саме з суб'єктивним інфінітивним зворотом.

6. *Though they are a grim folk, they are not likely to overcome the host that besets you; and even if they did so, what will you gain?*

Лексико-семантична група дієслів стану. У досліджуваному матеріалі ця група функціонує у поєднанні з інфінітивними конструкціями, а саме з суб'єктивним інфінітивним зворотом і становить 12% від загальної кількості прикладів, а саме 113 випадків використання. Ядром цієї групи є дієслово *to seem*, яке становить 81% досліджуваного матеріалу (92 приклади).

7. *Thorin wielded his axe with mighty strokes, and nothing seemed to harm him.*

Інші дієслова лексико-семантичної групи, які використовуються у поєднанні з інфінітивами, становлять лише 18% від загальної кількості, тобто 21 приклад. Це такі слова, як *to appear* (4%), *to remain* (4%), *to pretend* (4%), *to stay* (2%), *to prove* (2%), *to turn out* (2%).

8. *"That remains to be seen," said Gandalf.*

Аналіз досліджуваного матеріалу дозволив виділити у рамках лексико-семантичної групи дієслів стану **лексико-семантичну групу дієслів емоційного стану**, яка становить 7,5 % досліджуваного матеріалу і представлена 71 прикладом. Аналіз фактичного матеріалу дозволяє зробити висновок, що ядром лексико-семантичної групи дієслів емоційного стану у поєднанні з інфінітивом є дієслово *to like*, яке є найбільш уживаним порівняно з іншими дієсловами цієї групи (20 прикладів – 28%).

9. *You will notice already that Mr. Baggins was not quite so prosy as he liked to believe, also that he was very fond of flowers.*

Також цю групу представляють такі дієслова як *to bother*, *to be pleased*, *to be glad*, *to be sorry* (кожне по 9%), *to be afraid*, *to be relieved*, *to be anxious*, *to be overjoyed*, *to be eager*, *to prefer*, *to hate*, *to care*, *to bother* (по 4% кожне). Наприклад:

10. *All the same I am pleased to find you remember something about me.*

Лексико-семантична група дієслів дозволу і примусу. Дієслова цієї групи використовуються з інфінітивними конструкціями, а саме з об'єктивним, а іноді й з суб'єктивним інфінітивними зворотами. Лексико-семантична група дієслів дозволу і примусу становить 6 % досліджуваного матеріалу (60 прикладів). Ядром цієї групи є дієслово дозволу *to let* (48 прикладів, 80% усіх дієслів групи). Варто зазначити, що з цим дієсловом використовується інфінітив без частки *to* (*bare infinitive*).

11. *Take them away to dark holes full of snakes, and never let them see the light again!*

Частоту використання інших дієслів дозволу і примусу у поєднанні з інфінітивними конструкціями (20%) можна розподілити наступним чином: *to allow* (10%), *to make* (7%), *to force* (3%). Слід зазначити, що дієслово *to make* використовується з інфінітивом без частки *to*, в той час коли *to allow* і *to force* використовуються в поєднанні з інфінітивом з часткою *to*. Наприклад:

12. *This time he was allowed to climb on to an eagle's back and cling between his wings.*

Лексико-семантична група дієслів розумової діяльності. Дієслова розумової діяльності, які вказують на ментальну діяльність і позначають пізнавальну інформацію, представлені у нашому фактичному матеріалі такими дієсловами: *to expect*, *to think*, *to know*, *to forget*, *to decide*, *to suppose*, *to remember*, *to wonder* і складають 4% від загальної кількості прикладів (40 прикладів з 945).

Із цієї групи з інфінітивом найчастіше використовуються дієслова *to expect*, *to know*, *to forget* (65%).

13. *Yer can't expect folk to stop here for ever just to be et by you and Bert.*

Дієслова *to decide*, *to suppose*, *to remember*, *to wonder*, *to think* у поєднанні з інфінітивом рівномірно представлені у цій групі і складають 35%.

14. *They too think to find amends from your treasure, whether you are alive or dead.*

Аналіз дієслів цієї лексико-семантичної групи виявив, що найчастіше вони використовуються зі звичайним інфінітивом, нами було помічено лише 2 приклади використання дієслів з інфінітивними конструкціями, а саме з об'єктивним інфінітивним зворотом. В обох випадках об'єктивний інфінітивний зворот стоїть у постпозиції дієслова *to expect*.

Лексико-семантична група дієслів руху. Аналіз 48 прикладів (5% загальної кількості) дозволив зробити висновок, що найчастіше у поєднанні з інфінітивом використовуються такі дієслова руху, як *to go* і *to come*, які є ядром семантичного поля цієї групи і становлять 83% цієї лексико-семантичної групи.

15. *Your father went away to try his luck with the map after your grandfather was killed; and lots of adventures of a most unpleasant sort he had, but he never got near the Mountain.*

Частота використання інфінітива з іншими дієсловами руху (*to leap*, *to jump*, *to move*, *to stride*) становить лише 17% лексико-семантичної групи цих дієслів.

Лексико-семантична група дієслів мовлення. Аналіз фактичного матеріалу дозволив зробити висновок, що інфінітив у поєднанні з дієсловами мовлення складає 4% загальної кількості інфінітивів – 38 приклади. Ця лексико-семантична група представлена такими дієсловами мовлення, як *to tell*, *to promise*, *to order*, *to advise*, *to ask*, *to bid*, *to warn*, *to say*, *to beg* майже в однаковій кількості.

16. *The prisoners were brought before him; and though he looked grimly at them, he told his men to unbind them, for they were ragged and weary.*

Варто зазначити, що 100 % проаналізованого матеріалу складають інфінітивні конструкції, а саме об'єктивні інфінітивні звороти.

Лексико-семантична група дієслів фізичного сприйняття. За допомогою дієслів цієї групи автор підкреслює результат сприйняття об'єктів дійсності. Аналіз фактичного матеріалу виявив, що єдиним дієсловом цієї групи, яке використовується у поєднанні з інфінітивом, є дієслово *to see*.

17. *He saw him fall in battle with the men of Esgaroth the third night back from now at the rising of the moon.*

Загалом, ця група дієслів складає менше 1% загальної кількості інфінітивів. Фактичний матеріал, який був нами проаналізований засвідчує, що дієслово *to see*, яке представляє усю групу дієслів фізичного

сприйняття, поєднується лише з інфінітивними конструкціями, а саме з суб'єктивним і об'єктивним інфінітивними зворотами в однаковій кількості.

Таблиця 1

Лексико-семантичні групи дієслів, які використовуються у поєднанні з інфінітивом

№	Назва лексико-семантичної групи	Частота у тексті		Приклади інфінітивів
		абс.	відн. %	
1	Лексико-семантична група дієслів дії	352	37,5%	Then he strode away, just about the time when Bilbo was finishing his second cake and <u>beginning to think</u> that he had escape adventures very well.
2	Лексико-семантична група дієслів бажання і наміру	214	23%	It <u>meant to kill</u> him.
3	Лексико-семантична група дієслів стану (включно з дієсловами емоційного стану)	184	19,5%	Thorin wielded his axe with mighty strokes, and <u>nothing seemed to harm</u> him.
4	Лексико-семантична група дієслів дозволу і примусу	60	6%	The washing-up was so dismally real that <u>Bilbo was forced to believe</u> the party of the night before had not been part of his bad dreams, as he had rather hoped.
5	Лексико-семантична група дієслів руху	48	5%	Then he thought the time <u>had come to ask</u> something hard and horrible.
6	Лексико-семантична група дієслів розумової діяльності	40	4%	In despair and not <u>knowing</u> what else to do, poor little Bilbo caught hold of it and was pushed over the edge with it.
7	Лексико-семантична група дієслів мовлення	38	4%	You <u>asked me to find</u> the fourteenth man for your expedition, and I chose Mr. Baggins.
8	Лексико-семантична група дієслів фізичного сприйняття	9	1%	About midday the banners of the <u>Forest and the Lake were seen to be borne</u> forth again.
Усього		945	100%	

Отже, проаналізувавши 945 інфінітивних конструкцій, ми дійшли висновку, що наша гіпотеза щодо переваги лексико-семантичних груп дієслів дії, стану, а також бажання і наміру у поєднанні з інфінітивами підтвердилася. Це пояснюється такими характерними рисами жанру фентезі, як пригодницька основа та яскрава емоційна забарвленість.

Наведений у роботі аналіз інфінітивних конструкцій у текстах фентезі не є вичерпним. Перспективним вбачається аналіз модальних характеристик та прагматично-комунікативних функцій інфінітивних конструкцій у текстах фентезі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – К.: Наук. думка, 1988. – 256 с.
2. Калайдович І. Ф. Грамматика російського мови / І. Ф. Калайдович – М., 1834. – 219 с.
3. Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення / Олександр Савич Мельничук. – К.: Наукова думка, 1966. – 324 с.
4. Михайловская И. Н. Синтактико-семантические и коммуникативно-прагматические характеристики независимого инфинитива в художественном дискурсе современного английского языка: : автореф. дисс. канд. филол. наук: 10.02.04 "Германские языки" / И. Н. Михайловская – Пятигорск, 2010. – 25 с.
5. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике / А. А. Потебня. – М.: Гос. уч.-пед. изд-во Мин-ва просвещ. РСФСР, 1958. – Т. 1-2. – 536 с.
6. Lightfoot D. W. Principles of Diachronic Syntax / David Lightfoot. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1979. – 429 p.
7. Tolkien J. R. R. The Hobbit, or There and Back Again. – L.: HarperCollins Publishers, 1993. – 287 p. – джерело ілюстративного матеріалу.

Лілія БІЛЯЄВА

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СУБСТАНДАРТНОЇ ЛЕКСИКИ В АУДІОВІЗУАЛЬНОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ БРИТАНСЬКОГО ТЕЛЕСЕРІАЛУ "MISFITS" («ПОКИДЬКИ»))

(магістрантка факультету іноземних мов)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Бондаренко К. Л.

Під час комплексного дослідження загальнонаціональної мови найбільш поширеним є поділ на протиставлення двох підсистем: стандарт та субстандарт [2], [4]. Вивчення субстандартної лексики належить до доволі складних задач, адже думка мовознавців та інших дослідників щодо природи, структури,

функцій та місця мовного субстандарту в суспільстві неоднозначна. Під час вибіркового вивчення виключно стандарту відбувається неминуче перекидання реальної картини сучасного стану мови та її розвитку. Так, Л. О. Ставицька вважала, що «лінгвіст має вивчати мову не такою, якою вона начебто мусить бути, а такою, якою та є насправді» [15, с.10].

Дослідження субстандартної лексики відображені у роботах Л. О. Ставицької, К. Л. Бондаренко, В. О. Хом'якова, Л. Клепуц та інших. Мало дослідженим залишається питання про переклад субстандартної лексики, теоретична база якого не є достатньо розробленою. Зважаючи на широку розповсюдженість та популярність аудіовізуальної продукції в усьому світі, аудіовізуальний переклад як одна із наймолодших галузей перекладознавства є предметом дослідження багатьох сучасних досліджень. Зокрема, аудіовізуальний переклад досліджується в роботах Н. В. Розумєнко, Н. О. Шубенко, Х. Діас Сінтас, Д. Чіаро, П. Забалбеаскоа та інших. Актуальність дослідження зумовлюється зацікавленістю мовознавців питанням систематизації наявних знань з теорії мовного субстандарту та відсутністю теоретичних положень про субстандарт в аудіовізуальному перекладі, розробка яких сприятиме створенню теорії в цій галузі.

Мета статті – визначити особливості перекладу субстандартних одиниць в аудіовізуальному тексті.

Об'єктом дослідження є субстандартні одиниці, а **предметом** вивчення є функції субстандартних одиниць в аудіовізуальному тексті та перекладацькі рішення під час перекладу субстандартних одиниць українською мовою, встановлення яких дає можливість виявити особливості перекладу субстандарту в аудіовізуальному тексті.

Матеріалом дослідження було обрано перший сезон британського телесеріалу “Misfits” (текст оригіналу) та його український переклад «Покидьки» (текст перекладу). Загалом матеріалом слугували шість серій тривалістю близько 50 хвилин кожна, з яких вилучено 271 випадок вживання субстандарту.

У Словнику лінгвістичних термінів Т. В. Жеребило субстандарт визначається як периферійний мовний континуум [11]. Субстандартом слід вважати всі мовні форми, що лежать поза стандартом, неунормовані, нелітературні, некодифіковані у словниках (лише у вузько тематичних словниках, наприклад, словник сленгу, жаргонізмів тощо) елементи. Питання про так звану «неприйнятність» субстандартних одиниць сьогодні є достатньо дискусійним [5, с. 107]. Практика на відміну від теорії демонструє протилежні тенденції, а саме стрімке проникнення субстандарту до всіх сфер комунікації, що суперечить загальноприйнятому уявленню про концентрацію субстандарту на рівні міжособистісного спілкування [14, с. 394].

Якщо використання стандарту характеризує носія як освіченого та культурного, то можна припустити, що субстандарт може слугувати характеристикою неосвіченості та низької моральності носія, що пояснює це поняття лише з однієї перспективи та може призвести до однозначно негативного сприйняття ролі субстандарту в мові як явища, від якого слід очищати мову, що може стати на перешкоді до розробки всеохоплюючої лінгвістичної теорії. Ця думка спростовується Л. О. Ставицькою, яка вважала, що не всі підсистеми субстандарту однаковою мірою можуть свідчити про неосвіченість чи брак мовної культури, вони використовуються носіями мови свідомо через іронічне, сміхове начало, закладене у цій лексиці, а також звертає увагу на те, що субстандарту характерний лаконізм та експресія, які є необхідними для висловлення емоцій. Так, субстандарт є органічною частиною мови, яка поєднується із народним здоровим глуздом, що виражається в сміховій культурі, в «раблезіанстві» [16, с. 22].

У низці наукових досліджень відзначається, що кінець ХХ ст та початок ХХІ ст. ознаменувався масовим проникненням субстандартних одиниць в художню літературу, публіцистику та теле- та радіомовлення.

На думку Д. М. Шмельова, свідоме вживання субстандарту «має різну обумовленість і різну спрямованість в розмовній мові, з одного боку, і в художній – з іншого. У першому випадку при цьому відіграють роль переважно експресивні мотиви, у другому – експресивно-характерологічні» [17]. На думку Л. Клепуц у художніх текстах можна прослідкувати такі функції ненормативної лексики: натуралістична, протиставлення високій культурі, мовної емансипації, експресивна, словесної карнавалізації, ігрова, демонстрація розкутості, наративна, стилетворча [5, с. 108].

Глобальними функціями субстандарту в художніх текстах, на нашу думку, є характерологічна, експресивно-емоційна, натуралістична. Характерологічна функція полягає у передачі додаткової інформації про хронотоп події, соціальний стан, професію та інші важливі характеристики дійової особи. Емоційно-експресивна функція дозволяє змалювати весь спектр переживань та емоцій персонажа, підсилює інші елементи висловлювання, слугує тлом для іронії, гумору, сатири тощо. Натуралістична функція полягає у тому, що мовлення героїв не сприймається штучним та відірваним від реальності, а є відзеркаленням справжньої живої мови.

Аудіовізуальний продукт належить до системи ЗМІ, а тому до його дослідження можуть застосовуватись надбання медіалінгвістики. Основною категорією медіалінгвістики є медіатекст, який на відміну від традиційного лінійного тексту, характеризується об'ємністю та багаточасовістю [3, с. 38].

За формою існування медіатексти класифікують на друковані, аудійні та аудіовізуальні. Останні за використання аудіо- та відеорядів створюють багаторівневе утворення, в межах якого з'являються поєднані контексти значень, що утворюють цілісну структуру. [18, с.2].

Аудіовізуальний переклад належить до так званого «обмеженого» перекладу, тобто робота перекладача ускладняється наявністю невербальних елементів в оригіналі та необхідністю синхронізувати їх із текстом перекладу, що накладає низку обмежень на кінцевий текст перекладу. Такий переклад відрізняється від

перекладу інших форм комунікації та від власне перекладу, який має справу виключно з вербальними елементами.

Аудіовізуальний переклад – це міжмовна передача вербальної мови, яка передається та сприймається візуально та акустично переважно за допомогою електронного пристрою (екрану). Переважна частка робіт та власне перекладів аудіовізуальних текстів присвячені продуктам кінематографу, телебачення, відео та DVD [19, с.141]. До різновидів аудіовізуального перекладу належать субтитрування, дублювання та закадровий переклад [1, с.205] або супроводження голосом за кадром [9, с.120] (voice-over), кожен з яких по-різному трансформує текст оригіналу [9, с.120].

Перекладний телесеріал як об'єкт лінгвістичного дослідження – складна система уявлень та знань, які важливі для розуміння повідомлення іншомовного оригіналу. Однією з ключових проблем перекладу телесеріалів є відтворення особливостей певної культури, адже у телесеріалі, окрім мовного оформлення іноземною мовою, ще закладена сукупність уявлень носіїв цієї мови про навколишню дійсність як цілісний глобальний образ світу. Таким чином, можна говорити про те, що телесеріал, як і більшість інших аудіовізуальних продуктів, можна розглядати як відображення та зріз певної лінгвокультури.

Телесеріал “Misfits”, який було обрано матеріалом дослідження, є носієм зразків сучасної мови молоді у Великобританії, зокрема, сучасної субстандартної лексики. “Misfits” – британський молодіжний телесеріал у жанрі фентезі, прем'єра якого відбулась у 2009 р. Українською мовою серіал було озвучено студією «Омікрон» на замовлення UA Team.tv у 2011 р.

Дія серіалу відбувається у вигаданому районі Лондона – Вертемі. Головні герої – п'ятеро 20-ти річних правопорушників, яких відправили на громадські роботи за скоєння дрібних злочинів. Всі герої уособлюють різні характери, які не мають нічого спільного, що призводить до постійних конфліктів, чвар та бійок. Проте невдовзі їх об'єднує подія – шторм, який наділив їх надприродними здібностями.

Серіал має вікове обмеження 18+, що для нашого дослідження, в першу чергу, виявляється на лексичному рівні, а саме – можна виокремити наявність нецензурної лексики, жаргону, вульгаризмів, сленгу, пейоративної лексики, просторіччя. Використання субстандартної лексики слугує яскравою характеристикою персонажів, а тому має зберігатися у перекладі.

Окремої уваги заслуговує мова однієї із головних героїнь телесеріалу Келлі. В оригіналі її вимова та манера говорити настільки специфічна, що спочатку викликає непорозуміння навіть у її однолітків, інших головних героїв, що проілюстровано у наведеному нижче уривку з їх першої розмови.

Kelly: What makes you think you are better than us? - А ти чо думаєш лучче за другіх?

Nathan: What is that accent? - Що це за мова?

Kurtis: Is that for real? - Ту це серйозно?

Kelly: What, are you trying to say something? - Хочеш щома сказать – гавари.

Nathan: That's just a noise. Are we supposed to be able to understand her? - Це... це просто шум. Як ми маємо її розуміти?

Із наведеного вище уривку можна зробити висновок, що вимову героїні важко сприймати людям, які не належать до угруповання чавів, а тому Нейтан порівнює її із шумом.

Персонаж Келлі – стереотипний чав. Чав (англ. *Chav* /'tʃæv/) — принизливе прізвисько певної групи молоді у Великобританії. «Чавами» найчастіше називають білих підлітків, вихідців з робочих сімей, які виокремлюються антисоціальною, агресивною поведінкою і яких нерідко притягають до відповідальності через вживання алкоголю, наркотиків, причетність до бійок та інших правопорушень. Для мовлення чавів, яке має назву Chavanes, характерні такі специфічні ознаки як інвективність, вживання жаргону, значної кількості скорочень, що слугує засобом групової ідентифікації [8, с.131].

Під час роботи над перекладом мовлення Келлі перед тлумачами постала задача передати явище-реалію, яке відсутнє у мові перекладу, що вимагало нестандартних рішень. В українському перекладі Келлі заговорила українсько-російським суржиком. Використання такого перекладацького прийому є влучним рішенням, адже дозволяє виокремити мовлення цієї героїні від мовлення інших героїв, що відповідає інтенції оригіналу. За збігом обставин суржик в Україні має ще одну спільну рису із мовленням чавів у Великобританії: обидва мовні явища локалізуються переважно на околицях міст й у провінційних містечках та є свідченням недостатньої освіченості їх носіїв [7, с.26]. Таким чином, незважаючи на відсутність відповідної субгрупи в українському суспільстві, перекладачі серіалу знайшли варіант заміни, який має аналогічний вплив на українського глядача.

Проте, обравши такий варіант перекладу, перед перекладачами постало інше питання, чи зберігати номінацію «чав», коли герої серіалу зневажливо називають так Келлі. Якщо в британському суспільстві це поняття закріплено у свідомості носіїв і несе в собі негативні конотації, то на українського глядача воно не мало б відповідного впливу.

Під час перекладу ЛО *chav* жодного разу не було використано відповідник *чав*. Серед варіантів, обраних перекладачами, є наступні: *лохівня*, *лоховка*, *шмара*, *бидло*.

She's such a chav. – Вона така лохівня.

Shut up you chav. – Завались, лоховка.

Oh my God I'm thinking about shagging a chav. – О Боже, я хочу натягнути цю шмару.

I was a horrible chav. - Я вела себе як бидло.

Щоб порівняти значення обраних ЛО як варіантів перекладу, ми звернулись до декількох тлумачних словників жаргонної лексики та сленгу, тому що наразі наявні словники не охоплюють усіх ЛО, які нам необхідні для аналізу. Отже, *шмара* -1) -крим., мол.; зневажл. Жінка легкої поведінки; повія. 2) крим., мол.

Дівчина, жінка [13]. Значення ЛО *лохівня* і *лоховка* у словниках не відображено, що можна пояснити тим фактом, що мова постійно зазнає змін і розвитку і будь-який словник є застарілим з огляду на цей факт. Проте очевидно, що ці ЛО утворені від спільнокореневого *лох*, значення якого зафіксовано у словнику – 1. *крим.*; *зневажл.* Жертва злочину; потенційна жертва злочину, 2. *мол.*, *крим.*; *зневажл.* або *лайл.* Тюхтій, роззява; некмітлива людина. 3. *мол.* Некультурна, обмежена, позбавлена смаку людина. 4. *мол.* Провінціал. [12]. *Бидло* – людина низької духовної культури, погано вихована [11].

Усі з використаних у перекладі ЛО на позначення поняття *chav* мають дотичні значення, хоча й не можуть слугувати повними еквівалентами. Їх використання не змінило інтенцію оригіналу, а саме вираження зневаги до героїні-представниці субгрупи чавів, але й не викликає відчуження в українського глядача через використання незнайомих його культурі реалій, а тому є виправданою перекладацькою заміною, яку також можна вважати адаптацією.

Повсякчасне вживання лайливої лексики є іншою рисою, притаманною матеріалу дослідження. Серед сумарного виявленого субстандарту, лайлива лексика займає найбільшу частку.

Згідно із дослідженням Ю. С. Масель, непристойними (нецензурними) слід вважати 7 лексем англійської мови, а саме: *shit*, *piss*, *fuck*, *cunt*, *sucker*, *motherfucker*, *tits* [6, с.3]. З огляду на те, що герої «Покидьків» – молоді правопорушники, не дивно, що майже всі перераховані ЛО зустрічаються у нашому матеріалі за виключенням *motherfucker* та *sucker* (*sucker* не виявлено, але наявна його основа *suck*).

Найбільш поширеною зі списку зазначених лексем за кількістю прикладів вживання у нашому матеріалі виявилась ЛО *fuck*, а також її деривати *fucking*, *fucked* та стійкі вирази з цим елементом.

Open the fucking door! - Відкривай ці **довбані** двері!

Fucking prick - **Грьобаний** дибіл

That fucking storm - Той **сраний** шторм

Who are you fucking winking at? - **Чо ти, блін, моргаєш?**

This is so fucking romantic. - Це **триндець** як романтично.

Зважаючи на високу експресивність та навіть табуйованість лексеми *fucking*, серед усіх використаних варіантів перекладу один можна віднести до категорії табу – *сраний*, адже тема випорожнень людського тіла належить до цієї категорії у більшості культур. Інші варіанти перекладу хоча і належать до субстандарту, проте мають нижчий рівень експресії. ЛО *блін* та *триндець* є розмовними евфемізмами. Отже, можна зробити висновок, що хоча такий переклад не можна назвати таким, що не оперує субстандартними одиницями, проте більшість запропонованих ЛО на позначення одного із найбільш вульгарних слів англійської мови таке стилістичне забарвлення нівелюють.

Серед стійких виразів із елементом *fuck* у матеріалі дослідження наявні наступні:

Fuck knows – **Хрін** його зна.

Fuck you – **Хрін** вам.

Fuck off - **Пішла на хер.**

Хрін та *хер* є евфемізмами, але належать до так званої відгенітальної лексики, яка лежить в межах табу, тому можна вважати, що відповідники підібрані згідно з стилістичним забарвленням оригіналу.

So fuck off - **Так що ідіть всі в сраку.**

ЛО *срака* належить до центральних та найбільш уживаних власне українських інвективних лексем, а тому переклад фрази *fuck off* – *ідіть в сраку* можна вважати еквівалентним.

Fuck's sake – **Йопрст.**

For fuck's sake! - **Ти чо морозиш?**

We fucked up bigger and better than any generation that came before us – **Ми напартачили** більше ніж усі покоління до нас разом узяті.

Зазначені останніми приклади демонструють тенденцію до пом'якшення нецензурного значення оригіналу. Хоча у перекладі і використано сленгові вирази, проте їх експресивність значно зменшена. Переклад *fuck's sake* – *Йопрст* є калькою з російської мови, але зважаючи на описані вище причини використання суржику в перекладі, допустимий.

Загалом, в усіх наведених прикладах, якщо в оригіналі використано субстандартну ЛО, то у перекладі спостерігається спроба зберегти вплив на аудиторію застосування українських сленгових виразів. Якщо для британського субстандарту *fuck* і похідні розглядаються як вершина табуйованої лексики, то в українському перекладі спостерігаємо тенденцію до зменшення цього ефекту шляхом використання ЛО меншої експресивності.

Наступною найбільш поширеною ЛО зі списку нецензурних у нашому матеріалі виявилась *shit*. *Shit* належить до табуйованої лексики, тому що описує випорожнення людського організму, які неприйнятно називати та обговорювати як в британській так і в українській лінгвокультурах.

Серед виявлених випадків вживання ЛО *shit* третина (6 з 18) зберігає у перекладі зв'язок із прямим значенням слова. В українській лайливій лексиці слова, що стосуються справляння природних функцій організму посідають одне із центральних місць, а тому мають розвинену номінативну парадигму.

I'll whip out your throat and shit down your neck! – **Я переріжу тобі горлянку і накладу в рот.**

Shit. – **Лайно.**

You are so shit at this. – **Ну ти й засранець.**

I think he's gonna shit himself - **Мені здається він обхезався.**

Наведені нижче приклади ілюструють протилежний попередньому підхід: вибір такого варіанту перекладу, який передає зміст повідомлення, проте відходить від табуйованої теми випорожнень.

What if she thinks I'm shit in bed. – може, вона думає, що я слабак у ліжку.

Now it's shit – А менеп це відстій.

This shit is old news. – Цю фігню ми вже перетирали.

Oh shit. – От шняга.

I feel like shit. – Як же мені хрінново.

Отже, основними функціями субстандарту в аудіовізуальних текстах є характерологічна, експресивно-емоційна та натуралістична. Використання субстандарту дає змогу передавати додаткову інформацію про місце дії, характеризувати персонажів, описувати їх емоції та максимально наблизити екранні діалоги до реальної мови. У перекладі субстандартної лексики в аудіовізуальному тексті українською мовою спостерігаємо тенденції до збереження стилістичного забарвлення, експресивності субстандартних одиниць та їх розмовного характеру, але мовні табу в оригіналі майже не передаються табу мовою перекладу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Богойко Д. М. Закадровий переклад як один із поширених видів перекладу аудіовізуальної продукції / Д. М. Богойко, В. О. Вострецова // Тези доповідей на XII Міжнародній Студентській науковій конференції «Каразінські читання: іноземна філологія. Пошук молодих». – 2013. – С. 205-207
2. Быховец Н. Н. Лексические особенности английского языка Канады / Н. Н. Быховец – К., 1988, – 150 с.
3. Добросклонская Т. Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ [Електронний ресурс] / Т. Г. Добросклонская. – Москва. – 2008. – 203 с. – Режим доступу: <http://www.fl.msu.ru/research/publications/dobrosklońskaya/dobrosklońskaya-medialingvistika.pdf>
4. Зацний Ю. А. Развитие словарного состава английской лексики в 80-90 годы XX столетия: Дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук / Ю. А. Зацний – Запоріжжя: ЗДУ. – 1999. – 260 с.
5. Клепуч Л. Функціональна парадигма ненормативної лексики в постмодерній літературі / Леся Клепуч // *Studia Methodologica* : [науковий збірник] – Тернопіль : ТНПУ, 2009. – Вип. 29. – С. 107-111.
6. Масель Ю. С. Функціональне призначення інвективних одиниць в англомовному публіцистичному дискурсі [Електронний ресурс] / Ю. С. Масель – Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/14906/1/%D0%B5%D0%BB%D1%8C_4.pdf
7. Масенко Л. Т. Суржик у сучасній художній літературі [Електронний ресурс] / Л. Т. Масенко. – 2011. – С. 25-30. – Режим доступу: <http://dyvoslovo.com.ua/wp-content/uploads/2016/02/6-0411.pdf>
8. Парашук В. Ю. Ономастологічний портрет лінгвокультурного типу чап (на матеріалі британського газетного дискурсу) / В. Ю. Парашук // *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки.* – 2012. – № 15. – С. 125-133. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvypu_2012_15_17.
9. Розумеско Н. В. Різновиди аудіовізуального перекладу (на матеріалі іспанської та української мов) [Електронний ресурс]. / Н. В. Розумеско // *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки.* – Розділ IV. Перекладознавство. – №3. – 2007. – С.119-123. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvnu/filolog/2007_3/4/7.pdf.
10. Словарь лингвистических терминов: Изд. 5-е, испр-е и дополн. — Назрань: Изд-во "Пилигрим". Т. В. Жеребило. 2010. Режим доступу: http://lingvistics_dictionary.academic.ru/
11. Словарь современной лексики, жаргона и сленга «Слововоно» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.slovoonovo.ru/term/%D0%91%D1%8B%D0%B4%D0%BB%D0%BE>
12. Словник жаргонної лексики української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukr-zhargon.wikidot.com/>
13. Словopedia: Словар українського сленгу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovopedia.org.ua/57/53416/376535.html>
14. Ставицька Л. О. Жаргонна лексика у мові сучасної української газети. / Л. О. Ставицька // *Українська періодика: Історія і сучасність. Доп та повід. Шостої Всеукраїнської наук.- теор. Конф. 11-13 трв. 2000 р.* – Львів, 2000. – С. 394-397.
15. Ставицька Л. О. Українська мова без табу. Словник цензурної лексики та її відповідників / Л. О. Ставицька. – Київ: Критика, 2008 – 454 с.
16. Хорошева Н. В. Смеховые архетипы французского и русского субстандарта / Н. В. Хорошева // *Вестник Томского государственного университета № 334.* – 2010. – С. 22-27
17. Шмелев Д. Н. Русский язык в его функциональных разновидностях: к постановке проблемы / Д. Н. Шмелев. – М.: Наука, 1977. – 166 с.
18. Шубенко Н. О. Аудіовізуальний медіатекст: специфіка, структура, властивості [Електронний ресурс]. / Н. О. Шубенко – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/Kis/2012_1/30.pdf
19. Delia Chiaro *Issues in Audiovisual Translation.* // *The Routledge Companion to Translation Studies,* London, Routledge, 2008, pp. 141–165.

Регіна ГІТЕЛЬМАН

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ СИНЕСТЕТИЧНОЇ МЕТАФОРИ В ПОЕЗІЇ ЕМІЛІ ДІКІНСОН

(магістрантка факультету іноземних мов)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Кібальнікова Т.В.

Феномен синестезії останнім часом потрапляє до кола актуальних питань у сфері великої кількості наукових галузей. Лінгвістика, психологія, літературознавство, медицина тощо розглядають різні аспекти цього явища. Найбільш детально до цього питання підійшли лінгвістика та психологія, проте саме мово- та літературознавці приділяють йому значну увагу і досі.

Продуктивність синестетичної метафори в художньому тексті, її потенціал у вивченні взаємозв'язку синестезії та мови, синестезії та мислення визнається багатьма вченими. Першими роблять спробу визначити синестезію такі вчені, як О.О. Потєбня [16], Г. Пауль [12] і Ф.І. Булаєв [3], які розглядають її витоки та специфіку. У сучасній науці синестезію та її функції в західноєвропейській поезії вивчає С. Ульман [13]. Б. Уорф і В.Г. Гак розглядають синестезію в аспекті когнітивної лінгвістики [4, 15]. М.В. Нікітін, аналізує семантику синестетичних метафор [11]. І.В. Арнольд і А.А. Бардовська вивчають стилістичний потенціал синестетичної метафори [1, 2]. Але зазначені наукові розвідки не вичерпують проблему синестетичної метафори. **Актуальність** дослідження зумовлена необхідністю глибшого вивчення структурних особливостей синестетичної метафори в аспекті індивідуально-авторського стилю.

Мета статті полягає у визначенні та виокремленні видів синестетичної метафори в цілому та з'ясуванні її структурних особливостей у поезії Емілі Дікінсон. Для досягнення цієї мети визначено такі **завдання**:

- 1) узагальнити сучасні підходи до вивчення синестетичної метафори; 2) виокремити її категорії та види; 3) схарактеризувати структурні моделі синестетичної метафори в поезії Емілі Дікінсон.

Об'єктом дослідження є синестетична метафора як мовознавче явище, її види та категорії. **Предметом** аналізу виступають структурні особливості синестетичної метафори у віршах Емілі Дікінсон.

Матеріалом дослідження слугують 100 віршів Емілі Дікінсон із синестетичною метафорою, дібрані шляхом суцільної вибірки з текстів авторки з першої її виданої збірки "Poems by Emily Dickinson (Series 1)".

Комплексна методика дослідження передбачає використання таких **методів**, як структурний, метод компонентного аналізу, описовий метод, метод семантико-стилістичного аналізу й елементи кількісних методів.

Поняття «синестезії» (від грец. *sunaisthesis* – «співвідчуття») з'явилося у лінгвістиці завдяки дослідженням у психології та фізіології. Цей феномен безпосередньо пов'язаний із психічними процесами відчуття та сприймання [10, с.208]. У процесі сприймання предметів чи явищ між перцептивними системами можна спостерігати взаємозв'язок. Відчуття «взаємодіють» між собою: хоча й пізнаються різними органами чуття, вони все ж створюють певний цілісний образ. У психології цей взаємозв'язок відчуттів виявляється саме в синестезії, яка в широкому сенсі розуміється як перенос якості відчуттів з одного виду на інший, різнорідний [13, с.592].

У мові явище синестезії виявляється в тому, що слово, значення якого пов'язане з одним органом чуття, використовується в значенні, яке стосується іншого органу чуття, тобто відбувається перехід, наприклад, від дотику до слухового сприйняття або від слухового сприйняття до зорового [5].

У лінгвістиці синестезія традиційно розглядається як різновид метафори, а саме – синестетична метафора. **Синестетична метафора** – це «перенос найменування на основі подібності, за якої і вихідне, і набуте значення слова є сенсорними [8, с.10]. Слово, пов'язане з одним відчуттям, переходить до сфери позначення іншого відчуття, змінюючи свою семантику.

М.В. Нікітін розглядає синестезію як особливий випадок метафори, яка «є способом осмислення й іменування того, що спостерігається в описуваному світі, а не того, що відзначається і називається понад те в прагматичних відносинах, які до того ж кажуть, що описується» [11]. Синестезія, на наш погляд, це не просто образна форма вираження, а суттєва необхідність думки.

Є.В. Клюєвим синестезія визначається як особливе мовне явище, вплив якого обумовлено міжчуттєвим переносом. Специфічність синестезії дослідник убачає у здатності задіяти «<...> відразу кілька областей чуттів – скажімо, зір і слух або смак, нюх чи дотик, плюс інші найрізноманітніші комбінації» [6, с.189]. У класифікації тропів і фігур Є.В. Клюєва синестезія розглядається як риторична категорія.

Т.В. Майданова розглядає синестетичну метафору як таку, в якій реалізується перенос одного відчуття на інше, подібне до першого. Слово, пов'язане з одним відчуттям, переходить до сфери позначення іншого відчуття [9]. Оскільки синестезія є особливою формою поетичної образності, вона є характерною рисою художнього мовлення. Однак, за спостереженнями Т.В. Майданової, використання синестетичних метафор у мові художньої літератури в різні періоди її розвитку й у різних авторів нерівномірне і може бути пов'язано з особливостями естетичних настанов тих чи інших літературних напрямів або типом творчої особистості художника [9].

Характеристика синестетичних метафор включає послідовний опис їх структурних і семантичних типів.

Вивчаючи внутрішню структуру синестетичної метафори, лінгвісти підкреслюють її двочленність. Вона складається з «джерела» й «мішені», які стосуються різних сфер відчуття, що виконують дві різні функції [17; 18]. Мішень і джерело виконують у синестетичній конструкції різні функції: мішень сприяє метафоризації джерела. Джерело, у свою чергу, визначає найбільш значущі в даному комунікативному акті ознаки мішені [5]. За цим критерієм розмежовують **сильну** і **слабку** синестетичні метафори. Якщо перцептивна сфера виступає областю тільки «джерела» синестетичної метафори, то це слабка синестетична метафора. У разі якщо область «джерела», як і область «мішені», знаходиться всередині перцептивної сфери, то мова буде йти про так звану «сильну синестетичну метафору» [16].

Синестетична метафора, створена Емілі Дікінсон, в основному, належить до слабого типу (*dim companion, world is green, smitten rock*), який надає більш чуттєвого й емоційного забарвлення «мішені» синестезії. Проте досить продуктивним є й сильний тип синестетичної метафори, який впливає на сприйняття всього вірша в цілому. Така реалізація цього тропу зумовлена особливостями світосприйняття Дікінсон, а особливо її сприйманням кольорів [7].

Структурна класифікація синестетичних метафор, на думку Т.В. Майданової, будується на двох принципах:

- 1) Формально-синтаксичному (залежно від типу синтаксичної конструкції, в якій реалізується метафора);
- 2) Формально-граматичному (за граматичною приналежністю стрижневого слова метафоричного словосполучення) [9].

За першим принципом Т.В. Майданова виокремлює слова-метафори, метафоричні словосполучення та метафоричні конструкції.

У творчому доробку Емілі Дікінсон трапляються метафоричні словосполучення та конструкції. Синестетичні уявлення авторки відображаються здебільшого за допомогою метафоричних словосполучень (*velvet masonry, sweet assault, phraseless melody*), що дозволяє давати коротку характеристику тому явищу, що зображується та, таким чином, реалізовувати характерологічну, образотворчу й оцінну функції цього виду тропів. Така синтаксична модель складає 51,9% від загальної вибірки синестетичних метафор.

Метафоричні конструкції також посідають значне місце в художньому мовленні Дікінсон (48,1%): *his labor is a chant, his idleness a tune; the weight of cathedral tunes; heedless were the eyes*. Вони створюють

повноцінний метафоричний образ у поезіях Емілі Дікінсон та дають читачеві можливість щонайскраніше уявити те, що передає авторка. Ці два структурні типи в поезії Дікінсон трапляються майже з однаковою частотністю (див табл. 1). Проте Емілі Дікінсон не вживає слова-метафори. Це зумовлено специфікою англійської мови, носієм якої вона була та якою писала свої літературні твори.

Табл. 1

Особливості використання структурних типів синестетичної метафори

№	Структурний тип синестетичної метафори	Частота використання		Приклади вживання
		абс.	відн. (%)	
1.	Метафоричні словосполучення	55	51,90%	<i>Molten blue; pale sustenance; subtle, shimmering grace</i>
2.	Метафоричні конструкції	51	48,10%	<i>Eyes not easy to surprise; accent of a coming foot; a jar across the flowers goes</i>
3.	Слова-метафори	0	0%	–
	Разом	106	100%	

Формально-граматичний принцип структурної класифікації синестетичних метафор дозволяє розглянути дієслівні, субстантивні та ад'єктивні моделі цього тропу. Емілі Дікінсон використовує дієслівні синестезії як типу «дієслово + іменник»: *cool one pain, taste eternity, clap my hands to see*, так і типу «іменник + дієслово»: *light laughs, walls don't tell*. Це дає змогу реалізовувати образотворчу функцію. Поетеса також застосовує ад'єктивні синестетичні метафори, такі як *purple host, bonnie souls, forbidden ear, vellum heads* як засіб образотворення, характеристики й оцінки проблематики поезії. Проте найбільш розповсюдженою є субстантивна синестезія, стрижневим словом у якій є іменник: *the weight of cathedral tunes, , eyes not easy to surprise*. Такий тип є основним художнім засобом у творчості Емілі Дікінсон. Окрім того, один синестетичний образ Дікінсон може переносити із одного типу в інший, наприклад, змінюючи частину мову: *soft-softness-softly-soften*.

Отже, проаналізувавши першу серію віршів Емілі Дікінсон, видану після її смерті, ми можемо підсумувати, що в її доробку трапляються всі типи, види та моделі синестетичної метафори.

Формально-синтаксичний принцип класифікації синестетичних метафор дає змогу виокремити метафори-словосполучення та метафори-конструкції. Ці типи використовуються авторкою однаково часто (словосполучення – 51,9%, конструкції – 48,1%).

Морфологічно-зумовлені типи синестезії Емілі Дікінсон вживає всі без виключень. Найбільш широкого застосування набули субстантивні метафори, ад'єктивні тропи використовуються також достатньо часто. Найменш продуктивними є дієслівні синестетичні метафори.

Аналіз внутрішньої структури синестетичних метафор, створених Емілі Дікінсон, показав, що сильний тип трапляється рідше, ніж слабкий.

Таким чином, поезію Емілі Дікінсон можна назвати сповненою синестетичних метафор, що створюють особливий авторський стиль поетеси.

Перспективи подальшого вивчення синестетичної метафори вбачаємо в проведенні порівняльного аналізу синестетичної метафори в поезії Емілі Дікінсон і Волта Вітмена як виду метафори концептуальної, з метою виявлення гендерної своєрідності художньої картини світу поетів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арутюнова Н.Д. Языковая метафора / Н.Д. Арутюнова // Лингвистика и поэтика. – М.: АН СССР, 1979. – с.147-173.
2. Бардовская А. И. Средства номинации синестетических соощущений :На материале английских и русских художественных текстов : автореф. дис. на зодбуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.19 / Бардовская Анастасия Игоревна – Тверь, 2005. – 178 с.
3. Буслав Ф. И. О литературе: исследования, статьи / Ф. И. Буслав. – Москва: Худож. лит., 1990. – 512 с.
4. Гак В.Г. Метафора: универсальное и специфическое / В.Г. Гак // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – С. 11-26.
5. Ищенко И.Г. Способы реализации синестезии в американских музыковедческих текстах / И. Г. Ищенко, К. К. Ким // Вестник Амурского государственного университета. – 2014. – Вып. 66 : Сер. Гуманитар. науки. – С. 126-132.
6. Клюев Е.В. Риторика (Инвенция. Диспозиция. Элокуция): учеб. пособие для вузов / Е.В. Клюев. – М.: ПРИОР, 1999. – 272 с.
7. Костицына М. Г. Мир поэтической личности Эмили Дикинсон : автореф. дис. на зодбуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.01.03 / Костицына Марина Германовна – Казань, 2004. – 18 с.
8. Левчина, И.Б. Развитие семантической структуры синестетических прилагательных: Автореф. дис. ...канд. фил. наук. – СПб., 2003. – 20 с.
9. Майданова Т. В. Синестетические метафоры в художественном речи XX века : автореф. дис. на зодбуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.01 / Майданова Татьяна Владимировна – Москва, 1992. – 16 с.
10. Маклаков А.Г. Общая психология. / А.Г. Маклаков. – СПб.: Питер, 2011. – 351 с.
11. Никитин М. В. Основы когнитивной семантики / М. В. Никитин. – СПб: РГПУ им. А.И. Герцена, 2003. – 277 с.
12. Пауль Г. Принципы истории языка / Герберт Пауль. – Москва: Издательство иностранной литературы, 1960. – 501 с.
13. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер Ком, 1998. – 688 с.
14. Смолина А. Н. Синестезия как троп метафорического типа / А. Н. Смолина. // Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences. – 2009. – №2. – С. 101–107.
15. Уорф Б. Отношение норм поведения и мышления к языку / Бенджамин Ли Уорф // Новое в лингвистике / Бенджамин Ли Уорф. – Москва: Издательство иностранной литературы, 1960.
16. Черняева А. Ю. Синестезия как объект междисциплинарных исследований [Электронный ресурс] / А. Ю. Черняева // Современные направления теоретических и прикладных исследований. – 2012. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.sworld.com.ua/konfer26/412.pdf>
17. Чеснокова Г. В. Сенсорика в ліриці Емілі Дікінсон / Г. В. Чеснокова // Мовні і концептуальні картини світу. – 36. наук. праць. – Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2004. – Вип. 13. – 302 с. – С.188–192.
18. Black, M. Models and Metaphors / M. Black. – Ithaca: Cornell University Press, 1962.

Марина ДІНУЛ

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКСПРЕСИВНИХ СИНТАКСИЧНИХ ЗАСОБІВ В ОПОВІДАННЯХ СТВЕНА КІНГА

(магістрантка факультету іноземних мов)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Снісаренко І. Є.

Проблема особливостей англомовної літератури жахів привертала увагу багатьох вітчизняних (О. Е. Артемєва, Е. В. Жаринов, Т. М. Тимошенко) і закордонних мовознавців (Д. Д. Джонсон, С. Т. Джоши, М. Касл, М. Класен, Н. Керол, Т. Тодоров, В. Цільман). В основному, увагу цих студій сфокусовано на сучасному етапі розвитку жанру літератури жахів, на питаннях попиту та пропозиції нотог книжок на теренах сучасного літературного світу. Цей жанр утвердився лише протягом останніх десятиліть. Переважна більшість досліджень спрямована на жанр літератури жахів лише дотично, адже вивчені тільки його джерела, передусім канон готичної прози О. В. Матвієнко, І. В. Качуровський, І. В. Лімборський. Проектуючи жанрову специфіку літератури жахів у площину семантики та синтаксису, зауважимо, що наша робота, насамперед, пов'язана з дослідження граматичної і семантичної структури речень (Н. Д. Арутюнова, О. В. Бондарко, В. В. Виноградов, Г. Г. Почепцов).

Однак, не дивлячись на таке різнопланове дослідження літератури жахів, вивчення семантико-синтаксичних особливостей цього жанру літератури передбачає більш глибоке пізнання закономірностей синтаксичної організації текстів англомовної літератури жахів, що уможливує з'ясування принципів і пояснення механізмів створення ефекту страху, а також дозволяє з'ясувати мовні засоби впливу на читача. Відтак, брак розвідок з вищезазначеної проблематики і визначає **актуальність** теми наукової статті.

Мета розвідки полягає у визначенні особливостей синтаксису англомовної літератури жахів шляхом аналізу функціональних характеристик синтаксичних одиниць різних рівнів.

Досягнення мети вимагає вирішення таких **завдань**:

1. з'ясувати якісні та кількісні особливості синтаксичних одиниць у текстах;
2. виявити основні засоби експресивного синтаксису вжиті для створення ефекту "страху".

Матеріалом дослідження слугують 151 синтаксичних одиниць, відібраних методом суцільного обстеження з оповідань Стівена Кінга "Nightmares and Dreamscapes" /«Нічні кошмари і фантазії».

Об'єктом дослідження є складні синтаксичні одиниці, які використовуються для створення ефекту страху.

Предметом дослідження є семантико-синтаксичні особливості синтаксичних одиниць у англомовних текстах жахів. Під синтаксичними одиницями ми розуміємо прості та складні речення.

У зв'язку із зростанням інтересу до проблеми тексту отримує особливий розвиток дослідження мовних аспектів стилістичного функціонування різних компонентів тексту, у лінгвістів виникає інтерес до поняття експресивності, яка вивчається на різних мовних рівнях.

Експресивність у сучасному мовознавстві є однією з найбільш активно досліджуваних лінгвістичних категорій. Інтерес до проблеми експресивності пояснюється увагою до "мовної особистості", а точніше, до опису мови як засобу виявлення та разом з тим впливу на мовну особистість, її поведінку і внутрішню духовну діяльність. Експресивність є в тексті засобом прагматики, і, виявляючи мовну стратегію автора, стає одним із засобів мовного впливу на читача [3, с. 125].

Експресивність може передаватися на різних рівнях, лексичному і синтаксичному. Нас цікавить, насамперед, останній, а саме експресивний синтаксис. Розчленованість конструкцій, виражена у тексті структурно-логічними знаками пунктуації, є тією базою, на основі якої виникає експресивний синтаксис і експресивна пунктуація [1, с. 29].

Зазвичай термін «експресивний синтаксис», уточнюють словом «стилістичний» – «експресивний (стилістичний) синтаксис», підкреслюючи тим самим його приналежність до категоріального апарату стилістики. Однак, буде правомірним терміном «експресивний синтаксис» позначити вчення про побудову виразної мови, предметом вивчення якого є лінгвістичні основи експресивного мовлення, а термін «стилістичний синтаксис» віднести до метамови стилістики, бо, як відомо, стилістичний прийом завжди є виявленням потенційних виражальних можливостей певних засобів загальнонародної мови [1, с. 90].

У публікаціях Е.М. Береговської експресивні синтаксичні конструкції протиставляються конструкціям, що знаходяться у стані синтаксичного спокою, при цьому експресивність визначається як властивість синтаксичних форм збільшувати прагматичний потенціал висловлювання понад тією мірою, яка досягнута лексичними значеннями елементів, які наповнюють ці синтаксичні форми [2, с. 45]. Автор розглядає довжину речення, стилістичну роль абзацу та складного синтаксичного цілого, афективний потенціал пунктуації, експресивний синтаксис як складову індивідуального стилю, синтаксичні фігури і їх стилістичні функції, проблемами, що є об'єктами дослідження в експресивному синтаксисі.

Під час дослідження ми намагалися виявити найбільш уживані форми експресивного синтаксису в оповіданнях С. Кінга "Nightmares and Dreamscapes" /«Нічні кошмари і фантазії».

Творчість Стівена Кінга лежить, безумовно, в області масової літератури з її специфікою і особливою системою зв'язків з іншими типами літератури. Стівен Кінг знаходиться особібно в жанрі жахів. При читанні твору в жанрі літератури жахів, якщо він написаний послідовно і тим більше талановито, уявний страх читача – це основний компонент атмосфери жахливого, який виявляє себе в самих різних формах. Відповідно, і викликати такий страх письменник повинен, підходячи до категорії жахливого з різних сторін. Автор тільки натякає і направляє людину в потрібному напрямку, а вже далі той сам домальовує картини відповідно до свого

індивідуального сприйняттям. Інакше кажучи, Кінг не описує емоції і почуття персонажів, але пробуджує їх в читача, і саме цим "власною" зброєю і впливає на нього. Він використовує різноманітні засоби експресивності. На думку письменника, тільки така "двостороння" робота здатна створити те відчуття страху, якого він домагається. Як зазначає дослідник Р. Миронов, твори письменника є кристалізованим виразом його головного світоглядного інтересу – до незвичайного, потаємного в людській натурі [4, с. 28].

Аналіз матеріалу дослідження засвідчив, що в творах Стівена Кінга зустрічаються різноманітні експресивні синтаксичні конструкції. Розглянемо деякі приклади і особливості використання *парентетичних конструкцій*, які передбачають аналіз наступних категорій (використовуємо при цьому класифікацію дослідника О. О. Борисова):

1) категорія відсилання – охоплює слова і синтаксичні конструкції, іноді дуже довгі, які використовує мовець в промові з метою послатися на будь-якої факт, літературне та інше джерело, на своє попереднє висловлювання, наприклад: *hence, such, then, too, thenceforward, to my mind, as you say* та ін. як парентетичних внесень, що відносяться до категорії відсилання часто використовуються неклішоване внесення, наприклад:

I opened my mouth to speak, only to discover I was too outraged to say anything. The image, which kept returning to my mind, was that of those cruel boys, making the starving East End curs jump with a bit of pork or a crumb of crust from a meat pie (5, с. 384).

2) категорія екземпліфікації, що включає слова і синтаксичні конструкції, за допомогою яких вводяться приклади, пояснення, уточнення раніше сказаного, наприклад: *say, forinstance, supposewetake, forexample,infact*. Наприклад:

Dees didn't like the idea that Morrison had smelled blood first – hated it, in fact – and this left him with a completely understandable urge to piss the man off (5, с. 72).

3) категорія деліберативності – це слова і синтаксичні конструкції, які виражають сумніви, роздуми, оцінку. Наприклад: *it seems, no doubt, no wonder, in a sense, at any rate, at best, at least*, наприклад:

What was it I saw when he changed? Something bulbous. Something that shimmered. Something that stared at me, yes, stared and grinned and wasn't a child at all. It was old and it was evil and... (5, с. 66).

Також у творах Стівена Кінга можна зустріти риторичні питання, які грають важливу роль в художньому творі. Розглянемо приклади використання *риторичних запитань*:

Would they see that and stop? Turn around? Or would they keep on going, confident that there must be an approved way through since they had not seen any detour signs? (5, с. 28).

У наведеному прикладі риторичні запитання передають емоційне напруження персонажа та його страху.

Також можна навести приклад використання *еліптичних речень*:

And from the long, rectangular hole in the road, the sound of someone shouting . . . or maybe screaming (5, с. 39).

Small, constantly suffering, gimlet-eyed woman. But they feared her (5, с. 64).

Слід звернути увагу на те, що в даному випадку еліпсис використовується для опису, у першому прикладі це аварія, в другому – зовнішність.

Щодо пунктуаційного оформлення тексту, то Стівен Кінг використовує різноманітні пунктуаційні засоби (тире, дужки, двокрапки). Як у прикладі нижче:

Merton Morrison was a bit of an asshole (although not as much of one as Dees had thought when he'd first seen the man smoking that dumb fucking pipe of his), but Dees had to give him one thing – he had remembered the things that had made Inside View a success in the first place: buckets of blood and guts by the handful (5, с. 76). У наведеному реченні двокрапка з'являється, щоб посилити експресивний ефект.

Кількісний аналіз експресивних синтаксичних засобів унаочнено у таблиці нижче.

Таблиця 1

Частота використання засобів експресивного синтаксису для досягнення ефекту страху в англійській літературі жахів

№	Засоби експресивного синтаксису	Частота використання різних засобів експресивного синтаксису		Приклади речень із оповідань С. Кінга "Nightmares and Dreamscapes" / «Нічні кошмари і фантазії».
		абс.	відн. (%)	
1.	Парентетичні конструкції	82	54,31%	<i>I opened my mouth to speak, only to discover I was too outraged to say anything. The image, which kept returning to my mind, was that of those cruel boys, making the starving East End curs jump with a bit of pork or a crumb of crust from a meat pie.</i>
2.	Пунктуаційні засоби	35	23,18%	<i>Merton Morrison was a bit of an asshole (although not as much of one as Dees had thought when he'd first seen the man smoking that dumb fucking pipe of his), but Dees had to give him one thing – he had remembered the things that had made Inside View a success in the first place: buckets of blood and guts by the handful.</i>
3.	Еліптичні речення	24	15,89%	<i>And from the long, rectangular hole in the road, the sound of someone shouting . . . or maybe screaming.</i>

4.	Риторичні запитання	10	6,62%	<i>Would they see that and stop? Turn around? Or would they keep on going, confident that there must be an approved way through since they had not seen any detour signs?</i>
	Усього	151	100%	

Аналіз фактичного матеріалу дослідження засвідчив, що парентетичні конструкції найчастіше використовуються для створення ефекту страху. Однак, автор також послуговувався значною кількістю пунктуаційних засобів, еліптичних речень та риторичних запитань.

Таким чином, можна зробити висновок, що в творах Стівена Кінга зустрічаються різноманітні синтаксичні конструкції, які надають тексту значну яскравість і виразність, своєрідний індивідуальний авторський стиль. В основу нашого дослідження було покладено синтаксичні особливості оповідань популярного американського автора Стівена Кінга, що слугує яскравим прикладом використання експресивного синтаксису і в тому числі пунктуації. Для близькості до читача Стівен Кінг використовує різні засоби виразності, як, наприклад, риторичне питання, парентетичне внесення, еліптичні речення і, звичайно ж, пунктуаційні знаки. Таким чином, його текст і синтаксичне оформлення є дзеркальним відображенням основної думки письменника.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Александрова О. В. Проблемы экспрессивного синтаксиса / О. В. Александрова. – М.: Высшая школа, 2009. – 216 с.
2. Береговская Э. М. Очерки по экспрессивному синтаксису / Э. М. Береговская. – М.: Рохос, 2004. – 180 с.
3. Иванчикова Е. А. Парцелляция, ее коммуникативно-экспрессивные и синтаксические функции: учебник для вузов / Е. А. Иванчикова. – М.: Просвещение, 2010. – 202 с.
4. Мионов Р. Категория ужасного в произведениях Стивена Кинга [Электронный ресурс] / Р. Мионов // Ивановский государственный университет. – 2002. – № 3. – Режим доступа до статті : <http://ivanovo.ac.ru/cyberpar/stephenking.htm>.
5. Stephen King "Nightmares and Dreamscapes" / Stephen King. – London: Hodder & Stoughton, 1993. – 474 p.

Ольга ДМІТРИЄВА

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ПОСТІВ У ТВІТЕРІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОГО ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ)

(студентка III курсу факультету іноземних мов)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук Чорна О. О.

На сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства дедалі більше людей з усього світі звертаються до мережі Інтернет як для виконання робочих завдань, так і для доступу до світу розваг і комунікацій. Так користувачами соціальної мережі Facebook є понад один мільярд жителів планети; не менш популярною інтернет-платформою стає Twitter-платформа. Все більше українців створюють акаунти саме у цій соціальній мережі.

Спілкування у мережі інтернет має свої особливості, котрі розглядалися в працях російських, українських та білоруських лінгвістів. Так, наприклад, у праці Ф. Бацевича «Основи комунікативної лінгвістики» визначено тенденції розвитку сучасної комунікації, особливості віртуального спілкування. У роботах А. Белова «Лингвистические аспекты аргументации» та М. Макарова «Основы теории дискурса» описано специфіку інтернет-дискурсу; у дисертаційній роботі Є. Галичкіної «Специфика компьютерного дискурса на английском и русском языках» розглянуто структурно-змістові та функціонально-технічні характеристики веб-сайтів, комп'ютерних конференцій, інтернет-новин у гіпертекстовому форматі, втім лінгвальні особливості перекладу постів у Твітері ще не були предметом окремого глибокого вивчення, що й визначає актуальність цього дослідження.

Метою статті є схарактеризувати лексичні і граматичні перекладацькі трансформації україномовного тексту перекладу зразків інтернет-дискурсу. Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі завдання:

- 1) узагальнити мовні та позамовні характеристики спілкування в мережі інтернет;
- 2) розглянути поняття Twitter-коментаря, узагальнити його мовні особливості;
- 3) здійснити переклад обраних фрагментів інтернет-дискурсу (пости у Twitter);
- 4) проаналізувати лексичні та граматичні трансформації, застосовані у тексті перекладу для відтворення змісту оригінального тексту;
- 5) визначити типові труднощі перекладу таких текстів.

Об'єктом дослідження виступає україномовний переклад постів Twitter, а **предметом** — лексичні та граматичні особливості передачі змісту зразків інтернет-комунікації. **Матеріал дослідження** утворюють 118 постів Twitter (загальний обсяг – 9000 др. зн.).

Термін «комунікація» індоевропейського походження (від лат. *communico* – повідомлення, зв'язок, спілкування). Під комунікацією розуміють тип взаємодії між людьми, який передбачає інформаційний обмін, своєрідну «інформаційну кооперацію» у різноманітних процесах спілкування [1, с. 85]. Основним призначенням комунікації вважається координація сумісної діяльності людей. Через спілкування здійснюється обмін почуттями, настроями, поглядами, які можуть впливати не лише на принципи подачі інформації, але й на її зміст. **Інтернет-комунікації** належать до типу так званих масових комунікацій, від яких залежить систематичне поширення інформації серед великої кількості людей. Соціальними чинниками,

які сприяли виникненню цього типу комунікації вважають глобалізацію та інформатизацію світу, які, поєднуючись з традиціями суспільства масового споживання, орієнтують людину на швидке „споживання” інформації у мережі Інтернет [2, с. 49].

Комунікація в Інтернеті має свої особливості, які відрізняють її від реальної комунікації, а саме:

1. анонімність
2. відсутність невербальної інформації
3. добровільність контактів
4. стійке прагнення до емоційного наповнення тексту, що виражається у створенні спеціальних знаків для позначення емоцій
5. прагнення до нетипової, ненормативної поведінки
6. відсутність єдності простору і часу
7. можливість будь-кого і будь-коли втрутитися в процес комунікації [3, с. 145].

Спілкуючись в мережі Інтернет, ми часто зіштовхуємося з мовою web-спілкування, основу якої становить розмовна мова, мова співзвучності, піктограм і абревіатур. В основному ця мова використовується на різних форумах, чатах, для листування по email та ін.

З погляду лінгвістики новинкою в історії чат-комунікації є “можливість ситуативної, прямої і синхронної комунікації”, а спільною рисою листування та чат-комунікації є принцип “медіальної писемності та концептуальної усності спілкування” [4, с. 121].

Спілкування у чаті — це дистанційне спілкування з будь-ким, яке здійснюється за допомогою письмових запитань та відповідей. Тому з метою економії часу та грошей для сплати інтернет-послуг користувачі намагаються зменшити кількість друкованих знаків, ігноруючи знаки пунктуації, абзаци та ініціальні літери, користуються “стилем телеграми” та використовують велику кількість унісегментальних та мультисегментальних скорочень. Хоча чат-комунікація нагадує усне спілкування, тут неможливі довгі відповіді, паузи та нескінченні монологи. У більшості випадків шрифт інтернет-спілкування, побудований на використанні скорочених абревіатур англійських форм та фраз, наприклад: AFAIK — *as far as I know* «наскільки мені відомо»; AKA — *also known as* «також відомий, як...»; ANFSCD — *and now for something completely different* «а зараз про дещо зовсім інше»; ASAP — *as soon as possible* «якмога швидше»; BBL — *be back later* «повернусь пізніше»; BFN — *bye for now* «до зустрічі» [5, с. 304].

Наведені приклади є скороченнями цілих речень і вже давно відомі у сфері електронної обробки даних.

Порівняно нещодавно в інтернет-комунікації були створені особливі абревіатури, які можуть передавати як скорочення речення, так і слова, і базуються на принципі транскрибованої передачі інформації, наприклад: CU — *see you* «до зустрічі»; 2l8 — *too late* «надто пізно»; B4 — *before* «до того». На веб-сторінках існують цілі словники скорочень чат-сленгу, а їх використання тренується під час чат-комунікації [6, с. 440].

З метою надання експресивності та емоційності повідомленню у чат-спілкуванні використовують *графічні зображення, які символізують емоції*—**емотикони** (Emoticons: утворено від лексем emotion «емоції» + icon «іконка») та схематичні зображення людського обличчя—**смайлики** або **емограми** (Smileys) [7, с. 5].

Як в англійському такі в українському мовленні стильова риса «неофіційність», «невимушеність» проявляється у вигляді **редукції** одиниць всіх мовних рівнів. На лексичному рівні це скорочення слів: *caf(f)eteria*, *doc(tor)*, *lab(oratory)*, *demo(nstration)*, *meto(random)*, *govt = government*. Порівняйте українські скорочення: *колок* (віум), *універ* (ситет), *конса* або *консерва* — консерваторія, а також компресія словосполучень: *lego* (let's go), *c'mon* (come on), *gimme* (give me), *kina* (kind of), *lemme* (let me) [8, с. 127].

Результати проведеного аналізу свідчать, що оскільки зразки інтернет-комунікацій вживаються задля поширення інформації, спілкування короткими повідомленнями, то трансформації опущення в цьому випадку не користуються особливою популярністю. Основу таких повідомлень становить розмовна мова, мова співзвучності, піктограм і абревіатур. В основному ця мова використовується на різних форумах, чатах, тож важливішу роль при перекладі таких мовних одиниць відіграють трансформації заміни, додавання і перестановки. Можна виділити дві основні категорії трансформацій: лексико-семантичні та граматичні. Розглянемо детальніше.

1) **Лексико-семантичні трансформації** передбачають додавання або опущення слів, словосполучень, щоб більш детально пояснити те чи інше поняття; використовують також конкретизацію, генералізацію, еквівалентну заміну.

1. **Додавання** — це відновлення інформації, яка міститься в реченні, але фактично є в ньому відсутньою. Застосовується при добуванні підтексту або його імплікації з глибинної структури речення в структуру поверхневу згідно з вимогами мови перекладу [9, с. 8]. Наприклад:

92% of the world live with dangerous pollution: World Health Organisation — 92% населення світу живуть в небезпечному забрудненні: Всесвітня Організація Охорони Здоров'я. (Використовуючи додавання, перекладач призвичаює і одомашнює текст оригіналу, надає йому правильного звучання в мові перекладу, тим самим забезпечує адекватне сприйняття твору читачем. Такі трансформації є об'єктивними, адже вони відіграють надзвичайно важливу роль у міжкультурному спілкуванні і правильному розумінні тексту).

2. **Опущення** — це трансформація, протилежна додаванню. Її сутністю є вилучення під час перекладу мовних компонентів, які здаються структурно надмірними [9, с. 8]. Наприклад:

5 TRILLIONPIECESOF #PLASTIC — this map shows you where in the #ocean it all ends up. — 5 трильйонів пластику — ця карта показує Вам, де саме в океані він осідає. (Для адекватності перекладу вилучасмо з

тексту перекладу ті елементи, які є зайвими та не мають комунікативного значення. Такі лексичні одиниці не виконують комунікативну функцію, а лише ускладнюють процес сприймання інформації читачами).

3. Транскрибування і транслітерація — способи передачі слів, переважно власних назв, шляхом відтворення її форми за допомогою букв мови перекладу. При транскрибуванні відтворюється звукова форма іншомовного слова, а при транслітерації – його графічна форма (буквений склад). Наприклад:

Antarctic Tourism – Is Antarctica's wildlife at risk from an influx of cruise-ship tourists? — Туризм в Антарктиді — чи дійсно дика природа Антарктиди в небезпеці від напливу туристичних круїзних суден? (Зазначений вище приклад вказують на те, що географічні назви перекладені за допомогою транслітерації. Відбувається побуквене відтворення назв зі збереженням форми та виду).

4. Описовий переклад — це такий прийом перекладу нових лексичних елементів вихідної мови, коли слово, словосполучення, термін чи фразеологізм замінюється в мові перекладу словосполученням (або більшим за кількістю компонентів словосполученням), яке адекватно передає зміст цього слова або словосполучення [9, с. 68]. Наприклад:

Turkey just opened its largest solar power plant yet. — В Туреччині розпочали роботу найбільш в країні сонячні електростанції. (До цього прийому вдаються, якщо в мові перекладу немає відповідної номінації. У таких випадках описовий переклад є об'єктивною трансформацією, адже він допомагає краще передати зміст тексту оригіналу, при цьому він не додає ніякої нової інформації і не обтяжує текст).

5. Генералізація — це заміна одиниці мови оригіналу, яка має більш вузьке значення, одиницею мови перекладу з більш широким значенням [9, с. 51]. Наприклад:

Cigarettes, asbestos, and now fossil fuels. How big business is impacting public health. — Тютюн, азбест, а зараз ще й викопне паливо. Як великий бізнес визначає суспільне здоров'я? (Генералізація не є популярною трансформацією. Це пояснюється тим, що спілкування в Інтернеті характеризується короткими та влучними виразами, частіше за все вони не потребують подібних заміни. Це об'єктивна трансформація, тому що завдяки подібній заміні людині легше зрозуміти те, про що йдеться у повідомленні, виключаються будь-які непорозуміння).

2) Граматичні трансформації. Граматичні трансформації — це спосіб перекладу, при якому граматична одиниця в оригіналі перетворюється на одиницю в тексті перекладу з іншим граматичним значенням. Відбувається перетворення структури речення в процесі перекладу відповідно до норм мови перекладу. Трансформація може бути повною або частковою залежно від того, чи змінюється структура пропозиції повністю або частково. Крім заміни членів речення можуть замінюватися і частини мови. Найчастіше це відбувається одночасно [9, с. 6]. Наприклад:

• **Опущення** граматичних елементів – явище, прямо протилежне додаванню. Під опущенням мається на увазі опущення тих чи інших «надлишкових» мовних одиниць при перекладі [9, с. 8]. Наприклад:

Trash – out of sight out of mind right? Well what if you walked around wearing your trash? — Сміття — чого очі не бачать, того і серцю не жаліть? Як щодо того, щоб носити своє сміття на собі? (В україномовному перекладі буде опущено займенник «наш» (our) та «ти» (you) які є надлишковими, зайвими для розуміння тексту).

• **Факультативні зміни порядку слів, їхніх частин, членів речення** — заміна прямого порядку слів зворотнім, переміна місцями членів речення [9, с. 23].

Oslo wants to halve its carbon emissions in 4 years. — За 4 роки Осло планує скоротити викиди вуглекислого газу вдвічі. (Факультативні зміни порядку слів, їхніх частин у реченні є дуже популярними і часто використовуються перекладачами. Основна мета таких змін — досягнення милозвучності у перекладі та кращого сприйняття тексту читачем).

Отже, після аналізу особливостей структури твітів варто зазначити, що вони несуть в собі дуже чіткі та лаконічні повідомлення, адже основною метою текстів інтернет-дискурсу є розповсюдити інформацію короткими та зручними для розуміння меседжами.

Типовими труднощами перекладу вважаємо те, що в англійськомовних інтернет-текстах досить часто вживаються скорочення та аббревіатури. Важливо правильно розшифрувати їх, не втративши змістовних і ключових фраз. Ще однією визначальною рисою інтернет-текстів є часте вживання ідіом. Необхідно зрозуміти сенс посилання, а вже потім підбирати найбільш влучний відповідник у мові перекладу.

Перспективи дослідження полягають у необхідності вивчення інтернет-дискурсу, адже з розвитком сучасних технологій важливо тримати руку на пульсі останніх подій у цій сфері.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Рац М. Книга в «інформаційному суспільстві»: о чьом речь? Взгляд методолога / М. Рац // Общество и книга: от Гутенберга до Интернета. – М.: Традиция, 2000. – С.82-94.
2. Ваганов А. Краткая феноменология Всемирной паутины/ А. Ваганов// Общество и книга: от Гутенберга до Интернета.– М.:Традиция, 2000. – С.42–53.
3. Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття : [зб. матер.VII Міжнар.наук.-практ. конф, Одеса, 11–13 вересня 2014 року; під заг. ред. В. Г. Спрінсяна]. – Одеса : Гринь Д. С., 2014. – 505 с.
4. Weste A. WahlundFunktionvon E-MailAdressen /A. Weste // Muttersprache. – Jahrgang 113 (2003). – № 4. – S. 307–320.
5. Collins English Dictionary Hardcover– Glasgow: MarkThomson, 2007. – 1992p.
6. The LONGMAN Dictionary of Contemporary English / Managing edit. Ch. Fox. – 5-th edition. – Italy : La Tipografica Varese, 2006. – 1950 p.
7. Міщенко А.Л. Інтернет як сучасна телекомунікаційна мережа / А.Л. Міщенко // Наукові записки. Серія : Філол. науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – Вип. 89(4). – С. 62 – 68.
8. Дубенко О. Ю. Порівняльна стилістика англійської і української мов / Олена Юрїївна Дубенко. – Вид.2-ге., доп. і пер. [англ./укр.] – Вінниця.: Нова Книга, 2011. – 328 с.
9. Практичний переклад з англійської мови: [навч. посіб.] (українською та англійською мовами) / В. Б. Крамар, Ю. П. Мельник, О. В. Ємець, Л. Д. Бурковська – Хмельницький: ХНУ, 2007. – 215 с.

Вікторія ДРАНЕНКО

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНИХ ЛЕКСИЧНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ГАЗЕТНОГО ДИСКУРСУ)

(магістрантка факультету іноземних мов)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Хоменко Т. А.

Відповідно до того, як протягом XIX - першої третини XX ст. накопичувалися глибокі і цінні за самою своєю суттю спостереження лінгвістів над тими чи іншими іншомовними словами і групами слів (в кожній конкретній мові), збирався матеріал, що стосується взаємодії різних мов, - все чіткіше визначалися завдання, пов'язані із загальнотеоретичним осмисленням лексичного запозичення як процесу, властивого більшою чи меншою мірою всім існуючим мовам. Від дослідження цікавих, але в загальному випадкових фактів вчені звернулися до проблем, вирішення яких мало визначити місце запозичення в складній картині соціально-економічних, політичних, культурно-історичних і мовних контактів різних народів.

В ранніх роботах німецьких дослідників з мовного запозичення цей процес розглядався в зв'язку з контактуванням сусідніх мов. Так, наприклад, Г. Пауль відзначав, що запозичені слова зміцнюються в мові після деякого мінімуму двостороннього контакту мов. Тому аналіз запозичень повинен починатися з дослідження поведінки людей, що говорять двома мовами [6, с. 460-480.]; на двомовність як основу запозичення вказував також Л. В. Щерба [9, с. 52].

Будь-яка окрема мова перебуває в процесі постійного розвитку, що, в першу чергу, пов'язано з безперервною необхідністю описувати невластиві національній культурі поняття. Проте, подібні поняття можуть існувати в культурах інших країн, і, в процесі зростаючого міжнародного контактування, відбувається запозичення різного роду понять. В ході історичного розвитку країн їх культури переплітаються, стають об'єктом постійного вивчення та обміну одиницями комунікації (словами, лексичними одиницями літературної мови, елементами культури, словосполученнями та ін.), і, як наслідок, словники різних мов поповнюються за рахунок такого роду запозичень.

Традиційно запозичення визначається як перехід, перенесення, переміщення, проникнення різних елементів з однієї мови в іншу. Конкурує з ним пояснення даного процесу у вигляді створення власними методами і засобами мови нових елементів за допомогою творчої імітації, приблизного копіювання або, можливо, структурного моделювання на прикладі іншомовних зразків [11].

Дослідниця А. О. Патрікєєва, яка вивчала англомовні запозичення в німецькій мові на матеріалі реклами подає найбільш чітке визначення поняття запозичення. Під запозиченням розуміють, перш за все, слово або словосполучення, яке перенесене з первинної мови в мову-реципієнт в результаті мовних контактів з подальшою асиміляцією в новому мовному середовищі [5, с. 7].

Лексичні запозичення, як відомо, є одним із способів поповнення словникового складу будь-якої мови протягом усієї історії її існування. Сучасні дослідження з лексикології показують, що проблема запозичення ще не є остаточно вивченою. Аналіз літератури, присвяченої іншомовній лексиці, свідчить про неузгодженість окремих лінгвістичних понять і термінів, тобто недостатньо розробленою є і метамова теорії запозичень.

Зазвичай запозичуються слова, але запозиченими «елементами чужої мови» можуть виступати також морфеми та синтаксичні конструкції [10, с. 112]. Одні слова запозичені давно, вони ввійшли в мову, підпорядкувавшись усім її законам, і нічим чи майже нічим не зраджують свого іншомовного походження [7, с. 73]. Запозичення пристосовуються до системи мови-реципієнта та часто так сильно там засвоюються, що іншомовне походження таких слів не відчувається носіями цієї мови та виявляється лише за допомогою етимологічного аналізу [10, с. 112].

Запозичені англомовні слова – це лексичні одиниці, які взяті з англійської або американської літературної мови. Запозичення – це один з найважливіших шляхів збагачення мови. Процес засвоєння іншомовних запозичень в системі мови-реципієнта включає в себе різноманітні аспекти.

Актуальність вивчення проблеми семантики англомовних лексичних запозичень в німецькій мові зумовлена посиленням впливу англійської мови в світі, інтенсивністю процесу запозичення англійських слів в усіх сферах життя німецького суспільства та недостатністю вивчення особливостей англіцизмів в німецькомовному газетному дискурсі. В сучасному світі основним джерелом новин є засоби масової інформації. Основними функціями мови ЗМІ є інформативна і волюнтаривна. Газетний дискурс являє собою величезне поле для дослідження, як з точки зору структури тексту і його змісту, так і мовно-стилістичних особливостей. Основне завдання даного різновиду дискурсу полягає в повідомленні певних відомостей з певних позицій, і тим самим, в досягненні бажаного впливу. Функціональна єдність інформаційного і впливового потенціалів перетворює його на потужний інструмент управління масовою аудиторією. Газетний дискурс – когнітивний процес, пов'язаний з реальним мовопродукуванням, створенням мовного твору в рамках газетної комунікації [4, с. 16]. Зміст переданої в газетному дискурсі інформації, обставини, в яких відбувається комунікація, об'єднані поняттям «соціальний контекст», і функції, які виконує газетний дискурс визначають особливості використання мовних засобів, в тому числі запозичень. Під запозиченням при цьому розуміється елемент чужої мови (слово, морфема, синтаксична конструкція та ін.), перенесений з однієї мови в інший в результаті мовних контактів [3, с. 149].

Особливістю газетного дискурсу як частини засобів масової комунікації є офіційний характер викладу. Це виражається в широкому використанні кліше і штамлів. І. В. Арнольд називає штамп одним з основних

чинників, що утворює стиль в газетному дискурсі [2, с. 76]. Велика частина запозичень в газетному дискурсі використовується для номінації відсутніх у мові-реципієнті предметів і понять, що представляють собою економічні, політичні та інші терміни. Цим пояснюється їх активна участь в утворенні штампів. Отже, штампи найбільш економічним способом дозволяють передати інформацію читачеві. Однак перенасиченість газетного тексту запозиченнями призводить до ускладнення його розуміння.

Таким чином, газетний дискурс займає особливе місце серед інших стилів, так як друковані засоби масової інформації є відображенням сучасного стану мови. Це система взаємопов'язаних, взаємозалежних і взаємообумовлених мовних елементів, спрямованих на досягнення певної мети – довести інформацію до читача в найбільш доступному вигляді.

В публіцистичному стилі англomовна лексика зустрічається часто, так як англійська мова вважається універсальною міжнародною мовою. В зв'язку з цим англomовні запозичення були розглянуті нами в німецькій пресі на прикладі журналів «Die Zeit», «Der Spiegel» та «Vitamin de» для їх виявлення в подальшому з метою визначити семантичні особливості, побудувати лексико-семантичну класифікацію запозичень та визначити семантичні трансформації. Розглянуто 26 статей з різних рубрик газет та журналів. Було підраховано загальну кількість англomовних запозичень в статтях. Підрахувавши кількість цих запозичень і розглянувши їх семантику була виявлена класифікація, подана у наступній діаграмі. (див. Рис. 1.)

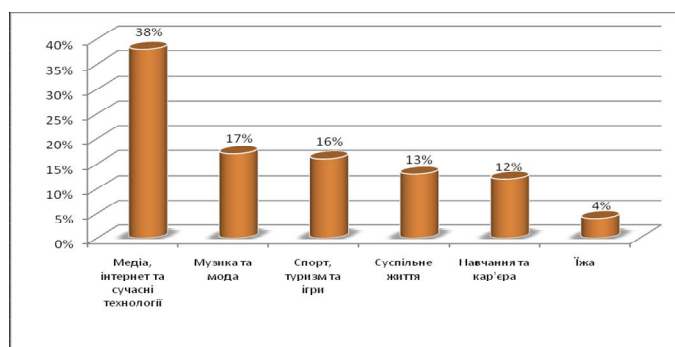

Рис. 1. Діаграма «Класифікація англomовних запозичень на основі семантичного узагальнення»

Найвищий показник в даній діаграмі мають запозичення в сфері медіа, інтернету та сучасних технологій: Geocaching, digital, Smartphone, GPS, der Computer, der Hacker, das Computerfreak, Online, die Software, WLAN, Hi-Fi, der Lap-Top, das Blog, der Code, Selfie-Stick, Mp3-Standard, Smart Home, Facebook, die Internetplattform, der Blockbuster, die Talkshow, der Slogan, Comics та ін.

Приклади англіцизмів, які є популярними у сфері музики та моди: der Hit, der Rock, der Song, die Band, der/das Chart, Punk, Popstar, das Designstudio, der Modedesigner, die Performance, die Show, die Fashion, das Topmodel.

Що стосується напряму спорту, туризму та ігор, то виявлено наступні лексеми: das Training, das Team, der Handball, der Fan, das Camp, der Fußball, das Foul, Champions-League, der Referee, der Ball, der Tourism, das Pocker, das Scrable.

У сфері суспільножиттєвиступають наступні запозичення: der Teenager, das Hobby, die Party, das Klo, der Sex, der Bag, die City, das Picknick, Townships, cool, sexy, der/das Smalltalk, der Spray.

Тематична група, що стосується навчання та кар'єри містить наступні запозичення: der Job, der Workshop, der Test, der Bachelor, der Campus, die High-school, IQ-Test, timen, der Task-Manager, Check-in, die Flatrate, die Cleverness.

Найнижчий показник в діаграмі мають англomовні запозичення з теми «Їжа»: vegan, der Ketchup, die Grapefruit, die Lunch-Box, der Energydrink, das Popcorn.

Нами проведено аналіз 109 запозичень, вибраних з німецької преси. Досліджені англіцизми можна поділити на 5 груп відповідно до способу запозичення:

1. Прямі запозичення (без зміни значення слова).

З англomовних запозичень, які були розглянуті нами в німецькій пресі, найбільшу кількість становлять прямі запозичення, які не змінили свого значення, потрапивши в лексику німецької мови: der Computer, der Hacker, das Computerfreak, der Lap-Top, das Blog, der Code, Selfie-Stick, Facebook, der Internetplattform, das Update, das Tool, der Hit, der Rock, das Training, der Handball, das Foul, das Pocker, das Hobby, die Townships, der Job, der Home-Bildschirm. Це зумовлено здебільшого відсутністю в німецькій мові назв для нових понять чи предметів. Запозичення з прямим значенням головним чином набувають німецьких граматичних форм, іменники вживаються з артиклем і пишуться з великої літери. Іменники чоловічого та середнього роду в Genetiv отримують закінчення –s. При прямому запозиченні слова зберігають своє англійське написання: Geocaching, digital, die Software, das Scrable.

Англійська та німецька мови мають багато подібного. Це пояснюється тим, що ці мови належать до однієї мовної сім'ї – західнонімецької сім'ї індоевропейських мов та до англо-саксонської групи. Схожість англійської та німецької мов підтверджує наявність великої кількості споріднених слів. Так як німецька та англійська мови мають латинську графіку, в багатьох словах можна прослідкувати подібність орфографії.

2. Термінологічні синоніми.

Дослідження термінологічної лексики спирається на визначення терміну. Терміни – це слова, що називають поняття в різних галузях: науці, техніці, мистецтві тощо. В основі кожного терміну обов'язково лежить визначення (дефініція) поняття, яке він позначає.

Термінологічні синоніми – це синоніми вже існуючих лексичних одиниць мови. Паралельне існування англійських та німецьких назв призводить до конкуренції між ними.

В ході дослідження запозиченої лексики німецької мови було виявлено велику кількість термінологічних синонімів різних граматичних родів: das Blockbuster – der Kassenschlager; der Slogan – der Werbesatz, der Werbespruch; der Song – das Lied; die Show – die Schau; die Fashion – die Mode; der Designer – der Gestalter; das Highlight – der Höhepunkt; das Team – die Mannschaft; das Camp – das Lager; der Teenager – der/die Jugendliche; der Bag – die Tasche; der Workshop – die Werkstatt; die Grapefruit – die Pampelmuse.

3. Змішані утворення.

До цієї групи належать запозичення, включені до складу складних слів, які формують гібридні утворення. Частина таких слів запозичена з англійської мови а інша є німецьким словом. Прикладами змішаних утворень є наступні: die Internetplattform, das Zeitungsinterview, der Home-Bildschirm, der Modedesigner.

Розглянемо виявлені нами з німецьких газет змішані утворення детальніше. Запозичення «das Zeitungsinterview» складається з німецького слова «Zeitung» та англійського запозичення «Interview» і ці частини з'єднані між собою за допомогою інтерфікса –s.

Утворення «der Home-Bildschirm» складається з двох частин, які з'єднуються дефісом. «Home» означає «домашній» в англійській мові, а «Bildschirm» з німецької перекладається як екран. Поняття «der Home-Bildschirm» в німецькій мові значає «робочий стіл» і належить до комп'ютерної лексики.

Такі запозичення як «die Internetplattform» та «der Modedesigner» мають дві частини і з'єднані між собою безпосередньо, тобто без дефісу та інтерфіксу.

4. Псевдоангліцизми.

Не дивлячись на те що англійська та німецька мови є близькими за походженням, вони все ж є різними мовами, тому лексичні одиниці мають не тільки подібність, а й різницю у вживанні. Псевдоангліцизми – це запозичення, які утворені з англійських складових частин, але в німецькій мові використовуються в іншому значенні. Англійські запозичення можуть використовуватись в німецькій мові не в прямому їх значенні або може бути перенесена лише частина значення. Прикладами таких запозичень є наступні слова: das Handy, das Shorty, die Fitness, der Roof, das Event, die Flatrate. Розглянемо детальніше значення цих лексем. У німецькій мові слово «Handy» означає «стільниковий телефон», хоча в англійській мові «handy» означає «доступний», «зручний». З англійської «shorty» означає «коротун», «людина маленького зросту», в німецькій же мові цей іменник «das Shorty» перекладається як «коротка жіноча нічна сорочка». Основні значення слова «fitness» в англійській – придатність, адекватність, відповідність, в німецькій мові «die Fitness» – прекрасна спортивна форма. Слово «roof» з англійської перекладається як «дах», але в німецькій мові є відповідник «der Dach». В німецькій мові поняття «der Roof» означає «житлова надбудова» (на судні). Англійське слово «event» – «подія», «випадок» в німецькій мові означає більш грандіозну і важливу подію – «захід» або «зустріч». «Flatrate» в англійській мові позначає безліміт, в німецькій мові «die Flatrate» перекладається як «фіксована ціна».

5. Запозичення, які змінилися за написанням.

До цієї групи англіцизмів входять наступні: der Fußball, das Klo, der Kondom, timen. Частина «Fuß» походить з англійської «foot» – ступня, але запозичення змінило свою графічну форму. «Klo» є скороченням від «Klosett», яке запозичене з англійського «watercloset». «Kondom» походить від англійського слова «condom». Дієслово «timen» асимілювалося в німецьку мову від англійського «totime» – вдало обирати час. Перше, що можна помітити в запозиченні, це звично ж закінчення –en, яке є типовим саме для інфінітивів німецьких дієслів.

Нами було досліджено 109 прикладів англійських запозичень з німецьких періодичних видань. Визначення приналежності запозичень до кожної з 5 груп у відсотках. Подано у наступній діаграмі.

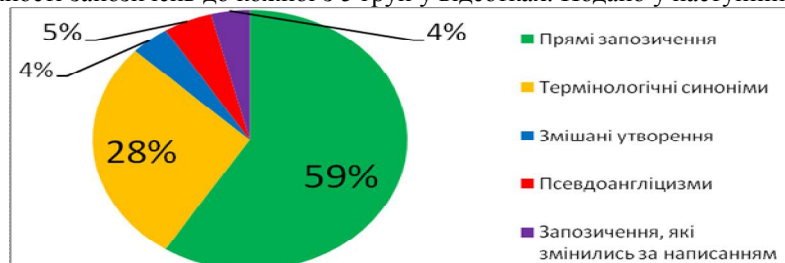

Рис. 2. Діаграма «Види англіцизмів за способом запозичення»

В дослідженні визначено семантичні особливості та семантичні трансформації англійських запозичень в німецькій мові на матеріалі німецькомовних періодичних видань, з'ясовано види англійських запозичень за способом запозичення. На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що запозичення різного роду понять відбувається в процесі зростаючого міжнародного контактування та пов'язано з безперервною необхідністю описувати невластиві національній культурі поняття. Англійські слова

проникли майже в усі сфери життя німецькомовного народу, а отже і закріпилися в мові дуже сильно та активно використовуються як в повсякденному житті, так і в професійних сферах спілкування.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Александрова О. В. Язык средств массовой информации как часть коллективного пространства общества / О. В. Александрова // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования. – М., 2003. – С. 89-99.
2. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка: стилистика декодирования / Ирина Владимировна Арнольд. – Л.: Просвещение, 1973. – 303 с.
3. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. / О. С. Ахманова. – М.: Сов. Энциклопедия. – 2-е изд., 1969. – 608 с.
4. Кубрякова Е. С. Виды пространств текста и дискурса / Е. С. Кубрякова, О. В. Александрова // Категоризация мира: пространство и время: материалы научной конференции. – М.: Диалог-МГУ, 1997. – С. 19-20.
5. Патрикеева А. А. Англицизмы в немецком языке (на материале языка рекламы) : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук. : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / А. А. Патрикеева – М., 2009. – 24 с.
6. Пауль Г. Принципы истории языка / Герман Пауль. – М.: Издательство иностранной литературы, 1960. – 501 с.
7. Пономарів О. Д. Стилистика сучасної української мови: Підручник / Олександр Данилович Пономарів – 3-тє вид., перероб. і доповн. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – 248 с.
8. Степанова М. Д., Чернышева И. И. Лексикология современного немецкого языка. – М.: Академия, 2003. – 256 с.
9. Чарикова Е.И. О терминах заимствования и освоение при взаимодействии языков. Лексикология и фразеология. Новый взгляд / Е.И. Чарикова // Тез. 2 ой межвуз. конф. М., МГЗПИ, 1989. С. 153-154.
10. Щерба Л. В. Избранные работы по языкознанию и фонетике. / Л. В. Щерба // Издательство Ленинградского университета – 1958. – Т. 1. – 182 с.
11. Weinreich U. Languages in contact: findings and problems / Uriel Weinreich. – New York : Mouton Publishers, 1963 – 148 с.

Анна ЗОЛОТНИЦЬКА

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОНЕТИЧНОЇ АСИМІЛЯЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ І РОСІЙСЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

(магістрантка факультету іноземних мов)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, професор Паращук В.Ю.

Статтю присвячено вивченню основних тенденцій асимільованості українських і російських запозичень у фонетичній системі англійської мови.

Ключові слова: запозичення, асиміляція запозичень, фонетична система, фонетичні варіанти, українізми та росизми.

The article is dedicated to the study of the main tendencies of assimilation of the Ukrainian and Russian borrowings in the English phonetic system.

Keywords: borrowings, assimilation of borrowings, phonetic system, phonetic variants, ukrainisms and russianisms.

Постановка проблеми й завдань дослідження. У сучасному мовознавстві однією з найактуальніших, складних і цікавих проблем залишається проблема запозичення слів через мовні контакти. В умовах сучасної соціолінгвістичної ситуації в світі, яка характеризується стрімким розвитком міжкультурної комунікації в різних сферах людської діяльності, особливо важливим стає вивчення вимовного аспекту слів, що використовуються в комунікації. Дуже часто такими словами є запозичення. Услід за І.В. Арнольд, ми тлумачимо запозичення як спільний елемент для двох або більше мов, при контакті яких неминуче відбувається взаємодія і їх мовних систем.

В останні роки зростає інтерес до проблем «правильної» вимови не тільки слів рідної мови, але й іншомовних слів. Це можна пов'язати з тим, що в суспільстві поступово зростає усвідомлення необхідності володіння нормами літературної вимови. Коректне фонетичне оформлення слова з іншої мови є важливим фактором в успішному міжкультурному спілкуванні, а отже, актуальним є з'ясування особливостей фонетичної асиміляції українських і російських запозичень в англійській мові.

Актуальність нашого дослідження зумовлена потребою виявлення особливостей адаптації іншомовних слів до фонетичної системи мови, що їх приймає в умовах ущільнення мовних контактів у світі, що глобалізується, і посилення уваги до різних аспектів міжкультурної комунікації.

Мета статті полягає у виявленні основних тенденцій асимільованості українських і російських запозичень у фонетичній системі англійської мови.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань:** 1) систематизувати результати сучасних досліджень щодо проблеми визначення поняття «запозичення» і типології запозичень; 2) узагальнити сучасне розуміння асиміляції запозичень; 3) визначити характер наголосу і акцентної структури слів в англійській та слов'янських (українській і російській) мовах та здійснити їх порівняння; 4) здійснити синхронний аналіз акцентних моделей українських і російських запозичень; 5) виявити й описати фонетичну асиміляцію українських і російських запозичень в англійській мові; 6) схарактеризувати основні критерії фонетичного аналізу виокремлених груп.

Об'єктом дослідження є фонетичні варіанти слов'янізмів, а саме українізмів і росизмів, зафіксованих у вісімнадцятому виданні Вимовного словника Д. Джоунза. **Предметом** дослідження є особливості фонетичної асиміляції українських і російських запозичень в англійській мові.

Матеріалом дослідження слугують 248 лексичних одиниць, відібраних у результаті дослідження 18-го видання Вимовного словника Д. Джоунза 2011 р.

Аналіз останніх публікацій. Питання запозичень досліджували такі вчені, як І.В. Арнольд, У. Вайнрайх, С.О. Карцевський, Л. Блумфільд, Л.П. Крисін, Е.Ф. Володарська, Н.Б. Шаріпова, В.П. Секірін, Е. Хауген, Г. І. Каданцева, В.М. Арістова, Л.П. Єфремов, Р.С. Гінзбург, Б.Шулан та інші.

У роботах вітчизняних і зарубіжних лінгвістів очевидними є відмінності в термінології на позначення терміна «запозичення». Більшістю авторів синонімічно використовуються три англійських терміни – «borrowing», «borrowed word» і «loan word» [Гінзбург 1979; Арнольд 1986; Антрушина 1999; Ахманова 2004; Williams 1975; Crystal 2003; Аyto 2005; Podhajecka 2006]. У. Вайнрайх, крім «borrowing» використовує також термін «transfer».

У 5-му виданні «Словника сучасної англійської мови» видавництва Лонгман поняття «borrowing» і «loanword» розглядаються як синоніми [Longman 2009: 1026], однак аналіз словникових визначень цих понять показує, що поняття «borrowing» має більш широкий зміст, ніж «loanword», позначаючи як процес запозичення, так і результат цього процесу; крім того, ця відмінність визначається широтою сфер вживання поняття «borrowing». У якості прикладу можна навести визначення, взяте зі словника редакції Оксфорд: «a word or idea taken from another language, person, or source and used in one's own language or work» [15, с. 53].

На відміну від «borrowing», термін «loanword» позначає безпосередньо запозичене слово (лексичну одиницю), словникове запозичення [15, с. 449].

У лінгвістичній літературі немає єдності і в розумінні терміну «запозичення», оскільки часто в нього вкладається зміст, обумовлений завданнями та методологією конкретного дослідження. Крім того, суперечливі погляди на поняття, що нас цікавить, пояснюються різними методологічними установками представників найрізноманітніших шкіл і напрямків у мовознавстві [1, с. 4]. Так, У. Вайнрайх, один із основоположників теорії мовних контактів, вважав запозичення початковою стадією інтерференції при білінгвізмі, де воно слугує як 1) перенесення мовних елементів однієї мовної системи в іншу, в результаті чого відбувається 2) міжмовне ототожнення елементів двох мов і мовне змішання, мовні відхилення в мові білінгва [4, с. 217].

Окремі автори розглядають запозичення як щабель змішання мов у результаті мовних контактів [Серебрянников 1970; Щерба 1974; Жлуктенко 1974, Мечковская 2000].

Л. Блумфільд виокремлював: 1) запозичення понять культури; 2) внутрішнє запозичення, що відбувається в результаті безпосередніх мовних контактів, обумовлених територіальною або політичною близькістю; 3) діалектні запозичення, що проникають до літературної мови з діалектів [3, с. 134].

З точки зору структурної лінгвістики, запозичення є відтворенням моделей однієї мови в іншій, причому характер цього відтворення може бути різним на різних рівнях мови [12, с. 4].

Р.С. Гінзбург визначає *запозичення* як процес засвоєння слів з інших мов, а також результат цього процесу [6, с. 161].

Словники з мовознавства дають як вузький, так і широкий опис терміна. «Великий енциклопедичний словник» під редакцією В.М. Ярцевої описує запозичення як «... елемент чужої мови (слово, морфема, синтаксична конструкція і т. п.), перенесений з однієї мови до іншої внаслідок мовних контактів, а також сам процес переходу елементів однієї мови до іншої» [7, с. 158]. Л.П. Крисін, один із провідних фахівців із теорії мовних контактів у російській мові, дотримується широкого розуміння цього терміна й називає запозиченням «процес переміщення різноманітних елементів з однієї мови до іншої» [11, с. 18]. Е.Ф. Володарська описує запозичення як «універсальне мовне явище, що полягає в акцепції однією мовою лінгвістичного матеріалу з іншої мови внаслідок екстралінгвістичних контактів між ними, що розрізняються за рівнем і формами» [5, с. 96]. У цілому, запозичення постає як матеріальний, конкретний результат мовних контактів на фонетичному, морфологічному, лексичному, синтаксичному рівні [10, с. 86].

Незважаючи на різноманітність елементів, які переносяться з однієї мови до іншої, слово, як мовний знак, залишається основним об'єктом запозичення. Слово, володіючи номінативною функцією, несе в собі інформацію про предмет, явище або індивідуум, який воно називає. Отже, з точки зору семантики, запозичуватися можуть як загальні, так і власні назви. Однією з найважливіших особливостей власних назв є те, що, оскільки вони закріплюються за предметом в індивідуальному порядку, вони повинні слугувати для позначення цього предмета не тільки в початковому мовному середовищі, а й у інших мовних і культурних середовищах. Отже, власні назви – це об'єкт міжмовного і міжкультурного запозичення [8, с. 14].

Незважаючи на велику кількість класифікацій, що існують (таких учених, як І.В. Арнольд, Л.М. Баш, Р.А. Будагов, Є.І. Діброва, В. І. Заботкіна, Л.П. Крисін, Е.В. Кузнецова, Е. Хауген, Н.М. Шанський, О.Б. Шахрай та ін.), у сучасній лексикології відсутня єдина загальноновизнана типологія іншомовної лексики. Деякими авторами поняття «класифікація запозичень» і «освоєння запозичень» ототожнюються.

Більшість класифікацій іншомовної лексики будуються на основі таких принципів, як: 1) джерело запозичення (етимологічний аспект); 2) характер запозичення; 3) час запозичення; 4) функціональний статус іншомовного слова в мові, що запозичує (стилістичні особливості вживання); 5) структурні особливості запозичення; 6) ступінь адаптації запозичення до системи мови-реципієнта та ін.

Результати дослідження. Основна мета нашого дослідження полягала в виявленні ступеня асимільованості слов'янських запозичень у фонетичній системі англійської мови.

Асиміляція слова – це процес, під час якого відбувається освоєння слова в нових мовних умовах та його видозміна, щоб воно відповідало внутрішнім вимогам мовного середовища. Проведений аналіз досліджень з проблем запозичень виявив, що найбільші суперечності викликає питання адаптації іноземної лексики, а саме, питання про те, що ж вважати вирішальним фактором лексико-семантичного освоєння запозиченого елемента. Услід за І.В. Арнольд, було виявлено, що під терміном «асиміляція запозичень» найчастіше

розуміють часткову або повну відповідність фонетичним, графічним і морфологічним нормам мови, що запозичує та її семантичній системі [2, с. 295].

Під час дослідження було з'ясовано, що англійський наголос має змішаний характер, що поєднує в собі силові, кількісні, музичні характеристики, з переважанням у ньому динамічного принципу. Український і російський словесний наголос, що також має змішаний характер, визначається лінгвістами в своїй основі як динамічний. Порівнюючи природу наголосу в досліджуваних мовах, можна сказати, що повного збігу їх словесного наголосу за способами виокремлення наголошеного складу немає. Відмінності в системах словесного наголосу в слов'янських і англійських мовах формують передумови до варіантності акцентних моделей українізмів і росизмів, набуття ними наголосу, відмінного від оригіналу, а також невластивого слов'янським словам другорядного наголосу.

Під час здійснення синхронного аналізу акцентних моделей слов'янських запозичень було встановлено, що більшість слів мають невисокий ступінь варіантності; найменший відсоток варіантності виявлено в групах чотирьох-, п'яти- і шестискладових слів (наприклад, *presidium, Eugene Onegin, intelligentsia*). Проаналізувавши групу загальних та групу власних назв, було виявлено, що найбільшою відповідністю типом акцентним моделям англійської мови відзначаються групи двоскладових загальних назв (67,8%) (наприклад, *dacha*) та дво- і трискладових власних назв (31,9% і 36,7% відповідно) (наприклад, *Chekov, Medvedev*). Ці результати підтверджують, що більш короткі та прості слова швидше проходять процес адаптації в мові-реципієнті.

Для виявлення ознак відповідності фонологічній системі мови-реципієнта було виокремлено 4 критерії оцінки багатоскладових слів: відповідність системі акцентуації, відповідність системі наголошеного вокалізму, відповідність системі ненаголошеного вокалізму та відповідність системі консонантизму. Для односкладових слів було виокремлено 2 критерії: відповідність системі вокалізму та відповідність системі консонантизму. Така система оцінки дозволить позначити певний ступінь адаптованості окремих одиниць, а також дозволить простежити динаміку процесу адаптації українізмів та русизмів у системі англійської мови. Аналіз був проведений у групі загальних та власних назв на матеріалі 18-го видання вимовного словника Д. Джоунза (2011 р). За результатами аналізу в групі загальних назв виявлено приблизно 52,5% слів з майже повною мірою адаптації (наприклад, *shashlik, czarevna*). У групі власних назв приблизно у 45% слів виявлено повну відповідність ознакам асиміляції (наприклад, *Molotov, Karpov*).

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що ступінь асимільованості запозичених слів можна представити у вигляді умовної відповідності чотирьох основним критеріям: відповідність системі акцентуації; відповідність системі наголошеного вокалізму; відповідність системі ненаголошеного вокалізму; відповідність системі консонантизму. Такий підхід дає можливість позначити певний ступінь адаптованості окремих одиниць, а також дозволяє простежити динаміку процесу адаптації слів у системі мови-реципієнта. Результати аналізу словникового матеріалу дозволили зробити висновок про те, що процес асиміляції досить рівномірно проходить відносно всіх чотирьох виокремлених фонетичних ознак як у групі загальних назв, так і в групі власних назв. Було також встановлено, що асимілятивні процеси проходять повільніше в групі власних назв у порівнянні з групою загальних назв. Це можна пов'язати з тенденцією закріплення автентичної вимови за власними назвами у зв'язку з вищою частотністю вживання в усному та писемному мовленні.

Перспектива нашого подальшого дослідження полягатиме в вивченні і більш детальному аналізі фонетичної структури слов'янських запозичень, які не є частотними, що мають неслов'янське коріння, а також дослідженні загальних тенденцій в асиміляції одиниць, похідних від запозичених, у мові-реципієнті. Крім того, необхідне вивчення структури запозичень з точки зору діакронії.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аристова В. М. Англо-русские языковые контакты: Англицизмы в русском языке [Текст] / В. М. Аристова. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1978. – 152 с.
2. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка (на английском языке) [Текст] / И. В. Арнольд. – 3-е изд. – М.: Высшая школа, 1986. – 295 с.
3. Блумфильд Л. Язык [Текст] / Л. Блумфильд // История языкознания XIX-XX вв. в очерках и изречениях / под ред. В.А. Звегинцева. – М.: Просвещение, 1960. – Ч. II. – С. 125-152.
4. Вайнрайх У. Языковые контакты: Состояние и проблемы исследования [Текст] / У. Вайнрайх. – Киев, 1979. – 273 с.
5. Володарская Э. Ф. Заимствование как отражение русско-английских контактов [Текст] / Э. Ф. Володарская // Вопросы языкознания. – 2002. – №4. – Москва: Наука. – С. 96-118.
6. Гинзбург Р. С. Лексикология английского языка (на английском языке) [Текст]: Учебник для ин-тов и фак. иностр. яз. / Гинзбург Р. С., Хидекель С. С., Князева Г. Ю. и Санкин А. А.. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высш. школа, 1979. – 269 с.
7. Добродомов И. Г. Заимствование [Текст] / И. Г. Добродомов // Большой энциклопедический словарь. Языкознание, 1998 г. – 2-е изд. – М.: Большая Российская энциклопедия. – С. 158-159.
8. Ермолович Д. И. Имена собственные на стыке языков и культур [Текст] / Д. И. Ермолович. – М.: Р. Валент, 2001. – 200 с.
9. Ефремов Л. П. Сущность лексического заимствования и основные признаки освоения заимствованных слов [Текст] / Л. П. Ефремов. – Алма-Ата, 1958. – 288 с.
10. Зеленін А. В. Типологія лексических заимствований в эмигрантской прессе (1919-1939) [Текст] / А. В. Зеленін // Вопросы языкознания. – 2008. – №1. – С. 85-120.
11. Крысин Л. П. Иноязычное слово в контексте современной общественной жизни [Текст] // Русский язык конца XX столетия (1985-1995). – Отв. ред. Е. А. Земская. – М., 1996, с. 142-161.
12. Хауген Э. Процесс заимствования [Текст] / Э. Хауген // НВЛ. Языковые контакты. – Вып. 6. – Москва: Прогресс, 1972. – С. 344-382.
13. Ayto John. Word Origins / J. Ayto. – 2nd edition. – Bloomsbury, 2005. – 576 p.
14. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language / David Crystal. – 2nd edition. – Cambridge University Press, 2003. – 506 p.
15. Oxford Dictionaries Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oxforddictionaries.com>.

СПИСОК ДжЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

16. Jones D. English Pronouncing Dictionary [Текст] / Daniel Jones. – 18th ed. / Ed. by P. Roach, J. Esling, J. Setter. – Cambridge University Press, 2011. – 580 p.

Дар'я ІВАЩЕНКО

**ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ ІНДУСТРІЇ МОДИ
(НА МАТЕРІАЛІ СТАТЕЙ ЖУРНАЛУ «VOGUE»)**

(студентка III курсу факультету іноземних мов)

Науковий керівник – ст. викладач, кандидат філологічних наук Чорна О.О.

Умови ринкової економіки викликали форсований розвиток фешн-індустрії, і Україна активно бере участь у її розвитку. Однак, термінологія цієї галузі є переважно англійською, тому переклад текстів про моду є актуальним. Деякі аспекти перекладу текстів цієї тематики розглядалися в працях Г. Коваленко, А. Гофман, А. Нечипоренко, О. Вороньцької, втім конкретні лексичні та граматичні особливості україномовних перекладів статей журналу «Vogue» ще не були предметом окремого дослідження.

Актуальність роботи полягає в необхідності дослідження лексичних та граматичних трансформацій, здійснюваних перекладачем для адекватної передачі змісту статей засобами іншого мовного коду.

Мета статті – виокремити та схарактеризувати лексичні і граматичні перекладацькі трансформації україномовного тексту перекладу статей. Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі завдання:

- 1) узагальнити мовні та позамовні характеристики текстів модних статей;
- 2) визначити поняття «фахової термінології» індустрії моди;
- 3) здійснити переклад статей, розміщених в електронних англійськомовних фешн-виданнях;
- 4) проаналізувати лексичні та граматичні трансформації, застосовані у тексті перекладу;
- 5) визначити типові труднощі перекладу модних статей.

Об'єктом дослідження виступає україномовний переклад статей, а **предметом** – їх граматичні та лексичні особливості.

Матеріалом дослідження є статті «Will You Wear the Latest Trend in '90s-Inspired Sportswear?», «Fall's Most Traffic-Stopping Trend Is Here», «What to Wear to Work This Week, As Seen on Chanel Models», «Are You Ready for the Return of Raver Pants?», «The Larger-Than-Life Trend That's Taking Over the Streets (and Runways)», «Elle Fanning Is Pretty in Purple at the Hamptons International Film Festival», «Model-Off-Duty Style? Not in the Age of Instagram!», відібрані з електронних фешн-видань Америки (обсяг – 9000 др. зн.).

Як відомо, кожен текст має свої *лінгвальні та екстралінгвальні характеристики*. **Лінгвальні** (мовні, вербальні) характеристики – це добір особливих для кожного стилю мовних елементів, якими він виділяється і запам'ятовується. Це графічні, лексико-фразеологічні, синтаксичні та лінгвістичні особливості текстів перекладу журналів фешн-індустрії.

Серед мовних характеристик фешн-статей можна виділити такі:

1. неофіційність мовлення (стиль викладу – це імітація діалогу між друзями);
2. насиченість термінами моди (*trend, collection, runway, houndstooth print, lineup, silhouette, power suit, things petite, designer, boho prints, tank top*);
3. використання неологізмів (*tearaway, ensemble-transforming, shirtdress, down-to-earth, clubbingwear, belly-baring, fashion-forward, tried-and-true, skirt-meets-boyfriend jeans*).

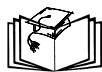
Екстралінгвальні (немовні, невербальні) характеристики – це візуальні характеристики статей про моду у фешн-виданнях, які впливають на свідомість реципієнта. Серед таких характеристик можна виділити те, що статті мають різну мету (повідомити про нові тенденції у статтях: “Will You Wear the Latest Trend in '90s-Inspired Sportswear?”, “Fall's Most Traffic-Stopping Trend Is Here”, “Are You Ready for the Return of Raver Pants?”, “The Larger-Than-Life Trend That's Taking Over the Streets (and Runways)”; проінформувати про повсякденний та світський одяг: “What to Wear to Work This Week, As Seen on Chanel Models”, “Model-Off-Duty Style? Not in the Age of Instagram!”, “Elle Fanning Is Pretty in Purple at the Hamptons International Film Festival”) та спонукальні речення, які вказують на неформальний стиль викладу (“Above, see six ways to wear the stirrup and tearaway pant right now.”, “Here, see the best rave pants to get in on the trend.”).

Окрім того, аналізовані статті є зразком фахової комунікації, сферою функціонування фахової моди фешн-індустрії.

Фаховою мовою / мовою для спеціальних цілей називають спеціальну мову, що обслуговує конкретну сферу спілкування в науці, виробництві, мистецтві, у конкретній галузі знань людини чи людської діяльності.

Найпопулярнішою детермінологізованою лексеєю цієї фахової мови є слово «мода». Відомо, що слово «мода» (французьке «mode» та німецьке «Mode») утворилося від латинського «modus» – міра, правило, приписання, засіб, образ. Саме у значенні «засіб» та «образ» воно використовувалося століттями у французькій мові та продовжує використовуватися й досі. Не випадково досить часто «наукова» думка та трактує моді майже нічим не відрізняються від життєвих міркувань та у кращому випадку збудовані на здоровому розумі, а в гіршому – протистоять одне одному [5, с. 11].

В англійській мові також існує слово «mode», але в значенні «мода» вона використовується нечасто, ніж у німецькій та французькій. Основним словом для відображення моди служить слово «*fashion*». Крім

того, мода в англійській мові позначається словом «*vogue*», а також низкою близьких за значенням слів: «*fad*» (примха), «*fancy*» (схильність, пристрасть), «*craze*» (загальне захоплення, манія)» [7, с. 5].

Аналіз словникових дефініцій лексеми «*fashion*» показав, що лексема «*fashion*» має кілька значень, а саме: сукупність смаків і поглядів, пануючих у певному суспільному середовищі в певний звичайно недовгий час; зразки предметів, що відповідають таким смакам (звичайно про одяг); манера поведінки, звичаї. Спираючись на словник можна знайти багато інших цікавих словосполучень: *fashion-monger* – модник, модниця; *fashion plate* – модно вдягнута жінка; *fashion show* – показ модного одягу; *fashion commodities (fashion merchandise)* – модні товари [5, с. 14].

Мода – це особливий інструмент, яким не кожен зможе правильно користуватися, лише деякі люди можуть вдало слідувати їй. Сфера вживання термінології моди набагато ширша, ніж окремо взята професійна галузь. Лексика цієї галузі використовується не тільки у відповідній індустрії, але і в повсякденному житті, її вживають не лише фахівці, а й ті, хто цікавиться модою, звичайні споживачі, які купують одяг в магазині, Інтернеті, або замовляють з журналу [8, с. 10].

Взагалі, не тільки одяг чи аксесуари можуть бути елементами термінології, а й професійний лексичний склад слів, що може зрозуміти тільки та людина, яка працює в індустрії моди.

Наприклад, *the tearaway pants* – спортивні штани; *houndstooth print* – принт «гусяча лапка»; *extended hem* – розширена облямівка; *fit-and-flare silhouette* – силует «облягаючий верх та широкий низ»; *high neckline* – глухий комір; *mock neck* – високий комір; *button-up* – карди ган; *down-to-earth kicks* – взуття на високій підшви; *adjustable D-ring strap* – D-кільцева накладка, яка регулюється; *boyfriend jeans* – джинси-бойфренди.

Тексти про моду характеризуються особливим стилем, який відрізняє їх від інших типів текстів. При перекладі таких текстів ця особливість створює додаткові труднощі та проблеми.

Обов'язковою умовою повноцінного перекладу будь-якого спеціального тексту є повне розуміння його перекладачем. Механічне заучування термінів, без проникнення у їх сутність, без знання самих явищ, процесів та механізмів, про які йдеться в оригіналі, може призвести до небажаних помилок. Перекладач повинен детально вивчити ту сферу, в якій він працює. Тільки тоді він зможе сміливо користуватися відповідними термінологічними словниками [4, с. 47].

Будь-який текст характеризується певною повторюваністю термінів. Тому для правильної передачі значення незнайомого і відсутнього у словниках терміна або термінологічного сполучення дуже важливо врахувати і співставити всі випадки його вживання в даному тексті і лише після цього спробувати вивести значення терміну шляхом ознайомлення із спеціальною літературою з даного питання. Велику допомогу перекладачеві може надати уже існуюча перекладна література з цього питання, особливо якщо є можливість порівняти оригінал і переклад.

Таким чином, вміння користуватися робочими джерелами інформації – найголовніше у спеціальності перекладача фешн-індустрії.

Якщо перекладач художньої літератури може й не знати вузькоспеціальних спеціальних термінів, то для перекладача текстів про моду – це повсякденні поняття, і відповідні їм іноземні терміни повинні входити в його активний словник. Активний термінологічний словник перекладача істотно заощаджує його робочий час. Він накопичується поступово в процесі роботи, і склад його визначається змістом цієї роботи, тобто в кожного перекладача накопичується свій власний спеціальний словник [6, с. 62].

На нашу думку, основною складністю перекладу аналізованих текстів є розкриття та передача засобами української мови іншомовних реалій; вибір між транскодуванням терміну-неологізму та його перекладом.

За результатами аналізу перекладу статей фешн-індустрії, було виявлено 70 лексичних одиниць сфери модної індустрії. З них: 33 – назва одиниць одягу (*tearaway pants, a blazer*); 10 – окремі частин одягу (*a stirrup, a neck*); 7 – застібки (*a circle-ring zipper*); 2 – назви принтів (*houndstooth, boho*); 22 – бренди одягу (*Celine, Valentino*).

Статті журналу «Vogue» насичені неологізмами. Серед них ми можемо виділити такі: *tearaway, ensemble-transforming, shirtdress, down-to-earth, clubbingwear, belly-baring, fashion-forward, tried-and-true, skirt-meets-boyfriend jeans*. Було виявлено закономірності способів творення цих слів: словоскладання (*tearaway, shirtdress, clubbingwear, skirt-meets-boyfriend jeans*), префіксальний спосіб (*belly-baring, ensemble-transforming*).

Аналіз застосованих перекладацьких трансформацій вказує на те, що у тексті перекладу домінує трансформація заміни, а найменш вживаною є трансформація конкретизації. Також аналіз статей модного журналу «Vogue» виявив, що трансформації додавання, транскрибування та описовий переклад також часто використовувалися для здійснення перекладу.

І. Лексико-семантичні трансформації. Такі трансформації необхідні, тому що обсяг значень лексичних одиниць мови-джерела і мови-перекладу рідко співпадає у всьому об'ємі значень, відповідно перекладач має передати значення, закодоване у лексемах однієї мови, лексичним засобами іншої.

1. **Додавання** – це збільшення кількості слів, словоформ або членів речення у МП. Можуть додаватися іменники, дієслова, прикметники, прийменники, словосполучення [2, с. 42].

1) *At Marni, the slouchy breeches were rendered in forest green and worn with a kinky kitten heel.* – У бренду Marni об'ємні галіфе були представлені у темно-зеленому кольорі та поєднані з ефектними підборами з котятим принтом.

Наведений приклад вказує на те, що український читач може не знати назви усіх брендів та будинків моди, тому варто не лише транскодувати назву, а й додати слово «бренд», «будинок моди» тощо для точності та адекватності перекладу – лексико-семантична трансформація додавання.

2. Транскрибування і транслітерація – способи передачі слів, переважно власних назв, шляхом відтворення її форми за допомогою букв мови перекладу. При транскрибуванні відтворюється звукова форма іншомовного слова, а при транслітерації – його графічна форма (буквений склад). Провідним способом у сучасній перекладацькій практиці є транскрипція зі збереженням деяких елементів транслітерації. Найчастіше такий спосіб перекладу застосовується для передачі власних назв та імен, що не змінюють своєї форми при переході в іншомовний текст [2, с. 72].

1) *At Nili Lotan, white trousers were unbuttoned at the calf for a sexy glimpse of leg, while Maison Margiela's side-seam trousers were cropped and jersey striped for a city slicker appeal.* – У Нілі Лотан, білі штани були розстібнуті на ікрі для того, щоб нога сексуально проблискувала, в той час як бічний шов штанів бренду *Maison Margiela* вирізали і додали смужку трикотажу, щоб привабити міських жителів.

Ми використали транскрибування для імен та прізвищ, але бренди залишилися незмінними, адже українські видання моди подають їх іноземною мовою.

3. Конкретизація – це процес заміни слова або словосполучення з широким предметно-логічним значенням на одиницю мови перекладу з більш вузьким значенням. У результаті одиниця мови-оригіналу виражає родове поняття, а одиниця мови-перекладу – більш вузьке видове поняття, яке входить до складу даного роду [2, с. 39].

Перекладацькі трансформації конкретизації виявились нетиповими для статей фешн-індустрії. На наш погляд, це спричинено тим, що автори статей намагались користуватись загальновідомими, часто інтернаціональними термінами на позначення моди (*trend* - тренд, *pantsuit* – брючний костюм, *runway* - подіум) та лексемами, що перейшли із розряду термінів до групи загальнозжваної лексики (*clingy cutout dress* – відкрита облягаючи сукня, *lineup* - лінія купальників, *shopping* - шопінг).

II. Граматичні трансформації. Між граматичними системами англійської та української мов існує багато розходжень, що в процесі перекладу вимагає використання певних граматичних трансформацій. Незважаючи на сувору детермінованість відношень між граматичними системами обох мов, у них завжди є елементи, що допускають певну варіативність. Відхилення від принципів детермінованих відношень пояснюється наявністю синонімічних засобів вираження, розходженням у структурі граматичних систем або ж переважним вживанням одного елемента замість іншого тощо [1].

Існують дві основні причини граматичних трансформацій:

- відсутність формального граматичного відповідника в одній із мов;
- різниця у сфері використання того чи іншого граматичного елемента.

Граматична трансформація – це зміна структури речення в процесі перекладу у відповідності до норм мови перекладу [5, с. 54].

1. *Заміна* – це спосіб перекладу, при якому граматична одиниця оригіналу перетворюється в одиницю МП з іншим граматичним значенням. Замінюватися може граматична одиниця будь-якого рівня: словоформа, частина мови, член речення, речення окремого типу [3, с. 211].

1) *The cheeky workout staples of the '90s received a dose of polish, thanks to the new collections.* – Зухвали головні елементи 90-х років **тепер лаковані** завдяки новій колекції.

2. *Описовий переклад* – це такий прийом перекладу нових лексичних елементів вихідної мови, коли слово, словосполучення, термін чи фразеологізм замінюється в мові перекладу словосполученням (або більшим за кількістю компонентів словосполученням), яке адекватно передає зміст цього слова або словосполучення. До описового перекладу ставляться такі вимоги:

- переклад повинен точно відбивати основний зміст позначеного неологізмом поняття;
- опис не має бути надто докладним;
- синтаксична структура словосполучення не повинна бути складною [2, с. 74].

При застосуванні описового перекладу важливо стежити за тим, щоб словосполучення в мові перекладу точно і повно передавало всі основні ознаки поняття, позначеного словом оригіналу.

1) *You need to have a sartorial plan!* - Ви повинні мати план, як виглядати вишукано!

Отже, трансформації заміни, додавання, транслітерації та описовий переклад є найбільш вживаними для створення перекладу статей фешн-індустрії. Аналіз застосованих перекладацьких трансформацій вказує на те, що у тексті перекладу домінує трансформація заміни, а найменш вживаною є трансформація конкретизації. Перекладацькі трансформації конкретизації виявились нетиповими для статей фешн-індустрії. На наш погляд, це спричинено тим, що автори статей намагались користуватись загальновідомими, часто інтернаціональними термінами.

3 метою правильної передачі змісту речень, що перекладаються, та дотримання мовленнєвих і мовних норм, що існують в культурі української мови, було використано лексико-семантичну трансформацію додавання. Транслюдування було застосовано для передачі власних назв та імен, що не змінюють своєї форми при переході в іншомовний текст.

Тема дослідження має **перспективи** подальшого розвитку, оскільки в сучасному «суспільстві споживачів» нові модні тенденції дуже швидко проникають в різні країни, а переклад нових термінів та понять буде невпинно супроводжувати появу модних колекцій..

БІБЛОГРАФІЯ

1. Бик І. С. Теорія і практика перекладу [Електронний ресурс] / Ігор Степанович Бик. – Режим доступу: <http://www.franko.lviv.ua/faculty/intrel /tpp/index.htm>.
2. Білоус О. М. Теорія перекладу (курс лекцій) : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Олександр Миколайович Білоус. – Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2002. – 116 с.

3. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / Вилен Наумович Комиссаров. – М.: Высш.шк., 1990. – 300 с.
4. Коваленко Г. М. Англійська лексика моди XX – XXI століть: дисертація кандидата філологічних наук: 10.02.04 / Коваленко Ганна Миколаївна. – К., 2005. – 224 с.
5. Комиссаров В. Н. Общая теория перевода: учебное пособие / Вилен Наумович Комиссаров. – М.: МГУ, 1999. – 133 с.
6. Лилова А. Введение в общую теорию перевода: учебное пособие / Анна Лилова. – М.: Высшая школа, 1995. – 256 с.
7. Миньяр-Белоручев Р. К. Теория и методы перевода: учебное пособие / Рюрик Константинович Миньяр-Белоручев. – М.: Московский лицей, 1996. – 167 с.
8. Нечипоренко А. Семіотичні горизонти дослідження моди / А. Нечипоренко // Людинознавчі студії : зб. наук. праць ДДПУ імені Івана Франка. Філософія. – Дрогобич, 2009. – С. 221–226.

Ірина КОБИЛІНСЬКА

КУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ГЛОБАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО СУПРОВОДУ ТА МАРКЕТИНГУ ПРОДУКЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

(магістрантка факультету іноземних мов)

Науковий керівник – доктор філологічних наук, доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Міщенко А. Л.

Актуальність статті визначається інтенсифікацією глобалізаційних процесів в галузі економіки. Вони змушують виробників виходити на світові ринки, однак це передбачає глобальний інформаційний супровід і маркетинг продукту задля його позиціонування та популяризації на нових ринках збуту, а також спонукання споживача до придбання продукту. Проблема локалізації інформаційного супроводу продукту актуальна і для європейських товарів, які постачаються в Україну, тому метою роботи є аналіз структурно-семантичних і функціональних особливостей німецькомовних текстів інформаційного супроводу продукту та специфіка їхнього перекладу українською мовою.

Об'єктом аналізу стали культурні особливості німецькомовних текстів інформаційного супроводу та маркетингу продукту. Предметом аналізу виступають особливості їх відтворення в процесі перекладу та локалізації українською мовою.

• **Методи дослідження.** *Метод лінгвістичної абстракції* дозволив охарактеризувати тексти інформаційного супроводу та маркетингу продукції для автопромисловості як сукупність їхніх системних структурно-функціональних властивостей.

Порівняльний метод дозволив відстежити особливості. *Зіставний та контекстуально-інтерпретаційний методи* застосовано для аналізу локалізації текстів реклами німецьких автомобілів, розміщених на офіційних сайтах дистрибуторських компаній в Україні.

Теоретичним підґрунтям для написання статті слугували праці Л. С. Бархударова, Є. В. Медведєвої, Е. Н. Сердобінцевої, Петера Веста та Детлефа Шмідта, які активно досліджували особливості створення маркетингових текстів і подальше їх пристосування до використання на нових ринках через переклад, що передбачає переклад, локалізацію, елімінацію культурної специфіки, а іноді і повне переосмислення стратегії, репрезентованої у подібних текстах.

Головне завдання в процесі роботи над текстами інформаційного супроводу та маркетингу продукту цільовою мовою полягає у створенні такого тексту, який забезпечить адекватне позиціонування продукту на новому ринку. Це вимагає аналізу та відтворення не лише образно-лексичного змісту тексту, але і його функціонально-структурних разом з урахуванням національно-культурного компоненту, характерного для даної країни. Важливо наголосити, що для досягнення необхідного результату перед початком роботи над перекладом кожен із змістових фрагментів маркетингових текстів інформаційного супроводу важливо аналізувати у взаємодії. Важливим для розуміння використаних у текстах інформаційного супроводу та маркетингу продукції мовностилістичних, лінгвокогнітивних та образно-стилістичних прийомів є розуміння функціональних особливостей текстів такого типу у професійно орієнтованій комунікації.

Оскільки головна мета текстів глобального інформаційного супроводу продукту, в першу чергу, полягає у забезпеченні маркетингового успіху відповідного товару, виконання цими текстами закладених у них функцій, тотожних функціям текстів мовою оригіналу [1, с. 10].

Дослідники виділяють такі функції текстів глобального інформаційного супроводу продукту:

- 1) інформаційна функція, яка реалізується у повідомленні певного факту чи події.
- 2) функція оцінювання рекламowanego продукту, наприклад, окресленої моделі автомобіля з аналізом його технічних та якісних характеристик.
- 3) пізнавально-освітня функція, спрямована на поповнення знань адресата, яка забезпечується повідомленням йому детальної інформації про об'єкт, що рекламується.
- 4) функція впливу на ставлення реципієнта до об'єкта опису в тексті, а також його подальшу поведінку.
- 5) гедоністична функція, яку також часто пов'язують з попередньою функцією [4, с. 91].

Оскільки тексти інформаційного супроводу та маркетингу продукції мають не просто повідомити про свій продукт, а ще й зацікавити потенційних покупців і привернути їхню увагу, тексти такого типу повинні відповідати естетичним потребам адресата, що пояснює поширену практику використання у супровідних маркетингових текстах різних зображень, схем і шрифтів різного кольору та розміру [4, с. 92].

Автомобільним каталогам, як одному з різновидів текстів інформаційного супроводу та маркетингу продукції, оптимально виконувати покладені на них функції дозволяє їхня особлива структура.

Так, першим і головним складником супровідних текстів є заголовок. Саме заголовок привертає увагу реципієнтів, а від ступеня його виразності залежить, наскільки потенційний споживач зацікавиться прочитанням основного тексту [3, с. 5]. Це одна з основних причин, чому заголовки, навіть абсолютно ідентичних текстів, відрізняються у різних мовах один від одного. Хоча, зазвичай, у заголовку зберігається центральний образ, який у ньому закладено в тексті оригіналу, але різняться мовні засоби, використані для його відтворення. Наприклад, у заголовку *Wenn Erfolg Gestalt annimmt – „Успіх матеріалізується“* ключовим смисловим компонентом є слово *Erfolg* та його матеріальне втілення в автомобілі, а от на лексичному рівні, як правило, простежуються контекстуально-синонімічні заміни лексем, які дозволяють передати образ тими мовними засобами, що якнайкраще сприймаються реципієнтами відповідної лінгвокультури.

Підзаголовки, що використовуються у автомобільних каталогах, дозволяють створити певну рубрикацію, яка полегшує реципієнтові пошук необхідної інформації. Крім того, вони виконують сполучну функцію – готують до сприйняття основного тексту, розкриваючи зміст заголовку [3, с. 5]. Тому важливо відтворити не стільки всі лексичні компоненти тексту, скільки основні аспекти тексту, головні образи, які він транслює: *Dem Passat und Passat Variant sieht man sofort an, wie fortschrittlich sie sind. Zu den äußerlich auffälligsten Merkmalen gehören die markant geformten LED-Scheinwerfer und LED-Rückleuchten sowie eine dynamische Seitenlinie. – Ви відразу можете оцінити, наскільки Passat та Passat Variant є прогресивними. Зовні до помітних деталей належать характерно оформлені світлодіодні передні фари, задні ліхтарі та динамічна бічна лінія кузова.* В українському перекладі, порівняно з німецькомовним оригіналом, мають місце частиномовні заміни та трансформування синтаксичної структури речення, наприклад, заміна безособового займенника *man* займенником другої особи однини та ін.

Основний текст надає реципієнтові детальну інформацію про продукт, деталізує його окремі характеристики. У ньому, зазвичай, наводяться основні аргументи на користь придбання товару [3, с. 6]. Найуживанішими трансформаціями, що застосовуються у перекладах, є граматичні трансформації: *Mit dem Multifunktionslenkrad in Leder können die Multifunktionsanzeige sowie das Radio und Telefon bedient werden. – За допомогою багатофункціонального шкіряного керма можна керувати інформаційним дисплеєм, а також аудіосистемою та телефоном.* Серед граматичних трансформацій, найчастіше зустрічаються додавання та випуск граматики елементів, що допомагає зберегти нейтральне емоційне забарвлення тексту, оскільки конструкції, емотивно нейтральні в одній мові, можуть в той же час вносити нові відтінки при їх калькуванні у перекладі іншою мовою. Часто простежується заміна стану і способу дієслів. До цього прийому вдаються, оскільки популярні в німецькій мові пасивні конструкції значно рідше зустрічаються в текстах українською мовою. *Per Knopfdruck fährt das „Head-up-Display“ aus der Instrumententafel hoch und zeigt alle wichtigen Informationen zu Geschwindigkeit, Navigationsdaten, Fahrerassistenzsystemen und Verkehrszeichen bequem und sicher im direkten Sichtfeld des Fahrers an. – За допомогою кнопки на панелі приладів підіймається дисплей Head-up, який відображає усю важливу інформацію щодо швидкості, навігаційних даних і дорожніх знаків.*

Підписи та коментарі як частотні елементи автомобільних каталогів надають додаткову інформацію про програмне або технічне забезпечення відповідної моделі, а також особливості її комплектації, зумовлені специфікою кон'юнктури відповідного ринку та умовами імпорту.

Ще однією важливою складовою каталогів інформаційного супроводу автомобілів є використання в них рекламного гасла або слогану компанії. Найбільш поширеним способом перекладу слоганів вважається субституція, тобто заміна образу, що створюється оригінальним слоганом, на образ, який стане актуальним для носіїв тієї лінгвокультури, для якої здійснюється переклад [5, с. 173], наприклад, в оригінальному слогані німецькою мовою – *Der neue Tiguan. Aufregend innovativ.* – головний акцент зроблено на використанні інноваційних технологій та останніх технічних розробок. Слоган, розроблений для реклами автомобіля на українському ринку – *Новий Tiguan. Насолоджуйся преміальністю.* – акцентує увагу на елітності авто та особливому статусі його власника. Таким чином, основним важелем для впливу на українського споживача обрано прагнення до фінансового успіху та матеріальних атрибутів.

Разом з тим, при перекладі кожного зі структурних елементів текстів глобального інформаційного супроводу і маркетингу продукту важливим є вміння забезпечити необхідний ступінь культурної близькості образів, що транслюються цим текстом для конкретного народу. Для досягнення цього ефекту перекладачі вдаються до локалізації текстів. Локалізація тексту здійснюється шляхом переформулювання тексту оригіналу мовою перекладу і заміною вербальної інформації графічними засобами з урахуванням регіональних значень кольорів, міміки та жестів, які суттєво відрізняються залежно від культури [2, с. 104]. Яскравим прикладом цього може бути використання різних кольорів фону на картинках у каталозі, використання у рекламі різних візуальних образів, різних кольорів, шрифтів та макетів тексту. Разом з тим, локалізація тексту на рівні лексичних та граматичних одиниць фактично граничить з перекладом. Такий текст орієнтований на функціональну відповідність оригіналу й перекладу та забезпечується адаптацією одиниць метричної системи (*Дисплей з діагоналлю 30,5 см – Der 31,2 cm große Screen;*), а також форматів дат, чисел, грошових одиниць оригіналу до стандартів мов перекладу. Глибинна локалізація скерована на адаптацію тексту до специфічної для культури ментальності, шкали соціальних цінностей, конвенціоналізованих зразків поведінки, норм репрезентації інформації у фахових текстах і на рівні офіційної комунікації регламентується нормами міжнародного та національного права, законодавством про інформаційний супровід продуктів, законами і деклараціями про відповідальність виробника та

постачальника перед споживачем [2, с. 75]. Наприклад, в каталогах, створених для ринку країн ЄС на законодавчому рівні обов'язково передбачено розділ, присвячений кількості викидів CO₂ в атмосферу.

Оскільки Україна є порівняно новим ринком збуту для Німеччини, в перекладах автомобільних каталогів українською допускаються помилки, які, в свою чергу, негативно впливають на рівень захищеності споживача та можуть зашкодити іміджу продукції на конкретному ринку. Серед найпоширеніших виокремлюємо такі:

1. калькування окремих конструкцій німецької мови: *Mit dem Passat und Passat Variant können Sie beides. Sie überzeugen sowohl von außen als auch von innen. Z neuem Passat ma Passat Variant Bu можете і те, й інше, тому що вони здатні переконати як ззовні, так і зсередини;*

2. неuzuальне вживання слів або використання росіянізмів: *Dazu gehören die Velourssitzbezüge „Weave“, der Schalthebelknopf in Leder sowie der teilelektrische ergoComfort Sitz auf der Fahrerseite. До них належать: сидіння з велоровою оббивкою Weave, рукоятка важеля перемикач передач оздоблена шкірою, а також сидіння водія ergoComfort.* Так, у наведеному прикладі правильно було б вжити при перекладі замість слова *оббивка*, слово *обшивка*, а замість *рукоятка* – *руків'я*.

3. використання образів, не характерних для української лінгвокультури : *Passat ma Passat Variant є доказом того, що рішення прийняті розумом та почуттями не виключають одне одного.* В українській лінгвокультурі для того, аби підкреслити раціональність одного рішення і керування виключно емоціями у прийнятті іншого, зазвичай використовують словосполучення *рішення прийняте розумом та рішення прийняте серцем*, а не *рішення прийняте розумом та рішення прийняте почуттями*.

Подібні помилки можуть бути свідченням недостатньої обізнаності перекладачів у всіх тонкощах роботи з текстами глобального інформаційного супроводу та маркетингу продукції.

Так, проаналізувавши автомобільні каталоги, які є яскравим прикладом текстів глобального інформаційного супроводу та маркетингу продукту, ми дійшли висновку, що головним складником цих текстів є культурний компонент, передача якого мовою перекладу і становить найбільшу проблему для перекладача.

У процесі перекладу важливо забезпечити виконання текстами інформаційного супроводу покладених на них функцій, зокрема: інформаційної функції, пізнавально-освітньої функції, спрямованої на поповнення знань адресата про рекламований об'єкт, функції впливу на реципієнта, а також функції, орієнтованих на задоволення естетичних потреб реципієнта та спонування до придбання продукту.

У ході аналізу автомобільних каталогів німецькою мовою та їхніх офіційних перекладів українською виявилось, що частотність типів перекладацьких трансформацій варіюється залежно від структурного елемента, який перекладається. Наприклад, для перекладу заголовків застосовується прийом перифразу, що дозволяє зберегти центральний образ який має транслюватись реципієнтові незалежно від його культурної приналежності і, в той же час, передати цей образ мовно-стилістичними засобами, узуальними для цільової лінгвокультури. У перекладі підзаголовків трансформацій зазнає переважно синтаксична структура речень, а в основному тексті переважають граматичні трансформації. Оскільки культурний компонент найбільше впливає на слогани та гасла компаній, для їхнього перекладу послуговуються субституціями, які дозволяють підібрати саме той образ, який здатен позитивно представити рекламований продукт на цільовому ринку, з урахуванням культурних особливостей країни збуту.

Під час дослідження матеріалів було виявлено, що в україномовному перекладі автомобільних каталогів, як текстів глобального інформаційного супроводу та маркетингу продукції, має місце велика кількість помилок. Найпоширенішими серед яких є такі: калькування німецькомовних синтаксичних конструкцій, неuzuальне вживання деяких мовних зворотів, використання росіянізмів та ін. Крім того, культурний компонент також передається з помилками, оскільки не всі образи, використані у текстах, є типовим для української культури, що має негативні наслідки для іміджу компанії виробника та налагодження діалогу з потенційним споживачем.

Зважаючи на труднощі та помилки, які виникають під час перекладу текстів глобального інформаційного супроводу і маркетингу продукції, доцільними будуть подальші дослідження, які дозволять провести роботу над пошуком оптимальних стратегій і тактик перекладу та локалізації текстів такого типу

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бархударов Л. С. Уровни языковой иерархии и перевод. / Л. С. Бархударов – М: Тетради переводчика., Вып. 6, 1969. – 108 с.
2. Домовець О. С. Маніпуляція в рекламному дискурсі Мовна особистість, аспекти лінгвістики та лінгводидактики. / О. С. Домовець – Волгоград, 1999 – 167 с
3. Медведєва Є. В. Рекламний текст як перекладацька проблема / Є.В. Медведєва Вісник МГУ. Сер.19. Лінгвістика і міжкультурна комунікація № 4. – 2003. – 124 с.
4. Сердобінцева Е. Н. Структура і мова рекламних текстів: навчальний посібник. / Е. Н. Сердобінцева – М.: Наука, 2010. – 86 с
5. Schmidt Detlef, Vest Peter „Die Energie der Marke“ / D. Schmidt, P. Vest – Wiesbaden: Gabler, 2010. 259 S.

Олена ЛІСЕВИЧ

ЛЕКСИЧНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ КОМІКСІВ

(студентка III курсу факультету іноземних мов)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук Чорна О. О.

Графічний роман є невід'ємною частиною сучасного поліхудожнього образу світу. Цей жанр вимагає уваги, адже з кожним роком все більше і більше коміксів видають, перевидають та екранізують. На жаль, в

Україні цей жанр не настільки популярний, як на Заході чи Сході, однак він розвивається, що дає змогу перекладачам зробити значущий внесок у їх створення. Комікси творять історію, як і будь-яке інше мистецтво, тільки роблять це у своїй ніші. Деякі аспекти перекладу текстів цієї тематики розглядалися в працях Р. Якобсона (1960) [1], Г. Готтліба (1998) [2] та В. Савченко (2003) [3], втім, конкретні лексичні та граматичні особливості україномовних перекладів коміксів ще не були предметом окремого дослідження.

Актуальність роботи полягає в необхідності дослідження лексичних та граматичних трансформацій, здійснюваних перекладачем для адекватної передачі змісту коміксу засобами іншого мовного коду.

Метою є виокремити та схарактеризувати лексичні і граматичні перекладацькі трансформації україномовного крєалізованого тексту. **Об'єктом** дослідження виступає україномовний переклад коміксу, а **предметом** – його граматичні та лексичні особливості.

Матеріалом дослідження є комікс «Assassin's Creed 2: Aquilus» (загальний обсяг – 9931 др. зн.).

Комікси називають єдиною по-справжньому новою культурною формою, породженою ХХ століттям, але її теоретичне дослідження почалося лише наприкінці ХХ століття, внаслідок загальної тенденції зменшити протиставлення елітарної та масової культури. Одним з результатів цього процесу стала і зміна «формату» самих коміксів, а саме, зростання значення власне графічного роману та близьких форм [3].

Лінгвіст В. Ейснер запропонував розглядати комікс як мистецтво послідовної розповіді, тобто декомпозиція ситуації на причинно-наслідкові зв'язки відбувається лінійно. Таким чином, **комікс можна задати як послідовну графічну розповідь, де базовою є не вербальна, а візуальна комунікація**. Відповідно відбувається й перерозподіл інформації, що передається, на користь її візуальної передачі.

Головними характеристиками коміксів як графічних романів можна вважати:

- 1) лінійність викладу;
- 2) концентрацію не на всьому, а винятково на ключових ситуаціях;
- 3) повну відсутність другорядного і зайвого [3].

Отже, **комікс – це вид мистецтва, суть якого полягає у передачі оповідної фабули за допомогою зображень, що доповнюються текстом**. Сутність коміксу – в оповіданні історії через послідовність зображень.

Окрім літератури та живопису слід врахувати вплив на поетику коміксу щонайменше трьох мистецтв: *каліграфії* – за майстерністю інтеграції писаного слова в малюнок без розриву його хронотопу якісний комікс можна порівняти з далекосхідним сувоєм; вплив *хореографії* та *театру*, які створили мову міміки, жестів та поз, що стала одним з найголовніших виразних засобів коміксу. Але найсуттєвішим є вплив *кінематографу*, звідки були запозичені принципи розкадровки, планів, ракурсів тощо. Отже, комікс знаходиться на перетині між літературою, кіно та зображувальним мистецтвом, залежно від конкретного жанру, тяжіючи до того чи іншого [4; 5; 6].

Важливо зазначити, що при створенні коміксів використовується трансвидовий переклад, що полягає в передачі сюжету, ідеї, настрою, емоцій художнього тексту за допомогою виразних засобів іншого виду мистецтва. Найменшою структурною одиницею коміксу є кадрик (*panel*), який за принципом побудови набагато ближче до кінематографічного кадру, ніж до ілюстрації. Це проявляється, зокрема, в активному використанні планів – від дальнього до деталі (наприклад, нерідко зображуються тільки очі героя). Текст у коміксах подається безпосередньо разом із зображенням і має специфічну форму «мовної бульки» (*speech balloon*), яка передає мову чи думку персонажів, заголовків і титрів. У комплексі, текст і графіка надають реципієнту, читачу, змогу безпомилково впізнати персонажа і отримати більш повне відчуття твору [4, 6].

На сьогодні ще не розроблено єдиних, уніфікованих правил перекладу англійських власних назв українською мовою і навпаки. І це зрозуміло, адже повних еквівалентів на орфографічному та фонологічному рівні майже не буває, тому що звуки того самого класу навіть у споріднених мовах досить різняться між собою. Тим більше, що деякі звуки нашої мови взагалі не мають відповідників у фонетичній системі сучасної англійської мови, де практично відсутня палаталізація приголосних, подовження приголосних, відсутні прямі відповідники нашим приголосним (*z, x, u*) тощо. Все це створює труднощі при передачі українських власних назв іноземними мовами. Зокрема й при відтворенні звукової (та орфографічної) форми українських особових (географічних) назв англійською мовою (як і англійських – українською) доводиться часом використовувати наближені за артикуляцією фонемі [7, с. 92–103].

Усі сучасні українські власні назви (імена українських громадян, вихідців з України, географічних об'єктів у межах України та українських юридичних осіб) повинні перекладатися в суворій відповідності з правовим актом Постанови Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» порушення якого може бути гіпотетично покаране, хоча прецедентів не спостерігалось [8].

Знаходячись в різних комбінаціях, у більшості випадках фонемі передаються українською мовою відповідно до загальних правил читання. Саме тому англійські власні імена також транскрибуються українською. Транскрибуються лише ті англійські імена та прізвища, до складу яких входять специфічні голосні фонемі англійської мови, які утворюються за допомогою різних звукових буквених комбінацій: *Abel* – Ейбел, *Aileen* – Ейлін, *Lewis* – Льюїс, *Laura* – Лора, *Sadie* – Сейді.

Незважаючи на значні розбіжності, що існують між фонетичними системами двох мов, ряд англійських власних імен передається українською мовою способом транслітерації: *Barbara* – Барбара, *Diana* – Діана, *Vicror* – Віктор. У деяких випадках англійські власні імена та географічні назви перекладаються українською частково способом транслітерації, а частково – транскрибування: *Bellingshausen Sea* – море Беллінсгаузена, *Brooklyn* – Бруклін, *Newton* – Ньютон.

Окрім того, точність перекладу англійських власних назв українською мовою може зумовлюватися деякими лінгвістичними факторами, а саме: відсутність в українській мові точних фонематичних та орфографічних засобів передачі специфічних англійських звуко- і буквосполучень; встановлені традиції, історичний і біблійні підтексти відповідно до яких перекладаються деякі власні назви. Наприклад: *Theodora* – Теодора, *Thomas* – Томас, *Edem* – Адам, *Henry* – Генріх [7, с. 92–103].

При перекладі коміксів варто звернути увагу на те, що більшість імен, *нікнеймів*, міст, місць, об'єктів, сил тощо – вигадані і не мають офіційного перекладу. Місця, згадані у графічному романі, є переважно вигаданими і перекладаються так само (за допомогою транслітерації чи практичного транскрибування): *Gotham* – Готем, *Metropolis* – Метрополіс тощо.

Що ж до прізвиськ, *нікнеймів* героїв чи лиходіїв, то тут співіснують дві тенденції: перекладати прізвиська і транскрибувати імена на зразок загальнозживаного Бетмена і Супермена, наприклад: *Wolverine* – Росоха, *Mockingbird* – Пересмішниця, *Penguin* – Пінгвін. Не слід також поспішати транслітерувати незнайомі прізвиська, так як ринок коміксів в Україні малий, можна впровадити щось своє креативне, наприклад: *Batwoman* – Кажанна, *Batgirl* – Каж'юнка, *Sandman* – Пішанник.

Важливо правильно перекладати й інші, часто сюжетотворчі власні назви – імена героїв. Ці лексеми є важливою частиною коміксу, що часто несе в собі приховане посилання до сил, костюму, та може передавати комічність чи серйозність того чи іншого персонажу. Ономапоєтя сягає своїм корінням найдавніших періодів сивої давнини розвитку мови. Поняття «ономапоєтя» походить з грецької «*ονομα*» – ім'я, і «*ροειν*» – створювати, тобто це, як пише М. Мостовий, утворення слів (звукова імітація). І. Арнольд підтверджує, що ономапоєтя – це відображення якоїсь дії чи явища через звуки, які асоціюються з цим словом [9, с. 182; 10, с. 136].

У світі звуків існує проблема, що пов'язана з тим фактом, що в природі кожен шум передається за допомогою різноманітних звуків і для того, щоб якомога влучніше передати те чи інше явище, недостатньо алфавіту. Кожна мова по-своєму освоює звучання зовнішнього світу, і звуконаслідування різних мов не співпадають один з одним, хоча нерідко дуже схожі між собою. Наприклад, українському *кукаріку* відповідає дуже схоже слово в російській мові *кукареку* і зовсім не схоже англійське *cock-a-doodle-doo*. [10, с. 145].

Важливою особливістю коміксів є *передача звуків ударів, вибуху, природних явищ, тварин* тощо. Аби правильно передати той чи інший звук, необхідно проаналізувати ситуацію, правильно визначити, що саме описує звук та перекласти чи підібрати відповідник. Наприклад, деякі з них можна замінити українськими відповідниками: *splush* – бульк, шбовсь, *clang* – бряц. Звук, який позначає дію, наприклад, персонаж втягує носом повітря, тобто «*sniff*» – (анг. нюхати), чудово замінить українське слово «нюшити», отже в мальопісі це буде «нюш».

Адекватний переклад ономапоєї в коміксах є дуже важливим, адже допомагає задати атмосферу при читанні, певну динаміку, що допоможе читачу повністю поринути у світ коміксу та зрозуміти його настрій за допомогою таких дрібничок як вид удару, брязкоту чи дзвінку тощо.

Переклад коміксів вимагає від перекладача знань розмовної мови, обізнаності у поп-культурі та розуміння жанрово-специфічних контекстів. У текстах, де переважає діалогічне мовлення, він змушений часто відходити від оригіналу, адже після прочитання у читача має скластися враження, що переклад звучить по-справжньому, природно.

Графічний роман характерний наявністю «мовної хмаринки» з репліками чи думками персонажів. Робота з коміксами вимагає знань та досвіду роботи з фоторедакторами (Photoshop тощо). Необхідно *дотримуватися ритму*, зберігати виділення того чи іншого слова, словосполучення чи речення, зберігати пунктуаційні особливості (часто «--», «<>», «...» та інші). *Забороняється збільшувати «хмаринку»*, адже це призведе до накладання на зображення. Така проблема вирішується зменшенням шрифту і скороченням інформації (релевантна для твору інформація обов'язково залишається). У коміксі перекладатися має все: від «*хмарок*», що є очевидним, до написів на стінах, плакатах, газетах тощо та не забувати про особливості перекладу власних назв і звуків (ономапоєї).

Основна мета перекладу – досягнення еквівалентності та адекватності, тобто текст МП має бути структурним, семантичним та функціональним відповідником тексту МО. Основне завдання перекладача – за допомогою перекладацьких трансформацій на різних мовленнєвих рівнях перекладом досягти аналогічного або наближеного ефекту сприйняття тексту.

За результатами аналізу коміксу було виявлено 41 власну назву. З них 18 було перекладено способом транслітерації (*Desmond* – Десмонд, *Animus* – Анімус), 9 – транскрипції (*Assassin* – Асасин, *Lucy* – Люсі), 8 – практичного транскрибування (транскрипція + транслітерація) (*Aquila* – Аквилії, *Hummer* – Хаммер) і 6 мають історично встановлені еквіваленти (*Danube* – Дунай, *Rhone* – Рон).

Окремі групи лексем, представлених у тексті перекладу, становлять: запозичення (18 одиниць), звуконаслідувальні слова (14 одиниць), колоквіалізми (4 одиниці), фразеологізми (1 одиниця) та функціональний аналог (1 одиниця).

Запозичення перекладалися способом транскрипції (*prologue* – пролог (фр.), транслітерації (*legend* – легенда (лат.); звуконаслідувальні слова – транслітерації (*vrrrr* – *vpppp*). Колоквіалізми передавалися способом еквівалентного перекладу, але через відмінності між англійською та українською мовами на граматичному рівні, більшість колоквіалізмів втратили своє значення, (*papa* – тато, *soniva* – трыся, *c'mon* – ну ж бо). Фразеологізми було перекладено еквівалентно (*in safe hands* – в надійних руках), а реалію – функціональним аналогом (*for miles* – досить довго).

Лексико-семантичні трансформації необхідні для перекладу лексичних одиниць значення яких не співпадає зі значенням лексичних одиниць оригіналу, але може бути прирівняне за допомогою певних логічних перетворень.

Під час перекладу було застосовано такі трансформації:

Генералізація – заміна слова МО, яке має більш вузьке значення, словом МП з більш широким значенням: *I feel like I've just run two straight marathons and been knocked out for a week--!* – *Наче щойно двічі пробіг марафон і на тиждень відключився--!*

Ця трансформація є найменш вживаною. На нашу думку це зумовлено тим, що комікс написаний розмовною мовою і не перевантажений термінами та професіоналізмами. Так як, в цьому випадку, лексема не має впливу на розвиток сюжету, трансформація генералізації була застосована для економії місця, що важливе в тексті цього жанру.

Додавання – трансформація, внаслідок якої в тексті перекладу збільшується кількість слів, словоформ або членів речення з метою правильної передачі змісту оригіналу: *Salonius is useless! His father, Gallienus, is an coward!* – *Солоній - безпорадний! Його батько, Галлієн, просто боягуз!*

З цих прикладів яскраво видно, що трансформація додавання була використана аби зробити текст перекладу більш живим, наближеним до розмовного стилю, для кращого сприйняття читачем.

Опущення – трансформація протилежна додаванню. Така трансформація використовується, коли опускаються слова, які є зайвими і які не впливають на розуміння змісту. Названа трансформація є однією з найуживаніших при перекладі цього графічного роману, і, на нашу думку, спричинена, в основному, розбіжностями на граматичному рівні між англійською та українською мовами: *This Hammer behind us... it's been following us for miles.* – *Цей Хаммер... він уже декілька миль їде за нами.*

Трансформація опущення, на нашу думку, також відіграє важливу роль при перекладі коміксів, адже цей жанр існує на межі між текстом та зображенням. Сприйняття інформації відбувається комплексно і деякі речі, наявні у кадрі (зображенні), не мають потреби у поясненні.

Найбільше розбіжностей трапляються на граматичному рівні між англійською та українською мовами, адже рідко текст МО повністю збігається з текстом МП. Також варто враховувати наявність артиклів та фіксованого порядку слів в англійській мові. Таким чином можна побачити, що форми збігаються частково чи не збігаються зовсім, тут і має місце *граматична трансформація* – зміни в структурі речення під час перекладу, яка може бути об'єктивною чи суб'єктивною.

Перестановки – це зміна порядку слів у тексті перекладу в порівнянні з текстом оригіналу: *I'd like to know how Aquilus came to be.* – *Я б хотіла знати, що сталося з Аквилієм.*

Ця трансформація була використана через різницю на граматичному рівні між англійською та українською мовами, аби уникнути повторів та полегшити сприйняття україномовним читачем тексту перекладу.

Заміни – спосіб перекладу, при якому граматична одиниця в оригіналі перетворюється в одиницю перекладу із іншим граматичним значенням. Заміни можуть піддаватися частини мови, члени речення і окремі слова.

Часові заміни – пасивний стан на активний: *You are forbidden to talk of the devastating effects of age and politics, my friend!* – *Я забороняю тобі говорити про нищівні ефекти старіння і політики, мій друже!*

Ці заміни є об'єктивними, адже в українській мові активний стан дієслова переважає над пасивним, на відміну від англійської.

Заміни частин мови: *And in theory, thanks to you genetic memory, you will also have knowledge of facts and events which you've never even heard of!* – *І, теоретично, завдяки твоїй генетичній пам'яті, ти дізнаєшся про події і факти, про які ніколи не чув!*

Через відсутність відповідника граматичній структурі, деякі трансформації мають об'єктивний характер. Суб'єктивні трансформації були використані для економії місця, що дуже важливе в тексті цього жанру.

Антонімічні заміни: *Suits me!* – *Я не проти!*

Трансформації є суб'єктивними, аби передати невимушений розмовний стиль.

Наведені вище граматичні трансформації мають як об'єктивний так і суб'єктивний характер. Найуживанішими трансформаціями були перестановки, заміни та опущення, аби підкреслити особливість викладу інформації в коміксі – стисло, просто, зрозуміло. Слід також зауважити, що в реченні часто наявна не одна трансформація, а декілька, що вказує на те, що всі перекладацькі зміни взаємопов'язані, наприклад: *«A reunited father and son must have very many things to talk about!* – *Батькові і сину після возз'єднання багато про що треба поговорити!»* В наведеному прикладі застосовано трансформації опущення, перестановки та заміни.

Отже, сутність коміксу – в оповіданні історії через послідовність зображень. Найменшим елементом мальовису є кадрик – поєднання графіки та тексту (хмарки). Мовні засоби жанру: нововведення автора, фразеологізми, уживання емоційно-експресивної лексики, наявність оноптопеї тощо. Екстралінгвальними засобами є ритм і темп подачі історії через послідовність кадріків, виділення слів чи звуків, наявність незвичної пунктуації.

Комікс є незвичайним жанром художньої літератури і вимагає вирішення низки проблем, з якими не зіштовхується перекладач під час перекладу традиційного роману чи оповідання, а саме: оформлення, ономотопея та власні назви. Основними правилами перекладу коміксів є знання розмовної мови, обізнаність у поп-культурі та розуміння жанрово-специфічних контекстів, вміння перекладати звуконаслідувальні

одиниці мови, адже це допомагає задати атмосферу при читанні, певну динаміку, що допоможе читачу повністю поринути у світ коміксу та зрозуміти його настрій за допомогою таких дрібничок як вид удару, брязкоту тощо.

Важливо правильно подавати власні назви, а саме імена героїв та не зациклюватися на структурі речень, адже сприйняття графічного роману відбувається комплексно і більшість інформації передається графічно. Розв'язання цих завдань є основними труднощами перекладу текстів такого типу.

Перспективи дослідження полягають у вивченні особливостей перекладу дитячих коміксів, а саме трансформацій, застосованих при перекладі з сучасної англійської мови українською, зважаючи на вік читача.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Jakobson R., *Linguistics and Poetics* / Roman Jakobson. – *Style in Language*. Cambridge, MA: M.I.T. Press, 1960. – 470 p.
2. Gottlieb H. *Subtitling*. / Henrik Gottlieb. – *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. – London / New York: Routledge, 1998. – 661 p.
3. Савченко В.В. Візуальний переклад літературного тексту: автореф. дис. канд. філос. наук : 09.00.08 «Естетика» / Віра Володимирівна Савченко. – К., 2003. – 15 с.
4. Колесник О.С. Поетика графічного роману: синтез мистецтв та транспозиція [Електронний ресурс] / О. С. Колесник // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури. – 2013. – Вип. 31. – С. 301–306. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apitphk_2013_31_43.
5. Савченко В.В. До проблеми обґрунтування поняття трансвідового перекладу в мистецтві // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності: [зб. наук. праць; відп. ред.: М.М. Бровко, О.Г. Шутюв]. – К. : Вид. центр КДЛУ, 2000. – С. 187–193.
6. Юрженко В.В. Досвід використання навчальних коміксів в технологічних освітніх системах найбільш розвинених країн світу [Електронний ресурс] / Володимир Васильович Юрженко // Вітчизняний і зарубіжний досвід розвитку освіти – 2015. – С. 303–306. – Режим доступу: http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=81.
7. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) / Ілько Вакулович Корунець. – Вінниця : Нова Книга, 2003 – 448 с.
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF/print1477118886280127>.
9. Мостовий М.І. Лексикологія англійської мови / Микола Іванович Мостовий. – Х. : Основа, 1993. – 255 с.
10. Арнольд І. В. Лексикологія сучасного англійського мови (The English Word). / Ирина Владимировна Арнольд. – М. : Высшая школа, 1986. – 376 с.

Дмитро ЛУЦЬКИЙ

ОСОБЛИВОСТІ АВСТРІЙСЬКОГО ВАРІАНТУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

(магістрант факультету іноземних мов)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, професор Білоус О.М.

Постановка проблеми. Питання про варіанти німецької мови в різних країнах завжди викликали різноманітні дискусії. Як відомо, існує кілька варіантів німецької мови. Дана робота присвячена особливостям австрійського варіанту. В останні роки все більше і більше науковців займаються проблематикою даного питання як на теоретичному, так і на практичному рівнях. Навіть з першого погляду можна помітити суттєві відмінності німецької мови в Австрії та Німеччині, тому дуже часто можна просто не зрозуміти, про що йдеться.

Аналіз досліджень. Особливостями австрійського варіанту німецької мови займалися багато дослідників, вчених та мовознавців. Зокрема, цим займалися В. М. Жирмунський, А. І. Домашнев, В. Г. Зінченко, Г. П. Рябов, В. Т. Малигін та ін.

Мета статті. Визначити основні відмінності німецької мови в Австрії та Німеччині на лексичному та граматичному рівнях.

Виклад основного матеріалу. У результаті поширення баварської колонізації по долині Дунаю і в сусідні приальпійські землі німецьке населення проникає в Австрію. В результаті того, що практично основною областю поширення цих діалектів були Австрія і Баварія, за В. М. Жирмунським їх слід називати баварсько-австрійським наріччям [1, 25].

Потрібно сказати, що в свою чергу, це наріччя поділяється на три інших діалекти, це: середньобаварський з середньоавстрійським, північнобаварський і південнобаварський з південноавстрійським. Спільними з цих діалектів для Австрії та Баварії є середньобаварський і південнобаварський. Потрібно так само відзначити, що в мовному відношенні Австрія відноситься до баварського діалектного ареалу, але лише виняток становить земля Форарльберг, яка відноситься до Алеманського ареалу [1, 48].

Як нам вже відомо, в німецькій мовній області в період з 14 по 16 ст. існувало кілька варіантів усталеної літературної мови, які відрізнялися один від одного своїми територіальними особливостями. Але поступово над цими діалектами, з розвитком мови, почали підноситися найбільш значні надтериторіальні діалекти, наприклад: ділова мова Ганзи на півночі Німеччини, східносередньонімецький варіант (die Geschäfts- und Verkehrssprache) і мова південнонімецької області (das Gemeine Deutsch). Слід наголосити, що австрійський елемент відіграв значну роль у становленні південнонімецького типу літературної мови.

У середньовісній німецькій мові було дуже помітно, як «лицарська мова» значно впливає на «придворну мову поезії». Так само взаємовідносини «лицарської мови» з «бюргерською». На початку 14 ст. значний вплив на поетичну і ділову мову Австрії мали віденські мовні зразки. Цей період називають «віденським культурним випромінюванням» [2, 23].

Перемога східносередньонімецького типу літературної мови над південнонімецьким в 18 столітті не призвела до різкого зникнення літературних австрійських рис. Навпаки, відбувається ослаблення політичних зв'язків Австрії з німецькими землями, що призвело в 19 ст. до нового етапу в історії літературної мови в Австрії.

У 1804 р. Габсбурги утворюють окрему австрійську імперію, а в 1806 р. відмовляються від німецької корони. Цей процес закінчився остаточним виходом Австрії із Союзу німецьких держав у період з 1848 по 1866 р. Все це призводить до нових мовних накопичень, які були незалежні від Німеччини. Даний процес охоплював всю територію Австрії, включаючи Алеманський Форарльберг [2, 15].

Австрійська імператриця Марія Терезія стверджувала, що австрійська мова не відповідає тим нормам, які були б прийнятні для оформлення австрійських документів та письмових текстів. Вона передбачала, що дані тексти слід було б оформляти по східносередньонімецькому мовному зразку, і по її указу були виписані коректори з Сілезії. Проте, її доводам протистояли прагнення австрійських вчених і просвітителів. Саме в цей період активно розвивається діалектна поезія. Що стосується усної форми літературної мови, то її австрійська забарвленість і приналежність не викликали жодного сумніву. Та й сама Марія Терезія в звичному колі спілкування продовжувала говорити австрійською говіркою.

Розглянемо деякі особливості німецької мови в Австрії. В цій країні, так само як і в Німеччині, німецька мова існує в трьох формах: літературна мова – розмовна мова – діалект. В Австрії існує багато австріацизмів, наприклад: Grief – Gesicht, Hudri-Wudri – unruhiger Mensch, Kaffeehäferl – Kaffeetasse. Виникає питання: чи існує взагалі австрійська мова?

Після 1945 року деякі політики хотіли відмежувати все австрійське від німецького. Це стосувалося в першу чергу мови. Тому деякий час в австрійських школах не було такої дисципліни як німецька мова. В шкільних табелях писали просто «Unterrichtssprache». Але така ситуація продовжувалася недовго. Хоча австрійський словник був складений 1951 року, ніколи не виникало сумніву в тому, що мовою австрійців є німецька мова. Не існувало ніякої австрійської мови. В австрійських школах діти вивчають німецьку літературну мову. Але вони використовують її тільки на письмі, якщо вони хочуть висловити щось вишукано і шляхетно. Це є «bessere Sprache», або «sprachliche Festtagskleidung» [3, 172].

Австрія в мовному відношенні має багато спільного з Південною Німеччиною та Швейцарією. Так, наприклад, позначення ваги Dekagramm (або скорочено Deka або dag) для 10 грамів. Це використовується в Австрії і може бути зрозумілим також в Баварії. Слово «heuer», що означає «dieses Jahr», взагалі невідоме в Німеччині. Деякі форми австрійці відхиляють емоційно. Так, австрійці ніколи не скажуть: «Es schmeckt schön». Вони можуть сказати тільки: «Es schmeckt gut». І коли німець своєму австрійському другові пояснює: «Ich fahre dieses Jahr nicht nach Salzburg, ich war gerade im Vorjahr da», австрієць не одразу його зрозуміє, тому що під словом «da» він завжди розуміє «hier». «Da» в значенні «dort» суперечить австрійському мовному почуттю.

Австрійці мають мовну звичку все зменшувати. Наприклад, «ein Mäderl» це є «ein kleines Mädchen», «ein Buberl» це є «ein kleiner Bube», «ein Haserl» це є «ein kleiner Hase». Але є багато слів, які закінчуються на «-erl», однак не є зменшуваннями. Наприклад, «Zuckerln» – це «Bonbons».

У повсякденному житті австрійці використовують діалекти, які в окремих федеральних землях дуже відрізняються один від одного. Мешканець Відня розмовляє інакше ніж мешканець Каринтії або Тіролю. У восьми федеральних землях Австрії розмовляють на баварсько-австрійському, а в землі Форарльберг розмовляють на алеманському діалекті. Трапляється так, що мешканці однієї землі не розуміють один одного, хоча обидва розмовляють на німецьких діалектах і живуть на відстані до 200 км. Чим вищі гори і більш ізольовані долини, тим більш диференційований місцевий мовний ландшафт. В деяких місцевостях можна відчутти істотну різницю в звучанні, ритмі та лексичному виборі [4, 53].

Слід зазначити також граматичні особливості австрійського варіанту німецької мови. Вони полягають:

1. У відмінюванні дієслів в Präsens:

а) у першій особі однини відсутнє закінчення -e. Наприклад: ich geh', ich fahr';

б) сильні дієслова, які змінюють кореневу голосну [a] на [ä], не одержують умлаут. Наприклад: er fährt, er läuft;

в) інші сильні дієслова змінюють кореневу голосну. Наприклад: ich nimm, du nimmst, er nimmt; ich gib, du gibst, er gibt.

2. В утворенні наказового способу (в другій особі множини додається -s). Наприклад: gehts, kommts.

3. Означення в родовому відмінку замінюється на давальний відмінок та присвійний займенник. Наприклад: Peters Hund = dem Peter sein Hund.

4. Субстантивізація від інфінітива замість Infinitiv mit «zu». Наприклад: Fang an zu essen = Fang zu essen an.

5. Особливості в утворенні умовного способу. В Präsens і Präteritum Konjunktiv II додаються закінчення в 1 і 3 особі однини +ert/at: i/er kaufert / kaufat; в 2 особі однини + ertst/atst: du kaufatst; в 1 і 3 особі множини +atn: wir/sie kaufatn; в 2 особі множини +ats: ihr kaufats.

6. Граматичний рід не відповідає роду в німецькій літературній мові. Наприклад, das Eck – die Ecke, das Cola – die Cola, das Monat – der Monat, der Zeh – die Zehe, der Akt – die Akte і т.д..

7. Особливості в керуванні дієслів. Наприклад, ein Kuli um 10 Schilling – ein Kuli für 1,5 DM; bei der Kasse – an der Kasse; in der Nacht auf Montag – in der Nacht zum Montag.

8. Неперехідні дієслова (liegen, sitzen, stehen, hängen та інші) утворюють Perfekt із «sein». Наприклад: Ich bin eine Stunde in der Kälte gestanden und habe gewartet.

9. Perfekt використовують в усній мові для попередньої дії. Наприклад: Ich habe schon davon gehört, bevor er mir davon erzählt hat. Ich hatte schon davon gehört, bevor er mir davon erzählte [4, 24].

Лексичні особливості існують насамперед в сфері офіційної мови та сфері продуктів харчування. В сфері офіційної мови: Nationalrat (австр.) – Bundesrat (нім.), unterfertigen (австр.) – unterschreiben (нім.), Stempelmarke (австр.) – Gebührenmarke (нім.), Exekution (австр.) – Pfändung (нім.). В сфері продуктів харчування: Erdäpfel (австр.) – Kartoffeln (нім.), Paradeiser (австр.) – Tomaten (нім.), Marillen (австр.) – Aprikosen (нім.), Kren (австр.) – Meerrettich (нім.), Powidl (австр.) – Pflaumenmus (нім.), Topfen (австр.) – Quark (нім.), Schmalz (австр.) – Schweinefett (нім.), Mehlspeise (австр.) – Süßspeise (нім.), Obers (австр.) – Sahne (нім.).

У Австрії можна побачити чотири мовні групи: Перша група – це люди, що розмовляють тільки на діалекті, але можуть, хоч і з труднощами, адекватно висловлюватися літературною мовою. Друга група розмовляє тільки на діалекті і не знайома з писемною мовою, при цьому страждаючи і намагаючись з надмірним напруженням і помилками говорити літературною. Третя група з дитинства розмовляє літературною мовою і вбачає в цьому символ вищого соціального стану і категорично відхиляє діалект. Четверта група – це ті, хто з дитинства знайомі з літературним стандартом і використовують його там, де потрібно. Діалект вони використовують з кулінарною радістю як «мову з родзинкою» [5, 18].

Можливо, саме ця багатогранність робить цікавим вивчення мови в Австрії. Хоча в Австрії мова постійно змінюється, існує загроза того, що австрійська мовленнєва форма вимирає, і це зумовлює роз'єднання німецького мовленнєвого простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бах А. - Німецька діалектологія. СБ «Німецька діалектографія», під ред. проф. В.М. Жирмунський, М.: Видавництво іноземної літератури, 1965.- 244с.
2. Брозович Д. Славянские стандартные языки сравнительный метод // Вопросы языкознания. – 1967. – № 1. – С. 3-33.
3. Домашнев А.И. Очерк современного немецкого языка в Австрии. – М.: Высшая школа, 1967. – 180 с.
4. Остапович О. Національна ментальність у дзеркалі австрійського варіанта німецької мови // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2004. – № 1. – С. 174-185.
5. Ammon U. Die deutsche Sprache in Deutschland, Österreich und der Schweiz: Das Problem der nationalen Varietäten. – Berlin / New York: de Gruyter, 1995. – 575 S.
6. Reiffenstein I. Deutsch in Österreich // Tendenzen, Formen und Strukturen der deutschen Standardsprache nach 1945. – Marburg, 1983. – S. 15-27.
7. Wiesinger P. Die deutsche Sprache in Österreich // Wiesinger P. (hrsg.) Das österreichische Deutsch. – Wien / Köln / Graz, Böhlau Verlag, 1988. – S. 9-31.

Аліна МОШНЯГУЛ

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ COURT

(студентка IV курсу Інституту філології КНУ ім. Тараса Шевченка)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Ляшук А.М.

Активізація інтеграційних процесів у світі для вироблення єдиних правових стандартів, що відповідають сучасним потребам цивілізаційного суспільного розвитку, вимагають упорядкування та унормування, а можливо й переструктурування національної юридичної терміносистеми. У зв'язку з цим в надрах сучасної лінгвістики виникла нова прикладна дисципліна – термінознавство, яка поступово уточнює свої самостійні функції на перетині кількох наук – лінгвістики, логіки та відповідних галузевих спеціальностей, у нашому випадку – юридичної і, відповідно, юридичної термінології як підсистеми в межах загальної лексичної системи, яка знаходиться на етапі свого розвитку. Тому вивчення закономірностей утворення юридичної термінології, її структури, перспектив розвитку стало одним з найважливіших завдань сучасної науки [13].

Кожна термінологія є інструментом організації та репрезентації спеціальних знань. Під організацією знань ми розуміємо те, що міститься, відповідає і ґрунтується на змісті терміна, в той час як репрезентація знань пов'язана з планом вираження мови. Загальне поняття «термін», лінгвістичні аспекти введення термінів, лексичне значення та семантику досліджували вітчизняні лінгвісти Караулов Ю.Н. [5], Кияк Т.Р. [6], Скороходько Е.Ф. [11]. Впродовж останнього десятиліття було вивчено генезис англійських юридичних термінів [2], семантичну та зовнішню структуру юридичних термінів [1; 3; 8; 9; 10], функціональні особливості живання юридичних термінів [4] та юридичну термінологію як спеціалізовану систему правових понять [13].

Актуальність дослідження. Одним із важливих завдань сучасної лексикології є розгляд лексичних одиниць як елементів мовної системи, що дозволяє виявити основні закономірності та шляхи розвитку словникового складу, відкриває можливість більш глибокого пізнання мови і має вирішальну роль при встановленні принципів розвитку терміносистем загалом та юридичної зокрема. Термінологічні системи різних наук виникають і розвиваються в тісному зв'язку з розвитком соціально-правових інститутів суспільства, структура яких базується на нормах, що конституують право. Концептуалізація правового знання маніфестується юридичною термінологією, яка становить важливу частину словника будь-якої сучасної мови і виступає системою мовних одиниць, об'єднаних належністю до юридичної науки, що використовуються для номінації правових явищ і понять. Юридичні терміни на позначення судочинства відіграють важливе значення в правовій системі, оскільки суд є ключовим органом, регулюючим правовідносини. Зважаючи на те, що терміни окремих фрагментів лексико-семантичної системи мови було

розглянуто лише частково, назріла потреба їхнього аналізу на основі дослідження парадигматичних зв'язків між лексичними одиницями лексико-семантичного поля *COURT* в англійській мові.

Об'єкт вивчення – лексико-семантичне поле термінологічних одиниць англійської мови на позначення поняття *COURT*, а **предмет** – особливості лексико-семантичної репрезентації поняття *COURT* в англійській мові на **матеріалі**, що становить 97 лексичних одиниць (далі – ЛО), зафіксованих спеціалізованими юридичними і тлумачними словниками англійської мови [15; 16; 19], які вербалізують поняття *COURT* в англійській юридичній терміносистемі.

Мета розвідки полягає у визначенні й описі особливостей лексико-семантичної репрезентації поняття *COURT* в англійській мові. Основним **завданням** є розкрити специфіку термінологічної номінації поняття *COURT* в англійській мові; виявити корпус англійських лексичних одиниць на позначення поняття *COURT*; здійснити компонентний аналіз словникових дефініцій досліджуваних термінів; виявити та характеризувати особливості парадигматичних відношень між досліджуваними лексемами.

Теоретичними джерелами слугували наукові праці вітчизняних та зарубіжних мовознавців, довідковими джерелами виступають термінологічні та тлумачні словники англійської мови. На всіх етапах роботи послідовно застосовано *індуктивний метод*, відповідно до якого дослідження здійснено у напрямку від аналізу конкретного матеріалу – до узагальнень та висновків. Дослідження семантичної структури слова, уточнення елементів значення слів здійснюється методом *словникової ідентифікації* з використанням *компонентного аналізу*, при якому кожний елемент тлумачення у формі окремого повнозначного слова дорівнює семантичному компоненту. Для підрахунку чисельності лексичних одиниць у ході роботи застосовувався *кількісний аналіз*.

У дослідженні спираємося на визначення *юридичного терміна* П. Рабіновича, який називає його словом або словосполученням, що виражає поняття з правової сфери суспільного життя і має визначення в юридичній літературі [12, 482]. Семантичний аспект терміна передбачає дотримання таких вимог, як відсутність суперечностей між прямим значенням терміна як слова та його значенням у певній терміносистемі, однозначність терміна та відсутність синонімів [3, 8].

Проте як будь-яка система, лексико-семантична система базується на відношеннях, синтагматичних і парадигматичних. Парадигматичні відношення – це відношення між словами на основі спільності або протилежності їх значень. Лінгвісти у межах семантичних зв'язків між елементами терміносистеми виділяють такі явища: відношення смислової подібності – синонімія, протиставлення – антонімія і включення – гіперо-гіпонімія [7, 211]. Найбільшими парадигматичними об'єднаннями є лексико-семантичні поля – сукупність парадигматично пов'язаних лексичних одиниць об'єднаних спільністю змісту [8, 24]. Кожне поле має у своєму складі спільну ознаку, яка об'єднує всі одиниці поля. Така ознака називається архісемою і виражається лексемою з узагальненим значенням. Кожна окрема одиниця лексико-семантичного поля повинна відрізнятися від інших одиниць цього ж поля хоча б однією диференційною ознакою [7, 212].

В англійському законодавстві вирішенням кримінальних та цивільних справ займається суд, який називає юридичний термін *COURT*. У ході дослідження було виявлено, що поняття *COURT* із позначкою «legal» у тлумачному словнику англійської мови є полісемантичним, оскільки має кілька лексичних значень. Ми розглядаємо ключове поняття нашого дослідження спираючись на наступне його визначення: «особи, які зібралися для слухання та вирішення справ», на що вказують у його тлумаченні семи *'person', 'judge', 'assemble', 'hear', 'decide', 'case'*. Дослідження парадигматичних зв'язків між зазначеними лексичними одиницями дозволяють окреслити семантичне поле поняття *COURT* за рахунок спільності інтегративних сем.

Методом суцільної вибірки ми виявили у тлумачних словниках 97 ЛО, семантична структура яких містить принаймні одну із вищезазначених сем, що дозволяє досліджуваним одиницям утворити лексико-семантичні групи (далі – ЛСГ) – угруповання мовних одиниць на основі спільності значення, які базуються на зв'язку понять, що виражені словами і відображають зв'язки предметів та явищ дійсності [8, 25]. При аналізі досліджуваних ЛО, було виявлено, що 35 лексем мають у своїй семантичній структурі сему *'person'*, 47 лексем містять у своїй семантичній структурі сему *'hear'*, 15 лексем мають у своїй семантичній структурі сему *'decide'*. Такі результати дозволяють виокремити лексико-семантичні групи: *person in proceedings; law hearing; case deciding*.

Досліджувані лексеми, що належать до ЛСГ на позначення *person in proceedings* утворюють дві підгрупи: фахівець юридичної діяльності (22 ЛО) та учасник судового процесу (13 ЛО). Цій підгрупі лексичних одиниць притаманне явище гіпонімії: ЛО *person* очолює лексичну ієрархію термінів на позначення фахівця юридичної діяльності, а тому виступає гіперонімом по відношенню до інших 21 ЛО зазначеної ЛСГ. Гіпоніми *official, officer, lawyer* терміна *person* виступають гіперонімами стосовно до 19 лексичних одиниць описуваної ЛСГ. Явище гіпонімії дозволяє чітко структурувати терміни і показує їх місце у юридичній терміносистемі, а тому гіперо-гіпонімічні відношення є поширеними у досліджуваній лексиці. Аналізуючи семантичну структуру англійських термінів на позначення фахівця юридичної діяльності (див. Рис.1), ми виявили лексему *official*, що називає «службовця, уповноваженого робити вирок», що ілюструють семи *'officer', 'empowered', 'exercise', 'judgement'*. Терміни *official* та *officer* виступають синонімами, адже мають близькі значення і тлумачаться один за допомогою іншого.

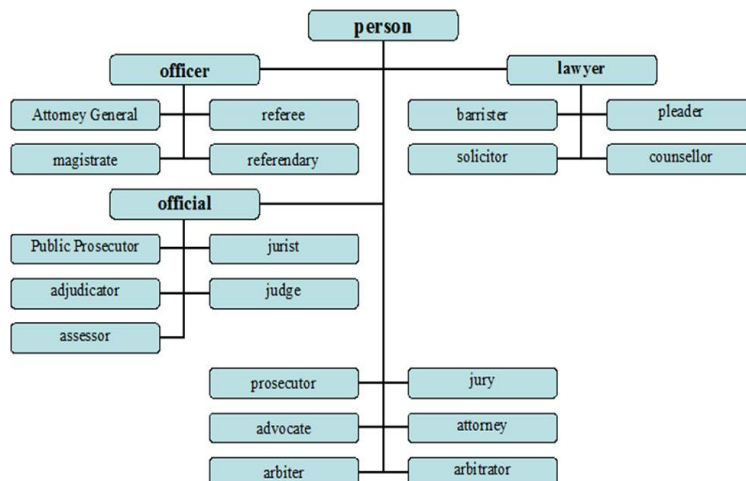

Рис.1 Англійські юридичні терміни на позначення фахівця юридичної діяльності

Семи 'official' та 'officer' містяться у тлумаченні ЛО *judge, referee, adjudicator, magistrate, referendary, assessor*. Сема 'preside' наявна у семантичній структурі термінів *judge, referee, adjudicator*; семантичний компонент 'court' міститься у тлумаченнях юридичних одиниць *magistrate* та *judge*; сема 'judge' лексеми *adjudicator* об'єднує її з лексичними одиницями *assessor, arbiter, arbitrator* та *jury*. Терміни *arbiter* та *arbitrator* виступають абсолютними синонімами, оскільки містять повністю ідентичні семи у своїх тлумаченнях: 'person', 'chosen', 'judge', 'decide', 'disputed', 'issue'. Явище синонімії не є характерним для термінології, проте результати нашого дослідження показують, що воно є досить поширеним. Це пояснюється великою кількістю семантично подібних термінів, різниця між якими прослідковується лише шляхом детального аналізу їхніх дефініцій.

Семантичний компонент 'empowered' лексеми *official* фіксується у тлумаченні терміна *attorney*, яка називає особу, уповноважену представляти інтереси іншої, на що вказують семи 'person', 'empowered', 'act', 'another'. Семи 'conduct' та 'criminal' виступають інтегративними у семантичній структурі ЛО *Public Prosecutor* та *prosecutor*. Юридичні терміни *Public Prosecutor* та *Attorney General* поєднуються інтегративними семантичними компонентами 'officer' і 'official' та 'state'. Термінологічна одиниця *lawyer* поєднується з терміном *officer* семою 'advice' та з ЛО *Public Prosecutor* і *prosecutor* семою 'conduct', напр.: *The prosecuting lawyers can cross-examine defense witnesses* [17, 46]. Сема 'lawyer' прослідковується у тлумаченнях термінів *counsellor, barrister, solicitor, advocate, pleader* та *barrister*. Помічені нами особливості свідчать про синонімічні зв'язки між вказаними лексемами.

Лексична одиниця *party* називає людину, залучену у судовий процес, на що вказують семантичні компоненти у її внутрішній структурі 'person', 'involved', 'proceeding'. З даних наведеної схеми видно, що ЛО *party* виступає гіперонімом термінів *plaintiff, defendant, witness*, з яких гіпонім *defendant* є гіперонімом відносно до 9 синонімічних ЛО на позначення обвинуваченого у судовому процесі, що утворюють ЛСГ (див. Рис.2).

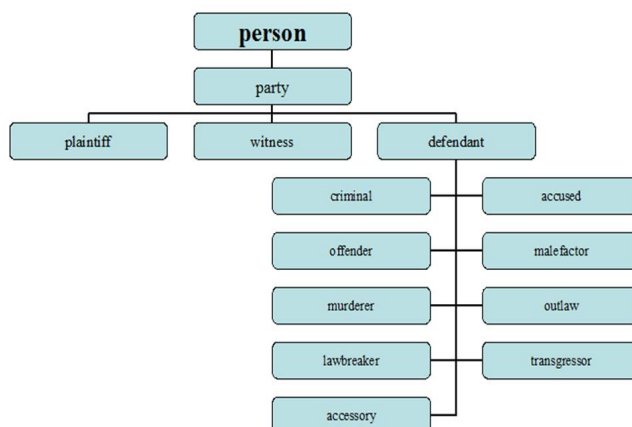

Рис.2 Англійські юридичні терміни на позначення учасника судового процесу

Лексеми *plaintiff* та *defendant* містять у своїх тлумаченнях семантичний компонент 'party' і виступають юридичними одиницями на позначення позивача та підсудного у судовому процесі. Зазначені одиниці об'єднують спільні семи 'party', 'legal', 'action'. Семи 'charged' та 'crime' зафіксовані у внутрішній структурі терміна *defendant* семантично об'єднують його з лексемами *criminal, accused, offender, malefactor, murderer, outlaw, lawbreaker* та *transgressor*. Юридичні терміни *lawbreaker* та *transgressor* виступають абсолютними синонімами, оскільки мають одне й те ж тлумачення.

Архісемою ЛСГ *law hearing* виступає термін *hearing*, внутрішня структура якого містить семи *'judicial'* та *'investigation'*. Значення термінологічного виразу *try a case* семантично подібне до дефініції лексеми *hearing* через наявність у його семантичній структурі компонентів *'investigate'* та *'judicially'*. Він семантично поєднується з лексемою *investigation*, яка, у свою чергу, має семантичні відношення з ЛО *case*, про що свідчить інтеграційна сема *'fact'* у їхніх тлумаченнях. У дефініції терміна *case* наявний семантичний компонент *'evidence'*, який виступає лексемою, синонімічною до юридичного терміна *testimony*, що відображає показання свідків у суді семами *'evidence'*, *'witness'*, *'court'*, напр.: *Most of the evidence at trial is presented through the testimony of witness* [14, 122].

Лексему *evidence* як семантичний компонент містять у своїй структурі терміни *direct evidence* та *circumstantial evidence*, які виступають антонімами через сему *'not direct'* у тлумаченні терміна *circumstantial evidence*. Сема *'statement'* об'єднує ЛО *affirmation* з лексемами *evidence* та *affidavit*. Компоненти *'true'* та *'statement'*, наявні у семантичній структурі юридичних термінів *affidavit* та *affirmation*, дозволяють зробити висновок, що ці терміни є синонімами.

У семантичній структурі ЛО *hearing* міститься сема *'trial'*, яка в англійській юридичній термінології вживається на позначення офіційного судового процесу, на що вказують семантичні компоненти *'formal'* та *'proceeding'*. Лексеми *proceeding* та *action* вважаємо синонімами, оскільки вони позначають одне явище і тлумачаться одна за допомогою іншої. На смислову подібність юридичних термінів *lawsuit* і *litigation* вказують семи *'proceeding'* і *'court'*. Синонімічні терміни *pleadings* і *contest* вживаються на позначення «судових дебатів» і об'єднуються семою *'proceeding'*. Антонімом юридичного терміну *contest* є ЛО *no contest*, про що свідчить сема *'not contest'* у його тлумаченні. Сема *'adversarial'* лексеми *trial* виступає юридичним терміном, який вживається на позначення судового процесу, що маніфестують семантичні компоненти *'justice'*, *'system'*, *'prosecution'*, *'defence'* та *'opposing'*.

Термін *adversarial* містить у своїй семантичній структурі сему *'defence'*, яка вживається на позначення поняття «захист». Сема *'prosecution'* ЛО *defence* поєднує її з лексемами *insanity defence* та *presumption of innocence*. Термін *apology* тлумачиться за допомогою терміна *defence* і виступає його синонімом. Сема *'prosecution'* лексеми *adversarial* називає термін, який семами *'person'* та *'accuse'* об'єднується з ЛО *arraign*. Лексема *indict* є синонімічною відносно до терміна *arraign*, на що вказує спільний семантичний компонент *'accuse'*. Терміни *accuse* та *charge* є синонімами, оскільки тлумачаться в словникових дефініціях один за допомогою іншого. Семантичний компонент *'charge'* містять у своєму тлумаченні терміни *sue*, *prosecute*, *incriminate*, *reprimand*, *accusal*, та *accusation*, які також вживаються на позначення обвинувачення. Семантичний компонент *'accusation'* виступає інтегративним у термінах *allegation* та *inculpation*.

Інтегративною семою, що об'єднує навколо себе досліджувані лексичні одиниці у ЛСГ *case deciding* виступає юридичний термін *decide*. Семантичний компонент *'determination'* ЛО *decide* виступає юридичний термін, який розкриває поняття підсумку судового процесу офіційно оголошуючи остаточне рішення, що ілюструють семи *'conclusion'*, *'lawsuit'*, *'render'*, *'final'* та *'decision'*. Сема *'decision'* міститься у семантичній структурі термінів *verdict*, *finding*, *precedent*, *awarnder*. З цими термінами поєднується ЛО *judgement*, оскільки виступає семантичним компонентом у тлумаченні лексеми *decision* та містить сему *'determination'* у своїй семантичній структурі. Семантичний компонент *'judgment'* наявний у лексемі *sentence*, яка вживається на позначення рішення суду про покарання того, кого визнали винним, що маніфестують семи *'judicial'*, *'decision'*, *'punishment'*, *'adjudged'*, *'guilty'*, напр.: *Sentence is the decision of the judge or jury, according to statutory law, fixing the punishment for an offender after conviction* [18, 393].

Семантичний компонент *'guilty'* містить юридичний термін *conviction*, який семантичними компонентами *'result'*, *'criminal'*, *'trial'*, *'defendant'*, *'found'*, *'guilty'*, *'crime'* позначає результат кримінального судового процесу, в якому підсудного проголошено винним у скоєнні злочину. Семантичний компонент *'conviction'* наявний у тлумаченні лексеми *miscarriage of justice*, що вживається на позначення засудження людини у скоєнні злочину, яка його не чинила, що підтверджують семи *'conviction'*, *'punishment'*, *'person'*, *'crime'*, *'not commit'*. Антонімом лексеми *conviction* виступає юридичний термін *acquittal* через наявність протилежних семантичних компонентів: *'guilty'* – *'not guilty'*. Сема *'judgment'* міститься також у тлумаченні ЛО *punishment*, яка репрезентує покарання. Семантичний компонент *'punishment'* наявний у семантичній структурі юридичних одиниць *imprisonment* та *penalty*, що вживаються на позначення покарання. Терміни *punishment* та *penalty* виступають синонімами, оскільки у словнику тлумачаться один за допомогою іншого.

Компонентний аналіз семантичної структури досліджуваних 97 лексичних одиниць на позначення судочинства в англійській мові дозволяє виділити три лексико-семантичні групи: *person in proceedings* (35 ЛО), *law hearing* (47 ЛО) і *case deciding* (15 ЛО), що формують лексико-семантичне поле *COURT*. Парадигматичні зв'язки, що маніфестують поняття *COURT* в англійській мові, представлені синонімічними (30%), антонімічними (6%) та гіперо-гіпонімічними (32%) відношеннями, наявність яких підтверджує, що явище смислової подібності, протилежності і включення у термінологічній лексиці є живим процесом існування терміна і свідчить про динамічність і відкритість досліджуваної мовної системи. Наявність парадигматичних зв'язків між лексичними елементами системи юридичних термінів як реєстрових словникових одиниць зумовлюється як загальними тенденціями розвитку мов, неможливістю ізоляції від процесів загальнолітературної мови, так і впливом позамовних факторів – об'єктивної дійсності, в умовах якої відбувається функціонування термінів.

Проведене дослідження семантичної структури лексичних одиниць на позначення понять права, зафіксованих тлумачними словниками англійської мови, сприяє простеженню особливостей правової

культури, аналізованої юридичної підмови, відкриває перспективи подальших досліджень галузевої терміносистеми, а також має ефективність у процесі лексикографічної та перекладацької практик. Перспективою подальших досліджень вбачаємо системний аналіз досліджуваних термінів з огляду на виявлення структурних особливостей та словотвірних властивостей. Також вважаємо за доцільне здійснити семантичний аналіз термінів інших семантичних полів та лексико-семантичних груп з метою отримати більш повну картину функціонування термінів англійської мови у юридичному дискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борова Л.О. Структурно-семантичні особливості німецьких юридичних термінів / Л.О. Борова // Вісник Житомирського державного університету. – Житомир, 2013. - №4 (70). – С.200-203
2. Гумовська І.М. Англійська юридична термінологія в економічних текстах: генезис, дериваційні та семантико-функціональні аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / І. М. Гумовська. – Л., 2000. – 19 с.
3. Дерді Е.Т. Словотвірні та структурно-семантичні характеристики англійських юридичних термінів: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 «германські мови» / Е.Т. Дерді. – К., 2003. – 21 с.
4. Дмитрасевич Р.Я. Функціональні особливості вживання юридичних термінів у текстах газетно-публіцистичного стилю / Р.Я. Дмитрасевич // Наукові праці ЧДУ ім. Петра Могили. – Миколаїв, 2014. - №92 (79). – С.17-21
5. Караулов Ю.Н. Структура лексико-семантичного поля / Ю.Н. Караулов // Филологические науки. – М., 1972. – №1. – С.57-68.
6. Кияк Т.Р. Лингвистические аспекты терминоведения. // Т.Р. Кияк. – К., 1989. – 103 с.
7. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: [підручник] / М.П. Кочерган. – [Вид.2-ге.]– К.: ВЦ «Академія», 2005. – 368 с.
8. Ляшук А.М. Семантична структура лексики на позначення понять права української та англійської мов: [монографія] / А.М. Ляшук. – Кіровоград: «КОД», 2008. – 224 с.
9. Нікіфорова С.М. Трансформація англійських юридичних термінів в українську мову / С.М. Нікіфорова // Збірник наукових праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. – Харків, 2014. - №21. – С.137-141
10. Пилипів О. Характеристика латинських юридичних термінів-комполітів / О.Пилипів // Іноземна філологія. – Львів, 2015. - №128. – С.203-207
11. Скороходько Е.Ф. Семантические связи в лексике и текстах / Скороходько Е. Ф. // Вопросы информационной теории и практики. – Сб. 23. – М.: ВИНТИ, 1974. – с. 6-116.
12. Юридична енциклопедія / [уп. Ю.С.Шемшученко та ін.] – К., 2004. Т.6. – 2004. – 768 с.
13. Яцишин Н.П. Юридична термінологія як спеціалізована система правових понять / Н.П. Яцишин // Термінологічний вісник. – К., 2013. - №2 (2). – С.99-103
14. Jay M. Feinman. Law 101: Everything you need to know about the American legal system. – Oxford University press, 2000. – 353p.
15. Legal Dictionary [Ел. ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://dictionary.law.co>
16. Oxford Dictionary of Law edited by Elizabeth A.Martin, 5th edn. – Oxford University Press, 2003. – 551p.
17. Sue Titus Reid. Crime and criminology: Florida state university, – 487 p.
18. The Concept of Justice. - London: Macmillan, 1971. – 84 p.
19. Webster's new 20th century dictionary of the English dictionary – New York, 1963. – 2129p.

Крістіна ОЛІЙНИК

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УМОВНИХ РЕЧЕНЬ У АНГЛОМОВНОМУ НАУКОВОМУ ТЕКСТІ

(магістрантка факультету іноземних мов)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Снісаренко І. Є.

Умовні речення здавна викликають інтерес дослідників граматичних студій, оскільки вивчення умовних речень є "вирішальним значенням для розуміння мови" і "того, як наші дії керуються" (Ferguson G.). Умовні конструкції дозволяють людям спілкуватися у межах декількох мовних ситуацій і бути в змозі охопити наслідки своїх дій чи обставин, в яких вони опиняються, в тому числі робити прогнози про події, які ще не відбулися в майбутньому або вже не відбулися в минулому.

Умовні речення досліджувалися з позицій імплікативної логіки, основним поняттям якої є «істинність» (Lewis D.); вивчалася семантика умовних висловлювань (Киселева Н. Ю.), структурні особливості умовних конструкцій (Кострова О. А.); проводився аналіз умовних пропозицій з точки зору актуального членування (Lowe I.); у рамках когнітивного підходу було проведено аналіз спектру значень умовних висловлювань (Sweetser E., Dancygub V.). Однак, незважаючи на велику кількість праць з дослідження умовних речень, проблема функціонування речень з умовною семантикою в науковому тексті залишається недостатньо висвітленою. Цим і визначається **актуальність** теми статті нашої розвідки.

Метою статті є з'ясування семантичних особливостей умовних висловлювань у англійськомовному науковому тексті, що конкретизуються у таких **завданнях**: 1) систематизувати підходи до визначення семантичних типів умовних речень; 2) визначити які саме семантичні типи умовних речень найбільш вживані у наукових текстах; 3) з'ясувати і описати семантичні особливості умовних речень у науковому тексті.

Об'єктом дослідження є умовні речення у науковому тексті.

Предметом дослідження є семантичні особливості умовних речень в англійськомовному науковому тексті.

Матеріалом дослідження слугували умовні речення, відібрані для дослідження методом суцільної вибірки з 15 англійськомовних наукових статей філологічного спрямування. Загальна кількість відібраних одиниць становить 830.

Для досягнення поставленої мети й вирішення поставлених завдань у роботі комплексно використовуються такі **методи**: метод лінгвістичного спостереження, який передбачає безпосереднє дослідження явища у тексті; описовий метод, який є основою для комплексної репрезентації отриманих результатів; метод кількісних підрахунків, яким послуговуємось для підтвердження об'єктивності одержаних результатів.

Умовне речення є семантичною структурою, що складається з двох частин: умови і результату.

Традиційним терміном для умовної конструкції, в якій вживаються фінитні форми дієслів, служить складнопідрядне речення з підрядним реченням умови. Тут умовні зв'язки передаються експліцитно в підрядній частині, яка вводиться сполучником *if* та іншими сполучними словами: *unless, in case (that), on condition that, assuming that, supposing (that), provided / providing that*.

В основу нашого дослідження покладено класифікацію Евстафіади О.В., яка виділяє 5 семантичних типів умовних висловлювань у науковому тексті: 1) узагальнені умовні речення (УР); 2) УР, що містять реально здійсненні припущення; 3) УР зі значенням логічного висновку; 4) УР нереальної умови; 5) мовоактні УР [1; 67]. При цьому особлива увага приділялась наступним параметрам: відношенню до світу (реальне, можливе, неможливе), тимчасової віднесеності умови і результату та семантиці предикатів.

У своєму дослідженні Евстафіади О.В. дійшла висновку, що в англomовному науковому тексті домінують узагальнені УР. Умовні речення зі значенням логічного висновку зустрічаються приблизно в 2 рази рідше в порівнянні з узагальненим типом. Далі за частотою вживання використовуються речення, які містять реально здійсненні припущення, і мовоактні умовні речення. Висловлювання, що містять нереальну умову вважаються нетиповими для наукового тексту та є найменш вживаними. Це пов'язано з канonom наукового жанру, якому притаманна узагальненість, логічність викладу, чіткість формулювання результатів дослідження. Проте статистичний аналіз фактичного матеріалу дозволив нам зробити висновки, що в англomовному науковому тексті філологічного спрямування також домінують узагальнені УР, частка яких в порівнянні з іншими семантичними типами умовних висловлювань складає 49 % (табл. 1). Умовні речення, що містять реально здійсненні припущення (25%) та УР нереальної умови (21%) зустрічаються майже вдвічі рідше в порівнянні з узагальненим типом. 5% припадають на висловлювання зі значенням логічного висновку. Мовоактні умовні речення є взагалі нетиповими для наукового тексту філологічного спрямування, адже вони є навчальними завданнями (математичні, хімічні та фізичні), їх у філологічних текстах не виявлено (табл. 1).

Узагальнені умовні речення. Цей тип речень є найбільш уживаним в англomовному науковому тексті (49 % від загальної кількості прикладів – 408 речень з 830 наявних). Такого типу речення містять фактично перевірену інформацію, засновану на логічному висновку або умовиводах. Умовна частина подібних конструкцій виражена підрядним реченням, прийменниковою конструкцією, дієприкметниковим або герундіальним зворотом, що виражає фактичну умову. У головній частині предикат вживається в теперішньому часі (Present Simple), який висловлює повторюваність дії або події за певних умов. Наприклад:

1) *If she's right about this, then there are no different social factors that could motivate different kinds of contact-induced change in that situation.*

Іноді в головній частині вживається складний предикат, виражений модальним дієсловом *may* в поєднанні з самостійним дієсловом, що дозволяє представити типову умовну ситуацію, як у реченні (2):

2) *In addition, however, if the shifting group is integrated into the TL speech community, original TL speakers may borrow a subset of the TL2 interference features, thus forming TL3, a melded version of the TL.*

Умовні речення, що містять реально здійсненні припущення становлять наступну за частотою вживання групу умовних речень (25 % від загальної кількості прикладів – 206 речень з 830 наявних). Такий тип речень представлений висловлюваннями, що відносять ситуацію до майбутнього часу, та містять реально здійсненні припущення. У головній частині предикат вживається в майбутньому часі (Future Simple). Наприклад:

3) *For targets on the scale in (65), if some element is able to show semantic agreement, then all positions to the right on the scale will also be able to show semantic agreement.*

4) *This does not mean that iFs can have no morphological reflex of course; if they donate an agreement value to a (uF) target in the narrow syntax, then this value will be morphologically realized on the target.*

Умовні речення, що містять нереальну умову. Група такого типу речень становить майже стільки ж скільки й речення що містять реально здійсненні припущення. (21 % від загальної кількості прикладів – 174 речень з 830 наявних). На думку Евстафіади О.В., такі речення нетипові для наукового тексту [1; 70]. Однак, ми досліджували саме наукові філологічні статті, для яких математичні, хімічні чи фізичні задачі не характерні, а характерна точка зору автора, яку він пропонує, виходячи з власних умовиводів з опорою на перцептивне сприйняття ситуації. Отже, наше дослідження доводить, що умовні речення, що містять нереальну умову можуть зустрічатися в наукових текстах філологічного спрямування, коли автор не має достовірної інформації про предметну ситуацію і висловлює власне ставлення до її змісту, як у реченні (5)

5) *If the predictions of the SLM are accurate, we should find that L1 German phonemes and their phonetic realisations shift in the direction of similar L2 English phonemes in attriters, who experience daily exposure to English.*

Такий тип речень, що містить нереальну умову, вказує на те, що дія могла б статися при певних умовах, але не є науково обґрунтованою, є гіпотезою і вимагає перевірки на більш широкому матеріалі. У подібних конструкціях суб'єктивна оцінка автора виражена предикатом в умовному способі в головній частині складнопідрядного речення з підрядним реченням умови та іменною частиною присудка вираженою інфінітивом.

Крім того, в простому реченні з ускладненою структурою предикат, виражений модальними дієсловами *should* і *could* в поєднанні з самостійним дієсловом, вказує на меншу ймовірність здійснення умови. Порівняймо наступні речення (6) і (7)

6) *For her, the existence of structural interference that is not mediated by lexical borrowing is in doubt; if my interpretation of her position is correct, then this would be (in her view) an absolute linguistic constraint on possible structural interference.*

7) *If it were possible to make this distinction in a principled way, then perhaps one could still hold onto the belief that certain types of changes are impossible as 'natural' changes.*

Умовні речення зі значенням логічного висновку становлять найменш вживану частину з усіх наявних типів речень (5 % від загальної кількості прикладів – 42 речень з 830 наявних). Їх особливістю є відносна фактивність. У залежній частині таких типів речення інформація постає як аргумент, який мотивує подальший висновок, що був зроблений в результаті певних логічних операцій з опорою на наявну інформацію [4; 47].

Умовна частина подібних речень містить реальний факт, виражений в залежній частині складнопідрядного речення з підрядним умови предикатом в теперішньому часі, а в простому реченні з ускладненою структурою – прийменниковими конструкціями і дієприкметниковим і герундіальним зворотами, що визначають ситуацію як позачасову. У результаті модальне дієслово *must* вводить дедуктивну частину, як у реченні (8)

8) *The reverse holds too, of course: if there is any evidence of significant language contact, external motivations must be considered as well as internal causes in efforts to explain particular changes*

Основною функцією речень подібного типу є не подання події-умови як можливої або неможливої в об'єктивному світі, не побудова гіпотез про різноманітні альтернативні ситуації, а можливість зробити висновок на підставі інформації про стан справ у реальному світі.

Мовоактні умовні речення зазвичай вживаються в науково-навчальному підстилі та є навчальними (хімічні, математичні, фізичні) завданнями. Такі типи речень містять установку «обчисліть», яка виражена предикатом в наказовому способі, утвореному від дієслів *to solve, to calculate, to determine*. У завданнях також пропонується відома інформація (те, що дано), тобто тут вказуються ті умови, яких необхідно дотримуватися, щоб визначити невідоме. Відома інформація вводиться в додатковій умовній частині складнопідрядного речення з підрядним умови умовними сполучниками *if* і *assuming that*, а також в простому реченні з ускладненою структурою за допомогою дієприкметникового звороту, утвореного від дієслова *to assume*. Для статей філологічного напрямлення такий тип речень не характерний.

Кількісний аналіз проведеного нами дослідження унаочнено у нижчеподаній таблиці (табл. 1)

Типи умовних речень	Частота вживання		Приклади речень
	Абс.	Відн.(%)	
Узагальнені умовні речення	408	49%	<i>If she's right about this, then there are no different social factors</i>
УР, що містять реально здійсненні припущення	206	25%	<i>...if they donate an agreement value to a (uF) target in the narrow syntax, then this value will be morphologically realized on the target.</i>
Умовні речення зі значенням логічного висновку	42	5%	<i>...if there is any evidence of significant language contact, external motivations must be considered as well as internal causes in efforts to explain particular changes.</i>
УР, що містять нереальну умову	174	21%	<i>...if my interpretation of her position is correct, then this would be (in her view) an absolute linguistic constraint</i>
Мовоактні умовні речення	0	0%	
ВСЬОГО	830	100%	

Отже, проаналізувавши 830 одиниць умовних речень, ми дійшли до висновку, що наша гіпотеза щодо домінування узагальнюючого типу умовних речень, та переважаючих типів умовних речень, що містять реально здійсненні припущення та речень, що містять нереальну умову підтвердилася. Це пояснюється такими характерними рисами наукового стилю як: точність та ясність наукової мови, логічна послідовність і доказовість викладу інформації та емоційність, яка вимагає об'єктивного, "інтелектуального" викладу наукових даних, та емоційно-оціночного ставлення до фактів і подій, про які доповідає автор.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Евстафиади О. В. Продолженная синтаксическая форма с семантикой условия в английском научном тексте / О. В. Евстафиади // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2010. – № 11 (117). – С. 67-70. – ISSN 1814-6457.
2. Киселева Н. Ю. Семантический и прагматический анализ функционирования условных конструкций в современном английском языке : дис. ... канд. филол. наук / Н. Ю. Киселева. – Кемерово, 2005. – 195 с.
3. Кострова О. А. Средства выражения условных отношений в немецком языке: автореф. ... канд. филол. наук / О. А. Кострова. – Ярославль, 1971. – 18 с.
4. Храковский В. С. Теоретический анализ условных конструкций (семантика, исчисление, типология) / В. С. Храковский // Типология условных конструкций; отв. ред. В. С. Храковский. Рос. акад. наук. Ин-т лингвист. исслед. – СПб.: Наука, 1998. – С. 7-96. – ISBN 5-02-028356-8.
5. Dancygier B. Mental Spaces in Grammar: Conditional Constructions / B. Dancygier, E. Sweetser// Cambridge University Press. – 2005. – 291 p. – ISBN 9-780-52110324-4.
6. Ferguson G. If you pop over there: A corpus-based study of conditionals in medical discourse. / G. Ferguson// English for Specific Purposes. – 2000. – № 20. – P. 61-82. – S0889-4906(99)00027-7
7. Lewis D. Counterfactuals and comparative possibility / D. Lewis // Ifs: conditionals, belief, decision, chance, and time: The university of Western Ontario series in philosophy of science, v. 15. – Holland: D. Reidel Publishing Company. – 1981. – P. 57-87. – ISBN 9-027-71184-4.

8. Lowe I. Conditional clauses: their information status and discourse function / I. Lowe // Language in context: essays for Robert E. Longacre. – The Summer Institute of Linguistics, Inc., 1992. – P. 339-358. – ISBN 9-780-88312183-2.

9. Sweetser E. From etymology to pragmatics. Metaphorical and cultural aspects of semantic structure. / E. Sweetser // Cambridge university press, United Kingdom. – 1990. – 174 p. – ISBN 0-521-42442-9.

Світлана САЄНКО

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ВИСТУПІВ АНГЕЛИ МЕРКЕЛЬ

(магістрантка факультету іноземних мов)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Хоменко Т. А.

Дана стаття присвячена дослідженню проблеми політичного виступу як типу тексту, його різновидів, його лексико-семантичних особливостей, загальних і специфічних ознак, матеріалом слугують виступи канцлера Німеччини Ангели Меркель, тобто текстів, що відносяться до офіційної політичної комунікації ФРН.

Актуальність статті полягає у підвищеному інтересі сучасної лінгвістики до проблем дослідження лексико-семантичних особливостей політичного виступу, тексту і політичної мови в цілому, у нерозробленості термінології і підходів для їхнього аналізу.

Визначальною рисою процесу комунікації в політиці є його спрямованість на адресата з метою домогтися перлокутивного ефекту – спонукати аудиторію до суспільно-політичної реакції. Зазвичай, учасники політичної комунікації виступають з певних суспільно-політичних позицій, а обмін інформацією відбувається з достатньо яскраво вираженими прагматичними цілями, тобто комунікативний процес у політиці завжди має інтенціональний характер. Для досягнення поставленої перлокутивної мети необхідні ретельний відбір і організація мовних засобів різних рівней, сукупність яких і створює особливий тип тексту – політичний виступ.

Об'єктом дослідження ми означим політичний виступ, що, в свою чергу, являє собою частину політичної комунікації (політичного дискурсу) і тип політичного тексту.

Предметом дослідження є лексико-семантичні особливості політичного виступу, досліджуваного на матеріалі політичних виступів А. Меркель. Матеріалом дослідження є п'ять політичних виступів канцлера Німеччини Ангели Меркель, відібраних у результаті суцільного обстеження політичних медіа-матеріалів, що представлені у мережі Інтернет.

Проблема дослідження політичного виступу привертала увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних лінгвістів, політична мова вивчалася на матеріалі різних мов і з різних позицій. Зокрема, в українському мовознавстві політичний дискурс стає предметом дослідження у працях таких дослідників, як Г. Д. Белова, Л. С. Бессонова, Г. О. Денискіна, Л. І. Кислякова, О. Литовченко. Серед лінгвістів, які досліджують це явище в англійській мові, слід відзначити праці Болінджера, Р. М. Блакара, Т. ван Дейка. Ця проблематика знайшла відображення в доробку таких німецьких науковців як Брікс, Р. Водак, Д. Вундерліх, О. Панатль, М. Райзигль, А. Царніков, Х. Циммерманн[1].

В 60-ті роки інтерес лінгвістів вийшов за рамки лексикологічних і лексикографічних досліджень. З позиції американської теорії аналізу мови і комунікації лінгвісти стали звертати увагу на вплив суспільно-політичної ситуації на мову, на взаємовідносини політики і мови. Важливим визнається комплексний аналіз політичних текстів (В. Дікманн, Х. Циммерманн, Х. Грюнерт). Новий етап досліджень припадає на початок 80-х рр. З особливою увагою лінгвісти вивчають вживання мови в різноманітних політичних інститутах і організаціях, у засобах масової комунікації, різнобічно описується типологія політичних текстів, запозичуються із суміжних дисциплін методи, актуальними виявляються аналіз прагматичного аспекту, теорія мовних актів, поняття зразків/фреймів, за якими створюється політичний текст, подальша класифікація сфер використання мови політики (у парламенті, на ТБ, під час передвиборної кампанії), діахронічні дослідження, лінгвістичний аналіз мови різноманітних партій, рухів і громадських організацій (Й. Бок, В. Холлі, А. Тільманн, Й. Фольмерт). На сучасному етапі лінгвісти, що займаються аналізом політичних текстів і політичного дискурсу, використовують досягнення риторики, теорії мовних актів, генеративної граматики, інтерпретативного аналізу тексту, контент-аналізу, різноманітних психолінгвістичних методів і, насамперед, теорії аргументації, комунікації і дискурсу, таким чином, у мовознавстві останнього десятиліття спостерігається безсумнівне превалювання прагма-комунікативного підходу до політичного виступу як цілого тексту[4].

Політична промова трактується як заздалегідь підготовлений гострополітичний виступ з позитивними чи негативними оцінками, обґрунтуванням, конкретними фактами, з накресленими планами, перспективою політичних змін [3]. Вона реалізується через політичний дискурс, який є сукупністю смислів, когнітивних та ціннісних значень, що є основою політичної культури суспільства та охоплює всі форми комунікативної активності людини, її рефлексію щодо політичного світу та своєї ролі в ньому [4].

В основі будь-якого політичного виступу лежить використання загальнонавживаної літературної лексики, відомої усім членам комунікативного співтовариства, яка набуває політико-ідеологічних значень і відтінків тільки у певних політичних ситуаціях. Принцип ідеологічної пропагандистської заданості в мові політики запускає механізм спрямованого семантико-прагматичного моделювання семантичного змісту мовних одиниць на всіх рівнях мови. Це означає актуалізацію одних смислових відтінків і нейтралізацію інших, прояв коливань, зсувів у семантиці слова, словосполучення, у семантичному змісті речення і тексту. Мова

починає пристосовуватися до тих цілей, які політика ставить перед собою, у результаті чого слова загального словникового запасу актуалізуються в політичному та ідеологічному контексті для формулювання теорій, позицій, доктрин і стають тематичною (політичною) лексикою[1].

Одним із прикладів актуалізації загальнолітературної лексики в політичному виступі як особливому типі тексту є використання ключових слів, слів-гасел, що стають такими завдяки своєму семантичному змісту і частоті вжитку.

Ключові слова і слова-гасла пов'язані між собою і є найважливішими елементами і типологічною особливістю будь-якого політичного виступу. Можна зробити висновок про їхню ведучу роль у впливі на адресата завдяки їхнім особливостям: по-перше, стислості, простоті, і в той же час певній семантичній нечіткості, що дає можливість вживати ці слова так часто в різноманітних ситуаціях і контекстах, а також їхній емоційній зарядженості й оцінній поляризації, що сприяє розмежуванню груп "свої/чужі".

У політичному виступі широко вживається стилістично забарвлена лексика і стилістичні прийоми, тому що адресант бажає зацікавити адресата для залучення його на свою сторону. В усіх політичних виступах використовуються неологізми, евфемізми, іноземні слова і розмовна лексика, метафори та ідіоматичні вислови[2].

Серед промов А. Меркель можна виділити такі тематичні групи політичних промов: економічні та соціальні проблеми на сході Німеччини; культурна спадщина держави; позитивний рівень розвитку економіки; політика федерального уряду; реформи та інвестиції; транспорт; проблема соціального забезпечення дітей; кліматичні зміни та екологічні проблеми; співробітництво з іншими країнами; розвиток науки і техніки тощо.

У всіх її виступах простежується неприховане прагнення порівняти ефективність роботи нового та попереднього урядів: *"So stark, wie seit sechs Jahren nicht mehr"* (29.12.2006); *"Das Wirtschaftswachstum ist das höchste seit sechs Jahren"* ("Programm gegen den Stau: Verkehrsinvestitionen auf Spitzenniveau", 18.12.2006); *"das größte Rückgang der Arbeitslosigkeit seit der Wiedervereinigung"* (29.12.2006)[6]. Використання кількісних показників є засобом доказовості: *"Die Wirtschaft ist um rund 2,5 Prozent gewachsen; Heute haben rund 350 000 Menschen mehr als vor einem Jahr einen Arbeitsplatz. Die Zahl der Arbeitslosen liegt erstmals seit über vier Jahren wieder unter 4 Millionen"*, а вживання субстантивованих частин мови, зокрема дієслів, підсвідомо зумовлює сприйняття реципієнтом політики реформ як активного процесу: *"Der Dreiklang Sanieren, Reformieren und Investieren der Reformpolitik; Ihre Regierung habe mit der Politik des Sanierens, Reformierens und Investierens die Weichen richtig gestellt"* (29.12.2006)[6].

Звітуючи про роботу уряду, Ангела Меркель наголошує на вирішенні найактуальніших проблем та на позитивних змінах у житті населення країни: *"Erstmals seit der Wiedervereinigung 1990 ist die Arbeitslosigkeit in einem Juli gesunken. ... Endlich steigt wieder die Zahl der sozialversicherungspflichtig Beschäftigten"*; *"An den Zahlen macht sich bemerkbar, dass der Aufschwung jetzt auch bei den Menschen ankommt"* (23.10.2007) [7]. Канцлер перераховує насамперед соціальні досягнення, розуміючи, що пересічних громадян вони цікавлять більше, ніж макроекономічні показники, та підтверджує їх конкретними цифрами: *"Es gibt mittlerweile über 800 000 offene Stellen; ... die Arbeitslosigkeit ist ... um 450 000 gesunken"* (11.08.2006)[6].

Постановка завдань у промовах А. Меркель часто включає вербальну презентацію негативних наслідків у разі їхнього невиконання: *"Bis wir das entwickelt haben, sollten wir regionale Ziele vereinbaren, denn sonst, so glaube ich, geht das nicht"* (25.09.2007); *"Anders wird man da zum Teil nicht vorankommen"* (17.10.2007)[5]. Але успішна реалізація планів на майбутнє неможлива без усвідомлення попередніх помилок та без аналізу їх причини: *"Es ist nicht alles gelungen, was auf dem Privatisierungsweg erfolgt ist. Wir brauchen letztlich Verlässigkeit und Verantwortung für bestimmte Grundleistungen"*; *"Dazu haben auch wieder Situationen geführt, in denen letztlich Entscheidungen hängen bleiben, weil die Wirtschaftspartner keine klare Führungsverantwortung übernehmen konnten. Da lag auch viel Schuld bei den Staatlichen Institutionen. Da müssen wir jetzt neue Wege gehen"* (17.10.2007)[7]; *"Ich sage ausdrücklich, es war richtig, dass wir ihn (den Weg) trotz bestimmter Rückschläge weitergegangen sind"* (17.10.2007)[7].

Тематично об'єднані групи слів представлені прагматично позитивними і прагматично негативними лексичними одиницями в політичному дискурсі в цілому та політичних промовах зокрема.

Прикладами тематично об'єднаних груп слів з позитивною прагматикою виступають такі лексичні одиниці, як: *die Gerechtigkeit, die Freiheit, die Demokratie, die Gesellschaft, die Nation, der Bürger, die Generation, das Würde* та ін.

У підкласі мовних засобів з негативною прагматикою представлені прагматично сильні лексеми та словосполучення типу: *die Gewalt, hasserfüllt, die Ideologie, die Depression, der Ultra, der Aufruhr, der Radikalismus, kämpfen, die Tyrannei, der Krieg, ängstigen*, та інші, які мають великий прагматичний потенціал і здійснюють потужний вплив на адресата.

Визначаючи основні особливості використання лексики в політичних промовах, слід зазначити наявність численних термінів, що належать як до власне суспільно-політичної лексики, так і запозичених з інших сфер діяльності (наука, техніка і т.д.).

Досліджуваний матеріал дозволяє виділити наступні основні шари політичної лексики:

- детермінологізована політична лексика (що вийшла за межі політичного спілкування): *die Diskussion, die Segregation, die Übereinstimmung, die Konfrontation*.

- оцінно-нейтральна базова політична термінологія: *legitim*.

- оцінно-марковані базові політичні терміни: *der Konservatismus, der Progressivismus, die Tyrannei, der Bürokrat*.

Лева частина тематики промов Меркель припадає на економічні питання, адже канцлер у першу чергу переймається добробутом та економічним процвітанням власної країни. Підрахувавши економічну лексику, ми знайшли 934 лексичні одиниці, що становлять 25,3% лексики, що використовує А. Меркель у своїх політичних промовах. Виділили слова, що відносяться до: 1) фінансової кризи *die Verkehrsinfrastruktur, der Finanzkrise, die Schattenbanken, die Finanztransaktionssteuer, die Defizite, Euro Liquidität, das Wachstum, das Verhältnis, der Fiskalpakt*; 2) економіки держави *der Tarifpartner, die Tarifverträgen, der Finanzmarkt, das Handelsabkommen, Arbeitnehmerinnen und Arbeitnehmer, die Steuereinnahmen Prioritäten, zu investieren*; 3) праці й умов *das Gewerkschaftstag, die Sozialversicherungspflicht, die Jugendarbeits losenquote, der Arbeitsmarkt, die Sicherheit, die Langzeitarbeitslose*, тощо.

№	Лексико-семантичні тематичні групи	Частота участі ЛО у промовах А. Меркель		Приклади ЛО
		абс.	відн. (%)	
1.	Фінансову кризу	401	43%	<i>die Verkehrsinfrastruktur, der Finanzkrise, die Schattenbanken</i>
2.	Економіку держави	336	36%	<i>der Tarifpartner, die Tarifverträgen, der Finanzmarkt, das Handelsabkommen</i>
3.	Працю та її умови	196	21%	<i>das Gewerkschaftstag, die Sozialversicherungspflicht, die Jugendarbeits losenquote, der Arbeitsmarkt</i>
	Усього	934	100%	

Табл. 1 Лексико-семантичні тематичні групи у промовах Ангели Меркель

В якості найбільш репрезентативних ми виявили чотири семантичні групи специфічної термінології, якою керується А. Меркель у своїх політичних промовах: політичної, економічної, терористичної і мілітарної.

У статті розглянуто актуальне лінгвістичне питання, яке полягає в описі лексико-семантичних особливостей німецькомовного політичного виступу на матеріалі промов канцлера Німечинни Ангели Меркель.

У зв'язку з тим, що предметом нашого дослідження є політичний виступ, що, у свою чергу, являє собою частину політичної комунікації (політичного дискурсу) і тип політичного тексту, ми узагальнили сучасні підходи до визначення політичного виступу як жанру політичного дискурсу. У центрі нашої уваги знаходиться політичний виступ, який ми тлумачимо як загальний продукт мовленнєвої діяльності людини, тобто як макромовленнєвий акт. Макромовленнєвий акт німецького політичного виступу складається з системи тверджень, які націлені на виправдання або спростування певної думки та переконання аудиторії в її прийнятності/неприйнятності. Моделювання аудиторії слухачів, яким адресується виступ, з урахуванням їх соціальних ролей безпосередньо впливає на побудову повідомлення.

На сучасному етапі немає єдиного погляду мовознавців щодо дефініції політичного виступу. Широкий підхід до його визначення дозволяє тлумачити його як один з видів усного ділового спілкування.

Методика дослідження лексико-семантичних особливостей політичного виступу А. Меркель складалась з лексичного, семантичного і типологічного видів аналізу.

За **лексичним критерієм**, ми виокремили такі основні шляхи, властиві політичним промовам А. Меркель: канцлер використовує велику кількість термінологічної лексики, найбільше суспільно-політичної та економічної. Кількісний критерій дав змогу виокремити те, що найбільш вживаною є економічна лексика, що виражає фінансову кризу, економіку держави, працю та умови праці.

За **семантичним критерієм** семантична структура промов А. Меркель ґрунтується на використанні нею "активних" особових займенників *ich* та *wir* у значенні ексклюзивності, тобто ідентифікації (ототожнення) комуніканта в процесі самопрезентації з представниками лише "своїї" групи – однопартійцями й членами уряду. Друге місце за частотою вживання посідають "пасивні" метонімічні перенесення *die Bundesregierung* та *Deutschland* як сукупні суб'єкти, від імені яких канцлер звертається до адресатів.

Таким чином лексико-семантичні особливості політичного виступу, досліджуваного на матеріалі політичних виступів А. Меркель, можуть розглядатися як відображення особливостей німецькомовного політичного дискурсу, як поля функціонування політичного виступу в цілому.

Перспективи подальшого вивчення лексико-семантичних особливостей політичного виступу на матеріалі виступів А. Меркель ми вбачаємо у виявленні специфіки німецькомовного політичного виступу взагалі і зіставному плані з мовленням німецькомовних політиків і політиків суміжних держав зокрема.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Акінчиць Н. Г. Розвиток політичної лінгвістики як автономної науки / Н. Г. Акінчиць // Культура народів Причорномор'я. – 2007. – № 120. – С. 53–58. [Електронний ресурс] – Режим доступу до журналу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/35201/10-Akinchits.pdf?sequence=1>
2. Будаєв Э. В. Зарубежная политическая лингвистика: [учеб. пособие] / А. В. Будаєв, А. П. Чудинов. – М.: Флинта: Наука, 2006. – 252 с.
3. Мацько Л. І. Риторика/ Л. І. Мацько, О. М. Мацько. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/00000000/ritorika/ritorika_matsko_1_i
4. Політичний дискурс// Соціологічна енциклопедія/ Укладач В.Г. Гордяненко. – К.: Академвидав, 2008. – 456 с.
5. Bundeskanzlerin Merkel: Deutschland ist auf dem richtigen Weg, in Berliner BZ, 11.08.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bundeskanzlerin.de/Content/DE/Namensbeitrag/2006/08/2006-08-11-mer...>

6. Grußwort zum Tag der deutschen Einheit 2006, in "Kieler Nachrichten", 01.10.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bundeskanzlerin.de/Content/DE/Namensbeitrag/2006/10/2006-10-03-gr...>

7. Reden von Bundeskanzlerin Angela Merkel [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bundeskanzlerin.de/>.

Анна СКОВПІЙ

НАЦІОНАЛЬНА СВОЄРІДНІСТЬ СЕМАНТИКИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

(магістрантка факультету іноземних мов)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Хоменко Т. А.

Фразеологія – одна з найбільш образних мовних підсистем. На відміну від лексики, вона менш схильна мовним змінам, зберігає в собі застарілі слова, архаїчні форми і синтаксичні конструкції. Ця здатність до «історичної акумуляції» особливо яскраво проявляється в змістовному спектрі. Значна частина стійких поєднань пов'язана з різними реаліями німецького побуту, фактами історії, древніми народними віруваннями, звичаями і обрядами.

Вивчення мови у взаємозв'язку з культурою її носіїв робить актуальною проблему презентації фразеологічного матеріалу, який несе культурологічну інформацію.

Семантика фразеологічної одиниці (ФО), як і її структура, зазнає постійного розвитку, оновлення, переосмислення. Семантичні трансформації, у нашому розумінні, – це зміни традиційної семантики ФО, спричинені її актуалізацією в особливих контекстуальних умовах. Протириччя між цілісним значенням та його розчленованою формою створює сприятливі умови для різних семантичних переосмислень, обігрувань фразеологізмів, коли той чи інший вираз сприймається в певному контексті двопланово. Все це призводить до різних стилістичних ефектів.

Мета даної роботи – показати, в чому і як проявляється національна своєрідність фразеологічних одиниць сучасної німецької мови, простежити, в яких тематичних групах фразеологізмів ця національна специфіка проявляється найяскравіше, а також підкреслити у зв'язку з цим комунікативну значущість окремих груп фразеологізмів з національно-культурної семантикою. Виявити на прикладі німецької мови з чим фразеологічні одиниці пов'язані і чим було викликано створення тих та інших фразеологічних одиниць. Простежити різноманітність національно-культурного компонента всередині ФО.

У даній роботі показані і відображені національні своєрідності у ФО німецької мови, комунікативні значимості ФО з національно-культурної семантикою, національно-культурний склад ФО сучасної німецької мови.

Актуальність теми дослідження продиктована необхідністю вивчення німецької фразеології так як всі матеріали зібрати не можливо, світ змінюється так швидко, що поки вчені вивчають одну проблему фразеологізмів, як з'являється багато інших проблем у вивченні ФО, пов'язані вже безпосередньо з іншими сферами життя суспільства, побутом і оточуючим нас середовищем і ФО нестинуть вже інші значення і приховані повідомлення.

Вивчення мови у взаємозв'язку з культурою її носіїв робить актуальною проблему презентації фразеологічного матеріалу, який несе культурологічну інформацію.

Національно-культурна специфіка фразеологізмів стає останнім часом традиційною темою досліджень у фразеології. Важливо відзначити, що фразеологізми є національно-специфічними одиницями мови, що передають з покоління в покоління культурний потенціал народу. В них проявляються особливості будь-якої національної мови і таким чином проявляється дух і своєрідність нації або даного народу. [1, с. 30]

Розкриття і опис національно-культурної специфіки фразеологізмів тісно змикається з проблемами дослідження людської свідомості, сприйняття світу і шляхів його усвідомлення, відображених у мові. Все, що говорить людина, проходить когнітивну обробку – інтерпретацію через систему етнолінгвістичної інформації. Погляд на світ здійснюється через знаки культури, її стереотипи, символи, усталених еталонів: значення мовного знаку тим самим співвідноситься з культурно-національною системою світобачення, втіленої в знаках культури. Загальний сенс різних ситуацій в реальному світі неоднаковий для різних народів. Вивчення фразеологізму поза ідеографічним масивом, що відображає той чи інший фрагмент картини світу, не дозволяє зрозуміти шляхи виділення і означування даного фрагменту в мовній свідомості носіїв мови, специфіку образного структурування картини світу, яка відображена у фразеологізмі. [2, с. 143-147]

Останнім часом лінгвістів все більше приваблюють порівняльні дослідження. Звернення до міжмовних аналізів допомагає краще зрозуміти закономірності та особливості функціонування досліджуваних мовних фактів і особливостей, дозволяє не тільки глибше проникнути в структуру явищ чужої мови, що спостерігаються, але й повніше осмислити етнічні особливості своєї рідної мови.

Інтерес до способу життя чужих народів існує здавна. Люди завжди прагнули пізнати особливості побуту і життя іншого народу. І одним із шляхів такого пізнання є пізнання через мову, в даному випадку – через фразеологію. В області фразеології країнознавча специфіка проявляється дуже чітко, в ній знаходиться відображення національна своєрідність життя та побуту того чи іншого народу. Факти історії країни, географії, економіки, способу життя – всі вони представлені в семантиці багатьох фразеологічних одиниць, тобто ми можемо говорити про національно-культурну семантику фразеологізмів. Це визнається багатьма

радянськими лінгвістами. При цьому підкреслюється, що великий пласт фразеології тієї чи іншої мови виникає саме на національній основі.

Німецька мова має багату фразеологію. Цікаве спостереження зробив Логан П. Сміт. Про це ж свідчить велика кількість збірників і словників фразеологічних одиниць, прислів'їв і крилатих слів, основною спрямованістю деяких з них є пояснення походження і значення фразеологізмів. У німецькій мові найбільшу кількість фразеологічних одиниць дала епоха середньовічного лицарства, турніри; життя городян в середні століття, життя і праця селян, військова справа. Кожен народ використовує свої місцеві, специфічні реалії для створення образної основи фразеологізмів. Образи беруться з навколишньої дійсності даного народу, а значення фразеологічних одиниць розвиваються на підставі укорінених у даному мовному колективі традицій.

У сучасній німецькій мові є чимало фразеологічних одиниць, стрижневими компонентами яких є назви різних грошових одиниць, що діяли на території Німеччини в різні періоди її історії: Pfennig, Groschen, Heller, Deut, Dreier, Sechser, Kreuzer, Taler, Mark.

Старі міри ваги і довжини також залишили свій слід в ряді фразеологізмів (наприклад: alle Menschen mit der gleichen Elle messen (wollen); jeder Zoll (Zoll für Zoll, in jedem Zoll) ein Soldat, Gelehrter sein; von jmdm., etw. gehen hundert auf ein Lot).

ФО сучасної німецької мови знайомлять нас із цілим рядом особистостей, добре відомих свого часу в Німеччині, наприклад: nach Adam Riese, frei nach Knigge, ein Gedanke von Schiller, wie Zieten aus dem Busch [3, с. 55 – 69].

Деякі фразеологізми відображають такі явища минулого і сьогодення однієї країни, які не мають прямих аналогів в інших національних культурах. Наприклад: der Alte Herr колишній член студентської корпорації; випускник (ветеран) університету; der blaue Brief лист неприємного змісту: 1. офіційне повідомлення про звільнення (а також про звільнення офіцера у відставку); 2. лист батькам зі школи про погану поведінку або неуспішності учня [4, с. 10, 22].

Фразеологізми можуть мати у своєму складі безеквівалентні слова. Наприклад: nach Adam Riese – абсолютно правильно, абсолютно точно, по імені автора перших популярних підручників з арифметики німецькою мовою (Адам Різе, 1492-1559); gehen wie Blücher діяти рішуче; Блюхер – прусський фельдмаршал часів воєн проти Наполеона.

Національно-культурна своєрідність фразеологізмів не завжди проявляється досить яскраво, тому до далеких, здавалося б, від національної специфіки фразеологізмів потрібно ставитися з належною увагою, так як фразеологічний фон, як правило, буває тісно пов'язаний з сукупністю всіх цінностей духовної культури суспільства.

У німецькій мові образ дорослого зайця асоціюється з досвідченою людиною, яка добре знає свою справу, відмінним професійним працівником (ein alter Hase), а в російській мові образ зайця асоціюється насамперед з боягузством.

Фразеологічні одиниці літературного походження також вимагають додаткового розгляду. В таких фразеологізмах як bewaffneter Friede, Hans Dampf in allen Gassen, wie einst im Mai, auf verlorenem Posten stehen, die ewig Gestrigen національно-культурний елемент семантики може виявлятися в сукупному фразеологічному значенні всього словесного комплексу (bewaffneter Friede, die ewig Gestrigen), але також, і це дуже важливо, в пов'язаності фразеологізму з тим чи іншим літературним твором або його автором [6, с. 101, 234, 237, 310]. Але навіть якщо фразеологізм буде правильно перекладений, то при незнанні екстралінгвістичних моментів втрачається конотативний аспект значення. Встановити конотації фразеологізмів з національно-специфічним змістом виявляється можливим тільки за допомогою країнознавчого коментування. Простий переклад фразеологізмів мало що дає для адекватного сприйняття тексту, в якому міститься той чи інший фразеологізм. Швидше винятком, ніж правилом, є ті нечисленні випадки можливого перекладу фразеологізмів німецької мови з національно-культурною семантикою через фразеологічний еквівалент – абсолютний, неповний або відносний, тобто фразеологічним шляхом, хоча і в цьому випадку виявляються досить істотні відмінності в семантиці фразеологічних одиниць, наприклад: Tag der offenen Tür - День відкритих дверей.

Фразеологізми німецької мови з національно-культурною семантикою можна розділити на дві великі групи: [4, с. 51-56]

1) Фразеологізми з національно-культурною семантикою, що відображають факти, явища, ситуації, предмети і т.п., не характерні для носіїв російської мови, відсутні в російськомовному ареалі, наприклад: der Alte Herr; bis in die Puppen gehen; fertig ist die Laube.

2) Фразеологізми, що відображають в своїй семантиці предмети, назви тварин, рослин, явища, ситуації, характерні більшою мірою в силу певного економічного та історичного розвитку країни для носіїв німецької мови, хоча вони відомі і в російськомовному ареалі. Наприклад, фразеологізми, що відображають особливості природно-географічного середовища. В обох країнах можуть бути відомі одні й ті ж рослини, породи дерев, сільськогосподарські культури або тварини, так як географічне положення, кліматичні умови в певній мірі схожі. Але не в усьому, і цим пояснюється переважне поширення якої-небудь рослини або тварини в тій чи іншій країні. Вважається, що фразеологізми, містять подібні компоненти, а в німецькій мові до них можна віднести, наприклад: Spargel, Hopfen, Schwein, Hase.

Французькому слову pain семантично відповідає німецьке Brot, але в обох культурах, в житті обох народів хліб грає далеко неоднакову роль. Французи їдять Weißbrot, німці - Graubrot, на який вони до того ж

намазують масло, кладуть шматочки сиру і ковбаси. Французи відламують шматочок хліба, німці нарізають хліб [7, с. 12-15].

Фразеологізми і стійкі поєднання, які часто вживаються в газетних текстах, потребують країнознавчого коментування, так як країнознавча інформація міститься не тільки в матеріалах, в яких прямо повідомляється про які-небудь події, але країнознавча релевантність міститься в словах і виразах або в певних стилістичних фігурах (*landeskundliche Relevanz ist in Wörtern und Wendungen oder bestimmten Stilfiguren aufbewahrt*). Цей країнознавчий зміст має бути розкритим для того, хто мову вивче, тому що в іншому випадку комуніканти не може повністю зрозуміти і засвоїти ту інформацію, яка закладена у фразеологізмі (*implizit enthaltenes landeskundliches Wissen*) [5, с. 45-46].

Фразеологічна одиниця *fristlos entlassen* зі значенням: звільнити негайно, звільнити без попередження (звільнити без терміну): *Ich war von ihm in der Sekunde telefonisch entlassen. Wer jetzt nicht sofort zur Arbeit kommt, wird fristlos entlassen* [5, с. 74-80].

За законодавством ФРН терміни попередження про звільнення становлять для службовців від двох до шести місяців, а для робітників – до трьох місяців. Незнання цього моменту може привести до неправильного розуміння значення фразеологізму [3, с. 100-121].

Але навіть якщо фразеологізм буде правильно перекладений, то при незнанні екстралінгвістичних моментів втрачається конотативний аспект значення. Йдеться ж не про просте звільнення; подібне звільнення (*fristlos entlassen*) відбувається з порушенням закону, означає свавілля підприємця. Така практика є засобом здійснення тиску на робітників, службовців, засобом позбавлення від небажаних елементів. *Der weiße Kreis* білий округ (біла зона). Білими округами в ФРН називають ті райони, де були скасовані встановлені після війни обмеження на зростання квартирної плати і був введений так званий "вільний житловий ринок". Так, наприклад, Мюнхен перетворений в "Білий округ". Аналогічні плани були здійснені і відносно Західного Берліна. Незнання цього країнознавчого моменту може привести до неправильного перекладу фразеологізму, як це видно з наступного прикладу: Проти "білого кола". Ця вимога повністю підтримується багатотисячним "союзом квартиронаймачів Західного Берліну", що координує боротьбу проти "білого кола". "Біле коло" може позбавити їх елементарного людського права на дах над головою [2, с. 56].

Встановити конотації фразеологізмів з національно-специфічним змістом виявляється можливим тільки за допомогою країнознавчого коментування. Простий переклад фразеологізмів мало що дає для адекватного сприйняття тексту, в якому міститься той чи інший фразеологізм.

Звернемося до прикладів: [6 с. 287-300]

jmd. studiert Kotzebues Werke розм. фам. хтось поїхав в Ригу (когось рве, нудить) (букв. хтось вивчає твори Коцебу). Даний переклад в Німецько-російському фразеологічному словнику не передає всієї глибини підтексту фразеологізму. Чому саме це особисте ім'я було вибрано для створення образу? Август Коцебу (А. Kotzebue - 1761 - 1819) – німецький письменник; прихильник Священного союзу і таємний агент російського царя. У своїх повчальних п'єсах Коцебу намагався висміяти мрії німецького народу про свободу, його патріотизм. У колах передових російських письменників, починаючи з О.С. Пушкіна, ім'я Коцебу стало прозивним для позначення реакційного і вульгарного письменника. Ця коротка характеристика Коцебу дає підставу припустити, що ім'я для створення образу вибрано не випадково. Ім'я Коцебу викликало не тільки у російських письменників різко негативні емоції, але і в Німеччині його ненавиділи всі прогресивно налаштовані люди.

Швидше винятком, ніж правилом, є ті нечисленні випадки можливого перекладу фразеологізмів німецької мови з національно-культурною семантикою через фразеологічний еквівалент – абсолютний, неповний або відносний, тобто фразеологічним шляхом, хоча і в цьому випадку виявляються досить істотні відмінності в семантиці фразеологічних одиниць, наприклад: *Tag der offenen Tür* – День відкритих дверей.

Фразеологізм *ein weißer Rabe* традиційно перекладається на російську мову фразеологічним еквівалентом "біла ворона". При повному зовнішньому збігу (якщо не вважати розбіжності в роді іменника: ворон - ворона) у фразеологізмів спостерігається серйозна відмінність усемантиці. Німецький фразеологізм має значення "щось рідкісне, дивовижне, виключне" (*eine große Ausnahme, Seltenheit*):

1. Він вживається стосовно людини, яка різко відрізняється від інших, але в позитивному плані, про що свідчать контексти вживання, наприклад: *Eigentlich ist es ein Schloß, denn Anfang des 19. Jahrhunderts baute man längst keine Burgen mehr. Der Graf, der es erbauen ließ, war ein weißer Rabe unter den Adligen Mecklenburgs. Er bemühte sich um fortschrittliche Produktionsmethoden in der Landwirtschaft* [2, с. 14].

В українській фразеології немає цього відтінку "рідкості", "винятковості". "Біла ворона" – це "людина, що різко вирізняється чимось серед оточуючих її людей, що відрізняється чим-небудь, не схожа на них, людина, що характеризується, як підтверджують контексти вживання, часто з негативного боку, як, наприклад, в наступному випадку: він не розбирався в специфіці діяльності серед професіоналів і виглядав білою вороною. Тому при перекладі німецького фразеологізму необхідні додаткові смислові пояснення, якщо як перекладацький еквівалент використовується фразеологізм "біла ворона". Таким чином, через недостатнє знання фактів реальної дійсності, через недостатню увагу до національної специфіки фразеологічних одиниць, можуть бути допущені неправильності і неточності в перекладі фразеологізмів, а це веде до неповного сприйняття тієї інформації, яка міститься в тексті [1, с. 243].

Отже, національно-культурний аспект дослідження мовних одиниць дозволяє поглибити і розширити змістовну сторону дуже багатого фразеологічного матеріалу сучасної німецької мови, а конкретний аналіз окремих фразеологічних одиниць дозволяє відповісти на питання, де і в якому ступені виявляється найбільш

яскраво національна своєрідність німецьких фразеологізмів. У будь-якому фразеологізмі закладено своєрідність сприйняття світу через призму мови та національної культури. Якщо вивчення лексики як джерела країнознавчої інформації має давню традицію, то фразеологія і афористика в цьому аспекті досі продовжують залишатися мало вивченими, хоча окремі зауваження про те, що в фразеології відображаються життя та культура народу, містяться в роботах російських і радянських філологів. Найбільш активно питання фразеології в країнознавчому аспекті розробляється в даний час на матеріалі російської мови, меншою мірою поки на матеріалі іноземних мов, де робляться тільки перші кроки. Виникнення власне німецьких ФО пов'язані з історією, культурою, звичаями, традиціями, іменами відомих людей та повір'ями. Поява великої кількості фразеологізмів пов'язана також з творами німецьких письменників. Велика кількість пов'язана з Біблією, античною літературою та міфологією, історією та культурою. Доцільність вивчення лінгвокраїнознавчих аспектів ФО полягає в тому, що без них неможливо зрозуміти принципи та тенденції утворення фразеологізмів в сучасній німецькій мові. Результат проведеного дослідження фразеологізмів показав, що, хоча фразеологічні запозичення і становлять певну кількість ФО в німецькій мові, все ж таки переважають власне німецькі вислови. Це можливо пояснити тим, що більша кількість ФО виникла в результаті природного способу, тобто на виникнення німецьких ФО мав вплив людський фактор, все, що пов'язано з життям німецького народу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Верещагин Е.М., Костомаров В.Т. Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. М., 1976 – 342.
2. Аленикова С. Язык жестов//Наука и жизнь, 1985. №7 – 124.
3. Шкляр В.Т., Эккерт Р., Энгельке Х. Краткий русско-немецкий фразеологический словарь. М., 1977 – 176.
4. Borchardt-Wustmann-Schoppe. Die sprichwörtlichen Redensarten im deutschen Volksmund. Leipzig, 1955 – 119.
5. Kluge F. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Berlin, 1960 – 359.
6. Білооженко В.М. та ін. Словник фразеологізмів української мови- К.: Наукова думка, 2003 – 396.
7. Райхштейн А.Д. Лингвистика и страноведческий аспект в преподавании иностранного языка //ИЯШ, 1982. № 6 – 178.
8. Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in 6 Bänden/Unter Leitung von G. Drosdowski. Mannheim/Wien/Zürich, 1977 – 690.

Зоряна СТЕПАНЕНКО

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕДВИБОРЧОЇ РИТОРИКИ ДОНАЛЬДА ТРАМПА

(магістрантка факультету іноземних мов)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Ляшук А.М.

Інтенсивний розвиток політичних технологій, зростаюча роль засобів масової інформації, все більша театралізація політичної діяльності сприяють підвищенню уваги суспільства до теорії і практики політичної комунікації [6]. В останнє десятиліття в центрі уваги лінгвістики, соціології, політології виявляється президентська риторика — інтеграційний міждисциплінарний напрямок дискурсивних досліджень, об'єднаних об'єктом аналізу, який включає усні і письмові виступи американських президентів, починаючи з їх перших збережених документів [9, с. 24].

Актуальність пропонованої роботи зумовлена увагою сучасної лінгвістики до системного опису механізмів політичної діяльності людини, необхідністю вивчення специфічних засобів мовного впливу у політичних промовах і дослідження ролі різних типів мовленнєвих актів у процесі політичної комунікації, зокрема у передвибірчій риторичній американських президентів, що входить до кола наукових інтересів І.С. Бутової, Е.В. Горіна, О.О. Гундаренко, І.О. Коваль, А.А. Константинова, І.Г. Кукса, А.М. Ляшук, І.І. Морозова, Т.С. Стецик, О.С. Фоменко, О.В. Чорної, І.М. Шульги та інших дослідників.

Мета пропонованої роботи полягає у виявленні індивідуальної специфіки комунікативних стратегій у передвибірчих промовах Дональда Трампа. Поставлена мета вимагає реалізації наступних завдань:

1. встановити типи мовленнєвих актів, що вибудовують промови президента;
2. проаналізувати структуру мовленнєвих актів політика;
3. виокремити лексичні засоби емоційного впливу у промовах Дональда Трампа.

Об'єктом дослідження є тексти передвибірчих промов Д.Трампа, загальним обсягом 44 236 друкованих знаків. *Предметом* виступає індивідуальна специфіка комунікативних стратегій політика. *Методи дослідження*: описово-аналітичний, контент-аналіз, когнітивне картування, кількісний аналіз.

Стрімкий розвиток засобів масової комунікації, ускладнення людської діяльності, трансформаційні процеси мислення, новітні світоглядні парадигми тощо забезпечили поняттю дискурс винятково активну роль у формуванні нової лінгвістичної концепції [8, с. 273]. Український вчений у галузі комунікативної лінгвістики і філософії мови Ф.С.Бацевич тлумачить дискурс як мовленнєвий акт, тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається у межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників; синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом форм життя, залежних від тематики спілкування, має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів [4, с. 138]. Отже, з одного боку, дискурс – текст, занурений у життя, з особливою граматикою, лексикою, правилами слововживання і синтаксису, а з іншого, – це живе спілкування, комунікація, когнітивно-мовленнєве й інтерактивне явище з усіма відповідними складовими спілкування [3, с. 12 – 13].

Як відзначає В.А.Маслова, центральним поняттям політичної лінгвістики є політичний дискурс, який являє собою особливий різновид дискурсу і має на меті завоювання та утримання політичної влади [9, с. 43]. Політичний дискурс став предметом особливої та навіть прискіпливої уваги лінгвістів саме у той період, коли політична комунікація набула рис засобу маніпулювання свідомістю [5]. О.В. Чорна у своїй статті «Гендерна спрямованість ритуальних політичних промов» визначає політичну комунікацію як «антропоспрямоване агональне спілкування, що має яскраво виражену маніпулятивну специфіку», при цьому метою адресанта дослідниця називає його прагнення «переконати реципієнтів у власній управлінській компетентності та доцільності / необхідності обрання на високу посаду» [13, с. 236].

Призначення політичного дискурсу — не просто «описати (тобто, не референція), а переконати, пробудивши в адресатові наміри, дати ґрунт для переконання і спонукати до дії» [7, с. 100]. Політична влада в значній мірі здійснюється за допомогою мови. Політики, як правило, намагаються переконати свою аудиторію в авторитетності власних суджень ретельно підібраними красномовними і переконливими засобами мови [2, с. 95]. Так мова допомагає політику увійти в особистісну сферу реципієнта як за допомогою простих прийомів (часте вживання займенники "ми" (замість "я"), вибір мови (в умовах білінгвізму), так і більш складних прийомів маніпуляції (мовна гра та ін.). Під маніпуляцією ми розуміємо процес нав'язування населенню поглядів, думок, способів дій, які адресант може вважати неправдивими, але вигідними для себе; це пов'язано з використанням спеціальних прийомів, спрямованих на зниження критичного мислення з боку реципієнтів [9, с. 46].

Як відомо, своєрідним інструментом можливих маніпуляцій суспільною свідомістю, ефективним засобом одержання визнання та демонстрації лідерства під час здійснення політичної комунікації є політична промова, яку А.М.Гузак визначає як текст, занурений в мовну ситуацію і далі в соціально-політичний контекст [6, с. 60], і, як слушно зазначає І.Б.Морозова, «об'єднує дві функції: функцію повідомлення інформації і функцію впливу» [10, с. 64]. До основних засобів реалізації мовного впливу у політичній промові належать: метафори, епітети, порівняння, фразеологізми, метонімії тощо. Ефективність цих засобів, очевидно, зумовлена тим, що вони допомагають яскраво та неповторно підкреслити характерні властивості, якості, переваги об'єкта, про який іде мова [6, с. 61].

Тлумачення дискурсу (і політичного зокрема) як «мовленнєвого акту» (Ф.С.Бацевич) дозволяє розглядати політичну промову як сукупність мовленнєвих актів, спрямованих на реалізацію спільної комунікативної мети. За Джоном Остіном, розглядаємо поняття мовленнєвого акту (далі – МА) – як висловлення, виголошене з певною метою і адресоване співрозмовникові задля досягнення певного бажаного результату. Розрізняються п'ять типів МА:

- 1) вердиктиви (офіційні або неофіційні повідомлення очевидного і прихованого судження про оцінку або факт),
- 2) екзерситиви (здійснення влади, права або впливу),
- 3) комісиви (обіцянки та інші обов'язки, зокрема заяви про наміри і різне вираження підтримки),
- 4) бегахітиви (реакція на поведінку інших людей і події: вибачення, образа, привітання, похвала, вітання, співчуття),
- 5) експозитиви (пояснення підстав, аргументів та повідомлень) [11].

Послідовник Джона Остіна Джон Серль виділяє п'ять типів мовленнєвих актів: асертиви (МА, у яких реалізується повідомлення щодо стану речей), квеситиви (МА спонукального типу, які здійснюють запит щодо деякої суттєво важливої інформації для мовця), директиви (дії мисленнєво-практичного озадачування, за допомогою яких суб'єкт мовлення намагається реалізувати свою інтенцію через нормування поведінки об'єкта мовлення), комісиви (МА, мета яких полягає у здійсненні обіцянки щось зробити в інтересах адресата) та експресиви (МА, що передають психологічний стан адресанта: вибачення, подяка, співчуття, докори, подив, обурення) [12, с.186 – 187].

Зіставний аналіз класифікацій Джона Остіна і Джона Серля показує, що обидва вчених виділяють групу комісивів, мовленнєвих актів-обіцянок, в іншому ж їхні погляди розходяться. Г.Г.Почепцов виділяє наступні типи мовленнєвих актів: констативи, що відповідають твердженням; промісиви, за допомогою яких мовець виголошує обіцянки; менасиви, які репрезентують погрози; перформативи, що є констатацією і здійсненням дії одночасно: директиви, тобто прямі спонукання адресата до дії; квеситиви, які є втіленням питань. Серед перелічених типів МА особливої уваги заслуговують перформативи, які поділяються на:

- 1) спеціальні повідомлення (*declare, approve, stress*);
- 2) проявлення влади (*appoint, insist, advise, demand*);
- 3) обіцянки (*guarantee, pledge, promise*);
- 4) прохання і пропозиції (*ask*);
- 5) соціальні мовленнєві дії (*thank you, congratulate*);
- 6) реакція на інше висловлення (*admit, agree, deny*) [11, с. 243 – 245].

Як бачимо, констативи Г.Г.Почепцова відповідають асертивам Дж.Серля, а промісиви збігаються з комісивами. Квеситиви і директиви є спільними для обох класифікацій. Таким чином, зіставивши класифікації Джона Остіна, Джона Серля та Георгія Почепцова, у дослідженні притримуємося наступної типології мовленнєвих актів:

1. вердиктиви (оцінні судження);
2. екзерситиви (прояви влади);
3. комісиви (обіцянки);
4. бегахітиви (реакції на поведінку інших людей);

5. експозитиви (пояснення підстав, аргументів та повідомлень);
6. асертиви (твердження);
7. квеситиви (запитання);
8. директиви (прямі спонукання адресата до дії);
9. експресиви (МА, що передають психологічний стан адресанта);
10. менасиви (погрози);
11. перформативи (констатація і здійснення дії одночасно).

Згідно зі структурним підходом В.І.Карабана розрізняють два класи мовленнєвих актів: прості, що реалізуються через просте речення, та складні, що вживаються у формі складносурядних та складнопідрядних речень.

У ході дослідження було виявлено 199 простих мовленнєвих актів, наприклад: «*Libya was cooperating. Egypt was peaceful. Iraq was seeing a reduction in violence. Iran was being choked by sanctions. Syria was under control. After four years of Hillary Clinton, what do we have?*» Короткі речення легше сприймаються публікою, адже за такої довжини створюється специфічний ритм, за якого кожне нове висловлення виділяється із загальної промови. Такий прийом використовується для наголошення важливості описуваного явища, у даному випадку – стабільності ситуації у світі до призначення Хіларі Клінтон на посаду Головного Секретаря США.

У ході аналізу було виявлено 120 складних МА, наприклад: «*Come November, the American people will have a chance to issue a verdict on the politicians that have sacrificed their security, betrayed their prosperity, and sold out their country*». Вони є інформативними і використовуються для пояснення аргументів, фактів тощо.

У результаті проведеного дослідження приходимо до висновку, що переважання простих висловлень у передвиборчих промовах Д.Тампа може бути зумовлене прагненням мовця зробити свою промову емоційнішою та легшою для сприймання з метою досягти підтримки більшої кількості людей.

Під час аналізу було досліджено три передвиборчі промови чинного президента Сполучених Штатів Америки Дональда Трампа з метою встановлення ефективності комунікативних стратегій політика на мовному рівні. Загальний об'єм текстів промов обчислюється 749 реченнями, що розглядаються нами як окремі мовленнєві акти за зведеною типологією МА на основі класифікацій Джона Остіна, його послідовника Джона Серля та академіка Г.Г.Почепцова.

У ході аналізу було встановлено, що серед аналізованих висловлень найбільшу кількість складають **асертиви**, що налічують 379 одиниць, наприклад: «*The most basic duty of government is to defend the lives of its own citizens*»; «*These wounded American families have been alone*», які реалізують повідомлення щодо стану речей та спрямовані на задоволення інформаційних потреб адресата. Окрім констатації фактів, ці твердження покликані виконувати і функцію впливу. Наприклад, Д.Трамп використовує стилістичні засоби для досягнення комунікативної мети за допомогою метафор, на кшталт «*wounded American families*». Емоційно забарвлюючи інформативні повідомлення президентів вдається не тільки інформувати виборців про стан американських сімей, а й водночас апелювати до їхніх емоцій, висловлюючи своє співчуття.

Наступною за чисельністю групою мовленнєвих актів є група **комісивів**, що налічує 142 одиниці, наприклад: «*I promise you that I will not let you down*»; «*I pledge to never sign any trade agreement that hurts our workers or that diminishes our freedom and independence*». Така кількість комісивів свідчить про високу ефективність обіцянки як засобу впливу на аудиторію. Окрім того, повторення займенника «*I*» сигналізують електоратові про готовність політика узяти зобов'язання на себе особисто, що суттєво підвищує рівень довіри до нього, а використання літоти «*to never sign*» слугує для підсилення бажаного ефекту.

Так у досліджуваному матеріалі займенник «*I*» зустрічається 110 разів, що свідчить про зосередженість мовця на важливості своєї місії, готовність узяти на себе особисту відповідальність за наслідки своїх дій. Займенник «*We*» було вжито 133 рази, що свідчить про намір політика об'єднати себе з народом, стати ближчим до свого електорату з метою заволодіти їхньою підтримкою на виборах. Найменш частотним виявився займенник «*They*», що зустрічається у мовленні Д.Трампа 34 рази і допомагає йому відмежуватися від своїх конкурентів, вказати на їх слабкі місця, викрити невдалі наслідки їхньої політики та переконати публіку у їхній некомпетентності. Таке кількісне співвідношення свідчить про орієнтацію політика на привернення уваги до своєї передвиборчої кампанії («*I*») та показ важливості сумісного з виборцями («*We*») втілення її завдань в життя, аніж на критику політичних курсів опонентів.

Варто зазначити, що **бехабітиви** є не менш важливим інструментом маніпулювання думкою виборців, про що свідчить частотність їх застосування (66 одиниць). Серед них особливе місце відведено подяці (34 одиниці), наприклад: «*Thank you very much*»; «*I love what I do, and I am grateful beyond words to the nation that has allowed me to do it*» та похвалі (32 одиниці): «*We have got tremendously talented people up here*»; «*Our veterans are incredible people*», які дозволяють мовцеві задобрити слухачів, а слухачам відчувати свою важливість для мовця. Зазначаємо, що Дональд Трамп вміло користується гіперболою «*grateful beyond words*» та гіперболізованими епітетами «*tremendously talented*», «*incredible*», що дозволяє йому висловити найвищу міру вдячності публіці і, таким чином похваливши виборців, позитивно налаштувати їх до себе. Слід відмітити, що слова вдячності звучать як на початку промови, аби встановити емоційний контакт, так і в кінці – аби подякувати людям за приділену увагу, тим самим ще раз підкресливши настільки політик цінює їхній час. Оскільки початок і кінець мовлення завжди запам'ятовуються найкраще, у публіки залишається позитивне враження про кандидата, що дозволить йому заволодіти симпатіями виборців на підсвідомому рівні і схилить їх проголосувати за нього.

Варто зауважити, що політик апелює не лише до розуму слухача через аргументи та обіцянки, але й використовує досить значну кількість експресивів у своєму мовленні (43 одиниці), наприклад: «*Jobs! Jobs! Jobs!*»; «*Thank you!*»; «*Sorry to keep you waiting*», що свідчить про намагання мовця виявити емоційний вплив на аудиторію. У цьому йому сприяють повтори «*Jobs! Jobs! Jobs!*», які створюють ритм та підкреслюють головну ідею висловлення, яка полягає в обіцянці забезпечити всіх американців робочими місцями, змушують більше повірити в серйозність намірів політика.

Набагато обережніше оратор послуговується директивами, загальна кількість яких досягає лише 33, наприклад: «*Come November, the American people will have a chance to issue a verdict on the politicians that have sacrificed their security, betrayed their prosperity, and sold out their country*», що дозволяє йому уникнути надмірного тиску на адресата. Проте навіть закликаючи співвітчизників прийти на вибори, Дональд Трамп не втрачає нагоди вплинути на їхній вибір, дистанціюючись від інших кандидатів за допомогою займенника «*their*» та дискредитуючи їх за допомогою градації «*sacrificed their security, betrayed their prosperity, and sold out their country*», що дозволяє політикові зайняти більш вигідну позицію в очах виборців.

Важливу роль у промовах президента відіграють квеситиви (21 одиниця), наприклад: «*Yet, what do we have to show for it?*»; «*What about our economy?*», більшість з яких є риторичними запитаннями і слугують для встановлення контакту та привернення уваги слухачів.

Менш чисельною групою мовленнєвих актів є експозитиви, які зазвичай використовуються під час введення та пояснення аргументів. У пропонованому дослідженні вони налічують лише 12 одиниць, наприклад: «*I will present the facts plainly and honestly*»; «*That's why we are asking Bernie Sander's voters to join our movement*». Звідси випливає, що промова недостатньо аргументована, незважаючи на намагання її автора підкреслити простоту і чесність презентованих фактів за допомогою пари епітетів «*plainly and honestly*».

Слід відмітити, що промовець не часто звертається до виявів влади, права або впливу, оскільки кількість експресивів у його мовленні налічує всього 9 одиниць, наприклад: «*We are going to enforce all trade violations; we are going to appoint judges who will uphold the Constitution*». Це може свідчити про намагання оратора завалювати свою впливовість і стати ближчим до цільової аудиторії. На лексичному рівні цю думку підтверджує використання займенника «*We*», за допомогою якого політик намагається скоротити дистанцію між ним і виборцями, об'єднатися з ними.

У своїх передвиборчих промовах Дональд Трамп використовує всього 7 менасивів, наприклад: «*Her plan will overwhelm your schools and hospitals, further reduce your jobs and wages, and make it harder for recent immigrants to escape from poverty*», усі з яких пов'язані з можливими катастрофічними наслідками політики Хіларі Клінтон, що свідчить про наміри мовця залякати аудиторію. Це підтверджує і використання градації «*overwhelm — reduce — make harder*», що лише посилює ефект погрози.

Особливої уваги заслуговують перформативні МА, що передбачають здійснення дії одночасно з моментом говоріння. У ході дослідження було виявлено 5 з 6 типів перформативів: спеціальні повідомлення, проявлення влади, обіцянки, прохання і пропозиції, соціальні мовленнєві дії.

Аналіз показує, що найчисельнішою є група перформативних МА на позначення соціальних мовленнєвих дій, до складу якої входять 26 одиниць, наприклад: «*She congratulated us*»; «*We appreciate them*»; «*Thank you*», що вказує на намагання мовця домогтися емоційної реакції публіки. Для цього, Дональд Трамп знову використовує займенники «*we*», «*us*», що допомагає йому показати свою близькість до виборців.

На відміну від попередньої, група перформативів-проявлень влади є значно менш чисельною, і налічує всього 7 одиниць, наприклад: «*I am also going to appoint great Supreme Court Justices*»; «*We reward companies for offshoring and we punish companies for doing business in America and keeping our workers employed*», що засвідчує прагнення промовця приховати свою впливовість та завоювати довіру адресата. До того ж, використання антитези «*reward for offshoring*» — «*punish for doing business in America*» звучить іронічно і дозволяє політикові за допомогою критики влади стати ближчим до народу.

Аналогічною за розміром є група перформативів-обіцянок, наприклад: «*To all Americans tonight in all cities and towns I make this promise*», що свідчить про наголошування оратором лише найбільш важливих зобов'язань, які він на себе покладає. У цьому йому допомагає використання займенника «*I*», що слугує свідченням особистої відповідальності президента за свої слова, а інверсований порядок слів надає обіцянці патетичного звучання.

До групи перформативів-спеціальних повідомлень належать 6 одиниць, наприклад: «*I have a message for all of you*»; «*I am certain, it is a decision he truly regrets*», що свідчить про виникнення у мовця необхідності наголошувати окремі моменти своєї промови задля кращого сприйняття аудиторією ідей, закладених у ній.

Варто зазначити, що Дональд Трамп не надає особливого значення проханням, про що свідчить вживання лише 1 перформативного мовленнєвого акту прохання: «*That's why we are asking Bernie Sander's voters to join our movement*». Натомість, свої побажання мовець частіше висловлює за допомогою директив, що вказує на схильність мовця висловлювати свої побажання у формі наказів, а не прохань.

Найменш часто у мовленні Дональда Трампа зустрічаються вердиктиви (5 одиниць), наприклад: «*No Secretary of State has been more wrong, more often and in more places than Hilary Clinton*», що може свідчити про обережність мовця у висловленні оцінного ставлення до описуваних фактів. Незважаючи на невелику чисельність, такі судження звучать досить категорично. Такий ефект досягається за допомогою літот, на зразок «*No Secretary of State*» та повторів «*more wrong, more often and in more places*».

Слід зауважити, що не менш важливий вплив на успішність передвиборчих промов політика мала підбірка стилістичних засобів, найчисельнішими з яких виявилися епітети, загальною кількістю 53 одиниці, наприклад: *“a world class liar”, “an unbelievable star”, “disastrous politics”, etc.* За допомогою епітетів Дональду Трампу вдалося висловити оціночне ставлення до певних подій, осіб і фактів, тим самим формуючи в аудиторії своїх прихильників аналогічну думку.

Наступними за чисельністю є повтори, кількість яких налічує 46, наприклад: *«We are going to make America rich again. We are going to make America safe again. We are going to make America Great Again – and Great Again For EVERYONE»*. Повтори слугують для створення ритму, в той час як анафоричні повтори використовуються для введення нових обіцянок.

Важливо зазначити, що до комунікативних стратегій Дональда Трампа належить також стратегія припущення свого опонента, що у досліджуваному матеріалі підтверджується використанням стилістичного прийому антитези (31 одиниця), яка дозволяє політику зіставити свою позитивну діяльність і хиби своїх опонентів: *“My opponent asks her supporters to recite a three-word loyalty pledge. It reads: “I’m With Her”. I choose to recite a different pledge. My pledge reads: “I’M WITH YOU – THE AMERICAN PEOPLE.”*

Варто зауважити, що промови Д. Трампа насичені метафорами, загальною чисельністю 23 одиниці, які допомагають йому влучно характеризувати опонентів і викривати негативні наслідки їхньої діяльності, наприклад: *«She is their puppet, and they pull the strings»; «I’ve met Sarah’s beautiful family. But to this Administration, their amazing daughter was just one more American life that wasn’t worth protecting. One more child to sacrifice on the altar of open borders»*.

Важливу роль у промовах політика відіграють градації (22 одиниці), які допомагають поступово наростити емоційну напругу висловлення, що допомагає мовцеві утримувати увагу слухачів, наприклад: *«Her decisions spread death, destruction and terrorism everywhere she touched»*.

Для підсилення ефекту висловлення та надання своїй промові категоричності і рішучості, Дональд Трамп звертається до літоги (20 одиниць), наприклад: *«I have no patience for injustice, no tolerance for government incompetence, no sympathy for leaders who fail their citizens»*, що дозволяє йому легше переконати виборців у своїй принциповості і змусити їх віддати свій голос за нього.

Отже, індивідуальна специфіка комунікативних стратегій Д. Трампа полягає у 4 рисах:

1. переважанні простих мовленнєвих актів, що спрощують сприймання повідомлення виборцями;
2. використанні мовленнєвих актів типу асертиви, комісиви та бехабітиви, які покликані інформувати, давати обіцянки, хвалити і виражати вдячність аудиторії;
3. застосуванні займенника *“WE”*, який дозволяє Д. Трампу завуалювати свою впливовість і стати ближчим до аудиторії;
4. вдаванню до повторів, метафор, антитез, літог, градацій, які підсилюють емоційне забарвлення промови і впливають на почуття людей.

Перспективу пропонованого дослідження вбачаємо у подальшому аналізі комунікативних стратегій у межах передвиборчих промов інших політиків.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Austin J. L. How to do things with words / J.L. Austin. – Oxford, 1962 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.scribd.com/doc/55377349/Austin-1962-How-to-Do-Things-With-Words>
2. Lyashuk Anna. Pragmatic view on feminine political rhetoric / Anna Lyashuk // Наукові записки. Серія: Філологічні науки. – 2016. – № 146. – С. 95
3. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : [монографія] / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.
4. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.
5. Бутова І. С. Політичний дискурс як об’єкт лінгвістичних досліджень / І. С. Бутова. – Львів, 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.lingua.lnu.edu.ua/Visnyk/visnyk/visnyk_16/articles/Butova.pdf
6. Гузак А. М. Стилістичні прийоми як засоби егзистивного впливу в президентській ораторській промові (на матеріалі промов американських президентів) / А. М. Гузак // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – 2014. – С. 60
7. Демьянков В. З. Ментальний язык // Краткий словарь когнитивных терминов / Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г. [под ред. Е. С. Кубряковой]. – М.: Филологический факультет МГУ им. М. В. Ломоносова, 1996. – С. 99 – 101
8. Івасишина Т. А. Риторичний дискурс: параметри виміру / Т. А. Івасишина // Studia Linguistica. – 2012. - № 6. – С. 273
9. Маслова В. А. Политический дискурс: языковые игры или игры в слова? / В. А. Маслова // Политическая лингвистика. – 2008. – № 1(24) – С. 43-48
10. Морозова І. Б. Парадигматичний аналіз структури і семантики елементарних комунікативних одиниць у світлі гештальт-теорії : монографія / І. Б. Морозова. – Одеса: Друкарський дім, 2009. – 384 с.
11. Почепцов Г. Г. Предложение // Теоретическая грамматика современного английского языка : учебник / И. П. Иванова, В. В. Бурлакова, Г. Г. Почепцов. – М.: Высш. шк., 1981. – С. 161–281
12. Серл Дж. Референция как речевой акт // Новое в зарубежной лингвистике: Вып. XIII: Логика и лингвистика (Проблемы референции). – М.: Радуга, 1982. – С. 179 — 202
13. Чорна О. О. Гендерна спрямованість ритуальних політичних промов / О. О. Чорна // Наукові записки. Серія: Філологічні науки. – 2016. – № 145. – С. 236.

Ольга СТОЯНОВА

СТРУКТУРНІ Й СЕМАНТИЧНІ ПАРАМЕТРИ НЕОЛОГІЧНИХ ВЕРБАЛІЗАНТІВ КОНЦЕПТУ FASHION В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

(магістрантка факультету іноземних мов)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, ст. викладач Петрінська Т.С.

Нові об'єкти, що виникають в різних сферах життя людей потребують нових номінацій. Одна зі сфер людської діяльності, яка постійно поповнюється новою лексикою є індустрія моди. Ця розвідка присвячена опису неологічної оболонки концепту FASHION у сучасній англійській мові.

Неологізми сьогодні перебувають у центрі лінгвістичної уваги. Зокрема, словотвірну будову неологізмів різних частин мови досліджували Ю.А. Зацний, Е.Г. Балюта, С.М. Єнікєєва; лінгвістичний статус неологізмів був предметом дослідження В.Г. Згурської, М.В. Белозьорова, І.Р. Буніатової, лінгво-філософські параметри неологізмів англійської мови вивчала Р.К. Махачашвілі, англословна інноваційна лексика як засіб лінгвальної презентації концептів описана в роботах І.В. Андрусак, І.В. Змієвої, Т.С. Петрінської, А.Б. Семенчук, Н.В. Таценко та ін.), проте недостатньо дослідженою у вітчизняному мовознавстві залишається вербальна презентація концепту FASHION неологічними засобами англійської мови, чим обумовлено **актуальність** дослідження.

Метою статті є опис і класифікація неологічних вербалізантів концепту FASHION в англійській мові. Відповідно до мети сформовані такі **завдання дослідження**:

- проаналізувати структурні та семантичні параметри неологізмів, які вербалізують концепт FASHION в сучасній англійській мові;
- провести квантитативний аналіз відібраних новотворів за частиномовною приналежністю та способом словотвору;
- узагальнити сучасне розуміння концепту як лінгвістичної одиниці.

Об'єктом дослідження є засоби вербалізації концепту FASHION в англійській мові.

Предметом дослідження є структурні й семантичні параметри неологізмів сфери моди як засобів вербалізації концепту FASHION в англійській мові.

Матеріалом дослідження становлять 300 слів, що поповнили модну лексику та фразеологію англійської мови за останні два десятиліття, відібрані шляхом сувільної вибірки зі словників та довідників неологізмів, електронної бази даних нових слів англійської мови, інтернет-сайтів, присвячених проблемам неології [5, 6, 7, 8, 9, 10].

Для досягнення поставленої мети й вирішення поставлених завдань у роботі комплексно використовуються такі **методи**: *описовий* метод, який є основою для комплексної репрезентації отриманих результатів; *метод кількісних підрахунків*, яким послуговуємось для підтвердження об'єктивності одержаних результатів, *метод концептуального аналізу* дозволив забезпечити релевантність дослідження елементів картин світу інноваційними мовними засобами, за допомогою методу *словникових дефініцій* та *словотвірного аналізу* встановлено основні лінгвальні репрезентанти концепту, а також метод індуктивного та дедуктивного аналізу.

У когнітивній лінгвістиці терміну *концепт* відведено центральне місце. Введення його до наукового вжитку в сучасному розумінні означає встановлення принципу антропоцентризму в мовознавчій науці: інтерпретація цього поняття стала орієнтуватися на смисл, який існує в людині і для людини, на інтер- та інтрапсихічні процеси, на «позначування і комунікацію» [4, 27]. Концепт є одним з основних когнітивних термінів, який вдало використовується для вивчення засобів вербальної презентації знань і отримав багато визначень.

Аналіз визначень концепту свідчить про те, що розуміння цього терміну в сучасному мовознавстві є варіативним та характеризується неоднозначністю підходів та способів вивчення. Існує як вузьке його розуміння (В.В. Червоних), так і широке (В.І. Карасик, Ю.С. Степанов, О.С. Кубрякова). Безперечним для всіх підходів є те, що концепт належить до свідомості і включає, на відміну від поняття, не лише описово-класифікаційні, а й чуттєво-вольові та образно-емпіричні характеристики, тому концептами можна не лише мислити, але й їх можна переживати. Карасик В.І., Красних В.В., Чернейко Л.О. та інші лінгвісти вважають концепт як мінімум, тривимірним утворенням і виділяють його предметно-образну, понятійну і ціннісну складові. Як одиниці презентації знань концепти різною мірою можуть мати мовне вираження і, таким чином, бути елементом національно-мовної картини світу.

Враховуючи наведені підходи, термін «**концепт**» слід розуміти як одиницю метальної дійсності, що може мати вербальне вираження.

Кожен день вносить корективи в життя суспільства і, в наслідок цього, мова перебуває в постійному русі, безперервно розвивається та потребує чогось нового. Таким чином, одним із факторів, що засвідчує динамічний характер мови, її абсолютний прогрес є поповнення її лексичного складу новими словами.

Нові слова можуть розглядатися як один із можливих способів репрезентації вербалізованих знань у свідомості людини [1, 119]. Тому без людського чинника, ми не можемо дослідити утворення нових слів. Під **лексико-фразеологічною інновацією** розуміється слово або словосполучення, яке відбиває новий концепт або концептуальну ознаку і термін появи якого фіксується в межах двох останніх десятиріч [3, 44]. Терміни «інновація», «неологізм», «нова лексика» вживаються синонімічно.

Значна кількість нових мовних одиниць виникає для означення нових речей та явищ, для відбиття нових понять/концептів, але чимало неологізмів виникає для позначення вже існуючих речей, для відбиття "старих" концептів, що зумовлюється комплексною дією лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників [2, 492].

Одна з різних сфер людської діяльності який відіграє велику роль в створенні неологізмів є індустрія моди. Кожен день дизайнери, творці нових стилів моди відновлюють старі слова або дають нові імена об'єктам, одягу і все, що поєднане зі світом моди. Зараз мода розвивається дуже швидко і є так званим "neology blow up" в цій сфері.

Лексика моди складається з назв одягу, взуття, аксесуарів, головних уборів, зачісок, стилів та течій, а також включає в себе професійну лексику індустрії моди та легкої промисловості. Центральною лексевою, що об'єктивує концепт FASHION в англійській мові виступає іменник *fashion*, що має наступні тлумачення:

Тлумачення лексеми *fashion*

Таблиця 1.

Словник	Тлумачення
Merriam-Webster Dictionary	1. a distinctive or peculiar and often habitual manner or way; 2. the prevailing style (as in dress) during a particular time; 3. social standing or prominence especially as signaled by dress or conduct
Oxford Dictionary and Thesaurus	1. the current popular custom or style, especially dress social conduct; 2. a manner or style of doing something; 3. doing something in specific manner;
Webster's New World College Dictionary	<ul style="list-style-type: none"> • The prevailing style or custom, as in dress or behavior. • Something, such as a garment, that is in the current mode. • The style characteristic of the social elite: <ul style="list-style-type: none"> a. Manner or mode; way; b. Kind or variety; sort; shape or form; configuration.
Online Etymology Dictionary	<ul style="list-style-type: none"> • physical make-up or composition; form, shape; appearance, beauty, manner, characteristic feature;
Cambridge Dictionary	<ul style="list-style-type: none"> • <u>style that is popular at a particular time, especially in clothes, hair, make-up, etc.;</u> • a way of doing things:

Розглянувши ці тлумачення, з'ясовано, що досліджуваний концепт є складним за структурою. Різноманітність тлумачень також вказує на його багатоаспектність, адже він застосовується не тільки для опису стилю одягу, але й зовнішнього вигляду.

Лексема FASHION також є центром широкої синонімічної парадигми: *beauty, fashion, custom, manner, mode, sort, shape, style, trend, way*.

Фешн індустрія неупинно розвивається та набирає оберти. За останні роки ми можемо спостерігати як швидко змінюється вокабуляр, скільки нових слів створюються на позначення фешн продукції. Зовсім нещодавно такі слова як *must-have, jeggings, must-buys* тільки почали з'являтися у вжитку в модних журналах, але зараз вони закріпилися у словниках англійської мови, увійшли до загального слововжитку.

Є різні способи появи нових слів у сфері моди. Багато модельєрів дають назви старим речами, аби не повторюватись. Наприклад, *whorts* – зимові шорти, які носяться поверх теплих колгот. Це рід завжди існувала, але щоб справити враження на модників була створена нова назва. Інші ж навіпаки придумують щось абсолютно нове, чого не існувало раніше, щоб привернути увагу і зробити переворот у сфері моди.

Лінгвісти вважають, що поява нової лексики у світі моди призводить до плутанини, вона просто повторює вже існуючу термінологію. Наприклад, модне слово *leggings* позначає те ж саме, що раніше називалося лосинами, які були популярними у 90-х роках ХХ ст.

Після показів моди, чоловічих і жіночих колекцій, надихають на появу великої кількості неологізмів. Редактори фешн журналів часто не можуть підбрати слів для опису витворів модельєрів. Наприклад, так виникло слово *poots* (від *pants* (штани) і *boots* (черевики)) – для речі з жіночої колекції. Це шкіряні брюки, з'єднані з чобітками, *swacket* (від *a sweater* (свитир) та *jacket* (куртка, жакет)) – для речі з чоловічої колекції (куртка з коміром).

Після проведення досліджень, було виявлено що поява більшої кількості неологізмів на позначення чоловічих предметів модного одягу, взуття та аксесуарів була зумовлена появою чоловіків у сфері моди. Наприклад: лексема *mantyhose* (тип колготок, панчішно-шкарпеткових виробів або лосини для чоловіків) утворена поєднанням слів *man* і *pantyhose*; *murses* (сумочка для чоловіків) – від *man* + *purse*.

Аналіз відібраних неологізмів зі сфери моди дозволяє зробити висновки щодо частоти використання певних способів словотворення нової лексики, що вербалізує концепт FASHION. Найпоширенішими способами є зрощення (43%) і словоскладання (30%). Зрощення – сполучення або усиченого кореня одного слова з цілим словом, або сполучення двох усичених коренів. Наприклад іменник *nandals* (comfortable, flat sandals, such as one's nan might wear) утворене зрощенням; а також *shwearer* (sweater, usu. fitted, with attached shirt collar and cuffs).

Менш кількісно представлені «модні» неологізми, утворені префіксальним способом (12%): *ultra-femme* (extremely feminine), *makeunder* (make+under), *pants-skirt bloomers* (pants+skirt).

Нові слова в індустрії моди утворюються також і суфіксальним способом (11%): *fashionista* (a term used to define a woman with a penchant for shopping and a natural flair for combining both current and vintage fashionable trends).

Також було виявлено такий спосіб творення неологізмів моди, як ініціальне скорочення (4%), наприклад: *k-leather* (leather made from kangaroos), *e-textile* (a textile that has electronic circuitry woven into the fabric), *T-shirt able* (relating to something that lends itself to being printed as a slogan or logo on a T-shirt).

Класифікація відібраних неологізмів вербальних оболонок концепту FASHION за частиномовною приналежністю дозволяє зробити висновки про те, що найбільшу частину неологізмів займають іменники (91%), значно меншу кількість представляють прикметники (9%) .

Класифікація неологізмів моди за частинами мови Таблиця 2.

ІМЕННИК	91%	<i>flannie, treggings, poots, completenik, murses</i>
ПРИКМЕТНИК	9%	<i>dreckitude, harajukufy, versace</i>

Важливу роль у фешн індустрії відіграє колір. Саме в цій сфері життя відбувається розробка та називання нових кольорів. Назви кольору утворюються за допомогою таких засобів:

1. асоціативної номінації, називання кольору за асоціацією з рослиною (*lavender*), субстанцією (*sand*), дорожнім камінням чи металом (*turquoise*), твариною та іншими явищами живої природи (*bear, shell*), явищами неживої природи (*smoke*), расами та національностями (*ethiop*);

2. суфіксації, коли суфікс додається до іменника, з яким асоціюється колір (*rosy, bronzed, pearlsh, azurn*), або до прикметника кольору (*greenish, reddened, yellowy*);

3. розширення значень прикметників (*flaxen, metallic, golden*);

4. словоскладання (*purple-hued, peach-toned, rose-tinted, silvery-colour, blond-tone* т.ін.). Нові назви кольору будуються за допомогою поєднання простих назв кольорів (*blue-red*).

Окремою групою неологізмів вербальних оболонок концепту FASHION є «схуднення». Ще одним прикладом появи неологізмів у сфері моди є тема схуднення. Яка хвилювала жінок у всі часи, але останнім часом спостерігається особливо негативна реакція на схуднення. Ці збурені настрої переросли у специфічний рух з контролю за вагою тіла, учасники якого вважають, що «зайві кілограми можуть прикрашати жінку і це не спотворює її», а також параметри тіла обумовлені генетично та змінити їх неможливо. Цей рух особливо популярний у США, він отримав назву *fatlash*. Дієти можуть стати чинником патологій, що позначаються неологізмом *orthorexia* (у даному випадку проводиться аналогія з поняттям, що означає аномалію харчування – аногексія/анорексія). Жертву моди, що постраждала від реакції свого організму на подібне харчування, позначають новим поняттям – *orthorexic*.

Неологізм *perma-ryouth* має значення, яке характеризує використання косметичної хірургії задля досягнення «вічної молодості». Інший неологізм *beauty junkie* позначає людину, що постійно прагне вдосконалювати свою зовнішність. Західне суспільство породило культ молодості та краси, чим мотивується поява іменника *kidult* (kid + adult) на позначення людини середнього віку, що наслідує молодіжний стиль життя. Можна зробити висновки.

Отже, мода – це феномен масової культури, який допомагає її споживачу періодично оновлювати та змінювати як своє відношення до оточення, так і ставлення до себе. Сфера фешн-індустрії багата на неологізми, які безперервно виникають в мові, з часом входячи до вокабуляру або зникаючи назавжди, бо, як відомо, мода характеризується швидкоплинністю і мінливістю. Поява "модних" неологізмів свідчить про те, що мова – явище соціальне, і всі зміни в ній є показником розвитку культури та життя суспільства.

Концепт FASHION є відкритою системою, чутливою до змін у словниковому складі мови. Це дає матеріал для нових розвідок, спрямованих як на дослідження мовної презентації концепту FASHION, так і окремо на шляхи і способи збагачення англо-модного лексикону новотворами сфери моди.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Андрусак І. В. Концептуалізація дійсності англійськими неологізмами кінця ХХ століття // Вісник Харківського національного університету, 2003. - № 586. -С. 117-119.
2. Зацний Ю. А. Розвиток словникового складу англійської мови в 80-ті -90-ті роки ХХ століття: Дис... докт. філол. наук: 10.02.04. -Запоріжжя, 1999. - 492 с.
3. Згурська В. Г. Лексичні інновації в англійській мові як вербальне відбиття нових концептів / В. Г. Згурська // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. — 2005. — № 649. — С. 41—45.
4. Старко В.Ф. Концепт ГРА в контексті слов'янських і германських культур (на матеріалі української, російської, англійської та німецької мов): Дис... канд. фі.чол. наук: 10.02.15. - Луцьк, 2004. - 211 с.

ДЖЕРЕЛА ПРАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вільна енциклопедія. Неологізм [електронний ресурс]. – Режим доступу: www.wikipedia.com.
2. Merriam-Webster [електронний ресурс] / Incorporated, 2017. – Режим доступу: <https://www.merriam-webster.com/>.
3. Online Etymology Dictionary [електронний ресурс] / Douglas Harper, 2001-2017. – Режим доступу: <http://www.etymonline.com/>.
4. Oxford University Press [електронний ресурс] / – 2017. – Режим доступу: <https://en.oxforddictionaries.com/english-thesaurus>.
5. Webster's New Collegiate Dictionary / G&C. Merriam Company, Springfield, Massachusetts, 1976.
6. Word Spy [електронний ресурс] / LOGOPHILIA LIMITED, – 2017. – Режим доступу: <https://www.wordspy.com/>.

Валерія ЦУКАНОВА

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НАЗВ ФІЛЬМІВ, ЩО МІСТЯТЬ ВЛАСНІ ІМЕНА ЛЮДЕЙ ТА ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ

(студентка III курсу факультету іноземних мов)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук Чорна О. О.

Перекладу власних назв і кіно заголовків потребує від перекладача певних навиків та знань. Власні назви – це індивідуальні назви, що виділяють предмет з однотипного ряду. До власних назв належать імена, прізвиська, клички тварин, географічні та астрономічні назви, назви державних посад тощо. Деякі аспекти перекладу кінотекстів розглядалися в працях І.В. Корунця, В.І.Карабана, Д.І.Єрмоловича, втім конкретні лексичні та соціокультурні особливості перекладу заголовків фільмів, які містять власні імена людей та назви географічних об'єктів ще не були предметом окремого дослідження. Таким чином, необхідність дослідження перекладацьких трансформацій, здійснюваних спеціалістом для адекватної передачі засобами іншого мовного коду текстового та підтекстового змісту фільму, і визначає **актуальність** цього дослідження.

Метою статті є виокремити та схарактеризувати лексичні і граматичні перекладацькі трансформації при перекладі кінозаголовків. **Об'єктом** наукової розвідки виступає україномовний переклад кіноназв, а **предметом** – мовні та позамовні особливості передачі назв фільмів. **Матеріал** дослідження утворюють 30 назв фільмів, що вийшли на екрани протягом 2010–2016 рр.

Міжкультурні та міжмовні контакти мають багатотисячолітню історію. Імена і назви віддавна запозичуються з однієї мови в іншу, зазнаючи найрізноманітніших спотворень або змінюючи свій вигляд в ході розвитку і трансформації мов. При зіставленні багатьох власних назв, які позначають одні й ті ж предмети в різних мовах, часто помітно, як вони несхожі. Власна назва має ідентифікувати предмет в будь-якій ситуації і будь-якому мовному колективі, і в переважній більшості випадків вона має національно-мовну приналежність. Отже, **власна назва** – це об'єкт міжмовного та міжкультурного запозичення [2, с.63]. Усі власні назви несуть у собі якусь інформацію стосовно якогось предмета, чи його властивостей. Ця інформація може бути відомою різною мірою в різних сферах спілкування. При перекладі кінозаголовків, що містять власні імена людей та географічні назви найбільш виразно проявляється тенденція до встановлення еквівалентів [2, с.89].

Існує чотири способи передачі власних назв у перекладі: транслітерація, транскрипція або транскрибування, транспозиція та калькування [4, с. 55]. В цілому більшості власних назв в наш час передається засобами графіки, тобто за допомогою транскрипції. Це природно, так як співвідношення власних імен та апелятивної лексики приблизно відповідає співвідношенню відомих одиничних предметів і загальних понять. Як правило більшість англійських географічних та власних назв перекладається шляхом транскрипції. Наприклад: *Capetown / Ohio – Кейптаун / Огайо*.

Транслітерація – це формальне фонемне відтворення вихідної лексичної одиниці за допомогою фонем МП, фонетична імітація вихідного слова [4, с. 92]. Транслітерація використовується в мовах з різними графічними системами (наприклад, англійська мова і українська), але літери (чи графічні одиниці) цих мов можна поставити в якусь відповідність один до одного, і згідно з цими відповідностями відбувається міжмовна передача власних назв.

Калькування – відтворення не звукового, а комбінаторного складу слова або словосполучення, коли складові частини слова (морфеми) чи фрази (лексеми) перекладаються відповідними елементами мови, що перекладається. Наприклад, переклад *Лондонський Тауер* краще, ніж *Тауер Лондона*, хоча за структурою останній ближче до вихідної одиниці) [2, с.123].

Перейдемо власне до *лексичних і граматичних* перекладацьких трансформації при перекладі кінозаголовків. Результати проведеного аналізу свідчать, що домінуючими способами перекладу кінозаголовків виступають лексичні перекладацькі трансформації (транскодування, лексична заміна, додавання, опущення). Серед граматичних відзначимо трансформації заміни, опущення і факультативні зміни порядку слів, їхніх частин, членів речення. Розглянемо найбільш типові з описаних.

1) Транскодування – спосіб передачі слів, переважно власних назв шляхом відтворення її орфографічної та звукової форми за допомогою букв мови перекладу. При транслітерації відтворюється графічна форма слова (буквений склад). Провідним способом у сучасній перекладацькій практиці є транскрипція зі збереженням деяких елементів транслітерації. Найчастіше такий спосіб перекладу застосовується для передачі власних назв та імен, що не змінюють своєї форми при переході в іншомовний текст [3, с. 25].

Наприклад, *«Jamie Marks is dead»* - «Джеймі Маркс мертвий»; *«Bridget Jones's baby»* – «Малюк Бріджіт Джонс».

2) Додавання слів, словосполучень і речень – лексико-семантична трансформація, в результаті якої збільшується кількість слів або частин речення. Можуть додаватися іменники, дієслова, прикметники, прийменники, словосполучення [3, 35].

Наприклад, *“Lady of Csejte”* – «Леді із замку Чейте».

З метою правильної передачі змісту речень, що перекладаються, та дотримання мовленнєвих і мовних норм, що існують в культурі української мови, у цих випадках було використано лексико-семантичну трансформацію додавання. Слова чи словосполучення додаємо для того, щоб зробити структуру речення більш типовою та зрозумілою для україномовних слухачів / читачів.

3) Генералізація – лексико-семантична трансформація, при якій виконується заміна одиниці вихідного мови, що має більш вузьке значення, одиницею мови перекладу з більш широким значенням. Це перетворення є зворотним конкретизації [3, с.41]. Наприклад, “Welcome to the Rileys” – “Ласкаво просимо до сім’ї”.

Таку назву ми пропонуємо перекласти так, тому що цей варіант є більш інформативним, адже антропонім «Райлі» нічого не говорить українським глядачам: чи це гора, місто, країна тощо. Назва стає незрозумілою і втрачається одна з найголовніших функцій заголовка.

4) Опущення – явище, прямо протилежне додаванню. При перекладі опущенню піддаються найчастіше слова, які є семантично надмірними, тобто виражають значення, що можуть бути вилучені з тексту і без їхньої допомоги. Як система мови в цілому, так і конкретні мовні твори мають, як відомо, дуже великим ступенем надмірності, що дає можливість робити ті чи інші опущення в процесі перекладу [4, с. 98]. Наприклад, «Miss Peregrine’s Home for Peculiar Children» – «Дім дивних дітей».

Для адекватності перекладу, вилучаємо з тексту перекладу ті елементи, які є зайвими та не мають комунікативного значення. Такі лексичні одиниці не виконують комунікативну функцію, а лише ускладнюють процес сприймання інформації читачами.

5) Лексична заміна – це заміна лексичних одиниць (слів і лексикалізованих словосполучень) ВМ лексичними одиницями МП, які не є їхніми словниковими еквівалентами [3, с. 57]. Наприклад, «The Taking of Deborah Logan» – «Демони Дебори Логан».

Грамматичні трансформації

Між граматичними системами англійської та української мов існує багато відмінностей, що в процесі перекладу вимагає використання певних граматичних трансформацій.

1) Опущення граматичних елементів – явище, прямо протилежне додаванню. Підопущенням маєтись на увазі опущення тих чиніших «надлишкових» мовних одиниць при перекладі [1, с. 245].

Jamie Marks is dead – Джеймі Маркс мертвий

2) Заміна однієї синтаксичної конструкції іншою – заміна складного речення простим, простого – складним, заміна підрядного речення головним, головного – підрядним, заміна сполучникового типу зв’язку безсполучниковим, а безсполучникового – сполучниковим [1, с. 289]. Наприклад, “Waking Madison” (тут виступає як дієприслівник) – «Пробудження Медісон». На прикладі “Waking Madison”, ми можемо побачити, що:

- слово “waking” є особливою дієслівною формою, яка відсутня в українській мові;

- лексема “waking”, окрім прямого значення «процес пробудження» реалізує тут і конотативне: процес самопізнання і переродження.

На наш погляд, генералізована лексема «пробудження» сприяє реалізації конотативного значення і є адекватною заміною дієприслівника “waking”.

3) Факультативні зміни порядку слів, їхніх частин, членів речення – заміна прямого порядку слів зворотнім, переміна місцями членів речення [3, с. 37].

Наприклад, “The Bourne identity” – «Ідентифікація Борна».

Така трансформація була вжита тут для того, щоб речення українською мовою звучали милозвучніше.

Проаналізувавши переклад назв 30 кінофільмів, можемо підсумувати, що домінуючими лексичними трансформаціями стали такі: транскодування, додавання слів, опущення та генералізація. Найчастішою виявилася трансформація транслітерації. За допомогою генералізації було замінено слово із більш вузьким значенням на слово із більш широким, аби зробити заголовок більш інформативним. Для адекватності перекладу, з перекладу кіноназв було вилучено ті елементи, які є зайвими та не мають комунікативного значення. Слова чи словосполучення додали для того, щоб зробити структуру речення більш типовою та зрозумілою для україномовних слухачів / читачів.

Типовими граматичними трансформаціями є опущення граматичних елементів, заміна однієї синтаксичної конструкції іншою та факультативні зміни порядку слів для пристосування текстів перекладу до граматичної структури української мови.

Складність перекладу кіноназв полягає в тому, що перекладач повинен дібрати досить короткий аналог оригінальної назви, зберігши при цьому стильову єдність і найбільш повно передавши смислове наповнення. Отже, при перекладі назв кінофільмів, слід враховувати, що вони не завжди можуть бути перекладені дослівно; до того ж при перекладі має зберігатись елемент часткової інтриги, який існує в назві оригіналу.

Перспективи дослідження полягають у дослідженні способів перекладу кіно назв, що містять безеквівалентну лексику.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / Ольга Сергіївна Ахманова. – М.: КомКнига, 2007. – 576 с.
2. Бережна М.В. Тринадцять етапів перекладу власних назв та імен / М.В. Бережна // Вісник СумДУ. Філологія. – 2007. – №1. – С. 62–67.
3. Білоус О. М. Теорія перекладу (курс лекцій) : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Олександр Миколайович Білоус. – Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2002. – 116 с.
4. Виноградов В.С. Введение в переводоведение / Венедикт Степанович Виноградов – М.: Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. – 314 с.

Олена ЧЕРНЕНКО

ОБРАЗ ЖІНКИ-ПОЛІТИКА В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СУСПІЛЬНОЇ ПАРАДИГМИ (НА МАТЕРІАЛІ МЕМУАРНОЇ ПРОЗИ ЖАНА ЛУІ ТЬЕРІО)

(студентка II курсу факультету іноземних мов)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Вечірко О.Л.

У статті розглядаються основні гендерні категорії на матеріалі мемуарної прози про жінок-політиків, де за приклад взято постать британського прем'єр-міністра Маргарет Тетчер.

Ключові слова: гендер, маскуліність, феміністичність, жіночність, гендерні проблеми, стереотипи.

Нинішня епоха зумовлює необхідність переосмислення традиційних гендерних схем та ролей у сучасній «великій» політиці. У ХХІ столітті жінка-керівник вже не викликає здивування, але до владних структур її приймають дуже неохоче. За опитуванням порталу *rabota.ru* у 2012 році, 81% респондентів (всього було опитано 1900 осіб) повідомили, що їхню компанію очолює чоловік [5]. Гасла на кшталт «політика – не жіноча справа» [14] зомбують суспільство, зменшуючи шанси жінок досягти значних успіхів у владі. Доказом цього є досить скупи перелік жінок у політиці: Мішель Бачелет – чинний президент Чилі від Соціалістичної партії, Крістін Лагард – чинний директор-розпорядник Міжнародного валютного фонду, Лаура Чінчілья – президент Коста-Рики, Ділма Русеф – перша в історії Бразилії жінка на посаді президента країни, Елен Джонсон-Серліф – 24-й президент Ліберії, Ангела Меркель – Федеральний канцлер Німеччини. Багато з них є першими жінками на своїх посадах, що в межах нової сучасності досягли таких успіхів. Сьогодні тема жінки у владі та у політиці в цілому є **актуальною**, адже через необізнаність загалу в питаннях гендеру та певну заангажованість суспільства, сформованих протягом багатьох століть, жінки змушені долати багато стереотипів, набуваючи рис маскуліності на цьому тернистому шляху.

Проблема дослідження гендеру як соціального явища та гендерні прояви у політиці потребують свого остаточного визначення. Таким чином, **метою** нашого дослідження є спроба з'ясувати гендерні особливості образу жінки у владі в контексті європейської геополітики, вивчаючи політичну кар'єру британського прем'єр-міністра на матеріалі твору Жана Луї Тьєріо «Маргарет Тетчер: Від бакалійної крамниці до палати лордів».

Однією із перших країн, де поняття «гендер» увійшло до наукового вжитку, були США, де гендерна проблема отримала статус наукової дисципліни близько 15 років тому. У довіднику з філософії, який був опублікований видавництвом Оксфордського університету, подається наступне визначення гендеру: «Термін введено феміністками з метою виділення соціального аспекту статі. Коли мова йде про різницю між жіночою і чоловічою статтю, то мається на увазі їх біологічний поділ» [16, 305]. Українська дослідниця Т.М. Мельник поняття гендер у широкому розумінні визначає так: «гендер – це змодельована суспільством та підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої й жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та відносин жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їх статі» [9, 11].

Хоча поняття «гендер» з'явилося відносно недавно, питання відносин чоловіків та жінок бере свій початок з античності. Проблеми статі взагалі та жінки зокрема, турбували філософів, що вивчали соціальні аспекти. Школи кініків і стоїків, які пропонували етичне обґрунтування рівності і апелювали до громади, в якій немає інституціалізованої влади, приватної власності і гарантовано загально однаковий достаток (до речі, через багато століть цей підхід буде відтворено у соціалістичній теорії) [15, 6].

Загалом роль і значення жінок в античному суспільстві були неоднозначними. Першим дослідником, що поставив це питання на рівень філософської рефлексії, був Платон. Філософ вважав (і це відображено у «Симпозіумі»), що «жінки й чоловіки мають однакову сутнісну природу і цінність, чому й дійшов висновку, що вони повинні мати однакову освіту й ставлення до закону» [3, 31].

Великого впливу на розвиток західного християнського світогляду набуло вчення Августина Блаженного. Філософ називав жінку знівеченим чоловіком і звинувачував її у гріхопадінні людства [7, 95]. У середньовічній християнській філософії Ф. Аквінський продовжує традиції Св. Августина і Ф. Олександрійського, які протиставляли форму і матерію, душу та тіло, раціональність та емоційність, маскуліність та феміністичність. Ф. Аквінський проголошує, що жінка – «це невдало зліплений чоловік», «випадкова істота» [6, 111].

Згодом світ вразить цілком протилежна думка політичного ідеолога епохи Великої французької революції Ж. де Кондорсе. Він вимагав надання громадських прав жінкам: «або взагалі не існує вроджених людських прав, або кожна людина незалежно від статі, релігії, раси, має однакові права» [4, 72]. І вже через декілька років з'явилася одна із найпопулярніших поміж гендерологів цитата Дж. Мілля: «звеличення або приниження жінок можна розглядати як найкращий тест і найточнішу міру цивілізованості народу чи епохи. Моральне відродження людства насправді розпочнеться лише тоді, коли найфундаментальніші соціальні відносини регулюватимуться законом однакової справедливості і коли люди навчатимуться культивувати солідарність рівноправних освічених громадян» [11, 13].

До 60-х років ХХ століття дослідження гуманітарних наук мали виключно андроцентричний характер і виступали за чоловіче домінування в суспільстві. Перший хвилі фемінізму вдалося поставити жінку та жіночу проблему в предметне поле цих дисциплін. Неофеміністський рух 60–70-х років запропонував новий дискурс: «Почався активний пошук моделей рівних можливостей чоловіків і жінок. Рівень таких

досліджень характеризувався передусім критикою сучасної суспільної науки, що заважає продуктивному виникненню нових відповідних дійсності знань про стан жінки» [3, 78]. Зміна ставлення до прав жінок стала можливою внаслідок поширення теорії та практики фемінізму, який набув в ХХ столітті особливого впливу. Одне з найбільш точних визначень фемінізму – це «низка рухів та ідеологій, які поділяють одну спільну мету: визначення, встановлення і досягнення рівних політичних, економічних, культурних, особистих та соціальних прав для жінок» [15, 26].

Однією з найвідоміших феміністок ХХ століття була Сімона де Бовуар. Саме вона стала автором одного з найвагоміших досліджень проблеми фемінізму «Друга стаття». Авторка намагалась змінити обмежувальний погляд жінок на самих себе. У «Біблії фемінізму» [1] вона закликала жінок усвідомити свою індивідуальність, адже з самого дитинства вони знають, що «прийняти долю жінки означає відмовитись від своєї індивідуальності і тим самим знівечити себе» [2, 131].

Внаслідок розвитку феміністичних настроїв жіночий елемент почав проникати в усі сфери суспільного життя. І саме це призвело до появи понять маскулінності та фемінності. Маскулінність та фемінність – це системи властивостей особистості, що традиційно вважаються чоловічими чи жіночими. Це такі особливості людини (насамперед – психологічні), які визначають відповідність власній психологічній статі, гендерно-рольовим нормам і стереотипам, типовим для чоловіків та жінок формам поведінки, стилям життя, способам самореалізації, вибору відповідних цінностей, установок тощо [3, 137]. Рисами маскулінності найчастіше вважаються стійкість, сміливість, самодостатність, брутальність, авторитарність, агресивність, надмірний раціоналізм, віра у себе, схильність захищати свої погляди [8, 71]. А ось рисами фемінності найчастіше називають життєрадісність, скромність, відданість, здатність співчувати, співпереживати, розуміти інших.

Цікавим джерелом для спостереження за подоланням існуючих стереотипів у питанні «жінка у владі» є книга Жана Луї Тьєріо «Маргарет Тетчер». Ця жінка змогла поширити широко відому концепцію «Розподілу сфер», що сформувалися в часи Вікторіанської доби, яка втілювала і приховано виправдовувала розбіжність гендерних статусів [12, 130]. Саме Маргарет Тетчер – жінка із «найнуднішого міста в Англії» [13], «людина, від якої пахне провінцією» [13], «Черчилль в спідниці» [13], «Залізна леді» [17, 42], «Зубочистка» [10], «Гаран» [10], «броньований танк» [10], «донька крамаря» [10] змогла не тільки очолити консервативну партію, а й тричі поспіль обиратися на пост прем'єр-міністра найвпливовішої європейської країни. У мемуарах «Маргарет Тетчер» ми маємо змогу спостерігати складний і тернистий шлях жінки в такій брудній, але привабливій сфері – політиці.

Ще з дитячих років Маргарет не витрачала ні хвилини даремно і завжди була дуже вимогливою до себе. «Було дуже важливо, щоб ми присвячували наше життя якимось високим цілям» [13], – напише пізніше Маргарет. Цього принципу жінка дотримувалась все своє життя. Саме він і сформував у ній здатність говорити «ні», дух опору, спокій до збурень народу. Ці якості допомогли їй у юнацькі роки вступити до одного з найпрестижніших університетів світу – Оксфорду, не дивлячись на те, що у неї майже ніхто не вірив. «Ви занадто амбіційні» – казала Меггі директор її провінційної школи. Проте це не могло зруйнувати мрії Маргарет. Вона не могла задовольнитися звичайним провінційним університетом, де вона «зможе стати чудовим хіміком, але всього лише одним із них» [13].

Згодом, характер Маргарет стане на заваді її кар'єри хіміка. «Ця дівчина є занадто сильною особистістю, щоб працювати у нас», – писав директор служби людських ресурсів в Ай-сі-ай [13]. Проте це допоможе їй в кар'єрі політика.

Маргарет завжди наполегливо працювала, не покладаючи рук. «У той час як багато міністрів відпочивали, дозволяючи своєму секретаріату право надавати в їх розпорядження цифри і розрахунки, вона багато часу проводила в кабінеті, вивчаючи документи, щоб зробити власні розрахунки, які дозволяли прийняти правильне рішення. Потік наведених нею цифр і деталей вражав, багато опонентів не могли протистояти її натиску і компетентності» [13]. Маргарет була впевнена, що дилетанти не затримаються надовго у політиці, тому працювала наполегливо. Цим вона і відрізнялась від своїх колег-чоловіків, котрі обцяли більше, ніж робили.

Маскулінною рисою образу Маргарет автор вважає її вміння чекати. Вона збирала свої аргументи, щоб одного дня, коли прийде її час говорити, обгрунтовано викласти свої думки. І взагалі, рішення Маргарет стати членом партії стало проявом її сміливості і мужності, ба навіть зухвалості, бо в той час у палаті громад була тільки одна жінка-депутат від партії консерваторів, леді Девідсон. Не дивлячись на докори стосовно того, що вона – жінка, що занадто молода і недосвідчена, але, перш за все, що вона – жінка. Жінки запитували: «Що вона зробить з нашими дітьми?»; чоловіки висловлювали своє занепокоєння: «Чи не буде гірше нашим дружинам?» [13]. Проте Маргарет ніколи не падала духом. За її словами, соромно не впасти – соромно не зуміти піднятися. І вона піднімалася, щоразу з ще більшою люттю у серці [13].

Та все ж Маргарет була притаманна жіночність, хоча вона не була красунею. Навіть працюючи в лабораторії, вона не зраджувала своєму улюбленому бренду «Burberry». Майбутня «Залізна леді» якісно відрізнялась від інших своїх колег, котрі не дуже переймалися своєю зовнішністю. Вона завжди носила «елегантний одяг, елегантні ділові костюми і елегантні рукавички», згадує її квартирна хазяйка, а син директора кампанії стверджує, що «вона була єдиною жінкою в лабораторії, про яку можна було сказати, що вона прекрасно виглядала» [13]. Треба визнати, що зовні вона не була дуже привабливою: «її гострий ніс, сіро-блакитні очі з металевим відблиском, застигла усмішка видавали їй надто суворою, манірною і жорсткою. Але поступово вона змусила людей гідно оцінити її» [13]. (Що знову ж таки є рисою маскулінності – вміння ненав'язливо маніпулювати людськими думками). Вона мала чудову зачіску, була елегантно одягнена, носила капелюшок, що свідчило про її бездоганний смак. Здавалося, ця жінка

цікавилася кожним, з ким доводилося спілкуватися, оточуючі толерантно ставились до неї, особливо представники ЗМІ. У 24-річному віці її вже представляли як «найгламурнішу з кандидаток у депутати», тендітну юну дівчину, яка опинилася у політичному болоті серед крокодилів від політики [13]. Вона ніколи не полишала свого чорно-білого капелюшка, котрий був прикрашений синьою гвоздиккою. Кажуть, що це був «шолом полководця, який мав би зібрати військо» [13]. Звичайно, це виглядало досить кумедно, особливо коли вона, за її ж словами, «піднімалася на ящики з милом у торговельному центрі» [13]. Ця жінка завжди виглядала ідеально, у неї була гарна зачіска, попри шалений ритм життя, а посмішка не сходила з її обличчя. Барбара Касл, яка була однією із найзнаменітějšíх ораторів партії лейбористів, згадує, як була вражена гардеробом Маргарет. Вона нарахувала там вісім пар взуття, а над ними – вісім ділових костюмів відповідного кольору [13].

Майбутній прем'єр-міністр була сповнена рішучості і втрачала обережність, до якої звикли старі партійці, Маргарет обирала для себе гасла: «Голосуйте за правих, щоб піти вліво!» або «Кінець хаосу, всіх у в'язницю!» Ця жінка у передвиборчій кампанії не мала навіть бажання пошуку консенсусу або компромісу; для неї головним була боротьба, в якій можна було перемогти тільки кулаками на рингу [13].

У цієї «Залізної леді» були свої слабкості: «Одна ворожка, яка воліла використовувати дорогі каміні, а не кришталеву кулю, попросила мене зняти моє намисто з перлів, щоб вона могла до нього доторкнутися, – пише Маргарет у Мемуарах, – і вона з оптимізмом сказала мені: «Ви станете великим діячем... як Черчилль». З того часу я вважаю це намисто своїм талісманом, і воно завжди допомагало мені» [13]. Так, майбутня «Залізна леді» не була винятком серед сильних світу цього, їй були притаманні риси, що вважаються фемінними – забобонність та довірливість.

Неймовірно сильний характер Маргарет мав вплив і на її родину. Навіть заміжня, вона зі своїм чоловіком Денісом Тетчером залишались незалежними один від одного. Маючи двох дітей, вона намагалася виховувати їх так, як виховували її, не дозволяла їм байдкувати ні хвилини. Вони бачили частіше свою няню Барбару, ніж матір, проте, коли Маргарет залишалася з ними, вона належала їм повністю. Коли дітям виповнилося п'ять років, вона провела багато часу біля плити, щоб спекти на честь їхнього дня народження фігурні торти: у вигляді фортеці – для Марка і у вигляді машини – для Керол. На прогулянках вона завжди їм щось розповідала. Марк згадує, що коли одного разу на канікулах вони орендували яхту, перше, за що взялася Маргарет, було навчання дітей мистецтву кермування яхтою. Можливо, причиною такої самовідданості Маргарет були її муки совісті через те, що вона проводила мало часу зі своїми дітьми [13].

Не зважаючи на таку увагу до своєї родини, вона продовжувала доводити, що гідна імені «Залізної леді». Після того, як країну охопили соціальні збурення, виступаючи на передачі «Тиждень і світ», вона жорстко висловлювалась під гуркіт сирен за вікном. Манірна пані, одягнена в темні тони, неквапливо, добре поставленим голосом говорила: «Будь-яка влада накладає певну відповідальність... В останні роки профспілки мали величезну владу... І саме з цього питання повинна відбуватися дискусія: що роблять профспілки зі своєю владою? Я – член парламенту, і я була обрана до парламенту не для того, щоб дозволяти їм при повній безкарності завдавати шкоди, застосовуючи насильство» [13]. Вона відразу ж запропонувала провести ряд реформ, виділити субсидії на проведення у профспілках таємного голосування, а також скасувати виплату соціальних допомог учасникам незаконних, так званих «диких» страйків; відшкодувати збитки працівникам, які стали жертвою практики «закритих підприємств». Країна явно чекала саме цих слів. В опитуваннях громадської думки рейтинг партії консерваторів вим'я злетів на 11 пунктів [13].

Найрішучіше свій характер «Залізна леді» показала під час терористичного нападу ІРА. 27 серпня 1979 року Маргарет дізналась про смерть героя війни, останнього віце-короля Індії, колишнього командувача Середземноморським флотом, якого знищили терористи. Після цього ще 18 солдатів було вбито в Уорренпойнті, на кордоні з Ірландією. У своїй кривавій помсті ІРА вдалася до витончених методів: перша міна вибухнула, коли по дорозі йшла військова колона. На місце трагедії швидко прибув вертоліт, щоб надати допомогу пораненим. Друга міна, поставлена поруч і керована на відстані, була підірвана, щоб знищити рятівників. Тоді загинув командир Шотландського гвардійського полку [13]. «Маргарет відразу ж, без вагань, відправилася в Ольстер, відвідала поранених, зустрілася з солдатами і мером Белфаста. Вона пересувалася вулицями міста, які охоронялись незначними кордонами поліції, і обіцяла містянам, що у них ніколи проти їх волі не віднімуть «Юніон Джек». Відвідавши місце трагічних подій, Тетчер рішуче заявила, що з терористами переговорів не ведуть і що відповіддю на їх дії може бути або в'язниця, або смерть. В цій ситуації прем'єр-міністр країни змінила шикарний діловий костюм і модний капелюшок на військовий кітель і червоний берет полку оборони Ольстера. Незважаючи на те, що в дюнах могли ховатися снайпери, вона вирушила в Кроссмаглен, щоб відвідати пост королівської поліції і на власні очі побачити стіни, побиті кулями й осколками. Рішучість цієї жінки була абсолютно непохитною. На той час уже понад 1200 цивільних осіб і близько 600 представників сил правопорядку стали жертвами бунтівників» [13].

Маргарет Тетчер буде постійно здійснювати спроби знайти політичне рішення шляхом переговорів, ведучи перемовини то з католиками, то з урядом Ірландської Республіки, але буде нещадна до терористів з ІРА, правда, особливого успіху не досягне. Замахи і теракти будуть відбуватися знову і знову.

Без сумніву, можна сказати, що леді Тетчер була для своєї країни, для Європи і для всього світу історичною постаттю. Доказом може слугувати хоча б той факт, що у лютому 2007 року вона стала першим британським прем'єр-міністром, чия статуя ще за життя була встановлена в холі Вестмінстера, віч-на-віч з вічністю нарівні з Асквіта і Черчиллем. Керівник зовнішньополітичного відомства США Дін Ачесон заявив: «Великобританія втратила імперію, вона не знайшла знову свою роль у світі» [13]. Маргарет змогла змінити цю роль. Та щоб досягти цього, «Залізній леді» було необхідно подолати безліч гендерних стереотипів про

роль жінки у владі, що склалися століттями, та покласти на вівтар своє власне жіноче щастя заради кар'єри у політиці.

Отже, у статті розкриті поняття гендеру, маскулінності, фемінності, проаналізовано розвиток цих дефініцій в історичній ретроспективі. Ми визначаємо, що час суттєво змінив погляди людства стосовно ролі жінки у суспільстві, зокрема у владі, і констатуємо вплив феміністичних ідей на формування іміджу сучасної жінки-політика. Яскравим прикладом гендерної рівності у владі стало життя 71-го прем'єрміністра Великобританії – Маргарет Тетчер, образ якої став предметом художнього дослідження Жана Луї Тьєрію. Влада наклала свій відбиток на всі аспекти життя «Залізної леді». Дослідивши мемуари французького історика на прикладі образу Маргарет Тетчер, ми побачили, що жінки-політики набувають певних маскулінних рис, будуючи кар'єру у владі. Вони цілеспрямовані, впевнені у собі, готові приймати жорсткі і безкомпромісні рішення. Проте феномен жінки в європейській політиці як представника нового типу гендерної дійсності є перспективним для подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Біблія фемінізму [Текст] : ("Друга стаття" С. де Бовуар) / Натела Уплісашвілі Н. // Всесвіт. – 1994. – №8. – С.158 – 162.
2. Бовуар Сімона де. Друга стаття / Перекл. з французької Н. Воробійової, П. Воробійова, Я. Собко : в 2 т. Том 1. – К. : Основи, 1994. – 390 с.
3. Горностай П.П. Гендерна соціалізація та становлення гендерної ідентичності // Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – К.: «К.І.С.», 2004. – С. 18-79.
4. Женский вопрос, его историческое развитие и экономическое значение [Текст] / Лили Браун ; пер. с нем. под ред. Г.А. Гроссмана. - СПб. : Издание редакции журнала "Образование". – 1903. – 508 с.
5. Жінка при владі: ситуація в Україні і світі [Електронний ресурс] : [Інтернет-портал]. – Режим доступу: <http://uaipress.info/uk/news/show/6743>
6. Івченко Ю. Історичний аналіз ролі жінки у суспільстві / Ю. Івченко // Право України. – 2007. – №9. – С.110-113.
7. Козлова О. Н. Гендерные роли в репродукции социальной жизни [Текст] / О.Н. Козлова // Социально-гуманитарные знания : Научно-образовательное издание. – 2004. – №3. – С. 91–111.
8. Лепихова, Л.А. Характер [Текст] / Л.А. Лепихова // Психология личности (словарь-справочник) / Под ред. П. П. Горностая и Т.М. Титаренко. – Киев: Рута, 2001. – 320 с.
9. Мельник Т.М. Гендер як наука і навчальна дисципліна // Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – К.: «К.І.С.», 2004. – С. 10 – 30.
10. Михайлец Г. Баронесса по прозвищу Зубочистка // БОСС. – № 8. – 2002. – С. 14.
11. Погорелова А. Як позбутися гендерної асиметрії / А. Погорелова // Віче. – 2004. – № 6. – С. 13-17.
12. Репина Л.П. Пол, власть и концепция «разделённых сфер»: от истории женщин к гендерной истории [Текст] // Общественные науки и современность. – 2000. – №4. – С. 123-137.
13. Тьєрію Луї Жан, Маргарет Тэтчер : От бакалейной лавки до палаты лордов. – М.: «Молодая гвардия», 2010. – 516 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rulit.me/books/margaret-tetчер-ot-bakalejnoj-lavki-do-palaty-lordov-read-289124-1.html>
14. Хазин М. Политика – не женское дело. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://maxpark.com/community/3921/content/1412949>
15. Hawkesworth, M.E. Globalization and Feminist Activism. — Rowman & Littlefield. — 2006. — 230p.
16. Hornsby, J. The Oxford Companion of Philosophy. N.Y. — 1995. — 966p.
17. Speech at Kensington Town Hall ("Britain Awake") (The Iron Lady)". Margaret Thatcher Foundation. – 19 January 1976. — 42p.

Анна ЧЕРНИШЕНКО

ЛЕКСИЧНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАГОЛОВКІВ АНГЛОМОВНОЇ ПРЕСИ

(студентка III курсу факультету іноземних мов)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук Лелека Т. О.

Заголовок – повноправний компонент газетного тексту, який входить до нього та є зв'язаним із іншими компонентами цілісного твору. Він несе певну інформацію про зміст публіцистичного твору та сприймається як мовний елемент, що перебуває поза текстом і має певну самостійність. Його важливість у плані впливу на читача визначається тим, що він, поряд із зачином та кінцівкою тексту, займає стилістично сильну позицію. Саме ці компоненти привертають найбільшу увагу: інформація, яка міститься у заголовку, зачині та кінцівці, засвоюється в першу чергу.

Головна **функція** заголовка – виразити основну мету повідомлення, викликати зацікавленість та привернути увагу читача. Через велику значущість як в українській, так і англійській пресі сформувався окремий стиль газетного заголовка, для якого характерні певні особливості.

Дослідженням проблем функціонування заголовків займалися багато лінгвістів. Зокрема, Желтоногова Т. В., Фоменко І. В., Хазагерова Г. Г. вивчали їх у функціонально-стилістичному аспекті. Бахарев В. С., Мужев В. С. у своїх роботах розглядали проблеми функцій газетних заголовків. Грицюк Л. Ф., Кожина Н. О., Голомасова О. С., Шамелішвілі М. О. досліджували структурно-синтаксичні особливості заголовків поетичних, художніх, газетних текстів. Проте, незважаючи на тривалі дослідження, вивчення заголовків ще досі тривають. З'являється все більше підходів та думок щодо цього питання, які потрібно перевірити та узгодити. Все це визначає **актуальність** дослідження.

Мета статті полягає у з'ясуванні лексичних та граматичних особливостей заголовків сучасної англійської преси. **Об'єктом** є заголовки англійської преси, а **предметом** – їх лексичні та граматичні аспекти. Зазначена мета передбачає вирішення наступних завдань:

1. дослідити поняття заголовка;
2. виявити лексичні особливості заголовків;
3. проаналізувати їх граматичні конструкції.

Заголовки – це вид мовних елементів, що характеризується певними особливостями. В області лексики для заголовків англійських газет характерне широке використання невеликої кількості спеціальних слів, які складають свого роду “заголовний жаргон”: *ban, bid, claim, crack, crash, cut, dash, hit, move, plea, rush, slash* та ін. [3, 130]:

Ex-Black Rock Trader Enters a Plea of Guilty (The New York Times, November 3, 2016).

Нерідко у заголовках газетних статей політичні терміни замінюються коротким „модним” словом, наприклад: *probe* – “*indepth investigation*”, *slam* – “*criticize severely*”, *slash* – “*make sweeping or random cuts*”, *is set to* – “*is preparing to*”:

Polemicist Who Slashed All, Freely, With Wit (The New York Times, December 16, 2011).

Для газетних заголовків характерне використання фразеологічних сполук типу „дієслово + іменник”: *to have a discussion* – *to discuss*, *to give support* – *to support*, *to give recognition* – *to recognize*:

Bridget Jones’s favourite tippie is making a comeback (The Times, May 10, 2010).

У заголовках англійської преси наявне використання алітерації – повтору голосних чи приголосних звуків, що надає їм виразності та привабливості:

Supermoon looms large, along with hype (The Boston Globe, November 5, 2016).

Рима, як і алітерація, у більшості випадків супроводжується тонкою ритмічною організацією, тобто регулярним повторенням подібних мовленнєвих одиниць, що виконують структуруючу та експресивно-емоційну функції [1, 416]:

Whistle-Drowning, Not Whistle-Blowing (The New York Times, November 5, 2016).

Метафора також вживається у заголовках газетних статей:

Patriots see flaws in mirror (The Boston Globe, November 5, 2016).

Типовим є вживання таких традиційних перифраз, наприклад:

Great powers – Russia, USA, England, France (The Times, May 10, 2010).

The Great Powers Leaders Council (The Times, May 10, 2010).

Метонімія, яка є перенесенням назви предмета з одного на інший на підставі суміжних зв'язків, також зустрічається у заголовках [7, 132]:

Talks between Washington and Moscow (The Times, July 12, 2012).

У газетних заголовках можна спостерігати гру слів та каламбур – гумористичне використання різних значень одного і того ж самого слова або двох подібних за звучанням слів, що мають різне значення. Їх основна задача – привернути увагу потенційного читача до обговорюваної проблеми:

It’s Sex O’clock! (The Guardian, April 10, 2010).

Щоб привернути увагу читача до найголовнішого у статті та максимально коротко висловити думку, використовуються односкладні речення. Для них притаманна наявність лише одного члена речення, який для вияву повноти і своєрідного характеру своєї синтаксичної будови та об’єктивно-суб’єктивного змісту не потребують доповнення іншим головним членом [2, 34].

Заголовки, виражені **односкладним** реченням, поділяються на:

а) номінативні заголовки, ядерний компонент яких виражений іменником:

The Gamble of Trump (The Wall Street Journal, November 5-6, 2016);

б) віддієслівні заголовки, ядерний компонент яких виражений інфінітивом:

China to Intervene in Territory Dispute (The New York Times, November 5, 2016).

Для більшості номінативних заголовків характерні поширені номінативні конструкції, де при одному ядерному компоненті є кілька залежних. Останні, в свою чергу, також можуть мати свої залежні елементи. Спостерігається синтаксичний процес розгортання, тобто утворюються своєрідні „ланцюжки” компонентів, один із яких є синтаксично домінуючим, а інші – синтаксично залежними. Існують прості та складні моделі номінативних заголовків [5, 163].

Виділяють багато варіантів простих та складних моделей заголовків. Причиною їх появи є можливість утворення різних комбінаторних варіантів, які виникають як на основі ядерних, так і на основі залежних компонентів [2, 35].

Види відношень між елементами розгортання:

а) атрибутивні:

1. Adj + N:

Manning Tells of Second Suicide Attempt in Prison (New York Times, November 5, 2016);

2. N2 + N1:

Child Protection (The Guardian, January 26, 2010);

3. N’s + N:

Europe’s Mosquito-Free Paradise (The New York Times, November 3, 2016);

4. Ven + N:

Workers Trapped After Vast Chinese Mine Floods (The Times, March 28, 2010);

5. Num + N:

5 Reasons To Vote Trump (The New York Times, November 3, 2016);

6. N1 + of + N2:

Traces of Anachronism In 3 Cautionary Tales (The New York Times, November 3, 2016).

б) об’єктні:

1. N1 + for + N2:

Hip-Hop Stars Align for a Clinton Rally (The New York Times, November 5, 2016);

в) адвербіальні:

1. N1 + in + N2:

Voters in Silicon Valley (The New York Times, November 5, 2016);

2. N1 + by + N2:

Put on Alert By Threat Of Terrorism (The New York Times, November 5, 2016);

3. N1 + among + N2:

Friend Among Enemies (The Guardian, April 24, 2010);

4. N1 + around + N2:

Word Around the World (The Guardian, April 24, 2010);

5. Pr + for + N:

All For Show (The Globe and Mail, January 26, 2010);

6. N1 + over + N2:

Battles Rage Over Selfies (The New York Times, November 3, 2016).

Проведення аналізу заголовків, виражених **двоскладними** реченнями, виконується з позицій конструктивного синтаксису. Елементи, які входять до складу ядерного речення, зберігають свої незмінні граматичні та лексико-семантичні характеристики [2, 38].

Поширення такого речення досягається шляхом відповідних синтаксичних процесів, найбільш типовим із яких для заголовків газетних статей є розгортання. Аналіз фактичного матеріалу свідчить про те, що відношення між елементами розгортання можуть бути [4, 87]:

а) атрибутивними:

Notorious Rebel Group Spills Yet More Blood (The Times, March 28, 2010);

б) адвербіальними:

Friendly Fire Attack - Sergeant Misread Map (The Times, April 24, 2010).

Щоб підсилити дієвість та адресованість мовлення, все частіше використовують **сегментацію**, коли ціле висловлювання поділяється на частини. Це дає змогу краще сприймати заголовок окремими частинами, ніж цілим. Для визначення конструкцій, в основі утворення яких лежить певний вид поділу єдиного цілого на частини, використовуються терміни „сегментовані”, „приєднувальні”, „парцельовані”, „сепарировані” конструкції. В основі всіх різновидів сегментації лежить єдиний процес – членування, що здійснюється різними способами [6, 130]:

а) крапкою:

What Followers YouHave, Granny. The Better to Sell to You With, My Dear (the New York Times, November 3, 2016);

б) знаком питання:

Time to Vote Or Photo Op? Battles Rage Over Selfies (New York Times, November 3, 2016);

в) знаком оклику:

Unthinkable! Steve Davis as World Champion Again (The Times, April 24, 2010);

г) трьома крапками:

Good To Meet You ... Wendy Swan (The Guardian, April 24, 2010);

д) тире:

Cities are going to war — sometimes with themselves (The New York Times, November 5, 2016);

е) двокрапкою:

A Not-So-Ordinary 'Joe': An Arena Named for an Athlete (The New York Times, November 3, 2016).

Для сегментованих конструкцій притаманна лаконічність та змістовна ємність. Все частіше такі конструкції вживаються у заголовках англомовної преси [2, 47].

Для того, щоб заголовок був більш емоційно-забарвленим, широко використовують **еліптичні конструкції**. За будовою такі конструкції схожі до розмовних.

Еліптичні речення утворюються шляхом опущення деяких елементів. Із семантики і форми семантично залежних слів можна встановити певне уявлення про опущений елемент речення. Під час читання відсутність елемента не заважає сприйняттю змісту речення.

Інформативно нерелевантними компонентами повідомлення можуть бути:

- допоміжне дієслово;

- дієслово-зв'язка;

- один із головних членів речення.

Розглянемо кожний елемент:

а) еліipsis допоміжного дієслова:

Immigrants Keeping Wary Eye On Election (The New York Times, November 5, 2016) – Immigrants are Keeping Wary Eye On Election;

б) еліipsis дієслова-зв'язки:

Global Warming Wrongly Linked to Natural Disasters (The Times, January 26, 2010) – Global Warming Is Wrongly Linked to Natural Disasters;

В еліптичних заголовках використовуються конструкції, в яких ядерний елемент виражений віддієслівною формою V-ing:

Trump Avoided Paying Medicare, Too (The New York Times, November 3, 2016).

До еліптичних заголовків також відносяться конструкції, ядерний елемент яких виражений:

а) V-en: *Gone But Not Forgotten* (*The Economist*, January 26, 2010);

б) Adj.: *Rich and Beautiful* (*The Economist*, January 26, 2010).

Незакінчені конструкції, своєрідною і головною ознакою яких є незавершеність їхньої семантики і синтаксичної будови, – це ще один приклад заголовків, виражених еліптичним реченням. Такі речення виникають внаслідок умовчання, недовисловлення певних елементів думки. Незакінченість висловленої думки у заголовку позначається трьома крапками, що привертає увагу читача. Еліптичність заголовків здатна забезпечити їхню лаконічність та дає можливість концентрувати увагу на найголовнішому у повідомленні.

Отже, основна функція заголовків – привернути увагу читачів, викликати інтерес та заохотити їх до прочитання статті. Для цього, заголовки, як правило, друкують великими літерами, виділяють жирним шрифтом або курсивом. Іноді вживають підзаголовки, щоб деталізувати та пояснити основний зміст.

Для заголовків характерна спеціальна лексика. Досить часто в них уживаються “заголовні кліше”. Широко використовуються жаргонізми та інші лексичні елементи розмовного стилю. Можна спостерігати заміну термінів “модними” словами, які використовуються з метою вразити читача. Використання алітерації, метафор, метонімії, перифраз та гри слів додає заголовку виразності та привабливості.

Заголовки можуть бути виражені односкладними, двоскладними, сегментованими та еліптичними реченнями. Ті, що представлені односкладним реченням, поділяються на номінативні та віддієслівні. Інші, які представлені двоскладним реченням, поділяються на двоскладні непоширені речення з наступними компонентами: „підмет – присудок – прямий додаток” та заголовки – двоскладні поширені речення, в яких міститься також означення та обставина. Еліпсис газетного заголовка утворюється завдяки опущенню елементів. Сегментація речення спостерігається тоді, коли ціле висловлювання поділяється на частини, які швидко та легко сприймаються „окремими шматочками”, а не цілим реченням.

Перспективи дослідження полягають у вивченні заголовків та кращому розумінні особливостей їх перекладу українською мовою.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод / Л. С. Бархударов – М.: Международные отношения, 1975. – 190 с.
2. Безруков В. И. Синтаксическая структура и семантика заголовков (на материале газет) / В.И. Безруков // Синтаксис современного русского языка: Сб. ст. – Тюмень: Тюмен. гос. пед. ин-т. – 1968. – Вып. 6. – № 40. – С. 53–58.
3. Верба Л. Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов / Л. Г. Верба. – К.: Нова Книга, – 2003. – 160 с.
4. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М.: Либроком, – 2009. – 144 с.
5. Канонова А. С. Способы функционирования заглавий в газетных статьях / А. С. Канонова // Актуальные проблемы современной науки. – 2002. – №1. – С. 92-93.
6. Коваленко А. М. Заголовок англоязычного журнального микротекста-повідомлення: структура, семантика, прагматика / А. М. Коваленко. – К., – 2002. – 187 с.
7. Малюга Е. Н. Роль заголовков и подзаголовков в англо-американской прессе / Е. Н. Малюга // Язык, сознание, коммуникация. – Москва. – 2005. – №21. – С. 129-138.

Юлія ЧОБУ

ТИПОЛОГІЯ СТРУКТУРНИХ МОДЕЛЕЙ ЦИТАТ У ПЕРЕДВИБОРЧИХ ПРОМОВАХ ГІЛАРІ КЛІНТОН

(магістрантка факультету іноземних мов)

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Кібальнікова Т.В.

У сучасній лінгвістиці зростає зацікавленість до вивчення особливостей спілкування в різноманітних умовах. Науковці прагнуть з'ясувати, в який спосіб учасники комунікації реалізують власні комунікативні інтенції, що змушує дослідників звертатися до пошуку й аналізу окремих мовних засобів і явищ. Одним із таких явищ, що широко використовується для досягнення комунікативних цілей, є інтертекстуальність [3, с. 406].

У широкому розумінні інтертекстуальність тлумачить Ю.С. Крістева, яка зазначає, що «будь-який текст створюється як мозаїка цитат, будь-який текст – це трансформація іншого тексту» [4]. За відомою типологією Ж. Женетта власне інтертекстуальність тлумачиться як співприсутність в одному тексті двох або більше текстів і представлена цитатою, алюзією, плагіатом, тощо [2, с. 242-244]. Отже, у вузькому сенсі інтертекстуальність реалізується за допомогою таких текстових елементів як цитати, алюзії, посилання, ремінісценції [4]. Усе більшого значення набуває дослідження інтертекстуальності в окремих галузях інституційного спілкування, зокрема в політичній [9, с. 210]. Дослідженням політичних текстів як частини політичного дискурсу займається велика кількість науковців, К.С. Серажим розглядає політичний дискурс як складний соціолінгвальний феномен, що детермінується його соціокультурними, політичними, прагматично-ситуативними та психологічними чинниками, а також має “видиму” – лінгвістичну та “невидиму” – екстралінгвістичну структуру [8, с. 255]. Т.В. Юдіна вивчає промови політичних діячів і систему аргументації. О.А. Балагур досліджує тематичний склад лексики в промовах Г.Р.Клінтон за період 2009-2013 роки [1]. О.А. Стасюк визначає інтертекстуальність як засіб дискредитації політичних опонентів (на матеріалі парламентської комунікації ФРН і Швеції) [7].

Незважаючи на низку праць, що присвячені окремим питанням політичного дискурсу, недостатньо уваги приділено проблемі типології цитат як форми інтертексту в політичних промовах, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета роботи полягає в тому, щоб з'ясувати синтаксичні особливості цитат у передвиборчих промовах Гіларі Клінтон. Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань: 1) систематизувати сучасні підходи до

визначення поняття цитати та її видів; 2) з'ясувати й описати структурні моделі цитат у передвиборчих промовах Г. Клінтон. **Об'єктом** дослідження постають цитати в політичних промовах Г. Клінтон. **Предметом** дослідження в пропонованій статті виступають структурні особливості цитат у передвиборчих промовах.

Матеріалом дослідження є 1) перша передвиборча промова Г. Клінтон, 13 червня 2015 року в Roosevelt Island, NYC; 2) промова на національній конференції демократичної партії 28 липня 2016 року; 3) промова Г. Клінтон з визнанням своєї поразки на виборах 9 листопада 2016 року; 4) промова at Al Smith dinner, 21 жовтня 2016 року; 5) промова на з'їзді в Ріно, Невада, 25 серпня 2016 року.

Цитата вважається одним із основних понять теорії інтертекстуальності, хоча й досі не має її однозначного тлумачення. Більшість сучасних дослідників услід за М.Б. Ямпольським дотримуються думки, що цитатою не можна називати будь-яке запозичення, а лише те, що структурно схоже на частину тексту-донора, і може бути позначено певними графічними маркерами, лапками. Традиційно, тобто у вузькому значенні, цитата – це дослівне відтворення фрагменту будь-якого тексту з обов'язковим посиланням на джерело запозичення. Як зазначає І.В. Фоменко, таке трактування передбачає обов'язковість трьох компонентів: по-перше, ідентифікатор – «відтворення фрагменту будь-якого тексту»; по-друге, конкретизатор – дослівність; по-третє, атрибуція – «обов'язкове посилання на джерело» [5, с. 496]. Для традиційного розуміння цитати не вистачає хіба що уточнення – «з графічним маркуванням». Статус цитати може отримати будь-який інтертекст, який реципієнт сприймає як маркер цілого. У нашому дослідженні розуміємо цитату як вид або форму інтертексту, відтворення фрагменту тексту-донора в тексті-реципієнті, з обов'язковим посиланням на джерело та необов'язковим графічним маркером (лапками).

Структурний аспект цитат найбільш схильний до різних модифікацій. На підставі критеріїв форми та обсягу, І.В. Алешанова виокремлює три структурних типи цитат – повна, редукована і сегментована цитата. На думку дослідниці

1. повна цитата – взятий дослівно, без скорочень відрізок тексту-джерела, закінчений у смисловому значенні;

2. редукована цитата – це скорочений відповідно до цілей цитування відрізок тексту-джерела, який одержує логічне завершення в навколишньому контексті;

3. сегментована цитата має вигляд цитатних вставок, нерозривно пов'язаних у структурно-смисловому плані і відтворюваних через невеликі інтервали відповідно до призначеної для них у приймаючому тексті смислового навантаження [3, с. 413].

Структурними особливостями цитат також займається З.Г. Мінц, яка вважає, що цитата – сигнал звернення до «чужого тексту». Тому в певних випадках цитатам функціонально тотожні різноманітні перефразування «чужого тексту», що зберігають значення сигналів про звернення до цього тексту. Ознака ж точності/неточності виявляється не релевантною. Таким чином, цитатами можуть бути:

1. цитати у власному розумінні – точно відтворені уривки «чужого тексту»;

1. перефразування «тексту-джерела»;

2. скорочені знаки-вказівки на той чи інший «чужий текст», у кожному з яких у згорнутому вигляді укладений текст і «текст-джерело» [6, с. 363].

В.І. Максимов виокремлює повне цитування, яке доповнюється непрямым (опосередкованим). Опосередковане цитування – це переказ «чужої промови» своїми словами, використання непрямої мови. Текст з великою кількістю цитат «розводиться» непрямою мовою або авторським переказом слів політика [5].

Цитата як одна з форм інтертексту відіграє важливу роль у політичних промовах, оскільки посилання на відомих мислителів, політичних діячів, а також на своїх попередників допомагає кандидату підвищити авторитетність своїх слів і вплинути на слухачів певною мірою.

Для здійснення аналізу цитат за їх структурою послуговуємося класифікаціями І.В. Алешанової та З.Г. Мінц та вважаємо доцільним об'єднати їх у спільну класифікацію, що й обумовлює новизну нашого дослідження. Таким чином, ми аналізуємо цитати в промовах Г.Клінтон за такими структурними групами:

1) повні цитати, що збігаються з цитатами у власному розумінні:

1. *Well, a great Democratic President, Franklin Delano once said: «The only thing we have to fear is fear itself»;*

2. *«Now I know, Your Eminence, you responded by saying “If I only sat down with those who were saints, I’d be taking all my meals alone”»;*

3. *«After an incident in Iowa, one school principal said, «They see it in a presidential campaign and now it's OK for everyone to say this.»;*

4. *«Maya Angelou once said: “When someone shows you who they are, believe them the first time”»;*

5. *Trump didn't challenge those lies. He went on Jones' show and said: “Your reputation is amazing. I will not let you down” This man wants to be President of the United States.;*

6. *«On David Duke's radio show the other day, the mood was jubilant. “We appear to have taken over the Republican Party,” one white supremacist said.».*

2) редуковані цитати, що мають таку ж структуру як скорочені знаки-вказівки на «чужий текст». Гілларі Клінтон цитує свого опонента Д. Трампа, і в підсумку навіює аудиторії думку, чому не треба за нього голосувати:

1. *«...He's taken the Republican Party a long way ... from «Morning in America» to “Midnight in America....» He wants us to fear the future and fear each other.»;*

2. *Trump says he wants to “make America great again,” but his real message remains “Make America hate again.”»;*

Цитуючи Франкліна Рузвельта, Г. Клінтон наголошує лише на декількох моментах у його промові, що і є характерним для редукованих цитат.

3. «President Roosevelt said there's no mystery about what it takes to build a strong and prosperous America: "Equality of opportunity... Jobs for those who can work... Security for those who need it... The ending of special privilege for the few... The preservation of civil liberties for all... a wider and constantly rising standard of living."»;

4. «Even the Republican Speaker of the House, Paul Ryan, described that as "the textbook definition of a racist comment."».

3) сегментовані цитати:

1. «Though "we may not live to see the glory," as the song from the musical Hamilton goes, "let us gladly join the fight." Let our legacy be about "planting seeds in a garden you never get to see." That's why we're here ... not just in this hall, but on this Earth.»;

2. «You know, scripture tells us, **let us not grow weary of doing good, for in good season we shall reap. My friends, let us have faith in each other, let us not grow weary and lose heart, for there are more seasons to come and there is more work to do**».

4) перефразування «тексту-джерела» також часто трапляються в промовах Г. Клінтон. Це спосіб забезпечити підтримку своїм ідеям, переказуючи важливу інформацію з джерела власними словами або ж навпаки заперечити те, що було в «тексті-джерелі».

1. «First lady Michelle Obama reminded us that our children are watching, and the president we elect is going to be their president, too»;

2. «Donald Trump says he wants to make America great again – well, he could start by actually making things in America again»;

3. «I hope you will hear this — I have, as Tim said, I have spent my entire life fighting for what I believe in»;

4. «Trump said thousands of American Muslims in New Jersey cheered the 9/11 attacks. They didn't. He suggested that Ted Cruz's father was involved in the Kennedy assassination»;

5. Г. Клінтон передитовує саму себе, для того, щоб аудиторія запам'ятала, що вона дотримується свого слова і цим самим зміцнює свій авторитет:

6. «So as I've said, we've now had our third and, thankfully, final debate. Sharing a stage with Donald Trump is like, well, nothing really comes to mind».

У результаті кількісних підрахунків визначено ступінь продуктивності цитат у промовах Гіларі Клінтон. Результати проілюстровано за допомогою діаграми 1.

Діаграма 1

Отже, ми з'ясували, що відповідно до структурного аспекту цитат, кількісно переважають повні цитати, виражені повнозначними, завершеними реченнями (42%), що зумовлено значною кількістю посилань політика на промови інших політиків та інших відомих постатей. У своїх промовах Г.Клінтон часто вживає цитати, які є перефразуванням «тексту-джерела» (27%). Редуковані цитати складають 19% від загальної кількості досліджуваних одиниць. Вони є переважно уривками з повних речень, які підвищують вплив промови на реципієнта. Сегментовані цитати складають найменшу кількість (12%).

Таким чином, у результаті проведеного дослідження структурних особливостей цитат як форми інтексту в політичних промовах Гіларі Клінтон, можна зробити висновок, що цитата є одним із найбільш продуктивних виявів міжтекстової взаємодії у політичній промові, яка відрізняється від інших виявів стислістю передачі об'ємної інформації і сприяє збагаченню новоутвореного тексту промови. Також цитата вважається одним із найбільш поширених засобів впливу на свідомість реципієнта, які політики часто використовують під час написання промов для підвищення ефективності їх впливу на аудиторію. У зв'язку з цим **подальші перспективи дослідження** вбачаємо у вивченні маніпуляційного потенціалу цитат у тексті політичної промови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Балагур О. А. Тематичний аналіз лексики у промовах Г. Клінтон [Електронний ресурс] / О.А. Балагур // Острозький педагогічний вісник. – 2006. – Режим доступу до статті : <http://naub.ou.edu.ua/2016/тематичний-аналіз-лексики-у-промовах/>.
2. Дорофеева В. А. Об интертекстуальности художественного текста / Вера Алексеевна Дорофеева // Царскосельские чтения. – 2010. – № 14. – С. 242-245.
3. Зубрицька М. О. Теорія діалогізму М. Бахтіна / М.О. Зубрицька // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. Марії Зубрицької. – 2-е вид., доп. – Львів : Літопис, 2001. – С. 404-415.
4. Кристева Ю. С. Бахтин, слово, діалог и роман [Електронний ресурс] / Ю. С. Кристева // Диалог. Карнавал. Хронотоп. – 199. – № 4. – Режим доступу до статті : http://www.old.libfl.ru/mimesis/txt/kristeva_bakhtin.pdf.
5. Максимов В.И. Стилистика и литературное редактирование [Електронний ресурс] : учеб. / В.И. Максимов. – М. : Гардарики, 2007. – 653 с. – Режим доступу до підручн. : <http://edudocs.ru/docs/96/index-200457-1.html>
6. Минц З. Г. Функции реминисценций в поэтике А. Блока. / З. Г. Минц // Труды по знаковым системам. – Выпуск 6. – Тарту, 1973. – С. 362–388.
7. Пономарьова О. В. Интертекстуальні вклучення як спосіб вираження діалогічності газетного тексту політичної спрямованості [Електронний ресурс] / О. В. Пономарьова // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. – 2010. – № 21. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/natural/Nvvnv/filolog/2010_21/R1/Ponomarjova.pdf
8. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність (на матеріалах сучасної газетної публіцистики) / Катерина Степанівна Серажим [За ред. В. Різуна]. – К., 2002. – 392 с.
9. Шейгал Е. И. Инаугурационное обращение как жанр политического дискурса / Е. И. Шейгал // Жанры речи. – 2002. – № 3. – С. 205-214.

Вадим АРТЬОМОВ

ЕРІХ ФРОММ ПРО МІСЦЕ ТА РОЛЬ ІНДИВІДА В ПЕРІОД РЕФОРМАЦІЇ

(магістрант факультету історії та права)

Науковий керівник – доктор історичних наук, професор Парсамов С. С.

Епоха реформації XVI ст. вважається періодом глобальних змін у західноєвропейському суспільстві. Однак, більшість дослідників розглядають лише зовнішню сторону, тобто, виключно історичну складову, що є перешкодою на шляху до встановлення сутності та встановлення повномасштабної картини цього періоду. Однак Еріх Фромм, був тією людиною, яка вивчала явища та процеси суспільного характеру використовуючи знання різних наукових дисциплін, що зробило його погляди цікавими для суспільства, а наукові дослідження – праці, які за глибиною та всебічністю вивчення проблеми не мають конкурентів.

Еріх Фромм народився 23 квітня 1900 року в Франкфурті, в ортодоксальній іудейській родині. Він виріс у сім'ї з патріархальними релігійними традиціями та шанобливим ставленням до праці. В 1918 році почав вивчати філософію, соціологію, психологію у Франкфуртському, а згодом, у Гейдельберзькому університеті. Де його вчителями були такі видатні постаті як Макс Вебер, Альфред Вебер, Карл Ясперс а вже в 22 роки став доктором філософії. Згодом ознайомився з працями К. Маркса та З. Фрейда, що в свою чергу істотно вплинуло на формування його поглядів та становлення інтересу до ідей гуманізму, психоаналізу. [1, с. 4]

Досить цікавими є погляди Е. Фромма на особистість. Особистість в епоху Реформації, на думку Е. Фромма, не може усвідомити своєї психологічної визначеності в формі соціуму, а вважає це як власну гідність. У зазначеному сенсі цікавий резонанс досліджуваного процесу формування особистості, ілюструється епохою Просвітництва. Так, мислителі цієї епохи (так Вольтер, Ж.Ж. Руссо) знаходять початкову визначеність людини як етичної істоти. Саме тому, вони формують необхідність того чи іншого типу соціальної регуляції, що пов'язано зі здібністю особистості до соціальної творчості. Ця ідея практично ідентична основній ідеї Реформації, в формі відношення людської особистості до ролі церкви, як посередника Бога. [2, с. 13-14]

На думку Л. А. Сподіна та Ю. Д. Генського – у працях Фромма, можна простежити взаємозв'язок з «соціальним характером» та теорією історичного розвитку. Розуміння історичного процесу у Фромма ґрунтується по-перше, на концепції людської природи, за допомогою чого він пояснює непереривність поступальних історичних змін, по-друге, на концепції «соціального характеру» він висвітлює особливості функціонування того чи іншого суспільства. Тобто, історичні зміни, на його переконання, можуть породжуватися суперечностями між тими потребами що є в людській природі та власне, способами їх задоволення. [3, с. 131-132]

Еріх Фромм наголошує, що з XVI ст. відродження духу, яке на його думку мало патріархальний характер, особливо в країнах протестантизму, виявило як позитивні, так і негативні сторони цього явища. Негативний аспект міг проявлятися в новому підпорядкуванні державі та світській владі, а також встановленим людьми законами і світської ієрархії, що набувало все більшого значення. Позитивний аспект мав місце в наростаючому дусі раціональності і об'єктивності, індивідуальності що в свою чергу стимулювало розвиток суспільної свідомості. [4, с. 49]

Тому, можна говорити те, що саме з цього часу почали змінюватися категорії мислення, світосприйняття починало тяжіти не до абстрактних форм, які мало здебільшого теологічний характер, а до раціонального осмислення буття, яке не завжди могло формуватися на релігійній літературі. Тобто, почали з'являтися основи для самостійного мислення, здобутком чого, згодом почали з'являтися такі поняття як: рівність, цінність життя людини, свобода слова, свобода віросповідання.

Однак, необхідно звернути увагу і на те, що буржуазна свідомість, яка почала формуватися в період Реформації, відсутність такого поняття як «співчуття до ближнього» вважала цілком природним явищем, хоча це і суперечило тодішнім релігійним та етичним концепціям. Принципи вільної конкуренції та супутня концепція виживання потребували індивідів, які могли поставити перед собою ціль, досягаючи яку, вони могли нехтувати інтересами ближніх та етичними нормами. Однак саме такі індивіди більше всіх мали шансів на успіх. [5, с. 201]

Фромм акцентує увагу на тому, що при аналізі психологічного значення релігійних або політичних доктрин потрібно розрізняти дві проблеми. По-перше, ми можемо вивчати склад характеру індивіда, який створив нове вчення, і намагатися зрозуміти, які саме риси визначали напрямок його думок. Конкретно це означає, наприклад, що потрібно розібратися в суті особистості Лютера і Кальвіна, щоб виявити, які риси характеру спонукали їх прийти до певних висновків і сформулювати відповідні доктрини. Інша проблема – це вивчення психологічних мотивів притаманних не творцеві вчення, а тій соціальній групі, на яку було дане вчення спрямовано. [6, с. 63].

Не всі доктрини набирають популярності, а лише ті, які можуть відповідати інтересам або психологічним настроям тієї чи іншої групи людей. Також, треба звернути увагу на те, що індивід, як правило, постійно бажає мати відчуття захищеності, надії на краще, і доволі часто він здійснює пошуки своєрідної опори, однак зазвичай він не усвідомлює цього процесу.

Також, важливим моментом, на який варто звернути увагу, є психологічне сприйняття індивідом змін у соціокультурному середовищі. Зокрема те, що реформаційні ідеї сприяли появі нових духовних ідеалів. Формувалося поняття окремої особистості, яка може робити вибір. І в першу чергу це стосувалося питань віросповідання, світобачення та в деякій мірі, роду занять, яким людина може забезпечувати своє існування. Однак ці всі зміни не піддаються однозначній оцінці. Так, філософ звертає увагу на те, що ставлення Лютера до світської влади було тісно пов'язане з його релігійним вченням. Змушуючи індивіда визнати і відчути його нікчемність, нікчемність всіх його достоїнств, змушуючи його відчувати себе безпорадною знаряддям в руках бога, Лютер позбавляв людини впевненості в собі, відбирав у неї почуття власної гідності, а без цього неможливий ніякий опір світській владі, гнітючим людини. [6, с. 78]

Взагалі, індивід який позбавлявся впливу (не лише соціального, економічного а й психологічного) представники (представників) церкви, зокрема католицької, не міг не потрапити під інший вплив. Справа у тому, що людина, яка схильна до покорі, виконувати зобов'язання, покладені на неї суспільством, ієрархічно структурованої релігійної організації або представниками державної бюрократії, відчуває бажання долучитися до суспільних процесів, при цьому, може пожертвувати своєю індивідуальністю, а інколи, навіть своїм життям.

Е. Фромм наголошує та тому, що крах середньовічної феодальної системи вплинув на всі класи суспільства однаково: індивід опинився на самоті і в ізоляції. Він став вільний, і результат цієї свободи виявився двояким. Людина позбулася свого колишнього почуття впевненості, почуття безперечної приналежності до спільності; вона була вирвана зі світу, який задовольняв її потребу в упевненості – економічної і духовної; вона відчула самотність і тривогу. Але в той же час вона стала вільно мислити і діяти незалежно, змогла стати господарем свого життя і розпоряджатися ним з власної волі – як може, а не як йому наказано. [6, с. 91]

Досліджуючи погляди Е. Фромма, треба віддати належне його глибинному аналізу психологічних факторів, що зумовили суттєві зміни у суспільних відносинах. Зокрема, він досить переконливо показував взаємозв'язок змісту внутрішнього світу людини з наступним вираженням у суспільних процесах, появі нових видів економічних відносин та функціонування соціуму в період реформації.

Фромм вказує на те, що склад характеру, який виник з економічних і соціальних змін і посилений новими релігійними доктринами, в свою чергу перетворився на важливий фактор, який визначав подальший суспільний і економічний розвиток. Нові людські якості: прагнення до праці, пристрасть до ощадливості, готовність перетворити своє життя в знаряддя для досягнення цілей якоюсь зовнішньою силою, аскетизм і почуття обов'язку – всі ці якості являли собою такі риси характеру, які стали в капіталістичному суспільстві продуктивними силами, без яких сучасний економічний і соціальний розвиток просто немислимий. [6; с. 92]

Однак хоча індивід зміг зробити те, що можна було б назвати однією з відправних точок у суспільному та духовному розвитку людства – здобути свободу у виборі релігії, організації власної праці, світосприйняття, однак в нього з'являється відчуття самотності, невпевненості у майбутньому. З'являлося почуття неспроможності прийняти нові суспільні виклики, протидіяти новим соціально-економічним факторам, бути готовим до боротьби на виживання у ринкових відносинах. Як стверджував Е. Фромм: «індивід уже не може прожити все життя в тісному маленькому світі, центром якого був він сам; світ став безмежним і загрозливим. Втративши своє певне місце в цьому світі, людина втратила і відповідь на питання про сенс його життя, і на нього обрушилися сумніви: хто він, що він, навіщо він живе? Йому загрожують потужні сили, які стоять над особистістю, – капітал і ринок». [6, с. 61]

Як висновок, можна сказати, що Еріх Фромм, досліджуючи місце та роль індивіда в період Реформації, зміну його сприйняття світу і самого себе, показав зв'язок між змінами у внутрішньому світі людини та появою нового формату соціально-економічних відносин – капіталізму. А також, показав причини перевороту у свідомості людей, негативні і позитивні сторони свободи, формування нових цінностей в тогочасному суспільстві, що в свою чергу було основою для формування орієнтирів життя сучасного суспільства.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Фромм Э., *Анатомия человеческой деструктивности* / Эрих Фромм; [пер. с нем. Э. Телятниковой]. – М.: АСТ, 2015. – 618, [3] с. – (Серия "Новая философия").
2. Троян Владимир Геннадьевич. *Проблема индивидуальной свободы в философии Э. Фромма* : Критический анализ : диссертация ... кандидата философских наук : 09.00.03. – Краснодар, 2001. – 127 с.
3. Діалектика свободи у філософії Е. Фромма [Електронний ресурс] / Л. А. Сподін, Ю. Д. Генсіцький // Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Філософія. Соціологія. Політологія. – 2012. - Т. 20, вип. 22(2). – С. 128-132. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2012_20_22\(2\)_29](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2012_20_22(2)_29)
4. Фромм Э., *Здоровое общество* / Эрих Фромм; [пер. с англ. Т. Банкетовою, С. Карпушиной]. – М.: АСТ, 2015. – 446, [1]с. – (Серия "Философия- Neoclassic"). – (Philosophy).
5. Фромм Э., *Кризис психоанализа* / Эрих Фромм; [пер. с англ.: Е.К. Комарова и др.]. – М.: АСТ [и др.], 2010. – 252, [1] с.; 21 см. – (Психология). – Библиогр. в подстроч. Примеч.
6. Фромм. Е. – *Бегство от свободы*: Пер. С англ./ Общ. ред. и послесл. П.С. Гуревича. – М.: Прогресс, 1989. – 272 с

Тетяна ДАЦКА

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНЦІВ ПРО ПОДІЇ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917-1921 РОКІВ (ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ)

(студентка V курсу факультету історії та права)

Науковий керівник – кандидат історичних наук, доцент Проскурова С. В.

У статті висвітлено історіографію історичної пам'яті Визвольних змагань 1917-1921 років в Україні.

Ключові слова: Національно-визвольні змагання, “історична політика”, Український інститут національної пам'яті, історична пам'ять.

Постановка проблеми. Минуло сто років від початку української національно-демократичної революції. Революційне піднесення розбурхало усі верстви українського суспільства незалежно від соціальної та національної приналежності. Події і персоналії доби національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. по-різному інтерпретуються в радянській та українській історіографіях. Сьогодення України актуалізує історичні та історіографічні дослідження про визвольні змагання 1917-1921 років, зокрема, про трансформацію історичної пам'яті українців про знакові для сучасної України події сторічної давнини.

Аналіз літератури. Історична пам'ять про події Української революції стала предметом дослідження представників різних галузей гуманітаристики. На ній перетинаються дослідження культур-антропологів, психологів, літературознавців і спеціалістів з усної історії, які віднедавна намагаються об'єднати свої зусилля в площині вивчення питань пам'яті. Такі поняття як колективна і індивідуальна історична пам'ять, запам'ятовування, забуття, комеморація, які до цього розглядалися окремо в різних дисциплінах, стали предметом міждисциплінарного дискурсу. Українські історики дещо пізно прийшли до цих досліджень, але їх участь стає все більш значимою. Так, ці питання досліджують, В.Верстюк, В.Скальський [1], Ж.Тощенко [9], Я. Грицак, А.Портнов [6], В.Огієнко [5], Трансформацію історичної пам'яті про події Української революції 1917-1921 років в своїх дослідженнях простежує О.Кульчицький, Ю.Шаповал, Ю.Зерній [2]. Діяльність УІНП ми можемо проаналізувати на основі праць В. Солдатенка [8] та П.Трощака [10] та ін.

Виклад основного матеріалу. Визвольні змагання 1917—1921 рр. докорінним чином змінили політичну ситуацію в Україні та мали вплив на геополітичну ситуацію в світі. Історична пам'ять про події в Україні початку ХХ століття пройшла кардинальну трансформацію. Саме даний аспект стає наріжним каменем історіографічних студій.

За радянських часів Українську революцію розглядали винятково в контексті Жовтневої революції. Генеральним напрямом комуністичної ідеології стали дві послідовні революції — буржуазно-демократична (Лютнева) і пролетарська, соціалістична (Жовтнева), здобутки якої вдалося неймовірним чином захистити в період громадянської війни та іноземної інтервенції. Тому, як зазначає В. Солдатенко, “те, що не “вписувалося” в таку достатньо однолінійну, загалом спрощену схему, вважалося не лише чимось другорядним, маловартісним, а ще й обов'язково кваліфікувалося як контрреволюційне... Тому про Українську революцію..., навіть не згадувалося” [4, с. 2].

Але паралельно з цими процесами в СРСР активного розвитку набуло бачення даних подій дослідників, очевидців-емігрантів, які вбачали в даних подіях своєрідний феномен національного відродження українців. Свої витоки історіографія діаспори бере з праць діячів Центральної Ради, їх спогадів, виданих як в Україні, так і за кордоном. Передусім треба назвати роботи М. Грушевського, В. Винниченка, Н. Григорієва, О. Шульгіна, М. Шаповала. Зважаючи на федералістські переконання, на їх прагнення в практичній діяльності Центральної Ради, слід підкреслити, що їх праці відрізняються і обґрунтованістю цих ідей, і джерельною базою та спрямованістю. Якщо відомий історик М. Грушевський, до кінця зберігши свої федералістські переконання, послідовно обґрунтовував їх у своїй творчості, то В. Винниченко, голова уряду Центральної Ради і автор багатьох державотворчих актів, відрізнявся непослідовністю, конформізмом.

Крім М. Грушевського та В. Винниченка події визвольних змагань за доби Центральної Ради були висвітлені в роботах Д. Дорошенка та П. Христюка (Дорошенко Д. Історія України 1917—1923 рр. Т I Доба Центральної Ради — Ужгород, 1930, Христюк П. Замітки і матеріали до історії Української революції — Київ, Відень, 1921), проте з позицій різних концепцій: Д. Дорошенко був прихильником державницької концепції, а П. Христюк подав своє бачення історії визвольних змагань з позицій соціал-революціонерів.

Важливий внесок в історіографічні дослідження мають праці самостійників — соціалістів, що виходять з теоретичних підвалин, започаткованих Д. Донцовим та М. Міхновським (Донцов Д. Історія розвитку української державної ідеї — К., 1991, Самостійна Україна Збірник програм українських політичних партій поч. ХХ ст. — Т, 1991); їх концепція ґрунтувалася виключно на принципах державного суверенітету України. Предметно і послідовно національно-визвольний рух доби Центральної Ради розглядається у працях самостійників — соціалістів — Д. Гирського, Р. Млиновецького, І. Нагаєвського (Гирський Д. Дивні спроби виправдовування антидержавної політики (Відгук на фальсифікації соціалістів з табору УНР) — Торонто, 1973, Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917—1918 рр. — Л., 1994, Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття. — К., 1993) та ін. У них проаналізовано державно-правові документи Центральної Ради та Генерального Секретаріату, значну увагу приділено боротьбі українських політичних партій у питаннях політики та практики державного будівництва часів визвольних змагань. Зокрема, в праці І. Нагаєвського простежуються нові підходи до вивчення проблеми, зважено аналізується як внутрішня, так і зовнішня політика Центральної Ради, її досягнення і помилки. Автор приходять до слушного висновку про те, що «Українська Рада мала добру

нагоду закріпити українську державність, але молоді романтики свято вірили в соціалістичне «братерство народів». [4, с. 407].

Ситуація дещо змінилася з кінця 80-х років ХХ століття. Якщо за радянських часів конструювався міф про Жовтневу революцію, громадянську війну і "досягнення великого Жовтня", то із здобуттям Україною державної незалежності цей процес набув зворотнього напрямку: деконструкції міфу, висвітлення подій виключно з позицій об'єктивізму, історизму і науковості. Почали відкриватися архіви, публікуватися численні (раніше заборонені) документи та джерела. Таким чином, вчені отримали можливість вільно, об'єктивно "заповнювати" "білі плями" в історії України. Г. Касьянов зазначає: «Однією із найбільш виразних прикмет 1990 року стала суверенізація історії, яка відбувалась паралельно з суверенізацією політичною» [3, с. 76].

В цей період відбувається перевидання політично-публіцистичної спадщини провідних діячів Української революції. Це наукові праці, книги, щоденники, мемуари, епістолярій М. Грушевського, В. Винниченка, Д. Дорошенка, С. Петлюри, М. Шаповала, П. Скоропадського, Н.Махна та ін.

Новітнім підходом до висвітлення національно-демократичного руху у різні періоди української революції відрізняються відповідні розділи узагальноючих колективних праць «Історія України» та «Історія України нове бачення», написаних М. Литвином та В. Верстюком (Історія України — Л, 1996 — С 213—252, Історія України нове бачення У2 т.—Т.2—К., 1996. — С. 3—100).

Теоретичні й методологічні основи нових досліджень були розроблені В. Потульницьким у ряді робіт з історії української політології. Він одним із перших сучасних українських дослідників дав характеристику Українській гетьманській державі 1918 р., визначив її соціально-економічну та політичну спрямованість, зробив спробу об'єктивно оцінити її роль і місце у визвольних змаганнях [7].

В 2006 році було створено Український інститут національної пам'яті, науковці якого беруть на себе відповідальність за координацію досліджень історичної пам'яті про визвольні змагання 1917-1921 рр. Було проведено значну організаційну і дослідницьку роботу, видано чимало праць з питань історичної пам'яті та проведено наукові конференції. Загалом, за час діяльності УІНП, в діяльності інституту спостерігається певний суб'єктивізм у висвітленні історичних подій, на що звертають увагу у своїх публіцистичних статтях історики Я.Грицак, А.Портнов, Г.Касьянов. На жаль, ми змушені констатувати вплив, згадуваної вже нами "історичної політики" на діяльність УІНП.

Висновки. Проаналізувавши історіографію визвольних змагань 1917-1921 рр. ми можемо констатувати, що ці питання залишаються актуальними не лише в наукових колах вітчизняних істориків, а й серед громадськості.

Офіційну міфологію «Великого Жовтня» партійні ідеологи почали створювати вже в ході громадянської війни, замовчуючи жорстокість радянської влади й перебільшуючи її перемоги, ідеалізуючи радянських функціонерів і паплюжачи репутацію українських лідерів визвольних змагань, формуючи пантеони героїв (Кірова, Володарського, Петровського, Калініна) зводячи величні меморіали (Леніна, Кірова), запроваджуючи свята й пам'ятні дати.

В Радянському Союзі місію патріотичного виховання населення в дусі офіційного міфу було покладено на партійний апарат, школу, пресу й телебачення, музеї. «Конструювання» історії революційних подій 1917-1921 рр. відбувається за всіма правилами тоталітарного соціуму: бучно, за участі школярів і ветеранів війни святкуються річниці Жовтня; у місцевій пресі друкуються спогади учасників революції, історія обростає легендами, при цьому всіляко замовчується національна складова визвольних змагань.

Остаточо розпрощатися з радянською ідеологічною спадщиною вдалося лише після подій Революції гідності. На нашу думку декомунізація історичної пам'яті полягає не тільки в "ленінопаді", перейменуванні українських міст і вулиць, а й у переосмисленні знакових для української історії подій, гідному вшануванні українських громадських і культурних діячів - учасників подій 1917-1921 рр.

З урахуванням підготовки до 100-річного ювілею і виконуючи указ президента України про гідне відзначення національно визвольних змагань 1017-1921 рр. історики мають об'єктивно висвітлювати події визвольних змагань, перешкоджаючи втручанням "історичної політики".

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Верстюк В., Скальський В. Українська революція 1917–1921 рр. у політиці формування національної пам'яті в 2007–2010 рр. // Проблеми вивчення української революції 1917–1921 рр. – Вип. 5. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2010
2. Зерній Ю.О. Державна політика пам'яті як чинник утвердження української національної ідентичності: Дис. ... канд. Політ. наук. 23.00.05. — К., 2009. — 193 с.
3. Касьянов Г. Украина – 1990: «Бои за историю» // Новое литературное обозрение. – 2007. – № 1. – С. 76–93.
4. Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття. — с. 407
5. Огієнко В. Траєкторії пам'яті: Михайло Грушевський, Володимир Винниченко та Симон Петлюра в національній пам'яті // Українська революція 1917–1921 років: погляд із сьогодення. – К., 2013. – С. 209.
6. Портнов А. Упражнения с историей по-украински (Заметки об исторических сюжетах общественно–политических дебатов в постсоветской Украине) // Ab Imperio. – 2007. – № 3. – С. 93–138.
7. Потульницький В. Історія української політології. Концепції державності в українській зарубіжній історико-політичній науці — К, 1992, Теорія української політології Курс лекцій — К, 1993
8. Содатенко В.Ф. Українському інституту національної пам'яті — наукове спрямування // <http://www.memory.gov.ua/-ua/publication/content/1585.htm>.
9. Тошенко Ж. П. Историческое сознание и историческая память. Анализ современного состояния // Новая и новейшая история. – 2000. – № 4. – С. 84.
10. Тронько П. Інститут національної пам'яті як засіб зцілення від пострадянської ментальності // Дзеркало тижня. – 2005. – №45(473). – 19 – 25 листопа.

Юлія КРАВЧУК

НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1768 – 1774 РР.

*(магістрантка факультету історії та права)**Науковий керівник – кандидат історичних наук, доцент Чорний О.В.*

Стаття присвячена аналізу наслідків російсько-турецької війни 1768 – 1774 рр. Опрацьований ряд досліджень дає змогу систематизувати інформацію по впливам заключеного мирного договору.

Сучасні межі України формувалися протягом всієї історії. Оскільки тривалий час незалежної української держави не існувало, її території перебували у складі різних країн. Як правило, перекроювання українських земель відбувалося після значних військових конфліктів, що впливали на геополітичне становище в Північному Причорномор'ї. З огляду на зазначене, доля українських земель у XVIII столітті визначалася чотирма російсько-турецькими війнами, з-поміж яких значне місце належить війні 1768-1774 рр., яка закінчилась підписанням Кючук-Кайнарджійського мирного договору. Ця зовнішньополітична угода відіграла значну роль не лише у плані зміни кордонів у Чорноморському басейні, а й обумовила знакові політичні, економічні та військові наслідки для Російської та Османської імперій, що визначали внутрішню та зовнішню політику обох держав наприкінці XVIII – на початку XX століття. З огляду на це порушена проблема є актуальною.

Метою пропонованої розвідки є аналіз наслідків російсько-турецької війни 1768 – 1774 рр. Для успішної реалізації мети нами було опрацьовано ряд джерел (текст Кючук-Кайнарджійського мирного договору[8]), а також наукові доробки О. І. Дружиніної [2], В. М. Кабузана [5], А. А. Лебедева [6] та інших.

Російсько-турецька війна 1768 – 1774 рр. – довготривалий військовий конфлікт між Російською та Османською імперіями за Північне Причорномор'я, Приазов'я, Молдову, Волощину та Крим. Початок війни був спричинений уведенням російських військ на Правобережну Україну для придушення Коліївщини та Барської конфедерації 1768 р. У відповідь керівництво конфедератів уклало угоду з турками про підтримку і 25 вересня 1768 р. Османська імперія оголосила війну Російській імперії. Війна закінчилась підписанням Кючук-Кайнарджійського мирного договору. Його зміст можна звести до наступних основних проблем:

1. Проблема Кримського ханства та кримських татар.
2. Реалізація давніх претензій Російської імперії щодо території Північного Причорномор'я та виходу до Чорного моря.
3. Нові ринки збуту та будівництва флоту в зв'язку з виходом імперії до Чорного моря.
4. Розширення прав народів, що проживали на підвладних Туреччині територіях.
5. Відшкодування військових збитків Росії.
6. Взаємна видача злочинців.
7. Становище службовців російського посольства в Константинополі.
8. Повернення військовополонених і бранців.
9. Обумовлення права християнських паломників.
10. Ліквідація попередніх договорів.
11. Відновлення мирних стосунків між державами (виведення військ, ратифікація договору, обмін посольствами) [2, 279].

Щодо територіальних надбань, то за Кючук-Кайнарджійським мирним договором [8, 957–967] Російській імперії відходила частина морського узбережжя з фортецями Керч, Снікале, Кінбурн, також у її складі збереглися Велика і Мала Кабарда. Разом із тим відновлена автономія Молдавії та Валахії (обидва князівства перейшли під протекторат Російської імперії).

Російські торговельні судна отримали право безперешкодно плавати в Азовському і Чорному морях та проходити через чорноморські протоки. Мирний договір передбачав придбання Кримом незалежності, яка була суто номінальною, хоча місцева еліта і спробувала протистояти Росії, але у 1783 р. Кримське ханство з усіма його володіннями офіційно увійшло до складу Росії і припинило своє існування. Російська імперія отримала все Приазов'я та Причорномор'я від Південного Бугу до Кубані [2, 260].

Кючук-Кайнарджійський договір приніс Російській імперії не лише нові території, а й став фактором політичних змін на її просторах. Однією з них стала ліквідація Січі. Маніфест про ліквідацію Січі було підписано 3 серпня 1775 р. [7, 190–193]. Виконати акцію доручили генерал-поручику Петру Текелі. Наказ про ліквідацію Нової Січі віддав запорізький козак Грицько Нечоса, більш відомий як ясновельможний князь Григорій Потьомкін-Таврійський (незадовго до цього запорожці взяли фаворита цариці в свої лави) [3, 128].

Коли корпус генерал-аншефа П. Текелі підійшов до новосіченського ретраншементу кошовий отаман довго не впускав до себе російських посланців. Запорожці сперечалися, як бути далі. Більшість вимагала, аби Петро Калнишевський дав команду відбиватися. Однак той не вірив в успіх. Згодом вся запорізька старшина (кошовий отаман Петро Калнишевський, військовий писар Іван Глоба, військовий суддя Павло Головатий) вийшла назустріч парламентарям від П. Текелі й була відразу заарештована. Так тихо й без бою припинила своє існування остання Січ.

Основною причиною ліквідації Січі стала умова Кючук-Кайнарджійського миру 1774 року, за якою кримський хан, як потенційний агресор, був нейтралізований і потреба в козацькому захисті південного кордону від татарських набігів відпадала. Крім того, старшина знахабніла в край: розкрадання казенних грошей, що висилалося на утримання війська, ставало систематичним. Це призводило до повстань січової

бідноти [4, 394]. Разом із тим на рішення про ліквідацію Січі вплинуло і повстання під проводом О. Пугачова.

Землі Війська Запорозького були великі й родючі, і не освоївши їх, не можна було заселити приазовські і причорноморські степи. Тому можна виділити ще один наслідок – колонізація Півдня України. У 1776 – 1781 рр. на території колишньої Запорізької Вольниці було утворено значну кількість нових поселень, які збереглися і в пізніший час. Це був період, коли в Причорномор'я перейшло значне число переселенців, яким урядом були гарантовані податкові канікули. Процес колонізації, започаткований у 70-х роках XVIII століття, успішно тривав до середини 30-х років XIX ст., а в деяких регіонах і до 50-х років XIX ст.

Спостерігалися виключно високі темпи приросту населення Новоросійського краю (офіційна назва за тогочасною документацією). За невеликий період (приблизно 7 років) населення краю (в межах початку XIX ст.) майже подвоїлося (зросло на 79,82%). Головну роль в цьому відіграли переселенці з Лівобережної України. Приплив новоселів з Правобережної України і Центрально-Чорноземного району Росії не був великий. Переселення охочих з-за кордону мало важливе значення лише для окремих локальних територій (Олександрівського, Ростовського і Херсонського повітів). І тим не менше, Північне Причорномор'я швидко заселялося і освоювалося, незважаючи на величезні труднощі, що стояли на шляху переселенців. В пошуках кращого життя селянство, йшло на південь України, з колосальними зусиллями освоювало цілісні землі і перетворювало Причорномор'я в обжитий край. Великі простори Новоросійського краю роздавалися багатьом поміщикам, які охоче селили на своїх землях втікачів, щоб потім закріпачити їх на нових місцях і з їхньою допомогою отримувати доходи [5, 128].

Кючук-Кайнарджійський мирний договір своїми статтями закріпив завоювання Північного Причорномор'я та приєднання до Російської імперії території між гирлами Дніпра і Південного Бугу. Таким чином, Туреччина одночасно втратила і монополію на Чорне море, і Кримський півострів. Для Константинополя це було занадто сильним ударом. Тому не випадково турки відразу ж після укладення миру стали шукати способи змінити його умови і насамперед приступили до затягування ратифікації Кючук-Кайнарджійського договору. Звідси випливав логічний висновок про неминучість нової війни Росії з Туреччиною. Правлячі кола Російської імперії це розуміли, а тому на півдні України було започатковано будівництво морських сил на Чорному морі [6, 499]. У 1779 р. на Херсонській верфі був закладений перший лінійний корабель “Слава Катерини”. Спочатку Чорноморський флот мав в своєму складі Донську (Азовську) флотилію, Дунайську флотилію та власне новозбудовані судна Чорноморського флоту. Формування сучасного на той час Чорноморського флоту почалося з 80-х років XVIII століття. Перші штати морських сил на Чорному морі були затверджені 1785 року й передбачали наступний склад флоту: 12 лінійних кораблів, 20 фрегатів і 23 малих судна з особистим складом у 13500 чоловік. Базами Чорноморського флоту стали ново закладені міста – Севастополь, Херсон і Миколаїв [1, 371].

Отже, наслідками російсько-турецької війни 1768 – 1774 рр. стали підписання Кючук-Кайнарджійського мирного договору, ліквідація Запорозької Січі, колонізація Півдня України та поява Чорноморського флоту, що назавжди змінило геополітичну ситуацію в регіоні та визначило політичний, соціально-економічний та культурний розвиток Південної України у XIX – на початку XX століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бескровный Л.Г. Русская армия и флот в XVIII веке (очерки). – М.: Военное издательство министерства обороны Союза ССР, 1958. – 632 с.
2. Дружинина Е. И. Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года (его подготовка и заключение). – М.: Изд-во АН СССР, 1955. – 368 с.
3. Грибовський, В.В. Кошовий отаман Петро Калнишевський : Монографія / В.Грибовський.– Дніпропетровск: Пороги, 2004.– 128 с.
4. Голобуцький В.О. Запорізька Січ в останні часи свого існування. 1734-1775. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – 394 с.
5. Кабузан В.М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII – первой половине XIX века (1719–1858 гг.). М., 1976.
6. Лебедев А. А. У истоков Черноморского флота России. — СПб.: Гангут, 2011. — 832 с.
7. Манифест об уничтожении Запорожской сечи, и о причислении оной к Новороссийской Губернии, 3 августа 1775 г. // Полное собрание законов Российской империи. – Собрание 1. – Т. 20. – № 14354. – С. 190–193.
8. Трактат вечного мира и дружбы, заключенный между Империею Всероссийскою и Оттоманскою Портою в ставке Главнокомандующаго, Генерал-Фельдмаршала Графа Румянцова, при деревне Кучук-Кайнарджи на правом берегу реки Дунай, 10 июля 1774 г. // Полное собрание законов Российской империи. – Собрание 1. – Т. 19. – № 14164. – С. 957–967.

Оксана КРАСНЮК

ПОЧАТКИ ОСМАНСЬКОЇ ФОРТИФІКАЦІЇ В ПІВНІЧНОМУ ПРИЧОРНОМОР'І

(магістрантка факультету історії та права)

Науковий керівник – кандидат історичних наук, доцент Мельничук К. С.

У статті розглянуто початок османської фортифікації на українських землях та розвиток, будівництво, перебудова вже існуючих фортець.

Актуальність теми зумовлена інтересом до вивчення виникнення і розбудови міст-фортець у Північному Причорномор'ї.

Мета статті полягає в тому, щоб з'ясувати початки османського проникнення на українські землі та його вплив на розбудову фортифікацій у Північному Причорномор'ї.

Територія Північного Причорномор'я в період із кінця XV по XVIII ст. перебувала у складі Османської імперії. Важливими опорними пунктами якої на берегах Чорного моря, в тому числі на території України,

були фортеці. Більшість цих населених пунктів і укріплень були засновані ще до приходу османів, а за їхнього панування отримали подальший розвиток.

У результаті монгольської навали більша частина південно-руських земель опинилося у залежності від Золотої Орди. У 70-х роках XIII ст. у Північному Причорномор'ї – від Дунаю до Дону – сформувався окремий Ногайський улус. На початку 60-х рр. XIV ст. межиріччя Дніпра і Нижнього Дунаю займали Кримська, Перекопська і Джамболунська орди. Поволі осідаючи у степовій частині Криму, чорноморські орди дедалі більше усамостійнювалися від Золотої Орди. Врешті-решт нащадок Чингізхана, Хаджі-Гірей, спираючись на прихильників ідеї створення незалежної держави у 1428–1430 рр. утворив Кримське ханство.

Проникнення османів на українські землі почалося з 1475 р. коли Мехеммет II прилучив до своїх володінь Кримське ханство захопивши Кафу (Феодосію) та інші генуезькі факторії. Османи забезпечуючи собі владу над васальним Кримським ханством у Теодосії (Кафі) поставили для найвищого політичного догляду османського беглер-бега (генерал-губернатора) з османською залогою. Такими самими османськими залогоми пообсаджувано було фортеці на північночорноморських берегах (Керч, Озів, Очаків, Бендери тощо) [1, 117].

У 1484 р. Баєзід II здійснив похід на Молдавію здобувши Аккерман (Білгород-Дністровський) і Кілію [2, 40].

В результаті військових кампаній Османської імперії відбувалося поступове запровадження османської адміністрації.

Фортеці, що знаходилися на цій території, укріплювалися і перетворювалися в центри османського панування і забезпечували захист від нападів. У фортецях розміщувалися великі військові гарнізони на чолі з пашами, що управляли і навколишніми землями. Території, які управлялися турецькою адміністрацією, отримали назву райї, від слова райя – скот, бидло, що означало підлегле християнське населення в окупованих Османською імперією країнах [3, 44–45].

Першими були створені в 1484 р., відразу після завоювання, райї в Килії і Аккермані. Потім у 1590 р. в Сміле (Ізмаїл), у 1622 р. в Рені.

Території, входивші в склад рай були різні. Населення в фортецях-містах було багатонаціональним. Розділялось воно за релігійною ознакою, складаючи мусульманські, православні, вірмено-григоріанські, іудейські общини. В них входили переважно турки, татари, греки, молдовани, валахи, вірмени, євреї, цигани та інші.

На території рай встановлювалися порядки пашалика. Вся державна влада зосереджувалася в руках турецької адміністрації. Земля являлася власністю османської держави [3, с.45].

Для османів контроль над Аккерманом, Кілією та Кафою становило як економічну так і політичну необхідність. Ці три великі порти обслуговували торгівлю північних країн із Середземномор'ям [2, 141].

Аккерман та Кілія були воротами для південно-північної торгівлі. В Кілії сходилися шляхи із портів на Нижньому Дунаї.

Кілійська земля, Аккерманська земля з паланкою Яник-Хисар і вакфними володіннями в нижній течії р. Сарата с невеликою фортецею Татар Бунар, Ізмаїльська земля, до якої з 1641 р. була приписана пристань Томарова (Рені) і фортеця Бендер з округою ввійшли у склад бейлербеїліка Румелія. Інша частина земель належала Кримському ханату [4, 129].

Наприкінці XVI ст. Із санджаків північно-західного Причорномор'я було створено Бейлербеїлік Озю (Очаків) як оплот проти козаків. Він об'єднав Східний Ногай, Єдісан і Буджак [2, 116].

Османський період існування Аккермана був визначений першими указами після завоювання Баязидом II. Майже зруйнована під час штурма фортеця була відновлена османами і значно укріплена.

Татари називали фортецю словом керман, тому їй дали назву Аккерман, що значить «біла фортеця». Фортеця була споруджена із черепашника на стрімкій скелі на березі Дністра.

Структурними одиницями Аккермана була фортеця і посад, в якому загалом проживало татарське населення. Зовнішній вигляд міста змінився переважно завдяки мусульманським храмам. Як офіційно османське місто, він часто служив місцем перебування кримських ханів і їх військ [4, 133].

Детальний опис фортеці дає Евлія Челебі, за його описом по колу довжина фортеці сягала в 3600 кроків, з внутрішнього боку стін, а довжина зовнішньої стіни – 5600 кроків, оскільки фортеця має ще три ряди зовнішніх стін. Вздовж берега ріки Дністер стіни були низькі, але мали великі потужні укріплення. Протилежний бік фортеці повернутий до суходолу, являв собою укріплення, що складалося з трьох рядів міцних валів [5, 10].

Брам у фортеці налічувалося троє, дві з них – невеликі ворота, що виходили на ріку Дністер, а одна – міцна залізна брама в три ряди, повернута на схід, до посаду. По краях цих великих брам стояли гармати, кожна розміром в сорок п'ядів (близько 7,1 м).

На трьох рядах стін фортеці знаходилися в різний спосіб збудовані вежі, оздоблені різноманітним розписом та кладкою, різбленням та облицюванням. Всього сто веж. В плані фортеця чотирикутної форми.

В ній проходили шість рядів розподільвальних стін. Дві сторони фортеці, які повернуті до Дністра, розташовані у підніжжя невисокої кручі. Дві інші її сторони – високі гладкі стіни на стрімкій скелі. Крута обривиста кремнієва скеля творить основу цих сторін. Рів перед збудованими на скелі трьома рядами стін мав глибину п'ятдесят аршин (35,56 м).

Стіна фортеці, що йшла по краю цього глибокого рову, являла собою могутню перешкоду завтовшки в сорок кроків – це рівна стіна із черепашника. Перед великою брамою знаходився висячий дерев'яний міст.

Кожної ночі сторожа за допомогою коловороту піднімала міст, приставляючи його до залізних воріт, і тоді не можна було ні увійти, ні вийти із фортеці.

В посаді фортеці знаходилося тридцять кварталів. Всі будинки в ньому були дерев'яні, з верхніми поверхами, вкритими тесом, оточені виноградниками та садами [5, 11–13].

Серед інших населених пунктів Аккерманської землі важливе значення мала паланка Яник–Хисар – укріплення на високому березі Дністра. За султана Баязида II тут була збудована невелика, але міцна фортеця, у 1583 р. вона була захоплена і зруйнована козаками, а у 1616 р. за фірманом султана Ахмедхана була відбудована з каменю.

Вежа мала кругу форму, з загостреним дерев'яним верхом, що стояла біля переправи через Дністер, в Аккерманських володіннях.

Із зовнішнього боку знаходилися укріплення, обнесені суцільною дерев'яною засікою в один ряд. Всі, хто їхав з Аккерману до Очакова і в Крим, переправлялися через Дністер біля цієї фортеці Яник. І оскільки вона неминуче була місцем переправи, то в ній знаходилися комендант і двісті озброєних воїнів. Був також арсенал і двадцять невеликих гармат [5, 16].

В Аккерман, що знаходився недалеко від українських земель, козаки навідувались не рідко, перші відомості про походи українських козаків відносяться до 1516 р.

На кордоні Аккерманської і Кілійської землі знаходилась невелика фортеця Татар–Бунар.

Кілійська земля сформувалась навколо лівобережної фортеці Кілі Нова на Дунаї. Османський період являвся найбільш тривалим в історії краю і міста, він тривав більше трьох століть. Після завоювання фортеці християнам дозволялося за бажанням покинути місто, а згодом було дозволено повернутися. В 1495 р. почалися роботи з відновлення старої фортеці, відновлений об'єкт став місцем митного контролю і базою військових кораблів [4, 154].

Фортеця, розташовувалася в гирлі Дунаю, де він впадає в Чорне море, мала форму кола, з трьома рядами мурів і знаходилася на низькому рівному місці. З одного боку зовнішні укріплення були зовсім відсутні. Довжина по колу складала 3000 кроків. Сторона, яка виходила на сушу, являла собою три ряди стін, але рову не мала. Укріплень всього 170.

Зовнішня фортеця мала четверо воріт. Одні з них – західні, двохрядні, залізні, відкривалися в посад. З обох боків їх стояли міцні вежі для стрільби з рушниць та дві великі гармати. Троє воріт потайні і виходили в різних місцях на берег Дунаю. Їх називали водяні ворота. Від цих воріт всередині фортеці проходили рови, зверху накриті дошками.

Зсередини вся фортеця була поділена вулицями на 150 ділянок. У фортеці знаходиться 700 будинків без дворів, садів та виноградників.

На схід від Великої фортеці, там, де Дунай повертає в своїм руслі, поруч із зовнішньою фортецею знаходилася квадратна, невелика, майстерно збудована фортеця – цитадель. Вона мала довжину по колу 500 кроків. Маленька залізна брама відчинялася безпосередньо до Великої фортеці.

На захід від Великої фортеці, на рівнині, був розташований великий посад в формі п'ятикутника. В одинадцяти кварталах посаду знаходилися 2000 критих дракною двоповерхових та одноповерхових будинків з критими дворами [5, 63–65].

В XVI – XVII ст. фортеця зберігала військово значення і вважалася великою.

Структура Ізмаїльської землі склалася не пізніше XVI – поч. XVII ст. У часи правління султана Мурада III (1574–1595 рр.) нове османське село було перетворено в невелике містечко шляхом укріплення. До кінця XVI ст. в ізмаїльській гавані розвантажувались кораблі з товарами. Ізмаїл кінця XVI – першої третини XVII ст. – велике поселення, адміністративний центр з мечетю, караван–сараєм, с портом і незначними фортифікаційними спорудами, без регулярного військового гарнізона [4, 170–171].

На протязі другої половини XVI – поч. XVII ст. формувалась Буджацько–татарська земля. Між низов'ям Дунаю і Дністра місцями наближалася до міст Ізмаїла, Кілії і Аккерману, і до земель фортеці Бендер.

Населення Буджацької землі, до масового поселення в межиріччі Дунаю і Дністра ногайців, складали напівкочові татарські племена, які не представляли собою єдиного соціально–політичного організму. На протязі двох перших століть османського панування землі між Дунаєм і Дністром зазнали змін. Пусті землі заселялися переселенцями з Османської імперії і з східних територій, зв'язаних з Кримським ханатом [4, 187].

Соціально–економічний і етнокультурний фактори, впливаючи на кількісні і якісні характеристики мережі розселення краю, динаміку процесу, привели до створення області Бессарабія

Наприкінці XV ст. більша частина сучасної Херсонщини опинилася під владою Кримського ханства. Закріплюючи за собою ці землі, татари почали зводити на Дніпрі невеликі, але міцні фортеці.

У 1538 р. Сулейман поширив свою владу від гирла Дунаю до Бугу з фортом Канкермен в гирлі Дніпра. На нижньому Дніпрі стояли Канкерман – головний опорний пункт провінції, Кизикермен (Берислав), Ісламкермен (Каховка), Мубеуреккермен, фортеця на острові Березань. На Кінбурнській косі стояла фортеця Кінбурн.

В цьому ж році під час переходу Буго–Дністровського межиріччя від Кримського ханства у володіння Оттоманської Порти турецька влада встановилася над Кочубеєм (Одеса). Цей населений пункт згадується як середня фортеця з портом, в якому міститься пристань і маяк. Основною вживаною назвою в османський період для означення цієї фортеці використовується – «Ходжабей».

Щоб протистояти небезпеці з боку козаків в 20-х роках XVII ст., османи вирішили укріпити свої оборонні лінії в Північному Причорномор'ї.

Після того, як у 1623 р. на престол став Мурад IV, дніпровські козаки на трьохстах чайках зробили напад, у відповідь на це вищеназваний султан наказав збудувати біля входу в Босфор фортецю Кавак, а напроти неї – фортецю Юрус. Того ж року він наказав збудувати фортеці Очаків, Тульчу та Кара-харман. Тільки тоді на узбережжя Чорного моря прийшов мир, спокій та безпека [5, 32].

Очаків став важливим опорним пунктом усіх турецьких володінь від Дніпра і Південного Бугу до Дністра. Він був центром ейалету грибунчужного візіря, фортеця була резиденцією самостійного санджакбея.

Укріплення склалися із трьох окремих, зв'язаних між собою фортець. Найдавнішою була стара цитадель, збудована ще Маджаром Алі-пашою. Це була чотирикутна фортеця, досить міцна, розташована на земляному бугрі. Фортеця мала погірби, глибокий рів, міцні оборонні стіни в два ряди, завтовшки в двадцять кроків, з п'ятнадцятьма вежами, покритими тесом. Через рів перекинутий дерев'яний міст. Кожного вечора сторожа піднімала міст за допомогою блоків. Товста двоскладова брама із заліза була повернута до киблі, в бік фортеці Кінбурн на протилежному березі Чорного моря. За ровом з усіх веж, були висунуті гармати. Крім великої брами із заліза була ще одна мала брама, що складалася з одного шару.

В цій фортеці нараховувалася двісті будинків, зверху донизу обмазаних глиною. Із східного боку цієї фортеці знаходився пагорб, із західної – степ.

Квартали верхньої цитаделі спускалися від центру, з півночі вниз, до середнього укріплення, через невелику залізну браму. Це укріплення раніше було дерев'яним, обнесеним огорожено із кілків. В 1036 (1626 – 27) році фортецю було обкладено каменем і приєднано до старої цитаделі. Це укріплення складалося з десяти веж. У неї були дві залізні брами, одна відчинялася у бік киблі, інша – на північ.

Всередині фортеці знаходиться до сотні будинків, вкритих землею, малих та великих, з малюсінкими дворами без садів та виноградників.

Зі східного її боку, всередині кварталу, були ворота, що відкривалися до фортеці Хасан-паша. Фортеця Хасан-паша з'єднувалася з фортецею Піяле-паша. Між ними знаходилася розподільча фортечна стіна в один ряд. Цитадель та середнє і нижнє укріплення утворювали колоподібну систему: між ними, з'єднуючи їх знаходилися масивні зубчаті стіни з вежами, оснащені гарматами, а для сполучення між ними були залізні ворота.

По краях фортеця Хасан-паша була укріплена потужними, міцними бастіонами, вежами, різними обмостками та карнизами, які під час битви забезпечували взаємну перехресну оборону за допомогою вигнутих засувних люків, для того, щоб із фортеці вниз жбурляти в ворога каміння [5, 30–32].

Для того щоб вийти в Чорне море козакам доводилося вести переговори про вільний перехід повз стоячу у гирла річки фортецю Очаків.

Фортеця Кінбурн була місцеперебуванням санджакбея в області Сілістрі. При цьому, згідно закону, паша Очакова повинен був знаходитися тут, а іноді – навпроти в Очакові.

Згідно фірману Мурада хана IV, до західної сторони Кінбурна було прибудовано міцне чотирикутне укріплення, розмістивши там сотню воїнів. Так була збудована кам'яна фортеця. По колу вона мала 100 кроків. Тут знаходилися досить міцні арсенальні вежі, прибудовані стіни складали західну межу фортеці, де була й залізна брама. Стара фортеця перетворилася у цитадель, в якій також знаходилася повернута на захід залізна брама. Ця фортеця не мала рову. Зате стіни її були високі, в сорок аршинів (28,4 м) [5, 35].

Отже, з перетворенням Османської держави в імперію, починається активне військове захоплення земель Північного Причорномор'я. З встановленням васальної залежності над Кримським Ханством починається проникнення османів на українські землі. З початком Османського панування у Північному Причорномор'ї розгортається різнобічна діяльність з будівництва, ремонту, перебудови фортець заснованих у перед османські часи з метою посилення обороноздатності, укріплення, розбудова міст-фортець у межах та поза межами фортифікацій.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Кримський А.Ю. Історія Туреччини. – Київ-Львів: Оліф, 1996. – 288 с.
2. Іналджик Г. Османська імперія. Класична доба 1300–1600 / Пер. з англ. О. Галенко. – К.: Критика, 1998. – 286 с.
3. Бачинский А. Д., Добролюбовский А. О., Новицкий Е. Ю. Книга для чтения по истории Одесщины – Вып. 1. С древнейших времен до начала XIX века. – Котовск., 1992. – 78 с.
4. Паламарчук С. В. Забытая земля: историческая область Бессарабия. Одесса.: Астропринт, 2008. – 288 с.
5. Челебі Евлия. Книга подорожі. Північне Причорномор'я. – Одеса: Гермес, 1997. – 84 с.
6. Суворов А.В. Документы / под ред. Г.П. Мещерякова. – Т. 2. – М.: Воениздат, 1951. – 681 с.
7. Смирнов В.Д. Сборник некоторых важных известий и официальных документов касательно Турции, России и Крым. – С.–Петербург, 1881. – 361 с.
8. Дружинина Е.И. Северное Причерноморье в 1775–1800 гг. / Е.И. Дружинина. – М.: Наука, 1959. – 264 с.
9. Mustafa, I. Ş. I. K. "XVI. YÜZYILDA BİR OSMANLI KALESİ; ÇANKERMAN (ÖZÜ)." Karadeniz İncelemeleri Dergisi 5.5 (2008) [Електронний ресурс] : [Веб сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/106359>

Інна МОСКАЛЕНКО

КОЛОНІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЗАДНІПРОВ'І У 1713 – 1752 РР.

(магістрантка факультету історії та права)

Науковий керівник – кандидат історичних наук, доцент Чорний О. В.

В офіційному діловодстві Гетьманщини першої половини XVIII століття територія “на правому березі Дніпра вздовж польського кордону з відступом до 20-ти верст на південь, починаючи від гирла Кагарлика на Синюсі прямою лінією до верхів'я Тури (Грузької), потім до гирла Кам'янки на Інгульці, до верхів'їв Березівки та Переволочанського Омельника і далі вниз до впадіння останнього в Дніпро” іменувалася Задніпрськими місцями Миргородського полку. Назва “Задніпрські місця” або “Задніпров'я” обумовлена тим, що ця територія адміністративно належала до правобережної частини Гетьманщини і по відношенню до її основної – лівобережної території, знаходилася за Дніпром.

Колонізація Задніпров'я у першій половині XVIII століття є маловивченою проблемою в сучасній історичній науці, а тому є актуальною для її глибокого історичного пізнання. Можемо припустити, що окреслена проблема не набула актуального звучання в зв'язку зі слабким вивченням джерел щодо теми, що зберігаються у вітчизняних архівах. Також наукове дослідження колонізаційних процесів у Задніпров'ї тривалий час гальмувалося ставленням до цієї проблеми, яке сформувалося ще з часів перших дослідників цієї проблеми Н. Полонської-Василенко [10] та С. Шамрая [14]. В радянський час проблемою заселення Задніпрських місць займався лише В. Кабузан [4]. Нині історією колонізаційних процесів серйозно займається А. Пивовар [9], який здійснює пошук (у вітчизняних та зарубіжних архівосховищах) та публікацію джерел з обраної нами проблеми. Основою для підготовки пропонованої розвідки стали документи, опубліковані А. Пивоваром [9], подорожні записки А. Гільденштедта [2], а також наукова спадщина з історії заселення Центральної України Н. Н. Полонської-Василенко [10], С. Шамрая [14], М. Тищенка [12], В. Кабузана [4] та О. Гуржія [3].

Початок XVIII століття знаменувався швидкими темпами в освоєнні Задніпрських місць вихідцями з Миргородського й Полтавського полків Гетьманщини та Правобережної України, що перебувала під владою Речі Посполитої. В означений період колонізація проходила стихійно і часто не контролювалася владою ані Гетьманщини, ані польської корони. Така ситуація склалася в зв'язку з відсутністю чітко визначеного кордону між російською державою та Польщею, який за Вічним миром 1686 року встановився формально. Освоєння земель вздовж умовного кордону виглядало наступним чином. Користуючись тим, що колишніх власників земель, котрі мали земельні володіння в Задніпров'ї у другій половині XVII століття не було, на початку XVIII століття землі почали захоплювати й заселяти козаки Миргородського полку з прикордонних Городищенської, Власівської, Кременчуцької та Потоцької сотень. Колонізаторів-переселенців у Задніпров'ї приваблювало те, що там були ліси, яких так бракувало їм у рідних краях. Спочатку вони приїздили по дрова та лісовий матеріал, а потім починали потроху осідати на нових місцях. Вільні землі освоювалися звичайним способом займанщини, а згодом переселенці в юридичний спосіб оформлювали купці документи на ті чи інші землі. У подібний спосіб діяли і вихідці правобережних польських володінь, але їм складніше було оформити купчі документи. Але, не дивлячись на це, й гетьманці, й вихідці з так званої Польської України тихо-мирно вживалися у малозаселених краях.

Розстановка сил у Задніпров'ї змінилася після невдалого для Росії Прутського походу 1711 року та укладення ганебного Андріанопольського договору 1713 року, за яким Романови, а з ними й адміністрація Гетьманщини втратили вплив на Задніпров'я. Проте, стихійна колонізація цього регіону продовжувалася як зі сторони Миргородського й Полтавського полків, так і зі сторони Речі Посполитої [4, 76].

1732 року Росія знову заявила свої претензії на Задніпров'я. За розпорядженням Київського генерал-губернатора Й.-Б. фон Вейсбаха було проведено обмір російсько-польського кордону, в тому числі й в Задніпров'ї [14, 211]. Спеціально сформована комісія склала карту задніпрських територій та їхній опис [3, с. 70], проте адміністративно до складу імперії вони були включені лише після підписання Белградського мирного договору 1739 року.

На початку 40-х років XVIII століття Задніпрські місця офіційно були включені до складу Миргородського полку. У Задніпров'ї розпочався процес облаштування лінії прикордонних укріплень (форпостів) від Дніпра до Синюхи, тобто в межах формально визначеного російсько-польського кордону [1, 213 – 214]. Напередодні утворення Нової Сербії вздовж кордону від Дніпра до Синюхи було збудовано три дистанції форпостів – Крилівську [9, с. 282], Цибулівську та Петроострівську. Створені у 1740-х – на початку 1750-х років у Задніпрських місцях форпости наступні 25 років були важливим атрибутом життя краю, враховуючи відсутність міждержавної угоди про чітке розмежування кордону між Російською імперією та Річчю Посполитою [2, 16].

По закінченню російсько-турецької війни 1734 – 1739 років розпочинається швидке заселення Задніпрських місць колонізаторами з Миргородського та Полтавського полків Гетьманщини. На рубежі 30 – 40-х років XVIII століття особливо активно колонізувалися малообжиті простори вздовж Дніпра на його правому березі козаками Орельської, Переволочанської та Келебердянської сотень Полтавського полку, а також вихідцями з Потоцької, Кременчуцької та Власівської сотень Миргородського полку [9, 116].

На початку 40-х років XVIII століття колонізаційні процеси в Задніпров'ї стали ще інтенсивнішими. На правобережжі починають з'являтися нові укріплення поселення. Просування миргородців на захід обумовлювало питання про утворення нових сотень на вже освоєних просторах. У 1743 році в Задніпрських

місцях було відновлено Крилівську сотню, яка існувала раніше у 1734 – 1735 роках, а в 1748 році були утворені Цибулівська на Архангелогородська сотні [9, 3]. Центрами сотень стали сотенні містечка Крилів (відновлене у 1741 році) [4, 78], Цибулів та Архангелогород (Архангельськ), засновані відповідно у 1741 та 1742 роках [4, 78, 79]. На момент утворення згаданих вище сотень і в Крилові, і в Цибулевому, і в Архангелогороді вже діяли земляні укріплення, влаштовані за проектами інженера підполковника Данила Дебоскета [7, 260 – 266].

Миргородському полковникові В. П. Капністу вдалося значно збільшити кількість поселень на території задніпрських сотень Миргородського полку. На 1745 рік у Задніпрських місцях Миргородського полку вже було 2 міста (Архангелогород і Крилів), 13 сіл, 29 “деревень” і 133 хутори. Всі населені пункти нараховували 1 596 козацьких та 1 624 селянських дворів. У них проживало 9 700 осіб чоловічої статі. На думку дослідників значна заслуга в досягненні таких результатів належить саме В. П. Капністу, який діяв через осадчих. Осадчими у XVIII столітті називали людей, які займалися вербуванням та виведенням селян з Гетьманщини або територій підконтрольних Речі Посполитій з метою поселення їх на землях, що підлягали освоєнню. З історією заселення Крилівської, Цибулівської та Архангелогородської сотень тісно пов’язані імена Семена Сича, Давида Звенигородського, Йосипа Чечеля, Леонтія Сагайдачного, які активно займалися осадництвом (заселенням) нових поселень [6].

Таким чином, можна констатувати, що протягом 40-х років XVIII ст. північна частина запорозьких “вольностей” вийшла за сфери їхнього впливу і в значній мірі була втрачена для Запоріжжя. Тут панували полковники Миргородського і Полтавського полку, а через них – гетьман. У Задніпров’ї містилися підконтрольні їм слободи з місцевою старшиною – сотниками, осавулами, отаманами; там же закладалися підвалини поміщицького землеволодіння, з’являлися форпости, редути й фортеці з військовими відділами, підлеглими київському генерал-губернаторові, як єдиному військовому командувачу на півдні України.

У зв’язку з цим, земельне питання у Задніпров’ї загострювалося, оскільки запорожці після повернення з-під татарської “протекції”, почали демонструвати значно більший інтерес до своїх земель й також почали заселяти слободи [2]. Але в тій частині Задніпров’я, яке адміністративно підпорядковувалася Миргородському полку, уже з’являються великі господарства старшини з широким застосуванням праці наймитів та посполитих. З-під контролю запорозького війська виходили північні частини “вольностей”, найвигідніші для сільського господарства, як своїм географічним розташуванням, так і тому, що тут було спокійніше життя, подальше від татарських наїздів. У цих новозаселених козацьких та старшинських слободах збиралися люди з усіх кінців України – і гетьманської, і польської, котрі шукали можливості розпочати нове життя.

У той же час північна частина запорозьких “вольностей”, територія на південь від Тясмина, швидко заселялась і багатіла. Ряд поселень у 40-х роках XVIII століття стають значними господарськими і торговельними центрами. Для прикладу, у Домоткань на ярмарком “на Михайла” приганяли худобу на продаж, туди ж з’їздилися купці із Запоріжжя, Києва, Крилова та Архангелогорода.

За офіційними даними у середині XVIII століття на території Задніпров’я вже було 2 містечка та 13 сіл, що означає наявність у них були наявні церковні споруди. Наявність церкви в населеному пункті вказувала на його статус села або міста. З писемних джерел відомо, що впродовж 30-х – 40-х років XVIII століття церкви були збудовані в Андрусівці, Калантаєвому, Войтовому, Крукові, Ухівці, Плахтіївці, Власівні, Стецівці, Цибулевому, Глинську, Архангельську (Архангелогороді), Вершино-Кам’янці, Петроострові, Федорках, Дмитрівці, Таборищі, Кам’янці, Нестерівці, Деревці та дві в Крилові [4, 78 – 79]. Священниками у них служили вихідці з Полтавщини.

Підсумовуючи викладене вище, маємо констатувати, що колонізація Задніпров’я у першій половині XVIII століття спочатку мала стихійний характер, а по закінченню російсько-турецької війни 1734 – 1739 рр. була взята під контроль гетьманської адміністрації. Проведене дослідження свідчить, що і в стихійній, і в урядовій колонізації окресленого регіону в першій половині XVIII століття активну участь брало українське населення з Миргородського та Полтавського полків Гетьманщини.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст. Збірник документів / Упоряд. І Л. Бутич, М. І. Бутич, О. А. Купчинський, Л. А. Проценко, В. Д. Чунгулова. – К., 1970. – 660 с.
2. Гільденштедт Й.-А. Подорож Єлисаветградською провінцією 1774 року / Упорядник Пивовар А. В. – К.: Академперіодика, 2005. – 50 с.
3. Гуржій О. І. Українська козацька держава в другій половині XVII – XVIII ст.: кордони, населення, право / О. І. Гуржій. – К., 1996. – 224 с.
4. Кабузан В. М. Заселение Новороссии в XVIII – первой половине XIX веков / В. М. Кабузан. – М.: Наука, 1976. – 308 с.
5. Карты, планы и чертежи к III части Материалов для истории инженерного искусства в России, сочинения Ф. Ласковского, военного инженер-генерал-лейтенанта. – СПб.: В типографии Императорской Академии наук, 1866. – 74 листа.
6. Кривошея В. В. Українська козацька старшина / В. В. Кривошея. – К.: Стилюс, 2005. – 260 с.
7. Материалы для истории инженерного искусства в России. Часть III. Опыт исследования инженерного искусства после императора Павла I до императрицы Екатерины II Ф. Ласковского, военного инженер-генерал-лейтенанта. – СПб.: В типографии Императорской Академии Наук, 1865. – 1014 с.
8. Материалы для оценки земель Херсонской губернии. Том II. Єлисаветградский уезд (статистико-экономическое описание уезда). – Херсон, 1886. – 547 с. + 85 с. прилож.
9. Пивовар А. В. Поселення Задніпрських місць до утворення Нової Сербії в документах середини XVIII століття / А. В. Пивовар. – К.: Академперіодика, 2003. – 336 с.
10. Полонська-Василенко Н. Заселення Південної України в першій пол. XVIII ст. – Мюнхен, 1960. – Ч. 1. – 221 с.
11. Тимофеев В. И. Города Северного Причерноморья во второй половине XVIII века / В. И. Тимофеев. – К.: Наукова думка, 1984. – 220 с.

12. Тищенко М. Форпости, митниці та карантини на західному пограниччю, в зв'язку з зовнішньою торгівлею України в XVIII віці // Історико-географічний збірник. – Т. 4. – 1931. – С. 37–107.

13. Чорний О. В. Система земляних укріплень в Західнопрських місцях Миргородського полку до утворення Нової Сербії / Археологія & Фортифікація України. Збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції / [редкол.: О. О. Заремба (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О. А., 2016. – С. 260 – 266.

14. Шамрай С. До історії залюднення Степової України у XVIII ст. (Крилівщина та Лизаветчина) / С. Шамрай // Записки історично-філологічного відділу ВУАН. – Кн. XXIV. – К., 1929. – С. 207 – 302.

Євгеній ПЛОТНИКОВ

ФОРТЕЦЯ СВЯТОЇ ЄЛИСАВЕТИ ЯК ОДНА ІЗ ПРОВІДНИХ ТЕМ ВИВЧЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ МИНУВШИНИ КІРОВОГРАДЩИНИ НА СТОРІНКАХ СУЧАСНОЇ ПРЕСИ РЕГІОНУ

(магістрант факультету історії та права)

Науковий керівник – кандидат історичних наук, доцент Проскурова С. В.

У статті визначаються основні напрями пострадянських досліджень місцевих краєзнавців у кіровоградській пресі. Окреслюються потенційні перспективи майбутніх досліджень з урахуванням останніх новацій в світовій та українській історичній науці.

Преса Кіровоградщини є одним з вагомих інформативних джерел на теренах області. Чимало її публікацій висвітлює не лише суспільно-політичні та економічні проблеми регіону, а й його історію. Після розпаду СРСР історія зазнала декомунізації, плюралізації думок в історичних колах, що знайшло своє яскраве відображення на сторінках газет. Важливе місце серед цих історичних заміток краєзнавчого характеру займають проблеми, пов'язані з історією фортеці св. Єлисавети. Зважаючи на домінування постмодерністських тенденцій в світовій та українській історичній науці й посилення інтересу науковців до урбаністичної антропології, було б актуальним спробувати провести огляд основних ліній руху істориків-краєзнавців у газетах стосовно історії укріплення та окреслити можливі подальші шляхи наукових пошуків.

Метою статті є аналіз основних тенденцій розвитку досліджень з історії фортеці св. Єлисавети у пострадянських публікаціях преси Кіровоградщини.

Однією з новацій пострадянської епохи, яка безпосередньо вплинула на розвиток вирішення історичної проблеми фортифікаційної споруди, є повернення із забуття і поширення для широкого загалу, а не лише для професійних краєзнавців, робіт дорадянських істориків, які були призабуті у радянські часи. Періодичне видання, яке допомогло у цій справі, є історико-краєзнавчий додаток «Єлисавет» до газети Кіровоградської обласної ради та обласної державної адміністрації «Народне слово», що виходив протягом 1992–1993 рр. За ці два роки на його сторінках було опубліковано «Колонізацію Новоросійського краю і перші кроки на шляху його культури» Д. Багалія (1889 р.) та «Історичну та статистичну записку про військове місто Єлисаветград» (1848 р.) Г. Соколова [1], [2]. Крім того, видання містило статті, в яких робилися відкриття дорадянських робіт, які історикам, а загалу тим більше, були невідомими до того часу. Прикладом є стаття «Нова Сербія і Фортеця св. Єлисавети» [3]. У передмові до неї автор розповідає про знаходження у петербурзьких архівах нарису під назвою «Новая Сербия и крепость св. Елисаветы», який був надрукований в «Єлисаветградском вестнике» 21 квітня 1877 року, а також робить зауваження щодо неточності у ньому, не коментуючи весь зміст статті в цілому.

Однією з болючих тем, яка виникла у пострадянській пресі, стало питання точного заснування фортеці св. Єлисавети. Ця дискусія як розпочалася з 1990-х років, так і триває по сьогоднішній день, спалахуючи, то затухаючи знов. Так, наведемо лише як один з багатьох прикладів публікацію знакового краєзнавця, світлої пам'яті, С. Шевченка, що вийшла напередодні святкування 250-річчя Дня міста, «Гасмниці старої фортеці, або Бантиш-Каменський проти Скальковського». У ній вчений аргументовано висвітлює різноманітні версії щодо дати відліку фортеці. Основна увага звертається на таких авторів, як Д. Бантиш-Каменський, В. Кабузан, М. Дмитрієнко, О. Ясь, А. Скальковський, О. Павлюченко, Гавриїл, Пашутін. Вчений доводить, що єдиної думки з приводу точної дати заснування укріплення не було навіть серед них, і робить висновок, що варто було б провести пошук у московських, петербурзьких чи бодай київських і херсонських архівах документів, які б дозволили точніше наблизитися до відповіді, хто ж з дослідників правий [4, 2].

У пострадянських публікаціях гостро постає полеміка щодо призначення фортеці св. Єлисавети. Деякі дослідники показують негативне призначення укріплення, наприклад, у наступі на права козаків Запорозької Січі. Така інформація, наприклад, прозвучала у дослідженні І. Сосни «Останній кошовий» (2006 р.). У ній вказувалося про причетність фортеці св. Єлисавети до руйнування Січі [5, 9].

Про негативне призначення укріплення писав також С. Шевченко. У статті «Фортеця, яка не захистила наш край» історик аналізує події російсько-турецької війни, які відбувалися навколо фортеці св. Єлисавети. Спираючись на записи барона Тотта, він показує, які жахи вчинило татарське військо своїм набігом, пограбувавши, захопивши частину місцевого населення тощо. Натомість укріплення у даній ситуації не спромоглося захистити край. У зв'язку із чим він погоджується зі своїм колегою Ф. Шепелем, що твердження про неї як цитаделі для боротьби з татарськими набігами є надуманим, неаргументованим [6, 11].

Також була піднята й тема місцевими істориками щодо культурних здобутків, які були привнесені в роки існування фортифікаційної споруди. Ю. Матівос у статті «На українському ґрунті» (2004 р.) критикував авторів публікацій, які прагнули прямо або ж опосередковано нав'язати громадськості думку,

ніби культурні традиції у місті закладали представники Росії. Тому у своєму невеликому дослідженні він спробував показати українських культурних діячів, що відзначилися своїм внеском в історію міста, зокрема й укріплення. Серед таких, наприклад, він вказує на київського іконописця і гравера Алімпія Галика. За словами краєзнавця, він був запрошений розписати церкву у фортеці у 1755 р. Там він створив кілька ікон, зокрема первоапостольних Петра і Павла [7, 3].

Хвилювало час від часу краєзнавців й питання, на честь кого названа фортеця. Особливо ця проблема гостро піднімалася під час дискусій з приводу перейменування міста. Противники повернення історичної назви вказували, що фортеця була насправді названа не на честь святої, а російської імператриці Єлисавети. Вони вважали за необхідне не допустити, таким чином, реанімування «імперських амбіцій». Прихильники ж намагалися спростувати їх аргументи і залишалися на позиції, що фортеця названа дійсно на честь святої Єлисавети і ніякого проімперського підтексту не несе у собі.

У даному випадку своєрідну роль захисника від нападів на назву укріплення зіграли діячі православної церкви. Вони обстоювали сакральне значення назви фортеці. У 2000 р. єпископ Пантелеймон писав, що «церква підтримує Єлисаветград, оскільки, на їх погляд, фортеця, навколо якої виросло наше місто, засноване указом імператриці Єлисавети, істотно названа не на честь цариці, а на честь праведної Єлисавети, яка була матір'ю великого пророка Іоанна Хрестителя, провідника покаєння» [8, 1].

Крім робіт, які надавали негативного характеру діяльності фортеці, у роки незалежності вийшли й такі, які взагалі ставили під сумнів, що місто вело своє походження від укріплення. Автори цих статей висловлювали ряд версій про існування до побудови фортеці поселення. Одним із їх аргументів була версія про існування слободи Новокозаччин, від якого й слід виводити історію міста. Як підтвердження того, що це поселення існувало, посилення йде на слова С. Давидовича у науково-популярному виданні «Живописна Россия» (1898 р.).

З цією позицією категоричний протест висловив старший науковий співробітник Кіровоградського обласного краєзнавчого музею К. Шляховий, який був надрукований у журналі «Порог» у статті «С именем Елисаветы» (2004 р.). «Слободы Новокозаччин, – пише науковець, – ніколи не існувало». К. Шляховий вважає, що С. Давидович дещо неправий, а також що, його слова були неправильно інтерпретовані. За його словами, автор говорить не про окрему слободу, а про військове поселення, тобто про великий регіон, як це словосполучення у ті часи сприймалося. Також краєзнавець припускає, що «то, что в издании эта поселенческая территория называется послением Ново-Казачьином, а не Новокозачим, возможно, и не вина С. Давыдовича, а обыкновенная ошибка типографского наборщика и редактора, которые неверно разобрали его рукопись» [9, 7-9].

Не зважаю на статті з критичними зауваженнями на адресу укріплення, є водночас чимало істориків, що визнають внесок і значення фортеці у появу майбутнього міста, називаючи укріплення прямим попередником Єлисаветграда [15, 9], [16, 4].

Звертали увагу краєзнавці в окремих публікаціях й на релігійний аспект історії фортеці. Згадуваний К. Шляховий у статті «Перша церква міста Єлисаветграда» (2002 р.) простежив історію заснування першої церкви, яка існувала при укріпленні. Зі слів вченого, «церква в ім'я Святої Живоначальної Трійці була побудована посередині площі фортеці св. Єлисавети у 1755 р. за указом Правительствующого Сенату державним коштом з рахунку Нової Сербії». У роботі вказується, що вона з самого початку своєї діяльності стала кафедральною, тобто головною у місті. К. Шляховий описує її дерев'яною, одноярусною, яка має вигляд невеликого прямокутного будинку з двома маленькими банями на даху. У зв'язку із цим пропонувалося побудувати кам'яну, але здійснити цей задум, як випливає з дослідження, так й не вдалося. Проіснувала перша церква до 1813 р., коли була закрита за цілковитою руйнацією. Як визначну прикмету цього храму, історик наводить інформацію про поховання біля церкви вихователя імператора Павла I – С. А. Поршина. Дослідник також вказує імена настоятелів Свято-Троїцької церкви [10, 4].

Також згаданий нами вже єпископ Пантелеймон в іншій статті «Місто і церква» (2004 р.) теж акцентує увагу на побудові Троїцької церкви при фортеці, характеризує адміністративно-територіальні зміни, які відбувалися в територіальних одиницях православної церкви і безпосередньо торкалися у цьому відношенні укріплення [11, 3].

Цікавість можуть викликати й інші публікації, в яких розглядаються й інші аспекти з історії фортифікаційної споруди. Зокрема, Ю. Матівос присвятив одну із своїх статей про історію гармат, що стоять на гранітних п'єдесталах біля залишків фортеці св. Єлисавети. Цитуючи О. Пашутніа, укладача «Історичного нариса м. Єлисаветграда», дослідник стверджує, що снаряди залишилися від морської артилерії і були завезені з фортеці Переволочної. Далі він коротко історичну довідку по населеному пункту Переволочний. За його словами, даного пункту вже не існує на сучасній мапі України, оскільки він був у свій час затоплений Дніпродзержинським водосховищем. Але він має довгу і важливу історію, адже слугував у свій час митницею для козаків, а також ним скористався гетьман І. Мазепа з шведським королем при відступі після поразки у 1709 р. Саме у зв'язку з вказаною подією Переволочну фортецю було знесено російськими військами з лиця землі, але поступово вона відродилася. Для страху, як зазначає Ю. Матівос, і щоб більше воно нагадувало російську фортецю, туди були завезені корабельні гармати. Так, з його слів, випливає, що ті гармати простояли у Переволочній фортеці, доки межі Російської імперії не розширилися на південь. Тоді потреба у грізному виді озброєння вказаного укріплення відпала. «Дві гармати, – пише краєзнавець-аматор, – у 1754 р. були передані фортеці св. Єлисавети» [12, 2].

Чимале значення відіграють ще й роботи, які піднімають проблему музеєфікації фортеці, перетворенню її на об'єкт туризму. Невпинно впродовж років незалежності продовжують виходити матеріали в газетах, в

яких звертається увага громадськості на проблему руйнування історичного об'єкта і необхідність збереження пам'ятки історії та культури. Ці публікації містять історико-культурну інформацію [13, 1].

У роки незалежності на сторінках кіровоградських газет було піднято не менш важливу проблему в обласній пресі, якою у свій час спробував зайнятися ще у XIX ст. В. Ястребов, – це архів при фортеці св. Єлисавети. Приведемо для прикладу статтю Л. Назарової «Козацький архів у Єлисаветграді». У ній дослідниця на основі опрацьованих джерел висуває твердження, що архів Запорозької Січі був вивезений до фортеці св. Єлисавети і зберігався там 100 років, доки не був за рішенням місцевої влади перевезений до Київського університету у 1876 р. [14, 9]

Слід зауважити, що ще залишається чимало тем, які потребують висвітлення, які залишилися поза увагою краєзнавців. З огляду на випуск Інститутом історії України збірок наукових статей «Місто історія, культура, суспільство. Е-журнал урбаністичних студій» (2016 р.) та «ІСТОРІЯ, ПАМ'ЯТЬ, ПОЛІТИКА» (2016 р.), на шпальтах яких піднімається проблеми історичної пам'яті міст, робляться спроби та заклики до популяризації історії міст, зокрема, О. Браточкіним у статті «Політика пам'яті в пространстві Мінска: между забвением и идеей «множественности памятней», доцільно було поглянути під цим кутом зору на фортецю св. Єлисавети у контексті історичної пам'яті Кропивницького [17],[18].

Таким чином, дослідження з історії фортеці св. Єлисавети наповнені спектром різноманітних проблем, які важко охопити в межах даної роботи. Оцінка значення фортеці є доволі суперечливою і не вирізняється однотайністю на сьогоднішній день. Преса Кіровоградщини стала тим «майданчиком» для дискусій, де дослідники можуть піднімати гострі питання для аудиторії. При цьому залишилося ще багато питань, які потребують свого вирішення у майбутньому, а також теми, поява яких має дозволити поглянути на фортецю об'єктивно, науково і зважено.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Багалій Д. Яколонізація Новоросійського краю і перші кроки його на шляху культури // Єлисавет (Кіровоград). – 1992. – № 2, 3, 5, 7, 10, 11, 12.
2. Соколов Г. І. Історична та статистична записка про військове місто Єлисаветград // Єлисавет (Кіровоград). – 1993. – № 1. – С. 2-3; – № 2. – С. 2; – № 3. – С. 2
3. Нова Сербія і фортеця св. Єлисавети // Єлисавет. – 1992. – 14 жовтня. – С. 3
4. Таємниці старої фортеці, або Бантиш-Каменський проти Скальковського / С. Шевченко // Народне слово. – 2004. – 24 січня. – С. 2
5. Останній кошовий / І. Сосна // Молодіжне перехрестя. – 2006. – 23 листопада. – С. 9; Молодіжне перехрестя. – 2006. – 30 листопада. – С. 9
6. Фортеця, яка не захистила наш край / С. Шевченко // Народне слово. – 2009. – 22 січня. – С. 11
7. На українському гурті / Ю. Матівос // Народне слово. – 2004. – 8 липня. – С. 3
8. Повернімо місту його ім'я / Пантелеїмон, єпископ // Народне слово. – 2000. – 18 березня. – С. 1
9. С именем Єлисаветы // Порог. – 2004. – № 5. – С. 7-9
10. Перша церква міста Єлисаветграда / К. Шляховий // Благовіст. – 2002. – № 2. – С. 4
11. Місто і церква / Пантелеїмон, єпископ // Народне слово. – 2004. – 14 вересня. – С. 3
12. Гармати, які ніколи не стріляли / Ю. Матівос // Кіровоградська правда. – 2001. – 23 червня. – С. 2
13. Хто руйнує фортецю? Невже ординці? / Б. Куманський // Народне слово. – 2008. – 25 жовтня. – С. 1
14. Козацький архів у Єлисаветграді / Л. Назарова // Молодіжне перехрестя. – 2007. – 5 квітня. – С. 9
15. Єлисаветград / З. Мавроди // Молодіжне перехрестя. – 2006. – 9 листопада. – С. 9
16. Передісторія та заснування міста Єлисаветграда // Фаворит. – 2005. – 14 січня. – С. 4; – 21 січня. – С. 4
17. Місто: історія, культура, суспільство. Е-журнал урбаністичних студій / Інститут історії України НАН України, Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка; редкол.: Мирослав Борисенко (гол. ред.), Тетяна Водотика (шеф-редактор). – Київ, 2016. – 242 с.
18. ІСТОРІЯ, ПАМ'ЯТЬ, ПОЛІТИКА. Збірник статей / Упоряд. Г. Касьянов, О. Гайдай. – К.: Інститут історії України НАН, 2016. – 277 с.

Анна СІРЧЕНКО

ЗАСНУВАННЯ НОВИХ МІСТ ЯК ЕЛЕМЕНТ КОЛОНІЗАЦІЇ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ КІНЦЯ XVIII СТ.

(магістрантка факультету історії та права)

Науковий керівник – кандидат історичних наук, доцент Мельничук К.С.

Однією з актуальних проблем вітчизняної історії, є проблема колонізації та заселення Південної України наприкінці XVIII ст. Саме цей період в історії України ознаменувався жвавим будівництвом міст в даному регіоні. Значний внесок в дослідженні цієї теми зробили В.О. Пірко [5], Д.І. Багалій [1], Н.Д. Полонська – Василенко [10], В.І. Тимофієнко [11]. Варте уваги багатотомне видання «Історії міст і сіл Української УРСР». [2 - 4] Серед опублікованих джерел потрібно відзначити Повне зібрання законів Російської імперії. [6 - 9] Отже, метою даної статті є аналіз процесу виникнення та становлення нових міст на півдні України кінця XVIII ст. як елемент колонізації Російської імперії, а предметом розгляду є історія заснування міст: м. Катеринослав (нині м. Дніпро), м. Маріуполь, м. Павлоград, м. Нікополь, м. Херсон, м. Миколаїв, м. Одеса, м. Ольвіополь (нині м. Первомайськ), м. Вознесенськ.

В наслідок підписання Кючук - Кайнарджийського миру 1774 року між Російською імперією та Туреччиною майже зникла загроза з боку Кримського ханства яке було оголошено незалежним від Туреччини. Таким чином відпала потреба військового значення Запорізької Січі.

1775 році за наказом Катерини II Запорізьку Січ було ліквідовано. Її територія була розділена між двома губерніями – Новоросійською та Азовською.

Під час формування Новоросійської та Азовської губерній виникла потреба у збільшенні кількості населення. Для вирішення цієї проблеми Потьомкін Г. О. скористався «Планом о заселении Новороссийской губернии» 1764 року. Відповідно до Плану 1764 року землі роздавали по трьох категоріях: дідичам (48,2%), селянам різних найменувань (26,6%) та містам (2%). [5, 107- 108]

В історії заселення Південної України окрема роль належить містам. З початком заснування губерній почалася швидка забудова міст. Переважно вони були пов'язані з фортецями. [10, 221]

Створення Азовської губернії після ліквідації Нової Січі поставило питання про її адміністративний центр, який тимчасово розмістили в Белівській фортеці. Губернатор В. О. Чертков вважав, що найбільше вимогам губернського міста відповідає місцевість на березі р. Самари, при впадінні в неї р. Кільчені. Проект міста Катеринослава було затверджено в 1776 р., а роботи на його спорудженні розпочалися в 1777 р. В 1778 р. до міста з Белівської фортеці перебралась губернська адміністрація та розпочалось заселення його купцями і ремісниками. Згідно з описом Азовської губернії 1782 р. в місті проживало 277 купців, що складали понад 1/3 купецтва всієї губернії, 874 цехових ремісників і міщан та 1050 чол. різного звання. В місті функціонувало 4 церкви та 4 ярмарки. [4, 178]

Вже на початку 1782 року з'ясувалося, що територія Катеринослава I непридатна для житла. Затоплювана весняними паводками, болотиста місцевість викликала масові хвороби. До того ж р. Самара виявилася невідповідною для розвитку великого судноплавства. Тому вже в 1782 р. було вирішено перенести місто на інше місце. [6, 80-82] 30 березня 1783 р з'явився указ «О составлении Екатеринославского Намесничества из Губерний Азовской и Новороссийской». [7, 889] З появою нового Катеринославського намісництва виникла потреба у виборі місця для його столиці.

22 січня 1784 року Катерина II підписала указ «Об учреждении Губернского города в Екатеринославском Намесничестве, под названием Екатеринославля ...». [8, 11] В документі говориться, що «губернському городу под названим Катеринослав быть по лучшей удобности на правой стороне реки Днепр у Кайдака...». Будувати його почали на місці запорізької слободи Половиці, яка виникла ще в 40 – х рр.. XVIII ст.. [1, 64] Саме тому нині ведеться дискусія відносно дати заснування Дніпра (Катеринослава II): з 1635 (з часу побудови найстарішого поселення Старого Кодака, яке стало фактично основною базою Катеринослава II) чи з 1776 р. (часу заснування Катеринослава I). [4, 179]

За планом Потьомкіна місто повинно було знаходитися між двома форштадтами – Старим і Новим Кайдаками та займати простір в 300 кв. верств; одного вигону для худоби планувалося відвести 80,000 десятин; вулиці повинні бути завширшки в 30 сажнів. [1, с. 45]

З ліквідацією в 1775 році Запорізької Січі Кальміуську паланку було перетворено на Кальміуський повіт Азовської губернії, а фортеця почала називатися містом Павловськ. Згодом, коли царський уряд переселив сюди з Криму частину греків, на їх прохання Павловськ 1780 року перейменовано в Маріуполь. [3, 391]

Особливістю заселення місцевості й народження міста було те, що греки, попри етнічну спільність, були вихідцями з різних частин Криму і відрізнялися один від одного деякими звичаями, особливостями побуту та навіть мовою. У зв'язку з цим вони селилися компактними групами, що стало причиною виникнення районів міста.

З огляду на все це, було вирішено врегулювати забудову і надати плануванню Маріуполя цілісність і виразність. Проектом 1784 року охоплювалися всі райони міста, які повинні були скласти територію понад 420 десятин. У композиційному відношенні планування Маріуполя була комбінацією променевої та прямокутно-сітчастої систем.

Обидві системи логічно погоджувалися один з одним завдяки спільності поздовжніх вулиць, а також тому, що широтні вулиці північно-східній частині міста майже збіглися за своєю орієнтацією з одним з бічних променів. Найважливіше значення в досягненні об'ємно-просторової єдності міста надавалося громадському центру, задуманому в вигляді системи площ по осі однієї з меридіональних вулиць.

В кінці століття Маріуполь значно зміцнів економічно. У 1795 році в ньому були: 21 тютюнова, одна шкіряна, три повстяні фабрики, один цегельний завод, чотири кузні, десять млинів, а також 163 торгових закладів, три кав'ярні і заїжджих двору, чотири харчевні, кілька складів. Вони мали одноповерхову висоту і скромний облік. У місті проживало 2623 особи (крім дворян, чиновників і священників). [7, 102-103]

У 1780 р. на правому березі р. Вовчої було засновано м. Павлоград, яке стало центром однойменного повіту Азовської губернії. [5, 179] Тут передбачалося розмістити адміністративні установи навколишнього повіту. Але, попри зведення захисних укріплень і надання пільг переселенцям, серед яких було чимало греків, місто росло повільно і через два-три роки тут значилося тільки 119 жителів чоловічої статі. Неподальк від міста, на тому ж правому березі р. Вовчої, в місці впадіння в неї р. Гнездки, розташовувалося с. Матвіївка. [7, 93] У 1779 році Матвіївку перейменовано в село Луганське в зв'язку з розміщенням тут штаб-квартири Луганського пікінерського полку царської армії. Незабаром сюди переселились запоріжці, що жили в Кальміуській паланці в районі Азовського моря. Наступного року поблизу Луганського побудоване укріплення назване Павлоградом. [2, 570] На початку 80-х років тут проживало 1 242 людини чоловічої статі. Згодом населення поповнили 84 сім'ї італійців. [7, 94]

Одним з міст, що виникли на місці фортець було місто Нікополь. У 1764 році російський уряд прийняв рішення про будівництво фортеці яку Катерина II найменувала Слов'янськ. У 1778 році видали наказ про створення на цьому місці міста й адміністративного центру. У 1780 році його вже називали Нікополем. Населення міста, куди переселяли багатьох запорожців, швидко росло. Так, якщо в 1781 році тут

налічувалося 70 будинків, то в 1782 р. - вже понад 200120. У той час тут проживало 876 осіб чоловічої статі і 132 - жіночої. [7, 132]

Дуже показова історія Херсону: місто було засноване в 1778 році, на лимані Дніпра, насупроти Олешок. [6, 222] 18 червня 1778 р. був виданий указ «О назначении места для зведения на Лимане гавани и верфи, и о наименовании оного Херсоном». [6, 722] Урочиста закладка міста відбулася 19 жовтня 1778 р. Була намічена і почала здійснюватися програма містобудівних заходів. Адміралтейство, фортеця і місто будували тисячі солдатів, кріпаки та каторжан. Широко використовувалася праця найманих робітників, багато з яких осідали в Херсоні на постійне проживання. [7, 134] Головне значення Херсону полягало в тому, що він став головним осередком чорноморської торгівлі; російським господарям, потрібний був порт на Чорному морі. У 1781 році до Херсона прибув французький комерсант Антуан і організував торговельну компанію для експорту пшениці до Марселя. У 1782 році налагоджував торговельні зв'язки Херсону з Австрією О. Вілесгофен. [6, 222] В 1783 р. було спущено на воду перший лінійний корабель. Місто стає не тільки військовою базою, але й важливим центром внутрішньої та зовнішньої торгівлі. [5, 180] Але Херсон, як виявилось, також був заснований невдало: морські кораблі не могли доходити до порту, і тому доводилося перевантажувати крам на менші судна. [6, 224]

Під час російсько-турецької війни 1787-1791 рр., коли виникла потреба у бойових кораблях для молодого Чорноморського флоту, 21 липня 1788 року за наказом Г.О. Потьомкіна в гирлі Інгулу закладено суднобудівну верф. [4,74] Заснування м. Миколаєва відносять до 27 серпня 1789 року бо саме цим роком, місяцем і числом позначений ордер Потьомкіна на ім'я М.Л.Фалєєва такого змісту: «Фаброву дачу именованъ Спаское, а Витовку Богоявленское, новозаводимую верф на Ингуле город Николаев». Своє ім'я він отримав на честь першого корабля «Святого Миколи», побудованого на його верфі. [1, 48] В 1792 р. в Миколаєві функціонували магістрат, адміралтейство, будинок капітана порту, училище, 100 казарм, 13 складів, 158 приватних будинків, 209 мазанок, 61 землянка, 149 крамниць, церква, проживало 3300 чоловік. [5, 180] Миколаїв стає основною суднобудівною базою Чорноморського флоту. З 1794 року тут знаходиться Управління флотом – канцелярія головного командира Чорноморського флоту і портів. [4, 75-76]

За умовами Ясського договору 1791 р. до Росії відійшли турецькі фортеці Очаків, Гаджибей. І хоча на перших порах планувалось Очаків зробити портовим містом, але через мілководність бухти Очаківська фортеця не переросла в портове місто. За те фортеця Гаджибей, яка мала значно краще розташування, швидко перетворилася в головні морські ворота Росії в Північному Причорномор'ї. У травні 1794 р. був виданий указ «Об открытии свободного входа купеческим кораблям в Гаджибейскую гавань». [9, 514] В ньому говорилося про потребу в заснуванні м. Гаджибей та гавані.

На початку 1795 р. Гаджибей було перейменовано в м. Одеса на знак того, що в античну епоху під цією назвою тут існувало одне із грецьких міст-полісів. У порівнянні з іншими містами в останні роки XVIII ст. Одеса перетворилася в одне з найбільших міст регіону. [5, 180-181]

У 1781 році на лівому березі річки Синюхи в місці впадіння її до Південного Бугу виникає м. Ольвіополь і через три роки призначили центром повіту Катеринославського намісництва. У 1782 році в ньому вже було 695 жителів. Розташований біля самого кордону Ольвіополь зростає повільно. У 1799 році тут проживало всього 835 осіб, хоча з 1792 року Голта, а з 1793 року Богополь увійшли до складу Російської держави і стали частинами міста. [11, 131-132]

27 січня 1795 року було видано указ «Об учреждении Вознесенской губернии ...» в якому зазначалось: «Губернский город сего Намесничества устройть вдоль реки Буга в окружностях местечка Соколов, под именем Вознесенска, где повелели Мы спорудить и Храм Божий во славу имени Вознесения Господия, именую и Губернию Вознесенскою». [9, 641-642] Проте, після смерті цариці – в 1796 році Павло I своїм указом спершу перетворив Вознесенське намісництво на губернію, а невдовзі ліквідував її, включивши Вознесенськ як заштатне місто до Ольвіопольського повіту Новоросійської губернії. [4, 309-110]

Основними містоутворюючими факторами для Вознесенська намічались адміністративний, культурно-просвітницький, зовнішньої та внутрішньої торгівлі, а також промисловості (суконна фабрика). Особливу увагу звернули на створення резервів для зростання міського населення і його продовольчого постачання. У зв'язку з цим навколо міста передбачалося поселити болгар і німців, перевезти з Ярославської губернії греків і вірмен, мулярів та штукатурів, теслярів з Костромської, каменотесів з Олонецької, а "хліборобів" з Тульської, Калузької, Орловської та Курської губерній, де було мало землі. [11, 163-164]

Отже, однією з особливостей освоєння Південної України кінця XVIII ст. стало заснування нових міст або відбудова старих. Передумови та причини їх виникнення різняться. Вони виникали на місця колишніх фортець, оборонних укріплень, військових поселень. За основу здебільшого бралося вигідне географічне розташування. Так, внаслідок здобуття Російською імперією виходу до Чорного та Азовського морів виникала потреба в забудові морських портів. Тому виникають такі міста як Херсон, Миколаїв, Одеса та інші. Через непридатність для життя, деякі міста були перенесені, але згодом все одно «посідали своє місце». На подальший розвиток міст впливало вигідне географічне становище, прихильність уряду, розвиток внутрішньої та зовнішньої торгівлі, наплив населення. З часом нові міста стали провідними економічними центрами України і всієї Російської імперії. Заснування кожного міста є питанням, для окремої роботи, тому що має безліч географічно-етнічних особливостей.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Багалей Д. Колонизация Новороссийского края и первые шаги его по пути культуры. Исторический этюд. – К. : Тип. Г.Т. Корчак-Новицкого, 1889. – 120 с.

2. Історія міст і сіл УРСР. Дніпропетровська область / А.Я. Пашенко та ін. – К.: Головна ред. Укр. Рад. енциклопедії. АН УРСР, 1969. – 958 с.
3. Історія міст і сіл УРСР. Донецька область / П.О. Пономарьова та ін. – К.: Головна ред. Укр. Рад. енциклопедії. АН УРСР, 1970. – 922 с.
4. Історія міст і сіл Української РСР. Миколаївська область / В. О. Васильєв та ін. – К.: Головна ред. Укр. Рад. Енциклопедії. АН УРСР, 1971. – 772 с.
5. Пірко В.О. Заселення і господарське освоєння Степової України в XVI-XVIII ст. – Донецьк, 2004. – 210 с.
6. Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Первое. Том XX. 1775 – 1780 гг. – СПб.: Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. – 1041 с.
7. Полное Собрание Законов Российской Империи. Собрание Первое. Том XXI. 1781 – 1783 гг. – СПб. : Тип. 2-го Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. – 1070 с.
8. Полное Собрание Законов Российской Империи. Собрание Первое. Том XXII. 1784 — 1788 гг. – СПб. : Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. – 1174 с.
9. Полное Собрание Законов Российской Империи. Собрание Первое. Том XXIII. 1789 – 6 ноября 1796 гг. – СПб. : Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. – 974 с.
10. Полонська-Василенко Н. Запоріжжя XVIII ст. та його спадщина. – Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1965 – 1967. – Т. 2. – 248 с.
11. Тимофеєнко В. І. Города Северного Причерноморья во второй половине XVIII века / Тимофеєнко В. И. – К. : Наук. думка, 1984. – 220 с.

Альона ЧЕРЕДНІЧЕНКО

ДО ПИТАННЯ ПРО УТВОРЕННЯ ОРГАНІВ ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ НА ТЕРИТОРІЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ УКРАЇНИ ТА ЇХ ФУНКЦІЇ (1941–1944 РР.)

(магістрантка факультету історії та права)

Науковий керівник – кандидат історичних наук, доцент Житков О.А.

У статті висвітлено процес утворення та напрямки роботи органів окупаційної влади на території сучасних Кіровоградської та Черкаської областей в 1941-1944 рр.

Ключові слова: Друга світова війна, органи влади, Центральна Україна.

Постановка проблеми. На адміністративні органи окупаційної влади покладалася відповідальність за здійснення окупаційної політики, передбаченої вищим керівництвом Третього Рейху на території України. Тому перед нами стояло завдання проаналізувати поступальний процес формування органів окупаційної влади в межах центральних областей сучасної України та виділити їх функціональне призначення на кожному з рівнів: міському, районному, сільському.

Аналіз літератури. Питання процесу утворення органів окупаційної влади в зоні цивільної адміністрації є недостатньо дослідженою темою в історіографії. Частково висвітлюють проблему формування органів цивільної адміністрації та їх функціонального призначення наукові публікації з даної тематики, які стосуються загалом Рейхскомісаріату «Україна». До таких слід віднести проаналізовані нами, в ході роботи над даною темою, праці Левченко Ю.[10], Гончаренко О.[2,3], Мельнічук Л.[12] тощо. Але неабияке значення для розгляду процесу утворення органів окупаційної адміністрації на території Центральної України та виділення їх основних функцій мають дослідження здійснені безпосередньо істориками-дослідниками, краєзнавцями, для яких даний регіон є їх малою Батьківщиною. Серед них: Михайлюк М.[13,7], Петренко І.[16], Яшан О.[20], Клименко Т.[8, 9], Ляшко Ю.[11], Загоріна Р.[6], Даценко В. [4], Шевчук В.[19] та ін.

Виклад основного матеріалу. Поняття «Центральної України» відповідно до історико-етнографічного районування нашої держави зазвичай ототожнюють з такими областями, як Черкаська, Кіровоградська, Вінницька, Київська, Полтавська та Дніпропетровська. Але ми зупинили свою увагу на аналізі процесу становлення органів окупаційної адміністрації на території сучасної Черкаської та Кіровоградської областей. Вони історично взаємопов'язані між собою, з огляду на той факт, що новоутворена у 1954 році Черкаська область мала в своєму складі 3 райони, які відійшли їй від тодішньої території Кіровоградської області – Чигиринський, Златопільський та Кам'янський. Ці території входили до складу Черкаської округи ще з 1925 року, потім перебували у складі Київської області, а в 1939 році були включені до Кіровоградської області. У 1959 році Златопільський район був розформований, а його районний центр – смт. Златопіль, увійшов до складу Кіровоградщини.

В ході наступу гітлерівських військ територія сучасної Кіровоградщини була окупована протягом липня-серпня 1941 р. і до кінця року увійшла до складу генерального округу «Миколаїв» Рейхскомісаріату «Україна»[13, с.183]. Майже вся територія сучасної Черкащини, яка була окупована одночасно з Кіровоградщиною, увійшла до складу Київського генерального округу, крім Монастирищенського району, котрий належав до Житомирського генерального комісаріату та Чигиринського і Кам'янського районів, які перебували у складі до Миколаївського генерального округу[19, с.100; 20, с.126; 1, с.124].

Початок німецької окупації позначався типовим явищем початку війни – створенням на захоплених територіях військових комендатур[10, с.89]. У період з моменту вступу гітлерівських військ на територію Кіровоградщини і до 15 грудня 1941 року, вся повнота влади належала німецькому військовому командуванню у формі військових комендатур. В Кіровограді з серпня 1941 року місцеве управління здійснювала комендатура № 679[16, с.34-35].

Встановлюючи окупаційний режим на новій території гітлерівці мали керуватися положеннями документу, який було видано в 1941 році – «Політика й правління людьми на Україні», де чітко зазначалося: «[...] українці як представник пасивного народу знаходиться в полоні у природи, він не може

керувати [...]. Ми, німці, повинні тримати себе так, щоб зараз при всіх сильно загострених труднощах завоювати в українців довіру і впевненість у нашій силі...» [18, с.55].

Ці положення вписувалися в загальну концепцію «вищості німецького народу» та німецької нації, але в даному випадку на перше місце були поставлені значно грандіозніші плани, ніж просто знищити український народ, як такий, що не заслуговує на існування. Ставлячи перед собою мету «завоювати в українців довіру» німецьке командування зберігає порядки регламентовані законодавством Радянського Союзу. Проте будь-які прояви співпраці з більшовиками заборонялися. В свою чергу окупанти прагнули використати невдоволення місцевого населення політикою СРСР і завербувати його до своїх лав [16, с.36; 9, с.35].

Тобто першочерговим було визначено завдання налагодити контакти з місцевим населенням з метою створення комфортних умов для життя на зайнятих німцям територіях. Також планувалося забезпечити здійснення на високому рівні продовольчої підтримки німецьким військам, які брали участь в бойових діях на території Радянського союзу [13, с.185]. Підтвердженням цьому є право, для місцевого населення визначене в «Директиві щодо політики стосовно України» від 20.11.1941 р. [5], брати участь у роботі крайової адміністрації, громаді району. До роботи у центральній адміністрації могли бути залучені тільки «гідні» українці і тільки в якості консультантів.

Упродовж літа-осені 1941 р. відбувалися загальні збори мешканців населених пунктів, які «обирали» нову владу. Ці заходи мали на законодавчому рівні засвідчити кваліфікацію новостворених органів місцевого управління. Але ці прояви волевиявлення носили цілком фіктивний характер. Адже німецьке командування маючи на меті не допустити послаблення власного контролю над захопленими територіями, «пропонувало» на місцеві керівні посади «своїх» людей, що було для них гарантією спокою [2, с.155; 12, с.42–43]. В результаті мало місце фактичне існування цивільної адміністрації сформованої за безпосередньої участі місцевого населення, яка виконувала розпорядження окупаційної влади [16, с.37].

Загалом в кожному районному центрі створювалася німецька цивільна і українська допоміжна адміністрації, котрі за своєю структурою поділялися на округи на чолі з гебітскомісарами [7, с.118]. Зокрема в Кіровоградській області було сформовано 7 гебітів, їх центрами стали Бобринець, Гайворон, Долинська, Кіровоград, Новомиргород, Олександрівка, Олександрія-Інгулець [16, с.36-37; 19, с.100].

Парадоксальна ситуація склалася в м. Кіровограді. Вже на початок 1942 року тут мало місце тривладдя. Містом та прилеглими районами керували одночасно гебітскомісар, міський комісар, а також міська управа. Ці владні органи не координували свої дії, а просто копіювали накази та розпорядження видані кожним з них. Але до осені 1942 року керівництво генерального округу «Миколаїв», до якого входила сучасна територія Кіровоградщини та Чигиринський і Кам'янський райони Черкащини, видав наказ про об'єднання міського та обласного комісарів в одну установу. Всі повноваження перейшли до Кіровоградського гебітскомісара Родде [16, с.37-40; 17].

Районні управи контролювали діяльність установ, організацій і підприємств району, займалися господарськими, житловими і громадськими питаннями безпосередньо та через квартальних і дільничних уповноважених, а також через старостати [9, с.33; 2, с.156]. Дільничний уповноважений розглядав побутові, трудові та житлові питання, слідкував за дотриманням нарядів, які передбачали трудову повинність, перевіряв санітарно-гігієнічні умови мешканців місцевих будинків та ін. [13, с.183-186]. Так, голова Хмельської райуправи Білоус 3 лютого 1942 р. видав розпорядження для всіх старост сіл, колгоспів, комендантів служб порядку райшляхвідділу і районної поліції про термінове, протягом 2 – 3 днів, очищення від снігу шляхосполучень для проходження військового транспорту на фронт: Новоархангельськ–Кіровоград, Хмельове–Мала Виска, Хмельове – Петроострів, Хмельове – Глодоси, Хмельове – Злинка, Глодоси–Добровеличківка, Глодоси–Новоукраїнка і Новоархангельськ–Новомиргород. За невиконання наказу передбачався штраф у розмірі 100 крб. [7, с.75; 14; 15].

Міські управи очолювали бургомістри [9, с.31; 11, с.185]. Структура Кіровоградської міської управи на середину 1942 року повністю сформувалася і складалася з 13 відділів та окремих служб, які, в свою чергу, ділилися на підвідділи та сектори. Так загальний відділ міської управи складався з адміністративно-господарчої частини, підвідділів статистики та кадрів, сектору первинного виконання постанов, нотаріальної контори [16, с.39-41].

Відділ охорони здоров'я мав здійснювати регулювання матеріального забезпечення лікувальних та дитячих установ, контролювати діяльність медичних закладів, займатися кадровими питаннями в медичній мережі, розробляти і впроваджувати санітарні заходи з лікування і профілактики захворювань тощо [9, с.42]. Відділу освіти підпорядковувалися школи, театри, музеї, бібліотеки, кінотеатри [6, 165-168; 16, с.40-41]. Особливе значення надавалося місцевим друкованим виданням, які в умовах «нового порядку» набули великого значення порівняно з попередніми роками. Серед найбільших видань: «Українська думка» (м. Черкаси), «Корсунські вісті» (м. Корсунь), «Українські новини» (м. Сміла), «Український голос» (м. Умань) [8, с.125]. Органами Гебітскомісаріату м. Кіровоград з 1941 р. видавалася газета «Кіровоградські вісті» (пізніше «Українські вісті») [17], яка поширювалася на території сучасної Кіровоградської області і вміщувала розпорядження гебітскомісара, містила новини про те, що відбувалося в той час в країнах Європи [1, с.124].

Функцією сільських управ (старостатів) було виконання постанов, наказів, розпоряджень окупаційних органів влади щодо збирання грошових та натуральних податків, продуктів харчування, одягу з населення; організація роботи громадських дворів, які очолювалися старостою відповідного села; підготовка і відправлення людей на роботи до фашистської Німеччини та виконання інших трудових повинностей [16, с.38; 6, с.166; 11, с.185-186]. Але не виключенням були і випадки порушення та невиконання службових

обов'язків старостами, які керувались при здійсненні політики на місцях виключно власними інтересами. Подібне свавілля старост каралося вищим керівництвом району чи області [8, с.127].

Не менш важливими складовими тогочасної системи організації окупаційної влади також були «галузеві» владні органи. Для Кіровоградщини ними стали т.зв. районні земельні комендатури, потім їх перейменували в земельні управи. По кілька сіл і громадських господарств гітлерівці створили т.зв. штітпункти, або «кущі». Очолювалися вони безірксландвіртами. В кожному районі і у великих селах створили загони охорони порядку, т.зв. поліцію [16, с.45]. Поліційні функції нагляду за громадським порядком здійснювала зокрема в Черкаському районі та м. Черкаси так звана Черкаська районна (районна) поліція на чолі з інспектором. До її складу, зокрема, входили кримінальний відділ і шцманшафт (охоронна команда), їй же підпорядковувалась черкаська в'язниця [6, с. 164].

Таким чином, процес формування та функціональне призначення органів окупаційної влади на територіях сучасних Кіровоградської та Черкаської областей, як і взагалі у Рейхскомісаріаті «Україна», був залежний від військово-стратегічного плану гітлерівців. Розглядаючи території України, як «сировинний придаток», «житницю», мало місце створення цивільних адміністрацій та фіктивні прояви забезпечення демократичних прав і свобод у вигляді обрання керівництва на рівні населених пунктів. Новостворені ж органи управління на місцях мали за ціль контролювати всі сторони життя населення, яке проживало в межах підв'язаних їм територій та безпомилково і негайно виконувати розпорядження і втілювати в життя настанови вищого керівництва.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Абашина Л. О. Окупаційний режим на Чигиринщині / Л. О. Абашина // Не підлягає забуттю: нацистський окупаційний режим на Черкащині (1941–1944): збірник наукових статей, документів, матеріалів та спогадів / Керівник проекту О. А. Воронкіна, упорядники: В. М. Мельниченко, Т. А. Клименко, Г. М. Голиш. – Черкаси : Вертикаль, 2013. – с.124-127;
2. Гончаренко О. Правова природа органів місцевого управління цивільної адміністрації рейхскомісаріату "Україна": юридична теорія та окупаційна практика (1941-1944 рр.) / О. Гончаренко // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. ст. — 2009. — Вип. 12. — С. 151-160. ;
3. Гончаренко О. Проблеми функціонування місцевих судових установ Райхскомісаріату «Україна» в 1941 – 1944 рр.: сучасна вітчизняна історіографія / О. Гончаренко // Наукові записки з української історії. - 2014. - Вип. 35. - С. 195-201. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzzui_2014_35_26;
4. Даценко В. Кіровоградщина в роки лихоліття: Друга світова війна / В. Даценко / Кіровоградщина. Історія. Традиції. Сучасність [до 70-річчя Кіровоградської обл.]: збірник / [За заг. ред. О.В.Чуднова]. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2008. – 640 с.;
5. Директива щодо політики стосовно України/ Косик В. Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. У 4-х томах, т.2 - 1998 – с. 361;
6. Загоріна Р.К. Черкащина в роки німецької окупації (1941-1944 рр.)/Р.К. Загоріна// Не підлягає забуттю: нацистський окупаційний режим на Черкащині (1941–1944): збірник наукових статей, документів, матеріалів та спогадів / Керівник проекту О. А. Воронкіна, упорядники: В. М. Мельниченко, Т. А. Клименко, Г. М. Голиш. – Черкаси : Вертикаль, 2013. –с.164-175;
7. Кіровоградщина і кіровоградці в роки Другої світової війни: Спогади, документи і матеріали / Кіровоградський інститут розвитку людини «Україна», Державний архів Кіровоградської області; Гол. ред. О.М. Барно; М.В.Михайлюк (упор.), О.А.Трибуцька (упор.). – Кіровоград: КОД, 2010. – 515 с.;
8. Клименко Т.А. Велика Вітчизняна Війна за документальними матеріалами Державного архіву Черкаської області / Т. А. Клименко // Архіви України, – 2011. – т.№ 2-3(273). – с.123-131;
9. Клименко Т.А. Архівні джерела з історії Черкащини періоду Великої Вітчизняної Війни(документи окупаційного режиму) / Т.А. Клименко// Не підлягає забуттю: нацистський окупаційний режим на Черкащині (1941–1944): збірник наукових статей, документів, матеріалів та спогадів / Керівник проекту О. А. Воронкіна, упорядники: В. М. Мельниченко, Т. А. Клименко, Г. М. Голиш. – Черкаси : Вертикаль, 2013. – с.29-46;
10. Левченко Ю.І. Особливості реалізації політики окупаційної влади в адміністративно-територіальних одиницях України 1941–1944 рр.: дис. канд. іст. наук. : 07.00.01 / Ю. І. Левченко ; наук. кер. К. П. Двірна ; М-во освіти і науки України ; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К., 2015. – 316 с.
11. Ляшко Ю. Ю. Німецько-фашистський окупаційний режим на території Кам'янського району Черкаської області// Не підлягає забуттю: нацистський окупаційний режим на Черкащині (1941–1944): збірник наукових статей, документів, матеріалів та спогадів / Керівник проекту О. А. Воронкіна, упорядники: В. М. Мельниченко, Т. А. Клименко, Г. М. Голиш. – Черкаси : Вертикаль, 2013. – с.185-191,
12. Мельничук Л. Особливості реалізації службових субординацій між німецькими та місцевими органами влади райхскомісаріату "Україна" (1941–1944 рр.)/ Л. Мельничук //Мандрівець. – 2013. – № 3. – С. 41-44. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mandriv_2013_3_9
13. Михайлюк М. Спогади, як джерело дослідження проблеми взаємовідносин населення Кіровоградщини з окупаційною німецькою владою/М. Михайлюк//Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей. – Вип. 31 (Спецвипуск). – Переяслав-Хмельницький, 2012. – с.183-188;
14. Наказ № 25 голови Хмельівської районної управи про регламентацію роботи районних і сільських організацій та установ. 6 грудня 1941 р. ДАКО. – ф. Р-2612. – Оп. 1. – Од. зб. 1. – Арк. 24.// Кіровоградщина і кіровоградці в роки Другої світової війни: Спогади, документи і матеріали / Кіровоградський інститут розвитку людини «Україна», Державний архів Кіровоградської області; Гол. ред. О.М. Барно; М.В.Михайлюк (упор.), О.А.Трибуцька (упор.). – Кіровоград: КОД, 2010. –с. 207.
15. Наказ № 7 голови Хмельівської районної управи про затвердження структури районної управи та розподіл функціональних повноважень поміж структурними підрозділами. 3 лютого 1942 р. ДАКО. – ф. Р-2786. – Оп. 1. – Од. зб. 791. – Арк. 11.// Кіровоградщина і кіровоградці в роки Другої світової війни: Спогади, документи і матеріали / Кіровоградський інститут розвитку людини «Україна», Державний архів Кіровоградської області; Гол. ред. О.М. Барно; М.В.Михайлюк (упор.), О.А.Трибуцька (упор.). – Кіровоград: КОД, 2010. –с. 207.
16. Петренко І.Д. Нацистський окупаційний режим на Кіровоградщині 1941-1944 рр. (серія «Архівні документи свідчать») – Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2014. – 554 с.
17. Українські вісті від 24.10.1942: [Електронний ресурс]// Архів української періодики онлайн: libraria.ua, – Ел. стор., – Режим доступу: https://libraria.ua/issue_view.php/issue-1705/Українські-Кіровоградські-вісті/1942-10-24-N83/
18. Червінський С. Провал нацистської пропаганди в Україні (1943 – 1944 рр.)/ С.Червінський //Істор. журнал. – 2003. – № 2. – с. 54-58
19. Шевчук В.В. Особливості господарства Черкащини в часи фашистсько-німецької окупації// Не підлягає забуттю: нацистський окупаційний режим на Черкащині (1941–1944): збірник наукових статей, документів, матеріалів та спогадів / Керівник проекту О. А. Воронкіна, упорядники: В. М. Мельниченко, Т. А. Клименко, Г. М. Голиш. – Черкаси : Вертикаль, 2013. – С.99-112.
20. Яшан О.О. Система загальної трудової повинності населення Центральної України в роки німецько-фашистської окупації / О. О. Яшан // Наукові праці Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія". Сер. : Історичні науки.. - 2008. - Т. 83, Вип. 70. - С. 40-44. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdui_2008_83_70_10

Олена БЕЗПЕКА

ТЕРАПЕВТИЧНИЙ ВПЛИВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА НА УЧНІВ СЕРЕДНІХ КЛАСІВ

(магістрантка мистецького факультету)

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Черкасов В. Ф.

Постановка проблеми. ХХ століття принесло небачені раніше досягнення, ґрунтовані на силі розуму. Проте в той же час планета і усе людство виявилось на межі тотальної екологічної катастрофи. Основною вирішення цих та інших проблем є система створення духовного, інтелектуального та фізичного потенціалу молодих людей, саме тих, які житимуть і творитимуть в новій епосі. Власне і постає питання: чи зможе особистість реалізувати свій інтелектуальний потенціал, стати духовним лідером, взірцем і гордістю нації, все це залежить від того, як будуть навчати молодь і як сприятимуть цьому навчанню.

Сучасна цивілізація сприяє тому, що ми живемо в штучному світі, ми дихаємо поганим повітрям і маємо «штучне» здоров'я. Як доповнення до цього – умови сучасного життя – поспіх, стреси, брак руху викликають у нашому організмі низку психічних і емоційних розладів. Щоб корегувати ці розлади, потрібно володіти відповідними знаннями. Одним з найбільш дієвих способів цього процесу виступає музика, як інструмент вібраційного цілительства. Музику застосовують для стимулювання певних рівнів підсвідомості, які дозволяють ефективніше керувати процесами тіла і змінювати фактори здоров'я, що контролюються цим рівнем розуму.

Вивчення сутності фізіологічних, психологічних і методичних закономірностей, специфіки та ефективності терапевтичного впливу музичного мистецтва на учнів є своєчасною проблемою сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зв'язок між музикою і медициною такий же давній, як і історія людства. Коріння виникнення музикотерапії як методу лікування сягає початків історії людства (IV тисячоліття до нашої ери).

Високу оцінку лікувальний вплив музики отримав у трактатах таких стародавніх філософів як Аристотель, Піфагор, Платон, Плутарх та інших мислителів, про що описано в період античної доби, зокрема, у працях О. Лосева, І. Іванова та інших.

Існують дослідження, які не залишають осторонь аспект емоційно-естетичного впливу музики на людину. Зокрема такі вчені, як М. Чепига, вперше комплексно висвітлюють проблему оздоровлення людини, стимулюючого впливу енергетики музики на навчання і працездатність. Секрети лікувальної музики, терапевтичного ефекту музикотерапії, та її впливу на людину розкрито у своїх роботах С. Шабутіна, С. Хміль, І. Шабутіна та інші.

Такі вчені, як Л. Брусиловський, Т. Натансон, Х. Аллояров, І. Павлов, В. Бехтерев, І. Тарханов, З. Фрейд, С. Назайкінський, В. Асаф'єв, Е. Курт досліджували процес впливу музики на людину на трьох рівнях: фізичному, душевному і духовному. С. Беляєва-Екземплярська, Е. Курт, В. Петрушин, В. Бехтерев, І. Павлов, І. Сеченов, І. Тарханов проводили психологічні та фізіологічні дослідження музичного сприйняття і впливу музики на людину. Особливості музичного сприйняття знаходяться в прямій залежності від рівня музикальності дитини, здібності яких покликана розвивати наша школа. Великий вклад у визначенні основних компонентів та розкритті психології музичних здібностей зробив відомий вчений Б. Теплов. Центром диференціальнопсихологічних інтересів Б. Теплової була проблема здібностей та обдарованості, які залежать не тільки від природних задатків, а також від виховання і навчання. Він вирішував ці проблеми як в психологічному плані, так і в плані психофізіологічному (вивчення фізіологічних основ індивідуально-психологічних різновидностей), що безпосередньо пов'язано з проблемами музикотерапії.

У багатьох дослідженнях науковці піднімають питання впливу на людину окремих засобів художньої виразності музичного мистецтва, зокрема, метро ритмічної організації (С. Назайкінський), мелодико інтонаційної і ладово-інтонаційної (О. Костюк, В. Медушевський).

Мета статті: дослідити терапевтичний вплив музичного мистецтва та визначити можливості використання музикотерапії в умовах роботи з учнями середніх класів.

Виклад основного матеріалу. Мистецтво має великий вплив на розвиток духовної культури особистості, формування здорового способу життя. З усіх видів мистецтва саме музика має найбільший вплив на настрій людини, на функціональну активність і працездатність, на весь її духовний світ. Музика не тільки дає відчуття естетичної насолоди, вона справляє психофізіологічну дію, що забезпечує зміну психічних станів і фізіологічних процесів. Музику здавна застосовували в медицині. Знаменитий французький композитор Гектор Берліоз вважав музику найкращими ліками, а британський композитор Майкл Тіппер назвав музику «стравою для душі» [1, с. 28].

Музика в давнину була засобом магічного керування силами природи, засобом впливу на демонів і богів та знаряддям боротьби з хворобами і страхом смерті. У давніх народів музика використовувалася не лише під час заклинання і заспокоєння злого духа, а також для активної розваги.

О. Лосев у своєму дослідженні музичної естетики античного світу з позицій соціального функціонування музики окреслює такі його типи:

- магічне, або медичне розуміння музики – трактування її як засобу впливу на психічний або фізичний стан людини;
- соціально виховне значення музики;
- космологічне, при якому космос розуміється як певним чином настроєний інструмент (гармонія сфер);
- вузько-спеціальне, що розробляє значення окремих музичних категорій;
- музична теорія [2, с. 106].

Вчені, вивчаючи вплив музики на людину, досліджували цей процес на трьох рівнях: фізичному (Х. Аллоярв, Л. Брусиловський, Т. Натансон, В. Леві), душевному (І. Павлов, В. Бехтерев, І. Тарханов, І. Сеченов, З. Фрейд) і духовному (Б. Асаф'єв, Л. Мазель, Е. Курт, Є. Назайкінський).

«Музика, будучи мовою передсвідомості, артикулюючи свідомість людини на фізичному, душевному і духовному рівнях, пов'язана із суспільною свідомістю психобіологічно» [5, с. 96]. Відомий фізіолог Б. С. Алякринський, дослідивши людський організм, зробив висновок: «Людина це система, наскрізь просякнута ритмами» [4, с. 174].

На те, що протягом доби змінюється ритм пульсу цілком здорових людей, звернули увагу ще древні греки. Зокрема, про це написав за 300 років до нашої ери лікар Герафіл. Правда належної уваги відкритому ним явищу тоді не надали.

Нинішні хронобіологи виявили понад 400 ритмів різних органів та біологічних систем людського організму. Всі вони взаємообумовлені, залежні один від одного, від годин доби, сезону, навіть від метеорологічних умов. Лікар, краєзнавець Анатолій Пастернак кожному людину називав «людиною-оркестром». Висловлюючись і надалі образно, він стверджував, що головним диригентом цього оркестру є головний мозок, другим і третім серце та печінка. Якщо оркестр звучить чисто, злагоджено, гармонійно, ніяка бацила не подолає фортецю організму. А як і спробує, то дістане рішучу відсіч. Мозок реагує на всі сигнали біди, втручається у найдрібніші сутички, коригує звучання того чи іншого органу. Печінка приходить на допомогу здебільшого в екстремальних випадках. Вона, наче пожежник, тільки гасить полум'я не піною, а відповідними ферментами. Під час тривалої облоги головний тягар бере на себе орган, що працездатністю і витривалістю перевершує вола, наше серце [6, с. 201].

Музика збагачує наш емоційний досвід вібраціями, як звичайний повсякденний режим (дім робота або навчання повсякденні справи дім), як правило, не надає. Музикальність це емоційність, а емоційність це по суті, індикатор енергетики людини. Вміння слухати і сприймати музику підключає нас до могутнього джерела енергії. Всі наші органи знаходяться в автономному коливальному режимі. Коли музика синхронізує вібрацію в нашому тілі, співпадаючи з їх ритмами, це вирівнює відповідний ритмічний контур і лікує.

Застосування музики з метою лікування постає перед фахівцями, як одне із актуальних завдань, що потребує успішного виконання. То ж постає питання, щодо підготовки професійних музикотерапевтів, які на тлі уже відомих і своїх досліджень засновують школи, науководослідні центри музичної терапії, різноманітні товариства, з метою дослідження лікувальновиховного значення музики. Музичну терапію застосовують практично в усіх розвинених країнах світу, що сприяло формуванню різних музично психотерапевтичних шкіл – шведської, американської, німецької, японської, китайської, російської, французької тощо. Кожна з них, взаємодоповнюючи одна одну, дали наукове обґрунтування цьому явищу і створили цілий напрямок у сучасній науці.

Музикотерапія – це вчення, як працювати з підсвідомим розумом і впливати на нього на всіх рівнях: фізичному, емоційному, ментальному і духовному, що є ключем для створення збалансованого здоров'я і гармонійного розвитку особистості. Основним медикаментом лікування служить творчість композиторів і вдалий підхід щодо її застосування з боку спеціалістів. З усього вищесказаного можна зробити висновок, що музична терапія має великі можливості і перспективу розвитку у подальших досягненнях вчених, звідки великий результат практичної роботи – апробація теоретичного аспекту.

У сучасних розробках вітчизняних учених із питань емоційної регуляції навчальної діяльності неабияке значення надається розробці прийомів, спрямованих на управління душевними станами школярів, зокрема засобів музичного впливу (О. Чебикін, А. Андрієвський та інші).

Зокрема, у дослідженнях А. Андрієвського визначаються основні прийоми музичного впливу стосовно до умов навчальної діяльності та здійснюється апробація різних програм функціональної музики для школярів. Цей учений, опираючись на загальновізану класифікацію функціональної музики за видами впливу («зустрічна музика», «музика, яка супроводжує самостійну роботу», «музика відпочинку», «музика заключна»), пропонує найбільш адекватний в умовах навчальної діяльності поділ музики за трьома основними видами, що спрямовані на:

- а) посилення ефекту представлення дидактичної ситуації;
- б) підвищення комфортності станів;
- в) відновлення функціональних станів.

У стислій формі огляд сучасного стану музичної терапії пропонується у книзі Б. Карвасарського «Психотерапія» та колективній монографії за його редакцією «Групова психотерапія». Учені визначають музичну терапію як вид естетико або арттерапії і вказують на можливість її використання як в індивідуальній, так і в груповій формі. Цей метод може бути представлений у вигляді рецептивної (сприймання музики) й у вигляді активної музикотерапії (лікування виконавством – вокалотерапія, хоровий спів тощо).

В умовах навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи, де реалізуються психологопедагогічні превентивні програми з організації здорового способу життя учнів, застосовують три основні види музичних впливів:

- музикотерапевтичні;
- музикофункціональні;
- музикопрофілактичні.

Особливу увагу приділяють саме музикотерапевтичним впливам, бо саме вони визначають основне спрямування роботи інших. Прийоми музикотерапії вже знайшли своє широке застосування в практиці надання психологічної допомоги населенню. Позитивний досвід, нагромадження у цій галузі показує, що в процесі психотерапевтичного впливу на особистість вдається помітно оптимізувати її самопочуття, збудити інтерес до життя, зокрема потяг до спілкування з оточуючими, поліпшити соматичне та психічне здоров'я в цілому. Нажаль оздоровчі можливості музикотерапевтичних впливів вивчені ще недостатньо. Основне завдання цього виду впливів у структурі превентивних програм з організації здорового способу життя школярів полягає в тому, що: по-перше, цілеспрямовано збагачується акустичне середовище дітей і підлітків на уроках і в позаурочний час; по-друге, формується валеологічна культура школярів, передусім психологічна культура, яка є її компонентом.

У практиці роботи музикотерапевтів найбільшого визнання здобули два основні погляди стосовно критеріїв вибору музичних творів під час рецептивної музикотерапії, а саме: одні вважають, що їх може підібрати сам пацієнт, а інші – що програму лікувального впливу складають музикотерапевти, котрі враховують смаки слухачів. Останній, як свідчать зарубіжні дослідження, найбільше розповсюджений. Це пояснюється тим, що смаки пацієнта не завжди відповідають вже дослідженому за своїм музикотерапевтичним впливом музичному матеріалу. Огляд літератури з проблем рецептивної музикотерапії свідчить, що найбільший інтерес у плані побудови методичних схем профілактичного впливу музики на особистість мають роботи Б. Карвасарського та В. Ражнікова. У кожній із цих розробок принцип вибору музичних творів дістав певне теоретичне обґрунтування.

В програму для занять з музикотерапії, яка пропонується в книзі Б. Карвасарського «Психотерапія» детальніше учений пропонує скласти програму музичних творів з урахуванням їх емоційного навантаження. Перший твір повинен створювати певний настрій для всього заняття, певну атмосферу, він, зазвичай, спокійний, відрізняється розслаблюючим впливом. Другий твір несе основне навантаження. Він більш драматичний, динамічний. Його функція – стимулювати інтенсивні емоції, переживання. Після прослуховування цього музичного твору група обговорює переживання, спогади, які виникли у кожного пацієнта. Третій твір має зняти напруження, яке виникло, він може бути спокійним і розслаблюючим, або навпаки, енергійним.

Висновки. Отже, володіння знаннями, як працювати з підсвідомим розумом і впливати на нього на всіх рівнях: фізичному, емоційному, ментальному і духовному – є ключем до створення збалансованого здоров'я, гармонійно розвиненої особистості. Все довкола змінюється, тільки музика залишається невід'ємною частиною навколишнього середовища і людина повинна жити з нею в гармонії і єдності, бо це мистецтво покликано давати все необхідне для життя та здоров'я людини.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Абдуллин Э. Б. Методологичний аналіз проблеми музикальної педагогіки в системі вищого образования. – М., 1990. – 231 с.
2. Анастаси А. Психологичне тестирование: В 2 кн. (Пер. из англ.). / Под ред. К., М. Гуревича, В. И. Лубовским. – М., 1982. – 156 с.
3. Ананьев Б. Г. Избранные психологические труды. – М.: Педагогика, 1980. – 287 с.
4. Карвасарський Б. Д. Психотерапія. – М.: Медицина, 1985. – 304 с.
5. Карпенко З. Психокорекція розвитку дитини. – Івано-Франківськ, 1994. – 134 с.
6. Ростовський О. Я. Педагогіка музичного сприймання: Навч. метод. посібник. – К., 1997. – 248 с.
7. Цыпин Г. М. Музыкант и его работа. – М.: Педагогика, 1988. – 175 с.
8. Черкасов В. Ф. Теорія і методика музичної освіти: навч. посіб. / Володимир Черкасов. – К.: ВІЦ «Академія», 2016. – 240 с. – (Серія «Альма – матер»)

Юліана ВОЛОСЕНКО

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ КОСТЮМ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ

(магістрантка мистецького факультету)

*Науковий керівник – професор кафедри хореографічних дисциплін,
народний артист України Похиленко В. Ф.*

Резюме: Усвідомлення фундаментальної значущості загальнолюдських цінностей, що відбувається на рубежі тисячоліть, аж ніяк не зменшує прагнень кожного народу зберегти неповторність своєї культури, зафіксувати її особливості, у тому числі і в одязі. Незважаючи на динамізм соціальних процесів, їх уніфікацію і стандартизацію, відбувається підвищення уваги до етнічних матеріальних і духовних цінностей. У цьому сенсі традиційний одяг, завдяки своїй здатності акумулювати традиції, соціально-психологічні установки, естетичні запити людей є важливим чинником етноідентифікації і сховищем цінностей і сенсів тієї або іншої культури.

Серед усіх видів костюма (народний, елітарний (становий), офіційний, побутовий, буденний, святковий, домашній, робочий, професійний, театральний) народний костюм займає особливе місце. У нім, як у фокусі, зосереджені найбільш важливі риси і особливості народної свідомості, його соціальні, моральні,

релігійні уявлення, етичні ідеали, спосіб життя. Народний костюм не просто повідомляв про людину його національну і регіональну приналежність, вік і стать, костюм міг виконувати функцію престижу і магичну функцію, а в широкому соціокультурному контексті, зовнішній вигляд представника етносу, одягненого в костюм, виступав як його метазнак.

У визначеннях символіки і знакової системи існують точки зору таких науковців як М.М.Бахтін, А.Ф.Лосев, Ю.М.Лотман, а також Ролан Барт, Клод Леві-Стросс та ін.

У вітчизняній літературі поняття «культура», визначення її функцій в житті суспільства, а також розробка культурологічних проблем містяться в працях Г.С.Сковороди, Ф.К.Вовка, М.С.Грушевського, М.І.Костомарова, І.І.Огієнка та ін.

Витоки традиційного українського костюма, його історія, яка пов'язана з процесом розвитку самобутньої української культури розглядаються в працях Д.І.Яворницького, Г.С.Лозко, К.І.Матейко, Т.О.Ніколаєвої, В.Т.Скуратівського, К.К.Стамерова та інших.

Відомо, що кожен народ має свою культуру, традиції, характер, які сягають у сиву давнину та проявляються повсякчас у буденному житті, творчості і як наслідок в національному одязі. Костюм, разом з мовою, міфом і обрядом, найчастіше утворював єдину знаково-символічну систему. А оскільки знак є матеріальний, чуттєво сприйманий предмет, що виступає в процесі пізнання і спілкування в якості представника іншого предмета і використовується для отримання інформації про нього, то і костюм можна розглядати як знак, і навіть як своєрідний соціокод культури. В якості коду костюм є єдиною системою запису, зберігання і передачі інформації, що сприймається усіма учасниками культурного процесу [5]. Український національний костюм не є винятком. Тому в наш час все більшої популярності набуває традиційний український одяг. Особливо це проявляється в дні національних свят, коли українці цілими родинами гуляють містом у вишиванках. В цьому відчувається потяг до правічних заповітів наших батьків та дідів – прекрасне відродження традицій!

Український народний одяг – це один із основних складників матеріальної культури нашого народу, тісно пов'язаний з усією його історією. Протягом століть символіка в Україні мала велике значення. Національний костюм здавна повинен був не тільки берегти від холоду, заявляти про соціальний статус власника, бути естетично привабливим, але й відображати певні духовні традиції.

Суттєвою етнографічною ознакою традиційного вбрання, вважаються технологічні прийоми пошиття одягу – техніка виконання швів, обробка різних деталей. Деталі костюма мали варіації залежно від побутових ситуацій, обрядів, звичаїв, сезону. В урочистих випадках (наприклад на весіллі) одягався весь комплекс, який підкреслював сімейний і майновий стан людини, її вік, національну приналежність, регіональні ознаки. Кожна деталь традиційного одягу має свою назву, яка не завжди збігається з назвами аналогічних за матеріалом, формою, кольором, оздобленням елементів інших комплексів, котрі побутують в іншому етнографічному середовищі. Зіставлення реалій з термінами, врахування ареалів їхнього побутування є також важливими етнокультурними характеристиками історичного розвитку окремих регіонів. В цілому традиційний костюм українців можна назвати цілою скарбницею духовної культури народу, що притаманними їй специфічними способами відбиває його національний характер.

Історія українського народного костюма генетично пов'язана з традиціями Київської Русі. Археологічні розкопки засвідчують широкий розвиток ткацтва та різноманітних ремесел того часу, що дає певне уявлення про давньоруське вбрання. Відомості про одяг є і в давньоруських писемних пам'ятках. Так, в Іпатіївському літописі згадується кожух, у «Слові о полку Ігоревім» – кожух і опанча, в інших джерелах – сорочка, ногавиці, корзно (плащ), свита, клобук, вінець тощо. Чимало знахідок свідчать й про побутування в Київській Русі шкіряного та плетеного одягу, великої кількості прикрас. Ці матеріали суттєво доповнюються іконографією XI-XIV століть: фрески, ікони, книжкові мініатюри дають уявлення про одяг панівних верств населення – князів, бояр, дружинників тощо[1]. На фресках Софійського собору в Києві збереглися зображення одягу не тільки князівської сім'ї, а й музикантів, мисливців.

В той же час не тільки вельможі вміли гарно вбиратись. Костюм давньоруської селянки також був самобутнім та барвистим. Він складався із довгої вишитої сорочки, поясного одягу у вигляді одного або двох незшитих (а пізніше – двох частково зшитих) шматків орнаментованої чи картатої вовняної тканини (дві запаски, плахта, паньова). Поверх сорочки одягали різного роду безрукавки: керсетки (Середня Наддніпрянина, Полтавщина), кептарі (Карпати і Прикарпаття), лейбики (Полісся, Поділля) або катанки, які були поширені по території України. Поверх основних елементів одягу носили свиту або кожушину. На голові у дівчини був вінець, який виготовляли з дроту, потім його обвивали полотном і прикрашали бісером, дзеркальцями, а на нижній край вінця вішали в один або в два ряди срібні монети. Такі вінці носили і молодийці, а дівчата носили вінки з квітів. У заміжній жінки – рушникоподібний шмат тканини, що накидався на багато прикрашений твердий, виконаний із дорогої тканини головний убір (очіпок чи убрус), яким щільно закривали волосся. За повір'ями жінка, яка не дотримувалась цього звичаю, могла накликати неврожай, хвороби, голод. В другій половині XIX ст. на зміну очіпку приходять хустка. В Україні хустка крім побутового, має ще й обрядове значення. При сватанні дівчина перев'язує парубка хусткою, молоду на весіллі теж покривали хусткою. Часто хустки розшивались шовком, а іноді золотом та сріблом. На ноги одягали плетені або шкіряні постолі. Неодмінним доповненням до жіночого костюма були прикраси: коралі, гердани, дукачі, силянки, намиста, згарди, хрестики.

Традиційний чоловічий одяг українців складався з конопляної або льняної сорочки і вовняних штанів. Сорочка часто використовувалася як верхній одяг. Головною відмінністю української сорочки є наявність пазушки – невеликого розрізу спереду з вишитими візерунками. Вишивали на пазушці чорними і червоними

нитками. Чоловічі вишиванки могли бути з низьким стоячим або широким відкладним коміром. Застібалася така сорочка на гудзики або шворки. Відмінною особливістю української чоловічої сорочки є те, що її заправляли в штани, а не носили поверх них.

Штани, або шаровари, закріплювалися за допомогою поясу або шнурка. На поясі кріпилися різні необхідні речі – кресало, гребінь, невеликий ніж. Чоловічі штани були дуже широкими, особливо у козаків. Між штанинами вшивали матню з прямокутних клаптів. Шили такі шаровари переважно з сукна – вовняної тканини, покритої воском. Цікаво, що на Закарпатті прикрашали вишивкою нижній край штанин зсередини, а потім відвертали його наверх. Для вишивки використовували переважно жовті й зелені нитки, які найбільш яскраво виглядали на червоному тлі.

Найдавнішими типами чоловічих головних уборів були капелюхи та шоломи (магерки). Капелюхи робили з овечого хутра або сукна з хутровою опушкою, а носили залежно від місцевих звичаїв – прямо на всю голову, заломлюючи посередині, зсуваючи на потилицю чи набакир. Шоломи шили з коричневої або сірої повсті. За формою вони були напівсферичні або конусоподібні, без крис або з високо загнутими крисами.

На Гуцульщині взимку чоловіки носили клепані – шапки з червоного або темно-синього сукна, підбиті овчиною та облямовані лисицею. Чорний фетровий капелюх гуцулів називався кресанею і був пишно оздоблений золотавим галуном, візерункастою бляхою або різнокольоровими шнурками. Прикрашали кресаню пір'ям глухаря або павича, а також кулястими вовняними китицями – бовгицями.

На всій території України була відома висока переважно циліндрична шапка з овчини або іншого хутра – кучма; на Поділлі та півдні Волині носили великі чорні смушкові шапки з суконним дном – мазниці. Збоку в них був розріз, куди вставлялася кольорова стрічка. На Чернігівщині переважали круглі хутряні шапки з навушниками – малахаї[3].

Одяг феодалів, заможних городян і багатих купців – мав більше елементів, його шили з дорогих тканин як місцевого виробництва, так і привезених з закордону. Жіночий костюм складався з довгої сорочки, поверх якої одягався плечовий короткий одяг із дорогої тканини, що залишав відкритими вишитий поділ та низ рукавів. Зверху накидали корзно – плащ, скріплений фібулою на правому плечі. На ногах – кольорові чоботи з сап'яну, голову обвивали схожим на рушник убором, під яким носили шапки, прикрашені дорогінінним камінням, вишивкою, підвісками – колтами. Головний убір жінки, як і багато інших елементів вбрання, мав ритуальне значення і використовувався у різних обрядах. Покривання волосся було обов'язковим.

Важливою ознакою традиційного одягу є характер поєднання його складових частин у локальні комплекси та способи їх носіння. Основними складниками комплексів вбрання були натільний, поясний, нагрудний і верхній одяг. Особливу роль відігравали головні убори, пояси, з'єднані прикраси, взуття. Кожний елемент традиційного одягу являє собою сплетену, зв'язану або зшиту з того чи іншого матеріалу форму, утворену кроєм і зшиванням, а також різними способами пов'язування чи носіння[4]. Як елементи, так і різноманітні доповнення й атрибути одягу виготовлялися та об'єднувалися у комплекси відповідно до конкретних природнокліматичних, історичних, економічних умов, були розраховані на певний антропологічний тип населення з його психологічними, естетичними та етичними уявленнями і нормами, соціальною та національною належністю й самосвідомістю, що відповідало рівневі розвитку культури даного етносу. Саме порівняльний аналіз етнографічних ознак елементів чи доповнень комплексів вбрання дає важливу інформацію щодо етнічної історії народу.

Суттєвою етнографічною ознакою традиційного вбрання є технологічні прийоми пошиття одягу – техніка виконання швів, обробка різних деталей. Основним матеріалом для пошиття українських народних костюмів було домоткане полотно з льону і конопель здебільшого білого кольору, оскільки його ретельно вибілювали. З цього полотна шили чоловічі і жіночі сорочки, штани різних типів, фартушки, деяке інше жіноче вбрання, яким обгортали тіло, а іноді – літній верхній одяг[7]. Крій українських сорочок відзначається особливою раціональністю використання полотна: геометричні деталі прямокутної форми на плечах і навколо шиї, а також на рукавах стягувалися в складки, збори. Причому ніколи не приховувалися деталі крою, навпаки його лінії були засобом художньої виразності виробу, тому вони часто прикрашалися вишивкою на місцях швів. Існували спеціальні способи з'єднувальних швів. Крій сорочок часто зумовлювався можливостями домотканого полотна, яке було нешироким. Сорочки з вишитими уставками були відомі слов'янам ще з давніх-давен. Плечові уставки найбільш характерні для України. Сорочки з кокетками з'явилися пізніше, як данина моді міста[2]. До речі, колір та символи одягу теж мали велике значення. Зокрема в таких предметах: шаровари в чоловічому вбранні, як символ козацтва, черес – шкіряний пояс гуцулів, кептар – хутряна жилетка верховинців. Етнорегіональна визначеність українського одягу виявлялась більш виразно в способах його оздоблення. Найбільшої уваги приділялось вишивці.

До XIX століття у вишивці переважав геометричний орнамент, який виконувався «низю» та «гладдю». З кінця XVIII – поч. XIX століття поширюється рослинний орнамент, який виконували «гладдю» та «хрестиком». Населення окремих регіонів віддавало перевагу «своїм» кольорам. Наприклад, на Поділлі увагу приділяли чорному та червоному кольорам. Взуття носили червоне, чорне, рідше жовте. По всій Україні пояс був переважно червоного кольору. Як вважають етнопсихологи, символіка кольорів віддзеркалює відповідний тип характеру людей певного регіону. Символіка кольорів зумовлювалась звичайно і своєрідністю господарської діяльності та всім укладом життя. Проте серед українства був один колір спільний для всіх регіонів – червоний. Згідно з народними уявленнями, червоний колір захищав від злих сил, та водночас був світлим, радісним, веселим. Також талісманом від злих сил був пояс. Без пояса

виходити на люди вважалось не порядним. Пояси ткали переважно з вовни, прикрашали їх ланцюжками, шкіряними шнурочками. В деяких регіонах пояси робили зі шкіри[6].

Звісно сучасність вносить свої корективи в життя, але як приємно бачити молодих людей одягнутих не в «китайський і турецький ширвжиток», а в український національний одяг. Стає модним носити вишиванки, плахти, крайки. Все таки генна пам'ять не спить і час від часу нагадує про себе. В цілому традиційний костюм українців можна назвати цілою скарбницею духовної культури народу, що притаманними їй специфічними способами відбиває його національний характер.

Усвідомлення етнічної специфіки одягу здебільшого проявляється у міжетнічних контактах і залежить від їхнього характеру. Там, де міжетнічні взаємини не були напруженими, виникали своєрідні регіональні комплекси, особливості яких були етнічними символами кількох народів. Прикладом є комплекси одягу українського та молдавського населення Буковини. Етнічними символами народного костюма українців є і ряд особливостей одягу інших народів. Зокрема, значна частина запорізького козацтва з міркувань престижу запозичила чимало приметних ознак одягу народів Європи та Сходу[8]. Пізніше козацький костюм не лише справив помітний вплив на розвиток українського народного одягу в цілому, але бували випадки, коли він усвідомлювався як національний.

Наприкінці XIX – на початку XX століття етнічна специфіка найповніше зберігалася у комплексах селянського вбрання, завдяки чому за ним закріпився термін «народний костюм».

Отже, в народному костюмі відбиті найбільш важливі риси народної свідомості, його соціальні, моральні, релігійні уявлення, етичні ідеали. Знакові функції костюма, його семантичний статус мають бути зрозумілі і вірно прочитані як самим носієм, так і людиною, яка існує в цій традиції. Будучи частиною культурного простору людини, костюм відбиває зміни в її існуванні. Відбувається трансформація форм одягу, що є наслідком дії різноманіття культурних кодів, прочитання яких вимагає певних знань. І, передусім, це ритуали життєвого циклу: «пологи – весілля – похорони», яким відповідає «народження, – життя – смерть» або «дитинство – зрілість – старість».

Одним з важливих чинників трансформацій в костюмі різних етносів необхідно відмітити взаємопроникнення і адаптацію певних особливостей одягу різних народів в костюми один одного. Зміна традиційного народного костюма упродовж XVIII – середини XX століття йшло паралельно з витісненням його з сільського і міського ужитку одягом європейського типу. Середовище побутування традиційного костюма звузилося, змінилися його функції: з одягу сільського і міського жителя він перетворився на суто селянський костюм, а з одягу, зручного для усіх вікових груп, що використовувався на усі випадки, – в костюм людей старшого покоління і обрядовий одяг. Проте і у кінці XX століття народний костюм виступає як один з найважливіших способів етноідентифікації, транслятор сенсів і значень традиційної культури.

Вивчення костюма в аспекті взаємодії культур відкриває великі можливості, як для теоретичного осмислення, так і для практичного втілення. Сам процес кодування знакових систем (зокрема, костюма) є цінним інструментом в області систематизації, класифікації, типологізації. В той же час, вивчення символіки костюма з використанням її в тих областях, де мають місце цілеспрямовані культурні контакти, полегшує процеси адаптації культур.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Знойко О. Міфи Київської землі та події стародавні. // О. Знойко – К., 1989. – 305 с.
2. Лозко Г. С. Українське народознавство. // Г. С. Лозко – К.: Зодіак – ЕКО, 1995. – С.334-336.
3. Матейко К. І. Головні убори українських селян до початку XX століття. // К. І. Матейко, журнал «Народна творчість та етнологія» №3 1973.
4. Ніколаєва Т. Історія українського костюма. / Т. Ніколаєва – К.: Либідь, 1996. – С.6-13.
5. Полюхова М. П. Символіка костюма в контексте культури. / М. П. Полюхова [Електронний ресурс] Режим доступу до статті: <http://www.dissertat.com/content/simvolika-kostyuma-v-kontekste-kultury> (посилання зовнішнє). – Заголовок з екрана.
6. Пономарьов А. Етнічність та етнічна історія України: традиції народної матеріальної культури [Електронний ресурс] Режим доступу до статті: <http://libr.org.ua/book/78/2398.html> (посилання зовнішнє). – Заголовок з екрана.
7. Стамеров К. Нариси з історії костюмів. / К. Стамеров – К.: Мистецтво, 2007. – С.168-170.
8. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків. 1 том. Одяг та озброєння запорізьких козаків // Д. І. Яворницький – Львів: видавництво «Світ». 1990. – 319 с.

Надія ГЕВЕЛЬ

УКРАЇНСЬКИЙ ПІСЕННИЙ ФОЛЬКЛОР ЯК ЗАСІБ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

(магістрантка мистецького факультету)

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Растрюгіна А.М.

Постановка проблеми. Для сучасної мистецької освіти і виховання важливим є розуміння того, що сьогодні молодь перевантажена різноманітною інформацією і саме в цей час особливо важливо звертатися до першоджерел української культури - фольклору. Відродження національної культури та побудова національної школи вимагає нового підходу до виховання студентської молоді. Формування загальної й зокрема, музичної культури як основи духовності нашої молоді акумулює в собі пробудження творчих сил та здібностей. В умовах сьогодення, коли наш народ активізував свої патріотичні настрої та вступив у нову еру свого історичного розвитку, національному вихованню студентської молоді має приділятися важливе місце, що найбільше відповідає потребам побудови сучасного українського суспільства.

Нові підходи до національно-духовного виховання мають спиратись на кращі зразки українського національного фольклору, котрі виховують любов до народних українських традицій, до рідної землі та історії наших пращурів, що сприяє становленню і розвитку основних компонентів духовного світу студентської молоді, національній самосвідомості та патріотичного мислення. Це, в першу чергу, пов'язано з використанням кращих зразків української музичної творчості – фольклору нашого народу.

Аналіз літератури з проблеми дослідження.

Мистецтво вишукує свої, історично найбільш дієві засоби впливу на людину й суспільство. Завдяки цьому значно зростає роль мистецтва у формуванні національної свідомості громадян, особливо молоді. Як зауважує Т. Борисова, «Історичною місією сьогодення є формування людини-творця з високими громадянськими якостями, яка буга б соціально й духовно зрілою. І тут мистецтво має бути засобом духовно-практичного освоєння світу» [2; 144]. Питання про роль української народної пісні в духовному житті народу знайшли відображення у наукових працях сучасних дослідників і визначаються як джерело пам'яті народу, духовний його набуток, дієвий засіб формування національної самосвідомості суспільства (А. Авдієвський, О. Дей, С. Мишанич, Г. Нудьга, М. Стельмахович, М. Дмитренко, А. Іваніцький, О. Правдюк ін.), та, зокрема, у школярів і студентів (С. Горбенко, Г. Дідич, О. Отич, Г. Падалка та ін.). Їхні праці підтверджують необхідність використання українського фольклору з навчально-виховною метою в усіх ланках школи, у навчанні та вихованні молоді. Використання народної музичної творчості у навчально-виховному процесі у вищих навчальних закладах досліджували С. Домбровський, Г. Іванюк, С. Крамська, В. Костів, О. Неживий, О. Ростовський, Р. Скульський, Г. Сутрина, Н. Чернуха, які пропонують різні підходи щодо удосконалення підготовки майбутніх фахівців.

Мета статті. Дослідити можливості впровадження найкращих зразків українського пісенного фольклору у зміст фахової підготовки майбутнього педагога-музиканта.

Виклад основного матеріалу. Новий закон «Про вищу освіту» потребує удосконалення змісту системи вищої освіти й, зокрема мистецької. Одним із питань, що потребує невідкладного рішення є удосконалення фахової підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва в тому числі й з використанням українського пісенного фольклору, котрий акумулює в собі багатотомові надбання культури українського народу.

Фольклор - це традиційний народний світогляд, виражений у художній формі, світогляд, що забезпечує людині перебування у злагоді з природним станом речей. Фольклор у перекладі з англійської означає «народна мудрість, народне значення» є насамперед, народною творчістю, в якій знайшли своє відображення історичні події різних часів. Саме фольклор увібрав у себе безцінний соціальний та інтелектуальний досвід багатьох поколінь і є одним із головних джерел духовного виховання підростаючого покоління.

Важливе місце в українському національному фольклорі займає українська пісня, вона виховує музично-естетичний смак нашої молоді через призму української пісні, в якій народ оспівує свої почуття, переживання, прагнення. Українська пісня проникнута духом багатьох поколінь, їх любов'ю до рідного краю, тугою за батьківщиною та споконвічним прагненням до кращого життя, радістю та сумом. Українська пісня привертає до себе увагу, насамперед, своєю доступністю сприймання, простотою викладу та художньо-музичною виразністю її задушевних мелодій.

В українській пісні народ розкривав свої почуття та переживання, вона служила засобом спілкування між людьми. Особливу увагу наші предки приділяли обрядовим пісням: колядкам, щедрівкам, веснянкам, купальським пісням і т. п. В них оспівують оригінальне сприйняття та самобутнє тлумачення явищ природи, побут та весь культурно-історичний та мистецький шлях наших пращурів.

З давніх-давен мислителі та художники помітили здатність музики впливати на моральні якості та риси характеру та на душевний стан і поведінку людини. Музично-естетичне виховання є найскладнішою ланкою загально виховного процесу. Зважаючи на недостатній життєвий й морально-естетичний досвід нашої молоді й величезну кількість неякісної музичної продукції у сучасному житті, важливо знайомити студентів з кращими взірцями української національної культури.

Слід дотримуватися системи цілеспрямованого і послідовного збагачення змісту фахових дисциплін цінностями української народнопісенної культури, що сприятиме вихованню національної самосвідомості як у майбутніх учителів музичного мистецтва, та і в їхніх вихованців.

Тож, до можливостей впровадження найкращих зразків українського пісенного фольклору у зміст фахової підготовки майбутнього педагога-музиканта ми відносимо:

– поглиблене вивчення фахово спрямованих дисциплін теоретичного циклу та впровадження спецкурсу «Українська народна музична творчість», який сприяє системному викладанню українознавчого музичного матеріалу, глибокому засвоєнню студентами народнопісенної культури українського народу, усвідомленню пізнавальної, виховної, розвиваючої, культуротворчої функцій української народної пісні;

– збагачення змісту дисциплін практичного циклу цінностями української народнопісенної культури (історія української музики, хорознавство, хоровий клас, диригування, сольфеджіо, гармонія, аналіз музичних форм, постановка голосу та ін.);

– розширене використання студентами української народнопісенної культури у позанавчальний час: виконавській діяльності (солісти, ансамблі, хори), роботі художньо-творчих об'єднань, наукових гуртків, фольклорній практиці, самовираженні в музичній творчості, науково-педагогічних дослідженнях, творчих конкурсах на краще виконання української народної пісні, мультимедійних презентаціях творів, інсценізаціях тощо;

– оволодіння студентами методикою музичного виховання школярів на національних засадах, зокрема за програмою поглибленого вивчення учнями творів української народнопісенної музики;

– залучення студентів до впровадження цінностей української народнопісенної культури в навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи при виконанні завдань педагогічної практики та проведенні музично-виховної роботи з учнями.

Система цілеспрямованого і послідовного збагачення змісту музично-педагогічної освіти цінностями української народнопісенної культури забезпечить позитивну динаміку зростання основних показників національної самосвідомості майбутніх учителів музики, зокрема почуття національної спільноти й ідентичності. В сучасній педагогічній науці проблема формування професійної компетентності майбутніх учителів музики, зважаючи на невичерпність віками сформованого музичного потенціалу українців, стає однією з ключових і викликає потребу нового, поглибленого підходу до музичного виховання і навчання майбутніх вчителів-музикантів.

Могутня сила фольклору в житті кожного з нас - незаперечна. Він сприяє виникненню любові до сформованих упродовж віків уявлень про сутність людини, її духовність, красу та гармонію з довкіллям. Любов до української пісні найприродніше та найглибше духовне начало людського життя. Адже кожна людина генетично несе в собі пам'ять тієї музичної свідомості, на якій в далекому минулому вона зросла. Наша українська пісня повинна увійти до свідомості кожного з нас, як, безпосередньо, живе, хвилююче явище, а не як романтична спадщина. Для викладача музики важливо зародити любов в серцях своїх вихованців; викликати інтерес до українського музичного фольклору; закохати їх в українську пісню.

Фольклор слід вивчати не як сукупність його складових, а як саме життя нашого народу від найдавніших часів до сьогодення, як цілісний духовний, матеріальний та практичний світ людини.

Висновки. Звернення до фольклору дає змогу формувати світоглядну позицію майбутнього вчителя, його національну свідомість, формує переконання в тому, що фольклор – частка історії народу, історії його культури. Виховна цінність народної музичної творчості виявляється в її покликанні формувати емоції, почуття, поведінку людей, риси характеру, ідеали. Моральна цінність народної музичної творчості полягає в тому, що ідеї духовності, моральні норми, завдяки образним музичним творам, дають змогу усвідомлювати загальнолюдські норми поведінки, формують у молоді стереотипи поведінки, звички, що регламентують певні норми життя. Однією з цінностей фольклору є естетична.

Отже, питання більш широкого використання у фаховій підготовці майбутнього музиканта-педагога українського пісенного фольклору залишається актуальною для викладачів і науковців. Впровадження цінностей народнопісенної культури у зміст професійної підготовки майбутніх фахівців-музикантів сприяє підвищенню рівня їхньої фахової культури, розвитку їхньої активності щодо опанування українською народнопісенною культурою, творчого використання набутих знань, умінь і навичок у соціокультурній та педагогічній діяльності. Перспективи подальших досліджень полягають у пошуку нових методів та форм впровадження української народнопісенної культури в навчально-виховний процес музично-педагогічних закладів з метою формування професійної компетентності майбутніх учителів музики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про схвалення Концепції проекту Загальнодержавної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009 - 2015 роки : за станом черв. 2008 р. / Кабінет Міністрів України // Офіц. вісн. України. - № 43. - С. 119 - 123.
2. Борисова Т. Б. Мистецтвознавчі аспекти підвищення кваліфікації працівників культури / Т. Б. Борисова // Актуальні питання культурології. - Рівне : РДГУ, 2006. - Вип. 4. - С. 144- 145.
3. Осипець Р. Українська народна пісня – основа музичного виховання / Р. Осипець // Мистецтво та освіта. – 2000. – № 3. – С. 6–9.
4. Швидків Г. Р. Українські народні пісні та романси в курсі постановкиголосу / Г. Р. Швидків. – Рівне, 2006. – 130 с.
5. Іваніцький А. Український музичний фольклор / А. Іваніцький. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 320 с.
6. Падалка Г. М. Принципи навчання мистецтва / Г. М. Падалка // Педагогіка мистецтва: (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін): [монографія]. – К. : Освіта України, 2008. – С. 148–176.
7. Нечай С. Культуровідповідність музики як засобу пізнання людиною навколишнього світу / С. Нечай // Вища школа. – 2010. – № 3–4. – С. 105–114.
8. Склярєнко І. Ю. Професійне самовдосконалення в процесі підготовки майбутніх вчителів музики : автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / І. Ю. Склярєнко. – К., 2009. – 21 с.
9. Проворова Є. М. Методичні засади формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя музики : автореф. дис. На здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика музичного навчання» / Є. М. Проворова. – К., 2008. – 19 с.

Дарія ЖАБОКРИЦЬКА

РОЗВИТОК АКОНСТАНТНОГО СПРИЙНЯТТЯ У СТУДЕНТІВ ХУДОЖНЬО-ГРАФІЧНОГО ВІДДІЛЕННЯ НА ЗАНЯТТЯХ ЖИВОПИСОМ НАТЮРМОРТУ

(магістрантка мистецького факультету)

Науковий керівник – кандидат мистецтвознавства, доцент Кириченко О.І.

У статті розглядається одне з найважливіших завдань у навчанні живопису майбутніх учителів образотворчого мистецтва – розвиток цілісного колористичного сприйняття, без якого неможливе створення цілісного живописного твору. Розглядається значення здатності до аконстантного бачення кольору в професійному навчанні живопису.

Ключові слова: живопис, константність, аконстантність, колорит, колористичні уявлення, зорове сприйняття.

Розвиток колористичних уявлень – одне з найважливіших завдань навчання живопису на художньо-графічних факультетах педагогічних вузів. Цілісне сприйняття колірної гармонії в природі та її грамотне втілення в живописі є актуальною проблемою в процесі формування художника-педагога, його індивідуальності і креативності. Необхідність розвитку у студентів сприйняття кольору, заснованого на внутрішніх психічних процесах, що формують колірне сприйняття, тобто незвичайний погляд на звичайні речі, а також творчої уяви підкреслюється багатьма вченими: Л.Виготським, О.Асмоловим, М.Ростовцевим, Є.Флеріною, Н.Сакуліною, А.Деркачем, В.Шадріковим та ін. Проблеми та формування розвитку художньої творчості та конкретного сприйняття кольору в навчальній системі мистецьких факультетів розглядаються в дослідженнях Л.Медведева, Л.Івахової, Є.Шорохова, В.Кузіна, А.Хворостова та ін.

Метою даної статті є виявлення ролі формування у студентів специфічного кольорового сприйняття, а також розвитку різних типів кольорового бачення в процесі створення натюрморту на заняттях з живопису.

Так як колорит та колористичне уявлення тісно пов'язані з кольором та його сприйняттям, то розуміння цих проблем йде паралельно з розвитком аконстантного сприйняття на заняттях з живопису. Навчання живопису ґрунтується на візуальному пізнанні навколишньої дійсності. Дослідження закономірностей роботи зорового сприйняття дає можливість розкрити внутрішні механізми процесу формування образотворчих умінь і навичок, дозволяючи на науковій основі будувати методику викладання живопису. До числа основних властивостей сприйняття прийнято відносити константність, яка виявляється в здатності виділяти постійні ознаки предметів (колір, величина, форма та ін.). Відомо, що становлення аконстантного сприйняття в процесі навчання живопису відбувається далеко не відразу. При цьому для студентів складність часто полягає не стільки в тому, щоб помітити зміни забарвлення предметів під впливом середовища, скільки в тому, щоб відтворити побачене в своїх роботах. Тому, кажучи про розвиток аконстантного сприйняття, слід мати на увазі не тільки формування власне сприйняття у вузькому сенсі слова, а й становлення у студентів цілого комплексу теоретичних уявлень і практичних навичок [5].

Якщо живопис вважається фундаментальною дисципліною в галузі навчання кольоровому зображенню, то жанр натюрморт, який вивчається на перших курсах, є головною творчою лабораторією для художніх експериментів в області кольору. Чарівність цієї роботи полягає в специфіці світу натюрморту – світу нерухокої або «мертвої» природи. Штучна реальність натюрморту дозволяє проводити активні живописні пошуки. Успіх оволодіння будь-яким видом діяльності, в тому числі образотворчої, визначається як змістом навчання, так і методикою викладання.

В процесі навчання живописному зображенню натюрморту акценти, як правило, в основному зміщені на фрагментарно-виконавський характер зображення предметного світу. Зокрема, при роботі над живописним натюрмортом навчальною програмою не передбачено уважно розглядати сам феномен кольору, виявляти його основні властивості та художньо-естетичні можливості, аналізувати вплив кольору на розкриття загального колористичного стану природи, цілісність і емоційну виразність колірного рішення. Необхідним етапом навчання можна вважати також вироблення умінь застосовувати отримані знання у вирішенні практичних завдань. Таким чином студенти будуть більш здатні уявити складну специфіку зображення натюрморту, зокрема в аспекті його кольорового вирішення.

Саме на підставі цього виникають протиріччя: зібрано величезний теоретичний матеріал, проведені дослідження в різних областях науки, що підтверджують важливість розвитку колірної культури у студентів художньо-графічних відділень, проте ці дослідження не використовуються повною мірою у практиці викладання живопису, що веде до обмеження можливостей педагогічного впливу на формування цих якостей у студентів [4, с.96]. Недостатньо розвинуте художнє сприйняття кольору можна пояснити непослідовністю навчальних завдань натурального малювання (постановки), а також відсутністю системи певних вправ. Все це не дозволяє в повній мірі сформувані у студентів колористичне уявлення, розвинути аконстантність сприйняття кольору.

Тому при розробці проблеми колірного сприйняття у студентів постає необхідність дослідження закономірностей роботи зорового сприйняття, що дає можливість розкрити внутрішні механізми процесу формування образотворчих умінь і навичок, дозволяючи на науковій основі будувати методику викладання живопису. Для розгляду цього питання слід зазначити, що мають на увазі під константністю сприйняття в цілому. *Константністю сприйняття* називається відносна сталість деяких сприйманих властивостей предметів при зміні умов сприйняття. Вона найбільш чітко виражена в зоровому сприйнятті величини, форми і кольору предметів [2, с.236].

Константність видимого кольору предметів при хроматичному освітленні виражена слабше. Однак при дуже яскравому хроматичному освітленні константність сприйняття кольору може зникнути і предмети придбають колір освітлення. Константність видимого кольору стає більш очевидною при сприйнятті предмета на тлі інших предметів. Зміна інтенсивності освітлення або його кольору одночасно змінює колір усіх предметів, що знаходяться в полі зору. У людини утворюється умовний рефлекс на відношення колірних подразників, що дозволяє їй розпізнавати кольори предметів незалежно від зміни освітлення. Ступінь константності сприйняття кольору залежить від одночасного або роздільного впливу кількох умов: адаптації до загального рівня яскравості зорового поля, дії світлового контрасту, сприйняття джерела освітлення. На цей процес впливають і такі додаткові умови, як віддаленість предмета, блиск, світлові відблиски, тіні та ін. [6, с. 138].

У психологічній науці існує також поняття аконстантності, що означає можливість помічати зміни в зовнішньому вигляді предметів при зміні умов сприйняття (при іншому освітленні, в новому ракурсі і т.д.).

Без цілеспрямованого формування аконстантності сприйняття тонових і колірних особливостей природи не може йти мова про розвиток навіть найелементарніших живописних навичок.

Таким чином, можна підкреслити, що константність сприйняття як «відносна сталість деяких сприйнятих властивостей предметів при відносно широкому спектрі умов сприйняття» [8, с. 268] є важливою особливістю візуального сприйняття, яку необхідно розвивати під час первинних занять живописом. Тобто, зорові ефекти колірної сталості вражають звичайного спостерігача тим, що незалежно від того, яке світло падає на предмет, колір його не змінюється. Колір, що властивий цьому предмету (без урахування впливу навколишнього середовища), називається локальним або власним. Константність сприйняття в багатьох випадках стає причиною помилок художників-початківців, тому що вони не здатні побачити, як змінюється колір у конкретних умовах освітлення і віддалення від спостерігача.

Кольори, змінені під впливом освітлення і навколишнього середовища, отримали назву обумовлених, а сприйняття обумовленого кольору в психології називається *аконстантним баченням*. Спостереження об'єкта зображення в умовах різного освітлення і результати такого спостереження повинні використовуватися в методиці викладання живопису, щоб допомогти студентам уникнути помилок і розвинути здатність константності бачення, тобто, вміння сприймати кольори природи без завіси константності. Г.Біда справедливо вважав, що тільки з перебудови зорового сприйняття, розвитку аконстантності бачення, починається професійне навчання живопису [1, с. 17]. Велику роль у процесі формування єдності відіграє відбите світло – рефлекс, який у поєднанні з основним світлом створює колір навколишнього середовища, або стан. Гармонія колірних комбінацій, різноманіття колірних відтінків, рух і пульсація кольору роблять живопис яскравим, живим.

Аконстантне бачення – це здатність бачити все різноманіття колірних відношень природи в найтонших нюансах у зв'язку з освітленням, розташуванням предметів у просторі. Загострюється колірне бачення і формується аконстантне живописне бачення в процесі аналітичного сприйняття (аналізуючи стан, характер і спрямованість освітлення, аналізуючи просторове положення, форми, об'єм і матеріальність предметів, аналізуючи їх колірні і просторові співвідношення) [3].

Слід зауважити, що помилки живописців, які пов'язані з недостатнім розвитком аконстантного сприйняття, не є нездоланими. Практичний досвід художників, а також результати сучасних психологічних досліджень свідчать про те, що здатність до аконстантного бачення вдосконалюється в діяльності і піддається цілеспрямованому формуванню. Освоєння теорії живопису в поєднанні з практичними вправами є необхідною умовою успішного розвитку аконстантного сприйняття, яке слід вважати найважливішим компонентом живописної майстерності.

З перших днів навчання на заняттях з живопису слід звертати велику увагу на професійну «постановку очей» студентів, для цього вони повинні навчитися сприймати природу цілісно. Правильна постановка очей має велике значення: тренований зір безпомилково визначатиме відхилення одного відтінку кольору від іншого. Розвиток цілісного бачення і одночасного зіставлення всіх частин натурної постановки є важливою частиною навчання живопису. Щоб дивитися на природу широко і цілісно, художники виробили кілька практичних способів: тримати все не у фокусі; в момент спостереження примружити або «розпустити» очі на всю природу. З примружуванням різко зменшується кількість світла, що потрапляє в око, в результаті цього, як в сутінках, перестають відчуватися другорядні деталі. «Розпускання» очей не дозволяє чітко бачити окремі деталі [4, с. 48].

Розвитку цілісного бачення сприяє введення в практику короткострокових підготовчих етюдних вправ, які виконуються перед початком роботи над натюрмортом. У таких етюдах передається загальний кольоровий стан, основні колірні співвідношення. Вони повинні бути спрямовані на вироблення цілісного колірного сприйняття, колірного взаємозв'язку, передачу освітлення та загального колірного стану. Форма предметів у таких вправах докладно не опрацьовується, лише загальними великими плямами передаються світло і тінь. Таким чином, у процесі навчання живопису майбутніх учителів образотворчого мистецтва особливо важливо звертати увагу на розвиток перерахованих вище якостей і здібностей цілісного сприйняття природи, яке вважається основою створення живописного твору, тобто, відтворення кольором оточуючого нас світу на образотворчій площині.

Говорячи про те, що початківці далеко не завжди справляються із завданням визначення характеру колірних і тонових відносин у конкретних умовах спостереження природи, слід зробити суттєве уточнення. Справа в тому, що труднощі для багатьох студентів часто полягають не тільки і не стільки в тому, щоб побачити зміни забарвлення предметів під впливом середовища, скільки в тому, щоб правильно відобразити побачене в своїх роботах. Обумовлений, тобто змінений під впливом середовища колір найчастіше виявляється зовсім несхожим на власний колір предмета, що бентежить недосвідченого студента. Прагнучи зробити етюд «схожим», студент може почати виправляти колір у бік його предметних характеристик і, як наслідок, допускає ряд помилок у живописі [7, с. 172].

Певні труднощі у початківців викликає і вимога вміння бачити натурний мотив цілком, «загально», охоплюючи зображуваний простір єдиним поглядом. Це необхідно для того, щоб вірно визначити основні тонові і колірні відносини. Добре відомо, що зоровий апарат людини влаштований таким чином, що видимі об'єкти сприймаються з різним ступенем ясності в залежності від їх розташування в полі зору. Студенти, як правило, зосереджують образотворче зусилля на тих ділянках природи, які потрапляють на «вістрі» їх уваги в даний момент. Тобто сприймають і пишуть природу по частинах, по черзі розглядаючи окремі деталі. В результаті такого підходу окремі елементи етюдів виявляються неузгодженими між собою, робота виходить дробовою, заплутаною по тону і кольору.

До теперішнього часу в досвіді образотворчого мистецтва накопичено ряд прийомів, які допомагають налаштувати зір на цілісне і аконстантне бачення природи, яке відповідає завданням живописної практики. Переконалива передача в етюді світлового і колірнього середовища передбачає вирішення цілого ряду завдань, до яких, наприклад, відносяться світлотіньове моделювання форм у межах великих відносин, показ теплохолодності і рефлексного взаємозв'язку в живописі, організація зображення з урахуванням контрастної взаємодії колірних плям і т.д.

У навчальному процесі важливо враховувати, що константність і аконстантність сприйняття не визначаються лише вродженими особливостями людського організму. Ці властивості психіки формуються в діяльності і є продуктом соціального досвіду – звідси впливає висновок про принципову можливість створення умов для цілеспрямованого формування аконстантного бачення і відповідних практичних навичок у широкого контингенту студентів у процесі навчання основам живопису.

З перших занять при роботі над натюрмортом необхідно цілеспрямовано налаштовувати студентів на сприйняття різноманітних змін, що відбуваються з забарвленням зображуваних предметів під впливом напрямку, сили і спектрального складу освітлення, рефлексної взаємодії й інших чинників світлового і колірнього середовища. Успішний розвиток аконстантного бачення може бути здійснено шляхом продуманого, науково обгрунтованого використання в навчальному процесі різноманітних методів, методичних прийомів і засобів навчання основам живописної грамоти, які в єдності спрямовані на вдосконалення зорового сприйняття і стимулювання інтелектуальної активності учнів. Доцільність застосування тих чи інших дидактичних методів, методичних прийомів і засобів розвитку аконстантного бачення в конкретній навчальній ситуації визначається як об'єктивними цілями і умовами навчання живопису в навчальному закладі, так і індивідуально-особистісними особливостями викладача і студентів [5].

Одним з основних факторів, що визначають ефективність процесу формування аконстантності сприйняття, є систематичне використання засобів наочності на заняттях живописом, що передбачає застосування спеціальних наочних посібників, які показують зміни тонових і колірних відносин у природі під впливом умов середовища, і включення в навчальний процес різних демонстраційних дослідів. Важливою формою наочного навчання, що сприяє розвитку в студентів аконстантності сприйняття, є також показ педагогом практичних прийомів ведення роботи над етюдом у ході навчальних занять. Переконаливо продемонстрований наочний показ виконує крім того важливу мотиваційну функцію, стимулюючи інтерес студентів до занять живописом.

Натурні постановки, які відповідають дидактичним цілям заняття і навчальним можливостям студентів, вимагають роз'яснення студентам особливо важливих моментів при створенні майбутнього натюрморту. До них належать такі етапи праці, як задум, конкретна, дидактична задача постановки, її головне призначення в зв'язку з програмою. Необхідно також говорити про основні елементи та засоби пластичної і кольорової організації майбутньої роботи. Бажано, щоб вплив світлового і колірнього середовища на предметні кольори проявлявся в постановках досить помітно навіть для недосвідченого спостерігача. Слід домагатися того, щоб сам характер навчальних натюрмортів спонукав студента не пасивно «списувати» природу, а стимулював думку і естетичні почуття учнів, сприяв уважному аналізу тонових і колірних особливостей постановок, вдумливому і серйозному ставленню до роботи. У зв'язку з цим важливо організувати постановки так, щоб вони містили в собі елемент проблемності, акцентуючи увагу студентів на завдання досягнення в живописному зображенні єдності предметного кольору і середовища [3].

У зв'язку з цим нами розроблена система вправ, яка спрямована на розвиток аконстантного сприйняття і колористичних навичок на заняттях з живопису у студентів першого курсу спеціальності «Образотворче мистецтво». Основана ця система на розумінні впливу колірнього освітлення на природу. Студенти виконують натюрморти з різними джерелами освітлення, вивчають його вплив на природу та зміну загального колірнього стану в залежності від форми освітлення. На заняттях студенти працюють над натюрмортом з денним освітленням, двома колірними лампами та над натюрмортом зі свічкою. Ці завдання націлені на розвиток аконстантності сприйняття природи, відповідних образотворчих умінь та навичок. Отримані навички розвиваються в процесі виконання домашніх завдань, які можуть бути ускладнені в якійсь бік або спрямовані на закріплення певних знань.

Таким чином, повноцінне формування аконстантного бачення неможливе без засвоєння студентами основ образотворчої грамоти, технології живопису і знань з кольорознавства, без розуміння взаємозв'язку природної постановки з оточуючим середовищем, джерелом освітлення і вміння цілісно сприймати природу і оточуюче середовище. Навички, що отримують студенти під час виконання експериментального циклу вправ у процесі навчання живопису натюрморту, будуть основою при роботі над живописним зображенням натурних постановок, при роботі на пленері, все це допоможе виявляти колірні взаємозв'язки та передавати загальний колірний стан природи. Врахування психологічних особливостей кольорового сприйняття сприяє кращому засвоєнню студентами складних процесів у створенні композиції натюрморту в кольоровому вирішенні. Крім того, вісь навчальний процес спрямований на розвиток саме художнього сприйняття кольорового розмаїття у середовищі.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Беда Г.В. Живопись и ее изобразительные средства / Г.В.Беда. – М.: Просвещение, 1977. – С.16 – 19.
2. Выготский Л.С. Психология искусства / Л.С.Выготский. – М.:Просвещение, 1991. – 536 с.

3. Константность восприятия. Процедура ее измерения. Коэффициент константности. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://uclg.ru/education/psihologiya/psihologiya_vospriyatiya_i_oschuscheniy/lecture_konstantnost_vospriyatiya_protседura_ee_izmereniya_koeffitsient_konstantnosti.html
4. Кузин В.С. Изобразительное искусство и методика его преподавания в школе. Учебник для средних специальных учебных заведений / В.С.Кузин. – М.: Агар, 1998. – 334 с.
5. Ланщикова Г.А. Психолого-физиологические закономерности визуального восприятия пространства. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://elibrary.ru/item.asp?id=15265064>
6. Логвиненко А.Д. Зрительное восприятие пространства / А.Д.Логвиненко. – М.: Изд-во МГУ, 1981. – 223 с.
7. Миронова Л.Н. Цветоведение / Л.Н.Миронова. – Минск: Высшая школа, 1984. – 285 с.
8. Пономарев П.Я. Исследование проблемы психологи творчества / П.Я.Пономарев. – М.: Наука, 1983. – 336 с.

Лідія ІВАНЕЦЬ

СТАНОВЛЕННЯ КОБЗАРЬСЬКОГО МИСТЕЦТВА В УКРАЇНІ

(магістрантка мистецького факультету)

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Черкасов В. Ф.

Постановка проблеми. Кобзарство являє собою унікальний феномен української культури. Перші згадки про українських кобзарів, бандуристів, лірників сягають початку XV ст. Вони жили при дворах вельмож і навіть у королівських палацах, звеселяючи своєю грою литовських князів, польських королів і панів. З кінця XVI ст. кобзарство стає важливим чинником активізації волелюбних ідей українського народу у найважливіші періоди його соціально-історичного розвитку. В буремний період козаччини кобзарі та бандуристи своїми творами закликали український народ на захист Батьківщини. З часом пішли в забуття традиції та звичаї мандрівних кобзарів, майже повністю змінився і репертуар. Сьогодні, в умовах незалежності України, коли значно активізувалося вивчення історичного минулого нашого народу, природним є і зростання інтересу до історії кобзарства як унікального прояву української музичної та громадянської культури.

Аналіз досліджень і публікацій. Чимало українських, польських і російських вчених-істориків та етнографів досліджували різні аспекти кобзарського руху. Вони збирали українські думи та історичні пісні (В. Ломиковський, М. Цертелєв, М. Максимович, І. Срезневський, П. Лукашевич та ін.), присвячували свої студії побуту, традиціям і звичаям кобзарів, бандуристів та лірників (П. Куліш, П. Єфименко, Ц. Нейман, В. Боржковський, К. Студинський, М. Сперанський, К. Квітка та ін.), аналізували та вивчали мову й поетичний стиль дум (В. Перетц, П. Житецький), їх музичну форму (Ф. Колесса, М. Грінченко), досліджували історію музичних інструментів (М. Лисенко, Г. Хоткевич, А. Гуменюк та ін.), так званої лебійської мови, складала її словники (П. Тиханов, К. Викторин, Е. Романов, В. Боржковський, Ф. Николайчик, К. Студинський, В. Гнатюк та ін.).

Мета статті – виявити динаміку становлення і розвитку кобзарського мистецтва в Україні.

Виклад основного матеріалу. Своім корінням історія українського кобзарського мистецтва сягає сивої давнини – часів Київської Русі. У ті часи значну роль в житті народу відігравали волхви – служителі язичницького культу. Їм приписували вплив на сили природи, здатність провіщати майбутнє. Волхви вперше згадуються в літопису 912 року у зв'язку з повідомленням про передбачення волхвом смерті київського князя Олега.

Саме волхви передавали стародавні перекази, міфи, так звані кощони. Кощони близькі до байок, виконувалися в супроводі музики, допускають, що вони могли співатися або промовлятися речитативом, подібно до кобзарських дум. Вважається також, що волхви були ще й скоморохами (скоморох – це музикант, який грав на різних інструментах, співав, танцював, жонглював і т.і.). Дослідники вважають, що саме у ті часи з'являються музиканти, які є прототипами кобзарів, бандуристів, лірників. Це інструменталісти, які грали на щипкових (можливо, кобзоподібних) інструментах і під їх супровід виконував старовинні епічні твори – биліни (старини).

Цікаво, що перший опис інструменту, що нагадував пізнішу кобзу, зустрічаємо в XI ст. у арабського вченого і мандрівника Ал-Бекрі: «У них (русів) є різні струнні та духові інструменти. Є у них духовий інструмент, довжина якого сягає більше двох ліктів, і струнний, на якому вісім струн. Внутрішня сторона його плоска, а не опукла».

Деякі дослідники вважають прототипами кобзарів народних співців-гудців Київської Русі – Бояна, Митуса, Мануйла, які згадуються в літописах XI–XII ст. У «Слові о полку Ігоревім», наприклад, читаємо про славного Бояна. Боян – давньоруський співець – дружинник другої половини XI – початку XII ст. У цьому «соловію старого времені» можна вбачати вже реальну постать гусяра-імпровізатора.

Ім'я Бояна виявлено також в одному з написів у Софійському соборі в Києві. Автор «Слова» називає Бояна «віщим співцем», «внуком Велеса» (давньоруського бога поезії, покровителя поетів), «соловієм давнього времені, який летить тропою Трояна», тобто шляхом пророчого, божественного натхнення. Зі «Слова» відома й тематика творів Бояна. Він оспівував князів, а також подвиги руських воїнів, осуджував лихі міжусобиці. Боянові послідовники – представники народного епосу княжої доби – продовжили розпочату ним патріотичну тему. Його образ відтворено в художній літературі й мистецтві.

Ще одним співцем Київської Русі був Мануйло. Він згадується в літопису під 1137 роком як співець «гораздий», тобто визначний. Є відомості, що Мануйло прибув до Києва з Греції з двома товаришами і був співаком у князя Мстислава, потім став Єпископом Смоленським.

Століттям пізніше після Мануйла й Бояна чарував співвітчизників своїм мистецтвом Митуса (Дмитро), який служив співаком у владики Перемишлянського. Князь Данило Романович запрошував його до себе, але він з гордості відмовився бути на служінні у князя.

Наступним періодом, найбільш важливим для становлення і розвитку кобзарського мистецтва, стала епоха Запорозького козацтва. До володінь Запорозької Січі входили території теперішньої Дніпропетровської, значна частина Запорізької і Кіровоградської, а також частково Херсонської і Донецької областей.

Саме тут, на Січі виникає особлива потреба у підтримці бойового духу козаків-воїнів, збереженні і вихованні їх етно-національної і релігійної свідомості. Цю функцію беруть на себе музиканти, якими ставали козаки, що вже не могли брати участь у військових діях. У козаків взагалі завжди цінувалися музиканти, які грали на духових музичних інструментах. Та поступово січовики оволодівають струнно-щипковим інструментом – кобзою, яка, на думку деяких дослідників, була занесена зі Сходу.

Козаки-кобзарі хоч і не воювали, проте продовжували жити у війську, бо мали неабияку силу духа, здатність говорити і співати про запорозьких героїв, вимовляти впевнене, «сильне» слово, яким підтримували і тих, хто йшов на бій, і тих, хто лежав поранений. Вони уміли і розраджувати після тяжкої битви, і звеселяти при святкуванні перемоги чи інших святкових подій. Не дарма М. Гоголь називав їх охоронцями бойової слави нашої батьківщини, поетами й літописцями. Саме на Січі кобзарство було широко розповсюджено і дуже шанувалося.

Була на Запорозькій Січі і своя школа, де навчали грати на кобзі та інших народних інструментах. Після закінчення цієї школи кобзарі-бандуристи вивчали також одну-дві іноземні мови (польську, турецьку чи татарську), ставали розвідниками у козаків. Запорозькі кобзарі виконували також місії посланців-вістунів та часто супроводжували козацьких послів.

Найбільш відомими кобзарями запорозької Січі були Антін Головатий, Данило Бандурко, Грицько Кобзар. Найдавнішим кобзарем, який діяв у козацькому війську на Запорозькій Січі, був Антін Головатий (1744–1797). Ще малим хлопчиком потрапив він на Запорозьку Січ. Спершу був «молодиком при боку кошового», а згодом, швидко освоївши козацьку науку, навчився грати на бандурі та вибився в старшини. Про справи козацького товариства склав кілька пісень, які вдало виконував, співаючи під акомпанемент кобзи. Він є автором пісень «Ой Боже наш, Боже милостивий», «Ой годі нам журитися», які дійшли до наших днів.

1771 року він був обраний товариством військовим писарем у Самарську паланку. Враховуючи його дипломатичні здібності, козацьке товариство неодноразово посилало його «з паперами» до Петербургу або Москви до цариці чи Потьомкіна. Уже на схилі віку старий запорожець, порубаний у битвах та нездатний володіти шаблею, вбачав у кобзі «подругу», яка була вірною супутницею в останні роки життя. А. Головатий складав пісні та думи про історичні події та славні походи, очевидцем яких був сам, співав їх у супроводі кобзи, розважаючи товариство.

У літературних джерелах згадується також ім'я народного співця Грицька Кобзаря. Якось у полон до турків потрапило 20 козаків, серед них був і Грицько. Його призначили бути наглядачем за рештою полонених козаків. За спробу допомогти полоненим утекти, турки викололи йому очі. Будучи сліпим, Грицько усе ж «добрався у свій край і почав грати козацьких пісень, котрі про воїнство: як вони із полону тікали» [2].

Отже, кобзарі піснею та музикою, а ще бойовими вигуками та закличками підтримували лицарський бойовий дух як цілого козацького війська, так і кожного козака окремо.

Із Запорозької Січі старі кобзарі-запорожці розходились по Україні і несли в народ слово правди про давні і недавні події, про народних героїв, про боротьбу народу з поневолювачами. Вони навчали кобзарського мистецтва молодих, передавали їм старі кобзарські традиції, виготовляли кобзи.

У наступні часи деякі кобзарі йшли на службу до аристократії. Такі традиції придворного музикування заснували ще у часи Київської Русі. У XVIII ст. відомі придворні бандуристи які служили: Кондиревський – у князя Меншикова, Давиденів – у Нестерова, Бандурка – у Голіцина. Також тримали у себе придворних бандуристів і графи Леслі, Давидов, Гендривів. У князя Потьомкіна у фаворитах був бандурист С. Уваров. В цьому переліку є також графи Роман Сангушко зі Славути, Браніцькі, Сапіги, Потоцькі, Ржевуські, котрі мали цілі капели бандуристів.

У палаці Ржевуського поет Тимко Падура започаткував спеціальну школу лірників, торбаністів (так звана панська бандура) і бандуристів. Бандурист-віртуоз Войташко Длугорай та кобзар Шумський зі Львова служили при дворах польських і німецьких вельмож. Співець-кобзар Андрій служив при дворі турецького воєводи С. Гаштольда, бандурист Іван – при дворі Петра I. Кобзар Григорій Любисток, улюблений музикант цариці Єлизавети, отримав чин полковника і був возведений у дворянство.

Улас Самчук подає цікавий спогад торбаніста Сангушки, Франца Відорта: «...польські пани вимагали від нього виключно українського репертуару, і то не тільки в Україні, але також за кордоном – у Львові та Кракові».

Таку популярність кобзарів-бандуристів при дворах тодішніх правителів уточнюють слова німецького поета Ф. Гагедорна, які він написав в 1747 р.: «...козацькі думи, яких співають, пригравачи на бандурі, можуть сперечатися за першість з найулюбленішими піснями французів та італійців» [9].

Народжене у військових формуваннях Козацької доби, кобзарське виконавство і далі залишалося духовно пов'язаним з військовою ідеологією української нації. У часи, коли були відсутні часописи, радіо, телебачення кобзарські твори були своєрідними текстами масової інформації, а в періоди відсутності

державності кобзарі активно закликали до повстань проти гнобителів та поневолювачів, підтримували бойовий дух в повстанських та партизанських загонах і з'єднаннях. Саме в найдраматичніші часи оті незрячі, але з гострою душою кобзарі-бандуристи, розповідаючи в своїх піснях про козаків, повстання гайдамаків та співаючи псалми, думи інші твори на християнську тематику, оберігали народ від повної зневіри.

Важливість цієї аксіоми підтверджує Тарас Шевченко у своїй поемі «Гайдамаки». «...Спасибі, дідусю, що ти заховав в голові столітній ту славу козачу...» [6].

А один з кобзарів XIX ст., дехто лірник Никон говорив: «Ісус Христос для проповідання обрав 12 апостолів. А по вознесенню своєму zostавив для цього кульгавих і сліпих, які мали мужність брати на себе гріхи людства...» [15].

Як бачимо, навіть самі співці виокремлювали себе з-поміж інших людей, усвідомлювали свою пасіонарну роль у долі українського народу. Тому не дивно, що дослідники часто наголошують на елітарному характері кобзарства.

Так, харківський дослідник Іван Белебега, аналізуючи історію кобзарства, звичаї, традиції, обряди кобзарів, бандуристів, лірників відзначає, що більшості передового кобзарства притаманні усі критерії, ознаки і функції еліти. Він повідомляє про закон життя і творчості кобзарів: «Вимагати від себе більше, чим вимагають інші». Цей елітарний принцип суворо дотримувався передовими кобзарями і допомагав їм не тільки зберігати високий рівень виконавської майстерності та художньої цінності репертуару, але й виживати в скрутних життєвих обставинах.

В своїй роботі «Українська еліта» І. Белебега так оцінює кобзарів та їх мистецтво: це вічні і святі ідеологічні воїни на захисті українства. Духовний пріоритет кобзарської справи завжди був домінуючим і ставився вище виконавського ремесла. Добре розуміли це не тільки народні співці, але й суспільство, яке завжди високо цінувало і шанувало кобзарство як свою еліту.

Кобзарі в усі часи були виразниками прагнень і устремлінь українського народу, носіями передових лицарських ідей. Стикаючись з представниками різних верств населення, кобзарі активно впливали і на формування елітарних ознак у всіх тих, хто слухав їхні виступи чи просто спілкувався з ними.

Особливо велику роль кобзарство відігравало на перших стадіях свого формування і розвитку, коли кобзарі та лірники були носіями найрізноманітнішої інформації. Музиканти створили своєрідну кобзарську філософію, в основі якої лежали християнська віра і висока моральність, любов до рідного краю та свого народу, вимогливість до репертуару і виконавської майстерності.

В середовищі кобзарів культивувалась пошана і дбайливе ставлення до інструменту. Кобза, бандура і ліра вважалися «святими інструментами», а кобзарів та лірників в народі називали «Божими людьми», що дуже важливими у кобзарів вважалися їхні добре ім'я і репутація, створені на «образ і подобу Божу» [15]. Кожний був зобов'язаний їх берегти не дати себе зневажати без вагомої на те причини. Кобзарі стверджували, що людина повинна реалізуватися у діяльності згідно із своїми природними задатками і можливостями, як про це говорить народна мудрість: «Той хто діє, діючи – вдосконалюється». Також кобзарі стверджували: «Усе, що тільки робите, робіть від душі, як для Господа, а не як для людей» [13].

Висновки. Упродовж тисячоліть кожен народ творив своє мистецтво, найцінніші взірці якого поповнюють скарбницю світової культури та духовності. Одним з таких українських культурних явищ є кобзарство. Увібравши різні елементи фольклору, кобзарство відображає традиції, характер та дух нації – уособлює національну ідентичність, створює обличчя народу. Якщо тризуб, синьо-жовтий прапор та гімн є символами держави, то кобза-бандура є її серцем та душею, тією життєдайною силою та енергією, яка живить та очищає націю.

Бандура виплекана століттями з глибинних пластів української свідомості та буття. В ній закладений генетичний код українського духу і саме тому вона єдина піднялася на рівень справді національного інструменту з-поміж усього багатоманіття народних інструментів, що побутують в Україні.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гуменюк А. Українські народні музичні інструменти / А. Гуменюк. – К.: Наукова думка, 1967. – 241 с.
2. Давидов М. Історія виконавства на народних інструментах. (Українська академічна школа): підруч. [для вищ. та серед. муз. навч. закл.] / М. Давидов. – К.: НМАУ ім. П.І. Чайковського, 2005. – 420 с.
3. Іванов П. Оркестр українських народних інструментів / П. Іванов. – К.: Музична Україна, 1981. – 110 с.
4. Лавров Ф. кн. «Кобзарі» К., Мистецтво, 1980, – С. 42 – 45.
5. Матвеев М. Оновлення сопілки / М. Матвеев. – К.: Держ. вид-во образотворчого мистецтва і музичної літ. УРСР, 1959. – 39 с.
6. «Національна еліта та інтелектуальний потенціал України». (18-20 квітня). Львів, 1996. – 58 с.
7. Плющ Л. «Карнавал історії», Нью-Йорк, 1979, – 298 с.
8. Сборник харьковского историко-филологического общества. Т. XIII. — 4.11 Харьков, 1902. – 223 с.
9. Скляр І. Київсько-харківська бандура / І. Скляр. – К., 1971. – 115 с.
10. Скляр І. Подарунок сопілкарям / І. Скляр. – К.: Мистецтво, 1968. – 58 с.
11. Хоткевич Г. Музичні інструменти українського народу / Г. Хоткевич. – Х.: ДВУ, 1930. – 288 с.
12. Черкаський Л. Українські народні музичні інструменти / Л. – Черкаський. – К.: Техніка, 2003. – 264 с. – (Народні джерела).
13. «Заповіт: Спогади Шостаковича». Лондон. 1939 р., – 165 с.
14. Л.Г.Чорна. Процес формування еліти в суспільстві. // Тези доповідей на Міжнародній науковій конференції «Національна еліта та інтелектуальний потенціал України», (18-20 квітня), Львів, 1996. – 20 с.
15. Чабата Микола. Кобзарі та лірники // Дивослово. 1998. № 6. – 25 с.

Ірина КУЛЕНКО

ГЕНЕЗА ЖАНРІВ І ФОРМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНО-СЦЕНІЧНОГО ТАНЦЮ

(магістрантка мистецького факультету)

Науковий керівник – професор кафедри хореографічних дисциплін,
народний артист України Похиленко В. Ф.

Резюме: Зображувальні засоби народної хореографії ранніх суспільних формацій виключно стали і формувалися в умовах родинних відносин і своєрідних уявлень про оточуюче середовище. Еволюція форм народної танцювальної творчості завжди протікала в залежності від соціальних і побутових умов, від зміни соціального і релігійного устрою.

Відомо, що професійний розвиток та хореографічна підготовка студентів на основі українського народного мистецтва це багаторівневий процес, який може активно впливати на формування морально-духовних якостей людини через цілеспрямовану передачу молоді соціально-історичного досвіду засобами мистецтва; естетичних аспектів функціонування хореографічного мистецтва; особливостей виконавської майстерності тощо.

До цієї проблеми зверталися в різних за спрямованістю працях В.Авраменко, К.Балог, В.Верховинець, П.Вірський, М.Вантух, К.Василенко, А.Гуменюк, Є.Зайцев, А.Кривохижа, а також педагоги та керівники провідних колективів України в матеріалах науково-практичних конференцій («Стан народної хореографії в Україні та перспективи її розвитку», Київ, 2002 р.; Хореографічне мистецтво у контексті культурно-освітніх процесів, Полтава, 2006 р.).

За основу самобутнього, оригінального хореографічного мистецтва українського народу слугувала специфіка життя давніх східнослов'янських племен у яких була характерна розвиненість магічних обрядодій і віра в можливість засобами магії впливати на хід подій. Усі обряди, магічні звертання, заклинання безпосередньо залежали й були органічно пов'язані з землеробством та аніمالістичним культом. Бажання полегшити працю, підпорядкувати явища природи й забезпечити собі добробут зводилися до уособлення стихійних явищ у живих образах у народних іграх, обрядах тощо[6].

Найдавніший із видів народного танцювального мистецтва майже у всіх народів світу є хоровод у якому текст відображає зміст танцю, розкриває образну сутність виконавців, характер виконання, а мелодія доповнює зміст твору. Таким чином, хоровод є синтетичним видом народної творчості.

Тематично хороводи поділяються на три чітко означені групи: перша – найдревніші хороводи з яскраво вираженим відбиттям трудових процесів; друга – хороводи, у яких оспівуються рідна природа, відображуються характер, темперамент свійських тварин звірів, птахів; третя – хороводи, у яких відтворюються родинні й побутові взаємини з розкриттям характеру людини в різних ситуаціях (ліричні, жартівливі). Так як хороводи виконувались просто неба, лексика та композиція у них нескладна, тексти допомагали відтворювати дію, а мелодія – розкривати емоційний зміст та художні образи.

Логічним продовженням розвитку третьої групи хороводів стає побутовий танець. Він виник в результаті виконання численних танцювальних пісень, окремих ритмізованих вигуків, примовок, триндичок. Поступово, вони окреслили певні чітко визначені різновиди: гопаки, козачки, метелиці, гуцулки тощо, значно розширили амплітуду лексики, композиції, мелодійну та метроритмічну музичну структуру.

Якісно новим, безперечно, вищим щаблем розвитку хореографічного мистецтва стає сюжетний танець, в якому пантоміма поступається розгорнутій лексиці, елементи акторської гри мають глибокий підтекст, бо часом зміст танцю необхідно розкрити без тексту. Сюжетні танці за тематичним розподілом схожі з хороводами, однак останні збагачуються набутками побутового танцю (використання багатьох з них для повного розкриття сюжету: гопаків, козачків, гуцулок та ін.).

Протягом віків у певних географічних, історичних, соціально-економічних умовах хороводи сформувалися в результаті розширення амплітуди народних іграш, що були невід'ємною частиною звичаїв, язичницьких обрядодій у тих чи інших етнічних групах людей. Всі ці обставини дали поштовх до створення певних варіантів музично-хореографічного фольклору, появи місцевих, локальних варіантів.

Урочисто, радісно, святково, з піснями, іграми, розвагами, танцями слов'яни зустрічали весну. На Наддніпрянщині, Поділлі, Волині їх поетично й образно називали веснянками; в деяких надбужанських і забужанських селах Волині – рогульками; на Галичині – гаївками (ялівками, яголойками, гагілками, галагілкамн, явілками, маївками тощо); на Слобожанщині і в деяких районах Чернігівщини та на північному сході Сумської області – карагодами. За традицією веснянки співали і вилили лише дівчата. Згодом в хороводах вже беруть участь і хлопці (про це свідчать тексти багатьох хороводних ігор). Літні чоловіки та жінки, інколи, грали ролі батька, матері.

На народних святах завжди бували діти, яких дорослі підстроювали у кінець, щоб вчилися танцювати. В українському фольклорі, безумовно, існує й цілий ряд суто дитячих ігор, розваг, хороводів, танців, забав, таких як, хороводні ігри «Кіт і миша», «Коровай», «Дід і баба», «Город» та ін.

Дослідники народної поетичної творчості вивчали питання загального внутрішньо-жанрового поділу. Як правило, хороводи поділяються на три групи: хороводні пісні; ігрові хороводи; хороводні танці. Згідно з такою класифікацією видів, з третього різновиду виділяються два самостійні: хороводний танець з піснею та інструментальним супроводом; хороводний танець у супроводі тільки інструментальної музики.

Зміст, стилістично-хореографічні особливості, елементи акторської гри тощо впливають на формування таких різновидів хороводів, як: хоровод, хороводна пісня – класична форма синкретичного мистецтва («А

вже весна», «Ой Іванчику – білоданчику», «Плету, плету лісочку»); хороводна гра-розвага, ігрові хороводи в супроводі пісні, ганцю чи поєднання цих двох компонентів («Подушечка», «Теща і зять»); хороводний танець з піснею та інструментальним супроводом («Ой зав'ю вінки», «Марена»); хороводний танець з інструментальним супроводом («Голубок – голубочок», «Перепілка»).

Близьким за значенням до поняття «хоровод», є поняття «хороводна гра». Особливою рисою цього різновиду є те, що йому притаманний розважальний характер. Як підпорядковано-змістовний елемент обрядовості хороводна гра займає тут одне з провідних місць, адже кожний обряд, традиція, звичай мають певний зміст, позаяк останній є результатом: вдалого полювання, перемоги над ворогом, проведів зими і зустрічі весни, початку та закінчення польових робіт, повноліття, весілля тощо. Починаючи від відтворення усіма учасниками ілюстративної дії і закінчуючи розгорнутими ігрищами у народних іграх-розвагах, дуже вдало поєднуються драматичні елементи: дія, наявність художнього образу, діалогічні форми тощо з поетичними та музично-хореографічними: слово, ритм, пластика [4].

Персоніфіковані образи такі як Сонце, Місяць, Зима, Весна, Літо тощо, і антропоморфічні уявлення про перевтілення звірів, птахів, рослин в образи людей, і цілий ряд персонажів у найрізноманітніших драматичних колізіях (парубок і дівчина, батько й мати, свекруха й свекор, теща й тесть, нелюб тощо), все це складало родючий ґрунт для зародження та розвитку комедії. Якщо ж доповнити це сюжетною основою та поєднати її з музичним супроводом, то перед нами постане закінчена вистава.

У хороводах, музичних іграх, розвагах закладались основи первісної народної драми, які в подальшому перейшли в народний театр, але на елементи драми дослідники музичного мистецтва не звертають достатньої уваги, мало того, вони не вважали і не вважають їх за повноцінний четвертий компонент синтезу мистецтва в хороводах, тому, у категорії хороводних ігор ми вже не маємо підстав вести мову лише про триєдність.

«Хоровод – це драматична дія, у якій розігруються під пісню, відповідно до її тексту сцени, що являють собою найбільш яскраві риси побуту народу», – відзначав російський етнограф І.Глебов. З його думкою погоджується український літературознавець О.Білецький, зауважуючи, що «... зміст, перекинута народними іграми від обряду до драматичного видовища, пройдено, і ми вже на ґрунті, де зароджується комедія»[2].

Солісти-виконавці, безперечно, були прародичами скоморохів, акторами народної драми. Також, важливу роль серед учасників відіграє хороводниця – провідниця чи провідник, на яку обирались найкращі, найталановитіші виконавці хороводів: співачки, співаки й танцюристи (залежно від характеру хороводу), які добре знають репертуар, користуються загальною прихильністю всіх учасників, кмітливі, дотепні, від них залежить вибір пісень, їхня послідовність з іншими видами розваг (танцями, іграми тощо). Справа не в назві, що побутує в тій чи іншій місцевості, а в тім, що в Україні найчастіше за водія обирають жінку, інколи право водити хоровод надають дівчині на виданні, а також літній жінці.

Від учасників-солістів у хороводах чи в іграх з любовним змістом, які часто змінювались залежно від тексту, не вимагалось якогось особливого хисту, адже сам ігровий елемент чи взаємні симпатії допомагали учасникам знайти свій образ.

Деякі хороводи і за змістом, і за формою змінювались під впливом певного соціального докідля, нових умов життя, проте у них залишалась драматична основа, яка розігрувалась під текст пісні й ілюструвалась сценами, що відображують найбільш яскраві риси життя та побуту народу.

Досить часто солісти використовують аксесуари, наприклад: червона стрічка чи хустина в руках умілих хороводників – своєрідний сигнал – заклик до початку танцю. Це спричинює не тільки місцезнаходження ведучої на певній відстані од решти учасників, а й етичний бік цієї дії – не вдаватися до вигуків.

Створити той чи інший образ виконавцеві допомагає, зазвичай, невелика деталь у рядженні (вуса чи борода з клоччя або з кожушини), це ж стосується і тих, хто зображує у хороводах птахів, тварин, звірів: хвіст із мотузки, вуха з обрізків шкіри тощо, а якщо ж доповнимо костюм ще й примітивною маскою – «машкарою» й візьмемо до рук атрибути (ціпок, батіг, бубон, сопілку тощо) – то це вже справжній персонаж.

Як правило, хороводний танець з піснею виконується у повільному темпі, що насамперед пов'язано з вокальною стороною, а лексика та композиційна побудова дуже лаконічні і прості для виконання. Хороводний танець «Марена», в якому дівчата, танцюючи та співаючи, плетуть вінки, прикрашають Марену вінками, квітами, стрічками цікавий за своєю композицією. Під час танцю учасниці створюють елементарні побудови – зірочки, горизонтальні лінії, подвійні кола тощо, проте, такі малюнки-побудови не заважають виконувати пісню виразно, мелодійно.

Хороводний танець «Ой зав'ю вінки» у якому дівчата за допомогою віночків – прадавнього символу шлюбу, – виплетених з польових квітів, ведуть, співаючи, своєрідний орнаментальний хоровод називають русальним, через те, що його виконують під час Зелених свят на початку або в середині травня, в час найбільшого замаювання землі зелями, квітами й травами. У християнстві це свято-відоме як Трійця [5]. Малюнок будується у формі кола, півкола тощо і залежить від ведучої. Створення певних сталих художніх взірців з використанням при цьому імпровізаційних елементів невід'ємна риса української народної хореографії, яка зазнала подальшого розвитку в сучасному народно-сценічному танці.

У процесі тривалого еволюційного розвитку у деяких хороводах поетичне слово поступово втратило своє домінуюче значення і передало образно-дійові функції пластиці руху. На сьогодні маємо багато хороводів та хороводних танців з ідентичними назвами «Бондар», «Шевчик», «Коваль», «Гречка», «Льон», та ін.

Деякі хороводи, в яких солісти, поступово удосконалюючи свій хореографічний текст, прискорювали темп виконання (причому їхня дія аж ніяк не втрачала свого первісного значення) поступово трансформувались у хороводні танці. Так, поступово переходять у танець «Подоланочка», «Голубка», «Перепілка». Нерідко з плином часу в хороводних танцях змінюється музичний супровід, який відрізняється від хороводів не тільки темпоритмом, а й мелодією. Залежно від темпу виконання хороводні танці поділяються на повільні та швидкі. Зустрічаємо й мішані темпи, наприклад, заспів повільний – приспів швидкий чи навпаки. У повільних – акцент припадає на просторово-плоскісний малюнок («Ворітця», «Змійка», «Заїнько» тощо). У деяких танцях відчутний зображальний елемент («Льонок», «Просо», «Очерет»), широко використовуються орнаментальні малюнки. Лексично такі оновлені танці були наповнені такими рухами, як: кроки, припадання, доріжки тощо. Учасники не служать фоном, як це було в ілюстративних хороводних піснях, а активно діють разом з солістами-імпровізаторами. Слід відмітити, що поруч із стандартними побудовами-схемами хороводного танцю значно поширюється танець-імпровізація. Це той майбутній місток, який поєднає хороводний танець із побутовим, залишаючись самостійною формою народної хореографічної творчості.

Хороводи чергувалися із зимовими іграми та розвагами, а також з вертепом, рядженнями. Під час щедрування, колядування, як збиралося багато людей (наприклад, зимові ярмарки), в Україні водили метелицю («Хурделиця», «Заметіль», «Веремія»). Дівчата, хизуючись перед парубками, одягали колушки, найкращі хустки. «Метелиця» з хороводу в супроводі пісні поступово трансформувалась у хороводний танець, а з розвитком танцювальної техніки (з виділенням солістів, виконанням складних па) і в побутовий народний танець[3].

Отже, жанрове розмаїття і зображувальні засоби народної хореографії формувалися в умовах родинних відносин і своєрідних уявлень про оточуюче середовище. Еволюція форм народної творчості, в тому числі і хореографії, завжди протікала в залежності від соціальних і побутових умов, від зміни соціального і релігійного устрою.

В Україні існує нагальна потреба розвитку та популяризації українського народного мистецтва, адже українська мистецька традиція – це складова національної культури. Саме мистецька традиція з покоління в покоління, проходячи всі ці етапи, виконує свою основну роль – збереження нації. Затяжна криза мистецького сектору та відсутність чіткої концепції розвитку українського танцювального мистецтва ставлять під загрозу саме його існування взагалі. Наразі якісні та високохудожні хореографічні твори замінюють епатажним шоу-технологіями подібними до проєктів медіа-ринку «Майданс» або «Танцюють всі!» – української адаптації американського шоу «So You Think You Can Dance?» («Гадасеш, ти вмієш танцювати?»).

Безперечно, важливо зміцнювати переконання в тому, що варто приймати від партнерів і друзів не тільки фінансово-логістичну підтримку, але не обов'язково маючи свою унікальну хореографічну культуру, танцювати під чиюсь дудку. «Український національний танок, як одна з кращих і моральних галузей нашого народного мистецтва, вповні заслуговує підтримки й пошани бо він виховує нашу молодь в українському національному дусі, робить її здоровою, бадьорою, повною енергії й надії на світле майбутнє наше, а з ним і цілого Українського Народу»[1], – писав «Батько українського танцю» в діаспорі Василь Авраменко.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Авраменко В. К. Українські національні танки, музика і стрій. / Голівуд, 1947. – 80 с., С.10-11.
2. Білецький О. Зародження драматичної літератури на Україні. В кн.: Білецький О. І. Зібрання праць, т. 1. К., 1965.
3. Василенко К. Украинский народный танец. / К. Е. Василенко. – М.: Искусство, 1981. – 160 с.
4. Давидюк В. Первісна міфологія українського фольклору. / В. Давидюк. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Луцьк: Вид-во обл. друк., 2005. – 310 с.
5. Дмитренко М. Українські символи / М. Дмитренко, Л. Іваннікова, Г. Лозко – К.: Либідь, 1994. – 215 с.
6. Рыбаков Б. Язычество древних славян / Б. Рыбаков. – М.: Наука, 1981. – 607 с.

Олена ЛИПКА

ІНТЕГРАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА-МУЗИКАНТА

(студентка V курсу мистецького факультету)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Горбенко О.Б.

Постановка проблеми. Музично-виконавська підготовка майбутнього вчителя музики у процесі навчання у ВНЗ набуває особливої значущості, оскільки передбачає формування вмінь й набуття особистісного досвіду здійснювати різнобічну й багатогранну музично-педагогічну діяльність у загальноосвітній школі засобами різних видів музично-виконавської діяльності, спрямовану на формування духовного світу вихованців.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема інтерпретаційної майстерності майбутнього вчителя музичного мистецтва на сучасному етапі є однією з найактуальніших. Її різні аспекти розкриваються в ґрунтовних працях О.Абдулліної, Л. Арчажнікової, А.Болгарського, О.Олексюк, Г.Падалки, А.Растрігіної, О. Ростовського, О.Рудницької, Г.Ципіна, О.Шульпякова, О.Щолокової та інших.

Мета статті. Розкрити вплив інтеграційної технології на формування інтерпретаційної майстерності майбутнього педагога-музиканта.

Виклад основного матеріалу. Музично-інтерпретаційна діяльність учителя музичного мистецтва не обмежується одним видом виконавської діяльності (інструментальною, вокальною чи хоровою), а передбачає володіння комплексом знань, умінь та навичок у різних видах музично-виконавської творчості, здатністю до творчої художньо-інтерпретаційної діяльності, а також вміннями спроектувати виконання музичного твору у відповідному художньо-педагогічному контексті.

Особливості музично-інтерпретаційного процесу досліджувалися науковцями упродовж усіх етапів розвитку музичної освіти, висвітлювалися у численних теоретичних концепціях філософів, мислителів, виконавців-педагогів різних епох.

Слід зазначити, що музичне виконавство має свої закономірності та особливості, розвивається в контексті історичної еволюції музичної культури від найпростіших способів і засобів інтонування до складних синтетичних форм музично-виконавської діяльності й знаходить своє чільне місце в системі музичної освіти.

Своїм корінням музичне виконавство сягає в глибоку давнину. Вже з часів родового суспільства особлива роль у художньому вихованні особистості надавалася музично-виконавському мистецтву. Про це свідчать непереврені зразки музично-поетичної народної творчості, що характеризується витонченою художньою формою, емоційною насиченістю й багатим змістом. З джерел музично-поетичної творчості, яка є могутнім засобом розвитку багатьох обдарувань і здібностей особистості, черпали мотиви, настрої, мелодії професійні композитори, аматори, творці масової пісенності, представники педагогічної думки.

Важливого значення для розвитку музично-теоретичної і музично-виконавської підготовки набули праці М.Дилецького. Його відомий методичний посібник «Спосіб до заправи дітей» і трактат вищої композиторської майстерності «Грамматика музикальна» спрямовані на вдосконалення й поглиблення музично-теоретичних знань, формування професіоналізму українських педагогів-композиторів. Музична творчість, підкреслював М.Дилецький, здатна впливати на емоційний стан людини, надихати її, викликати живі почуття і настрої. Зазначаючи, що якісне художнє виконання, музична практика, художнє відчуття, слуховий досвід є критеріями оцінки майстерності виконавця, особливу увагу у своїх працях М.Дилецький звертає на особистісні якості вчителя, зокрема на високу відповідальність, якість підготовки вчителя до процесу навчання, котре повинно бути методично продуманим, доброзичливим і «щирим» [3].

Важливим етапом у музично-виконавській підготовці вчителя XIX-XX ст. була педагогічна діяльність відомих музикознавців та композиторів-педагогів: М.Лисенка, М.Леонтовича, С.Смоленського, К.Стеценка, В.Верховинця, Б.Яворського, які розробляли нові форми і методи музичного навчання, спрямовані на формування в учнів самостійності художнього мислення, емоційного сприйняття й адекватного оцінювання музичних творів і навколишньої дійсності. Провідною у музично-педагогічних системах XIX-XX ст. стає ідея комплексного (поліхудожнього) виховання.

Так, М. Лисенко створив оригінальну систему комплексної музичної освіти, у якій набуття технічних навичок спрямовується на формування свідомого сприйняття й виховання культурного, розвиненого музиканта (Л.Архімович). Особливе значення належить його циклу «Молодощі», у якому пісенний матеріал доповнюється історичними відомостями про конкретний музичний твір, а запропоновані сценічні дійства, ігри, і танцювальні рухи сприяють розвитку творчої, емоційно-образної та артистичної сфер особистості.

Привертають увагу педагогічні ідеї К.Стеценка, котрі співзвучні новаторським принципам М.Лисенка. Пропагуючи комплексне навчання, педагог пропонував розвивати вокальні здібності (слух, голос, пам'ять, ритм, навички хорового співу, звукоутворення) у тісному зв'язку з нотною грамотою. У зв'язку з цим композитор ставить питання про активізацію творчих завдань, здійснення контролю за самостійною роботою, введенням новаторських форм навчання, спрямовані на розвиток аналітичного мислення. Однією з таких форм є система, побудована на кореляції слухового і зорового аналізаторів (графічне зображення гам, «сходінка», «драбинка»), що надалі знайшла свій розвиток у праці болгарського педагога Б.Тріčkова й відома як «болгарська столиця».

Особливу увагу К.Стеценко приділяв виконавській підготовці вчителя музики, що знаходить свої втілення в уміннях створити творчу атмосферу, викликати бажання співати, навчити осмислювати поезику слова й виразність мовної інтонації, зацікавити учнів художнім виконанням, відтворювати голосом найтонші гами почуттів і переживань, розвивати їхні особистісні якості засобами музично-виконавської творчості.

Особливий внесок у розвиток музичних здібностей здійснив М.Леонтович, який розробив теорію поєднання кольору і звучання музичного твору як однієї з найважливіших умов цілісного сприйняття музичного образу. З цією метою він створив власну систему демонстрації музичного матеріалу, що ґрунтується на співвідношенні світлотіней і кольорів із музичними звуками. Кольорові світлові зображення супроводжували виконання хорових творів, що посилювало емоційне сприйняття слухачів. М.Леонтович осмислював ідею кольорового сприйняття музики не тільки як митець, а насамперед, як педагог. Розкриваючи роль асоціативного мислення у процесі музичного сприйняття, композитор підкреслював важливість викладання музики в єдності з іншими видами мистецтва, зокрема живописом, з науковими та загальнохудожніми знаннями.

Вчитель музики, зазначають науковці, повинен кваліфіковано виконувати музичні твори, на високому професійному рівні вести вокально-хорову роботу, цікаво й доступно подавати історико-теоретичні знання й розкривати зміст музичних творів у процесі їхнього сприймання, формувати творчі здібності засобами різновидів музично-виконавської творчості, створювати таким чином атмосферу справжнього співпереживання.

З цього приводу Б.Асаф'єв зазначав, що педагог-музикант у загальноосвітній школі не може бути «спецом» в одній будь-якій галузі музики. Він повинен бути і теоретиком, і регентом, на той же час й музичним істориком, і музичним етнографом, і виконавцем, що володіє інструментом, щоб завжди бути готовим спрямувати увагу в той чи інший бік» [2, с.59].

Вчитель музики повинен володіти мистецтвом інтерпретації, вміти «вслуховуватися в музику» (К. Ігумнов), заглиблюватися у її глибинні прошарки, розуміти процес інтонаційного розвитку (Б. Асаф'єв), володіти здатністю до теоретичного осмислення твору у єдності змісту і форми (Г. Нейгауз).

Визначаючи провідну роль інтегративного методу навчання, педагоги-музиканти зазначають, що учитель музики повинен донести до свідомості учня не тільки «зміст» музичного твору й заразити його художнім образом (Г. Нейгауз), грати образно, яскраво, емоційно, а й здійснити аналіз форми, структури в цілому і в деталях, гармонії, мелодії, поліфонії, фактури, оскільки художній образ музичного твору – це є «сама музика, жива звукова матерія, музична мова з її закономірностями і структурними компонентами, що іменуються мелодією, гармонією, поліфонією тощо, з визначеною формальною побудовою і поетичним змістом», тому, підкреслює педагог, учитель гри на будь-якому інструменті має бути насамперед учителем музики, тобто її роз'яснювачем, інтерпретатором й водночас істориком музики, теоретиком, вчителем сольфеджіо, гармонії, контрапункта, гри на фортепіано, вміти спрямовувати творчу фантазію особистості, надати процесу художньої взаємодії, творчої осмисленості.

Л. Арчажнікова виокремила такі види музично-виконавської діяльності вчителя музики: сольне виконання, самостійна робота над музичним твором, акомпанування, читання з аркушу, транспонування, гра в ансамблі, творче музикування [1].

Важливим є вислів Г. Падалки про те, що якщо вчитель не володіє жодним видом виконавства (гра на інструменті, диригування, вокал), він просто не може працювати в школі... Важливо, щоб виразна інтерпретація стала міцним фундаментом художнього спілкування» [6, с.27].

Інтеграція передбачає об'єднання частин у «єдине ціле», цілісну систему. У Новому тлумачному словнику української мови термін «інтегральний», «інтеграція», який походить від латинського – *integer* - означає повний, цілісний, суцільний, єдиний. Інтегрування, читаємо далі, - це відтворення або відновлення цілісності, об'єднання в єдине ціле частин будь-якої системи, узгодження компонентів, формування і встановлення між ними зв'язків і відносин [5, с.193].

На сучасному етапі розвитку наукової освітньої думки інтеграція набуває особливого сенсу, оскільки спрямовується на становлення конкурентноспроможного, здатного творчо самостверджуватися у життєдіяльності фахівця.

Останнім часом набуло актуальності впровадження у навчальний процес інтегрованих курсів, предметів, занять, які передбачають використання інтеграційних зв'язків, об'єднання в ціле певних частин чи елементів, що уможливує цілісно вплинути на особистість й відтворити у її свідомості цілісну картину світу.

Інтеграція, як уважають науковці-педагоги, є необхідним дидактичним засобом й набуває статусу одного з провідних принципів сучасної освіти [4, с.262], зокрема і мистецької.

Науковці зазначають, що інтеграція має бути педагогічно доцільною, а не спонтанною, коли еkleктично поєднуються різнопредметні знання без наукової аргументації. Тому небезпечним стають, як ізольованість вивчення окремих дисциплін, так і протилежна їй крайність «інтегрувати все в усьому», що призводить до руйнування предметного навчання [4, с.262].

Різні аспекти інтегрованого навчання і виховання висвітлено в працях сучасних дослідників І.Беха, Н.Бібік, С.Гончаренко, Л.Масол, Т.Пушкарьової, О.Савченко.

На думку О.Савченко, проведення занять на основі інтеграції змісту стає одним з напрямів їхнього методичного збагачення, тобто об'єднання змісту, відібраного з кількох предметів навколо однієї теми, і «має на меті інформаційне й емоційне збагачення сприймання, мислення і почуттів учнів завдяки залученню цікавого матеріалу, що дає змогу з різних боків пізнати будь-яке явище, поняття, досягти цілісності знань» [7, с.5].

З терміном «інтеграція» тісно пов'язаний термін взаємодія, взаємозв'язок, взаємовплив. Інтеграція - це найвища форма взаємодії, оскільки вона передбачає не тільки взаємовплив і взаємозв'язок, а й взаємопроникнення [4, с.277].

Музично-інтерпретаційна майстерність майбутнього вчителя музичних дисциплін як динамічно інтегрована система, формується через засвоєння різних видів і форм музично-виконавської діяльності, основою якої є аналіз-інтерпретація як спосіб пізнання-розуміння внутрішньої сутності музичного твору.

Таким чином, вже сам художньо-інтерпретаційний процес або аналіз-інтерпретація (термін О. Ростовського) є складним інтегруючим утворенням, що спрямовується на виявлення творчого кредо композитора, його світоглядних позицій, передбачає застосування культурологічних, музично-історичних, музично-теоретичних знань, аналіз семантичного синтаксису музичної мови, що призводить до важливих висновків й узагальнень щодо об'єктивності інтонаційно-образного змісту музичного твору й створює передумови адекватного сприйняття й розуміння художнього образу, розкриття художньої картини світу. (О. Рудницька).

Пізнання інтерпретації цілісного музичного твору практично немає меж. Завдання організованого педагогічного процесу визначають вікові особливості студента, його зрілість, музично-виконавський досвід. Тож, й засвоєння основ інтерпретації твору набуває певної специфіки. До цього необхідно додати, що аналіз-інтерпретація музичних творів, вдосконалення музично-виконавського досвіду та можливостей

тлумачення художнього образу є безперервним, а не локальним завданням музичного виховання. З іншого боку, адекватність розуміння художнього образу є можливою лише на основі досвіду тлумачення музичних і виконавських художніх засобів у процесі аналізу-інтерпретації. Тому розкриття їх сенсу і значення в контексті художньо-інтерпретаційного аналізу набуває особливої значущості.

Відтак, здійснення художньої інтерпретації – це насамперед розуміння-пізнання змістовної сутності музичного твору та втілення цього розуміння у виконанні, індивідуально-образне тлумачення виконавцем об'єктивної композиторської інформації, що характеризується рисами ідеально-уявного бачення предмету трактування.

Складний творчо-інтерпретаційний процес передбачає мобілізацію та інтеграцію різноманітних знань, вмінь та навичок, які в кінцевому підсумку уможливають проіннятися почуттями й переживаннями, поданими у творі, відчуті їх як свої власні. Тому різні сторони художньо-інтерпретаційного процесу повинні тісно взаємодіяти й осмислюватись як «змістовні сторони самої форми» (Л. Мазель).

Використання комплексу мистецтв у процесі аналізу-інтерпретації музичного твору спрямовується на відтворення адекватної психологічної моделі художнього образу у свідомості інтерпретатора-виконавця, «входження» у простір художньої реальності, творче осмислення запропонованого автором життєвого матеріалу, що призводить до інтеріоризації ідейно-образного змісту, вдосконалення специфічних ознак художньої емпатії, уяви, механізму асоціативності. Використання такого міжхудожнього інтегрованого підходу у процесі аналізу-інтерпретації уможливує залучити виконавця до аналітико-синтетичної і творчо-перетворювальної діяльності, активізувати таким чином усі сфери його самовияву, різнобічно підійти до процесу вдосконалення характерних музично-виконавських особливостей художньо-інтерпретаційного процесу.

Отже, процес аналізу-інтерпретації передбачає інтегроване використання музично-теоретичних, музично-історичних, загальнохудожніх знань, вмінь володіти інтонаційним словником епохи, інтерпретувати художні образи в різних жанрах і стилях, наявність розвинених музичних та особистісних якостей, що призводить до актуалізації музично-виконавського досвіду й спрямовується на формування всіх структурних компонентів музично-виконавської компетентності. Вміння доповнити художню інтерпретацію музичного твору виразним словом, вкласти в це слово почуття, переконання, відтворити емоційний образ, супроводжувати розповідь емоційно забарвленими художніми образами у виконанні й навпаки, залучити учнів у процес спільної творчості - є «епіцентром педагогічного спілкування», його педагогічною серцевиною (В. Кан-Калик).

Важливим є уміння вчителя музики засобами вербального спілкування впливати на розвиток асоціативно-образного мислення учнів, використовувати завдання з моделювання образно-емоційної драматургії музичних творів, що спрямовуються на формування емпатійно-почуттєвої сфери вихованців, їхнього духовного розвитку.

Висновки. Інтеграційна технологія навчання оптимально забезпечує процес формування музично-інтерпретаційної майстерності майбутніх учителів музики, і передбачає використання широкого спектру активних та інтерактивних методів навчання, використання традиційних та впровадження новітніх технологій, що використовуються у процесі викладання музично-виконавських та музично-теоретичних дисциплін.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арчажникова Л.Г. Профессия – учитель музыки. – М.: Просвещение, 1984. – 111 с.
2. Асафьев Б.В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. 2-е изд., доп. – Л.: Музыка, 1973. – 144 с.
3. Дилецкий Микола. Граматика музикальна / Підготовка до видання О.С.Цалай-Якименко. К., 1970. – 135 с.
4. Масол Л.М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика. – К., 2006. – 432с.
5. Новый тлумачний словник української мови / Укл. В.Яременко, О.Сліпущко. – К.: АКОНІТ, 1998. – Т.3. - 910 с.
6. Падалка Г.М. Учитель, музыка, діти. – К.: Муз. Україна, 1982. – 144с.
7. Пушкарьова Т. Інтегроване навчання як засіб гармонізації розвитку дитини // Теорія та історія мистецької освіти. №6. – К., 2004. – С.5–7.

Катерина ЛІКЕНЦАН

ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА НАВИЧОК СТВОРЕННЯ ПОРТРЕТНОГО ЗОБРАЖЕННЯ ЗАСОБАМИ КОМП'ЮТЕРНОЇ ГРАФІКИ

(магістрантка мистецького факультету)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Фурсикова Т.В.

В умовах глобальної перебудови, гуманізації сучасного навчального процесу одним із пріоритетних завдань вищої педагогічної освіти має бути розвиток творчих здібностей майбутніх педагогів, особливо – учителів образотворчого мистецтва. Адже сьогодні вчитель має відповідати високим професійним і загальнокультурним вимогам, спрямованим на цілісність педагогічних процесів, перетворення змісту освіти у механізм системного розвитку творчої особистості учня, реалізації його творчого потенціалу. Адже, як свідчить історія, саме від цього залежить світовий прогрес, майбутнє людської цивілізації.

Безумовно, підготовка сучасних фахівців у вищих педагогічних навчальних закладах – складний процес, який вимагає постійного вдосконалення навчально-теоретичної бази, пошуку й упровадження ефективних методик і новітніх технологій навчання з дисциплін художньо-творчого циклу, які мають невичерпний потенціал у сфері розвитку творчих і художніх здібностей студентів.

Комп'ютерна графіка – це на сьогодні величезний світ різноманітних редакторів та пакетів, у якому кожен може знайти будь-які інструменти для втілення у життя найсміливіших своїх задумів, знаходити не стандартні способи їх вирішення, використовувати отримані раніше знання в нових ситуаціях, що обумовлює установку на самовдосконалення особистості при вирішенні творчих задач [4].

Головною метою формування художньо-графічних умінь майбутніх учителів образотворчого мистецтва є ознайомлення студентів із сучасним станом та перспективами розвитку комп'ютерного графічного забезпечення, озброєння студентів знаннями методів застосування комп'ютерного графічного забезпечення у викладанні художньо-графічних дисциплін, набуття майбутніми фахівцями умінь та навичок використання технологій інтегрованого навчання. Розробка студентами уроків образотворчого мистецтва за програмою інтегрованого курсу дозволяє поєднувати традиційні та нові засоби і прийоми навчання образотворчому мистецтву у поєднанні з комп'ютерною графікою. У художньо-педагогічній освіті залишається актуальним аспект використання культурного досвіду людства для виявлення власних образів та ідей, розвиток творчої особистості за допомогою засобів комп'ютерної графіки.

Розвиток художньо-творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва передбачає розв'язання низки важливих завдань, пов'язаних із розвитком позитивної мотивації до навчально-творчої діяльності, вихованням сильних волевих якостей, цілеспрямованості, збагаченням художньо-естетичного досвіду, усвідомленням власної неповторності та індивідуальності кожного учасника навчального процесу. Серед дисциплін фахового спрямування у підготовці майбутніх художників-педагогів особливе місце посідає живопис, як одна із визначальних у системі їхнього професійного й особистісного становлення. А тема портретного жанру, на наш погляд, має необмежені можливості для ефективного розвитку художньо-творчих здібностей студентів, адже є однією із найскладніших і найцікавіших у мистецтві [2].

У навчальних програмах фахових дисциплін (рисунок, живопис, композиція) темі портретного зображення людини відведено вагоме місце. Роботу над портретними етюдами студенти починають після вивчення пропорцій, анатомічних особливостей та конструктивної побудову голови. З чого ж починати вивчення такої важливої і складної теми, як мистецтво створення портретного зображення людини? Звичайно, з цікавої і змістовної лекції, перегляду й аналізу репродукцій відомих картин вітчизняних і зарубіжних художників, які працювали у жанрі портрету: В. Боровиковського, К. Брюлова, М. Врубеля, О. Кіпренського, Леонардо да Вінчі, О. Лопухова, О. Мурашка, В. Перова, Рембрандта, І. Рєпіна, Ф. Рокотова, З. Серебрякової, В. Серова, В. Тропініна та ін.

Створення портрета – це, перш за все, створення цілісного образу, що є необхідною умовою художньої цінності зображення. Саме з художнім образом пов'язана здатність мистецтва дарувати людині глибоку естетичну насолоду, що пробуджує у неї почуття прекрасного. Тому слід зазначити, що у портреті ніби переплітаються два характери – моделі й художника. Існує таке парадоксальне твердження, що кожен портрет є автопортретом. Аналізуючи зі студентами відомі портретні твори, особливу увагу слід звертати на те, які засоби використані художником для втілення свого творчого задуму. Так, В. Перов у своєму відомому портреті Ф. Достоевського передає стан глибокої думи письменника, особливу душевну напругу. На це вказує поворот усієї фігури, рух рук, погляд, спрямований «у нікуди» – зазвичай, так дивляться люди, які заглиблені у роздуми.

Як відомо, основним засобом виразності у живописі є колір, який підсилює емоційність зображення, допомагає виразити думки і почуття. Велике значення кольору підкреслив В. Серов у своєму шедевр – «Дівчинка з персиками». Чарівний образ, зображений у яскраво освітленому інтер'єрі, створений яскравими фарбами та прозорими мазками [1].

Видатний український художник і педагог О. Мурашко у своїх портретах досить влучно передає індивідуальність людського характеру, темперамент, душевний стан. Створені ним образи живі і емоційні, відчувається особливий рух і напруга кольору, як, наприклад, у портреті «Дівчина у червоному капелюсі».

Слід зауважити, що активізації творчого пошуку студентів сприяють самостійні завдання, наприклад, – повідомлення на тему «Портрет у різних видах мистецтв» – живопису, графіці, скульптурі, фотографії. Студенти працюють, підшукуючи цікавий матеріал, готуючи презентації, тому заняття проходять у цікавій змістовній формі. Переглянувши найбільш відомі твори цього жанру, варто проаналізувати, якими засобами художники передавали не тільки схожість, а й внутрішній світ зображуваного.

Адже залежно від того, як «бачить» художник свою модель, визначаються засоби вираження головної ідеї портрета: художньо-пластичне вирішення, матеріал і техніка виконання. Все це допомагає розкриттю художнього образу, створенню живописними засобами того неповторного світу, який змушує глядача хвилюватися і мислити, радіти чи сумувати, але ніколи не залишає байдужими.

Велику роль у портретному мистецтві відіграє, у першу чергу, композиція зображення у форматі, пошук точки зору для повноти розкриття творчого задуму. У процесі такого пошуку студенти виконують велику кількість ескізів, продумуючи створення різних варіантів зображення, стилістичного рішення композиції, аналізують зображально-виразні можливості різних систем зображення, загальну колористичну гаму картин, побудованих на використанні активних колірних відношень чи у стриманій колірній гамі, гармонійних чи дисонансних поєднаннях.

Відтак, для активізації творчого мислення слід вимагати від студентів малювати свідомо, не допускати механічного копіювання природи, слід також допомогти побачити в природі головне, зорієнтувати на чуттєве, образне сприйняття. На необхідності цілісного сприйняття і грамотної побудови наголошують відомі художники-практики, художники-педагоги Г. Беда, В. Кузін та ін. [3].

Механізм художнього сприйняття полягає у тому, що за наявності конкретної цілі й завдання у свідомості постійно знаходиться установка на пошук матеріалу для можливості вирішення цієї задачі. Тому для розвитку сприйняття у студентів необхідно постійними вправами активізувати їх психофізичний «апетит» вони повинні постійно спостерігати, сприймати, перетворювати, відбирати, знову збагачуватися враженнями.

Поряд з тренуванням художнього сприйняття, цілісного бачення студентам рекомендується вести записи у «Творчому щоденнику», де фіксувати всі нові враження, що вони за день для себе відкрили. Уміння бачити нове – та якість, яку треба постійно тренувати через установку на бачення нового. А це – необхідна умова творчості.

Формуванню навичок створення портретного зображення у студентів на заняттях з комп'ютерної графіки сприяють окремі практичні методи та прийоми, серед яких можна назвати: спільний пошук (викладачем і студентами) способів досягнення виразності творчої роботи у графічних редакторах, вибір оптимального способу виконання роботи (вибір інструментів), генерування гіпотез та асоціацій, використання асоціативно-образного зв'язку музики і образотворчого мистецтва, спеціальних короткочасних вправ, прийом паралельної діяльності викладача і студентів. Такі методи суттєво збагачують творчий досвід особистості студента, що суттєво впливає на розвиток творчих здібностей.

На думку Л. Єрмолаєвої-Томіної, найбільш успішно оволодіння образотворчою мовою відбувається тоді, коли «почуття» лінії, кольору, форми, композиції тренуються на абстрактному матеріалі.

З огляду на це, для усвідомлення ролі кольору і його взаємозв'язку з художньо-емоційним образом у портретному живопису, студентам було запропоновано завдання: за допомогою кольору зобразити відповідну емоцію. Для цього були заздалегідь виготовлені картки з назвами емоцій: радість, відчай, агресія, тривога, байдужість, закоханість тощо. Кожен із студентів обирав одну картку, не називаючи емоцію. Потім за допомогою кольорових плям намагалися передати відповідний емоційний стан (формат А4, акварель, гуаш). Аналізуючи результати, визначали, хто краще справився із завданням, чий малюнок найбільше відповідав завданню на передачу тієї чи іншої емоції. Завдання студенти сприйняли з цікавістю, виконували жваво, емоційно. На нашу думку, такі короткочасні завдання-вправи допомагають позбутися емоційної скутості, сприяють вивільненню творчої енергії.

Формуванню навичок створення портрету, безумовно, сприяє засвоєння методичних і практичних основ портретного живопису. Перш ніж приступити до роботи над портретом у кольорі, слід виконати кілька етюдів у техніці «гризайль» – живопис однією фарбою (чорна, коричнева, умбра й т.п.). Це необхідно для того, щоб навчитися передавати форму голови за допомогою світлотіньових відносин, зрозуміти розподіл тону в глибину від найсвітліших частин голови до найтемніших і потім перейти до зображення кольором.

На початку роботи рекомендується оглянути постановку (натуру) з усіх боків і вирішити, з якої точки зору, стоячи або сидячи, краще працювати над композицією етюду. Обов'язково треба зробити невеликий композиційний начерк у кольорі. При виконанні живописного наприклад етюду голови потрібно увесь час думати про анатомічне ліплення форми й про колірні відносини, але в той же час не можна забувати про завдання правильно передати живу людину. Перевіряючи тональну й колірну узгодженість частин етюду, треба прагнути уникати строкатості, що буває в тих випадках, коли багато однаково темних і однорідних світлих місць. Уміння побачити супротивність усіх тональностей і колірних відносин загальному рішення живопису голови є важливою якістю портретиста. Тому в живопису портрета слід уважно аналізувати закономірності освітлення.

У живопису голови людини застосовується виконання етюдів голови натурника методом «а ля прима». Це означає, що всі кольори беруться відразу на повну силу. Метод не припускає багаторазових переписок, дозволяє зберегти максимальну свіжість і соковитість барвистих звучань, більшу безпосередність і гостроту вираження.

Увесь процес роботи можна розподілити умовно на три етапи, які тісно пов'язані між собою й органічно переходять один в інший, розвиваючи й доповнюючи один одного.

- перший етап – композиційне рішення, виконання підготовчого малюнка голови, визначення кольором найсвітлішого і найтемнішого.
- другий етап – вивчення деталей голови з максимальною характеристикою їхніх форм і колірних особливостей.
- третій етап – узагальнення й синтез вивченого, приведення етюду до живописної колористичної єдності.

Необхідно зазначити, що сучасне мистецтво комп'ютерної графіки стає пріоритетним, що доводять виставки, фестивалі, які проходять в різних містах по всьому світу. Серед багатьох яскравих представників комп'ютерного живопису митці: Кайлі Ламберт, Річард Ремсі, Мілан Делон (Франція), Бенте Шлек (Німеччина), Марія Бернтсон (Швеція), Соа Лі (Корея), Максим Ревин, але неперевершеним у своїй справі залишається японський художник Ютака Кагайа, який є одним із родоначальників цифрового живопису. Ютака відомий своїми вишукано-романтичними, яскравими фентезі-картинами, які не залишають байдужим жодного глядача. Такі майстри комп'ютерного мистецтва мають надихати молоде покоління фахівців до постійного розвитку у даній сфері мистецтва [5].

Необхідно сказати і про художню діяльність фахівця з комп'ютерної графіки, яка перш за все передбачає не лише розвиток його творчих здібностей, а й формування художнього світогляду, самосвідомості, естетичного ставлення до дійсності і мистецтва, та накопичення необхідного досвіду своєї

креативної діяльності. Комп'ютерна графіка відіграє значну роль у підготовці майбутніх фахівців образотворчого мистецтва. Адже вона впливає на естетичне ставлення до навколишньої дійсності, збагачує емоційно-чуттєвий досвід сприймання предметів і явищ, розвиває образне мислення, формує систему знань, понять та уявлень про художньо-виразні засоби образотворчого мистецтва, стимулює творчу активність, пов'язану з пошуком і реалізацією способів самовираження у сфері живопису, графіки та інших видів художньо-творчої діяльності. Роль комп'ютерної графіки дедалі усвідомлюється сучасною практикою професійної підготовки майбутніх фахівців образотворчого мистецтва, як важливої педагогічної умови оптимізації навчально-виховного процесу, приведення його у відповідність з існуючими вимогами творчого становлення та самореалізації особистості [1].

Робота над створенням портретного образу (у графічному редакторі) є важливим етапом у формуванні особистості майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, що сприяє розвитку його художньо-творчих здібностей, становлення і самореалізації як висококваліфікованого фахівця.

Результати роботи виявили, що більшість студентів справилися із поставленим завданням, створили цікаве, емоційне вирішення художнього образу, передавши при цьому не просто портретну схожість, а й риси характеру, свій внутрішній світ. Також з'ясовано, що найкраще засвоєння знань та перехід їх у навички спостерігався у студентів з високою мотиваційною готовністю до творчої діяльності.

Таким чином, комп'ютерна графіка дозволяє формувати особливе графічне інформаційне середовище не тільки для творчої діяльності художників, дизайнерів, архітекторів, конструкторів, але і для сфер, як загальної, так і спеціальної освіти.

Формування художньо-графічних навичок, а саме навичок створення портретного зображення, майбутніх вчителів образотворчого мистецтва в процесі вивчення основ комп'ютерної графіки залежить від духовного багатства самого викладача його культури, ерудиції, прагнення і вміння пов'язувати будь-який матеріал із завданням морального виховання з метою комплексного впливу на свідомість, почуття поведінку студента.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Алпатов М. Очерки по истории портрета / М. Алпатов. – М. : Государственное издательство «Искусство», 1937. – 465 с.
2. Бабенко Л. В. Комп'ютерна графіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів / Л. В. Бабенко, Т. В. Фурсикова. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – 250 с.
3. Власов В. Новый энциклопедический словарь изобразительного искусства, Том 7 (II) / В. Власов. – Санкт-Петербург, 2007. – 650 с.
4. Мельниченко В. Компьютерная графика и не только / В. Мельниченко, В. Легейда. – М. : Из-во: КОРОНА, 2005. – 560 с.
5. Покровчук Л. М. Комп'ютерні технології у творчому розвитку майбутніх учителів образотворчого мистецтва: Методичний посібник / Л. М. Покровчук. – Херсон : Айлант, 2005. – 92 с.

Юлія МЕДЯНИК

МІСЦЕ РУХЛИВИХ ІГОР В ЖИТТІ СУЧАСНИХ ДІТЕЙ

(магістрантка мистецького факультету)

Науковий керівник – професор кафедри хореографічних дисциплін,
народний артист України Похиленко В. Ф.

Резюме: Гра і дитинство нероздільні; не існує не граючих дітей. Серед зайняття дітей дошкільного віку гра (ігрова діяльність) займає провідне місце, поступаючись згодом частиною свого простору і часу навчанню і спілкуванню, але не покидаючи життєвого простору дитинства.

Проблема гри була завжди актуальною. Основну форму вияву дитячої активності з перших років її життя вивчали О. Запорожець, Е. Ельконін. Дитячі ігри в контексті фізичного виховання дітей дошкільного віку досліджував С. Покровський, П. Каптерев, М. Рубінштейн, Я. Чепіга. Методичні засади застосування дитячої гри вивчали О. Дорошенко, С. Русова, Л. Шлегер та інші. Нині формування суспільної спрямованості дитини-дошкільника в грі досліджує Л. Артемова, яка розглядає проблеми спілкування дитини в процесі гри, її взаємодії, розвиток симпатії під впливом ігрової діяльності тощо.

У статті ставиться за мету показати необхідність гри в житті кожної дитини дошкільного віку; вплив багатьох чинників на формування особистості в процесі гри і розкриття особливості дитячої гри.

Значення рухливих ігор для комплексного фізичного і морального розвитку дітей, для їх соціалізації поза сумнівом. Але набагато ширше виховні функції рухливих ігор: це патріотичне, правове, естетичне виховання. У таких іграх діти отримують не лише соціальну, але і значну емоційно-психологічну практику, у дітей виховуються позитивні риси характеру – наполегливість, витримка, хоробрість, витривалість та ін.; цінні психофізичні якості – швидкість, влучність, координація рухів. За спостереженнями педагогів-практиків, рухлива гра – практично єдина можливість без примусу виробити у дитини (дошкільника) навички довольної поведінки, інтенсифікувати рухову активність.

У епоху науково-технічної революції, урбанізації і інформатизації, істотного прискорення темпів життя змінюються побут, життєвий людей устрій. Визнано, що внутрішній світ сучасних дітей, набір їхніх цінностей і мотивів відрізняється від внутрішнього світу їхніх батьків, тим більше – бабусь і дідусів, проте внутрішньо властива дитячому віку гра не покинула його. Природні потреби дитинства в грі, в спілкуванні, в русі комплексно реалізуються в рухливих іграх. У сучасному суспільстві часто їх замінюють своєрідні сурогати. Потреба дітей в різноманітних іграх часто реалізується через пропоновані дітям дошкільного і

молодшого шкільного віку різні розвиваючі ігри, які згодом замінюються також різними комп'ютерними іграми. На зміну природному міжособовому спілкуванню, ще нерозвиненому в дошкільному віці, приходять прагнення до електронного (комп'ютерного, мережевого і ін.) спілкування у дітей молодшого шкільного віку, яке розвивається в підлітковому віці. Активність дошкільника з часом замінюється спортом і/або дискотечними танцями, що являють собою ритмічні рухи під музику, які не вимагають підготовки, знання правил гри, музичного слуху і навіть мінімальної дисципліни. У шкільному віці потреба дитячого організму в русі або редукується під впливом лінії і природної втоми від навчання, що веде до гіподинамії, або реалізується в спортивній секції. Останнє, здавалося б, і непогано, але орієнтований на жорсткий професіоналізм спорт віднімає не лише увесь вільний час, душевні і фізичні сили у юних спортсменів, він деформує і їх внутрішній світ.

Часто батьки, прагнучи до раннього розвитку дитини, розраховуючи, що це стане згодом запорукою його успішності, намагаються дати дитині якомога більше знань в дошкільному і молодшому шкільному віці, зменшуючи таким чином його можливість грати; фахівці констатують, що «проблемою сучасної дитини дошкільного віку є невміння грати»[2]. Стрімке зниження ігрового віку відмічене вітчизняними педагогами ще з 1960-х рр. В середині 1970-х рр. О.В.Запорожець, відомий радянський психолог, який працював у царині виявлення і дослідження закономірностей психічного розвитку дітей раннього і дошкільного віку, засмучувався: «Дуже помолодшали ігри, неначе табличку повісили – дітям після 12 грати не дозволяється». На початку 1980-х рр. одинадцятирічна школярка запитувала – до яких років можна грати в іграшки? – і наперекір однокласникам відстоювала своє право «грати, поки не набридне»[6]. Автори серії «Світ дитинства», орієнтованій на батьків, у кінці 1980-х рр. перестерігали батьків молодших школярів: «Багатьом здається, що тепер це [гра] – дріб'язкове зайняття. Але ці докори абсолютно несправедливі – гра, поки дитина грає, – це дійсно серйозне зайняття»[5]. І зараз, за нашими спостереженнями, діти 12-13 років вважають себе такими, що вже виросли з ігрового віку. Вони говорять: «Ніби дитинство згадали», коли їм вдається пограти в рухливі ігри.

У педагогічній пресі постійно звучать заклопотані голоси: телебачення і Інтернет віднімають у дітей дитинство, у батьків – дітей, у народу – його майбутнє. Маючи вже в ранньому дитинстві можливість отримання інформації, задоволення допитливості, природної потреби в пізнаванні нового шляхом спілкування з екраном, діти вступають на легкий шлях споживання. Ігрова сфера сучасного школяра однобока. Об'єктивно потреба дітей в грі залишається, але місце, яке у ряді цінностей і пріоритетів дитинства займають ігри, в чомусь деформувалося, в чомусь розширилося, поширившись на неігрові реалії. Внутрішньо властива дитинству потреба в грі призводить до часткового заміщення в ціннісному ряду сучасних дітей сюжетно-ролевих, рухливих, розумових ігор на комп'ютерні. Змінилася психосемантика самого слова «гра»: це слово у вустах юного покоління найчастіше асоціюється з електронними іграми і гаджетами. На фразу «Ми гратимемо» вони реагують питанням: «На чому?», а не «У що?».

Зменшення кількості або навіть відсутність рухливих ігор в соціальній практиці школярів обертається інфантильністю, егоїзмом, примхливістю, невмінням спілкуватися з людьми. Педагоги відмічають: «Дітям треба грати, вчитися взаємодіяти, тоді вони перетворюються на адаптованих, комунікабельних дорослих, здатних допомагати один одному і взаємодіяти один з одним».

Останнім часом значний розвиток отримала анімація – розважальні ігрові дії, які організуються, як правило, на відпочинку, на святкових заходах. Рухливі ігри, пропонувані аніматорами дітям і дорослим, у виховному і соціальному плані мають швидше негативний, чим позитивний потенціал. Часто їх сюжети побудовані так, що одні гравці самоутверджуються за рахунок інших; ігрові дії і супроводжуючі їх слова часто неестетичні і нерозумні, а веселощі – неприродні. Для анімаційних ігор характерно закладене в їх суті споживання послуг аніматорів, а не природне ігрове спілкування, не спільна творчість. Але діти, що не бачили інших організаторів ігор, сприймають їх як норму.

У містах вказані тенденції проявляються сильніше, в невеликих селищах і сільській місцевості – слабкіше. Етнографам відомо, що, чим далі від мегаполісу, тим більше збереглась традиційна культура. Це положення відноситься і до ігрової культури.

Передача ігрової культури, що віками передавалася від покоління до покоління в міжособовому спілкуванні, в сучасному суспільстві претерпіла зміни. При порушенні дитячо-батьківських зв'язків транслятором ігрової культури є телебачення, потім – Інтернет і ЗМІ в цілому, формування світогляду, складання системи цінностей як дітей, так і дорослих. Таким чином, ігрова культура дитинства як основна умова розвитку особистості дитини терпить збиток.

Характерну картину дає пошук в Інтернеті на словосполучення «ігри сучасних дітей», «рухливі ігри сучасних дітей», «гра в життя дитини», «гра в житті сучасних дітей». Виявляються сайти дошкільних дитячих установ (методичні розробки), сайти продажу ігор і іграшок (підказка для обґрунтування вибору батьками тих або інших товарів), батьківські сайти і форуми, а також – на різних сайтах і порталах – курсові роботи педагогічних середніх і вищих учбових закладів. Переважна більшість матеріалів відносяться до дітей дошкільного віку, незначна частина – до дітей молодшого шкільного віку, про ігри підлітків не йдеться.

Більшість міркувань і висновків торкаються сюжетно-ролевих ігор дошкільнят. У студентських курсових роботах більшою мірою, в методичних розробках і дидактичних матеріалах педагогів-практиків – в меншій, є присутніми класичні положення про роль гри в житті дитини, констатуються гіподинамія і засилля комп'ютерних ігор. Аналізу або навіть опису сучасного положення в області дитячих рухливих ігор виявити не вдалося. Торгові сайти, спираючись на приблизно такі ж положення, рекомендують батькам

придбати рекламовані ігри, іграшки, ігровий інвентар. Не дуже активне спілкування по даній темі на батьківських сайтах, на щастя, не зводиться тільки до нарікань: там лунають і здорові заклики грати з дітьми, учити їх грати, зокрема, в рухливі ігри. Зворушливо звучать спогади дорослих людей про улюблені рухливі ігри свого дитинства.

Методом спостереження за дітьми в парках, на вулицях, в дворах, біля шкіл і дитячих установ, а також за допомогою членів «педагогічного загону» вдалося з'ясувати перелік рухливих ігор, в які грають сучасні школярі: хованки, догонялки (лови) різних видів, догонялки з предметом (ганчіркою, м'ячем, м'ячиком з паперу, заклеваним скотчем), чаклунчики (також сучасний варіант з моторошнуватою назвою «зомбі»), «світлофор», викидайла, «собачка» (з м'ячем), «півнячий бій» (на одній нозі), класики, «ножик» («землю ділити» і «футбол»), «резиночка», перекидання «літаючої тарілки» в колі і парах, а також футбол і волейбол в спрощеному, неспортивному варіанті. Класики нам одного разу вдалося спостерігати в зредукованому варіанті, що полягав в простому переступанні з клітини в клітину: стрибати на одній ніжці дівчинка не уміла. Зустрічаються догонялки або перегони по ігровому обладнанню дитячих майданчиків.

За опитуваннями підлітків і старших підлітків з'ясовано, що влітку на дачі або в селі діти грають значно більше, частіше, різноманітніше. Зокрема, проявляються ігри з палицями («ку пекаря», «ку банки»), виготовлення і запуск повітряних зміїв, ігри у воді при купанні, навіть козаки-розбійники. Мабуть, це пояснюється як впливом ігрової культури сільської місцевості, так і зміною обстановки, виникаючим канікулярним відчуттям свободи, бажанням в чомусь відмовитися від міського способу життя, пов'язаного з напругою навчального року.

Відмітимо, що серед примітивних рухливих ігор, що характеризуються спонтанністю, недовгочасністю, майже повною відсутністю правил (наприклад, кидання сніжками), зустрічаються і рухливі ігри складнішої організації. Це рухливі ігри з правилами, які вимагають від тих, що грають відомої самодисципліни і (само) організації ігрового колективу. Серед них вже вказані чаклунчики, а також спрощений варіант волейболу в колі «з видаленням рук» (гравець, що впустив м'яч, втрачає право відбивати м'яч спочатку однією, потім іншою рукою і ін.; це право повертається до нього після вдалої перепасовки).

Як позитивний момент слід зазначити те, що останнім часом внаслідок пропаганди здорового способу життя, активного сімейного відпочинку із застосуванням безмоторних засобів пересування зростає кількість сімей, де діти з ранніх років сприймають позитивний приклад батьків в умінні кататися на велосипедах, самокатах, роликових ковзанах, скейтборді різних конструкцій. У таких сім'ях, де батьки беруть живу, щирю участь в дитячому житті, батьківський приклад, у тому числі і в області гри, має великий вплив на дітей. Оволодіння технікою катання спричиняє за собою ігри дітей з велосипедами, скейтбордом і ін., де головне місце займає демонстрація умінь і змагання в уміннях («А я ось так можу!», «А так зможеш?» і ін.). За сюжетами до таких ігор примикають ігри з демонстрацією умінь, що розгортаються на ігрових і спортивних майданчиках, де треба зуміти пройти по вузькій колоді, підтягнутися на турніку, тримати рівновагу і ін.

Відродно, що є сім'ї де діти ведуть здоровий спосіб життя. Проте в соціалізації значно більшу роль міг би грати дитячий ігровий самодіяльний колектив (дворова компанія). Важливі ігри, в які грають діти самі, за своєю ініціативою, самостійно, без керівництва або опіки з боку дорослих.

Існують організовані ігрові колективи, в основному, в системі дитячих громадських організацій і в системі додаткової освіти дітей, де керівники, що розуміють проблему, учать дітей грати в рухливі ігри, і діти грають в ці ігри, як під керівництвом, так і, що цінніше – самостійно.

Такий досвід слід було б поширювати, але це далеко не просто, оскільки гостро стоїть питання про роль керівника. Грати в рухливі ігри, щиро, з душею, захоплюючи інших, може далеко не кожен дорослий, не кожен педагог. Це – особливий дар, властивість характеру. Важливо підтримувати організаційно і методично таких керівників. Зокрема, таку підтримку можуть зробити курси підвищення кваліфікації по грі [3; 4], хоча це – крапля в морі. Прогресивно мисляча педагогічна громадськість приходить до висновку про необхідність учати дітей грати, а також учати грати батьків і педагогів.

На закінчення слід констатувати значний виховно-розвиваючий потенціал рухливих ігор, який все більше залишається незатребуваним в сучасному урбанізованому суспільстві з його вибуховим розвитком інформаційних технологій, з його індивідуалістичними цінностями. Відбувається порушення трансляції ігрової культури, розрив міжпоколінних зв'язків. Можливості деякого – не повного – подолання положення, що створилося, полягають в навчанні дітей і дорослих грати в рухливі ігри.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Абраменкова В. Осторожно: антигрушка: родителям об играх и игрушках // Дошкольное воспитание. – 2005. – №4. – С. 98-99.
2. Базарова Н. В. Социализация детей в игровой деятельности в условиях города // Педагогика городского пространства: теория, методология, практика : сборник трудов по материалам Всероссийской научно-практической конференции (Самара, 25-26 марта 2015 года). / Ред. кол. Т. А. Чичканова (отв. ред.), Н.С. Искрин, О.Ю. Козырь; СИПКРО; ПГСГА. – Самара: ООО «Издательство АС-ГАРД», 2015. – С.203-209.
3. Ефимова Е. А., Нисловская Л.А. Кадровые проблемы игротек: исторический опыт и перспективы // Профессиональное образование. Столица. – 2012. – № 8. – С.42-43.
4. Ефимова Е. А., Нисловская Л. А. Развитие игровой культуры в системе дополнительного образования // Профессиональное образование. Столица. – 2013. – №8. – С.35-36.
5. Мир детства : Младший школьник Под ред. А.Г. Хрипковой; Отв. ред. В.В. Давыдов. – 2-е изд., доп. – М.: Педагогика, 1988. – 272 с.
6. Пионерская правда. – 1980. – 9 января.
7. Смирнова Е.О., Соколова М.В. Роль игры в жизни и развитии детей: новый подход к правам ребенка // Современная зарубежная психология. – 2013. – №2. [Электрон. ресурс] <http://psyjournals.ru/jmfp/2013/n2/61155.shtml> Режим доступа (июнь 2014).

Ерміне МОВСІСЯН

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

(магістрантка мистецького факультету)

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Растрюгіна А.М.

Актуальність дослідження. Необхідність модернізації системи вищої освіти в логіці культурологічного підходу обумовлена потребою сучасного українського суспільства в підготовці фахівців, що володіють високим рівнем загальної і професійної культури. У зв'язку з цим зростають вимоги до професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва, до його музично-педагогічної культури, складовою якої виступає вокально-виконавська культура.

Відповідно сучасним вимогам музичної освіти, музично-виконавській й зокрема вокально-виконавській підготовці, приділяється значна увага в структурі професійних компетенцій педагога-музиканта. Серед вимог до вокальної підготовки фахівців, що містять формування необхідних вокально-педагогічних знань і умінь для постановки академічної манери виконання, знання об'єктивних закономірностей співочого голосоутворення і основ вокальної методики, особливостей розвитку співацьких голосів і принципів їх охорони, володіння методикою роботи з співацькими голосами, є ще одна актуальна вимога – володіння вокальною культурою виконання.

Тож, проблема вокально-виконавської підготовки майбутнього педагога-музиканта, в процесі якої основна увага має спрямовуватись не тільки на вузькопрофесійний аспект засвоєння вокальної техніки, а й на формування особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва зі спрямованістю на поєднання вокально-виконавської діяльності з педагогічною наразі є особливо актуальною

Інтеграція загальних педагогічних і спеціальних знань, умінь і навичок в єдиний комплекс музично-педагогічних компетенцій майбутнього вчителя музичного мистецтва вимагає ретельного вивчення педагогічних підходів до їх розвитку. Вокально-виконавська культура є домінуючим компонентом в ансамблі виконавських якостей педагога-музиканта. Вокально-виконавські дисципліни – вокальний клас, диригування, вокальний ансамбль передбачають подальшу реалізацію на практиці набутих компетенцій, що ґрунтуються на розвитку музичних, художніх, артистичних здібностей і допомагають здійсненню творчої педагогічної діяльності.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження. У науково-методичній літературі специфіка вокальної підготовки майбутніх педагогів-музикантів розглядалась в різних аспектах: досліджувалась методика співу з позицій професійного виконавства (Л. Дмитрієв, М. Микиша, В. Морозов та ін.); вивчалися питання вокально-виконавської підготовки майбутніх вчителів музики у ВНЗ (О. Баженова, К. Барвінська, В. Смельянов, О. Плеханова та ін.) та питання оволодіння вокально-виконавською технікою (Н. Гребенюк, К. Матвеева, А. Менабені). Проблемам розвитку співацького голосу і вокально-естетичного виховання школярів присвячені праці Д. Огороднова, Г. Струве, Г. Стулової, Т. Шастіної, Ю. Юцевич та ін. Дослідження сучасних педагогів (В. Антонюк, К. Судаков, Г. Маляренко) і психологів (Л. Бочкарьов, І. Калмиков, Г.Шпет), де підкреслюється, що саме вокальна культура вже на ранніх етапах розвитку особистості суттєво впливає на формування свідомості, мислення, почуттів і відчуттів, оскільки мозок людини природно сприймає спів з моменту народження.

Видатні педагоги-музиканти (О. Апраксина, Л. Арчажнікова, Д. Кабалеvский, Л. Масол і ін.) відзначали, що володіння навичками виконавської діяльності є неодмінною умовою професійної підготовки педагога-музиканта.

Метою статті є дослідження проблеми формування вокально-виконавської культури майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Вокально-виконавську культуру вчителя музичного мистецтва ми розуміємо як інтегративну якість особистості, що містить в собі ціннісне ставлення до спадщини людства щодо різних видів співочої діяльності, професійну компетентність у галузі вокальної педагогіки, власне вокально-виконавську майстерність, а також творчу активність в вокально- педагогічній діяльності.

Особливу увагу в музично-педагогічній освіті необхідно приділяти вихованню фахівців, здатних протистояти напору низькопробної поп-культури, спроможних створювати, зберігати і примножувати кращі традиції вокального мистецтва.

Особливий характер набуває вокально-виконавська культура в діяльності вчителя музичного мистецтва, що проявляється в інтеграції його виконавських і педагогічних якостей. Це складний, багатограний процес, в якому музичні, художні, артистичні здібності допомагають здійсненню творчої педагогічної діяльності.

Видатними педагогами-музикантами особливо підкреслювалось, що у вирішенні музично-виховних і освітніх завдань виконавська діяльність вчителя мистецьких дисциплін має виступати в єдності з педагогічною складовою. Саме у педагогічній спрямованості вчені вбачають специфіку музично-виконавської діяльності педагога-музиканта, яка передбачає: орієнтацію на дитячу аудиторію; прагнення захопити дітей музикою на основі власного музикування; залучення учнів до спільної виконавської діяльності; пробудження їх творчих здібностей, уяви, асоціативного мислення та ін [1, с. 42].

Вокально-виконавська культура майбутніх фахівців-музикантів формується у процесі засвоєння ними різних навчальних фахових дисциплін. Особлива роль належить різним видам співочої діяльності –

сольному, ансамблевому, хоровому співу, а також співу в процесі проходження педагогічної практики у школі при роботі з дитячими голосами.

Загальновизнаним є той факт, що спів – найбільш поширений і один з найдоступніших видів виконавської діяльності. Однак, не дивлячись на легкість і доступність даного виду музичної діяльності, мистецтво співу опановують не всі. Це пов'язано з тим, що процес постановки голосу здійснюється протягом тривалого періоду, вимагає формування уявлень про еталонне звучання співочого голосу, засвоєння комплексу певних умінь і навичок.

З плином часу в різних країнах під впливом об'єктивних і суб'єктивних причин еталон звучання голосу, як у сольному, так і в хоровому співі змінювався. Функціональний розподіл музичного мистецтва призвів до формування народної, естрадної та академічної манери співу. Відповідність співочого звуку виконавця певної традиції і манері співу складає суть вокальної культури співака.

Наряду із різними манерами виконавства змінювалися і методи навчання співу. Кожна вокальна школа, пройшовши свій історичний шлях, формувалася на основі загальної та музичної культури нації, під впливом фонетики рідної мови, що знаходило відображення в різних підходах до методики постановки голосу.

Практичний досвід доводить, що не тільки той педагог-музикант зможе зацікавити учнів до вокального мистецтва, хто сам володіє професійними вокальними навичками, добре поставленим співочим голосом, а й той, хто озброєний науково-методичними та історико-педагогічними знаннями. При цьому важливу роль в підготовці педагога-музиканта відіграє набуття знань про вокально-педагогічну і виконавську культуру минулого. Актуальним, на наш погляд, є висловлювання дослідника у галузі вокального мистецтва І. Назаренко: «У будь-якому мистецтві, в тому числі і в співочому, правильний розвиток практики без знання історії та належної розробки теорії неможливий» [4, с. 18].

В Україні формування високої виконавської культури майбутнього педагога-музиканта неможливе без залучення народних вокально-виконавських традицій, з яких переважно складалася музична культура минулого у процесі послідовної передачі від покоління до покоління морально-естетичного і художнього досвіду.

Формування вокально-виконавської культури як важливого компонента професійно-педагогічної культури педагога-музиканта пов'язане не тільки з професійними знаннями, вміннями і навичками, які студент набуває в класі сольного співу у процесі роботи над репертуаром, але й з індивідуальними особливостями, що є пріоритетними складовими його професійних та загальнокультурних якостей [2, с. 18]. Професія педагога-музиканта складна і багатогранна. Щоб пробудити в дітях любов до музики, навчити їх відчувати і цінувати її красу, вміти розвивати музичні і творчі здібності учнів, педагог-музикант потребує наявності певних професійних і особистісних якостей [3, с. 179]. Аналіз вокально-виконавської практики в навчальному процесі майбутнього педагога-музиканта дозволяє виділити наступні якості, що характеризують його вокально-виконавську культуру: музичальність, що містить художнє втілення, чисте інтонування, художній смак; сукупність вокально-виконавських знань, умінь і навичок, що сприяють досягненню єдності інтонаційно-образного сприйняття, відтворення вокального твору відповідно характеру, стилю і жанру; креативність – ставлення до виконавства як до творчого процесу, як особливе вміння виконувати, інтерпретувати, переживати музику, наповнювати твори особистісним змістом; артистизм, що містить образне мислення, спостережливість, вміння володіти своїм тілом, мовну виразність; особистісна професійна позиція – яскраво виражене і обґрунтоване ставлення до вокально-виконавської та педагогічної діяльності [5, с. 179].

Для формування високого рівня вокально-виконавської культури майбутнього педагога-музиканта необхідне рішення таких педагогічних завдань, як:

- розвиток індивідуальних особливостей, що складають пріоритетні професійні якості майбутнього педагога-музиканта в галузі вокального виконавства;
- озброєння майбутніх педагогів-музикантів теоретичними знаннями і практичними вміннями, необхідними для успішного розвитку їх вокально-виконавської культури;
- виховання готовності майбутніх педагогів-музикантів до процесу формування вокально-виконавської культури у дітей;
- організація активної діяльності студента у сфері вокально-виконавської творчості у процесі аудиторної та позааудиторної роботи.

Педагог-музикант як особистість і професіонал розвивається у процесі навчання, виховання, виконавської і педагогічної практики. Отже, процес формування вокально-виконавської культури майбутніх педагогів-музикантів може бути успішним і ефективним, якщо в процесі навчання будуть реалізовані наступні педагогічні умови:

- педагогічний супровід фахової підготовки майбутнього педагога-музиканта на предметах вокально-виконавського циклу, а саме: «постановка голосу», «вокальний ансамбль», «академічний спів», «естрадний спів», «народний спів», що містять комплекс практичних завдань, методичні рекомендації для самостійної роботи студентів, матеріали діагностики якості вокально-виконавської підготовки;
- посилення етнопедогогічної спрямованості змісту вокальної підготовки майбутнього вчителя музики шляхом збагачення навчальних дисциплін матеріалами, що розкривають українські співочі традиції;
- розробка і впровадження в освітній процес майбутнього педагога-музиканта дисциплін (наприклад «Історія і педагогіка вокального виконавства», «Основи традиційного вокального виконавства», «Методика вокальної роботи»), які, мають високий педагогічний потенціал для формування вокально-виконавської культури майбутнього фахівця-музиканта [4, с.52];

- інтеграція аудиторної і позааудиторної навчальної і самостійної, концертно-практичної діяльності студентів, що спрямована на формування професійних вокально-виконавських компетенцій майбутнього педагога-музиканта.

Як аудиторна, так і позааудиторна діяльність по формуванню вокально-виконавської культури майбутнього вчителя музичного мистецтва містить весь комплекс практичних, виховних, освітніх і розвиваючих цілей процесу навчання. Так, до видів позааудиторної роботи можна віднести залучення студентів до концертно-просвітницької діяльності в загальноосвітніх школах, проведення конкурсів та студентських олімпіад на краще виконання українських вокальних творів. Невід'ємною частиною позааудиторної роботи студентів є:

- відвідування філармонійних концертів, прослуховування записів майстрів українського і світового вокального мистецтва, відвідування майстер-класів, які формують у майбутніх фахівців навички вокальної роботи з учнями;

- використання моніторингу як засобу контролю динаміки формування вокально-виконавської культури майбутніх педагогов-музикантів.

Висновки. Таким чином, інтеграція загальнопедагогічних і спеціальних знань, умінь і навичок в єдиний комплекс музично-педагогічних компетенцій майбутнього вчителя музичного мистецтва вимагає ретельного вивчення педагогічних підходів до їх розвитку. Вокально-виконавська культура є домінуючим компонентом серед інших виконавських якостей педагога-музиканта. Вокально-виконавські дисципліни (вокальний клас, диригування, вокальний ансамбль) передбачають подальшу реалізацію на практиці набутих умінь і навичок, що ґрунтуються на розвитку музичних, художніх, артистичних здібностей і допомагають здійсненню творчої педагогічної діяльності.

Формування вокально-виконавської культури як важливого компонента професійно-педагогічної культури вчителя музичного мистецтва можливе у безпосередній роботі перед аудиторією з концертними, виконавськими номерами, як лектора, музиканта-просвітителя, організатора й учасника колективного мистецького заходу.

Тож, на основі аналізу науково-педагогічної та спеціальної музичної літератури ми дійшли висновку, що одним із можливих вирішень проблеми формування вокально-виконавської культури майбутнього вчителя музичного мистецтва у вищому навчальному закладі може стати професійне навчання, що гармонійно поєднає педагогічну і вокальну підготовку, спрямоване на виховання творчої особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва в творчих умовах, освітньому просторі, створеному у вищому навчальному закладі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Абдуллин Э.Б. Теория музыкального образования: Учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений / Э.Б. Абдуллин, Е.В. Николаева. – М.: Издат. центр «Академия», 2004. – 336 с.
2. Гребенюк Н.Є. Вокально-виконавська творчість: психолого-педагогічний та мистецтвознавчий аспекти. [Монографія]. // Н.Є. Гребенюк. – К.: НМАУ ім. П.І. Чайковського, 1999. - 269 с.
3. Давидов Н. Теоретичні основи формування виконавської майстерності/ Н.Давидов. - К., 1996. - 115 с.
4. Професійне становлення майбутніх вчителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія: Монографія / За загальною редакцією І. А. Зязюна. – К.: Наукова думка, 2003. – 262 с.
5. Руденко Г. Художня майстерність музиканта-виконавця/ Г.Руденко.- Вид. друге, доп. та перероблене. – К., 2009. – 170 с.

Вадим МУРАВЦОВ

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ НА ПРЕДМЕТАХ МУЗИЧНО-ТЕОРЕТИЧНОГО ЦИКЛУ В МУЗИЧНИХ КОЛЕДЖАХ УКРАЇНИ

(магістрант мистецького факультету)

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Растрізіна А.М.

Актуальність дослідження. Зміни, що відбуваються в усіх сферах сучасного суспільного устрою України – економіці, культурі, політиці, науці, освіті, – потребують радикального переосмислення вимог щодо професійної підготовки майбутніх фахівців музичного мистецтва, професійна діяльність яких спрямована на формування музичної культури молодого покоління, як необхідної складової їхнього духовного розвитку. Тож удосконалення змісту фахової й, зокрема, музично-теоретичної підготовки майбутніх педагогів-музикантів, одним із дієвих засобів якої є інтегроване навчання, наразі стає одним з головних завдань реформування професійної мистецької освіти.

Інтеграція, як глобальний процес, є одним із провідних напрямів перетворень у сучасній вищій школі, яка дозволяє усунути протиріччя між невпинно зростаючим обсягом знань та здатністю їх засвоєння. Інтеграція покликана сприяти подоланню фрагментарності та мозаїчності знань майбутніх фахівців, забезпечує оволодіння ними комплексними знаннями, системою універсальних людських цінностей, слугує формуванню системно-цілісного світогляду. Тож у даному випадку істотно зростає актуальність інтегрованого навчання у процесі професійної підготовки фахівців музично-теоретичних дисциплін у музичних коледжах України.

Метою статті є визначення особливостей впровадження інтегрованого навчання під час вивчення музично-теоретичних дисциплін у музичних коледжах України.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження. Перш ніж досліджувати зміст інтегрованого навчання у процесі професійної підготовки фахівців музично-теоретичних дисциплін у музичних коледжах

України, слід з'ясувати сутність поняття "інтеграція". Філософський енциклопедичний словник визначає інтеграцію (від лат. integer – повний, цілісний, непорушний) як процес або дію, що має своїм результатом цілісність; об'єднання, з'єднання, відновлення єдності [8]. При цьому процеси інтеграції можуть мати місце як у межах системи, що вже склалася – у цьому випадку вони ведуть до підвищення рівня її цілісності та організованості, так і при виникненні нової системи з раніше непов'язаних елементів.

Зауважимо, що проблема інтегрованого навчання не є новою у сучасних освітянських колах. Це питання висвітлювалося в працях відомих педагогів минулого Дж. Дьюї, Я. Коменського, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, К. Ушинського, В. Сухомлинського та ін. Вчені протягом багатьох років підкреслювали важливість взаємозв'язку між навчальними предметами з метою відображення цілісної картини світу та створення умов для правильного світосприйняття, а також необхідність узагальненого пізнання й цілісності пізнавального процесу.

Сутність освітньої інтеграції розглядали українські вчені І. Бех, Н. Гонтаровська, С. Гончаренко, Л. Масол, О. Нижник, В. Новоблаговещенський та інші. Так, І. Бех вважає, що інтеграція – важлива умова сучасної науки та розвитку цивілізації в цілому. Адже нинішня "стадія наукового мислення дедалі більше характеризується прагненням розглядати не окремі, ізольовані об'єкти, явища життя, а їх більш чи менш широкі єдності. Тож інтеграція, як вимога об'єднання в ціле якихось частин чи елементів, вважається необхідним дидактичним засобом, за допомогою якого можна створити в учнів цілісну картину світу" [1, 5].

На думку С. Гончаренка, "ефективної освіти не може бути без досвіду продуктивної діяльності. Але для цього необхідним є пошук шляхів організації особистого досвіду учнів, студентів у здійсненні інтегративної діяльності, яка визначається повнотою свого змісту в процесуальному аспекті (цілепокладання-цілевиконання) та у видовому аспекті – де мають бути достатньо вираженими пізнавальна, ціннісно-орієнтувальна, перетворююча, комунікативна й естетична діяльність. Для реалізації діяльнісного підходу до навчання зміст і вимоги цієї інтегративної діяльності має бути належним чином відображено в базовому змісті освіти" [4, 88].

Проблему інтегрованого принципу у викладанні музики (на матеріалі навчальної роботи музичних училищ і коледжів) порушує В. Новоблаговещенський. На думку вченого, фрагментарність, мозаїчність освітнього процесу музичних шкіл, училищ та ВНЗ стали причиною необхідності зв'язку між його різними складовими і ланками. Вміле використання інтегрованого принципу забезпечує нову, більш високу якість знань, умінь, навичок та має такі наслідки: виникнення у свідомості особистості асоціативних взаємозв'язків між окремими компонентами і блоками спеціальних музичних знань; об'єднання цих компонентів в єдині спаяні зсередини системи знань; утворення нових смислових надбудов і рівнів професійних знань, які є наслідком переходу кількісних змін у структурі знань у нову якість [6].

У наш час науковці (О. Абдуліна, В. Агеев, А. Вербицький, І. Ільясов, О. Киричук, Ю. Колюткін, Т. Куриленко, Л. Масол) пропонують різноманітні концепції навчання та виховання щодо вдосконалення освітнього процесу, серед яких чільне місце посідає інтегративний підхід, який забезпечує повноту, цілісність, мобільність та варіативність змісту освіти. Зокрема, розглядаючи проблему впровадження нових програм з мистецтва і художньої культури, Л. Масол актуалізувала обґрунтування концептуальних засад інтеграції змісту мистецької освіти, у тому числі змісту і технологій інтегрованих курсів [5].

Різні аспекти інтегративних процесів у освітньому процесі вищих мистецьких навчальних закладів знайшли відображення у наукових працях Н. Гуральник, Н. Згурської, О. Олексюк, Г. Падалки, А. Растригіної, О. Рудницької, О. Щолокової та інших науковців. Обґрунтовуючи педагогічну доцільність інтеграції мистецтв у фаховій підготовці майбутніх фахівців у галузі "музика", О. Рудницька наголошує, що будь-який вид мистецтва, використаний окремо, не може повною мірою забезпечити розв'язання освітніх завдань, тому лише інтеграція мистецтв, утворена на основі їх взаємодії, сприяє гармонійному розвитку особистості, розкриває цілісну художню картину світу і в такий спосіб впливає на формування світогляду людини [7, 105-118]. О. Щолокова вважає, що "набуття знань у різних видах мистецтва як цілісної системи є можливим на основі тяжіння кожного мистецтва до інтеграції з метою виявлення, посилення, розширення і розвитку специфічних, притаманних йому особливостей" [9, 21].

Отже, проблема впровадження інтегрованого навчання у процес професійної підготовки майбутніх фахівців знаходиться на чільному місці, особливо в мистецькій освіті.

Виклад основного матеріалу. Характерною особливістю сучасного мистецького освітнього процесу є відтворення цілісності професійної підготовки майбутніх фахівців музично-теоретичних дисциплін на основі інтеграції, що створює можливість зробити узгодженими зміст і різноманітні форми навчання, досягти наступності, систематичності та більш ефективного, комплексного вирішення методичного забезпечення.

Інтеграція як засіб створення цілісної картини світу є одним із пріоритетних напрямів оновлення мистецької освіти, зокрема її основної складової – професійної підготовки фахівців музично-теоретичних дисциплін.

Система професійної підготовки майбутніх фахівців музично-теоретичних дисциплін у музичних коледжах у своїй основі містить багатоскладовий і багатоаспектний структурний комплекс. Цей комплекс включає в себе вивчення таких дисциплін, як сольфеджіо, світова та українська музична література, теорія музики, гармонія, аналіз музичних творів, народна музична творчість, які взаємопов'язані і працюють на формування особистості майбутнього фахівця, здатного досягти професійного успіху. Музично-теоретичні дисципліни надають педагогу унікальні можливості формування як базових (ключових) та загально-професійних компетенцій студентів, так і фахових: знання елементів музичної мови та їх зв'язків,

усвідомлення логіки голосоведення, вміння гармонізувати мелодію, підібрати до неї супровід у фактурному викладі, набуття навичок чистого інтонування (сольфеджування), читання з аркуша запису музичного матеріалу на слух.

Тому ми вважаємо, що важливо враховувати інтегруючі системотворчі чинники, що допомагають ефективніше реалізувати інтеграційні ідеї, а саме: аналіз елементів змісту дисциплін, які беруть участь в інтеграції; встановлення зв'язків між складовими цих дисциплін; вироблення технології інтеграції мистецьких знань. Таким чином, інтеграція – спосіб об'єднати необхідні знання, уміння, навички з різних музично-теоретичних дисциплін у одну систему з метою підвищення якості підготовки фахівців мистецької галузі.

Завдання використання інтегрованого навчання полягають у включенні всіх учасників у єдиний процес здобуття та засвоєння знань. О. Виговська умовно їх поділяє на три види: духовно-світоглядний (або тематичний) вид інтеграції, що здійснюється на тематизмі, який є спільним для всіх видів мистецтв; естетико-мистецтвознавчий, що здійснюється на основі застосування споріднених понять і категорій для різних видів мистецтв; комплексний вид інтеграції [2, 2–6].

Наприклад, при вивченні дисципліни “Світова музична література” майбутні фахівці знайомляться з високохудожніми творами музичного мистецтва світового значення. Варто зауважити, що в історії світової музичної культури існують пласти музичного мистецтва, сконцентровані навколо живописних творів. При цьому кожен музичний твір індивідуальний не тільки за компонентами і цілісною організацією музичного творіння, але і принципово різними творчими завданнями і індивідуально-творчими підходами в створенні цілісного музичного полотна. (І. Шамо “Картини російських живописців”, М. Мусоргський “Картини з виставки” Ф. Ліст “Мислитель” тощо).

Деякі твори музичного мистецтва були створені за законами, заснованими на зіставленнях й аналогіях із живописним мистецтвом на певних рівнях змістовності. В той же час, в образотворчому, живописному мистецтві не тільки здійснюється віддзеркалення у художніх образах сцен, пов'язаних з музикуванням, танцями й іншими різними ситуаціями, пов'язаними з функціонуванням музики, але разом з тим, живописне мистецтво пропонує зразки, в яких художник особливими засобами і прийомами робить спроби відтворити музичні процеси (А. Лентулов, В. Кандинський, М. Чюрльоніс тощо).

Яскравим прикладом інтеграції сукупності різновидів мистецтв є окремих, один з найбільш цікавих розділів культури – народний фольклор. Саме комплексне пізнання народного фольклору (через хореографію, літературний текст, драматургію,) забезпечує можливість запам'ятовування тексту або мелодії під час виконання, оскільки один вид мистецтва посилює інший, закріплює його в пам'яті виконавців та в подальшому не забувається протягом довгого часу. У фольклорних дійствах відбувається усвідомлення емоційного значення словесного тексту (він є висхідним), що впливає на текст, міміку, аранжування, підбір музичних інструментів, що супроводжують пісню, сценічне втілення пісні.

Наведемо ще один приклад упровадження інтегрованого навчання у процес професійної підготовки майбутніх фахівців музично-теоретичних дисциплін. Так, під час опанування дисципліни “Гармонія”, яка має на меті вивчення акордових структур, їх побудову, послідовності та взаємодії у ладо-тональностях. Крім практичних робіт студентам подається звичайно теоретичний матеріал з точки зору історії (як розвивалася дана теоретична наука, який стиль використовували відомі композитори у написанні своїх творів), таким чином, студенти спочатку знайомляться, а потім поглиблюють свої знання з теми “Гармонічний аналіз” та мають змогу проаналізувати класичний твір, який виконують на індивідуальній дисциплінах на їх вибір, заохочуються бажання зробити гармонічний аналіз сучасних, класичних та дитячих творів, що є необхідним у практичній діяльності майбутнього спеціаліста. Завданням викладача в даному аспекті в першу чергу є розвиток у студентів “безумовного рефлексу” в осмисленні та аналізі музичного твору у їх подальшій діяльності та на заняттях індивідуальних та інших спеціальних дисциплінах. Тобто таким чином здійснюються міждисциплінарні зв'язки з елементарною теорією музики, сольфеджіо, аналізом музичних творів, хорознавством, світовою музичною літературою, українською музичною літературою, основним та додатковим музичним інструментом – фортепіано [3, 68].

Як показує практика, під час вивчення музично-теоретичних дисциплін важливо встановлювати постійні зв'язки між дисциплінами “Сольфеджіо” та “Гармонія”. У зв'язку з цим О. Гаврилук пропонує календарно-тематичний план з “Сольфеджіо” будувати з опорою на матеріал, досліджуваний у курсі “Гармонія” [3, 68]. Так, для співу можливо підбирати частину багатоголосних номерів, які за своєю гармонічною структурою випереджають вивчення чергової теми з курсу “Гармонія”. Це створює свого роду ефект випереджального розвитку і викликає інтерес до змісту занять з гармонії. Також часто практикується гра власного гармонічного супроводу при співі одноголосної мелодії. Це сприяє розвитку навичок акомпанування, і в той же час удосконалює уміння гармонізувати мелодію і грати гармонічну схему акомпанементу, тобто допомагає практично закріпити теоретичні знання, отриманні на уроках гармонії. А таку форму роботи на уроках сольфеджіо, як слуховий аналіз, взагалі можливо планувати в прямій залежності від проходження матеріалу з гармонії. Тобто, все, що вивчається на уроках з гармонії повинно перетворюватися на матеріал для слухового аналізу на заняттях з сольфеджіо [3, 68].

Наявність значної кількості найрізноманітніших зв'язків навчальних програм з музично-теоретичних дисциплін демонструє яскраву палітру підходів до принципів добору і організації предметного змісту, застосування інтеграції навчального матеріалу, що дає підстави для висновків про доцільність творчого використання набутих цінних ідей у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців музично-теоретичних дисциплін.

Висновки. Отже, впровадження інтегрованого навчання у процес професійної підготовки фахівців музично-теоретичних дисциплін у музичних коледжах України закладає основи їхнього професіоналізму. За рахунок інтеграції музично-теоретичних знань, навичок, досвіду мистецько-педагогічної діяльності, створеній на базі кількох мистецьких дисциплін, відбувається формування в майбутнього фахівця цілісної картини світу, художнього мислення, вміння комплексно вирішувати професійні завдання, розглядати мистецькі явища в усіх можливих відношеннях і зв'язках.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бех І. Інтеграція як освітня перспектива / І. Бех // Початкова школа. – 2002. – №5. – С. 5–6.
2. Виговська О.І. Експериментально-теоретичне обґрунтування концепції творчого потенціалу вчителя / О.І. Виговська // Наукові записки : зб. наук. пр. – К.: НПУ, 1998. – Вип. 4 – С. 70–74.
3. Гаврилюк О.А. Методичні аспекти організації творчої діяльності на заняттях музично-теоретичних дисциплін у педагогічних коледжах / О.А. Гаврилюк // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр. – Київ – Вінниця. – Вип. 46. – 2016. – С. 67–71.
4. Гончаренко С.У. Зміст загальної освіти і її гуманітаризація / С.У. Гончаренко // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: монографія / за ред. І. А. Зязюна. – К.: ВІПОЛ, 2000. – С. 81–107.
5. Масол Л.М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія / Л.М. Масол. – К.: Промінь, 2006. – 432 с.
6. Новоблаговещенский В.Я. Интегративный принцип в преподавании музыки (на материале учебной работы музыкальных училищ и колледжей): Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / В.Я. Новоблаговещенский – М., 1997. – 21 с.
7. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: навчальний посібник / О.П. Рудницька. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
8. Философский энциклопедический словарь. / Л.Ф. Ильчев и др. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.
9. Щолокова О.П. Модернізація фахової мистецької освіти у контексті сучасних гуманістичних ідей / О.П. Щолокова. // Теорія і методика мистецької освіти. – 2007. – Вип. 4(9). – С.11–15.

Вікторія НАМ

МЕТОД СТИЛІЗАЦІЇ ЯК ЗАСІБ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

(магістрантка мистецького факультету)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Стрітьєвич Т.М.

У статті з'ясовано сутність поняття стилізації, теоретично обґрунтовано місце і роль стилізації в системі художньої діяльності, розроблено зміст та алгоритм виконання творчо-розвивальних завдань з елементами стилізації.

Ключові слова: стилізація, предметна форма, прийоми стилізації.

На даний час істотно зросли вимоги, що ставляться до рівня професійної підготовки майбутніх фахівців творчих професій, у тому числі і в галузі образотворчого мистецтва. Про це свідчать окремі положення, що декларують реалізацію компетентнісного, інноваційного та інших наукових підходів до організації навчально-виховного процесу у вищій школі.

Загальновізнано, що в діяльності вчителя образотворчого мистецтва дуже важливим є високо розвинуте образне мислення, завдяки якому відтворюється художня ідея твору, за допомогою методів і прийомів стилізації у розробленні дизайн-продукції, наприклад, фірмового стилю, логотипу, товарного знаку, емблеми тощо. Методична значущість стилізації в арсеналі професійних засобів вчителя образотворчого мистецтва визначається тим, що на її основі відбувається художньо-образне перетворення багатовимірного, різноякісного предметного змісту в обмежено-узагальнену, цілісну і візуально гармонізовану форму [3, с. 145]. Метою виконання завдань зі стилізації є формування у студентів специфічного асоціативно-образного мислення, творчої уяви, інтуїції, креативних здібностей та вмінь відтворювати проєктні задуми.

Роль стилізації як художнього методу останнім часом зросла, оскільки збільшилася потреба людей в створенні стилістичного цілісного, естетично значущого навколишнього середовища. Тому методам і прийомам стилізації велика увага приділена в науково-педагогічних та навчально-методичних працях О. Голубевої, Т. Костенко, В. Михайленка, В. Устіна, О. Чернишова, М. Яковлев, М. Яремківа та інших авторів. Однак, незважаючи на те, що в історії образотворчого мистецтва існує велика кількість зразків стилізованих форм предметного світу, актуальність проблеми полягає в тому, щоб навчити майбутнього вчителя образотворчого мистецтва творчо підходити до образотворення засобами стилізації.

Мета статті – проаналізувати сутність методу стилізації, визначити творчо-розвивальну роль у професійній підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

Специфіка стилізації полягає в тому, що предмети реального світу підлягають образотворчій трансформації, переробляються в частині форми, об'ємі, кольорі і вирішуються символічно, площинно, декоративно та образно-асоціативно. З цим пов'язана необхідність урахувати художні властивості матеріалу, технологічні прийоми його оброблення, прикладний характер виробів і традиції трактування образності, що склалися в образотворчому мистецтві.

Ідеї і емоції художника знаходять своє матеріальне втілення через практичну діяльність. Тому навчання стилізації майбутніх художників-педагогів є складним процесом формування образного і композиційного мислення, а також оволодіння практичним аспектом творчості, що дає змогу досягати єдності змісту й художньої форми. Процес композиційної діяльності складається з низки послідовних етапів: емоційно-образного сприйняття світу – задуму – творчих пошуків – добору виражальних засобів, технічних прийомів

діяльності, що сприяє матеріалізації проектного задуму. Теоретично місце і роль стилізації в системі художньої діяльності обґрунтовується такими положеннями:

- заняття з композиції є провідним чинником, що сприяє розвитку творчих здібностей, уяви, фантазії, асоціативно-образного та проектного мислення;
- опанування методами і прийомами композиції передбачає сформованість відповідних знань, умінь і навичок, що є універсальними для всіх видів дизайн-діяльності;
- навчання композиції – це шлях до вирішення проблеми формування композиційної грамоти і високого рівня творчості майбутнього дизайнера.

Стилізація у літературі і мистецтві – цілеспрямоване відтворення чужого стилю як певній естетичній та ідеологічній позиції в новому художньому контексті. Стилізація часто була способом відходу у вигаданий ідеалізований світ. Тому вона є важливим прийомом книжкової графіки, театральньо-декораційного мистецтва, мультиплікаційного кіно тощо. Декоративно-прикладне мистецтво та особливо сучасний дизайн часто звертається до методу стилізації, адже завдяки цьому відбувається пошук графічного образу відповідно до матеріалу і технології у творчості.

У довіднику-словнику з дизайну, термін «стилізація» потрактовано в кількох значеннях:

- 1) свідоме використання ознак того або іншого стилю при проектуванні виробів (часто застосовується в стайлінгу);
- 2) пряме перенесення найбільш явних візуальних ознак культурного зразка на проєктовану річ найчастіше в галузі її декору (пластичного, кольорографічного, фактурного, текстурного);
- 3) створення декоративної форми шляхом наслідування зовнішнім ознакам природних або створених людиною об'єктів.

Основна операція стилізації – це формалізація об'ємно-пластичних, колористичних, графічних мотивів, їх спрощення, узагальнення, організація з метою досягнення бажаного смислового і декоративного враження, стильової виразності [2].

Як стверджують В. Михайленко та С. Прищенко сучасні прийоми стилізації досить різноманітні: від декорування, тобто часткового спрощення реальної предметної форми із збереженням об'єму та предметних кольорів, до формалізації – граничного абстрагування на основі геометричних фігур або криволінійних плям [1, с. 125]. Науковці виокремлюють такі прийоми стилізації:

- пошук аналогій – редагування зовнішнього контуру зображення, де зберігається основний силует конструктивним або пластичним засобом; зміна силуету загальної форми чи окремих деталей;
- трансформування перетворення об'ємної форми на площинну; свідомо зміна пропорцій, деформація, надання гротескних рис;
- пошук асоціацій – створення графічних і колористичних вирішень, що нагадують природний зразок-аналог;
- комбінуння – використання прийомів комбінаторики; часткове включення до дизайн-розробки елементів біоформи;
- формалізація – відтворення природних форм на основі геометричних фігур або абстрактних плям; інверсійні альтернативні композиційні вирішення; використання замість реалістичних складних відтінків кольору площинних одноколірних або умовних (тепліх, холодних, ахроматичних, контрастних тощо) [1, с. 126].

Окреслені прийоми стилізації цілком підлягають аналітичному підходу та проектно-концептуальній стратегії креативності в образотворчому мистецтві, що дає змогу органічно влитися в логіку викладання композиції в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. Саме тому стилізацію слід класти в основу опанування таких видів композиції, як предметна (фігуративно-символічна), образно-смілова (жанрова) та образно-фантастична. При цьому студенти мають ознайомитися з фігуративними способами графічної стилізації, навчитися орнаментально наповнювати фігуративно-символічну композицію, застосувати прийоми стилізації в декоративному натюрморті, пейзажі, портреті і сюжетній картині, а також засвоїти трансформативний та спонтанно-автоматичний способи стилізації в образно-фантастичній композиції.

На теоретичному рівні викладач на лекційному занятті з теми «Стилізація у фігуративно-символічній композиції» має розкрити сутність поняття «стилізація», окреслити її типологію, ознайомити з основними графічними способами стилізації, охарактеризувати особливості декоративної стилізації.

На практичному рівні важливо навчити студентів способам графічної подачі стилізованого зображення. Для цього буде корисним виконання такого завдання: розграфити олівцем аркуш паперу (А-4) на 9 однакових за величиною комірок, у яких дуже швидко й, не замислюючись, плавними лініями треба намалювати довільні й неускладнені зайвими деталями фігури. Потім слід уважно подивитися на кожну з них і так само швидко домалювати той предмет, що ці фігури нагадують. Одержані фігуративно-символічні стилізовані зображення надалі слід підсилити тонально-текстурною графікою.

Щоб студенти мали змогу максимально засвоїти методику стилізації, корисно виконати завдання щодо графічної стилізації природної форми за таким алгоритмом:

- 1) вибір об'єкта стилізації (наприклад, гілка сакури) та її замальовка олівцем;
- 2) виділення дрібних об'єктів, вивчення характеру форми, початок роботи над узагальненням форми (пошукова ручна графіка, олівець);
- 3) силуетна заливка форми + внутрішнє декоративне розроблення дрібних форм;

4) виявлення структури й архітектоніки загальної форми та узагальнення дрібних форм до геометричної форми (пошукова ручна графіка, олівець);

5) продовження трансформації і стилізації дрібних форм, присутніх в основній формі та фінальний варіант стилізації гілки сакури в декоративну стилізовану форму.

Особливо цікавим і результативним в аспекті засвоєння методики декоративної стилізації є завдання щодо виявлення морфологічних ознак природної форми. Наприклад, графічний стилізований образ дерева можна створити за такими характеристиками, як пружність, колючість, могутність, гнучкість, кучерявість, ажурність та відповідними засобами, приміром, лінія з напливом, лінія і пляма, пляма і штрих тощо.

Таким чином, слід зазначити, що аналогічні прийоми стилізації доцільно використовувати на завданнях з композиції декоративного натюрморту, пейзажу, портрету тощо. При цьому студентам необхідно глибоко усвідомити, що метод стилізації за своїм формотворчим потенціалом застосовується для узагальнення, системної супідрядності різноманітних ознак, характеристик і властивостей самого предмету. Ця особливість указує на те, що сам процес стилізації є творчим актом образотворення. Тому у своєму професійному розвитку майбутній вчитель образотворчого мистецтва має бути творцем справжньої стильової єдності при розробленні, наприклад, фірмового стилю, дизайну одягу, інтер'єру, промислової продукції та інших видів предметного середовища.

Художній метод стилізації в курсі професійної підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва посідає одне з ключових місць, оскільки завдяки ньому найвиразніше виявляються принципи цілісної організації образотворчого матеріалу за законами домірності, ритмічності й гармонії. Досягнення вершин майстерності в художній стилізації предметного середовища є запорукою творчого розвитку майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Михайленко В. С. Стилізація природних форм у графічному дизайні та рекламі: формотворчі аспекти / В. С. Михайленко, С. В. Прищенко // Технічна естетика і дизайн. – 2012. – Вип. 11. – С. 121–129.
2. Основные термины дизайна : краткий справочник-словарь / отв. ред. Л. А. Кузьмичев. – М. : ВНИИТЭ, 1988. – 88 с.
3. Чернышев О. В. Формальная композиция. Творческий практикум / О. В. Чернышев. – Минск : Харвест, 1999. – 312 с.

Дмитро ПЕТРЕНЮК

КОУЧІНГ ЯК ЕФЕКТИВНА ТЕХНОЛОГІЯ СУЧАСНОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ

(магістрант мистецького факультету)

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Растрюгіна А.М.

Постановка проблеми. Викладач музики – це загальний термін, що охоплює широкий діапазон людей з різною підготовкою та досвідом, які стикаються з різноманітними викликами у своїй діяльності. До таких викликів належать узгодження творчих поривів з необхідністю заробляти на життя; специфічні вимоги до роботи в освітньому середовищі; організацію професійного зростання; страх перед імпровізацією у виконавській чи викладацькій практиці; ефективний розподіл часу (тайм-менеджмент) при плануванні та підготовці навчальних матеріалів; підтримання розумного балансу між роботою та відпочинком; подолання проблем у роботі з молоддю; фізичні вимоги до музичного керівника; потребу у кар'єрному зростанні [1]. Серед шляхів подолання різноманітних проблем викладацької діяльності дедалі більше уваги привертають відносно нові методи консультативної діяльності, відомі як коучінг та менторство.

Визначення особливостей коучінгу як ефективної технології у сучасній музичній освіті складає мету даної статті.

Виклад основного матеріалу. Викладач музики у різних ситуаціях може виступати як особою, що надає такі послуги (коучем або ментором), так і клієнтом, якому ці послуги надаються. Оскільки поняття коучінгу та менторства є близькими, необхідно чітко розуміти різницю між ними, щоб мати змогу правильно обирати чи надавати відповідний вид консультативних послуг. Метою даної статті є з'ясування відмінностей між коучінгом та менторством, а також викладення шляхів їх застосування у викладанні музики.

Коучінг – це вид консультативних послуг, що в першу чергу стосується покращення характеристик діяльності (часто у короткий термін) у конкретній сфері. Цілі, або принаймні проміжні цілі чи під-цілі, зазвичай встановлюються безпосередньо коучем (тренером) або згідно з його рекомендаціями. В той час як клієнт обирає мету, обрання процесу її досягнення є завданням коуча. У більшості випадків коучінг включає в себе надання прямого зовнішнього відгуку (зворотнього зв'язку), тобто коуч повідомляє клієнтові про свої спостереження за його діяльністю та дає оцінку її результатам [2].

Менторство ставить за основну мету виявлення та розвиток потенціалу особистості як цілого. Стосунки ментора та клієнта зазвичай являють собою довгострокову співпрацю, цілі якої можуть змінюватися, але завжди встановлюються клієнтом. Власне, клієнт формує і цілі, і процес їх досягнення. Оцінка діяльності та її результатів також надається самим клієнтом, – задача ж ментора полягає в тому, щоб допомогти клієнтові досягти глибокого розуміння через осмислення клієнтом власного досвіду [2].

Порівнюючи коучінг та менторство, можна сказати, що коучінг спрямований на досягнення тактичних цілей та характеризується нижчим рівнем ініціативності клієнта у обранні шляхів досягнення цілей, в той час як менторство ставить перед собою стратегічні цілі і максимально залучає клієнта як до постановки та коректування цілей, так і для обрання шляхів їх досягнення.

Коучінг є одностороннім, тобто його основною метою та критерієм його ефективності є задоволення потреб клієнта. У процесі ж менторства часто як клієнт, так і ментор виявляють у собі нові здібності та відкривають для себе нові перспективи [3].

Коучінг орієнтується на конкретні завдання, ставлячи за мету допомогти клієнтові підвищити рівень володіння певними навичками або набути нових. Менторство орієнтоване на побудову взаємин між ментором та клієнтом, на створення для клієнта сприятливих умов для досягнення професійних цілей [3].

Цілі, які переслідує коучінг, є зазвичай короткостроковими, – коучінг триває стільки, скільки потрібно для досягнення конкретної мети. У менторстві тривалий час приділяється побудові довірливих стосунків між ментором та клієнтом, і лише після цього розпочинається власне менторство; для ефективного менторства потрібно, щоб взаємодія між клієнтом та ментором тривала не менше дев'яти місяців на рік [3].

Коучінг зосереджується на покращенні характеристик певної діяльності, що потребує підвищення рівня володіння певними навичками або набуття нових навичок. Метою менторства є загальний розвиток, тож його результати можуть бути оцінені лише у майбутньому [3].

Коучінг не вимагає тривалої підготовки, адже консультативна допомога у даному конкретному виді діяльності зазвичай може бути надана професіоналом майже одразу. Для менторства характерна наявність фази планування, на якій визначаються стратегічні цілі, сфери, що вимагають особливої уваги, менторська модель та специфічні компоненти що направлятимуть процес менторства [3].

Коучінг як багатофункціональний інструмент може бути використаний для допомоги викладачам музики у подоланні труднощів викладацької діяльності. Зокрема, серйозним викликом для викладача може виявитися необхідність ефективного розподілу часу, адже рівень вимог до нього як у аудиторії, так і за її межами постійно зростає. У музикантів до цього додається непереборна потреба у виконанні та створенні музики паралельно з побудовою ними викладацької кар'єри. Така велика кількість вимог до розподілу часу та фокусування уваги може чинити негативний вплив на інші сфери життя, зокрема на взаємини та здоров'я викладача музики [1].

Менторство може допомогти клієнтові прояснити власні цілі та зосередити на них увагу, підвищити рівень мотивації та подолати схильність до зволікання, підвищити впевненість у власних здібностях, подолати психологічні перешкоди та підвищити таким чином власний потенціал, а також забезпечить підзвітність клієнта іншій особі (менторові), що є суттєвим дисциплінуючим фактором [1].

Музикантові, який бажає знайти своє місце у сучасному музичному бізнесі, необхідно розуміти важливість особистісних характеристик для побудови успішної кар'єри. Том Хесс, гітарист та успішний ментор, що працює з гітаристами та викладачами гітари, стверджує: музичній індустрії потрібна не прекрасна музика, навіть не прекрасні музиканти, а в першу чергу прекрасні люди, які також можуть створювати прекрасну музику [4]. Окрім музичних здібностей та навичок, успішні музиканти демонструють правильний, націлений на успіх спосіб мислення, уміння зосереджувати увагу на найголовнішому та здатність уникати зволікання [4]. Музичне менторство може допомогти розвинути вказані характеристики особистості.

Музичний коуч може бути джерелом інформації з музично-педагогічних питань: як працювати з учнями-початківцями та з учнями, що вже мають деякий досвід гри; як знайти баланс між завданнями, які подобаються учневі, та завданнями, які необхідні йому в даний момент для його музичного розвитку; як і коли вчити учнів читати ноти; як заохочувати учнів до регулярних самостійних занять; коли та як пропонувати учням музичні гами; як та коли викладати музичну теорію; як і коли навчати учнів імпровізувати; як викладати музичне виконавство на групових заняттях; як допомогти учням прискорити їх музичний розвиток [5].

Викладачам-репетиторам коучінг може надати ефективні стратегії для залучення нових учнів, допомогти скласти оптимальний розклад занять. Крім того, коучінг допоможе музикантам у виборі ефективних шляхів для досягнення конкретних цілей, зокрема «просування» власної музики на радіостанціях та в Інтернеті, створення резюме та порт фоліо, правильного розподілу часу тощо [4]. Така взаємодія характеризується шанобливим ставленням до клієнта та врахуванням особистих вподобань клієнта щодо стилю та режиму роботи [1].

Висновки. З огляду на проведений аналіз досліджуваних понять, ми можемо зробити висновок про те, що для викладачів музики, які бажають гнучко реагувати на зміни та виклики у музично-викладацькій сфері, менторство та коучінг стають дедалі актуальнішими технологіями. Вони можуть бути корисним на будь-якій стадії музичної кар'єри, від випускників музично-педагогічних факультетів до пенсіонерів, використовуючи сильні сторони конкретної особистості для того, щоб допомогти їй досягти бажаних змін [1].

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛЯ

1. Addley, H. Life Coaching for Music Teachers. // Ensemble Magazine. / Retrieved from <http://www.mma-online.org.uk/wp-content/docs/members/ensemble/addley.pdf>
2. Michael, A. Mentoring and coaching. // Topic Gateway Series No. 50, August 2008. / Retrieved from http://www.cimaglobal.com/Documents/ImportedDocuments/cid_tg_mentoring_coaching_Aug08.pdf.pdf
3. Coaching vs. Mentoring: 25 Ways They Are Different. // Management Mentors, Winter 2013. / Retrieved from https://www2.usgs.gov/humancapital/ecd/mentoringreadinglist/CoachingvsMentoring_25WaysTheyreDifferent_2nd%20Edition.pdf
4. Tom Hess. The 7 Things Every Musician Ought To Know About Music Career Growth, Creating Opportunities And Competitive Advantage! / Retrieved from <https://tomhess.net/MusicCareer.aspx>
5. Tom Hess. The 21 Things You Better Know About How To Teach Guitar Before You Ever Teach Guitar Again. / Retrieved from <https://tomhess.net/HowToTeachGuitar.aspx>

Вікторія ПІДКЕВИЧ

КРЕАТИВНІСТЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

(магістрантка мистецького факультету)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, професор Бабенко Л.В.

Анотація: в статті узагальнюються поняття креативність, систематизуються основні напрямки вивчення даного поняття, окреслюються структурні компоненти креативності у майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Ключові слова: креативність, структура креативності, інтелект, творчість.

Проблема креативності набуває надзвичайної ваги з огляду на важливе завдання, що гостро постало перед суспільством на сучасному етапі розвитку: розробка та формування нових наукових підходів до організації та здійснення різноманітних форм навчання й виховання, становлення і розвитку творчих особистостей, спроможних до креативної діяльності у різних сферах життя. Тому сьогодні набуває такої значущості вивчення креативності з метою її діагностики та розвитку. У зв'язку з великим інтересом в наш час до цього питання, розширюється проблематика як у трактуванні самого поняття: місце креативності в структурі особистості; рівень усвідомленості проявів креативності; джерела та умови розвитку, так і аспектів досліджуваної теми, що стосується впливу тестової ситуації на процес вирішення творчих завдань, впливу віку на продуктивність творчого процесу, залежно від особистих характеристик креативності, ролі емоційного фактора у творчій діяльності, проблеми співвідношення інтелекту і креативності та ролі рефлексії в творчому мисленні.

Термін «креативність» у педагогії та психології набув поширення у 60-ті роки ХХ століття. За сучасних умов він активно використовується в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних авторів (В. Дружинін, Л. Єрмолаєва-Томіна, М. Козленко, О. Лук, А. Маслоу, О. Матюшкін, В. Петухов, Е. Торенс, К. Тошина, М. Лещенко, В. Франкл, Е. Фром та ін.). Проте згадане поняття не можна визнати чітко та однозначно визначеним, не запропоновано єдиного підходу або концепції креативності. Аналіз навчально-методичної літератури засвідчує, що на даному етапі розширюється проблематика як у трактуванні самого поняття креативності так і місця креативності в структурі особистості (Д. Богоявленська, А. Маслоу), рівня усвідомленості проявів креативності (Д. Богоявленська, Я. Пономарьов), джерел та умов розвитку креативності особистості (Л. Орбелі, О. Тіхоміров, З. Денисова). Зазначимо, що взаємозв'язки творчих завдань та розвитку креативності розглядали Е.Гетцельс і Ф.Джексон, В.Дружинін. Обґрунтовували вплив віку на продуктивність творчого процесу та креативність І. Алло та В.Біррен. Визначали взаємозалежності креативності від особистих характеристик Ф.Баррон, Д.Ерк, співвідношення інтелекту і креативності Дж.Хілфорд, Е.Торренс, Д.Богоявленська, В.Русалов). Тому накопичений найбагатший освітній і виховний досвід, спрямований на розвиток креативності, творчого потенціалу, мотивації студентів, їх саморозвиток, є особливо актуальним з позиції сучасних проблем у вищих навчальних закладах. З огляду на вищевикладене, наше завдання полягає у виробленні якомога адекватної технології формування креативної компетенції майбутніх учителів образотворчого мистецтва та активізацію їхнього творчого потенціалу до здійснення навчально-виховного процесу відповідно до вимог сучасного соціуму, тобто формуванню гармонійно розвинутої особистості.

Метою статті є узагальнення поняття креативність та визначення основних її складових.

Розглянемо основні напрями вивчення креативності. Креативність (від лат. Creatio – творення) – загальна здатність до творчості і перетворень. Проявляється в різних сферах активності, розглядається як відносно незалежний чинник обдарованості.

У психології виділено два основні напрями вивчення креативності. По-перше, по результатах (продуктам), їх кількості і значущості. По-друге, креативність розглядається як здатність людини відмовлятися від стереотипних способів мислення.

Основними чинниками креативності визнаються оригінальність, семантична гнучкість, образна адаптивна гнучкість. Здатність до загостреного сприйняття недоліків, дисгармонії. Рядом зарубіжних дослідників креативність зв'язується з особовими рисами. Ряд дослідників розглядають креативність як самостійний фактор. Вони вважають, що креативність є самостійним чинником, незалежним від інтелекту.

Найбільш відомими серед дослідників що вивчали креативність є концепції Е.Торренса і Дж. Гілфорда. Основоположник С. П. Торренс охарактеризував креативність як процес появи чутливості до проблем, дефіциту знань, їх і дисгармонії, фіксації цих проблем, пошуку рішень, висунення різних гіпотез та їх перевірки [7]. Він дає таке визначення: креативність – це природний процес, породжуваний сильною потребою людини в знятті напруги, що виникає в ситуації невизначеності або незавершеності. Також виділяє такі параметри креативності, як гнучкість, оригінальність, легкість, ретельність розробки деталей. За результатами виконання певних тестових завдань легкість оцінюється як швидкість виконання завдань, гнучкість – як кількість переключень з одного класу об'єктів на інший, оригінальність – як мінімальна частота даної відповіді в однорідній вибірці.

Варто згадати і те, що Дж. Гілфорд у своїх теоретичних працях трактував поняття «креативність», або творчої обдарованості особистості, передусім, як сукупність творчих якостей особистості, котрі сприяють успішному творчому мисленню (у сенсі дії самостійної властивості мислення, котре не зводиться до

інтелекту в його традиційному розумінні). Окрім цього, вивчаючи потенціал особистості, його структуру та особливості Дж. Гілфорд спочатку виділив чотири чотири основних параметри творчої обдарованості (креативності), серед яких були такі як [3]:

- 1) Оригінальність – спроможність продукувати віддалені асоціації, незвичні відповіді;
- 2) Семантичну гнучкість – спроможність виділяти функцію об'єкта і пропонувати його нове застосування;
- 3) Семантичну спонтанну гнучкість – спроможність продукувати різноманітні ідеї в нерегльованій ситуації;
- 4) Образну адаптивну гнучкість – спроможність змінювати форму відображуваного стимулу таким чином, щоб виявити у ньому нові ознаки й можливості для використання.

Але згодом Дж. Гілфорд дійшов висновку, що креативність доцільніше характеризувати за дещо іншими параметрами, як:

- 1) Здатністю до виявлення й формування проблем;
- 2) Здатністю до генерування великої кількості ідей;
- 3) Гнучкістю – здатністю до продукування найрізноманітніших думок;
- 4) Оригінальністю – здатністю відповідати на подразники нестандартним способом;
- 5) Здатністю вдосконалювати сприйманий об'єкт, додаючи певні деталі;
- 6) Здатністю розв'язувати проблеми шляхом реалізації відповідних аналітико-синтетичних операцій.

Нині існує чимало визначень креативності як певної протилежності стандартності, комфортності та звичайності. Серед них привертають увагу:

- Креативність – як особливий різновид творчого мислення;
- Креативність – як спроможність створювати щось нове, оригінальне та надзвичайне;
- Креативність – як відкритість до нового життєвого чи іншого досвіду, особистісна незалежність, оригінальність, самобутність;
- Креативність – як здатність продуктивно діяти у невизначених, проблемних ситуаціях, в яких відсутні підказки, інструкції та якісь гарантії успіху.

За твердженням А. Маслоу, креативність – це творча спрямованість особистості, дарована їй від природи, але нерідко не збережена нею під впливом обставин або оточення. Окрім того він, визначаючи зміст поняття «креативність» як прагнення до творчості, називав її неодмінним атрибутом само актуалізації, котру можна називати власне творчим ставленням до життя [5].

У визначенні сутності креативності сьогочасні учені акцентують увагу на творчих якостях особистості, виділяючи два основних підходи. Так для першого з них характерною визнається концептуальна спрямованість даного феномена, зокрема обґрунтування закономірностей та механізмів реалізації, а для іншого – його експериментально – емпірична дослідженість, яка передбачає, виявлення, опис та систематизацію власне творчих якостей особистості та її продуктивних здібностей відносно творчої діяльності. Зокрема такі здібності дослідники називають креативними і ще відносять до них – уяву, асоціативність, фантазію.

Тобто творчий продукт виникає як побічний результат мислення, спрямованого на розв'язання тих чи інших проблемних ситуацій або завдань, а креативний індивід характеризується мотиваційною напруженістю у формі яскраво вираженої пошукової домінанти високої інтенсивності та специфічною сенситивністю, підвищеною чутливістю до побічних продуктів своєї пізнавальної активності.

Сучасний психолог С. Девіс розробив визначення що до структури креативної особистості яка складається з тринадцяти основних якостей, серед яких:

- 1) Усвідомлення – сприйняття самого себе як людини творчої, спроможної створювати щось нове.
- 2) Оригінальність – гнучкість в ідеях та думках, винахідливість, готовність заперечувати певні пропозиції, діяти за принципом «а якщо?»
- 3) Незалежність – впевненість у собі, управління власною поведінкою на основі внутрішніх цінностей та критеріїв, уміння протистояти зовнішнім вимогам.
- 4) Схильність до ризику – готовність випробувувати щось нове, навіть якщо це може призвести до негативних наслідків, стійкість до невдач, оптимістичність
- 5) Енергійність – захопленість діями, заповзятливість, безпосередність.
- 6) Артистичність – виразність, естетичні інтереси.
- 7) Зацікавленість – широта інтересів, допитливість, схильність до експериментування й задавання запитань.
- 8) Почуття гумору – грайливість.
- 9) Потяг до складності – інтерес до незрозумілого та таємничого, лояльність до неоднозначності, безладу, сумісності несумісного.
- 10) Неупередженість – сприйнятливості нового, інших точок зору, ліберальність.
- 11) Потреба в усамітненні – само споглядальність, рефлексивність, спроможність працювати наодинці, наявність внутрішніх потреб, котрі зазвичай не розкриваються для оточуючих.
- 12) Інтуїтивність – проникливість, спостережливість.
- 13) Сентелехія – цілеспрямованість як дієва сила, перетворююча можливість у дійсність.

Таким чином, дані якості напряму перегуковуються з твердженнями Е. Горренсона та Дж. Гілфорда.

Говорячи про джерела та умови розвитку креативності, Д.Б.Богоявленська характеризує її як соціально-зумовлене явище, яке особливо розвивається в навчанні [1]. В якості одиниці дослідження креативності вона

пропонує розглядати інтелектуальну активність, яку вона визначає як інтегральне властивість деякої гіпотетичної системи, основними компонентами якої є інтелектуальні (загальні розумові здібності) і особистісні особливості (мотиваційні і т.д.) фактори розумової діяльності. При цьому інтелектуальна активність не зводиться ні до одного, ні до іншого компоненту. Розумові здібності складають ніби фундамент інтелектуальної активності, визначаючи широту і глибину пізнавального процесу, але проявляються в ній не безпосередньо, а лише переломлюючи через мотиваційну структуру особистості. Н. М. Гнатко розглядає потенційну і актуальну креативність. Потенційну креативність він характеризує як креативність до діяльності, що характеризує індивідуума в плані його потенційної схильності, що виражається у формі базової готовності до набуття актуальної креативності у певних зовнішніх умовах, до прояву творчої активності. Потенційна креативність є необхідною суб'єктивною умовою творчості. Актуальна креативність – породження взаємодії індивідуальних характеристик потенційно креативного індивідуума з характеристиками того чи іншого виду діяльності, що обумовлює актуальну, безпосередню готовність її носія до прояву творчої активності у відповідному виді діяльності. Вона є досить суб'єктивною умовою творчості.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив нам зробити висновок, що дослідники по-різному підходять до розгляду суті поняття «креативність». Залежно від цього структурні елементи творчої креативності особистості та їх співвідношення видозмінюються.

Таким чином, креативність у професійній підготовці майбутніх учителів образотворчого мистецтва та навчально-виховному процесі полягає у максимальній орієнтації на творче начало у навчальній діяльності, що є основою професійного становлення майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Богоявленская Д. Б., Сусоколова И.А. Генезис интеллектуальной активности / психология творчества / Под ред. Пономарева Я. А. – М.: Наука. – 1990. – с. 159-171.
2. Гілфорд Дж. Структурна модель інтелекту // Психологія мислення. - М.: Прогрес, 1965.
3. Гілфорд Дж. Три сторони інтелекту. У кн.: Психологія мислення. - М.: Освіта, 1968, с.433-456.
4. Литвиненко С. Креативність як загальна здібність до творчості: сучасні підходи // Збірник наукових праць полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. – Серія «Педагогічні науки». – випуск 3 (50). – Полтава, 2006. – С.215-219.
5. Маслоу А. Психология бытия / А. Маслоу ; (пер. с англ.). – М.: «Рефл-бук»; К.: «Ваклер», 1997. – 304 с.
6. Сидорчук Т.А. Система творческих заданий как средство креативности на начальном этапе становления личности: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 1998. – 21с.
7. Torrance E. Guiding creative talent – Englewood Cliffs. NY. Prentice-Hall, 1964, -128 с.

Світлана СИРОТИНСЬКА

ВИТИНАНКА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

(магістрантка мистецького факультету)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, професор Бабенко Л. В.

Державна національна програма "Освіта" визначає головну мету національного виховання як "набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді незалежно від національної належності особистісних рис громадян Української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, правової, екологічної культури" [1, с. 9].

Сучасний стан розвитку педагогічної теорії і практики визначається активним пошуком шляхів формування творчої особистості вчителя образотворчого мистецтва, здатного глибоко сприймати і розуміти твори світової і вітчизняної художньої культури, послідовно і цілеспрямовано залучати учнівську молодь до художньо-естетичних цінностей минулого і сьогодення. Учитель образотворчого мистецтва покликаний бути активним у сфері художньої творчості, виявляти комплекс здібностей, які б дозволяли встановлювати творчий діалог з мистецтвом, примножувати матеріальні й духовні здобутки українського суспільства, пов'язані з освоєнням навколишньої дійсності за законами краси. Отже, у процесі професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва важливо розвивати відчуття декоративної форми, відчуття кольору спираючись на активну взаємодію зі світом мистецтва, у якому за допомогою художніх образів знаходить відображення багатогранна палітра життя людини, її предметного і природного середовища, різних форм, видів і способів діяльності. Завдяки творчим якостям учителя стає спроможним займатися продуктивною діяльністю, накопичувати власний досвід освоєння навколишнього життя з урахуванням його виразності, емоційної забарвленості, гармонії, взаємозв'язку змісту і форми.

Важливим компонентом, що забезпечує процес навчання та сприяє формуванню професійної майстерності майбутнього учителя образотворчого мистецтва, є розвиток творчого потенціалу студентів засобами народного мистецтва витинанки, яке протягом багатьох тисячоліть, залишаючись важливою галуззю етнічного мистецтва та зберігаючи тісний зв'язок з традиціями народної творчості минулого, набуває нового змісту, якостей і рис сучасності.

Особливої уваги заслуговує розвиток професійних якостей учителя, його знань, вмінь і навичок щодо використання на практиці в системі освітньо-виховної роботи в школі мистецтва витинанки, як засобу етнокультурного виховання учнів та їх навчання основам образотворчої грамоти. Тому виникає необхідність ретельного вивчення мистецтва витинанки в історичному, культурно творчому, національному

та естетичному аспектах.

Сьогодні актуальності набуває не лише питання збереження національних особливостей у мистецтві, але й їхнього розвитку та трансформації під впливом новітніх мистецьких тенденцій і взаємовпливів. Питаннями еволюції народного мистецтва в Україні, дослідженням закономірностей його відродження в сучасних умовах присвячено праці Л. Гарбузенко, Т. Кари-Васильєвої, Т. Носаченко, О. Піддубної, М. Станкевича, В. Титаренко, В. Томашевського. Проблемою дослідження витинанки, як виду декоративно-прикладного мистецтва займалися Є. Антонович, В. Гагенмейстер, Т. Ковальчук, М. Селівачов, М. Станкевич. Творчість професійних майстрів витинанки висвітлювали мистецтвознавці Г. Гірник, Г. Міщенко, Л. Рожко-Павленко, О. Тихонюк, А. Шевчук, Д. Шинкаренко. Н. Потапова досліджує походження і побутування витинанки з точки зору головних православних свят. О. Каленюк – досліджує її образну мову та процеси формотворення.

У своєму дослідженні ми розглядаємо підготовку майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі вивчення розділу "Витинанка" навчальної дисципліни "Декоративно-прикладне мистецтво". Тому метою написання статті є висвітлення питання походження, становлення, розвитку української витинанки в контексті формування професійних якостей студентів, як майбутніх фахівців.

Ознайомлення з історією розвитку витинанкарства в Україні, прототипами витинанки, композиційними схемами на прикладі традиційної витинанки дає можливість студенту розвинути відчуття декоративної форми організації орнаментів, як основу декоративної орнаментальної композиції, осмислити естетичні смаки наших пращурів.

Історія терміна "витинанка" пов'язана зі Східною Галичиною. Пріоритет уведення терміна, згідно з останніми даними, належить Івану Франку, котрий у 1894 році в польськомовній статті використав термін "wycinanka" латиницею. Приблизно через двадцять років у каталозі Національного музею у Львові до нас дійшла письмова фіксація терміну "витинанка" кирилицею. [2]. Від назви техніки виготовлення (витинати) походить і термін. В контексті нашого дослідження ми трактуємо витинанку як орнаментальні й фігурні прикраси житла, ажурно витяті ножицями, вирізані ножом з білого або кольорового паперу. Нескладні для опанування прийоми витинання й недорогий матеріал дали чудові зразки прорізного паперового декору, в якому втілені вічні символи природи, колективний досвід пізнання світу, багатство фантазії. Зміст поняття "витинанка" включає в себе певний набір суттєвих ознак, головними з яких, на наш погляд, слід вважати національне самовираження через ритм, стилізацію зображення, симетрію і декоративність

Археологічні дослідження засвідчують ажурні візерунки зі шкіри, хутра, повсті в кочових народів V ст. до н.е. Серед знайдених у розкопках Пазирікських курганів речей (Алтай) – великий повстяний килим, виконаний технікою вирізування й аплікації, а також різноманітні предмети кінського спорядження, оздоблені ажурними і силуетними шкіряними прикрасами. Порівняльний аналіз шкіряних і паперових витинанок дає змогу виявити аналогії у техніці виконання і в орнаментальному ладі традиційних мотивів. Мабуть, шкіряні витинанки були своєрідними попередниками паперових ажурних прикрас як з технічного боку, так і художньо-образному плані. Перші паперові прикраси, які можна вважати своєрідними аналогами традиційних витинанок на Україні, виникли у Китаї у зв'язку з винаходом і розповсюдженням там паперу. Письмові джерела Танського і Сунського періодів (VII–XII ст.) розповідають про цей вид народної творчості і його майстрів. Напередодні свята весни жінки наклеювали на вікна своїх будинків графічно чіткі паперові "чуанхуан" (віконні візерунки), які виготовляли задалегідь, узимку. Це були переважно одноколірні зображення божеств, духів, героїв народних легенд, драконів, феніксів, квітів, винограду, метеликів, риб і под. Їх витинали ножицями і маленькими ножицями. Завдяки високим художнім якостям, вражаючи філігранністю та простотою виготовлення, "чуанхуани" стали відомі сусіднім народам. Крім чисто декоративних функцій такі прикраси служили майстрам трафаретами для нанесення відбитків на дерев'яні вироби і тканини. У XIII ст. паперові прикраси з'явилися в Персії, а в XV ст. через Туреччину потрапили до Європи, спочатку у Венецію, а далі в Угорщину. Наприкінці XVI ст. в Німеччині їх використовували для оздоблення книг. У XVIII – XIX ст. вони поширилися у Франції, Португалії, Данії, Голландії, Швеції, Швейцарії, Польщі, Словаччині, Литві, Росії, Білорусі та ін. У країнах Західної Європи ці прикраси були здебільшого сюжетно-розповідними, своєю художньо-образною системою уподібнювалися до графіки; складні, багатофігурні, дзеркально-симетричні композиції завжди вміщувалися в одному аркуші паперу [3].

Ще одна різновидність паперових прикрас, так звані силуети, виникла в середині XVIII ст. у Франції і звідти швидко поширилася по всій Європі. Силуетами називали своєрідні портретні зображення і фігурні композиції, намальовані тушшю, вирізані з паперу або гравійовані на дереві. Найчастіше силуети вирізали за контуром маленькими ножицями з тонкого чорного глянцевого паперу. Цим займалися навіть відомі художники і скульптори – Альбрехт Дюрер, Пітер Пауль Рубенс, Бертель Торвальдсен та ін.

У Росії мистецтво чорного силуету набуло популярності у другій половині XVIII століття. Силуетні портрети, прості для виконання і порівняно недорогі, можна було побачити в пишних палацах і в будинках поміщиків середнього достатку, вони прикрашали стіни житлових кімнат, альбоми панянок, їх дарували і дбайливо зберігали.

Мистецтво силуетів було поширене й на Україні. З літературних джерел відомо, що виготовленням силуетних витинанок захоплювалися Г. Нарбут, І. Репін, Ф. Толстой. Такі силуети – оригінальне явище мистецтва XIX століття. Їхня художньо-образна система ґрунтувалась на графічних засадах: чіткість і ясність контурів, виразність ліній; витримані закони перспективи та пропорційні відношення. Талановиті художники вміли передавати і простір, і розвиток дії.

Виникнення і розповсюдження народних витинанок пов'язані переважно з появою на селі паперу та з переходом від курної хати до "чистої". Внутрішнє приміщення хат стало світлішим і чистішим, з'явилася світлиця. Зростали естетичні потреби. Хати почали мазати, білити, а згодом – оздоблювати мальованим та паперовим декором.

Не менш важлива причина поширення витинанок на селі – вдосконалення виробництва паперу, яке до XIX століття залишалось важким і трудомістким процесом. У середині минулого століття оновились технологія виготовлення паперу, збільшився випуск продукції. Більшість паперових мануфактур, які діяли в цей час на українських землях, випускали папір високої якості, різних гатунків, зокрема кольоровий, а головне значно дешевий, ніж раніше.

Про паперовий декор в українських сільських хатах початкові відомості дійшли з першої половини XIX століття. Г. Квітка-Основ'яненко в повісті "Щира любов" описав хатні прикраси на Харківщині: "Усі позаквітчувані всякими квітами: коли улітку, то справжніми, на зиму, то робленими з шпалерів; а перед образами висіли на шовковинках голуби, зроблені теж з шпалерів". Ще одна загадка про "голубів" є в повісті "От тобі і скарб": "... мати заставила дівчат-дочок голубів, що нарobili за піст з шпалерів, попричіпляти до стелі" [4]. З наведеного складно достеменно уявити характер паперових прикрас, оскільки "голуби" виготовлялись як площинні, симетричні, з віссю симетрії, декоровані орнаментом-прорізами. Інші виготовлялись з видутих яєць, чи могли бути вирізані з дерева, виліплені з тіста, воску. І лише крила та хвіст зі складеного "гармошкою" та декорованого прорізами різнокольорового паперу.

Господарсько-етнографічні виставки, де експонувались різноманітні твори народних майстрів з різьбарства, гончарства, ткацтва, вишивання, дуже популярні наприкінці XIX на початку XX століття відіграли важливу роль в збереженні інформації про витинанки. З описів виставок, які дійшли нашого часу, бачимо, що найдавніші українські витинанки походять з Прикарпаття і Західного Поділля.

Регіональна виставка 1894 року у Львові представила настінні прикраси з кольорового паперу, наклеєні на листи картону. Колекція належала львівському вчителю й етнографу В. Шухевичу. Після відкриття у Львові 1905 р. Національного музею збірка передана у його власність.

Кінець XIX початок XX ст. позначені великим піднесенням промислу українських витинанок. Важко було знайти сільське житло Поділля, Подніпров'я, Слобожанщини без настінних розписів або паперових прикрас. Поширення витинанок майже в усіх етнографічних регіонах України засвідчують численні колекції в музеях України, а також Санкт-Петербурга, Кракова. Витинанками зацікавилися етнографи, мистецтвознавці та художники. У Росії їх збирав художник М. Харламов, у Польщі – Л. Стройнгвський і Б. Мавський, в Україні – Ю. Диніковський, С. Левицький, О. Нижанківський, В. Шухевич та ін. Велике наукове значення має колекція львівського вчителя й етнографа Б. Заклинського. Якщо витинанки кінця XIX століття були переважно анонімними, то в його збірці ми вперше зустрічаємося з іменами майстрів: Д. Припхан, С. Семків, Ф. Іванів, А. Маланин та ін. [5].

Про витинанки, які на Подніпров'ї поєднувалися з розписом, розповідала витинальниця І. Глушенко. У с. Петриківка 1913 р. А. Евенбах зняла кальку з силуетних витинанок, які прикрашали комин. П. Рябков, місцевий вчитель, зібрав витинанки у м. Нікополь та с. Водяне (Запорізька область) 1909 р.. Це засвідчує поширення витинанок на Півдні України.

Ажурні паперові візерунки відомі в побуті селян Слобожанщини і півдня Чернігівського Полісся. У повісті "Fata morgana" М. Коцюбинський описав характерний звичай прикрашати кімнати перед святами: "Гафійка мусила нарізати з паперу нових козаків та квіток і обліпити ними стіни од божниці до дверей. Крила голубків, що гойдалися перед образами на нитці, замінені були новими, ще більш яскравими" [4].

Таким чином, огляд колекцій витинанок кінця XIX початку XX століття свідчить, що хатні ажурні прикраси з паперу охоплювали значну етнографічну територію України. Витинанки не дістали розповсюдження лише в тих регіонах, де у середині і протягом другої половини минулого століття зберігалися курні й напівкурні хати. Найбільшою популярності у сільському інтер'єрі витинанки набули на Поділлі (Вінницька, Північна частина Одеської, Південна частина Хмельницької і Тернопільської областей), на Подніпров'ї (Київська, Черкаська, Кіровоградська, Дніпропетровська, Запорізька області), Слобожанщині (Харківська і Північ Луганської області), Прикарпатті (Івано-Франківська і Південна частина Львівської області), південь Чернігівського Полісся, та на Буковині.

Завдяки торгівельно-економічним відносинам між регіонами витинанка не тільки розповсюджувалась, а й трансформувалась, видозмінювалась. Під впливом міської культури виник особливий вид витинанок, який за своєю формою та суттю нагадував своєрідне наслідування технік виготовлення декоративних тканин з мереживом, вишивкою, розписи. На Подніпров'ї це була паперова ажурна лиштва, яку розміщували на полицях, над невеличкими віконцями хат. Аналогічні паперові прикраси, які прикривали вікна називали фіранковими або фіранками. Згодом виникли похідні модифікації – витяті паперові рушники, рамочки, серветки, листівки. Розвитку і розповсюдженню витинанки в Україні протягом останнього століття сприяли заняття у різноманітних творчих гуртках.

З початку незалежності України витинанка набула популярності про що засвідчують численні виставки та симпозиуми. Мистецтво вирізування, в усіх його проявах, охопило всю територію України. До техніки витинання і композиції візерунків звертаються художники. Витинанки набувають сувенірного характеру. З'являється вид витинанки – графічна. В цьому напрямку працюють професійні художники О. Вакуленко, В. Корчинський, Т Крамаренко, А. Пушкарєв, М. Теліженко [6].

Серед усієї палітри витинанкарів слід відзначити майстрів Кіровоградщини – О. Гарбузенко, О. Кравченко, М. Липу, В. Резніченко, І. Ткаченко, К. Шпак. Їх роботи відрізняються вишуканою палітрою кольорів, автентичністю, графічністю, досконалим поєднанням форми та змісту [6].

Українські народні витинанки – яскравий, своєрідний вид народної декоративної творчості, що має глибокі й багаті традиції. Їм притаманні силуетне узагальнене зображення, чіткий візерунок, дзеркальна симетрія, лаконізм форми, обмеженість деталей, спокійний, рухливий ритм, відсутність натуралізму, логічна відповідність між формою, матеріалом і технікою виготовлення.

За навчальними програмами з образотворчого мистецтва в початковій та середній школі учні знайомляться з витинанкою, як видом декоративно-прикладного мистецтва, опановують способи вирізування, створення декоративних форм. Незаперечним є той факт, що саме вчитель в повній мірі повинен донести до учня засоби художньої виразності витинанки та можливості її створення. У ментальному відношенні важко переоцінити метод витинання як звернення до давньої декоративної техніки.

Вивчення розділу "Витинанка" навчальної дисципліни "Декоративно-прикладне мистецтво" є необхідним у системі формування професійних якостей студентів, майбутніх фахівців. Опанування майбутнім вчителем основ художньої мови, походження, становлення, розвитку української витинанки, сприяє вихованню відчуття відбору, тобто виявленню основних та характерних рис зображувальної форми, розуміння знаковості зображуваного предмета, його силуетної пластики, декоративності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Державна національна програма "Освіта (Україна XXI століття)". – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.
2. Потапова Н. Українські витинанки: науковий опис, сучасний стан вивчення і розуміння. / Н. Потапова // 2004. – Число 1–2. – С. 358–373.
3. Станкевич М. Українські витинанки. / М. Станкевич. – К.: Наукова думка, 1986. – 167 с.
4. Танадійчук С. Витинанки. Витинанкові іграшки. / С. Танадійчук – К.: Соборна Україна, 2000. – 36 с.
5. Станкевич М. Автентичність мистецтва: питання теорії пластичних мистецтв. / М. Станкевич. // Вибрані праці. – Львів: Спілка критиків та істориків мист-ва, 2004. – С. 171–180.
6. Українська витинанка. Альбом-каталог / Автор-упоряд.: С. Шевченко, В. Корнієнко. – К.: Народні джерела, 2013. – 112 с.

Яна ХАНИШИНА

РОЗВИТОК ДУХОВНО-ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

(магістрантка мистецького факультету)

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Растрюгіна А.М.

Анотація. У статті розглядається процес розвитку духовно-творчого потенціалу студента-музиканта у процесі професійної підготовки. Розкриваються сутнісні характеристики категорій «духовність», «духовне виховання», «виховання духовності» з релігійно-філософських, культурологічних та педагогічних позицій. Виявлено специфіку духовності педагога-музиканта, особливості розвитку його духовного потенціалу в мистецько-освітньому просторі.

Ключові слова: духовно-творчий розвиток, духовність, змістовні компоненти духовного виховання, духовні ідеали, професійно-духовні цінності педагога-музиканта, духовна діяльність студентів.

Постановка проблеми. Сучасна освіта в своєму системному вимірі не може існувати поза процесами постійної модернізації і трансформації, адже саме освітнє середовище є провідником ключових соціальних змін. Система освітніх установ мистецтва та культури сьогодні відіграє виключно важливу роль у підтримці та збереженні національної культури, сприяє розвитку духовно-творчого потенціалу підрастаючого покоління. Музично-педагогічні навчальні заклади (початкової, середньої та вищої ланки), представляючи вагомий частину освіти, дедалі помітніше впливають на процес формування духовно-творчого змісту навчання. Зміни, що сьогодні відбуваються у мистецькій освіті, її інтеграція у світовий культурний простір, розв'язання проблем духовного виховання молодого покоління зумовлюють актуальність дослідження.

Протиріччя, що наразі мають місце у музично-педагогічній освіті, зокрема між необхідністю активізувати, поглибити процес розвитку духовно-творчого потенціалу студентів, надати йому більш продуктивний, ціннісно-змістовний, цілісний характер та і практикою його функціонування, що на жаль не в повній мірі відповідає духовно-творчим потребам учнів актуалізують звернення проблеми духовності виховання. Предметний підхід у навчальній практиці не вирішує проблему цілісного, динамічного та ефективного розвитку духовно-творчого потенціалу майбутніх фахівців. Відтак, пошук шляхів щодо вирішення проблеми духовності виховання як цілісного розвитку духовно-творчого потенціалу майбутніх фахівців на рівні вищої школи не втрачає своєї актуальності.

Дослідження проблеми духовності виховання ускладнене існуванням численних визначень поняття «духовність», що призводить до недооцінки його ролі у становленні майбутніх фахівців. Більш того, сьогодні не використовується у повній мірі потенціал духовності виховання щодо підготовки майбутніх фахівців у галузі музичного мистецтва. З одного боку, студенти не володіють достатніми знаннями з виховання духовної сфери учнів, з іншого боку, вони самі недостатньо духовно розвинені. Вважається, що у процесі музично-педагогічної освіти само собою відбувається становлення і виховання особистості педагога, особистості музиканта, розвиток його внутрішнього світу. Частково це вірно, дійсно, музика здатна впливати на духовні якості людини. Але для того, щоб це відбувалося, необхідно, щоб студент був готовий до особистісного привласнення ідеалів та культурних цінностей, закладених в музичному

мистецтві. Отже, одним із найбільш актуальних завдань сучасної професійної мистецької освіти є впровадження концепції духовності виховання у мистецький освітній простір ВНЗ.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження. Проблема духовного відродження України, розвиток духовно-творчого потенціалу особистості та ролі мистецтва у цьому процесі хвилює сьогодні всіх небайдужих представників вітчизняної культури — науковців, митців, громадських діячів, політиків тощо і досить чітко окреслюється як в суспільно-громадській думці, так і в теоретичних наукових напрацюваннях. На терені української гуманістики це роботи Іванова В. П., Забужко О. С., Канарського А. С., Лисого І. Я., Личкова В. А., Мазепи В. І., Малахова В. А., Моїсєєва І. К., Новикової Л. І., Орлової Т. І., Поповича М. В., Шинкарука В. І., Шудрі Є. П., Шульгіної В. Д., Шульги Р. П. та ін.

Особливого значення для осмислення проблеми набувають сьогодні дослідження в галузі вітчизняної педагогіки мистецтва та мистецької педагогіки (Масол Л. М., Падалка Г. М., Растригіна А. М., Рейзенкінд Т. Н., Рудницька О. П., Семашко О. М., Щолокова О. П. та ін.). Зацікавленість різними аспектами зазначеної проблеми демонструються на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, що проводяться в Україні: «Гуманістичні орієнтири мистецької освіти» (Київ); «Духовність українства» (Житомир); «Модернізація мистецької освіти у контексті євроінтеграції» (Одеса), «Мистецька освіта ХХІ століття: виклики сьогодення», «Мистецький освітній простір у контексті сучасної парадигми освіти» (Кіровоград).

Все це говорить про те, що теоретичне поле вітчизняного осмислення проблеми духовного відродження України за рахунок виховання духовності особистості та ролі мистецтва у цьому процесі досить об'ємне й розмаїте, але є також і малодосліджені аспекти окресленої проблеми.

Пошуку відповідей на питання щодо розуміння духовності виховання, її проявів у контексті культури, а також впливу на якість процесу виховання, присвячена серія колективних монографій («Духовність у світі людини», «Духовність виховання»), «Контекст духовності виховання», «Розвиток духовності виховання»), де, на основі розробленої професором І. Кевішасом концепції духовності виховання, науковці європейських країн Д.Хейлі (Австрія), В.Яконюк (Білорусь), А.Гайжугіс, Р.Кондратене, (Литва), З.Юрчова (Словакія), О.Олексюк, А.Растригіна (Україна), об'єднали зусилля у визначенні шляхів її впровадження у мистецький освітній простір ВНЗ. Результатом наукових розвідок учених стало визначення інтегруючої ролі духовності в процесі створення емпіричної реальності з точки зору особистісного й соціокультурного сенсу; розкриття передумов та викликів часу, що зумовили необхідність зміни підходів до духовності виховання; обґрунтування прояву духовності як фактору існування художньої реальності й неперервності художнього виховання на різних етапах становлення особистості [с.375].

Мета статті полягає у визначенні ефективного, динамічного і цілісного розвитку духовно-творчого потенціалу студентів-музикантів на засадах концепції духовності виховання

Виклад основного матеріалу. Нові тенденції інтелектуального й духовного відродження суспільства зумовлюють необхідність підготовки висококваліфікованих фахівців, професіоналізм яких відповідає потребам сучасної школи. Виховання нової генерації майбутніх учителів музичного мистецтва, здатних залучити молоде покоління до спілкування з музичним мистецтвом, значною мірою залежить від їхньої духовної культури, яка посідає одне з провідних місць у процесі професійного становлення особистості.

В процесі присвоєння людиною культури суспільства й локалізації її на особистісному рівні, виникає така властивість виховного простору, як духовність, досягнення якої можна розглядати як становлення особистості.

Духовність, як наукова категорія, має кілька значень. Наприклад, в енциклопедичному словнику культурології вона представлена: 1) як термін, вживається в гуманітарних галузях знання; 2) як найважливіший фактор розвитку цивілізації, відкриття нових форм суспільного життя, відповідних змінених умов існування; 3) як переважання в людині духовних, моральних, інтелектуальних якостей (цінностей) над матеріальними запитами, під другому значенні підкреслюється соціокультурна функція цього феномена, а третє значення дозволяє утвердитися в необхідності освоєння людиною духовних цінностей як детермінанти виховання.

У дослідженнях сучасних вчених виховання виступає як прилучення індивіда до культури, сутність якого становить соціальна самореалізація людини, його моральне самовідновлення, примноження всіх його творчих сил і здібностей (Н. Щуркова). Ядром особистості є її духовність як гармонія ідеалів людини з загальнолюдськими цінностями. І в цьому відношенні результатом успішного перебігу виховного процесу є духовний розвиток особистості.

Це феномен, який визначає становлення смисложиттєвої позиції людини в світі, виявлення і реалізацію його людської сутності. Особливо важливими визнаються наступні положення: уявлення про нерозривний зв'язок духовного виховання з культурою і моральністю; розуміння моральності як орієнтиру в духовному становленні людини; визнання свободи і відповідального вибору в якості необхідних умов його результативності. У виховному середовищі суб'єкти взаємодіють в опорі на власний досвід, характерний для кожної конкретної людини, та власні творчі можливості. Отже, набуття нових знань, процес пізнання власних можливостей та готовність до творчості виступають засобами й умовами як становлення особистості, так і духовності виховання.

Звертаючись до понять «духовність», «духовне виховання», «виховання духовності», вчені вкладають в них різний зміст. Деякі розуміють їх тільки як релігійні і пов'язують їх з вихованням релігійного почуття, з процесами залучення людини до знань священних писань, до виконання ритуалів, обрядів, таїнств. Інші вживають словосполучення «виховання духовності», маючи на увазі під ним розвиток внутрішнього світу

людини незалежно від наявності у нього релігійних переконань. У даному дослідженні ці вирази несуть одне і те ж смислове навантаження, включаючи і релігійне і світське значення.

На нашу думку, духовне виховання педагога-музиканта розуміється як спеціально потенційований процес духовного взаємодії з культурно освітнім середовищем вузу, спрямований на вдосконалення його внутрішнього світу відповідно до вищих загальнолюдських цінностей і надання йому смислів музично-педагогічної діяльності. Специфіка духовності педагога-музиканта полягає в тому, що вона виступає як особистісна якість, що інтегрує його духовну, педагогічну та музичну культуру, і проявляється через професійно-духовні потреби і цінності. Основними такими цінностями є дитина, як суб'єкт музичної освіти, і музика, як джерело духовного збагачення дитини. Провідною професійною потребою вчителя музичного мистецтва виступає потреба в передачі дитині ціннісного ставлення до музичного мистецтва.

Своєрідність простору духовності виховання, можливості створення якого залежать від особистісного зростання, від повноти вираження духовності та якості його стимулювання в процесі співробітництва суб'єктів, може залежати від:

- професійно особистісного розвитку майбутнього педагога (А. Растрігіна), умов розвитку й прояву простору духовності виховання (Р. Кондратене), форм прояву особистісного духовного простору (І.Мельник);

- можливостей виходу людини за межі особистісного простору за допомогою розширення його контурів (Г.Падалка), корекції глибини його духовності (І. Кевішас) та способів використання обмежених умов для прояву особистості в середовищі (А.Василяускене);

- оцінки напрямів, можливостей і значущості зміни духовності простору в контексті компетентнісного пудходу на загальнокультурному (О.Олексюк), національному (Р.Спалва) та загальноосвітньому (И. Банене) рівнях культури виховання.

- особливостей моделювання виховної ркальності в контексті глобалізації і інших викликів часу (О. Щолокова), історичної духовної традиції (Р.Василяускас), а також в процесі вивчення конкретних предметів (З. Ринкявичюс).

Висновки. Отже, в зміст духовного виховання педагога-музиканта входять професійно-духовні цінності і ідеали, ув'язнені, перш за все, в музиці і в педагогіці, в інших навчальних дисциплінах. Для реалізації цього змісту необхідно включати студентів в духовну та творчу діяльність, спрямовану на вироблення власних смислів професії. Така діяльність передбачає встановлення зв'язків індивідуально-особистісного духу майбутнього спеціаліста з духовним змістом навчальних дисциплін, з духовним світом викладачів і студентів, з культурно-освітнім середовищем вузу.

У підсумку слід зазначити, завдяки спрямованості на духовний та творчий саморозвиток, мистецтво і мистецька освіта набувають пріоритетного значення у процесі духовного відродження України та її повноцінного входження у європейське та світове співтовариство. Адже при всій важливості матеріальних здобутків, удосконалення техніки й технології, інформаційного озброєння головною умовою такого входження є самодостатність і велич духу людини і нації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Власова Т.І. Теоретико-методичні основи і практика виховання духовності сучасних школярів. Ростов н / Д, 1999. 286 с.
2. Ільїн І.А. Шлях духовного оновлення // Ільїн І.А. Зібрання творів: у 10 т. Т. 1. М., 1993. С. 39-382.
3. Кевішас І. Становлення музичної культури школяра. Кіровоград «ІмексЛТД», 2008. – 288с.
4. Соловцова І.А. Духовне виховання в православній і світській педагогіці: методологія, теорія, технології. Волгоград, 2006. – 248 с.
5. Spirituality in the Human Word // Collective monograph.– Vilnius, 2009.–439с.

Оксана ЦУРКАН

МЕТОД МУЛЬТИМЕДІЙНОЇ ПРЕЗЕНТАЦІЇ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДЛЯ УЧНІВ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ (НА ОСНОВІ ВИВЧЕННЯ МУЗИЧНОЇ СПАДЩИНИ КОМПОЗИТОРІВ ЄЛИСАВЕТГРАДУ-КІРОВОГРАДУ-КРОПИВНИЦЬКОГО)

(студентка V курсу мистецького факультету)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, старший викладач Локарева Ю. В.

Постановка проблеми. У статті висвітлена проблема застосування мультимедійних технологій на уроках музичного мистецтва, доведена ефективність методу мультимедійної презентації як провідного засобу виховання учнів старшого шкільного віку.

Ключові слова: мультимедійні технології, мультимедійна презентація.

Актуальність дослідження. Мультимедійні технології є одним із перспективних напрямів використання інформаційно-комп'ютерних технологій (ІКТ) у сфері освіти, мистецької зокрема. Мультимедійні технології – це ефективний засіб реалізації дидактичного принципу наочності на уроках музичного мистецтва. Вони сприяють «зануренню» учня в уявний світ, певні соціальні й виробничі ситуації, широкому застосуванню ігрових прийомів, відтворенню фрагмента навчальної діяльності (предметно-змістового, предметно-операційного і рефлексивного), активізації навчальної роботи учнів як суб'єктів навчальної діяльності, посиленню мотивації навчання.

Проблема використання мультимедійних презентацій на уроках музичного мистецтва, на наш погляд, полягає в тому, що на сьогодні відсутнє достатнє науково-методичне обґрунтування питань використання

ІКТ у ході викладання цієї дисципліни, немає досконалих, професійно розроблених мультимедійних навчальних матеріалів. Саме ці питання є досить актуальними і потребують детального дослідження.

Аналіз публікацій. Окремі аспекти мультимедійного супроводу на уроках різних дисциплін, у тому числі музичного мистецтва у своїх дослідженнях розглядали П. Гевал, А. Гуржій, М. Жалдак, Н. Завізна, О. Мокрогуз, О. Пометун, Т. Ремех, О. Худобець, Г. Фрейман, І. Логвіна, М. Попович, а також Г. Дідич, Ю. Локарева, А. Растригіна, Т. Сратан-Артишкова, В. Черкасов та інші [6, 7, 8, 9, 10].

Виклад основного матеріалу. Для успішного здійснення навчально-виховного процесу наочність відіграє надзвичайно важливу роль. Завдяки наочності засвоєння навчального матеріалу відбувається через «живе споглядання» та конкретизацію знань. На основі безпосереднього сприйняття предметів чи процесів, які актуалізуються за допомогою зображень, в учнів розвиваються образні уявлення, необхідні для формування понять про історичне минуле, музичні епохи, мистецьке середовище.

Історія педагогіки засвідчує, що ще Я. А. Коменський вважав наочність, свідомість, систематичність, послідовність, доступність, міцність засвоєних знань головними принципами навчання. Дослідженню реалізації принципу наочності у навчальному процесі також присвятили свої роботи такі вітчизняні вчені, як В. Сухомлинський, В. Ягупов, І. Підласий та ін. [9, 10].

Зокрема, В. Сухомлинський підкреслював, що «наочність — це сила, яка розвиває уважність і мислення, надає емоційного забарвлення пізнанню. Завдяки одночасному зоровому та слуховому сприйняттю, переживанню і мисленню у свідомості дитини формується те, що психологи називають емоційною пам'яттю; з кожним уявленням і поняттям, що відклалися в пам'яті дитини, пов'язується не тільки думка, а й почуття та переживання».

В. Ягупов, у свою чергу, стверджує, що «принцип наочності в навчанні вважається похідним від принципу доступності: чим більше наочності на занятті, тим доступнішим є пояснення нової теми» [10, с.306].

Щодо І. Підласого, то він зауважує, що «ілюстрація передбачає показ і відтворення предметів, процесів та явищ у їх символічному зображенні за допомогою плакатів, схем, плоских моделей. Саме ілюстрація дає змогу усвідомити сутність явища, взаємозв'язок між його компонентами» [9, с.497].

Сучасний учитель музичного мистецтва, аби зацікавити учнів своїм предметом, повинен використовувати новітні методи і засоби навчання, адже саме образні наочні засоби та мультимедійні технології здатні підвищити його ефективність.

Багато вчителів вперше стикаються з поняттям «мультимедіа», коли у їх розпорядженні опиняється комп'ютер, оснащений спеціальним устаткуванням, яке дозволяє працювати з найрізноманітнішою інформацією: текстом, звуком, нерухомими та рухомими зображеннями. «Мультимедіа» – особливий узагальнюючий вид інформації, що поєднує в собі як традиційну, візуальну (текст, графіку) інформацію, так і динамічну (мову, музику, відеофрагменти, анімацію та ін.) [8, с.88].

Одна з найпоширеніших галузей застосування мультимедіа-технологій – сфера освіти, оскільки засоби інформатизації, засновані на мультимедіа, спроможні підвищити ефективність навчання. Експериментально доведено, що при усному викладі матеріалу учень за хвилину здатний сприйняти до однієї тисячі умовних одиниць інформації, а при «підключенні» органів зору до ста тисяч таких одиниць.

Мультимедійні засоби дають можливість представити школярам інформацію у незвичній формі: презентації Power Point, розвиваючі предметні комп'ютерні ігри, відеоролики (до речі, їх можна об'єднати, тобто відеоматеріали вставити у презентацію), діафільми, фотографії.

У нашому дослідженні ми пропонуємо впроваджувати на уроці музичного мистецтва такі форми роботи з використанням ІТ:

- урок-лекція з вивчення нового матеріалу (вчитель протягом усього уроку використовує ІТ як ілюстративний матеріал, включаючи в роботу текст, аудіо - та відеоматеріали);
- комбінований урок (пояснення вчителя поєднується з використанням ІТ, а робота учнів (індивідуальна, групова) спрямована на вирішення завдань, представлених у мультимедійній презентації);
- урок-семінар (учні готують власні виступи, використовуючи ІТ);
- захист рефератів і проектних робіт із предмета.

Підготовка мультимедійної навчальної презентації передбачає: 1) структурування навчального матеріалу; 2) складання плану створення мультимедійної презентації; 3) розробку дизайну презентації; 4) підготовку медіа-фрагментів (текстів, ілюстрацій, відео, запису аудіо-фрагментів); 5) підготовку музичного супроводу; 6) тест-перевірку готової презентації.

Використання мультимедійної презентації на уроці музичного мистецтва сприяє: залученню учнів до безпосередньої діяльності під час уроку, зацікавленню школярів об'єктом споглядання, посилює їх увагу й пам'ять, кращому запам'ятовуванню програмового матеріалу (дослідження німецьких учених Г. Бауера та А. Пайвіо засвідчили, що обсяг матеріалу, який запам'ятовується завдяки використанню наочності, збільшується майже у 1,5 раза – з 34% до 67%); удосконаленню процесу викладання навчального предмета; урізноманітненню не лише матеріалу, а й методів викладання; розвитку в учнів спостережливості, уваги, пам'яті, зв'язного мовлення, навичок аналізу окремих історичних подій та фактів.

У ході експериментального дослідження на уроках музичного мистецтва у закладах мистецької освіти з метою формування національно-патріотичної свідомості, високої громадянської позиції учнів ми сфокусували увагу на популярному інтегрованому методі – мультимедійної презентації на основі вивчення музичної спадщини композиторів (Єлисаветграда-Кіровограда-Кропивницького). На прикладі уроку

музичного мистецтва з учнями старших класів пропонуємо розглянути, як відбувається підготовка та проведення комбінованого уроку з використанням мультимедійної презентації.

I етап – підготовчий: визначення цілей і завдань уроку, підбір навчальної та додаткової літератури, підготовка вчителем конспекту уроку, створення на його основі коротких тез, таблиць і схем, підбір завдань і запитань, підбір ілюстрацій, аудіо- та відеоматеріалів із наявних у розпорядженні вчителя компакт-дисків або створення власних матеріалів.

II етап - створення мультимедійної презентації та її використання на уроці музичного мистецтва. Відкриваємо програму презентацій Power Point. На першому слайді розміщуємо тему уроку, на другому – план уроку. Для зручності роботи можна створити гіперпосилання усіх слайдів на слайд № 1, тоді у будь-який момент уроку вчитель зможе повернутися до початку теми.

План уроку

1. Знані композитори (Єлисаветграду-Кіровограду-Кропивницького): минуле і сучасність.
2. Музична спадщина композиторів Єлисаветграду.
3. Творчий доробок плеяди композиторів Кіровоградщини.
4. Талановиті композиції сучасних авторів міста Кропивницький.
5. Значення музичної спадщини композиторів нашого міста у розвитку музичної культури України.

На наступному слайді представляємо результати, які ми очікуємо від уроку (результати): обґрунтувати поняття «музична культура»; розглянути мистецьке середовище свого регіону на різних етапах становлення музичної культури; умови формування таланту, індивідуальних рис творчості та музичної спадщини композиторів (Єлисаветграда-Кіровограда-Кропивницького); продовжити формувати вміння виділяти головне, простежувати причинно-наслідкові зв'язки, працювати з джерелами; з повагою ставитися до творчих особистостей, які прославили свою Батьківщину; виховувати почуття національної гідності, патріотизму, музикознавчої ерудованості.

Виходячи з описаного вище, визначимо наступні переваги застосування мультимедійних презентацій на уроках музичного мистецтва:

1. Вчитель має можливість самостійно конструювати урок та подавати інформацію у будь-якій формі (текст, таблиці, діаграми, слайди, відео - та аудіофрагменти).

2. Використання презентацій сприяє успішному поєднанню різних видів діяльності (робота з підручником, зошитом, інформацією на екрані); реалізації міжпредметних зв'язків; логізації й структуруванню навчального матеріалу.

3. Використання презентацій доцільне на будь-якому етапі вивчення певної теми уроку: у ході пояснення нового матеріалу, закріплення, повторення, контролю.

4. Мультимедійні презентації дозволяють учням не тільки сприймати готовий матеріал, а й брати участь у його розробці, перетворенні, оперативному використанні.

У ході дослідження нами було розроблено мультимедійні презентації різної тематики для практичного впровадження на уроках музичного мистецтва. Їх можливо використовувати для учнів старшого шкільного віку на основі вивчення музичної спадщини композиторів (Єлисаветграду-Кіровограда-Кропивницького): «Юлій Мейтус – єлисаветградський композитор», «Вплив архітектури Єлисаветграда на формування творчої особистості Юлія Мейтуса», «Кіровоградська тема у творчості Кіма Шугенка», «Кароль Шимановський і Україна», «Володимир Зубицький – зірка світового масштабу», «Музична спадщина композиторів (Єлисаветграду-Кіровограда-Кропивницького), «Єлисаветградські варіації Марини Долгих» та інші.

Ці художньо-творчі проекти будуються на інтегративних зв'язках музично-інтерпретаційних, загальнохудожніх, творчо-прогностичних, вербально-комунікативних компетенцій студентів, спрямовується на розкриття самобутності та індивідуальності музичної спадщини видатних композиторів нашого краю.

Викладач надає характеристику стилю та характеру обдарування композиторів нашого регіону, розповідає про їх життєвий і творчий шлях, розглядає музично спадщину, виявляють зв'язок з українським фольклором, зупиняє увагу на важливіших композиціях, присвячених Україні. Учні наводяться вислови видатних теоретиків-музикознавців, музичних критиків та дослідників-регіоналістів, що досліджували історію нашого краю. Наголошується, що всі композитори використовують українську пісенність майже у всіх своїх творах.

Надаємо список рекомендованих творів для вивчення і слухання на уроках музичного мистецтва з використанням мультимедійної презентації: Ю. Мейтус – Перша сюїта («Козацька», «Жартівлива», «Колискова», «Чумацька»), «Партизанська сюїта», інструментальні твори «Allegro», обробки 12 українських поетів (А. Малишко, В. Сосюра, П. Тичина, Д. Павличко, Л. Забашта, В. Коротич та ін.), романси-балади «Мати», «Ксеня», «Правда», «Розсипає сонце», «Пам'ятаю, пам'ятаю спів соловейка над річкою», вокальні цикли на вірші А. Малишка «Кобзарю», симфонічні твори «Урочиста увертюра», музика для кінофільмів та театральних вистав. Серед оперної творчості ми пропонуємо для слухання музики фрагменти з таких опер: «Перекоп», «Ярослав Мудрий», «Украдене щастя» за драмою І. Франка, «Вітрова Донька» [1].

На уроках музичного мистецтва можуть бути використані твори Кіма Шугенка масштабні твори зрілого періоду: «Ода пам'яті партизан», сюїта «Ранок Батьківщини» для хору та симфонічного оркестру, увертюра «Золоте весілля Батьківщини» для симфонічного оркестру, «Легенда» для камерного оркестру, інструментальні твори для скрипки «Веселі варіації», «Піщикато», «Літній день» та інші.

Родзинкою музичної спадщини К. Шугенка є твори, присвячені Кіровограду, серед яких: на замовлення заслуженого ансамблю народного танцю України «Ятрань» під орудою художнього керівника А. Кривохижі

хореографічна сюїта «Хлібодари», «Новорічна метелиця», Сюїта «Гуцулочка», «Пам'ять серця», «Гопак», «Привітання», «Журавушка», увертюра-поема «Кіровоградщина моя» (сл. Г.Щербини), пісні «Наш Кіровоград» (сл. В. Гончаренко), «Степова пісня», «Кіровоградчаночка», «Місто вечірнє моє», «Олександрійський вальс» (сл. О. Чернецького), «На Ятрані, на Висі, на Інгулі» (сл. В. Шурапова), «Краю мій» (сл. Г.Щербини) [5].

Розповідь викладача супроводжується музичними ілюстраціями (власним виконанням фрагментів з цих творів, або аудіо записом), а також ілюстрацією портретів композиторів та їх мистецького середовища. Учні залучаються до активного діалогу. Після проведення проекту викладач разом з учнями обговорюють й оцінюють презентацію, відбувається обмін думками й судженнями.

Таким чином, у процесі впровадження інтегративних методів на уроках музичного мистецтва відбувалася діада: з одного боку студентам надавалася можливість виявити свою компетентність у різних видах художньої творчості (вмінні добирати твори видатних композиторів нашого регіону, вмінні акомпанувати, художньо виконувати вокальні та інструментальні твори, виразно розповідати, читати вірші, демонструвати акторські здібності, вербальну й невербальну техніку спілкування, володіння різними комп'ютерними програмами), а з другого – ознайомлення учнів з музичною спадщиною композиторів нашого міста, яка вирізняється оригінальністю, самобутністю, національною виразністю та колоритом, з індивідуальними рисами стилю композиторів, серед яких виразна ментальність, велика спостережливість, глибоке знання свого народу, його історії і традицій, багатство життєвих і творчих вражень, почуття гідності та патріотизму, з фольклорною основою музичних творів на українську тематику, з багатогранною палітрою української народної пісні, яка була джерелом натхнення талановитих митців Кропивницького.

Висновки. Отже, мультимедійні технології є одним із перспективних напрямів використання інформаційно-комп'ютерних технологій (ІКТ) у сфері освіти, мистецької зокрема. Метод мультимедійної презентації – це ефективний засіб реалізації дидактичного принципу наочності на уроках музичного мистецтва. Вони сприяють «зануренню» учнів в уявний світ, певні соціальні й виробничі ситуації, широкому застосуванню ігрових прийомів, відтворенню фрагмента навчальної діяльності (предметно-змістового, предметно-операційного і рефлексивного), активізації навчальної роботи учнів як суб'єктів навчальної діяльності, посиленню мотивації навчання.

Упровадження ІКТ у процес навчання музичного мистецтва сприяє зменшенню сфери застосування традиційних засобів наочності (малюнків, портретів, таблиць тощо) та відкриває перед учителем нові можливості подачі матеріалу (кольорові динамічні ілюстрації, звуковий супровід, фрагменти «живих» уроків тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бас Л. О. Юлій Мейтус / Л. О. Бас. – К. : Музична Україна, 1973. – 57 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. – Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.
3. Блуменфельд, Феликс Михайлович // Энциклопедический словарь – Санкт-Петербург: Брокгауз – Ефрон, 1905. – Т. доп. I. – С. 274.
4. Гамкало І. Шимановський Кароль // Мистецтво України: Біографічний довідник. – К., 1997. – С. 652.
5. Ігнат'єва О.В. Кім Шутенко. – К.: Музична Україна, 2000. – 48 с.
6. Мокрогуз О. П. Інноваційні технології на уроках історії / О. П. Мокрогуз. – Харків: Основа, 2010. - 192 с.
7. Перспективні освітні технології : наук.-метод. посіб. / за ред. Г. С. Сазоненко.
8. Пехота О. Особистісно орієнтоване навчання: підготовка вчителя : монографія. – 2-ге вид., доп. та перероб. / О. Пехота, А. Старєва. – Миколаїв : Вид-во "Гліон", 2006. – 272 с.
9. Подласый И. П. Педагогика: новый курс: учебник [для студ. высш. учеб. завед.]. Книга 1: Общие основы. Процесс обучения / И. П. Подласый. – М.: ВЛАДОС, 2003. – 576 с.
10. Ягупов В. В. Педагогика : навч. посібник / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.

Євгеній ВАСИЛЕНКО

СТРУКТУРА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ “ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ СПОРТИВНИХ ІГОР”

(магістрант факультету фізичного виховання)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Бабаліч В. А.

Постановка проблеми. Подальші соціально-економічні й політичні зміни в суспільстві, зміцнення державності України, входження її в цивілізоване світове співтовариство неможливі без структурної реформи національної системи вищої освіти, спрямованої на забезпечення мобільності, працевлаштування та конкурентоспроможності фахівців з вищої освіти.

Однією із передумов входження України до єдиної Європейської зони вищої освіти є реалізація системою вищої освіти України ідей Болонського процесу.

Вища педагогічна школа покликана готувати висококваліфікованих фахівців, здатних до самостійної творчої діяльності. Першорядним її завданням є формування у студентів професійної спрямованості, підготовка високоосвічених фахівців, спроможних органічно поєднувати наукові знання і педагогічні ідеї з педагогічною практикою, долати труднощі у навчанні і вихованні підростаючого покоління, і разом з цим готових до постійного саморозвитку, самовдосконалення. І чим багатшою буде особистість кожного студента, тим яскравіше вона проявиться у майбутній професійній діяльності.

Проблема вдосконалення навчального процесу у вищій школі і, зокрема, в професійній фізкультурній освіті, все більше привертає увагу фахівців. Пов'язано це з тим, що незадовільне положення справ в загальноосвітній школі вимагає переосмислення всіх аспектів загальної середньої освіти і підготовки педагогічних кадрів. Це стосується і шкільної фізичної культури, оскільки через низку обставин має місце негативне відношення учнів до цього навчального предмету, знижується авторитет вчителя фізичної культури, іноді із-за низького рівня його професіоналізму [5].

Насамперед, вирішальне значення у вдосконаленні системи підготовки фахівців надається пошуку нових підходів до визначення змісту і організації навчального процесу, активізації студентів при підготовці до майбутньої професійної діяльності [1; 6; 7]

Саме тому особливий інтерес представляє самостійна робота студента, як складова навчального процесу, яка покликана активізувати діяльність студента і забезпечити послідовний перехід від навчальних форм оволодіння професією до самостійного виконання майбутньої професійної діяльності, від виконання навчально-дослідницької роботи до самостійного наукового дослідження. Відповідно самостійна робота студентів може бути спрямована на: відтворення знань і способів діяльності; самостійне вирішення проблеми, завдання або виконання інших вправ за зразком; самостійне розв'язання проблеми, завдання або виконання інших вправ без зразка; часткове вирішення проблеми, завдання шляхом самостійного визначення і оволодіння знаннями, вміннями, навичками, що необхідні для її розв'язання; постановку, формулювання і вирішення завдань, що виникають при розгляді певної проблемної ситуації [8].

Аналіз останніх досліджень. Професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури у педагогічному університеті має бути спрямована на створення для студентів можливостей займати не просто активну, а й ініціативну позицію у навчально-виховному процесі, не лише засвоювати матеріал, але й пізнавати світ, вступаючи з ним в активний діалог, самим шукати відповіді на питання, що виникають, і не зупинятися на знайденому як на кінцевій істині. Весь навчально-виховний процес на факультеті фізичного виховання повинен будуватися так, щоб не тільки озброювати студентів глибокими науковими знаннями, необхідними вміннями та навичками, а й розвивати застосування та перевірки істинності засвоєних знань на практиці. Теоретичні дослідження є необхідною основою вдосконалення самостійної практичної діяльності студентів, а практичний досвід у свою чергу створює умови для доступного й міцного засвоєння теорії [7].

Отже самостійна робота студентів є важливим чинником підвищення ефективності пізнавального процесу під час підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання.

У дидактиці вищої школи більшість дослідників (С. І. Архангельський, В. І. Загвязинський, С. І. Зінов'єв, І. І. Кобиляцький та ін.) надання самостійності студентам розглядають як обов'язкову умову успішного формування майбутнього фахівця, як один із основних принципів дидактики, а самостійну роботу студентів – як основний шлях реалізації цього принципу.

Ефект від самостійної роботи студентів досягається тільки тоді, коли вона організовується та реалізовується у навчально-виховному процесі як цілісна система, що пронизує практично всі етапи і форми навчання студентів у ВНЗ.

У структурі самостійної роботи студентів факультетів фізичного виховання Т. Г. Овчаренко, Р. А. Белов, Т. Т. Ротерс [9] виділяють такі її основні елементи: постановка мети та проблемних завдань; визначення об'єкта діяльності; вибір засобів пізнавальної діяльності; вирішення проблемного завдання; перевірка правильності вирішення завдання.

Розглядаючи представлені елементи та їх взаємозв'язок, автори відзначають, що за таких умов самостійна робота дозволяє застосовувати вже набуті знання, міцно й глибоко закріплювати їх у практичній

діяльності, а також формувати важливі вміння, що складають основу самостійної діяльності і характеризують педагогічну майстерність майбутніх фахівців.

Крім системного підходу, сутність самостійної роботи студентів можна розглядати з позицій діяльнісного підходу.

Будь-яка творча діяльність кожного фахівця, а особливо в галузі фізичної культури та спорту, є проявом самостійності. У діяльнісному підході самостійність виступає не стільки засобом досягнення мети, скільки якістю особистості. Це особливо підкреслюється у дослідженні В. А. Козакова. Оскільки самостійність є рисою особистості, а особистість формується у діяльності, автор припускає, що для розвитку самостійності необхідно створити адекватні умови діяльності [5]. Він визначає самостійну роботу студентів як специфічну форму навчальної діяльності. Її специфічність полягає у тому, що самостійна робота студентів характеризується двоєдиною метою: формування самостійності (спеціальна мета навчання) та розвиток здібностей, засвоєння знань, формування вмінь і навичок студента (основна мета навчання).

Мета статті – полягає в представленні структури та особливостей організації самостійної роботи студента в процесі вивчення дисципліни «Теорія і методика викладання спортивних ігор»

Виклад основного матеріалу. Вважаємо, що самостійна робота студента виступає важливим складником фахової підготовки випускника факультету фізичного виховання, яка сприяє формуванню загальних і професійних компетентностей.

Вивчаючи питання в науково-методичній літературі щодо впровадження ідей організації самостійної роботи студентів у ВНЗ ми усвідомили, "...що самостійність у здобутті знань проявляється лише завдяки власній діяльності, з появою внутрішньої потреби в знаннях, пізнавальних інтересів, захопленості. У цьому розумінні самостійності, справді, неможливо навчитися. Таку самостійність можна лише формувати в процесі виховання..." [2, с.106]. Виходячи з цих міркувань в своєму дослідженні ми плануємо застосувати такі засоби, форми самостійної роботи, які б активізували потребу студентів до знань, з урахуванням їх індивідуальних і пізнавальних можливостей під керівництвом викладача. Таким чином основа робота полягала у спробі теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність методу портфоліо в структурі самостійної роботи у процесі вивчення дисципліни "Теорія і методика викладання спортивних ігор".

Однак хочемо зазначити, що застосування методу портфоліо у структурі самостійної роботи навряд чи можна вважати загальноприйнятною чіткою концепцією. Так К. Варвус описує портфоліо як "систематичний і спеціально організований збір доказів, що використовуються викладачем і студентами для моніторингу знань, навичок та відносин" [10,39]. М.Фрай говорить про "своєрідну виставку робіт студентів, завданням якої було відстеження їх особистісного зростання" [3,45]. Аналогічна точка зору Е. Стаффа, який розглядає портфоліо як колекцію робіт студентів, яка розкриває їх "афективний і когнітивний розвиток". А. Бутько портфоліо визначив як спосіб фіксації, накопичення та оцінювання індивідуальних досягнень студентів у визначений термін навчання (за певний період навчання). Портфоліо відноситься до розряду "аутентичних" (істинних, найбільш близьких до реального оцінювання) індивідуалізованих оцінок, орієнтованих не тільки на процес оцінювання, але і самооцінювання [2].

У структурі нашого дослідження нам ближче визначення запропоноване Д. Майером: «Портфоліо – це цілеспрямована колекція робіт студента, яка демонструє його зусилля, прогрес, досягнення в одній або більш областях. Колекція повинна залучати студента у відбір її змісту, визначення критеріїв відбору; повинна містити критерії для оцінювання портфоліо і свідцтва про рефлексії студента» [11,32].

У відповідності з проблемою дослідження сформульована тема магістерської роботи: "Організація самостійної роботи студентів у процесі вивчення дисципліни «Теорія і методика викладання спортивних ігор».

Об'єкт дослідження – процес організації самостійної роботи студентів під час вивчення дисципліни «Теорія і методика викладання спортивних ігор».

Предмет дослідження – структура і зміст самостійної роботи студентів на факультеті фізичного виховання у процесі вивчення дисципліни «Теорія і методика викладання спортивних ігор».

Мета дослідження – визначити, обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність методу портфоліо в структурі самостійної роботи у процесі вивчення дисципліни "Теорія і методика викладання спортивних ігор".

Гіпотеза дослідження: на сучасному етапі освоєння педагогічної професії випускник факультету фізичного виховання повинен приступати до практичної діяльності достатньо зрілим фахівцем з належним рівнем професійно-педагогічної готовності, педагогічної майстерності, педагогічної культури. Він має творчо мислити, самостійно приймати рішення в різних складних ситуаціях, бути активним у громадському житті. Разом з тим в якості цілей підготовки фахівців фізичної культури і спорту виступають не лише певні, винятково професійні характеристики, серед яких індивідуально-спортивні але й зростаючою мірою особистісні якості майбутнього фахівця його рівень культури, інтелектуальний розвиток, які формуються в тому числі і під час самостійної роботи студента.

Відповідно до мети дослідження сформульовані такі завдання: 1. Проаналізувати та вивчити літературу по обраній темі дослідження. 2. Визначити зміст і види самостійної роботи студентів зі спортивних ігор. 3. Обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність методу портфоліо в структурі самостійної роботи у процесі вивчення дисципліни «Теорія і методика викладання спортивних ігор».

Отже, на початку дослідження ми ознайомили студентів з етапами самостійної роботи, визначили її основні складові та терміни виконання завдань. Однак для того щоб процес був поступовий, логічний та

відповідав основним завданням самостійної роботи дисципліни, ми розподілили її на групи та дали можливість студентам обирати зміст та способи досягнення мети самостійно.

Таким чином умовах нашого дослідження самостійна робота студентів була розподілена на дві групи: аудиторна і позааудиторна самостійна робота студентів. Під час аудиторної роботи студент проводив практичне заняття зі спортивних ігор. Під час проведення якого оцінювалось практичні вміння: *організація, управління групою, вибір місця студентом, подача команд і розпоряджень*; проведення окремих частин та уроку фізичної культури в цілому, навчально-тренувального заняття; *організація команд у групі, суддівство спортивних ігор, ведення протоколу змагань*.

Позааудиторна робота студентів мала свої етапи підготовки і особливості виконання. На відміну від аудиторної самостійної роботи, яка проходила публічно і за певним графіком викладача, самостійна позааудиторна робота теж мала свої етапи виконання але здійснювалась студентами під час проведення консультацій або ж індивідуально. Важливість цієї роботи полягала у тому, що вона забезпечувала на 80% підготовку портфоліо з дисципліни «Теорія і методика викладання спортивних ігор» і містила такі завдання: 1) термінологічний словник, 2) комплекс вправ по розділам (баскетбол, волейбол, гандбол), який оформлюється у вигляді реферату або конспекту; 3) презентація; 4) план-конспект уроку; 5) повідомлення; 6) анотація до статті або параграфу у підручнику; 7) оформлення конспекту курсу.

Висновок. Таким чином вважаємо, що представлена структура дослідження дозволить створити ефективну структуру самостійної роботи, яку можна адаптувати до особливостей навчального процесу в конкретному вищому навчальному закладі з метою оптимізації навчання та підготовки висококваліфікованих фахівців.

Перспективи подальших досліджень. Стаття є частиною роботи, яка передбачає подальше вивчення структури та удосконалення змісту самостійної роботи студентів з дисципліни «Теорія і методика викладання спортивних ігор».

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алексюк А. М. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання : навчальний посібник / А. М. Алексюк, А. А. Аюрзанайн, П. І. Підкасистий, В. А. Козаков. – К. : ІСДО, 1993. – 336 с.
2. Будко А. В. Особливості здійснення контролю навчально-пізнавальної діяльності студентів за допомогою альтернативних методів оцінювання: метод портфоліо / А. В. Будко // Теорія та методика навчання та виховання. – 2014. – Вип. 35. – С. 31-43. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_tmniiv
3. Вайс Керол Г. Оцінювання: методи дослідження програм і політики / Переклад з англ. Р. Ткачук, М. Корчинської. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2000. – 672 с.
4. Дубінка М. М. Особливості організації та здійснення самостійної роботи студентів. Наукові записки. – Випуск 58. – Серія: Педагогічні науки. / М. М. Дубінка – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2004. – С. 106-112.
5. Козаков В. А. Теорія і методика самостійної роботи студентів: дис... д-ра пед. наук: 13.00.01 / В. А. Козаков – Київ, 1991. – 445 с.
6. Мельников В. М., Ямпольский Л. Т. Введение в экспериментальную психологию личности: учеб. – пособие. – М.: Просвещение, 1985. – 319 с.
7. Наумчук В. І. Професійна підготовка майбутніх вчителів фізичної культури в процесі самостійної роботи зі спортивних ігор : дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Наумчук Володимир Іванович – Тернопіль, 2002. – 250 с.
8. Наумчук В. І. Професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури в процесі самостійної роботи зі спортивних ігор: навчальний посібник. – Тернопіль: Астон, 2010. – 160 с.
9. Овчаренко Т. Г. Организация самостоятельной работы студентов при изучении курсовой теории и методики физического воспитания: метод. рекомендации / Т. Г. Овчаренко, Р. А. Белов, Т. Т. Роттерс. – К. : РУМК, 1990. – С. 1596-1600
10. Оцінювання та вибір педагогічних інновацій: теоретико-прикладний аспект: Науково-методичний посібник / за ред. Л. Даниленко. – К.: Логос, 2001. – 185 с.
11. Maurer, R. E. (1996). Designing alternative assessments for interdisciplinary curriculum in middle and secondary schools. Boston: Allyn and Bacon.

Яна ВІГУЛА

МОТИВАЦІЯ СТУДЕНТІВ І-ІІ КУРСІВ ДО ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

(магістрантка факультету фізичного виховання)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Шевченко О. В.

Постановка проблеми. Система фізичного виховання в умовах вузу повинна сприяти формуванню особистої фізичної культури студента, виступаючи його інтегральним якістю, як умова і передумова ефективної навчально-професійної діяльності, як узагальнений показник професійної культури майбутнього фахівця і як мета саморозвитку та самовдосконалення. Ефективність фізичного виховання істотно підвищиться, якщо буде розроблений алгоритм залучення учнів, студентів, населення до регулярних занять фізичною культурою і спортом в справжніх соціально-економічних умовах.

Важливо визначити, що необхідно зробити, щоб сформувати на різних етапах становлення людини потребу займатися фізичними вправами і спортом все життя. Природно, що мотивація залучення індивіда до занять фізичними вправами і спортом грає першорядну роль [3, 56].

Орієнтація студентів на творче освоєння програми з фізичної культури вимагає впорядкованого впливу на їх інтелектуальну, емоційно-вольову та світоглядну середу, так як сучасне уявлення про фізичну культуру особистості зв'язується не тільки з розвитком рухових якостей, здоров'ям, а й широтою і глибиною знань людини, його мотивацією і світоглядом в сфері фізкультурно-спортивної діяльності.

У зв'язку з низьким рівнем здоров'я і зростаючим відсотком захворюваності серед студентської молоді виникає потреба у впровадженні здоров'язберігаючих технологій в освітній процес. Велика частина студентів не відчуває інтересу до занять або не бажає займатися взагалі. Серед них переважає низький рівень грамотності про здоров'я, профілактиці захворювань.

Аналіз останніх досліджень. Фізичне виховання молоді в Україні є предметом вивчення не тільки педагогіки, медицини й гігієни, а також соціальної педагогіки, яка розглядає фізичне виховання як складову частину оздоровлення молоді, що перебуває під опікою соціально - педагогічних інституцій [2, 11]. Інтенсифікація навчального процесу у вищих навчальних закладах освіти, активізація самостійної творчої роботи, збільшення психічних навантажень гостро поставили питання про впровадження в повсякденне життя студентів фізичної культури та спорту. Доведено, що систематичні заняття фізичними вправами підвищують нервову й психічну стійкість до емоційних стресів, підтримують розумову працездатність на оптимальному рівні, сприяють підвищенню успішності студентів. Крім того, фізичне виховання, будучи складовою частиною системи виховання майбутніх фахівців, відіграє важливу роль у збереженні та зміцненні здоров'я студентів, підвищенні фізичної працездатності, збільшенні тривалості життя, формуванні професійно важливих якостей особистості.

Предметом дослідження є виявлення взаємозв'язку двох процесів: розвитку особистості та становлення професіонала в процесі навчання у виші.

Об'єктом дослідження є вплив процесів розвитку особистості на формування професійних якостей фахівця.

Головна **мета** занять з фізичного виховання, що проводяться в навчальних закладах, це формування фізичної культури особистості, підготовка до соціально-професійної діяльності, збереження і зміцнення здоров'я.

Виклад основного матеріалу. Саме регулярні заняття фізичною культурою і спортом повинні забезпечити досягнення необхідного рівня розвитку фізичних якостей, придбання певного рівня тренуваності. Цього можна домогтися, тільки тоді, коли педагог (в першу чергу педагог з фізичної культури) направляє свою діяльність на формування у студентів здоров'язберігаючих компонентів, головний серед яких – мотивація до занять фізичною культурою і спортом. Для цього необхідно враховувати інтереси студентів, виявляти найбільш бажані ними види рухової активності, за допомогою засобів і методів фізичного виховання формувати у студентів інтерес до занять.

Необхідно використовувати індивідуальний і диференційований підхід до фізичних можливостей і підготовленості учнів, застосовувати на заняттях з фізичного виховання змагальну діяльність. В обов'язковому порядку в хід заняття включати естафети, ігрові види спорту. Для цього необхідна наявність навчально-тренувальної бази, спортивного інвентарю та обладнання. Здійснювати організацію спортивних секцій за інтересами студентів з: волейболу, легкої атлетики, фітнесу, атлетизму, баскетболу, настільного тенісу, тощо.

Все це дозволяє підняти рівень фізичного і психологічного здоров'я студентів, підвищити їх мотивацію до занять фізичною культурою. Здоровий спосіб і спортивний стиль життєдіяльності стають надійним захистом, здатної допомогти студентській молоді адаптуватися до умов життя і професійної діяльності і на цій основі забезпечити високу працездатність, творчу активність, а в подальшому трудове довголіття [4, с.23].

Таким чином, система фізичного виховання в умовах вузу проявляє себе в трьох основних напрямках. По-перше, визначає здатність до саморозвитку, відображає спрямованість особистості «на себе», що обумовлено її соціальним і духовним досвідом, забезпечує її прагнення до творчого самовдосконалення. По-друге, фізична культура – основа самодіяльного, ініціативного самовираження майбутнього фахівця, прояв творчості в використанні коштів фізичної культури, спрямованих на предмет і процес його професійної праці. По-третє, вона відображає творчість особистості, спрямовану на відносини, що виникають в процесі фізкультурно-спортивної, суспільної та професійної діяльності, тобто «на інших».

Досягнення мети мотивації фізичного виховання обумовлено рішенням наступних виховних, освітніх, розвиваючих і оздоровчих завдань у вищих навчальних закладах:

1. Розуміння ролі фізичної культури в розвитку особистості і підготовки її до професійної діяльності.
2. Засвоєння науково-практичних основ фізичної культури і здорового способу життя.
3. Формування мотиваційно-ціннісного ставлення студентів до фізичної культури, установки на здоровий спосіб життя, фізичне самовдосконалення і самовиховання, потреби в регулярних заняттях фізичними вправами і спортом.
4. Оволодіння системою практичних умінь і навичок, що забезпечують збереження і зміцнення здоров'я, психічне благополуччя, розвиток і вдосконалення психофізичних здібностей і якостей особистості, самовизначення у фізичній культурі.
5. Забезпечення загальної і професійно-прикладної фізичної підготовленості, визначальною психофізичною готовністю студентів до майбутньої професії.
6. Придбання досвіду творчого використання фізкультурно-спортивної діяльності для досягнення життєвих професійних цілей [1, с.42].

Відомо, що рішення комплексу перерахованих вище завдань відбувається при відповідному плануванні, зокрема при організації занять з фізичного виховання. При цьому особливого значення набуває оздоровча спрямованість цих занять, пов'язана з проблемою здоров'я студентів. Так, дворазові заняття на тиждень по дві години (обов'язкові академічні заняття) без додаткових самостійних занять не створюють фундаменту стійкої адаптації організму до м'язової роботи.

Багато студентів першого курсу мають незадовільну фізичну підготовленість, негативне ставлення до занять фізичної культури, у них немає потреби до занять спортом, прагнення і вміння поліпшити фізичний статус, відсутня фізкультурна грамотність.

Студенти недостатньо знають мету і завдання фізичної освіти, спорту, рухової реабілітації. Тому питання про те, як їх навчити постійно піклуватися про своє здоров'я, зацікавити їх регулярно застосовувати форми і методи фізичного виховання в повсякденному житті, є актуальним. Необхідно, з одного боку, прищепити навички здорового способу життя та потреби до занять фізичною культурою і спортом, з іншого – підвищити рівень розвитку рухових якостей і фізичну підготовленість студентів. Фізичне виховання, як навчальний предмет, має займати не останнє місце на всіх факультетах вузу [6, 21].

В даний час освітній процес вимагає від студентів вищих навчальних закладів значних витрат сил на подолання фізичних і розумових навантажень. В цьому плані важливе місце відводиться самостійним заняттям фізичними вправами, які є складовою частиною здорового способу життя.

Самостійні заняття фізичними вправами заповнюють дефіцит рухової активності студентів, сприяють більш ефективному відновленню організму і підвищенню фізичної і розумової працездатності. Студенти, що займаються самостійними заняттями, повинні спиратися на науково-методичну допомогу кафедри фізичного виховання. Планування таких самостійних занять здійснюється ними при безпосередній участі викладачів з фізичної культури і медико - біологічного напрямку. Залежно від стану здоров'я, рівня фізичної підготовленості студенти можуть планувати досягнення результатів по роках навчання у вузі. Завдання таких занять, особливо для студентів, віднесених до спеціальної медичної групи, полягає у ліквідації залишкових явищ після перенесених захворювань, усунення функціональних порушень і недоліків фізичного розвитку, підвищення рівня здоров'я і фізичних якостей [5, 61].

Планування студентами самостійних занять і підбір фізичних вправ спрямовані на досягнення єдиної мети – збереження їх здоров'я, підтримку рівня фізичної і розумової працездатності.

Безумовно, залучення студентів до самостійних занять поза рамками програми є підвищенням їх освітнього рівня в питаннях оздоровчої фізичної культури. Потреба в русі основа фізіологічних, соціально-економічних і культурних цінностей. Реалізація цих потреб забезпечить нормальний ріст і життєдіяльність організму студента і сприятиме залученню його до систематичних занять фізичною культурою як в рамках навчального процесу, так і поза ним .

Висновки. Фізична культура в широкому сенсі це частина загальнолюдської культури, спрямована на різномічне зміцнення йогожиттєдіяльності за допомогою застосування широкого кола засобів: гігієнічних заходів, природних факторів природи, різних форм фізичних вправ і спорту. У своєму життєвому втіленні вона являє собою вид соціальної діяльності, спрямованої на оздоровлення людини, розвиток його фізичних здібностей. Фізична культура є видом соціальної практики а це означає, що суспільство визнає таку діяльність корисною та необхідною для всіх і створює сприятливі умови для її розвитку.

З метою виховання соціально активної особистості в умовах вузу засобами фізичної культури і спорту та підвищення мотивації доцільно вирішити, на думку вчених, педагогів, такі завдання:

- підвищення пізнавального інтересу студентів до своєї майбутньої професії;
- активізація студентів на навчальних заняттях;
- розвиток організаторських здібностей студентів;
- цілеспрямована організація активного дозвілля студентів.

Для ефективної реалізації на практиці цих завдань бажано використовувати вже наявний досвід кафедри фізичного виховання, тому необхідно зробити все для того, щоб:

1. Здоровий спосіб і спортивний стиль життя стали нормою для студентської молоді.
2. Підвищити освітній рівень студентів і інформованість в області оздоровчих технологій з фізичної культури і спорту.
3. Суттєво поліпшити якість процесу фізичного виховання і освіти в вузах;
4. Забезпечити студентам рівні можливості для занять фізичною культурою і спортом.
5. Здійснити підбір кваліфікованих, професійно підготовлених викладацьких кадрів.
6. Зацікавити студентів у систематичних заняттях фізичною культурою, спортом, формувати у них здоровий спосіб життя, вести боротьбу зі шкідливими звичками.

З метою розвитку та вдосконалення фізичної культури студентам необхідно придбати знання, вміння і навички для формування стійкої мотивації на здоров'я, здоровий спосіб і спортивний стиль життя. Проте, ця проблема потребує реалізації індивідуальних і колективних програм оздоровлення студентів з урахуванням їх психофізичного розвитку і індивідуальних можливостей, а також розробки організаційно педагогічних рекомендацій.

На сучасному етапі успіх вищої школи в галузі фізичної культури залежать від рівня активності і свідомості студентів, їх ставлення до фізичного виховання як до навчальної дисципліни. Але разом з тим існують певні витрати в організації навчального процесу, що роблять негативний вплив на відвідуваність студентами практичних занять, їх активність та ініціативність.

Стає очевидною необхідність пошуку комплексу психолого - педагогічних впливів з метою підвищення мотивації студентів до фізичного виховання.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Аверин В.А. Психологическая структура личности // Психология личности: учебное пособие / В.А. Аверин. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 1999. – 89 с.
2. Герцик М. Українські олімпійські зацікавлення на початку ХХ століття / М. Герцик, О. Вацеба // Фізична культура, спорт та здоров'я нації : зб. наук. пр. – Київ ; Вінниця : [б. в.], 2001. – С. 191–195.
3. Іванова Г.Є. Оптимізація фізкультурно-оздоровчої роботи в технічних вищих навчальних закладах шляхом валеологічної освіти студентів : автореф. дис... канд. наук з фіз. виховання і спорту : спец. 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / Г.Є. Іванова ; Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки – Луцьк, 2000. – 21 с.

4. Козіброцький С.П. Програмно-нормативні основи фізичного виховання студентів (історико-методологічний аналіз) : автореф. дис... канд. наук з фіз. виховання і спорту : спец. 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / Львів. держ. ін-т. фіз. культури / С.П. Козіброцький. – Л., 2002. – 16 с.

5. Косинський Е. Самооцінка стану здоров'я студентів і їх мотивація до занять фізичним вихованням / Е. Косинський // Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. з галузі фіз. виховання, спорту і здоров'я людини. — Львів, 2011. — Вип. 15, т. 2. — С. 106–109.

6. Остапчук Л.М. Шляхи покращення ефективності занять з фізичної культури і спорту серед студентської молоді / Л.М. Остапчук, Р.С. Савченко // Матеріали І-ї Міжнародної науково-практичної конференції “Роль фізичної культури в здоровому способі життя”. – Л. : ЛДМІ, 1995. – С. 54–55.

Микола ДЕМ'ЯНЕНКО

ДИНАМІКА ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНО-ПОЗИТИВНОГО СТАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ДО ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ ЗА ПЕРІОД НАВЧАННЯ

(магістрант факультету фізичного виховання)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, професор Турчак А.Л.

Постановка проблеми. Процес організаційно-структурних та змістовних перетворень у вищій школі привів у рух соціально-гуманізаційні функції, реалізація яких знаходить відображення у розвитку особистості майбутніх вчителів. Істотна роль у цьому розвитку належить фізичному вихованню як цілісному педагогічному процесу. Відповідно, виникла необхідність у створенні умов для формування фізичної культури студента вищого закладу освіти, що виступає складовою частиною його загальної та професійної культури і найважливішою якісною характеристикою особистісного розвитку, способом і мірою реалізації її сутнісних сил і здібностей. Найбільш продуктивним підходом щодо розробки цієї проблеми є дослідження внутрішніх резервів активності особистості студента як суб'єкта навчальної і професійної діяльності. Одним з основних джерел активності особистості є мотивація, що надає процесу фізичного виховання дієву спрямованість і суб'єктивно значиму – цінність. У цьому зв'язку формування фізичної культури майбутнього вчителя - це, насамперед, проблема виховання позитивного ставлення до неї. Аналіз освітньої і виховної практики у вищій педагогічній школі показує, що найбільш уразливою в ній сферою є проблема формування позитивного й активного ставлення студентів до занять фізичною культурою.

Аналіз основних досліджень з проблеми. Питання позитивних відносин у діяльності і поведінці були предметом аналізу В.Г. Асєєва, Л.І. Божович, А.Г. Ковальова, О.М. Леонтєєва, В.С. Мерліна, В.М. Мясичева, С.Л. Рубінштейна, Д.Н. Узнадзе та ін. У їхніх працях наведено характеристику потреб, мотивів і цілей особистості, розкриваються деякі механізми їх формування. Велике значення для розуміння їх дії і взаємодії в педагогічній діяльності мають роботи В.С. Ільїна, В.А. Кан-Каліка, Н.В. Кузьміної, А.В. Мудрика, В.А. Сластьоніна та ін. Разом з тим позитивне ставлення студентів до занять фізичною культурою є найменш вивченим питанням у сучасній психолого-педагогічній науці. Лише побічно вони отримали відображення в роботах В.А. Бауєра, В.К. Бальсевича, М.Я.Віленського, А.П. Внукова, Л.І. Лубишевої і ін.

Питання здоров'я на методологічному, теоретичному й практичному рівні загалом і специфіку формування культури здоров'я зокрема описано в працях науковців-філософів, культурологів і соціологів В.Казначєєва, В.Климової, В.Скуміна, В.Вілюнаса, Ю.Лисицина, О.Сахно та ін.; психологів В. Леві, А.Маслоу та ін.; педагогів-класиків Я.Коменського, Дж.Локка, А.Макаренка, Ж.-Ж.Руссо, Г.Сковороди, В.Сухомлинського та ін.; педагогів В.Горашук, Н.Завидівської, Є.Кудрявцевої, О.Маркової, В.Петленко, В.Оржеховської, М.Зубалія, О.Жабокрицької, Б.Шияна, С.Свириденко, Л.Сущенко, В.Язловецького та ін.; валеологів Г.Апанасенка, І.Брехмана, М.Гончаренка, С.Громбаха, П.Іванова, В.Кардаш, Г.Малахова, І.Навчук, Н.Пасієшвілі та ін.

Виклад матеріалу. Успіхи вищої школи в галузі фізичного виховання студентів багато в чому залежать від того, наскільки активно і свідомо включені вони в академічний процес, від їхнього ставлення до фізичного виховання як навчальної дисципліни. Прояв ними суджень, думок, почуттів, намірів і дій стосовно цієї форми навчальної діяльності впливає на ефективність формування всебічно і гармонічно розвинутої особистості студента, його професійну підготовку. Разом з тим визначені втрати виявляються в недостатній відвідуваності студентами занять, малій активності й ініціативі в освоєнні навчального матеріалу, рівні вирішення освітньо-виховних задач і ін. Тому вирішення досліджуваної проблеми залежить від сукупності психолого-педагогічних умов, необхідних і достатніх для формування у студентів мотиваційно-позитивного ставлення до занять фізичною культурою.

Вихідні матеріали для висвітлення теми нашого дослідження збиралися методом педагогічних спостережень, опитування, бесід. У дослідженні брали участь 790 студентів п'яти факультетів усіх курсів навчання Кіровоградського державного педагогічного університету імені В.Винниченка та Харківської медичної академії. Вибір контингенту обумовлений тим, що студенти протягом усього періоду навчання на різних курсах отримують достатню інформацію про особливості фізичного виховання. Крім того, це дозволило нагромадити відомості про те, з якими орієнтирами на заняття фізичною культурою студенти завершують обов'язковий курс фізичного виховання.

В експерименті вся робота супроводжувалася постійно діючим прямим і зворотним зв'язком. Процес визначення умов та становлення об'єктивних вимог у свідомості студентів знаходив своє вираження в їх активній фізкультурно-спортивній діяльності заданого напрямку, що обумовило перетворення як самого ставлення, так і представлених тут його складових.

Цілі. Істотні і статистично значимі зміни відбулися з метою усвідомлення цінності фізичної культури у майбутніх фахівців. Змінилося значення цілей розвитку окремих фізичних якостей з 38,5% до 48,7%, що свідчить про розуміння студентами як більш важливої задачі – загального фізичного розвитку. Підвищення значимості мети зміцнення свого здоров'я з 12,4% до 19,8% варто розуміти як усвідомлення респондентами головної задачі системи фізичного виховання: зміцнення здоров'я і підготовки до продуктивної праці. Показник мети розвитку морально-вольових якостей з 9,3% до 13,0% можна розглядати як визнання їх високої соціальної цінності. Зміна значимості мети *стати спортсменом* з 12,4% до 13,6% можна інтерпретувати як прагнення підняти рівень спортивних результатів і опанувати прикладними навичками.

Збільшення показника *мети полішити свою статура* з 10,0% до 25% свідчать про свідому диференціацію студентами основних і другорядних цілей у фізкультурно-спортивній діяльності. Збільшення значення мети *задоволення потреб у заняттях фізичними вправами* з 1,0% до 4,3% указує на підвищення фізкультурної активності майбутніх фахівців. Таким чином, зміна цілей у ході експерименту безсумнівно відображає процес перетворення ставлення студентів до цінностей фізичної культури, що був викликаний особливостями нового підходу до такої роботи, що підтверджується достатньою статистичною значимістю цієї зміни.

Мотиви. При збереженні ведучої ролі спонукань до поліпшення загального фізичного розвитку і здоров'я, переважали суспільні мотиви. Інтерес до фізичного виховання як навчальної дисципліни і суспільно значимої діяльності підвищився з 14,7% до 16,0%; спілкування з однокурсниками як форма соціалізації особистості в ході фізичної культури змінилося з 7,9% до 10,0%. Захист спортивної гідності колективу (академічної групи) шляхом особистої участі в змаганнях змінився з 3,4% до 7,0%. Виконання нормативів, як вираження допомоги колективу в змаганні й особистих досягненнях зросло з 2,9% до 4,4%. Прагнення не відстати від однолітків у фізичній підготовці змінилося з 5,9% до 6,9% і досягнення переваги зросло з 2,9% до 4,2%, можна характеризувати як мотиви самоствердження. Статистично незначне збільшення мотиву досягнення високого спортивного результату з 2,4% до 2,5% характеризує його відому константність у студентів цієї категорії. Таким чином, зміна мотивів на користь суспільно-значимих свідчить про дуже діючий вплив експериментальних факторів на глибинні основи особистості майбутнього фахівця.

Інтереси. При підвищенні їхньої значимості, як мотиву спортивної діяльності, помітна зміна своєї структури безсумнівно зростає, загальний рівень інтересу студентів до фізичного виховання і фізичної культури – 47,4% до 86,5%. Особливо слід вказати на різке збільшення інтересу до активних занять фізкультурно-спортивною діяльністю. Ці зміни в достатньому ступені статистично значимі ($t = 0,75$) і відбивають фундаментальний характер зрушень у ставленні студентів до такої діяльності. У той же час потрібно вказати, що трохи підвищилися пасивні інтереси. Перегляд кінофільмів і телепередач зріс з 33,1% до 43,0%, читання книг спортивної літератури змінилося з 25,4% до 32,7%, а інтерес спортивних подій виріс з 13,6% до 18,6%. Тут варто сказати, що при збереженні пізнавальної спрямованості, ці інтереси стали основою розвитку активності видів. До кінця експерименту на факультетах не залишилося студентів, які не цікавляться фізичною культурою, що наочно свідчить про глибокі зміни, що відбулися в їх ставленні до занять фізичною культурою і підтверджується можливістю якісних перетворень властивостей особистості в процесі зі спеціально організованою фізкультурно-спортивною роботою.

Оцінка студентами учбово-спортивної роботи помітно підвищилася. При цьому за основу ми взяли стан задоволеності від учбово-тренувальних занять і спортивно-масових заходів. У ході експерименту вона збільшилася з 79,5% до 92,7% (до числа всіх опитаних повторно). Одночасна кількість студентів, що відзначили незадоволеність цією діяльністю, знизилася з 18,2% до 4,3%. Це свідчить про якісно нову організацію усієї фізкультурно-спортивної роботи, що отримала визнання не тільки в адміністрації і керівництва, але й у студентів, у перетворенні ставлення яких до занять фізичною культурою вона зіграла вирішальне значення.

Потреби. На підставі більш, ніж дворазового збільшення числа тих, які займаються фізичними вправами і спортом, збільшення інтересу та помітного підвищення активності студентів у фізкультурно-масових заходах, а також значного зниження плинності у командах, групах, секціях, можна говорити про розвиток потреби до занять фізичною культурою у переважній більшості студентів. Ця обставина наочно відбиває серйозні зміни у свідомості студентів і характеризує процес перетворення – це потреба в стійкості властивостей особистості.

Ставлення. При загальному підвищенні рівня вербального ставлення студентів до цінностей фізичної культури змінилося з 97,8% до 99,6% і зниженні пасивно негативних форм із 2,2% до 0,4%, спостерігається чітко виражений ріст діючого ставлення. Особливо зросли участі в роботі спортивних секцій – з 14,0% до 53,8%. Це свідчить про те, що новий підхід в організації всієї роботи і комплексний вплив на свідомість студентів досягли мети: перетворення пасивних форм у активне ставлення стало фактом. Оцінка рівня сформованості ставлення в майбутніх фахівців до цінностей фізичної культури на останньому (контрольному) етапі (кінець 4 курсу) дозволила зробити значний аналіз змін, що відбулися під впливом цілеспрямованого використання засобів фізичного виховання з професійною спрямованістю в окремих ставленнях і групах, порівняти ступінь зв'язаності ставлень в загальній структурі ставлень у констатувальному і формувальному експериментах.

Висновок. Добре відомо те, що якщо людина не одержує повного задоволення від фізичної культури, вона не може цілком віддаватися їй, а в справі виховання це особливо важливо. Саме показник емоційного позитивного ставлення до цінності фізичної культури, до її об'єктів і суб'єктів, говорить про те, що

необхідно цілеспрямоване формування ставлення студентів до цінності фізичної культури, коли вони не мислять себе поза контекстом цієї культури. Це пов'язано з вихованням такого ставлення до цінностей фізичної культури, коли всі інші мотиваційно-позитивні орієнтації майбутнього фахівця підлеглі професійним.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Абрамович И.Р. Особенности мотивационной сферы студентов: Методические рекомендации / И.Р.Абрамович. – Минск, 1995. – 103 с.
2. Базидевич Н. Особливості формування мотиваційно-ціннісного ставлення студентів до фізичної культури // Дніпропетровський інститут фізичної культури і спорту: Спортивний вісник Придніпров'я / Науково-практичний журнал. – Дніпропетровськ, 2012. – Випуск 2. – С. йцф43-45.
3. Безверха Г. Мотиви і інтереси студентів факультетів фізичного виховання до занять спортом / Г. Безверха, Г. Гончар// Дніпропетровський інститут фізичної культури і спорту: Спортивний вісник Придніпров'я / Науково-практичний журнал. – Дніпропетровськ, 2012. – Випуск 1. – С. 23-29.
4. Бельський Я. Теоретичні і методичні основи підвищення ефективності праці вчителів фізичного виховання: автореф. дис. ... докт. пед.наук. - 13.00.04 \ Ін-т педагогіки і психології профосвіти АПН України / Я.Бельський. - К., 2000. - 46 с.
5. Іваній І.В. Фізична культура особистості фахівця фізичного виховання та спорту: навчально-методичний посібник / І.В.Іваній. – Суми: Університетська книга, 2015. – 128 с.
6. Корольчук М.С. Основи соціально-психологічного забезпечення професійного довголіття / М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк // Проблема безпеки української нації на порозі ХХІ сторіччя: М-ли Всеукр. науково-практ. конф. – К.: ЮВГУ, 1998. – С. 281-288.

Анастасія КОНОНЕНКО

ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ТАКТИЧНИХ ДІЙ У НАПАДІ ГАНДБОЛІСТОК РІЗНИХ АМПЛУА

(магістрантка факультету фізичного виховання)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, старший викладач Черній В.П.

Актуальність теми. Розвиток фізичної культури і спорту серед студентської молоді – надзвичайно актуальна проблема, що пов'язана не лише зі збереженням і зміцненням здоров'я студентів, а й з удосконаленням їхньої спортивної майстерності з окремих видів спорту. Одним із таких видів спорту є гандбол, який, не зважаючи на недосить якісну організацію спортивної роботи серед студентів, почав не лише відроджуватись, а й активно популяризуватися у вищих закладах освіти України.

Гандбол – це командний ігровий вид спорту, проте індивідуальна майстерність кожного гравця за амплуа дуже часто вирішує результат матчів різного рівня.

Рівень розвитку сучасного гандболу потребує від гандболіста не лише високого рівня фізичної, технічної підготовленості, а й оволодіння ним великим арсеналом тактичних дій, що дозволяє не тільки одному гравцеві, а й усій його команді раціонально використовувати свій ігровий потенціал, доцільно вибирати тактичні побудови в залежності від гри конкретного супротивника і швидко перебудовуватися в ході матчу у зв'язку із зміною тактики його гри. Так, в умовах змагальної діяльності при відносній рівності успіху домагається команда з більш високим рівнем індивідуальної тактичної підготовленості [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях фахівців В. Я. Ігнат'євої, О. Г. Кубраченка, І. С. Турчина, І. В. Петрачевої, В. І. Ізаака представлені наукові розвідки щодо тактичної підготовки гандболістів, проте недостатньо висвітлена проблема стосовно вивчення індивідуальних тактичних дій у нападі за амплуа гравців саме студентських команд. Тому тема є актуальною і потребує нашого дослідження.

Мета роботи: визначити та проаналізувати особливості індивідуальних тактичних дій гравців у нападі різних амплуа.

Відповідно до проблеми та мети статті були поставлені наступні завдання:

- проаналізувати науково-методичні джерела з питань тактичної підготовки гандболістів;
- обґрунтувати особливості застосування індивідуальних тактичних дій у нападі гравців студентських команд.

Для вирішення поставлених завдань використовувалися такі **методи дослідження:** методи теоретичного аналізу й узагальнення даних науково-методичної літератури.

Виклад основного матеріалу. Під тактикою нападу в гандболі слід розуміти організацію і проведення атакуючих дій, спрямованих на оволодіння ініціативою, нав'язування противнику свого плану гри, створення ігрової переваги і головних ситуацій біля воріт супротивника. Кінцевою і головною метою наступальних дій є взяття воріт.

Індивідуальні тактичні дії – це цілеспрямовані дії гандболіста для вирішення конкретних ігрових завдань. Вони базуються на різнобічній технічній підготовленості, тактична спрямованість якої полягає у виборі з безлічі можливих техніко-тактичних дій найбільш раціональних [4].

У гандболі сформувався такий поділ гравців за функціями: крайні, напівсередні, центральні, лінійні і воротарі. В даний час все більш виразно спостерігається диференціація і всередині цих функцій. Так, наприклад, крайні нападники все частіше грають не тільки на своєму ігровому місці, а й здійснюють входи в глибину оборони противника, виконуючи функції лінійного гравця, і з успіхом взаємодіють з нападниками другої лінії атаки.

Функції гравців можуть змінюватись в залежності від їхніх індивідуальних якостей, тактичних розстановок, які використовуються у грі: від конкретних ігрових ситуацій, що виникають під час змагань. У творчій розробці ігрових функцій гандболістів закладений конкретний резерв удосконалення гри.

Центральний гравець найбільш універсальний гравець, якому відводиться конструктивна роль, як в атакуючих, так і в захисних діях команди. Діапазон його переміщень найбільш значний. Центральний гравець приймає активну участь не тільки у створенні вигідних умов партнерам для завершення атаки, але і є руйнівником нападаючих дій команди суперника. Крім того, він у відомому ступені «регулятор» темпу напруги матчу. Виконання різних функцій неможливо без оптимального поєднання індивідуальних і колективних дій.

У позиційному нападі центральний нападаючий являється ніби то диспетчером, який керує основними комбінаційними діями при руйнуванні захисту противника та атаці його воріт. Основна область його дій в центральній зоні атаки на відстані 12–14-ти метрах від воріт суперника.

Півсередній гравець – це гравець другої лінії нападу, активно виконуючий атакуючі та захисні функції. Бажано, щоб він був високого зросту, рухливий, добре технічно оснащений, умів ефективно виконувати швидкісний маневр, як з м'ячем, так і без нього. Півсередній гравець, також як і центральний гравець, часто бере на себе диспетчерські функції в атаці та захисті, виконує активні дії створення і завершення атаки, перешкоджає атакуючим діям суперника. Виконання великого обсягу роботи ставить перед півсереднім гравцем низку високих вимог. Він повинен мати високий рівень розвитку фізичних та психічних якостей, а також техніко-тактичної підготовленості, мати добре розвинений боковий зір та оперативне мислення.

Півсередній гравець повинен вміти завершувати атаку кидками з середніх і дальніх дистанцій у стрибку та в опорному положенні, в умовах жорстокої протидії захисників, та дефіциту часу і простору.

Одним із основних завдань півсереднього нападаючого гравця являється виконання взаємодій з центральними та крайніми нападаючими з наступною передачею м'яча лінійному гравцю.

Лінійний гравець повинен володіти широким арсеналом засобів і способів ведення гри в умовах обмеженої площі зони атаки при жорсткій протидії сторони захисників. Він повинен бути максимально швидким у прийнятті рішень, рухливим та витривалим, володіти широким арсеналом засобів та способів ведення гри.

Висока ефективність гри лінійного гравця у більшості випадків залежить від активних згаданих дій його партнерів по нападу, які намагаються передати йому м'яч в найбільш зручному положенні.

Оволодівши м'ячем в зручній позиції для завершення атаки, лінійний гравець може:

- спробувати відразу кинути м'яч у ворота;
- обіграти захисника, який його опікує, та кинути м'яч у ворота;
- повернути м'яч партнеру, який знаходиться у більш вигідній позиції для завершення атаки.

Лінійний гравець без м'яча активно взаємодіє з партнерами по нападу, використовуючи заслони і наведення, при цьому він прагне зайняти вигідну позицію з метою «зв'язування» двох захисників і створення оперативного простору нападаючим другої лінії атаки.

Крайній гравець – це швидкий, рухливий та найбільш маневруючий гравець в команді. Він повинен бути високо оснащений, уміти ефективно виконувати швидкісний маневр, як з м'ячем, так і без м'яча.

Основний район дій крайнього гравця – ділянка у куті майданчика між боковою лінією та лінією площі воріт.

У нападі крайній нападаючий зобов'язаний першим включатися у швидкий прорив та вміло завершувати його; при позиційній грі підвищувати динамізм, маневреність дій команди за рахунок постійних проходів в глиб оборони суперника, виводити на кидок півсередніх нападаючих та самому точно вражати ворота в умовах обмеженого часу та простору.

При втраті м'яча в зоні нападу крайні нападаючі першими починають захисні дії, виражені в опіці гравця, який володіє м'ячем, або в активному відбиранні м'яча з прийомом силових протиборств.

Крім того, крайні нападаючі повинні володіти умінням грати в лінії, використовувати заслони, кидки з опорного положення; навичками виконання функцій переднього захисника при системах захисту 5x1 (позиційна) та 5+1 (змішана).

В атаці всі польові гравці виконують здебільшого однакові тактичні дії, але в залежності від амплу та ігрової ситуації. Це можуть бути дії як з м'ячем, так і без м'яча. До тактичних дій в атаці належать: вибір місця, переміщення, виконання та передачі м'яча, фінтів, ведення та кидків по воротам.

Функції гравців можуть змінюватись в залежності від їхніх індивідуальних якостей тактичних розстановок, які використовуються у грі, від конкретних ігрових ситуацій, що виникають протягом змагань [3].

У процесі вивчення особливостей індивідуальних техніко-тактичних дій у нападі гравців на етапі спортивного вдосконалення на основі даних навчальної програми для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл Олімпійського резерву, шкіл вищої спортивної майстерності нами була розроблена таблиця застосування цих дій (табл. 1) [1]:

Таблиця 1

Модельні характеристики техніко-тактичної майстерності при грі у нападі (в одній грі)

Ігрове амплу	Ведення м'яча	Передачі м'яча	Фінти	Кидки
Жінки				
Кутовий (правий,	17±3	40±6	27±4	15±3

лівий)				
Лінійний	12±4	14±4	29±5	15±3
Півсередній (правий, лівий)	25±5	65±7	45±7	14±3
Середній	33±6	68±8	34±6	15±4
Чоловіки				
Кутовий (правий, лівий)	16±3	40±5	27±5	12±3
Лінійний	10±4	12±4	25±4	12±3
Півсередній (правий, лівий)	22±5	64±5	41±5	13±3
Середній	34±6	69±7	30±4	8±3

Ці дані визначаються за показниками біомеханічної ефективності, результатами спостережень за ігровою діяльністю гандболістів у змаганнях, враховуючи їхнє ігрове амплуа. До системи оцінки техніко-тактичної майстерності гандболістів у нападі входять наступні модельні показники ігрової діяльності:

- загальна результативність (атака, гол);
- результативність кидків з гри;
- результативність 7-метрових штрафних кидків;
- результативність кидків при атаці з ходу;
- кількість головних передач;
- кількість помилок при передачах та інших діях;
- кількість зроблених 7-метрових штрафних кидків [1].

Висновки. Аналіз науково-методичних джерел дав можливість розглянути функції гравців у нападі різних амплуа та особливості їхньої діяльності. Було визначено основні техніко-тактичні дії: ловля та передача м'яча, ведення, кидки по воротам та фінти.

Таким чином, ефективність та результативність дій польових гравців на етапі спортивного вдосконалення у процесі гри насамперед залежить від рівня оснащення їх техніко-тактичними прийомами. Проте гандболіст повинен не лише досконало володіти цими прийомами, а й вміти ефективно їх використовувати, залежно від свого амплуа на майданчику та ігрової ситуації. Отже, тактична підготовка є однією із найважливіших складових гри в гандбол, а індивідуальна гра кожного гравця визначає успішність гри усієї команди, її кінцевий результат.

Перспективи подальших наукових розвідок пов'язані з науковим обґрунтуванням ефективності індивідуальних тактичних дій у нападі гравців студентських команд за амплуа в змагальних умовах.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гандбол. Навчальна програма для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл Олімпійського резерву, шкіл вищої спортивної майстерності. – Київ : Експрес, 2003. – 150 с.
2. Маджаров А.П. Тактика игры в нападении: [учебное пособие] / А.П. Маджаров, С.В. Шеренда, К.К. Бондаренко. – Гомель : ГГУ им. Ф. Скорины, 2011. – 75с.
3. Фролова Л.С. Теорія і методика гандболу: [навчальний посібник] / Л.С. Фролова. – Черкаси, 2008. – 123 с.
4. Цапенко В.А. Тактика игры в гандбол: [учебное пособие] / В.А. Цапенко, А.Е. Гусак, Э.Ю. Дорошенко. – Запорожье : ЗГУ, 2004. – 106 с.

Анна НЕУМИВАКА

ВПЛИВ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ РУХЛИВИХ ІГОР НА РІВЕНЬ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ ШКОЛЯРІВ 14-15 РОКІВ, ЩО ЗАЙМАЮТЬСЯ У ШКІЛЬНІЙ СЕКЦІЇ ВОЛЕЙБОЛУ

(магістрантка факультету фізичного виховання)

Науковий керівник – кандидат наук з ФВ та спорту Косівська С.В.

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст. наголошується, що важливою сферою соціальної політики громадського суспільства, ефективним засобом організації дозвілля та підвищення якості життя, досягнення оздоровчого і виховного ефекту є фізична культура й спорт. У зв'язку з цим загальноосвітні школи та навчальні заклади різних рівнів акредитації роблять усе можливе, щоб молоде покоління зростало здоровим, усебічно та гармонійно розвиненим. І значна роль у цьому належить фізичній підготовленості учнівської та студентської молоді.

Фізична підготовленість людини – є одним з критеріїв здоров'я, а в практиці фізичного виховання школярів – основний критерій його ефективності. Тому методика організації та проведення секційних занять з фізичного виховання у загальноосвітній школі потребує постійного вдосконалення, розробки та обґрунтування нових шляхів підвищення якості процесу фізичного виховання [5; 7].

Секційні заняття з волейболу повинні сприяти вирішенню основних завдань фізичного виховання школярів таким чином, щоб по закінченні школи вони могли без шкоди для здоров'я і з досить високою працездатністю включитися в продуктивно-суспільну корисну працю [8].

Волейбол – один із найпопулярніших і захоплюючих видів спорту серед учнівської молоді. Волейбол приваблює своєю видовищністю, емоційністю, динамічністю, легкістю, великою кількістю різноманітних техніко-тактичних прийомів, одночасно колективізмом і індивідуалізмом і до того ж є, на думку багатьох фахівців, ефективним засобом всебічного фізичного розвитку. Популярність волейболу та широке його застосування в системі фізичного виховання обумовлюються, насамперед, економічною доступністю гри, простотою правил гри, простотою інвентарю, обладнання, доступністю ігри для будь-якої вікової категорії займаючихся, високою емоційністю, великим видовищним ефектом ігрового змагання, можливістю його використання для всебічного фізичного розвитку та зміцнення здоров'я і в той же час можливістю його використання, як корисного і емоційного виду активного відпочинку при організації дозвілля молоді [6].

Заняття волейболом позитивно впливають на організм людини. Усі дії спортсмена пов'язані з емоційним збудженням та відповідними реакціями організму. Завдяки цьому зміцнюється руховий апарат людини, удосконалюються процеси обміну речовин, кровообігу, дихання. Характерна для волейболу швидка зміна ігрових ситуацій сприяє багатосторонньому розвитку функцій зорового, тактильного, рухового, вестибулярного і слухового аналізаторів. Гра у волейбол – це ефективний засіб фізичного виховання, це динамічна гра, що розвиває в людині такі якості як швидкість, влучність, витривалість, спритність, сила та гнучкість [2].

У сучасному волейболі фізична підготовка спортсменів набуває особливого значення у зв'язку з розширенням діапазону ігрових дій, збільшення напруги гри, що потребує від спортсменів максимальних фізичних зусиль у ситуаціях, які швидко змінюються на волейбольному майданчику. Для того щоб підготувати волейболістів, починати навчати волейболу доцільно з 11-12 років. Якщо ж відсунути початок навчання на більш пізній віковий період, то оволодіти досконало сучасною технікою волейболу за короткий проміжок часу неможливо, тим більше, що з віком дещо погіршуються можливості для оволодіння технікою [4].

Досконале оволодіння волейболістами технікою гри має вирішальне значення в досягненні високих спортивних результатів. Сучасний спортивний волейбол висуває високі вимоги до рівня фізичної підготовки. Фізична підготовка є фундаментом іншим видам підготовки волейболістів. Високий рівень розвитку фізичних якостей – швидкості, сили, витривалості, спритності та гнучкості – головна умова володіння технікою і тактикою волейболу. Рухові дії волейболістів включають в себе: різновиди пересувань і прискорень, стрибки, велику кількість вибухових ударних рухів при тривалому, швидкому і майже безперервному реагуванні на мінливість обставин [8].

Проблема побудови тренувального процесу учнів-волейболістів у межах шкільної секції на сучасному етапі є досить актуальною. Сучасний рівень спортивних досягнень у волейболі потребує спрямованої багаторічної підготовки спортсменів здатних досягти високих командних результатів, а також пошуку нових ефективних форм, методів та засобів проведення та організації навчально-тренувальної роботи у школі. В ході секційних занять, контролюючи поряд з технічною, фізичну підготовленість школярів, ми отримуємо інформацію про рівень розвитку їх фізичних якостей, результат їх фізичної активності. Отримані дані допоможуть перевірити ефективність засобів, методів та організаційних форм, що впроваджуються у навчально-виховний процес та внести корективи у планування його в подальшому [4; 8].

Ряд авторів стверджують, що саме контроль за рівнем фізичної підготовленості дає можливість управляти процесом фізичного виховання [5], та формувати в учнів адекватну самооцінку [7].

Мета дослідження – визначити вплив спеціалізованих рухливих ігор на рівень фізичної підготовленості школярів 14-15 років в ході секційних занять з волейболу.

Методи дослідження. У дослідженні було застосовано наступні методи: теоретичний аналіз наукової та науково-методичної літератури з теми дослідження, педагогічний експеримент, метод тестування та методи математичної статистики.

Виклад основного матеріалу. Сучасний волейбол – надзвичайна цікава й видовишна гра. Це силові подачі, потужні нападаючі удари, удари біля сітки та із задньої лінії. Карколомні дії в захисті й під час блокування та на майданчику, складні техніко-тактичні дії за участю гравців передньої і задньої ліній. Завдяки своїй емоційності, гра у волейбол є засобом не лише фізичного розвитку, а й активного відпочинку [6].

Гра у волейбол вимагає від спортсменів швидко рухатися, високо стрибати, добре володіти арсеналом техніко-тактичних дій. Важливу роль у волейболі має технічна підготовка спортсмена, яка включає комплекс прийомів, за допомогою яких ведеться гра [2]. Техніка гри має такі елементи: вихідні положення, подачі, передачі, нападаючі удари й блокування. Тому дуже важливо перед початком тренувань дослідити рівень як тактичної, так і фізичної підготовленості займаючихся [5; 8].

З метою оцінки рухових якостей, як показників фізичної підготовленості учнів, визначено інформативність вправ державного тестування. Для тестування нами було використано частину Державних тестів, кількісна і якісна оцінка яких характеризувала фізичні якості школярів: силу, швидкість, спритність та гнучкість:

1. біг на коротку дистанцію (60 м) – для оцінки швидкості;
2. підтягування на перекладині – для оцінки сили та силовій витривалості м'язів плечового поясу;
3. стрибок у довжину з місця – для оцінки вибухової сили ніг;
4. човниковий біг 4x9 м – для оцінки спритності.
5. нахил тулуба вперед з положення сидячи – для оцінки гнучкості.

Тестування проводилось згідно загальноприйнятих вимог для проведення державних тестів. Кількісна оцінка кожного з фізичних показників визначалась в одиницях, визначених державними тестами (секунди, сантиметри, рази).

У ході дослідження нами був проведений педагогічний експеримент. У дослідженні брали участь 12 учнів 14-15 років НВК "Кіровоградський колегіум", що займаються у шкільній секції волейболу. Кількість навчально-тренувальних занять на тиждень – 3 тривалістю по 90 хвилин. Дослідження проводилось у декілька етапів з січня по травень 2015 року. Завданням дослідження було покращити рівень загальної фізичної підготовленості школярів-волейболістів 14-15 років за допомогою підібраних специфічних рухливих ігор.

На першому етапі нашого дослідження (січень 2015 р.) за результатами педагогічного тестування були визначені індивідуальні та, за допомогою методів математичної статистики, вихідні середньо-групові показники загальної фізичної підготовленості учнів 14-15 років, що займаються в шкільній секції волейболу (табл.1.).

Таблиця 1

Рівень загальної фізичної підготовленості школярів-волейболістів 14-15 років на початку дослідження

№	Тести	Показники		
		X	О	m
1.	Підтягування на перекладині, разів	10,58	1,04	0,3
2.	Стрибок в довжину з місця, см	220,83	14,78	4,27
3.	Біг 60 м, с	8,58	4,35	1,25
4.	Човниковий біг 4x9 м, с	9,87	0,58	0,16
5.	Нахил тулуба вперед з положення сидячи, см	14,83	1,35	0,38

В результаті дослідження були визначені наступні середні показники: у показниках вибухової сили – стрибок у довжину з місця – $220,83 \pm 14,78$ см, силової витривалості – підтягування на перекладині – $10,58 \pm 1,04$ разів; у показнику швидкості – біг 60 м – $8,58 \pm 4,35$ с.; у показнику спритності – човниковий біг 4x9 м – $9,87 \pm 0,58$ с та у показнику гнучкості – нахил тулуба вперед з положення сидячи – $14,83 \pm 1,35$ см.

Проаналізувавши отримані результати та порівнявши їх з нормативами, що визначені Державними тестами і нормативами оцінки фізичної підготовленості населення України досліджувані показники відповідають середньому і нижче за середній рівням підготовленості учнів 14-15 років.

У зв'язку з цим нами було підібрано специфічні рухливі ігри, що сприяють розвитку фізичних якостей школярів-волейболістів 14-15 років. Підібрані та запропоновані нами специфічні рухливі ігри мали позитивно вплинути на розвиток основних фізичних якостей волейболістів. Запропоновані рухливі ігри сприяли розвитку таких рухових якостей як: швидкість, спритність, гнучкість та сила [1; 3].

На другому етапі дослідження повторно були визначені індивідуальні та середньо-групові показники фізичної підготовленості учнів 14-15 років, які займаються у шкільній секції волейболу (табл. 2):

Таблиця 2

Рівень загальної фізичної підготовленості школярів-волейболістів 14-15 років в кінці дослідження

№	Тести	Показники		
		X	О	m
1.	Підтягування на перекладині, разів	11,25	$\pm 1,23$	0,36
2.	Стрибок в довжину з місця, см	222,91	$\pm 3,32$	0,95
3.	Біг 60 м, с	8,53	$\pm 0,85$	0,24
4.	Човниковий біг 4x9 м, с	9,80	$\pm 0,19$	0,05
5.	Нахил тулуба вперед з положення сидячи, см	15,41	$\pm 1,30$	0,38

Динаміка зміни середньо-групових показників фізичної підготовленості школярів-волейболістів 14-15 років упродовж досліджуваного періоду представлена у таблиці 3.

Таблиця 3

Динаміка зміни показників загальної фізичної підготовленості школярів-волейболістів 14-15 років

№	Тести	(X±y)		ΔX	
		I етап	II етап	абс.	%
1.	Підтягування на перекладині, разів	$10,58 \pm 1,04$	$11,25 \pm 1,23$	0,67	6,33
2.	Стрибок в довжину з місця, см	$220,83 \pm 14,78$	$222,91 \pm 3,32$	2,08	0,94
3.	Біг 60 м, с	$8,58 \pm 4,35$	$8,53 \pm 0,85$	- 0,05	- 0,58
4.	Човниковий біг 4x9 м, с	$9,87 \pm 0,58$	$9,80 \pm 0,19$	- 0,06	- 0,67
5.	Нахил тулуба вперед з положення сидячи, см	$14,83 \pm 1,35$	$15,41 \pm 1,30$	0,58	3,76

Проаналізувавши динаміку змін показників фізичної підготовленості школярів-волейболістів 14-15 років протягом педагогічного експерименту, ми спостерігали загальну тенденцію до їх покращення.

В результаті нашого дослідження показники загальної фізичної підготовленості займаючихся покращились наступним чином: силова витривалість – підтягування на перекладині – на 6,33%; вибухова сила – стрибок у довжину з місця – на 0,94%; швидкість – біг 60 м – на 0,58%; спритність – човниковий біг 4x9 м – на 0,67% та гнучкість – нахил тулуба вперед з положення сидячи – на 3,76%.

Висновок. Таким чином, нами виявлено зростання всіх показників фізичної підготовленості школярів-волейболістів 14-15 років. Отримана інформація свідчить про позитивний вплив підібраних специфічних рухливих ігор на рівень загальної фізичної підготовленості займаючихся. Але слід відмітити, що показники швидкості, спритності та вибухової сили покращились не суттєво. То ж, в подальшому слід на це звернути увагу та доповнити даний перелік рухливих ігор більш ефективними іграми на розвиток вибухової сили, швидкості та спритності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Васильков Г. А. От игры – к спорту: сборник эстафет и игровых заданий / Г. А. Васильков, В. Г. Васильков. – М. : ФиС, 1985. – 80 с.
2. Воропай С. М. Теорія і методика волейболу: навчальний посібник / Сергій Миколайович Воропай. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – 424 с.
3. Демчишин А. А. Спортивные и подвижные игры в физическом воспитании детей и подростков / А. А. Демчишин, В. Н. Мухин, А. С. Мозолова. – К., 1989. – 168 с.
4. Козина Ж.Л. Индивидуализация подготовки спортсменов в игровых видах спорта: монография / Жанна Леонидовна Козина. – Харьков: [б.и.], 2009. – 396 с.
5. Круцевич Т.Ю. Научные подходы к определению нормативов физической подготовленности школьников и студентов / Т.Ю. Круцевич, Д. Даджани, Т.И. Лошицкая // : материалы XII международного научного конгресса [“Современный Олимпийский и Паралимпийский спорт и спорт для всех”]. – Т. 3. – М.: [б.в.], 2008. – С. 129-130.
6. Савченко М. І. Волейбол: навчально-методичний посібник / Микола Іванович Савченко. – Кіровоград, 2008. – 287 с.
7. Сергієнко В.М. Педагогічний контроль розвитку гнучкості студентів / В.М.Сергієнко // : збірник наукових праць [“Фізична культура, спорт та здоров'я нації”]. – Т. 1. – Вип. 12. – Вінниця, 2011. – С. 352-360.
8. Соколькова О. Структура та зміст тренувальної роботи учнів-волейболістів 10-11 класів протягом підготовчого періоду річного циклу підготовки в спортивній секції / О.Соколькова // : збірник наукових праць Волинського національного ун-ту ім. Лесі Українки [Фізичне виховання, спорти культура здоров'я у сучасному суспільстві]. – Луцьк, 2012. - № 4(20). – С.486-491.

Віктор ПЕТРОСЯН

ОПТИМІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ СИЛОВИХ ЗДІБНОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ НАВЧАННЯ ЗАСОБАМИ ГІМНАСТИКИ

(магістрант факультету фізичного виховання)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Шевченко О.В.

Постановка проблеми. Інтегральним показником соціально-економічного і духовного розвитку суспільства є стан здоров'я нації, складовою частиною якої є людина. Для гармонійного розвитку особистості необхідно забезпечити достатній рівень психологічного, культурного, розумового та фізичного виховання.

При оцінці значення фізичної культури у шкільному віці важливо враховувати її необхідність при вирішенні завдань загальної фізкультурної освіти і фізичного розвитку. Необхідно виходити з того, що рухова активність - природна потреба організму, що росте, неодмінна умова фізичного розвитку, зміцнення здоров'я і підвищення опірності організму несприятливим умовам. Шкільний вік – період активного фізичного розвитку. Формуються основні можливості організму, вдосконалюються рухові вміння й навички, закладаються основи здоров'я та гармонійного фізичного розвитку [1, 2].

Недостатня рухова активність (гіподинамія) неминуче призводить до непоправних втрат у фізичному розвитку, ослаблення захисних сил організму і серйозних порушень у стані здоров'я. У навчанні руховим діям в цьому віці можна виділити етапи, сприятливі для швидкого та повноцінного освоєння нових рухових дій. У процесі спрямованого використання цієї особливості створюються найкращі умови для всебічного розвитку рухових якостей. Придбані в шкільному віці рухові вміння та навички, а також фізичні, інтелектуальні, вольові та інші якості стають базою для швидкого та повноцінного оволодіння професійно-трудовами, військовими та іншими спеціальними руховими діями, необхідними для подальшого фізичного вдосконалення у зрілому віці. Не менше значення має вклад шкільної фізичної освіти в розвиток особистості молодих людей, формування їх світогляду і життєвої позиції, морального обличчя, інтелектуальної та естетичної культури. Практика використання фізичної культури в шкільному віці спрямована на фізичне вдосконалення підростаючого покоління. Разом з тим вона повинна забезпечувати здоровий спосіб життя, культурний відпочинок, підтримку високого рівня працездатності в навчальних заняттях та успішного здійснення інших видів діяльності. Весь процес досягнення цих цілей необхідно пов'язувати з усебічним розвитком особистості.

Аналіз публікацій. Одним із основних завдань держави у галузі освіти є турбота про здоров'я нації, виховання фізично загартованого підростаючого покоління. Цим зумовлена необхідність посилення навчально-виховної роботи у загальноосвітніх навчальних закладах України та обґрунтування ефективних методик виховання учнів, здатних наполегливо навчатися у школі та займатися фізичною культурою.

Проведений аналіз літературних джерел дозволив з'ясувати, що система фізичної підготовки школярів передбачає реалізацію трьох основних завдань – оздоровлення, виховання та освіти. Так, М.Д. Зубалій, Л.В. Волков, С.І. Жевага, В.В. Івашковський та ін. визначили основним завданням – зміцнення здоров'я школярів за допомогою фізичних вправ, різних за обсягом, інтенсивністю та спрямованістю у поєднанні педагогічних дій з віковими можливостями й сенситивними періодами розвитку учнів [2, 36].

Виходячи з цього, можна визначити основні завдання, що постають перед сучасним учителем фізичної культури:

- зміцнювати здоров'я і сприяти гармонійному розвитку дитини;

- формувати свідоме ставлення до здоров'я як найвищої соціальної цінності;
- сприяти фізичному розвитку дитини;
- впроваджувати методичні підходи у фізичному вихованні на основі принципу «рух на зустріч природі»;
- здійснювати моніторинг вивчення стану здоров'я учнів, рівня фізичного розвитку та фізкультурно-оздоровчої роботи;
- здійснювати оцінювання з фізичної культури, враховуючи діапазон реальних можливостей дітей;
- використовувати інноваційні здоров'язберігаючі освітні технології та особистісно орієнтований підхід до навчання та виховання з метою підвищення інтересу до уроків фізичної культури.

Для забезпечення рухової активності школярам необхідні додаткові заняття фізичними вправами. Виниклий дефіцит руху може бути ліквідований заняттями у шкільних спортивних гуртках і секціях, а також в ДЮСШ. Спорт класифікується за видами згідно з характером діяльності спортсмена, факторами і засобами досягнення спортивного результату. Переважна більшість основних видів спорту представляють собою високо - активну рухову діяльність, досягнення в якій залежать від фізичних якостей та безпосередньо пов'язаних з ними здібностями спортсмена. Одним із видів спорту що входять до цієї групи є гімнастика.

Гімнастика – це складно координаційний вид спорту, що вимагає від спортсмена високого рівня технічної та фізичної підготовки. Сучасна гімнастика вийшла на новий рівень зростання складності вправ, досконалості композиції. Вправи найсильніших гімнастів набули відтінок особливої віртуозності, завдяки чому вона стала більш видовищною та цікавою для глядачів. Підвищення вимог до майстерності виконання підштовхнуло багатьох науковців звернути увагу на якісну базу та спеціальну підготовку дітей у всіх видах багатоборства. Основні задатки майбутнього спортсмена починають формуватись на етапі початкового навчання, який передбачає відбір до занять гімнастикою і виявлення первинних здібностей, створення мотивації до занять та досягнення високих спортивних результатів в гімнастиці [3, 279].

Одним із головних завдань на початковому етапі етапі навчання гімнастики є розвиток фізичних якостей (сили, швидкості, стрибучості, витривалості та гнучкості).

Як зазначає А.С. Ровний, досконалість рухових навичок залежить великою мірою від здатності людини дозувати зусилля, а в ряді випадків – від максимальних значень сили, швидкості, витривалості. У процесі розвитку фізичних якостей особливе значення має функціональна, біологічна й морфологічна перебудова систем організму [4, 419].

Враховуючи специфіку гімнастики, слід відзначити, що однією з основних здібностей майбутнього спортсмена є сила, а саме можливість подолати зовнішній опір або протидіяти йому за рахунок м'язових зусиль.

Причинами виникнення потреби розвитку сили саме на першому етапі навчання, і зумовили пошук теми дослідження:

- необхідність відповідності вікових діапазонів гімнастів-початківців з основними сенситивними періодами розвитку сили;
- наповненість програми гімнастики спортивної елементами, що вимагають прояву великої чи максимальної сили (поява сучасних елементів на брусах та кільцях, різні кути, стійкі різноманітні повороти та виси вимагають прояву як статичної(ізометричної) так і долаючої (міометричної) сили);
- особливість оцінювання комбінаційних дії гімнастів згідно правил змагань.

Достатній рівень сили повинен забезпечити швидке та вірне засвоєння техніки базових гімнастичних вправ, уникаючи помилок на перших етапах навчання.

Об'єктом дослідження є фізичне виховання дітей групи початкового навчання спортивної гімнастики.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування методики розвитку сили на етапі початкового навчання засобами фізичного виховання.

Мета дослідження полягає у пошуку засобів і методів розвитку сили дітей на початковому етапі навчання спортивною гімнастикою.

В процесі дослідження були поставлені наступні **завдання**:

1. Вивчити можливість формування силових здібностей на заняттях спортивною гімнастикою в загально-педагогічній та спеціальній літературі.
2. Обґрунтувати необхідність розвитку сили на початковому етапі підготовки спортсмена.
3. Визначити рівень розвитку сили юних гімнастів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ході навчально-тренувальних занять, спрямованих на поліпшення сили, необхідно систематично здійснювати контроль за змінами силових здібностей. Без цього важко керувати процесом розвитку сили, оскільки немає можливості оцінювати дійовість складеної програми і в разі необхідності вносити відповідні корективи. Сила вимірюється також для контролю за динамікою фізичної підготовленості спортсмена. Для визначення рівня сили використовують контрольні вправи та різноманітні прилади. Визначена система використання контрольних вправ називається тестуванням [4, 58].

Спираючись на концептуальні положення, нами був організований педагогічний експеримент на базі СДЮШОР «Надія», зміст якого полягав в розробці оптимальної системи занять по формуванню силових здібностей та експериментальній оцінці її ефективності. В дослідженні приймало участь тридцять учнів СДЮШОР «Надія» віком від 6 до 7 років, які за вступними іспитами діти були зараховані до груп початкової підготовки відділення спортивної гімнастики. За результатами тестування (вересень 2016) спортсмени були поділені на дві відносно однакові групи, одна з яких була визначена експериментальною.

Вік та рівень фізичної підготовленості спортсменів в кожній групі приблизно однаковий. Місце, час та тривалість заняття обох груп однакові.

Контрольна група займалась за загальноприйнятою методикою, а експериментальна – за запропонованою.

Критеріями ефективності методики слугували: ступінь приросту результатів в контрольних вправах та ступінь засвоєння основних гімнастичних базових вправ.

Головною метою експериментальних тренувальних занять юних гімнастів було:

- гармонійний розвиток рухових якостей майбутнього спортсмена;
- створення мотивації до занять гімнастикою;
- підготовка дітей до складання перевідних іспитів, що проводяться з метою визначення рівня фізичної та технічної підготовки юних гімнастів (квітень-травень);
- підготовка до виступу на кваліфікаційних змаганнях, для отримання III юнацького розряду (березень, травень).

Для того, щоб вимірювання сили плечового поясу дітям було запропоновано виконати вис на зігнутих руках на перекладині. Руки повністю зігнуті, підборіддя над перекладиною, лікті опущені вниз і притиснуті до тулуба. Після того, як прибрана опора або допомогу, як можна довше повисіти на зігнутих руках. При виконанні цієї вправи необхідно стежити, щоб підборіддя знаходилося над перекладиною, коли очі дитини опускаються нижче поперечини вправа.

Для визначення розвитку сили у тулубі учні виконували піднімання в сід за 30 с. Щоб визначити силу нижніх кінцівок діти виконували стрибок у довжину з місця.

Вивчення працездатності при виконанні вправ силового характеру здійснювалося на згинанні й розгинанні рук в упорі лежачи та підтягуванні у висі на перекладині. В першій вправі виконували згинання й розгинання рук в упорі лежачи 12–16 разів, а в другій – підтягувалися 6–8 разів. Експериментально ми встановили, що для підвищення м'язової працездатності найбільш раціональне м'язове навантаження 50% від максимального результату. В подальшому 50% м'язове навантаження застосовували для визначення оптимальних індивідуально дозованих навантажень силового характеру.

У вправах силового характеру (згинання й розгинання рук в упорі лежачи) спортсмени в стані були виконати 5 серій. При цьому спостерігалось безперервне збільшення ЧСС. Після першої серії вона складала 130 уд/хв (51%) в порівнянні з вихідною. В другій серії ЧСС збільшувалась ще на 7%. Це рівномірне підвищення продовжувалось в кожній наступній серії. Починаючи з п'ятої серії, проходило зниження ЧСС.

При підтягуванні у висі (50% від максимальної) учні виконали в середньому по п'ятій серії. Після першої серії збільшення ЧСС склало 18% у порівнянні з вихідним, після другої серії вона збільшилась ще на 7% у порівнянні з попередньою. В другій стадії зниження працездатності (після третьої й четвертої серій) реєструвалось найбільше значення ЧСС, яке перевищувало вихідний рівень на 70%, в третій стадії (після п'ятої серії) відмічено зниження ЧСС на 7% у порівнянні з попередньою серією.

Аналогічні зміни пройшли із артеріальним тиском. Пульсовий тиск після четвертої серії збільшився на 62%, а після п'ятої знизився на 6%. Аналіз кривої показав, що при виконанні повторних вправ силового характеру до серцево-судинної системи пред'являлося менш значні потреби, ніж до навантажень на витривалість. Цим і пояснюється швидке відновлення артеріального тиску вже до восьмої хвилини й повне відновлення ЧСС – на десятій хвилині.

Аналіз показників м'язової працездатності та реакції серцево-судинної системи дали за основу вважати, що оптимальне навантаження у вправах силового характеру є 3–5 серій з інтервалом відпочинку 60 секунд.

Висновки. В результаті проведеного аналізу стосовно питання оптимізації розвитку сили школярів на початковому етапі навчання гімнастики, було розкрито зміст і сутність виду рухової діяльності, основні анатомо-фізіологічні особливості формування рухових здібностей.

Науково обґрунтовано, що розвиток сили – це невід'ємна частина гімнаста, яка формується за рахунок дотримання основних чутливих періодів розвитку. Дослідженнями підтверджено ефективність запропонованої методики навчання спортивною гімнастикою на початковому етапі багаторічної підготовки спортсмена за рахунок включення дітей в змагальну діяльність. Дана методика може бути запропонована у роботі спортивних секцій відповідного виду фізичного виховання та дитячо-юнацьких спортивних шкіл.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Кузменкова О.Д. Фізична культура в початковій школі / О.Д. Кузменкова, Д.П. Сліпенко. – К.: «Шкільний світ», 2013. – 120 с.
2. Методика фізичного виховання учнів 1-11 класів: навчальний посібник / М.Д. Зубалій, Л.В. Волков, С.І. Жевага, В.В. Івашковський, А.І. Ільченко, В.І. Мудрік, І.В. Мудрік, О.І. Остапенко, Є.В. Столітенко, М.В. Тимчик, А.І. Шинкарук [за редакцією М.Д. Зубалія]. – К., 2011. – 209 с.
3. Платонов В. Н. Периодизация спортивной тренировки. Общая теория и ее практическое применение / В.Н. Платонов. – К.: Олимп. лит., 2013. – 624 с.
4. Ровний А.С. Фізіологія спортивної діяльності / А.С. Ровний, В.М. Ільїн, В.С. Лізогуб, О.О. Ровна. – Х.: ХНАДУ, 2015. – 556 с.
5. Шиян Б.М.. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Частина 1./ Б. М. Шиян. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. – 272 с.
6. Язловецький В.С. Наукові дослідження в теорії та практиці фізичного виховання: навчально-методичний посібник / В.С. Язловецький, В.В. Шерета, А.Л. Турчак. – Кіровоград: РРВ КДПУ імені Володимира Винниченка, 2004. – 163 с.

Микола ПІЩАН

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ШВИДКОСТІ МАЙБУТНІХ ФУТБОЛІСТІВ

(магістрант факультету фізичного виховання)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук Мельник А.О.

Постановка проблеми. Різноманітність змісту ігрової діяльності у футболі вимагає комплексного розвитку основних фізичних якостей і функціонального вдосконалення всіх систем організму того, що займається. А це можливо лише в процесі різносторонньої фізичної підготовки, коли, разом з розвитком основних фізичних якостей, приділяється увага і розвитку спеціальних якостей для футболу.

У процесі змагальної діяльності на організм спортсмена впливають значні за величиною і тривалістю навантаження, які вимагають максимальної мобілізації можливостей організму та висувають високі вимоги до загальної та спеціальної підготовленості футболістів. Тому, поряд із вдосконаленням техніко-тактичної майстерності, важливим завданням тренувального процесу є підвищення рівня підготовленості. [4, 7]. Серед шляхів вирішення цієї проблеми є раціональна індивідуалізація засобів і методів процесу фізичної підготовки спортсменів [3, 8], однією з форм якої, в умовах колективної змагальної діяльності, є диференційований підхід, що дозволяє найповніше використовувати їхні задатки й індивідуальні особливості. Цей підхід до методики фізичної підготовки доречний, як щодо груп видів спорту, так і щодо розвитку фізичних якостей конкретних спортсменів. Тому потреба в корінному покращенні якості підготовки юних футболістів, у тому числі фізичної, та пошуку і впровадженню в практику більш ефективних організаційних форм, засобів і методів тренування є актуальною.

Зростання конкуренції та престижу національних та міжнародних змагань, збільшення матеріальних стимулів, інтеграція науки та практики сприяли суттєвому підвищенню рівня підготовленості футболістів та ефективності змагальної діяльності. На думку А.Г. Васильчука, це проявляється у:

- збільшенні кількості силових єдиноборств і швидкості переміщень футболістів під час гри та підвищенні питомої ваги анаеробного енергозабезпечення в структурі їхньої функціональної підготовленості;

- посиленні ролі колективних дій в атаці та обороні;

- підвищенні темпу гри і зростанні вимог до фізичних кондицій гравців.

Розвиток швидкості футболістів і оволодіння ними різноманітними руховими навичками мають безпосередній вплив на всі сторони підготовки, але понад усе сприяють підвищенню рівню технічної та тактичної підготовленості. Фізично підготовлені майбутні спортсмени, як правило, володіють як стійкішою психікою, так і здібністю до подолання психічних напружень. У них спостерігається більша впевненість в своїх силах, виникає наполегливість у діях. Високі функціональні можливості дозволяють їм легше справлятися зі втомою, зберігати ефективність діяльності функціональних систем і на цій основі добиватися переваги в тактичній діяльності.

Сучасний футбол розвивається в напрямку високої рухливості гравців, швидкому прийнятті рішень та виконанні технічних дій, інтуїтивно-творчих дій футболістів, що покладені в основу імпровізації та подальшої інтенсифікації, яка проявляється в зростанні швидкості гри, що забезпечує необхідний результат. Під швидкістю гри розуміється не тільки швидкість бігу, але й вміння швидко обробляти та вести м'яч, виконувати передачі та удари по воротах, а також швидко приймати ефективні ігрові рішення. Чим швидше виконуються ці дії, тим вищий темп ведення самої гри [7, 9]. Тому фізична підготовленість є дуже важливим компонентом, що зумовлює високі спортивно-технічні досягнення футболіста. Процес фізичної підготовки органічно пов'язаний з технічною, тактичною і психологічною підготовкою. І чим міцніший цей зв'язок, тим вищі ігрові можливості.

На думку М. В. Остановича [7], провідні футболісти мають високу спеціальну швидкість виконують ігрові дії точно, легко, швидко, узгоджуючи дії в часі й просторі. Вони володіють умінням управляти своїми рухами в екстремальних умовах. Їхні дії, при високій швидкості бігу, характеризуються швидкістю виконання найскладніших технічних прийомів та швидкістю переключення з однієї дії на іншу, що дозволяє вводити в оман суперника і як результат обігравати його. Але сучасний рівень розвитку гри вимагає такої інтегральної підготовленості, що недостатньо одних групових чи командних тренувань. Якість підготовки кваліфікованих футболістів багато в чому залежить від раціональної організації загальнокомандних тренувань з урахуванням індивідуальних особливостей кожного гравця [2, 8].

При плануванні фізичної підготовки футболістів, на думку Ю.М. Арестова та М. А. Годика [2], потрібно враховувати як мінімум два чинники: структуру гри, що дає змогу визначити вимоги до фізичної підготовленості та індивідуальну структуру підготовленості кожного гравця. В зв'язку з цим, у роботі з кваліфікованими футболістами 80-90% вправ доцільно планувати з урахуванням вимог гри, а 20-10% - з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей. Високий рівень розвитку сучасного футболу вимагає максимального прояву індивідуальних якостей кожного гравця і доцільного використання цих якостей у грі. Досвід тренерської роботи М. О. Бернштейна [4] зі спортсменами різних видів спорту показує, що високої спортивної майстерності досягають переважно ті спортсмени, тренувальний процес яких побудований з чіткою спрямованістю на розкритті провідних індивідуальних якостей. Однак існують експериментально обґрунтовані дані [5], що в ігрових видах спорту, більш тренувальний вплив має диференційована фізична підготовка, яка поєднує комплексний розвиток фізичних якостей.

Практика підготовки провідних команд з футболу засвідчує ефективність застосування методів моделювання в цьому виді спорту. Завдяки змодельованим на навчально-тренувальних заняттях ситуаціям, наближеним до реальних умов змагальної діяльності, апробуються моделі гри з конкретним суперником.

Вимоги до рівня фізичної підготовленості футболістів постійно зростають. Грунтуючись на динаміці розвитку гри в останні десятиліття, можна вважати, що футбол стане ще більш швидко-силовим. Збільшиться кількість ігрових епізодів, у яких гравець буде приймати м'яч в умовах жорсткого опору суперника. Зменшиться час на ухвалення рішень. Зросте ефективність групових дій в кожному ігровому епізоді. Чи стануть набагато більш важкими дії гравців у початковій фазі атаки, так як підвищиться кількість спроб відібрати м'яч саме цій фазі на половині поля суперника. Швидкісна техніка стане основним фактором рішення ігрових завдань, і особливо завдань завершення атаки в штрафному майданчику суперника. Все це приведе до того, що підвищиться значення фізичної підготовленості гравців, особливо таких фізичних якостей, як швидкість реагування і прийняття рішень, швидкість пересування по полю, вибухова сила, координація рухів, спритність. Закладати і розвивати ці якості і здібності потрібно з дитячого та юнацького віку.

Відомо, що фізична підготовка футболістів є одним з найважливіших факторів, від якого залежить ефективність командних, групових, та індивідуальних техніко-тактичних дій. Яким би технічним і тактично грамотним не був футболіст, він ніколи не доб'ється успіху без хорошої і різнобічної фізичної підготовленості. Чи не досягне успіху і команда, в якій фізична підготовленість навіть одного гравця не буде відповідати сучасним стандартам футболу [10].

У зв'язку з цим, дослідження структури фізичної підготовленості кваліфікованих футболістів (I спортивний розряд – кандидати в майстри спорту) і формування на цій основі шляхів оптимізації тренувального процесу по розвитку фізичних якостей, що визначають рівень спортивних результатів у футболі, є актуальним.

Аналіз науково-методичної літератури, узагальнення практичного досвіду підготовки спортсменів свідчать про значну роль фізичної підготовленості в досягненні вищих спортивних результатів у футболі і, зокрема, футболістами, що доводить необхідність подальшого вивчення її структури, змісту і методології вдосконалення [1].

Розвивати швидкість футболістів краще різноманітними переміщеннями по полю, а саме стартовими ривками в усіх напрямках – вперед, в сторону, назад. Нижче наведені деякі вправи для розвитку швидкості футболістів:

- біг скресним кроком;
- біг із зміною напрямів по зоровому сигналу;
- біг спиною вперед;
- біг приставними кроками;
- біг з поворотами направо і наліво;
- зигзагоподібний біг з оббіганням предметів;
- швидкісний біг на 10, 20, 30, 60, 90 м.

Швидкість ударних рухів футболістів слід розвивати за допомогою вправ з різними обтяженнями і амортизаторами.

Вивчення таких технічних прийомів в ускладненій обстановці в першу чергу передбачає виховання у футболістів умінь виконувати прийоми в різних умовах, що змінюються, наближених до ігрової обстановки. Такий підхід повинен забезпечити формування у гнучких рухових навиків, що займаються, вдосконалення техніки.

Ускладнення виконання технічних прийомів рекомендується будувати в такій послідовності: спочатку на місці, потім у русі, при пасивному опорі суперника, при активному опорі суперника і, нарешті, в рухомих іграх, ігрових вправах і учбових іграх. При цьому виконання технічних прийомів на місці не повинно затягуватися в часі, оскільки такі вправи проводяться в основному з метою створення у початківців первинного уявлення про структуру прийому, що вивчається. Після випробування прийому на місці слід перейти до його виконання в русі. Проте на даному етапі не потрібно прагнути до досягнення високого рівня оволодіння технікою.

Послідовність навчання технічним прийомам в практиці склалася наступна. Спочатку слід ознайомитися з ударами по м'ячу ногами і зупинками м'яча. Після освоєння цих прийомів можна брати участь в іграх 3×3, 4×4, 5×5, 6×6. Надалі, на основі вивчених прийомів, рекомендується приступити до вивчення різноманітності технічних прийомів, тобто після ударів ногами по м'ячу і зупинок м'яча слід приступити до навчання його ведення, виконання хитрощів, потім – до розучування техніки ударів по м'ячу головою, вкидання і, нарешті, відбору м'яча. Природно, така послідовність зовсім не означає, що ті, що займаються, не освоївши того або іншого прийому, не повинні грати у футбол. Пропонована послідовність в навчанні технічним прийомам передбачає освоєння футболістами всього технічного арсеналу поступово на основі вже освоєного матеріалу. Звичайно, навчання окремим технічним прийомам не повинно бути самоціллю. Процес навчання повинен будуватися творчо, а вже освоєні прийоми потрібно пов'язувати з протидією суперника.

Отже, спортивне тренування включає в тій чи іншій мірі всі основні або відносно самостійні сторони: технічну, фізичну, тактичну, психічну і інтегральну. Така структура упорядковує уявлення про складові спортивної майстерності, дозволяє до певної міри систематизувати засоби і методи їх вдосконалення, систему контролю і управління процесом спортивного вдосконалення.

Кількість різних проявів окремих рухових якостей у футболі вельми велика, тому розвиток і ефективне вдосконалення кожного з них вимагає належного наукового обґрунтування. В процесі гри у футбол постійно виникає проблема швидкого реагування на несподівані дії суперників, прояв високих швидкісних і силових якостей при виконанні окремих технічних прийомів гри, швидкості орієнтування, здійснення переміщень, атакуючих і захисних дій в умовах строгого дефіциту часу, складної взаємодії з партнерами по команді.

Різноманітність змісту ігрової діяльності у футболі вимагає комплексного розвитку основних фізичних якостей і функціонального вдосконалення всіх систем організму того, що займається. А це можливо лише в процесі різносторонньої фізичної підготовки, коли, разом з розвитком основних фізичних якостей, приділяється увага і розвитку спеціальних якостей для футболу.

Тренувальні програми будуть ефективними, якщо вони будуть направлені на одночасний розвиток швидкості та техніки тактичної майстерності. Разом з тим ми не повинні забувати про те, що оцінка ступеня спритності будь-якого обґрунтованого рухового завдання не полягає в елементах даного завдання, а визначається виключно по ступеню відповідності їх з навколишнім оточенням, оскільки від її ефективності залежить ступінь успішності рішення реалізуваної командної задачі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алексеев Г.А. Физиологические аспекты футбола / Г.А. Алексеев. – М.: ГЦОЛИФК, 1986. – 34 с.
2. Арестов Ю.М. Подготовка футболистов высших разрядов / Ю.М. Арестов, М.А. Годик. – М., ГЦОЛИФК, 1980 – 127 с.
3. Ашмарин Б.А. Теория и методика физического воспитания / Б.А. Ашмарин. – М.: Просвещение, 1990. – 311 с.
4. Бернштейн Н.А. О ловкости и ее развитии // Легкая атлетика / Н.А. Бернштейн. – 1990. – № 3-5.
5. Васильчук А.Г. Педагогичний контроль за швидкістю та спритністю висококваліфікованих футболістів. Практикум з футболу / А.Г. Васильчук, Ю.В. Тий, М.В. Останович. – Київ, 2001. – С. 24-26.
6. Вихров К. Физическая подготовка юных футболистов / К. Вихров. – Киев: Федерация футбола Украины, 2000. – С. 20-34.
7. Годик М.А. Спортивная метрология: учебник для ин-тов физ. культуры / М.А. Годик. – М.: Физкультура и спорт, 1988. – 192 с.
8. Годик М.А. Физическая подготовка футболистов / М.А. Годик. – М.: Терра-Спорт, Олимпия Пресс, 2006. – 272 с.
9. Запорожанов В.А. Контроль в спортивной тренировке / В.А. Запорожанов. – К.: Здоровья, 1988. – 249 с.
10. Зеленцов А.М. Научно-методическое обеспечение современного учебно-тренировочного процесса на примере "Динамо" (Киев). Практикум по футболу / А.М. Зеленцов, А.М. Козлов, В.И. Лазаренко. – Киев, 2000. – С. 44.

Віталій СУРЖИК

АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНО-ПРИКЛАДНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

(магістрант факультету фізичного виховання)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук Стасенко О.А.

Проблема професійної готовності майбутніх фахівців – одна з центральних у теорії, науці і практиці педагогіки, в одній з провідних її галузей – теорії і методиці фізичного виховання. Так само, вона акумулює чисельність проблем психологічної науки, пов'язаних з властивостями особистості, її психічними станами, можливостями, які обумовлюють успішність професійної підготовки. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що теоретичні положення щодо формування готовності студентів до різних аспектів педагогічної діяльності висвітлені в працях багатьох вчених [5, 6, 7].

Державна політика щодо вищої освіти визначає соціальний запит на майбутнього фахівця і ступінь його фізичної готовності. В нинішній час перед студентською молоддю суспільством поставлене глобальне соціально-економічне завдання у зв'язку з інтеграцією вітчизняного культурного потенціалу у світове співтовариство. Крім глибоких знань з обраної спеціальності у молодого фахівця має бути високий рівень фізичної кондиції, працездатності і фізичної культури [4].

Розв'язанню цих питань сприяє фізичне виховання студентів, метою якого є підготовка гармонійно розвинених висококваліфікованих фахівців. Окрім того, фізичне виховання сприяє вирішенню завдань специфічних для вищої освіти, а саме:

1. Знання і виконання основ здорового способу життя.
2. Знання основ організації та методики найбільш ефективних видів і форм раціональної рухової діяльності.
3. Знання основ професійно-прикладної фізичної підготовки і вміння застосовувати їх на практиці.
4. Систематичне фізичне тренування з оздоровчою або спортивною спрямованістю.
5. Виконання нормативів професійно-прикладної психофізичної підготовленості.

У вищих навчальних закладах фізичне виховання складає академічну частину всього навчально-виховного процесу і покликане на підтримку високої працездатності студентів протягом всього періоду навчання та забезпечення всебічного, гармонійного розвитку їхнього організму. Фізичне виховання у вузі здійснюється в наступних формах, а саме: практичні заняття, фізичні вправи в режимі дня, самостійні заняття фізичною культурою, спортом і туризмом в позанавчальний час, масові оздоровчі та фізкультурно-спортивні заходи у вільний час протягом всього навчального року і канікул. В процесі відповідних форм занять у студентів повинні також формуватися і прикладні знання, рухові навички, фізичні, психічні та спеціальні якості, що забезпечують фізичну й психологічну готовність до майбутньої професійної діяльності [12, 13].

Підготовка вчителів на якісно новому рівні є одним з важливих державних пріоритетів. Модернізація системи освіти в країні ставить перед вищою школою завдання корінного покращення професійної

підготовки і виховання майбутніх фахівців. Важливого значення в цьому аспекті надається формуванню фахівця з належним рівнем підготовки [2].

У «Декларації про загальні заходи державної молодіжної політики в Україні», Законах України: «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді України», «Про фізичну культуру і спорт», ставиться завдання щодо створення умов, за яких будуть викликані до життя творчі сили молоді особистості, відкриється простір до її саморегуляції. А в розділі IV «Освіта, професійне навчання, молодь і спорт» проекту Конституції Європи наголошується важливість соціальної та освітньої функції спорту.

Пошук сучасних оптимальних шляхів підготовки висококваліфікованих фахівців з достатнім рівнем конкурентоспроможності на ринку праці є основною проблемою сучасної системи вищої освіти (А.С. Куц, 1995; Б.М. Шиян, 2002; Т.Ю. Круцевич, 2003).

Саме тому однією зі сторін підготовки фахівця до безпосереднього виконання своїх обов'язків на високому рівні є професійно-прикладна фізична підготовка (ППФП), у процесі якої успішно формуються уміння застосовувати потенціал фізичної культури в майбутній професійній діяльності (Р.Т. Раєвський, 1985; С.А. Полієвський, 1989; Ж.К. Холодов, В.С. Кузнецов, 2002; О.Е. Коломійцева, 2006).

У наказі Міністерства освіти України № 757 від 14.11.2003 «Про затвердження програм з фізичного виховання для вищих навчальних закладів України I–II, III–IV рівнів акредитації» зазначено: «Міністерствам та відомствам, яким підпорядковані вищі навчальні заклади, на основі програм з фізичного виховання розробити навчальні програми з професійної фізичної підготовки відповідно до профілю підготовки фахівців і затвердити їх в установленому порядку». Проте виконання вищими навчальними закладами державних вимог щодо організації фізичного виховання через відсутність необхідного фінансування та державного контролю залишається на досить низькому рівні або взагалі ігнорується. Це, зокрема, підтверджується відсутністю програм з професійно-прикладної фізичної підготовки фахівців педагогічної галузі та розроблених нормативних показників з критеріями оцінки та діагностики якості знань, умінь і навичок прикладних до конкретної діяльності.

Студенти як майбутні висококваліфіковані фахівці, які активно впливають на майбутнє держави, повинні мати не тільки високий рівень професійності, але й бути фізично витривалими, працездатними і здоровими [8].

Великий об'єм денного й тижневого навантаження студентів призводить до зменшення обсягу рухової активності, систематичного накопичення втоми, і відповідно, спостерігається тенденція до погіршення стану їхнього здоров'я. Тому важливе місце у формуванні особистості сучасного фахівця та розвитку його потенційних можливостей до рівня професійно важливих здібностей посідають фізична культура і спорт, а саме професійно-прикладна фізична підготовка, яка повинна ефективно сприяти оволодінню й досягненню високого рівня готовності до високопродуктивної трудової діяльності [11].

Слід зазначити, що професійно-прикладна фізична підготовка створює основну базу для успішної трудової діяльності, проявляючись у ній через стан здоров'я, рівень фізичного розвитку, анаеробної і аеробної потужності функціональних систем організму, сили та м'язової витривалості. Призначенням професійно-прикладної фізичної підготовки є спрямований розвиток та підтримка на оптимальному рівні тих властивостей та якостей особистості, до яких ставить підвищені вимоги конкретна професійна діяльність, а також вироблення функціональної стійкості організму до умов цієї діяльності і формування прикладних рухових умінь та навичок.

Професійно-прикладна фізична підготовка втілює один з найважливіших принципів педагогічної системи – принцип органічного зв'язку фізичного виховання з практикою трудової діяльності. Науково-теоретичне обґрунтування професійно-прикладної фізичної підготовки, в тому числі і визначення завдань, насамперед, пов'язане з вивченням факторів професійної діяльності та її умов. До таких факторів слід віднести:

- особливості інформаційного забезпечення діяльності;
- характер основних робочих рухів;
- особливості зовнішніх умов діяльності.

Найбільш аргументовано завдання професійно-прикладної фізичної підготовки сформульовані Ж.К. Холодовим і В.С. Кузнецовим [14]. Їх можна викласти у такому порядку:

1. Подання спеціальних знань для успішного засвоєння практичного розділу професійно-прикладних умінь і навичок.

2. Спрямований розвиток фізичних здібностей, специфічних для обраної професійної діяльності.

3. Виховання професійно важливих для даної діяльності психофізіологічних якостей (швидкість сприйняття, швидкість переробки інформації тощо).

4. Підвищення функціональної стійкості до несприятливого впливу факторів специфічних умов трудової діяльності.

Теорія і практика свідчить, що до структури підготовленості майбутніх вчителів входять педагогічні, психічні якості та фізичні здібності.

Вчитель-предметник повинен мати педагогічну спостережливість, вимогливість, педагогічний такт, вміння організувати процес навчання та виховання, координувати увагу та зберігати її стійкість впродовж значного проміжку часу [9].

Стосовно професійно-прикладної фізичної підготовки майбутніх вчителів, існує думка, що для представників цієї професії достатньо загальної фізичної підготовки. Однак, в теперішніх дослідженнях праць фізіологів відмічено, що можливі запаморочення, прояви остеохондрозу шийного відділу хребта,

котрі виникають внаслідок детренованості вестибулярного апарату від довгого нерухомого нахилу голови вперед [1, 3].

Робота педагога відноситься до категорії фізичної праці малої інтенсивності (за виключенням вчителів фізичної культури та праці), але вона є важкою в зв'язку з витратами психофізіологічної енергії, що визначає потребу в розвитку м'язів спини та психофізіологічних можливостей фахівця [10].

До провідних фізичних якостей і функцій організму, необхідних для освоєння професії вчителя-предметника, слід відносити: загальну витривалість, стійкість і перемикання уваги, просторове мислення, координацію рухів рук, точність рухів.

В більшості випадків, праця педагога пов'язана зі статичними зусиллями без значного переміщення у просторі, що знижує функціонування системи кровообігу і дихання та уповільнює відновні процеси в організмі. Тому майбутнім педагогам необхідно мати високий рівень психофізіологічної підготовленості, статичної та силової витривалості, координації рухів і загальної працездатності. Крім того, трудова діяльність вчителя пов'язана із нервово-емоційним напруженням, постійним зосередженням уваги.

Також слід підкреслити, що майбутнім педагогам необхідно мати високий рівень психофізіологічної підготовленості, статичної та силової витривалості і координації рухів, загальної працездатності, а також постійно використовувати вправи для шиї та комірцевої зони для притоку збагаченої киснем крові до мозку. Саме тому, професійно-прикладна фізична підготовка, як важлива складова процесу фізичного виховання спрямована розвиток та підтримку оптимального рівня тих властивостей і якостей людини, до яких ставить підвищені вимоги професійна діяльність вчителя, а також функціональної стійкості організму до умов цієї діяльності та формування прикладних рухових умінь та навичок.

Отже, вирішення питань стосовно організації професійно-прикладної фізичної майбутніх учителів має відбуватися у напрямку наукового її обґрунтування. Тим самим повинно забезпечуватись набуття фонду рухових умінь і навичок, котрі необхідні у їхній професійній діяльності та пошуку нових підходів щодо вдосконалення професійно-прикладної фізичної підготовки.

Аналіз особливостей педагогічної професії свідчить, що вчитель повинен мати добру працездатність та відносно сильну нервову систему. За допомогою спеціальних засобів професійно-прикладної фізичної підготовки цілком можливим є вирішити ці завдань, а також удосконалити ті якості і функції організму, які потрібні для успішної трудової діяльності.

Проведений теоретичний аналіз та узагальнення досвіду практики свідчать, що подальше удосконалення системи професійно-прикладної фізичної підготовки студентської молоді потребує розробки науково-обґрунтованих технологій для педагогічних спеціальностей з чіткою диференційованою оцінкою професійних здібностей і компонентів, що формують структуру особистості майбутнього фахівця.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ананьев Н.И. Влияние двигательной активности на успеваемость студентов / Н.И. Ананьев, В.Н. Сергеев // Гигиена и санитария. – 1981. – № 1. – С. 79–80.
2. Болюбаш Я.Я. Окремі аспекти підготовки національних педагогічних кадрів // Мат. 2-ї Всеукраїнської наук. практ. конф. "Концепція підготовки спеціалістів фізичної культури в Україні". – Київ-Луцьк: Вежа, 1996. – С. 16–20.
3. Виленский М.Я. Профессиональная направленность физического воспитания студентов педагогических специальностей / М.Я. Виленский, Р.С. Сафин. – М.: Высшая школа, 1989. – 159 с.
4. Волков В.Л. Основы професійно-прикладної фізичної підготовки студентської молоді / Волков В.Л. – К.: Знання України, 2004. – 82 с.
5. Гавриш І.В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності: автореф. дис. ... канд. наук. по физ. восп. и спорту: 13.00.04 / Ирина Володимирівна Гавриш. – Луганськ, 2006. – 44 с.
6. Данилова Д.Ю. Формирование поликультурной компетентности студентов / Д.Ю. Данилова. – М.: Учитель, 2007. – №3. – С. 12–15.
7. Зеер Э.Ф. Модернизация профессионального образования: Компетентностный подход / Э.Ф. Зеер, А.М. Павлова, Э.Э. Сыманюк. – М.: МПСИ, 2005. – 216 с.
8. Коломийцева О.Е. Оптимизация профессионально-прикладной физической подготовки студентов средних гуманитарных заведений: дис. ... канд. наук. по физ. восп. и спорту: 24.00.02 / Коломийцева Ольга Едуардовна. – Х., 2006. – 202 с.
9. Кобзев М.М. Развитие специальных качеств у студентов педагогических высших учебных заведений средствами физической культуры с учетом будущей специальности / М.М. Кобзев, І.Л. Осіпова, Т.Є. Криводуд // Мат. 2-ї Всеукраїнської наук. практ. конф. "Концепція підготовки спеціалістів фізичної культури в Україні". – Київ-Луцьк: Вежа, 1996. – С. 63–68.
10. Кожевникова Л. Вплив занять з фізичного виховання на зв'язок між фізичною підготовленістю і професійно-прикладною педагогічною спрямованістю студентів педагогічного факультету / Л. Кожевникова // Мат. міжнародної наук. практ. конф. "Фізична культура, спорт та здоров'я нації – нова епоха, нова генерація". – Миколаїв, МДПУ, 2002. – С. 100–105.
11. Мудрий І.Б. Аспекти професійно-прикладної фізичної підготовки студентів музичних закладів освіти // Молода спортивна наука України: Електронний збірник наукових праць з галузі фізичної культури та спорту. – Львів, 2007. – Вип. №11, Т.1. – С. 124–128.
12. Основы теории и методики физической культуры / Под ред. А.А. Гужаловского. – М.: Физкультура и спорт, 1986. – 352 с.
13. Физическая культура студента / Под ред. В.И. Ильинича. – М.: Гардарики, 2003. – 448 с.
14. Холодов Ж.К. Теория и методика физического воспитания и спорта / Ж.К. Холодов, В.С. Кузнецов. – М.: Изд. центр «Академия», 2000. – 480 с.

Вікторія ФЕСЮК

РОЗВИТОК ПЛАСТИЧНОСТІ РУХІВ ЗАСОБАМИ ХОРЕОГРАФІЇ НА ЗАНЯТТЯХ ГІМНАСТИКОЮ

(студентка IV курсу факультету фізичного виховання)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Шевченко О.В.

Постановка проблеми. Сучасний рівень знань і попит спортивної практики розглядає підготовку спортсменів як цілісний багаторічний процес, спрямований на досягнення високої спортивної майстерності.

Саме хореографічна підготовка є складовою частиною навчально-тренувального процесу в заняттях гімнастикою художньою [1, с. 5].

Поняття хореографія охоплює все, що пов'язано з мистецтвом танцю (choreia – пляшу, grapha – пишу) класичного, народного, історично-побутового, сучасного. Під хореографічною підготовкою в гімнастиці розуміється система вправ і методів впливу, спрямованих на виховання рухової культури гімнасток, на розширення їх арсеналу виразних засобів. Хореографічна підготовка в гімнастиці тісно пов'язана з технічною підготовкою і є складовою частиною підготовки спортсменок. При заняттях хореографією розвивається гнучкість, координація рухів, закріплюється опорно-руховий апарат, підвищується щільність тренування, що позитивно впливає на серцево-судинну і дихальну системи організму, розвиток спеціальної витривалості [3, с. 32]. Виразне забарвлення рухів рук, голови, усього тіла, осмисленість і закінченість пози дозволяє гімнастці отримати високу оцінку за виконавчу майстерність і артистизм.

Формування пластичності рухів засобами хореографії має ряд специфічних особливостей, пов'язаних як з різноманітними цілями і задачами, так і з технікою виконання хореографічних елементів у балеті і гімнастиці [4, с. 6-7].

Останнім часом в гімнастиці художній дуже зросли вимоги до виконавської майстерності спортсменок. Як і в будь-якому іншому техніко-естетичному виді спорту, у гімнастиці повинна бути гармонія між складністю, композицією та виконанням. Вони завжди створювали неабиякий рельєфний і психологічний тонкий малюнок композиції, яким оволоділи майстерно і талановито. Досконале оволодіння засобами хореографії спрямоване на підвищення рівня технічної підготовки, формування готовності грамотно і впевнено, творчо захоплено і музикально виконувати гімнастичні композиції.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Хореографію в спорті почали використовувати досить давно, як один із методів підготовки спортсменів високого класу у видах, де досягнення результатів пов'язано з високою культурою рухів.

Так, в 1661 році король Людовик XIV заснував Академію королівського танцю, у якій мали навчатись майбутні танцюристи. Її директор – Ш. Бошамп розробив кроки і позиції ніг та рук, які стали основою техніки класичного балету. З цього часу балетний танець набуває художності і стає справжньою виставою. Класичний балет у сучасному його розумінні сформувався в кінці XIX століття.

Проведення уроків класичного танцю вимагає знань спеціальної хореографічної термінології. Ще у XVII столітті Рауль Фейе створив спеціальну термінологію для запису елементів класичного танцю, який досі користуються спеціалісти усього світу. Ця міжнародна мова танцю дозволяє коротко і точно описати вправи, уроки, балетні вистави, а крім того, значно прискорює процес навчання [4, с. 14].

Критерії оцінювання у сучасній гімнастиці змінюється постійно. Проте останні чемпіонати світу, Європи, Ігри Олімпіад показали, що технічна досконалість гарантує успіх, якщо вправи відповідають «хореографічній шкалі». Особливо яскравими були виступи видатних гімнасток: двократної чемпіонки світу Ірини Дерюгіної, олімпійських чемпіонок Олександри Тимошенко та Скатерини Серебрянської, бронзових призерів Олімпійських ігор Оксани Скалдіної, Олени Витриченко, Ганни Безсонової та Ганни Різатдінової.

Мета нашого дослідження полягає у визначенні впливу засобів хореографії на розвиток пластичності рухів гімнасток. Для вирішення поставленої мети були визначені наступні **завдання**:

- проаналізувати науково-педагогічну літературу з обраної теми дослідження;
- обґрунтувати методику формування пластичності рухів гімнасток засобами хореографії.

Об'єкт дослідження – навчально-тренувальний процес з гімнастики художньої на початковому етапі навчання.

Більшість рухових навичок, сформованих у дошкільному віці дитини, у подальші, шкільні роки трохи перебудовуються та змінюються під впливом більш високого рівня розвитку рухових якостей, а також зміни пропорцій тіла. Тому, на думку А.С. Шевчук, цілеспрямоване навчання дітей дошкільного віку фізичних вправ спрямовується на формування пластичних та варіативних навичок у різноманітних рухах, які у перспективі удосконалюються під впливом зростання потенційних можливостей організму дитини [5, с. 100].

Як зазначає Л. Кечеджиева, хореографічна підготовка починається з засвоєння школи класичного танцю. Це дозволяє вивчити основу культури рухів тіла, а саме чистоту, пластичність, закінченість і виразність рухів. Класичний екзерсис необхідно застосовувати у заняття вже на перших етапах підготовки. Комплекс вправ повинен передбачати загальнорозвиваючі вправи і основні елементи балетного екзерсиса, які виконуються з полегшених вихідних положень, для того щоб уникнути негативного впливу на кістково-м'язовий апарат юних гімнасток [2, с. 84].

Виклад основного матеріалу. Перед проведенням наукового дослідження ми визначили, що хореографія поділяється на два види: «постановочна» та «навчальна» (формуюча). Постановочна хореографія – це танцювальна композиція, яка складається з логічно побудованих елементів і фігур, заснована на певній «лексичі» зворотного хореографічного жанру або танцювального напрямку. Учбова хореографія – це комплекс танцювально-гімнастичних вправ, які формують тіло гімнаста, складає основу, базу, для досконалої техніки виконання танцювальних елементів та ритмічних кроків.

Але, крім вище зазначених видів хореографії, виділяють ще і спортивну хореографію. Спортивна хореографія – це програми і комплекси хореографічних вправ, які спрямовані на покращення спортивних результатів у художніх видах спорту, таких як: фігурне катання, художня і спортивна гімнастика, синхронне плавання, акробатика, спортивно-балетні танці та ін..

Нами визначено, що під час початкової підготовки основними завданнями є:

- навчання правильній постановці рук, ніг і напрацювання вірної постави;
- вивчення основ класичного танцю біля опори і у партері;
- досягнення чистоти і завершеності поз і положень тіла;
- розвиток музичальності та почуття ритму;
- формування фізичних якостей засобами хореографії.

У витокі набуття цих навиків тренеру необхідно вимагати від тих, хто тренується, точності в узгодженості рухів. Науковою групою було визначено, що корисно проводити під час уроку індивідуальне, усне і з показом опитування спортсменів, щоб вони активно брали участь під час процесу навчання і знали, на що слід звернути увагу в тій чи іншій вправі.

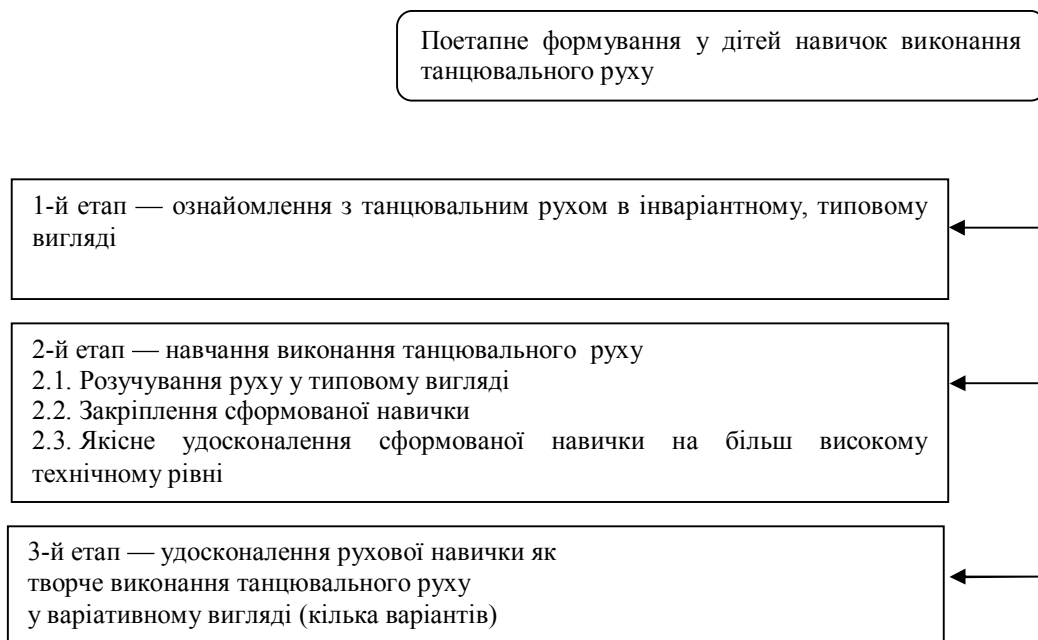
Експериментальну методику формування пластичності рухів у гімнасток на початковому етапі навчання ми поділили на три етапи: домінантний, комплексний та інтегрований. Домінантний етап передбачав запровадження занять, в яких домінує, переважає один із видів хореографічного мистецтва і яке зазвичай вміщує вправи класичного екзерсису або образно-ігрові. Під час таких занять дівчата начебто занурювалися в атмосферу українського народного та бального танців. На цьому етапі навчання спортсменки знайомляться з новим матеріалом, розучують його, закріплюють, повторюють і творчо удосконалюють.

Під час комплексного етапу спортсменки залучалися до комплексу змістових ліній програми (видів хореографічного мистецтва). Залежно від віку дівчат, які займаються, використовувався комплекс засобів: елементи класичної системи танцю, українські народні танці, танці народів світу, бальні та ін.

В інтегрованому етапі дівчатка переживали добро, радість, красу, доброзичливі стосунки через інтеграцію почуття, життєво значущої ситуації, поведінки в цілісному художньому образі, відповідної музики і пластики. Цей етап тренувального процесу будувався на: комплексі хореографічних засобів з кількох змістових ліній і водночас на основі сукупності ігрових образів; хореографії однієї змістової лінії (або комплексу змістових ліній) і актуальній, пізнавальній привабливій для дітей темі; вигаданих сюжетах дитячого життя. Така інтеграція є гуманною, психологічно і педагогічно виправданою стосовно гімнасток початкового етапу підготовки, тобто до їх вікових особливостей (див. схему 1).

Схема 1.

Поетапність формування хореографічних навичок у дітей

Структура проведення занять на початковому етапі підготовки складається з трьох частин: підготовча, основна, заключна. Підготовча частина спрямовувалася на психологічну, мотиваційну і рухову підготовку дітей до здійснення завдань основної частини. В основній частині дівчата ознайомлювалися з новим матеріалом, розучували репертуар, закріплювали раніше набуті навички. В заключній частині пропонувалися релаксаційні вправи, узагальнювалися результати діяльності дітей, прогнозувалося завдання наступного тренування.

Оптимальною є структура хореографічного заняття та інших форм організації хореографічної діяльності дітей, через яку дії юних спортсменок розвиваються за законами мистецтва і гри. Вона складається з п'яти частин: експозиції, зв'язки, розвитку дії, кульмінації і розв'язки.

Під час експозиції тренер звертається до реальних життєвих обставин, в яких перебувають дівчата, помічає усі зміни в них, вітає іменинників. Гімнастки виконують помірну ходу, кілька циклічних рухів, шикуються й вітаються танцювальними засобами.

Друга частина заняття – зв'язка – найкоротша за тривалістю. Це основна ситуація заняття, навколо якої буде розвиватися дія. Таким чином, у дівчат активізується інтерес до заняття, вони знають до чого прагнути.

Основною частиною заняття – є розвиток дії. Розвиваються сюжетні дії, вирішуються основні завдання заняття – на розвиток танцювальності у музично-рухових вправах, на формування танцювальних навичок під час розучування нової забави чи гри, на закріплення хореографічного досвіду через повторення танцю.

Четверта частина заняття – кульмінація – доволі коротка за тривалістю. Її хореографічним змістом може бути танцювальна гра з творчими імпровізаціями гімнасток. Розв'язка – остання частина заняття, яка передбачає логічне розв'язання усіх завдань заняття та змістової лінії спілкування тренера і спортсменок. В цей період виконувалися вправи на розслаблення, тренер наголошував на успіх спортсменок, іноді, присутній самоаналіз окремих дітей, прогноуються окремі завдання наступного тренування, виконується уклін-подяка.

На нашу думку заняття за такою структурою завжди матиме зрозумілу спортсменкам-початківцям логіку, мотивацію, динаміку розвитку, точку найвищого самовираження початківців і обумовлене завершення.

В процесі виконання вправ «школи» у спортсменок напрацьовувалась вірна постава, стійкість, стрибучість, чітка координація рухів. Ми помітили, що уміння зберігати вертикаль необхідне для техніки правильного засвоєння поворотів, стрибків, рівноваг, акробатичних елементів. Доречним було об'єднання танцювальних рухів з нескладними елементами акробатики, різними стрибками, партерними елементами, рівновагами та рухами сучасного танцю.

Крім того, що уроки хореографії проводились під рахунок, іноді вони демонструвались і під музичний супровід, тому, що музика – невід'ємна складова частина тренувального процесу гімнасток. Ми помітили, що вона володіє великою силою емоціонального впливу, виступає потужним засобом естетичного виховання, розвиває здатність виконувати рухи в певному ритмі, з різноманітними динамічними відтінками, з різною швидкістю (темпом). Однак, музика на уроках хореографії є не тільки фоном, який створює емоційний настрій заняття, але засобом формування уміння виконувати рухи у погодженні з ритмом, динамікою, характером твору.

Висновок. Таким чином, засоби хореографії на заняттях гімнастикою ефективно впливають на формування спортивної майстерності гімнасток. Розвиток ритмічності й пластичності, емоційної виразності танцювальних рухів, відчуття характеру музики дозволяють спортсменкам відтворити композиційну ідею гімнастичних рухів. Вправи хореографії формують у спортсменок мистецьку активність і естетичне ставлення до мистецтва танцю, основи виконавської танцювальної творчості та елементарну хореографічну культуру. Хореографічна підготовка це система вправ і методів їх впливу, спрямованих на виховання культури і виразності рухів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Белокопытова Ж.А. Хореографическая подготовка гимнасток на начальном этапе обучения / Ж.А. Белокопытова, А.А. Тимошенко. – К.: Науковий світ, 2000. – 64 с.
2. Кечеджиева Л. Обучение детей художественной гимнастике/ Л. Кечеджиева, М. Ванкова, М. Чипрянова. – М.: «ФиС», 1985. – 93 с.
3. Лисицкая Т.С. Хореография в гимнастике / Т.С. Лисицкая. – М.: «ФиС», 1984. – 176 с.
4. Сосина В.Ю. Хореография в гимнастике / В.Ю. Сосина. – К.: Олимпийская литература, 2009. – 135 с.
5. Шевчук А.С. Дитяча хореографія / А.С. Шевчук. – К.: Шкільний світ, 2011. – 128 с.

МАТЕРІАЛИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СТУДЕНТІВ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Олена АНДРУЩЕНКО

ТЕОРЕТИКО-ЧИСЛОВІ ФУНКЦІЇ У КОНКУРСНИХ ЗАДАЧАХ

(студентка III курсу фізико-математичного факультету)

Науковий керівник – кандидат фізико-математичних наук, доцент Ізюмченко Л. В.

У теорії чисел розглядаються різноманітні функції $f(n)$, значення яких при натуральному n якимось чином пов'язані з арифметичною природою числа n . Ще стародавні греки досліджували такі натуральні числа, сума додатних дільників яких (відмінних від самого числа) дорівнювала самому числу, їх називали досконалими. Найменшими досконалими числами є числа 6 та 28. Поряд з досконалими числами греки розглядали так звані дружні числа, тобто такі числа a і b , що сума додатних дільників числа a дорівнює b , а сума додатних дільників b дорівнює a , тобто $\sigma(a) = b$ і $\sigma(b) = a$. Ейлер склав таблицю 60 дружніх чисел, прикладами дружніх чисел є числа 284 і 220.

У 200 році до н.е. грек Ератосфен створив алгоритм для пошуку простих чисел, який відомий зараз під назвою «Решето Ератосфена». Платон у V книзі «Законів» рекомендує для заново створеної держави призначити число безземельних і власників таким чином, щоб ці числа мали якомога більше дільників, наприклад, число 5040, кількість дільників якого дорівнює 60. Справді, кількість дільників числа $5040 = 2^4 \cdot 3^2 \cdot 5 \cdot 7$ дорівнює: $\tau(5040) = (4+1)(2+1)(1+1)(1+1) = 5 \cdot 3 \cdot 2 \cdot 2 = 60$. Функція $\varphi(n)$ була введена Ейлером 1760 року. Її інколи називають «тотієнт». Формулу для обчислення функції Ейлера

$\varphi(n) = n \cdot \left(1 - \frac{1}{p_1}\right) \cdot \left(1 - \frac{1}{p_2}\right) \cdot \dots \cdot \left(1 - \frac{1}{p_k}\right)$ називають іноді формулою Гаусса. Функція Мьобіуса названа на

честь німецького математика Мьобіуса, який вперше розглянув її у 1831 р. Ця функція застосовується у теорії чисел і комбінаториці. Також до теоретико-числових функцій, які мають широке застосування у конкурсних задачах, відносять цілу та дробову частини числа. Поняття цілої та дробової частини числа є актуальним в розрізі конкурсних задач шкільного курсу математики. Використання теоретико-числових функцій при розв'язуванні задач зустрічаються у джерелах [1, 2, 3, 4] та ін.

Наведемо приклади використання теоретико-числових функцій при розв'язуванні конкурсних задач шкільного курсу математики.

Приклад 1. Визначити скількома нулями закінчується число $200!$

Розв'язання.

Для визначення кількості нулів у записі $200!$ обчислюємо кількість двійок і п'ятірок у розкладі $200!$ на прості множники:

$$2^{\alpha} : \alpha = \left[\frac{200}{2} \right] + \left[\frac{200}{2^2} \right] + \left[\frac{200}{2^3} \right] + \left[\frac{200}{2^4} \right] + \left[\frac{200}{2^5} \right] + \left[\frac{200}{2^6} \right] + \left[\frac{200}{2^7} \right] + \dots =$$

$$= 100 + 50 + 25 + 12 + 6 + 3 + 1 + 0 = 197;$$

$$5^{\beta} : \beta = \left[\frac{200}{5} \right] + \left[\frac{200}{5^2} \right] + \left[\frac{200}{5^3} \right] + \left[\frac{200}{5^4} \right] + \dots = 40 + 8 + 1 + 0 = 49.$$

Тоді у розкладі на прості множники $200!$ міститься рівно 197 множників «два» і 49 множників «п'ять» та інших чисел, які взаємно прості з обома числами, а тому є взаємно простими з числом 10: $200! = 2^{197} \cdot 5^{49} \cdot n$, $(n, 10) = 1$.

Очевидно, що можна утворити максимум 49 «десяток». А тому число $200!$ закінчується сорока дев'ятьма нулями.

Відповідь: число $200!$ закінчується сорока дев'ятьма нулями.

Приклад 2. Розв'язати рівняння $x^2 - 6[x] + 8 = 0$.

Розв'язання.

Використовуючи означення цілої частини, перейдемо від $6[x] = x^2 + 8$ до системи:

$$\begin{cases} [x] = k, k \in \mathbb{Z} \\ k \leq x < k+1, \\ 6k = x^2 + 8. \end{cases} \rightarrow \begin{cases} x^2 = 6k - 8, k \in \mathbb{Z} \\ k^2 \leq x^2 < (k+1)^2. \end{cases} \rightarrow \begin{cases} x^2 = 6k - 8, k \in \mathbb{Z} \\ k^2 \leq 6k - 8 < (k+1)^2. \end{cases}$$

Розв'яжемо нерівність: $k^2 \leq 6k - 8 < (k+1)^2$.

$$\begin{cases} k^2 \leq 6k - 8, \\ 6k - 8 < (k+1)^2. \end{cases} \rightarrow \begin{cases} k^2 - 6k + 8 \leq 0, \\ k^2 - 4k + 9 > 0. \end{cases} \rightarrow \begin{cases} k \in [2; 4], \\ k \in \mathbb{R}. \end{cases}$$

Так як $k \in \mathbb{Z}$, то $k = 2; 3; 4$, $k \leq x < k+1$.

- 1) $k = 2$, $x^2 = 12 - 8$; $x^2 = 4$; $x = 2$;
- 2) $k = 3$, $x^2 = 18 - 8$; $x^2 = 10$; $x = \sqrt{10}$;
- 3) $k = 4$, $x^2 = 24 - 8$; $x^2 = 16$; $x = 4$.

Відповідь: $2; \sqrt{10}; 4$.

Приклад 3. Розв'язати рівняння $10[x] + 29\{x\} = 1029$.

Розв'язання.

Нехай $[x] = k$. Виражаємо з рівняння $10[x] + 29\{x\} = 1029$ дробову частину:

$$29\{x\} = 1029 - 10[x], \quad \{x\} = \frac{1029 - 10[x]}{29}. \quad \text{З означення дробової частини } 0 \leq \{x\} < 1, \text{ маємо:}$$

$$0 \leq \frac{1029 - 10[x]}{29} < 1. \quad \text{Знаходимо з нерівності } [x]: \quad 0 \leq 1029 - 10[x] < 29, \quad -1029 \leq -10[x] < -1000, \quad \text{звідки}$$

$$\text{отримаємо } 100 < [x] \leq 102 \frac{9}{10}. \quad \text{Отже, } [x] = \{101; 102\}.$$

Так як $x = [x] + \{x\}$, то $x = k + \frac{1029 - 10k}{29}$, $k = 101; 102$. Якщо $k = 101$, то

$$x = 101 + \frac{1029 - 10 \cdot 101}{29} = 101 \frac{19}{29}, \quad \text{якщо } k = 102, \text{ то } x = 102 + \frac{1029 - 10 \cdot 102}{29} = 102 \frac{9}{29}.$$

Відповідь: $101 \frac{19}{29}; 102 \frac{9}{29}$.

Приклад 4. Знайти всі натуральні числа, які діляться на 15 і мають 77 різних натуральних дільників.

Розв'язання.

$15 = 3 \cdot 5$, тому шукане число A ділиться на прості числа 3 і 5. Тоді, за умовою задачі, маємо значення функції $\tau(A)$: $(n+1) \cdot (m+1) \cdot (k+1) \cdot \dots \cdot (r+1) = 7 \cdot 11 = 77$.

У цій рівності ліворуч перші два множники більші, ніж 1, а праворуч – добуток двох простих чисел. Отже, шукане число не має простих дільників, відмінних від 3 чи 5. Таким чином:

$$n_1 + 1 = 7, \quad m_1 + 1 = 11, \quad \text{звідси } n_1 = 6, \quad m_1 = 10.$$

$$n_2 + 1 = 11, \quad m_2 + 1 = 7, \quad \text{звідси } n_2 = 10, \quad m_2 = 6.$$

Відповідь: $3^6 \cdot 5^{10}$ або $3^{10} \cdot 5^6$.

Приклад 5. Записати значення функції Ейлера для чисел 2496.

Розв'язання.

Канонічний розклад чисел: $2496 = 2^6 \cdot 3 \cdot 13$; $348 = 2^2 \cdot 3 \cdot 29$; $543 = 3 \cdot 181$. Тоді:

$$\varphi(2496) = \varphi(2^6 \cdot 3 \cdot 13) = \varphi(2^6) \cdot \varphi(3) \cdot \varphi(13) = 2^6 \cdot \left(1 - \frac{1}{2}\right) \cdot (3-1) \cdot (13-1) = 2^6 \cdot \frac{1}{2} \cdot 2 \cdot 12 = 768.$$

Відповідь: $\varphi(2496) = 768$.

Приклад 6. Знайти остачу від ділення a на b , якщо $a = 193^{2017}$, $b = 38$.

Розв'язання.

За теоремою про ділення з остачею $a = b \cdot q + r$, $0 \leq r < b$, звідки $a \equiv r \pmod{b}$, $193^{2017} \equiv r \pmod{38}$.
Перевіряємо, чи можна застосувати теорему Ейлера, для цього знаходимо НСД чисел $(193; 38)$. Канонічний розклад чисел: 193 – просте число; $38 = 2 \cdot 19$. Так як $\text{НСД}(193; 38) = 1$, теорему Ейлера можна застосувати: $193^{\varphi(38)} \equiv 1 \pmod{38}$; $\varphi(38) = \varphi(2 \cdot 19) = \varphi(2) \cdot \varphi(19) = (2-1) \cdot (19-1) = 18$. А тому $193^{18} \equiv 1 \pmod{38}$.

Оскільки $2017 = 18 \cdot 112 + 1$, то $193^{2017} \equiv (193^{18})^{112} \cdot 193$. Так як $193 \equiv 38 \cdot 5 + 3 \equiv 3 \pmod{38}$, то $193^{2017} \equiv 1^{112} \cdot 193^1 \equiv 3 \equiv r \pmod{38}$, тобто остача від ділення $r = 3$.

Відповідь: $r = 3$.

Приклад 7. Знайти дві останні цифри числа 57^{1999} .

Розв'язання.

Знаходимо дві останні цифри як остачу від ділення числа $a = 57^{1999}$ на 100.

Канонічний розклад чисел: $57 = 3 \cdot 19$, $100 = 2^2 \cdot 5^2$.

Так як $(57; 100) = 1$, за теоремою Ейлера маємо $57^{\varphi(100)} \equiv 1 \pmod{100}$.

$\varphi(100) = \varphi(2^2 \cdot 5^2) = \varphi(2^2) \cdot \varphi(5^2) = 2^2 \cdot \left(1 - \frac{1}{2}\right) \cdot 5^2 \cdot \left(1 - \frac{1}{5}\right) = 2^2 \cdot \frac{1}{2} \cdot 5^2 \cdot \frac{4}{5} = 40$, а тому $57^{40} \equiv 1 \pmod{100}$. Оскільки

$1999 = 40 \cdot 49 + 39$, то $57^{1999} \equiv (57^{40})^{49} \cdot 57^{39}$, а тому $57^{1999} \equiv 1^{49} \cdot 57^{39} \equiv r \pmod{100}$.

$57^1 \equiv 57 \pmod{100}$, звідки $57^2 \equiv 3249 - 3200 \equiv 49 \pmod{100}$,

$57^3 \equiv 49 \cdot 57 \equiv 2793 - 2700 \equiv 93 \pmod{100}$, $57^4 \equiv 49^2 \equiv 2401 - 2400 \equiv 1 \pmod{100}$.

Оскільки $39 = 4 \cdot 9 + 3$, то $57^{39} \equiv (57^4)^9 \cdot 57^3 \equiv 1^9 \cdot 93 \equiv 93 \pmod{100}$, отримаємо:

$57^{1999} \equiv 93 \equiv r \pmod{100}$.

Відповідь: дві останні цифри числа 57^{1999} є 93.

Приклад 8. Визначити довжину періоду і кількість цифр у передперіоді у розкладі в десятковий дріб даного дробу $\frac{1}{6372}$.

Розв'язання.

Чисельник дробу 1 на множники не розкладається, тому дріб нескоротний. Подамо розклад знаменника на прості множники у вигляді $2^\alpha \cdot 5^\beta \cdot b_1 \cdot b_2$; де $(10, b_1 b_2) = 1$; $(b_1, b_2) = 1$: $6372 = 2^2 \cdot 3^3 \cdot 59$. Тоді маємо $\alpha = 2, \beta = 0, b_1 = 27, b_2 = 59$. $\gamma = \max\{\alpha; \beta\} = \max\{2; 0\} = 2$ – число цифр передперіоду.

Обчислимо порядки числа 10 за модулями b_1, b_2 : $\delta_1 = P_{b_1}(10)$; $\delta_2 = P_{b_2}(10)$.

Обчислюємо значення функції Ейлера для $\text{mod } b_1 = 27$: $\varphi(27) = 3^3 \cdot \left(1 - \frac{1}{3}\right) = 18$.

$18 = 2 \cdot 3^2$. Випишемо усі дільники числа, обчислюємо $\tau(18) = (1+1)(2+1) = 6$, $D(18) = \{1, 2, 3, 6, 9, 18\}$.

$10^6 \equiv 1 \pmod{b_1} \rightarrow \delta_1 = P_{b_1}(10)$.

$10^1 \equiv 10 \pmod{27}$; $10^2 \equiv 100 - 81 \equiv 19 \pmod{27}$; $10^3 \equiv 19 \cdot 10 \equiv 190 - 189 \equiv 1 \pmod{27}$, а тому

$\delta_1 = 3 = P_{27}(10)$;

$\text{mod } b_2 = 59$: 59 – число просте, а тому $\varphi(59) = 58$.

Випишемо усі дільники числа $58 = 2 \cdot 29$: $\tau(58) = (1+1)(1+1) = 4$; $D(58) = \{1, 2, 29, 58\}$.

$10^1 \equiv 10 \pmod{59}$; $10^2 \equiv 100 - 118 \equiv -18 \pmod{59}$; наступний потрібний степінь – 29-ий:

$10^4 \equiv (-18)^2 \equiv 324 - 295 \equiv 29 \pmod{59}$; $10^8 \equiv 29^2 \equiv 841 - 826 \equiv 15 \pmod{59}$;

$10^{16} \equiv 15^2 \equiv 225 - 177 \equiv 48 \pmod{59}$; $10^{24} = 10^8 \cdot 10^{16} \equiv 15 \cdot 48 \equiv 15 \cdot (-11) \equiv 12 \pmod{59}$;

$10^{29} \equiv 10^{24} \cdot 10^4 \cdot 10^1 \equiv 12 \cdot 29 \cdot 10 \equiv 120 \cdot 29 \equiv 2 \cdot 29 \equiv 58 \equiv -1 \pmod{59}$; $10^{58} \equiv (-1)^2 \equiv 1 \pmod{59}$.

А тому маємо, що порядок числа 10 за модулем 59: $\delta_2 = 58 = P_{59}(10)$.

Знаходимо НСК отриманих порядків $\delta_1 = 3, \delta_2 = 58$, $P_{b_1 b_2}(10) = [3, 58] = 174$ – маємо кількість цифр у періоді у розкладі в десятковий дріб даного в умові дробу.

Відповідь: передперіод – 2; кількість цифр у періоді – 174.

Наведемо приклад завдання для 8 класу з III етапу Всеукраїнської олімпіади юних математиків 2009 року з авторським розв'язанням.

Приклад 9. Усі числа від 1 до 2009 піднесли до квадрату, після цього одержані числа у довільному порядку написали у вигляді одного числа. Чи може одержане число бути квадратом цілого числа? [4]

Розв'язання.

Розглянемо остачі при діленні на 3. Кожен з квадратів чисел від 1 до 2009 займає певну позицію у великому числі, кожне з них можна подати у вигляді $k^2 \cdot 10^n$, а все утворене число є сумою таких доданків. Якщо число $k^2 \equiv 1 \pmod{3}$, то й $k^2 \cdot 10^n \equiv 1 \pmod{3}$. Як відомо, квадрати при діленні на 3 дають остачу 0, якщо число кратне 3, інакше матимемо остачу 1. Таким чином утворене число при діленні на 3 дає таку ж остачу, як і сума чисел. Маємо, з 2009 чисел є 669 таких, що діляться на 3 та 1340 чисел, які не кратні 3. Таким чином загальна остача дорівнює $1340 \equiv 2 \pmod{3}$, що для квадратів неможливо. Одержана суперечність завершує доведення [4].

Відповідь: не може.

Вибір теми не випадковий. Адже теоретико-числові функції у шкільному курсі математики вивчаються дуже поверхово і тільки у класах профільного рівня навчання, проте на конкурсах, олімпіадах, математичних турнірах зустрічаються, наприклад, рівняння з цілою і дробовою частинами, теоретико-числові текстові задачі та ін. Розв'язування таких завдань сприяє розвитку розумових здібностей, збагаченню математичної культури кожного, хто цікавиться математикою.

У результаті дослідження було з'ясовано, що теоретико-числові функції використовуються у процесі розв'язування різних типів задач; стало зрозуміло, чому з давніх-давен і по сьогодні розділ математики «Теорія чисел» привертає увагу багатьох людей, які всю свою професійну діяльність присвятили вивченню основ математики. Адже в житті зустрічаються безліч таких задач, що приводять до теоретико-числових та потребують розв'язання, а тому можна вважати, що це розділ математики, який знаходиться в стадії свого розвитку і має великі перспективи.

Результати роботи можуть бути корисні для проведення факультативних занять, гуртків, підготовки учнів до олімпіад, вступу до вищих навчальних закладів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ізюмченко Л.В. Практикум з теорії чисел. – Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – 76 с.
2. Вороний О.М. Вибрані задачі шкільної математики: Збірник задач. – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка. – 44 с.
3. Грибанов В.У., Титов П.И. Сборник упражнений по теории чисел. – Москва: Просвещение, 1964. – 144 с.
4. <http://matholymp.org.ua/contests/types/olympiads/all-Ukrainian/>

Альбіна БОЖЕНКО

ОЦІНКА ВПЛИВУ МІНІМАЛЬНИХ ТА МАКСИМАЛЬНИХ ТЕМПЕРАТУР НА ПРОДУКТИВНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР

(магістрантка фізико-математичного факультету)

*Науковий керівник – кандидат фізико-математичних наук,
старший викладач Акбаш К.С.*

Актуальність теми дослідження. Рослина може повністю проявити свої генетичні можливості формування високоякісного врожаю тільки в умовах оптимальної забезпеченості всіма факторами життя, якими є світло, тепло, волога, повітря і поживні речовини.

В Україні в різні пори року характерні різні атмосферні явища, в тому числі й екстремальні, пов'язані з розвитком синоптичних процесів. Тому дана тема є досить актуальною, оскільки в роботі перевіряється чи існує вплив кліматичних факторів (температури та опадів), аномального атмосферного явища, а саме засухи на врожайність такої сільськогосподарської культури як картопля.

Мета дослідження. Визначити вплив кліматичних факторів (температури та опадів) на формування врожаю картоплі.

Методика дослідження. У роботі використані дані інструментальних спостережень за опадами та температурою повітря у поверхні землі на мережі наземних метеорологічних станцій України. При вирішенні поставлених завдань застосовувалися такі методи, як двофакторний дисперсійний аналіз, нелінійна регресійна модель, множинна нелінійна регресійна модель.

Результати дослідження. Погода — це стан нижнього шару атмосфери в даний час і в даному місці. Поняття «погода» містить шість показників її стану (або метеоелементів): температуру і вологість повітря, хмарність, опади, атмосферний тиск і вітер [2, с. 38].

З усіх несприятливих явищ погоди засухи наносять найбільший збиток сільськогосподарському виробництву. Найчастіше засухи і суховії виникають в умовах посушливого і сухого клімату. В нашій країні засухи і суховії завдають значного збитку сільськогосподарському виробництву тому, що близько 70 % усіх посівних площ зернових культур розташовано в зонах недостатнього і нестійкого зволоження [1, с. 31-33].

Гідротермічний коефіцієнт (ГТК) був уведений Г.Т. Селяниновим в 30-ті роки ХХ століття та став найпопулярнішим показником посух в вітчизняній агрометеорології, який й досі має широке застосування, незважаючи на появу нових індексів. ГТК для окремих станцій (точок) обчислюється за формулою:

$$ГТК = \frac{\sum R}{0,1 \sum t}$$

де $\sum R$ – сума місячних опадів в мм;

$\sum t$ – сума температур повітря в градусах Цельсія за період з середньодобовими температурами вище за +10 °С (в межах того ж місяця) [4, с. 21-23].

Дослідження впливу кліматичних факторів на врожайність картоплі

Постановка задачі. За допомогою різних методів з'ясувати чи впливають на врожайність картоплі температура та опади і визначити ступінь їх впливу. Описати моделі залежності кліматичних факторів на врожайність сільськогосподарської культури, а саме картоплі.

1. Двофакторний дисперсійний аналіз

Гіпотези дослідження можна сформулювати так:

H_{0A} : врожайність картоплі не залежить від температури

H_{1AB} : врожайність картоплі залежить від температури

H_{0B} : врожайність картоплі не залежить від опадів

H_{1B} : врожайність картоплі залежить від опадів

H_{0AB} : врожайність картоплі однаково не залежить ні від температури, ні від опадів

H_{1AB} : врожайність картоплі однаково залежить ні від температури, ні від опадів

У табл. 1 подано результати застосування дисперсійного аналізу.

Табл. 1

Источник вариации	SS	df	MS	F	P-Значение	F критическое
Выборка	25205	1	25205	8,11287	0,005651242	3,966759784
Столбцы	28728,2	1	28728,2	9,246901	0,003235746	3,966759784
Взаимодействие	22848,8	1	22848,8	7,354467	0,008268591	3,966759784
Внутри	236116,2	76	3106,792			
Итого	312898,2	79				

За результатами дисперсійного аналізу усі коефіцієнти F виявилися більшими за критичні значення, отже нульові гіпотези слід відхилити та визнати достовірним вплив на врожайність картоплі як температури, так і опадів окремо один від одного. А також визначено наявність сумісного впливу цих факторів.

2. Нелінійна регресія

а) для температури

Результати спостережень над ознаками X і Y наведено у табл. 2.

Табл. 2

Рік	X сума (t)	Y Врожайність
1971	2658,6	111
1972	2900,2	111
1973	2615,9	111
1974	2613,65	111
1975	3048,9	111
1976	2435,4	120
1977	2557,15	120
1978	2408,1	120
1979	2832,45	120
1980	2471	120
1981	2816,9	115
1982	2661	123
1983	2813,85	123
1984	2617,45	123
1985	2723,25	132
1986	2729,9	141
1987	2566,9	126
1988	2729,1	91
1989	2730,85	131
1990	2534,5	117
1991	2696,5	95
1992	2782,95	119
1993	2596,55	137
1994	2439,2	105
1995	2599,7	96
1996	2772,85	119
1997	2950,4	106
1998	2736,15	102
1999	2510,65	82
2000	2625,7	122
2001	2845,15	108
2002	3124,75	104
2003	2884,5	116
2004	2673,35	133
2005	2848,15	128
2006	2843	133
2007	3007,65	131
2008	2753,325	139
2009	2973,95	139
2010	3272,2	132
2011	2941,65	168
2012	3071,35	161
2013	2962,8	160
2014	2982,15	176

Потрібно:

1. визначити точкові незміщені статистичні оцінки для параметрів нелінійної регресії
 $y_i = \beta_0 + \beta_1 x_i + \beta_2 x_i^2$

2. обчислити коефіцієнт кореляційного відношення η

Використовуючи формулу $\beta^* = (X'X)^{-1} X'Y$ отримаємо:

$$\beta_0^* = -63.154, \beta_1^* = 0.098, \beta_2^* = -0.0000112$$

Отримали рівняння $y_i = -63.154 + 0.098x_i - 0.0000112x_i^2$

Для визначення η застосуємо формулу: $\eta = \sqrt{1 - \frac{\sum \varepsilon_i^*}{\sum (y_i - \bar{y})^2}}$, отримаємо $\eta = 0.37$

Отже, коефіцієнт кореляційного відношення η показав, що зв'язок між температурою та врожайністю картоплі існує.

б) для опадів

Результати спостережень над ознаками X і Y наведено у табл. 3.

Табл. 3.

Рік	X		Y		
	сума (опадів)	Врожайність	1991	338,9	95
			1992	259,7	119
			1993	376,1	137
1971	392,5	111	1994	415,2	105
1972	289,9	111	1995	282,8	96
1973	240,6	111	1996	325,1	119
1974	453,2	111	1997	255,8	106
1975	150,4	111	1998	219,2	102
1976	357,4	120	1999	216,9	82
1977	318,6	120	2000	307,6	122
1978	441,1	120	2001	260,1	108
1979	202,1	120	2002	445,9	104
1980	346,6	120	2003	275,2	116
1981	248,3	115	2004	381,3	133
1982	310,8	123	2005	239,6	128
1983	263,2	123	2006	407,5	133
1984	316,1	123	2007	372,7	131
1985	393,1	132	2008	401	139
1986	342,2	141	2009	167,3	139
1987	374,1	126	2010	255,3	132
1988	368,6	91	2011	382,7	168
1989	410,4	131	2012	317,5	161
1990	291,9	117	2013	419,8	160
			2014	391,2	176

Потрібно:

1. визначити точкові незміщені статистичні оцінки для параметрів нелінійної регресії
 $y_i = \beta_0 + \beta_1 x_i + \beta_2 x_i^2$

2. обчислити коефіцієнт кореляційного відношення η

Використовуючи формулу $\beta^* = (X'X)^{-1} X'Y$ отримаємо:

$$\beta_0^* = 90.505, \beta_1^* = 0.133, \beta_2^* = -0.0001$$

Отримали рівняння $y_i = 90.505 + 0.133x_i - 0.0001x_i^2$

Для визначення η застосуємо формулу: $\eta = \sqrt{1 - \frac{\sum \varepsilon_i^*}{\sum (y_i - \bar{y})^2}}$, отримаємо $\eta = 0.282$

Отже, коефіцієнт кореляційного відношення η показав, що зв'язок між температурою та врожайністю картоплі існує.

3. Множина регресія

Ознака Y (врожайність картоплі) залежна від X_1 (сума температур) і X_2 (сума опадів)

Потрібно:

1. Визначити точкові незміщені статистичні оцінки для параметрів нелінійної множинної регресії

$$y_i = \beta_0 + \beta_1 x_{i1} + \beta_2 x_{i1}^2 + \beta_3 x_{i2} + \beta_4 x_{i2}^2$$

2. Обчислити множинний коефіцієнт кореляційного відношення R.

Табл. 4. Дані для проведення дослідження

	Y	X1	X2
1	111	2658,6	392,5
2	111	2900,2	289,9
3	111	2615,9	240,6
4	111	2613,65	453,2
5	111	3048,9	150,4
6	120	2435,4	357,4
7	120	2557,15	318,6
8	120	2408,1	441,1
9	120	2832,45	202,1
10	120	2471	346,6
11	115	2816,9	248,3
12	123	2661	310,8
13	123	2813,85	263,2
14	123	2617,45	316,1
15	132	2723,25	393,1
16	141	2729,9	342,2
17	126	2566,9	374,1
18	91	2729,1	368,6
19	131	2730,85	410,4
20	117	2534,5	291,9
21	95	2696,5	338,9
22	119	2782,95	259,7
23	137	2596,55	376,1
24	105	2439,2	415,2
25	96	2599,7	282,8
26	119	2772,85	325,1
27	106	2950,4	255,8
28	102	2736,15	219,2
29	82	2510,65	216,9
30	122	2625,7	307,6
31	108	2845,15	260,1
32	104	3124,75	445,9
33	116	2884,5	275,2
34	133	2673,35	381,3
35	128	2848,15	239,6
36	133	2843	407,5
37	131	3007,65	372,7
38	139	2753,325	401
39	139	2973,95	167,3
40	132	3272,2	255,3
41	168	2941,65	382,7
42	161	3071,35	317,5
43	160	2962,8	419,8
44	176	2982,15	391,2

Використовуючи формулу $\beta^* = (X'X)^{-1}X'Y$ отримаємо:

$$\beta_0^* = -233.409, \beta_1^* = 0.163, \beta_2^* = -0.00002, \beta_3^* = 0.323, \beta_4^* = -0.0004$$

Отримали рівняння:

$$y_i = -233.409 + 0.163x_{1i} - 0.0002x_{2i} + 0.323x_{3i} - 0.0004x_{4i}^2$$

Для визначення R застосуємо формулу: $R = \sqrt{\frac{(\beta^*)'X'Y - n\bar{Y}^2}{Y'Y - n\bar{Y}^2}}$, отримаємо $R = 0.543$

Отже, множинний коефіцієнт кореляційного відношення R показав, що на врожайність картоплі існує вплив як температури, так і опадів.

Оцінка засухи

Г.Т. Селянинов запропонував гідротермічний коефіцієнт (ГТК), який представляє собою відношення суми місячних опадів ΣP до суми температур того ж місяця ΣT, зменшеної в 10 разів

$$ГТК = \frac{\sum P}{0.1 \sum T}$$

Постановка задачі Обчислити гідротермічний коефіцієнт засухи та оцінити його вплив на врожайність картоплі.

Порахувавши гідротермічний коефіцієнт (ГТК) за вегетаційний період кожного досліджуваного року ми отримали такі результати – в 1975 році була сильна посуха, в 2009 році - середня посуха, в 1972-1973 рр., 1979 р., 1981 р., 1983 р., 1992 р., 1997-2000 рр., 2002 р., 2005 р., 2010 р. - слабка посуха, 1971 р., 1974 р., 1976-1977 рр., 1980 р., 1982 р., 1984-1990 рр., 1993 р., 1995 р., 2001 р., 2007-2008 рр., 2011-2014 рр. – достатньо волого, 1974 р., 1978 р, 1994 р. – надмірно волого.

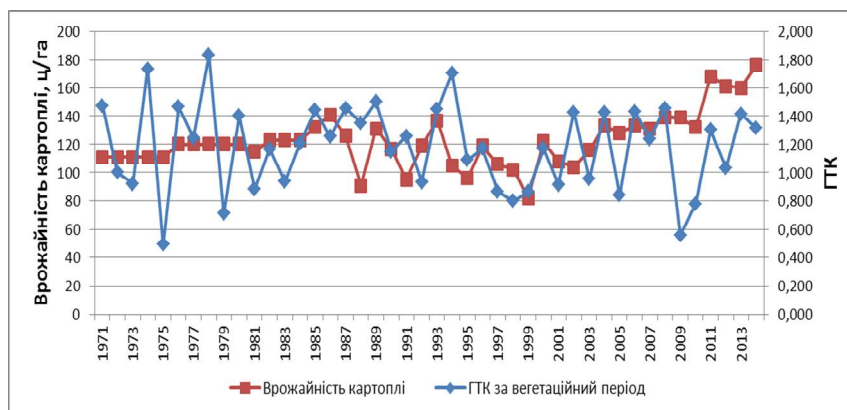

Рис. 1. Залежність врожайності картоплі від ГТК за вегетаційний період

Розрахунки щомісячного ГТК за вегетаційний період протягом 44 років показали, що найбільший вплив ГТК на врожайність картоплі відбувся в серпні місяці $КК=0,129$, а найменший в травні місяці $КК = 0,007$.

Короткостроковий прогноз врожайності картоплі за методом Хольта

Як розрахувати прогноз по методу Хольта:

1. Розраховуємо експоненційно-згладжений ряд

$$L_t = k \times Y_t + (1 - k) \times (L_{t-1} - T_{t-1});$$

2. Визначаємо значення тренда $T_t = b \times (L_t - L_{t-1}) + (1 - b) \times T_{t-1}$;

3. Робимо прогноз на p періодів вперед:

$$\hat{Y}_{t+p} = L_t + p \times T_t.$$

Для того, щоб оцінити точність моделі Хольта і підібрати оптимальні коефіцієнти згладжування ряду і тренда необхідно:

1. Розрахуємо значення прогнозної моделі;
2. Визначимо помилку моделі;
3. Розрахуємо показник точність прогнозу;
4. Підберемо оптимальні коефіцієнти згладжування ряду і тренда.

Короткостроковий прогноз на 3 роки за методом Хольта показав, що врожайність картоплі в Україні з року в рік буде збільшуватися. В 2015 році врожайність картоплі складатиме 167,99 ц/га, 2016 – 172,96 ц/га, 2017 – 177,93 ц/га.

Рис. 2. Графік прогнозу врожайності картоплі на 3 роки

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Двофакторний дисперсійний аналіз показав, що слід визнати достовірним вплив на врожайність картоплі як температури, так і опадів.

Нелінійна регресія також показала, що на врожайність картоплі впливає окремо і температура, і опади. Коефіцієнт кореляційного відношення, який вимірює тісноту зв'язку між факторами, для зв'язку температури та врожайності становить $\eta = 0.37$, а для опадів та врожайності – $\eta = 0.282$.

Множинна нелінійна регресія вказує на те, що температура і опади одночасно на врожайність картоплі впливають сильніше, ніж окремо один від одного, так як коефіцієнт множинної кореляції $R = 0.543$.

2. Гідротермічний коефіцієнт показав, що посухи на Україні бувають рідко, що робить врожайність вищою. Коефіцієнт кореляції між ГТК та врожайністю картоплі становить $KK = 0.15$ – це свідчить про те, що зв'язок існує, але він незначний.

3. Короткостроковий прогноз за методом експоненційного згладжування Хольта на 3 роки показав, що врожайність картоплі на Україні буде підвищуватись: в 2015 – 167,99 ц/га, 2016 – 172,96 ц/га, 2017 – 177,93 ц/га.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Божко Л. Ю. Оцінка впливу екстремальних явищ на продуктивність сільськогосподарських культур: навчальний посібник / Л. Ю. Божко; МОН України; Одес. держ. еколог. ун-т. – Одеса: Екологія, 2013. – 240 с.
2. Гребенюк Н. П. Динаміка температури повітря і опадів у Києві в умовах сучасного клімату / Н. П. Гребенюк. – К. – 2002. - №5-6. – с. 34 – 38.
3. Лупан І. В. Комп'ютерні статистичні пакети: навчально-методичний посібник 2-е вид. / Лупан І. В., Авраменко О. В., Акбаш К. С.; Кіровоград: «КОД» 2015. – 236 с.
4. Семенова І. Г. Сноптринні та кліматичні умови формування посушливих явищ в Україні: дис. доктора географічних наук / Інна Георгіївна Семенова. – Одеса, 2015. – 296 с.
5. Український гідрометеорологічний центр [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://meteo.gov.ua>

Діана ВОЛОБУЄВА

**ПЕДАГОГІЧНЕ ТЕСТУВАННЯ СТУДЕНТІВ МИСТЕЦЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ ПРИ
ВИВЧЕННІ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ МИСТЕЦТВ»**

(магістрантка фізико-математичного факультету)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Яременко Л. І.

Тестування як форма контролю за рівнем навчальних досягнень студентів є однією зі складових частин навчально-виховного процесу вищої школи. Використання систематичного тестування дає можливість студенту бути інформованим щодо його власних навчальних досягнень згідно з його індивідуальним планом саморозвитку. Враховуючи важливість використання тестування у навчальному процесі освітніх закладів, вивченню організації та проведення тестування приділялась значна увага в дослідженнях педагогів, психологів, методистів: В.С. Аванесова, І.Є. Булах, О.І. Ляшенко, О.М. Майорова, В.І. Звоннікова, М.Б. Челишкової, А. Анастасі, П. Клайна та ін.

Актуальність проблеми на даному етапі розвитку освіти й зумовила вибір мети дослідження: на основі вивчення й аналізу психолого-педагогічної та методичної літератури, педагогічного досвіду викладачів розробити тестові завдання для контролю навчальних досягнень студентів III курсу мистецького факультету дисципліни «Історія мистецтв», апробувати та калібрувати їх, використовуючи класичну теорію тестування.

У ході роботи над поставленими завданнями були розроблені тестові завдання для виявлення навчальних досягнень студентів мистецького факультету з дисципліни «Історія мистецтв». Запропоновані тестові завдання дали змогу викладачеві не лише перевірити знання студентів, а й закріпити та поглибити їх під час аналізу результатів тестування. Також були розроблені інструкції для викладача, який проводить тестування, та для студентів щодо виконання завдань у тестовій формі.

На виконання тестових завдань було відведено 30 хвилин. Студентам було запропоновано 10 тестових завдань закритої форми з вибором однієї правильної відповіді. До кожного завдання цієї форми подано 4 варіанти відповідей, серед яких лише один правильний. Наприклад: Засіб виразності, що зупиняє, концентрує увагу у сприйнятті композиції (відповіді: а) лінія, б) пляма (правильно), в) крапка, г) крива). *За виконання завдання цієї форми можна отримати 0 балів чи 1 бал, загалом максимально за перші десять завдань 10 балів.*

11 і 12 завдання – завдання на встановлення відповідності (логічні пари). Складаються з 2 колонок, біля лівої містяться цифри, а біля правої букви української абетки, слід обрати букву, відповідну цифрі, щоб встановити відповідність інформації в обох колонках.

Наприклад. Встановіть відповідність між стилями в дизайні інтер'єру:

1) Скандинавський	а) відображає сліди індустріального минулого, такі як: відкрито виражені цегла, бетон, залізні балки, повітроводи,
2) Рустік	б) характеризується лаконічною естетикою, виразними формами, простими лініями, точними і ясними композиціями,
3) Кітч	в) використовуються прості та лаконічні форми, світлі та пастельні тони, природні матеріали,
4) Лофт	г) характерні сентиментальність, патетика, крикливість кольору, надлишок декору, навмисний еkleктизм, подробиці під дорогі матеріали,
д) характерне використання натуральних матеріалів, таких як льон, мішкочина, дерево, сіно.

Оцінюється так: *за кожен вірно підібрану пару дається 1 бал, загалом за виконання завдання цієї форми можна отримати 4 бали.*

Таким чином, максимально за правильне виконання тестових завдань можна отримати 18 балів, які потім переводилися у національну шкалу за таблицею 1.

Таблиця 1

Переведення результатів тестування у національну шкалу

Кількість балів, отриманих під час тестування	Оцінка за національною шкалою
1-10	незадовільно
11-13	задовільно
14-16	добре
17-18	відмінно

На основі отриманих даних проводилася покрокова математично-статистична обробка результатів тестування [1], були побудовані матриці результатів виконання завдань з вибором однієї правильної відповіді, також були впорядковані результати експерименту у вигляді частотного розподілу (табл. 2. Згрупований ряд).

Таблиця 2

Згрупований ряд								
x_i	2	3	4	5	6	7	8	9
n_i	1	1	2	4	3	2	1	1

На основі ряду частотного розподілу балів здійснили графічне представлення отриманих результатів в вигляді полігону частот (рис.1) та гістограми розподілу балів (рис.2):

Рис. 1. Полігон частот розподілу тестових балів, отриманих студентами III курсу мистецького факультету

Здійснюючи покрокову математично-статистичну обробку результатів тестування, отримали ряд статистичних показників тестових завдань, які наведені нижче в таблиці 3.

Знайдемо потроєне стандартне відхилення $3S_x = 3 \cdot 1,85 = 5,54$. Порівнюючи отриманий результат з середнім вибірковою, можна сказати, що дисперсія оптимально висока і розподіл близький до нормального.

Асиметрія розподілу балів додатна $A = 0,05$, а ексцес від'ємний $E = -0,37$, обидва показники близькі до нуля, тому можна вважати, що крива розподілу балів близька до нормальної.

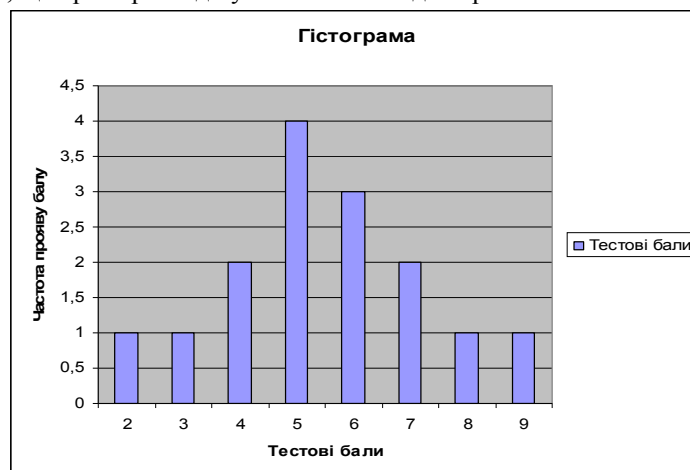

Рис. 2. Гістограма результатів тестування студентів III курсу мистецького факультету

Таблиця 3

Статистичні показники тесту

Характеристика	Кількісне значення характеристики
Середній набраний бал	5,4 бала
Мода	5
Медіана	5
Розмах	7
Дисперсія	3,41
Середнє квадратичне відхилення	1,85
Асиметрія	0,05 (додатна, близька до 0)
Ексцес	-0,37 (плосковершинний розподіл)

Обчислені показники зв'язку між результатами учнів з окремих завдань тесту за допомогою коефіцієнтів кореляції «фі» зведені в матрицю (табл. 4).

Таблиця 4

Матриця коефіцієнтів кореляції ϕ завдань тесту

№ завдання	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	1	-0,1048	-0,2182	0,2857	0,3273	0,2500	0,2182	0,2182	0,1890	0,1890
2	-0,1048	1	0,0801	0,0262	0,0801	-0,0262	-0,0801	-0,4804	-0,1387	-0,1387
3	-0,2182	0,0801	1	-0,2182	-0,3889	0,2182	-0,1667	-0,1667	0,0000	0,5774
4	0,2857	0,0262	-0,2182	1	0,0546	0,0714	0,2182	-0,0546	0,6614	0,0945
5	0,3273	0,0801	-0,3889	0,0546	1	-0,3273	0,1111	0,3889	0,2887	-0,5774
6	0,2500	-0,0262	0,2182	0,0714	-0,3273	1	-0,2182	0,0546	-0,0945	0,4725
7	0,2182	-0,0801	-0,1667	0,2182	0,1111	-0,2182	1	0,1667	0,5774	0,0000
8	0,2182	-0,4804	-0,1667	-0,0546	0,3889	0,0546	0,1667	1	0,2887	0,0000
9	0,1890	-0,1387	0,0000	0,6614	0,2887	-0,0945	0,5774	0,2887	1	0,1000
10	0,1890	-0,1387	0,5774	0,0945	-0,5774	0,4725	0,0000	0,0000	0,1000	1

Аналіз значень коефіцієнтів кореляції ϕ завдань тесту в таблиці 4 дозволяє виділити 2, 3 і 6 завдання. За даними таблиці завдання 2 має найбільше від'ємних коефіцієнтів кореляції: з завданнями 1, 6, 7, 8, 9, 10. Про те, що «винне» завдання 2, а не інші завдання тесту, свідчить аналіз значень коефіцієнта кореляції в стовпцях з номерами 1, 7, ..., 10 таблиці 2.3. Ці завдання від'ємно корелюють тільки з двома-трьома завданнями, одне з яких друге. Аналогічна ситуація спостерігається в стовпцях з номерами 3 і 6. Таким чином, ці завдання для підвищення гомогенності змісту краще вилучити з тесту або переробити.

Оцінимо валідність окремих завдань тесту за допомогою підрахунку значень коефіцієнтів точково-бісеріальної кореляції (табл. 5). Оцінка валідності завдання дозволяє судити про те, наскільки завдання придатне для роботи у відповідності з загальною метою створення тесту. Якщо ця мета – диференціація учнів за рівнем підготовки, то валідні завдання повинні чітко відділяти добре підготовлених від слабо підготовлених учнів [1].

Таблиця 5

Значення коефіцієнтів точково-бісеріальної кореляції 10 завдань тесту

№	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Завдання	9	4	1	7	10	8	6	3	5	2
r_{pbis}	0,7649	0,5433	0,5184	0,4721	0,4484	0,3959	0,3539	0,2132	0,2132	-0,0073

Аналіз значень коефіцієнтів точково-бісеріальної кореляції в табл. 5 вказує на досить невдалі тестові завдання. Завдання можна вважати валідним, якщо значення $(r_{pbis})_j \approx 0,5$, але так як вибірка у нас невелика, то будемо вважати завдання валідним, якщо значення $(r_{pbis})_j$ перевищує 0,3. Як видно з таблиці, завдання тесту 2, 3 і 5 досить невдалі. Показник $(r_{pbis})_2 = -0,0073$ означає, що відповіді на нього протилежні результатам по інших завданнях, тому друге завдання слід обов'язково вилучити. Показник $r_{pbis} = 0,2132$ говорить про низьку валідність завдань 3 і 5. Ці завдання потрібно також визнати невдалими і для удосконалення тесту їх вилучити або переробити.

Завдання 6 від'ємно корелює з чотирма завданнями (одне з них друге, його однозначно слід видалити для підвищення якості тесту), але значення коефіцієнта точково-бісеріальної кореляції $(r_{pbis})_6 = 0,3539$. Тому ми вважаємо, що його можна не вилучати. Удосконалений тест можна використовувати в освітньому процесі

Отже, процес конструювання якісних тестів досить складний і вимагає багато копіткої роботи й часу. Результати першої ж апробації свідчать, що частина тестових завдань потребує доопрацювання з метою покращення гомогенності та валідності тесту. Проведене тестування студентів III курсу мистецького факультету з дисципліни «Історія мистецтв» дало можливість встановити рівень їх навчальних досягнень та перевірити якість, надійність і валідність розроблених тестових завдань.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вимірювання в освіті: Підручник / За ред. О.В. Авраменко. – Кіровоград: КОД, 2011. – 360 с.

Дар'я ІВАНЧЕНКО

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ РЕГРЕСІЙНИХ МОДЕЛЕЙ ЗАЛЕЖНОСТІ СЕРЕДНЬОЇ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ В УКРАЇНІ ВІД ІНДЕКСУ СПОЖИВЧИХ ЦІН

(магістрантка фізико-математичного факультету)

Науковий керівник – старший викладач Шевченко Н. Г.

В роботі розглядаються зміни в динаміці розміру середньої щомісячної заробітної плати в Україні та вплив на неї динаміки індексу інфляції. Проаналізовано залежність між цими динаміками.

Побудовано та досліджено лінійну та нелінійні економетричні регресійні моделі та модель з фіксованими ефектами на основі панельних даних. Прогнозовано розмір середньої заробітної плати в Україні на 6 місяців за двома способами. Проведено порівняльний аналіз побудованих моделей та прогнозів.

Ключові слова: статистика, індекс інфляції, заробітна плата, МНК, панельні дані, фіксовані ефекти, регресійний аналіз, прогноз.

В умовах ринкової економіки на величину заробітної плати впливають ряд ринкових та позаринкових чинників, у результаті чого складається певний рівень оплати праці.

Заробітна плата як показник, є не лише індикатором, що визначає загальний життєвий рівень працівників. Від її стану та форм реалізації, частки у ВВП багато в чому залежать також можливості розвитку економіки взагалі. В умовах сучасного ринкового механізму, заробітна плата стає дедалі вагомішим чинником відтворення суспільного виробництва.

Заробітна плата виступає як один із основних регулювальників ринку праці. Однак аналізу і оцінці впливу зарплат на ринок праці й, передусім, на зайнятість в Україні не приділяється належна увага, що призводить до негативних наслідків – прискороеного зростання безробіття, руйнування мотивів і стимулів до праці та ін..

Мета роботи: дослідити вплив індексу споживчих цін на розмір середньої заробітної плати за місяць в Україні за різними регресійними моделями. Проаналізувати отримані моделі. Розрахувати прогноз за найбільш точною моделлю та за методом експоненційного згладжування, проаналізувати та порівняти отримані результати.

Для проведення дослідження було використано щомісячну статистичну інформацію за період від січня 2014 р. по вересень 2016 р. [4], що характеризує залежність середньої заробітної плати за місяць в Україні (в розрахунку на одного штатного працівника, грн.) від динаміки індексу споживчих цін (у відсотках), де Y (Середня заробітна плата (грн.)) – пояснювальна (результативна) змінна; X (Індекс споживчих цін (%)) – незалежна змінна. Вхідні дані можна графічно побачити на рис.1.

Розглядаючи вплив такого фактора, як зміна цін на споживчі товари і послуги, можна стверджувати, що зростання цін на споживчі товари і послуги, викликаючи підвищення вартості життя, може викликати за собою й зростання рівня заробітної плати в цілому. Таким фактором можна вважати **індекс інфляції** або **індекс споживчих цін** – показник, який характеризує зміни загального рівня цін на товари і послуги, які купуються населенням для невиробничого споживання.

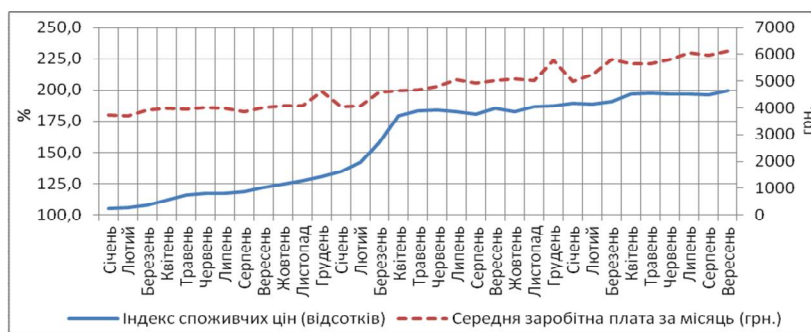

Рис. 1. Динаміка змін середньої заробітної плати за місяць та індексу споживчих цін

На даному графіку досить добре прослідковується синхронність обох ознак, що може вказувати на прямий зв'язок між ними.

За наявними даними спостережень було побудовано та досліджено наступні регресійні моделі:

1) Лінійна регресійна модель, вигляд якої $\hat{y} = 1563,43 + 20,092x$;

2) Нелінійні регресійні моделі:

- Степенева: $\hat{y} = 193,819 \cdot x^{0,632}$;
- Експоненціальна: $\hat{y} = e^{7,776+0,004x}$;

- Напівлогарифмічна: $\hat{y} = -10205,5 + 2967,204 \cdot \ln x$;
- Гіперболічна: $\hat{y} = 7578,55 + \frac{-425100}{x}$;
- Обернена $\hat{y} = \frac{1}{0,00036 - 9,18E - 07 \cdot x}$.

Для кожної моделі було розраховано коефіцієнт кореляції (для оцінки тісноти зв'язку між ознаками), коефіцієнт детермінації (для оцінки якості моделі), середня помилка апроксимації, оцінку значущості рівняння регресії (за допомогою критерію Фішера). Отримані результати наведено табл. 1, та графічно зображено на рис. 2.

Табл. 1

Зведена таблиця результатів

Модель	Коефіцієнт кореляції R	Коефіцієнт детермінації (R^2)	Середня похибка апроксимації (А)	F		$F_{\text{табл}}$
Лінійна	0,918	0,843	4,89%	166,738	>	4,1596
Степенева	0,913	0,834	4,97%	155,659	>	
Експоненціальна	0,925	0,857	4,51%	185,139	>	
Напівлогарифмічна	0,905	0,819	5,46%	140,792	>	
Гіперболічна	0,89	0,792	6,01%	117,981	>	
Обернена	0,932	0,869	4,22%	204,871	>	

Згідно з отриманими результатами можна зробити висновок, що всі моделі є статистично значущими і добре описують дані спостережень, але серед парних регресій, залежність між ознаками найкраще описує обернена регресійна модель. Про це свідчить те, що вона має найбільші коефіцієнт кореляції (0,932) та коефіцієнт детермінації (0,869), а отже і найменшу похибку апроксимації (4,22%).

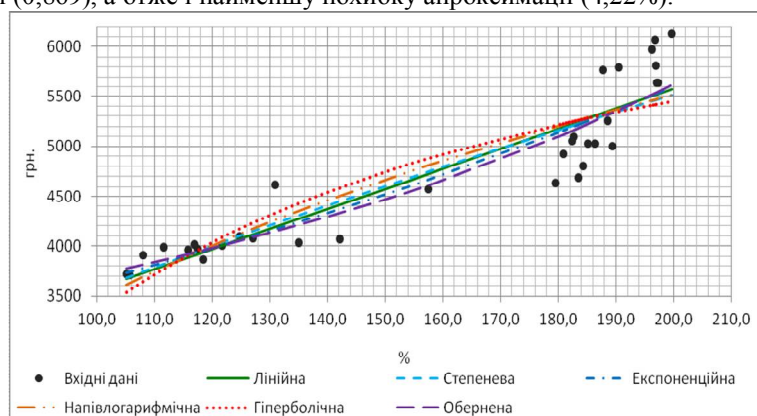

Рис. 3. Порівняння парних регресій

Було також побудовано та досліджено регресійну модель з фіксованими ефектами на основі панельних даних, вигляд якої $\hat{y} = 607,62i_1 - 229,61i_2 + 46,15i_3 + 28,96x_{it}$.

Для побудови цієї моделі вводилися 3 фіктивних змінних за формулою:

$$i_k = \begin{cases} 1, (k - \text{ий період}) \\ 0, (\text{інші періоди}) \end{cases}$$

Вони вводяться для того, щоб простежити та проаналізувати вплив фактора X на залежну ознаку Y за кожний окремий період (в нашому випадку періодом є рік).

Було перевірено гіпотезу про значущість фіксованих ефектів, для чого було розраховано F-статистику:

$$\frac{\frac{RSS^r - RSS^{FE}}{N-1}}{\frac{RSS^{FE}}{NT - N - K}}$$

де RSS^{FE} – сума квадратів залишків моделі з фіксованими ефектами, RSS^r – сума квадратів залишків звичайної регресійної моделі, тому гіпотеза про рівність всіх індивідуальних ефектів ($H_0: a_1 = a_2 = a_3$) відхиляється [2, с.29].

Отже, модель з фіксованими ефектами є статистично значущою, а введення фіктивних змінних є правомірним.

Табл. 2

Модель	Коефіцієнт кореляції, R	Коефіцієнт детермінації, R^2	Середня похибка апроксимації, A
Обернена $\hat{y} = \frac{1}{0,00036 - 9,18E - 07 \cdot x}$	0,932	0,869	4,22%
З фіксованими ефектами $\hat{y} = 607,62i_1 - 229,61i_2 + 46,15i_3 + 28,96x_{it}$	0,9988	0,9976	3,6%

Порівнюючи обернену модель та модель панельних даних з фіксованими ефектами (табл. 2), можна стверджувати, що остання виявилася ще більш точною. На це вказує близьке до одиниці значення коефіцієнта кореляції (0,9988) та коефіцієнта детермінації (0,9976). До того ж, дана модель має меншу похибку апроксимації (3,6%).

Було розраховано прогноз на 6 місяців за парною регресією (в нашому випадку за оберненою, яка виявилася найбільш точною з поміж інших), та прогноз за методом експоненційного згладжування.

За допомогою побудови прогнозних значень незалежної змінної, було побудовано прогноз розміру середньої заробітної плати в Україні та довірчий інтервал прогнозу. Були отримані такі результати:

Табл. 3

Рік	Місяць	$X_{прог}$	$Y_{прог}$	Рік	Місяць	$X_{прог}$	$Y_{прог}$
2016	Жовтень	218,026	6199,35	2017	Січень	228,463	6590,99
	Листопад	221,505	6324,62		Лютий	231,942	6732,77
	Грудень	224,984	6455,06		Квітень	235,421	6880,79

Рис. 4. Прогноз розміру середньої заробітної плати на наступні 6 місяців.

Використовуючи метод експоненційного згладжування (за параметр згладжування було обрано $\alpha = 0,3$), було розраховано такий прогноз:

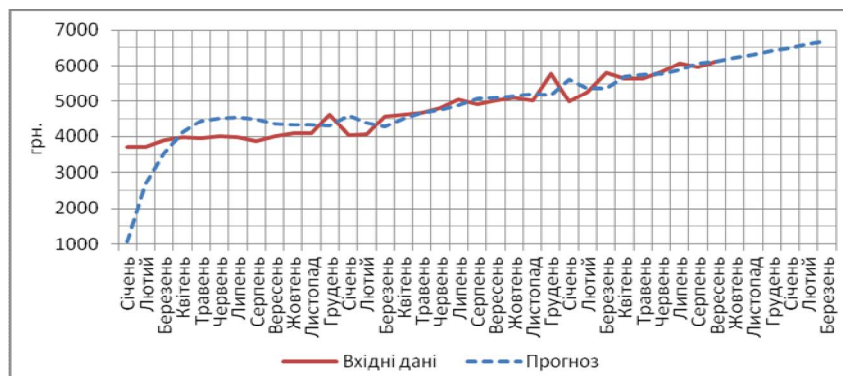

Рис. 5. Прогнозування розміру середньої заробітної плати в Україні методом експоненціального згладжування

Згідно з результатами цього прогнозу надалі також очікується поступове зростання розміру середньої заробітної плати в Україні.

Табл. 4

Порівняння обох методів прогнозування

Місяць	Обернена регресія	Експоненційне згладжування	Різниця (грн.)
	$Y_{прог}$	$Y_{прог}$	
Жовтень (2016 р.)	6199,349	6216,005	16,65609
Листопад (2016 р.)	6324,621	6309,755	14,86561
Грудень (2016 р.)	6455,06	6403,506	51,55452
Січень (2017 р.)	6590,993	6497,256	93,73709
Лютий (2017 р.)	6732,774	6591,006	141,7678
Квітень (2017 р.)	6880,789	6684,756	196,0325

Порівняння прогнозів графічно зображено на рис. 6.

Рис. 6. Порівняння прогнозів розміру середньої заробітної плати в Україні

Порівнюючи обидва методи, можна стверджувати, що результати прогнозування мають незначну розбіжність в перші 2 місяці прогнозу, та відносно невелика розбіжність результатів має місце у наступні 4 місяці. Обернена регресія дає більш прогресуючий прогноз. Загалом, отримані результати показують однакову тенденцію змін. Це можна побачити у табл.4 та на рис.6.

Вцілому, згідно з результатами дослідження, можна зробити висновок, що залежність між індексом споживчих цін та розміром середньої заробітної плати в Україні є дуже сильною та прямою, тобто із збільшенням першої ознаки збільшується й друга. Згідно з результатами прогнозу, розмір середньої заробітної плати в Україні в наступні 6 місяців буде збільшуватися.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Айвазян С.А. Прикладная статистика. Основы эконометрики: Учебник для вузов: В 2 т.– 2-е изд., – Т. 2 / С.А. Айвазян – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 432 с.
2. Балаш В.А., Модели линейной регрессии для панельных данных. Учебное пособие. / В.А. Балаш, О.С. Балаш. – М.: 2002.–65 с.
3. Грешилов А. А., Стакун В. А., Стакун А. А. Математические методы построения прогнозов. – М.: Радио и связь, 1997. – 112 с.
4. Державна служба статистики України: Регіональна статистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Магнус Я.Р. Эконометрика. Начальный курс. Учебник / Я.Р. Магнус, П.К. Катышев, А.А. Пересецкий – М.: Дело, 2000. – 400 с.
6. Наконечний С.І. Економетрія: Навчальний посібник / С.І. Наконечний, Т.О. Терещенко, Т.П. Романюк – К.: КНЕУ, 1998.
7. Пак Т.В., Эконометрика. Учебное пособие. / Т.В. Пак, Я.И. Еремеева – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 2009. – 70 с.
8. Федосеев В.В. Экономико-математические методы и прикладные модели: учебник для бакалавров / В.В. Федосеев, А.Н. Гармаш, И.В. Орлова. – М.: Юрайт, 2012. – 328 с.

Олександра ІВАНЧЕНКО

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ ТА ПРОГНОЗ СТРАХОВИХ ВИПЛАТ ЗА ВИДАМИ СТРАХУВАННЯ

(магістрантка фізико-математичного факультету)

Науковий керівник – кандидат фізико-математичних наук, доцент Халецька З. П.

Робота присвячена статистичному аналізу страхового ринку в Україні. Аналізується тенденція змін в динаміці страхових виплат за видами страхування.

Проаналізовано структуру сукупності страхових компаній України за розміром власного капіталу станом на перше півріччя 2016 р. Розраховано показники динамік виплат за видами страхування в Україні за 2002–2015 роки. За допомогою методу аналітичного вирівнювання проаналізована тенденція змін страхових виплат за видами, розраховано прогноз.

Ключові слова: статистика, страхування, страховий ринок, страхові виплати, динаміка, статистичний аналіз, прогноз.

Діяльність кожного суб'єкта ринкових відносин пов'язана з ризиком, який необхідно попереджувати та зменшувати, на що спрямовано страхування. Застосування заходів та механізмів упровадження фінансових послуг сприяє створенню передумов для економічного розвитку підприємств та установ в Україні.

Протягом останніх років в Україні спостерігається стійка позитивна динаміка основних показників страхової діяльності. За період 2002-2015 роки відбулося поступове зростання капіталу страховиків, збільшення обсягів страхових платежів та виплат, підвищується рівень страхового захисту суб'єктів господарювання та населення. Знання основ страхування має важливе значення для обґрунтованого вибору ділового партнера, підвищення власної фінансової стійкості підприємства, розробки програм зниження ризику підприємницької діяльності.

Мета. Виконати статистичний аналіз структури страхового ринку України за розміром власного капіталу страхових компаній та прогноз динаміки страхових виплат за видами страхування в Україні за 2002-2015 роки.

Для дослідження було розраховано показники варіації за даними розподілу страхових компаній України за розміром власного капіталу за 1 півріччя 2016 року. Отримано такі результати:

Табл. 1

Структура страхових компаній України за розміром власного капіталу за 1 півріччя 2016 року

Розмір власного капіталу (тис.грн.)	Частота (кількість страхових компаній), f	
	В абсолютному значенні	У % до загальної кількості
менше 50000	15	22,059
від 50000 до 100000	18	26,471
від 100000 до 500000	8	11,765
від 500000 до 1000000	25	36,765
від 1000000 до 2000000	2	2,941
Всього	68	100

З отриманих результатів видно, що розподіл страхових компаній за розміром власного капіталу не є рівномірним: в Україні переважають компанії з доходами від 500000 до 1000000 тис. грн. (це 25 компаній, частка яких становить 36,76%); найбільш нечисленні групи компаній володіють капіталом, розміром у 1000000-2000000 тис. грн. (включає 2 компанії) та у 100000-500000 тис. грн. (8 компаній), що складає відповідно 2,94% та 11,76% від загальної кількості страхових компаній.

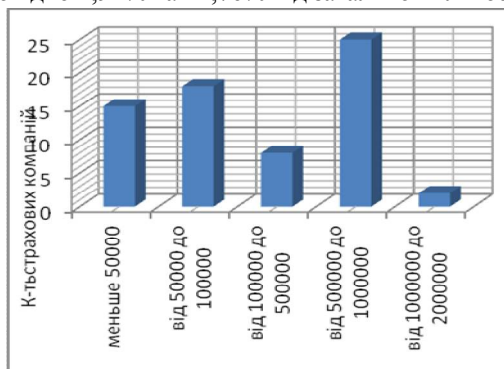

Рис. 1. Гістограма розподілу страхових компаній за розміром власного капіталу

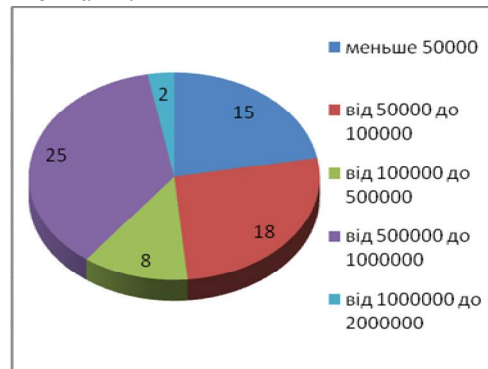

Рис. 2. Діаграма, що відображає частку кожної групи страхових компаній за розміром власного капіталу

За допомогою визначення модального та медіанного інтервалів, було визначено, що для розглянутої сукупності страхових компаній, найбільш поширеним є розмір власного капіталу, що характеризується середнім значенням у 712500 тис. грн., а половина фірм мають капітал, розміром не менше 150000 тис. грн., а інша половина – не більше 150000 тис. грн.

З результатів табл.2 видно, що для групи страхових компаній України, розмір власного капіталу яких не переважає 50000 тис. грн. (дана група включає 15 компаній), розмір власного капіталу в середньому на 1 компанію складає 35896,72 тис. грн. Для групи страхових компаній з капіталом у 50000-100000 тис. грн. (це 18 компаній) - 68919,05 тис. грн. в середньому на 1 страхову компанію, для груп з капіталами 100000-500000 тис. грн. (8 компаній), 500000-1000000 тис. грн. (25 компаній), та 1000000-2000000 тис. грн. (2 компанії) – відповідно 129231,7 тис. грн., 281914,852 тис. грн., та 1668138,85 тис. грн. в середньому на 1 страхову компанію.

Табл. 2

Розподіл розміру власного капіталу страхових компаній за групами в середньому на 1 страхову компанію

Розмір власного капіталу (тис.грн.)	кількість страхових компаній	Власний капітал	
		всього	в середньому на 1 страхову компанію
менше 50000	15	538 450,80	35896,72
від 50000 до 100000	18	1 240 542,90	68919,05
від 100000 до 500000	8	1 033 853,60	129231,7
від 500000 до 1000000	25	7 047 871,30	281914,852
від 1000000 до 2000000	2	3 336 277,70	1668138,85
Всього	68	13 196 996,30	

Розраховано статистичні показники ряду розподілу, результати яких говорять про те, що середня величина розміру власного капіталу серед страхових компаній становить 261397,06 тис. грн. Відхилення від цієї величини в ту чи іншу сторону в середньому становить 218890,57 тис. грн. – за середнім лінійним відхиленням, та 247280,57 тис. грн. (або 94,6%) – за середнім квадратичним відхиленням.

Коефіцієнт варіації, який дорівнює 94,6%, він є дуже близьким до 100%, й тим самим показує дуже високу коливість, що означає, що сукупність практично не однорідна за своїм складом.

Найбільш характерний розмір власного капіталу знаходиться в межах від 508677,63 до 14116,49 тис. грн. (у діапазоні $x \pm \sigma$).

В роботі було розраховано показники динаміки страхових виплат в Україні (за видами страхування, а саме: страхування життя, особисте страхування, страхування майна, страхування відповідальності, обов'язкове страхування) за період з 2002 по 2015 роки. Було виявлено, що протягом останніх років в Україні спостерігається стійка позитивна динаміка приросту виплат на страхування життя, особисте страхування, майнове страхування, страхування відповідальності, та зниження за обов'язковим страхуванням.

Страхові виплати на страхування життя та страхові виплати на страхування відповідальності мають схожу тенденцію змін показників приросту. Приріст майнового страхування зростає до 2008 року, після чого спостережується спад, а з 2014 р. – підйом. Приріст страхових виплат на майнове страхування та на обов'язкове страхування характеризується коливними циклами, довжиною у 2-3 роки. Це видно на рис.3-7

Рис.3. Динаміка страхових виплат на страхування життя та прогноз

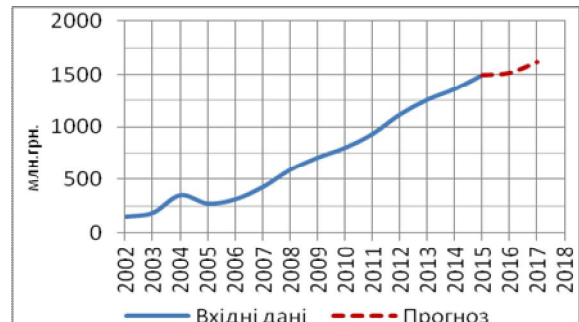

Рис.4. Динаміка страхових виплат на особисте страхування та прогноз

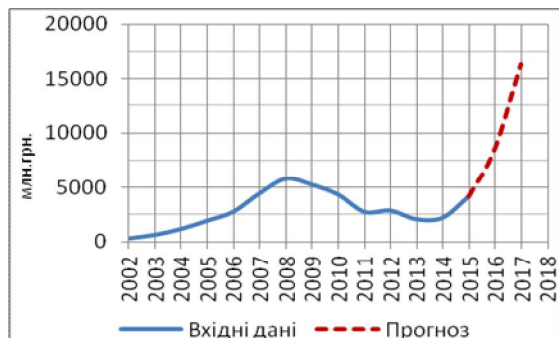

Рис.5. Динаміка страхових виплат на майнове страхування та прогноз

Рис.6. Динаміка страхових виплат на страхування відповідальності та прогноз

Рис. 7. Динаміка страхових виплат на обов'язкове страхування та прогноз

Аналізуючи динаміки страхових виплат за видами, було визначено, що темп зростання і темп приросту для *страхування життя*, *особистого страхування* та *страхування майна* максимальні в 2004 році, що свідчить про значне збільшення суми страхових виплат порівняно з 2003 роком з 2,6 до 11,8 млн. грн., тобто приблизно в 4,5 рази (453,85%) у першому випадку, з 182,4 до 347,6 млн. грн., тобто приблизно в 1,9 рази (на 190,57%) у другому, та з 613,1 до 1164,8 млн. грн., тобто приблизно в 2,2 рази (222,138%) – у третьому. У випадку *страхування відповідальності*, в 2015 році спостерігається збільшення суми страхових виплат порівняно з 2014 роком у більш, ніж в 9 разів (912,544%), а у випадку *обов'язкового страхування* з 2007 р. по 2008 р. спостерігається значний стрибок страхових виплат з 558,6 до 1070,8 млн. грн. (майже у 2 рази). В середньому, за період з 2002 по 2015 роки розмір страхових виплат на *страхування життя* зростав на 37,608 млн. грн.; на *особисте страхування* – на 103,23 млн. грн.; на *страхування майна* – на 300,93 млн. грн.; на *страхування відповідальності* – на 35,51 млн. грн.; на *обов'язкове страхування* – на 188,98 млн. грн.

Значення показника середньорічного темпу приросту показало, що в середньому за кожний рік досліджуваного періоду темп приросту страхових виплат на страхування життя зростав на 49,23% (для *страхування життя*); на 19,51% (для *особистого страхування*); на 23,27% (для *страхування майна*); на 18,83% (для *страхування відповідальності*), та на 27,3% (для *обов'язкового страхування*).

На основі отриманих результатів, можна зробити висновок про те, що страхові виплати на *страхування життя* та страхові виплати на *страхування відповідальності* мають схожу тенденцію змін показників приросту. Приріст майнового страхування зростав до 2008 року, після чого спостережується спад, а з 2014 р. – підйом. Приріст страхових виплат на *майнове страхування* та на *обов'язкове страхування* характеризується коливними циклами, довжиною у 2-3 роки.

За допомогою методу аналітичного вирівнювання ряду, було виявлено основні тенденції рядів та обчислено рівняння для вище вказаних показників. На основі цих рівнянь розраховано прогноз страхових виплат за видами страхування.

Для страхування життя отримали рівняння параболічної регресії $\hat{y} = 1,113x^2 + 12,182x + 17,078$;

Для особистого страхування – $\hat{y} = 53,58x + 707,55$;

Для страхування майна: $\hat{y} = 0,33x^4 + 0,96x^3 - 72,45x^2 - 22,15x + 5110,26$;

Для страхування відповідальності: $\hat{y} = 1,18x^2 + 6,39x + 0,74$;

Для обов'язкового страхування: $\hat{y} = -0,35x^3 + 1,2x^2 - 152,03x + 1176,27$.

Згідно з отриманими результатами, динаміка страхових виплат на страхування життя та на страхування відповідальності мають схожі коливання до зростання, динаміка страхових виплат на особисте страхування та на майнове страхування також мають схожу стійку тенденцію зростання, а прогноз динаміки страхових виплат на обов'язкове страхування показує тенденцію до зниження.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Навчально-методичний посібник з дисципліни «Прогнозування соціально-економічних процесів» для студентів спеціальності 6.030502 «Економічна кібернетика» усіх форм навчання / Укл.: Курносова О.О. – Горлівка, АДІ ДВНЗ «ДонНТУ», 2008. – 62 с.
2. Наконечний С.І. Економетрія: Навчальний посібник / С.І. Наконечний, Т.О. Терещенко, Т.П. Романюк — К.: КНЕУ, 1998.
3. Страхування: теорія та практика: Навчально-методичний посібник / Внукова Н.М., Успенко В.І., Временко Л.В. та ін.; За загальною редакцією проф. Внукової Н.М. — Харків: Бурун Книга, 2004. — 376 с.
4. Фисун В. І., Ярова Г. М. Страхування. Навч. посіб. / В. І. Фисун, Г.М. Ярова – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 232 с.
5. Рейтинг страхових компаній України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://forinsurer.com/ratings/nonlife>

Наталія ЛИСЕНКО

ПЕРСПЕКТИВНЕ ПЛАНУВАННЯ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

(магістрантка фізико-математичного факультету)

Науковий керівник – доктор фізико-математичних наук, професор Авраменко О.В.

Проблемою перспективного планування є те, що інформацію, яку ми отримуємо при здійсненні перспективного планування, часто не вистачає для ефективного функціонування підприємства. Брак потрібної інформації може призвести до негативних наслідків, зокрема, втрати прибутку. Задача перспективного планування в термінах стохастичного програмування є корисною, так, як при дослідженні виробництва враховуються максимально можлива кількість чинників, що сприяють функціонуванню підприємства.

Розглянемо задачу перспективного планування роботи підприємства. Будемо під показником якості плану розуміти величину прибутку за планований період. Область завдання цільового функціоналу визначається деякою опуклою замкнутою множиною інтенсивності використання заздалегідь відпрацьованих технологічних способів. Безліч допустимих інтенсивностей обумовлено наявними ресурсами сировини і устаткування і попитом на продукцію [1, с. 65].

Нехай розглянуте підприємство випускає m видів продукції. Розіб'ємо горизонт планування на N періодів. введемо наступні позначення:

b_k – випадковий m – вимірний вектор попиту на продукцію підприємства в k – му періоді;

A_k – випадкова технологічна матриця розміром $m \times n_k$, означає норми випуску і затрат при використанні технологічних способів з одиничною інтенсивністю в k – му періоді;

c_k – випадковий n_k вимірний вектор витрат від використання технологічних способів з одиничними інтенсивностями в k – му періоді;

x_k – вектор (n_k вимірний) інтенсивностей використання технологічних способів в k – му періоді;

X_k – множина допустимих інтенсивностей k – му періоді ();

y_k^+ – невід'ємний m – вимірний вектор перевищення попиту над пропозицією в $(k-1)$ – му періоді;

y_k^- – невід'ємний m – вимірний вектор перевищення пропозицією над попиту в $(k-1)$ – му періоді;

q_k^+ – вектор (m – вимірний) цін на одиницю продукції, що випускає підприємство в $(k-1)$ – му періоді;

q_k^- – вектор (m – вимірний) витрат від зберігання одиниці готової продукції протягом $(k-1)$ – го періоду;

Передбачається, що вироблену, але не продану продукцію можна зберігати на складі і реалізувати в наступному періоді. При зберіганні протягом періоду частина продукції приходить в непридатність. Нехай D_k - детермінована діагональна матриця розміром $m \times m$ діагональні елементи якої показують, яка частина продукції, що знаходиться на складі на початку k -го періоду, залишиться придатна для продажу до кінця k - го періоду. Будемо вважати, що величини q_k^- , приведені до цін першого періоду [2, с.170].

Позначимо через y_1^- відомий вектор запасу готової продукції на складі до початку 1-го періоду. Вираз для математичного сподівання за увесь плановий період має вигляд:

$$M \left\{ \sum_{k=1}^N [q_{k+1}^+ b_k - q_{k+1}^+ y_{k+1}^+ - q_{k+1}^- y_{k+1}^- - c_k y_k] \right\} \quad (1)$$

де

$$y_{k+1}^+ - y_{k+1}^- + D_k y_k^- = b_k - A_k x_k; \quad (2)$$

$$y_{k+1}^+ y_{k+1}^- = 0; \quad (3)$$

$$y_{k+1}^+ \geq 0, y_{k+1}^- \geq 0, x_k \geq 0, k = 1, \dots, N. \quad (4)$$

Задача перспективного планування формулюється наступним чином.

Потрібно обчислити набір векторів x_1, \dots, x_N , що задовольняють умови (2) – (4) і максимізувати математичне сподівання прибутку (1) за увесь плановий період.

Для того щоб задача була повністю поставлена, необхідно ще уточнити її інформаційну структуру. Іншими словами, необхідно уточнити, чи слід вважати плани x_k різних періодів детермінованими або випадковими і розв'язується задача як двоетапна або багатоетапна. Задача розв'язується як двоетапна, якщо після вибору того чи іншого способу попереднього рішення стає відомою реалізація випадкових параметрів за всі періоди. Завдання вирішується як 'багатоетапна, коли «на k -му» періоді приймається рішення про відсутність інформації про значення випадкових параметрів, які будуть реалізовані протягом періодів $k, k + 1, \dots, N$.

Перший член $Mq_{k+1}^+ b_k$ у виразі (1) не залежить від шуканих параметрів управління. Тому задача перспективного планування може бути переписана як:

$$M \sum_{k=1}^N [q_{k+1}^+ y_{k+1}^+ + q_{k+1}^- y_{k+1}^- + c_k y_k] \rightarrow \min \tag{5}$$

$$y_{k+1}^+ - y_{k+1}^- + D_k y_k^- = b_k - A_k x_k; \tag{6}$$

$$y_{k+1}^+ y_{k+1}^- = 0; \tag{7}$$

$$y_{k+1}^+ \geq 0, y_{k+1}^- \geq 0, x_k \geq 0, k = 1, \dots, N. \tag{8}$$

Задача перспективного планування розглядається як двохетапна модель стохастичного програмування. Вектор $X = (x_1, \dots, x_N)$ представляє собою як попередній план – розв’язок першого етапу.

Вектори $Y^+ = (y_2^+, \dots, y_{N+1}^+)$ і $Y^- = (y_2^-, \dots, y_{N+1}^-)$ інтерпретуються як план другого етапу.

Розглянемо задачу лінійного програмування – задачу другого етапу:

$$\sum_{k=1}^N [q_{k+1}^+ y_{k+1}^+ + q_{k+1}^- y_{k+1}^-] \rightarrow \min \tag{9}$$

$$y_{k+1}^+ - y_{k+1}^- + D_k y_k^- = b_k - A_k x_k; \tag{10}$$

$$y_{k+1}^+ \geq 0, y_{k+1}^- \geq 0, k = 1, \dots, N. \tag{11}$$

Тут x_k, b_k, A_k фіксовані.

Припустимо що q_k^+ і q_k^- задовольняють умови

$$q_{k+1}^+ D_k - q_k^+ < q_k^-, k = 1, \dots, N \tag{12}$$

$$q_{N+1}^+ + q_{N+1}^- > 0 \tag{13}$$

Тоді задача перспективного планування може бути записана у вигляді:

$$M \sum_{k=1}^N c_k y_k + M \left\{ \sum_{k=1}^N [q_{k+1}^+ y_{k+1}^+ + q_{k+1}^- y_{k+1}^-] \right\} \rightarrow \min \tag{14}$$

$$y_{k+1}^+ - y_{k+1}^- + D_k y_k^- = b_k - A_k x_k; \tag{15}$$

$$y_{k+1}^+ \geq 0, y_{k+1}^- \geq 0, k = 1, \dots, N; \tag{16}$$

$$x_k \in X_k. \tag{17}$$

Допущення, що дозволили звести задачу перспективного планування до двохетапної задачі стохастичного програмування, досить жорсткі. На практиці не завжди є підстави припускати, що після вибору попереднього рішення $X = (x_1, \dots, x_N)$ можна одночасно отримати інформацію про значеннях випадкових параметрів умов, що відповідають усім періодам, і обчислити всі y_k^-, y_k^+ . Більше того, не завжди природно вважати, що попередні рішення для всіх періодів детерміновані і обчислюються одночасно [2, с.165].

Здійснимо перспективне планування роботи підприємства з виробництва цукерок. Знайдемо показник якості плану – величину прибутку за планований період.

Наше підприємство випускає 4 види цукерок. Розіб'ємо горизонт планування на 3 місяці. Дано вектори

цін на одиницю продукції, що випускає підприємство в кожному періоді: $q_{k-1}^+ \begin{bmatrix} q_1^- & q_2^- & q_3^- \\ 12 & 14 & 12 \\ 13 & 14 & 16 \\ 13 & 15 & 17 \\ 14 & 13 & 15 \end{bmatrix}$, також, дано вектори

витрат від зберігання одиниці готової продукції в кожному досліджуваному періоді: $q_{k-1}^- \begin{bmatrix} q_1^- & q_2^- & q_3^- \\ 1 & 2 & 1 \\ 1 & 1 & 1 \\ 2 & 1 & 2 \\ 2 & 2 & 2 \end{bmatrix}$. Задамо

технологічні матриці норм випуску і затрат при використанні технологічних способів у кожному періоді

$$(розмірність 4 \times 3): A_1 = \begin{bmatrix} 5 & 6 & 5 \\ 6 & 7 & 6 \\ 4 & 4 & 4 \\ 5 & 3 & 4 \end{bmatrix}, A_2 = \begin{bmatrix} 6 & 6 & 5 \\ 7 & 7 & 5 \\ 4 & 5 & 4 \\ 5 & 4 & 4 \end{bmatrix}, A_3 = \begin{bmatrix} 6 & 6 & 5 \\ 6 & 9 & 6 \\ 5 & 4 & 4 \\ 6 & 3 & 4 \end{bmatrix}.$$

Дано детерміновані діагональні матриці D_k , розмірності 4×4 , діагональні елементи кожної матриці показують, яка частина продукції, що знаходиться на складі до початку k -го періоду, залишиться придатною до кінця k -го періоду:

$$D_1 = \begin{bmatrix} 0,9 & 0,7 & 0,8 & 0,8 \\ 0,6 & 0,8 & 0,7 & 0,6 \\ 0,8 & 0,5 & 0,8 & 0,5 \\ 0,7 & 0,8 & 0,5 & 0,9 \end{bmatrix}, D_2 = \begin{bmatrix} 0,7 & 0,6 & 0,8 & 0,8 \\ 0,6 & 0,9 & 0,5 & 0,6 \\ 0,8 & 0,5 & 0,8 & 0,5 \\ 0,7 & 0,8 & 0,5 & 0,9 \end{bmatrix}, D_3 = \begin{bmatrix} 0,9 & 0,7 & 0,8 & 0,8 \\ 0,6 & 0,9 & 0,7 & 0,6 \\ 0,8 & 0,5 & 0,5 & 0,5 \\ 0,7 & 0,8 & 0,5 & 0,4 \end{bmatrix}.$$

Відомо, що попит на продукцію підприємства випадковий вектор.

Витрати від використання технологічних способів з одиничними інтенсивностями в кожному періоді, також, задається з певною ймовірністю.

	1 координата			2 координата			3 координата		
c1	1	2	3	2	4	5	3	3	5
	0,1	0,4	0,5	0,5	0,4	0,1	0,2	0,4	0,4
c2	2	3	5	5	4	3	2	3	4
	0,3	0,4	0,3	0,5	0,3	0,2	0,7	0,1	0,2
c3	2	4	3	3	2	4	3	4	5
	0,6	0,3	0,1	0,4	0,3	0,3	0,3	0,5	0,2

Позначимо y_1^- відомий вектор запасу готової продукції на складі до початку першого планового періоду: $y_1^- (120; 130; 125; 135)$.

Необхідно знайти набір векторів X , інтенсивності використання технологічних способів в кожному періоді і максимізуємо математичне сподівання прибутку (1.1) за увесь плановий період.

Розв'яжемо задачу перспективного планування, як двохетапну модель стохастичного програмування, де на першому етапі потрібно обчислити набір векторів x_1, \dots, x_N , що задовольняють умови (2) – (4) і максимізувати математичне сподівання прибутку (1) за увесь плановий період. На другому етапі потрібно обрахувати вектори $Y^+ = (y_2^+, \dots, y_{N+1}^+)$ і $Y^- = (y_2^-, \dots, y_{N+1}^-)$, де Y_k^+ – це невід'ємний 4-х вимірний вектор перевищення попиту над пропозицією в $(k-1)$ -періоді та Y_k^- – це невід'ємний 4-х вимірний вектор перевищення пропозиції над попитом.

Розв'яжемо перший етап двохетапної моделі стохастичного програмування. Знайдемо набір векторів x_1, \dots, x_3 , що задовольняють умови (2) - (4) і максимізуємо математичне сподівання прибутку (1)

Для цього необхідно обрахувати вектори b_k та c_k . Знайдемо вектори b_k , - вектори попиту на продукцію підприємства в кожному досліджуваному періоді, **як математичне сподівання:**

$$\begin{aligned} b_{11} &= 120 \cdot 0,5 + 130 \cdot 0,4 + 200 \cdot 0,1 = 132 \\ b_{12} &= 150 \cdot 0,4 + 125 \cdot 0,3 + 220 \cdot 0,3 = 163,5 \\ b_{13} &= 200 \cdot 0,3 + 230 \cdot 0,4 + 250 \cdot 0,3 = 227 \\ b_{14} &= 210 \cdot 0,5 + 230 \cdot 0,3 + 300 \cdot 0,2 = 234 \\ b_{21} &= 150 \cdot 0,6 + 170 \cdot 0,3 + 200 \cdot 0,1 = 161 \\ b_{22} &= 160 \cdot 0,4 + 200 \cdot 0,3 + 210 \cdot 0,3 = 187 \\ b_{23} &= 220 \cdot 0,3 + 230 \cdot 0,5 + 300 \cdot 0,2 = 241 \\ b_{24} &= 215 \cdot 0,5 + 180 \cdot 0,3 + 230 \cdot 0,2 = 208 \\ b_{31} &= 200 \cdot 0,5 + 130 \cdot 0,4 + 200 \cdot 0,1 = 172 \\ b_{32} &= 150 \cdot 0,4 + 160 \cdot 0,3 + 220 \cdot 0,3 = 174 \\ b_{33} &= 200 \cdot 0,3 + 250 \cdot 0,4 + 250 \cdot 0,3 = 235 \\ b_{34} &= 135 \cdot 0,5 + 230 \cdot 0,3 + 300 \cdot 0,2 = 197 \end{aligned}$$

Отримаємо

b1	132	163,5	227	234
b2	161	187	241	208
b3	172	174	235	197

Знайдемо вектори c_k - вектори витрат від використання технологічних способів з одиничними інтенсивностями, як математичне сподівання:

$$c_{11} = 1 \cdot 0,1 + 2 \cdot 0,4 + 3 \cdot 0,5 = 2,4$$

$$c_{12} = 2 \cdot 0,5 + 4 \cdot 0,4 + 5 \cdot 0,1 = 3,1$$

$$c_{13} = 3 \cdot 0,2 + 3,1 \cdot 0,4 + 5 \cdot 0,5 = 3,8$$

$$c_{21} = 2 \cdot 0,3 + 3 \cdot 0,4 + 5 \cdot 0,3 = 3,3$$

$$c_{22} = 5 \cdot 0,5 + 4 \cdot 0,3 + 3 \cdot 0,2 = 4,3$$

$$c_{23} = 2 \cdot 0,7 + 3 \cdot 0,1 + 4 \cdot 0,2 = 2,5$$

$$c_{31} = 2 \cdot 0,6 + 4 \cdot 0,3 + 3 \cdot 0,1 = 2,7$$

$$c_{32} = 3 \cdot 0,4 + 2 \cdot 0,3 + 4 \cdot 0,3 = 3$$

$$c_{33} = 3 \cdot 0,3 + 4 \cdot 0,5 + 5 \cdot 0,2 = 3,9$$

Отримаємо

c1	2,4	3,1	3,8
c2	3,3	4,3	2,5
c3	2,7	3	3,9

Знайдемо цільову функцію першого етапу підставивши у формулу (1) задані і відшукані, конкретні значення.

Знайшовши суму за всі періоди і спрямувавши її до мінімуму, отримали $F = 445,15$.

Розв'яжемо задачу першого етапу перспективного планування за допомогою Excel. Отримаємо:

y2+	0	0	0	0	за 1 період
y3+	0	0	0	0	за 2 період
y4+	0	0	0	0	за 3 період
y2-	0	0	0	0	за 1 період
y3-	0	0	0	0	за 2 період
y4-	0	0	0	0	за 3 період
Прибуток					
за 1 період	за 2 період	за 3 період	сума		
99,9	0,0	99,2	199,1		
0,0	0,0	65,3	65,3	F	
0,0	180,7	0,0	180,7	445,15	
		x1	x2	x3	
	за 1 період	41,6	0,0	26,1	
	за 2 період	0,0	0,0	26,1	
	за 3 період	0,0	60,2	0,0	

Отримали: $x_1(41,6; 0; 0)$, $x_2(0; 0; 60,2)$, $x_3(26,1; 26,1; 0)$

Вектори $Y^+ = (y_2^+, \dots, y_{N+1}^+)$ і $Y^- = (y_2^-, \dots, y_{N+1}^-)$ інтерпретуються як план другого етапу.

Розглянемо задачу лінійного програмування – задачу другого етапу. Розв'яжемо 2 етап двохетапної моделі стохастичного програмування, як задачу лінійного програмування за допомогою Excel. Використавши формули (1 - 14) Отримали такі обмеження:

	праве обмеження			
1 обмеження	-76,13	-44,63	18,88	25,88
	-117,75	-86,25	-22,75	-15,75
	-34,50	-3,00	60,50	67,50
	-76,13	-44,63	18,88	25,88
2 обмеження	-140,25	-114,25	-60,25	-93,75
	-140,25	-114,25	-60,25	-93,75
	-80,00	-54,00	0,00	-33,50
	-80,00	-54,00	0,00	-33,50
3 обмеження	-141,33	-139,33	-78,33	-116,83
	-219,67	-217,67	-156,67	-195,17
	-63,00	-61,00	0,00	-38,50
	-63,00	-61,00	0,00	-38,50

	ліве обмеження			
1 обмеження	-76,1249	22,9999	18,875	12,375
	-112,125	35,9999	6,375	-14,62
	-88,1249	-3,0001	18,875	-28,12
	-100,125	35,9999	-18,625	25,875
2 обмеження	-140,25	-114,25	-60,25	-93,75
	-200,5	-114,25	-60,25	-93,75
	-80	-114,25	-60,25	-93,75
	-140,25	-114,25	-60,25	-93,75
3 обмеження	15,3333	-240,52	-150,64	-116,8
	-219,667	-217,67	-156,67	-135,6
	-63	-263,37	-168,72	-145
	-141,333	-229,09	-168,72	-154,3

Представимо розв'язок другого етапу задачі перспективного планування:

y2+	0	0	0	0	за 1 період
y3+	0	0	0	0	за 2 період
y4+	0	1032	0	479	за 3 період
y2-	0	0	0	0	за 1 період
y3-	80	54	0	34	за 2 період
y4-	119	1120	0	531	за 3 період
Прибуток					
за 1 період	за 2 період	за 3 період	сума		
0,0	0,0	0,0	0,0		
80,0	54,0	0,0	134,0	F	
238,0	16604,2	0,0	16842,2	16976,22	
		x1	x2	x3	
	за 1 період	41,6	0,0	26,1	
	за 2 період	0,0	0,0	26,1	
	за 3 період	0,0	60,2	0,0	

Отримали розв'язок задачі перспективного планування. При заданій інтенсивності використання технологічних способів, що була знайдена на першому етапі двохетапної моделі стохастичного програмування - $x_1(41,6; 0; 0)$, $x_2(0; 0; 60,2)$, $x_3(26,1; 26,1; 0)$, отримали невід'ємні вектори перевищення попиту над пропозицією за 3 місяці та невід'ємні вектори перевищення пропозиції над попитом за 3 місяці. Отримали відповідно:

y2+	0	0	0	0	за 1 період
y3+	0	0	0	0	за 2 період
y4+	0	1032	0	479	за 3 період

 та

y2-	0	0	0	0	за 1 період
y3-	80	54	0	34	за 2 період
y4-	119	1120	0	531	за 3 період

Отже, ми отримали шуканий прибуток задачі перспективного планування. Шуканий прибуток становить $F = 16976,2$.

ВИСНОВКИ

Було досліджено та проаналізовано основні особливості задачі стохастичного програмування про перспективне планування на конкретному прикладі.

Побудовано математичну модель задачі перспективного планування в термінах стохастичного програмування. На наступному етапі, задачу перспективного планування у термінах стохастичного програмування було побудовано у вигляді двохетапної задачі стохастичного програмування. Показано алгоритм відшукування оптимального плану виробництва задачі перспективного планування.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку стосуються удосконалення методів обрахунку оптимального плану виробництва задачі перспективного планування.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Наконечний С. І. Математичне програмування: Навч. посіб / С. І. Наконечний, С. С. Савіна — К.: КНЕУ, 2003. — 391 с.
2. Юдін Д.Б. Математичні методи управління в умовах неповної інформації: Підручник / Д.Б. Юдін — М.: «Сов. Радио», 1974. — 401 с.

Денис ЛИХОДІД

ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ БАНКУ

(магістрант факультету фізико-математичного)

Науковий керівник – кандидат фізико-математичних наук, доцент Халецька З. П.

Робота пов'язана з дослідженням фінансової стабільності банку за різними методиками на прикладі ПриватБанку та Укрсоцбанку.

Виявлено який з банків є більш надійним

Ключові слова: нечітка логіка, комерційний банк, банкрутство

Актуальність даної теми Дослідження проблем управління банківською діяльністю та розподілу ресурсів банку на основі методів теорії нечітких множин дозволяє вирішувати завдання вдосконалення функціонування банку в умовах неповноти, неточності та недостовірності інформації, при наявності суб'єктивності оцінок.

Мета: дослідити фінансову стабільність банку за різними методиками, що конкретизується у наступних завданнях:

1) Застосувати метод нечітких описів до аналізу фінансової стабільності банків: ПриватБанку та Укрсоцбанку.

2) Оцінити рівень фінансової стабільності та ймовірність банкрутства за:

а) методикою Коконова;

- б) методикою рейтингової оцінки;
 в) методикою Euromoney;
 г) методикою Рейтингової Агенції «Прозора Україна».
- 3) Порівняти одержані результати та зробити висновки.

Аналіз ризику банкрутства ПриватБанку проводимо на основі фінансових результатів його діяльності на кварталні дати 2015 року. Загальна процедура побудови моделі об'єкта з використанням методів нечітких множин включає створення множини значень змінних для можливих станів об'єкту і відповідно множини оцінок цих значень [1, с. 117].

Описуємо нечітку множину станів E : {«граничне неблагополуччя», «неблагополуччя», «стан середньої якості», «відносно благополуччя», «граничне благополуччя»}. Будуємо відповідно до змінної E лінгвістичну змінну G «Рівень ризику банкрутства» зі своєю терм-множиною { G_1 - «гранично високий», G_2 - «високий», G_3 - «середній», G_4 - «низький», G_5 - «незначний»} та лінгвістичну змінну V_i «Рівень значень показника X_i » зі своєю терм-множиною { V_{i1} - «дуже низький», V_{i2} - «низький», V_{i3} - «середній», V_{i4} - «високий», V_{i5} - «дуже високий»}.

Зіставимо кожному показнику X_i ($i = \overline{1,9}$) рівень його значущості r_i та подамо їх у порядку спадання

$$r_i = \frac{10-i}{36} :$$

$$r_1 = 0,25, r_2 = 0,22, r_3 = 0,19, r_4 = 0,17, r_5 = 0,14, r_6 = 0,11, r_7 = 0,08, r_8 = 0,06, r_9 = 0,03$$

Уніфіковані поквартальні значення рівнів фінансових показників X_i банківської діяльності подамо таблицею 1

Показник	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал
X_1	0,114	0,1156	0,1209	0,1101
X_2	0,476	0,3352	0,3358	0,4794
X_3	0,812	0,8554	0,729	0,9735
X_4	0,691	0,6962	0,7298	1,1654
X_5	0,21	0,1908	0,216	0,229
X_6	4,807	5,0736	4,5765	5,8496
X_7	0,238	0,2461	0,1264	0,1081
X_8	0,006	0,0049	0,0038	0,0027
X_9	0,00	0,1141	0,1724	0,1623

Сконструйований показник рівня ризику банкрутства приймає значення яке, за своєю будовою, є нечіткою підмножиною значень інтервалу (0,1). Зіставимо функцію приналежності рівня ризику банкрутства кожній такій нечіткій підмножині (табл.2).

Значення g показника рівня ризику G Таблиця 2

Інтервал значень g	Класифікація параметра «Рівень ризику банкрутства»	Функція приналежності
$0 < g < 0.15$	G_5 - «незначний»	1
$0.15 < g < 0.25$	G_5 - «незначний»	$m_5 = 10(0.25 - g)$
	G_4 - «низький»	$1 - m_5 = m_4$
$0.25 < g < 0.35$	G_4 - «низький»	1
$0.35 < g < 0.45$	G_4 - «низький»	$m_4 = 10(0.45 - g)$
	G_3 - «середній»	$1 - m_4 = m_3$
$0.45 < g < 0.55$	G_3 - «середній»	1
$0.55 < g < 0.65$	G_3 «середній»	$m_3 = 10(0.65 - g)$
	G_2 - «високий»	$1 - m_3 = m_2$
$0.65 < g < 0.75$	G_2 - «високий»	1
$0.75 < g < 0.85$	G_2 - «високий»	$m_2 = 10(0.85 - g)$
	G_1 - «гранично високий»	$1 - m_2 = m_1$
$0.85 < g < 1.0$	G_1 - «гранично високий»	1

Оцінюємо поквартальні рівні ризику банкрутства: $g = \sum_{j=1}^5 g_j \sum_{i=1}^N r_i h_{ij}$ [2].

Одержимо $g_I = 0,241$, $g_{II} = 0,291$, $g_{III} = 0,297$, $g_{IV} = 0,283$.

Звідки робимо висновок про те, що при високих рівнях показників (низьких рівнів немає взагалі) відбулося поліпшення фінансового стану банку - ризик банкрутства на кінець року зменшився на 1.4% ($0.297 - 0.283 = 0.014$).

Аналіз ризику банкрутства Укрсоцбанку проводимо на основі фінансових результатів його діяльності на кварталні дати 2015 року

Найменування показника	Значення на 31.03.2015 (I період)	Значення на 30.06.2015 (II період)	Значення на 30.09.2015 (III період)	Значення на 30.12.2015 (IV період)
X ₁	0,113	0,1178	0,1224	0,1178
X ₂	0,413	0,3303	0,3450	0,4367
X ₃	0,874	0,8086	0,707	0,9520
X ₄	0,753	0,6710	0,6971	1,0378
X ₅	0,206	0,2503	0,307	0,186
X ₆	4,203	5,0223	4,7756	5,7426
X ₇	0,274	0,1237	0,0997	0,1307
X ₈	0,007	0,0152	0,0078	0,0141
X ₉	0,00	0,1334	0,1022	0,1531

Отже, теорія нечітких множин є зручним інструментом, який дозволяє економістам та фінансистам, які не є фахівцями з математичного моделювання, встановлювати логічні зв'язки між пояснюючими та залежними змінними у фінансово-економічних системах, користуючись виразами природної мови, та здійснювати математично-обґрунтований аналіз розвитку цих систем.

На основі даних фінансової звітності 2014-2015 років, проаналізуємо ймовірність банкрутства Укрсоцбанку, здійснивши необхідні економіко-математичні розрахунки.

Перший метод, моніторинг фінансового стану комерційного банку та прогнозування банкрутства за «методикою Кромонава», проводиться поетапно:

1. На основі даних балансу банку визначаються абсолютні параметри: СК, ВК, ЗЗ, СЗ, ЛА, РА, ЗК
2. Обчислюються параметричні коефіцієнти: K₁, K₂, K₃, K₄, K₅, K₆ і N.

Дані 2015 року

табл. 3

СК	ВК	ЗЗ	СЗ	ЛА	РА	ЗК
7739534	8226159	199050	34853429	880365	2504870	6511085
K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	K ₅	K ₆	N
3,284066	4,422833	13,91427	0,212072	0,841276	1,062875	290,008

Дані 2014 року

табл. 4

СК	ВК	ЗЗ	СЗ	ЛА	РА	ЗК
2 468023	6238628	195611	42 019699	850 368	1 562193	5625100
K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	K ₅	K ₆	N
3,993507	4,34724	26,89789	0,1541055	2,279193	2,527784	370,0198

Дивлячись на динаміку індекса надійності N можна зробити висновок, що банк не є надійний.

Другий метод, моніторинг фінансового стану комерційного банку та прогнозування банкрутства за вітчизняною методикою рейтингової оцінки.

Дана методика розроблена групою українських банківських експертів. Згідно до неї надійність банку визначається з урахуванням таких показників:

рівень проблемних кредитів (K₁), коефіцієнт миттєвої ліквідності (K₂), рівень лівериджу (K₃), рівень лівериджу (K₄), Інтегральний індекс (L)

Дані за 2015 рік

табл. 5

ПК	ЗА	ЗЗ	ЛА	ВК	СЗ	ВП
13465317	43079587	199050	880365	8226159	34853429	8449540
K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	L		
0,312568	4,422833	0,236022	1,027155	152,0242		

Дані за 2014 рік

табл. 6

ПК	ЗА	ЗЗ	ЛА	ВК	СЗ	ВП
14 949 032	48 258 327	195611	850 368	6 238 628	42 019 699	15 821 566
K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	L		
0,309771	4,3472402	0,148469	2,536065	172,21894		

За показником L банку може загрожувати банкрутство.

Третій метод, моніторинг фінансового стану комерційного банку та прогнозування банкрутства за методикою Euromoney.

Інтегральний показник розраховується за наступною формулою:

$$N=15ROE+10ROA+10CIN+10NIM+15NI+15CA+10ASSETS+15CAPITAL$$

Табл.7

Рік	2015	2014
ROAA	0,2	0,4
ROAE	1,8	3,5
Чиста процентна маржа	3,4	6,7
Частка витрат/Частка доходів	86	64,5
Чистий прибуток	1	1
CA	1	1
ASSETS	1	1
CAPITAL	1	1
N	978	823,5

А вже за даною перевіркою, банк надійний і йому нічого не загрожує.

Четвертий метод, моніторинг фінансового стану комерційного банку та прогнозування банкрутства за методикою Рейтингової Агенції "Прозора Україна" Методика припускає присвоєння балів кожному коефіцієнту

Назви коефіцієнтів та кількість присвоєних ним балів табл. 8

	Ліквідність	255
K ₁	(Грош. кошти + Кошти в НБУ + Кошти на к/р в ін. банках) / (Кошти бюджету + Кошти на к/р ін. банків + Кошти юр. осіб)	120
K ₂	(Грош. кошти + Кошти в НБУ + Кошти на к/р в ін. банках) / Активи	135
	Достатність капіталу	151
K ₃	Статутний фонд / Активи	88
K ₄	Капітал / Активи	63
	Якість активів	143
K ₅	Кредитний портфель / Активи	78
K ₆	Портфель ЦП / Активи	35
K ₇	Основні фонди / Активи	30
	Якість пасивів	130
K ₈	Капітал / Зобов'язання	70
K ₉	(Рахунки фіз. осіб + Рахунки юр. осіб) / Зобов'язання	60
	Рентабельність	216
K ₁₀	Результат поточного року / Статутний фонд	85
K ₁₁	Результат поточного року / Капітал	63
K ₁₂	Результат поточного року / Активи	68
	Усього:	895

Банк набрав 895 балів із 1000, а це означає що він відповідає значенню А3. Банк, якому присвоєний кредитний рейтинг А3, має високий ступінь фінансової надійності.

Аналогічно, на основі даних фінансової звітності проаналізуємо ймовірність банкрутства ПриватБанку, здійснивши необхідні економіко-математичні розрахунки.

Перший метод моніторинг фінансового стану комерційного банку та прогнозування банкрутства за "методикою Кромонова".

Дані за 2015 рік

табл. 9

СК	ВК	ЗЗ	СЗ	ЛА	РА	ЗК
8536541	9352124	260478	39547865	1055478	3674120	8314502
K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	K ₅	K ₆	N
2,545405	4,052081	10,7639	0,236928	0,97399	1,09554	241,7143

Дані за 2014 рік

табл. 10.

Дивлячись на динаміку індекса надійності N можна зробити висновок що банк надійний.

СК	ВК	ЗЗ	СЗ	ЛА	РА	ЗК
6 523347	4533778	200786	36 489 201	850 347	2 347 820	6 625 104
K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	K ₅	K ₆	N
1,931059	4,235091	15,54174	0,2048675	1,015599	0,695008	232,7146

Другий метод моніторинг фінансового стану комерційного банку та прогнозування банкрутства за вітчизняною методикою рейтингової оцінки

Дані за 2015 рік

табл. 11.

ПК	ЗА	ЗЗ	ЛА	ВК	СЗ	ВП
23567894	48036741	260478	1055478	9352124	39547865	8449540
K_1	K_2	K_3	K_4	L		
0,490622	4,052081	0,236476	0,903489	146,1759		

Дані за 2014 рік

табл. 12.

ПК	ЗА	ЗЗ	ЛА	ВК	СЗ	ВП
20 478 510	46 231 486	200786	850 347	4 533 778	36 489 201	6 478 521
K_1	K_2	K_3	K_4	L		
0,4429559	4,2350911	0,12425	1,428945	155,41866		

За показником L банк також є надійний.

Третій метод моніторинг фінансового стану комерційного банку та прогнозування банкрутства за методикою Euromoney.

Обчислення показників за 2014 та 2015 роки

табл.13.

Рік	2015	2014
ROAA	0,4	0,5
ROAE	2,6	2,9
Чиста процентна маржа	4,1	5,8
Частка витрат/Частка доходів	101	67
Чистий прибуток	1	1
CA	1	1
ASSETS	1	1
CAPITAL	1	1
N	1149	831,5

За даною перевіркою банк надійний.

Четвертий метод моніторинг фінансового стану комерційного банку та прогнозування банкрутства за методикою Рейтингової Агенції "Прозрачна Україна".

Для визначення кредитного рейтингу банку прораховується п'ять груп показників. Ліквідність –48.34%; достатність капіталу – 24.03%; якість активів – 19,3%; якість пасивів –15,4%; рентабельність –29,7%.

Обчислення показників для четвертого методу табл. 14.

	Ліквідність	275
K_1	(Грош.кошти + Кошти в НБУ + Кошти нак/р в ін. банках) / (Кошти бюджету + Кошти нак/р ін. банків + Кошти юр. осіб)	150
K_2	(Грош. кошти + Кошти в НБУ + Кошти нак/р в ін. банках) / Активи	125
	Достатність капіталу	163
K_3	Статутний фонд / Активи	97
K_4	Капітал / Активи	66
	Якість активів	156
K_5	Кредитний портфель / Активи	81
K_6	Портфель ЦП / Активи	45
K_7	Основні фонди / Активи	30
	Якість пасивів	153
K_8	Капітал / Зобов'язання	78
K_9	(Рахункафіз. осіб + Рахункаюр. осіб) / Зобов'язання	75
	Рентабельність	241
K_{10}	Результат поточного року / Статутний фонд	84
K_{11}	Результат поточного року / Капітал	76
K_{12}	Результат поточного року / Активи	81
	Усього:	988

Оцінюючи рівень фінансової надійності та ймовірність банкрутства банків за методиками Коконова, рейтингової оцінки, Euromoney та Рейтингової Агенції «Прозора Україна» одержані результати:

Укрсоцбанк не є надійним за багатьма показниками, а саме: при аналізі ризику банкрутства з використанням нечітких описів з'ясувалось, що відбулося погіршення стану банку – ризик банкрутства

збільшився на 32,7%, використовуючи метод моніторингу фінансового стану комерційного банку та прогнозування банкрутства за методикою Кромонава індекс надійності N , $\Delta N = -80$, можна зробити висновок що банк не надійний і йому загрожує банкрутство, за методом моніторингу фінансового стану комерційного банку та прогнозування банкрутства за вітчизняною методикою рейтингової оцінки інтегрального індексу (L) , $\Delta L = -20$, і тому за показником L банку може загрозувати банкрутство.

Але метод моніторингу фінансового стану комерційного банку та прогнозування банкрутства за методикою Еугомопу стверджує, що банк надійний і йому нічого не загрожує, за методом моніторингу фінансового стану комерційного банку та прогнозування банкрутства за методикою Рейтингового Агенції Прозора Україна банк набрав 895 балів із 1000, що означає що він відповідає значенню $A3$, а рейтинг $A3$ має високий ступінь фінансової надійності. Це значний інститут у фінансовій системі країни, що має високі показники ліквідності, надійності, ризик менеджменту, прибутковості, а також дотримання гарних фінансових принципів.

Дослідження показали, що станом на початок 2016 року ПриватБанк є надійним за всіма показниками. Йому привласнений кредитний рейтинг $A1$, що має винятково високий ступінь фінансової надійності. Це один з перших банків, що має найвищі показники ліквідності, надійності, ризик менеджменту, прибутковості, а також дотримання дуже строгих фінансових принципів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Матвійчук А.В. Аналіз та прогнозування розвитку фінансово-економічних систем із використанням теорії нечіткої логіки: Монографія.– К.: Центр навчальної літератури, 2005.– 206 с.
2. Матвійчук А.В. Аналіз і управління економічним ризиком: Навч. посібник / МОН.– К.: Центр навчальної літератури, 2005.– 224 с.

Костянтин МАРЧЕНКО

ВИБРАНІ ЗАДАЧІ ТЕОРІЇ КОНГРУЕНЦІЙ

(студент III курсу фізико-математичного факультету)

Науковий керівник – кандидат фізико-математичних наук, доцент Ізюмченко Л.В.

Цілі числа a і b називаються конгруентними за модулем m , якщо при діленні чисел a і b на m отримуються рівні остачі. Якщо числа a і b конгруентні за модулем m , то пишуть $a \equiv b(m)$. Відношення конгруентності чисел рефлексивне $a \equiv a(m)$, симетричне $a \equiv b(m) \rightarrow b \equiv a(m)$ і транзитивне $a \equiv b(m) \wedge b \equiv c(m) \rightarrow a \equiv c(m)$. Мають місце наступні властивості: $a \equiv b(m) \leftrightarrow a \pm c \equiv b \pm c(m)$, тобто до лівої і правої частин конгруенції можна додавати (віднімати) одне і теж ціле число; $a \equiv b(m) \rightarrow ac \equiv bc(m)$ – ліву і праву частини можна помножити на одне і теж ціле число; $a \equiv b(m) \wedge c \equiv d(m) \rightarrow a \pm c \equiv b \pm d(m)$, $a \equiv b(m) \wedge c \equiv d(m) \rightarrow ac \equiv bd(m)$, $a \equiv b(m) \rightarrow a^n \equiv b^n(m)$ – конгруенції за одним модулем можна почленно додавати, віднімати, множити, підносити до натурального степеня. Оскільки дія ділення у множині цілих чисел не завжди визначена, ділити ліву і праву частини конгруенції можна не завжди, скорочувати можна лише на число взаємно просте з модулем: $ac \equiv bc(m) \wedge (c, m) = 1 \rightarrow a \equiv b(m)$. [1, 23]

Проілюструємо зміст теорії конкретними прикладами.

Завдання 1. Дослідити і розв'язати конгруенцію $65x \equiv 46(72)$.

Розв'язання. Для дослідження кількості розв'язків обчислимо НСД коефіцієнта 65 при x і модуля 72. Отримаємо $(65, 72) = 1$, а тому конгруенція має єдиний розв'язок. Застосуємо властивості конгруенції: $65x \equiv 46(72)$, так як $46 \equiv 46 + 72 + 72 \equiv 190(72)$, то маємо $65x \equiv 190(72)$, ділимо праву і ліву частини конгруенції на число 5, яке взаємно просте з модулем 72, отримаємо $13x \equiv 38(72)$. Треба ще скоротити на 13, $38 \equiv 38 + 72 + 72 \equiv 182(72)$, маємо $13x \equiv 182(72)$, скорочуємо на 13, $(13, 72) = 1$ тому, $x \equiv 14(72)$.

Відповідь: розв'язок єдиний, $x \equiv 14(72)$.

Завдання 2. Знайти всі цілі числа, які при діленні на 3 дають остачу 1, а при діленні на 5 остачу 3

Розв'язання. Нехай дане число A . Маємо: $A = 3x + 1$, $x \in \mathbb{Z}$; $A = 5y + 3$, $y \in \mathbb{Z}$. Прирівнявши праві частини маємо діофантове рівняння: $3x + 1 = 5y + 3$; $3x - 5y = 2$. Оскільки за умовою x, y мають бути цілочисловими, то розв'язання рівняння $3x - 5y = 2$ приводить до конгруенції $3x \equiv 2(5)$ або $-5y \equiv 2(3)$. Розв'яжемо першу конгруенцію: $3x \equiv 2(5)$, так як $2 \equiv 2 + 5 + 5 \equiv 12(5)$, то маємо $3x \equiv 12(5)$, скорочуємо на 3, $(3, 5) = 1$, тому $x \equiv 4(5)$, звідки $x = 4 + 5t$, $t \in \mathbb{Z}$. Підставимо отримане значення в початкове рівняння та

виразимо звідти y : $y = \frac{3x-2}{5} = \frac{3(4+5t)-2}{5} = \frac{12+15t-2}{5} = \frac{10+15t}{5} = 2+3t$, $t \in Z$. Отже ми отримали:

$$\begin{cases} x = 4 + 5t \\ y = 2 + 3t \end{cases}, t \in Z. \text{ Підставивши, маємо:}$$

$$A = 3x + 1 = 3(4 + 5t) + 1 = 12 + 1 + 15t = 13 + 15t, t \in Z;$$

$$A = 5y + 3 = 5(2 + 3t) + 3 = 10 + 3 + 15t = 13 + 15t, t \in Z.$$

Отримали однакові відповіді, а отже задачу розв'язано правильно.

Відповідь: $A = 13 + 15t$, $t \in Z$.

Завдання 3. Довести, що $n^5 + 4n$ ділиться на 5 при будь-якому натуральному значенні n .

Доведемо, що вираз $n^5 + 4n$ ділиться на 5, для цього розглянемо чотири випадки:

1) $n \equiv 1(5)$. За властивостями конгруенцій маємо $n^5 \equiv 1^5 \equiv 1(5)$. Отже, $n^5 + 4n \equiv 1 + 4 \equiv 5 \equiv 0(5)$, тобто число $n^5 + 4n$ ділиться на 5.

2) $n \equiv 2(5)$, маємо $n^5 \equiv 2^5 \equiv 32 \equiv 2(5)$, $4n \equiv 8 \equiv 3(5)$. Отже, $n^5 + 4n \equiv 2 + 3 \equiv 5 \equiv 0(5)$, тобто число $n^5 + 4n$ ділиться на 5.

3) $n \equiv 3(5)$, маємо $n^5 \equiv 3^5 \equiv 243 \equiv 3(5)$, $4n \equiv 12 \equiv 2(5)$. Отже, $n^5 + 4n \equiv 2 + 3 \equiv 5 \equiv 0(5)$, тобто число $n^5 + 4n$ ділиться на 5.

4) $n \equiv 4(5)$, маємо $n^5 \equiv 4^5 \equiv 1024 \equiv 4(5)$, $4n \equiv 16 \equiv 1(5)$. Отже, $n^5 + 4n \equiv 4 + 1 \equiv 5 \equiv 0(5)$, тобто число $n^5 + 4n$ ділиться на 5.

А тому число $n^5 + 4n$ ділиться на 5, при будь-якому натуральному значенні n .

Завдання 4. Розв'язати конгруенцію $5x \equiv 8^{125} - 6^{29} (7)$.

Розв'язання. Дослідимо кількість розв'язків конгруенції: $(5,7)=1$, отже конгруенція має єдиний розв'язок. Згідно властивостей конгруенції складові можна заміняти відповідними лишками з системи лишків. Отже, $8^{125} - 6^{29} \equiv 1^{125} - (-1)^{29} (7)$. Вихідна конгруенція зміниться так: $5x \equiv 1 + 1 \equiv 2(7)$, $5x \equiv 2 - 7 \equiv -5(7)$, скоротимо на 5, $(5,7)=1$, тому $x \equiv -1(7)$.

Відповідь: $x \equiv 6(7)$.

Завдання 5. Задача Сунь-Цзи (китайський математик III – IV ст.). Є невідома кількість речей. Якщо їх рахувати трійками, то буде остача 2, якщо п'ятірками, то – 3, якщо сімками, то – 2. Запитується, скільки речей?

Історична довідка. Сунь Цзи – китайський математик і астроном, автор трактату «Сунь Цзи Суань Цзинь» (Класична арифметика Сунь Цзи). Цей класичний трактат з математики до XVIII ст. приписувався теоретику військового мистецтва. Сформульована задача була популярною серед європейських математиків, її назва «китайська задача про остачі». Це найвизначніша задача, яка не тільки зробила ім'я Сунь Цзи широковідомим, але й сприймалася на заході як одне з китайських чудес. [2, 255].

Можна запропонувати сучасний метод розв'язання за допомогою системи конгруенцій.

$$\begin{cases} x = 3t_1 + 2 \\ x = 5t_2 + 3 \\ x = 7t_3 + 2 \end{cases}, \text{ маємо систему трьох конгруенцій: } \begin{cases} x \equiv 2(3) \\ x \equiv 3(5) \\ x \equiv 2(7) \end{cases}, \text{ з першої конгруенції маємо}$$

$x = 2 + 3t_1$, підставимо у другу конгруенцію $2 + 3t_1 \equiv 3(5)$, $3t_1 \equiv 3 - 2(5)$, $3t_1 \equiv 1(5)$, $3t_1 \equiv 1 + 5(5)$, $3t_1 \equiv 6(5)$, скорочуємо на 3, $(3,5)=1$, тому $t_1 \equiv 2(5)$, $t_1 = 2 + 5t_2$. Тепер

$x = 2 + 3(2 + 5t_2) = 2 + 6 + 15t_2 = 8 + 15t_2$. Підставимо у третю конгруенцію

$8 + 15t_2 \equiv 2(7)$, $15t_2 \equiv -6(7)$, $15t_2 \equiv -6 + 21(7)$, $15t_2 \equiv 15(7)$, скорочуємо на 15, $(15,7)=1$, тому $t_2 \equiv 1(7)$, $t_2 = 1 + 7t$. А тому маємо $x = 8 + 15(1 + 7t) = 8 + 15 + 105t = 23 + 105t$, тобто $x \equiv 23(105)$.

Відповідь: шукані числа 23, 128, 233, ...

Звернемо увагу на те, що багато конкурсних задач середньої школи опосередковано використовують теорію остач (елементи теорії конгруенцій). Наведемо приклади задач практичного змісту та конкурсних задач, розв'язання яких ефективно із застосуванням теорії конгруенцій.

Завдання 6. Прокладають водопровід довжиною 50 м і є труби завдовжки 2,5 м і 3,5 м. Скільки треба поставити тих і інших труб?

Розв'язання. Нехай x труб завдовжки 2,5 м і y труб завдовжки 3,5 м. Маємо рівняння: $2,5x + 3,5y = 50 \Leftrightarrow 5x + 7y = 100$. Задача зводиться до розв'язання діофантового рівняння, де x, y – цілі

невід'ємні числа. Так як $(5,7)=1$, то рівняння має цілочислові розв'язки. Розв'язання рівняння приводить до конгруенції: $5x \equiv 100(7)$, скорочуємо на 5, $(5,7)=1$, тому $x \equiv 20(7)$, звідки $x = 20 + 7t, t \in Z$. Підставимо отримане значення в початкове рівняння та виразимо звідти y :

$$y = \frac{100 - 5x}{7} = \frac{100 - 5(20 + 7t)}{7} = \frac{100 - 100 - 35t}{7} = -5t, t \in Z. \text{ Отже ми отримали: } \begin{cases} x = 20 + 7t \\ y = -5t, \end{cases} t \in Z. \text{ При } t = 0$$

маємо: $x = 20, y = 0$. Отже, треба взяти 20 труб завдовжки 2,5 м і не брати труби завдовжки 3,5 м. Перевірка: $2,5 \cdot 20 + 3,5 \cdot 0 = 50$ — вірно. При $t = -1$ маємо: $x = 13, y = 5$. Отже, треба взяти 13 труб завдовжки 2,5 м і 5 труб завдовжки 3,5 м. Перевірка: $2,5 \cdot 13 + 3,5 \cdot 5 = 50$ — вірно. При $t = -2$, маємо: $x = 6, y = 10$. Отже, треба взяти 6 труб завдовжки 2,5 м і 10 труб завдовжки 3,5 м. Перевірка: $2,5 \cdot 6 + 3,5 \cdot 10 = 50$ — вірно.

Відповідь: є три можливості 20 труб по 2,5 м або 13 труб по 2,5 м і 5 труб по 3,5 м або 6 труб по 2,5 м і 10 труб по 3,5 м.

Завдання 7. Знайдіть найменше натуральне число n таке, що $n - 2$ ділиться на 65, а $n + 4$ на 47.

Розв'язання. З умови $n - 2 = 65a, n + 4 = 47b$, де a, b — натуральні. Віднімемо почленно, отримаємо діофантове рівняння: $65a - 47b = -6$. Так як $(65,47)=1$, то рівняння має цілочислові розв'язки. Розв'язання рівняння приводить до конгруенції: $65a \equiv -6(47)$, звідки $18a \equiv -6(47), 3a \equiv -1(47), 3a \equiv -1 - 47 \equiv -48(47)$, скорочуємо на 3, $(3,47)=1$, тому $a \equiv -16 \equiv 31(47)$, тобто $a = 31 + 47t, t \in Z$. Умову влаштовує $t = 0, a = 31$. Число $n = 65 \cdot 31 + 2 = 2017$. Перевірка: $n + 4 = 2021 = 47 \cdot 43$ — вірно.

Відповідь: $n = 2017$.

Завдання 8. Знайдіть усі такі натуральні a і b , для яких два дроби $\frac{a}{2016}$ і $\frac{b}{2336}$ ($1 \leq a, b \leq 60$)

відрізняються один від одного на найменш можливе значення.

Розв'язання. Розкладемо на прості множники знаменники дробів: $2016 = 2^5 \cdot 3^2 \cdot 7$; $2336 = 2^5 \cdot 73$. Знайшовши різницю дробів по модулю, ми знайдемо на яке найменш можливе значення вони відрізняються:

$$\left| \frac{a}{2016} - \frac{b}{2336} \right| = \left| \frac{73a - 63b}{2^5 \cdot 3^2 \cdot 7 \cdot 73} \right|; (73,63)=1; |73a - 63b|=1. \text{ Розкривши модуль, отримаємо два діофантові}$$

рівняння:

$$\text{а) } 73a - 63b = 1, 73a \equiv 1(63), a \equiv 19(63), a = 19 + 63t; b = 22 + 73t, \text{ отже } a = 19, b = 22.$$

$$\text{б) } 73a - 63b = -1, 73a \equiv -1(63), a \equiv -19(63), a = -19 + 63t; b = -22 + 73t, \text{ отже } a = 44, b = 51.$$

$$\text{Відповідь: } \left| \frac{a}{2016} - \frac{b}{2336} \right| = \frac{1}{2^5 \cdot 3^2 \cdot 7 \cdot 73} = \frac{1}{147168}; a = 19, b = 22; a = 44, b = 51.$$

Завдання 9. На числовій прямій жовтим кольором відмічені всі числа, які при діленні на 117 дають остачу 29, а блакитним кольором — всі числа, які при діленні на 153 дають остачу 5. Знайдіть найменшу відстань між жовтою та блакитною точкою.

Розв'язання. Позначимо найменшу відстань між точками через d :

$$d = |(117x + 29) - (153y + 5)| = |117x - 153y + 24| = 3|39x - 51y + 8|. \quad d = 3|39x - 51y + 8| \neq 0;$$

$d = 3|39x - 51y + 8| = 3 \Leftrightarrow 39x - 51y + 8 = -1 \vee 39x - 51y + 8 = 1. \quad 39x - 51y = -9 \Leftrightarrow 13x - 17y = -3;$ Розв'язання діофантового рівняння приводить до конгруенції: $17y \equiv 3(13), (17,13)=1$ — існують цілочислові розв'язки.

$$17y \equiv 3(13), 4y \equiv 16(13), \text{ скорочуємо на } 4, (4,13)=1, \text{ маємо: } y \equiv 4(13), y_0 = 4. \quad x_0 = \frac{-3 + 17y_0}{13} = \frac{-3 + 17 \cdot 4}{13} = 5.$$

Отже, $\begin{cases} x = 5 + 17t, \\ y = 4 + 13t, t \in Z. \end{cases}$ Тоді жовта точка буде відповідати числу $117 \cdot 5 + 29 = 614$, а блакитна $153 \cdot 4 + 5 = 617$.

Відповідь: відстань 3, жовта точка відповідає числу 614, блакитна 617.

Завдання 10. Знайдіть цілі невід'ємні координати x та y , щоб вектори $\vec{a}(20,17,2017)$ і $\vec{b}(x,y,-1)$ були взаємно перпендикулярними.

Розв'язання. Вектори \vec{a} і \vec{b} взаємно перпендикулярні тоді і тільки тоді, коли їх скалярний добуток дорівнює нулю $\vec{a} \cdot \vec{b} = 0$. Маємо: $20x + 17y - 2017 = 0, 20x + 17y = 2017$. Задача зводиться до розв'язання

діофантового рівняння, де x, y – цілі невід’ємні числа. Так як $(20, 17) = 1$, то рівняння має цілочислові розв’язки.

Розв’язання рівняння приводить до конгруенції: $20x \equiv 2017(17)$, так як $2017 \equiv 2017 - 17 \equiv 2000(17)$, то маємо: $20x \equiv 2000(17)$, скорочуємо на 20, $(20, 17) = 1$, тому $x \equiv 100(17)$, звідси $x = 100 - 17t, t \in \mathbb{Z}$. Підставимо отримане значення в початкове рівняння та виразимо звідти y :

$$y = \frac{2017 - 20x}{17} = \frac{2017 - 20(100 - 17t)}{17} = \frac{2017 - 2000 + 340t}{17} = \frac{17 + 340t}{17} = 1 + 20t, t \in \mathbb{Z}. \text{ Отже ми отримали:}$$

$$\begin{cases} x \equiv 100 - 17t \\ y \equiv 1 + 20t, \end{cases} t \in \mathbb{Z}. \text{ При } t=0 \text{ маємо: } x=100, y=1; \text{ при } t=1 \text{ } x=83, y=21; \text{ при } t=2 \text{ маємо: } x=66, y=41; \text{ при } t=3 \text{ } x=49, y=61; \text{ при } t=4 \text{ } x=32, y=81; \text{ при } t=5 \text{ } x=15, y=101.$$

Відповідь: $(100; 1); (83; 21); (66; 41); (49; 61); (32; 81); (15; 101)$.

Завдання 11. Скільки точок прямої $23x + 32y = 2320$ з цілочисловими координатами лежить у першій координатній чверті?

Розв’язання. Так як x, y – цілочислові і $x, y > 0$, бо точки лежать в першій координатній чверті, то знаходження кількості точок зводиться до розв’язання діофантового рівняння: $23x + 32y = 2320$, $32y \equiv 2320(23)$; використавши властивості конгруенцій маємо: $9y \equiv -3(23)$, скорочуємо на 3, $(3, 23) = 1$, то $3y \equiv -1 \equiv -24(23)$, скоротимо на 3, $(3, 23) = 1$, маємо: $y \equiv -8 \equiv 15(23)$; $y_0 = 15$, $x_0 = \frac{2320 - 32y}{23} = \frac{2320 - 32 \cdot 15}{23} = 80$, тоді: $\begin{cases} x = 80 - 32t, \\ y = 15 + 23t, t \in \mathbb{Z}. \end{cases}$ Так як $x > 0, y > 0 \Rightarrow t \in \{0, 1, 2\}$. А тому матимемо 3 точки.

Відповідь: 3 точки.

У роботі наведено теоретичні відомості щодо розв’язування конгруенцій та розглянуто застосування теорії конгруенцій до розв’язання конкурсних задач шкільного курсу математики.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Ізюмченко Л.В. Практикум з теорії чисел / Л.В. Ізюмченко. – Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – 76 с.
- Требенко Д.Я. Алгебра і теорія чисел / Д.Я. Требенко, О.О. Требенко. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2006. – Ч. 1. – 400 с.

Вікторія МАТВІЄНКО

НЕСТАНДАРТНІ СПОСОБИ РОЗВ’ЯЗУВАННЯ АЛГЕБРАЇЧНИХ РІВНЯНЬ

(студентка III курсу фізико-математичного факультету)

Науковий керівник – кандидат фізико-математичних наук, доцент Ізюмченко Л.В.

Розв’язування алгебраїчних рівнянь є дуже важливим етапом у вивченні як шкільної математики, так і вищої. Варто нагадати, що многочленом від однієї змінної над областю цілісності R називається вираз виду $a_n x^n + a_{n-1} x^{n-1} + \dots + a_1 x + a_0$, де n – довільне ціле невід’ємне число, $a_n, a_{n-1}, \dots, a_1, a_0$ – елементи R , а $x, x^2, \dots, x^{n-1}, x^n$ – деякі символи; x^k називається k -м степенем змінної x (або невідомого x), а a_k – k -м коефіцієнтом многочлена або коефіцієнтом при x^k ($k = 0, 1, \dots, n$) [1, ст. 212].

Алгебраїчне рівняння – це рівняння виду $P(x_1, x_2, \dots, x_n) = 0$, де P – многочлен від змінних x_1, x_2, \dots, x_n . Для розв’язування рівнянь такого виду існують певні формули, алгоритми та прийоми, а також – нестандартні способи.

Дуже часто корені рівнянь є раціональними, тому використовують теорему про раціональні корені многочлена для їх знаходження.

Теорема. Якщо раціональне число $\frac{p}{q}$ (p та q цілі взаємно прості числа) – корінь многочлена з цілими коефіцієнтами, то p – дільник вільного члена, а q – дільник старшого коефіцієнта.

Задача 1. Розв’язати рівняння $5x^3 - x^2 + 2x - 6 = 0$.

Знайдемо дільники вільного члена та старшого коефіцієнта: $D(6) = \{\pm 1; \pm 2; \pm 3; \pm 6\}$, $D(5) = \{1, 5\}$. Усі потенціальні раціональні корені $\frac{p}{q} \in \left\{ \pm 1; \pm \frac{1}{5}; \pm \frac{2}{5}; \pm \frac{3}{5}; \pm \frac{6}{5}; \pm 2; \pm 3; \pm 6 \right\}$.

Зауваження: Дійсні корені рівняння слід шукати в інтервалі $(-M, M)$, де $M = \frac{A}{|a_n|} + 1$, де $A = \max\{|a_{n-1}|, \dots, |a_1|, |a_0|\}$. У даному рівнянні $A = \max\{|-1|, |2|, |-6|\} = 6$, а $|a_n| = 5$, отже всі $x \in \left(-\frac{11}{5}; \frac{11}{5}\right)$, а тому $\{\pm 2; \pm 3; \pm 6\}$ не є коренями рівняння.

Виконавши ділення на двочлен $(x-1)$ за схемою Горнера, маємо:

$$5x^3 - x^2 + 2x - 6 = (x-1)(5x^2 + 4x + 6), \text{ отже } x_1 = 1 \text{ є одним із коренів рівняння.}$$

Розв'яжемо рівняння другого степеня: $5x^2 + 4x + 6 = 0$, $D = 16 - 4 \cdot 5 \cdot 6 = -104$, $\sqrt{D} = \sqrt{-104} = 2i\sqrt{26}$, тому рівняння має лише один раціональний корінь, усі інші – комплексні: $x_{2,3} = \frac{-4 \pm 2i\sqrt{26}}{10} = \frac{-2 \pm i\sqrt{26}}{5}$.

$$\text{Відповідь: } x_1 = 1, x_2 = \frac{-2 + i\sqrt{26}}{5}, x_3 = \frac{-2 - i\sqrt{26}}{5}.$$

Для розв'язання рівняння четвертого степеня виду $f(x) = 0$ використовують метод Феррарі.

Задача 2. Розв'язати рівняння $2x^4 - 10x^3 + 5x^2 - 2 = 0$.

Виокремимо доданки четвертого і третього степенів: $x^4 - 5x^3 = -\frac{5x^2}{2} + 1$. У лівій частині рівняння виділимо повний квадрат: $(x^2)^2 - 2x^2 \cdot \frac{5x}{2} + \left(\frac{5x}{2}\right)^2 = \left(\frac{5x}{2}\right)^2 - \frac{5x^2}{2} + 1$, $\left(x^2 - \frac{5x}{2}\right)^2 = \frac{25x^2}{4} - \frac{5x^2}{2} + 1$, звідки $\left(x^2 - \frac{5x}{2}\right)^2 = \frac{15x^2}{4} + 1$. До лівої та правої частини додамо деякий вираз, щоб у лівій частині знову отримати квадрат (при цьому введемо параметр λ):

$$\left(\left(x^2 - \frac{5x}{2}\right) + \frac{\lambda}{2}\right)^2 = \frac{15x^2}{4} + 1 + 2 \cdot \frac{\lambda}{2} \left(x^2 - \frac{5x}{2}\right) + \frac{\lambda^2}{4}, \text{ отримаємо}$$

$$\left(x^2 - \frac{5x}{2} + \frac{\lambda}{2}\right)^2 = x^2 \left(\frac{15}{4} + \lambda\right) + x \left(-\frac{5\lambda}{2}\right) + \left(1 + \frac{\lambda^2}{4}\right).$$

Тричлен справа залежить від λ . Підберемо λ таким чином, щоб права частина стала квадратом двочлена від x . Для цього потрібно, щоб дискримінант дорівнював нулю (виберемо λ таким чином, щоб виконувалась умова $D = 0$).

$$D = \left(-\frac{5\lambda}{2}\right)^2 - 4 \left(\frac{15}{4} + \lambda\right) \left(1 + \frac{\lambda^2}{4}\right), \left(-\frac{5\lambda}{2}\right)^2 - 4 \left(\frac{15}{4} + \lambda\right) \left(1 + \frac{\lambda^2}{4}\right) = 0, \text{ звідки}$$

$$-\lambda^3 + \frac{5\lambda^2}{2} - 4\lambda - 15 = 0 \text{ або } 2\lambda^3 - 5\lambda^2 + 8\lambda + 30 = 0, \text{ дільники вільного члена і старшого коефіцієнтів,}$$

відповідно: $D(30) = \{\pm 1; \pm 2; \pm 3; \pm 5; \pm 6; \pm 10; \pm 15; \pm 30\}$, $D(2) = \{1; 2\}$. Виконавши ділення на двочлен $\left(x + \frac{3}{2}\right)$ за

схемою Горнера, отримаємо такий результат: $\lambda_1 = -\frac{3}{2}$, $2\lambda^2 - 8\lambda + 20 = 0$, $\lambda^2 - 4\lambda + 10 = 0$. Підставимо

$\lambda_1 = -\frac{3}{2}$ у рівняння, маємо:

$$\left(x^2 - \frac{5x}{2} - \frac{3}{4}\right)^2 = \frac{9x^2}{4} + \frac{15x}{4} + \frac{25}{16} \text{ або } \left(x^2 - \frac{5x}{2} - \frac{3}{4}\right)^2 = \left(\frac{3x}{2} + \frac{5}{4}\right)^2, \text{ звідки отримаємо сукупність двох рівнянь}$$

$$\begin{cases} x^2 - \frac{5x}{2} - \frac{3}{4} = \frac{3x}{2} + \frac{5}{4}, \\ x^2 - \frac{5x}{2} - \frac{3}{4} = -\frac{3x}{2} - \frac{5}{4}, \end{cases} \Leftrightarrow \begin{cases} x^2 - 4x - 2 = 0, \\ x^2 - x - \frac{1}{2} = 0, \end{cases} \text{ розв'язуючи які отримаємо } x_{1,2} = \frac{4 \pm \sqrt{24}}{2} = 2 \pm \sqrt{6} \text{ та}$$

$$x_{3,4} = \frac{2 \pm \sqrt{-4}}{4} = \frac{1 \pm i}{2}.$$

Відповідь: $x_1 = 2 + \sqrt{6}$, $x_2 = 2 - \sqrt{6}$, $x_3 = \frac{1+i}{2}$, $x_4 = \frac{1-i}{2}$.

Аналіз шкільних підручників з алгебри дозволяє зробити висновок, що уже у восьмому класі пропонуються рівняння степенів, вищих за два.

Задача 3. Розв'язати рівняння $x^3 - (\sqrt{2} + 1)x^2 + 2 = 0$ [2, ст. 257].

Перепишемо наше рівняння, розкривши дужки: $x^3 - \sqrt{2}x^2 - x^2 + 2 = 0$, воно є кубічним відносно змінної x , проте, якщо виконаємо заміну: $\sqrt{2} = t$, $2 = t^2$, рівняння набуде вигляду квадратного відносно нової змінної t : $t^2 - t \cdot x^2 + (x^3 - x^2) = 0$, звідки $D = (x^2)^2 - 4 \cdot 1 \cdot (x^3 - x^2) = x^4 - 4x^3 + 4x^2 = (x(x-2))^2$ і $t_{1,2} = \frac{x^2 \pm x(x-2)}{2}$. Обчислюємо $t_1 = \frac{x^2 - x^2 + 2x}{2} = x$; $t_2 = \frac{x^2 + x^2 - 2x}{2} = x^2 - x$ та повертаємося до заміни,

маємо $x_1 = \sqrt{2}$ і $x^2 - x = \sqrt{2}$, звідки $x^2 - x - \sqrt{2} = 0$, $D = 1 - 4 \cdot 1 \cdot (-\sqrt{2}) = 1 + 4\sqrt{2}$, $x_{2,3} = \frac{1 \pm \sqrt{1 + 4\sqrt{2}}}{2}$.

Відповідь: $x_1 = \sqrt{2}$, $x_2 = \frac{1 + \sqrt{1 + 4\sqrt{2}}}{2}$, $x_3 = \frac{1 - \sqrt{1 + 4\sqrt{2}}}{2}$.

Задача 4. Розв'язати рівняння $x^4 - 2\sqrt{3}x^2 + x + 3 - \sqrt{3} = 0$ [2, ст. 257].

Виконаємо заміну: $\sqrt{3} = t$, $3 = t^2$, рівняння набуде вигляду $t^2 - t(1 + 2x^2) + (x^4 + x) = 0$, $D = (1 + 2x^2)^2 - 4(x^4 + x) = 1 + 4x^2 + 4x^4 - 4x^4 - 4x = (2x - 1)^2$, а тоді $t_{1,2} = \frac{1 + 2x^2 \pm (2x - 1)}{2}$ і $t_1 = \frac{1 + 2x^2 + 2x - 1}{2} = x^2 + x$; $t_2 = \frac{1 + 2x^2 - 2x + 1}{2} = x^2 - x + 1$, маємо сукупність рівнянь:

$\begin{cases} x^2 + x = \sqrt{3}, \\ x^2 - x + 1 = \sqrt{3}, \end{cases} \Leftrightarrow \begin{cases} x^2 + x - \sqrt{3} = 0, \\ x^2 - x + (1 - \sqrt{3}) = 0, \end{cases}$ розв'язуючи які отримаємо усі розв'язки рівняння $x_{1,2} = \frac{-1 \pm \sqrt{1 + 4\sqrt{3}}}{2}$, $x_{3,4} = \frac{1 \pm \sqrt{4\sqrt{3} - 3}}{2}$.

Відповідь: $x_1 = \frac{-1 + \sqrt{1 + 4\sqrt{3}}}{2}$, $x_2 = \frac{-1 - \sqrt{1 + 4\sqrt{3}}}{2}$, $x_3 = \frac{1 + \sqrt{4\sqrt{3} - 3}}{2}$, $x_4 = \frac{1 - \sqrt{4\sqrt{3} - 3}}{2}$.

Наведемо приклад конкурсної задачі з теорії многочленів, яку можна розв'язати у старших класах школи, застосувавши до розв'язання елементи математичного аналізу.

Задача 5. Знайти многочлен найменшого степеня, який при діленні на $(x-1)^3$ дає остачу (-2) , а при діленні на $(x+1)^3$ - остачу (-3) .

Спосіб 1.

Оскільки многочлен при діленні на многочлен третього степеня дає різні остачі, можна припустити, що його степінь хоча б три (якщо степінь виявиться меншим, отримаємо старший коефіцієнт рівним нулю).

1. Нехай степінь многочлена дорівнює трьом, тобто $f(x) = ax^3 + bx^2 + cx + d$, тоді

$\begin{cases} f(x) = (x-1)^3 \cdot q_1(x) + r_1(x), \\ f(x) = (x+1)^3 \cdot q_2(x) + r_2(x), \end{cases}$ причому ст. $q_1(x) = 0$, ст. $q_2(x) = 0$, $q_1(x) = q_2(x) = \text{const} = a$. Маємо одночасне

виконання двох умов при $x \in R$: $a(x-1)^3 + (-2) = a(x+1)^3 + (-3)$ та $a(x+1)^3 - a(x-1)^3 - 1 = 0$, звідки $a(x^3 + 3x^2 + 3x + 1) - a(x^3 - 3x^2 + 3x - 1) - 1 = 0$ або $6ax^2 + 2a - 1 = 0$ для усіх x , що неможливо. Отже, степінь многочлена більший від трьох.

2. Нехай степінь многочлена дорівнює чотирьом, тоді $f(x) = ax^4 + bx^3 + cx^2 + dx + e$, старший коефіцієнт

многочлена $f(x)$ дорівнює a , маємо $\begin{cases} f(x) = (x-1)^3(ax+l) - 2 \\ f(x) = (x+1)^3(ax+k) - 3 \end{cases}$; виконавши перетворення, аналогічні до

перетворень пункту 1, отримаємо суперечність, а тому степінь многочлена має бути більшим за чотири.

3. Нехай степінь многочлена $f(x)$ дорівнює п'яти, маємо:

$$\begin{cases} f(x) = (x-1)^3(ax^2 + bx + c) - 2, \\ f(x) = (x+1)^3(a_1x^2 + b_1x + c_1) - 3, \end{cases} \text{ звідки}$$

$$(x^3 + 3x^2 + 3x + 1)(ax^2 + bx + c) - 2 = (x^3 - 3x^2 + 3x - 1)(a_1x^2 + b_1x + c_1) - 3$$

Многочлени рівні, якщо рівні відповідні коефіцієнти при відповідних степенях.

$$\text{При } \begin{cases} x^5: & a = a_1 \\ x^4: & b - 3a = b_1 + 3a_1 \\ x^3: & c - 3b + 3a = c_1 + 3b_1 + 3a_1 \\ x^2: & -3c + 3b - a = 3c_1 + 3b_1 + a_1 \\ x^1: & 3c - b = 3c_1 - b_1 - c - 2 \\ x^0: & -c - 2 = c_1 - 3 \end{cases}$$

Розв'язуючи систему 6-ох рівнянь з 6-ма невідомими, отримаємо результат:

$$f(x) = (x-1)^3\left(\frac{3}{16}x^2 + \frac{9}{16}x + \frac{1}{2}\right) - 2, \quad f(x) = (x+1)^3\left(\frac{3}{16}x^2 - \frac{9}{16}x + \frac{1}{2}\right) - 3,$$

Розкривши дужки у обох виразах, отримаємо однакові вирази для $f(x)$:

$$f(x) = \frac{3}{16}x^5 - \frac{5}{8}x^3 + \frac{15}{16}x - \frac{5}{2}.$$

У першому способі ми діяли прямолінійно, строго за означенням ділення многочлена на многочлен з остачею і не використовували вигляд самої остачі. У другому способі ми використаємо той факт, що остача у кожному випадку є числом.

Спосіб 2.

Якщо $p(x)$ є множником k -ї кратності ($k \geq 2$) для многочлена $f(x)$, то він є множником $(k-1)$ -ї кратності для його першої похідної.

Так як $f(x)$ при діленні на $(x-1)^3$ дає остачу (-2) , то $(f(x)+2):(x-1)^3$; $f(x)$ при діленні на $(x+1)^3$ дає остачу (-3) , тоді $(f(x)+3):(x+1)^3$.

$$\begin{cases} (f(x)+2):(x-1)^3 \\ (f(x)+3):(x+1)^3 \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} (f(x)+2)':(x-1)^2 \\ (f(x)+3)':(x+1)^2 \end{cases} \Rightarrow f'(x):(x-1)^2; f'(x):(x+1)^2, \text{ а тому } f'(x):((x-1)^2(x+1)^2);$$

звідки $f'(x):(x^4 - 2x^2 + 1)$, тобто $f'(x) = (x^4 - 2x^2 + 1) \cdot g(x)$.

Для того, щоб степінь $f(x)$ був найменшим, $g(x)$ повинен мати якомога менший степінь. Нехай $g(x) = \text{const}$; $g(x) = k$, тоді $f'(x) = k(x^4 - 2x^2 + 1)$; інтегрування дає $f(x) = k\left(\frac{x^5}{5} - \frac{2x^3}{3} + x\right) + C$. За теоремою

$$\text{Безу з умов } f(1) = -2, f(-1) = -3 \text{ маємо: } \begin{cases} \frac{8}{15}k + C = -2 \\ -\frac{8}{15}k + C = -3 \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} C = -\frac{5}{2} \\ k = \frac{15}{16} \end{cases}, \text{ а тоді } f(x) = \frac{3}{16}x^5 - \frac{5}{8}x^3 + \frac{15}{16}x - \frac{5}{2}.$$

$$\text{Відповідь: } f(x) = \frac{3}{16}x^5 - \frac{5}{8}x^3 + \frac{15}{16}x - \frac{5}{2}.$$

У роботі розглянуто деякі нестандартні способи розв'язання алгебраїчних рівнянь високих степенів, у тому числі локалізація дійсних коренів многочлена, раціональні корені многочлена, метод Феррарі для рівнянь четвертого степеня, приклади застосування теорії многочленів, що будуть цікаві учням, студентам та вчителям математики.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Завало С.Т. Алгебра і теорія чисел / С.Т. Завало, В.М. Костарчук, Б.І. Хацет. – К. : Вища школа, 1976. – 384 с.
2. Мерзляк А.Г. Алгебра [підручник для 8 класу з поглибленим вивченням математики] / А.Г. Мерзляк, В.Б. Полонський, М.С. Якір. – Харків: Гімназія, 2008. – 373 с.

Вікторія ПЕТРУНЧАК

ЗАДАЧІ З ТЕОРІЇ ЧИСЕЛ НА РЕГІОНАЛЬНИХ ОЛІМПІАДАХ

(магістрантка фізико-математичного факультету)

Науковий керівник – кандидат фізико-математичних наук, доцент Ізюмченко Л.В.

Теоретико-числові задачі, у тому числі задачі на подільність, часто зустрічаються на різних математичних змаганнях, турнірах, олімпіадах, конкурсах. Не секрет, що такі задачі викликають великі труднощі не тільки у школярів та студентів, а й у досвідчених вчителів, оскільки як правило потребують нестандартних підходів чи спеціальних прийомів. У своїй статті ми орієнтувалися на теоретико-числові задачі районних та міських олімпіад нашого регіону та обласної олімпіади з математики 2016-2017 навчального року, до них наводимо власні розв'язання.

Задача 1 (Завдання II етапу Всеукраїнської олімпіади з математики, Кіровоградська обл., 2016-2017 н.р., 7 клас). Скількома способами з відрізків довжиною 7 см і 12 см можна скласти відрізок довжиною 1 м?

Розв'язання.

I спосіб: Нехай x – кількість відрізків по 7 см, y – кількість відрізків по 12 см. За умовою задачі $7x + 12y = 100$. Звідси $7x = 100 - 12y = 4 \cdot (25 - 3y)$. Оскільки 7 і 4 взаємно прості, тоді x ділиться націло на 4, а $(25 - 3y)$ ділиться націло на 7. Оскільки $25 - 3y \leq 25$, то ця різниця дорівнює або 21, або 14, або 7. Із цих трьох випадків можливий тільки третій, бо тільки при ньому отримується ціле значення для y : $y = 6$. А тоді $x = 4$, $y = 6$.

II спосіб: Нехай x відрізків завдовжки 7 см і y відрізків завдовжки 12 см. Маємо рівняння: $7x + 12y = 100$. Задача зводиться до розв'язання рівняння у цілих невід'ємних числах, тобто діофантового рівняння. Так як коефіцієнти при невідомих x і y взаємно простими числами, то рівняння має цілочислові розв'язки. Розв'язання рівняння приводить до конгруенції: $7x \equiv 100(12)$, $7 \equiv -5(12)$, або $-5x \equiv 100(12)$, скорочуємо на 5, оскільки $(5, 12) = 1$, тому $x \equiv -20 \equiv 4(12)$, звідки $x = 4 + 12t, t \in \mathbb{Z}$. Підставимо отримане значення невідомої x в початкове рівняння та виразимо звідти y :

$$y = \frac{100 - 7x}{12} = \frac{100 - 7(4 + 12t)}{12} = 6 - 7t, t \in \mathbb{Z}. \text{ Ми отримали: } \begin{cases} x = 4 + 12t, \\ y = 6 - 7t, \end{cases} t \in \mathbb{Z}. \text{ При } t = 0 \text{ маємо: } x = 4, y = 6.$$

А тому треба взяти чотири відрізки по 7 см і шість відрізків завдовжки 12 см. Перевірка: $4 \cdot 7 + 6 \cdot 12 = 100$ – вірно. При інших цілих значеннях параметра t змінні перестають бути невід'ємними.

Відповідь: є тільки один спосіб: 4 відрізки по 7 см і 6 відрізків по 12 см.

Зауваження 1. Звичайно, другий спосіб є неприйнятним у сьомому класі, проте він перекидає місток до розв'язування більш серйозних діофантових рівнянь у старших класах [1, 2].

Зауваження 2. Задача має хороший геометричний зміст: мова іде про пряму і точки на цій прямій, які мають цілі (невід'ємні) координати, причому, як тільки x збільшується на 12, y зменшується на 7; так отримуються усі цілочислові вузли прямої. У старших класах можна формулювати задачі на встановлення

кількості таких вузлів, наприклад, у першій чверті, типу $2x + 3y = 2017$. Матимемо $\begin{cases} x = 2 + 3t, \\ y = 671 - 2t, \end{cases} t \in \mathbb{Z}$. При

$t = 0$: $x = 2, y = 671, \dots$, при $t = 335$: $x = 1007, y = 1$; маємо 336 точок у першій координатній чверті.

Задача 2 (Завдання II етапу Всеукраїнської олімпіади з математики, Кіровоградська обл., 2016-2017 н.р., 8 клас). На дошці були записані перші 20 натуральних чисел. Одне з них стерли і виявилось, що серед 19 чисел, що залишились, є число, рівне середньому арифметичному цих 19 чисел. Яке число стерли?

Розв'язання. Після того, як одне число буде стерте, сума чисел, що залишились, має ділитись на 19. Мінімальне значення суми, що залишиться, отримаємо, якщо витерти найбільше число (тобто 20), воно дорівнює $1+2+\dots+19=190$, а максимальне значення суми – $2+3+\dots+20=209$. Якщо витирати інші числа, то отримаємо усі можливі значення для сум від 190 до 209. Із чисел 190, ..., 209 кратними числу 19 будуть тільки два числа – 190 і 209. А тому з дошки могли стерти 1 або 20.

Відповідь: 1 або 20.

У багатьох задачах на подільність використовується такий факт:

Квадрат цілого числа при діленні на чотири дає остачу нуль або один.

Доведення: усі цілі числа мають вигляд $2k$ або $2k+1$, тоді їхні квадрати, відповідно, $(2k)^2 = 4k^2 \equiv 0(\text{mod } 4)$ і $(2k+1)^2 = 4k^2 + 4k + 1 \equiv 1(\text{mod } 4)$ [1].

Задача 3 (Завдання II етапу Всеукраїнської олімпіади з математики, Кіровоградська обл., 2016-2017 н.р., 10 клас). У квадратному тричлені $ax^2 + bx + c$ дозволено замінювати кожен коефіцієнт сумою або

різницею двох інших. Чи можна таким чином із многочлена $2x^2 - 5x - 12$ отримати многочлен, дискримінант якого дорівнює 23?

Розв'язання.

У многочлена $2x^2 - 5x - 12$ коефіцієнти є цілими числами, а тому їхня сума або різниця – теж цілі числа. А тому в отриманому таким чином квадратному тричлені $ax^2 + bx + c$ коефіцієнти є цілими числами. Оскільки дискримінант $D = b^2 - 4ac$, і $b^2 \equiv 0 \pmod{4} \vee b^2 \equiv 1 \pmod{4}$, $4ac \equiv 0 \pmod{4}$, то $D \equiv 0 \pmod{4} \vee D \equiv 1 \pmod{4}$. Враховуючи, що $23 \equiv 3 \pmod{4}$, робимо висновок, що отримати дискримінант, рівний 23, неможливо.

Відповідь: не можна.

Задача 4 (Завдання міської олімпіади з математики 2016-2017 н.р., м. Кропивницький, 10 клас). Знайдіть всі натуральні числа a , для яких $a^3 + 1$ є степенем числа 3.

Розв'язання.

І спосіб. За умовою задачі $a^3 + 1 = 3^n$, оскільки число a натуральне, то $n > 0$. Розкладемо праву частину на множники, матимемо $(a+1) \cdot (a^2 - a + 1) = 3^n$, звідки $a+1 = 3^k, k > 0$ і $a^2 - a + 1 = 3^{n-k}$. З першої рівності виражаємо $a = 3^k - 1$ і підставляємо у другу рівність, отримаємо $(3^k - 1)^2 - (3^k - 1) + 1 = 3^{n-k}$. Розкривши дужки і звівши подібні, отримаємо таку рівність: $3^{2k} - 3 \cdot 3^k + 3 = 3^{n-k}$ або $3^{2k-1} - 3^k + 1 = 3^{n-k-1}$. Оскільки $k > 0$, то ліва частина при діленні на три дає остачу один, а тому і права має давати таку остачу, звідки маємо $n - k - 1 = 0 \wedge 2k - 1 = k$. Маємо єдину можливість: $k = 1, n = 2$, а тому $a = 2$.

II спосіб: усі натуральні числа a з точки зору подільності на три мають вигляд: $3m$; $3m+1$ та $3m-1$. Права частина рівності є число, кратне 3. У першому випадку $a^3 + 1 = (3m)^3 + 1 \equiv 1 \pmod{3}$, у другому $a^3 + 1 = (3m+1)^3 + 1 \equiv 2 \pmod{3}$, що неможливо. У третьому випадку $a^3 + 1 = (3m-1)^3 + 1 = 27m^3 - 27m^2 + 9m + 1 = 9m(3m^2 - 3m + 1) + 1$ є степенем трійки, врахуємо $3m^2 - 3m + 1 \equiv 1 \pmod{3}$, а тому $3m^2 - 3m + 1 = 1$, звідки $m = 0$ або $m = 1$, а тоді a (натуральне) лише одне – при $m = 1, a = 2$.

Відповідь: $a = 2$.

Задача 5 (Завдання III етапу Всеукраїнської олімпіади з математики, 2016-2017 н.р., 10 клас). Знайдіть двоцифрове натуральне число $N = \overline{ab}, b \neq 0$, для якого у послідовності чисел $m_n = \overline{a0\dots 0b}, b \neq 0$:

- усі члени кратні N ;
- жодний член не кратний N ;
- є нескінченна кількість членів, що кратні N , а також нескінченна кількість членів, що не кратні N

[2].

Розв'язання.

Перед учнями стояла задача знайти лише по одному, принаймні, прикладу, який би задовольняв умови а), б), в). Посилимо умову задачі. Будемо вимагати знайти усі двоцифрові числа, які задовольняють умовам задачі пункту а).

Розглянемо послідовність чисел $m_1 = \overline{a0b}, m_2 = \overline{a00b}, m_3 = \overline{a000b}, \dots, b \neq 0$. Число $m_1 = \overline{a0b} = 100a + b$ має ділитись на число $N = \overline{ab} = 10a + b$. Виконаємо ділення m_1 на N : $m_1 = 100a + b = 10(10a + b) - 9b, m_1 : N \Rightarrow 9b : (10a + b)$.

Підставляючи по чергово $b = 1, 2, \dots, 9$, матимемо: $b = 1, 9 : (10a + 1)$ – неможливо, $b = 2, 18 : (10a + 2)$ – неможливо, $b = 3, 27 : (10a + 3)$ – неможливо, $b = 4, 36 : (10a + 4)$ – неможливо, $b = 5, 45 : (10a + 5) \Rightarrow a = 1, a = 4, b = 6, 54 : (10a + 6)$ – неможливо, $b = 7, 63 : (10a + 7)$ – неможливо, $b = 8, 72 : (10a + 8) \Rightarrow a = 1, b = 9, 81 : (10a + 9)$ – неможливо. Отримали усі можливі значення для $a; b$, а отже, і для чисел $N = \overline{ab}, b \neq 0 : N \in \{15, 18, 45\}$.

Зауважимо, що ми перевірили виконання тільки однієї умови $m_i : N$, але неважко переконатися, що і усі інші члени послідовності $m_i : N, i = 1, 2, \dots$ також діляться на указані числа N .

Наведемо приклади чисел N , які задовольняють умову б), нагадавши перед цим ознаку подільності на 4 (25): число ділиться на чотири (25), якщо на чотири (25) ділиться число, записане його двома останніми цифрами.

Неважко навести приклад $N = 12$, це число ділиться на чотири, але якщо помістити нулі між цими цифрами (тобто утворити послідовність $m_n = \overline{10\dots 02}$), то число, яке буде утворене двома останніми

цифрами, буде $\overline{02}$, не буде ділитись на чотири, а тому і число m_n для усіх $n \in N$ не буде ділитись на початкове число $N=12$. Аналогічні міркування і для $N=16, 32, 36, 52, 56, 72, 76, 92, 96$. Аналогічні міркування і для чисел $N=25, 75$.

Якщо скористатися ознакою подільності на 8 (число ділиться на вісім, якщо на вісім ділиться число, записане його трьома останніми цифрами), то неважко показати, що умові задачі б) задовольняють числа $N=24, 64$, а ознакою подільності на 16 (число ділиться на 16, якщо на 16 ділиться число, записане його чотирма останніми цифрами), то отримуємо, що умові задачі б) задовольняє число $N=48$.

Нагадаємо ознаку подільності на 11: число ділиться на 11, якщо альтернативна сума цифр ділиться на 11 (сума цифр, які стоять на парних місцях береться зі знаком плюс, а на непарних – зі знаком мінус). Неважко помітити, що число $N=11$ і послідовність $m_n = \overline{10 \dots 01}$, яка складатиметься із чисел 101, 1001,

10001, 100001..., задовольняють усі умови пункту в) задачі, причому усі члени з непарними номерами дають остачу два при діленні на число $N=11$, а з парними номерами – діляться на 11. А тому число $N=11$ задовольняє умови пункту в). Неважко перевірити, що і усі числа $N=22, 33, 44, 55, 66, 88, 99$ також задовольняють таким умовам (наприклад, $N=66$, усі числа послідовності 606, 6006, 60006, ... діляться і на два, і на три, проте через одне діляться на 11, а тому через одне діляться і на 66).

Якщо пригадати ознаку подільності на 7 і 13, то можна проаналізувати подільність чисел указаної послідовності і на 7 і на 13: число ділиться на сім (13), якщо альтернативна сума тріад ділиться на сім (13), а тому правило таке: розбиваємо число на тріади, починаючи з кінця, приписуємо їм знаки, починаючи з кінця, «+», «-», «+», «-», ..., рахуємо суму з урахуванням знаків, якщо сума ділиться на сім (13), то і число ділиться на сім (13) [1].

Нехай $N=14=2 \cdot 7$ (зауважимо, що на сім діляться 91, 98, 105), розглянемо послідовність 104, 1'004, 10'004, 100'004, 1'000'004, 10'000'004; неважко помітити, що усі числа діляться на 2, проте тільки шосте з цих чисел ділиться на сім, адже альтернативні суми тріад для усіх такі: 104, 3, -6, -94, 5, 14, перші п'ять не діляться на сім, а шосте – ділиться на сім, а тому тільки шосте із цих чисел ділиться на сім. Неважко зрозуміти, що якщо вставити ще шість нулів, то відповідно подільність на сім не зміниться, і будуть повторюватися альтернативні суми тріад 104, 3, -6, -94, 5, 14. А тому буде нескінченна кількість чисел, які на 14 діляться (кожне шосте), і нескінченна кількість чисел (усі інші), які на 14 не діляться. Аналогічні міркування і для чисел $N=21, 28, 35, 42, 63, 77, 84, 91$. Аналогічно і для деяких чисел, кратних тринадцяти: $N=13, 26, 39, 65, 78$.

Якщо скористатися ознакою подільності на 27, 37 (число ділиться на 27, 37, якщо сума його тріад ділиться на 27, 37), то можна навести приклад чисел, які задовольняють пункт в) задачі: $N=37$, послідовність 307, 3'007, 30'007, 300'007, 3'000'007, 30'000'007; суми тріад 307, 10, 37, 307, 10, 37, перші дві на 37 не діляться, а тому і не діляться члени послідовності на $N=37$, а кожне третє – ділиться на 37. Аналогічні міркування для $N=74$ та чисел $N=27; 54$ і послідовностей, які вони породжують.

Дещо складніше обґрунтовується для $N=81$ (кожен дев'ятий член послідовності ділиться на 81); $N=49; 98$ (кожний сорок другий член послідовності ділиться на 49; 98).

Звичайно, можна розглянути і інші двоцифрові числа і члени послідовності, які при цьому виникають, проте це не входило у завдання цієї статті. Наостанок, зауважимо, що від учнів вимагалось навести лише по одному прикладові, які ілюструють дані задачі.

І на закінчення наведемо приклад конкурсної задачі, створеної самостійно:

Задача 6. Натуральне число має 2017 дільників. Яку кількість різних натуральних дільників може мати квадрат цього числа?

Розв'язання.

1. Число 2017 є простим.

2. Кількість $\tau(n)$ натуральних дільників натурального числа n , канонічний розклад якого на прості множники є: $n = p_1^{\alpha_1} \cdot p_2^{\alpha_2} \cdot \dots \cdot p_k^{\alpha_k}$, визначається за формулою: $\tau(n) = (\alpha_1 + 1) \cdot (\alpha_2 + 1) \cdot \dots \cdot (\alpha_k + 1)$ [1]. Оскільки $\tau(n) = 2017$ – просте, то $\tau(n) = \alpha_1 + 1 = 2017$, $\alpha_1 = 2016$, а тому $n = p_1^{2016}$ і його квадрат $n^2 = (p_1^{2016})^2 = p_1^{4032}$. А тоді $\tau(n^2) = 4032 + 1 = 4033$.

Відповідь: 4033 дільників.

Автор висловлює подяку науково-методичній лабораторії природничо-математичних дисциплін комунального закладу «Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського» за надані умови завдань регіональних олімпіад.

У роботі розглянуто теоретико-числові задачі математичних олімпіад школярів поточного навчального року. Матеріал адресований учням загальноосвітніх навчальних закладів, студентам педагогічних ВНЗ, вчителям та усім, хто цікавиться математикою.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ізюмченко Л.В. Практикум з теорії чисел / Л.В. Ізюмченко. – Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – 76 с.
2. <http://matholymp.org.ua/contests/>

Ярослава СОКОЛОВА

СИСТЕМИ ДИФЕРЕНЦІАЛЬНИХ РІВНЯНЬ З РЕГУЛЯРНОЮ ОСОБЛИВОЮ ТОЧКОЮ

(магістрантка фізико-математичного факультету)

Науковий керівник – кандидат фізико-математичних наук, доцент Ключник І. Г.

Як відомо, теорія звичайних диференціальних рівнянь почала розвиватися в XVII столітті одночасно з виникненням диференціального й інтегрального числення. Необхідність знаходити розв'язок диференціального рівняння була потрібна для механіки, а саме, обчислювати траєкторії руху, що у свою чергу, стало поштовхом для створення Ньютоном нового числення. Зв'язок фізичного і математичного виявився в методі флюксії Ньютона. Закони Ньютона являють собою математичну модель механічного руху. Звичайні диференціальні рівняння стали так званим поштовхом для нового числення з геометрії і механіки, при цьому вдалося розв'язати завдання, які протягом довгого часу не піддавалися розв'язку. А в небесній механіці виявилось можливим не тільки отримання та пояснення вже відомих фактів, але і зробити нові відкриття (наприклад, відкриття Левер'є в 1846 році планети Нептун на основі аналізу диференціальних рівнянь).

Звичайні диференціальні рівняння виникають тоді, коли невідома функція залежить лише від однієї незалежної змінної. Співвідношення незалежної змінної, невідомої функції та її похідної до деякого порядку, являється диференціальним рівнянням.

Рівняння з частковими похідними почали вивчатися значно пізніше. Теорія рівнянь з частковими похідними виникла на основі конкретних фізичних завдань, що приводять до дослідження окремих рівнянь з частковими похідними, які отримали назву основних рівнянь математичної фізики. Вивчення математичних моделей конкретних фізичних завдань привело до створення в середині XVIII століття нової вітки аналізу – рівнянь математичної фізики, яку можна розглядати як науку про математичні моделі фізичних явищ.

В даний час важливу роль у розвитку теорії диференціальних рівнянь відіграє застосування сучасних електронних обчислювальних машин. Дослідження диференціальних рівнянь часто полегшує можливість провести обчислювальний експеримент для виявлення тих чи інших властивостей їх розв'язок, які потім, можуть бути теоретично обґрунтовані і служать фундаментом для подальших теоретичних досліджень. Теорія звичайних диференціальних рівнянь являє собою багату, широко розгалужену теорію.

Теорія асимптотичних методів знаходить своє застосування в розвитку таких прикладних областей, як теорія автоматичного регулювання, квантова механіка, газодинаміка, кінематика та інші. В. Вазов, Й. Сібуйя, Г. Лангер, Сяо Линь. Дж. Біркгоф [1] розглядав загальну теорію диференціальних рівнянь та теорію динамічних систем. С.А. Ломов [2] запропонував метод інтегрування лінійної сингулярно збуреної системи диференціальних рівнянь, також розглядав сингулярно збурене диференціальне рівняння з регулярною особливістю. Американський математик Ф. Олвер [3] досліджував асимптотичні наближення розв'язку рівняння з великим параметром. М. В. Федорюк [4] розглядав аналітичне рішення в комплексній площині рівнянь з аналітичними коефіцієнтами, зокрема явище Стокса. А.Б.Васильевой та В.Ф. Бутузовим [5] запропоновано асимптотичний розклад по малому параметру розв'язування нелінійних систем виду

$$\begin{aligned}\frac{dx}{dt} &= f(t, x, y), \\ \varepsilon \frac{dy}{dt} &= g(t, x, y)\end{aligned}$$

Розв'язування системи визначається деякими додатковими умовами, використовуючи більш просту систему рівнянь, яка отримується з цієї, коли формально покласти $\varepsilon = 0$, у випадку, якщо система має вигляд

$$\frac{dz}{dt} = F(t, z, \varepsilon),$$

причому права частина залежить від параметра ε регулярним чином. Було встановлено, що для того, знайти наближений розв'язок системи при малих ε , потрібно розв'язати систему, яка утворюється з

останньої при $\varepsilon = 0$, при тих же додаткових умовах, які визначають розв'язок повної ($\varepsilon \neq 0$) системи. Більше того, було отримано асимптотичне представлення для цього розв'язку у вигляді деяких рядів за степенями малого параметра ε .

Однак, початкове рівняння не належить до типу рівнянь з регулярною правою частиною, тому що коли

цю систему переписати у вигляді $\frac{dz}{dt} = F(t, z, \varepsilon)$, то справа з'явиться особливість по ε при $\varepsilon = 0$. Це відразу створює додаткові і причому значні труднощі при дослідженні. Однією з проблем, які не виникають для цього випадку, є розв'язування простішого (так званого скороченого, або виродженого) рівняння, яке отримується при $\varepsilon = 0$ і має нижчий порядок порівняно з вихідними рівняннями, принципово не може задовольняти всім додатковим умовам, якими визначається досліджуваний розв'язок початкової системи, і тому, отримавши за допомогою скороченого рівняння наближену формулу для цього розв'язку, потрібно з'ясувати питання про те, які з визначальних його умов потрібно зберегти, а які відкинути для побудови розв'язку скороченого рівняння.

Аналітичні розв'язки нелінійних диференціально-функціональних рівнянь з нелінійними відхиленнями аргументів досліджував А. М. Самойленко [6]. Він же вперше побудував асимптотичні розв'язки нелінійної сингулярно збуреної системи диференціальних рівнянь при наявності імпульсного впливу. Метод асимптотичного інтегрування сингулярно збурених систем з виродженою в точці матрицею при похідній, з використанням степеневі функції, запропоновано Г.В. Завізіоном в [7].

Дана стаття присвячена знаходженню розв'язку системи диференціальних рівнянь з регулярною особливою точкою.

Розглянемо матричне рівняння вигляду

$$xY' = A(x)Y \quad (1)$$

де $A(x)$ голоморфна матриця.

Означення. Точка $x = 0$ називається регулярно особливою точкою або особливою точкою першого порядку диференціального рівняння (1).

Зробимо у рівнянні (1) заміну

$$Y = P(x)Z$$

Рівняння (1) прийме вигляд

$$xZ' = B(x)Z \quad (2)$$

де

$$B(x) = P^{-1}(x)A(x)P(x) = xP^{-1}(x)P'(x) \quad (3)$$

Причому, рівняння (3) еквівалентне рівнянню

$$xP'(x) = A(x)P(x) - P(x)B(x) \quad (4)$$

Покладемо

$$P(x) = \sum_{r=0}^{\infty} P_r x^r, A(x) = \sum_{r=0}^{\infty} A_r x^r, B(x) = \sum_{r=0}^{\infty} B_r x^r \quad (5)$$

Підставимо матриці вигляду (5) у рівняння (4) та почленно перемноживши і прирівнявши члени з однаковими степенями x в обох частинах отриманої рівності, отримаємо рівняння вигляду:

$$A_0 B_0 - P_0 B_0 = 0 \quad (6)$$

$$(A_0 - rI)P_r - P_r B_0 = -\sum_{s=0}^{r-1} (A_{r-s} P_s - P_s B_{r-s}), r \geq 0$$

У (6) найпростіше вибрати B_0 , вважаючи $B_0 = A_0$, тоді $P_0 = I$. У [8] доведена наступна теорема.

Теорема. Якщо $A(x)$ голоморфна при $x = 0$ і якщо жодні два власних значення $A(0)$ не відрізняються на додатне ціле число, то диференціальне рівняння

$$xY' = A(x)Y$$

має матричний розв'язок вигляду

$$Y = P(x)x^{A(0)}, P(0) = I \quad (7)$$

причому $P(x)$ голоморфна при $x = 0$, I – одинична матриця. Степеневий розклад $P(x)$ можна отримати за допомогою раціональних операцій над коефіцієнтами A_r розкладу

$$A(x) = \sum_{r=0}^{\infty} A_r x^r$$

Застосовуючи цю теорему, знайдемо розв'язок наступного рівняння з регулярною особливою точкою.

Приклад. Розглянемо матричне диференціальне рівняння вигляду

$$xY' = \begin{pmatrix} 0 & 1 \\ -x^2 & 0 \end{pmatrix} Y \quad (8)$$

Представимо матрицю $A(x) = \begin{pmatrix} 0 & 1 \\ -x^2 & 0 \end{pmatrix}$ для диференціального рівняння (8), у вигляді (5):

$$A_n = \frac{A^{(n)}(0)}{n!}, \quad A(0) = A_0, \\ A_0 = \begin{pmatrix} 0 & 1 \\ 1 & 0 \end{pmatrix}, \quad (9)$$

$$A_1 = \begin{pmatrix} 0 & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix}, \quad A_2 = \frac{\left. \begin{pmatrix} 0 & 1 \\ -2 & 0 \end{pmatrix} \right|_{x=0}}{2!} = \begin{pmatrix} 0 & 0 \\ -1 & 0 \end{pmatrix}$$

Знайдемо власні значення матриці A_0 з рівняння

$$|A_0 - \lambda I| = 0, \lambda_{1,2} = 0, \lambda_1 - \lambda_2 = 0.$$

Як ми бачимо, власні значення не відрізняються на ціле додатне число, тому згідно теореми, розв'язок рівняння шукаємо у вигляді (7), де I - (2×2) розмірна одинична матриця.

$$P_0 = I, \quad (10)$$

$$B_0 = A_0, r = 1$$

Отримаємо наступне рівняння:

$$(A_0 - I)P_1 - P_1B_0 = -(A_0P_0 - P_0B_0) \quad (11)$$

З цього рівняння знайдемо P_1 . Для знаходження P_1 , покладемо $P_1 = \begin{pmatrix} x_1 & x_2 \\ x_3 & x_4 \end{pmatrix}$ і підставивши в (11) маємо:

$$\begin{pmatrix} -1 & 1 \\ 0 & -1 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} x_1 & x_2 \\ x_3 & x_4 \end{pmatrix} - \begin{pmatrix} x_1 & x_2 \\ x_3 & x_4 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 0 & 1 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} = - \begin{pmatrix} 0 & 1 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 1 & 0 \\ 0 & 1 \end{pmatrix} - \begin{pmatrix} 1 & 0 \\ 0 & 1 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 0 & 1 \\ 0 & 0 \end{pmatrix}$$

Після елементарних перетворень отримаємо систему рівнянь:

$$\begin{cases} -x_1 + x_3 = 0 \\ -x_2 + x_4 - x_1 = 0 \\ -x_3 = 0 \\ -x_4 = 0 \end{cases}$$

З якої $x_1 = 0, x_2 = 0, x_3 = 0, x_4 = 0$, отже

$$P_1 \equiv 0 \quad (12)$$

Знайдемо матрицю P_2 . Для цього покладемо в (6) $r = 2$, B_1 - нульова матриця. Отримаємо наступне рівняння:

$$(A_0 - 2I)P_2 - P_2B_0 = -(A_1P_0 - P_0B_1) \quad (13)$$

Поклавши $P_2 = \begin{pmatrix} x_1 & x_2 \\ x_3 & x_4 \end{pmatrix}$ у (13) одержимо:

$$\begin{pmatrix} -2 & 1 \\ 0 & -2 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} x_1 & x_2 \\ x_3 & x_4 \end{pmatrix} - \begin{pmatrix} x_1 & x_2 \\ x_3 & x_4 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 0 & 1 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} = - \begin{pmatrix} 0 & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 1 & 0 \\ 0 & 1 \end{pmatrix} - \begin{pmatrix} 1 & 0 \\ 0 & 1 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 0 & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix}$$

Розв'язавши останню систему рівнянь, маємо $x_1 = 0, x_2 = 0, x_3 = 0, x_4 = 0$, отже

$$P_2 \equiv 0 \quad (14)$$

Таким чином, врахувавши значення (10), (12), (14) з (7) маємо розв'язок рівняння (8) з точністю до x^2 .

$$Y = \left(\begin{pmatrix} 1 & 0 \\ 0 & 1 \end{pmatrix} + \begin{pmatrix} 0 & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} x + \begin{pmatrix} 0 & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} x^2 \right) x^{A(0)} = \begin{pmatrix} 1 & 0 \\ 0 & 1 \end{pmatrix} x^{A(0)},$$

де A_0 визначена в (9).

Висновок: в данній статті ми побудували розв'язок системи диференціальних рівнянь в околі регулярної особливої точки, з точністю до x^2 .

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Биркофф Дж. Природа, влияние и значение относительности. – Ижевск: НИЦ. – 2001. – 176 с.
2. С.А. Ломов Введение в общую теорию сингулярных возмущений. – М.: Наука. – 1981. – 400 с.
3. Ф. Олвер Введение в асимптотические методы и специальные функции. – М.: Наука. – 1978. – 376 с.
4. М.В. Федорюк Асимптотические методы для линейных обыкновенных дифференциальных уравнений. – М.: Наука. – 1983. – 352 с.
5. В. Ф. Бутузов, А. Б. Васильева Асимптотическое разложение решений сингулярно возмущённых уравнений. – М.: Наука. – 1973. – 272 с.
6. А.М. Самойленко, А.Г. Пелюх Асимптотически ограниченные на всей оси решения систем линейно дифференциально-разностных уравнений нейтрального типа // Укр. мат. журн. – 1994. – Т.46, № 11. – С.1597–1601.
7. Г.В. Завизон Система линейных дифференциальных уравнений с вырожденностью в точке // Мат. Заметки. – 2008. – Т.83, вып.5. – С.796–800.
8. Wasow W. Linear Turning Point Theory. – New York, Springer-Verlag 1985.

Марина ТАТЬЯНЕНКО

ОЦІНКА ВПЛИВУ КЛІМАТИЧНИХ ФАКТОРІВ НА ВРОЖАЙНІСТЬ СОНЯШНИКУ В УКРАЇНІ ЗА ПЕРІОД З 1971-2014 РОКИ

(магістрантка фізико-математичного факультету)

Науковий керівник – кандидат фізико-математичних наук,
старший викладач Акбаш К.С.

Актуальність теми. На сучасному етапі актуальність даної теми є очевидною, оскільки сільськогосподарське виробництво безпосередньо залежить від погодних умов – основних чинників життя рослин: світла, тепла і вологи. Погода, яка постійно змінюється, стає причиною щорічних коливань урожайності. Водночас останніми роками спостерігається поступова зміна клімату.

Метою роботи є вивчення впливу кліматичних факторів на врожайність соняшнику на території України. Для досягнення мети були поставлені такі **завдання**:

1. Дослідити вплив температури та опадів на врожайність соняшнику за допомогою двофакторного дисперсійного аналізу
2. Дослідити вплив кліматичних факторів на врожайність соняшнику за допомогою нелінійної регресії та множинної нелінійної регресії
3. Знайти ГТК та дослідити його вплив на врожайність
4. Зробити короткостроковий прогноз врожайності соняшнику за допомогою методу Хольта

Постановка задачі. За допомогою різних методів з'ясувати чи впливають на врожайність соняшнику температура та опади і визначити ступінь їх впливу. Описати моделі залежності кліматичних факторів на врожайність сільськогосподарської культури, а саме соняшнику.

1. Двофакторний дисперсійний аналіз

Табл. 1 Результати дисперсійного аналізу

Источник вариации	SS	df	MS	F	P-Значение	F критическое
Выборка	432,45	1	432,45	10,13072	0,002113354	3,966759784
Столбцы	367,2245	1	367,2245	8,602722	0,004434457	3,966759784
Взаимодействие	309,6845	1	309,6845	7,254771	0,008697118	3,966759784
Внутри	3244,213	76	42,68701			
Итого	4353,572	79				

За результатами дисперсійного аналізу усі коефіцієнти F виявилися більшими за критичні значення, отже нульові гіпотези були відхилені та визнано достовірним вплив на врожайність соняшнику окремо від температури, окремо від опадів. А також визначено наявність сумісного впливу цих двох факторів [2].

2. Нелінійна регресія

- а) для температури

Були визначені точкові незміщені статистичні оцінки для параметрів нелінійної регресії $y_i = \beta_0 + \beta_1 x_i + \beta_2 x_i^2$ та обчислено коефіцієнт кореляційного відношення η .

Коефіцієнт кореляційного відношення η показав, що зв'язок між температурою та врожайністю соняшнику існує.

- б) для опадів

Були визначені точкові незміщені статистичні оцінки для параметрів нелінійної регресії $y_i = \beta_0 + \beta_1 x_i + \beta_2 x_i^2$ та обчислено коефіцієнт кореляційного відношення η .

Коефіцієнт кореляційного відношення η показав, що зв'язок між температурою та врожайністю соняшнику існує.

3. Множина нелінійна регресія

Було визначено точкові незміщені статистичні оцінки для параметрів нелінійної множинної регресії $y_i = \beta_0 + \beta_1 x_{i1} + \beta_2 x_{i2} + \beta_3 x_{i2}^2 + \beta_4 x_{i2}^3$ та обчислено множинний коефіцієнт кореляційного відношення R.

Множинний коефіцієнт кореляційного відношення R показав, що на врожайність соняшнику впливає як температура так і опади [4].

Була проведена оцінка посухи за даний період.

Г.Т. Селянинов запропонував гідротермічний коефіцієнт (ГТК), який представляє собою відношення суми місячних опадів ΣP до суми температур того ж місяця ΣT , зменшеної в 10 разів [1]

$$ГТК = \frac{\sum P}{0.1 \sum T}$$

Порахувавши гідротермічний коефіцієнт (ГТК) за вегетаційний період кожного досліджуваного року ми отримали результати між ГТК та врожайністю соняшнику з коефіцієнтом кореляції 0,185.

Результати показали, що за вегетаційний період в 1975 році була сильна посуха, в 2009 році - середня посуха, в 1972-1973 рр., 1979 р., 1981 р., 1983 р., 1992 р., 1997-2000 рр., 2002 р., 2005 р., 2010 р. - слабка посуха, 1971 р., 1976-1977 рр., 1980 р., 1982 р., 1984-1990 рр., 1993 р., 1995 р., 2001 р., 2007-2008 рр., 2011-2014 рр. – достатньо волого, 1974 р., 1978 р., 1994 р. – надмірно волого.

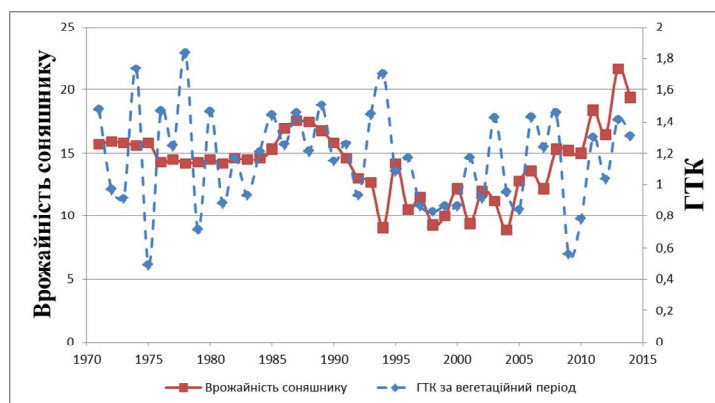

Рис. 1. Залежність врожайності соняшнику від ГТК

Розрахунки помісячного ГТК за вегетаційний період протягом 44 років показали, що найбільший вплив ГТК на врожайність соняшнику відбувся в вересні місяці $КК=0,247$, а найменший в травні місяці $КК=-0,006$

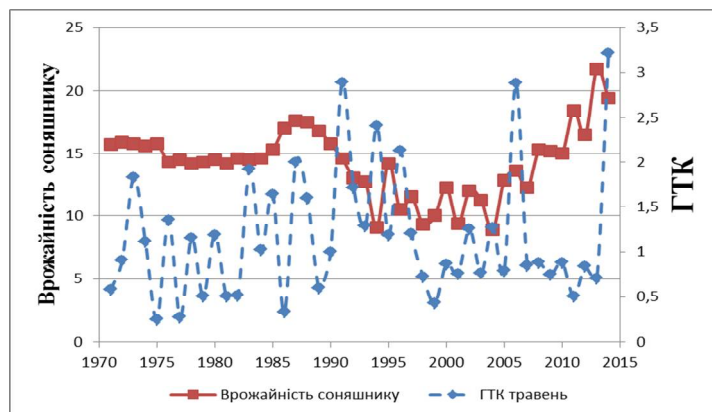

Рис. 2. Залежність врожайності соняшнику від ГТК за травень місяць досліджуваних років

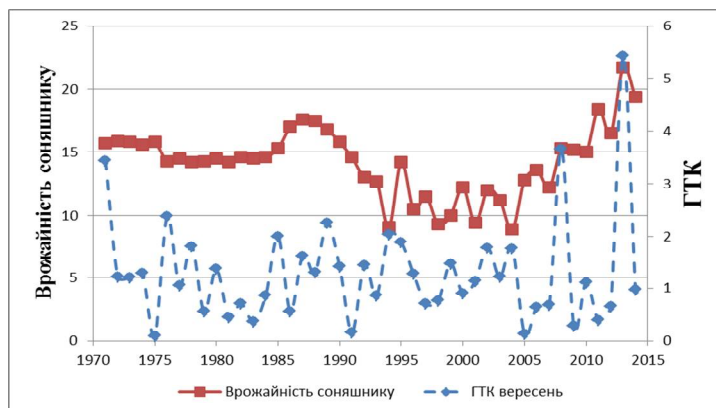

Рис. 3. Залежність врожайності соняшнику від ГТК за вересень місяць досліджуваних років

Був розрахований прогноз врожайності соняшнику методом Хольта на 3 роки [3].

Розрахунки короткострокового прогнозу показали врожайність соняшнику у 2015 р. – 18,466 ц/га, у 2016 р. – 19,210 ц/га, у 2017 р. – 19,955 ц/га. Це означає, що з кожним роком врожайність соняшнику буде збільшуватися.

Табл. 2 Розрахунки короткострокового прогнозу

Рік	Врожайність соняшнику	Lt = експоненціально-згладжений ряд	Tt = значення тренда	p - номер періода для прогноза	Прогноз по методу Хольта $\hat{Y}_{t+p} = Lt + p * Tt$	Для оцінки точності прогноза					
						Прогноз на 1 період для аналізу	Помилка моделі	Відхилення помилки моделі від прогнозованої моделі	Точність прогноза	\hat{Y}_{t+p} Ряд с моделью прогноза	
1	1997	11,5	11,50	0,00		11,50				97,3%	11,50
2	1998	9,3	10,62	-0,26		11,50	-2,20	0,06			11,50
3	1999	10,0	10,53	-0,21		10,36	-0,36	0,00			10,36
4	2000	12,2	11,33	0,09		10,32	1,88	0,02			10,32
5	2001	9,4	10,50	-0,18		11,42	-2,02	0,05			11,42
6	2002	12,0	11,21	0,08		10,32	1,68	0,02			10,32
7	2003	11,2	11,16	0,04		11,30	-0,10	0,00			11,30
8	2004	8,9	10,23	-0,25		11,20	-2,30	0,07			11,20
9	2005	12,8	11,41	0,18		9,98	2,82	0,05			9,98
10	2006	13,6	12,18	0,36		11,59	2,01	0,02			11,59
11	2007	12,2	11,97	0,19		12,53	-0,33	0,00			12,53
12	2008	15,3	13,19	0,50		12,16	3,14	0,04			12,16
13	2009	15,2	13,70	0,50		13,69	1,51	0,01			13,69
14	2010	15,0	13,92	0,42		14,20	0,80	0,00			14,20
15	2011	18,4	15,46	0,75		14,33	4,07	0,05			14,33
16	2012	16,5	15,42	0,52		16,22	0,28	0,00			16,22
17	2013	21,7	17,62	1,02		15,94	5,76	0,07			15,94
18	2014	19,4	17,72	0,74		18,65	0,75	0,00			18,65
19	2015				1	18,466					18,47
20	2016				2	19,210					19,21
21	2017				3	19,955					19,95

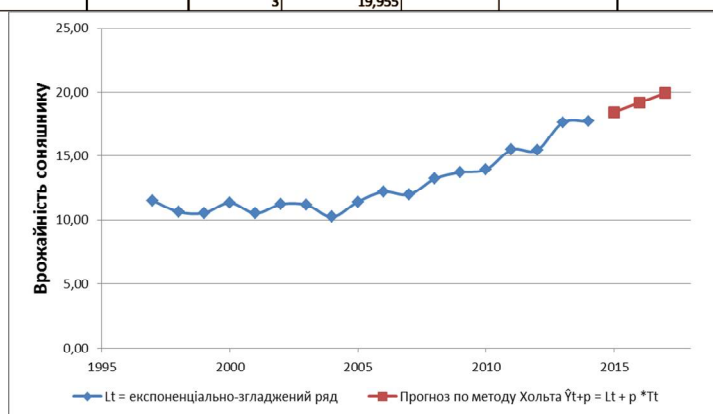

Рис. 2. Графік прогнозу врожайності соняшнику

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Божко Л.Ю. Оцінка впливу екстремальних явищ на продуктивність сільськогосподарських культур./ Божко Л.Ю. – Одеса «Екологія», 2013
2. Лупан І.В. Комп'ютерні статистичні пакети: навчально-методичний посібник. Друге видання./ Лупан І.В., Авраменко О.В., Акбаш К.С. – Кіровоград: «КОД» 2015. – 236 с.
3. Методы прогнозирования временных рядов в маркетинговых исследованиях. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.dis.ru
4. Шанченко Н.И. Лекции по эконометрике./ Шанченко Н.И. Ульяновск, 2008.–140с.

Катерина ФОМЕНКО

ПРОГРАМНИЙ РУШІЙ MEDIAWIKI ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ВІКІ-СЕРВІСІВ

(магістрантка фізико-математичного факультету)

Науковий керівник – кандидат фізико-математичних наук, доцент Болілий В.О.

Анотація: В статті розглядається вікі-технологія MediaWiki, засоби, розширення та API для роботи з нею.

Ключові слова: MediaWiki, модернізація, програмний рушій, API.

Актуальність теми. Широкий розвиток ІТ-технологій привів людство до нової «мобільної» ери. Як наслідок, більшу частину інформації людина черпає з мережі Інтернет через мобільні пристрої. Змінюються і підлаштовуються під ці зміни майже всі сфери людської діяльності, але найповільніше приймає та впроваджує інновації сфера освіти. Саме це обумовило актуальність розробки нових мобільних додатків, орієнтованих на використання учасниками освітнього процесу.

Мета роботи. Розробити додаток для комфортної роботи з вікі-сервісами. Відповідно до мети були поставлені наступні завдання:

1. Дослідити найбільш популярні вікі-сервіси.
2. Вивчити особливості роботи програмного рушія MediaWiki.
3. Створити та впровадити клієнт для роботи із вікі-сервісом.

В останні роки все частіше піднімається питання про застосування нових інформаційних технологій в освітній діяльності. Її модернізація передбачає заміну використання традиційних засобів передачі та відтворення інформації на більш сучасні методи, які повинні бути орієнтовані на веб-технології, а також на мобільні пристрої. Саме таку можливість надають, так звані вікі-технології.

ВікіВікі — це гіпертекстове середовище, яке відносять до сервісів Веб 2.0; колекція взаємопов'язаних між собою текстових сторінок, до яких кожний зареєстрований користувач Інтернету може вносити свої зміни (за виключенням певної кількості статичних веб-сторінок) або створити нову сторінку [1].

Для створення вікі-середовища необхідне особливе серверне програмне забезпечення. Це різновид системи управління сайтом досить простої структури і функціональності, бо майже всі дії по структуризації та обробці відомостей здійснюються користувачами. Одним із засобів для створення такого середовища є програмний рушій MediaWiki.

MediaWiki — програмний рушій для веб-сайтів, що працюють за технологією «вікі». Це один із найпотужніших вікі-рушіїв, написаний спеціально для Вікіпедії німецьким студентом Магнусом Манске, який використовується у багатьох інших проєктах фонду Вікімедіа. Рушій підтримує використання програм memcached та Squid, використовує у своїй роботі реляційні бази даних [4].

Він надає інтерфейс роботи з базою сторінок, можливість розмежування прав доступу до адміністрування системи, а також функції обробки тексту як у власному форматі, так і у форматах HTML та TeX (для формул), можливість завантаження зображень або інших файлів, а та ін.

Логотип МедіаВікі символізує використовувану мову розмітки, у якому для створення посилань використовуються квадратні дужки («[[», «]]»), що набагато простіше за традиційний синтаксис HTML.

Адреси сайтів, що використовують MediaWiki можна знайти на офіційному сайті проєкту — www.mediawiki.org. Серед них є і посилання на вікі-ресурс нашого університету.

MediaWiki має широку документацію, тому робота з нею не викликає труднощів. Для початку, необхідно мати налаштований веб-сервер, такий як Apache або IIS з можливістю консольного доступу до нього для виконання необхідних скриптів. Мінімальна версія PHP — 5.5.9, а база даних на сервері повинна бути SQL-подібною — MySQL (версія від 5.0.2 і вище), MariaDB, PostgreSQL (версія від 9.2 і вище) чи SQLite. Для можливості створення мініатюр зображень та підтримки TeXa необхідні додаткові програмні пакети PHP, такі як ImageMagick чи GD library для мініатюр і ocaml, LaTeX та dvipng для TeXa.

Базові можливості MediaWiki можна розширити у потрібному напрямку, встановивши необхідні розширення, повний перелік яких можна знайти на сайті mediawiki.org. Серед них можна знайти розширення мови вікі-розмітки, додаткові функції для звітів та адміністрування, розширення безпеки, візуальних елементів, шаблонів та ін. Для вибору та скачування розширень використовують Extension Distributor, а встановлені розширення розташовуються у каталозі `$IP/extensions/`. Для роботи зі встановленим розширенням, необхідно підключити його у файлі налаштувань `LocalSettings.php`, додавши:

```
require_once "$IP/extensions/extension_name/extension_name.php";
```

Видалити непотрібне розширення можна видаливши потрібний рядок у файлі налаштувань.

При встановленні розширень необхідно пам'ятати, що не всі вони написані розробниками самої MediaWiki. Тому багато з них можуть бути помилки, деякі з них можуть зовсім не підтримуватися. Як наслідок, не всі додатки будуть однаково добре працювати на різних версіях MediaWiki.

Для розробників програмних засобів MediaWiki надає потужний високорівневий API для роботи з нею.

API дій MediaWiki — це веб-служба, яка надає зручний доступ до функцій, даних і метаданих вікі по HTTP. Він був відомий як єдиний API рушія MediaWiki, але тепер існують інші мережеві API, що з'єднуються з MediaWiki, такі як RESTBase і служба запитів до віکیدаних [2].

Як приклад використання API, припустимо, що необхідно отримати вміст головної сторінки англійської Вікіпедії у форматі JSON.

Кінцевою точкою буде базова URL-адреса для API англійської Вікіпедії — <https://en.wikipedia.org/w/api.php>. Будь-який запит до API англійської Вікіпедії буде починатися з цієї адреси. Починаючи з версії 1.17, MediaWiki підтримує RSD-знаходження базової адреси за допомогою параметра `rel="EditURI"`:

```
<link rel="EditURI" type="application/rsd+xml" href="//www.mediawiki.org/w/api.php?action=rsd"/>
```

Після базового URL потрібно вказати необхідні параметри для отримання бажаного результату:

1. `action=query` — вказуємо, що хочемо виконати дію.

В даному випадку використовується дія «query» для отримання деякої інформації. Вона є однією з найбільш важливих в API, і має свою власну розширену документацію.

2. `titles=Main%20Page` — вказуємо назву сторінки, яку хочемо отримати — «Main Page».

URL-адреса має своє спеціальне кодування, тому «%20» — це URL-кодування пробільного символу. Якщо необхідно запросити декілька сторінок, пропонується вказати їх усі в одному запиті для оптимізації ресурсів мережі та сервера: `titles=PageA|PageB|PageC`.

3. `prop=revisions` — параметр повідомляє про те, що потрібна інформація про певну версію сторінки.

У випадку, коли даний параметр не вказаний, у відповідь отримується інформація про останню версію сторінки Вікіпедії на момент виконання запиту.

4. `rvprop=content` — вказуємо, що хочемо отримати останню версію сторінки.

Результатом буде URL-адреса виду:

```
https://en.wikipedia.org/w/api.php?action=query&titles=Main%20Page&prop=revisions&rvprop=content&format=json
```

Для наглядної роботи з API, MediaWiki дає можливість протестувати API-запити у своїй «пісочниці» API sandbox, де можна «погратися» з різними параметрами та відразу ж подивитися на результат запиту (рис.1) [3].

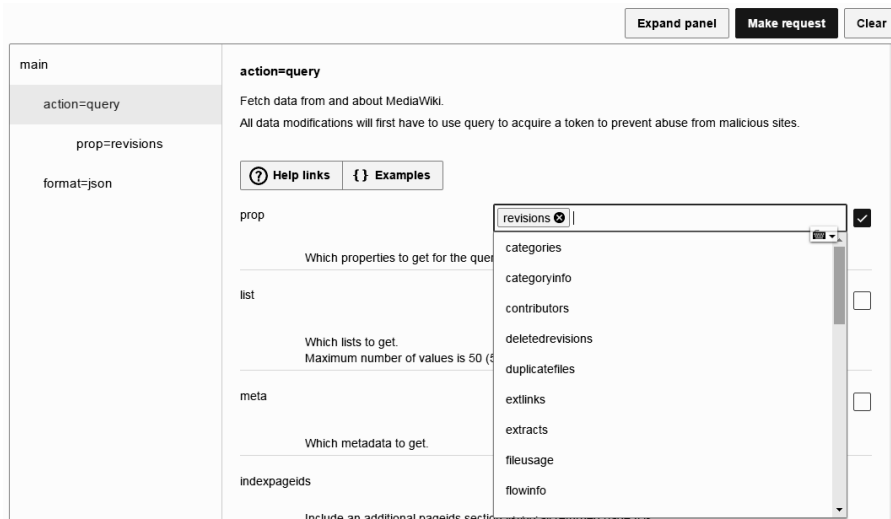

Рис. 1. Інтерфейс APISandbox

Програмний рушій MediaWiki надає можливість створення власного вікі-сервісу, який буде незамінним помічником для легкого обміну, розповсюдження та накопичення різних матеріалів, а також створення мобільного клієнту, для комфортної роботи з ним.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Використання вікі технологій в освіті [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.eduwiki.urau.net.ua/wiki/index.php?title=Використання_вікі_технологій_в_освіті
2. API MediaWiki [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.mediawiki.org/wiki/API:Main_page.
3. Wiki ApiSandbox [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://en.wikipedia.org/wiki/Special:ApiSandbox>.
4. Болілий В. О. Відкриті вікі-курси в освітньому процесі сучасного університету / Василь Олександрович Болілий, Вікторія Володимирівна Копотій // Наукові записки КДПУ. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти / ред. кол.: С. П. Величко [та ін.]. – Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка, 2016. – Вип. 9, ч. 3. – С. 151-158.

Лілія БОТУСОВА

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ

(студентка V курсу природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор,
заслужений учитель України Калініченко Н.А.

Постановка проблеми. В сучасному світі все збільшуючим негативним впливом на навколишнє середовище є антропогенні фактори. На сьогоднішній день відсутність ефективних технологій екологічної освіти та виховання учнів є актуальною проблемою, яку потрібно вивчати та удосконалювати. Для удосконалення екологічного навчання можна ефективно використати інтерактивні методи.

Мета статті. Полягає в тому, щоб проаналізувати суть та значення екологічного виховання під час навчально-виховного процесу; дослідження ефективності екологічного виховання учнів традиційними методами та за допомогою інтерактивних технологій на уроках біології. Привернути увагу до проблем екологічного виховання. Проаналізувати суть та значення інтерактивних методів навчання на уроках біології. Мотивувати учнів дбайливо ставитись як до свого здоров'я, так і до навколишнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробку елементів інтерактивного навчання можна знайти в працях В.Сухомлинського, у творчості вчителів – новаторів 70 – 80 рр. ХХ ст. Ш. Амонашвілі, В. Шаталова, С. Лисенкової, у теорії розвивального навчання. Також у своїх роботах розглядають особливості екологічного виховання школярів, любові та бережливого ставлення до природи В. Сухомлинський, О. Захаренко, В. Вербицький, Г. Пустовіт, С. Совгіра, С. Шмалей та ін.

Виклад основного матеріалу. Екологічна освіта та виховання учнів на даний час є одним з найбільш значимим завданням сучасної школи. Екологічна культура розглядається як показник практичного відношення людини до природи і до себе. Це переконання і певні дії пов'язані з необхідністю раціонального природокористування і з пошуком шляхів збереження і поліпшення довколишнього середовища. Екологічна освіта включає в себе свідому турботу про природу, про конкретні природні об'єкти, боротьбу з споживацьким ставленням до них, гуманізм, відповідальність за її стан перед суспільством.

Сформувані нове розуміння людини, особливо молоді, своїх обов'язків перед природою непросто. І все-таки загальноосвітня школа покликана вже сьогодні проявити наполегливість у вихованні нового покоління, забезпечити системний характер екологічного виховання. Визначна роль у цьому належить вчителям природничого циклу, зокрема вчителям біології. Саме вони повинні розкрити перед учнями все багатство і красу рідного краю, показати зміни в природі, пов'язані з діяльністю людини, в тому числі і негативні. Розкрити важливість екологічної діяльності учнів у довіллі, як для його збереження, так і для власного здоров'я.

Інтерактивне навчання – це навчання, засноване на співробітництві, воно включає в себе всі методи навчання. Слово «інтерактив» запозичене із англійської мови – «interact» («inter» – це взаємний, «act» – діяти). Таким чином, інтерактивний – здатний до взаємодії, діалогу. Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, що має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність. Спостереження показують, що інтерактивне навчання дає змогу розв'язувати одразу кілька завдань: розвиває комунікативні навички, допомагає встановленню емоційних контактів, забезпечує розв'язання виховних завдань у навчанні школярів. Саме інтерактивні методи дають змогу створювати навчальне середовище, в якому теорія і практика засвоюються одночасно. Інтерактивна діяльність на уроках допомагає учням ставати повноправним учасником навчального процесу. У використанні інтерактивних методів важливим є те, що педагог не дає нових знань, а спонукає учасників до самостійного пошуку. Тобто при такому навчанні педагог виконує функцію помічника в роботі. Впровадження в освіті інтерактивних методів навчання підвищує загальний рівень навчального процесу, підсилює мотивацію навчання і пізнавальну активність, постійно підтримує вчителів в стані творчого пошуку дидактичних новацій [4]. Є старе китайське прислів'я: чую і забуваю, бачу і пам'ятаю, роблю і розумію. Отже, інтерактивні методи полягають у залучанні до дії, створенні ситуації переживання та випробування, що сприяє глибшому проникненню в зміст та кращому запам'ятовуванню. Сьогодні дуже багато розмов про інтерактивне навчання, але, на жаль ця тема не є повністю розкритою і дослідженою. Провести урок є досить непросто, а провести урок з використанням інтерактивних методів навіть складно. Це потребує великих зусиль і творчості педагога. Якщо ж творчо працює педагог, то і творчо будуть працювати діти. Підтвердження цих слів ми можемо знайти у багатьох

працях Сухомлинського. Закоханий у свій предмет, Василь Олександрович спонукав і підтримував прагнення вчителів підвищувати свій рівень професійної майстерності. Він писав, що «школа може дати учням міцні і глибокі знання лише при тій умові, коли кожен учитель безперервно удосконалює свою педагогічну майстерність».

На основі провідних дидактичних принципів і аналізу інтересів і схильностей школярів були проаналізовані різні форми екологічного виховання. Їх можна класифікувати на: а) масові, б) групові, в) індивідуальні [13, с. 20]. До *масових форм* відноситься робота учнів з благоустрою та озеленення приміщень і території школи, масові природоохоронні компанії і свята; конференції; екологічні фестивалі, рольові ігри, роботи на пришкольній ділянці. До *групових* – клубні, секційні заняття юних друзів природи; факультативи по охороні природи і основах екології; кінолекторії; екскурсії; туристичні походи по вивченню природи; екологічний практикум. *Індивідуальні форма* припускають діяльність учнів по підготовці доповідей, бесід, лекцій, спостереження за тваринами і рослинами; виготовлення виробів, фотографування, малювання, ліплення.

Основа для становлення і розвитку відповідального ставлення до природи, формування екологічної культури молодших школярів складає зміст навчальних предметів початкової школи, які несуть інформацію про життя природи, про взаємодію людини (суспільства) з природою, про її ціннісні властивості. Наприклад, зміст предметів гуманітарно-естетичного циклу (мова, літературне читання, музика, образотворче мистецтво) дозволяє збагачувати запас сенсорно-гармонійних вражень молодших школярів, сприяє розвитку його оцінних суджень, повноцінному спілкуванню з природою, грамотній поведінці в ній [3].

Уроки трудового навчання сприяють розширенню знань учнів про практичне значення природних матеріалів в житті людини, різноманітності його трудової діяльності, про роль праці в житті людини і суспільства, сприяють формуванню умінь і навичок виваженого спілкування з об'єктами природи, економічного використання природних ресурсів. Значне місце в системі роботи з виховання любові до природи займають екскурсії, прогулянки, походи. Вони можуть бути пов'язані з вивченням програмного матеріалу, носити краснорічний характер, можуть бути просто присвячені знайомству з природою. З великим інтересом школярі підбирають прислів'я про пори року, загадки, опис погоди, народні прикмети.

Проаналізовано суть та значення інтерактивних методів навчання на уроках з біології у формування в учнів цілісного світогляду про навколишній світ, активізації їх пізнавальної діяльності; підвищенні якості засвоєння сприйнятого матеріалу; створенні творчої атмосфери в колективі учнів; виявленні здібностей учнів та їх особливостей; формуванні навичок самостійної роботи школярів з додатковою довідковою літературою, таблицями міжпредметних зв'язків, опорними схемами; підвищенні інтересу учнів до матеріалу, що вивчається; ефективній реалізації розвивально-виховної функції навчання. Виявлено особливості методики, підготовки і проведення уроків біології з використанням інтерактивних методів навчання у 10 - му класі, такі як: урок засвоєння нових знань; урок - лабораторне заняття; урок-гра, урок застосування знань, умінь і навичок, урок – лекція та урок – конференція. В результаті проведення інтерактивних методик можна помітити більшу зацікавленість дітей в проблемах з екології. Їх рівень екологічних знань, за даними тестування до і після проведення інтерактивних методик, на порядок збільшився.

Щоб підвищити ефективність екологічного виховання школярів використовуються різні форми і методи: екологічні заняття; екологічні екскурсії; уроки доброти; уроки мислення; екологічні гуртки; екологічні конкурси; екологічні акції; обговорення і програвання ситуацій; трудовий десант; зелений патруль; клуб дослідників природи; лабораторія юного еколога; складання екологічних карт; ведення календарів природи; колекціонування; екологічні виставки та експозиції; екологічні музеї; екологічні свята та фестивалі; екологічні ігри (дидактичні, імітаційні, ігри-моделювання екосистем; змагальні, ігри – подорожі і т. д.); екологічні казки; екологічні тренінги; інсценівки, театралізації і ін.

Аналізуємо заходи, до яких ми долучалися під час педагогічної практики та виконання курсового проекту.

Навчальні екскурсії. Вибір теми і об'єкту екскурсії здійснюється комплексно, взаємопов'язано. В умовах обмеженості часу, який відводиться програмою на проведення екскурсій, учитель повинен вибрати таку тему, яка має практичне значення і втілення в даних умовах. І це втілення повинне бути якомога яскравішим і повнішим, зручним для спостереження. Іншими словами: знаючи, які можливі об'єкти для екскурсії, потрібно вибрати тему, що узгоджується з місцевими умовами. Визначена тема обумовлює час проведення екскурсії, який регламентується навчальним планом і розкладом уроків. Оформлення результатів планується з врахуванням потреб кабінету, школи, всього навчального процесу.

Акція «Допоможи птахам взимку». Проведення заходів по турботливому ставленню до птахів, здійснення догляду за ними: виготовлення зимових годівниць та шпаківень, організація та проведення виставок годівниць та шпаківень, їхнє розміщення на пришкольній території та у парку, організація природоохоронних конкурсів для дітей. В межах акції: проводиться конкурс тематичних газет, конкурс малюнків, бесіди про птахів; випущено плакати «Допоможи птахам взимку»; виготовлені і розвішані на деревах шпаківні.

Акція «Чистий клас, чиста школа, чисте місто». Благоустрій території навчального закладу, підтримання порядку за допомогою суботників та генеральних прибирань, виявлення найбільш забруднених ділянок та їх прибирання. Здійснюються щотижня суботники з прибирання шкільної території; участь у конкурсі "Квітуча школа".

Акція «Збережи ялинку, збережи сосну». Акція проводиться у грудні, напередодні Нового року. Її мета – схилити школярів та їх батьків відмовитися від передсвяткового винищення хвойних дерев (ялинок та сосен), продемонструвавши за допомогою агітаційної роботи та культурно-масових заходів шкідливі наслідки такого винищення. Акція спрямована не тільки на попередження рубки дерев, але й на формування екологічної культури підлітків шляхом пропаганди заміни натуральної «лісової красуні» на штучну чи композицію з гілок хвойних дерев. У рамках акції щороку проводиться широка інформаційно-агітаційна кампанія: учні дізнаються, що *соснова* посадка відіграє велику роль для обмеження вітрової та водної ерозії ґрунтів в околицях села, очищенні повітря тощо; з допомогою методів хімічного аналізу вони встановили кількісний вміст вітаміну С у хвої сосни, що дозволяє використовувати дану рослинну сировину для профілактики гіповітамінозів. Сосновий бір має велике естетичне, історичне, культурне та оздоровче значення для жителів села. Розповсюджували листівки та плакати, організували шкільний конкурс «Новорічна фантазія», під час якого учні всіх класів виготовляли святкові букети з вічнозеленого гілля та штучної сировини і прикрас.

Акція «Посади своє дерево» проходить двічі на рік: навесні та восени. Окрім створення затишку та краси, дерева виконують в нашому житті і важливу екологічну функцію. Вони значно зменшують кількість пилу, що потрапляє у повітря, адсорбують на себе шкідливі викиди промислових підприємств і токсичні речовини, переробляючи їх, а також ефективніше за будь-які штучні екрани зменшують рівень шуму. Навесні та восени учні школи висаджують молоді дерева та кущі у парку, біля житлових масивів, на пришкільних ділянках. Більшість акцій з висадки дерев проводиться із залученням батьків.

Екологічний проект «Шкільна ділянка майбутнього».

Учасники проекту: учнівський, учительський, батьківський колективи школи, громадські організації

Термін реалізації проекту: постійно діючий.

Тип проекту: екологічний.

Актуальність обраної теми полягає в необхідності пошуку та реалізації шляхів підвищення екологічної культури учнів, педагогів, батьків та мешканців селища, формування свідомого, відповідального ставлення учнів школи до оточуючого середовища.

Мета: консолідація зусиль учнів, їхніх батьків, вчителів у справі благоустрою пришкільної території; виховання екологічної компетентності школярів та батьків; облагородження пришкільної території; впровадження інформаційних компетентностей учнів у навчально-виховний процес; залучення учнів до активного громадського життя в рамках проекту.

Завдання:

- озеленити пришкільну територію, посадивши дерева, квіти;
- екологічне виховання учнів;
- розмежувати зони пришкільної території з метою створення найбільш приємної екологічної обстановки;
- перетворити пришкільну територію на таку, яка б вирізнялася оригінальністю, неповторністю, цікавими формами та ідеями;
- розширити знання учнів про рослини та технології вирощування, оволодіти навичками догляду за пришкільною ділянкою, надати основи знань про ландшафтний дизайн.

Висновки. На сучасному етапі розвитку суспільства питання екологічного виховання набуває особливої гостроти. У зв'язку з цим необхідно посилити і більше приділяти уваги екологічному вихованню у сучасній школі вже з перших років навчання дітей. При цьому необхідно реалізувати принципи системності та інтегративності, можливості навчальних предметів, насамперед природознавчого циклу щодо формування у школярів екологічної свідомості та екологічної культури, залучення до екологічної діяльності. Позитивні результати з проблеми дослідження нами одержані при поєднанні урочної і позаурочної роботи на основі інтерактивних технологій взаємодії вихователів і вихованців, їх батьків та громадського активу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Активні форми та методи навчання біології : навч. посіб. / уклад. К. М. Задорожний – Х. : Основа, 2008. – 123 с.
2. Богданова О. К. Інноваційні підходи до викладання біології : навч. посіб. / О. К. Богданова. – Х. : Основа, 2003. – 128 с. – (Бібліотека журналу «Біологія» ; вип. 9).
3. Іванішена С. Форми та методи інтерактивного навчання / С. Іванішена // Початкова школа. – 2006. – №3. – С. 9–11.
4. Інновації на уроках. Спеціальний внесок «Методичний банк» / журнал «Біологія», 2004. № 29 – ВГ «Основа», 7 с.
5. Подольська О. М. Інтерактивні методи навчання / О. М. Подольська // Управління школою. – 2008. – №19–20. – С. 87–90.
6. Жирська Г. Я. Інноваційні методи навчання в процесі вивчення біології / Загальна методика навчання біології : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. І. В. Мороза. – К. : Либідь, 2006. – С. 276–284.
7. Теоретичний аспект дослідження екологічного виховання <http://ukrbukva.net/page,5,107300-Teoreticheskiiy-aspekt-issledovaniya-ekologicheskogo-vospitaniya.html>

Ганна ДЕФОРЖ

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПАЛЕОЗООЛОГІЇ ЯК НАУКИ (ДОДАРВІНІВСЬКИЙ ПЕРІОД)

(магістрантка природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Калініченко Н.А.

Становлення палеозоології відбувалося в три етапи: додарвінівський (кінець XVIII – середина XIX ст.), дарвінівський (середина XIX – кінець XIX ст.) і післядарвінівський (XX ст.). Етапи палеозоології характеризуються пануванням того або іншого світогляду. Так, у додарвінівському етапі переважало вчення про незмінність видів, найбільш яскравим представником якого був Жорж Кюв'є [1]. Цьому етапу передували час перших описів викопних організмів, виконаних у дусі досягнень і вимог того часу. Такі були, наприклад, у Карла Ліннея [2] і в дисертації його учня Х. Фогта (1745), присвяченій викопним коралам Балтики, де вперше були зображені силурійські геліолітиди [3]. Проте вже в додарвінівському етапі Ж. Бюффон і Ж.-Б. Ламарк висловлювали ідею про змінність видів.

Додарвінівський етап палеонтології (кінець XVIII – середина XIX ст.) пов'язаний з іменами багатьох вчених, але тільки четверо з них вважаються основоположниками наукової палеонтології (і палеозоології): англійського інженера-геолога В. Сміта (1769–1839) і французьких дослідників природи Ж.-Б. Ламарка (1744–1829) (палеозоологія безхребетних), Ж. Кюв'є (1769–1832) (палеозоологія хребетних), А. Броньяра (1801–1876) (палеоботаніка). Слід підкреслити, що вивчення вимерлих організмів із самого початку мало два аспекти: біологічний (природа об'єкта) і геологічний (знаходження копалин у певній послідовності в земних шарах). Саме остання особливість копалин на початку XVIII ст. послужила основою для встановлення часу біблейського потопу, а звідси – і віку Землі. Другий раз копалини як індикатори віку відкладів були використані в найзагальнішому вигляді професором Гірничої академії в Саксонії А. Вернером (1750–1817) і детально, з впровадженням в практичну діяльність людини, – В. Смітом.

У 1799 р. інженер-геолог Вільям Сміт запропонував два постулати: 1) шари, що містять однакові скам'янілості, є одновіковими; 2) шари, що містять різні скам'янілості, є різновіковими. Ці два положення були такі прості і очевидні, що відразу викликали розуміння сучасників. На підставі цих положень В. Сміт побудував зведений стратиграфічний розріз Англії, де виділив 23 послідовних шари, а також склав геологічну карту, де різновікові шари розфарбував різними кольорами. Ці принципи Сміта для побудови зведеного розрізу і геологічної карти вже протягом майже 200 років є класичними і непорушними. Розчленовування і кореляція відкладів у біостратиграфії, засновані на двох положеннях Сміта, також залишаються класичними, але з одним дуже суттєвим зауваженням.

Друге положення Сміта, як виявилось згодом, – не таке просте і однозначне як перше. Різні скам'янілості можуть бути одновікові, але належати різним екологічним групам. Дана принципова поправка стала вже досягненням наступних вчених, а остаточний її триумф почався тільки у другій половині XX ст. Ця поправка нітрохи не зменшує досягнень В. Сміта, і його справедливо вважають засновником палеонтологічного методу в геології («метод Сміта»). Таким чином, становлення палеонтології (і палеозоології) почалося з її практичної функції як основоположного методу визначення віку порід у геології.

Основи палеозоології як науки були закладені майже одночасно трьома французькими натуралістами Ж. Ламарком, Ж. Кюв'є і А. Броньяром.

Жан-Батіст Ламарк почав систематично займатися природознавством з 1793 р., після отримання місця професора природничої історії в Ботанічному саду Парижа. Найзнаменітшими працями Ламарка є «Філософія зоології» (1809, 11 томів) [4] і «Природничі історія тварин і рослин» (1815–1822, 7 томів) [5].

Ж.-Б. Ламарк не лише розвинув ідеї своїх попередників, зокрема Ж. Бюффона, про поступові переходи між організмами, а й запропонував нове трактування історії органічного світу. Основні положення вчення Ламарка: 1) види існують протягом певного інтервалу часу і поступово переходять із одного в другий; 2) загальний шлях історії розвитку органічного світу – поступове градуїзоване ускладнення (розвиток від нижчих до вищих) – принцип градації; 3) мінливість видів, або придбання нових ознак, пов'язана з впливом зовнішнього середовища і з вправлінням або невправлінням органів (I закон Ламарка – закон мінливості); 4) придбані зміни передаються нащадкам через спадковість (II закон Ламарка – закон спадковості). Отже, бачимо, що вчення Ламарка є першою еволюційною концепцією, названою «ламаркізмом» (за аналогією з дарвінізмом). Ідеї Ламарка не отримали підтримки у сучасників, багато хто вважав їх божевільними. Ч. Дарвін в одному з листів писав: «Я майже переконаний (в протилежність думці, з якої я почав роботу), що види (це все одно, що знізатися у вбивстві) не незмінні. Висновки не такі вже далекі від його (Ламарка) висновків, хоча способи змін абсолютно інші» («Вибрані листи», 1950, с. 30) [Там само, с. 18]. В даний час Ламарка вважають одним із засновників вчення про мінливість видів та ідейним попередником Ч. Дарвіна. Питання співвідношення зовнішнього середовища, способу життя, мінливості і спадковості, порушене Ламарком, досі актуальне.

Ламарк заклав основи палеозоології безхребетних, яких він інтенсивно вивчав і включив у свою систематику і «Учение о развитии органического мира». З його ім'ям пов'язані перші описи таких широковідомих викопних безхребетних тварин, як форамініфери – *Nodosaria*, *Lenticulina*, *Rotalia*, *Nummulites*; корали – *Catenipora*, *Favosites*, *Alveolites*, *Sarcinula*, *Calceola*, *Cyclolites*, *Stylina*; гастроподи –

Turritella, Ampullina, Lymnaea; двостулкові – Nucula, Cucullaea, Plicatula, Gryphaea, Modiolus, Cyprina, Dicerias, Hippurites, Radiolites; аммоніти – Turritites, Vaculites; морські їжаки – Clypeaster і т.д.

Жорж Кюв'є почав систематично займатися природознавством з 1795 р., майже одночасно з Ламарком, а в 1802 р. став професором порівняльної анатомії в тому ж Ботанічному саду Парижа, де працював Ламарк [6]. Наукова діяльність Ж. Кюв'є викликала у сучасників незмінне визнання і захоплення. Історію органічного світу Кюв'є розглядав абсолютно інакше, ніж Ламарк. Він, як і К. Лінней, вважав, що види незмінні і постійні. Разом з тим, Ж. Кюв'є бачив, що викопні тварини різних шарів відрізняються один від одного. Він запропонував таке пояснення: відмінності викопних від шару до шару пов'язані з періодичними революціями, після яких старе зникає і виникає нове; поступових переходів не існує. Це пояснення відразу знайшло численних прихильників.

Ж. Кюв'є в своїх міркуваннях про зміни органічного світу використовував слово «революція» (від лат. *revolutio* – переверт, перебудова), рідше – його еквівалент «катастрофа» (від гр. *katastrophe* – переверт, поворот). Згодом його пояснення розвитку органічного світу почали називати «теорією катастроф». Надалі поняття «катастрофа» перестали пов'язувати з незмінністю видів і почали використовувати в різних поєднаннях, зазвичай як «неокатастрофізм» – для пояснення масових вимирань, особливо значних на рубежі ордовіка і силуру, палеозою і мезозою, мезозою і кайнозою.

Ж. Кюв'є був блискучим вченим, і його позитивна наукова спадщина велика, особливо у сфері порівняльної анатомії. Він здобув і опрацював величезну кількість фактів, які згідно зі своїм девізом «назвав, класифікував і описав» і, крім того, на їх підставі вивів цілий ряд закономірностей і законів. З ім'ям Кюв'є пов'язаний закон кореляції органів, що полягає в тому, що органи і функції організму взаємозв'язані і складають цілісну систему (I принцип Кюв'є), відповідно пристосовану до певних умов існування (II принцип Кюв'є). На підставі закону кореляції він відновив будову багатьох викопних хребетних тварин. Кюв'є увів у біологію поняття «план будови», якому підкоряється різноманітність організмів. Для планів будови він запропонував таксономічну одиницю «тип». Кюв'є розробив також цілісну систематику тварин, відомих у той час.

Ж. Кюв'є є засновником палеозоології хребетних. Ним описані і реконструйовані численні викопні хребетні, зокрема вперше встановлені роди: *Semnopithecus* (мавпи), *Lagomys* (зайцеподібні), *Allactaga* (тушканчиків), *Eligmodontia* (хом'якові), *Mephitis* (скунси), *Mastodon* (хоботні) і т.д. Кюв'є згрупував викопних і сучасних хребетних у чотири фауни: 1) плазуни, 2) палеотерії, анаплотерії, 3) мастодонти, мамонти, мегатерії, 4) сучасні види плюс людина. Порівняльно-анатомічні і палеозоологічні роботи Кюв'є, а також встановлені ним закономірності були ретельно враховані Ч. Дарвіном і зіграли позитивну роль у розвитку еволюційного вчення.

Становлення палеонтології рослин, тобто палеоботаніки, пов'язане з ім'ям французького ботаніка Адольфа Броньяра, який запропонував першу єдину систематику і історію розвитку викопних рослин (1828–1838) [7]. Ламарк, Кюв'є і Броньяр використовували викопні рослини для визначення відносного віку містких порід і реконструкції умов проживання (глибина басейну, палеоклімат). Вони також давали оцінку тривалості існування Землі як планети.

В Російській імперії в додарвінівському періоді перші наукові роботи з палеозоології і стратиграфії належать Х. Пандеру, П.М. Язикову, Г.І. Фішеру фон Вальдгейму.

Так, Христіан Пандер розробив палеонтологічно обґрунтовану стратиграфію кембрію і ордовіка околиць Петербурга і дав 200 малюнків викопних тварин (1830) [8]. Він відкрив також нову групу викопних – конодонти – що набули великого стратиграфічного значення в сучасних дослідженнях палеозою.

П.М. Язиков (1832) вперше палеонтологічно обґрунтував стратиграфію юри і крейди Поволжжя і запровадив російські еквіваленти іноземних термінів і латинських назв, такі, як «ярус», «черевонігі», «головоногі молюски», «плечонігі» та ін. [9].

Г.І. Фішер фон Вальдгейм (1837) займався біостратиграфією і фауною палеозою і мезозою Підмосков'я [10]. Він вперше описав такі відомі викопні роди, як форамініфери – *Fusulina*, *Streblus*; корали – *Chaetetes*, *Halysites*; двостулкові – *Amphidonta*; брахіоподи – *Choristites* і т.д. У 1805 р. Фішер фон Вальдгейм організував Московське товариство дослідників природи [11].

На початку XIX ст. в Російській імперії були видані перші дві наукові праці: з палеозоології безхребетних – «Конхіологія.» (від гр. *conche* – черепашка) і з палеоботаніки – «Скорочений посібник для систематичного визначення викопних рослин», написані Я.Г. Зембніцьким (1831, 1833). Я. Зембніцький переклав багато латинських і латинізованих термінів, зокрема, назви родів і видів, запровадивши для них російські еквіваленти (наприклад: *Lepidodendron* – лускодеревко, *Sphenopteris* – клинокрил).

Вивчення викопних тварин в Російській імперії у XIX ст. поступово набувало біологічного характеру, але біостратиграфічні аспекти при цьому обов'язково зберігалися (К.Ф. Рульє, Е.І. Ейхвальд та ін.).

К.Ф. Рульє (1814–1858) був прибічником змінності видів. Вивчаючи викопних Підмосков'я, він підкреслював, що історія розвитку світу живого пов'язана з історією неживого. К.Ф. Рульє дав перші палеоекологічні і палеокліматичні реконструкції юри Підмосков'я [12].

Е.І. Ейхвальд (1795–1876) зібрав і описав колекцію викопних Росії, що включала безхребетних, хребетних і рослини усього фанерозою. Він видав книгу про них під назвою «Палеонтологія Росії» російською і французькою мовами (1860–1868) [13]. Експозицію колекції Е.І. Ейхвальда, що була першим і єдиним зібранням викопних тварин Росії, виставили у Петербурзькому університеті, де вона перебуває і в даний час. Цінність колекції була зрозуміла вже сучасникам. Недаремно мільйонер Джордж Пібоді хотів придбати її для американського музею.

Таким чином, пересвідчуємося, що додарвінівський етап становлення та розвитку палеозоологічної науки мав тривалу історію і цікаві підрозділи. Аналіз кожного з них ще чекає своїх дослідників – істориків науки і спеціалістів-біологів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Кювье Ж. О переворотах на поверхности Земного шара / Пер. с франц. А.Е. Жуковского; ред и вступ. статья А.А. Борисяка. – Москва ; Ленинград : Биомедгиз 1937. – 368 с.
2. Линней К. Философия ботаники / Пер. с лат. Н.Н. Забинковой, С.В. Сапожникова. Под ред. М.Э. Кирпичникова. Изд. подгот. И.Е. Амлинский (АН СССР). – Москва : Наука, 1989. – 458 с. – (Памятники истории науки).
3. Фохт Карл (1817–1895) [Электронный ресурс]. – Режим доступа // www.wikipedia.org/wiki/Фохт_К.
4. Шаталин А.И. «Философия зоологии» Жана Батиста Ламарка: Взгляд из XXI века / А.И. Шаталин. – Москва : КМК, 2009. – 606 с.
5. Пузанов И.И. Жан Батист Ламарк / И.И. Пузанов. – Москва : Детгиз, 1959. – 192 с.
6. Энгельгард М.А. Жорж Кювье. Его жизнь и научная деятельность. – 2-е изд. / М.А. Энгельгард. – Санкт-Петербург, 1893. – 79 с. – (Жизнь замечательных людей. Биограф. б-ка Ф. Павленкова).
7. Броньяр Адольф Теодор // Энциклопед. словарь Брокгауза и Ефрона : В 86 т. (82 т. и 4 доп.). – Санкт-Петербург, 1890–1907.
8. Райков Б.Е. Христиан Пандер – выдающийся биолог-эволюционист / Б.Е. Райков. – Москва : Наука, 1964. – 99 с.
9. Языков А.Л. Петр Михайлович Языков / А.Л. Языков // Сборник исторических и статистических материалов о Симбирской губернии. Приложение к памятной книжке на 1868 год. – Симбирск : Тип. Симб. губерн. правления, 1868. – С. 235–237.
10. Житков Б.М. Г.И. Фишер фон Вальдгейм (1771–1853) / Б.М. Житков. – Москва, 1940. – 68 с. – (Моск. об-во испытателей природы; №11).
11. Мирзоян Э.Н. Московское общество испытателей природы : 1805–1995 / Э.Н. Мирзоян. – Москва : Изд-во Моск. горного ун-та, 1996. – 31 с.
12. Микулинский С.Р. Карл Францевич Рулье : 1814–1858 : ученый, человек и учитель. 2-е изд. – Москва : Наука, 1989. – 285 с.
13. Эйхвальд Эдуард Иванович (1795-1876) // Биологи : Биограф. справочник. – К. : Наук. думка, 1984. – С. 722–723.

Катерина ЕКШТЕЙН

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ

(студентка IV курсу природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор,
заслужений учитель України Калініченко Н.А.

Актуальність дослідження. На сьогоднішній день дбайливе ставлення людини до природи складається не тільки з уміння використовувати її плоди. Дуже важливим є те, щоб усвідомлення значимості природи стало внутрішнім надбанням особистості. Тому потрібно формувати екологічну свідомість школярів, що проходить найбільш ефективно, якщо педагогічний процес екологічного виховання враховує психологічні особливості учнів та завдання формування екологічної свідомості.

З року в рік екологічний компонент набуває все більшого значення. В першу чергу це зумовлено тим, що природні ресурси, їх відтворюваність мають скінченні величини, а тиск від діяльності людини на природу зростає і став практично неконтрольованим, майже не прогнозованим. Суспільству сьогодні потрібні виховані, грамотні та культурні в екологічному відношенні люди. Саме тому так важливо розпочати екологічне виховання з раннього дитинства.

Отже, екологічна освіта і виховання покликані забезпечити підрастаюче покоління науковими знаннями про взаємозв'язок природи і суспільства, допомогти зрозуміти багатогранне значення природи для суспільства в цілому і кожної людини зокрема, сформувати прагнення і вміння брати активну участь в охороні й поліпшенні навколишнього середовища.

У зв'язку з цим виникає необхідність суттєвого удосконалення змісту навчального процесу, створення відповідних педагогічних умов для екологічного виховання школярів, відбору оптимальних форм, методів і прийомів навчання екології.

Екологічне виховання вже перестало бути новим елементом для школи, якому раніше майже або й зовсім не приділялося уваги. Загрозна екологічна ситуація, що склалася, зробила його одним з найпріоритетніших напрямків в галузі освіти та виховання. Вже зараз в багатьох середніх навчальних закладах України вводиться такий предмет як екологія, створюються факультативи. Все більше освітян схиляються до необхідності екологізації всіх навчальних предметів. Вчені та методисти проводять ґрунтовні дослідження, створюють спеціальні програми [1].

Виходячи з усього вище зазначеного можна перекоонатися, що тема даного дослідження є актуальною.

Об'єкт дослідження – екологічне виховання учнів.

Предмет дослідження – форми та методи здійснення екологічного виховання учнів загальноосвітньої школи.

Мета дослідження. Зважаючи на актуальність теми, метою дослідження є обґрунтування основних аспектів, форм та методів здійснення екологічного виховання учнів на уроках та в позаурочний час при вивченні природознавчих дисциплін.

Реалізація мети дослідження передбачала необхідність **виконання таких завдань:**

1. Встановити місце екологічних знань в шкільному курсі природознавчих дисциплін.
2. З'ясувати основні напрямки в формуванні екологічних понять.
3. Узагальнити ефективні форми екологічного виховання учнів загальноосвітньої школи

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилися у комунальному закладі "Навчально-виховний комплекс - спеціалізований загальноосвітній навчальний заклад I-III ступенів №26 - дошкільний навчальний заклад - дитячо-юнацький центр "Зорецвіт" Кіровоградської міської ради". Методологічною

основою дослідження виступили синергетичний підхід до розгляду системи освіти як відкритої і здатної до самоорганізації.

Основними методами дослідження є *теоретичні методи*: метод системно-структурного аналізу наукової літератури та проблемно-цільовий метод, які дали змогу показати розвиток педагогічної думки з досліджуваної проблеми; *емпіричні методи*: педагогічне спостереження, бесіди, аналіз документації (навчальних програм, планів виховної роботи), проведення анкетування педагогічного та учнівського колективів, аналіз отриманих результатів та обробка первинної інформації.

Під час дослідження встановлено, що найважливішим завданням екологічної освіти є визначення пріоритетності екологічних знань, оскільки всі інші науки спрямовані лише на розробку технологій, і тільки екологія спроможна організувати їх у систему, яка відповідатиме законам природи. Спостереження за живими об'єктами пробуджують в учнів інтереси, розвивають мислення та сприяють оволодінню практичними природоохоронними операціями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади *екологічної компетентності* розглядаються в дослідженнях С. Бондар, С. Головіна, К. Корсак, А. Маркової, Дж. Равена, В. Стрельнікова, А. Хуторського, І. Яшук та ін. Основні підходи до формування екологічної культури, з'ясування її сутності та структури визначено у працях О. Гуренкової, Д. Єрмакова, С. Жданової, О. Колонькової, Н. Пустовіт, Л. Руденко, Л. Титаренко, С. Шмалей та ін. Зазначимо, що розробку проблеми екологічної підготовки учнів і студентів у процесі вивчення різних навчальних предметів у школі та ВНЗ розробляє значна частина вчених: Н. Буринська, А. Волкова, Н. Левчук, Л. Лук'янова, В. Назаренко, Г. Пустовіт, І. Суравегіна, та ін. У працях вчених розкриваються психолого-педагогічні умови ефективної підготовки майбутніх учителів біології до екологічної освіти старшокласників, зміст, форми та методи екологічної освіти та виховання молоді.

Виклад основного матеріалу. Шкільний курс біології із залученням різних заходів позакласного і позашкільного характеру екологічної спрямованості спроможний формувати у молоді сучасну екологічну культуру, досвід творчої діяльності й емоційно-ціннісне ставлення до пізнаваного світу, знань, людей [2].

Соціальним замовленням сучасній школі в галузі біологічної освіти є перегляд концептуальних підходів до уточнення цілей біологічної освіти, нової побудови біологічного курсу, приведення методичної системи навчання біології у відповідність з рівнем розвитку педагогічних і психологічних досліджень [3]. У стандарті природничо-наукових дисциплін мету вивчення освітньої галузі "Біологія" визначено відповідно до концепції середньої біологічної освіти.

Аналіз одержаних у процесі системно-структурного аналізу наукової літератури і вивчення матеріалів педагогічної практики надав можливість виділити певні критерії екологічної компетентності: а) інформаційна компетентність про нормативи екологічних процесів та характеристики на основі набутих знань з окремих предметів; б) оперування та перетворення інформації, відтворення закономірностей на основі функціонування когнітивних процесів; в) особистісне ставлення до фактів, прояви ставлення у емоціях та вчинках; г) обсяг і спрямованість практичних еколого - перетворюючих дій та умінь [4].

На основі виділених критеріїв вченими виявлено шість рівнів у динаміці формування екологічної компетентності. Перший рівень – предметний, є вихідним, найнижчим рівнем виконання завдань. На другому рівні, який можна позначити як відсторонений, є наступним за складністю виявів. На третьому рівні зафіксовано встановлення учнями на основі одержаних інформаційних даних майбутніх результатів як екологічних наслідків, що дало підстави позначити даний рівень як наслідковий. На четвертому рівні, причинно-наслідковому, учнями фіксується наявна, різна за змістом і формою інформація, на її основі виділяються чинники, які зумовлюють зміни, вони підлягають, у процесі їх обробки учнями, класифікації за декількома параметрами і головним чином за їхньою складністю та вагомістю. На п'ятому рівні – абстрагування - виявлено спроможність добувати самостійно частину інформації. На шостому рівні, позначеному як теоретичний, зафіксовано виділення учнями інформації за будь-якою формою подання, вміння швидко і адекватно її перекодувати і вводити до інших структур [5].

Теоретичні узагальнення та емпіричні відомості засвідчують наявність системно-логічного та особистісно-орієнтовного напрямів в трансформації екологічного змісту в предмети природничого циклу. В силу їхньої універсальності та своєрідності напрями екологічної освіти несуть характеристики, що виступають, з одного боку, як загальні, з другого боку, – в рамках заданого змісту навчання, як частково самостійні і особливі, що і змусило позначити ці напрями екологічної освіти складовими цілісного педагогічного процесу в школі, які однаково (рівноправно) впливають на результативність цього процесу та досягнення основної мети розвитку особистості. Базовими показниками педагогічного процесу екологічної освіти науковці вважають принципи навчання, які розгортаються у процесі реалізації екологічної освіти. У системному підході важливі зміст екологічної освіти, напрями навчання та закономірності педагогічного процесу екологічної освіти.

До змісту екологічної освіти відносять загальну екологію, екологію людини, екологію адаптацій, екологію ноосфери [6].

Зміст екології, що конструюється, є одним із вихідних положень екологічної освіти у школі. При цьому слід зазначити, що лише на теоретичному рівні допускається розгляд змісту екології, тоді як у реальному педагогічному процесі навчальна діяльність, зміст, його послідовність, задачі, завдання, мета навчання є структурно взаємопов'язаними. Зростання ролі екологічної освіти потребує уточнення і конкретизації загальної мети через зміст у співвідношенні з основними етапами навчання: на етапі початкової школи слід формувати основні уявлення про взаємозв'язок людини і навколишнього середовища, ціннісні установки

учня стосовно явищ і процесів біосфери; на етапі основної школи – становлення екологічної культури, культури здоров'я та екологічної діяльності на основі поняття системної будови природного середовища, небезпеки втрати біосферою життєздатних якостей; на етапі повної середньої школи – становлення екологічної відповідальності як риси особистості на основі знань змісту екологічних проблем глобального, регіонального та локального рівнів, передумови їх рішень, умов переходу до стійкого розвитку сучасної цивілізації [7].

Екологічна культура особистості складається з трьох взаємопов'язаних складових: екологічних знань, екологічних переконань, екологічної діяльності. Це визначає форми і методи діяльності, спрямовані на накопичення екологічних знань, формування екологічних переконань та необхідних умінь в умовах ігрової й трудової діяльності [8].

Перша складова – накопичення екологічних знань – передбачає: дослідження учнями досвіду природоохоронної роботи (анкети, інтерв'ю, бесіди, випуск екологічних газет); оволодіння знаннями про екологічну обстановку в Україні (бесіди, екскурсії, відео- та телефільми); ознайомлення з традиціями культури природокористування українського народу; оволодіння знаннями про охорону рослин та тварин рідного міста чи району (експрогулянки, участь у роботі гуртків, фітодизайн, екопоходи по околицях); зустрічі з ученими – екологами, діячами літератури, мистецтва, екологічні вечори.

Друга складова – становлення екологічних переконань. Через диспути, обговорення, дискусії, конференції, утвердження власної позиції у класі, школі, за допомогою конкретних справ, пов'язаних з екологією, формується переконання в тому, що до природи треба ставитися відповідально, берегти все живе; розв'язувати екологічні проблеми можна тільки спільними зусиллями, на основі знань законів природи.

Третя складова – екологічна діяльність – включає:

- природоохоронну діяльність (ведення щоденників спостереження за природою, догляд за кімнатними рослинами, клумбами біля школи, конкретна трудова діяльність під час екодесантів – розчищення парків, скверів мікрорайону); екологічна розвідка околиць, оформлення Червоної книги школи, прокладання та оформлення екологічних стежок, польові ігри на природі;

- ігрові форми діяльності: конкурси і турніри на зразок КВК, конкурси-аукціони (на знання якої-небудь теми, пов'язаної з природою); науково-фантастичні проекти з охорони навколишнього середовища; турнір знавців природи; конкурс розповідей про рослини, тварини; вікторини, ігри-екскурсії, пізнавальні екскурсії з іграми (наприклад, «Лісова стежинка» – гра на природі з зупинками «Змішаний ліс», «Мурашники», «Пташині голоси», «Як поводитися в лісі», пізнавальна гра «Лісові загадки», рольові ігри; прес-конференція – гра-бесіда знавців природи; свята «Лісовий карнавал»).

Практика свідчить, що екологічне навчання та виховання на уроках не забезпечує становлення у школярів бережливого ставлення до природи. Недостатнє знання природних компонентів і їх взаємозв'язків робить школярів байдужими і безвідповідальними щодо навколишнього середовища, рослинного і тваринного світу. Вихід із такого становища можливий за умови, якщо діти вивчатимуть природу не тільки за підручниками, а й шляхом безпосереднього контакту з навколишнім середовищем. Тому велика роль у вирішенні цього питання належить навчальним екскурсіям [9].

Підсумки екологічної роботи можуть бути підбиті на екологічному конгресі школи: захист учнями наукових проєктів, конкурс на кращу екологічну газету.

На необхідності формування в молодого покоління нового природо-центристського світогляду, екологічної культури, екологічно доцільного ставлення до природи багато уваги акцентується у педагогічних джерелах, законодавчих документах. Зміст предметів природничого циклу певною мірою екологізовано, школи проводять чимало екологічних заходів, громадські екологічні організації залучають учнів до різних природоохоронних акцій. Виникає закономірне запитання, чому ж рівень екологічної культури школярів залишається досить низьким?

Значна частина учнів не усвідомлює особистої причетності до виникнення та розв'язання екологічних проблем, вони не пов'язують ці проблеми зі своєю життєдіяльністю [10]. Така ситуація спричинена наявністю суперечностей у взаємодії учнів із природою. А саме між:

- усвідомленням учнями необхідності розв'язувати екологічні проблеми і нерозумінням особистої ролі у цьому процесі;

- авторитетом інших (батьків, учителів, друзів), вчинки яких не завжди екологічно доцільні, та особистою екологічною позицією;

- усвідомленням школярами необхідності збереження природи та негативним ставленням до окремих об'єктів та явищ природи;

- бажанням здійснювати практичні екологічні заходи та недостатньою підтримкою друзів, дорослих, місцевої влади.

Викликає тривогу недостатнє усвідомлення вчителями механізмів формування екологічної культури, формалізм в організації екологічних заходів. Він виявляється у таких найпоширеніших мінусах екологічного виховання школярів як:

- алармізм як засіб екологічного виховання – наслідки екологічних проблем подаються як жахливе майбутнє людства. Такий підхід визнано науковцями безперспективним, адже дитина втрачає впевненість у своєму щасливому майбутньому, що позбавляє її ініціативи, навіть страх;

- недостатньо чітка орієнтація вчителя на кінцевий результат при організації екологічних заходів. Для формування природоохоронної мотивації та усвідомлення школярами призначення подібних заходів ефективним буде якомога ширше залучення учнів до їх підготовки та організації, а не тільки до участі;

– авторитарний стиль учителя у проведенні позакласних виховних заходів: надмірний контроль діяльності учнів, нав'язування своєї думки [10].

Висновки. Отже, найефективнішим буде таке екологічне виховання учнів, яке максимально наблизитиметься до їхньої життєдіяльності, коли учні зможуть користуватися здобутими екологічними знаннями в господарчій діяльності, побуті [10].

Сучасні школярі, на жаль, не навчені в повсякденній діяльності належно поводитися з позицій екологічної доцільності. Вони більше знаються в екологічних проблемах глобального характеру та їх наслідках для довкілля, але не пов'язують виникнення екологічних проблем зі своїм побутом, не знають, які відходи є побутовими, як зменшити їх кількість та як вони розкладаються у природі. Учні не усвідомлюють тієї шкоди, яку завдає кожен, хто викидає сміття, де заманеться. Серед джерел забруднення навколишнього середовища мало згадують куріння, використання парфумів, пожежі тощо. Дуже важливо наблизити екологічне виховання до повсякденного життя – сприяти усвідомленню школярами того, що розв'язання екологічних проблем залежить практично від поведінки та вчинків кожного там, де він живе, вчиться, працює. При цьому дуже важливо враховувати виховання національної свідомості, етнічно-екологічні аспекти і природні особливості рідного краю, роз'яснювати ідеї системності всіх природних явищ, тісних зв'язків локальних і глобальних процесів, взаємозв'язків екосистем усіх рангів, важливої ролі законів збалансованості і гармонії в природі. Також важливо враховувати емоційно-психологічні, інтелектуальні, соціально-етнічні та вікові особливості школярів. Водночас процес формування екологічної культури особистості має бути поступовим, безперервним і результативним.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Білявський Г. О. Основи загальної екології / Білявський Г. О. та ін. – К. : Либідь, 1995. – 374 с.
2. Боровицкий П. И. Методика преподавания биологии. – М. : Выш. шк., 1962. -336 с.
3. Васильева Т.В. Развитие экологических понятий в курсе биологии 6 - 7 классов во взаимосвязи с географией: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.02. / С.-Петербургский гос. пед. ун-т. – СПб., 1992. – 17 с.
4. Волкова А. С. Форми організації екологічної освіти і виховання // Екологічне виховання школярів. - К., 1985. – С. 12-46.
5. Корсак К. В. Основи сучасної екології : Навч. посіб. – 4-те вид., перероб. і допов./ Корсак К. В., Плахотник О. В. – К.: МАУП, 2004. – 340 с.
6. Білявський Г. О. Проблеми і завдання сучасної екології // Вісник НАН України / Білявський Г. О., Падун М. – К.: НАН, 1993. – №3. – С. 26-27.
7. Пустовіт Г. П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1 - 9 класів у позашкільних навчальних закладах : монографія. / Г. П. Пустовіт. - К. - Луганськ : Альма-матер, 2004. - 540 с.
8. Асламова Я. О. Проблеми та концептуальні ідеї екологічної освіти і виховання в Україні /Асламова Я, Вексларський Р., Комарський К., Пшеничний С.// Ойкумена. — 1994. – №1. –2. – С.87–91.
9. Бобылеве Л.Д. Игровая экология в школе / Л.Д. Бобылеве // Биология в школе. – 2002. – № 6. – С. 54 – 60.
10. Прокопенко О. О. Екологічне виховання у процесі вивчення біології / Прокопенко О., Демидова Т. // Рідна школа. – 2005. – № 3. – С. 72 -75.

Поліна МАКОВІЙ

ВПЛИВ СКЛАДУ МІКРОФЛОРИ НА ЯКІСТЬ ХЛІБА

(студентка IV курсу природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – кандидат біологічних наук, старший викладач Казначєєва М.С.

Актуальність теми. Відповідно до Конституції України, людина, її життя і здоров'я, визнаються найвищою соціальною цінністю (Ст.3). Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт (Ст. 42). Кожному громадянину України гарантується право вільного доступу до інформації про якість харчових продуктів (Ст. 50) [10].

Харчові продукти є сприятливим середовищем для розвитку мікробів. Знання характеру мікрофлори продуктів харчування необхідні працівникам громадського харчування для організації правильного зберігання, обробки сировини, приготування страв та реалізації готової їжі, а також для обізнаності людини про продукти, які вона вживає. За характером і ступенем небезпечності для здоров'я людини перше місце посідають забруднення харчових продуктів, спричинені мікрофлорою. Відповідно до переліку харчових продуктів за ступенем забруднення мікроорганізмами і частотою випадків харчових отруєнь, розробленому Всесвітньою організацією охорони здоров'я, хліб віднесений до тих, які представляють низький ризик для здоров'я людей, але найчастіше служать прямим джерелом харчових отруєнь [15].

Мета дослідження: Вивчення мікрофлори хліба в упаковці та без неї, а також здійснення органолептичного контролю якості свіжого хліба та після завершення його терміну зберігання.

Завдання:

1. Порівняти кількісний склад мікрофлори хліба в упаковці та без неї.
2. Дослідити мікрофлору хліба в упаковці та без.
3. Провести органолептичний контроль хліба.

Об'єкт дослідження – зразки хліба в упаковці та без неї, а саме хліб «Домашній», «Златопільський» і «Український». Оскільки за рекомендацією продавців, саме ці продукти доступні в ціні і користуються великим попитом споживачів.

Методи дослідження: Виявлення зовнішнього забруднення хліба в упаковці та без неї та виявлення спороутворюючих бактерій в хлібі (картопляної хвороби) здійснювали шляхом відбору змивів з поверхні хліба та подальшим їх культивуванням на твердому поживному середовищі; виявлення якісного складу

мікрофлори хліба здійснювали шляхом фарбування мікроорганізмів за Грамом; органолептичний аналіз якості хліба здійснювали за вимогами ДСТУ [1, 3].

Органолептично визначали форму хліба, колір і зовнішній вигляд скоринки, смак і запах, еластичність, пористість, свіжість м'якушки. Усі показники якості продукції (зовнішній вигляд, колір, консистенція, запах, смак) оцінювали за п'ятибальною системою: 5 – «відмінно»; 4 – «добре»; 3 – «задовільно»; 2 – «погано»; 1 – «дуже погано» або «незадовільно». Загальну оцінку виводили як середнє арифметичне з точністю до одного знака після коми [15, 16].

Результати власних досліджень та їх аналіз. В результаті дослідження зовнішнього забруднення хліба було встановлено, що кількість мікроорганізмів на поверхні хліба суттєво відрізняється. Це добре видно з таблиці 1. Згідно результатів мікробіологічного аналізу кількість мікроорганізмів на поверхні хліба без упаковки «Домашній» є найбільшою, і переважає кількість мікроорганізмів на поверхні хліба «Златопільського» та «Українського» у 3 та 56 разів відповідно.

Таблиця 1

Кількість мікроорганізмів на поверхні хліба.

Назва хліба	Кількість виявлених мікроорганізмів у кожній повторності			Середнє значення
«Домашній» без упаковки	177200	182200	137800	497200
«Златопільський» без упаковки	225600	142400	107200	158400
«Український» без упаковки	3800	5200	17600	8867
«Домашній» в упаковці	59400	68800	56600	36960
«Златопільський» в упаковці	166200	138400	8220	395733
«Український» в упаковці	1058800	597600	423400	693267

Щодо хліба, який знаходився в упаковці, то кількість мікроорганізмів на поверхні хліба «Український» є найбільшою і переважає кількість мікроорганізмів на поверхні хліба «Златопільського» та «Домашнього» у 2 та 19 разів відповідно. Найменша кількість мікроорганізмів у хлібі «Український» без упаковки, а найбільша в цьому ж хлібі але в упаковці (рис. 1.)

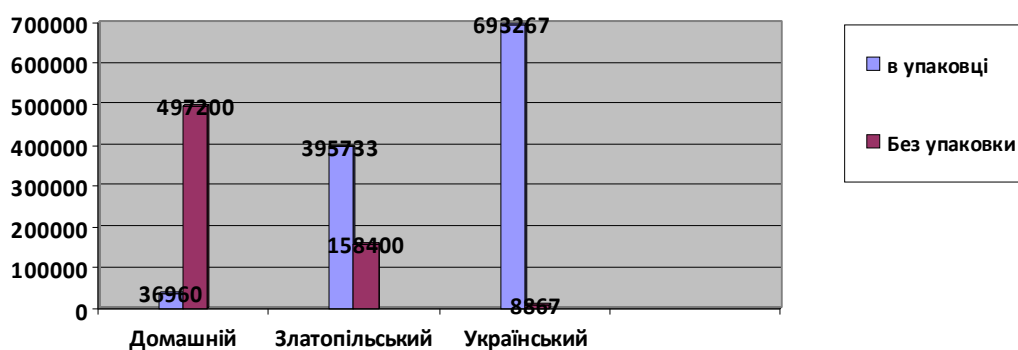

Рис. 1. Порівняння мікробного числа в хлібі в упаковці та без неї.

Загалом середня кількість мікроорганізмів на поверхні хліба без упаковки є в 17 разів більшою ніж на поверхні хліба в упаковці. Однак, серед мікрофлори хліба, який знаходиться в упаковці переважають грибові мікроорганізми, це пояснюється тим, що в упаковці підвищена волога, тому створюються сприятливі умови для їх розвитку. За зростанням кількості мікроорганізмів на поверхні хліба досліджувані зразки можна розмістити у наступному порядку: Український, Златопільський, Домашній, Домашній, Златопільський, Український. Перші три без упаковки, інші три в упаковці.

Виявлення картопляної хвороби хліба Аналіз результатів дослідження показав, що картопляна хвороба наявна у всіх взятих зразках хліба. Досить високий ступінь зараження спостерігався у хлібі «Златопільський», що має упаковку та «Український» без упаковки. У цих зразках хліб повністю ослизвився, втратив консистенцію і мав дуже різкий специфічний запах. Це свідчить про те, що у даний хліб разом з борошном потрапила картопляна паличка (*Bacillus subtilis*). Різкий специфічний запах і незначне ослизнення мали хліб «Український» в упаковці та хліб «Домашній» без упаковки. Тому їх відносимо до середньозаражених. А до слабо зараженого картопляною паличкою хліба належить «Домашній в упаковці» та «Златопільський» без упаковки. У сильно заражених зразках хліба («Златопільський» що має упаковку та «Український» без упаковки.) м'якушка стала тягучою, липкою, з дуже тонкими, павутино-подібними нитками, які є гіфами грибів. Через накопичення продуктів розпаду речовин, особливо білків, кірка втратила пружність, а м'якушка набула різкого, неприємного специфічного запаху. Тому у ній можуть накопичуватись отруйні речовини. В усіх обраних зразках хліба в певній мірі виражена картопляна хвороба. Це свідчить про те, що виробник з недостатньою відповідальністю ставився до відбору борошна та зерна, власне з яким і потрапили у хліб картопляні палички.

Результати порівняння хліба в упаковці та без неї на наявність картопляної палички наведені у таблиці 2.

Таблиця 2.

Титр зараженості хліба в упаковці та без неї картопляною хворобою

Назва	Ступінь зараження без упаковки	Ступінь зараження з упаковкою
«Домашній»	Слабкий	Середній
«Златопільський»	Сильний	Слабкий
«Український»	Середній	Сильний

Отже, за результатами дослідів можна зробити висновок, що наявність картопляної хвороби хліба не залежить від наявності упаковки чи її відсутності, оскільки сінна паличка потрапляє у хліб в процесі його приготування. Проте залежить від умов зберігання, адже картопляна паличка здатна розвиватися навіть при кімнатній температурі, у сприятливому середовищі при наявності вологи. На стрімке розмноження паличок впливає також антисанітарія, неправильне зберігання та перевезення.

Визначення якісного складу мікрофлори хліба. Результати якісного аналізу свідчать, що серед мікрофлори переважають бацили, оскільки у всіх досліджених нами зразках була виявлена картопляна хвороба, яка спричинена сінною та картопляною паличкою. А також наявні у більшості цвілеві гриби. Загалом було встановлено, що за зростанням біорізноманітності досліджувані зразки хліба утворюють ряд: Український, Домашній, Златопільський (всі без упаковки) Домашній, Златопільський, Український (всі в упаковці). Це може пояснюватися тим, що кількість мікроорганізмів на поверхні хліба в упаковці є у 17 разів більшою, ніж без упаковки.

Органолептичний контроль якості хліба в упаковці та без неї В результаті дослідження було встановлено, що органолептичні якості свіжого хліба в упаковці та без неї суттєво не відрізняються. Смак і запах хліба усіх обраних зразків приємний і відповідає нормі. Майже всіх варіантах м'якушка м'яка та свіжа, окрім хліба «Український» без упаковки, який має дещо тверду м'якушку, але вона свіжа та смачна. Зовнішній вигляд був ідеальним лише у хліба «Домашній» та «Златопільський» в упаковці. Всі інші зразки хліба мали бліде забарвлення скоринки («Домашній» без упаковки) або темну підгорілу скоринку («Златопільський» без упаковки), а також неправильна форма виробу («Златопільський» без упаковки та «Український» як в упаковці так і без неї), тріщини скоринки – хліб «Український» без упаковки. Результати наведені у таблиці 3. Після закінчення терміну зберігання органолептичні якості хліба суттєво змінилися. Всі зразки окрім хліба «Домашній» без упаковки стали черствими, дещо втратили форму, спостерігалася крейджана хвороба (на кірці і в м'якушці хліба утворюються білі сухі плями, які нагадують крейду).

Таблиця 3.

Органолептичні якості свіжого хліба в упаковці та без неї

Назва	Органолептична оцінка (без упаковки)	Органолептична оцінка (в упаковці)
Домашній	4.5	5
Златопільський	4.3	5
Український	4.3	4.5

Хліб «Златопільський» набув кислого смаку та став липким. Таке явище спостерігалось як у хлібі без упаковки так і з нею. Аналізуючи результати дослідження, можна припустити, що більш якісним за органолептичними показниками є хліб, який знаходиться в упаковці, а саме хліб «Домашній» та «Златопільський». Однак по завершенню термінів зберігання хліб всіх зразків втрачає свої якості: скоринка стає черствою, а м'якушка стає липкою і має неприємний запах. Проте із усіх досліджених виробів лише хліб «Домашній» в упаковці зберігає запах і смак як і свіжий, залишається м'яким і не втрачає форму. Можна припустити, що свої якості він зберігає завдяки спеціальним добавкам, роль яких ми не досліджували.

Найвищий бал за органолептичними показниками отримали «Домашній» та «Златопільський» хліб в упаковці. Загальну оцінку хліба в упаковці та без наведено в (рис. 2)

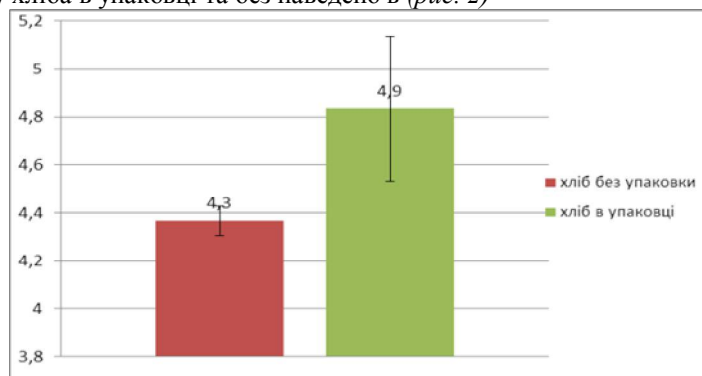

Рис.2. Середня арифметична оцінка органолептичних якостей зразків хліба в упаковці та без неї.

ВИСНОВКИ:

1. Одним з найбільш значимих показників якості хліба є його мікробне число.
2. Кількість мікроорганізмів на поверхні хліба в упаковці всередньому в 17 разів нижча ніж кількість мікроорганізмів на поверхні хліба без упаковки.
3. За зростанням біорізноманітності досліджувані зразки хліба утворюють ряд: Український, Домашній, Златопільський, Домашній, Златопільський, Український. При чому перші три три без упаковки, інші три в упаковці.
4. Картопляна хвороба хліба наявна в усіх досліджуваних зразках хліба. Більшою мірою виявлена в хлібі ТОВ «Кіровоградхліб 2014».
5. Картопляна хвороба не залежить від наявності упаковки, проте безпосередньо залежить від умов зберігання хліба та борошна.
6. Найбільш якісним за результатами органолептичного контролю є хліб в упаковці «Домашній» та «Златопільський».

БІБЛОГРАФІЯ

1. Архіпов А. В. Ресторанна справа: Ассортимент, технологія і управління якістю продукції в сучасному ресторані, / А. В. Архіпов, Т. В. Іваннікова. – Київ: Фірма «ІЙКОС», 2007. – 382 с. – (Центр навчальної літератури).
2. Ауэрман Л.Я. Технология 349 производства: / Л.Я. Ауэрман; Л.И. Пучковой. – 9-е 349ю., перераб. И доп. – СПб.: Профессия, 2009. – 416 с.
3. Богомолов О. В. Управління якістю харчових і переробних підприємств / Богомолов О. В., Сафонова О. В., Шаповаленко О. І. / «Еспада» — Харків, 2006. – 320с.
4. Векірчик К.М. Мікробіологія з основами вірусології. К.: «Либідь». – 2011.
5. Верстюк О. Небезпечним для здоров'я може виявитися... хліб [Електронний ресурс] / Оксана Верстюк // Вечірня газета. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <http://kirovograd.rks.kr.ua/daily/kirovograd/2010/8/23/hleb/>
6. Градова Н. Б. та 349ю. Лабораторний практикум із загальної мікробіології. – М.: Деліпрінт, 2001. – 131 с.
7. Гусев М. В. Мікробіологія / М. В. Гусев, Л. А. Мінесва. – М.: МГУ, 2003.
8. Димань Т. М. Безпека продовольчої сировини і харчових продуктів / Т. М. Димань, Т. Г. Мазур., 2011. – 520 с. – (Академія).
9. Дробот В.І. Технологія хлібопекарського виробництва: підручник / В.І. Дробот. – К.: Логос, 2002. – 365 с.
10. ДСТУ 3662 «Громадське харчування. Терміни та визначення». – Київ: Держстандарт України, 2000. – 17с.
11. Єремєєва В. Сага про хліб. Правильно збереженому // Кухні і ванні кімнати. 2002. № 6. С.96-99
12. Збожна О.М. Основи технології: Навчальний посібник. – Вид. 2-ге, змін. і доп. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002.
13. Клевакін В. М. Санітарна мікробіологія харчових продуктів / В. М. Клевакін, В. В. Карцев. – Л.: Медицина, 2000.
14. Мікрофлора харчових продуктів [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.gx3000.ru/mikrobiologija/mikroflora-harchovih-produktiv.html>.
15. Мікроіологічна безпека хлібобулочних виробів [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://ebooktime.net/book_25_glava_28_22.
16. Показники якості, дефекти та хвороби хлібобулочних виробів [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://referatu.net.ua/newreferats/7564/190027>.

Наталія ТКАЧУК

ВПЛИВ ПРОДУКТІВ РОЗКЛАДУ ЗАЛИШКІВ ВОДНИХ РОСЛИН НА БАКТЕРІЇ
ERYSIPELOTHRIX RHUSIOPATHIAE

(магістрантка природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – кандидат біологічних наук, доцент Гулай О.В.

Здатність збудників деяких захворювань людини і тварин, так званих «сапронозів», до тривалого існування в природних та змінених екосистемах доводиться у цілому ряді наукових робіт [10, 11]. Особливістю цих патогенних мікроорганізмів є те, що вони активно циркулюють у біоценозах. Тривалість існування, щільність популяцій та ряд інших властивостей збудників захворювань мають важливе епідеміологічне та епізоотичне значення і значною мірою визначаються їх взаємодією з іншими живими компонентами екосистем.

Відомо, що рослини відіграють важливе значення в наземних та водних біоценозах, створюючи умови існування для цілого ряду живих організмів [3], у тому числі і патогенних. У науковій літературі наводяться відомості про вплив рослин на такі патогенні мікроорганізми як: ієрсинії, вібріони, сальмонели, лептоспіри та ін. [11].

Вивчаючи екологію бактерій *Erysipelothrix rhusiopathiae* (Migula, 1900) – збудників бешихи [1], нам вдалось знайти лише декілька робіт, у яких розкривались особливості впливу на ці рослини прижиттєвих виділень рослин [5 – 9]. Проте відомо, що не тільки прижиттєві виділення рослин володіють біологічною активністю, рослинні залишки також відіграють важливу роль в аелопатії [3, 4]. Значна біомаса прибережно-водних рослин, утворена за теплий період року після завершення вегетаційного періоду, відмирає і починає розкладатись за участі чисельних видів мікроорганізмів, при цьому у воду потрапляє велика кількість різноманітних речовин. Дані літератури свідчать, що *E. rhusiopathiae* тривалий час зберігаються і розмножуються у трупах тварин, гноївці та ґрунтах, проте відсутні дані щодо впливу на цей вид бактерій продуктів розкладу рослинних залишків. Для з'ясування впливу на популяції *E. rhusiopathiae* продуктів розкладу водних рослин провели ряд експериментів у яких використали наступні досить поширені види: очерет звичайний (*Phragmites communis*), рогіз вузьколистий (*Typha angustifolia*), різуху велику (*Najas major*).

Матеріали та методи досліджень. Дослідження проводились в лабораторних умовах. Після завершення вегетації фрагменти рослин відбирали з прибережних ділянок водойм. Залишки рослин вагою близько 15,0 г поміщали у скляні банки з об'ємом 1,5 дм³ і заливали відстояною впродовж 48 годин водою з

водогону. Банки з рослинами розміщували за природних умов освітлення при температурі $+20,0 \pm 2,0^\circ \text{C}$. Через 10 діб відбирали проби води для біотестування.

Одержані розчини із продуктами розкладу рослин містили ряд видів мікрофлори, присутність яких у дослідних зразках могла змінити реакцію *E. rhusiopathiae* на їх аделопатичний вплив. Для запобігання цього відібрані водні розчини стерилізували методом фільтрації під вакуумом через целюлозні фільтри з діаметром пор $\leq 0,2$ мкм, що не допускало руйнування чи трансформації біологічно-активних речовин.

Для проведення дослідів використовували чисті культури *E. rhusiopathiae* VR-2 var. IVM (одержані з колекції Інституту ветеринарної медицини НААН України, м. Київ), які культивували на серцево-мозковому бульйоні (AES Chemunex, Франція) за температури $+36,7 \pm 0,3^\circ \text{C}$ впродовж 48 годин.

Дослідження реакції культур *E. rhusiopathiae* за умов аделопатичного впливу решток рослин проводили *in vitro*. Градієнт концентрацій виділень рослин в експерименті створювали методом серійних розведень. Після інокуляції культур бактерій вміст виділень решток рослин у дослідних зразках становив 1:10, 1:100, 1:1000 та 1:10000. Контрольні зразки містили простерилізовану воду з водогону та культури бактерій. Вміст *E. rhusiopathiae* на початку експерименту у досліді та контролі був аналогічним, що досягалось однаковим об'ємом інокулятив та використанням для їх відбору однієї культури. Підготовлені зразки зберігали 48 годин при кімнатній температурі ($+18...20^\circ \text{C}$), після чого визначали кількість колонійутворювальних одиниць (КУО) бактерій *E. rhusiopathiae*. З цією метою проби об'ємом $0,1 \text{ cm}^3$ висівали на поверхню поживного агару (AES Chemunex, Франція) в чашки Петрі за послідовних розведень $1:10^3$, $1:10^4$, $1:10^5$, $1:10^6$ та культивували впродовж 72 годин за температури $+36,7 \pm 0,3^\circ \text{C}$. Колонії, що вирости, підраховували, після чого проводили розрахунок середньої кількості КУО на $1,0 \text{ cm}^3$.

Статистичну обробку одержаних даних проводили загальноприйнятими методами [2].

Результати досліджень та їх обговорення. Дослідження аделопатичного впливу посмертних залишків очерету звичайного на *E. rhusiopathiae* засвідчує, що у дослідних зразках із розведенням фільтратів 1:10 та 1:100 вміст бактерій був у 3,5 та 1,6 раза вищим, ніж у контролі (табл. 1). Статистично достовірна різниця між цими показниками свідчить, що водорозчинні речовини, які виділяються при розкладі залишків очерету звичайного, здійснюють стимулюючий вплив на популяції *E. rhusiopathiae*. Однак, у зразках при більш сильних розведеннях (1:1000 та 1:10000) фільтратів різниця щільності бактерій у досліді та контролі не була статистично достовірною.

Таблиця 1

Вміст *E. rhusiopathiae* ($\times 10^6$ КУО / cm^3) за впливу продуктів розкладу залишків очерету звичайного

№ Дослід	Дослід (розведення)				Контроль
	1:10	1:100	1:1000	1:10 000	
1	3,36	1,40	1,02	0,91	0,96
2	3,49	1,52	1,11	1,02	0,89
3	3,25	1,71	1,08	0,90	1,03
4	3,07	1,59	0,93	0,99	1,07
5	3,54	1,66	1,03	1,08	0,92
6	3,80	1,53	0,95	1,03	1,01
М*	3,42	1,57	1,02	0,99	0,98
m	0,25	0,11	0,07	0,07	0,07
σ	0,11	0,05	0,03	0,03	0,03
Розведення:	1:10	t = 20,84	$t_{кр} = 4,59$	P < 0,001	
	1:100	t = 10,11	$t_{кр} = 4,59$	P < 0,001	
	1:1000	t = 0,91	$t_{кр} = 2,23$	P < 0,05	
	1:10 000	t = 0,20	$t_{кр} = 2,23$	P < 0,05	

Примітка (тут і далі): М – середнє арифметичне; σ – середнє квадратичне відхилення; m – середня похибка; t – коефіцієнт Стьюдента; $t_{кр}$ = критичне значення показника t; P – рівень ймовірності.

Фільтрати середовища з посмертними залишками рогузу вузьколистого у розведеннях 1:10, 1:100, 1:1000 викликали збільшення кількості *E. rhusiopathiae* у 5,9, 3,0 та 1,8 раза відповідно у порівнянні з контролем (табл. 2). При найбільшому розведенні фільтратів, що випробовувались у перебігу досліджень – 1:10000, щільність популяції бактерій у досліді була у 1,1 раза вищою, ніж у контролі (табл. 2).

Результати експериментів свідчать, що рівень стимулюючого впливу бактерій у дослідних зразках залежав від виду рослин та рівня розведення фільтратів. Так, за зниженням показника стимуляції *E. rhusiopathiae* використані види рослин розміщувались наступним чином: різуха велика, рогіз широколистий, очерет звичайний.

Таблиця 2

Вміст КУО *E. rhusiopathiae* ($\times 10^6/\text{cm}^3$) за впливу продуктів розкладу залишків рогузу вузьколистого

№ Дослід	Дослід (розведення)				Контроль
	1:10	1:100	1:1000	1:10 000	
1	3,50	2,06	1,20	0,63	0,58

2	3,70	1,91	1,15	0,71	0,66
3	4,00	2,14	1,02	0,75	0,69
4	3,60	2,09	1,11	0,66	0,64
5	3,90	2,20	1,08	0,74	0,57
6	3,30	1,97	1,06	0,68	0,61
M	3,67	2,06	1,10	0,70	0,63
m	0,26	0,11	0,06	0,05	0,05
σ	0,12	0,05	0,03	0,02	0,02
Розведення:	1:10	t = 25,92	t _{кр} = 4,59	P < 0,001	
	1:100	t = 27,46	t _{кр} = 4,59	P < 0,001	
	1:1000	t = 13,39	t _{кр} = 4,59	P < 0,001	
	1:10 000	t = 2,37	t _{кр} = 2,23	P < 0,05	

Результати експериментальних досліджень з вивчення реакції популяцій *E. rhusiopathiae* на присутність у середовищі продуктів розкладу вегетативних частин різухи великої засвідчили, що вміст бактерій у дослідних зразках помітно перевищує їх кількість у контролі (табл. 3). Зокрема, при розведенні фільтратів 1:10 кількість бактерій у досліді була в 11,3 раза вищою, ніж у контролі. В інших групах зразків із 10-кратними розведеннями продуктів розкладу рослин спостерігалось наступне переважання вмісту бактерій у дослідних зразках: 1:100 – у 7,8 раза; 1:1000 – у 4,7 раза; 1:10000 – 2,6 раза.

Таблиця 3

Вміст *E. rhusiopathiae* ($\times 10^6$ КУО / см³) за впливу продуктів розкладу залишків різухи великої

№ Дослід	Дослід (розведення)				Контроль
	1:10	1:100	1:1000	1:10 000	
1	3,04	2,66	1,19	0,64	0,27
2	3,26	1,35	1,37	0,69	0,25
3	2,91	2,07	1,23	0,73	0,24
4	3,00	2,83	1,26	0,67	0,30
5	2,93	1,49	1,31	0,73	0,26
6	3,12	2,16	1,25	0,65	0,29
M	3,04	2,09	1,27	0,69	0,27
m	0,13	0,60	0,06	0,04	0,02
σ	0,06	0,27	0,03	0,02	0,01
Розведення:	1:10	t = 46,77	t _{кр} = 4,59	P < 0,001	
	1:100	t = 6,82	t _{кр} = 4,59	P < 0,001	
	1:1000	t = 33,14	t _{кр} = 4,59	P < 0,001	
	1:10 000	t = 20,59	t _{кр} = 4,59	P < 0,001	

Встановлений також високий кореляційний зв'язок між рівнем розведення фільтратів продуктів розкладу посмертних залишків рослин та вмістом у дослідних зразках КУО *E. rhusiopathiae*. Зокрема, коефіцієнт кореляції становив: різуха велика $r = 0,87$, рогіз вузьколистий – 0,66; очерет звичайний – 0,71 відповідно.

Виявленні залежності, на наш погляд, пояснюються різною швидкістю розкладу рослинних залишків обстежених видів рослин, що обумовлено суттєвими відмінностями у їх будові. Так, очерет звичайний належить до групи “наземно-водних” рослин і може зростати як у воді, так і на суходолі. Стебла цього виду рослин багаті на механічні тканини. Значний вміст у тканинах очерету звичайного клітковини значно сповільнює процес його розкладу, особливо в зимовий період.

Таким чином, в умовах водойм у холодний період року завдяки розкладу залишків рослин створюються сприятливі умови для існування патогенних бактерій *E. rhusiopathiae*, це слугує важливим чинником для підтримання природних осередків бешихи водного типу.

Висновки.

1. При деструкції залишків прибережно-водних рослин (очерет звичайний, рогіз вузьколистий, різуха велика) у середовище виділяються речовини, це викликає збільшення щільності культур *E. rhusiopathiae*.
2. Виразність бактеріодинамічного впливу на *E. rhusiopathiae* залежить від концентрації у середовищі вивільнених при розкладі залишків рослин біологічно-активних речовин.
3. Виявлені закономірності реакції *E. rhusiopathiae* на алелопатичний вплив рослин необхідно враховувати при подальшому вивченні екології цих бактерій та розробці заходів з профілактики і боротьби із захворюваністю на бешиху людей та тварин.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Борисович Ю. Ф. Инфекционные болезни животных: справочник / Ю. Ф. Борисович, Л. В. Кириллов. – М.: Агропромиздат, 1987. – 288 с.
2. Брандт З. Анализ данных. Статистические и вычислительные методы для научных работников и инженеров / З. Брандт. – М.: Мир, ООО «Издательство АСТ», 2003. – 686 с.
3. Головкин Э. А. Микроорганизмы в аллелопатии высших растений / Э. А. Головкин. – К.: Наукова думка, 1984. – 200 с.
4. Горобец С. А. Роль разлагающихся растительных остатков в аллелопатии / С. А. Горобец, Е. Н. Назаренко // Круговорот аллелопатически активных веществ в биоценозах: сб. науч. тр. / науч. ред. А. М. Гродзинский. – К.: Наукова думка, 1992. – С. 21–28.

5. Гулай О. В. Біологічна активність рослин роду Lemna по відношенню до патогенних бактерій / О. В. Гулай // Агроекологічний журнал. – 2015. – № 3. – С. 102–107.
6. Гулай О. В. Моделювання екологічних взаємодій бактерій Erysipelothrix rhusiopathiae з Myriophyllum verticillatum / О. В. Гулай // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Біологія. – 2015. – № 3–4 (64). – С. 153–156.
7. Гулай О. В. Реакція бактерій Erysipelothrix rhusiopathiae на алелопатичний вплив рослин Elodea canadensis / О. В. Гулай // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Біологія. – 2016. – № 1 (65). – С. 67–73.
8. Гулай О. В. Алелопатичний вплив рослин роду Salix на популяції бактерії Erysipelothrix rhusiopathiae / О. В. Гулай // Агроекологічний журнал. – 2014. – № 4. – С. 79–84.
9. Гулай О. В. Вплив прижиттєвих виділень Turpha angustifolia на патогенні бактерії Erysipelothrix rhusiopathiae / О. В. Гулай // Вісник Львівського університету. Серія: біологічна. – 2014. – Випуск 67. – С. 118–122.
10. Сомов Г. П. Сапрофитизм и паразитизм патогенных бактерий: Экологические аспекты / Г. П. Сомов, В. Ю. Литвин. – Новосибирск: Сиб. отд. Наука, 1988. – 203 с.
11. Эпидемиологические аспекты экологии бактерий / [В. Ю. Литвин, А. Л. Гинцбург, В. И. Пушкарева и др.]. – М.: Фармарус-Принт, 1998. – 255 с.

Марія БОСА

ГІДРОХІМІЧНИЙ АНАЛІЗ РІВНЯ ЗАБРУДНЕННЯ ПОВЕРХНЕВИХ ТА ПІДЗЕМНИХ ВОД ТЕРИТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «БУЗЬКИЙ ГАРД»

(студентка V курсу природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – кандидат геолого-мінералогічних наук, доцент Вовк В. М.

Національний природний парк «Бузький Гард» розташований в долині річки Південний Буг від міста Первомайськ до смт Олександрівка Вознесенського району, а також у долині річки Велика Корабельна від села Благодатне до села Семенівка Арбузинського району, та річки Мертвовод від села Петропавлівка Братського району до села Актового Вознесенського району, включаючи долину річки Арбузинка від села Трикрати до села Актового [3].

У межах території парку чітко виділяється плато з пологими схилами. Плато розсічене долинами річок Південний Буг, Мигійський Ташлик, Корабельна, Мертвовод, Арбузинка та Бакшала на окремі ділянки, що у свою чергу розчленовані мережею балок та ярів, найбільш крупні з яких впадають безпосередньо у долину річки Південний Буг.

Рис. 1. Район дослідження на території НПП «Бузький Гард» з точками відбору проб

Територія НПП «Бузький Гард» та його різноманітні природні ресурси активно використовуються туристами в спортивних та оздоровчих цілях. В північній частині території парку (територія Регіонального ландшафтного парку «Гранітно-степове Побужжя») студенти першого курсу природничо-географічного факультету Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка впродовж 15 років проходять навчальну польову практику. Цей район відвідують багато відпочивальників і туристів з різних регіонів України. У зв'язку з цим інформація про екологічний стан поверхневих і підземних вод є важливим компонентом при організації та проведенні навчальних, наукових, спортивних та оздоровчих заходів в межах території парку [1].

З метою визначення відповідності екологічним нормам доступних джерел підземних і поверхневих вод були проведені дослідження їх гідрохімічних показників. Для цілей даного етапу дослідження було акцентовано увагу на показники складу, що здійснюють найбільший вплив на здоров'я людей.

Для оцінки рівня забруднення та придатності для споживання води в межах каньйоноподібної долини річки Південний Буг були проведені дослідження, в яких можна виділити три етапи:

1. Польові дослідження, в ході яких було відібрано 9 проб води з різних водних об'єктів (див. рис.1).

2. Лабораторні дослідження гідрохімічного складу води (виконані на кафедрі хімії природничо-географічного факультету).

3. Аналіз результатів і визначення рівня забруднення відповідно до існуючих екологічних норм.

Точки відбору проб вибиралися залежно від перспектив їх використання студентами-практикантами, туристами або відпочивальниками.

Всього було відібрано чотири зразки із струмків балок, три зразки із підземних джерел, один зразок із озера Мигійського кар'єру і один зразок води із русла р. Південний Буг.

Таблиця 1. Каталог проб води (див. рис. 1)

№	Місце забору зразка	Дата та час
1	Озеро «Мигійське»	1.07.2015 / 12:00
2	Струмок «Бабиної балки»	1.07.2015 / 12:30
3	Струмок «Дідової балки»	1.07.2015 / 12:50
4	Джерело «Дідової балки»	3.07.2015 / 17:30
5	Джерело №2 нижче табору	2.07.2015 / 19:20
6	Річка Південний Буг біля «Слонів»	3.07.2015 / 19:30
7	Струмок балки с. Куріпчино, 50 м. вище р. Пд.Буг	2.07.2015 / 20:30
8	Джерело біля старого млина	2.07.2015 / 17:30
9	Струмок каньйону «Романової балки»	2.07.2015 / 17:00

В результаті лабораторного хімічного аналізу визначено вміст сульфатів, нітратів, нітритів, магнію, а також твердість води. Для оцінки рівня забруднення за кожним показником використовувалися нормовані показники ГДК [2].

ГДК (гранично допустима концентрація) розглядається як максимальна кількість шкідливих речовин в одиниці об'єму або маси водного середовища, що не суттєво впливає на стан здоров'я людини.

Аналіз результатів здійснювався на основі побудованих порівняльних діаграм вмісту показників гідрохімічного складу водних об'єктів Побужжя між собою і відносно ГДК, приклади яких наведені на рис. 2 і 3.

За результатами аналізу встановлено, що у всіх водних об'єктах міститься значна кількість нітритів – небезпечного для здоров'я людини забруднювача. Найбільше нітритів виявлено у воді струмків балок - 10,4-14 мг/л. Підземні джерела вміщують 10-10,4 мг/л нітритів. Найменше нітритів у водах Пд. Бугу (9,2 мг/л) та озері Мигійського кар'єру (9,6 мг/л). Перевищення ГДК змінюється від 3-х (для води з р. Пд. Буг) до 4,5 разів (для струмків балок).

Перевищення гранично допустимих концентрацій сульфатів зафіксовано у воді струмка Попової балки поблизу с. Куріпчино (більше ніж удвічі) та струмка Дідової балки (в 1,4 рази). Значні концентрації сульфат-іонів виявлено у воді джерела підземних вод Дідової балки (на межі ГДК), джерела нижче скелі «Слони» (0,7 ГДК), джерела поблизу зруйнованого млина (0,7 ГДК) та воді штучного озера Мигійського кар'єру (0,8 ГДК).

За вмістом магнію підземні води та води з Пд. Бугу відповідають встановленим нормам. Перевищення ГДК зафіксовано у воді двох струмків.

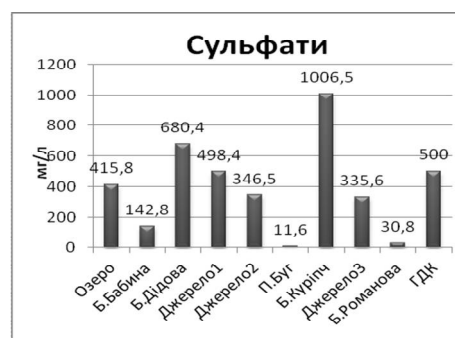
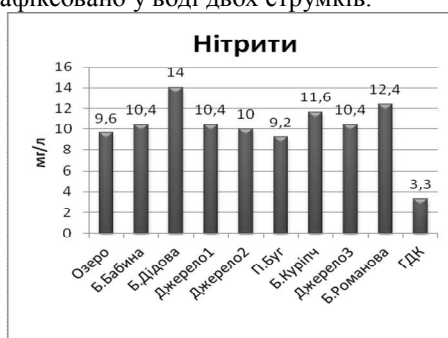

Рис. 2. Забруднення нітритами водних об'єктів НПП «Бузький Гард»

Рис. 2. Забруднення сульфатами водних об'єктів НПП «Бузький Гард»

Для визначення якості води використовувався також індекс забруднення води (ІЗВ) – формалізований показник забрудненості води, що дає змогу узагальнити групу натуральних показників, і який використовується для оцінки якості води водних об'єктів. На відміну від оцінки якості води за ГДК, використання ІЗВ дозволяє проводити однозначну оцінку якості води, засновану на поєднанні рівня забруднення води за сукупністю знаходження в ній забруднюючих речовин і частоти їх виявлення.

Розрахунок ІЗВ виконувався для кожного об'єкту за формулою [4]:

$$ІЗВ = (C/ГДК) / n,$$

де С – фактична концентрація (значення) показника; ГДК - гранично допустима концентрація (значення) показника; n - кількість показників.

З метою оцінки якості на основі ІЗВ були використані критерії за В.К. Хільчевським [4] (Див. таблицю 2).

Таблиця 2. Критерії оцінки якості вод за ІЗВ [за 4]

Клас якості води	Текстовий опис	Величина ІЗВ
I	Дуже чиста	0,3
II	Чиста	0,3-1
III	Помірно забруднена	1-2,5
IV	Забруднена	2,5-4
V	Брудна	4-6
VI	Дуже брудна	6-10
VII	Надзвичайно брудна	10

Враховуючи критерії оцінки якості води за ІЗВ (див. табл. 2.), за результатами визначених показників можна зробити висновок, що вода у даних точках відбору переважно забруднена або помірно забруднена. Лише в точці відбору «Річка Південний Буг біля «Слонів»» – за показником ІЗВ вода є чистою. Найзабрудненішою можна вважати воду з точки відбору «Струмок балки с. Куріпчино, 50 м. від впадіння в р. Південний Буг». Близькі за узагальненим критерієм забруднення є води струмків Романової балки, Бабиної балки та Дідової балки. Показники ІЗВ всіх струмків змінюється в межах 2,46-2,66, що відповідає ІV класу якості.

Таблиця 3. Результати оцінки якості води за показником ІЗВ

№ зразка	Назва точки відбору	Показник ІЗВ	Клас якості води
1	Озеро «Мигійське»	1,32	ІІІ
2	Струмок Бабиної балки	2,46	ІV
3	Струмок Дідової балки	2,47	ІV
4	Джерело Дідової балки	1,62	ІІІ
5	Джерело №2 нижче табору	1,1	ІІІ
6	Річка Південний Буг біля «Слонів»	0,79	ІІ
7	Струмок балки с. Куріпчино, 50 м. від р. Пд. Буг	2,66	ІV
8	Джерело біля старого млина	1,25	ІV
9	Струмок каньйону Романової балки	2,64	ІV

В результаті гідрохімічного аналізу перспективних джерел водопостачання за якістю води для споживання встановлено, що найбільш якісною є вода з р. Пд. Буг в районі нижче Мигійських порогів. Це пояснюється задовільною роботою очисних споруд м. Первомайська, зв'язуванню і акумуляцією забруднювачів перед греблею, а також активному самоочищенню води в процесі інтенсивної аерації на порогах. Воду з р. Південний Буг можна використовувати як питну, провівши попереднє очищення.

Друге місце в рейтингу якості займають підземні джерела, незважаючи на значну їх захищеність товщами ґрунтів і пухких порід. Але значний вміст у підземних водах нітритів, які важко вилучаються змушує відмовитись від споживання води із підземних джерел в межах парку.

Близька за складом основних забруднювачів і вода в озері Мигійського кар'єру, адже вода в нього поступає переважно за рахунок підземних джерел.

Воду з даних джерел можна використовувати в технічних цілях. Вода з цих джерел не рекомендується для вживання для пиття і приготування їжі.

Найбільш забрудненими виявились води струмків балок, хоча вони і віддалені від районів господарської діяльності. Воду з цих струмків бажано не використовувати для господарських цілей.

Проаналізувавши результати досліджень гідрохімічного складу води з підземних та поверхневих джерел території ЛП «Транітно-Степове Побужжя» у складі НПП «Бузький Гард» можна зробити висновок, що всі водні об'єкти є забрудненими. Основними чинниками забруднення є антропогенна, переважно комунальна і сільськогосподарська діяльність людини на прилеглих до НПП територіях. Вода з цих джерел може бути використана для споживання відпочивальниками і туристами із суттєвими обмеженнями. Найбільш придатною для використання в якості питної є вода з р. Південний Буг, яку можна використовувати лише після попереднього очищення через фільтри з адсорбентами і кип'ятіння.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вовк В.М. Порівняльний аналіз рівня забруднення поверхневих та підземних вод території Національного природного парку «Бузький Гард» / В.М. Вовк // Матеріали ІІ Регіональної науково-практичної конференції «Екологічні проблеми сучасності та шляхи їх вирішення». – Кіровоград: КОД, 2016. – С. 144-149.
2. Державні санітарні норми та правила «Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною» (ДСанПіН 2.2.4-171-10). Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2010_05_12/an/68/RE17747.html#68
3. Офіційний сайт НПП «Бузький Гард». Режим доступу: <http://www.buzkiy-gard.org/index.php/holovna/istoriia-stvorennia>
4. Хільчевський В. К. Основи гідрохімії / В.К. Хільчевський, В.І. Осадчий, С.М. Курило. – К.: Ніка-Центр, 2012. – 312 с.

Тетяна ГАМАЛА

ТЕРИТОРІАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗАХВОРЮВАНОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ТА КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ НА СОЦІАЛЬНО-НЕБЕЗПЕЧНІ ХВОРОБИ

(магістрантка природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – кандидат географічних наук Маслова Н. М.

Одним з індикаторів соціального неблагополуччя будь-якого регіону є рівень захворюваності населення на соціально-небезпечні хвороби. До цієї групи хвороб найчастіше відносять туберкульоз, ВІЛ-інфекцію, СНІД, венеричні хвороби, алкоголізм, наркоманію, токсикоманію тощо. Рівень захворюваності населення на ці хвороби в будь-якій країні залежить від рівня соціально-економічного розвитку, рівня добробуту та санітарної культури населення. В Україні підвищення рівнів захворюваності населення на соціально-небезпечні хвороби відбулося з початку 1990-х рр., коли соціально-економічна криза, погіршення добробуту, стреси, незбалансоване харчування,

забруднення повітря, води і продуктів харчування погіршили імунітет багатьох людей. І нині, на відміну від високорозвинених країн світу, де рівень забезпеченості елементарних базових потреб дуже високий і у населення виникають потреби, породжені розвитком цивілізації (духовні потреби, потреби в оздоровленні, забезпеченні інформацією, відпочинку тощо), в Україні низький рівень добробуту більшості населення дозволяє задовольняти лише базові потреби. Неможливість реалізувати духовні потреби, потреби у самореалізації, у оздоровленні та відпочинку призводять до наростання незадоволення власним життям, наслідком чого є поширення соціально-негативних явищ (алкоголізм, наркоманія, злочинність, аморальний спосіб життя тощо), які часто призводять до спалаху соціально-небезпечних хвороб.

Актуальність дослідження територіальних аспектів захворюваності населення на соціально-небезпечні хвороби визначається тим, що виявлені закономірності в територіальному поширенні цих хвороб можуть бути враховані при плануванні профілактичної роботи серед населення, удосконаленні системи лікувальних закладів відповідного профілю тощо. Результати таких досліджень можуть бути використані при вивченні рівня соціального неблагополуччя регіонів, а також враховані при розробці стратегії сталого розвитку країни в цілому та її окремо взятих регіонів.

Метою даного дослідження є виявлення територіальних закономірностей диференціації рівнів захворюваності населення України та Кіровоградської області на різні соціально-небезпечні хвороби.

В Україні спалах захворюваності на соціально-небезпечні хвороби (СНХ) зафіксовано з початку 1990-х рр. З 2000 р. в країні захворюваність на ці недуги знижується, але залишається високою. У 2000-2005 рр. рівень захворюваності на СНХ знизився з 65,5 до 65,3 випадків на 100 тис. осіб. Більш інтенсивне зниження цього рівня відбулося у 2005-2009 рр. (з 65,3 до 53,0 осіб на 100 тис. осіб або на 19 %). З 2010 р. темпи зниження цього показника уповільнилися. У 2010-2013 рр. він знизився лише на 9,6 %. Загалом, у 2000-2013 рр. рівень захворюваності на СНХ знизився з 65,5 до 44,0 випадків на кожні 100 тис. осіб або на 32,8 % [1].

У 2013 р. середній показник захворюваності населення України на СНХ склав 39,9 осіб у розрахунку на 100 тисяч постійного населення. За регіонами України цей показник коливався в межах від 23,5 у Харківській до 63,8 осіб на 100 тис. населення у Дніпропетровській області. Найвищі показники захворюваності населення на СНХ характерні промислово-розвинутим регіонам півдня та сходу: Дніпропетровська (63,8 осіб на 100 тис. населення), Миколаївська (57,1), Одеська (56,8) області, м. Севастополь (59,5). Найнижчий рівень захворюваності на цю групу недуг (від 23,5 до 33,5 осіб на 100 тис. осіб) характерний західним (Закарпатська, Львівська, Тернопільська, Чернівецька) та деяким східним областям країни (Харківська, Сумська) (рис. 1).

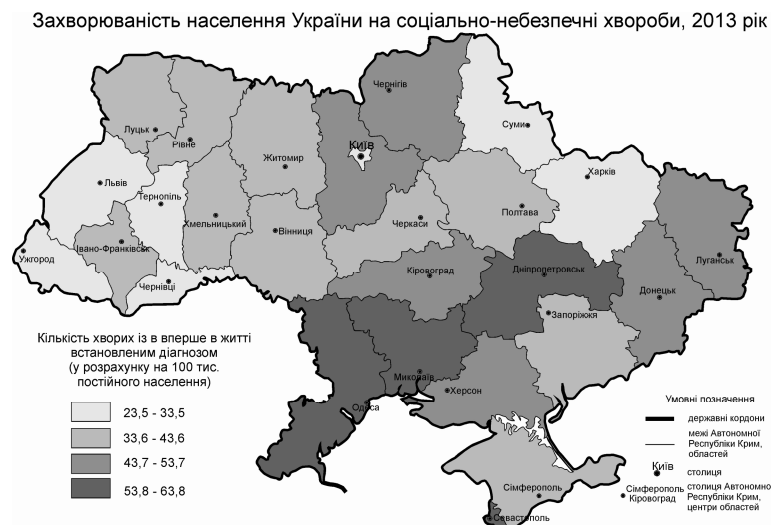

Рис. 1. Захворюваність населення України на соціально-небезпечні хвороби, 2013 р.

В Кіровоградській області середній показник захворюваності населення на СНХ становив 44,7 випадки на 100 тис. населення та є вищим порівняно з середнім по країні показником (39,9 осіб на 100 тис. населення). Прослідковувалася чітка територіальна диференціація рівнів захворюваності на ці недуги: найвищі показники характерні для центральних районів, а ближче до периферії області ці показники знижуються. Так, за даними Кіровоградського обласного інформаційно-аналітичного центру медичної статистики найвищі показники захворюваності населення на СНХ характерні для Олександрівського (56,7 осіб на 100 тис. населення), Олександрійського (50,4), Новоукраїнського (56,1), Новгородківського (52,8), Компаніївського (52,0), Кіровоградського (54,1), Знам'янського (51,4), Долинського (54,5) та Добровеличківського (47,8) районів. Найнижчі показники характерні для Вільшанського (25,5) та Голованівського (20,9) районів (рис. 2.).

Захворюваність населення Кіровоградської області на соціально-небезпечні хвороби, 2013 рік
(у розрахунку на 100 000 постійного населення)

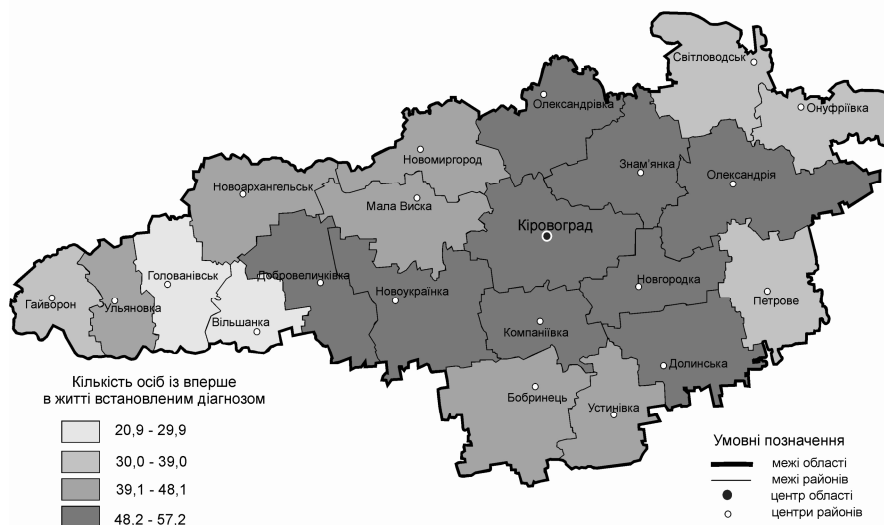

Рис.2. Захворюваність населення Кіровоградської області на соціально-небезпечні хвороби, 2013 р.

Серед СНХ на сьогодні головну загрозу для здоров'я людини становить туберкульоз, спалах якого в Україні починається з 90-х рр. ХХ ст. З 1995 р. в Україні оголошено про епідемію туберкульозу. Протягом 2003–2013 рр. в країні рівень захворюваності на туберкульоз знизився на 12,3 % (з 77, 5 до 68,0 випадків на 100 тис. осіб). Але, порівняно з 1990 р., у 2013 р. захворюваність на туберкульоз залишалася вищою у 2,5 рази, а смертність від нього – у 2,8 рази. Щороку в країні виявляють понад 37 тис. випадків первинної захворюваності на туберкульоз, понад 10 тис. осіб помирають від нього [3]. Найбільш ураженим в цьому плані є південь і схід країни. Це пояснюється наявністю в цих регіонах значної кількості пенітенціарних закладів, при яких, функціонують потужні протитуберкульозні заклади [2].

У 2013 р. в Україні на кожні 100 тис. населення припадало 68,0 випадків захворюваності на туберкульоз. Вищі рівні захворюваності були характерні південним і деяким південно-східним областям. Найвищими ці показники були у Одеській, Дніпропетровській та Херсонській областях. Нижчою була захворюваність на заході, півночі та північному-сході: Чернівецька, Тернопільська, Хмельницька, Закарпатська, Вінницька, Сумська, Полтавська, Харківська області, м. Київ та м. Севастополь. В решті областей рівень захворюваності на туберкульоз був близьким до середнього по країні. Позитивною є тенденція до зниження інтенсивного показника первинної захворюваності на туберкульоз в цілому по країні, однак залишається ще доволі високим [7].

В Кіровоградській області коефіцієнт захворюваності на туберкульоз склав 77,2 випадків на 100 тис. осіб (у 1,2 рази вище середнього по країні). За рік вперше діагностовано туберкульоз у 763 осіб [6]. Вищою була захворюваність у Бобринецькому, Долинському, Кіровоградському, Олександрівському, Компаніївському, Онуфріївському районах (в середньому 113,5 випадків на 100 тис. осіб, що у 1,7 рази вище середнього по країні). Більш благополучна епідеміологічна ситуація у західних районах (Вільшанський, Гайворонський, Голованівський). Тут на кожні 100 тис. осіб припадало 35,4 випадки туберкульозу (у 2 рази менше середнього по області та по країні).

Велику суспільну небезпеку несуть *ВІЛ-інфекція* та *СНІД*, які з 1994 р. в світі набули масштабу пандемії. За даними ООН, в світі близько 150 млн. ВІЛ-інфікованих, а СНІД щороку забирає життя 5 млн. осіб. ВІЛ-інфекція часто поєднується з туберкульозом. За статистикою, 59 % хворих на СНІД помирає від туберкульозу [3]. Україна за темпами розповсюдження ВІЛ/СНІДу є одним з лідерів у Східній Європі. Перші випадки інфікування в країні зареєстровані у 1987 р. У 1995 р. ситуація різко погіршилась через спалах інфекції серед споживачів ін'єкційних наркотиків, на яких і нині припадає 68 % ВІЛ-інфікованих. Зростає кількість випадків передачі ВІЛ статевим шляхом та від матерів до дітей. Серед ВІЛ-інфікованих в Україні 58 % – чоловіки, 42% – жінки [4].

У 2013 р. коефіцієнт захворюваності населення України на ВІЛ-інфекцію склав 47,8 випадків на 100 тис. осіб. Вищим він був на півдні і сході, нижчим – на заході та північному сході країни. Найвищою захворюваність була у Дніпропетровській, Миколаївській, Донецькій, Одеській областях (99,1 випадки на 100 тис. осіб, тобто в 2 рази більше середнього по країні). Найнижчою – у Івано-Франківській, Закарпатській, Львівській, Тернопільській, Чернівецькій, Вінницькій, Сумській областях. Решті адміністративних одиниць характерні середні рівні захворюваності на ВІЛ-інфекцію.

Середній коефіцієнт захворюваності населення на СНІД в Україні у 2013 р. становив 20,7 осіб на 100 тис. осіб. Вищим він був на півдні та сході, нижчим – на заході, у Кіровоградській та Сумській областях. Так, у Одеській, Дніпропетровській областях та у м. Севастополь цей показник удвічі перевищував середній по країні і становив близько 41,7 випадків на 100 тис. осіб. Водночас у Закарпатській, Львівській, Івано-

Франківській, Тернопільській, Хмельницькій, Чернівецькій, Рівненській, Сумській, Кіровоградській областях середній рівень захворюваності на СНІД був у 3 рази менше від середнього по країні і становив 6,5 випадків на 100 тис. осіб.

В Кіровоградській області рівень захворюваності на ВІЛ/СНІД нижче середнього по країні. Протягом 2003-2013 рр. цей показник зріс більш ніж утричі – з 11,9 до 34,9 випадків на 100 тис. осіб. У 2013 р. вищою була захворюваність у м. Кіровоград (з 2016 року м. Кропивницький), м. Олександрія, південних та північних районах (близько 58,7 випадків на 100 тис. осіб, що в 1,7 рази вище середнього по області). Найнижчою була захворюваність у Гайворонському, Голованівському, Новоархангельському, Новгородківському районах – в середньому 7 випадків на 100 тис. осіб (у 5 разів менше середнього по області та у 7 разів менше середнього по Україні).

Важливою характеристикою стану здоров'я населення є захворюваність на *венеричні хвороби*, які називають «хворобами поведінки», оскільки їх поширенню сприяють випадкові статеві зв'язки [5]. В Україні зростає захворюваність на венеричні інфекції, особливо на сифіліс і гонорею. Дані офіційної статистики про захворюваність на ці інфекції не відповідають реальному епідемічному стану, адже в приватних лікувальних установах не завжди заповнюються статистичні форми на виявленні інфекції [6].

У 2013 р. коефіцієнт захворюваності на венеричні хвороби в країні становив 14,0 випадки на 100 тис. осіб. Вищою була захворюваність на півдні та в центрі (Дніпропетровська, Кіровоградська, Одеська області), де на кожні 100 тис. осіб припадало близько 25,1 випадків захворювання (у 1,8 рази вище середнього по країні). Низькою була захворюваність у Вінницькій, Донецькій, Закарпатській, Запорізькій, Київській, Львівській, Черкаській областях та у м. Київ – в середньому 8,4 випадки на 100 тис. осіб, що у 1,6 рази менше від середнього по країні

В Кіровоградській області рівень захворюваності на венеричні інфекції був одним з найвищих в Україні – 21,2 випадки на 100 тис. осіб. Вдвічі вищим за середній по країні був цей показник в Ульяновському (з 2016 року Блгородському), Новоархангельському, Голованівському, Маловисківському, Кіровоградському, Устинівському, Петрівському районах. Низькою була захворюваність на ці недуги лише у Новгородківському районі.

Однією з найактуальніших у сфері охорони громадського здоров'я в Україні залишається проблема алкоголізму. За останні 10 років рівень смертності через надмірне вживання спиртних напоїв зріс у 2,5 рази. Щорічно 10 тис. осіб помирають через вживання алкоголю; 50 тис. злочинів скоюються в стані сп'яніння. За даними ВООЗ, коефіцієнт смертності з причин, пов'язаних з вживанням алкоголю, в Україні один з найвищих у Європі. В країні алкоголь є наркотичною речовиною найбільш широкого споживання та невід'ємною частиною соціального, культурного, економічного життя [5].

У 2013 р. коефіцієнт захворюваності населення України на алкоголізм становив 83,4 випадків на 100 тис. осіб. Найвищим цей коефіцієнт був у Київській, Миколаївській, Хмельницькій областях та м. Севастополь – в середньому 113,9 випадків на 100 тис. осіб (майже у 1,5 рази вище середнього по Україні). Досить високими були показники первинної захворюваності на алкоголізм на заході країни. Найнижчими ці показники були у Запорізькій, Харківській областях, м. Київ, де в середньому на кожні 100 тис. осіб припадало 40,3 випадки алкоголізму (у 2 рази менше від середнього по країні).

В Кіровоградській області на алкоголізм в 2013 році захворіло 73 особи на кожні 100 тис. населення. Чіткі просторові закономірності в розподілі цього показника не проявлялися. Більшість районів мали середній рівень захворюваності на алкоголізм. Вищою була захворюваність у Новоукраїнському, Новгородківському, Олександрійському, Олександрівському, Добровеличківському, Благівщенському районах – 115,1 випадків на 100 тис. осіб (у 1,5 рази більше середнього по області та по країні). Низькими були ці показники у Бобринецькому, Голованівському, Петрівському, Світловодському районах – 33,8 випадки на 100 тис. осіб, що вдвічі менше середнього по області та по країні.

Серед багатьох проблем українського суспільства чи не найгострішою є проблема наркоманії і токсикоманії. Україна належить до числа країн, які є одночасно виробниками, споживачами та зоною транзиту наркотичних засобів. В Україні серед молоді у віці 15-22 років кожен шостий вживає наркотичні речовини. З проблемою наркоманії пов'язані й інші асоціальні прояви, у тому числі злочинність [5].

У 2013 р. в Україні на наркоманію і токсикоманію хворіло 10,5 осіб на кожні 100 тис. населення [7]. Найвищі рівні захворюваності спостерігалися на сході та півдні: у Дніпропетровській, Запорізькій, Донецькій, Луганській областях, АР Крим та м. Севастополь. Середній рівень захворюваності на цих територіях складав 18,7 осіб на 100 тис. населення, що у 1,8 рази більше від середнього по країні. Найнижчі показники зафіксовано на заході та півночі країни (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Київська, Львівська, Тернопільська, Чернівецька області), де на ці недуги хворіло в середньому 3,5 особи на 100 тис. населення, що у 3 рази менше від середнього по країні.

Висновки. Загалом, в Україні рівні захворюваності на більшість СНХ (туберкульоз, ВІЛ-інфекцію, СНІД, венеричні хвороби, наркоманію, токсикоманію) вищими є у промислово-розвинених регіонах півдня та сходу України. В цьому плані більш благополучними виглядають західні та північно-західні регіони країни. Діаметрально протилежною є ситуація із захворюваністю на алкоголізм, на який більше хворіє населення західних переважно аграрних регіонів країни. У центрі, на півдні та сході цей показник значно нижчий. Рівні захворюваності на ВІЛ/СНІД зростають з заходу і півночі на південь і схід країни. Захворюваність на венеричні хвороби є високою на півдні і в центрі; низькою – у Вінницькій, Донецькій, Закарпатській, Запорізькій, Київській, Львівській, Черкаській областях, м. Київ. Рівень захворюваності на наркоманію і токсикоманію зростає у напрямку із заходу і північного-заходу на південь та схід країни.

В Кіровоградській області загальний рівень захворюваності на групу СНХ вищим є у центральних районах. Більш благополучними в цьому плані виглядають райони на периферії області. Епідеміологічна ситуація із захворюваністю на туберкульоз більш благополучна на заході. Захворюваність на ВІЛ-інфекцію найвища у м. Кіровоград, м. Олександрія, на півдні та півночі області. Захворюваність на венеричні хвороби висока на заході, півдні та в центрі; мінімальна – у Новгородківському районі. Захворюваність на наркоманію і токсикоманію є найвищою у центрі та на сході; найнижчою – на заході області. І лише в рівнях захворюваності населення на алкоголізм в межах області не прослідковується чітких територіальних закономірностей. Рівні захворюваності на алкоголізм у більшості районів близькі до середніх.

В даній роботі була приділена увага лише захворюваності населення на СНХ. В перспективі плануються дослідження: просторових аспектів поширеності СНХ (контингенту хворих), рівнів смертності населення від СНХ, профілактичної роботи та забезпеченості населення лікувальними закладами відповідного профілю тощо.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Епідеміологічна ситуація з туберкульозом в Україні у 2003 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.ifp.kiev.ua/doc/staff/tub_Ukr2003.htm.
2. Туберкульоз, ВІЛ-інфекція/СНІД / Р. Г. Процюк, В. Ф. Москаленко, та ін. – К., 2009. – 424с.
3. Епідемія ВІЛ-інфекції, СНІД в Україні [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/ca_anpb.html.
4. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення України та санітарно-епідемічну ситуацію. 2008 р. – К., 2009. – 360 с.
5. Скороход В. М. Вікова фізіологія та валеологія. / В. М. Скороход, Т. В. Скороход. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – 224 с.
6. Показники здоров'я населення та використання ресурсів охорони здоров'я в Кіровоградській області за 2012-2013 рр. – Кіровоград: Кіровоградський обласний інформаційно-аналітичний центр медичної статистики, 2014. – 347 с.
7. Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 2013 р. Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 89 с.

Іван ГОРЕЦЬКИЙ

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА В РЕГІОНАХ (НА ПРИКЛАДІ БОБРИНЕЦЬКОГО РАЙОНУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

(магістрант природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – доктор географічних наук, доцент Колотуха О.В.

У статті обґрунтовано актуальність децентралізації як ефективного інструменту покращення якості територіального управління державою. Наголошено на важливості проведення адміністративно-територіальної реформи, вирішення питання про децентралізацію державної влади, внесення необхідних змін і доповнень до відповідних законів. Відображено основні аспекти процесу децентралізації в Бобринецькому районі Кіровоградської області.

Ключові слова: децентралізація, територіальна реформа, концепція, місцеве самоврядування, Бобринецький район.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку України як демократичної правової держави важливу роль відіграє запровадження реформи з децентралізації влади, яка полягає в утвердженні демократичного управління, передачі владних повноважень територіальним органам, забезпеченні широкої участі громадян в управлінні справами держави й суспільства в цілому. Проблема децентралізації на сьогодні є досить актуальною та широко обговорюється в наукових колах, експертами та громадськістю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню теоретичних і практичних питань децентралізації влади, розвитку місцевого самоврядування приділяють увагу досить багато фахівців різних галузей знань, серед географів це – А.Л. Мельничук, О.В. Гнатюк та ін. Проте, не зважаючи на низку наукових розвідок, дане питання залишається досить актуальним та потребує досліджень, особливо на регіональному рівні.

Мета наукової статті – охарактеризувати процес децентралізації в цілому на території України, та в Бобринецькому районі зокрема, як окремо взятому регіоні. З'ясувати напрями зміцнення місцевого самоврядування на сучасному етапі здійснення реформи.

Виклад основного матеріалу. Провідна ідея децентралізації полягає в передачі органам місцевого самоврядування компетенції для розв'язання питань, пов'язаних із місцевими потребами. Місцеві інтереси набагато краще можуть бути оцінені на місцях, ніж центральною владою, яка задовольняє останні за вищу ціну, ніж при забезпеченні їх місцевою владою.

У 1991 році, після проголошення незалежності, в Україні постали питання запровадження політики децентралізації, у тому числі й фінансової. Цей процес пов'язаний із значними труднощами правового, економічного, організаційного, територіального й кадрового характеру. Закріплення принципу децентралізації у здійсненні державної влади є головним гаслом розроблених пропозицій щодо внесення змін до чинної Конституції України, які ґрунтуються на положеннях Європейської Хартії місцевого самоврядування, напрацюваннях Конституційної асамблеї та Конституційної Комісії Верховної Ради, груп експертів в галузі конституційного права і місцевого самоврядування [2]. Метою є визначення напрямів, механізмів і строків формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів

громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад.

Реалізація Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні мала бути здійснена в два етапи, один із яких припадав на 2014 рік і передбачав *на першому етапі*, зокрема, такі заходи:

- внесення до Конституції України змін щодо утворення виконавчих органів обласних і районних рад та розподілу повноважень між ними [2];
- створення законодавчої основи з метою реалізації права територіальних громад на добровільне об'єднання, при цьому слід передбачити державну підтримку об'єднаним громадам протягом п'яти років після утворення для поліпшення інфраструктури надання послуг та транспортної доступності;
- провести широку інформаційно-роз'яснювальну роботу з питань реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади;
- законодавче врегулювання нової системи адміністративно-територіального устрою;
- моделювання адміністративно-територіальних одиниць у регіонах та розроблення проектів нормативних актів, необхідних для завершення формування нової системи адміністративно-територіального устрою.

На *другому етапі* реалізації Концепції (2015-2017 роки) передусім передбачено:

- уніфікувати і стандартизувати публічні послуги, що надаються населенню органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади, з урахуванням принципів максимальної доступності послуг для споживачів та визначити на законодавчому рівні умови для їх належного фінансування;
- провести інституційну реорганізацію органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади на новій терит;
- провести місцеві вибори з урахуванням реформованої системи органів місцевого самоврядування;
- удосконалити систему планування території громад, вирішити питання забезпечення новостворених громад схемами планування території та генеральними планами [1].

На шляху виконання завдань першого етапу було прийнято Закон України «Про співробітництво територіальних громад» від 17 червня 2014 р. Створення умов для реалізації наявними в Україні територіальними громадами конституційного права на об'єднання своїх ресурсів для вирішення питань місцевого значення. Зокрема, ч. 3 ст. 142 Конституції України встановлює, що «територіальні громади сіл, селищ і міст можуть об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ, створювати для цього відповідні органи і служби». Це означає, що норми Закону містять не лише принципи та організаційно-правові засади співробітництва територіальних громад, але й конкретні механізми такого співробітництва, його стимулювання, фінансування та контролю. 6 серпня 2014 р. КМУ затвердив Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2020 року.

На другому етапі реалізації Концепції було прийнято Закон України «Про засади державної регіональної політики», що створює законодавчі основи для реалізації нової державної регіональної політики, які повинні охоплювати значно більше коло питань, ніж просто підтримка регіонального розвитку. 4 березня набув чинності Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 5 лютого 2015 р. [5], який визначає конкретний механізм добровільного об'єднання територіальних громад, якого раніше не існувало. Базовим принципом є добровільність, чому будуть передати механізми створення стимулів для об'єднання одиниць місцевого самоврядування. Якщо вони пройдуть цей процес відповідно до закону, то в частині формування бюджетів отримають повноваження, подібні до міст обласного значення.

В Кіровоградській області загалом протягом 2017 року планується створити 51 об'єднану територіальну громаду (ОТГ) в межах власних районів: Бобринецька; Витязівська; Кетрисанівська; Вільшанська; Гайворонська; Заваллівська; Голованівська; Добровеличківська; Тишківська; Помічянська; Долинська; Боківська; Дмитрівська; Суботцівська; Соколівська; Великосверинівська; Аджамська; Компаніївська; Маловисківська; Смолінська; Злинська; Великовисківська; Новгородківська; Верблюзька; Новоархангельська; Надлацька; Підвисоцька; Новомиргородська; Капітанівська; Панчівська; Новоукраїнська; Рівнянська; Глодоська; Іванівська; Олександрівська; Єлизаветградська; Розумівська; Новопразька; Червонокам'янська; Онуфріївська; Куцєволівська; Петрівська; Новостародубська; Ганнівська; Глинська; Світловодська; Благовіщенська; Устинівська; Знам'янська; Кіровоградська; Олександрійська.

В Бобринецькому районі процес децентралізації розпочався у 2014 р. саме під час першого етапу, остаточне формування об'єднаних територіальних громад відбудеться у 2017 році. За цей період створено Бобринецьку ОТГ до складу якої входять Бобринецька міська рада та Червоно-Долинська сільська рада з центром у м. Бобринець. Такі сільські ради як: Верхньоінгульська, Олексіївська, Свердловська, Солонцюватська, Сугоклівська, Чарівненська, Тарасівська мають приєднатися до кінця 2017 року, також в цьому році мають створитись Витязівська і Кетрисанівська громади (рис. 1).

Рис. 1. Проект перспективного розвитку територіальних громад Бобринецького району

Розглянемо основні проблемні питання децентралізації на прикладі Бобринецької ОТГ.

Місцева демократія. Рада громади була обрана шляхом прямих виборів на 4 роки. Мер і староста були обрані також шляхом таких виборів і вони є членами ради громади. Рада – найвищий орган, який має право приймати рішення, вносити зміни до запропонованих проектів, корегувати й управляти бюджетом громади.

Фінанси. Загальний бюджет ОТГ становить 59254889 грн. Розподіл видатків: освіта – 32333619 грн., охорона здоров'я – 8995300 грн., фізична культура і спорт – 1570601 грн., культура і мистецтво – 1219286 грн., інші видатки (соціальний захист, житлово-комунальне господарство, охорона довкілля, будівництво, реконструкція) – 15136083 грн. (рис. 2).

Рис. 2. Розподіл видатків Бобринецької ОТГ

Доходи ОТГ становлять 32538989 грн. Субвенції, дотації та трансферти – 26715900 грн. Основним джерелом власних доходів місцевого самоврядування є: частина податку на доходи фізичних осіб – 15889591 грн., 16049000 грн. від податку прибутку підприємств в тому числі і фермерських господарств, 600398 грн. від податку юридичних осіб та інших податків та зборів.

Приблизно три чверті дотацій становить субвенція на освіту. Хоча ця субвенція не є цільовою, вона вираховується на основі таких параметрів, як кількість учнів і вчителів. Як засвідчують представлені вище цифри, місцева влада витрачає на освіту більше коштів, ніж одержує. Решта загальні дотації складається з грантів вирівнювання, що компенсують різницю в податкових надходженнях і витратах на надання послуг і забезпечення інфраструктури. Цільові субвенції в основному пов'язані зі сферою соціального захисту. Співвідношення доходів та субвенцій в загальному бюджеті Бобринецької ОТГ відображено на рис. 3.

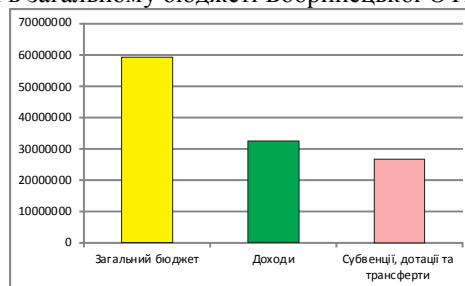

Рис. 3. Співвідношення доходів та субвенцій в загальному бюджеті Бобринецької ОТГ

На теперішній час держава веде політику скорочення субвенцій та трансфертів, щоб місцеві територіальні громади забезпечували себе за рахунок податків, яких можна спромогтись шляхом добровільного об'єднання з іншими сільськими радами. Проведення децентралізації освіти та медицини, також значно зменшить загальний відсоток субсидіарності. Заради досягнення реформ потрібно, в першу чергу, покращити якість доріг – для забезпечення швидкого і якісного сполучення між містом та селами, забезпечення перевезки дітей шкільними автобусами та швидкого прибуття невідкладної медичної допомоги, пожежників чи правоохоронних органів, підвищити рівень медичного обслуговування, забезпечити школи всім необхідним для здійснення процесу навчання у відмінній якості. Фінансове вирівнювання між громадами слід здійснювати через урядові гранти, що компенсують різницю в податкових надходженнях і структурі витрат.

Висновки. Таким чином, слід зазначити, що децентралізація – це гарантія ефективного територіального розвитку, шлях до демократизації, дійсного народовладдя. Децентралізація на місцевому рівні повинна забезпечити економічну свободу, що сприятиме соціально-економічному розвитку регіонів, привабливості інвесторів, а також підвищити відповідальність влади. Очевидність необхідності реформування і системи місцевого самоврядування, і всієї територіальної організації влади в Україні зумовила появу достатньо великої кількості відповідних проєктів. На етапі безпосередньої реалізації Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні маємо новостворену законодавчу базу для здійснення прав територіальних громад на місцях, яка відповідає вектору європейського розвитку місцевого самоврядування.

Найгострішим питанням залишається відповідна фінансова підтримка територіальних громад при наданні їм владних повноважень на підконтрольних територіях. Подальший розвиток потребує стимулювання одиниць самоврядування ефективно реалізувати надані їм повноваження, а також просвітницької роботи щодо усвідомлення можливостей, наданих законодавчою базою, всіма членами громади. В перспективі очікується конституційна реформа щодо змін положень Основного Закону в частині децентралізації влади та розвитку місцевого самоврядування. Таким чином, процес реформування місцевого самоврядування є комплексним та потребує подальшого багатогранного підходу до розробки та реалізації змін поточного законодавства України.

Реалізуючи політику децентралізації слід зважати на ті ризики, які можуть виникнути. Децентралізація може посилити відцентрові тенденції через вкрай низький рівень відповідальності держави перед адміністративно-територіальними суб'єктами. Зарубіжний досвід підтверджує, що навіть в успішних в політичному, економічному, соціальному плані країнах (Франція, Великобританія, Італія, Польща) в процесі здійснення децентралізації влади вони мали великі проблеми. В умовах глибокої політичної, економічної та соціальної кризи цей чинник слід завчасно враховувати, щоб упередити можливі негативні наслідки децентралізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Концепція реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. №333-р//Відомості Верховної Ради України. –2014. –№333-р.
2. Питання конституційної комісії: Указ Президента України від 31 березня 2015 року № 190/2015 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/19212.html>.
3. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. №385//Офіційний вісник України. –2014. –№70. –С. 23.
4. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015 р. №156-VIII//Офіційний вісник України. – № 18. –С. 9.
5. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII // Офіційний вісник України. – № 18. –С. 21.

Наталія ЖОСАН

ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СПОРУД ВОДЯНИХ МЛИНІВ ТЕРИТОРІЇ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

(студентка V курсу природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – кандидат географічних наук, доцент Домаранський А. О.

На сьогоднішній день туризм відіграє велику роль в житті суспільства та є важливою галуззю в економіці України. В Кіровоградській області туризм розвинений не кращим чином, хоча область володіє значним туристично-рекреаційним потенціалом. Існує низка проблем, які перешкоджають розвитку галузі в регіоні. В першу чергу це нестача, або не розвиненість деяких ресурсів, які могли б стати досить хорошими туристичними об'єктами. Тому **актуальність** дослідження обґрунтована наступними критеріями наведеними далі.

- Порівняно мала забезпеченість території Кіровоградської області туристичними об'єктами.
- Недостатньо раціональне використання наявних туристичних ресурсів території Кіровоградської області.
- Недостатня вивченість наявних туристичних ресурсів у межах Кіровоградської області.
- Недостатня “розкритість” наявних туристичних ресурсів у межах території Кіровоградської області.
- Недостатня забезпеченість туристичної галузі спеціальними картографічними та текстовими творами про реальні та потенційні туристичні об'єкти Кіровоградської області.

- Потреба у пошуку та усебічному дослідженню нових об'єктів для розширення туристичної бази Кіровоградської області.
- Недостатня вивченість водяних млинів території Кіровоградської області як реальних чи потенційних туристичних об'єктів краю.

З огляду на зазначене, була визначена **мета** дослідження: *характеристика туристичного потенціалу споруд водяних млинів території Кіровоградської області*. Відповідно до цього, **об'єктом** дослідження є *водяні млини території Кіровоградської області*, а **предметом**: *туристичний потенціал споруд водяних млинів території Кіровоградської області*.

Для успішної реалізації мети, постала потреба у вирішенні низки дослідницьких **завдань**:

- проаналізувати попередні дослідження про використання водяних млинів в господарстві країн світу;
- виявити різноманіття можливостей використання споруд водяних млинів;
- встановити локації, закономірності поширення та фізичний стан споруд водяних млинів території

Кіровоградської області;

- охарактеризувати туристичний потенціал водяних млинів території Кіровоградської області.

Вирішення завдань відбувалося за допомогою традиційних **методів** географічних досліджень: *аналізу літературних джерел* (для збору відомостей про попередні дослідження водяних млинів на основі написаних праць відомих вчених), *картографічний метод* (для виявлення локацій водяних млинів на території Кіровоградської області), *експедиційний метод* (застосований в ході проведення наукової експедиції, яка дала можливість підтвердити чи спростувати місця розташування млинів на деяких річках Кіровоградської області, а також зробити оцінку фізичного стану кожного наявного млина), *метод класифікації* (дозволив розподілити водяні млини за класами, відповідно до визначених ознак).

Виклад основного матеріалу. Водяний млин – це споруда, яка використовує енергію води для помелу борошна, у сукновальній справі, для виготовлення паперу, кування заліза, розпилу деревини, також це обробка коноплі, дубління шкіри, заточування інструментів, і у пивоварні також користувались ними (Рис. 1). Від інших млинів вони відрізняються саме тим, що для своєї роботи вони використовують саме воду, а не наприклад вітер, силу тварин, як це роблять вітряки, та тягові млини.

Батьківщиною водяного млина вважається стародавній Рим [5]. У давньому Римі вже в II ст. водяні млини були поширені майже повсюдно, усе більше і більше робіт виконувалося з їх допомогою. Водяні колеса використовувалися і для вижимання олій, і для розм'якшення яблук, з яких готували улюблений римлянами напій – сидр, з їх допомогою заповнювався водою знаменитий римський водогін. А коли під час облоги Риму остоти зруйнували водогін і «вічне місто» залишилося без води, імператор Вілезарій влаштував прямо на Тибрі величезні плавучі водяні колеса, що служили для подачі води в місто [4].

Для спорудження водяних коліс в Західній Європі будувалися невеликі водоймища. Так, в Франції збереглися залишки каскаду з 16 водяних млинів поблизу м. Арля, побудованих в III–IV ст. Значно поширились водяні млини тут у XI–XIV ст. В Англії водяний млин з'явився приблизно у VIII ст., а вже в 1086 році в Тренте і Северне було зареєстровано 5624 млини [4].

Згодом цей вид млина, дещо удосконалений, був занесений в Європу, а потім і в Україну. Водяні млини з'явилися на території України ще в XII ст, а з XIV ст. часто згадуються у давньоруських пам'ятках [6]. У Київській Русі водяні млини були відомі в IX–XIII ст. Статут великого князя київського Ярослава Мудрого регулював питання затоплення, що викликається млинами, наступним чином: кожному надавалося право будувати млини, але власник млина зобов'язаний був «дотримуватися безкорисного», тобто не чинити шкоди сусідам [5].

Водяні млини, як і інші господарсько-виробничі споруди, виникли в умовах натурального господарства й були нерозривно пов'язані з хліборобством. За часів феодалізму млини стали джерелом значних прибутків. Селяни і міське населення змушене було молоти зерно тільки на панських млинах, інакше накладалися штрафи. Існував звичай, за яким за помол збіжжя платили не грішми, а зерном [1].

У XVI – XVII ст. на українських землях у розвитку продуктивних сил водяні млини почали відігравати важливу роль. Їх функції вже не обмежувалися переробкою зерна на борошно чи крупу. У цей час водяні млини поступово стають своєрідними гідроенергетичними установками і замінюють м'язеву силу людей у тих чисельних технологічних операціях, виконання яких не можна було покласти на робочу худобу. Крім помолу зерна ними приводили в дію сукновальні, тартаки, рудодробарки, механічні молоти, ковальські міхи тощо. Тобто водяні млини ставали по суті невеликими підприємствами типу комбінатів.

Так, на початку XVI ст. в Сяницькій землі одночасно діяли 42 водяні млини («вальники») і 76 ручних млинів. На Перемишльщині «вальники» були ще в меншому вжитку – на цілу королівщину («королівщина» – державна маєтність) був лише один «вальник» [5].

Описуючи поселення України кінця XVI століття, О.Я. Єфименко у своїй книзі «Історія українського народу» (1906) відзначає Побужжя як «територію з величезними зручностями і вигодами для заселення. Горбиста поверхня з надзвичайно родючим ґрунтом була зрошувана масою текучої води, що утворює чудові рибні ставки й в той же час дуже зручна для устрою млинів». Жителі українських поселень займалися і землеробством, але в даний період це був лише другорядний, побічний промисел, що доводить обмежена кількість млинів, які завжди реєстрували як важливу статтю доходів [3].

Поширення водяних млинів на українських землях продовжувалося і в XVII ст. Зокрема, мережа млинів розширювалася на Лівобережжі, що підтверджується багатьма документами, передусім універсалами про їх будівництво. Так, стародубський полковник П. Рославець 24 жовтня 1662 р. видав універсал на будівництво військовим товаришем С. Терейковським млина біля с. Іватенки Балканської сотні. Подібні універсали

видавалися й в інші роки. Наприкінці століття на одній лише лівобережній річці Ворсклі, довжина якої на території України складає приблизно 300 км (загальна –464 км), нараховувалося близько 330 млинів [5].

Поширеними у XVII ст. залишалися водяні млини і на Правобережній Україні. В Брацлавському воєводстві навіть згідно неповного реєстру 1664 р. на 305 населених пунктів припадав 261 млин з 421 водяним колесом. Крім цього, на Брацлавщині діяло чимало козацьких млинів, більшість яких не потрапили до реєстру. Такі млини були поблизу Старого і Нового Кальника на річці Собі, кілька млинів стояли на цій же річці в с. Соборові під Кам'янцем-Дністровським та в інших містах і села. Значна кількість млинів функціонувала на Волині. Документами зафіксовано також чимало млинів в маєтності Вахтова Гребля під Вінницею, поблизу містечок Сомівка, Кам'яниця, села Романівка та інших місцях Поділля. Таким чином, водяні млини у XVI – XVII ст. набули поширення на усіх українських землях. Упродовж цього періоду одночасно з технічним удосконаленням млинів відбувалося розширення їх технологічних функцій – все більше енергія води використовувалася у різноманітних виробничих операціях [5].

У XIX сторіччі водяні млини будували на Гуцульщині, Бойківщині, Волині, Закарпатті, менше - на Наддніпрянщині, Чернігівщині, Полтавщині, Поділлі [6].

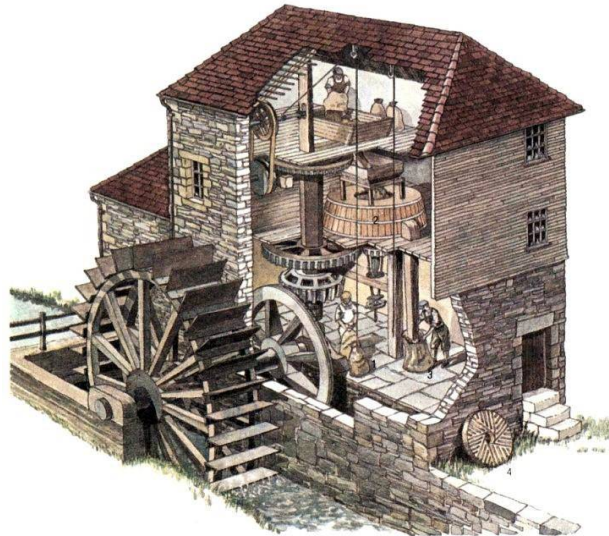

Рис. 1 Реконструкція водяного млина [9].

Проаналізувавши наукову літературу стає зрозумілим те, що раніше водяні млини використовували дуже активно в господарстві. Жодна країна світу, яка мала річку, не втрачала можливості використати силу води для того щоб змолоти зерно, попрати, заточити інструменти.

З часом коли людство почало переходити на більш сучасні млини, які працювали на електроенергії, потреба в водяних млинах відпала, і їх почали потроху знищувати. Постає питання, чи потрібно забувати про минуле наших предків, і відмовлятися від того що може приносити користь майже безкоштовно.

В Світі водяні млини уже давно відбудовують та використовують як: музеї, кафе, парки і т. д. Люди спочатку вкладають туди певний капітал, а потім отримують заробіток від цього. В результаті зберігаються пам'ятки стародавньої архітектури, з'являються нові робочі місця, більше цікавих елементів туризму і т. д.

Прикладом використання млина як кафе, музею, навколо якого створено ще й парк, ставочок, поля для гольфу, є млин який знаходиться в Англії на найбільшому острові, в селищі Калборн (Calbourne). Місцеві жителі дуже ефективно його використовують. Цей водяний млин був збудований в XI столітті (1086 р.), селище названо на честь струмка, який протікає через млин за допомогою якого зараз виготовляють 30-40 тон зерна. Люди можуть приїздити в це селище родинами, і проводити там цілий день, дивлячись на те як працює млин-музей [7].

Використовувати водяні млини ще можна, як пекарні, борошномельні, і такий приклад є у Англії, у місті Dunster. Цей млин був побудований в 1779 році. Остаточна реконструкція його відбулась в 2007 р. Відбудова млина профінансована компанією Ectoo, і здається в оренду приватній компанії [8].

В Румунії у селі Мараморош водяний млин використовують: як прилад для отримання горілки, як пральню для коврів, та як ткацьку споруду [9].

В Україні також є декілька прикладів того як в наш час використовують водяні млини. Більшість їх залишилось на Закарпатті. В селі Лисичево (Закарпаття) на протязі 200-х років використовують водяний млин, як кузню, яка виникла тут ще в 16 ст. на місці старої папірні. Щороку тут влаштовують різні свята, які відвідують туристи, та місцеві жителі.

Прикладів використання водяних млинів у Світі можна наводити безліч. Вони можуть бути і *готелями, музеями, пральнями, пекарнями, борошномельними спорудами, кузнями, олійнями, пунктами збору туристичних груп, гідроелектростанціями, ресторанами, кафе, постійним житлом, нічними клубами, гідротехнічними спорудами*. Всі ці варіанти використання млинів в деяких країнах уже давно впроваджуються, таким чином люди намагаються зберегти твої традиції, архітектуру спадщину.

Кіровоградська область в давнину була не останньою за кількістю водяних млинів. Багато з них збереглися до нашого часу, але в різному стані. Проаналізувавши літературу, карти, супутникові зображення, встановивши локацію водяних млинів Кіровоградської області (річки Пд. Буг, Синюха, Ятрань, Інгул) у ході наукової експедиції, можна сказати, що їх залишилось небагато: на річці Південний Буг від Южноукраїнська до Гайворона зафіксовано - 44 млини, на річці Синюха – 12 водяних млинів, річка Ятрань (притока Синюхи) має – 6 водних споруд, річка Інгул – 8 млинів [2].

Всі ці виявлені млини знаходяться у різних станах, деякі майже як нові, а від інших залишився лише фундамент, їх туристичний потенціал можна оцінювати як посередній. Ті млини, що мають відмінний стан, можуть слугувати тими ж самими готелями, музеями, гідроелектростанціями і т. д. Млини які майже розвалені, або від яких залишився тільки фундамент можуть бути туристичними орієнтирами для людей, які займаються водним туризмом. При бажанні майже зі всіх водяних млинів нашої області можна зробити цікаві, перспективні туристичні об'єкти, як робиться це давно у Світі.

Висновок. Отже, в ході проведених досліджень, результати яких були викладені вище, можемо констатувати, що Кіровоградська область має достатню велику кількість залишків водяних млинів – 70 (на річках Південний Буг, Синюха, Ятрань, Інгул та ін). Більшість з досліджених млинів знаходяться в поганому стані, але деякі з них в доволі збереженому стані. Усі водяні млини області можна використовувати для розвитку туризму в регіоні, але по різному. Тобто, туристичний потенціал є, але його треба розвивати. Всі знайдені водяні млини могли б надати Кіровоградській області привабливості, зробити її більш відомою, цікавою, та стати туристичною візитівкою.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бульба К. Український млинологічний журнал/ Катерина Бульба // Млинарство на монастирищині. – 2011. - № 1. – С. 74-75.
2. Домаранський А. О. Водяні млини центральної частини Середнього Побужжя: локалізація, інвентаризація, сучасний стан / А. О. Домаранський // Українські млинологічна студії. – 2017. - №8. – с. 24-43. Бібліогр.: 31 назва.
3. Ефименко, Александра Яковлевна. История украинского народа [Электронная копия]/ А. Я. Ефименко. – Электрон. текст. дан. – СПб.: Изд. Акц. Общ. Брокгауз-Ефрон, 1906 – (:Тип. Акц. Общ. Брокгауз-Ефрон). – (Истрия Европы по эпохам и станам в среднем веке и новое время/ под ред. Н. И. Кареева и И. В. Лучицкого).
4. Енергетика, історія, сучасність та майбутнє [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL : <http://energetika.in.ua/ua/books/book-1/part-1/section-3/3-2/> - Назва з екрана.
5. Лаврик О. Український млинологічний журнал/ Олександр Лаврик // Сокілецький млинарський комплекс у спадщині водогосподарського будівництва на річці Південний Буг. – 2011. - № 1. – С. 56-58.
6. Мельниченко В. Український млинологічний журнал/ Василь Мельниченко // Водяні млина на українських землях у 16-17 ст. у XVI – XVII ст. – 2011. - № 1. – С. 119.
7. Calbourne Water Mill Isle of Wight <http://www.calbournwatermill.co.uk/> - Park [Electronic Resource]. - Mode of access : URL : - Title from the screen.
8. Punster working water mill and the Exmoor National Park [Electronic Resource]. - Mode of access : URL : <http://www.nationaltrust.org.uk/dunster-working-watermill/> - Title from the screen.
9. Welcome to Romania - Exact Tours [Electronic Resource]. - Mode of access : URL : <http://www.exact-tours.ro/> - Title from the screen.

Ольга КУЗЬМИЧ

ГЕОПРОСТОРОВИЙ КАРКАС ПІВДЕННОБУЗЬКОГО ЕКОКОРИДОРУ ТА ЙОГО РОЛЬ У ЗБЕРЕЖЕННІ БІОТИЧНОГО РІЗНОМАНІТТЯ

(магістрантка природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – кандидат біологічних наук, доцент Мирза-Сіденко В.М.

Збереженням біотичного різноманіття, унікальних ландшафтів та екосистем займається екомережа. Екомережа це єдина територіальна система, яка утворюється з метою поліпшення умов для формування та відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу території України, збереження ландшафтного та біорізноманітного, місць оселення та зростання цінних видів тваринного і рослинного світу, генетичного фонду, шляхів міграції тварин через поєднання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, які мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища і відповідно до законів та міжнародних зобов'язань України підлягають особливій охороні [4]. Південнобузький екологічний коридор є частиною національної екомережі України і відіграє важливу роль у відновленні природного біорізноманіття, підтримці природного стану ландшафтів, підвищенні продуктивності ландшафтів, забезпечує обмін генетичним матеріалом між різними територіями і природними зонами. Даний екокоридор простягається вздовж долини р. Південний Буг, і охоплює території Хмельницької, Вінницької, Кіровоградської, Одеської та Миколаївської областей.

На сьогодні гостро постає питання у створенні міцного геопросторового каркасу Південнобузького екокоридору, тому що екокоридор має специфічні природні умови та геологічну будову. Він розташований в межах двох природних зон, а саме лісостепу і степу. В його основі лежить Український кристалічний щит, що є однією з найдавніших ділянок Європи. Природні умови є сприятливими для формування мальовничих ландшафтів. Особливість даної території є наявність кристалічних порогів. Проте, долина річки Південний Буг характеризується високим ступенем господарської освоєності території. Загальний відсоток розорюваності значно перевищує екологічну межу. Активна господарська діяльність призвела до зміни хімічного складу вод, інтенсивних ерозійних процесів, зміни гідроморфологічного режиму річки, цвітінню вод, зникненню та збідненню біотичного різноманіття, заміни природних ландшафтів агроландшафтами, замуленню заплав річок. Однією з екологічних проблем даної території постає зменшення біотичного різноманіття, а місцями зникнення типових та рідкісних для території України видів флори і фауни.

Флористичне різноманіття характеризується багатством, своєрідністю і неповторністю. Особливістю даної території є те, що на Волино-Поділлі проходить східна та північно-східна межа поширення понад 100 середньоєвропейських видів. Рослинність Південнобузького екокоридору представлена в основному лісами (заплавними, плакорними, на деяких ділянках — терасовими), менше — степами, луками, болотами, водною і скельною рослинністю. Рослинність є багатою і різноманітною, проте через активне господарське освоєння території дуже потерпає. Нажаль, в межах екокоридору наявні види, занесені до Червоної книги України, Європейського червоного списку, Бернської конвенції (Додаток 1), Міжнародного союзу охорони природи. До Червоної книги України занесені 66 видів, Європейського червоного списку — 22 види, Бернської конвенції (Додаток 1) — 11 видів, Міжнародного союзу охорони природи — 8 видів. Також представленими є 25 угрупувань, які занесені до Зеленої книги України [3].

Фауністичне різноманіття характеризується поширенням як лісостепових, так і степових видів. В межах екокоридору представлено 70 видів риб, 11 з яких занесені до Червоної книги України; 11 видів амфібій, 5 з яких занесені до Бернської конвенції (Додаток 2); 14 видів плазунів, 7 з яких занесені до Червоної книги України, а 8 до — Бернської конвенції (Додаток 2); 60 видів ссавців, 16 з яких відзначені в Червоній книзі України, а 3 в Бернській конвенції (Додаток 2); 172 види птахів, 120 з яких занесені до Бернської конвенції (Додаток 2), 46 до Бернської конвенції (Додатки 3 і 12) до Червоної книги України. Хоча фауна регіону характеризується різноманітністю та багатством видів, проте багато з них зникають і потребують інтенсивної охорони та збереження.

Так як екологічний коридор являє собою лінійно видовжену структуру, яка забезпечує розселення та міграцію видів, і обмін генетичним матеріалом між ними, то основною метою екокоридорів є встановлення зв'язку між природними ядрами. Отже, геопросторовий каркас Південнобузького екокоридору являє собою структуру видовжену вздовж басейну річки, елементами якої є природні ядра різних рівнів, об'єднані між собою регіональними та локальними екологічними коридорами.

Просторову схему національної екомережі складають 4 екологічні коридори широтного напрямку та 4 екологічні коридори довготного напрямку, один із них Південнобузький. Екологічна мережа в басейні річки Південний Буг почала формуватися з 2000 року, коли було прийнято закон «Про Загальнодержавну програму формування національної екомережі на 2000-2015 роки». Найважливішим елементом екологічної мережі є долина самої річки Південний Буг. Відповідно до Законів України «Про екологічну мережу» та «Про генеральну схему планування території України» долина Бугу має статус екологічного коридору Національної екологічної мережі України [1].

Південнобузький екокоридор об'єднує дуже відмінні типи природних комплексів — від болотних, лучних і степових на півночі до кам'янисто-степових, піщано-степових і типово степових і галофітних, лиманних — на півдні. Метою створення екокоридору є об'єднання всіх територій ПЗФ, включаючи водно-болотні угіддя, природоохоронні ліси, водоохоронні зони, прибережні захисні смуги та природні території екстенсивного використання в єдину систему [2]. У межах Південнобузького екологічного коридору існує 162 об'єкти ПЗФ різного природоохоронного статусу: національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, загальнодержавні та місцеві заказники, заповідні урочища, пам'ятки природи, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Серед цього переліку площа 96 об'єктів перевищує 10 га. Зараз серед об'єктів ПЗФ в межах Південнобузького екологічного коридору відібрано 50 ключових територій.

Із них, до природних ядер національного значення належить 2 об'єкти, до природних ядер регіонального значення — 20 об'єктів, останні є регіональними центрами біорізноманіття або біоцентрами. Також екокоридор включає в себе 346 локальних екокоридорів.

Природне ядро — територія, яка за своїм біорізноманіттям, унікальністю популяцій, угрупувань та ландшафтів має національне, європейське, регіональне або басейнове значення. Природні ядра національного значення мають площу більше 5 тис. га. До числа природних ядер національного значення доцільно віднести національний природний парк «Бузький Гард» площею 6138,1 га. Протяжність парку вздовж річки Південний Буг становить 58 км, загальна довжина кордонів сягає 280 км. На території парку та безпосередньо біля його меж знаходиться 35 населених пунктів. Південний Буг тече тут у крутих кам'янистих берегах, утворюючи вузьку каньйоноподібну долину з величними гранітними скелями, водограями й островами.

Природні ядра регіонального значення включають, як правило, природно-заповідні території загальнодержавного значення, а також природні лісові, степові, та інші біотопи площею не менше 5 тис. га. В межах екокоридору наявні два природні ядра регіонального значення: Калинівське природне ядро, яке включає заказники «Сосновий бір» та «Буго-Деснянський», займає площу 6,4 тис. га та природне ядро регіонального значення «Савранський ліс» — це ландшафтний заказник загальнодержавного значення площею 8397,0 га.

Регіональні центри біорізноманіття — це природно-заповідні території загальнодержавного значення, а також лісові біотопи площею більше 1 тис. га. Геопросторовий каркас Південнобузького екокоридору включає в себе 13 регіональних центрів біорізноманіття — Соколинецький, Уладівський, Ярославський, Салінецький, Кодимський, Михайлівський степ, Андріївський, Себінська балка, Новоодеські плавні, Капустянська балка, Меджибісько-Летичівське, сумарною площею 25, 5 тис. га.

Біоцентри — це територіально замкнені ділянки з природною або близькою до природної рослинністю, яка має значення для збереження генофонду ландшафту і здійснює вплив на прилеглі ділянки. Площа біоцентру повинна складати не менше 2,0 га. В межах Південнобузького екокоридору нараховується 32 біоцентри.

Екомережа Південнобузького національного екологічного коридору включає в себе екокоридори різних рівнів, а саме коридори регіонального рівня, коридори міжрегіонального рівня, коридори локального рівня.

Екокоридори регіонального рівня: Тридубський, Кодимський, Синюський, Синицький, Великокорабельський, Мертвоводський, Чичиклійський, Вісунський, Широколанівський, Саранський, Рівський, Собський, Чорноташлицький, Згарський, Деснянський. Екоридором міжрегіонального значення є Інгульський.

Локальними екокоридорами, як правило, є частини регіональних чи міжрегіональних екокоридорів. Отже, локальними екокоридорами є такі: Громоклійський, Бакшалійський, Арбузинський, Сніводський, Тростянецький, Сільницький, Берладинський, Єланецький, Яланецький, Удичівський, Дохнянський, Чортальський, Бужківський, Ятранський (рис. 1).

Рис 1. Геопросторовий каркас Південнобузького екокоридору

Отже, задля збереження та відновлення біотичного різноманіття і природних комплексів, уникнення масштабних екологічних криз та покращення геоecологічної ситуації було створено Південнобузький меридіональний екокоридор національного значення. Геопросторовий каркас включає 162 природно-заповідних території, серед них виділено 50 природних ядер, в межах яких і відбувається збереження та відновлення біотичного різноманіття і природних комплексів степової зони України.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Закон України «Про екологічну мережу України» [електронний ресурс] / Режим доступу: www.rada.gov.ua.
2. Костюшин В. А. Південно-Бузький меридіональний екологічний коридор: стислий огляд біорізноманіття та та найцінніших територій. –К: Чорноморська програма Ветланд Інтернешинал, 2008. – 168 с.
3. Марушевський Г. Б., Мельничук В. П., Костюшин В. А. «Збереження біотичного різноманіття та створення екомережі» Інформаційний довідник – К: Wetland International Black Sea Programme, 2008. – 168 с.
4. Національна доповідь про стан формування національної екомережі України за 2006–2010 рр.–Херсон: Гринь Д.С., 2012. – 200 с.
5. Офіційний сайт управління водними ресурсами річки Південний Буг [електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.buvr.vn.ua>.

Тетяна КУПРИЦЮК

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСІВ ВІДТВОРЕННЯ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ ТА В ЖИТОМИРСЬКІЙ ОБЛАСТІ

(магістрантка природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Миргородська О.Л.

Активним фактором розвитку економіки будь-якої території, рушійною силою її суспільного виробництва є населення. Демографічні особливості території значною мірою впливають на формування кількісного і якісного складу працересурсного потенціалу. Саме тому надзвичайно актуальними в світі і в Україні стали комплексні демографічні дослідження.

Актуальність демографічних досліджень на території України обумовлена гострою демографічною кризою, що виникла у 90-х роках ХХ століття і стала гальмуючим фактором процесу соціально-економічної трансформації країни. Сучасна демографічна ситуація фактично створює загрозу національній безпеці, особливо в умовах збройного конфлікту на сході держави.

Метою представленої публікації є з'ясування особливостей відтворювальних процесів в межах України загалом і на території Житомирської області зокрема.

Теоретичні основи демографічних досліджень, на які ми спирались, висвітлені у роботах вітчизняних фахівців Лібанової Е.М., Пирожкова С.І., Прибіткової І.М., Птухи М.В., Стеценко С.Г., Стешенко В.С. Дослідженням демографічних процесів присвячені також роботи вчених країн Балтії та СНД: Андрєєва Є.М., Басалаєвої Н.А., Урланіса Б.Ц., Фельдмана Г.А.

Базовими демографічними показниками, які вимагають регулярного аналізу є загальна кількість населення, показники народжуваності, смертності, природного приросту.

Загальна кількість населення – це сукупність людей, які проживають в певному населеному пункті, місцевості, країні [1, 39].

Народжуваність – процес поновлення поколінь, в основі якого лежить біологічна здатність людини до відтворення потомства. Цей показник на різних територіях визначають такі фактори як рівень соціально-економічного розвитку, національні традиції, релігійні настанови тощо. Коефіцієнт народжуваності розраховують як кількість живонароджених дітей на 1000 осіб постійного населення за рік [2, 124].

Смертність – демографічний показник кількості смертей у певній популяції або певній підгрупі населення в одиницю часу. Коефіцієнт смертності розраховують як кількість смертей на 1000 осіб постійного населення за рік. Природний приріст – це різниця між народжуваністю і смертністю (обчислюється на 1000 осіб на рік). Залежно від співвідношення показників народжуваності та смертності може бути позитивним, негативним або нульовим [2, 173].

На загальну кількість населення території можуть також впливати міграції населення – переміщення населення через кордони певних територій з метою зміни місця проживання [3, 231].

Ми здійснили аналіз статистичних даних державної служби статистики України [4]. Аналіз цих даних показав, що демографічна ситуація в Україні залишається вкрай напруженою. Загальні темпи скорочення населення є найвищими серед країн Європи. Зокрема за період з 2004 р. по 2009 рік кількість населення зменшилась на 1265645 осіб (або на 2,7%). Протягом 2009-2014 рр. скорочення загальної кількості населення тривало і становило 6,6% (3052300 осіб). Загалом же за період із 2004 по 2015 рік загальна кількість населення України скоротилася на 4390045 осіб (або на 9,3%). (Рис. 1).

Найбільшу кількість населення за період із 2004 по 2015 рік втратили такі області України: Чернігівська, Сумська та Полтавська. Найменші показники скорочення населення спостерігались в таких областях як Закарпатська, Івано-Франківська та місто Київ.

Загальна кількість населення Житомирської області змінювалась хвилеподібно. З 2004 по 2005 рік спостерігалось збільшення загальної кількості населення на 279927 осіб (з 1347192 до 1627119 осіб), тобто на 17,2%. А вже з 2005 року і до 2015 року загальна кількість населення постійно скорочувалась. Загалом за означений період населення області зменшилось на 371119 осіб (або на 22,8%) [4].

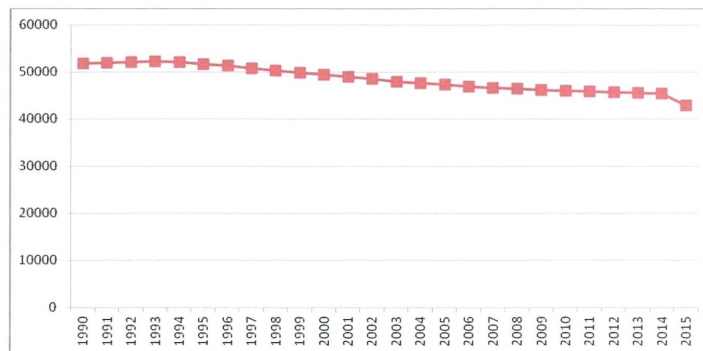

Рис. 1. Динаміка чисельності населення України (1990–2015 рр.)

Рівень народжуваності – це показник, від якого залежить режим відтворення населення. Його зниження є визначальною причиною виникнення і поглиблення процесів депопуляції.

Аналіз показників народжуваності населення України показав, що в період з 2004 р. по 2009 рік в Україні спостерігалась тенденція щодо підвищення показників народжуваності. Якщо у 2004 році він становив 9‰, то у 2009 році вже 11‰. Найвищі показники народжуваності в 2004 році мали такі області: Рівненська (12,5‰), Закарпатська (12,4‰), Волинська (11,9‰). Найнижчі показники фіксувалися в Луганській, Сумській, Черкаській і Полтавській областях (7,3‰; 7,3‰; 7,5‰; 7,5‰ відповідно) [4].

У 2009 році найвищі показники народжуваності окрім Волинської, Закарпатської і Рівненської мала Івано-Франківська область (14,8‰; 14,6‰; 13,7‰; 12,6‰ відповідно). Найнижчі показники зафіксовані все в тих же Луганській, Сумській, Полтавській і Черкаській областях. Однак у порівнянні із 2004 роком всі вони перевищували 9‰ [4].

У 2014 році загальний показник народжуваності в Україні дещо зменшився і становив 10,8‰. Разом з тим у багатьох областях цей показник був вищим, а в Рівненській, Волинській і Закарпатській областях він перевищував 14‰. Нажаль у Луганській області показник народжуваності був найнижчим по Україні і становив лише 5,1‰ [4].

Щодо Житомирської області, то тут показники народжуваності протягом 2004-2014 років постійно зростали (9,9‰; 12‰ відповідно). Крім того і у 2004, і у 2009, і у 2014 роках ці показники були вищими ніж середні по Україні [4].

Починаючи з 2004 року і до сьогодні спостерігається чітка тенденція скорочення показників смертності в Україні, однак вони все ще залишаються одними з найвищих в Європі. У 2004 році середній по країні показник смертності становив 16‰, у 2009 році – вже 15,3‰, а у 2014 році вже 14,7‰. Серед областей України найнижчі показники смертності у 2004 році мали Закарпатська (12,4‰), Івано-Франківська (12,9‰), Чернівецька (13,1‰) і Львівська області (13,2‰). Найвищі показники смертності були зафіксовані у Чернігівській області (20,8‰) [5].

У 2009 році найнижчі показники смертності знову були зафіксовані в західних областях України – Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській та Чернівецькій. Вони коливались від 12,5‰ до 12,9‰. Найвищі показники смертності мали Чернігівська і Сумська області (19,3‰ та 18‰ відповідно) [5].

Показники смертності населення України в 2014 році мали загальну тенденцію до скорочення. Нижче середніх по Україні (14,7‰) ці показники були в Закарпатській, Волинській, Івано-Франківській, Львівській, Рівненській, Чернівецькій областях і коливались в межах від 11,8‰ до 13,2‰ [5].

Аналіз причин смертності населення показав, що найбільшу смертність спричинюють хвороби системи кровообігу, онкологічні захворювання, зовнішні фактори (травми, отруєння тощо), хвороби органів дихання та органів травлення. Варто зазначити, що кількість летальних випадків, пов'язаних із хворобами системи кровообігу за період з 1991 року по 2014 рік зросла. Якщо в 1991 році їхня частка становила 52,1%, то у 2014 році вже 65,8% і це більше ніж кількість померлих від усіх видів раку, туберкульозу і СНІДу разом взятих [5].

В Житомирській області протягом 2004-2014 років показники смертності поступово скорочувались (18,4‰; 17‰; 16,8‰ відповідно), але залишались вищими ніж середні по Україні. Основні причини смертності в області подібні до загальноукраїнських. Як особливість можемо зазначити, що від хвороб системи кровообігу в області помирає кожен третій із зазначеним діагнозом, в той час як в середньому по Україні – кожен п'ятий [5].

Як зазначає державний комітет статистики України – показники природного приросту населення залишаються від'ємними. В 2004 році середній показник по Україні становив -7‰, у 2009 – вже -4,3‰, а в 2014 році – -3,9‰. По областях України ситуація виглядала таким чином [4].

У 2004 році Закарпатська область була єдиною, де показник природного приросту дорівнював нулю. В західних областях (Івано-Франківській, Чернівецькій, Львівській) і в Волинській області коливався від -2,1‰ до -3,1‰. Разом з тим у Полтавській, Сумській і Чернігівській областях цей показник був найнижчим (-11‰, -11,5‰, -13,3‰ відповідно) [4].

З 2009 року спостерігається певна позитивна динаміка у формуванні показників природного приросту. Закарпатська, Волинська і Рівненська області вже мали невисокі, але позитивні значення природного приросту (2,1‰, 0,7‰, 0,3‰ відповідно). Також позитивний показник мало місто Київ (1,5‰). Найнижчі показники природного приросту мали Чернігівська (-10,2‰) і Сумська (-8,9‰) області [4].

У 2014 році показники природного приросту населення в усіх областях України продовжують зростати, однак все ще мають негативні значення. Позитивними є показники в Закарпатській (2,8‰), Волинській (0,9‰), Рівненській (2,1‰), Чернівецькій (0,‰1) областях і в місті Київ (1,7‰). Нажаль традиційно низькими залишались показники природного приросту у Чернігівській області (-10,2‰) [4].

Показники природного приросту Житомирської області подібні до загальноукраїнських: вони поступово зростають, але все ще мають негативні значення. Так у 2004 році цей показник становив -8,5‰, у 2009 році – -5,3‰, а у 2014 році вже -4,8‰. Незважаючи на загальну позитивну динаміку ці показники є нижчими ніж середні по Україні [4].

Таким чином, ми проаналізували основні демографічні показники для України і Житомирської області і мусимо констатувати, що має місце проблема депопуляції – тобто систематичного зменшення загальної кількості населення як наслідок звуженого режиму його відтворення.

Динаміка смертності в Україні і в області має хвилеподібний характер. Максимальний показник смертності був зафіксований у 2005 році і становив 16,6‰ (в області – 18,4‰) і з того часу спостерігається його стабільне зменшення.

Серед основних причин смертності населення тривалий проміжок часу залишаються хвороби системи кровообігу. Нажаль їхній внесок у формування показників смертності постійно зростає (на сьогоднішній день – 65,8% усіх летальних випадків). Житомирська область разом із Київською, Вінницькою, Черкаською входить до числа областей із найвищими показниками смертності саме за цим діагнозом.

Серед основних причин кризової ситуації у процесах відтворення населення України доцільно виділити такі:

- відсутність у значної частини населення навичок здорового способу життя;
- деградація суспільства і незадовільне матеріальне становище населення;
- не завжди достатня і доступна медична допомога;
- негативний вплив навколишнього природного середовища.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Муромцева Ю.І. Демографія: Навчальний посібник / Ю.І. Муромцева. – К.: Кондор, 2006. – 299 с.
2. Стеценко С.Г. Демографічна статистика: Підручник / С.Г. Стеценко. – К.: Вища школа, 2005. – 415 с.
3. Прибиткова І.М. Основи демографії: Посібник для студентів гуманітарних і суспільних факультетів вищих навчальних закладів / І.М. Прибиткова. – К.: «АртЕк», 1995. – 256 с., іл. – (Трансформація гуманітарної освіти в Україні).
4. Держкомстат України. Населення. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/operativ2007.../nas_rik_u.html
5. Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи НАН України. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.idss.org.ua/public.html>

Руслан МОТЬКО

СТУПІНЬ АНТРОПОГЕННОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ЛАНДШАФТИ БАСЕЙНУ Р. ІНГУЛ В МЕЖАХ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

(магістрант природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – кандидат географічних наук, доцент Гелевера О.Ф.

Господарська діяльність в межах басейну будь-якої річки безумовно відчутно впливає на кількісні та якісні показники її стану та приводить до певних антропогенних навантажень. У більшості випадків така діяльність супроводжується нераціональним екстенсивним використанням водних та земельних ресурсів басейну, яке в свою чергу веде до змін гідрологічного режиму річки, її забруднення та знищення або антропогенної зміни природних ландшафтних комплексів річкових долин та басейну, інженерної перебудови русла та заплав річки. Ситуація ускладнюється і тенденцією до передання прирічкових зон під дачну забудову, садівництво та городництво, внаслідок чого часто не дотримуються обмеження щодо заборони ведення господарської діяльності в межах приуслової смуги.

Всі ці негативні явища в межах басейнів річок, в тому числі і в межах басейну р. Інгул, потребують моніторингу та контролю, що можливо лише за наявності реальної та актуальної оцінки антропогенного впливу на річковий басейн та визначення допустимих меж господарського втручання в річкову екосистему.

Територія річки Інгул, розташована в межах Кіровоградської та Миколаївської областей, займає площу близько 9890 км², довжина - 354 км. Вона бере початок в межах с. Бровкове (Кіровоградська область) і в межах м. Миколаїв впадає в р.Пд. Буг.

Для виявлення антропогенного впливу на басейн р. Інгул і виявлення джерел забруднення доцільно використати системну модель визначення антропогенного навантаження на басейні малих та середніх рік,

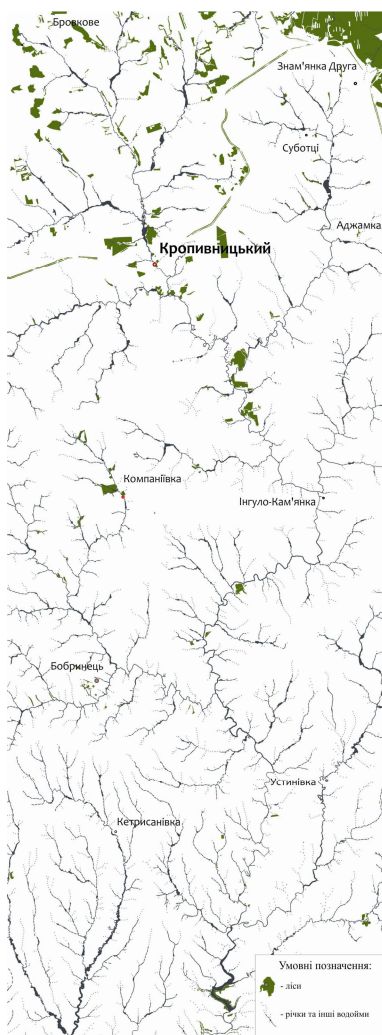

Рис.1. Ліси в басейні р. Інгул в межах Кіровоградської області

яка складається з чотирьох підсистем: радіоактивне забруднення басейну, використання земельних ресурсів басейну, використання річкового стоку та показники якості води, кожна з яких характеризується своїм набором критеріїв та показників[1,2,4].

Ситуація з радіоактивним забрудненням на території басейну Інгулу досить неоднозначна – хоч в регіоні і не виявлено значного рівня забруднення радіонуклідами, проте той факт, що на теренах басейну відбувається видобуток уранової руди змушує констатувати факт забруднення річкової долини так званими «шахтними водами». Розвідка і видобуток уранових руд підземним способом неминуче призводить до порушення природного гідрогеологічного і гідрологічного режиму навколишнього середовища. Основний вплив здійснюється за рахунок скидання забрудненої шахтної води та змиву радіоактивних речовин поверхневими водами з забруднених майданчиків у природні водойми. Шахтні води, що скидаються у водойми, мають підвищену концентрацію радіоактивних речовин, таких як уран та радій.

Концентрація урану у воді, яка поступає із шахти, змінюється у межах 0,36 – 0,52мг/л, а тієї, що скидається в Інгул - 0,33-0,47мг/л. Концентрація урану нижче скиду 0,091 – 0,120мг/л, вище скиду 0,063 – 0,89мг/л. Відповідно по радію: із шахти 2,03 – 2,52 x 10⁻¹¹кї/л, скид в Інгул 0,50 – 0,76 x 10⁻¹¹кї/л. Концентрація в р. Інгул нижче скиду – 0,36 – 0,64 x 10⁻¹¹кї/л. Вище скиду 0,29 – 0,43 x 10⁻¹¹кї/л. Зміни концентрації урану у воді, яка потрапляє із шахти протягом року 0,32 – 0,76мг/л, радію – 0,24 – 3,50 x 10⁻¹¹кї/л[6].

Крім того, на територіях колишніх ділянок видобутку урану, в результаті підземного вилуговування спостерігається значне хімічне та радіохімічне забруднення підземних вод.

Вихідними даними для оцінки стану використання земель водозбірної площі є показники лісистості басейну, території басейну в природному стані, сільськогосподарської освоєності, розораності, урбанізації, а також еродованість земель. Порівнюючи фактичні показники використання земельних ресурсів у межах досліджуваного басейну річки з існуючими критеріями в розрізі природно-сільськогосподарського районування території України, встановлено, що рівень використання земель в басейні Інгулу оцінюється як «значний».

Загальна площа земель з природним покривом у басейні річки значно менше норми. Ліси в басейні Інгулу займають близько 4% від загальної площі басейну (рис. 1) [8].

Ліси характеризуються як:
- хвойні посадки (сосна)

- листяні лісозахисні насадження (акація, дуб, горіх грецький, ясен)
- байрачні переліски

Степова рослинність характеризується різнотрав'ям: типчакково-ковилловими рослинами (ксерофітні злаки, канделябровидні рослини), луки – заплавними і ксеромезофітними рослинами.

За ступенем природного стану рівень використання земель в межах басейну р. Інгул оцінюється як «значний», що пояснюється інтенсивністю господарської діяльності на території басейну.

Сільськогосподарське освоєння території басейну р. Інгул становить близько 82%. В структурі земельного фонду на ріллю припадає приблизно 71%, на пасовища та сіножаті - 10%[6]. Рівень використання земель за показником сільгоспосвоєності оцінюється як «значний».

Рівень урбанізації земель в басейні річки оцінюється як «значний», вздовж лише берегової смуги річки розташовані міста Кропивницький та Миколаїв, а також більше десятка менших населених пунктів (рис.2)[8].

Майже вся територія басейну Інгулу знаходиться на небезпечно високому рівні небезпеки деградації ґрунтів - еродованість ґрунтів тут становить 40-50%, щорічні втрати родючого шару ґрунту внаслідок ерозії становлять 10-20 тис. т. на рік. Відбувається змив родючого шару, винос гумусу, сполук азоту та інших поживних речовин, що призводить до забруднення, замулення та заростання русла річки, зміни ландшафту.

Загальний стан басейну Інгулу за рівнем використання земель в середньому оцінено як «незадовільний», що свідчить про суттєве порушення структурно-функціональної організації ландшафтів.

Підсистема «Використання річкового стоку» призначена для оцінки екологічного стану басейну річки за ступенем антропогенного навантаження на її водні ресурси. Показник використання водних ресурсів на території басейну Інгулу характеризується як «вище норми», показник безповоротного використання річкового стоку оцінюється як «низький».

Велику шкоду природним комплексам басейну річки Інгул приносить скидання так званих «зворотних вод» та забруднюючих речовин, найбільші об'єми яких скидає в водойму водокористувач «Інгульська шахта СхідГЗК»: 3,278 млн м³ зворотних вод та 7644,4 т забруднюючих речовин[6]. Варто відмітити, що за останні 20 років спостерігається стійка тенденція зниження скидів зворотних вод в басейні Інгулу, в тому числі забруднених зворотних вод. Показники надходження в річкову мережу забруднених стічних вод у середньому оцінюється як «дуже високий». Загальний стан використання річкового стоку в басейні річки Інгул за сукупними показниками оцінюється як «поганий».

За показником інтегрального індексу за середніми показниками вода р. Інгул належить до II класу «чиста вода», 3 категорії «перехідна до доброї», «досить чиста», проте у районі м. Миколаїв, перед впадінням в р. Південний Буг, вода належить до III класу 4 категорії і вважається «задовільною», «слабко забрудненою», з тенденцією до «середньої», «помірно забрудненої».

Під час лабораторно-інструментального контролю якості води р. Інгул було виявлено наступні випадки перевищення ГДК: ХСК - 24 випадки, БСКп - 23 випадки, лужність - 16 випадків, жорсткість - 20 випадків, магній - 24 випадків[6].

За результатом комплексної оцінки антропогенного навантаження на територію басейну р. Інгул згідно системної моделі було встановлено наступні показники підсистем: використання земельних ресурсів - «незадовільно», використання водних ресурсів - «задовільно», якість води (середній показник) - «досить чиста»; якість води (найгірший показник) - «помірно забруднена».

В цілому ж екологічний стан басейну Інгулу за сукупними показниками оцінюється як «поганий».

Внаслідок цього особливої уваги потребує використання земельних ресурсів в басейнах річок та забруднення поверхневих вод. Висока сільськогосподарська освоєність території басейну р. Інгул, виснажливе землеробство, зведення гідротехнічних споруд і будівель, транспортних шляхів, а разом з цим поява антропогенних форм рельєфу є основними видами антропогенного навантаження на земельні ресурси в басейнах річок.

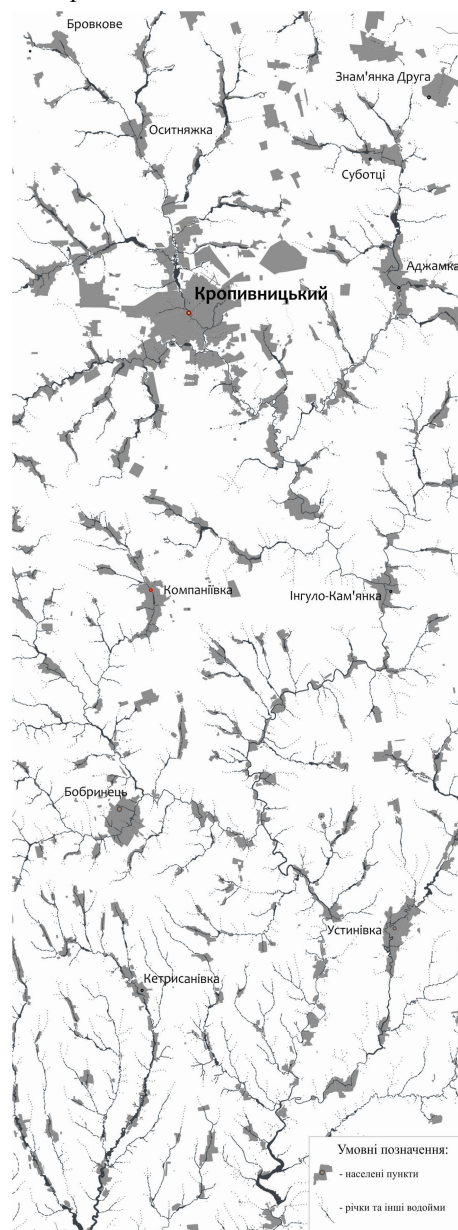

Рис.2. Населені пункти басейну р. Інгул в межах Кіровоградської області

Однією з найголовніших проблем є забруднення недостатньо очищених стічних вод (рис. 3), що

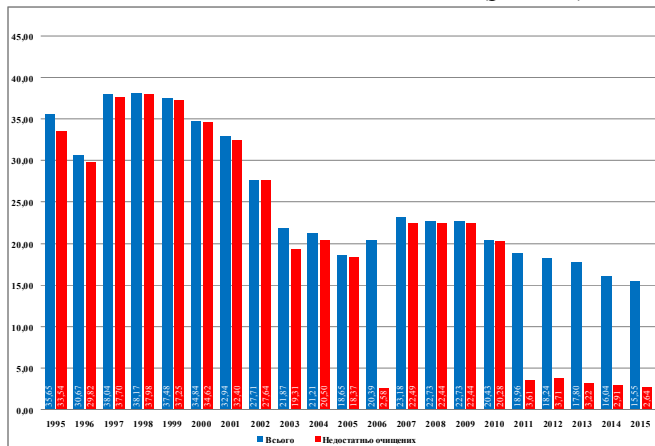

Рис.3. Динаміка скиду зворотних вод в р. Інгул в межах Кіровоградської обл.(млн м³)

річкового стоку у виробництві шляхом модернізації та підвищення ефективності виробничих потужностей.

водних ресурсів через скид неочищених і значно ускладнюється відсутністю мереж централізованого водовідведення та якісного очищення стоків, відсутність водоохоронних зон і прибережно-захисних смуг водних об'єктів.

Виходячи з вищезазначених проблем пропонується вжити наступних заходів:

- Створити систему моніторингу стану річкових природних комплексів;
- Здійснювати регулярний та жорсткий контрольно над дотриманням прибережно-захисних смуг відповідно до чинного законодавства;
- Створити більш дієву систему контрольно над господарською діяльністю в межах приуслухових ділянок;
- Оптимізувати системи контролю над скиданням «зворотних» та «шахтних» вод;
- Модернізувати систему очисних споруд для стічних вод;
- Підвищити ефективність використання ефективності виробничих потужностей.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Методика розрахунку антропогенного навантаження і класифікації екологічного стану басейнів малих річок України/УНДІВЕП, Видання 2-ге, перероблене і доповнене. – К.: «Полімед». – 2007. – 71 с.
2. Методичне керівництво по розрахунку антропогенного навантаження і класифікації екологічного стану басейнів малих річок України, розроблене в УНД і ВЕП. – К.: Оріони, 1992. – 50 с.
3. Екологічний атлас р. Південний Буг/ В.Б. Мокін, Є.М. Крижанівський – Вінниця: ФОП Гуренко А.В., 2009.
4. Розрахунок ступеня антропогенного навантаження на ландшафти басейнів малих річок (на прикладі річки Вижівки) / Н. В. Чир // Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2014. – Вип. 45. – С. 301–306. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpviku_2014_45_50
5. Яцик А.В. Антропогенне навантаження і соціально-економічні аспекти охорони водних ресурсів / А.В. Яцик, О.М. Петрук // Сучасні географічні проблеми Української РСР: тези доп. VI з'їзду геогр. т-ва УРСР. – К., 1990. – С. 78–80.
6. Екологічний паспорт регіону «Кіровоградська область» за 2015 рік/Департамент екології та природних ресурсів Кіровоградської державної обласної адміністрації – Кропивницький, 2015.
7. Гелевера О.Ф. Інгул: минуле та сьогодення // Перейменовані процеси в топонімії як ціннісний вибір українського суспільства: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. – Миколаїв: ФОП Жаган М.Ф., 2015 – С.53–55.
8. Височинне Поінгулля та його цікаві місця: краєзнавча карта-схема/ А.О. Домаранський. – Кропивницький: ПСП, 2017.

Світлана ЦВИК

БІОТИЧНЕ РІЗНОМАНІТТЯ ТЕРИТОРІЇ ІНГУЛЬСЬКОГО ЕКОКОРИДОРУ

(студентка V курсу природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – кандидат біологічних наук, доцент Мирза-Сіденко В.М.

Аналізуючи інформацію щодо рослинного та тваринного світу заплавл, болотних лук, кам'янистих ділянок, водних ділянок, ділянок, які потерпали від засолення ґрунтів, територій, які відносяться до заповідного фонду, маємо змогу побачити загальну картину біотичного різноманіття Інгульського екокоридору.

Рослинність Інгульського екокоридору представлена переважно степовою, заплавлними луками, частково лісами – заплавлними, плакорними, а на деяких ділянках терасовими, також болотною, водною і скельною рослинністю.

У витоках р. Інгул зростають угруповання хвоща великого. У верхній течії Інгулу можна спостерігати такі поширені рослини як очерет і осоки (гостру, омську, лисячу та ін.), вербозілля звичайне, м'яту польову, півники болотні та безліч інших лучних і болотних рослин. Проте, з просуванням з півночі розташовані рослини, які привичаїлися до засоленних ґрунтів

Серед петрофітів відмічені аврinia скельна, гвоздика бузька, очиток Борисової, цибуля Пачоського, ефедр двоколоскова, у розщілинах зрідка трапляються папоротеві – асплений волосовидний, щитник жіночий та ін. На жорсткуватому субстраті сформовані чагарниково-дернинно-злакові угруповання кизильника чорноплідного, вишні степової, карагани кушової, мигдалю низького, костриці валіської [1, с. 22].

Лучна рослинність представлена переважно справжніми, остепненими і болотними луками, які утворюють в заплавах еколого-динамічні ряди.

Справжні луки займають середні рівні заплавл. До них належать угруповання пірiю повзучого, куничника наземного, тонконогу лучного, грятисти збірної. Болотисті луки пов'язані із зниженням заплавл та надмірним зволоженням, де сформувались ценози осоки гострої, мітлици повзучої, очеретянки звичайної, тонконогу болотного, лепешняка плаваючого.

Серед водних угруповувань значні площі на мілководдях займають ценози водного різаку звичайного.

Для долини р. Інгул характерні процеси засолення, що обумовлює поширення значних площ галофітної рослинності. Особливо це стосується нижньої течії долини.

Ботаніко-географічна характеристика рослинності засолених луків долини р. Інгул наведена В.Г. Танфільєвим (Танфильев, 1928; Котов, Танфильев, 1934). На домінантній основі цей тип рослинності детально охарактеризований у низці праць (Костильов, 1987; Білик, 1951, 1963).

В 2009-2011 рр. була досліджена галофітна рослинність долини р. Інгул на основі класифікації Браун-Бланке. Вона представлена 11 асоціаціями та 1 угрупованням, щовідносяться до 6 союзів, 3 порядків і 3 класів [2, с. 55].

На території Інгульського екокоридору розташовані такі рідкісні в Європі рослини, як гвоздика прибузька (*Dianthus hypanicus* Andr.). Поширення цього виду обмежене Придніпровською височиною. Основні місцезростання цієї гвоздики пов'язані з гранітними відслоненнями в Кіровоградській та Миколаївській областях. Це багаторічна трав'яниста рослина від 10 до 30 см заввишки з дуже розгалуженими від основи стеблами, завдяки чому утворює досить густі пів кулясті «подушки». Вид охороняється на природно заповідних територіях, на яких наявні гранітні відслонення прикладом цього є заказник загальнодержавного рівня «Монастирище». Також на території даного екокоридору поширений астрагал шерстистий (*Astragalus dasyanthus* Pall.). Загальне поширення цього виду пов'язане з Центральною та Східною Європою. В Україні ця рослина поширена в лісостеповій та степовій зонах, де зростає на остепенених та кам'янистих схилах, у заростях степових чагарників на галявинах байрачних лісів. Він зростає як поодиноким, так і в значній кількості [1, с. 36].

Червонокнижні рослини. Тюльпан бузький (*Tulipa hypanica* Klok. etZoz.) поширений лише в Україні. Він зростає на степових переважно кам'янистих схилах як Кіровоградської, так і Миколаївської областей. Вперше вид описаний у 1932 р. відомими українськими ботаніками М. В. Колоковим та І. Г. Зозом. Всі раніше його місцезростання були з Миколаївської та Одеської областей по Південному Бугу, чим і пояснюються його назва. Він досягає висоти 15- 35см. Жовто-зелені хвилі цього тюльпану можна побачити на стрімких схилах долини р. Інгул в урочищі «Монастирище», на кам'яних схилах, де річка Березівка впадає в Інгул [3, с. 36].

Сон чорніючий (*Pulsatilla nigricans* Stork). Поширений у Центральній та Східній Європі та у північних районах Балканського півострова. В Україні зустрічається на Поліссі, в Лісостепу та Степу. Спектр місцезростань досить широкий – соснові ліси, узлісся, лучно-степові ділянки, вапнякові та гранітні схили. Охороняються в урочищі «Монастирище» [1, с. 39].

Голонасінник одеський, гімносперміум одеський (*Gymnospermium odessanum*). Цей реліктовий ендемічний вид має обмежене поширення, зростає на території Західного Причорномор'я, крім України трапляється також в Молдові та Румунії. Ростає на території Інгульського екокоридору, місцезростання пов'язані зі схилами ярів та балок, часто з відслоненнями вапняків або гранітів. Голонасінник одеський – типовий ефемероїд. Поодиноким він зростає в урочищі «Монастирище» на відкритому кам'янистому степовому схилі, який межує з чагарниками заростями [1, с.40].

Рябчик руський (*Fritillaria ruthenica* Wikstr.). Ця оригінальна декоративна рослина поширена у Східній Європі, на Кавказі, Західному Сибіру Середній Азії, на Алтаї та Китаї. В Україні її поширення обмежене Лісостепом і Степом. Поширений на кам'яних схилах річки Інгул в урочищі «Монастирище» [1, с. 41].

Тюльпан дібровний (*Tulipa quercetorum* Klok. etZoz.). В Україні вид поширений до південної межі байрачних лісів. Основні місцезростання пов'язані з дубовими лісами, про що свідчать і видова назва цього тюльпану. Ковила пірчаста (*Stipa pennata* L. s. str.). Поширена в Лісостепу і Степу. Місцезростання пов'язані із лучно-степовими ділянками, карбонатними та кам'яними схилами. Зустрічається в заказнику загальнодержавного значення «Монастирище» [1, с. 42].

Внаслідок потужного сільськогосподарського використання, природні степові екосистеми були майже повністю знищені. Вони збереглись лише на незначних за площею територіях, які є непридатними для аграрного використання. Це найчастіше схили річкових долин та ярочно-балкові системи.

Тваринний світ Інгульського екокоридору, незважаючи на значну господарську освоєність та фрагментацію природних біотопів, залишається відносно багатим. Цьому сприяє географічне положення річки, яка перетинає частково лісостеп та в значній мірі степ.

Фауна лучних та заплавних біоценозів в межах Інгульського коридору Кіровоградської області. Ссавці – кабан дикий, лисиця звичайна; птахи – кібчик, чаплі: сіра й руда, квак, лелека білий, чекан лучний, деркач, чи біс, бекас, очеретянки: велика, лучна та ставкова, плиска жовта, крижень. Плазуни – черепаха звичайна, вуж звичайний, ящірка прудка; земноводні – жаби: озерна та ставкова, кумки звичайні; комахи – коник зелений, кобилка блакитно крила, бронзівки: золота та мідна, клопи: трав'яні, щитні, туруни, стафілініди; лимонниця, ріпниця, павичеве око денне. Серед рідкісних тварин – лунь степовий, гадюка степова [4, с. 9].

Фауна лучних та заплавних біоценозів в межах Інгульського екокоридору Миколаївської області. Ссавці – кутори (звичайна, мала), полівки(водяна, економка), бобер, видра річкова, тхір лісовий; птахи – вивільга, вівсянка очеретяна, лиска, гуска сіра, луні (болотняний, лучний), мартин звичайний, крички (річковий, малий), кулики; плазуни – черепаха болотяна, вуж водяний, гадюка звичайна, ящірки (зелена, живородна); земноводні – тритон гребінчастий, кумка червоночеревна, часничниця звичайна [5, с. 10].

Заплава річки є царством для різноманітних очеретянок, кобилочок, частушкових, качок, бугаїв та бугайчиків, а також болотних лунів. Досить різноманітне пташине населення вологих лук. Тут крім качок (крижня, чирка-тріскунка, широконоски), панують кулики – чайка, травник, подекуди веретенник великий, а

із крячків трапляються чорний та світло-коричневий. Із горобиних птахів звичайними є плиска жовта і чекан луговий. Літають також різноманітні бабки, личинки які розвиваються у воді [1, с. 67].

Серед рідкісних в тваринному світі є боривітер степовий (*Falco naumanni* Fleisch.). Вид поширений в степовій і частини в лісостеповій зонах. Оселяється цей птах в невеликих групах старих дерев, які ростуть серед степу або поля, у відкритих біотопах на урвищах ярів та скелях, в поселеннях людини. Зокрема цей вид зустрічається в Устинівському районі.

Червонокнижні тварини. Гага звичайна (*Somateria mollissima* (L)). Спорадично трапляється на території Інгульського коридору в період з квітня по жовтень. Це найбільша з качок фауни Кіровоградської області [1].

Крохаль довгоносий, перелітний птах, який трапляється як на території Кіровоградської, так і Миколаївської області. Досить велика качка вагою до 1,3-1,3 кг, з довгою шиєю та характерний для усіх крохалів видовженим вузьким циліндричним червоним дзьобом, який має по краях маленькі зубчики і на кінці загнутий до низу [6, с. 85].

Лебідь малий (*Cygnus bewickii* Yarrel). Є рідкісним залітним птахом який спорадично трапляється в березні – квітні, а рідше в листопаді, під час своїх сезонних міграцій. Також серед перелітних птахів трапляються огар, червона качка (*Tadorna ferruginea* (Pall.)), чернь білока (*Aythya nyroca*) Зустрічається з березня до листопада; Канюк степовий (*Buteo rufinus* (Cretzschm.)). Є рідкісним перелітним і гніздовим птахом, який спорадично трапляється в період з квітня до жовтня [1, с. 86].

Зміїд (*Circaetus gallicus*) зустрічається в «Полозовій балці». Полоз жовточервоний (*Coluber jugulari* sGm.). Зберігся в межах степової частини області де трапляється на кам'яних схилах балок та ярів і узбережжях річок з виходами скельних порід [1, с. 87].

Іхтіофауна. У середній течії річка пересихає, внаслідок чого утворюються заболочені ділянки, де живуть найбільш невибагливі риби — линь, карась, в'юн. У нижній течії Інгулу мешкають майже ті ж самі риби, що і в нижній течії Південного Бугу — судак, щука, тарань, лящ, карась, лин, товстолоб, головень, короп, а також піскар, вівсянка, окунь, верховодка та інші [7].

Висновки

1. Рослинність Інгульського екокоридору представлена переважно степами, а також заплавами луками, частково лісами заплавами, плакорними, на деяких ділянках терасовими, болотною, водною та рослинністю кристалічних відслонень.

2. Річка Інгул тече більшою частиною в степовій зоні України. Як і для більшості степових річок, для долини р. Інгул характерні процеси засолення, що обумовлює поширення значних площ галофітної рослинності.

3. Серед червонокнижних рослин відзначені – тюльпан бузький, сон чорніючий, голонасінник одеський, рябчик руський, тюльпан дібровний, ковила пірчаста та ін.

4. Тваринний світ Інгульського екокоридору незважаючи на значну господарську освоєність та фрагментацію природних біотопів, залишається відносно багатим. Цьому сприяє географічне положення річки, яка перетинає частково лісостеп та в значній мірі степ. Серед червонокнижних тварин – гага звичайна, крохаль довгоносий, лебідь малий.

5. Різноманітність флори і фауни, безпосередньо, залежить від природних умов (клімату, геологічних умов, рельєфу). В теперішній час у зв'язку з антропогенними змінами екосистем відбувається постійне скорочення непорушених місцезростань. Можливість їх збереження залежить від форми рельєфу та наявності заповідних територій. Найчастіше в якості основних заходів охорони виступають збереження їх місцезростань, заборона збору рослин, скорочення випасу худоби та створення заказників.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Заповідні куточки Кіровоградської землі. – Колектив авторів під заг. ред. д.б. н. Т. Л. Андрієнко-малюк –К.: Арктур-А; 1999. – 240 с.
2. Збірка тез доповідей (Відповідальний редактор О.Є. Ходосовцев). – Херсон: Айлант, 2011. – 106 с.
3. Винокуров Д.С. Ключові території Інгульського регіонального екокоридору: характеристика, зв'язки, оптимізація // Чорноморськ. Ботанічний журнал. – 2011. – №4. – С. 329-346.
4. Мирза-Сіденко В. М. Гепросторовий каркас регіональної екомережі Кіровоградської області // 36. матеріалів обласної міжвузів. наук. – практ. конференції «Екологічні та еколого-просвітницькі проблеми їх вирішення. (Кіровоград, 2014) / Кіровоград, 2014. – С. 31-35.
5. Гальчук Андрій. Ключові елементи регіональної екомережі Кіровоградської області/ студентський науковий вісник. – Вип. В. – Кіровоград: РВКДПУ ім. В. Винниченка, 2014 – С. 270-273.
6. [Інгул [Електронний ресурс]/ Режим доступу: wikipedia.org/wiki]

Оксана ЩОРБА

АНАЛІЗ ЕТНОМОВНОЇ СИТУАЦІЇ В МЕЖАХ СУЧАСНОЇ ТЕРИТОРІЇ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПЕРЕПИСІВ НАСЕЛЕННЯ 1897 – 2001 РР.)

(студентка V курсу природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – кандидат біологічних наук, доцент Мирза-Сіденко В.М.

Етномовний склад населення Кіровоградщини формувалася в процесі освоєння її території. Понад 2,5 тисяч років на землях сучасної Кіровоградщини проживали, змінюючи одні одних, кіммерійці, скіфи, алазони, сармати, готи, гунни, обри (авари), хазари, печеніги і половці. В XVI ст. в зоні Великого Степового кордону сформувалися

всі необхідні умови для формування слов'янського етносу. Вже в цей час спостерігається домінування українського населення в межах краю. Це в першу чергу пов'язано з виникненням запорізьких зимівників, а пізніше із входженням території до земель Вольностей війська Запорізького. Поряд з українцями в XVI ст. на території Дикого поля з'являються росіяни, білоруси, молдавани, поляки. Пізніше з XVIII ст. в результаті військово-колонізаційної політики Російської імперії в межах краю оселяються серби, волохи, чорногорці, македонці, боснійці, герцоговинці, далматинці, болгары, угорці [1].

Дослідженням етномовного складу населення Кіровоградської області в різні часи займалися С. І. Шевченко, С. В. Проскурова, А. Б. Швець, О. А. Ломака, А. П. Пономарьова, В. І. Наулко, Л. О. Аза, Н.М. Маслова.

Основними джерелами інформації, використаними в процесі проведення дослідження стали Всесоюзні загальні переписи населення (1926, 1939, 1959, 1970, 1979, 1989, 2001 рр.) [3]. Одним із першоджерел є *Перший загальний перепис населення Російської імперії 28 січня (9 лютого) 1897 року* [2]. Значущість матеріалів переписів полягає у тому, що вони надають інформацію щодо етнODEMOГРАФІЧНИХ, етНОСОЦІАЛЬНИХ та інших важливих характеристик населення досліджуваної території.

Сучасна Кіровоградщина має строкатий етнічний склад населення. Формування етнічного складу населення відбувалось під впливом історичних, соціально-економічних, політичних, воєнних, релігійних та інших факторів. Під час Першого загального перепису населення Російської імперії сучасна територія Кіровоградської області входила до складу Херсонської (Єлисаветградський та Олександрійський повіти), Київської (крайні північні території) та Подільської (західні території) губерній. Переважаючими етносами у складі населення були українці, росіяни, євреї, молдавани та поляки. Питома вага українців в Єлисаветградському повіті складала – 66,1%, а в Олександрійському повіті – 85,1%. Відсоток росіян у Єлисаветградському повіті становив 15,2%, що більше на 5,8%, ніж в Олександрійському повіті (9,4%). Для Єлисаветградський повіту зазначена також вища питома вага євреїв та молдован [1].

За Переписом населення СРСР 1926 року у національному складі населення досліджуваної території відбулися певні зміни [4]. Порівняно з переписом 1897 року на 14,5% збільшилася частка українців, тим часом на 7,9% зменшилася частка росіян. Погроми євреїв істотно вплинули на скорочення їх питомої ваги на 2,7%. На 2,4% зменшилася питома вага молдован, на 0,4% – німців, поляків – на 0,1%. Разом з цим зменшилася питома вага й інших етнічних груп населення.

Згідно Всесоюзного перепису населення ССРСР 1939 року порівняно з переписом населення 1926 року в межах сучасної території Кіровоградської області питома вага українців зменшилася на 2,6%, зменшилася також частка євреїв – на 1,4%, молдован – на 0,8% [5]. Проте збільшилися частки росіян – на 3,2% та білорусів – на 0,7%.

За даними перепису населення 1959 року питома вага українців порівняно з попереднім переписом збільшилася на 1,3%, частка росіян збільшилася на 0,8%. Дуже істотного скорочення зазнала питома вага євреїв – з 1939 року по 1959 рік вона скоротилася на 1,4%. Не зазнала суттєвих змін питома вага молдован та білорусів [6].

В історії існують ще три головних переписів населення 1979, 1989 та 2001 років. Вони дозволяють здійснити аналіз і визначити основні тенденції руху етнічного складу населення Кіровоградської області наприкінці XX століття. Результати зазначених переписів відповідали сформованій остаточно адміністративно-територіальній структурі області [7,8].

Упродовж 1979–1989 р. відбувається зменшення частки етнічних українців. У розрізі адміністративних районів області за даними 1989 року питома вага українців у Новоархангельському районі становила 96,2%, що на 1,5% менше, ніж у 1979 р.; в Петрівському районі – 90,2%, що на 3,4% менше, ніж у 1979 р.; в Устинівському районі – 90,9%, що на 1,3% менше, ніж у 1979 р.; у Бобринецькому районі – 91,9%, що на 2,9% менше, ніж у 1979 р.; у Компаніївському – 93,9%, що на 2,8% менше, ніж у 1979 р.

Відповідно до результатів Перепису населення 2001 року в області питома вага етнічних українців зросла до 90,1%. Порівняно з 1979 р. зростання питомої ваги українців склало 3,2 %, що можна пояснити змінами в етнічній самоідентифікації населення, особливо серед нащадків змішаних шлюбів, які й під час попередніх переписів вагалися з визначенням етнічної приналежності. Зростання частки етнічних українців у 2001 р. зафіксоване в усіх без виключення районах області [3].

Другою за кількістю у складі населення етнічною групою є росіяни. За період 1979-1989 рр. частка росіян збільшилася на 1,3%. Найбільша питома вага росіян була відзначена в таких містах: Знамянка (24,3%) і Світловодськ (22,3%), найменша питома вага росіян становила в Ульяновському (2,4%), Олександрівському (3,1%), Новоархангельському (2,6%), Новгородківському (3,4%), Компаніївському (3,4%) районах.

З 1989 р. до 2001 р. ситуація докорінно змінилася і питома вага росіян зменшилася на 4,2% [28, 29]. Скорочення частки етнічних росіян в області пояснюється природним рухом, міграціями та зміною етнічної самоідентифікації населення в умовах зміни геополітичних реалій [7,8].

Частка інших етносів в структурі населення області у 2001 р. була незначною: молдавани (0,7 %), білоруси (0,5 %), вірмени (0,3 %), болгары (0,2 %), азербайджанці (0,1 %), євреї (0,1 %), цигани (0,1%) тощо. Меншою за 0,1 % була частка татар, поляків, грузинів, німців та ін. [9].

До 1989 р. частка білорусів в регіоні залишалася на рівні 0,8%. У 2001 р. частка білорусів скоротилася – на 0,3% і склала 0,5% від загальної кількості населення [7,8,9].

Переписи населення, починаючи з 1970 р., фіксували невпинне скорочення в області загальної чисельності євреїв: 1970 р. – 0,6%, 1979 р. – 0,5%, 1989 р. – 0,4 %. Втім, найбільші темпи скорочення

спостерігаються в міжпереписний період 1989-2001 рр., протягом якого їх кількість зменшилася на 0,3%, а питома вага скоротилася до 0,1% [10].

Питома вага болгар у загальній кількості населення Кіровоградщини з 1970 р. до 1989 р. залишалася стабільною і становила 0,3%. З 1989 р. до 2001 р. їх питома вага зменшилася до 0,2% [10].

За даними переписів (табл. 1) встановлено, що найнижча питома вага українців за 100 років була в 1897 році (75,6 %), а найвищою у 1926 та у 2001 рр. (90,1%). Тенденція щодо спаду чисельності українців прослідковується у другій половині ХХ ст., коли відсоток коливання сягав від 1,3% до 5% [8].

Питома вага росіян завжди мали стрімкий характер як до збільшення, так і до зменшення. Найбільша частка росіян припадає на 1897 рік (12,3%), 1979 рік (10,4%) та на 1989 рік (11,7%). Найменше їх проживало у 1926 році (4,4%). Слід зазначити, що різкі коливання частки росіян - від 7,9% відбувалися впродовж 1897 – 1926 рр., найменші коливання припадають на 1979 – 1989 рр. (1,3%) [2,3,6,8].

Таблиця 1

Національний склад населення в межах території сучасної Кіровоградської області

Питома вага етносів, %	1897р.	1926 р.	1939 р.	1959р.	1979 р.	1989 р.	2001р.
<i>Українці</i>	75,6	90,1	87,4	88,7	86,9	85,1	90,1
<i>Росіяни</i>	12,3	4,4	7,6	8,4	10,4	11,7	7,5
<i>Євреї</i>	6,5	3,8	2,2	0,8	0,5	0,4	0,1
<i>Молдовани</i>	3,3	0,9	1	0,6	0,6	0,9	0,7
<i>Білоруси</i>	0,4	0,1	0,8	0,8	0,8	0,8	0,5
<i>Інші етноси</i>	2,3	0,7	1	0,7	0,8	1,1	1,1

Євреї - це єдина етнічна меншина, яка зазнала істотного зменшення за останні 100 років. Найбільша питома вага євреїв спостерігалася у 1897 році (6,5%), кожний наступний перепис населення фіксував зменшення їх питомої ваги у національному складі населення. Різкого зменшення євреїв зазнали в другій половині ХХ ст. Питома вага цієї етнічної меншини за 100 років зменшилася від 6,5% до 0,1% станом на 2001 рік [8].

В межах досліджуваної території завжди в переписах відзначали частку молдован. Найбільше молдован проживало у 1897 році (3,3%), а найменше у 1979 році (0,6%). Питома вага молдован скоротилася найбільше у друг. полов. ХХ ст., але питома вага на фоні цих скорочень не перебільшувала (0,9%).

Щодо білорусів, то можна прослідкувати тенденцію збільшення їхньої питомої ваги у складі населення Кіровоградської області. Розпочинаючи з 1939 – по 1989 рр., їх частка тримала міцну позицію - 0,8%, вже на 2001 рік вона скоротилася на 0,3% [5,8].

Отже, детальний аналіз переписів населення 1897 – 2001 рр. формує цілісну картину динаміки етнічного складу населення.

Одним з найвиразніших показників етномовної ситуації в регіоні є частка населення, що визнає певну мову як рідну. Починаючи з Першого загального перепису населення Російської імперії 28 січня (9 лютого) 1897 року найвищу частку осіб, що вважали рідною мовою українську складали малороси - 78,8%, другу позицію займали великороси - 1,3%. Також на досліджуваній території значний відсоток припадав на осіб, які вважали рідною єврейську мову - 7% [2].

За період 1897 – 1926 рр. частка осіб, які вважали рідною мовою українську, збільшилася на 12,2%. Також істотні зміни відбулися з особами, які вважали рідною мовою російську, їх частка зменшилася на 8,6% і становила 4,4% [2,4]. З 1926 року по 1959 рік частка осіб з рідною українською мовою скоротилась 4,3%, а от частка осіб, що вважають рідною мовою російську, зросла на 6,3 % і становила 10,7% [11]. В період з 1979 р. до 1989 р. питома вага населення області, яке вважало рідною українську мову мала тенденцію до скорочення (з 85,6 % до 83,3 %) [11].

З 1989 р. до 2001 р. ситуація зазнала позитивних змін - частка населення, яке вважало рідною українську мову, зросла на 5% (з 83,3% до 88,9%). Це частково відбулося за рахунок зростання питомої ваги українців, які вважали за рідну мову своєї національності, а частково - за рахунок подальшого зростання частки осіб з рідною українською мовою серед представників всіх інших етнічних груп без виключення. Найбільші темпи українізації в цей час спостерігалися серед молдован, євреїв, болгар та поляків [11].

Частка російськомовного населення за період 1979-1989 рр. зросла на 1,9% (з 13,2% до 15,1%). Це відбувалося головним чином за рахунок зростання рівня русифікації представників інших етнічних груп. В останній міжпереписний період відбулося скорочення на 5,1% (з 15,1% до 10,0%) частки осіб, які вважали рідною російську мову. [11].

Загалом мова є ідентифікатором певного територіального простору, тож аналізуючи мовно-асиміляційні зміни, можна дійти до висновку - завжди на території сучасної Кіровоградської області домінувала українська мова (табл. 2).

Таблиця 2

Структура населення за рідною мовою, 1897 – 2001 рр.

Частка осіб, які вважають рідною мовою, %	1897	1926	1959	1979	1989	2001
<i>Українську</i>	78,8	91,2	86,9	85,6	83,3	88,9
<i>Російську</i>	12,3	4,1	10,7	13,2	15,1	10
<i>Іншу</i>	8,2	4,7	2,4	1,2	1,6	1,1

Щодо осіб, які вважають рідною мовою російську, то їх частка завжди була високою (від 15,1% до 10%), лише у 1926 році на території сучасної Кіровоградської області особи, які визнавали рідною російську мову становили (4,4%) [4].

Отже, в період з 1897 – по 2001 рр. більшість населення досліджуваної території вважала рідною мовою українську. Останнім часом більшість населення у зв'язку із ситуацією на сході України стали прихильниками української мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. “Кіровоградська область: поступ розвитку” – бібліографічний покажчик (до 75-річчя утворення Кіровоградської області /Департамент культури, туризму та культурної спадщини Кіровоградської облдержадміністрації; Комунальний заклад „Обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д.І.Чижевського”. Укладач Макарова Т. П. – с. 30–37
2. Первая всеобщая перепись населения Российской губернии, 1897 г. / Под ред. Н.А. Тройницкого. – Т. XLVII: Херсонская губерния. – СПб., 1904. Населення Кіровоградської області (За даними Всесоюзного перепису населення 1989 р.) [Табл]– Держкомстат УРСР. Кіровоградське обл. упр-ня статистики. – м. Кіровоград, 1991р.–С.115–126
3. Всеукраїнський перепис населення 2001р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/nationality_population/graphic
4. Перепис населення СРСР 1926 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://datatowel.in.ua/pop-composition/ethnic-raions-1926>
5. Всесоюзний перепис населення СССР 1939 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://argumentua.com/stati/vse-perepisi-naseleniya-v-ukraine-karty-tsfyru-i-mify>
6. Перепис населення СССР 1959 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Перепись_населения_СССР_\(1959\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Перепись_населения_СССР_(1959))
7. Маслова Н. М. Динаміка етнічного складу та мовної ситуації в умовах соціокультурної рубіжності Кіровоградської області / Н. М. Маслова // Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Серия: География. – 2011. – Т. 24 (63). – Ч.1. – № 2. – С. 181–188.
8. Національний склад населення регіонів України у 2001 та 1989 р [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>
9. Всеукраїнський перепис населення 2001р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/nationality_population/graphic
10. Распределение населения Кировоградской области по полу, возрасту, национальности, языку, образованию, состоянию в браке и источнику средств существования по данным Всесоюзной переписи населения 1970 г. – М., 1971. – 300 с.
11. Етномовна ситуація в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/metodser/87/79.pdf>

Інна ЯРЕМЕНКО

СУЧАСНИЙ СТАН БІОТИ ДНІПРОВСЬКОГО ЕКОКОРИДОРУ ТА ПИТАННЯ ЇЇ ОХОРОНИ

(студентка V курсу природничо-географічного факультету)

Науковий керівник – кандидат біологічних наук, доцент Мирза-Сіденко В. М.

Дніпровський екокоридор за його ботаніко-географічною значущістю можна вважати основним в Україні. Він належить до довготних екокоридорів національного рівня. Їх спрямованість збігається з напрямком головних річок України, а долини є шляхами міграції тварин і перенесення насінневих зародків рослин. Роль Дніпровського коридору в цьому плані особливо важлива, оскільки Дніпро є основною водною артерією і формується з правобережних і лівобережних приток. В історичному плані долина Дніпра, як долина стоку льодовикових вод, мала велике значення у формуванні рослинного покриву України, особливо у лісовій зоні [3].

У межах Дніпровського екокоридору відповідно до прояву ландшафтної зональності в Україні можна виділити на три основні частини: 1) лісову — від кордону України з Білоруссю до м. Києва — умовно межу ми проводимо по мосту Патона; 2) лісостепову — від південної межі лісової частини до впадіння в Дніпро річки Ворскли; 3) степову — від південної межі лісостепової частини до місця впадіння Дніпра в Чорне море. У кожній з цих частин можуть бути окремі підчастини в напрямку з півночі на південь [1].

На території Дніпровського коридору у складі лісової рослинності переважають соснові (з *Pinus sylvestris*) та дубово-соснові (*Quercus robur*, *Pinus sylvestris*) ліси та трав'яні болота Серед соснових лісів найбільшу площу займають соснові ліси зеленомохові.

Дубово-соснові ліси, крім більшої часті дуба, відрізняються наявністю ліщини (*Corylus avellana*), перлівки пониклої (*Melica nutans*), щитника чоловічого (*Dryopteris filix-mas*) та ін., а також менш розвиненим моховим ярусом. Характерними домінантами трав'яного ярусу дубово-соснових лісів є конвалія травнева (*Convallaria majalis*), орляк (*Pteridium aquilinum*), чорниця (*Vaccinium myrtillus*), кунічний тростиний (*Calamagrostis arundinacea*). Широколистяні ліси представлені переважно грабово-дубовими і грабовими лісами, які поширені в основному на підвищених плакорних територіях правобережжя Дніпра [1].

У степовій зоні поширені широколистяні ліси байрачного типу, що трапляються переважно у балках та у долинах річок. Типовими видами є глід кривочашечковий (*Crataegus curvisepala*), свидина кров'яна (*Swida sanguinea*), фіалка запашна (*Viola odorata*) і шершава (*V. hirta*), шоломниця висока (*Scutellaria altissima*). Є весняні ефемероїди, серед яких найчисельнішими є ряс ущільнений (*Corydalis solida*), анемона жовтецева (*Anemone ranunculoides*), тюльпан дібровний (*Tulipa quercetorum*).

Болота Дніпровського коридору представлені трав'яними ценозами з домінуванням очерету звичайного (*Phragmites australis*) та осоки гостровидної (*Carex acuti-formis*) [3].

Серед прибережно-водної рослинності найбільші площі займають угруповання очерету звичайного (*Phragmites australis*), рогузу вузьколистого (*Typha angustifolia*) і широколистого (*T. latifolia*). Серед водної

рослинності найпоширенішими є угруповання спіродели багатокореневої (*Spirodela polirrhiza*) та ряски малої (*Lemna minor*), на деяких ділянках екокоридору великі площі зайняті угрупованнями сальвінії плаваючої (*Salvinia natans*).

У складі біоти Дніпровського екологічного коридору виявлено 14 видів з Червоного списку МСОП (1997), 27 видів з Європейського Червоного списку (ЄЧС), 14 видів з Додатку I Бернської конвенції [6].

● Червонокнижні види рослин:

1 Альдрованда пухирчаста; 2 Баранець звичайний; 3 Береза дніпровська; 4 Билинець довгоногий; 5 Білоцвіт літній; 6 Брандушка різнокольорова; 7 Бруслина карликова; 8 Булатка великоквіткова; 9 Вовчі ягоди пахучі; 10 Гніздівка звичайна; 11 Гронянка півмісяцева; 12 Дифазіаструм сплюснутий; 13 Дрік скіфський; 14 Зіновать гранітна; 15 Зозулинець блощичний; 16 Зозулинець болотний; 17 Зозулинець запашний; 18 Зозулинець обпалений; 19 Зозулинець розмальований; 20 Зозулинець салеповий; 21 Зозулині сльози яйцевидні; 22 Золотобородник цикадовий; 23 Ковила волосиста; 24 Ковила гранітна; 25 Ковила Лессінга; 26 Ковила пірчаста; 27 Коручка темно-червона; 28 Лікоподієлла заплавна; 29 Лілія лісова; 30 Лунарія оживаюча; 31 Любка дволиста; 32 Любка зеленоквіткова; 33 Осока затінкова; 34 Тюльпан дібровний; 35 Цибуля ведмежа;

● Види з Бернської конвенції:

36 Альдрованда пухирчаста; 37 Жировик Лезеля; 38 Змієголовник Рюйша; 39 Зозулині черевички справжні; 40 Півонія тонколиста;

● Види з Європейського Червоного списку:

41 Астрагал Генінга; 42 Бурачок саранський; 43 Волошка великопріквіткова; 44 Зіновать гранітна; 45 Козелці дніпровські; 46 Піщанка Зоза;

● Види з Червоного списку МСОП:

47 Астрагал шерстистоквітковий; 48 Волошка Талієва; 49 Гоніолімон злаколистий; 50 Зіновать гранітна; 51 Ковила пухнастолиста; 52 Осока житня; 53 Смілка литовська; 54 Цибуля скіфська;

Фауна ссавців екокоридору складається з близько 70 видів. Серед крупних тварин звичайними є кабан (*Sus scrofa*) та косуля європейська (*Capreolus capreolus*). На півночі місцями досить звичайним є лось (*Alces alces*). В останні роки в Чорнобильській зоні акліматизовано коня Пржевальського (*Equus przewalskii*), який прекрасно там прижився і веде напіввільне існування. З хижих ссавців на півночі зустрічається рись звичайна (*Lynx lynx*). Широке географічне поширення мають вовк (*Canis lupus*), лис звичайний (*Vulpes vulpes*), собака єнотовидний (*Nyctereutes procyonoides*), куниця кам'яна (*Martes foina*) і звичайна (*M. martes*), ласка (*Mustela nivalis*), горностаї (*M. erminea*), норка американська (*M. vison*), норка європейська (*M. lutreola*), тхір чорний (*M. putorius*), борсук (*Meles meles*), видра річкова (*Lutra lutra*), хоча частина цих видів є рідкісними і занесені до Червоної книги України.

В цілому в межах Дніпровського коридору мешкає не менше 18 видів ссавців, яких занесено до Червоної книги України [6].

Амфібії та рептилії Дніпровського коридору представлені не менш ніж 25 видами. Серед амфібій слід назвати наступні види: ропухи сіра (*Bufo bufo*) і зелена (*B. viridis*), кумка червоночерева (*Bombina bombina*), квакша звичайна (*Hyla arborea*), часничниця звичайна (*Pelobates fuscus*), жаби їстівна (*Rana kl. esculenta*), ставкова (*R. lessonae*), озерна (*R. ridibunda*), гостроморда (*R. arvalis*) і трав'яна (*R. temporaria*), тритони звичайний (*Triturus vulgaris*) і гребінчастий (*T. cristatus*). З рептилій тут зустрічаються черепаха болотна (*Emys orbicularis*), веретільниця ламка (*Anguis fragilis*), ящірка різноколірна (*Eremias arguta*), ящірки прудка (*Lacerta agilis*), зелена [1].

Іхтіофауна нараховує близько 80 видів риби. Точна кількість видів не відома тому, що ряд рідкісних видів знаходиться на межі зникнення у Дніпрі і сучасні дані відсутні. До спорудження Дніпрогесу (1932 р.) дніпровський басейн забезпечував відтворення риби усіх екологічних груп — прохідних, напівпрохідних і жилих туводних. Відомо, що прохідні риби — білуга, осетер, севрюга та оселедець — піднімалися по Дніпру до Києва й вище [3].

Уздовж Дніпра та на його водосховищах зустрічається близько 310 видів птахів, включаючи рідкісні зальотні види. Багато з них занесено до Червоної книги України та різних міжнародних червоних списків, або списків конвенцій.

Кількість видів безхребетних тварин, які мешкають на території майбутнього Дніпровського екологічного коридору, сягає десятків тисяч і для багатьох таксономічних груп потребує вивчення. Оскільки зараз мова йде лише про концепцію екологічного коридору, наведемо тільки перелік червонокнижних видів безхребетних, які тут зустрічаються: Черви круглі та кільчасті, ракоподібні, комахи.

● Види, яких занесено до Червоної книги України.

Ссавці:

1 Кутора мала; 2 Нічниця ставкова; 3 Нічниця наттетера; 4 Широковух європейський; 5 Вечірниця мала; 6 Вечірниця велетенська; 7 Мишівка степова; 8 Тушканчик великий; 9 Смуранчик звичайний; 10 Сліпак піщаний; 11 Горностаї; 12 Тхір степовий; 13 Норка європейська; 14 Видра річкова.

Черви круглі та кільчасті:

15 Аксонолайм замковий; 16 Хромадорина двоока; 17 П'явка медична; 18 Археобдела каспійська; 19 Псевдотрохета п'ятикільчаста.

Ракоподібні:

20 Бранхінекта східна; 21 Танімастикс ставковий.

Павукоподібні, багатоніжки:

22 Сольпуга звичайна; 23 Багатов'яз гірський український; 24 Лептоюлюс семенкевича.

Комахи:

25 Красуня-діва; 26 Дозорець-імператор; 27 Кордулегастер кільчастий; 28 Емпуза піщана; 29 Дибка степова; 30 Кошеніль польська; 31 Красотіл пахучий; 32 Волохатий стабільн; 33 Цератофій багаторогий; 34 Жук-самітник; 35 Жук-олень; 36 Вусач великий дубовий західний; 37 Вусач мускусний; 38 Вусач земляний хрестоносець; 39 Ковалик сплющений; 40 Левкомігус білосніжний; 41 Махаон; 42 Подалірій; 43 Поліксена.

Птахи:

44 Лебідь малий; 45 Огар; 46 Чернь білоока; 47 Гоголь; 48 Пухівка; 49 Савка; 50 Крех середній; 51 Скопа; 52 Лунь польовий; 53 Лунь степовий; 54 Канюк степовий; 55 Орел-карлик; 56 Підорлик великий; 57 Підорлик малий; 58 Могильник; 59 Беркут; 60 Орлан-білохвіст; 61 Балабан; 62 Сапсан; 63 Боривітер степовий; 64 Журавель сірий; 65 Дрохва; 66 Лежень; 67 Пісочник морський; 68 Кулик-довгоніг.

Біотичне різноманіття Дніпровського екокоридору є унікальним та потребує охоронних заходів для його збереження. Пріоритетним напрямком природоохоронної діяльності є формування мережі природно-заповідних територій.

У межах Дніпровського коридору налічується близько 500 територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, серед них – 1 біосферний заповідник, 2 природні заповідники, 1 національний природний парк, 9 регіональних ландшафтних парків [4].

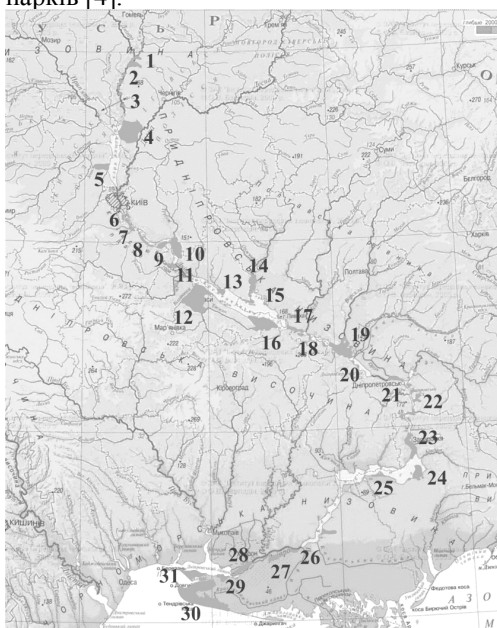

Рис. 1.1. Найбільші за площею існуючі та заплановані об'єкти природно-заповідного фонду Дніпровського екокоридору [1].

Умовні позначення

№ п/п	Назва	Область	Площа, га	Статус
1	Дніпровський НПП	Чернігівська	50 000	Запл.
2	Заказник "Борисоглібське"	Чернігівська	1 132	Існ.
3	Міжріччинської РЛП	Чернігівська	102 473	Існ.
4	Заказник "Чорне болото"	Чернігівська	1 264	Існ.
5	Дніпровсько-Тетерівське лісове мисливське господарство	Київська	30 400	Існ.
6	Заказник "Лісники"	м. Київ	1 110	Існ.
7	Голосіївський РЛП	м. Київ	6 124	Існ.
8	Заказник "Ржищівський"	Київська	1 712	Існ.
9	РЛП "Трахтемирів"	Київська, Черкаська	10 711	Існ.
10	Переяслав-Хмельницький НПП	Київська, Черкаська	28 000	Запл.
11	Канівський ПЗ	Черкаська	2 027	
12	НПП "Черкаський бір"	Черкаська	46 000	Запл.
13	Заказник "Липівський"	Черкаська	4 500	
14	Нижньосульський НПП	Черкаська, Полтавська	17 000	Запл.
15	Заказник "Сулинський"	Полтавська	31 161	Існ.
16	Світловодський НПП	Кіровоградська, Черкаська	60 320	Існ.
17	Заказник "Білецьківські плавні"	Полтавська	2 980	Існ.
18	РЛП "Кременчуцькі плавні"	Полтавська	5 080	Існ.

19	Заказник "Лубківський"	Полтавська	1 620	Існ.
20	РЛП "Нижньоворсклянський"	Полтавська	23 200	Існ.
21	Дніпровсько-Орільський ПЗ		3 766	Існ.
22	Заказник "Балка Велика Осокорівка"	Дніпропетровська	2 000	Існ.
23	Заказник "Дніпровські пороги"	Запорізька	1 383	Існ.
24	РЛП "Великий Луг"	Запорізька	16 756	Існ.
25	Заказник "Водянські кучугури"	Запорізька	1 237	Існ.
26	Заказник "Корсунський"	Херсонська	3 357	Існ.
27	НПП "Нижньодніпровський"	Херсонська	50 000	Існ.
28	Заказник "Бакайський жолоб"	Херсонська	1 680	Існ.
29	Заказник "Березові колки"	Херсонська	1 312	Існ.
30	Чорноморський БЗ	Миколаївська, Херсонська	89 129	Існ.
31	РЛП "Кінбурнська коса"	Миколаївська, Херсонська	17 890	Існ.

Крім згаданих об'єктів ПЗФ високого рангу планується створити: Дніпровський, Міжрічинський, РЛП "Дніпровськіострови", Переяслав-Хмельницький, "Черкаськийбір", Нижньосульський, НПП "Кременчуцькіплавні"[5].

Складовою Дніпровського екокоридору в межах Кіровоградської області є Світловодський регіональний ландшафтний парк — природоохоронна територія, що розташовується у північно-східній частині Світловодського району. Площа території парку складає 60320 гектарів, з них — 8239,7 гектарів земель, які належать до лісового фонду.

60 % загальної території регіонального ландшафтного парку належить до акваторії Кременчуцького водосховища. До природоохоронної території належать міжбалкові ділянки та комплекс балок, територія островів та берег Дніпра. На території парку є яри, якими розсічені долини та балки. Екосистеми представлені на території природоохоронної ділянки співвідношенням: 15 % займають лісові біотопи та орні землі, забудовам належать 19 %, лучні та степові землі розташовані на 5 %. Водна акваторія та острови займають 60 % території, а прибережно-водні біотопи — 1 %

У складі широколистяних лісів парку представлені липа серцелиста, граб звичайний, клен гостролистий та дуб звичайний. Схили ріки є місцем зростання берези. Трав'яний покрив утворений зірочником ланцетовидним, яглицею звичайною та осокою волосистою. На східній межі паркової території зростає егоніхон фіолетово-голубий. Зустрічаються представники виду проліска сибірського. Бородач звичайний поширений на степовій ділянці парку. Зростають шавлія дібровна, чистець трансільванський, материнка звичайна та парило звичайне [5].

На островах Кременчуцького водосховища зростають волошка дніпровська та смовдь піскова. На території парку зростає 20 регіонально рідкісних видів рослин. Також є 10 видів рослин, серед яких ті, що містяться у Червоному списку МСОП, у Європейському Червоному списку, в Червоній книзі України та в Додатку I Бернської конвенції.

Степова рослинність становить 5 % від загальної площі. Вона представлена бородачевими степами, в яких є бородачево-різнотравні угруповання. Зустрічаються бородач звичайний та келерія гребінчаста. На днищах балок є лучно-болотні та лучні види. Серед них є лікарські рослини — оман високий, мати-й-мачуха, алтея лікарська та деревій заплавний. Є ділянки, на яких зустрічаються типчакково-ковилкові угруповання в яких міститься ковила волосиста. 1 % території припадає на прибережно-водну рослинність. Територія її розташування пролягає вздовж Кременчуцького водосховища, в заплавах та улоговинних водоймах. Така рослинність представлена очеретом звичайним, лепешняком великим, рогозом вузьколистим. Розташовані угруповання латаття білого.

На території Світловодського регіонального ландшафтного парку є угруповання, що занесені до Зеленої книги України. Це грабово-дубові ліси волосистоосокові, грабово-дубові ліси яглицеві, угруповання латаття білого, сальвінії плаваючої, ковили волосистої, липово-дубові ліси волосистоосокові і кленово-липово-дубові ліси волосистоосокові.

До складу Світловодського регіонального ландшафтного парку входять природоохоронні об'єкти: комплексна пам'ятка природи місцевого значення «Острів Обеліск», ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Степовий горб», комплексна пам'ятка природи місцевого значення «Придніпровські кургани». Також об'єктами, які розташовані на території парку є зоологічна пам'ятка природи місцевого значення «Поселення сиворакші», ландшафтний заказник місцевого значення «Острів Лисячий», ландшафтний заказник місцевого значення «Кінські острови», ботанічний заказник загальнодержавного значення «Цюпина балка», який був заснований у 1996 році на площі 30 гектарів, заповідне урочище «Барвінкава і тюльпанова гори», зоологічна пам'ятка природи місцевого значення «Пташиний базар» [5].

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Дніпровський екокоридор [електронний ресурс]/ Режим доступу: docviev.ua
2. Заповідні куточки Кіровоградської землі. — Колектив авторів під заг. ред. д.б. н. Т. Л. Андрієнко-малюк —К.: Арктур-А; 1999. — 240 с.
3. Марушевський Г.Б. Дніпровський екологічний коридор./К.: Чорноморська програма Ветландс Інтернешнал, 2008. — 340с.
4. Марушевський Г.Б. Збереження біорізноманіття і створення екомериджі/ Г.Б. Марушевський, В.П. Костошин, В.А. Мельник: Інформаційний довідник. — К: Чорноморська програма Ветландс Інтернешнал, 2008. — 168с.
5. Світловодський регіональний ландшафтний парк [електронний ресурс]/ Режим доступу: uk.wikipedia.org
6. Червона книга України. Рослинний світ [за редакцією Дідуха Я.П. та ін.] - Київ: «Глобаконсаптинг», 2009 – 600с.

ЗМІСТ

МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ "ФЕНОМЕН ЛЕВКА РЕВУЦЬКОГО У ДУХОВНО-МИСТЕЦЬКІЙ СПАДЩИНІ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ХХ СТОЛІТТЯ" 27-28 БЕРЕЗНЯ 2017З

Кучер Н. НАРОДНА ПІСНЯ У МУЗИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ Л. РЕВУЦЬКОГО ЯК ЗАСІБ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ	3
Ковальчук Т. ЖИТТЄВИЙ ТА ТВОРЧИЙ ШЛЯХ Л.М.РЕВУЦЬКОГО.....	5
Кондратенко Т. ВОКАЛЬНО-ХОРОВИЙ ЖАНР В ТВОРЧОСТІ Л. РЕВУЦЬКОГО.....	8
Камочкіна К. СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРТЕПАННОЇ ТВОРЧОСТІ Л. М. РЕВУЦЬКОГО.....	12
Лактіна К. ХУДОЖНЬО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГОНЧАРСТВА ЧЕРНІГІВЩИНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ.....	14
Лисак Н. РОЗВИТОК ТРАДИЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА В ТВОРЧОСТІ Л. РЕВУЦЬКОГО.....	16
Моренко Ю. ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНСЬКОГО ПІСЕННОГО ФОЛЬКЛОРУ В ТВОРАХ ДЛЯ ДІТЕЙ Л. РЕВУЦЬКОГО.....	18
Полтавська Т. ПАТРІОТИЧНИЙ АСПЕКТ ПІСЕННОЇ ТВОРЧОСТІ Л. РЕВУЦЬКОГО.....	20
Романченко І. МІСЦЕ СИМФОНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ Л. РЕВУЦЬКОГО В УКРАЇНСЬКІЙ МУЗИЧНІЙ КУЛЬТУРІ 20-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ	22
Савочка Л. НАРОДНІ ТРАДИЦІЇ ДЕКОРУВАННЯ ПОБУТОВИХ ВИРОБІВ З ДЕРЕВА НА ЧЕРНІГІВЩИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ.....	25
Пинчук Х. ХОРОВА СПАДЩИНА ЛЕВКА РЕВУЦЬКОГО В МУЗИЧНІЙ КУЛЬТУРІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ.....	27
Слющенко В., Жеребенко В. ОБРАЗНО-СИМВОЛІЧНА ЗМІСТОВНІСТЬ ОРНАМЕНТІВ ВИШИВКИ ТА ТКАЦТВА ЧЕРНІГІВЩИНИ	29
Смірнова С. УКРАЇНСЬКИЙ ФОЛЬКЛОР ЯК ЗАСІБ РОЗКРИТТЯ ХУДОЖНЬОГО ЗМІСТУ У ХОРЕОГРАФІЧНОМУ МИСТЕЦТВІ.....	31
Понзель С. ВОКАЛЬНІ ТА ХОРОВІ ТВОРИ Л. РЕВУЦЬКОГО – ЗОЛОТИЙ ФОНД УКРАЇНСЬКОЇ КЛАСИЧНОЇ МУЗИКИ.....	33

МАТЕРІАЛИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СТУДЕНТІВ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Амурова Я. ГЛИБИННЕ ПІЗНАННЯ ОСОБИСТІСНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА.....	36
Волчанська Я. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З АУТИЧНИМИ ДІТЬМИ ДО ДВОХ РОКІВ.....	38
Галушко А., Галушко О. ФІЛОСОФСЬКО-СВИТОГЛЯДНИЙ РОЗГЛЯД КАТЕГОРІЇ «СВІДОМІСТЬ» У СУЧАСНІЙ МЕДИЧНІЙ НАУЦІ.....	41
Колева К. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПРОЕКТУВАННЯ..	43
Кошель М. ФЕНОМЕН ТЕНДЕНЦІЇ ДО ПСИХОЛОГІЧНОЇ СМЕРТІ В КОНТЕКСТІ ГЛИБИННОГО ПІЗНАННЯ ПСИХІКИ.....	46
Полтавчук А. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ВПЛИВУ КОМП'ЮТЕРНИХ ІГОР НА СОЦІАЛЬНУ САМОІДЕНТИФІКАЦІЮ МОЛОДІ	49
Сергата І. СПОНТАННА АКТИВНІСТЬ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У АКТИВНО СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОМУ ПІЗНАННІ	52
Шевченко А. ПРОБЛЕМИ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	55

Білоконь К. ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ХИМЕРНОЇ ПРОЗИ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ-БАЛАДИ «ДІМ НА ГОРІ»).....	57
Вініченко О. СТАТУС МІКРОТОПОНІМА В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ (НА ПРИКЛАДІ МІКРОТОПОНІМІ СЕЛА МАЛА ПОМІЧНА НОВОУКРАЇНСЬКОГО РАЙОНУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ)	60
Вітриченко Д. ОСОБЛИВОСТІ РЕДАГУВАННЯ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІХ ВИДАНЬ СУЧАСНИХ ПИСЬМЕННИКІВ.....	63
Долинська К. ІСТОРИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРЕСИ ЄЛИСАВЕТГРАДА КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	65

<i>Дроботун А. СИМВОЛІКА ДЕТАЛЕЙ ЯК ЧИННИК ПІДТЕКСТОВИХ СМИСЛІВ В ОПОВІДАННІ ГРИГОРА ТЮТЮННИКА "ЗАВ'ЯЗЬ"</i>	68
<i>Іванченко В. ЖУРНАЛ «ФУТБОЛ» ЯК ЗРАЗОК СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ СПОРТИВНОЇ ПЕРІОДИКИ</i> 71	
<i>Іванченко В. ФЕНОМЕН ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА СВІДОМІСТЬ ТІНЕЙДЖЕРІВ: ЯВИЩЕ КІБЕРБУЛЛІНГУ</i>	74
<i>Клименко О. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРИВАТНОЇ ПРЕСИ ЄЛИСАВЕТГРАДА ПОЧАТКУ ХХ СТ.</i>	77
<i>Коломієць М. СПІВПРАЦЯ З АВТОРОМ ЯК ОДИН ІЗ КЛЮЧОВИХ ЕТАПІВ ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ</i>	79
<i>Копотій О. ВИКОРИСТАННЯ МАНІПУЛЯТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НОВИНИХ МАТЕРІАЛАХ</i>	82
<i>Корчевна Р. СИНОНІМИ В СТИЛЕТВОРЧОМУ ВИМІРІ ОЛЕГА ПОПОВА</i>	86
<i>Кошелева К. БЛОГОСФЕРА КРОПИВНИЦЬКОГО ЯК ПЛАТФОРМА ДЛЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ</i>	88
<i>Луценко А. ТЕНДЕНЦІЇ ВИПУСКУ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІХ ВИДАНЬ У СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ВИДАВНИЦТВАХ</i>	91
<i>Любомська І. ФУНКЦІЙНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СИНОНІМІВ У ДИТЯЧІЙ ЛІТЕРАТУРІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ В. НЕСТАЙКА ТА В. БЛИЗНЕЦЯ)</i>	94
<i>Мазуренко О. ЛІРИКА ВАСИЛЯ КУЗАНА: ЕРОТИЧНИЙ ДИСКУРС</i>	97
<i>Махмудова К. ПОЕЗІЯ ОКСАНИ ЗАБУЖКО „ЗАДЗЕРКАЛЛЯ: ПАНІ МЕРЖИНСЬКА“: ФЕМІНІСТИЧНИЙ ВИМІР</i>	99
<i>Михайленко І. ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ОЛЕКСАНДРА КОСЕНКА У СУЧАСНОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ ПРОЦЕСІ</i>	102
<i>Ободовська К. ГІПЕРЛОКАЛЬНІ МЕДІА ЯК НОВЕ ЯВИЩЕ В УКРАЇНСЬКОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ДИСКУРСІ</i>	104
<i>Ободовська К. МЕТАЖАНРОВІ ТЕКСТИ ЯК УДОСКОНАЛЕНИЙ ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ</i>	106
<i>Пацаул Д. ГОДОНІМІЯ МІСТА НОВОМОСКОВСЬКА</i>	109
<i>Погрїбна І. ПСИХОЛОГІЗМ “НАРОДНИХ ОПОВІДАНЬ” МАРКА ВОВЧКА (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАННЯ “ГОРПИНА”)</i>	110
<i>Сай К. СПОСОБИ НОМІНАЦІЇ СПОРТИВНИХ КОМАНД ОЛЕКСАНДРІЙСЬКОГО РАЙОНУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ</i>	112
<i>Сафарян Ю. ПОЕТИКА ОБРАЗОТВОРЕННЯ В НОВЕЛІ ЛЕОНІДА МОСЕНДЗА «БРАТ»</i>	114
<i>Сергієнко Д. ТИПОЛОГІЯ ТА СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ПРИСУДКІВ У РОМАНІ В. ШОВКОШИТНОГО „КРОВ – СВЯТА”</i>	117
<i>Стеценко І. ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ У ПЕЙЗАЖНІЙ ЛІРИЦІ ЛІНИ КОСТЕНКО</i>	119
<i>Татарїнцєва О. АФОРИСТИЧНІ ВИСЛОВИ У ФОРМІ ПРОСТИХ НЕУСКЛАДНЕНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ТВОРІ Л.КОСТЕНКО «ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШОГО»</i>	122
<i>Токарчук А. ОСНОВНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ВІДМІНЮВАННЯ ПОТАМОНІМІВ ПРИКРЕМЕТНИКОВОГО ТИПУ</i>	126
<i>Федорова О. ЗМІСТ І РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ІМПЕРАТИВНИХ СИТУАЦІЙ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ДРАМИ-ФЕСРІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «ЛІСОВА ПІСНЯ»)</i>	128
<i>Цирдя В. ІЛЮСТРУВАННЯ ДОВІДКОВИХ ВИДАНЬ</i>	132
<i>Яхонтова Т. ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ АРХЕТИПУ «РАЙ» У ЗБІРЦІ ГАЛИНИ ПАГУТЯК «ЗАХІД СОНЦЯ В УРОЖІ»</i>	134
	
<i>Альошина А. ШВЕЙЦАРСЬКИЙ ВАРІАНТ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ</i>	138
<i>Баул О. СУЧАСНА АВТОМАТИЗАЦІЯ ПЕРЕКЛАДУ</i>	140
<i>Бережньова-Цабій А. СЕМАНТИКА ІНФІНІТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ТЕКСТАХ ФЕНТЕЗІ</i>	142
<i>Біляєва Л. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СУБСТАНДАРТНОЇ ЛЕКСИКИ В АУДІОВІЗУАЛЬНОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ БРИТАНСЬКОГО ТЕЛЕСЕРІАЛУ “MISFITS” («ПОКИДЬКИ»))</i>	145
<i>Гітельман Р. СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ СИНЕСТЕТИЧНОЇ МЕТАФОРИ В ПОЕЗІЇ ЕМІЛІ ДІКІНСОН</i>	149
<i>Дінул М. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКСПРЕСІВНИХ СИНТАКСИЧНИХ ЗАСОБІВ В ОПОВІДАННЯХ СТВЕНА КІНГА</i>	152
<i>Дмітрієва О. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ПОСТІВ У ТВІТЕРІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОГО ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ)</i>	154

<i>Драненко В. СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНИХ ЛЕКСИЧНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ГАЗЕТНОГО ДИСКУРСУ).....</i>	<i>157</i>
<i>Золотницька А. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОНЕТИЧНОЇ АСИМІЛЯЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ І РОСІЙСЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....</i>	<i>160</i>
<i>Іващенко Д. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ ІНДУСТРІЇ МОД (НА МАТЕРІАЛІ СТАТЕЙ ЖУРНАЛУ «VOGUE»).....</i>	<i>163</i>
<i>Кобилінська І. КУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ГЛОБАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО СУПРОВОДУ ТА МАРКЕТИНГУ ПРОДУКЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ).....</i>	<i>166</i>
<i>Лісевич О. ЛЕКСИЧНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ КОМІКСІВ.....</i>	<i>168</i>
<i>Луцький Д. ОСОБЛИВОСТІ АВСТРІЙСЬКОГО ВАРІАНТУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.....</i>	<i>172</i>
<i>Мошнягул А. СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ COURT.....</i>	<i>174</i>
<i>Олійник К. СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УМОВНИХ РЕЧЕНЬ У АНГЛОМОВНОМУ НАУКОВОМУ ТЕКСТІ.....</i>	<i>178</i>
<i>Сасенко С. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ВИСТУПІВ АНГЕЛИ МЕРКЕЛЬ..</i>	<i>181</i>
<i>Сковпій А. НАЦІОНАЛЬНА СВОЄРІДНІСТЬ СЕМАНТИКИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ.....</i>	<i>184</i>
<i>Степаненко З. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕДВИБОРЧОЇ РИТОРИКИ ДОНАЛЬДА ТРАМПА.....</i>	<i>187</i>
<i>Стоянова О. СТРУКТУРНІ Й СЕМАНТИЧНІ ПАРАМЕТРИ НЕОЛОГІЧНИХ ВЕРБАЛІЗАНТІВ КОНЦЕПТУ FASHION В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....</i>	<i>192</i>
<i>Цуканова В. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НАЗВ ФІЛЬМІВ, ЩО МІСТЯТЬ ВЛАСНІ ІМЕНА ЛЮДЕЙ ТА ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ.....</i>	<i>195</i>
<i>Черненко О. ОБРАЗ ЖІНКИ-ПОЛІТИКА В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СУСПІЛЬНОЇ ПАРАДИГМИ (НА МАТЕРІАЛІ МЕМУАРНОЇ ПРОЗИ ЖАНА ЛУІ ТЬЄРІО).....</i>	<i>197</i>
<i>Чернишченко А. ЛЕКСИЧНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАГОЛОВКІВ АНГЛОМОВНОЇ ПРЕСИ..</i>	<i>200</i>
<i>Чобу Ю. ТИПОЛОГІЯ СТРУКТУРНИХ МОДЕЛЕЙ ЦИТАТ У ПЕРЕДВИБОРЧИХ ПРОМОВАХ ГІЛАРІ КЛІНТОН.....</i>	<i>203</i>
	
<i>Артьомов В. ЕРІХ ФРОММ ПРО МІСЦЕ ТА РОЛЬ ІНДИВІДА В ПЕРІОД РЕФОРМАЦІЇ.....</i>	<i>206</i>
<i>Дацка Т. ТРАНСФОРМАЦІЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНЦІВ ПРО ПОДІЇ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917-1921 РОКІВ (ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ).....</i>	<i>208</i>
<i>Кравчук Ю. НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1768 – 1774 pp.</i>	<i>210</i>
<i>Краснюк О. ПОЧАТКИ ОСМАНСЬКОЇ ФОРТИФІКАЦІЇ В ПІВНІЧНОМУ ПРИЧОРНОМОР'І.....</i>	<i>211</i>
<i>Москаленко І. КОЛОНІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЗАДНІПРОВ'І У 1713 – 1752 pp.</i>	<i>215</i>
<i>Плотніков Є. ФОРТЕЦЯ СВЯТОЇ ЄЛИСАВЕТИ ЯК ОДНА ІЗ ПРОВІДНИХ ТЕМ ВИВЧЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ МИНУВШИНИ КІРОВОГРАДЩИНИ НА СТОРІНКАХ СУЧАСНОЇ ПРЕСИ РЕГІОНУ.....</i>	<i>217</i>
<i>Сірченко А. ЗАСНУВАННЯ НОВИХ МІСТ ЯК ЕЛЕМЕНТ КОЛОНІЗАЦІЇ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХVІІІ СТ.....</i>	<i>219</i>
<i>Чередніченко А. ДО ПИТАННЯ ПРО УТВОРЕННЯ ОРГАНІВ ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ НА ТЕРИТОРІЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ УКРАЇНИ ТА ЇХ ФУНКЦІЇ (1941–1944 pp.).....</i>	<i>222</i>
	
<i>Безпека О. ТЕРАПЕВТИЧНИЙ ВПЛИВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА НА УЧНІВ СЕРЕДНІХ КЛАСІВ.....</i>	<i>225</i>
<i>Волосенко Ю. УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ КОСТЮМ ЯК СОЦКУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ.....</i>	<i>227</i>
<i>Гевель Н. УКРАЇНСЬКИЙ ПІСЕННИЙ ФОЛЬКЛОР ЯК ЗАСІБ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....</i>	<i>230</i>
<i>Жабокрицька Д. РОЗВИТОК АКОНСТАНТНОГО СПРИЙНЯТТЯ У СТУДЕНТІВ ХУДОЖНЬО-ГРАФІЧНОГО ВІДДІЛЕННЯ НА ЗАНЯТТЯХ ЖИВОПИСОМ НАТЮРМОРТУ.....</i>	<i>232</i>
<i>Іванець Л. СТАНОВЛЕННЯ КОБЗАРСЬКОГО МИСТЕЦТВА В УКРАЇНІ.....</i>	<i>236</i>
<i>Куленко І. ГЕНЕЗА ЖАНРІВ І ФОРМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНО-СЦЕНІЧНОГО ТАНЦЮ.....</i>	<i>239</i>
<i>Липка О. ІНТЕГРАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА-МУЗИКАНТА.....</i>	<i>241</i>
<i>Лікенцян К. ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА НАВИЧОК СТВОРЕННЯ ПОРТРЕТНОГО ЗОБРАЖЕННЯ ЗАСОБАМИ КОМП'ЮТЕРНОЇ ГРАФІКИ.....</i>	<i>244</i>
<i>Медяник Ю. МІСЦЕ РУХЛИВИХ ІГОР В ЖИТТІ СУЧАСНИХ ДІТЕЙ.....</i>	<i>247</i>

Мовсісян Е. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА	250
Муравцов В. ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ НА ПРЕДМЕТАХ МУЗИЧНО-ТЕОРЕТИЧНОГО ЦИКЛУ В МУЗИЧНИХ КОЛЕДЖАХ УКРАЇНИ.....	252
Нам В. МЕТОД СТИЛІЗАЦІЇ ЯК ЗАСІБ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА	255
Петренко Д. КОУЧІНГ ЯК ЕФЕКТИВНА ТЕХНОЛОГІЯ СУЧАСНОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ.....	257
Підкевич В. КРЕАТИВНІСТЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА	259
Сиротинська С. ВИТИНАНКА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА.....	261
Ханішина Я. РОЗВИТОК ДУХОВНО-ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.....	264
Цуркан О. МЕТОД МУЛЬТИМЕДІЙНОЇ ПРЕЗЕНТАЦІЇ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДЛЯ УЧНІВ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ (НА ОСНОВІ ВИВЧЕННЯ МУЗИЧНОЇ СПАДЩИНИ КОМПОЗИТОРІВ ЄЛИСАВЕТГРАДУ-КІРОВОГРАДУ-КРОПИВНИЦЬКОГО).....	266

Василенко Є. СТРУКТУРА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ “ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ СПОРТИВНИХ ІГОР”	270
Вігула Я. МОТИВАЦІЯ СТУДЕНТІВ І-ІІ КУРСІВ ДО ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ	272
Дем’яненко М. ДИНАМІКА ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНО-ПОЗИТИВНОГО СТАЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ДО ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ ЗА ПЕРІОД НАВЧАННЯ.....	275
Кононенко А. ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ТАКТИНИХ ДІЙ У НАПАДІ ГАНДБОЛІСТОК РІЗНИХ АМПЛУА	277
Неумивака А. ВПЛИВ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ РУХЛИВИХ ІГОР НА РІВЕНЬ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ ШКОЛЯРІВ 14-15 РОКІВ, ЩО ЗАЙМАЮТЬСЯ У ШКІЛЬНІЙ СЕКЦІЇ ВОЛЕЙБОЛУ.....	279
Петросян В. ОПТИМІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ СИЛОВИХ ЗДІБНОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ НАВЧАННЯ ЗАСОБАМИ ГІМНАСТИКИ	282
Піщан М. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ШВИДКОСТІ МАЙБУТНІХ ФУТБОЛІСТІВ	285
Суржик В. АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНО-ПРИКЛАДНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ	287
Фесюк В. РОЗВИТОК ПЛАСТИЧНОСТІ РУХІВ ЗАСОБАМИ ХОРЕОГРАФІЇ НА ЗАНЯТТЯХ ГІМНАСТИКОЮ	289

МАТЕРІАЛИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СТУДЕНТІВ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Андрущенко О. ТЕОРЕТИКО-ЧИСЛОВІ ФУНКЦІЇ У КОНКУРСНИХ ЗАДАЧАХ.....	293
Боженко А. ОЦІНКА ВПЛИВУ МІНІМАЛЬНИХ ТА МАКСИМАЛЬНИХ ТЕМПЕРАТУР НА ПРОДУКТИВНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР	296
Волубуєва Д. ПЕДАГОГІЧНЕ ТЕСТУВАННЯ СТУДЕНТІВ МИСТЕЦЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ ПРИ ВИВЧЕННІ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ МИСТЕЦТВА».....	301
Іванченко Д. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ РЕГРЕСІЙНИХ МОДЕЛЕЙ ЗАЛЕЖНОСТІ СЕРЕДНЬОЇ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ В УКРАЇНІ ВІД ІНДЕКСУ СПОЖИВЧИХ ЦІН	304
Іванченко О. СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ ТА ПРОГНОЗ СТРАХОВИХ ВИПЛАТ ЗА ВИДАМИ СТРАХУВАННЯ.....	307
Лисенко Н. ПЕРСПЕКТИВНЕ ПЛАНУВАННЯ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ.....	311
Лиходід Д. ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ БАНКУ	315
Марченко К. ВИБРАНІ ЗАДАЧІ ТЕОРІЇ КОНГРУЕНЦІЙ.....	320
Матвієнко В. НЕСТАНДАРТНІ СПОСОБИ РОЗВ’ЯЗУВАННЯ АЛГЕБРАЇЧНИХ РІВНЯНЬ.....	323
Петрунчак В. ЗАДАЧІ З ТЕОРІЇ ЧИСЕЛ НА РЕГІОНАЛЬНИХ ОЛІМПІАДАХ.....	327
Соколова Я. СИСТЕМИ ДИФЕРЕНЦІАЛЬНИХ РІВНЯНЬ З РЕГУЛЯРНОЮ ОСОБЛИВОЮ ТОЧКОЮ.....	330
Татьяненко М. ОЦІНКА ВПЛИВУ КЛІМАТИЧНИХ ФАКТОРІВ НА ВРОЖАЙНІСТЬ СОНЯШНИКУ В УКРАЇНІ ЗА ПЕРІОД З 1971-2014 РОКИ.....	333
Фоменко К. ПРОГРАМНИЙ РУШІЙ MEDIAWIKI ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ВІКІ-СЕРВІСІВ.....	336

Ботусова Л. ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ.....	338
--	-----

Дефоржс Г. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПАЛЕОЗООЛОГІЇ ЯК НАУКИ (ДОДАВІНІВСЬКИЙ ПЕРІОД).....	341
Екштейн К. ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ.....	343
Маковій П. ВПЛИВ СКЛАДУ МІКРОФЛОРИ НА ЯКІСТЬ ХЛІБА.....	346
Ткачук Н. ВПЛИВ ПРОДУКТІВ РОЗКЛАДУ ЗАЛИШКІВ ВОДНИХ РОСЛИН НА БАКТЕРІЇ <i>ERYSIPELOTNRHX RHUSIORATHIAE</i>	349
Боса М. ГІДРОХІМІЧНИЙ АНАЛІЗ РІВНЯ ЗАБРУДНЕННЯ ПОВЕРХНЕВИХ ТА ПІДЗЕМНИХ ВОД ТЕРИТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «БУЗЬКИЙ ГАРД».....	352
Гамала Т. ТЕРИТОРІАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗАХВОРЮВАНOSTI НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ТА КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ НА СОЦІАЛЬНО-НЕБЕЗПЕЧНІ ХВОРОБИ.....	354
Горецький І. ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА В РЕГІОНАХ (НА ПРИКЛАДІ БОБРИНЕЦЬКОГО РАЙОНУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	358
Жосан Н. ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СПОРУД ВОДЯНИХ МЛИНІВ ТЕРИТОРІЇ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	361
Кузьмич О. ГЕОПРОСТОРОВИЙ КАРКАС ПІВДЕННОБУЗЬКОГО ЕКОКОРИДОРУ ТА ЙОГО РОЛЬ У ЗБЕРЕЖЕННІ БІОТИЧНОГО РІЗНОМАНІТТЯ.....	364
Куприцюк Т. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСІВ ВІДТВОРЕННЯ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ ТА В ЖИТОМИРСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	366
Мотько Р. СТУПІНЬ АНТРОПОГЕННОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ЛАНДШАФТИ БАСЕЙНУ Р. ІНГУЛ В МЕЖАХ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	369
Цвик С. БІОТИЧНЕ РІЗНОМАНІТТЯ ТЕРИТОРІЇ ІНГУЛЬСЬКОГО ЕКОКОРИДОРУ.....	371
Щорба О. АНАЛІЗ ЕТНОМОВНОЇ СИТУАЦІЇ В МЕЖАХ СУЧАСНОЇ ТЕРИТОРІЇ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПЕРЕПИСІВ НАСЕЛЕННЯ 1897 – 2001 РР.).....	373
Яременко І. СУЧАСНИЙ СТАН БІОТИ ДНІПРОВСЬКОГО ЕКОКОРИДОРУ ТА ПИТАННЯ ЇЇ ОХОРОНИ.....	376

СТУДЕНТСЬКИЙ НАУКОВИЙ ВІСНИК

Випуск 17

СВІДОЦТВО ПРО ВНЕСЕННЯ СУБ'ЄКТА ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ
ДО ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ ВИДАВЦІВ,
ВИГОТІВНИКІВ І РОЗПОВСЮДЖУВАЧІВ ВИДАВНИЧОЇ ПРОДУКЦІЇ
Серія ДК № 1537 від 22.10.2003 р.

Підп. до друку 28.05.2017. Формат 60×90 ¹/₁₆. Папір офсет. Друк різнограф.
Ум. др. арк. 48,26. Тираж 100. Зам. № 8496.

РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧИЙ ВІДДІЛ
Кіровоградського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
25006, Кропивницький, вул. Шевченка, 1
Тел.: (0522) 24-59-84.
Факс.: (0522) 24-85-44.
E-Mail: mails@kspu.kr.ua